

ПОЛ_ОСТЕР

4 3 2 1

FOLIO

Великий роман (Фолио)

Пол Остер

4 3 2 1

«ОМІКО»

2017

УДК 821.111(73)

Остер П. Б.

4 3 2 1 / П. Б. Остер — «ОМІКО», 2017 — (Великий роман (Фолио))

Пол Остер (нар. 1947 р.) – американський романіст, поет, есеїст і перекладач, автор багатьох романів, п'єс, віршів. Лауреат численних літературних премій. «4 3 2 1» – перший за сім років роман письменника. Він відразу ж потрапив до шорт-листу Букерівської премії 2017 року, а західні критики називають його головною роботою автора. Сам Остер зізнавався, що писав його сім діб на тиждень протягом трьох років. В основі роману – ідея, яка завжди займала письменника: він давно вже думав про роль випадку в долі, про те, яким могло б бути життя, якби було прийнято інше рішення, якби в певний момент людина повернула в іншу сторону. Остера не дарма називають класиком постмодерну: під одну обкладинку він помістив не одну історію, а чотири. В якийсь момент сюжет поділяється на чотири великі гілки, кожна з яких відповідає одному з можливих життів головного героя – Арчі Фергюсона. І у кожному зі своїх чотирьох життів він проходить через всі етапи дорослішання: переживає зміни відносин з родиною і друзями, намагається облаштувати своє особисте життя, бере участь у подіях, пов'язаних з культурою, спортом і політикою 1950–1960-х років, на які припала молодість героїв і які стали такими важливими для Америки. Оскільки кожному з Фергюсонів відповідає свій шар культури, тому охоплення виходить максимально широким.

УДК 821.111(73)

© Остер П. Б., 2017

© ОМІКО, 2017

Содержание

1		7
	1.0	7
	1.1	25
	1.2	36
	1.3	46
	1.4	57
2		71
	2.1	71
	2.2	97
	2.3	121
	2.4	149
3		177
	3.1	177
	3.2	198
	3.3	199
	3.4	216
4		238
	4.1	238
	4.2	257
	4.3	258
	4.4	285
5		314
	5.1	314
	5.2	332
	5.3	333
	5.4	355
6		381
	6.1	381
	6.2	411
	6.3	412
	6.4	439
7		470
	7.1	470
	7.2	498
	7.3	499
	7.4	500
Про автора		531

Пол Остер

4 3 2 1

Copyright © 2017 by Paul Auster All rights reserved

© В. К. Горбатько, О. Д. Олійник, переклад українською, 2020

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2020

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2020

* * *

Сірі Густведт присвячується

1

1.0

Згідно до родинної легенди, дід Фергюсона вийшов пішки зі свого рідного міста Мінська зі ста рублями, зашитими в підкладку піджака, подався на захід до Гамбурга через Варшаву та Берлін, а потім забронював квиток на корабель під назвою «Імператриця Китаю». Долаючи сильні зимові шторми, той корабель перетнув Атлантику і увійшов до гавані Нью-Йорка в перший день двадцятого сторіччя. Чекаючи на співбесіду з чиновником імміграційної служби на острові Еліс, він завів розмову зі знайомим російським євреєм. Той сказав йому: «Забудь прізвище Резніков. Жодної користі від нього тут тобі не буде. Для нового життя в Америці тобі потрібне американське ім'я, бажано з типовим американським звучанням». Оскільки в 1900 році англійська була для Ісаака Резнікова іще чужою, то він попрохав свого старшого й досвідченішого земляка якось його напоумити. «Скажи, що тебе звати Рокфеллер», відповів чоловік. «З цим прізвищем ти тут не прогадаєш». Минула година, потім іще одна, і на той час, коли 19-літній Резніков постав перед чиновником імміграційної служби, він уже встиг забути прізвище, яке підказав йому співрозмовник. «*Ваше ім'я?*», спитав чиновник. Зморений морською подорожжю, іммігрант розпачливо лягнув себе по лобі і випалив на ідиш: «*Іх гоб фергессен!*» (Я забув!) Отак Ісаак Резніков і почав своє нове життя в Америці як Іхабод Фергюсон.

Жилося йому скрутно, особливо на початку, але навіть коли початок скінчився, його справи на новій батьківщині все одно ішли не так, як він собі уявляв до приїзду. Так, він встиг одружитися, іще коли йому було двадцять шість, так, його дружина Фані, уроджена Гроссман, народила йому трьох міцних та здорових синів, але життя в Америці залишалося для Айка Фергюсона боротьбою від того дня, коли він зійшов з корабля на берег, і до тої ночі 7 березня 1923 року, коли його у сорокадворічному віці застукала дочасна нагла смерть – він був застрелений під час пограбування складу шкіряних товарів у Чикаго, де працював нічним сторожем.

Фотографій він по собі не залишив, але за всіма свідченнями дід був кремезним чоловіком з сильною спиною і величезними руками, неосвічений, некваліфікований, тобто повний наївняк і невіглас. Першого ж дня свого перебування в Нью-Йорку він надібав на вуличного продавця. Той розхвалював перехожим дивовижні яблука, яких Фергюсону жодного разу в житті не доводилося бачити: такі великі, такі червоні, такі круглі! Не в змозі встояти перед спокусою, він купив одне і нетерпляче вгризся в нього зубами. Та замість очікуваної солодкості смак чудесного яблука виявився якимось дивним і гіркуватим. Ба гірше, те яблуко було на диво м'яким, і коли зуби новоприбульця проткнули його шкірку, то вміст фрукта вилився на груди його пальта фонтанчиком блідо-червоної рідини, поцяткованої десятками схожих на гранули зерняток. Отак прибулець вперше відчув на смак Новий Світ під час своєї першої незабутньої зустрічі з джерсійським помідором.

Рокфеллера з нього й не вийшло, але цей широкоплечій некваліфікований робітник, юдейський гігант з абсурдним прізвищем та непосидючими ногами, пробував свого щастя в Манхеттені та Брукліні, в Балтіморі та Чарльстоні, в Дулуті та Чикаго. Він брався за різні роботи: працював докером, простим матросом танкера на Великих Озерах, дресирувальником циркових тварин, робочим на конвеєрі консервної фабрики, водієм вантажівки, копачем канав та нічним сторожем. Та хоч як би він не старався, йому вдавалося заробляти лише копійки, тому єдиним, що бідолашний Аїк Фергюсон спромігся передати у спадок своїй дружині та трьом хлопцям, були історії про мандрівні пригоди своєї юності, які він їм розповідав. У довгостроковій перспективі життєві історії, мабуть, є не менш цінними, аніж гроші, але в перспективі короткостроковій вони мають безперечні обмеження.

За свою втрату Фані отримала від компанії з продажу шкіряних товарів невеличку компенсацію, а потім покинула Чикаго і перебралася з хлопцями до Ньюарка в штаті Нью-Джерсі на запрошення родичів свого чоловіка, які за номінальну місячну платню здали їй в оренду помешкання на горішньому поверсі свого будинку. Її хлопцям було чотирнадцять, дванадцять і дев'ять. Луї, найстарший, вже давно перетворився на Лью. Аарон, середній хлопець, після одного з численних шкільних прочуханів у Чикаго взяв за звичку величати себе Арнольдом, а дев'ятирічного Стенлі знали зазвичай як Санні. Аби звести кінці з кінцями, їхня матір прала білизну та штопала одіж, але невдовзі хлопці почали робити власні внески в домашній бюджет – кожен з них працював після уроків, кожен з них віддавав матері кожен зароблену копійчину. Часи були скрутні, і загроза злиднів висіла в помешканні щільним непроглядним туманом. Не було порятунку від страху, і потроху всі хлопці засвоїли похмурі материнські онтологічні висновки щодо сенсу життя: працєю – голодуєш. Працєю, інакше втратиш дах над головою. Працєю, інакше помреш. Для родини Фергюсон дещо легковажний вислів «Один за всіх, і всі за одного» не мав жодного сенсу. В їхньому маленькому світі панувало інше гасло: «Або всі за всіх, або взагалі нічого».

Фергюсону не виповнилося й двох років, як померла його бабця, і це означало, що у нього не лишилося про неї усвідомлених спогадів, але згідно до сімейної легенди Фані була жінкою ексцентричною, з важким характером, схильною до нападів несамовитого вереску та маніакальних вивержень неконтрольованих ридань. Вона лупцювала хлопців віником за кожне бешкетництво, а до декотрих місцевих крамниць входити їй було заборонено через звичку вперто й гучногolosо торгуватися. Ніхто не знав, де вона народилася, але подекували, що вона опинилася в Нью-Йорку чотирнадцятирічною сиротою і кілька років шила капелюхи в майстерні на горищі без вікон. Стенлі, батько Фергюсона, рідко розповідав сину про своїх батьків, даючи на запитання хлопця лише надзвичайно розпливчасті обережні відповіді. Тому ті крупні інформації про діда й бабцю по батьківській лінії, які спромігся зібрати юний Фергюсон, він отримав майже винятково від його матері Рози, наймолодшої з трьох невісток другого покоління родини Фергюсон, яка, в свою чергу, отримала більшість своєї інформації від Міллі, дружини Лью, котра мала схильність пліткувати і вийшла заміж за чоловіка значно відкритішого й значно балакучішого за Стенлі та Арнольда. Коли Фергюсону виповнилося вісімнадцять, його матір розповіла йому одну з історій від Міллі, подавши її лише як чутку, непідтверджену вигадку, яка могла бути правдою – а могла й не бути. Якщо вірити тому, що Лью сказав Міллі, або тому, за її словами, він начебто їй сказав, у Фергюсонів була ще й четверта дитина – дівчинка, яка народилася через три чи чотири роки після Стенлі. Народилася вона в той період, коли сім'я осіла в Дулуті, і Аїк перебивався, працюючи простим матросом на судах, що борознили Великі Озера. То були місяці, коли родина жила в страшених злиднях. Через те, що Аїка не було вдома, коли Фані народила дитину, через те, що жили вони у Міннесоті, і була зима, надзвичайно холодна зима в надзвичайно холодній місцині, через те, що їхній будинок опалювався лише одною дров'яною плитою, а також через те, що грошей було вкрай мало, і тому Фані та хлопцям доводилося харчуватися лише один раз на день, думка про майбутню необхідність піклуватися про іще одну дитину наповнила Фані таким жахом, що вона взяла й втопила своє новонароджене немовля у ванні.

Стенлі мало розповідав сину не лише про своїх батьків, він розповідав йому мало й про себе. Через це Фергюсону було важко сформувавши чітке уявлення про те, яким хлопцем, юнаком чи молодиком був його батько. Він не знав про це майже нічого взагалі, доки не одружився з Розою два місяці потому, як йому виповнилося тридцять. Проте з випадкових ремарок, які інколи зривалися з батькових вуст, Фергюсону вдалося виявити, що старші брати часто дражнили й ображали Стенлі, що він, як наймолодший, а отже такий, що провів найменше часу з батьком, відчував найбільшу прив'язаність до Фані, що він був сумлінним та старанним учнем та значно кращим спортсменом, аніж двоє його братів, що він грав напада-

ючим в футбольній команді, що на легкоатлетичних змаганнях він біг дистанцію чверть милі за свою школу, що завдяки своєму таланту до електроніки він відкрив маленьку майстерню з ремонту радіо того ж літа 1932 року, коли він закінчив середню школу (за словами самого Стенлі, то була «крихітна халупка на Академі-стріт в центрі Ньюарку, трохи більша за газетний кіоск»), що коли йому було дванадцять, мати під час одного зі своїх вибриків з віником пошкодила йому око (через що воно стало частково незрячим, і через що його не взяли до війська під час Другої світової), що він терпіти не міг свого прізвиська Санні і відмовився від нього, щойно закінчив школу, що він любив танцювати і грати в теніс, що він ніколи й слова не сказав проти своїх братів, хоч як би нерозумно й презирливо вони не ставилися до нього, що в дитинстві після уроків він підробляв розноскою газет, що він серйозно подумував піти вчитися на юриста, але відмовився від цієї ідеї через брак коштів, що його знали як донжуана, бо у віці двадцяти з гаком років він зустрічався з десятками молодих єврейських жінок, зовсім не збираючись одружуватися з ними, що він здійснив кілька розважальних подорожей на Кубу в тридцятих роках, коли Гавана вважалася столицею гріха в Західній Півкулі, що найбільшою амбіцією його життя було стати мільйонером, людиною такою ж багатою, як і Рокфеллер.

Як Лью, так і Арнольд оженилися, коли їм заледве виповнилося двадцять; кожен з них прагнув якомога швидше вирватися на волю з божевільної домівки Фані, втекти від верескливої монаршої особи, яка царювала в родині Фергюсонів після смерті батька в 1923 році, але Стенлі, який був ще підлітком, коли його брати вшилися з дому, не мав іншого вибору окрім як залишитися. Зрештою, він лише щойно закінчив школу. Але потім потягнулися роки – рік за роком – дванадцять років, а він все залишався незрозуміло чому в одній квартирі з Фані на горішньому поверсі впродовж усієї Великої депресії і першу половину війни. Можливо, він застрягнув там через інерцію ліні, можливо, ним рухало почуття обов'язку чи провини перед матір'ю, а може, все це разом не давало йому змоги уявити життя деінде. Лью та Арнольд стали батьками, але Стенлі, схоже, цілком влаштувало його життя ловеласа й гульвіси. Левову частку своєї енергії він витрачав на розбудову свого маленького бізнесу, намагаючись зробити з нього великий бізнес, а через те, що він не виявляв жодної схильності до одруження і прожив танцюючи від двадцяти і майже до тридцяти років, мало хто сумнівався, що він так до скону й залишиться холостяком. Та раптом у жовтні 1943 року, менше ніж тиждень потому, як Американська П'ята Армія вибила німців з Неаполя, в той сповнений сподівань період, коли війна нарешті почала обертатися на користь союзників, Стенлі познайомився під час побачення «наосліп» з двадцятиоднорічною Розою Адлер в Нью-Йорку – і принади тривалого холостяцького життя померли швидко і назавжди.

Майбутня мати Фергюсона була така гарна, такими привабливими були її сіро-зелені очі та довге каштанове волосся, такою спонтанною, щирою й швидкою була її посмішка, такими спокусливо змонтованими були всі п'ять футів та шість дюймів зросту, яким наділила її природа, що Стенлі, щойно вперше в житті потиснувши їй руку, цей відсторонений та зазвичай незворушний Стенлі, цей двадцятидев'ятирічний Стенлі, який іще жодного разу не палав вогнем кохання, відчув, як в присутності Рози почав розпадатися на частини, і йому здалося, що з його легенів викачали все повітря, і він більше ніколи не зможе дихнути.

Вона теж була дитиною емігрантів – батька з Варшави та матері з Одеси, які обидва потрапили до Америки іще у віці до трьох років. Тому Адлери були більш асимільованою родиною, аніж Фергюсони, і в голосах Розиних батьків не чулося ані найменшого іноземного акценту. Вони зростали в Детройті, Гудзоні та Нью-Йорку, і тому їдиш, польська та російська їхніх батьків поступилася місцем вільній ідіоматичній англійській, тоді як батько Стенлі важко опановував свою другу мову аж до самісінької смерті. Навіть тоді, в 1943 році, будучи майже півсторіччя відірваною від своїх східноєвропейських коренів, його матір і досі читала газету Jewish Daily Forward, а не американську пресу, і висловлювалася химерною мішаниною, яку її сини називали «Інглиш» і яка являла собою майже нерозбірливе наріччя, яке поєднувало

їдиш та англійську майже в кожному реченні, яке вискакувало з її рота. В цьому й полягала основна відмінність між прародителями Рози та Стенлі, але іще важливішим, аніж міра адаптованості їхніх батьків до американського життя, було питання удачі. Батькам та дідам Рози вдалося уникнути тих брутальних поворотів фортуни, які випали на долю нещасних Фергюсонів, і в історії їхньої родини не було вбивств під час пограбування складу, не було злиднів аж до грані голоду та відчаю, не було немовлят, втоплених у ванні. Дід з Детройту був кравцем, дід з Гудзону – цирульником, і хоча робти, пов'язані з краєнням тканини та краєнням волосся, і не вели на шлях до багатства та світського успіху, вони все ж таки забезпечували стабільний заробіток, завдяки якому на столі завжди були харчі, а на плечах дітей – одіж.

Батько Рози, Бенджамін, відомий також як Бен або Бенджі, полишив Детройт наступного дня після закінчення середньої школи в 1911 році і подався до Нью-Йорку, де далекий родич влаштував його на роботу клерком до крамниці одягу в центральній частині міста, але молодий Адлер кинув ту роботу через два тижні, бо втямив, що його доля не полягала в тому, аби марнувати свій короткий час на землі, продаючи чоловічі труси та шкарпетки. Тож тридцять два роки потому, побувавши комівояжером побутових миючих засобів, поширювачем грамофонних платівок, солдатом на Першій світовій, продавцем автомобілів та співвласником стоянки старих авто в Брукліні, він заробляв тепер на життя як один з міноритарних акціонерів однієї манхеттенської фірми, яка займалася нерухомістю. Його дохід був тепер достатньо великим, щоби перебраться разом з родиною з району Краун-Хайтс в Брукліні до нового будинку на Західній П'ятдесят восьмій вулиці в 1941 році, за шість місяців до того, як Америка вступила в Другу світову війну.

Згідно до того, що родичі розповіли Розі, її батьки познайомилися під час недільного пікніка в північній частині штату Нью-Йорк, неподалік будинку її матері в Гудзоні, і через півроку (в листопаді 1919) побралися. Як Роза згодом зізналася своєму сину, цей шлюб завжди спантеличував її, бо рідко їй доводилося бачити людей менш сумісних, аніж її батьки, а той факт, що означений шлюб спромігся проіснувати понад сорок років, був, безперечно, одною з найтаємничіших загадок в анналах історії людського співжиття. Бенджі Адлер був говірким мудрагелем, непосидючим комбінатором з сотнею різних планів у голові, неабияким жартівником, донжуаном, котрий завжди був у центрі уваги. І раптом він закохується в сором'язливу й скромну, як квітка левконія, жінку на ім'я Ема Бромовіц – кругленьку пишногогруду дівчину двадцяти трьох років з блідою мов крейда шкірою та кучмою рудого волосся. Вона була така незаймана, така недосвідчена, така вікторіанська в своїй поведінці, що Бенджі Адлеру достатньо було одного погляду, аби дійти висновку, що чоловічі губи іще ніколи не торкалися її вуст. Про їхнє одруження й мови не могло бути, бо кожна ознака вказувала на те, що в такому разі вони були б приреченими все життя прожити в конфліктах та непорозуміннях, але вони все одно одружилися, і навіть попри те, що Бенджі важко було зберігати вірність Еммі після того, як народилися їхні доньки (Мілдред 1920 року і Роза 1922), в глибині душі він чіпко тримався за неї, а вона, будучи зрадженою знову і знову, так жодного разу й не наважилася напуститися на нього.

Роза обожнювала свою старшу сестру, але та взаємністю їй не відповідала, бо Мілдред, будучи первісткою, цілком природно взяла на себе дану Господом роль принцеси монаршого двору, і тому маленьку конкурентку, яка з'явилася на сцені, доводилося, за потреби, знову і знову навчати, що в апартаментах Адлерів на Франклін-авеню був лише один трон, один трон і одна принцеса, тому всяка спроба той трон узурпувати буде зустрінута проголошенням війни. Це не означало, що Мілдред була цілковито ворожою до Рози, але свою доброту вона відміряла чайними ложками – не більше певної кількості ложок на хвилину, годину чи місяць. Відпускала ця доброта з відтінком зарозумілої поблажливості, як і личить царственій особі. Холодна й обачлива Мілдред; добросерда й необачлива Роза. На той час, коли дівчатам виповнилося відповідно дванадцять і десять, вже було ясно, що Мілдред мала винятково розвине-

ний інтелект, що її успіх у школі був результатом не лише працьовитості й сумлінності, а й видатних розумових здібностей, і хоча Роза була достатньо талановитою й отримувала не гірші оцінки, в порівнянні зі старшою сестрою вона завжди вважалася невдахою. Не розуміючи власних мотивів, жодного разу не замислившись над цим і не сформулювавши жодного плану, Роза поволі кинула змагатися на умовах Мілдред, бо інстинктивно розуміла, що намагання копіювати свою сестру могло закінчитися лише невдачею, і тому якщо не було для неї щастя на цій стежі, вона вирішила обрати іншу.

Розв'язок проблеми вона знайшла у роботі, в намаганні знайти для себе місце, заробляючи власні гроші, і коли їй виповнилося чотирнадцять, Роза вже була достатньо дорослою, щоби мати змогу відгукуватися на газетні об'яви про найм на роботу. Тож вона знайшла собі роботу, яка потягнула за собою цілу низку інших робіт, і на той час, коли їй виповнилося шістнадцять, вона мала повноцінну роботу вдень, а до середньої школи ходила увечері. Нехай собі Мілдред закупориться в келії свого уставленого книжковими полицями мозку, нехай пливе хвилями ілюзій до інституту, де зможе прочитати всі книжки, написані протягом останніх двох тисяч років, але Роза прагнула жити в реальному світі. Її манив лихоманковий гармидер вулиць Нью-Йорка, їй подобалося відчувати себе людиною самостійною, яка впевнено обирає свій шлях у житті. Подібно до заповзятих і кмітливих героїнь фільмів, які Роза дивилася двічі-тричі на тиждень і які являли собою нескінченну низку студійних кінокартин, де головні ролі виконували такі зірки тодішнього кіноекрану, як Клодет Кольберт, Барбара Стенвік, Джинджер Роджерс, Джоан Блондел і Джин Артур, вона вибрала собі роль молодої й рішучої кар'єристки і занурилася в неї цілком і повністю, немовби живучи у фільмі власного виробництва під назвою «Історія Рози Адлер». То була довга й безкінечно складна кінокартина, яка наразі перебувала на стадії зйомки, але обіцяла неабиякий успіх в майбутньому.

Коли Роза познайомилася зі Стенлі в жовтні 1943 року, вона вже два роки працювала на портретного фотографа, якого звали Еммануїл Шнайдерман, чия студія розташовувалася на Західній Двадцять сьомій вулиці біля Шостої авеню. Починала Роза як адміністраторка, секретарка та бухгалтерка, але коли асистент-фотограф Шнайдермана пішов на війну в червні 1942 року, Роза замінила його. На той час старому Шнайдерману вже було шістдесят п'ять і був він німецько-єврейським іммігрантом, який приїхав до Нью-Йорку зі своєю дружиною та двома синами після Першої світової. Вдачу він мав похмуру, був схильним до химерних коників та образливої лайки, але з часом у нього з'явилася мимовільна затаєна ніжність до вродливої Розі. Помітивши, як уважно спостерігала вона за його роботою зі своїх перших днів у студії, старий Шнайдерман вирішив взяти її учнем-асистентом і навчити всьому тому, що він знав про фотоапарати, освітлення та проявлення плівок, тобто мистецтву та навичкам свого бізнесу. Для Розі ж, яка доти так і не знала, чого шукає в житті, яка доти працювала на різних конторських посадах, отримуючи за свою роботу лише зарплатню і майже нічого більше, тобто не маючи жодної надії на внутрішнє задоволення, це стало буквально щасливим випадком: вона раптово натрапила на своє покликання – не просто нову роботу, а новий спосіб існування у світі: зазирати в обличчя сторонніх людей, цих облич щодня ставало дедалі більше, кожного ранку й кожного дня нові обличчя, кожне обличчя не схоже на всі решту. Невдовзі Роза збагнула, що їй подобається ця робота – дивитися на інших – і що вона ніколи в житті їй не набридне.

Стенлі тоді співпрацював зі своїми братами, яких обох звільнили від військової служби (через плоскостопість та поганий зір), і завдяки кільком винаходам та розширенню діяльності маленька радіо-ремонтна майстерня, започаткована 1932 року, перетворилася на чималий магазин меблів та побутової техніки на Спрінгфілд-авеню, який пропонував своїм клієнтам всі принади та хитрі прийоми тодішньої американської роздрібною торгівлі: продаж товарів у тривалу розстрочку, купуй два, а третій отримаєш безкоштовно, дешевий розпродаж раз на півроку, консультаційна служба і знижки для молодят, а також спеціальні розпродажі на свято

День Прапора. Першим до Стенлі приєднався Арнольд, невдалий та не надто тямущий середній брат, який вже примудрився втратити кілька робіт у торгівлі і який пнувся щосили, намагаючись прогледувати свою дружину Джоан та трьох дітлахів, а через пару років їхню компанію поповнив Лью. Не тому, що цікавився меблями та побутовими пристроями, а тому, що вже вдруге за п'ять років Стенлі сплатив його картярські борги, і це змусило його приєднатися до братового бізнесу на знак щирого каяття, бо Лью розумів, що будь-яке небажання з його боку потягне за собою остаточне, до скону, небажання з боку Стенлі дати йому ще хоч копійку. Отак і виникло підприємство під назвою «Домашній Світ Трьох Братів», яким фактично керував лише один брат, Стенлі, наймолодший та найамбітніший з синів Фані, котрий, керуючись якимось химерним, але непохитним переконанням, що родинна вірність перевищує всі інші людські атрибути, добровільно звалив на себе тягар у вигляді своїх двох невдах-братів, які віддячували йому тим, що постійно запізнювалися на роботу, цупили десятки й двадцятки з каси, коли їхні кишені були порожніми, а в теплі місяці вшивалися пограти після обіду в гольф. Може, Стенлі й ображався на них за це, але ніколи не нарікав, бо закони всесвіту збороняли нарікати на рідних братів. І навіть попри те, що прибуток «Домашнього Світу» був трохи нижчим, аніж міг би бути без витрат на зарплатню Лью та Арнольда, бізнес приносив стабільний дохід, а коли через пару років війна скінчилася, то перед ним розкрилися іще кращі перспективи, бо невдовзі мало з'явитися телебачення, і брати стали першими «хлопцями в мікрорайоні», які почали продаж телевізорів. Ні, Стенлі іще не став багатієм, але вже певний час його дохід стабільно зростав, а коли він того жовтневого вечора познайомився з Розою, то збагнув, що його найкращі дні іще попереду.

На відміну від Стенлі, Роза вже встигла пізнати вогонь пристрасного кохання. Якби не війна, яка забрала у неї її коханого, вони зі Стенлі ніколи б не познайомилися, бо Роза вже задовго до того жовтневого вечора була б замужем за іншим чоловіком. Але той молодик, з яким вона була заручена, Девід Раскін, майбутній лікар родом з Брукліна, який увійшов у її життя, коли їй було іще сімнадцять, загинув від випадкового вибуху під час навчань з основного курсу бойової підготовки на базі Форт-Бенніг в штаті Джорджія. Про це Роза дізналася у серпні 1942 року і відтоді багато місяців журилася, то німіючи, спустошена й безпорадна, від горя, то, мало не божеволіючи від туги, проклинала війну і ридала в подушку, не в змозі примиритися з думкою, що Девід більше ніколи не доторкнеться до неї. Єдине, що давало їй змогу жити протягом цих місяців, була її робота в студії Шнайдермана. Вона приносила їй втіху, задоволення і привід вставати вранці з ліжка, але Роза втратила апетит до спілкування і до зустрічей з іншими чоловіками, звівши її життя до рутинних справ вдома й на роботі та походів у кіно з подругою Ненсі Файн. Але потроху, особливо в останні два-три місяці, Роза поволі почала нагадувати саму себе, наприклад, знову відкриваючи для себе той факт, що їжа, якщо її покласти до рота, мала смак, і що коли на місто падав дощ, то кожному чоловікові, жінці та дитині доводилося перестрибувати через ті ж самі калюжі, що і їй. Ні, вона ніколи не оговтається від смерті Девіда, він завжди буде потаємним привидом, який супроводжуватиме її, коли вона, спотикаючись, плентатиметься в майбутнє, але двадцять один рік – це надто молодий вік, щоби повертатися спиною до світу, і Роза розуміла, що якщо вона не зробить над собою зусилля і не повернеться до навколишнього світу, то просто рухне додолу й помре.

Саме Ненсі Файн влаштувала їй побачення «наосліп» зі Стенлі, гостра на язик, жартівлива Ненсі з великими зубами та кістлявими руками, яка була найкращою подружкою Рози іще з дитинства, яке вони провели разом в бруклінському районі Краун-Хайтс. Ненсі познайомилася зі Стенлі на недільних танцях в Кетскілз під час одного з велелюдних раутів в готелі «Браун», організованого для неодружених, але охочих одружитися молодих євреїв Нью-Йорка. Ті здібанки Ненсі називала «ринком кошерного товару», і хоча сама вона до охочих не відносилася (бо була заручена з військовиком, який служив на Тихоокеанському театрі бойових дій і який, згідно з останніми повідомленнями, іще числився серед живих), вона ходила на них з

подругою просто задля забави і випадково потанцювала там з «одним хлопцем з Ньюарку на ім'я Стенлі». Той виявив бажання зустрітися з нею знову, але після того, як Ненсі сказала, що вже заповіла свою цноту іншому хлопцю, він посміхнувся, комічно вклонився і вже хотів був піти, як вона почала розповідати йому про свою подругу, Розу Адлер, «найгарнішу дівчину по цей бік Дунаю та наймилішу особу по цей бік, ну... всього, що завгодно». Отаким було щире ставлення Ненсі до Рози, і коли Стенлі збагнув, що вона не жартує, то сказав, що хотів би зустрітися з її неабиякою подругою. Ненсі вибачилася перед Розою за те, що про неї розповіла, але Роза просто знизала плечима, знаючи, що Ненсі не мала на увазі нічого поганого, а потім спитала: «А який він з себе?» За словами Ненсі, Стенлі Фергюсон був шість футів заввишки, симпатичний, трохи старуватий (бо майже тридцять здавалося їй, двадцятидворічній, ледве не дідівським віком), займався бізнесом і, судячи з усього, займався успішно. А ще він був чарівливий, ввічливий і дуже добре танцював. Всотавши цю інформацію, Роза на кілька секунд замовкла, розмірковуючи, чи готова вона до такої серйозної справи, як побачення наосліп, і раптом, під час цих роздумів, їй спало на думку, що Девіда немає на світі вже більше року. Подобається їй це чи ні, але настав момент розвідати обстановку. Роза поглянула на Ненсі й сказала: «Мабуть, мені не завадило б побачитися з цим Стенлі Фергюсоном – як ти гадаєш?»

Багато років потому, коли Роза розповідала сину про події того вечора, вона не сказала йому назви ресторану, куди вони зі Стенлі зайшли повечеряти. Проте, якщо Фергюсона не зраджувала пам'ять, йому здавалося, що то було десь в центрі Манхеттена, але невідомо з якого боку – чи то на Іст-сайді, чи то на Вест-сайді. Той ресторан був елегантним закладом з білими скатертинами на столах та офіціантами в коротких піджаках з краватками-метеликами, а це означало, що Стенлі свідомо хотів справити на Розу велике враження, довести, що він може дозволити собі подібні надмірності, якщо забажає. Ненсі таки мала рацію – Роза визнала Стенлі фізично привабливим, її вразила легкість, з якою він пересувався, грація й гнучкість його тіла під час руху, а ще її вразили його руки, розмір та сила його рук, вона помітила це відразу ж, вразили її його спокійні неагресивні очі, які він з неї не зводив, карі очі, ані великі, ані маленькі, а над очима – густі чорні брови. Не здогадуючись про те монументальне враження, яке вона справила на свого ошелешеного співтрапезника, не відаючи, що потиск руки спричинився до повної дезінтеграції внутрішнього єства Стенлі, Роза була дещо здивованою тим, як мало Стенлі говорив на початку обіду, і тому дійшла висновку, що він – особа надзвичайно сором'язлива, хоча це було й не зовсім так. Через те, що вона сама нервувала, а також через те, що Стенлі так і продовжував мовчки сидіти, Роза взялася говорити за них двох, себто говорила надто багато. Збігали хвилини, і вона дедалі більше соромилася того, що торохтіла наче безтолкова пустомеля – зокрема, вихвалялася своєю сестрою, розповідала йому, що Мілдред була надзвичайно обдарованою студенткою, що вона минулого червня закінчила з відзнакою Коледж Хантер Міського університету Нью-Йорка і в рамках програми післявузівського навчання була зачислена до Колумбійського університету – єдина жінка з факультету англійської мови і єдина з лише трьох євреїв, тільки уявіть собі, як пишалася нею родина! Щойно Роза згадала про родину, як заходила розповідати про дядька Арчі, молодшого брата його батька. Арчі Адлер був піаністом з групи «Даунтаун Квінтет», яка виступала в «Криївці Моу» на П'ятдесят другій вулиці, і, за словами Рози, те, що в родині був музикант, надзвичайно її надихало: митець, свого роду ренегат, який цікавився не лише зароблянням грошей, так, вона любила свого дядька Арчі, і він був, поза всяким сумнівом, її найулюбленішим родичем. А потім Роза неминуче перейшла до теми своєї роботи у Шнайдермана, перерахувавши все те, чому він навчив її за останні півтора року, отого буркотливого і лайливого Шнайдермана, який ходив з нею в неділю до району Бовері на Манхеттені видивлятися там старих п'яниць та безхатків – життєвих невдах з сивими бородами та довгим сивим волоссям, з величними головами, схожими на голови древніх пророків та царів. Шнайдерман платив тим старикам гроші, щоби вони позували йому в студії, здебільшого в костюмах – в тюрбанах, пальтах та оксамитових халатах,

так само і Рембрандт одягав бідняків та бомжів в Амстердамі сімнадцятого сторіччя, і саме його освітленням, освітленням Рембрандта, користувалися вони, фотографуючи тих стариків. Те освітлення поєднувало в собі і світло, і темряву, глибоку тінь з невеличким мазком світла, і тепер, коли Шнайдерман вже достатньо їй довіряв, вона мала змогу встановлювати освітлення сама і тому зробила кільканадцять портретів цих імпазантних персонажів самотужки. В цей момент розмови Роза вжила слово «світлотінь» і враз збагнула, що Стенлі, напевне, і гадки не мав, про що вона йому розповідала, мабуть, для нього все це звучало як китайська грамота, але він все одно так і сидів, не зводячи з неї очей, слухаючи її, захоплений та мовчазний, наче громом уражений.

Їй здалося, що її промова прозвучала як невдалий акторський монолог, і Розі стало соромно. На щастя, цей монолог був перерваний появою основної страви, що дало їй кілька секунд, аби зібратися з думками, і на той час, коли вони заходилися смакувати страву (назва невідома), Роза вже встигла достатньо заспокоїтися, щоби збагнути: її нехарактерне тріскотіння було свого роду щитом, яким вона захистилася, аби не розповідати про Девіда, бо то була єдина тема, на яку їй не хотілося говорити, дуже не хотілося говорити, і тому їй довелося довго й безглуздо базікати, щоби не розкрити свою рану. І Стенлі Фергюсон не мав до цього жодного стосунку. Він виглядав пристойним чоловіком, і не було його провини в тім, що його не взяли до війська, що він сидів отут в ресторані в ладно скроєному цивільному костюмі, а не товк багнуку десь далеко в джунглях тихоокеанських островів і не гинув, розірваний на шматки випадковим вибухом під час військових навчань. Ні, то була не його провина, і з її боку було б жорстоко й безсердечно винуватити Стенлі в тому, що доля пощадила його, однак як же ж їй не зробити порівняння, як же ж їй не спитати себе: чому цей чоловік живе, а Девід – загинув?

Втім, вечір пройшла цілком нормально. Коли Стенлі оговтався від початкового шоку і зміг перевести подих, він проявив себе приємним хлопцем, не самозакоханим, як більшість чоловіків, а уважним і чемним, може, і не сліпуче дотепним, але з добрим почуттям гумору: він сміявся й тоді, коли Роза казала щось навіть віддалено смішне, а коли заговорив про свою роботу та плани на майбутнє, вона побачила, що в ньому є щось солідне, щось надійне. Шкода, що Стенлі був бізнесменом і не цікавився Рембрандтом та фотографією, але він, принаймні, підтримував політику президента Рузвельта (в основному) і начебто абсолютно щиро визнавав, що багато в чому не розбирався й багато чого не знав, включно з живописом сімнадцятого сторіччя та мистецтвом фотографії. Він їй сподобався. Роза визнала його приємним у спілкуванні, але хоча Стенлі й мав майже усі риси «вдалого улову», вона зрозуміла, що ніколи не зможе покохати його так, як на те сподівалася Ненсі. Після обіду вони півгодини просто гуляли тротуарами центральної частини міста, і згодом зайшли випити до «Криївки Моу», де привітно помахали руками дядьку Арчі, який корпів над клавішами свого фортепіано (той відповів глупуватою посмішкою і підморгнув). А потім Стенлі провів Розу назад до квартири її батьків на Західній П'ятдесят восьмій вулиці. Він піднявся з нею на ліфті, але в гості вона його не запросила. Протягнувши руку для прощання (вправно виключивши при цьому будь-яку можливість першого поцілунку), Роза подякувала йому за чудовий вечір, а потім обернулася, відімкнула двері й увійшла до квартири, майже не сумніваючись, що бачить Стенлі востаннє.

Але Стенлі, звісно, думав інакше, бо все пішло для нього інакше відтоді, як він познайомився з цією дівчиною, і, не знаючи анічогісінько про Девіда Раскіна та згорьоване Розине серце, він змикитив, що має діяти швидко, бо Роза була не з тих дівчат, які довго залишаються непоміченими. Він не мав жодного сумніву, що чоловіки так і вертілися біля неї цілими зграями, бо вона була разуче чарівною, кожна часточка її тіла світилася красою, грацією й добротою, і вперше в житті Стенлі націлився на неможливе: здолати незчисленні орди залищальників Розі і здобути її для себе, оскільки твердо вирішив одружитися з цією жінкою, а якщо вона не стане його дружиною, то тоді нею не стане ніхто.

Наступні чотири місяці він часто заходив до неї, втім, не настільки часто, щоби набриднути, але регулярно, настійливо, з незмінною цілеспрямованістю й рішучістю, обходячи з флангів своїх уявних суперників завдяки маневрам, які видавалися йому стратегічнодалекоглядними й кмітливими. Але правда полягала в тім, що серйозних супротивників в загальній картині не проглядалося: в ній маячили двоє-троє інших чоловіків, з котрими Ненсі познайомила Розу вже після того, як та познайомилася зі Стенлі у жовтні, але Роза одного за одним їх забракувала, відхиливши їхні запрошення на зустріч, і продовжила вичікувати, а це означало, що Стенлі виявився таким собі лицарем, який мчав в атаку безлюдним полем, хоча й бачив довкола себе фантомних ворогів. Ставлення Рози до нього не змінилося, але вона радше воліла бути в компанії Стенлі, аніж сидіти на самоті у своїй кімнаті чи слухати після вечері радіо разом з батьками. Тому Роза рідко відмовляла, коли Стенлі кудись запрошував її увечері, приймаючи його пропозиції покататися на ковзанах, пограти в кеглі, потанцювати (він дійсно виявився потрясаючим танцювальником), послухати Бетховена в Карнегі-хол, подивитися мюзикл на Бродвеї чи фільм в кінотеатрі. Вона швидко переконалася, що драми не мали на Стенлі жодного впливу (під час «The Song of Bernadette» та «For Whom the Bell Tolls» він просто заснув), але на комедіях він жодного разу не скліпив очей. Наприклад, вони обидва реготали під час перегляду «The More the Merrier»¹, соковитого, як кремова пампушка, фільму про дефіцит житла у Вашингтоні під час війни, де головні ролі виконували Джоел Мак-Крі (такий вродливий) і Джин Артур (одна з Розиних улюблениць). Але дещо, мовлене одним з інших акторів, справило на неї найсильніше враження. То була фраза, сказана Чарльзом Коберном, який грав роль такого собі Купідона, замаскованого під старого американського пузання, фраза, котру він повторював знову й знову впродовж усього фільму: «вишуканий, акуратний та приємний хлопець», повторював як рефрен, що вихваляв чесноти такого типу чоловіка, якого хотілося б мати кожній жінці. Стенлі Фергюсон дійсно був акуратним, приємним і відносно молодим, а якщо «вишуканий» означало «стрункий, граціозний та законослухняний», то всі ці якості були також притаманні йому, однак Роза не була впевнена, що саме ці чесноти вона шукала в чоловіках, особливо після її кохання до настирливого та мінливого Девіда Раскіна, який інколи бував аж надто виснажливим коханцем, але яскравим та завжди непередбачуваним в своїх постійно мутуючих формах, тоді як Стенлі здавався таким посереднім та передбачуваним, таким надійним, тому вона ніяк не могла визначитися, чим є така стабільність вдачі – чеснотою чи вадою.

З іншого боку, він не набридав їй, вимагаючи поцілунків (бо знав, що їй ця ідея не подобається), не набридав навіть попри те, що тепер вже було абсолютно ясно, що він страшенно захопився нею і при кожній зустрічі йому доводилося стримуватися, щоби не доторкнутися до неї, не поцілувати її, не обійняти.

З іншого боку, коли Роза сказала, що вважає Інгрід Бергман вражаюче вродливою, Стенлі у відповідь зневажливо розсміявся, глянув їй у вічі і мовив, дуже спокійно і дуже впевнено, що Інгрід Бергман навіть не гідна з нею до пари стати.

З іншого боку, одного холодного дна наприкінці листопада він заявився без попередження до студії Шнайдермана і попросив зробити його фотопортрет, і зробити його мав не Шнайдерман, а вона.

З іншого ж боку, її батьки поставилися до нього схвально, схвально поставився до нього Шнайдерман, і навіть Мілдред, Герцогиня Сноб-холу висловила своє приязне ставлення, заявивши, що Розі міг трапитися хтось значно гірший.

З іншого ж боку, у Стенлі траплялися свої моменти натхнення, непоясними виплески невгамовної життєрадісності, коли щось у ньому виривалося на волю, і він перетворювався на жартівливого, відчайдушного і нестримного пустуна, як, наприклад, того вечора, коли він

¹ «Чим більше, тим веселіше». – Прим. пер.

розважав Розу на кухні в квартирі її батьків, жонглюючи трьома сирими яйцями, тримаючи їх у повітрі цілих дві хвилини завдяки шалено швидким і точним рухам рук, доки одне з яєць не впало, розбившись, на підлогу. Решту ж два він впустив навмисне, вибачившись за конфуз мовчазним жестом коміка (Стенлі знизав плечима) та зробивши заяву, яка складалася з одного слова: «Ой!»

Протягом отих чотирьох місяців вони бачилися раз чи два на тиждень, і навіть попри те, що Роза не могла віддати Стенлі своє серце так, як він віддав їй своє, вона була вдячна йому за те, що він підняв її з землі й знову поставив на ноги. Якби так пішло і далі, то вона б не заперечувала, але щойно Роза почала почуватися зі Стенлі комфортно, щойно їй почала подобатися гра, в яку вони грали разом, Стенлі раптом різко змінив правила.

Був кінець січня місяця 1944 року. В Росії щойно скінчилася 900-денна облога Ленінграду; в Італії німці зупинили наступ союзників під горою Монте-Касіно; в Тихому океані американські війська збиралися висадитися на Маршалові острови; а на домашньому фронті, на краю Центрального парку Нью-Йорка Стенлі пропонував Розі вийти за нього заміж. Угорі палало яскраве зимове сонце, безхмарне небо було пофарбоване в глибокий та блискучий відтінок синього, в ту прозору кришталеву блакить, яка огортає Нью-Йорк лише в певні дні січня. Отже, тої сонячної неділі, за тисячі миль від крові та страждань нескінченної війни, Стенлі сказав Розі, що це має бути або шлюб, або нічого, що він обожнює її, що ніколи в житті нічого подібного ні до кого не відчував, що все його майбутнє залежало від неї, а якщо вона йому відмовить, то більше ніколи його не побачить, бо думка про те, що він побачить її знову, буде для нього нестерпною, і тому йому доведеться зникнути з її життя назавжди.

Роза попрохала у нього тиждень на роздуми. Це було так несподівано, пояснила вона, так раптово, і тому їй потрібно було трохи часу, аби подумати. Звісно, сказав Стенлі, звісно, візьми тиждень на роздуми, а він зайде до неї наступної неділі, рівно через тиждень. А потім, перш ніж попрощатися, вони, стоячи на П'ятдесят дев'ятій вулиці біля входу в парк, вперше поцілувалися, і Роза вперше після їхнього знайомства побачила сльози, що блищали у Стенлі в очах.

Результат, ясна річ, був визначений давним-давно. Він став не лише записом у розширене й авторизоване видання «Книги Земного Буття» – його можна знати також в Манхеттенському міському архіві, де реєстр інформує нас про те, що Роза Адлер та Стенлі Фергюсон одружилися 6 квітня 1944 року, рівно за два місяці до висадки союзників у Нормандії. Отже, ми тепер знаємо, що Роза вирішила дати позитивну відповідь, але як і чому вона прийшла до такого рішення, сказати складно. Тут спрацювали численні фактори, кожен з яких працював в унісон та супроти інших, а через те, що Роза до всіх цих факторів ставилася двояко й нерішуче, то тиждень, виділений на роздуми, виявився для майбутньої матері Фергюсона болісним і томливим. По-перше: знаючи Стенлі як людину слова, Роза жахалася від думки, що більше ніколи його не побачить. Як би там не було, але після Ненсі він був її найкращим другом. По-друге: їй виповнився вже двадцять один рік, тобто вона була достатньо молодою, щоби такою вважатися, але вже не такою молодою, як більшість тодішніх дівчат на видання, оскільки вельми часто в ті часи дівчата вдягали весільні плаття у вісімнадцять чи дев'ятнадцять років, а чого Розі дуже не хотілося, так це залишитися незаміжною. По-третє: так, вона не кохала Стенлі, але докнаний факт полягав у тім, що не всі шлюби з кохання ставали шлюбами вдалими й міцними, до того ж вона десь вчитала, що шлюби з розрахунку, які переважали в традиційних іноземних культурах, не були менш або більш щасливими, аніж шлюби в країнах Заходу. По-четверте: так, вона не кохала Стенлі, але правда полягала в тім, що вона вже не могла покохати нікого отим Великим Коханням, яким вона кохала Девіда, бо Велике Кохання трапляється людині лише один раз у житті, і тому мала змиритися з кимось меншим за ідеал, якщо не хотіла провести решту життя на самоті. По-п'яте: Стенлі не мав у собі нічого такого, що драгувало б її чи викликало огиду. Думка про секс із ним її не відштовхувала. По-шосте: він кохав її шалено

й безумно і ставився до неї з добротою й повагою. По-сьоме: в гіпотетичній розмові, яку вони мали за два тижні до його пропозиції, Стенлі сказав, що жінки вільні переслідувати свої власні інтереси і що їхнє життя не має обертатися винятково довкола їхніх чоловіків. Чи не мав він на увазі роботу, поцікавилася вона. Так, і роботу також, наряду з усім іншим. Це означало, що їй не доведеться кидати роботу у Шнайдермана, що вона й далі зможе опановувати професію фотографа. По-восьме: так, вона не кохала Стенлі. По-дев'яте: багато чого у ньому їй подобалося, не викликало сумніву те, що гарне значно переважало в ньому не надто гарне, але ж чому він постійно засинав на фільмах? Може, він втомлювався, працюючи подовгу в себе на роботі? А може, оті напівопущені повіки свідчать про брак зв'язку зі світом почуттів? По-десяте: Ньюарк! Чи зможе вона там жити? По-одинадцять: Ньюарк – це проблема, однозначно. По-дванадцять: їй пора було покинути своїх батьків. Вона була вже надто дорослою, щоби жити з ними в одному помешканні, і хоч як би вона не любила свою матір та батька, вона зневажала їх за лицемірство – батька за те, що той вперто і не розкаюючись продовжував ганятися за кожною спідницею, а матір – за те, що вдавала, наче цього не помічає. Якось на днях, йдучи пообідати до кафе-автомату біля студії Шнайдермана, Роза випадково помітила свого батька, який ішов рука в руку з жінкою, яку вона ніколи не бачила раніше і яка була років на десять-п'ятнадцять молодшою за нього. Їй стало так гидко, і вона так розлютилася, що їй захотілося підбігти до батька й затопити йому в пику. По-тринадцять: якщо вона вийде заміж за Стенлі, то хоча би в чомусь обскаже Мілдред навіть попри те, що було неясно, чи мала її старша сестра якийсь інтерес до заміжжя. Наразі Мілдред почувалася прекрасно, стрибаючи від одного короткого роману до іншого. Бог їй у поміч, але не такого життя хотіла для себе Роза. По-чотирнадцять: Стенлі заробляв гроші, а з того, що вона встигла дізнатися, він з часом зароблятиме дедалі більше грошей. Ця думка давала втіху, але водночас і певну тривогу. Для того, щоби заробляти гроші, треба думати про гроші увесь час. Чи зможе вона жити з чоловіком, чийм єдиним улюбленим заняттям є наповнення власного банківського рахунку? По-п'ятнадцять: Стенлі вважав її найгарнішою жінкою Нью-Йорка. Вона знала, що це не так, але не сумнівалася, що Стенлі щиро так вважав. По-шістнадцять: на горизонті більше нікого не було. Навіть якщо Стенлі так і не вдасться стати другим Девідом, він був значно кращим за отих жалюгідних скигліїв, яких підсилала їй Ненсі. Стенлі, принаймні, був дорослою людиною. Стенлі, принаймні, ні на що й ні на кого не скаржився. По-сімнадцять: Стенлі був євреєм так само, як була єврейкою і вона, тобто він був вірним членом племені, але не мав інтересу до релігії і не збирався клястися в своїй вірності Богу, а це означало життя, необтяжене ритуалами й забобонами – нічого іншого, окрім подарунків на свято Хануки, маці, Чотири Запитання раз на рік весною, обрізання для хлопчика, якщо в них народиться хлопчик, але не буде молитов, не буде синагог, не буде необхідності вдавати, що вона вірить в те, в що насправді не вірить, в те, що насправді не вірили й інші. По-вісімнадцять: так, Стенлі вона не любила, але Стенлі любив її. Може, цього буде достатньо для початку, для першого кроку. А там видно буде.

Свій медовий місяць вони провели на курорті біля озера в горах Адірондак. То була семиденна ініціація в таємниці подружнього життя, нетривала, але нескінченна, оскільки кожна секунда начебто несла в собі вагу цілої години або цілого дня просто завдяки самій лише новизні всього, що вони переживали разом. То був період нервозності й полохливого пристосування один до одного, маленьких перемог та інтимних зізнань, під час якого Стенлі дав Розі перші уроки водіння авто і навчив її основам тенісу, а потім вони повернулися до Нью-арку й облаштувалися в помешканні, де провели перші роки свого заміжжя – то була квартира з двома спальнями в районі Ван Вельсдор поблизу озера Віквехік. З нагоди шлюбу Шнайдер подарував Розі аж місяць оплаченої відпустки, а протягом трьох тижнів перед виходом на роботу Роза похапцем опановувала мистецтво куховарити, цілковито покладаючись на грубенький старий посібник з американської кухонної науки, який матір подарувала їй колись на день народження. Той грубенький фоліант називався «Кулінарна книга для початківців», мав

підзаголовок «Шлях до серця чоловіка», нараховував шістсот двадцять три сторінки, написані місіс Симоною Кендер, і містив «Перевірені рецепти з їдалень громадських шкіл Мілуокі, Дівчачого профтехучилища, рецепти від авторитетних дієтологів та досвідчених хатніх господинь». На початку кулінарного навчання траплялися численні катастрофи, але Роза завжди була кмітливою ученицею, тому коли за щось бралася, то, зазвичай, доводила почате до кінця вельми успішно, але навіть в ті дні спроб і помилок, пересмаженого м'яса та недоварених овочів, липких, як пластилін, пирогів та грудкуватого пюре Стенлі жодного разу їй не дорікнув. Хоч яку б жахливу страву вона йому не подавала, він терпляче з'їдав її геть усю, до останньої крихти, жуючи її з явним задоволенням, а потім кожного вечора, буквально кожного вечора дякував їй за надзвичайно смачні харчі. Розі інколи здавалося, що то він піддражнює її, що то він просто надто зайнятий власними думками, щоби звертати прискіпливу увагу на те, що вона подає йому на стіл, але це стосувалося не лише страв, які вона готувала, а й усіх інших аспектів їхнього сумісного життя. Якось Роза, замислившись над цим явищем, зібрала докупи всі ті моменти, які потенційно загрожували суперечкою між ними, і прийшла до приголомшливого, абсолютно неймовірного висновку, що *Стенлі ніколи їй не критикував*. Вона була для нього бездоганним створінням, бездоганною жінкою, бездоганною дружиною, і тому, як в отому теологічному постулаті, що стверджував неминучість існування Бога, все, що вона робила, казала й думала, було незмінно бездоганним, просто мусило бути бездоганним. Проживши в одній спальні з Мілдред більшу частину свого життя, з тою Мілдред, яка називала її «пустоголовою» за те, що вона надто часто ходила в кіно, яка устаткувала всі свої шафки замками, аби її молодша сестра не запозичувала в неї одіж, Роза жила тепер в одній спальні з чоловіком, який вважав її бездоганною, і при тому цей чоловік в тій самій спальні швидко навчався грубо пестити її всіма способами, які їй подобалися найбільше.

У Ньюарку було нудно, але квартира була просторішою та краще освітленою, аніж помешкання Розиних батьків по той бік ріки, а всі меблі були новими (найкращі з того, що міг запропонувати «Домашній Світ Трьох Братів» – може, і не найкращі з усього, що можна було роздобути, але наразі достатньо добрі). Оскільки Роза знову пішла на роботу до студії Шнайдермана, місто й далі залишалося фундаментальною частиною її життя – такий милий, брудний та всеїдний Нью-Йорк, столиця людських облич, горизонтальна Вавилонська вежа людських мов. Щоденна подорож на роботу складалася з поїздки неквапливим автобусом до потягу, дванадцяти хвилин у поїзді від Пенсильванського вокзалу до Пенсильванської станції метро, а потім – кілька хвилин ходьби до студії Шнайдермана. Розі подобалася ця поїздка, бо вона мала змогу бачити довкола себе так багато людей, а особливо їй подобався той момент, коли потяг в'їжджав до Нью-Йорку й зупинявся, після чого завжди слідувала коротка пауза, неначе увесь світ затамовував подих в мовчазному передчутті, а потім двері розчинялися, всі хутко кидалися до виходу, і вагон за вагоном починав вивергати пасажирів на швидко заповнюваний натовпом перон. Роза буквально упивалася швидкістю та впертою цілеспрямованістю цього натовпу, де кожен кидався в одному й тому самому напрямку; вона була його частиною у самісінькому вирі, їдучі, як всі решта, на роботу. Це давало їй змогу почуватися незалежною, хоча й прив'язаною до Стенлі, але самостійною, і це було нове, хороше почуття. Коли Роза піднімалася сходами й вливалася в іще один натовп під відкритим небом, вона прямувала до Західної Двадцять сьомої вулиці, уявляючи тих різних людей, які того дня прийдуть до студії: матерів та батьків з новонародженими дитинчатами, маленьких хлопчиків в бейсбольній уніформі, старезні подружні пари, охочі зробити портрет на день сорокаріччя чи п'ятдесятиріччя їхнього подружнього життя, хихотливих дівчат в капелюшках та накидках, жінок з жіночих клубів, чоловіків з чоловічих клубів, поліцейських новобранців у синій парадній формі, і, звісно ж, військовиків, яких ставало дедалі більше, інколи – з дружинами чи подругами, але здебільшого самотніх одиноких вояків, які прибули до Нью-Йорку у відпустку чи повернулися з фронту додому, або збиралися відбути в далекі краї, щоби вбивати й бути вбитими. Вона

молилася за всіх них, молилася, щоби всі вони повернулися цілими й неушкодженими, зі здоровими руками й ногами на живих тілах, молилася кожного ранку йдучи від станції метро до Західної Двадцять сьомої вулиці, щоби війна скінчилася якомога скоріше.

Роза не мала ані серйозних жалів, ані болючих задніх думок стосовно її згоди вийти заміж за Стенлі, проте заміжжя принесло їй певні незручності, жодне з яких не було безпосередньо пов'язаним зі Стенлі. Втім, породичавшись з ним, вона породичалася також з його сім'єю, і кожного разу, опиняючись в одній компанії з тріо невдах, вона не переставала дивуватися, як Стенлі примудрився прожити з ними усе своє дитинство і при цьому не стати таким же пришепелуватим, як і вони. Найколотитнішою особою була, звісно, його матір, і досі сповнена енергії Фані Фергюсон, якій на той час вже було десь під сімдесят, яка мала чи то п'ять футів два дюйми, чи то п'ять футів два з половиною дюйми заввишки, і яка являла собою похмуру метушливо-прискіпливу зануду з кривою гримасою на обличчі. Сидячи одна на диванчику під час родинних зустрічей, вона щось буркотіла собі під ніс, а сиділа вона одна тому, що ніхто не наважувався наблизитися до неї, особливо п'ятеро її онуків віком від шести до одинадцяти років, які, схоже, смертельно боялися її, бо Фані запросто могла луснути їх по голові кожного разу, коли дітлахи виходили за межі дозволеного (якщо виходом за межі дозволеного можна було вважати гучні відрижки, сміх, вереск, підстрибування, а також удари головою та іншими частинами тіла об меблі). А коли Фані не могла підібратися до онуків достатньо близько, щоби торохнути кого-небудь з них по голові, вона волала на них голосом таким гучним, що аж шибки торохтіли. Коли Роза вперше зустріла Фані, та ущипнула її за щоку (достатньо сильно, аби спричинити біль) і сказала їй, що вона – гарна дівчина. А потім продовж решти візиту Фані вперто ігнорувала її – і відтоді продовжувала ігнорувати під час кожного візиту, зводячи все спілкування між ними до формального «здрасуйте» і «прощайте», та оскільки Фані демонструвала таку ж саму байдужість і до інших двох невісток, Міллі та Джоан, Роза не приймала це близько до серця. Фані турбувалася лише про своїх синів, синів, які підтримували її матеріально і сумлінно приходили до неї кожного вечора у п'ятницю на вечерю, тоді як жінки, з якими одружилися її сини, були для неї не більш аніж примарами, і часто вона навіть імен їхніх пригадати як слід не могла. Все це не надто дратувало Розу, бо її стосунки з Фані були нечастими й нерегулярними, але зовсім інакше було з братами Стенлі, оскільки вони працювали у нього, і їй доводилося бачитися з ними мало не щодня. Та коли вона усвідомила той приголомшливий факт, що ці двоє були найвродливішими чоловіками, яких їй доводилося бачити, божественними мужчинами, схожими на Еррола Флінна (Лью) та Кері Гранта (Арнольд), у неї почала накопичуватися сильна антипатія до обох братів. Вона відчувала, що були вони дріб'язковими й нечесними, старший Лью не вирізнявся особливим розумом і був жертвою своєї пристрасті грати, роблячи ставки, на футбольних та бейсбольних іграх, а молодший Арнольд був просто напів-ідіотом, хтивим ловеласом зі скляними очима, який забагато пив і ніколи не проминав можливості торкнутися її рук та плечей, ущипнути її за руку чи за плече, і завжди називав її «крихіткою» та «лялечкою», від чого її відразу до нього лише ставала дедалі глибшою. Їй страшенно не подобалося, що Стенлі влаштував їх на роботу в магазині, вона казилася від того, як вони насміхалися над ним поза очі, а інколи й прямо у вічі, але Стенлі, добрий Стенлі, в сто разів кращий за них разом узятих, робив вигляд, що нічого не помічає, безсловесно мирячись з їхньою жадібністю, лінню та насмішками. Він демонстрував щодо них таку терпимість, що Розі почало здаватися, наче вона, сама того не бажаючи, вийшла заміж за святого, за одного з тих рідкісних індивідів, які ніколи й думки погані ні про кого не мали. Хоча, гадала далі вона, Стенлі запросто міг бути всього-на-всього слабавольним простаком, чоловіком, який так і не навчився постояти сам за себе. З невеликою допомогою з боку своїх братів (а може, і без їхньої допомоги взагалі) він перетворив «Домашній Світ Трьох Братів» на прибутковий концерн, великий, з неоновною вивіскою, універмаг, де продавалися крісла та радіо, обідні столи та холодильники, меблі для спалень та гомогенізатори Ворінга. То

було підприємство з високим оборотом і товарами середньої якості, яке обслуговувало клієнтуру з середніми та низькими доходами, така собі агора двадцятого сторіччя, але після кількох відвідин протягом перших тижнів потому, як вона вийшла заміж, Роза припинила заходити до магазину – не лише тому, що знову вийшла на роботу, а тому, що їй там було тривожно, поруч з братами Стенлі вона почувалася нещасливою й абсолютно чужою.

Втім, її розчарування в родині свого чоловіка дещо пом'якшувалося дружинами та дітьми його братів, себто, тими Фергюсонами, які насправді Фергюсонами не були, яким не довелося пережити тих нещасть, які впали на голову Айку, Фані та їхньому потомству, і Роза швидко подружилася з Міллі та Джоан. Обидві жінки були значно старшими за неї (тридцять чотири та тридцять два), але вони радо прийняли її до своєї компанії як рівного члена, надавши їй повного статусу в день одруження, а це означало, окрім всього іншого, що Роза мала право бути посвяченою у всі таємниці своячок. Особливо велике враження справила на Розу говірка Міллі, яка курила цигарку за цигаркою, жінка настільки худорлява, що здавалося, наче замість кісток у неї під шкірою драти. Вона була розумною, мала власну думку і добре розуміла, за якого чоловіка вийшла заміж в особі Лью. Але хоч якою б лояльною не залишалася вона до свого хитруватого, зрадливого й марнотратного чоловіка, це не заважало їй точити безперервний потік іронічних дотепів у його бік, і були ті дотепи такими розумними та ядучими ремарками, що Розі інколи доводилося виходити з кімнати, аби не розсміятися надто голосно. У порівнянні з Міллі, Джоан була дещо простакуватою, але такою добросердою й великодушною, що й досі не второпала, за якого бовдура вийшла заміж. Яка ж вона добра матір, думала Роза, така ніжна, терпляча й турботлива, тоді як гострий язик Міллі часто призводив її до сварок з дітьми, які поводитися менш виховано, аніж діти Джоан. У Міллі дітей було двоє: одинадцятирічний Ендрю та дев'ятирічна Еліс, а в Джоані – троє: десятилітній Джек, восьмирічна Френсі та шестирічна Руф. Всі вони по-різному подобалися Розі, можливо, окрім Ендрю, який, схоже, був надто грубий та забіякуватий, і йому часто влітало від Міллі за те, що він бив свою маленьку сестричку. Але найбільше Роза полюбила Френсі, так, це була однозначно Френсі, вона просто не могла не полюбити її, бо дівчинка була така гарненька, така напрочуд жвава, і коли вони познайомилися, то це було наче кохання з першого погляду. Висока, з каштановим волоссям, Френсі кинулася Розі в обійми, примовляючи: «Тітонько Роза, тітонько Роза, ви така гарненька, така гарненька, така надзвичайно гарненька, що тепер ми назавжди будемо з тобою друзями». Отак і почалася їхня дружба, отак і продовжувалася, вони були в захваті одна від одної, і Роза відчувала, що мало було речей приємніших у цьому світі, аніж той момент, коли Френсі вибиралася їй на коліна, коли вони всі сиділи за столом, і починала розповідати їй про школу, про останню книжку, яку вона прочитала, про подругу, яка сказала їй щось погане, або про плаття, яке матуся збиралася подарувати їй на день народження. Від заспокійливої ніжності Розиною тіла дівчинка розслаблялася, а коли вона говорила, то Роза гладила її по голові, щоках та спині, і невдовзі їй починало здаватися, що вони спливли у повітря, удвох полишили кімнату, будинок та вулицю і пливуть собі разом у небі. Так, ці родинні зібрання дійсно бували похмурими й занудливими, але бували в них і віддушини, несподівані маленькі дива, котрі траплялися в найнесподіваніші моменти, бо, на думку Рози, боги були істотами ірраціональними і винагороджували нас своїми дарунками випадково і навмання.

Розі хотілося стати матір'ю, завагітніти, народити дитину, відчувати, як в ній б'ється друге серце. Ніщо не важило так багато, як це бажання, навіть її робота у Шнайдермана, навіть отой омріяний, але іще нечіткий план, згідно до якого вона одного дня збиралася стати самостійним фотографом, відкрити власну студію з власним іменем на вивісці над парадним входом. Ці амбіції нічого не значили, коли вона порівнювала їх з простим бажанням подарувати світу нову людину, власне дитинча, власного сина чи доньку, і бути матір'ю того дитинчати всю решту життя. Стенлі старанно виконував свою частину роботи без презервативів і запліднив її тричі протягом перших півтора року їхнього спільного життя, але тричі у Рози стався вики-

день, кожного разу – на третьому місяці вагітності, і коли вони в квітні 1946 року відмічали другу річницю свого одруження, дітей у них і досі не було.

Лікарі запевняли, що у неї все було нормально, що вона була при доброму здоров'ї і одного разу неодмінно виносить плід належні дев'ять місяців, але ці втрати тиснули на Розу важким тягарем, і з кожним ненародженим немовлятам, з кожною наступною невдачею вона почувалася так, ніби у неї крали її жіноче єство. Вона плакала цілими днями після кожного фіаско, плакала так, як не плакала ніколи після загибелі Девіда, і зазвичай така оптимістична Роза, завжди життєстійка і ясно мисляча Роза поринала в сумну й хворобливу жалість до самої себе. Якби не Стенлі, то важко було б сказати, до яких глибин саморуйнування вона могла б дійти, але він залишався непохитним та стриманим, незворушним до її зліз, і після кожного втраченого немовляти продовжував запевняти її, що то була лише тимчасова невдача і що насамкінець все владнається. В такі хвилини Роза відчувала до нього таку близькість і любов, була йому така вдячна за його доброту. Звісно, вона не вірила жодному його слову – як же ж вона могла вірити, коли все свідчило навпаки? – але ця втішна брехня чинила на неї заспокійливий вплив. Втім, Розу спантеличував той спокій, з яким Стенлі зустрічав повідомлення про іще один викидень, її страшенно дивувала його незворушливість до жорстокого й кривавого вигнання його ненароджених дітей з її тіла. Може, думала вона, Стенлі не поділяє її бажання мати дітей? Можливо, він і сам не здогадувався про це своє небажання, але що як він потайки хотів, аби ситуація й далі лишалася незмінною, щоби мати її для себе всю цілковито, щоби вона була дружиною, якій не доводилося б ділити свою любов між чоловіком та дитиною? Вона ніколи не наважувалася озвучити ці думки в присутності Стенлі, їй ніколи й на думку не спало б образити його такими безпідставними підозрами. Але сумнів не покидав її, і вона питала себе саму: а чи не надто добре виконував Стенлі свою роль сина, брата і чоловіка? Якщо ж це дійсно було так, то, мабуть, місця для батьківства в його душі більше не залишалось.

5 травня 1945 року, за три дні до закінчення війни у Європі, дядько Арчі впав за мертво від серцевого нападу. Йому було сорок дев'ять, гротескно молодий вік для будь-якої смерті, а найбільш гротескною обставиною було те, що ховали його на День перемоги, а це означало, що коли онімлі від горя члени родини Адлерів повернулися з цвинтаря до помешкання Арчі на Флетбуш-авеню в Брукліні, то люди на вулицях їхнього мікрорайону танцювали й шаленіли, гудучи клаксонами своїх авто, і гукали хрипкими голосами, радіючи з того, що перша половина війни скінчилася. Гармидер тривав багато годин, а тим часом дружина Арчі, Перл, та їхні дев'ятнадцятирічні двійнята-сестри, Бетті та Шарлотта, а також четверо вцілілих членів квінтету «Даунтаун» та ще й з десяток чи більше друзів, родичів та сусідів мовчки сиділи й стояли в квартирі з закритими порт'єрами. Схоже, та добра новина, яку вони чекали так довго, збиткувалася над жахом смерті дядька Арчі, а радісні співучі голоси за вікном сприймалися як безсердечне блюзнірство, неначе на могилі Арчі танцював увесь район Бруклін. Той день залишився у пам'яті Рози назавжди. Не лише через її власне горе, яке було досить болючим, а через те, що Мілдред так розхвилювалася, що випила кілька чарок віскі й відключилася прямо на дивані, а також через те, що вона вперше в житті побачила, як її батько втратив самовладання й розплакався. А іще того дня Роза сказала собі, що коли їй посміхнеться удача і вона народить сина, то назве його Арчі на честь дядька.

В серпні на Хіросіму й Нагасакі впали потужні бомби, добігла кінця друга половина війни, а в середині 1946 року, через два місяці після другої роковини Розиною заміжжя, Шнайдерман сказав їй, що планує вийти на пенсію і збирається знайти покупця на свій бізнес. Зважаючи на прогрес, якого вона досягла за роки їхньої спільної праці, сказав старий, зважаючи на те, що вона перетворила себе на вмілого й компетентного фотографа, він хотів би знати, чи не має вона інтересу до того, аби перебрати на себе студію. То був найвищий комплімент з його боку на її адресу. Та хоч яку б втіху з цього приводу Роза не відчувала, вона розуміла, що зараз це не на часі, бо вони зі Стенлі вже цілий рік поспіль відкладали всі свої заощадження, щоби

придбати будинок в передмісті, будинок на одну сім'ю з двором, деревами та подвійним гаражем, і тому не могли дозволити собі придбати і будинок, і студію. Роза відповіла Шнайдерману, що має обговорити це питання зі своїм чоловіком, що вона й зробила невідкладно після вечері, абсолютно не сумніваючись, що Стенлі однозначно заявить про цілковиту недоцільність такої купівлі, але Стенлі застукав її зненацька, сказавши Розі, що вирішення цього питання залежить від її вибору, і що коли вона воліє відмовитися від будинку, то зможе отримати студію, якщо її продадуть за ціну, яку вони зможуть собі дозволити. Роза була приголомшена. Вона знала, що Стенлі всім своїм серцем бажав придбати будинок, а тут раптом заявив, що їхня квартира його цілком влаштовує, і що він не проти прожити в ній ще кілька років, хоча, звісно, все це було неправдою, і він збрехав їй тому, що обожнював її й хотів, аби вона мала все, що забажає. Того вечора в душі Рози щось змінилося, і вона збагнула, що в ній прокидається любов до Стенлі, справжня любов, і якщо життя триватиме в такому ключі ще якийсь достатньо тривалий час, то вона, можливо, покохає його, впаде, вражена другим Великим Коханням, якого начебто не могло бути.

Давай не будемо поспішати, сказала вона. Я також давно мріяла про той будинок, а стрибнути з асистентів у начальники – це неабияка подія. Я не впевнена, що зможу з цим впоратися. Може, трохи подумаємо?

Стенлі погодився трохи подумати. Коли він зустрівся з Шнайдерманом у студії наступного ранку, той теж погодився, що Роза має трохи подумати, але десять днів потому, як процес роздумів почався, вона виявила, що завагітніла знову.

Протягом останніх кількох місяців вона консультувалася в нового лікаря, якому повністю довіряла і якого звали Сеймур Якобс. То був хороший інтелігентний лікар, який ретельно її вислуховував і не поспішав з висновками. Зважаючи на історію з трьома попередніми спонтанними викиднями, Якобс настійно порекомендував їй не їздити кожного дня до Нью-Йорку, припинити роботу на час її вагітності і обмежити себе перебуванням в квартирі, якомога більше відпочиваючи в ліжку. Він розуміє, що ці заходи виглядають жорсткими та дещо старомодними, але турбується про неї, бо це може бути для неї останнім реальним шансом народити дитину. «Мій останній шанс», сказала Роза сама собі, слухаючи сорокадворічного лікаря з великим носом та співчутливими карими очима, який розповідав їй, що треба робити, аби стати матір'ю. Про паління та випивку навіть мови не може бути. Строга, багата білками дієта, щодня – вітамінні добавки, а також регулярні спеціальні вправи. Він заходитиме до неї регулярно раз на два тижні, а вона, щойно відчувши найменший дискомфорт чи біль, має підняти слухавку й зателефонувати йому. Він достатньо ясно все пояснив?

Так, достатньо ясно. Отак і розв'язалася дилема – купувати студію чи будинок, а це в свою чергу поклато край Розиній роботі у Шнайдермана, перервало її шлях до кар'єри фотографа і перевернуло її життя догори ногами.

Роза відчувала піднесення і водночас розгубленість. Піднесення тому, що у неї й досі зберігався шанс; розгубленість тому, що вона не знала, як пережити те, що, фактично, означало сім місяців домашнього арешту. Треба буде внести в життя нескінченну кількість поправок, і це стосувалося не лише її, а й Стенлі, оскільки йому доведеться ходити по магазинах і виконувати основну частину роботи на кухні. Бідолашний Стенлі, він так тяжко й подовгу працював! Окрім того, доведеться піти на додаткові витрати і найняти служницю прибирати в квартирі та прати білизну раз чи два на тиждень, кожен аспект щоденного життя доведеться скоригувати, відтепер її сон і час вставання з ліжка треба буде регулювати численними заборонами та обмеженнями, не можна буде піднімати важкого, пересувати меблі, натужуватися, відчиняючи вікно під час літньої спеки, їй доведеться пильнувати саму себе, усвідомлювати тисячі великих та малих речей, які Роза раніше сприймала підсвідомо, і, звісно, тенісу більше не буде (який вона встигла полюбити) та більше не буде плавання (яке вона любила з дитинства). Іншими словами, жвавій, спортивній, постійно рухливій Розі, яка почувалася найком-

фортніше тоді, коли перебувала в лихоманці високої швидкості та всепоглинаючої діяльності, доведеться тепер навчитися сидіти й не рипатися.

Хто б міг подумати, що саме Мілдред судилося врятувати її від перспективи нескінченної нудоти? Старша сестра втрутилася в ситуацію і перетворила ці місяці нерухомості на те, що Роза згодом описала своєму сину як «велику пригоду».

Не можна цілий день стирчати у квартирі, слухаючи радіо та дивлячись всіяку дурню по телевізору, заявила Мілдред. Чом би, нарешті, не залучити твій мозок до роботи і не наздогнати згаяне?

«Наздогнати згаяне?», спитала Роза, не розуміючи, про що говорить Мілдред.

«Ти, може, сама не здогадуєшся», сказала сестра, «але твій лікар зробив тобі неоціненний подарунок. Він перетворив тебе на в'язня, а єдине, що мають в'язні і не мають інші люди, – це час, незліченна купа часу. Читай книги, Розо. Займись самоосвітою. Це – твій шанс, і якщо тобі знадобиться моя допомога, то я з радістю тобі допоможу».

Допомога від Мілдред надійшла у вигляді списку книжок, вірніше, кількох списків книжок протягом наступних місяців, і Роза вперше в житті вгамувала свою спрагу до історій за допомогою романів, якісних романів, а не кримінальних оповідок та всіяких бестселерів, до яких вона могла б пристраститися, якби складала ті списки самотужки; вона вгамувала свою спрагу за допомогою книг, які рекомендувала їй Мілдред (звісно, то була класика), завжди підбираючи їх так, щоби вони сподобалися Розі, а це означало, що в жодному з тих списків не було ані «Мобі Діка», ані «Улісса», ані «Зачарованої гори», оскільки ці книги для погано підготовленою Розі були б занадто складними. Але для вибору було дуже багато інших книжок, і в міру того, як спливали місяці, а немовля в її лоні зростало, Роза проводила дні, пливучи сторінками книжок, і хоча серед десятків прочитаних і трапилося кілька розчарувань (наприклад, роман «І сходить сонце» вразив її як ходульний та малозмістовний), майже всі решта захоплювали її й тримали в полоні від першої сторінки до останньої – *Така лагідна ніч*, *Гордість та упередженість*, *Будинок радощів*, *Молль Флендерс*, *Ярмарок марнославства*, *Грозовий перевал*, *Мадам Боварі*, *Пармська обитель*, *Перше кохання*, *Дублінець*, *Світло в серпні*, *Девід Копперфільд*, *Мідлмарч*, *Майдан Вашингтона*, *Червона літера*, *Головна вулиця*, *Джейн Ейр* та численні інші. Але з усіх письменників, які Роза відкрила для себе під час свого затворництва, найбільше сказав їй Толстой, добрий геній Толстой, який, здавалося, розумів у житті абсолютно все, все, що треба було в ньому знати про людське серце і розум, кому б ці серце та розум не належали – чоловіку чи жінці. Роза дивувалася, як же ж це можна було чоловікові розбиратися так добре в жінках, як розбирався в них Толстой, вона збагнути не могла, як один чоловік міг вмщати в собі всіх чоловіків та всіх жінок, і тому захоплено перечитала майже все, що написав цей російський класик, і не лише такі великі романи, як «Війна і мир», «Анна Кареніна» та «Воскресіння», а й коротші твори – повісті та оповідання. Але найбільше вразив її роман на сто сторінок «Сімейне щастя», історія молодої нареченої та її поступового розчарування. Цей твір так сильно зачепив Розу за живе, що наприкінці вона розплакалася, а коли того вечора Стенлі повернувся додому, то був наляканий її станом, і хоча дочитала вона книгу іще о третій дня, її очі й досі були мокрими від сліз.

Немовля мало народитися 16 березня 1947 року, але о десятій ранку 2 березня, години зо дві потому, як Стенлі подався на роботу, Роза, і досі лежачи в ліжку в нічній сорочці, підперта подушками та з книгою «Повість про два міста» в руці (при цьому вона тулилася до правого схилю свого величезного черева), раптом відчула тиск на сечовий міхур. Вирішивши, що їй пора до туалету, Роза поволі витягнула себе з-під ковдри, пересунула своє гороподібне тіло до краю ліжка, поставила ноги на долівку й підвелася. Та не встигла вона й кроку ступити до ванни, як раптом відчула, що по внутрішніх боках її стегон хлинув потік теплої рідини. Роза залякла мов укопана. Вона стояла обличчям до вікна, а коли поглянула надвір, то побачила, що з неба падає легенький, схожий на імлу сніг. Таким заляклим виглядає все довкола зараз,

подумала вона, наче у світі не рухається більше нічого, окрім снігу. Роза знову сіла на ліжко й зателефонувала до «Домашнього Світу Трьох Братів», але чоловік, який підняв слухавку, повідомив, що Стенлі відлучився у справах і повернеться аж після обіду. Потім вона зателефонувала доктору Якобсу, чия секретарка поінформувала її, що доктор Якобс щойно поїхав на виклик до пацієнтки. Відчуваючи легеньку паніку, Роза попрохала секретарку передати доктору, що вона зібралася до шпиталю, а потім набрала номер Міллі. Своячка взяла слухавку після третього дзвінка – і приїхала забрати її. Під час нетривалої поїздки до пологового відділення в шпиталі Бет-Ізраель Роза розповіла їй, що вони зі Стенлі вже вибрали імена для дитини, яка мала народитися. Якщо буде дівчинка, то її назвуть Естер Енн Фергюсон. А якщо хлопчик, то йому дадуть ім'я Арчібальд Ісаак Фергюсон.

Міллі глянула в заднє дзеркало і прискіпливо поглянула на Розу, яка лежала, розпростершись, на задньому сидінні. Арчібальд, повторила вона. А ти впевнена, що треба саме так?

Так, ми впевнені, відповіла Роза. Це – на честь мого дядька Арчі. А Ісаак тому, що так звали батька Стенлі.

Сподіваймося, що він буде хлопцем хоробрим та впертим, зауважила Міллі. Вона хотіла іще щось сказати, та перш, ніж наступне слово встигло вирватися з її вуст, вони підїхали до входу до шпиталю.

Міллі мобілізувала все військо, і коли наступного дня о другій нуль сім ранку Роза народила сина, біля неї зібралися всі: Стенлі, її батьки, Мілдред і Джоан та навіть матір Стенлі. Отак народився Фергюсон, і протягом кількох секунд потому, як хлопчик покинув материне тіло, він залишався наймолодшою людською істотою на Землі.

1.1

Його матір звали Роза, і коли він виріс достатньо великим, щоби зашнуровувати свої черевики і не пісяти у ліжку, то зібрався на ній оженитися. Фергюсон знав, що Роза вже була замужем за його батьком, але його батько був уже старим дідом і мав невдовзі померти. Коли це станеться, Фергюсон одружиться зі своєю матір'ю, і відтоді її чоловіка зватимуть Арчі, а не Стенлі. Йому буде сумно, коли помре батько, але не дуже сумно, не настільки сумно, щоби хоча б трохи поплакати. Сльози – то для малюків, а він вже ж не малюк. Правда, були випадки, коли з нього лилися сльози, хоча тільки тоді, коли він падав і боляче забивався, такі випадки не рахувалися.

Найкращими речами у світі було ванільне морозиво та підстрибування на ліжку батьків. А найгіршими – болі в животі та лихоманка.

Він знав тепер, що кислі льодяники – небезпечні. Хоч як би він їх не полюбляв, він збагнув, що більше не мусить класти їх до рота. Вони були надто слизькими, він не міг не ковтати їх ціляком, а ті були надто великими й застрявали у нього в трахеї, від чого йому було важко дихати. Фергюсон ніколи не забуде того відчуття, коли він почав задихатися, але в ту мить до кімнати заскочила його матір, підхопила його, перевернула догори ногами і, одною рукою тримаючи за ноги, другою почала гепати його по спині, допоки льодяник не випав у нього з рота й не заторохтів по підлозі. «Віднині – жодного льодяника, Арчі», сказала матір. «Вони надто небезпечні». А потім вона попрохала його принести миску з кислими льодяниками на кухню і вони по черзі, один за одним, викинули червоні, жовті й зелені цукерки в сміттевий бачок. Після цього матір сказала: «Адьос, льодяники». Таке смішне слово – «адьос».

Це сталося в Ньюарку, в ті стародавні дні, коли вони мешкали в квартирі на третьому поверсі. А тепер вони жили в будинку у містечку під назвою Монклер. Цей будинок більший за квартиру, але річ була в тім, що Фергюсону важко було пригадати що-небудь про їхнє життя в тій квартирі. Окрім льодяників. Окрім шторок жалюзі в своїй кімнаті, які торохтіли кожного разу, коли відкривалося вікно. Окрім того дня, коли мати склала його колиску, і він вперше в житті спав один у ліжку.

Його батько йшов з дому рано-вранці, часто іще до того, як Фергюсон встигав прокинутися. Інколи батько приходив додому на вечерю, а інколи тоді, коли Фергюсона вже вкладали спати. Його батько працював. Саме цим займалися дорослі чоловіки: вони працювали. Йшли з дому кожного ранку й працювали, а працюючи, вони заробляли гроші, а заробляючи гроші, вони мали змогу купляти всілякі речі своїм дружинам та дітям. Саме так пояснила йому матір одного ранку, коли він дивився, як від будинку від'їжджає сине авто його батька. Гарна схема, подумав був Фергюсон, але ота її частина про гроші була дещо незрозумілою. Гроші були маленькими й брудними, а як же ж оті маленькі заяложені шматочки паперу придбавали речі такі великі, як авто чи будинок?

Його батьки мали два автомобілі, батько – голубий «крайслер DeSoto», а матір – зелений «шевроле», але Фергюсон мав аж тридцять шість автомобілів, і похмурими днями, коли надворі було мокро, він видобував їх з ящикка і вишиковував увесь свій мініатюрний автопарк на підлозі вітальні. Серед них були автомобільчики з двома та чотирма дверцятами, кабріолети і самоскиди, поліцейські авто та карети «швидкої допомоги», таксі та автобуси, пожежні машини й цементовози, автофургони й універсали, «форди» та «крайслери», «понтіаки» та «студебекери», «б'юїки» та «неш ремблери». Кожен з них відрізнявся від іншого, не було навіть віддалено схожих один на одного, і кожного разу, коли Фергюсон починав штовхати один із них по підлозі, він нагинався й поглядав на порожнє водійське сидіння, а оскільки кожен автомобіль без водія їхати не міг, то він уявляв себе людиною, що сидить за кермом, маленьким чоловічком, крхитним, як кінчик його мізинця.

Його матір курила цигарки, а батько не кутив нічого, навіть люльки й сигар не кутив. Ті цигарки називалися «Олд Голдз». Така гарна назва! думав Фергюсон. А як він сміявся, коли матір на його прохання пускала кільця диму! Інколи батько казав матері: «Розо, ти забагато палиш», а мати кивала головою, погоджуючись з ним, але все одно потім курила не менше, ніж раніше. Кожного разу, коли він з матір'ю всідалися до зеленого авто, щоби з'їздити за чимось необхідним, вони зупинялися підхарчитися в маленькому ресторані під назвою «Обід у Ела», і щойно він допивав своє шоколадне молоко та доїдав підсмажений бутерброд з сиром, матір давала йому монетку в двадцять п'ять центів і просила його купити їй пачку «Олд Голдз» з автомату для продажу цигарок. Це давало йому змогу відчувати себе дорослим – аякже, йому цілий четвертак дали! – і це відчуття було, мабуть, найкращим у світі. Фергюсон гордо марширував в кінець зали, де під стіною між двома туалетами стояв цигарковий автомат. Підійшовши до нього, малий ставав навшпиньки, кидав монетку в щілину, смикав важіль під стовпчиком з цигаркових пачок, а потім прислухався, як торохтіла пачка, вискочивши з громіздкої машини й упавши на срібну тацю під важелем. В ті часи цигарки коштували не двадцять п'ять центів, а двадцять три, і кожна пачка випадала з машини у супроводі двох нещодавно відчеканених мідних пенні в целофановій обгортці. Мати Фергюсона завжди дозволяла йому залишити ті два пенні собі, а допоки вона викурювала свою післяобідню цигарку й допивала каву, він тримав їх на відкритій долоні, вивчаючи карбований профіль чоловіка на лицевій частині обох монет. Авраам Лінкольн. Або, як сказала колись його матір, *Чесний Ейб*.

Окрім маленької сім'ї Фергюсона та його батьків, існували ще дві сім'ї: сім'я його батька та сім'я його матері, Фергюсони з Нью-Джерсі та Адлери з Нью-Йорку – велика родина з двома тітками, двома дядьками, п'ятьма кузинами, і родина маленька – його дід і бабця та тітонька Мілдред. До маленької родини інколи приєднувалися його двоюрідна бабуся Перл та його дорослі кузини-двійнята, Бетті та Шарлотта. Дядько Лью мав тоненькі вусики і носив окуляри в дротяній оправі, дядько Арнольд палив цигарки «Кемел» і мав рудувате волосся, тітка Джоан була низенькою та опецькуватою, тітка Міллі – трохи вищою й дуже худюю, а кузини здебільшого ігнорували малого Фергюсона, бо були значно старшими за нього, окрім Френсі, яка інколи залишалася посидіти з ним коли його батьки ходили в кіно чи до когось у гості. В родині з Нью-Джерсі Френсі була однозначно його фавориткою. Вона малювала йому чудові складні рисунки замків та лицарів на конях, дозволяла їсти стільки ванільного морозива, скільки влізе, розповідала смішні жарти, була дуже гарненькою, з довгим волоссям, яке здавалося водночас і каштановим і рудуватим. Тітонька Мілдред також була гарненькою, але волосся мала біляве, не таке, як у його матері – темно-каштанове, і хоча його матір і нагадувала постійно йому, що Мілдред – її сестра, малий Фергюсон часто забував про це, бо дуже вже несхожими вони виглядали. Свого діда він звав Папа, а бабуся – Нана. Папа кутив цигарки «Честерфільд» і був майже повністю лисим. Нана була товстуватою і дуже кумедно сміялася, наче в роті у неї пташки щебетали. Малий охочіше бував у квартирі Адлерів в Нью-Йорку, аніж в будинках Фергюсонів у Юніоні та Мейплвуді, не в останню чергу через те, що йому подобалося проїздити тунелем Холланда, бо під час подорожі підводною трубою, викладеною мільйонами однакових квадратних кахлів, у нього виникало дивне відчуття. І кожного разу, коли він здійснював цю підводну подорож, йому було страшенно цікаво: скільки ж людей знадобилося для того, щоби виконати таку колосальну роботу? Квартира була меншою за будинки в Нью-Джерсі, але вона мала ту перевагу, що знаходилася високо нагорі, на шостому поверсі будівлі, і Фергюсону ніколи не набридало дивитися з вікна вітальні на потік машин, що линув Майданом Колумба, а на День подяки з'являлася додаткова перевага: можливість спостерігати, як під вікном проходив щорічний святковий парад з гігантською повітряною кулею у вигляді Міккі-Мауса, котра пропливала майже напроти його обличчя. Ще одною доброю обставиною подорожі до Нью-Йорку були подарунки, які він завжди отримував по приїзді: цукерки в коробочках від бабусі, книги та платівки від тітоньки Мілдред, а також всілякі цікавинки від дідуся: літачки з корко-

вого дерева, гра під назвою «Парчізі» (іще одне чудове слово), колоди гральних карт, магичні трюки, червоний ковбойський капелюх, а також двійко шестизарядних револьверів у справжніх шкіряних кобурах. Будинки в Нью-Джерсі таких розваг забезпечити не могли, тому малий Фергюсон дійшов висновку, що краще бувати в Нью-Йорку. Коли він спитав матір, чом би їм не жити там увесь час, та широко посміхнулася й сказала: «А ти у татка запитай». Коли ж він запитав у татка, то відповів: «А ти спитай у мами». Мабуть, існували такі запитання, на які відповідей не існувало.

Йому хотілося мати брата, бажано старшого, але оскільки можливості такої більше не було, він згоден був і на молодшого брата, а якщо не брата, то хоча б сестричку, нехай і молодшу. Бо часто він почувався самотньо, оскільки ні з ким було ані пограти, ані поговорити, а з досвіду він вже знав, що кожна дитина мала сестру або брата, або декілька братів та сестер, і тому він, наскільки йому було відомо, залишався єдиним винятком до цього правила в усьому світі. У Френсі був Джек і Руф, у Аліси був Ендрю, а в Ендрю – Аліса, його приятель, сусід Бобі, мав брата й двох сестер, і навіть його батьки своє дитинство провели в компанії інших дітей: його батько мав двох братів, а матір – сестру, тому було вкрай несправедливо, що усіх мільярдів людей на землі йому одному доводилося проводити своє життя на самоті. Малий Фергюсон достеменно не знав, звідки беруться діти, але вже встиг отримати таке-сяке уявлення, що зароджуються вони в тілах своїх матерів. Отже, якщо матері відігравали у цьому процесі основну роль, то йому доведеться поговорити зі своєю матінкою, аби змінити його статус з єдиної дитини на братика. Наступного ранку він підняв це питання й напрямки спитав матір, чи не могла б вона, коли буде її ласка, приступити до виробництва іще одної дитини – для нього. Мати на кілька секунд завмерла, а потім стала навколішки, зазирнула йому у вічі й почала гладити йому голову. Як дивно, подумав він, зовсім не те, що він очікував, а у матері на якусь хвилину на обличчі з'явився сумний вираз, такий сумний, що Фергюсон відразу ж пожалкував про своє запитання. Ой, Арчі, сказала вона. Я розумію, що тобі хочеться братика чи сестричку, і я й не проти народити їх тобі, але, схоже, більше дітей у мене не буде, бо мені не можна більше мати дітей. Мені стало жаль тебе, коли лікар сказав мені про це, але потім я подумала: може, це не так вже й погано. А знаєш, чому? (Фергюсон похитав головою). А тому, що я люблю свого малого Арчі так сильно, що вже не змогла б полюбити другу дитину, віддавши тобі всю свою любов.

Це – не тимчасова проблема, здогадався він, а проблема назавжди. Не буде в нього ані братів, ані сестер. Оскільки такий нестерпний стан справ страшенно вразив малого Фергюсона, він винайшов компенсацію, вигадавши собі уявного брата. Може, то був акт відчаю, але щось все одно було кращим за ніщо, і хоча він не мав змоги ані помацати оте щось, ані побачити, ані понюхати, іншого вибору він не мав. Свого брата він назвав Джоном. Оскільки законів реальності для нього вже не існувало, Джон виявився старшим за нього на чотири роки, а це означало, що був він вищим, дужчим та кмітливішим за Фергюсона, зовсім не таким, як Бобі Джордж з їхньої вулиці, опецькуватий кремезний Бобі, який дихав ротом, бо його ніс був завжди забитий зеленими шмарклями. Джон вмів читати й писати і був вправним гравцем у бейсбол та футбол. Фергюсон намагався ніколи не розмовляти з ним уголос у присутності інших людей, бо Джон був його таємницею, і він хотів, щоби про нього ніхто не знав, навіть батько з матір'ю. Проколовся він лише одного разу, але все скінчилося нормально, бо прокол стався тоді, коли з ним була Френсі. Того вечора вона прийшла подоглядати за ним, а коли вийшла у двір, то почувала, як він розповідав Джону про коника, котрого йому хотілося отримати на день народження, і спитала, з ким він там розмовляє. Френсі так сильно подобалася Фергюсону, що він розповів їй правду. Він боявся, що вона насміхатиметься над ним, але Френсі просто кивнула, неначе схвалюючи саме поняття уявних братів, і тому Фергюсон дозволив і їй розмовляти з Джоном. І багато місяців відтоді кожного разу, коли він зустрічався з Френсі, вона спершу здоровкалася з ним своїм звичайним голосом, а потім нахилилася і шепотіла йому

на вухо: «Привіт, Джоне». Малому Фергюсону іще не виповнилося й п'яти років, але він вже розумів, що світ складався із двох сфер – видимої й невидимої, і те, що він не бачив, інколи було більше реальним, аніж те, що він бачив.

А найцікавішими місцями, де малий любив бувати, був офіс його діда в Нью-Йорку та універмаг його батька в Ньюарку. Офіс розташовувався за Західній П'ятдесят сьомій вулиці, лише за один квартал від помешкання дідуса й бабусі, і найкращим в тому офісі було те, що він знаходився на одинадцятому поверсі, навіть вище, аніж квартира, завдяки чому дивитися там з вікна було іще цікавіше, ніж з вікна квартири на Західній П'ятдесят восьмій вулиці, бо його погляд мав змогу подорожувати значно глибше в оточуючу місцевість і бачити значно більше споруд, не кажучи про майже увесь Центральний Парк. Авто й таксі на вулицях внизу здавалися такими маленькими, що нагадували ті іграшкові машинки, якими він грався вдома. Іще одною цікавинкою офісу були великі робочі столи, на яких стояли друкарські машинки та арифмометри. Звук друкарських машинок інколи нагадував малому музику, особливо коли наприкінці рядка дзвякав дзвіночок, а іще він нагадував йому сильний дощ, який барабанив по даху будинку в Монклері, а також шум камінця, кинутого в скляне вікно. Секретаркою його діда була кістлява жінка на ім'я Доріс з чорними волосинками на передпліччях, від якої йшов запах м'ятних льодяників, але малому подобалося, що вона називала його «маленький пан» і давала йому подрукувати на машинці, яку величала «Сер Ундервуд»². Він уже почав засвоювати літери, і йому було приємно мати змогу натискати пальцями клавіші того важкого інструменту й друкувати, наприклад, цілий рядок літери «а» або «у», коли ж Дора була не надто зайнята, то Фергюсон прохав її допомогти йому надрукувати його ім'я. Магазин в Ньюарку був значно просторішим за офіс, і в ньому було більше всякої всячини, а не лише друкарська машинка та три арифмометри в тильній кімнаті: там виднілися цілі ряди маленьких пристроїв та великих побутових приладів, а на другому поверсі був цілий зал з ліжками, столами та стільцями, з незліченними ліжками, столами та стільцями. Фергюсону не можна було мацати їх, але коли його батько чи дядьки не бачили, або стояли, повернувшись до нього спиною, то малий крадькома відчиняв холодильник, щоби понюхати всередині його специфічний запах, або видряпувався на ліжку, щоби перевірити пружність його матрацу, а коли його інколи ловили за цим заняттям, то ніхто особливо не гнівався, окрім дядька Арнольда, який напускався на нього й буркотливо напучував: «Руки геть від товару, синку!» Малому не подобалося, коли з ним розмовляли таким тоном, а особливо йому не сподобалося, коли якимось в суботу дядько дав йому запотилничника, бо був той запотилничник таким болючим, що він аж розплакався. Але підслухавши одного разу, як матір сказала батьку, що дядько Арнольд – телепень, він перестав його боятися. У всякому разі, ліжка та холодильники ніколи не привертали його уваги надовго, бо були в магазині іще такі цікаві штуки, як телевізори, нещодавно вироблені «Філко» та «Емерсони», які панували над всією рештою виставленого на огляд товару: з лівого боку парадного входу під стіною стояли один біля одного від дванадцяти до п'ятнадцяти моделей, більшість з них – увімкнені, але з вимкненим звуком, і не було для малого Фергюсона цікавішого заняття, як переключити канали на телевізорах так, щоби всі сім різних програм транслювалися одночасно. В результаті виникав безумний вир хаосу: на першому екрані мультик, на другому – вестерн, на третьому – мильна опера, на четвертому – церковна служба, на п'ятому – рекламний ролик, на шостому – новини, а на сьомому – футбольний матч. Малий бігав від одного екрану до іншого, потім обертався на місці, аж поки в нього в голові не макітрилося; при цьому він поволі віддалявся від екранів так, що коли зупинявся, то опинявся в положенні, звідки було видно всі сім програм, а коли він бачив стільки різних подій, що відбувалися одночасно, то це завжди смішило його. Це було смішно, дуже смішно, і батько дозволяв йому отак розважатися, бо також вважав, що це дуже смішно.

² Назва фірми, яка випускала однойменні друкарські машинки. – Прим. пер.

Але більшість часу його батькові було не до сміху. Він подовгу працював шість днів на тиждень, особливо подовгу – по середах та п'ятницях, коли магазин закривався аж о дев'ятій вечора, а в неділю він відсипався до десятої чи десятої тридцять ранку, а вдень грав у теніс. Найулюбленішим батьковим наказом було: «Слухайся матір». А найулюбленішим питанням було таке: «Ти був хорошим хлопчиком?» Фергюсон намагався бути гарним хлопчиком і слухався свою матір, хоча інколи не справлявся зі своїм обов'язком і забував бути хорошим хлопчиком та слухатися матінку, але позитивною стороною цих невдач було те, що батько, схоже, ніколи їх не помічав. Мабуть, він був надто зайнятий, щоби помічати, але Фергюсон був вдячний йому за це, бо матір рідко карала його, навіть коли він забував бути хорошим та слухняним, а через те, що батько ніколи не горлав на нього так, як інколи волала на своїх дітей тітка Міллі, і ніколи не давав запотиличників, як це інколи робив дядько Арнольд, лупцюючи кузена Джека, малий Фергюсон дійшов висновку, що їхня галузка родинного дерева Фергюсонів була найкращою, хоча й найменшою. Однак бували випадки, коли батько його смішив, а через те, що вони траплялися вкрай нечасто, Фергюсон сміявся іще сильніше, аніж міг би сміятися тоді, коли б ці випадки траплялися частіше. Одна з смішинок полягала в тім, що його підкидали в повітря, а завдяки тому, що його батько був таким дужим і мав такі тверді й випуклі м'язи, Фергюсон підлітав майже під стелю, коли вони були в помешканні, та іще вище, коли вони були надворі. Жодного разу не спало йому на думку, що батько може його впустити, і тому він почувався достатньо у безпеці, щоби розкривати рота якомога ширше і, набравши повні легені повітря, наповняти околицю своїм гучним сміхом. Іще одною смішиною було дивитися, як батько жонглює на кухні апельсинами, а третьою – чути, як він пукає. І не тому, що пуки є смішними самі по собі, а тому, що кожного разу, коли батько пукав, він приказував: «Ой, Хоппі вискочив!», маючи на увазі Хопалонга Кессіді, телевізійного ковбоя, який так подобався малому Фергюсону. Чому батько так казав кожного разу, коли відпускав пук, було одною з найбільших світових таємниць, але Фергюсону все одно це подобалося і він завжди сміявся, коли батько промовляв ці слова. Бо це ж так смішно й оригінально: перетворити пук на ковбоя, якого звали Хопалонг Кессіді.

Невдовзі після п'ятого дня народження Фергюсона його тітка Мілдред вийшла заміж за Генрі Росса, високого лисіючого чоловіка, який працював у коледжі викладачем, як і Мілдред; він закінчив факультет англійської літератури на чотири роки раніше за неї й тепер викладав у коледжі під назвою Вассар. Новий дядько Фергюсона палив цигарки «Пел-Мел» (легкі – це так дивовижно!) та мав вигляд надзвичайно нервозний, і, мабуть, саме тому викурював за вечір стільки цигарок, скільки його дружина викурювала за цілий день, але найбільше малого Фергюсона заінтригувало те, що чоловік Мілдред говорив так швидко і такими довгими й заплутаними словами, що можна було розібрати лише незначну частку того, що він говорив. Однак він справив на Фергюсона враження добросердного чоловіка з веселим басовитим сміхом та іскринкою в очах; йому було цілком очевидно, що його матір тішилася з вибору Мілдред, бо ніколи не говорила про дядька Генрі, не вживаючи при цьому слова «обдарований», і регулярно повторювала, що він нагадував їй якогось чоловіка на ім'я Рекс Гаррісон. Фергюсон сподівався, що його дядько з тіткою енергійно візьмуться за роботу у дитячому відділі й швидко витворять для нього маленького двоюрідного братика чи сестру. Ось що буває, коли мрієш про уявного брата, тож, можливо, кузен чи кузина від Адлерів зможе обернутися на майже брата або, у крайньому випадку, на майже сестру. Кілька місяців він вичікував на оголошення, кожного ранку ждав, що матір увійде до нього в кімнату й скаже йому, що тітонька Мілдред збирається народити дитину, але натомість сталося несподіване лихо, яке перевернуло всі ретельно розроблені плани малого Фергюсона. Його тітка з дядьком перебиралися до Берклі в Каліфорнію. Там вони збиралися викладати і жити і ніколи більше не повертатися, а це означало, що навіть якщо вони й народять йому кузена, то він ніколи не зможе стати йому майже-братом, оскільки брати та майже-брати мають жити поруч, бажано в тому ж самому будинку. Коли матінка взяла

мапу Сполучених Штатів і показала йому, де знаходиться Каліфорнія, то малий Фергюсон так розчарувався, що гепнув кулачком по Огайо, Канзасу, Юті та всіх інших штатах, розташованих між Нью-Джерсі та Тихим океаном. Аж три тисячі миль. Неймовірна відстань. Так далеко, наче в іншій країні, в іншому світі.

То був один з найпотужніших спогадів його дитинства: поїздка до аеропорту в зеленому «шевроле» з матінкою та тітонькою Мілдред того дня, коли тітонька Мілдред вирушила до Каліфорнії. Дядько Генрі полетів туди двома тижнями раніше, тому того спекотного й паркового дня з ними залишалася тільки тітка Мілдред. Фергюсон сидів на задньому сидінні в шортах, з потилицею, мокрою від поту, з голими ногами, прилиплими до сидіння з штучної шкіри, і хоча він вперше був в аеропорту, вперше бачив зблизька літаки і мав змогу смакувати велич та красу цих машин, той ранок залишився в його пам'яті завдяки двом жінкам – його матері та його сестрі. Одна з них була темноволосою, а друга – білявою, одна з довгим волоссям, а друга – з коротким, такі різні, що доводилося подовгу вдивлятися в їхні обличчя, аби переконатися, що їх народили одні й ті ж самі батьки. Його матір, така емоційна й доброзичлива, завжди торкалася його й обнімала, і Мілдред, така стримана й відсторонена, яка рідко торкалася кого-небудь, однак ось вони стоять разом біля виходу на рейс авіакомпанії «Пан-Ам» до Сан-Франциско, а коли через гучномовець оголосили номер рейсу і настав час прощатися, раптом обидві, наче за нечутним сигналом, розплакалися, сльози каскадом полилися з їхніх очей і закапали на долівку, вони стиснули одна одну в обіймах, одночасно плачучи й обнімаючись. Мати ніколи раніше не плакала перед ним, а допоки він це не побачив на власні очі, він би ніколи не повірив, що Мілдред також вміє плакати. Але ось вони плачуть перед ним і прощаються, розуміючи обидві, що минуть місяці чи навіть роки, перш ніж вони побачаться знов, і малий Фергюсон спостерігав за ними знизу зі свого п'ятирічного тіла, поглядаючи то на матір, то на тітку, ошелешений виливом емоцій, і ця картина запливла в такий глибокий закуток його свідомості, що залишилася в його пам'яті назавжди.

В листопаді наступного року, два місяці потому, як Фергюсон пішов до першого класу, його матір відкрила фотографічну студію в центрі Монклера. Вівіска над парадним входом гласила: «Фотостудія Роузленд», і життя родини Фергюсонів раптом набуло нового, прискореного ритму, починаючи з щоденного ранкового сум'яття, коли одного з них треба було вчасно відрядити до школи, а решту двох – кожного у власному авто – на роботу. Тепер, коли його матір не бувала вдома п'ятеро днів на тиждень (з вівторка по суботу включно), з'явилася жінка на ім'я Кессі, яка займалася господарством, прибирала й застеляла ліжка, купувала харчі, а інколи навіть готувала малому Фергюсону вечерю, коли його батьки допізна затримувалися на роботі. Тепер він менше бачився з матір'ю, але річ була в тім, що він вже й менше її потребував. Зрештою, Фергюсон вже сам зашнуровував черевики, а коли йому хотілося на комусь одружитися, то він, зазвичай, вагався між двома потенційними кандидатками: Кеті Голд, невисокою дівчиною з блакитними очима та довгим білявим хвостиком-«поні» на голові, та Марджі Фітцпатрік, височенною рудоволосою красунею – такою дужою й безстрашною, що вона могла підняти над землею двох хлопців одночасно.

Першим, хто сів фотографуватися на портрет в студії «Роузленд», був син власниці. Мати фотографувала Фергюсона стільки, скільки він себе пам'ятав, але ті перші фото були просто знімками, зробленими маленьким і легким переносним фотоапаратом, тоді як студійна камера була значно більшою, і її треба було монтувати на триногій підставці під назвою штатив. Йому сподобалося слово «штатив», бо воно нагадало йому смачний сушений фрукт чорнослів. Його вразило також, як ретельно матір налаштовувала лампи, перш ніж робити знімки, а це свідчило, що те, чим вона займалася, було під повним її контролем. Коли Фергюсон побачив, як вправно й спокійно вона працює, то у нього виникло до неї якесь дивне тепле почуття. Раптом вона стала не просто матір'ю, а людиною, яка виконує в цьому світі важливу роботу. Для зйомки вона вдягнула його у гарне вбрання, а гарне вбрання означало твідову спортивну куртку

та білу сорочку з широким комірцем без верхнього гудзика, а оскільки Фергюсону було цікаво й приємно сидіти й чекати, поки матір вибирала потрібний ракурс, йому було легко посміхатися тоді, коли вона його про це просила. Того дня з матінкою була її подруга з Брукліна, Ненсі Соломон, яка була колись Ненсі Файн, а тепер мешкала в передмісті Вест-Ориндж, кумедна Ненсі з неправильними передніми зубами як у кролика і двома маленькими хлопцями, вона була близькою приятелькою його матері, а отже – людиною, яку малий Фергюсон знав усе своє життя. Матір пояснила йому, що після проявлення фотографій одна з них буде збільшена до великого розміру й перенесена на полотно, яке Ненсі потім розфарбує, перетворивши таким чином фото на олійний портрет. Це мала бути одна з послуг, яку студія «Роузленд» збиралася запропонувати своїм клієнтам: не лише чорно-білі портрети, а й портрети олійні. Фергюсону було важко уявити, як це буде робитися, але він здогадувався, що Ненсі треба бути неабиякою художницею, щоби впоратися з такою важкою трансформацією. Через два тижні в суботу вони з матір'ю вийшли з дому о восьмій ранку й поїхали в центр Монклеру. Вулиця була майже безлюдною, а це означало наявність вільного місця для парковки прямо перед студією «Роузленд», але за двадцять-тридцять ярдів до зупинки матір сказала Фергюсону заплющити очі. Він хотів був спитати у неї навіщо, але шойно він розкрив рота, як вона наказала йому: «Жодних запитань, Арчі». Тож він заплющив очі, а коли вони зупинилися біля входу до студії, вона допомогла йому вибратися з авто й підвела туди, куди їй треба було. Гаразд, сказала вона, тепер можеш розплющити очі. Фергюсон розплющив очі й побачив, що стоїть перед вітриною нової студії його матері, а у вітрині – два його великих зображення, кожне близько двадцяти чотирьох дюймів на тридцять шість завбільшки, одне – чорно-біле, а друге – його точна кольорова копія: зі світло-жовтим волоссям, сіро-зеленими очима, а коричнева куртка в чорну цяточку виглядала майже як справжня. Робота, яку виконала Ненсі своїм пензлем, була такою чіткою, такою бездоганною, що Фергюсону важко було сказати, що він перед собою бачить: фотографію чи картину. Минуло кілька тижнів, і тепер, коли портрети були виставлені у вітрині на постійній основі, його почали впізнавати сторонні люди. Вони зупиняли його на вулиці й питали, чи він, бува, не той самий хлопчик з вітрини фотостудії «Роузленд». Фергюсон став найвідомішим шестилітнім мешканцем в Монклері, рекламним хлопчиком матеріної студії, свого роду легендою.

29 вересня 1954 року Фергюсон не пішов до школи. У нього була висока температура, 38,6 градуса за Цельсієм, і всю попередню ніч він провів, блюючи в алюмінієву миску, яку матір поставила на підлогу біля його ліжка. Йдучи вранці на роботу, вона наказала йому не знімати піжами і якомога більше спати. Якщо ж йому не спатиметься, то він мав залишатися в ліжку й читати свої улюблені комікси, а йдучи до туалету – вдягати капці, щоби не ступати босими ногами по долівці. Однак на першу годину дня температура у нього впала до 37,2 градуса, і він відчув себе досить добре, щоби спуститися вниз і попросити Кессі дати йому що-небудь поїсти. Вона приготувала йому яєчню з грінкою, які він проковтнув без негативних наслідків для свого шлунку, а потім, замість піднятися нагору й повернутися до ліжка, малий поплентався до маленької кімнати біля кухні, яку його батьки називали то «лігвом», то «вітальнею», і увімкнув телевізор. Кессі пішла слідом за ним, сіла на диван і сказала, що за кілька хвилин почнеться перша гра Світової серії Головної ліги бейсболу. Отже, Світова серія. Фергюсон знав, що це таке, але іще ніколи не бачив жодної гри Світової серії, лише одну чи дві гри групового турніру. І не тому, що він не любив бейсбол, в який йому насправді дуже подобалося грати, а просто тому, що він завжди грався з друзями надворі, коли транслювалися матчі, а коли починалися вечірні ігри, то його на той час вже вкладали спати. Він знав імена декотрих основних гравців – Вільямса, Музіала, Феллера, Робінсона і Берра, – але не слідкував за жодною конкретною командою, не читав спортивних сторінок газет *Newark Star-Ledger* або *Newark Evening News*, і поняття зеленого не мав, що то таке – бути спортивним болільником. На відміну від нього, тридцятивосьмирічна Кессі Бертон була палкою прихильницею команди

Brooklyn Dodgers, головним чином тому, що в ній під номером 42 грав другим захисником Джек Робінсон, якого вона завжди називала «брат Джек». Він був першим темношкірим гравцем, якому випало грати в уніформі головної ліги, про що Фергюсон дізнався від своєї матері та Кессі, але Кессі більше зналася на цій темі, бо й сама була темношкірою жінкою, яка перші вісімнадцять років свого життя провела в Джорджії й розмовляла з сильним південним акцентом, який Фергюсону видавався химерним і водночас прекрасним, таким томним в своїй музичальності, що йому ніколи не набридало слухати, як говорить Кессі. Вона сказала йому, що цього року *Бруклінські Доджери* не беруть участі в Світовій серії, бо їх вибили з боротьби *Гіганти*, але *Гіганти* й самі були місцевою командою, тому вона боліла за них, сподіваючись на їхню перемогу в Серії. Вона сказала, що в цій команді є декілька хороших *темношкірих* гравців (Кессі вжила саме це слово – *темношкірий*), хоча матір Фергюсона наказала йому вживати слово *негр*, коли йшлося про людей з чорною або коричневою шкірою. Дивно, подумав малий, що самі *негри* кажуть не *негри*, а *темношкірі*, і це вкотре довело той факт, що світ – штука складна й заплутана. Але, незважаючи на присутність у складі *Гігантів* таких гравців, як Віллі Мейс, Хенк Томпсон та Монте Ірвінг, ніхто не давав їм жодного шансу в протистоянні з *Клівлендськими Індіанцями*, які встановили рекорд з максимальної кількості перемог для команд Американської ліги. А ми ще побачимо, хто виграє, сказала Кессі, не бажаючи зважати на прогнози знавців, і вони з Фергюсоном повсідалися дивитися трансляцію зі стадіону Поло Граундз. Матч почався невдало для *Гігантів*, коли *Клівлендці* взяли два очки в верхній частині першого інінгу, але *Гіганти* відігралися на пробіжках в нижній частині третього інінгу, після чого гра перейшла у жорстке напружене протистояння (Меглі проти Лемона), коли нічого рішучого не відбувалося і все залежало від одного-єдиного виходу на бити, який підвищує значущість і драматизм кожної подачі у міру того, як гра добігає кінця. Чотири інінги поспіль гра йшла на рівних, але раптом у верхній частині восьмого інінгу *Індіанці* виставили на базу двох ранерів. На поле вийшов Вік Верц, бетер-шульга з потужним ударом. Він врізав по м'ячу, який подав пітчер *Гігантів* Дон Ліддл, відбивши його далеко до центру поля, так далеко, що Фергюсону здалося, наче це буде гарантований хоум-ран, але він тоді був ще новачком у бейсболі і не знав, що стадіон Поло Граундз мав химерну конфігурацію ігрового поля, яке мало найширшу центральну частину серед усіх бейсбольних стадіонів – 483 фути від основної бази і до паркану, а це означало, що високому м'ячу, посланому Верцом, м'ячу, який деінде гарантовано став би хоум-раном, не судилося долетіти до трибун, хоча все одно то був вражаюче сильний удар. Здавалося, він неодмінно пропливе над головою центрального приймаючого гравця *Гігантів* і поскаче по полю аж до межі, чого було б достатньо для потрійного, а, може, навіть і внутрішнього хоум-рану, і що могло б дати *Індіанцям* можливість заробити два, а то й три очки. Та раптом Фергюсон побачив те, що пішло всупереч всім законам фізики – то був подвиг спортивної доблесті, який затьмарив всі людські досягнення, які йому доводилося спостерігати протягом свого короткого життя: то Віллі Мейс побіг за м'ячем спиною до внутрішнього поля майданчика, побіг так, як Фергюсону ніколи не доводилося бачити раніше – він рвонув щосили тої ж миті, коли м'яч відскочив від бити Верца, неначе звук удару м'яча об дерево точно вказав йому, де той м'яч має приземлитися. Не піднімаючи голови й не дивлячись по боках, Віллі Мейс по-спринтерськи помчав туди, де мав упасти м'яч, так, неначе під час його польоту добре знав, де він приземлиться, навіть не дивлячись на нього, неначе він мав на потилиці очі. Коли ж м'яч сягнув вершини своєї траєкторії і почав падати в точку на відстані близько 440 футів від основної бази, Віллі Мейс виставив перед собою руки, і м'яч, скотившись його лівим передпліччям, опинився в кишені його розкритої бейсбольної рукавиці. В ту мить, коли Мейс спіймав м'яча, Кессі зіскочила з дивану і зверещала: «*Way! Way! Way!*» Але сталося дещо більше, аніж просто вдалий прийом, бо тої миті, коли гравці у базі побачили, як м'яч відскочив від бити Верца, вони кинулися бігти, і бігли вони з упевненістю в тім, що зароблять очки, бо жоден центральний приймаючий гравець ні за що не зміг би спіймати такого м'яча.

Щойно Мейс спіймав м'яча, він крутнувся на п'ятах і кинув його до внутрішнього поля, кинув з такою неймовірною силою, що після кидка з нього злетіла кепка, а сам він упав додолу. В ауті опинився не лише Верц, а й провідний ранер, який був позбавлений можливості вцілити по високо посланому м'ячу. Рахунок і досі був нічийним. Здавалося, що *Гіганти* ось-ось переможуть в нижній частині восьмого або дев'ятого інінгу, але вони не змогли. Гра перейшла в додаткові інінги. Марв Гріссом, новий подаючий гравець *Гігантів* не дав *Індіанцям* заробити очок у верхній частині десятого інінгу, після чого тренер Гігантів в нижній частині інінгу вивів на поле двох свіжих гравців, одним з яких був Дасті Родс в ролі подаючого. Яке красиве ім'я, подумав Фергюсон – Дасті Родс, – хоча це було все одно, що назвати когось Мокрим Тротуаром чи Засніженою Вулицею. Коли Кессі побачила, що бровастий почав розминатися, вона сказала: «Поглянь-но на отого старого блідолицього бевзя з щетиною на підборідді. Якщо він не п'яний, Арчі, то я – королева Англії». П'яний чи ні, але того дня окомір Родса був у чудовій формі, і через якусь децищу секунди після того, як втомлений Боб Лемон не надто сильно послав м'яч над серединою пластини, Родс кинувся на нього і спіймав над межею правого поля. Гру завершено. *Гіганти* перемогли *Індіанців* з рахунком 5:2. Кессі радісно загукала. Радісно загукав Фергюсон. Вони обнімалися, підстрибували, танцювали по кімнаті, і відтоді бейсбол став улюбленою грою Фергюсона.

Гіганти впевнено перемогли *Індіанців* у другій, третій та четвертій іграх. Для семирічного Фергюсона то стало справжнісіньким чудом, але найбільше радості результати Світової серії 1954 року принесли дядькові Лью. Старший брат його батька роками страждав від примх мінливої долі азартного гравця, програючи частіше, ніж виграючи, але виграючи якраз достатньо, щоби триматися на поверхні. Всі розумники завбачливо поставили гроші на *Клівлендських Індіанців*, тож він мав би керуватися груповим інстинктом і зробити так, як зробили всі, але *Гіганти* були його улюбленою командою, за яку він вболівав ще з двадцятих років і під час вдалих сезонів, і під час невдалих. Тому він вирішив проігнорувати несприятливий прогноз і зробити ставку, керуючись власним серцем, а не розумом. Він не лише поставив на завідомих невдах, а й передрік їм чотири перемоги поспіль. То була ставка настільки сміховинна й нереальна, що його букмекер дав йому шанси триста до одного, а це означало, що, вклавши скромну суму в двісті доларів, стиляга Лью Фергюсон зірвав джек-пот в шістдесят тисяч доларів завбільшки, що в ті роки було величезною сумою, справжнісіньким статком. Здобич була такою видовищною і такою приголомшливою у своїх наслідках, що дядько Лью та тітка Міллі запросили всіх до свого помешкання на гулянку – помпезне святкування з шампанським, омарами та товстими ресторанными біфштексами, на якому Міллі виставила напоказ свою нову норкову шубу і катала гостей довкола кварталу в новому білому «кадилаці», який придбав собі Лью. Фергюсон того дня був не в формі (Френсі на гулянці не було, у нього болів живіт, а інші його двоюрідні брати та сестри з ним майже не розмовляли), але все одно він виснував, що всім решта було дуже весело. Однак коли святкування скінчилося, і малий з батьками їхав додому в голубому авто, він дуже здивувався, коли матір почала гудити дядька Лью перед батьком. Не все, що вона говорила, було йому зрозумілим, але гнів у її голосі був незвично сильним, то був гіркий лемент, який, схоже, мав якийсь стосунок до того, що дядько був винен батьку гроші, тому як він смів розщедрюватися на «кадилак» та норкові шуби, не повернувши батьку боргу. Спершу батько сприймав це спокійно, а потім сталося те, чого не було ніколи раніше: він підвищив голос і раптом мало не загавкав на матір, мовляв, замовкни, нічого він мені не винен і взагалі – то його гроші і він вільний робити з ними все, що йому, чорт забирай, заманеться. Фергюсон вже чув раніше, як його батьки інколи сперечалися (їхні голоси проникали до нього крізь стінку їхньої спальні), але свідком такої сильної сварки він став вперше, а оскільки це було вперше, то він відчув, що у світі щось фундаментальним чином змінилося.

Наступного року, щойно після Дня подяки, складське приміщення його батька доценту вичистили якісь нічні грабіжники. Той склад був одноповерховою блочною спорудою з шлако-

бетону, розташованою якраз за магазином «Домашній Світ Трьох Братів», за всі роки Фергюсон бував там декілька разів. То було сире приміщення з численними рядами картонних ящиків з телевізорами, холодильниками, пральними машинами та іншими товарами, що їх брати продавали у своєму магазині. Те, що стояло на вітрині, слугувало для приваблення покупців, а коли ж хтось висловлював бажання придбати якийсь товар, то його привозив зі складу чоловік на ім'я Ед, кремезний дядько з витатуваною на правому передпліччі русалкою, який під час війни служив на авіаносці. Якщо то було щось маленьке на кшталт тостера, лампи, чи кавоварки, Ед віддавав його покупцеві, і той відвозив товар додому у власному авто, але коли то було щось велике, типу пральної машини чи холодильника, то Ед з іншим кремезним ветераном на ім'я Філ вантажили товар у спеціальний пікап і відвозили його клієнту додому. Отак вели бізнес у «Домашньому Світі», і Фергюсон, вже знайомий з цією системою, був достатньо дорослим, аби розуміти, що склад являв собою серце всього підприємства. Тож коли вранці у неділю після Дня Подяки мати розбудила його і сказала, що склад пограбували, малий враз збагнув всю моторошну значущість цього злочину. Порожній склад означав відсутність бізнесу; відсутність бізнесу означала відсутність грошей, відсутність грошей означала біду: Притулок для бідних! Голод! Смерть! Матір зазначила однак, що ситуація не була настільки безнадійною, бо всі товари були застрахованими, але все одно це був сильний удар, особливо напередодні різдвяного сезону покупок, а оскільки страхова компанія спроможеться виплатити кошти через кілька тижнів, а то й місяців, то універмаг не зможе вижити без термінового банківського кредиту. Тим часом, сказала вона, його батько свідчив у поліції Ньюарку, а завдяки тому, що кожен товар мав серійний номер, то зберігався шанс, маленький шанс, що грабіжників все ж таки вислідять і спіймають.

Пройшов час, грабіжників не спіймали, але його батьку вдалося взяти в банку позику, а це означало, що родині Фергюсонів вдалося уникнути ганьби – перебратися до притулку для бідних. Життя тривало так само, як протягом останніх кількох років, але Фергюсон відчув у домі нову атмосферу: у повітрі довкола нього зависло щось зловісне й похмуре. Не відразу вдалося йому виявити причину такого барометричного зсуву, але споглядаючи матір і батька кожного разу, коли він був з ними двома або поодиноці, малий виснував, що його мати залишилася, в основному, такою ж, як і була – і досі розповідала багацько історій про свою роботу в студії, і досі видавала свою щоденну норму посмішок та жартів, і досі, розмовляючи з ним, дивилася йому прямо у вічі, і досі залюбки грала в настільний теніс на утепленому задньому ганку, і досі уважно вислуховувала його кожного разу, коли він приходив до неї зі своїми проблемами. Хто змінився, так це батько, його й без того неговіркий батько, який тепер майже зовсім не розмовляв за столом під час сніданку, який мав відсторонений вигляд, наче його думки були деінде, зосереджені на чомусь моторошному й таємничому, про що він ні з ким не хотів говорити. Десь на початку нового 1956 року Фергюсон набрався мужності й спитав у матері, що було не так, аби та пояснила, чому його батько виглядає таким сумним та відстороненим. Грабунок, відповіла матір. Отой грабунок його буквально живцем з'їдав, і чим більше він думав про нього, тим менше міг думати про щось інше. Фергюсон її не зрозумів. Крадії залізли до складу місяць чи півтора тому, страхова компанія збиралася компенсувати втрати, банк погодився надати позику, а універмаг міцно тримався на ногах. Який же був сенс його батьку сумувати, якщо сумувати не було жодної причини? Малий помітив, як матір завагалася, немовби вирішуючи, довіритися йому чи ні, не будучи впевненою, що він є достатньо дорослим, щоби вірно осмислити факти цієї історії. Втім, сумнів, хоча й помітний, блиснув у її очах лише на якусь хвилю; вона погладила малого по голові, пильно поглянула в його майже дев'ятирічне обличчя – і з головою кинулася у воду, відкрившись перед ним так, як ніколи раніше, повідавши йому про ту таємницю, яка буквально розривала його батька на шматки. Поліція та страхова компанія, пояснила вона, і досі працювали над цією справою, і обидві прийшли до висновку, що це була крадіжка, здійснена своїми ж людьми, тобто не сторонніми грабіж-

никами, а тими, хто працював у магазині. Фергюсон, який добре знав кожного з персоналу «Домашнього Світу Трьох Братів» – від складських вантажників Еда і Філа й до бухгалтерки Адель Розен, ремонтера Чарлі Сайкса та сторожа Боба Докінса, відчув, як м'язи в його грудях стиснулися в маленький болючий кулачок. Видавалося просто неможливим, щоби хтось із цих добрих людей міг вчинити такий злочин проти його батько, жоден з них не був здатним на таку підлість, а отже поліція та страховики явно помилялися. Ні, Арчі, мовила матір. Я не думаю, що вони помиляються. Але людина, яка скоїла злочин, не належить до тих, кого ти щойно перелічив.

Що вона хотіла цим сказати? – здивувався Фергюсон. Єдиними іншими людьми, пов'язаними з магазином, були дядько Лью та дядько Арнольд, брати його батька, а хіба ж брати грабують один одного? Такого просто не може бути.

Твоєму батьку довелося приймати жакливе рішення, сказала матір. Або забрати з поліції заяву про пограбування, а зі страхової компанії – заяву про виплату страхової суми, або відправити дядька Арнольда до в'язниці. І, як ти гадаєш, що він зробив?

Він забрав заяви і не відправив дядька Арнольда до в'язниці.

Звісно, не відправив. У нього й думки такої не було. Але тепер ти розумієш, чому батько такий сумний.

Через тиждень після цієї розмови матір сказала Фергюсону, що дядько Арнольд та тітка Джоан перебираються до Лос-Анджелесу, але так, мабуть, буде краще, оскільки шкоду, якої він завдав, виправити було неможливо. А через два місяці після того, як Арнольд з Джоан вирушили до Каліфорнії, дядько Лью розстрошив свій білий «кадилак» на швидкісному шосе Гарден-Стейт-Парквей і помер в кареті «швидкої допомоги» на шляху до шпиталю. І перш ніж хтось встиг помітити, як швидко боги виконують свої обов'язки, коли їм більше немає чого робити, клан Фергюсонів вибухнув і розлетівся на шматки.

1.2

Коли Фергюсону було шість років, матір розповіла йому історію про те, як колись мало не втратила його. Втратила не в сенсі загубила, а в сенсі, що він мало не помер, пішовши з цього світу і попливши на небеса у вигляді безтілесного духу. Йому ще й півтора року не виповнилося, сказала вона, як одного вечора у нього піднялася температура, спершу повільно, а потім – різко підскочила до понад 41 градус Цельсія. Це, сказала вона, температура надзвичайно небезпечна навіть для малої дитини, тому вони з батьком закутали його й повезли до шпиталю, де у нього почалися конвульсії, які запросто могли призвести до смерті, бо навіть лікар, який тої ночі видалив йому гланди, сказав, що ситуація була дуже хиткою, тобто він сам був непевен, чи виживе малий Фергюсон, що все тепер в руках Господа, а сама вона так перелякалася за свого маленького хлопчика, *що мало не збожеволіла*.

То був найгірший момент, сказала матір, той момент, коли їй здалося, що цілий світ припинить своє існування, але окрім нього були й інші небезпечні випадки, цілий список непередбачуваних струсів та негараздів. І вона почала перелічувати всі ті нещасні випадки, які трапилися з ним у дитинстві, з яких декотрі могли вбити його або покалічити, наприклад, колись він мало не подавився не пережованим як слід шматком біфштексу, колись проколов собі стопу скляною скалкою, після чого йому довелося накладати чотирнадцять швів, колись перечепився й упав на гострий камінь, так розрізавши щоку, що довелося накладати одинадцять швів, колись його так вкусила бджола, що у нього напухли й не розплющувалися очі, а минулого літа, навчаючись плавати, він мало не потонув, коли його двоюрідний брат Ендрю штовхнув його під воду. І кожного разу, переповідаючи Фергюсону один із цих епізодів, матір питала його, чи пам'ятає він їх, і він дійсно їх пам'ятав, пам'ятав так чітко й виразно, неначе вони трапилися лишень вчора.

Ця розмова відбувалася в середині червня, три дні потому, як Фергюсон впав у дворі з дуба й зламав ліву ногу. Матір, нагадуючи увесь перелік лих, що з ним трапилися, намагалася продемонструвати йому, що кожного разу, коли він в минулому отримував травму, то неодмінно одужував, що спершу тіло його боліло, а потім припиняло боліти, і що саме це станеться і з його ногою. Це погано, що нога зараз у гіпсі, але через певний час гіпс неодмінно знімуть, і він знову буде як нова копійка. Фергюсон поцікавився, коли це станеться, мати відповіла, що десь через місяць, і йому ця відповідь не сподобалася як надзвичайно розпливчата й незадовільна. *Місяць* означав один місячний цикл, і це ще можна було перетерпіти, якщо погода не буде надто спекотною, але *десь* означало період навіть довший за місяць, невизначений, а отже нестерпний відрізок часу. Та не встиг він достатньо накрутити себе, щоби обуритися несправедливістю такої ситуації, як матір поставила йому запитання, дивне запитання, мабуть, найдивніше з усіх, які вона йому ставила.

«Ти на себе гніваєшся, Арчі, чи на дерево?»

Як приголомшливе запитання для хлопця, який іще в дитсадок ходив! Гніватися? А чому він має на щось гніватися? Може, йому просто сумно?

Матір посміхнулася. Сказала, що тішитися з того, що він не мав нічого проти самого дерева, бо їй те дерево подобалося, те дерево подобалося й батьку, що вони придбали цей будинок у Вест-Орандж здебільшого через великий двір, а найбільшою й найгарнішою річчю був височенний дуб, що стояв посеред двору. Три з половиною роки тому, коли вони з батьком вирішили полишити квартиру в Ньюарку й купити будинок в передмісті, вони шукали підходяще житло в різних місечках: Монклері й Мейплвуді, Мілберні та Саут-Оранджі, але в жодному з них підходящого будинку не виявилось. Вони вже втомилися і розчарувалися, бо, побувавши в стількох місцях, не знайшли того, що шукали, як раптом натрапили на цей будинок і відразу ж збагнули що це – те, що їм треба. Вона раділа, що він не гнівався на дерево,

сказала матір, бо якби він на нього гнівався, то їм би довелося його зрубати. Навіщо ж його рубати? Спитав Фергюсон, і йому стало смішно від думки, що його матір буде рубати отаке велике дерево, його красива матір вбереться в робочу одіж і заходиться цюкати дуба величезною блискучою сокирою. Тому що я, Арчі, на твоєму боці, пояснила вона, і всякий твій ворог буде й моїм ворогом.

Наступного ранку батько приніс до кімнати Фергюсона з «Домашнього Світу Трьох Братів» кондиціонер повітря. На вулиці стає жарко, пояснив він, маючи на увазі, що він хотів би додати синові комфорту, коли малий лежатиме на ліжку з загіпсованою ногою. А іще кондиціонер допоможе від сінної лихоманки, бо не дасть квітковому пилку залітати до кімнати. Ніс Фергюсона був надзвичайно чутливим до переносуваних вітром дратівливих речовин, які виникають з пилу, трави та квітів, тому чим менше він чхатиме під час одужання, тим менше болітиме його зламана нога, оскільки чхання має в собі потужну силу і резонує по всьому тілу – від маківки нетямущої голови Фергюсона й до кінчиків його пальців на ногах. Фергюсон спостерігав, як батько заходився встановлювати кондиціонер у вікна праворуч від письмового столу, і ця операція виявилася значно простішою, аніж він гадав: почалася вона з видалення шибки, і для неї знадобилися такі приладдя, як рулетка, олівець, дріль, шприц-пістолет для нанесення герметика, дві планки нефарбованої деревини, викрутка та кілька шурупів. Фергюсон був вражений тим, як швидко й чітко працював його батько, неначе руки самі розуміли, що треба було робити, не потребуючи при цьому команд з мозку, такі собі автономні руки, наділені своїми власними знаннями. А потім настав момент підняти великий металевий куб з підлоги і встановити його у вікно. Такий важкий предмет, подумав Фергюсон, але батько підняв його без всякого видимого зусилля, завершуючи роботу за допомогою викрутки та шприц-пістолета, він почав мугикати ту мелодію, як завжди мугикав, виконуючи якусь хатню роботу, – то був старий хіт Ела Джолсона під назвою «Синок»: «Звідки тобі знати, як же мені сказати, як я, синку, тебе люблю». Потім батько нахилився підняти шуруп, що впав на підлогу, а коли знову розігнувся, то раптом захопився правою рукою за попереk. «Азохен вей!», вигукнув він. «Схоже, я розтягнув м'яз». Засобом від розтягнення м'язу було лягти спиною на щось пласке й полежати кілька хвилин, пояснив батько, бажано на твердій поверхні. А оскільки найтвердішою поверхнею була підлога, то він швидко вмовстився на долівці побіля Фергюсоного ліжка. То було дуже незвичне видовище, і малий, перехилившись через край ліжка, ошелешено витріщався на батька, який розпростерся під ним на підлозі. Вдивляючись в скорчене гримасою обличчя татуся, він вирішив поставити йому запитання, про яке він думав уже багато разів протягом останнього місяця, але не знаходив слушної нагоди, спитати: що робив батько, перш ніж стати начальником «Домашнього Світу?» Він побачив, як очі Фергюсона-старшого забігали по стелі, наче шукаючи там відповіді на поставлене запитання, а потім малий помітив, як м'язи довкола батькового рота смикнулися донизу, і це було для нього знайомим порухом, який свідчив про те, що батько намагався придушити посмішку, а це, в свою чергу, означало, що зараз мало статися дещо несподіване. «Я полював велику дичину», відповів батько спокійно й невимушено, не подавши жодної ознаки, що збирається начепити синові на вуха купу такої жакливної нісенітничі, яку іще ніколи йому не розповідав. Наступні двадцять-тридцять хвилин він згадував про левів, тигрів та слонів, про неймовірну африканську спеку, про те, як він прорубувався крізь густі джунглі, як пішки перетинав Сахару, видряпувався на гору Кіліманджаро, як його мало не проковтнув велетенський удав, як його одного разу спіймали людоїди і мало не кинули в казан з киплячою водою, але він в останню мить примудрився вивільнитися з плющів, якими вони зв'язали йому руки та ноги, і спромігся втекти в чашу тропічного лісу, бо бігав швидше, ніж його люті поневолювачі, як одного разу, незадовго до одруження з матір'ю Фергюсона, він подався на сафарі й заблукав в глушині в самісінькому центрі Африки, цього «чорного континенту», і вийшов до широкої безкінечної савани, де побачив череду динозаврів, що паслися, щипаючи травичку, останніх живих динозаврів на землі. Фергюсон був достатньо дорос-

лим, аби знати, що динозаври вимерли мільйони років тму, але інші батькові історії видалися йому імовірними, може, і не обов'язково правдивими, але імовірними, а отже вірогідними – можливо. А потім до кімнати увійшла матір і, побачивши батька на підлозі, спиталася, чи не сталося чогось з його спиною. Ні, відповів батько, я просто лежу собі й відпочиваю, а потім піднявся так, наче його поперек уже не болів, підійшов до вікна й увімкнув кондиціонер.

І дійсно – кондиціонер охолоджував кімнату й зводив до мінімуму чихання, а завдяки тому, що в кімнаті стало прохолодніше, нога під гіпсом свербіла не так сильно. Але життя в охолодженій кімнаті мало й свої вади, по-перше, шум, химерний і бентежний шум, бо бували такі моменти, коли малий його чув, а бували й такі, коли не чув, але коли чув, то шум видавався йому монотонним і неприємним, але іще гіршою обставиною було те, що вікна мали залишатися зачиненими, щоби холодне повітря не виходило з кімнати, а через те, що вікна залишалися перманентно зачиненими, а мотор постійно гудів, Фергюсону не чутно було, як надворі співали пташки, бо єдиним плюсом його затвірництва в кімнаті з ногою в гіпсі було слухати пташок за віном, які цвірінчали, сюрчали та свистіли, і їхні співи були для малого наймилішими звуками у світі. Отже, кондиціонер мав свої плюси та мінуси, свої вигоди й вади, і, як і у випадку з іншими речами та явищами, якими наділив Фергюсона світ протягом його життя, він став, за виразом матері, *паллицю з двома кінцями*.

Найбільше бентежило Фергюсона стосовно його падіння з дерева те, що цього падіння могло й не бути. Він міг би примиритися з болем та стражданнями, коли вони були б неминучими, як наприклад, блювота при нудоті, або коли доктор Гастон штрикав його голкою в передпліччя, роблячи укол пеніциліну, але біль, якого можна було б уникнути, порушував принципи здорового глузду, і це робило страждання дурними й нестерпними. Якась частина його ества відчувала спокусу звинуватити в нещасному випадку Чакі Брауера, але в кінцевому підсумку Фергюсон збагнув, що то було всього-на-всього недоречне й слабе виправдання, бо яка різниця – запропонував йому Чакі видертися на дерево на парі чи не запропонував? Фергюсон прийняв парі, а це означало, що він сам хотів вилізти на дерево і тому сам був винуватий в тім, що сталося. Що з того, що Чакі пообіцяв Фергюсону полізти на дерево слідом за ним, але потім включив задній хід, сказавши, що йому стало страшно? Що гілки були надто рідкими, а він був надто малим, щоби до них дотягнутися? Але те, що Чакі не поліз за ним слідом, не мав значення, бо навіть якби він і поліз, то як би він зміг вберегти Фергюсона від падіння? І Фергюсон впав, втративши хватку, коли тягнувся до гілки, яка була майже на чверть дюйма даліше тієї точки, де він міг би міцно за неї вхопитися. Отже, він втратив хватку й упав, і лежав тепер у ліжку з ногою, закутою в гіпс, який залишатиметься частиною його тіла десь з місяць, що означало більше ніж місяць, і не було кого винуватити за цю халепу, окрім себе самого.

Він взяв на себе відповідальність, збагнув, що його теперішній стан – це цілковито його провина, але все одно цього було явно недостатньо, аби переконати самого себе, що нещасного випадку не можна було уникнути. То була цілковита й абсолютна дурня – продовжувати видряпуватися на дерево, не маючи змоги міцно вчепитися за наступну гілку, але якщо та гілка була хоча б на дюйм ближче, то це вже не була б дурня. Якби Чакі не подзвонив йому у двері того ранку і не запросив його піти погуляти й погратися, то це вже не була б дурня. Якби його батьки перебралися до якогось іншого містечка, де вони підшукували підходящий будинок, то він би й гадки не мав, хто такий Чакі Брауер, не мав би й гадки, що він взагалі існує, і це вже не була б дурня, бо в його дворі не було б тоді дуба, з якого він впав. Така цікава думка, сказав Фергюсон сам собі: уяви, як все могло піти інакше в його житті, хоча він при цьому залишився таким самим. Таким самим хлопцем в іншому будинку з іншим деревом. Тим самим хлопцем, але з різними батьками. Тим самим хлопцем з тими самими батьками, які робили б не те, що роблять зараз. А що, якби його батько був мисливцем на велику дичину, і всі вони жили в Африці? Що, якби його матір була відомою кіноакторкою, і всі вони жили в Голлівуді? Що, якби він мав братика або сестричку? Що, якби його двоюрідний дід Арчі не помер, а його

самого звали не Арчі? Що, якби він упав з того ж самого дерева, але зламав би дві ноги, а не одну? А що, якби він зламав всі руки та ноги? А що, якби він геть убився? І дійсно, все було можливим, і одне лише те, що події пішли в один бік, аж ніяк не означало, що вони не могли піти в іншому напрямку. Світ залишався таким же самим, однак якби він не впав з дерева, то світ для нього був би інакшим, а якби він впав з дерева і не лише зламав ногу, а й вбився, то світ для нього не просто був би інакшим, світу, в якому він жив би, більше не було б, і як же ж сумували б його батьки, несучи його труну до цвинтаря й ховаючи його тіло в землю, вони сумували б так, що плакали б, не перестаючи, сорок днів та сорок ночей, сорок місяців та чотириста сорок років.

До кінця дитсадку і початку літніх канікул залишалося півтора тижні, і це означало, що пропусків у нього буде небагато. Хоч якийсь позитив, зазначила його матір, і вона мала рацію, але настрої Фергюсона протягом перших днів після інциденту був аж ніяк не позитивним, бо поруч не було друзів, з якими можна було б поговорити, за винятком надвечір'я, коли до нього ненадовго заходив Чакі Брауер зі своїм маленьким братом, щоби подивитися на гіпс, батька не було вдома з ранку до вечора, бо він був на роботі, а матір проводила по кілька годин на день, їздячи на авто в пошуках вільного приміщення для студії, яку вона планувала відкрити восени. Хатня ж робітниця Ванда здебільшого займалася пранням та прибиранням за тими нечастими винятками, коли вона приносила Фергюсону обід і допомагала йому випорожнювати сечовий міхур, тримаючи пляшку з-під молока, в яку він мав пісяти замість ходити до туалету. Отаку ганьбу він мав терпіти, і все через свою дурну помилку, яка призвела до падіння з дерева. До цієї ганьби додавався ще й той факт, що він іще не вмів читати, а це дуже допомогло б йому коротати час; телевізор був у вітальні внизу і тому тимчасово недоступний. Тож Фергюсон проводив час, розмірковуючи над глобальними проблемами всесвіту, малюючи літаки та ковбоїв і навчаючись писати, копіюючи літери з аркуша, який виготувала для нього матір.

Потім ситуація почала потроху покращуватися. Його кухня Френсі закінчила свій передостанній клас середньої школи і кілька днів перед тим, як поїхати вожатою в літній табір у Беркширі, вона приходила до них, щоби скласти йому компанію, інколи лише на годину, інколи – на три-чотири, і час, який він з нею проводив, був найприємнішою частиною дня, вірніше, єдиною приємною частиною дня, бо Френсі була його найулюбленішою кухнею, вона подобалася йому більше, аніж будь-хто з їхніх двох родин. Яка ж вона доросла, думав Фергюсон, а груди й лінії тіла дуже схожі на груди й лінії тіла його матері, до того ж її манера говорити дуже нагадувала манеру розмови його матері – коли Френсі розмовляла з ним, йому ставало затишно й комфортно, і йому починало здаватися, що допоки вона біля нього, то нічого поганого з ним трапитися не може, а інколи йому з Френсі бувало краще, аніж з матір'ю, бо хоч щоб він не казав і робив, сестра ніколи не гнівалася на нього, навіть коли він втрачав над собою контроль і ставав неслухняним та дратівливим. Розумниця Френсі висунула ідею прикрасити його гіпс, і ця робота зайняла три з половиною години. Ретельними мазками покрила вона білий гіпс цілим набором яскравих синіх, жовтих та червоних кольорів, то був абстрактний рисунок, який викликав у малого асоціацію зі швидкою каруселлю. Коли Френсі наносила акрилові кольори на його нову й огидну частину тіла, вони говорила про свого друга Гері, великого Гері, який грав захисником в шкільній футбольній команді, а зараз навчався в коледжі, Вільямс-коледжі в Беркширі, недалеко від того табору, в якому вони збиралися працювати влітку. Френсі сказала, що вона чекає, дочекатися не може, коли вони там зустрінуться, а потім заявила, що вона – «пришпилена». Значення цього слова Фергюсон тоді не знав, тому Френсі пояснила йому, що Гері подарував їй свій значок студентського братства³. Що таке «студентське братство», Фергюсон не знав також, тому Френсі знову пояснила, а потім весело посміхнулася

³ В 60-х роках ХХ століття в Америці вважалося, що коли хлопець пришпилював дівчині срібну шпильку, то таким чином заявляв на неї права. – *Прим. пер.*

й сказала, що він згодом зрозуміє, а найголовніше ж полягало в тім, що «пришпилення» було першим кроком до заручення. План полягав у тім, що вони з Гері збиралися оголосити про свої заручини восени, а наступного літа, коли їй виповниться вісімнадцять і вона закінчить школу, вони з Гері поберуться. А розповідає вона йому про все це тому, сказала Френсі, що у неї буде для нього важлива робота, і їй хотілося б знати, чи багатиме він виконати її. Виконати що? спитався Фергюсон. Я хочу, щоби ти був носієм перснів на весіллі, сказала вона. І знову Фергюсон не мав жодного поняття, про що говорила кузина, тому Френсі пояснила йому, а малий, дізнавшись, що йому треба буде пройтися проходом, несучи в руках велюрову подушечку з шлюбним перснем нагорі, а потім Гері візьме той перстень і начепить його на безіменний палець її лівої руки і таким чином завершить шлюбну церемонію, погодився, що це – дійсно надзвичайно важлива робота, мабуть, найважливіша з тих, які йому доводилося виконувати. І, поважно кивнувши головою, він пообіцяв, що зробить її. Звісно, він нервуватиме, йдучи проходом, де на нього дивитимуться так багато людей, і не можна виключати можливості, що руки його тремтітимуть, а перстень може впасти з подушечки дотолу, але йому доведеться зробити це, бо Френсі – єдина у світі людина, яку він ніколи не зможе підвести.

Коли Френсі прийшла до них наступного дня, Фергюсон вмить збагнув, що вона плакала. Почервонілий ніс, почервонілі очі, хусточка в руці, стиснута в клубочок, – за цими ознаками навіть шестилітня дитина могла здогадатися, що трапилося насправді. Фергюсон подумав: а може, вона посварилася з Гері і вже не вважається «пришпиленою», а це означало, що весілля скасовується і його не запросять нести перстень на велюровій подушечці. Малий спитав Френсі, чому вона засмучена, і та, замість вимовити ім'я Гері, як він гадав, почала розповідати про чоловіка та жінку на прізвище Розенберг, яких вчора стратили, за її словами, *підсмажили на електричному стільці*. Ці слова вона вимовила з жахом та огидою, а потім додала, що то була помилка, помилка, помилка, бо вони, напевне, були невинуваті, вони завжди казали, що невинуваті, і чому Розенберги дали себе стратити, маючи можливість зберегти свої життя, сказавши, що вони винуваті? У них двоє синів, сказала Френсі, двоє маленьких хлопчиків, і які ж батьки добровільно погодяться осиротити власних дітей, відмовившись визнати свою вину, а це означало, що Розенберги дійсно були невинуваті й померли марно. Фергюсон ніколи не чув в голосі Френсі такого обурення, ніколи не чув, щоби хтось так побивався через несправедливість, скоєну по відношенню до абсолютно незнайомих людей, бо йому було цілком ясно, що Френсі ніколи не була знайома з Розенбергами особисто. А якщо так, то йшлося тут про щось жахливо серйозне та важливе, настільки серйозне, що їх взяли й *підсмажили* за це. Як же ж це жахливо, коли тебе підсмажують мов шматок курятини на сковорідці, занурений в розпечену олію, яка сичить та булькає! Малий спитався кузину, що ж такого скоїли Розенберги, щоби заслужити таке покарання, і Френсі пояснила, що їх звинуватили в передачі росіянам військових таємниць, надзвичайно важливих секретів, які стосувалися виробництва атомних бомб, а оскільки росіяни – це комуністи, а отже – наші смертельні вороги, то Розенбергів визнали винуватими в державній зраді, жахливому злочині, який означав, що ти зрадив свою країну і мусиш бути страчений, але в цьому випадку злочин скоїла Америка, американський уряд позвірячому вбив двох невинуватих людей, а потім, цитуючи свого друга й майбутнього чоловіка, Френсі додала: «Гері вважає, що Америка збожеволіла».

Ця розмова стала для Фергюсона мов несподіваний удар в груди, і він відчув себе таким переляканим та безпорадним, як і тоді, коли його пальці зісковзнули з гілки і він полетів донизу з дерева; то було моторошне відчуття безпомічності, коли довкола й внизу – одне лише повітря, і немає ані матері, ані батька, ані Бога, немає нічого, окрім абсолютної порожнечі та його тіла, яке летить до землі, а в голові у того тіла один лише страх, страх того, що станеться, коли він вдариться об землю. Його батьки ніколи не говорили з ним про речі на кшталт страти Розенбергів, вони захищали його від атомних бомб, смертельних ворогів та підсмажених дорослих людей, і тому те, що вихлюпнула Френсі в одному грандіозному виливі емоцій та обурення,

застукало Фергюсона зненацька, радше не як удар в груди, а як щось більше схоже на те, що сталося в одному з мультфільмів, які він дивився по телевізору: то було наче з вікна десятого поверху на голову йому впав залізний сейф. Геп! Одна п'ятихвилинна розмова з кузиною Френсі – і все пішло шкереберть. Виявилось, що за вікнами його кімнати був величезний світ, світ з бомбами, війнами та електричними стільцями, а він про той світ майже нічого не знав. Він був телепнем, таким безпорадним телепнем, що йому стало за себе страшенно соромно. Він почувався таким собі малолітнім ідіотом, присутнім, але непомітним, предметом, який займав певну частину простору так само, як стілець чи, скажімо, ліжко; він був недоумкуватим нулем, і якщо він збирається це змінити, то йому доведеться починати негайно. Міс Лундквіст сказала його дитсадківській групі, що вони навчатимуться читати й писати у першому класі, що не має сенсу підганяти події і що всі вони розумово будуть готовими розпочати навчання наступного року, але Фергюсон вже не міг чекати до наступного року, він мав розпочати зараз, щоби не приректи себе на іще одне літо невігластва, бо, виснував він, читання й писання було лише першим кроком, єдиним кроком, який він був у змозі зробити як особа вкрай незначна, а якщо у світі існувала несправедливість, з якою він всерйоз вирішив боротися, то згодом неодмінно має з'явитися якась людина й запропонувати йому свою допомогу.

Під кінець тижня допомога надійшла у вигляді його бабці, яка приїхала до Вест-Оранджу в неділю разом з дідом і влаштувалася в сусідній спальні, збираючись погостити у них аж до кінця липня. За день до появи бабці Фергюсону видали милиці, які дали йому змогу більш-менш вільно пересуватися другим поверхом і усунули принизливу необхідність мочитися в пляшку з-під молока. Але про те, щоби самостійно спустатися на перший поверх, мови й досі не могло бути, бо подорож донизу сходами була аж надто небезпечною. Тому малого доводилося зносити туди на руках – іще один удар по його гідності, який йому доводилося зносити, мовчки закипаючи від обурення. Бабця була надто слабосилою, Ванда – надто маленькою, тому зносити його на перший поверх доводилося батьку або матері, причому рано-вранці, оскільки батько вирушав на роботу зразу по сьомій, а мати й досі виїздила у пошуках підходящого приміщення для студії, але Фергюсон не переймався, що не зможе подовгу спати, воліючи проводити ранок та післяобідній час біля телевізора на веранді, аніж в прохолодній гробниці нагорі, і хоча погода часто була спекотною та вологою, пташки знову з'явилися в загальній картині, з лишком компенсуючи будь-який потенційний дискомфорт. Саме на веранді він остаточно розібрався в премудростях літер, слів та знаків пунктуації, саме на веранді він, за сприяння бабці, запевнято опановував такі химерності, як *пóтяг* і *потяг*, *зáмок* і *замóк*, *брати́* і *браті́*, а також такі болісно незрозумілі загадковості, як *коса на морі* і *коса у дівчини*. До того часу Фергюсон ніколи не відчував якоїсь особливої близькості до жінки, яку доля обрала йому на роль його бабусі, а саме до загадкової бабці Нани з центру Манхеттена. Вона видалася йому особою добросердою та люблячою, але настільки тихою й стриманою, що спілкуватися з нею було важко, а кожного разу, коли він був зі своїми дідом та бабусею, то йому здавалося, що його галасливий та неймовірно забавний дідо займав собою всю кімнату, від чого бабця, майже повністю знеособлена й затьмарена, опинялася десь у затінку. З її опецькуватим округлим тілом та товстими ногами, старомодним, позбавленим смаку одягом та непоказними черевиками з широкими й низькими підборами вона завжди здавалася малому Фергюсону істотою з іншого світу, яка мешкала в іншому часі та вимірі, а отже завжди почувалася в цьому світі незатишно, існувала в сьогоденні лише як турист, як транзитний пасажир, який прагнув якомога скоріше опинитися там, звідки приїхав. Проте вона знала все, що треба, про читання й писання, а коли Фергюсон спитав її, чи не бажає вона йому допомогти, бабця поплескала його по спині і сказала, що, ясна річ, допоможе, і визнає це за честь. Емма Адлер, дружина Бенджі, матір Мілдред та Розі, виявилася терплячою, хоча й дещо занудливою вчителькою, яка взялася за навчання свого онука з систематичною ретельністю. Першого ж дня вона почала з того, що перевірила знання Фергюсона, бажаючи дізнатися, що і скільки конкретно він спромігся опа-

нувати самотужки, а потім склала відповідний план дій. Її підбадьорив той факт, що малий вже знав літери абетки, всі двадцять шість, більшість маленьких і всі прописні, і завдяки тому, що він, за її словами, знав уже так багато, їй буде працювати з ним значно легше, аніж вона спершу гадала. Уроки, які вона йому давала, були поділені на три частини: півтори години писання вранці, потім – перерва на обід, півтори години читання після обіду, а потім, після ще одної перерви (для споживання слив, печива та лимонаду), бабуся сорок п'ять хвилин читала йому вголос, коли вони сиділи на дивані у веранді, і при цьому вона вказувала малому слова, які, на її думку, були важкими для його розуміння, тицяючи своїм коротеньким і товстим пальцем в сторінку з такими хитрими словами, як *інтрига*, *меланхолія* та *психологія*. Фергюсон, сидячи поруч і вдихаючи бабусин запах лосьйону для рук та солодкуватих парфумів, мріяв про той день, коли все це стане для нього автоматичним процесом, коли він зможе читати й писати так само гарно, як і всі ті, хто робив це так легко, наче дихав. Фергюсон не був аж надто кмітливим та тямущим хлопцем, як засвідчило його падіння з дуба, а також багато інших халеп, котрі переслідували його в дитинстві, тому з писанням він мав більше проблем, аніж з читанням. Бабуся казала йому: дивися, Арчі, як це роблю я, і повільно виписувала ту чи іншу літеру разів по шість-сім у рядок, наприклад, прописні «В» та маленькі «ф», а малий Фергюсон намагався копіювати її, інколи досягаючи успіху з першої спроби, інколи – не досягаючи взагалі, і кожного разу, коли в нього нічого не виходило і після шостої чи сьомої спроби, бабуся брала його руку в свою, огортала його пальці своїми, а потім вела олівець по сторінці їхніми двома руками, виписуючи літеру так, як належить. Цей метод «рука до руки» посприяв пришвидшенню процесу, бо перемістив вправу з царини абстрактних форм і зробив її конкретною і відчутною на дотик. М'язи його руки тренувалися виконувати конкретне завдання з відтворення контуру кожної літери, і повторюючи цю вправу знову, кожного дня виписуючи літери, які він вже знав, та додаючи ще чотири чи п'ять нових, Фергюсон насамкінець взяв контроль над ситуацією й припинив робити помилки. В частині читання навчання просувалося гладенько, бо для цього олівців не треба було, і він читав з дедалі більшою швидкістю, наче летів, протягом тижня здійснивши перехід від речень з трьома-чотирма словами до речень, які містили по десять-п'ятнадцять слів. І так рішуче був він налаштований стати повноцінним читачем до завершення бабусиноного візиту, з таким заповзяттям вводив свій розум у стан підвищеної сприйнятливості, що кожен новий факт, одного разу засвоєний, залишався назавжди закарбованим у його пам'яті. Одне за одним писала йому бабуся речення, і одне за одним читав він їх уголос, починаючи від «Мене звуть Арчі», «Поглянь-но, он Том біжить», «Сьогодні жарко», «Коли знімуть твій гіпс?», «Гадаю, завтра дощитиме», і до «Цікаво, що маленькі пташки співають гарніше за великих» та «Я вже стара жінка й не пам'ятаю, як навчилася читати, але сумніваюся, що зробила це швидше за тебе». Отак Фергюсон доріс до своєї першої книжечки, «Казки про двох поганих мишок», де ішлося про те, як двійко хатніх гризунів на ім'я Том Коротун і Ханка-Манка розгрозили іграшковий будиночок маленької дівчинки, бо харчі у ньому виявилися не справжніми, а зробленими з гіпсу. Фергюсон дуже добре відчув всю несамоовитість їхнього руйнівного шаленства, той сказ, який охопив двох розчарованих голодних лиходіїв, а читаючи казочку вголос своїй бабусі, він перечепився лише через кілька слів, непростих слів, чийого значення він не знав. То були такі слова як «коліска», «камінний килимок» та «сирожер». Яка гарна казка, сказав малий бабусі, завершивши читання, гарна і смішна. Так, погодилася вона, історія надзвичайно цікава, а потім додала, поцілувавши в маківку: «Я не змогла б прочитати її так добре, як ти».

Наступного дня бабуся допомогла йому написати листа до тітки Мілдред, яку він не бачив майже рік. Тепер вона мешкала в Чикаго, де працювала викладачем, навчаючи таких дорослих вузівських студентів, як Гері, хоча Гері навчався в іншому вузі – у Вільямс-Коледжі в Массачусетсі, тоді як її вуз називався Університет такий-то. Подумавши про Гері, малий, ясна річ, згадав про Френсі, і його несподівано вразила та цікава обставина, що його кузина говорила про

заміжжя, коли їй було лише сімнадцять, тоді як тітонька Мілдред, будучи на два роки старшою за його матір (і на багато-багато років старшою за Френсі), і досі залишалася незаміжною. Він спитався у бабусі, чому тітонька Мілдред і досі незаміжня, але, вочевидь, відповіді на це запитання не існувало, бо бабуся лише похитала головою й сказала, що не знає, і висловила припущення, що Мілдред була або надто зайнята своєю роботою, або просто іще не знайшла собі підходящого чоловіка. Після цього бабуся подала йому олівець та маленький аркушик розлінованого паперу, пояснивши при цьому, що то є найкращий папір для написання листів, але перш ніж почати, він має добре обміркувати, *що* він хоче сказати своїй тітці, а окрім того мусить пам'ятати, що речення мають бути стислими, і не тому, що йому буде важче впоратися з довгими реченнями, а тому, що писання – це зовсім інша справа; виводити літери – процес повільний, і їй не хочеться, щоби у нього зникло бажання писати іще до завершення листа.

«Люба тітонько Мілдред», писав Фергюсон під диктовку бабусі, яка промовляла кожне слово своїм високим пульсуючим голосом так, наче виспівувала його, і мелодія то стихала, то звучала з новою силою, коли він водив олівцем по паперу. «Я впав з дерева й зламав ногу. До нас приїхала Нана. Вона вчить мене читати й писати. Френсі розмалювала мій гіпс синім, червоним та жовтим. Вона лютує з того, що отих людей підсмажили в кріслі. Надворі співають пташки. Сьогодні я нарахував дванадцят� видів пташок. Найбільше мені подобаються жовті зяблики. Я прочитав «Казку про двох лихих мишенят» та «Піві – цирковий пес». Яке морозиво тобі більше до вподоби: ванільне чи шоколадне? З любов'ю, Арчі».

Щодо використання слова «підсмажені» виникла суперечка, бо бабуся вважала занадто вульгарним вживати це слово у зв'язку з такою трагічною подією, але Фергюсон наполягав на тім, що вибору немає, що це слово змінити не можна, бо саме так Френсі подала йому цю історію, і він вважає це слово підходящим саме тому, що воно є виразним та огидним. До того ж, це *його* лист до тітоньки Мілдред, а не бабусин, і тому він може писати все, що забажає. «Ти що, ніколи не відступаєшся, Арчі?», спиталася бабуся. На що її онук відповів; «А чому я маю відступатися, якщо я правий?».

Невдовзі після того, як вони запечатали листа, несподівано повернулася додому матір Фергюсона, пролетівши по вулиці в червоному двохдверному «понтіаці», в якому вона їздила відтоді, коли їхня сім'я перебралася до Вест-Оранджу три роки тому і який Фергюсон та його рідні називали джерсійським помідором. Поставивши авто в гараж, вона хутко подалася через газон до ганку, рухаючись при цьому швидше, аніж зазвичай, прискореним кроком, який був чимось середнім між ходьбою та неквапливим бігом, і коли підійшла до Фергюсона достатньо близько, щоби йому було видно її риси обличчя, то він побачив, що вона посміхалася, посміхалася незвично широкою й радісною посмішкою, а потім підняла руку й привітно помахала їм, і це означало, що матір була в чудовому гуморі. Ще не встигла вона піднятися сходами, як Фергюсон вже чітко здогадався, *що* вона їм скаже, бо з її дочасного повернення та радісного виразу обличчя було ясно, що тривалі пошуки нарешті увінчалися успіхом і що помешкання для її фотостудії було знайдене.

Приміщення вона знайшла в Монклері, повідомила їм матір, зовсім недалеко від Вест-Оранджу, і було воно не лише достатньо просторим, аби вмістити все необхідне, а й розташовувалося якраз посередині головної вулиці. Звісно, треба було виконати деякі роботи, але договір оренди починається з першого вересня, тому вона матиме достатньо часу для складення планів, щоби розпочати ремонт з першого ж дня. Яка радість, з полегшенням мовила мати, нарешті добра новина, хоча залишалася одна проблема. Їй треба було придумати назву для студії, і жоден потенційний варіант її наразі не влаштував. «Фергюсон Фото» не годився, бо мав у собі два звуки «ф». Варіант «Фото Монклер» був занадто банальним. «Портрети від Рози» – занадто претензійним. «Фото від Рози» не підходив, бо містив три звуки «о». Назва «Портрети з передмістя» чимось нагадувала їй підручник з соціології. «Сучасний Імідж» звучало непогано, але нашттовувало на думку про журнал з мистецтва фотографії,

а не про реальну студію з плоті й крові. «Фергюсон – мистецтво портрету». «Твое фото». «Фотостудія “Діафрагма”». «Фото-світ». «Прожектор». «Рембрандт-фото». «Вермеєр-Фото». «Рубенс-Фото». «Ессекс-Фото». Все це не годиться, резюмувала матір, бо пісне й заяложене, а голова у неї вже оніміла в пошуках оригінальної назви.

Фергюсон озвався, озвучивши запитання. Як називалася місцина, куди батько ходив з нею на танці перед тим, як вони одружилися, поцікавився він, схоже, там було слово «роза»? Він пригадав, що матір розповідала йому колись про це, бо їм там було так весело, що вони з батьком танцювали в тій місцині *до упаду*.

– Танцзал «Роузленд», – сказала матір Фергюсона.

І обернулася до своєї матері й спитала:

– Як тобі назва «Роузленд Фото»?

– Подобається, – відповіла бабуся Нана.

– А ти, Арчі? – спиталася матір. – Якої ти думки?

– І мені подобається, – відповів він.

– Мені також, – сказала матір. – Може, це й не найкраща назва з усіх коли-небудь вигаданих, але звучить непогано. Втім, ранок вечора мудріший. Якщо ця назва подобатиметься нам і завтра вранці, то, можливо, цю проблему буде знято.

Тої ночі, коли Фергюсон з батьками та бабусяю спали в своїх ліжках на другому поверсі будинку, «Домашній Світ Трьох Братів» згорів дощенту. О п'ятнадцятій на шосту ранку задзвонив телефон, і вже за кілька хвилин батько Фергюсона мчав у своєму зеленому, мов пляшка, «плімуті» до Ньюарку, щоби оцінити збитки. Оскільки кондиціонер у кімнаті малого працював на повну потужність, то телефонний дзвінок та похапливий б'яцьків від'їзд він проспав, і про те, що сталося, дізнався лише тоді, коли прокинувся о сьомій ранку. Його матір була схвильована, Фергюсон іще ніколи не бачив її такою зніченою та засмученою, вона поводитися не як непохитна скеля з самовладання та мудрості, якою він її завжди вважав, а як хтось схожий на нього, як вразлива жертва смутку, сліз та безпорадності, тому коли вона обняла його, він злякався іще більше, і не лише тому, що магазин його батька згорів ущент і вони вже не матимуть на що жити і їм доведеться таки перебратися до притулку для бідних і харчуватися там до скону вівсянкою та огризками черствого хліба, ні, не тому, хоча саме по собі це вже було справжнім страхіттям. Справжнім жахіттям стало те, що матір виявилася не сильнішою за нього, що удари, які завдавала їй доля, боліли їй не менше, аніж йому, і що за винятком її старшого віку різниці між ними не було жодної.

«Твій бідолашний батько!» сказала вона. Все своє життя будував він той магазин, він працював день і ніч, але, як виявилось, даремно. Все пішло коту під хвіст. Хтось чиркнув сірником, десь на стіні в електропроводці трапилося коротке замикання – і двадцять років тяжкої праці перетворилися на купу попелу. Бог жорстокий, Арчі. Йому слід було б захищати добрих людей цього світу, але він цього не робить. Він змушує їх страждати не менше, ніж страждають люди лихі. Він вбиває Девіда Раскіна, спалює магазин твого батька, посилає невинних людей на смерть в концентраційних таборах, але всі чомусь кажуть, що Бог є добрим та милосердним. Сміх, та й годі.

Мати ненадовго замовкла. Фергюсон помітив, що в очах у неї заблищали маленькі сльозинки і вона прикусила нижню губу, немовби намагаючись не дати новим словам зірватися з її вуст, немовби розуміючи, що й так сказала надто багато, що їй не слід було виплескувати скільки озлобленості й гіркоти перед шестилітньою дитиною.

«Не хвилюйся», сказала вона. «Я просто зажурена. От і все. Твій батько має страховку на випадок пожежі, тому нам нічого не загрожує. Звісно, нам не повезло, й сталася велика біда, але це – тимчасово, і насамкінець все буде в добре. Ти ж віриш в це, Арчі?»

Фергюсон кивнув, але тільки тому, що не хотів, аби матір засмутилася іще більше. Так, подумав він, може, все й буде добре, а може, і не буде, якщо, за її словами, Бог є таким жор-

стоким. Все кругом таке непевне... Вперше відтоді, як дві тисячі триста двадцять п'ять днів тому він прийшов у цей світ, всі ставки були зроблені.

Але виникла іще одна проблема: хто такий в біса Девід Раскін?

1.3

Його кузен Ендрю загинув. «Вбитий під час бойових дій», пояснив йому Фергюсону батько, а бойові дії означали нічний патруль в холодних горах на кордоні між Північною та Південною Кореєю. За батьковими словами, єдина куля, випущена китайським солдатом-комуністом, поцілила кузену Ендрю в серце і вбила його у віці дев'ятнадцяти років. Надворі був 1952 рік, і п'ятирічний Фергюсон знав, що мав би почуватися так само згорьованим, як і всі решта в кімнаті, особливо тітка Міллі та кузина Еліс, які кожні десять хвилин вибухали риданнями, та засмучений дядько Лью, який курил цигарку за цигаркою, не відриваючи від долівки очей, але малий не міг налаштуватися на смуток, який від нього вимагався, бо було щось фальшиве й несправжнє в намаганні здаватися сумним, коли йому зовсім не було сумно. Річ у тім, що він завжди відчував антипатію до кузена Ендрю, який обзивав його «клопом», «карликом» та «маленьким бовдуром», який помикав ним на сімейних зібраннях, а одного разу замкнув його в туалеті, щоби пересвідчитися, що Фергюсон є «достатньо крутим хлопцем, аби це перетерпіти»; навіть після того, як він кинув чіплятися до нього, Ендрю продовжував винагороджувати свою сестру Алісу такими барвистими епітетами, як «свинопика дурепа», «тонконога скотиняка», котрі змушували малого Фергюсона аж кривитися від огиди, вже не кажучи про те явне задоволення, яке отримував Ендрю, штурхаючи й стусаючи свого кузина Джека, який був від нього на рік молодшим, але на півголови нижчим. Навіть батьки Фергюсона визнавали, що Ендрю був «ненормальним хлопцем», і скільки Фергюсон себе пам'ятав, до нього завжди доходили історії про витівки свого кузена в школі: то він хамив учителям, то підпалював урни зі сміттям, то прогулював уроки, і таких прогрішень з його боку накопичилося стільки, що директор врешті-решт узяв та й вигнав його зі школи в передостанньому класі. Потім, після того, як Ендрю спіймали на крадіжці авто, суддя запропонував йому вибір: або він іде до війська, або до тюрми, а через півроку після того, як його підрозділ відправили до Кореї, він загинув.

Пройшов не один рік, перш ніж Фергюсон зміг збагнути всю силу того удару, який смерть Ендрю завдала його родині, бо він тоді був іще надто малим, аби зрозуміти щось інше, окрім того, що мало на нього безпосередній вплив. Це розуміння проявилось тільки у віці семи з половиною років, тому ті два роки, котрі вмістилися в проміжку від похорон Ендрю і до події, яка розтрощила його маленький світ, промайнули розмитою плямою дитинства, яке знає лише теперішній час, дитинства з його буденними шкільними справами, спортивними іграми, друзями, телепрограмами, коміксами, збірками оповідань, хворобами, обідраними колінами та забитими кінцівками, епізодичними бійками, моральними дилемами та нескінченними питаннями про природу реального світу. І увесь цей час малий Фергюсон продовжував любити своїх батьків, відчувати їхню любов до себе, здебільшого з боку його оптимістичної й люблячої матері, Розі Фергюсон, яка була власницею й розпорядницею студії «Роузленд Фото» на головній вулиці Мілберна, міста, в якому вони жили, і значно меншою й непевною мірою з боку його батька, Стенлі Фергюсона, який говорив мало і часто, схоже, лише сумтно усвідомлював факт існування свого сина, але малий Фергюсон розумів, що батькова голова й без того була забита всілякими турботами, що керувати «Домашнім Світом» було всепоглинаючою цілодобовою роботою, що саме через неї він був такий відсторонений і зайнятий, але в ті коротенькі моменти, коли його батько не був відсторонений та зайнятий, Фергюсон не сумнівався, що батько знає про нього і ніколи не сплутає його з кимось іншим. Іншими словами, Фергюсон жив у безпечному місці, його матеріальні потреби задовольнялися постійно і сумлінно, дах над головою він мав, харчувався тричі на день, носив свіжовипрану одіж, фізичні негаразди зносити йому не доводилося, емоційні стреси його розвитку не заважали, тому протягом часу між п'ятирічним віком та віком семи з половиною років Фергюсон розвивався в нормальному режимі, перетворюючись на те, що педагогічна наука називає здоровою нормальною дитиною

з інтелектом вище середнього, на такий собі взірць американського хлопчика середини двадцятого сторіччя. Але він був надто зануреним у вир власного життя, щоби звертати увагу на те, що відбувалося за межами його безпосередніх потреб, а через те, що батьки його були не з тих, що діляться своїми турботами з маленькими дітьми, Фергюсон не мав жодної можливості підготувати себе до катастрофи, яка обрушилася на нього третього листопада 1954 року, вигнавши його з Раю дитинства і зробивши його життя зовсім іншим.

Серед тих численних речей, про які Фергюсон не знав до того вікопомного моменту, були такі:

1) Міра горя, яке відчували Лью та Міллі з приводу загибелі свого сина, горя, яке посилювалося тим, що вони вважали себе батьками-невдахами, які виховали, на їхню думку, «неповноцінну особистість», неповнолітнього злочинця без поняття про моральні засади, порушника правил, який зневажав авторитети, який тішився з того, що сів хаос за першої-ліпшої нагоди, брехуна, шахрая з ніг до голови і просто негідника. Лью та Міллі терзали себе своєю невдачею, не знаючи, чи то вони поводитися з сином надто м'яко, чи то надто жорстко, болісно роздумуючи, а чи не могли б вони вчинити якимось інакше, щоби запобігти крадіжці отого авто, яка виявилася смертним вироком його сину. Вони терзали себе за те, що радісно захопили його піти до війська, сподіваючись, що там він набереться розуму, але натомість отримали його назад у дерев'яному ящику, який закопали на шість футів під землю; вони відчували себе винуватими не лише за його непутне, дурне й марне життя, а й за його смерть серед засніжених гір забутої Богом Кореї.

2) Лью та Міллі любили випити. Вони були одною з тих подружніх пар, для яких випивка була і розвагою, і потребою, вони були безтурботною парою симпатичних п'яниць, які зазирали у чарку в міру своїх потреб та можливостей, які були чималенькими, але, як це не дивно, міцнішою з них двох була Міллі, у якої рідко коли заплітався язик та ноги, тоді як її значно більший чоловік інколи виходив за межі, і малий Фергюсон пам'ятав, як іще до загибелі Ендрю його дядько інколи відключався на дивані й хропів у самісінький розпал гучної сімейної гулянки. Тоді це всіх дуже веселило, але тепер, після смерті свого сина, пияцтво Лью виросло, поширившись за межі вечірок з коктейлями, гулянок, післяобідніх чарок і перетворившись на щоденну випивку та потаємні «добавки», які він сьорбав з фляжки, котру носив у внутрішній кишені свого піджака. Звісно, випивка допомагала йому притупити біль, який країв його пронизане почуттям провини й спустошене серце, але вона почала заважати його роботі в магазині, коли дядьків язик заплітався настільки, що він не міг пояснити покупцям порівняльні переваги пральних машин Whirlpool та Maytag, а коли язик у нього заплітався, то він часто драгувався, а коли він часто драгувався, то часто знаходив втіху в тому, що ображав людей, що явно не сприяло успішному ходу справ в «Домашньому Світі». Тому батьку Фергюсона доводилося втручатися в ситуацію, відтягувати Лью від ображеного покупця і наказувати йому йти додому й виспатися.

3) Всі добре знали про схильність Лью до азартних ігор. Якби Міллі не працювала завідувачкою секцією в універмазі «Бамбергер» в центрі Ньюарка, то їхня сім'я збанкрутіла б значно раніше, оскільки більша частина того, що Лью заробляв у «Домашньому Світі Трьох Братів», насамкінець опинялася в кишені його букмекера. А тепер, коли його пияцтво вийшло з-під контролю, вийшла з-під контролю і його пристрасть до ризикованих ставок. Він мріяв про приголомшливий приз, який трапляється раз у житті, той легендарний приз, про який гравці просторікують десятиліттями, і чим хаотичнішим ставали його припущення і ставки, тим більшими ставали його втрати. Станом на серпень 1954 року його борги склали суму в тридцять шість тисяч доларів, і Айрі Бернштейну, чоловіку, який розпоряджався його ставками протягом останніх десяти років, почав уриватися терпець. Лью потребував готівки, не менше десятидванадцяти тисяч доларів, вагомого кавалку, аби довести свої добрі наміри, інакше до нього з візитом завітають дебелі хлопці з бейсбольними битами та мідними кастетами, а через те, що

грошей у Стенлі він попросити не міг, знаючи, що його молодший брат – людина серйозна, і якщо вже сказав, що більше не збирається його виручати, то так воно й буде, то Лью вирішив їх натомість у нього поцупити – взяв та й призупинив стоп-наказ по банківському чеку «Домашнього Світа» постачальнику «Дженерал Електрик», а суму грошей переказав на себе. Він знав, що його врешті-решт вирахують, але доки цю невідповідність виявлять, пройде певний час, оскільки надходження готівки за товари між магазином та його постачальниками здійснювалося за схемою, побудованою на взаємній довірі, і тому бухгалтерська звітність на кілька місяців відставала від фактичних обмінів, а протягом цих місяців Лью сподівався виправити своє становище. Наприкінці вересня дядько Фергюсона побачив свій шанс. Це означало призупинити ще один чек, але якщо все піде добре, то розтрачені десять тисяч доларів обернуться прибутком вдесятеро більшим за ці гроші, і цього прибутку мало б вистачити на компенсацію двох зупинених чеків, на повний розрахунок з Бернштейном, після чого йому самому лишилася б грубенька сума. Невдовзі мала розпочатися Світова Серія, і «Індіанцям» прогнозували величезну перевагу над «Гігантами». Результат виглядав настільки гарантованим, що робити ставки на клівлендців майже не мало сенсу, і Лью подумав тоді: Якщо «Індіанці» дійсно є таким потужним клубом, то що завадить їм отримати чотири перемоги поспіль? Шанси на таких ставках виглядали значно привабливішими. Десять до одного на тоталізаторі, тоді як ставки на «Клівленд» по одному разу на кожну гру дадуть йому лише копійки. Тому Лью знайшов собі другого букмекера, тобто людину, чиє прізвище було не Бернштейн, і поставив дев'ять тисяч доларів, які вкрав у свого брата, на «Індіанців», сподіваючись, що вони проведуть всю серію без єдиної поразки з боку «Гігантів». Ніхто не знав, де дядько Фергюсона дивився першу гру, але Стенлі з Арнольдом та рештою персоналу «Домашнього Світу» зібралися біля телевізорів у магазині, щоби слідкувати за грою разом з близько півсотнею випадкових покупців, які насправді були не покупцями, а болільниками «Гігантів», які не мали вдома власних телевізорів. Лью потихеньку вшився з роботи, щоби дивитися гру наодинці, можливо, в якомусь барі або деінде, в невідомому місці, де він з жахом спостерігав у прямому ефірі, як Мейс перехопив високий м'яч від Верца у верхній частині восьмого інінгу, а опісля сталася ще жакливіша, спустошуюча душу катастрофа: дядько Лью побачив, як Родс прийняв подачу Лемона й послав м'яч на трибуни з правого боку поля. Один чоловік махнув битою – і розтросив життя іншого чоловіка.

4) Всередині жовтня постачальник, компанія «Дженерал Електрик», поінформувала Стенлі, що вони не мають належних документів за вантажівку холодильників, кондиціонерів повітря, вентиляторів та морозильних камер, надісланих на початку серпня. Здивований Стенлі пішов до бухгалтерки «Домашнього Світу» Адель Розен, пухкенької п'ятдесятирічної вдовиці, яка тримала у своїй зачісці встромлений у волосся жовтий олівець і вірила в силу чіткої каліграфії та правильно розташованих цифрових стовпчиків. Коли Стенлі пояснив їй проблему, місіс Розен витягнула з шухляди чекову книжку компанії і знайшла квитанцію за десяте серпня, яка засвідчувала повну сплату належної суми в 14 237 доларів і 16 центів. Стенлі знизав плечима. Може, чек загубився на пошті, сказав він і попрохав місіс Розен зупинити платіжку на серпневий чек і виписати новий на компанію «Дж. Е.». Наступного дня страшенно приголомшена місіс Розен доповіла Стенлі, що платіжка на той чек була призупинена аж одинадцятого серпня. Що це в біса могло означати? На якусь невловимо коротку мить Стенлі був подумав, що, можливо, це його підставила місіс Розен, доти бездоганна бухгалтерка, про яку всі знали, що вона таємно кохала його останні одинадцять років, що, може, це вона винувата в фальсифікації звітності, але одного погляду в стривожені й люблячі очі місіс Розен було достатньо, щоби відкинути таке припущення як абсолютну нісенітницю. Стенлі покликав Арнольда до підсобки й спитав, що той знає про зниклі чотирнадцять тисяч доларів, але Арнольд, який виглядав так само приголомшеним та зніченим, як і місіс Розен, сказав, що навіть гадки не має, як таке могло статися, – і Стенлі повірив йому. А потім він викликав Лью. Спершу найстарший представник клану все заперечував, але Стенлі не сподобалося, як брат

дивився повз нього на стіну за його спиною під час розмови, і він почав напосідати на нього, прискіпливо розпитуючи про серпневу зупинку платіжки і наполягаючи, що окрім нього цього не міг зробити ніхто, оскільки місіс Розен була поза підозрою. Тому це мав бути Лью і ніхто інший. Потім Стенлі почав розпитувати брата про його недавню діяльність на ниві азартних ігор, про ставки, які той робив, про загальну суму його втрат, про бейсбольні та футбольні ігри, про боксерські поєдинки, і чим сильніше Стенлі напосідав, тим більше слабнуло тіло Лью, неначе вони стояли на рингу, і кожне нове слово було новим ударом, новим ударом в живіт, в голову, в печінку; мало-помалу Лью захитався, ноги його підкосилися, і він, плюхнувшись на стілець і закривши обличчя руками, запхикав і ледь чутним уривчастим голосом пробелькотів зізнання. Стенлі був прикро вражений почутим, бо насправді Лью анітрохи не розкаювався в сподіяному, а якщо про щось і жалкував, то про те, що його план не спрацював, не спрацював його чудовий бездоганий план, бо «Індіанці» підвели його й програли першу ж гру в серії, а Віллі Мейс – той взагалі мудак, і нехай він іде в сраку разом із Дасті Родсом, щоб їм пусто було! Стенлі нарешті збагнув, що його брат був безнадійним, що коли дорослий мужик тицяє пальцем на двійко бейсболістів, звинувачуючи їх в усіх своїх негараздах, то розум у нього є недорозвиненим, як розум малої дитини, причому дебільної дитини, так само недолугої й відсталої, як і рідний син Лью – загиблий в Кореї й похований рядовий Ендрю Фергюсон. Стенлі хотів був наказати братові забиратися геть з магазину й більше ніколи не повертатися, але він не міг цього зробити, бо це було б надто несподівано, надто різко, і він, роздумуючи, що сказати, і знаючи, що не зможе сказати нічого, допоки хоча б трохи не вгамується його гнів, принаймні настільки, щоб йому потім не довелося шкодувати про свої слова, але тут знову заговорив Лью. Він почав казати Стенлі, що всі вони по вуха в цьому загрузли і що магазину настане капець. Батько Фергюсона не второпав, про що йдеться, і тому вирішив помовчати іще трохи, йому почало здаватися, що, можливо, його брат дійсно з'їхав з глузду, але тут Лью почав розповідати про Бернштейна і скільки грошей він йому заборгував – наразі сума вже перевищувала двадцять п'ять тисяч, хоча це був лише вершечок айсберга, оскільки Бернштейн почав нараховувати проценти, і кожного дня сума зростала, зростала і зростала; за останні два тижні йому вже разів десять телефонували, і голос по той бік лінії погрожував йому й вимагав сплатити борг, бо інакше йому доведеться відповідати за скоєне. Відповідати за скоєне означало декілька варіантів: в темряві його перестріне група чоловіків, які переламають йому всі кості, або осліплять його кислотою, або поріжуть Міллі обличчя, або викрадуть Еліс, або вб'ють Міллі та Еліс, і йому було страшно, так страшно, що він більше не міг заснути, а де йому взяти готівку, коли він уже двічі заклав свій будинок і позичив у магазину двадцять три тисячі доларів? Тепер вже коліна почали підкошуватися у Стенлі, він відчув дезорієнтацію й запаморочення, він був сам не свій, його тіло більше не трималося в своїй шкірі, тож він плюхнувся на стілець поруч з Лью, розмірковуючи, як це чотирнадцять тисяч доларів раптом перетворилися на двадцять три, і коли брати поглянули один на одного через поверхню сірого металевого столу, Лью розповів Стенлі, що Бернштейн висунув пропозицію, і що, на його думку, це був найкращий вихід, єдине можливе рішення, і що це рішення доведеться прийняти, подобається це Стенлі чи не подобається. «Що ти хочеш сказати?» спитався Стенлі, озвавшись вперше за останні сім хвилин. Вони сплять наш магазин, пояснив Лью, а коли ми отримаємо страховку, то кожен візьме свою частку. Стенлі не сказав нічого. Він не сказав нічого, бо йому нічого було сказати, бо єдине, що йому страшенно хотілося в той момент – це убити свого брата, але якби він насмілився вимовити ці слова вголос, насмілився сказати про те, як же ж хочеться йому обхопити своїми руками шию Лью й задушити його на смерть, то матір стала б проклинати його зі своєї могили, і мучила б його до скону. Після довгого мовчання Стенлі нарешті підвівся і рушив до дверей, а відчинивши двері, зупинився на порозі й сказав: «Я тобі не вірю». І, вийшовши з кімнати, почув, як брат кинув йому навздогін: «Повір мені, Стенлі. Це доведеться зробити».

5) Першим імпульсом Стенлі було поговорити з Розою, поділитися своїм тягарем з дружиною й попрохати її допомогти зупинити Лью, але знову й знову він не міг вичавити з себе потрібні слова, знову й знову в останню мить відступав, бо не міг знести навіть думки про те, щоби вислухати, що вона скаже, а він добре знав, *що* вона йому скаже. До поліції звернутися він не міг. Жодного злочину скоєно іще не було, і як там поставляться до нього, на чоловіка, який звинувачує рідного брата, не маючи при цьому твердих доказів, щоби довести наявність змови? З іншого боку, навіть якщо Бернштейн дійсно вже про все домовився з його братом, чи вистачить у нього сили волі піти до поліції й написати заяву, аби та заарештувала Лью? Над його братом нависла небезпека. Зловмисники загрожували осліпити його, вбити його дружину й доньку, і якщо Стенлі зараз погодиться, то нестиме відповідальність за ті каліцтва й за ті вбивства, це означатиме, що він теж має до цього стосунок, що він є мимовільним співучасником, і якщо план зазнає фіаско і Бернштейна з братом спіймають, то він анітрохи не сумнівався, що його брат відразу ж вкаже на нього як на співучасника. Так, він зневажав Лью, його нудило від одної думки про нього, однак водночас він глибоко зневажав самого себе за цю ненависть, що було незрозуміло й гротескно і лише збільшувало його неспроможність діяти. Не змігши поговорити з Розою, Стенлі збагнув, що обрав минуле на противагу сьогоденню, відмовився від своєї ролі як чоловіка та батька і повернувся до похмурого світу свого дитинства, до місця, де йому не хотілося бути й звідки він не міг утекти, той світ засмоктував його, і наступні два тижні він ходив туди-сюди в пригніченому стані переляку й гніву, закипаючи від власної фрустрації й очікуючи, що бомба в його голові ось-ось вибухне.

6) Стенлі збагнув, що альтернативи немає: треба погодитися або вдати, що погоджуєшся, щоби виграти час. Йому треба було знати, *що* замислили Бернштейн та компанія, бути в курсі всіх деталей, а щоби дізнатися про все це, він мав обманом змусити Лью повірити, що став на його бік, тому наступного ранку, рівно через добу після їхньої останньої розмови, після мото-рошного діалогу, який завершився словами «Це доведеться зробити», Стенлі сказав братові, що передумав, що, попри всі раціональні аргументи, він, з огидою в серці, дійшов висновку, що іншого шляху немає. Ця брехня принесла бажаний результат. Гадаючи, що тепер Стенлі з ним заодно, вдячний, тремтячий і геть схиблений Лью почав ставитися до свого брата як до цінного союзника і максимально довіреної особи, жодного разу не запідозривши, що Стенлі діяв мов подвійний агент, чиїм єдиним наміром було зруйнувати плани зловмисників і запобігти пожежі.

7) Лью поінформував його, що буде двоє чоловіків, один з них – досвідчений палій без судимостей, який діятиме в тандемі з тим, хто стоятиме насторожі, а підпал призначено на наступний вівторок, на ніч з другого на третє листопада, оскільки, згідно з прогнозом, та ніч буде сухою і дощу не передбачається. Робота Лью полягатиме у виведенні з ладу сигналізації від грабіжників, і передачі паліям ключів від магазину. Ніч він проведе вдома і Стенлі запропонував зробити те ж саме, але Стенлі мав щодо тієї ночі інші плани, вірніше, єдиний план, який полягав у тім, щоби схватитися в неосвітленому магазині й прогнати звідти палія іще до того, як він почне свою роботу. Стенлі поцікавився, чи будуть ті люди озброєні, але Лью достеменно не знав, бо Бернштейн не визнав за потрібне обговорювати з ним цю тему, але яка різниця, спитав він, який сенс турбуватися про те, що їх не стосується? А такий, відповів Стенлі, що в той момент хтось може проходити повз магазин, наприклад, чоловік, який вигулюватиме пса, жінка, яка повертатиметься додому з гулянки, і він не хоче, щоби хтось постраждав. Спалити підприємство страховою вартістю в триста тисяч доларів – це вже дуже погано, але якщо при цьому застрелять хоча би одного безневинного перехожого, то вони з братом можуть довічно потрапити за ґрати. Лью про це не подумав. Може, варто поговорити про це з Бернштейном, відповів він, але Стенлі сказав йому не перейматися, бо люди Бернштейна вчинять так, як вважатимуть за потрібне, і думка Лью їх анітрохи не цікавить. Щоби покласти край цій розмові, Стенлі полишив брата і, йдучи униз до торгового залу, усвідомив, що питання присутності чи

відсутності зброї є великим невідомим чинником, перемінною величиною, здатною зруйнувати його план. Краще було б купити пістоля ще до вівторка, сказав він собі, але щось у ньому повстало проти цієї ідеї. То була задавлена відраза до вогнепальної зброї, відраза настільки сильна, що Стенлі не лише ніколи не стріляв з пістоля, а й ніколи не тримав його в руці. Його батько загинув від пістоля, і попри те, що він мав при собі власного револьвера в отому чиказькому складі тридцять один рік тому, його все одно застрелили, застрелили з власним револьвером тридцять восьмого калібру в руці, яким він так і не встиг скористатися. Хтозна, може його і не вбили б, якби він не витягнув свого пістоля першим, не залишивши вбивці іншого вибору, окрім як стріляти, захищаючи власне життя. Так, стрілецька зброя – справа непростая, і раз ти вже націлив свого пістолета на якогось чоловіка, особливо озброєного, то річ, на яку ти покладався як на свого захисника, з такою ж імовірністю може обернути тебе на покійника. Окрім того чоловік, якого Бернштейн десь викопав як палія, був, за словами Лью, не найманим вбивцею, а колишнім пожежником, і це було добре, бо людині, яка колись заробляла на життя гасячи пожежі, а тепер влаштовувала їх заради насолоди та прибутку, пістоль навряд чи знадобиться. Інша справа той, хто стоятиме насторожі. Поза сумнівом, то буде якийсь широкоплечий бандюк, який заявиться до магазину озброєним до зубів, але Стенлі прикинув, що він буде стирчати надворі, поки колишній пожежник виконуватиме своє завдання, а оскільки Стенлі ще до того, як ці двоє прийдуть, буде вже всередині, то пістоль йому не знадобиться. Це не означало, що він піде туди з порожніми руками, але, на його думку, бейсбольної бити буде цілком достатньо: замашна тридцятишестидюймовая палиця наполохає палія так само надійно, як і пістоль тридцять другого калібру, а зважаючи на внутрішній стан Стенлі протягом двох тижнів напередодні другого листопада, на оте демонічне, напівбожевільне й неконтрольоване ревіння думок в його голові, яке почалося з того ранку, коли він почув зізнання Лью, сама ідея бейсбольної бити видалася йому глибоко й протиприродно кумедною, настільки кумедною, що він гучно розсміявся, коли вона прийшла йому в голову. То був радше не сміх, а коротенький вереск, що піднявся з глибини його легень і вистрелив з нього, мов купка картечі з дробовика, яка відскочила, вдарившись об стіну. Річ у тім, що вся ця моторошна комедія почалася з бейсбольної бити Дасті Родса на стадіоні «Поло Граундз» двадцять дев'ятого вересня, тому найкращим способом покласти край цьому фарсу було взяти ще одну биту і пригрозити розбити нею голову тому, хто хотів спалити його магазин.

8) Другого числа пополудні Стенлі зателефонував Розі і сказав, що того вечора не приїде додому вечеряти. Сказав, що йому доведеться затриматися на роботі з Адель і перевірити бухгалтерську звітність напередодні призначеної на п'ятницю ревізії; цілком можливо, що за цією роботою вони затримаються аж до опівночі, тому нехай вона на нього не чекає. По вівторках магазин працював до п'ятої, і на п'яту тридцять всі, окрім Стенлі, порозходилися – Арнольд, місіс Розен, Ед та Філ, Чарлі Сайкс та Боб Докінс; Лью не було, тому що він був надто наляканий, щоби з'явитися того ранку на роботі, і увесь день просидів вдома, вдаючи, що у нього висока температура. Люди Бернштейна мали з'явитися лише десь о першій чи другій ранку, тому Стенлі, маючи кілька вільних годин, вирішив гарненько попоїсти і подався вечеряти до свого улюбленого ньюаркського ресторану «У Мойші», який спеціалізувався на східноєвропейській єврейській кухні, тобто на тих стравах, які готувала матір для Стенлі, коли він був ще малим хлопцем: там подавали варену яловичину з хрінном, пироги з картоплею, фаршировану рибу і суп з кульками маці – провінційні делікатеси з іншого часу, з іншого світу, і Стенлі, щоби зануритися в своє зникле дитинство, треба було лише увійти до обіднього залу. Та й сам ресторан виглядав таким собі реліктом: бідно обставленим, позбавленим елегантності закладом з дешевими, ламінованими пластиком скатерттинами та звисаючими зі стелі запиленими світильниками, але кожен стіл був прикрашений синюватою або зеленуватою пляшкою сельтерської, вид якої чомусь завжди викликав у нього легенький приплив радості, а коли Стенлі чув, як буркотливі й невиховані офіціанти розмовляли з інтонаціями їдиш, то

це також вселяло в нього комфорт. Чому? Хтозна. Йому важко було пояснити причину. Отже, того дня Стенлі повечеряв стравами свого дитинства, почавши з борщу зі сметаною в супроводі тарілки з оселедцем, а потім взявшись за основну страву: яловичу пашінку (добре приготовану) з гарніром із огірків та картопляних дерунів. Чвиркаючи сельтерською водою в прозорий гранчак і ласуючи делікатесами, він подумав про своїх померлих батьків та своїх двох жакливих братів, які скільки крові випили з нього за всі ці роки, про свою прекрасну Розу, жінку, яку він дуже любив, але недостатньо, завжди замало. Цей факт Стенлі усвідомив зовсім нещодавно, і йому було болісно зазнаватися самому собі, що було в ньому щось заблоковане й придушене, якась вада в його душевному устрої, котра заважала йому віддавати своїй дружині стільки себе самого, скільки вона заслуговувала; а був іще маленький хлопчик Арчі, чиста загадка, безперечно, він був жвавим та кмітливим, здібнішим за більшість інших хлопців, але з самого початку він був маминим синком, таким емоційно прив'язаним до неї, що Стенлі так і не зміг достукатися до нього, і тепер, коли сину було вже сім з половиною років, його й досі гнітила власна нездатність читати синівські думки, тоді як для Рози це, схоже, ніколи не було проблемою, неначе жінкам була притаманна якась вроджена властивість, непояснима здатність інтуїтивно розуміти своїх дітей, тоді як чоловікам вона дарувалася вельми рідко. Розмірковувати про такі речі було для Стенлі справою незвичною, незвично було скеровувати думки всередину самого себе і вишукувати там власні прогрішення та невдачі, обірвані нитки свого заштопаного життя, але незвичним був для нього й сам тодішній момент, бо після двох тижнів мовчання та внутрішньої боротьби він був виснажений і ледь спроможний стояти, а якщо й спроможний, то надто хиткий, щоби йти прямою лінією. Коли Стенлі розплатився за вечерю і поїхав назад до «Домашнього Світу», йому подумалося: а чи мав його план якийсь сенс взагалі? Чи не обманював він себе, думаючи, що цей план неодмінно спрацює лише тому, що він був правий, а Лью та решта – неправі, і якщо це так, то чом би йому не поїхати зараз прямо додому, а магазин нехай згорить дотла.

9) До магазину він повернувся о восьмій з невеликим гаком. Скрізь було темно, скрізь було тихо, скрізь – нічне небуття німих телевізорів та послуних холодильників, такий собі цвинтар примар. Стенлі майже не сумнівався, що згодом пошкодує про те, що робить, що його розрахунки вийдуть йому боком, але інших ідей він не мав, а зараз вже було запізно придумувати нові. Свій бізнес він започаткував, коли йому було вісімнадцять, і протягом останніх двадцяти двох років ця справа стала справою його життя, його єдиного й безцінного життя, і він не міг дозволити Лью та його банді шахраїв знищити його й вшитися непокараними, бо цей заклад був не просто бізнесом, він був життям одного чоловіка, а життям цього чоловіка був магазин, і цей магазин і цей чоловік були одним цілим, тож якщо зловмисники підпалять магазин, то вони підпалять і цього чоловіка. Кілька хвилин на дев'яту. Скільки годин іще ждати? Щонайменше – годину, щонайбільше – п'ять або шість. Надто довго, зважаючи на те, що зайнятися немає чим, треба просто сидіти в кромішній темряві й чекати, поки не з'явиться палій з каністрою бензину та сірниками, мовчки сидіти з битою в руці і сподіватися, що вона виявиться такою ж замашною й дебілою, як і виглядала. Стенлі вмоствився на стілець в тильному офісі, на стілець місіс Розен, який стояв неподалік робочого столу в дальньому кутку, звідки крізь вузьке квадратне вікно в стіні між офісом та залом продажів було добре видно під'їзну алею до парадного входу, вірніше, було б видно, якби універмаг не огортала суцільна темрява, але колишній пожежник і нинішній палій напевне матиме при собі ліхтарик, а коли Стенлі почує, як відчиняться парадні двері, то тоді й увімкнеться ліхтар, хоча б і на секунду-дві, але все одно увімкнеться, і він знатиме, де саме в той конкретний момент перебуватиме зловмисник. А негайно ж після цього він увімкне світильники угорі, вискочить з офісу, піднявши бити в руці, і щосили крикне палію забиратися геть. Такий був план. Схрести пальці, Стенлі, сказав він сам собі, а якщо тобі не поталанить, то перехрестися й сподівайся на швидку смерть. А тим часом Стенлі продовжував сидіти на стільці місіс Розен, той стілець мав коліщата і міг обертатися з

боку вбік і нахилитися назад-вперед, то був звичайний офісний стілець, придатний для короткочасного сидіння і явно некомфортний для сидіння тривалого, бо воно могло розтягнутися на декілька годин. Однак Стенлі виснував, що чим менш комфортніший стілець, тим краще, оскільки невеликий дискомфорт не дасть йому заснути. Принаймні, так йому здавалося, та поки він сидів біля сірого металевого столу, погойдуючись у стільці місіс Розен, гадаючи, що переживає найгірший момент у своєму житті, що ніколи раніше не почувався він таким нещасним та самотнім, як зараз, що навіть коли йому вдасться пережити цю ніч цілим і неушкодженим, все одно усе решта буде розтрощеним і оберненим на пилюку зрадою його брата Лью, що після цієї ночі його життя зміниться назавжди, бо після того, як він сам зрадить свого брата і зірве його плани, Бернштейн повернеться до своєї колишньої тактики залякування й погроз, і в результаті Міллі та Лью знову опиняться в небезпеці, а коли з ними щось станеться, то це буде на совісті Стенлі, і йому доведеться з цим жити і з цим помирати, але хіба ж він може не робити того, що робить зараз, хіба ж він може дозволити втягнути себе в шахрайську схему зі страховкою й при цьому ризикувати потрапити за ґрати? Ні, він не може дозволити цим негідникам спалити універмаг, їх треба зупинити, і поки Стенлі про все це думав (а думав він про те ж саме, що й протягом попередніх двох тижнів), він збагнув, що більше не в змозі це зносити, що він дійшов до ручки, виморився, виснажився понад усяку міру, так втопився, що більше не міг сприймати довколишнього світу – тож потроху його очі почали заплющуватися, і невдовзі він кинув силуватися тримати їх розкритими, опустил голову на схрещені руки, які він поклав поперед себе на стіл, і через хвилину-дві заснув.

10) Він проспав і вторгнення палія, і послідуєчий полив магазину дванадцятьма літрами бензину, а через те, що чоловік, який прийшов виконати свою роботу, і гадки не мав, що в тильному офісі спить Стенлі, він чиркнув сірником і підпалив «Домашній Світ» з чистою совістю, знаючи, що він скоює акт підпалу, але не акт убивства, в якому його згодом звинуватять. Що ж до батька Фергюсона, то він не мав жодного шансу. В той момент, коли він розплющив очі, він був іще напівсонним, нездатним поворухнутися, бо вже встиг надихатися ядучим димом, а коли насилу підняв голову, намагаючись вдихнути повітря в свої обсмалені легені, вогонь уже прогризався крізь двері тильного офісу, а увірвавшись в кімнату, кинувся до столу, де сидів Стенлі, і проковтнув його живцем.

Саме про це й не знав малий Фергюсон, саме цього він не міг узнати протягом тих двох років, які відділяли смерть його кузена в Корейській війні та смерть його батька в палаючому універмазі. Навесні наступного року його дядько Лью був уже в тюрмі разом з палієм Едді Шульцем, його співучасником Джорджі Іонелло, який стояв насторожі, та керівником цієї операції, Айрою Бернштейном. Але на той час Фергюсон з матір'ю вже вибралися з Ньюарку й мешкали в Нью-Йорку в квартирі з трьома спальнями в Західній частині Центрального парку між Вісімдесят третьою та Вісімдесят четвертою вулицями. Фотостудію в Мілберні було продано, а завдяки тому, що страховка життя його батька забезпечила матір сумою в двісті тисяч неоподаткованих доларів, фінансової скрути вони не відчували, і це означало, що навіть після своєї смерті вірний, прагматичний та незмінно відповідальний Стенлі Фергюсон продовжував підтримувати їх матеріально.

Спершу був шок третього листопада, а разом з ним нестерпне видовище з материних сліз, її задушливих обіймів, її тремтячого від ридань тіла, притиснутого до нього, а кілька годин потому з Нью-Йорку прибули батьки Стенлі, а іще через день з'явилися тітка Мілдред зі своїм чоловіком, Полом Сендлером; увесь час приїжджали й від'їжджали незчисленні Фергюсони, з'явилися двоє заплаканих тіток – Міллі й Джоан, кам'яноликий дядько Арнольд та навіть зрадливий і ще не викритий дядько Лью; було стільки шуму, стільки хаосу, в будинку було стільки людей, що малий Фергюсон, сидячі в куточку й спостерігаючи за всім цим, не знав, що йому казати й думати, надто приголомшений, щоби плакати. Неможливо було уявити собі,

що його батько помер. Він же був живий іще учора вранці, сидів за сніданком з примірником Newark Star-Ledger в руках, розповідаючи Фергюсону, що сьогодні буде холодний день і тому треба до школи вдягнути шарф. Важко було уявити, що то були останні слова, які сказав йому батько. Минуло кілька днів. Він стояв під дощем зі своєю матір'ю, дивлячись, як опускають в землю його батька, слухаючи, як рабин щось монотонно бубонів на незрозумілому івриті, і ті слова звучали так жахливо, що малому захотілося закрити руками вуха. Два дні потому Фергюсон повернувся до школи, до товстенької місіс Костелло та свого другого класу, але всі неначе боялися його, неначе соромилися говорити з ним, немовби на лобі у нього був витавруваний хрест: «Не наближайся!» І навіть попри те, що місіс Костелло люб'язно дозволила йому не ходити на групові заняття й сидіти за своєю партою, читаючи ті книжки, які йому хочеться, це, як не дивно, лише погіршило ситуацію, бо малому було важко зосереджуватися на книжках, які зазвичай давали йому велике задоволення, оскільки думки його неминуче дрейфували від слів на сторінці до його батька, але не того батька, якого поховали в землю, а до батька, який вознісся до раю, якщо на небесах дійсно існувало таке місце, як рай, а якщо його батько дійсно опинився там, то чи могло так бути, що саме зараз він дивиться на нього й бачить, що його син сидить за партою, вдаючи, що читає? Було б гарно, якби це дійсно було так, подумав Фергюсон, але, з іншого боку, який з цього толк? Так, батьку було б приємно поглянути на нього, і через це йому, можливо, стало б легше сприймати власну смерть, але яким чином могло допомогти Фергюсону те, що його бачать, якщо сам він не міг бачити того, хто бачить його? А найбільше йому хотілося почути, як розмовляє батько. За батьківською розмовою він скучав найбільше, і навіть попри те, що батько був людиною небагатослівною, магістром мистецтва давати стислі відповіді на довгі запитання, Фергюсону завжди подобався звук його голосу, голосу мелодійного і лагідного, тому думка про те, що він більше ніколи його не почує, наповнювала його величезним смутком, сумом настільки глибоким, що він міг би вмістити в себе увесь Тихий океан, котрий, як відомо, був найбільшим океаном у світі. *«Сьогодні буде холодно, Арчі. Не забудь вдягнути до школи свій шарф».*

Світ втратив свою реальність. Все в ньому було лише шахрайською копією неіснуючого оригіналу, а все, що в ньому відбувалося, відбуватися не мусило б. Іще довго Фергюсон жив під магічним впливом цієї ілюзії, йдучи, мов сновида, стежкою своїх днів і з трудом засинаючи вночі, бо його нудило від світу, в який він перестав вірити, піддаючи сумніву все, що поставало перед його очима. Місіс Костелло прохала його бути уважнішим, але він вже не слухав її, бо вона була лише актрисою, що намагалася грати роль вчительки, а коли його приятель Джеф Бальсоні зробив екстраординарну й неочікувану пожертву, подарувавши Фергюсону свою картку з бейсболістом Тедом Вільямсом, картку надзвичайно рідкісну, то Фергюсон подякував за подарунок, поклав картку до кишені, а потім, прийшовши додому, порвав її. Тепер таке можна було робити. До третього листопада це було б для нього немислимим, але нереальний світ був значно більшим за реальний і мав більш ніж достатньо місця бути собою – і водночас не собою.

Якщо вірити тому, що сказала згодом його матір, вона спершу не планувала такого швидкого від'їзду з Нью-Джерсі, але потім вибухнув скандал, і і у них не лишилося іншого вибору, як від'їжджати якомога швидше. За дванадцять днів до Різдва ньюаркська поліція оголосила, що розкрила справу «Домашнього Світу», і наступного ранку огидні подробиці вже були на перших сторінках газет в усіх куточках округів Ессекс та Юніон. «Братовбивство». «Короля азартних ігор заарештували». «Колишнього пожежника, який перетворився на палія, заарештували без права застави». «Луїсу Фергюсону пред'явили численні звинувачення». Того дня мати не пустила його до школи, а потім – наступного дня, і через день, і через два, і так кожного дня, доки школа не закрилася на різдвяні канікули. Це – заради твого ж блага, Арчі, пояснила вона йому, а оскільки відсутність необхідності ходити до школи нічого, окрім позитивних емоцій, у нього не викликала, то Фергюсон і питати не став, чому мати його туди не

пускала. Значно пізніше, коли він був достатньо дорослим, аби усвідомити все жахіття слова «братовбивство», Фергюсон збагнув, що матір намагалася захистити його від лихих пліток, що вже ходили містом, бо його прізвище набуло тепер сумної слави, і бути Фергюсоном означало тепер належати до родини, яка несла на собі знак прокляття. Тому майже восьмирічний Фергюсон залишався вдома зі своєю бабусею, а матір займалася тим, що виставляла на продаж сімейний будинок і шукала фотографа, який би купив її студію. Але через те, що газети не припиняли дзвонити їй, просячи, благаючи й залякуючи, аби вона дала інтерв'ю, повідала, так би мовити, *свою версію* сучасної яacobінської драми під назвою «Справа Фергюсонів», його матір вирішила, що з неї досить, і через два дні після Різдва зібрала валізи, завантажила їх у багажник блакитного «шевроле», і вони утрюх подалися до Нью-Йорку.

Наступні два місяці вони з матір'ю жили в квартирі її батьків на Західній П'ятдесят восьмій вулиці; матір знову оселилася в тій самій спальні, яку вона ділила колись зі своєю сестрою Мілдред, а Фергюсон отаборився у вітальні на маленькому складному ліжечку. Найцікавішим моментом цього тимчасового розташування було те, що йому не треба було ходити до школи – таке неочікуване звільнення було спричинене відсутністю у них постійної адреси, і доки вони не знайдуть собі власного місця, він залишатиметься вільною людиною. Тітка Мілдред була не в захваті від того, що він не ходить до школи, але мати Фергюсона спокійно відшила її. Не переймайся, сказала вона. Арчі – здібний хлопець, і нетривалий пропуск занять йому не завадить. Спершу ми дізнаємося, де будемо жити, а вже потім почнемо підшукувати школу. Спочатку – найголовніше, Мілдред.

То був химерний час, відокремлений від усього, що він знав у минулому, абсолютно несхожий на те життя, яке почалося у Фергюсона після того, як вони перебралися до своєї квартири, такий собі курйозний *перехідний період, міжцарів'я*, за висловом його діда, коротенький відрізок вихолощеного часу, кожен секунду якого малий провів зі своєю матір'ю, коли вони, як двоє постраждалих товаришів, ходили разом по Вест-сайду, підшуковуючи квартиру, обговорюючи плюси та мінуси кожного помешкання, і насамкінець дійшовши до спільного рішення, що та квартира, яку вони придивилися на Західному боці Центрального парку, буде для них ідеальною. А невдовзі опісля матір зробила несподівану заяву, що їхній будинок в Мілберні купують разом з меблями, всіма меблями, і що вони починатимуть з нуля, лише вони удвох. Тож після того, як Фергюсон з матір'ю підшукали квартиру, вони зайнялися пошуком меблів, видивляючись підходящі ліжка й столи, лампи та килими, не купуючи нічого доти, поки покупка не була узгоджена ними двома, а одного дня опівдні, коли вони роздивлялися крісла та дивани в магазині «Мейсі», клерк з краваткою-метеликом поглянув на Фергюсона й спитав у його матері: «А чому цей хлопчик не в школі?», на що його матір відповіла, жорстко поглянувши у вічі занадто допитливого чоловіка: «А це не ваша справа!» Це був найкращий момент з отих химерних двох місяців, принаймні, один з найкращих, незабутній завдяки тому відчуттю радості, яке піднялося в ньому, коли матір промовила ці слова, такої радості він не знав уже багато тижнів; було в тих словах почуття солідарності – вони удвох проти цілого світу, вони знову єдина спільнота, і «Це – не ваша справа» стало гаслом їхніх спільних зусиль, ознакою того, що вони тепер цілковито поклалися один на одного. Після купівлі тих чи інших меблів вони ходили в кіно, тікаючи на пару годин з холодних вулиць до темряви затишного кінозалу, дивлячись все підряд, що траплялося. Вони завжди займали місця на гальорці, бо мати мала там можливість курити. Вона курила одна за одною цигарки «Честерфільд», і вони дивилися фільми за участю Алана Ледда, Мерілін Монро, Керка Дугласа, Гері Купера, Грейса Келлі та Вільяма Холдена – вестерни, мюзикли, наукову фантастику, і неважливо, що крутили того дня: вони просто заходили, сподіваючись на втіху від перегляду таких фільмів, як «Барбанний бій», «Вера Крус», «Немає бізнесу кращого за шоу-бізнес», «20 тисяч лье під водою», «Поганий день в Блек Році», «Мости біля Токо-Рі» та «Молодий душею». А одного разу, якраз наприкінці отих двох дивовижних місяців, жінка в склянній будці, яка продавала їм квитки,

поцікавилася в матері, чому її маленький хлопчик не в школі, і мати їй відповіла: «А не пішли б ви в сраку, жіночко? Стуліть писок і дайте мені здачу».

1.4

Спершу була квартира в Ньюарку, про яку він не пам'ятав нічого, а потім був будинок в Мейплвуді, який його батьки купили, коли йому було три роки, а тепер, шість років потому, вони знову перебиралися до значно більшого будинку з протилежного боку міста. Фергюсон не розумів цього. Той бідинок, в якому вони жили, був бездоганно хорошим будинком, більш ніж адекватним помешканням для родини лише з трьох людей, і з якого ж це дива його батькам здумалося взяти на себе клопіт збирати всі свої пожитки й перебиратися на таку коротку відстань, тим більше, що ніхто їх до цього не примушував? Це мало б сенс, якби вони переїжджали до іншого великого міста чи іншого штату, як, скажімо, дядько Лью та тітка Міллі чотири роки тому, коли вони перебралися до Каліфорнії, але чому ж міняти будинки в одному й тому ж самому місті, якщо не переїжджати до іншого?

А тому, що ми можемо собі це дозволити, відповіла його матір. Бізнес його батька розвивався успішно, і у них з'явилася тепер можливість жити на ширшу ногу. Фраза «жити на широку ногу» наштовхнула Фергюсона на думку про грандіозний європейський палац в стилі вісімнадцятого століття, де в мармуровому залі збираються герцоги з герцогинями в білих напудрених перуках, а також пані та панове в розкішному шовковому вбранні; вони стоять з мереживними хусточками в руках, жартують і сміються. А потім, розвиваючи цю тему далі, Фергюсон уявив у тому натовпі своїх батьків, але в старомодних костюмах вони виглядали сміховинно, абсурдно та гротескно. І він сказав: «Одне лише те, що ми можемо собі це дозволити, іще не означає, що ми мусимо його купляти. Наш будинок мені подобається, і я гадаю, що ми маємо в ньому лишитися. Якщо ми маємо грошей більше ніж достатньо, то мусимо віддати надлишок тим, у кого їх немає взагалі. Не годиться витратити їх на себе. Бо це – егоїстично».

«Арчі, не вередуй», відповіла матір. «Твій батько працює за двох, працює більше за будького в нашому місті. Він заслуговує кожної копійки, яку заробив, тож якщо йому захотілося трохи повихвалитися, придбавши новий будинок, то це його особиста справа».

«Я не люблю, коли хтось вихваляється», зауважив Фергюсон. «Так поводитися негарно».

«Подобається це тобі чи не подобається, мій синку, але ми перебираємося, і я впевнена, що на новому місці тобі сподобається. Там більші кімнати, більший двір, і є підвальне приміщення. В ньому ми поставимо стіл для пінг-понгу і подивимося, чи зможеш ти нарешті навчитися грати достатньо добре, щоби мене перемогти».

«Але ж ми вже граємо в пінг-понг у дворі».

«Тільки у теплу пору року. До того ж, Арчі, в приміщенні нам не заважатиме вітер».

Фергюсон знав, що частину сімейного бюджету складали гроші, які заробляла його матір в портретній фотостудії, але значно більша частина грошей, практично всі вони, надходила з батькового бізнесу – мережі трьох господарчих магазинів під назвою «Фергюсон», один з яких розташовувався в окрузі Юніон, другий – у Вестфілді, а третій – в Лівінгстоні. Колись давно він мав магазин в Ньюарку під назвою «Домашній Світ Трьох Братів», але його продали, коли Фергюсону було три з половиною або чотири роки, і якби не взята в рамочку чорнобіла фотографія 1941 року, яка висіла на стіні в робочому кабінеті і на якій був зображений його батько, котрий стояв між двома своїми усміхненими братами перед магазином «Домашній Світ» в день його відкриття, то всі спогади про той магазин були б назавжди викресленими з його пам'яті. Фергюсону було неясно, чому його батько більше не співпрацював зі своїми братами, до того ж була іще більша загадка: чому дядько Лью та дядько Арнольд виїхали удвох до Каліфорнії, щоби, за виразом його батька, «розпочати там нове життя». Шість чи сім місяців тому назад, відчувши напад ностальгії за відсутньою тепер кухнею Френсі, він попрохав свою матір викласти свої міркування з приводу причин, які змусили родичів переїхати так далеко, але мати просто сказала: «Батько викупив їхню долю». Це пояснення мало що йому поясню-

вало, себто малий Фергюсон нічого з нього не зрозумів. Але тепер, в зв'язку з неприємною історією з переїздом до нового будинку, він почав потроху бачити те, що доти проходило повз його увагу. Його батько був багатієм. Він мав більше грошей, аніж знав, що з ними робити, а з того, як ішли у нього справи, можна було зробити лише один висновок: день за днем він ставав дедалі багатшим.

Це було і погано, і добре, вирішив Фергюсон. Добре, бо гроші були необхідним злом, як колись пояснив йому його дід, а оскільки всім для життя були потрібні гроші, то краще мати їх надміру, аніж обмаль. З іншого боку, аби надмірно заробляти, людина має приділяти гонитві за грошима надмір часу, значно більше, аніж є необхідним чи резонним, і саме це й відбувалося з його батьком, який так тяжко працював на ниві керівництва своєю торговою мережею, що з плином часу кількість годин, які він проводив вдома, безперервно зменшувалася. І в результаті зменшилася настільки, що Фергюсон його майже не бачив, бо в його батька виробилася звичка їхати з дому о сьомій тридцять ранку, тобто коли Фергюсон іще спав, а через те, що кожен магазин працював допізна двічі на тиждень – по понеділках та четвергах в Юніоні, вівторках та п'ятницях у Вестфілді, середах та суботах в Лівінгстоні, бували дні, коли батько не мав змоги приїхати додому на вечерю і повертався о десятій або десятій тридцять, себто аж годину потому, як малого Фергюсона вкладали спати. Тому єдиним днем, коли він міг гарантовано бачити свого батька, була неділя, але з неділями теж все було не так просто, бо після сніданку та після обіду кілька годин відводилося на теніс, що означало теліпатися слідком за батьками на міські корти і чекати, поки батько з матір'ю зіграють сет, щоби потім трохи поцюкати м'яч разом із матір'ю, поки батько гратиме свій щонедільний матч з Семом Браунштейном, його тенісним приятелем іще з дитинства. Фергюсон не зневажав теніс, він просто вважав його нудним у порівнянні з бейсболом та футболом, котрі, на його думку, були найкращими іграми в світі; кращим за теніс був навіть пінг-понг, якщо йшлося про ті види спорту, де були присутніми сітка та м'ячики-стрибунці, тому з непростими почуттями плентався він весною, влітку й восени на відкриті корти, сподіваючись кожної суботи, коли лягав спати, що завтра вранці буде дощ.

Коли ж дощу не було, то після тенісу вони їхали до Саут-Орандж-Вілідж і обідали в «Грюнінгу», де Фергюсон наминав чималенький гамбургер з мисочкою м'ятного морозива; то була довгоочікувана трапеза, і не лише тому, що в «Грюнінгу» робили найсмачніші в усій окрузі гамбургери та виготовляли власне морозиво, а й тому, що там смачно пахло – сумішшю теплої кави, смаженого м'яса та солодкуватими випарами всіляких десертів; то були такі смачні аромати, що Фергюсон аж розчинявся у блаженній насолоді, вдихаючи їх повними легенями. А потім, увібравшись до батькового двокольорового (сіро-білого) седану «олдсмоби», вони поверталися до свого будинку в Мейплвуді помитися й перевдягнутися. В типову неділю після цього відбувалося одне з чотирьох. Вони залишалися вдома, щоби, як висловлювалася матір, «попоратися», що, в основному, означало ходити слідком за батьком з кімнати до кімнати й дивитися, як він ремонтував те, що потребувало ремонту: зливний бачок у туалеті, згорілі електричні запобіжники, рипучі двері, а матір тим часом сиділа на дивані й читала журнал «Лайф», або спускалася до підвальної фотостудії проявляти плівки та фотографії. Другий варіант полягав у поході в кіно, що подобалося йому та матері найбільше з усіх способів проведення вільного часу в неділю, але батько часто не розділяв їхнього кіношного ентузіазму, бо фільми його майже не цікавили, так само, як і все решта з того, що він називав «сидячими розвагами» (телевізійні вікторини, концерти, мюзикли), неначе посидіти пару годин в кріслі, пасивно всотуючи в себе «цілу купу дурнувятих вигадок», було для нього найгіршими тортурями у світі, але матір зазвичай перемагала в суперечці, погрожуючи піти до кіно без нього, тому троє Фергюсонів знову сідали до авто і їхали подивитися найостанніший вестерн режисера Джиммі Стюарта або комедію за участю Мартіна і Льюїса (Джеррі Льюїс – неперевершений!), і Фергюсон завжди дивувався, наскільки швидко його батько заси-

нав у темряві кінотеатру – забуття поглинало його іще тоді, коли на екрані повзли початкові титри: голова відхилялася назад, губи поволі розкривалися, тому коли починали гриміти постріли, коли грала музика, і падав на підлогу розтрощений посуд, батько вже міцно спав. Оскільки Фергюсон завжди сидів поміж батьками, то він плескав матір по руці кожного разу, коли батько отак «відключався», і, заволодівши її увагою, кивав на нього великим пальцем, мовляв, поглянь, знову він за своє. А матір, в залежності від настрою, або піддакувала й посміхалася, або хитала головою й хмурилася, інколи видаючи коротенький стриманий смішок, а інколи видихаючи щось безсловесне на кшталт «угу». На той час, коли Фергюсону виповнилося вісім, батькові кіношні «відключки» стали настільки звичними, що матір почала називати їхні недільні екскурсії до кінотеатру «двогодинною сонною терапією». Вона більше не питала свого чоловіка, чи хочеться йому сходити в кіно. Натомість вона питала його: «Як щодо пігулки снодійного, Стенлі? Якраз виспишся добряче перед роботою». Зачувши цю фразу, Фергюсон завжди сміявся. Інколи батько сміявся разом із ним, але здебільшого – ні.

Коли ж вони не поралися в хаті й не ходили до кіно, Фергюсони проводили недільний вечір за візитами до знайомих, або знайомі приходили з візитами до них. З огляду на те, що більшість клану Фергюсонів мешкали тепер з іншого боку країни, родинні тусовки в Нью-Джерсі припинилися назавжди, але поблизу жило кілька друзів, тобто друзів батьків малого Фергюсона, зокрема, материна подруга дитинства з Брукліна, Ненсі Соломон, яка мешкала в Вест-Орандж і виготовляла олійні малюнки для студії «Роузленд»; був також батьків друг дитинства з Ньюарка, Сем Браунштайн, який жив у Мейплвуді і кожного недільного ранку грав з батьком у теніс, тому інколи в неділю пополудні Фергюсон зі своїми батьками приїздили в гості до Браунштайна та його дружини Пеггі, яка народила йому трьох дітей, дівчинку та двох хлопчиків; всі вони були старшими за Фергюсона щонайменше на чотири роки, а інколи Браунштайни відвідували Фергюсонів у їхньому будинку, який невдовзі вже не мав бути їхнім; інколи замість Браунштайнів приїздили Соломони – Ненсі зі своїм чоловіком Максом та двома своїми хлопцями, Ст'юї та Ральфом, кожен з яких був молодшим за Фергюсона щонайменше на три роки; ці човникові нью-джерсійські візити стали для малого Фергюсона тяжким випробуванням, бо він був надто дорослим, щоби з насолодою гратися з малими Соломонами, і надто малим, щоби з задоволенням гратися з дітьми Браунштайнів, які насправді були вже надто дорослими, щоби вважатися дітьми. Тому Фергюсон під час цих тусовок часто почувався розгубленим, не знаючи, куди йти і що робити, бо йому швидко набридали витівки трьохрічного Ст'юї та шестирічного Ральфа, а розмова між п'ятнадцяти-та сімнадцятирічними хлопцями Браунштайнів йому була незрозумілою взагалі, тому йому не залишалося нічого іншого, як проводити свій час в компанії тринадцятирічної Анни Браунштайн, яка вчила його грати в кункен та настільну гру під назвою «Кар'єра», але вона вже була наділена помітними грудьми, а в роті у неї були ортодонтичні скоби, через які він не міг на неї спокійно дивитися, бо в тих скобах постійно застрявали харчі – крихітні шматочки помідорів, недоїдене м'ясо, тому кожного разу, коли вона посміхалася (а посміхалася вона часто), у Фергюсона виникав напад мимовільної конвульсивна нудоти, і йому доводилося швидко відвертатися.

Втім, тепер, коли вони вже були на грані переїзду до нового будинку, що дало Фергюсону важливу нову інформацію про його батька (проблема надмірних грошей, надмірного часу, витраченого на заробляння грошей, настільки надмірного, що шість днів на тиждень батько перетворювався для нього на невидимку, а це малому не подобалося і навіть дуже не подобалося, воно пригнічувало його і злило (було іще якесь підходяще слово, але він не міг його згадати), тож тепер, маючи батька постійно на думці, Фергюсон визнав за повчальне згадувати оті нудні візити Соломонів та Браунштайнів як спосіб досліджувати на практиці представників чоловічої половини людства, порівнюючи поведінку свого батька з поведінкою Сема Браунштайна та Макса Соломона. Якщо розмір будинку був тою міркою, якою визначалася кількість грошей, яку вони заробляли, то його батько був багатшим за них обох разом узятих, бо навіть

їхній будинок, будинок Фергюсонів, той, який був для них начебто замалим, який їм слід було поміняти на кращий, був більшим і привабливішим за будинки Соломонів та Браунштайнів. Його батько їздив на «олдсмоби́лі» моделі 1955 року і вже подумував поміняти його у вересні на новий «кадилак», тоді як Сем Браунштайн їздив на «ремблері» 1952 року, а Макс Соломон – на «шевроле» 1950 року випуску. Соломон працював експертом з позовів в страховій компанії (що це означало – малий Фергюсон жодного поняття не мав), а Браунштайн був власником магазину спортивних товарів у центральній частині Ньюарка, не трьох магазинів, як його батько, а лише одного, який, менше з тим, давав достатньо грошей, щоби забезпечувати пристойне життя його дружині та трьом дітям, тоді як три магазина Фергюсонового батька забезпечували засоби існування лише для одної дитини та дружини, яка, до того ж, працювала, на відміну від Пеггі Браунштайн. Як і батько Фергюсона, Сем Браунштайн та Макс Соломон кожного дня їздили на роботу заробляти гроші, але жоден з них не полишав своєї домівки о шостій тридцять ранку, не працював до такої пізньої години, що діти їхні вже спали, коли вони поверталися додому. Тихий і флегматичний Макс Соломон, поранений на війні у Тихому океані, ходив злегка накульгуючи, а гучногolosий і експансивний Сем Браунштайн сипав жартами і по-панібратськи поплескував батька по спині; вони були дуже різними своїм виглядом і поставою, однак в глибині душі обидва відрізнялися від батька Фергюсона навдивовижу однаково, бо вони обидва, схоже, працювали, щоби жити, тоді як його батько жив, щоби працювати. А це означало, що життя друзів його матері й батька більше визначалося їхніми пристрастями, аніж тягарем обов'язків; у Соломона це була пристрасть до класичної музики (він мав велику колекцію платівок та саморобну високоякісну аудіо-систему), Браунштайн любив спорт в усіх його численних проявах, від баскетболу й до кінних перегонів, від легкої атлетики до боксу, а єдиною розвагою батька Фергюсона був, окрім роботи, теніс, який, на думку Фергюсона, був недолугим та ущербним різновидом хобі, бо кожного разу, коли Браунштайн під час візиту вмикав по телевізору бейсбольну гру чи футбольний матч, і всі хлопці та чоловіки з обох родин скупчувалися у вітальні, щоби вболівати за улюблену команду, його батько в дев'яти випадках з десяти, так само, як і в кінотеатрі, натужно боровся зі сном. Ця боротьба тривала від п'яти до п'ятнадцяти хвилин, а потім батько припиняв спротив і засинав.

Інколи в неділю вони бачилися з Адлерами, і в Нью-Йорку, і в Мейплвуді, і ці візити забезпечували малого Фергюсона додатковими піддослідними об'єктами в його лабораторії з дослідження чоловічої поведінки. Це були, зокрема, його дідо та чоловік тітки Мілдред, Дональд Маркс, хоча, мабуть, його діда можна було не враховувати, оскільки той належав до старшого покоління і був настільки несхожим на Фергюсонового батька, що важко навіть було навіть уявити їхні імена в одному реченні – наскільки химерно б це виглядало. В свої шістдесят три дідо був іще дужим мужчиною, він і досі займався операціями з нерухомістю і досі заробляв гроші, але, на думку малого Фергюсона, не стільки, скільки його батько, бо його квартира на Західній П'ятдесят восьмій вулиці була вельми тісною, з крихітною кухнею та вітальною вдвічі меншою за їхню вітальню в Мейплвуді, а їздив дідо на химерному фіолетовому «плімуті», де передачі перемикалися кнопками, і виглядів той «плімут» кумедним цирковим механізмом у порівнянні з батьковим елегантним «олдсмоби́лем». Так, визнавав Фергюсон, було щось дивакувате в Бенджі Адлері з його картярськими фокусами, нарочито міцними рукостисканнями та високим хрипкуватим сміхом, але онук все одно любив його, любив за те, що той любив жити, і кожного разу, коли дідо був налаштованим на оповідальний лад, він видавав історії так швидко й так пікантно, що навколишній світ неначе перетворювався на стрімкий потік словесності, здебільшого – кумедних історій, оповідок про Адлерів минулого, всіляких близьких та далеких родичів, наприклад, про кузину дідової матері, жінку на цікаве ім'я Фагела Флегельман, яка була настільки здібною, що до двадцяти років встигла опанувати дев'ять іноземних мов, а коли її родина покинула Польщу і прибула до Нью-Йорка в 1891 році, то чиновники на Еліс-Айленд були настільки вражені її лінгвістичними здібностями, що відразу ж взяли її на роботу,

і наступні тридцять з гаком років Фагела Флегельман пропрацювала перекладачем в Міністерстві імміграції, опитавши при цьому тисячі тисяч майбутніх американців, які щойно зійшли на берег, допоки установа не закрилася в 1924 році. Потім – довга пауза. Після паузи – дідова загадкова усмішка, а після усмішки – ще одна історія про чотирьох чоловіків Фагели Флегельман, про те, як вона пережила їх усіх, оселившись в результаті багатою вдовою в Парижі, у квартирі на Єлисейських Полях. Чи правдиві були ті історії? А яка різниця, були чи не були?

Так, його діда не можна було враховувати, бо він не поміщався в схему, і намагання збити це було б «абсолютною безглуздістю», як сказав би дід, великий любитель каламбурів та хльостких фраз. Але дядько Дон був на два роки молодшим за Фергюсоного батька, і тому являв собою підходящу кандидатуру для дослідження, можливо, навіть кращу, ніж Сем Браунштайн та Макс Соломон, бо останні двоє, як і його батько, мешкали в передмістях Нью-Джерсі і належали до процвітаючого середнього класу (торговець та офісний клерк), але Дон Маркс був міським створінням, народженим і вихованим в Нью-Йорку, освіченим в Колумбії, хоча з якогось дива не мав роботи, принаймні такої, де є роботодавець та регулярна зарплата. Він днями сидів вдома за друкарською машинкою, яка виробляла книги та журнальні статті, він був чоловіком самодостатнім, і малий Фергюсон бачив такого вперше в житті. Він перебрався сюди разом з тіткою Мілдред три роки тому, залишивши свою дружину та сина в старій квартирі у Верхньому Вест-сайді, і це малий Фергюсон також бачив вперше у житті: розлучений чоловік, який знову одружився менш ніж рік тому, проживши в гріху з Фергюсоною тіткою перші два роки їхнього співіснування (на що його батько та діди з бабусями, а надто двоюрідна тітка Перл дивилися скося, і з чого сміялася його матір); в маленькій квартирі Дона Маркса та тітки Мілдред на Перрі-стріт в Грінвіч-Вілліджі було стільки книг, скільки Фергюсон не бачив у жодному книжковому магазині або бібліотеці, вони були повсюди: на полицях під стінами трьох кімнат, на столах та стільцях, на підлозі, на шафах, і це фантастичне скупчення книг в одній квартирі не лише зачаровувало Фергюсона, а й самим фактом свого існування вказувало на те, що були в цьому світі інші способи життя окрім тих, які він вже знав, і що стиль життя його батьків був не єдиним можливим. Тітка Мілдред була ад'юнкт-професором англійської мови в Бруклінському коледжі, дядько Дон був письменником, і хоча вони, напевне, отримували гроші за свою роботу, принаймні, достатньо грошей, аби нормально жити, Фергюсону було очевидно, що жили вони не лише для того, щоби заробляти гроші.

На жаль, йому нечасто доводилося бувати в тій квартирі, лише три рази за останні три роки, одного разу – прийшовши на вечерю зі своїми батьками, а двічі – прийшовши з матір'ю у гості. Фергюсон приязно ставився до тітки та свого нового дядька, але з якоїсь причини його матір та її сестра не були близькими людьми, але іще сумнішою та іще очевиднішою обставиною було те, що його батько та Дон Маркс не мали що сказати один одному. Фергюсон завжди відчував, що його батько добре ладить з тіткою, а тепер, коли тітка вийшла заміж, він не сумнівався, що це ж саме стосувалося і його матері та нового дядька. Проблема полягала в спілкуванні двох жінок та двох чоловіків, оскільки його матір, будучи молодшою з двох сестер, завжди рівнялася на Мілдред, а Мілдред, будучи старшою з двох сестер, завжди дивилася на його матір зневажливо; що ж стосувалося чоловіків, то кожен з них був абсолютно байдужим до роботи свого візаві та його поглядів на життя, з одного боку були долари, з другого – слова, і ситуація, можливо, ускладнювалася ще й тим, що дядько Дон під час війни воював у Європі, тоді як батько залишався дома, хоча, можливо, це було безпідставне припущення, оскільки Макс Соломон також брав участь у війні, але вони з батьком завжди нормально спілкувалися, принаймні, тою мірою, якою батько був здатен спілкуватися взагалі.

Проте, взаємні візити до квартири його діда й бабусі тривали і на День Подяки, і на день юдейської Пасхи, інколи траплялися й недільні зустрічі; бувало також, що в неділю тітка Мілдред та дядько Дон вмощувалися на задне сидіння фіолетового «плімута» й супроводжували його бабусю з дідусем в їхній денній поїзді до Нью-Джерсі. Тому малий Фергюсон мав

багато нагод спостерігати свого дядька Дона, і той приголомшливий висновок, який він зробив, ішов у розріз з тою величезною різницею, яка існувала між його батьком та дядьком у їхньому походженні, їхній освіті, роботі, та способі життя; вони були більше схожими, аніж несхожими, більш подібними один до одного, аніж його батько був подібним до Сема Браунштайна та Макса Соломона, бо, незалежно від того, чим вони займалися – заробляли гроші чи писали книжки, кожен з них керувався своєю роботою, звертаючи мало уваги на все інше, що робило їх напруженими й відстороненими тоді, коли вони не працювали, стримано-обмеженими та зануреними в самих себе, фактично напівсліпими. Поза всяким сумнівом, дядько Дон міг бути балакучішим, ніж його батько, забавнішим, ніж його батько, цікавішим, ніж його батько, *але тільки тоді, коли сам цього хотів*, і тепер, коли Фергюсон розібрався в ньому достатньо добре, йому стало видно, як часто Дон Маркс дивився прямисінько крізь тітку Мілдред, коли та промовляла до нього, дивився так, наче щось шукав за її спиною, нездатний почути її, бо думав про щось інше, що було зовсім не схоже на те, як його батько дивився зараз на матір, дивився дедалі частіше: то був осклянілий погляд чоловіка, неспроможного побачити щось інше, окрім думок у своїй власній голові, чоловіка, який був начебто поруч, але насправді – десь дуже далеко.

Саме в цім і полягала реальна відмінність, виснував Фергюсон. Значення мала не кількість грошей, не те, що людина могла чи не могла робити, могла чи не могла придбати більший будинок чи дорожчий автомобіль, значення мала амбіція. Саме цим і пояснювалося, чому Браунштайн та Соломон пливли рікою життя у відносному спокої – бо їх не терзало прокляття амбіцій. На відміну від них, його батька та дядька Дона поглинали амбіції, що, як це не дивно, робило їхні світи вужчими й менш комфортними, аніж ті світи, які були неуражені цим прокляттям, бо амбіції означають постійну відсутність задоволеності, постійне прагнення чогось більшого, постійну борню, порив уперед, бо жоден успіх ніколи не буде достатньо великим, щоби задовольнити потребу в нових і ще більших успіхах, амбіції означають примус з одного магазину зробити два, а потім з двох зробити три, чотири і п'ять, так само, як одна книга є лише першим кроком до ще одної, а потім – до довічного написання все нових і нових книжок, яке потребувало не меншої концентрації зусиль і цілеспрямованості, аніж тої, якої потребував бізнесмен для того, щоби розбагатіти. Олександр Македонський завойовує світ – а що далі? А далі буде космічну ракету й вторгається на Марс.

Фергюсон перебував у першому десятиріччі свого життя, і це означало, що книги, як він читав, і досі обмежувалися цариною дитячої літератури, пригодницьких книжок, романів про шкільних гравців у футбол та міжгалактичних мандрівників, спрощених біографій видатних чоловіків та жінок, таких як Авраам Лінкольн та Жанна Д'Арк, але тепер, почавши досліджувати душевні порухи дядька Дона, він подумав, що не завадило б прочитати щось із ним написаного, або, принаймні, спробувати прочитати, тому одного дня він спитався у матері, чи немає у них вдома якоїсь із дядькових книжок. Так, відповіла матір. Ми маємо обидві.

Фергюсон: Обидві? Що значить «обидві»?

Матір: Це – довгі книжки, Арчі. Кожна з них писалася роками.

Фергюсон: А про що вони?

Матір: Це – біографії.

Фергюсон: Мені подобаються біографії. Хто ці люди?

Матір: Люди з давнього минулого. Німецький письменник початку дев'ятнадцятого сторіччя на ім'я Кляйст. Французький філософ і науковець сімнадцятого сторіччя на ім'я Паскаль.

Фергюсон: Ніколи про них не чув.

Матір: По правді кажучи, я також не чула.

Фергюсон: А це цікаві книги?

Матір: Гадаю, що так. Люди кажуть, що цікаві.

Фергюсон: Ти хочеш сказати, що сама їх не читала?

Матір: Кілька сторінок то тут, то там, але не цілком. Боюся, що це – не моє.

Фергюсон: Але ж інші люди вважають їх цікавими. Це означає, що дядько Дон заробляє багацько грошей.

Матір: Не зовсім. Це – книги для науковців, а науковці не мають великої аудиторії. Саме тому дядько Дон і пише так багато статей та оглядів. Для того, щоби мати додатковий заробіток, поки він пише свої книги.

Фергюсон: Все ж я б хотів прочитати якусь із його книг.

Матір (*посміхаючись*): Хочеш – читай, Арчі. Але не дивуйся, якщо вони видадуться тобі надто важкими.

Тож матір Фергюсона дала йому ті дві книги, кожна з яких мала понад чотириста сторінок, два грубих фоліанти, друковані петитом і без ілюстрацій, опубліковані видавництвом Оксфордського університету, а через те, що обкладинка книги про Паскаля сподобалася Фергюсону більше, бо на ній була виразна фотографія посмертної маски видатного француза, зображена на повністю чорному тлі, він вирішив почати саме з неї. Прочитавши перший параграф, Фергюсон збагнув, що цю книгу не просто важко було читати – її було неможливо читати взагалі. Я ще до цього неготовий, сказав він самому собі. Доведеться почекати, поки я підросту.

Хоча Фергюсон і не зміг прочитати книги свого дядька, зате він міг спостерігати, як той поведився зі своїм сином, і ця тема була йому надзвичайно цікавою і, безсумнівно, найголовнішою, ця тема підштовхнула його до систематичного дослідження сучасних американських чоловіків, оскільки його зростаюче розчарування у власному батьку зробило його уважнішим до того, як поводитися зі своїми синами інші чоловіки, і йому довелося збирати свідчення, щоби визначити: була його проблема винятково його власною чи спільною для всіх хлопців. В тому, що стосувалося Браунштайна та Соломона, Фергюсон мав змогу спостерігати два різних способи батьківської поведінки. Браунштайн ставився до свого нащадка жартівливо й по-товариськи, Соломон – ніжно і серйозно; Браунштайн торохтів і вихваляв, Соломон слухав і витирив сльози; Браунштайн міг не стриматися й привселюдно вишпетити, Соломон тримав свої думки при собі, даючи можливість Ненсі виховувати й дисциплінувати хлопців. Два способи, дві філософії, двоє особистостей, одна – зовсім не схожа на Фергюсонового батька, друга – трохи схожа, але з одним фундаментальним винятком: Соломон ніколи не засинав у недоречний момент.

Дядько Дон не засинав тому, що він більше не жив зі своїм сином і рідко з ним бачився, один раз на вихідні щомісяця, два тижні влітку, тобто лише тридцять вісім днів на рік, та коли Фергюсон подумки все підраховував, то виявилось, що, незважаючи на те що він бачив свого батька значно частіше (для початку, п'ятдесят дві неділі щороку, плюс родинні вечери тоді, коли батько приходив з роботи раніш, ніж зазвичай, тобто три-чотири дні на тиждень, що в сумі складало приблизно сто п'ятдесят вечерь на рік, себто значно більше спілкування, аніж його мав зі своїм батьком син Дона Маркса), існувала одна заковика: новоспечений кузен Фергюсона під час отих щорічних тридцяти восьми зустрічей завжди бачився зі своїм батьком сам на сам, тоді як Фергюсон ніколи не бував зі своїм батьком само-один, а попорпавшись в пам'яті у пошуках останнього випадку, коли вони з батьком були наодинці удвох в приміщенні чи в авто в останній раз, він змушений був заглибитися в минуле більше ніж на півтора року, до отого дощового недільного ранку, коли потоки води зміли з порядку денного щотижневий ритуал тенісу на «Грюнінгу», тож вони з батьком всілися у старий «б'юїк» і вирушили до магазину «У Табачника», щоби купити там продукти для пізнього сніданку (чи раннього обіду); вони стояли в черзі зі своїми пронумерованими квитками в тому заповненому відвідувачами магазині з приємними ароматами, очікуючи своєї черги, щоби затоваритися білорибцею, оселедцями, копченою лососиною, рогаликами та вершковим сиром. То був чіткий і ясний спогад, але востаннє це було аж у жовтні 1954 року, шосту частину його життя тому назад, а якщо

відняти перші три роки свого життя, про які у нього не збереглося виразних спогадів, то це було чверть його життя тому назад, еквівалент десяти років у сорокарічного чоловіка, бо на цей момент розповіді Фергюсону було дев'ять.

Того хлопця звали Ной, і був він на три з половиною місяці молодшим за Фергюсона. На превелике розчарування Фергюсона, протягом двох років гріховного співжиття їм не давали бачитися, оскільки колишня дружина дядька Дона, з цілком зрозумілих причин розлучена тим, що її кинули заради тітки Мілдред, відмовлялася заплямовувати свого сина спілкуванням з руйнівником сім'ї, і ця заборона поширювалася за межі Адлерів на Фергюсонів. Коли дядько Дон та тітка Мілдред вирішили побратися, заборону було знято, оскільки все тепер було по закону, і колишня дружина вже була не в змозі заявляти претензії на свого колишнього чоловіка. Тож Фергюсон та Ной Маркс познайомилися на весіллі, яке відбулося в грудні 1954 року. То була скромна церемонія, яку відзначали в квартирі бабусі й дідуся Фергюсона, і на якій були присутні не більше двадцяти гостей – члени родини з обох боків та кілька близьких друзів. З дітей там були тільки Фергюсон та Ной, і тому хлопці відразу ж подружилися, бо кожен був єдиною дитиною в сім'ї і завжди прагнув братика або сестричку, а той факт, що вони були одного віку і тому могли відтоді бути двоюрідними братами чи радше нерідними братами, хоч і зведеними, але об'єднаними однією родиною, обернув їхнє знайомство на весіллі в щось на кшталт додаткового весілля, або церемоніального альянсу, або посвячення в єдинокровні брати, оскільки обидва усвідомлювали, що знатимуться тепер один з одним всю решту свого життя.

Звісно, вони зустрічалися нечасто, бо один мешкав у Нью-Йорку, а другий – в Нью-Джерсі, і через те, що Ной бачився зі своїм батьком лише тридцять вісім днів на рік, протягом півтора року хлопці бачилися лише шість чи сім разів. Фергюсону хотілося зустрічатися з Ноем частіше, але він розумів, що це неможливо, бо вже встигнув зробити певні висновки щодо характеристики дядька Дона як батька; ця характеристика відрізнялася і від характеристики його батька, і від характеристики Браунштайна та Соломона. Слід сказати також, що Ной являв собою особливий випадок. То був кривозубий шибеник і шахрай, який нічим не нагадував дітей вищезазначених чоловіків, тому спілкування з ним вимагало особливого підходу. Ной був першим циніком, якого зустрів Фергюсон, жартівником, для якого не існувало нічого святого, *хитрожопим* базикалом, розумним, аж надто розумним, і водночас кумедним, значно розвиненішим та тоншим мислителем, аніж був на той час Фергюсон. Тому спілкуватися з ним було величезною насолодою, якщо ви були його товаришем (а Фергюсон вже встиг ним стати – однозначно), але Ной мешкав зі своєю матір'ю і бачився зі своїм батьком лише тридцять вісім разів на рік, а коли вони бачилися, то Ной постійно випробовував батьків терпеч, що, на думку Фергюсона, було зовсім не дивно, бо дядько Дон фактично кинув його у віці п'яти з половиною років. У Фергюсона виникла до Ноя велика прихильність, але він знав також, що його названий брат міг бути незносним, розбишакуватим і дратівливим створінням, тому його симпатія в певному сенсі розподілялася поміж батьком та сином, і в тій симпатії було почуття солідарності з покинутим хлопцем і водночас співчуття до його зневаженого батька, а невдовзі Фергюсон збагнув, що дядько Дон хотів, щоби він приходив на його зустрічі з Ноем і був буфером між ними, таким собі модератором, відволікаючим фактором. Тому вони їздили втрьох до стадіону «Еббетс-Філд» дивитися матчі «Доджерів» проти «Філіз», їздили втрьох до Музею Природничої історії подивитися на кістки динозаврів, їздили втрьох на подвійні сеанси фільмів з участю братів Марксів у кінотеатрі повторного показу біля Карнегі-холу, і Ной завжди починав день низкою злостивих жартів, заїдаючись до свого батька через те, що той витягнув його до Брукліну, бо до чогось іншого батьки додуматися неспроможні, еге ж? Вони зазвичай заштовхують своїх хлопців до душних вагонів метро і возять їх на бейсбольні ігри, навіть якщо батькам той бейсбол по барабану, або таке: Бачиш он того печерного чоловіка в діорамі, татку? Ви з ним, часом, не брати? Або: Брати Маркс – вони, часом, не наші родичі?

Може, мені написати Гручо Марксу й спитати, чи не є він моїм справжнім батьком? Правда ж полягала в тім, що Ной любив бейсбол, і попри свою жалюгідну нездатність грати в нього він знав найдрібніші подробиці про кожного «Доджера» і носив в нагрудній кишені автограф Джеккі Робінсона (подарований батьком). Правда полягала в тім, що Ной страшенно цікавився кожною вітриною в Музеї природничої історії, і дуже неохоче покидав приміщення, коли батько казав йому, що вже час іти. Правда полягала в тім, що Ной сміявся до упаду з «Качиногу супу» та «Марної праці» і завжди виходив з кінотеатру, вигукуючи: «Оце так сімейка! Карл Маркс! Гручо Маркс! Ной Маркс! Маркси правлять світом!»

І під час усіх цих буревіїв та конфронтацій, цих раптових затишшів та вибухів маніакальної веселості, цих нападів сміху та агресії, що змінювали один одного, батько Ноя зберігав дивовижний і незмінний спокій, ніколи не відповідав на образи з боку свого сина, не реагував на його провокації і мовчки зносив кожен наскок, допоки вітер знову не міняв напрямок. Незбагненна, безпрецедентна форма батьківської поведінки, думав собі Фергюсон, скоріше вона зумовлена не здатністю контролювати власні емоції, а бажанням дозволяти своєму сину карати батька за його провину, прагненням за допомогою цих бичувань спокутувати свої гріхи. Якою ж химерною парою вони були – травмований хлопець, що клявся в любові з кожним проявом ворожості до свого батька, і травмований батько, який виражав свою любов тим, що відмовлявся давати сину запотиличники і натомість дозволяв йому шпетити його! Втім, коли води були тихими, коли боротьба тимчасово затихала, і батько з сином дрейфували разом у своєму човні, був один примітний факт, який Фергюсон не проминув підмітити: дядько Дон розмовляв з Ноем як з дорослим. Жодної поблажливості, жодних батьківських поплескувань по спині, жодної нотації. Коли хлопець говорив, батько його слухав. Коли хлопець ставив запитання, батько відповідав йому як колезі, і Фергюсон, слухаючи їхню розмову, не міг не відчувати заздрості, бо жодного разу його батько з ним так не говорив – з такою повагою, такою цікавістю, таким виразом задоволення на своєму обличчі. І Фергюсон дійшов висновку, що, загалом, дядько Дон був хорошим батьком, можливо, не без недоліків, і, може, навіть батьком-невдахою, але все одно хорошим батьком. А кузен Ной був найкращим другом, навіть попри те, що часами він бував трохи несповна розуму.

Якось в понеділок вранці в середині червня мати поінформувала Фергюсона, що наприкінці літа вони переберуться до нового будинку. Вони з батьком *відхватять* його наступного тижня, а коли Фергюсон поцікавився, що таке «відхватити», то вона пояснила йому, що на жаргоні агентів з нерухомості це означає «придбати», себто, коли вони сплатять гроші й підпишуть папери, будинок стане їхнім. Це повідомлення стало неприємністю вже саме по собі, але потім матір сказала те, що вразило Фергюсона як вкрай обурливе й неправильне. «Нам пощастило», продовжила вона, «знайти також покупця на старий будинок». Старий будинок! Про що вона каже? Зараз в тому «старому» будинку вони сиділи за сніданком, і допоки вони не зберуть свої речі й не переберуться на протилежний бік міста, вона не має права говорити про нього в минулому часі.

«Чому ти такий похмурий, Арчі?», спитала матір. «Це ж добра новина, а не погана. У тебе такий вигляд, неначе тебе на війну відправляють».

Він не міг сказати їй про своє сподівання, що «старий» будинок ніхто не купить, що він нікому не знадобиться, бо всі побачать, що Фергюсонам він підходив краще, аніж будь-яким іншим людям, і що коли матері з батьком не вдасться продати цей будинок, то вони не зможуть купити новий і тому змушені будуть залишитися там, де були. Він не міг сказати їй про це, бо матір була така рада, вона вже давно так не раділа, а в світі мало є кращого, ніж бачити свою матір щасливою. Однак його остання надія рухнула, *і все це сталося поза його спиною*. Покупець! Хто ж ця невідома особа і звідки вона взялася? Ніхто з Фергюсоном ні про що не радився, допоки це не сталося, всі питання завжди вирішувалися поза його спиною, і він в цьому процесі права голосу не мав. А Фергюсон хотів мати право голосу! Йому набридло бути

дитиною, набридло, що ним помикають і вказують, що робити. Америка начебто демократична країна, але він жив у диктатурі, і йому це осточортіло до краю. До краю.

– Коли це сталося? – спитався він.

– Вчора, відповіла матір. – Коли ви їздили з дядьком Доном та Ноем до Нью-Йорку. Така цікава історія вийшла!

– Як так?

– Пам'ятаєш містера Шнайдермана, фотографа, у якого я працювала в молодості?

Фергюсон кивнув. Звісно, він пам'ятав містера Шнайдермана, отого сварливого старигана з сивою козячою борідкою, який приїздив до них раз на рік пообідати. Він шумно сьорбав суп і одного разу пукнув за столом, навіть сам цього не помітивши.

– Так от, – продовжила матір. – У містера Шнайдермана є двоє дорослих синів, Даніель та Гілберт, вони приблизно одного віку з твоїм батьком, а вчора Даніель з дружиною приїздили до нас у гості, і здогадайся, що сталося?

– Можеш мені не розповідати.

– Так дивно, еге ж?

– Мабуть.

– У них є двоє дітей, тринадцятирічний хлопчик та дев'ятирічна дівчинка, Емі, найчарівніша з усіх дівчаток, яких мені доводилося бачити. Справжня красуня, Арчі.

– Я за неї страшенно радий.

– Та годі тобі, буркотуне! До речі, а як ти відреагуєш на те, що вона зрештою може оселитися у твоїй кімнаті? Невже тобі байдуже?

– Байдуже, бо то вже буде її кімната, а не моя.

Шкільний рік завершився, і наступних вихідних Фергюсона відіслали до тентового табору в штаті Нью-Йорк. Фергюсон вперше в житті поїхав з дому, але поїхав він без страху й каяття, бо разом з ним був Ной. А оскільки вдома йому було нудно, йому осточортіло слухати всі ці розмови про старий будинок та дівчинку-красуню, яка силоміць відбере у нього його кімнату, то два місяці на природі мали підняти йому настрій і усунути виниклі ускладнення. Табір «Парадиз» був розташований в північно-східному квадранті округу Колумбія, неподалік кордону з Массачусетсом ті підніжжям Беркширів, і батьки відправили його туди тому, що якась подруга Ненсі Соломон вже багато років посилала туди своїх дітей і про той табір у неї склалися найкращі враження. Коли Фергюсон погодився, то його матір поговорила зі своєю сестрою, та поговорила зі своїм чоловіком – і до нього таким чином приєднався Ной. Фергюсон зі своїм названим братом виїхали з Центрального вокзалу в складі великої групи туристів, яка складала близько двохсот хлопців та дівчат віком від семи до п'ятнадцяти років, і за пару хвилин до того, як вони сіли у вагон, дядько Дон відвів Фергюсона убік і попросив пильнувати Ноя, щоби він не вскочив у халепу і щоби до нього не чіплялися інші хлопці, і через те, що дядько Дон так довіряв йому (а отже, вбачав у ньому людину сильну й надійну), Фергюсон пообіцяв дядьку Дону, що зробить все належне для захисту Ноя.

На щастя, табір «Парадиз» не був закладом з жорсткими умовами, і невдовзі Фергюсон збагнув, що може дещо послабити свій контроль. Дисципліна в таборі була досить млявою, і, на відміну від таборів бойскаутів і релігійних таборів, метою яких було *виховання в молоді твердості характеру*, керівництво табору «Парадиз» мало на думці мету менш величну і просто намагалось зробити життя відпочивальників максимально приємним. В перші дні свого перебування там Фергюсон, пристосовуючись до нових умов, зробив декілька цікавих відкриттів, серед яких був той факт, що він був єдиним хлопцем з їхньої групи, який мешкав у передмісті. Всі решта були з Нью-Йорку, тому його оточувало багацько міської малечі, яка зросла в таких районах, як Флетбуш, Мідвуд, Боро-Парк, Вашингтон-Гайтс, Форест-Гілз, та Гранд-Конкорс. Хлопці з Брукліна, хлопці з Манхеттена, хлопці з Квінсу, хлопці з Бронксу, сини представни-

ків середнього класу, нижчого середнього класу – вчителів, бухгалтерів, державних службовців, барменів та комівояжерів. До тих пір Фергюсон вважав, що приватні літні табори були призначені винятково для дітей багатих банкірів та адвокатів, але виявилось, що він помилявся, а згодом, у міру того, як минали дні і він вивчав імена й прізвища хлопців та дівчат, він дізнався, що всі у тому таборі були євреями – від подружжя власників (Ірвінга та Едні Кац), директора (Джека Фельдмана) та його заступника з помічником, які мешкали у власному будиночку (Гарві Рабиновича та Боба Грінберга), і до кожного з отих двохсот двадцяти чотирьох туристів, які приїхали в той табір на літо. Та державна школа, до якої він ходив у Мейплвуді, була залюднена сумішшю протестантів, католиків та євреїв, але тепер довкола нього були одні лише євреї, і вперше у своєму житті Фергюсон опинився вкинутим в етнічний анклав, свого роду гетто, але цього разу це було гетто на свіжому повітрі, серед дерев, трави та пташок, які пурхали в синьому небі над головою, тож після того, як він всотав у себе новизну ситуації, вона перестала мати для нього будь-яке значення.

Найбільше ж значення мало для нього те, що він проводив свої дні, займаючись приємними видами діяльності, і не лише тими, які він вже знав, наприклад, бейсбол, плавання та пінг-понг, але й цілим асортиментом новацій, серед яких були стрільба з лука, волейбол, перетягування канату, веслування, стрибки в довжину з місця, але найдивовижнішим з усіх було оте пречудесне відчуття, яке давало йому веслування на каное. Фергюсон був струнким атлетичним хлопцем, якого природно вабило до цих видів спорту, але позитивний аспект табору «Парадиз» полягав саме в тім, що відпочивальники мали змогу вибрати собі вид діяльності, і ті з них, хто не мав схильності до спорту, могли спробувати себе в живопису, гончарстві, музиці і театрі, а не в жорсткому протистоянні з битами та м'ячами. Єдиним обов'язковим видом було плавання, два тридцятихвилинних запливи щоденно, один перед обідом, а другий перед вечерею, але охолонути у воді подобалося всім, а якщо хтось не був вправним плавцем, то мав змогу похлюпатися на мілкому кінці озера. Тому коли Фергюсон грав у софтбол на одному боці табору, Ной займався живописом на протилежному боці, а коли Фергюсон полинув по воді у своєму улюбленому каное, Ной проводив репетицію вистави. Протягом першого тижня низькорослий дивакуватий Ной тулився до Фергюсона, нервуючи й почувуючись невпевнено, щосекунди очікуючи, що хтось перечепить його або обізває лихим словом, але нападу так і не сталося, і він невдовзі почав при звичаюватися, заводити дружбу з іншими хлопцями, знайомити своїх співмешканців зі своїми останніми імітаціями Альфреда Е. Ноймана⁴, і при цьому (на превеликий подив Фергюсона) навіть трохи засмаг.

Ясна річ, в таборі траплялися сварки, конфлікти та випадкові бійки, бо попри назву «Рай» табір раєм не був, але нічого екстраординарного, наскільки міг судити Фергюсон, там не відбувалося, а того разу, коли він мало не побився з одним хлопцем, причина незгоди була настільки сміховинною, що він не зміг назбирати в собі ентузіазму достатньо для того, щоби розпочати бійку. То був 1956 рік, один з низки років, протягом яких Нью-Йорк перебував у центрі бейсбольного всесвіту, в якому домінували три команди – «Янкі», «Доджери» й «Гіганти», а окрім 1948 року, принаймні одна з них, а часто – і дві підряд, брали участь у іграх Світової серії, починаючи з того року, коли народився Фергюсон. Нейтральним не залишався ніхто. Кожен чоловік, жінка й дитина в Нью-Йорку та прилеглих передмістях вболівали за ту чи іншу команду, здебільшого – дуже активно й надзвичайно віддано; всі болільники «Янкі», «Доджерів» та «Гігантів» ненавиділи один одного, що призводило до безглузких сварок, випадкових бійок з ударами в пику, а одна з них набула лихої слави через те, що один болільник застрелив другого у барі. Серед хлопців та дівчат Фергюсонового покоління найдовші сварки точилися довкола такого питання: яка з команд мала найкращого центрального приймаючого гравця, а оскільки всі три з них були чудовими гравцями, найкращими в

⁴ Персонаж коміксів. – Прим. пер.

своєму амплуа в усьому бейсбольному світі та в усій історії бейсболу, то молодь марнувала цілі години в дебатах про чесноти Дюка Снайдера («Доджерів»), Мікі Ментла («Янкі»), та Віллі Мейса («Гіганти»). І такими палкими були вболівальники кожної команди, що більшість з них готові були сліпо захищати свого центрального приймача просто на підставі чистої й непохитної відданості своєму клубу. Фергюсон був фаном «Доджерів», бо його матір виросла в Брукліні вболівальницею «Доджерів» і передала йому у спадок свою схильність до аутсайдерів та завідомо програшних справ, оскільки в дитинстві його матері «Доджерів» були незграбною, часто жалюгідною командою, а зараз перетворилися на потужний локомотив, чинних чемпіонів світу, рівних за своєю силою всемогутнім «Янкі», і з вісьмох хлопців, які жили разом з ним у тенті того літа, троє вболівало за «Янкі», двоє за «Гігантів», а троє – за «Доджерів», серед яких були Фергюсон, Ной та хлопець на ім'я Марк Дубинський. Одного дня під час сорокап'ятихвилинного відпочинку після обіду, коли всі переважно займалися читанням коміксів про Супермена, написанням листів та перечитуванням позавчорашніх спортивних рецензій в «Нью-Йорк Пост», Дубинський, чие ліжко стояло ліворуч Фергюсонового (ліжко Ноя стояло праворуч), знову підняв вічне питання і розповів Фергюсону, як вперто захищав він того ранку Снайдера проти Ментла в суперечці з двома вболівальниками «Янкі», анітрохи не сумніваючись, що фанат «Доджерів» Фергюсон підтримає його. Але Фергюсон цього не зробив, бо хоч як він, за його словами, і не молився на Дюка, Ментл був кращим гравцем, а Мейс був навіть кращим за Ментла, можливо, лише на якусь дрібку, але явно кращим, тож чому Дубинський так вперто чіпляється за ілюзії, протиставляючи їх очевидним фактам? Відповідь Фергюсона була такою несподіваною, такою спокійно-впевненою, такою абсолютно нищівною стосовно впевненості Дубинського у перевазі віри над раціональними аргументами, що Дубинський образився, страшенно образився і якусь мить потому вже стояв над ліжком Фергюсона й несамовито репетував, обзиваючи його зрадником, атеїстом, комуністом і дворушником, погрожуючи провчити його й дати йому в пику. Дубинський вже був стиснув кулаки, готуючись напуститися на Фергюсона, коли той сів у ліжку й сказав йому вгамуватися. Можеш думати все, що хочеш, Марку, сказав він, але у мене також є своя думка, і я маю на неї право. Ні, не маєш, відповів Дубинський, продовжуючи шаленіти, не маєш, якщо вважаєш себе болільником «Доджерів». Фергюсон не мав жодного бажання битися з Дубинським, який, зазвичай, не був схильним до такої запальної поведінки, але, схоже, того дня цей хлопець палко забажав почубитися, бо щось в словах Фергюсона зачепило його за живе і йому захотілося розбити їхню дружбу на друзки. А поки Фергюсон сидів у своєму ліжку, роздумуючи, що йому робити: умовити Дубинського вгамуватися чи дійсно підвестися й дати йому прочухана, раптом у сварку втрутився Ной. Хлопці, хлопці, сказав він, промовляючи басовитим і кумедним голосом розважливого й мудрого татуся. Припиніть негайно ж цю сварку! Ми ж всі чудово знаємо, хто насправді є найкращим центральним приймачем. Фергюсон з Дубинським одночасно обернулися й поглянули на Ноя, який лежав у ліжку, впершись ліктем у подушку і підперши голову рукою. Дубинський сказав: «Гаразд, Марксе, я вислухаю тебе, але дивись – краще нехай це буде правильна відповідь!» Заволодівши його увагою, Ной на хвилину замовк і посміхнувся, посміхнувся отою дурнуватою, однак надзвичайно блаженною посмішкою, яка назавжди закарбувалася в пам'яті Фергюсона і яку він згадував знову і знову від дитинства та юності й до зрілих років; вона наче блискавка шаленої примхи, що тривала секунду-дві, висвітила справжню душу дев'ятирічного Ноя Маркса, який завершив конфронтацію такою фразою: «Найкращий центральний приймач – це, звісно ж, я».

Впродовж першого місяця Фергюсон жодного разу не замислився про те, як добре було йому на новому місці. Він був надто зануреним у все те, чим він займався, щоби зупинитися й проаналізувати свої почуття, надто захоплений сьогоденням, щоби спромогтися зазирнути вперед, у майбутнє, чи назад, у минуле, він *жив моментом*, як сказав його вожатий Гарві,

маючи на увазі умову, необхідну для добрих показників у спорті, і цей вираз був, мабуть, реальним визначенням щастя, коли ти не знаєш, що ти щасливий, не прагнеш нічого, окрім жити сьогоднішнім, нинішнім моментом. Але на горизонті вже забовванів день батьківських відвідин, ота неділя, яка була серединною точкою двомісячної табірної зміни, і напередодні тієї неділі Фергюсон спантеличено відкрив для себе, що він не прагне побачитися зі своїми батьками, навіть з матір'ю, за якою, він гадав, страшенно скучатиме, але не скучав, вірніше скучав, але трохи, в якісь короточасні й болісні спалахи пам'яті, за батьком же він не скучав анітрохи, повністю стерши його зі своєї свідомості протягом останнього місяця і зовсім на нього не зважаючи. Фергюсон збагнув, що в таборі йому було краще, аніж вдома. Життя поміж друзів було багатшим та цікавішим, аніж життя з батьками, і це означало, що батьки виявилися менш важливими, аніж він раніше гадав. Ця еретична й навіть революційна ідея дала Фергюсону багато поживи для роздумів, коли він лежав уночі в ліжку, а коли день відвідин настав і він побачив матір, яка вийшла з автомобіля й рушила до нього, то він несподівано для себе виявив, що стримує сльози. Як сміховинно. Як страшенно ганебно бути таким плаксієм, подумав він, але хіба ж міг Фергюсон зробити щось інше окрім кинутися матері в обійми і дати їй розцілувати себе?

Втім, щось було не так. До табору разом з батьками Фергюсона мав приїхати й дядько Дон, але його з ними не було, а коли Фергюсон поцікавився у матері, чому вони не привезли з собою Ноевого батька, та суворо поглянула на нього і сказала, що пояснить пізніше. «Пізніше» сталося близько години потому, коли батьки відвезли його до кордону зі штатом Массачусетс пообідати в ресторані «Френдлі» в Грейт-Баррінгтоні. Як і завжди, розмову вела його матір, але батько, як це не дивно, виявив незвичну зацікавленість, прислухаючись до її слів з увагою не меншою, аніж Фергюсон, а зважаючи на те, що вона сказала, вірніше, змушена була сказати через обставини, що склалися, Фергюсон аж ніяк не здивувався, що матір виглядала такою ошелешеною, якою він ніколи не бачив її за останній час: її голос тремтів, вона явно хотіла приховати від сина найбентежніші факти, але водночас виявилася нездатною пом'якшити удар, не спотворивши при цьому правди, бо правда була зараз найголовнішим чинником, і хоча Фергюсону було лише дев'ять років, було вкрай важливо, щоби він почув усю історію цілком, без жодних купюр.

Ось так, Арчі, мовила вона, підкурюючи «Честерфільд» без фільтру і видихнувши хмарку голубувато-сірого диму через пластиковий стіл. Дон і Мілдред розлучилися. Їхньому шлюбу настав кінець. Шкода, що я не можу сказати тобі причину, але Мілдред мені не пояснила. Вона така спустошена, така приголомшена, що проплакала, не перестаючи, останні десятиє днів. Не знаю, чи Дон когось покохав, чи їхнє співжиття розпалося саме по собі, але Дон в загальній картині уже відсутній, а шансу на те, що вони зійдуться знову, немає жодного. Я говорила з ним пару разів, але він мені теж нічого не пояснив. Сказав лише, що їхнє з Мілдред подружжя розпалося, і їм не слід було одружуватися взагалі, що все пішло не так з самого початку. Ні, до матері Ноя він повертатися не збирається. Він планує перебратися до Парижу. Він вже забрав свої пожитки з квартири на Перрі-стріт і має відїхати до кінця місяця. А тепер повернімося до Ноя. Дон перед відїздом хоче провести з ним трохи часу, тому його колишня дружина, себто, перша колишня дружина Гвендолін приїхала сьогодні до табору забрати Ноя і відвезти його назад до Нью-Йорку. Ось так, Арчі. Ной відїздить. Я знаю, як ви з ним міцно подружилися, якими добрими друзями ви з ним стали, але тут я нічим зарадити не можу. Я зателефонувала отій жінці, Гвендолін Маркс, і сказала, що, незалежно від того, що сталося між Доном та Мілдред, я хотіла б, аби наші хлопці й далі підтримували контакт, і що мені буде шкода, якщо їхні стосунки через це постраждають, але ота жінка, Арчі, людина жорстка й має серце з криги, тому вона сказала, що не вважає це потрібним. А чи повернеться Ной до табору після того, як його батько поїде до Парижу? поцікавилася я. Дайте, принаймні, хлопцям можливість попрощатися в неділю, сказала я, а вона відповіла: А навіщо? Я на ту мить вже

палала від гніву, я ніколи не була такою розлюченою, і я крикнула їй: Як же ж ви можете навіть ставити це запитання? А вона спокійненько відповіла: Мені треба захистити Ноя від емоційних сцен, бо йому й без того несолодко живеться. Не знаю, що тобі й сказати, Арчі. Та жінка просто схибилла. А тут іще сестра моя транквілізаторами обдовбалася, а тепер лежить у ліжку й виплакує свою душу. Дон від неї пішов, Ноя у тебе забрали, і якщо чесно, мій хлопчику, то справи у нас вельми кепські, еге ж?

Другий місяць в таборі став місяцем порожнього ліжка. Праворуч від того місця, де продовжував спати Фергюсон, на металевих пружинах лежав голий матрац, то було ліжко нині відсутнього Ноя, і кожного дня Фергюсон питав себе: А чи побачаться вони коли-небудь знову? Півтора року вони пробули кузенами, і от тепер вони вже не кузени. Тітка вийшла заміж за дядька, а тепер вони розлучилися, і дядько відїжджає на той бік Атлантичного океану, де він вже не зможе бачитися зі своїм хлопцем. Якийсь час все було міцним та солідним, а потім одного ранку сходить сонце і доти стабільний світ починає плавитися.

Наприкінці серпня Фергюсон повернувся додому в Мейплвуд, попрощався зі своєю кімнатою, зі столом для пінг-понгу у дворі, попрощався з дверима із тріснутим склом, які вели на кухню, і наступного тижня разом зі своїми батьками перебрався до нового будинку по той бік міста. Ера життя на широку ногу почалася.

2

2.1

Скільки Фергюсон себе пам'ятав, він завжди вдивлявся в зображення дівчини на етикетці пляшки White Rock⁵. То був сорт сельтерської води, яку його матір купляла під час поїздок до магазину A&P, які вона здійснювала двічі на тиждень, а оскільки його батько твердо вірив у корисні якості сельтерської води, то на обідньому столі у них завжди стояла пляшка «White Rock». І Фергюсон сотні разів придивлявся до дівчини на етикетці, підсовуючи пляшку ближче до себе, щоби краще бачити чорно-біле зображення її напівголого тіла. То була приваблива, скромно-елегантна дівчина з маленькими оголеними грудьми та білою пов'язкою на стегнах; пов'язка, повиснувши, оголила її праву ногу на всю довжину, а другу зігнуту в коліні ногу вона виставила вперед і, обпершись руками на виступаючий кам'яний валун, зазірала в озерце, під яким виднівся принагідний напис «White Rock». Цікавою й абсолютно нереалістичною деталлю того зображення були прозорі крильця на спині у дівчини, які означали, що вона була не просто людиною, а божеством або якоюсь зачарованою істотою; через те, що її кінцівки були такими тендітними, а фігура видавалася маленькою, вона сприймалася скоріше як дівчина, а не доросла жінка, і груди у неї були маленькими, іще не до кінця сформованими грудьми дванадцяти-тринадцятирічної дівчини, а акуратно заколото волосся оголяло світлу шкіру її шиї та плечей. То була саме така дівчина, про яку у хлопця могли виникнути серйозні думки, а коли той хлопець трохи подорослішає, і йому виповниться дванадцять чи тринадцять, то дівчина Вайт Рок легко могла перетворитися на повноцінну еротичну принадлежність, таку собі перепустку до світу плотських пристрастей і повністю пробуджених бажань, тож коли це сталося з Фергюсоном, він намагався дивитися на пляшку тоді, коли був впевнений, що його батьки цього не помітять.

Була також уклінна дівчина-індіанка, зображена на коробочці масла «Країна озер», така собі красуня-підліток з довгими косами та двома барвистими перами, які стирчали з-під прикрашеної намистом начільної пов'язки, але проблема цієї потенційної суперниці німфи Вайт Рок полягала в тім, що була вона повністю вдягнутою, що значно зменшувало її привабливість, не кажучи вже про іще одну проблему – проблему ліктів, які залякло стирчали з її боків, бо вона тримала перед собою коробочку масла, аналогічну тій, що стояла перед Фергюсоном, таку саму коробочку, але меншу, з таким самим малюнком дівчини-індіанки, яка тримала перед собою іще одну, іще меншу коробочку масла «Країна озер», і Фергюсон відчував, що в цьому полягав певний інтригуючий, хоча й приголомшливий сенс: дівчина-індіанка, безкінечно зменшуючись, тримає в руках коробочку масла, яка також безкінечно зменшується, і це скидалося на ефект, створюваний коробочкою вівсяної каші «Квакер оутс», на якій усміхнений квакер в чорному капелюсі поволі зменшувався до далекої точки, майже невидимої людському оку; то був світ всередині світу, який, в свою чергу, розташовувався всередині іншого світу, а той світ – всередині іще одного світу, і так далі, допоки світ не зменшувався до розмірів малесенького атома, але при цьому все одно якось примудрявся зменшуватися й далі. Це було по-своєму цікавим, але навряд чи здатним надихнути на еротичні фантазії, тому індіанська красуня з коробочкою масла не могла скласти конкуренцію принцесі Вайт Рок. Невдовзі після того, як Фергюсону виповнилося дванадцять, йому відкрили одну таємницю. Якось він пішов до сусіднього кварталу до свого приятеля Бобі Джорджа, і коли двоє хлопців сиділи на кухні,

⁵ White Rock – «Біла Скеля», всесвітньо відома мінеральна вода.

наминаючи бутерброди з тунцем, до них увійшов чотирнадцятирічний брат Бобі, Карл, високий кремезний хлопець з прищавими щоками та головою, яка добре розбиралася в математиці. Інколи він принижував свого молодшого брата, а інколи розмовляв з ним майже на рівних, але того дощового суботнього дня в середині березня непередбачуваний Карл перебував у великодушному гуморі, і поки хлопці сиділи за столом, жуючи бутерброди й запиваючи їх молоком, він повідомив їм, що зробив приголомшливе відкриття. Не кажучи, яке саме відкриття він зробив, Карл відкрив холодильник, витягнув коробку масла «Країна озер», дістав ножиці та котушку з шухляди біля раковини і поклав усі три предмети на стіл. Ось погляньте, сказав він, і два хлопця стали спостерігати, як Карл розрізав шестипанельну коробку на частини і відклав убік дві великі панелі із зображенням дівчини-індіанки. Встромивши ножиці в один із цих малюнків, він вирізав голі дівчачі коліна, які виглядали з-під спідниці, а потім причепив коліна липкою стрічкою до малюнку з іншої коробки масла – і о, диво! – ті коліна перетворилися на груди, двійко великих оголених грудей з червоною цяткою посередині, які важко було відрізнити від справжніх сосків. Доброчесна індіанка з племені Лакота враз перетворилася на хтиву секс-бомбу. Карл весело вишкірявся, Бобі аж пищав від сміху, а Фергюсон дивився на дівчину й мовчав. Ти диви, яка хитра штука, подумав він. Ножиці, смужка прозорої липучки – і дівчину з країни озер швидко роздягнули.

В журналі National Geographic, який батьки Фергюсона передплачували і чомусь після прочитання не викидали, були фотографії голих жінок. Вельми часто весною 1959 року Фергюсон з Бобі приходили зі школи додому й одразу ж прямували до гаражу, де переглядали стоси пожовклих журналів у пошуках картинок з гологрудими жінками, представницями примітивних племен Африки та Південної Америки, чорношкірими та брунатношкірими жінками з теплих країв, які ходили голими або майже голими й при цьому абсолютно не соромилися, що на них дивляться, виставляючи свої голі груди на показ з такою ж самою байдужістю, що й американська жінка, яка оголяє свої руки або вуха. Ті фотографії були однозначно нееротичного характеру, і за винятком випадкової молодої красуні, яка траплялася в кожному сьомому чи десятому примірнику, більшість жінок в очах Фергюсона не були привабливими, але дивитися на ті фото все одно було цікаво й повчально, бо вони, окрім всього іншого, демонстрували безкінечне розмаїття жіночих форм, зокрема численні відмінності в розмірі та формах грудей, від великих до маленьких та всього, що поміщається в цьому діапазоні, від грудей, життерадісно вистромлених угору, до грудей пласких та обвислих, від гордих грудей до грудей понурих, від грудей симетричних до грудей химерно несиметричних, від грудей заплаканих до грудей усміхнених, від всохлих мішечків древніх баб і до набряклих гігантських цицьок матерів, що годують немовлят. Під час цих дослідницьких експедицій Бобі багато хихотів, гортаючи сторінки «National Geographic», хихотів, приховуючи ніяковість від власного бажання переглядати те, що він називав «брудними картинками», але Фергюсону вони ніколи не видавалися брудними і він ніколи не соромився свого бажання переглядати їх. Вочевидь, груди мали велике значення, бо являли собою найпомітнішу видиму особливість, яка відрізняла жінок від чоловіків, а жінки були тепер для Фергюсона об'єктом підвищеної цікавості, бо навіть попри те, що він і досі залишався статево недозрілим хлопцем дванадцяти років, жінки хвилювали його достатньо сильно, аби він збагнув, що дні його дитинства добігають кінця.

Обставини змінилися. Пограбування складського приміщення в листопаді 1955 року, а потім автомобільна катастрофа лютого 1956 року видалила обох дядьків Фергюсона з кола його родини. Зганьблений дядько Арнольд мешкав тепер в далекій Каліфорнії, загиблий дядько Лью залишив цей світ назавжди, і «Домашній Світ Трьох Братів» наказав довго жити. Більшу частину року його батько так-сяк примудрявся тримати бізнес на плаву, але поліція вкрадених товарів так і не знайшла, а через те, що він втратив можливість отримати страховку, відмовившись написати заяву на свого брата до поліції, збитки, завдані цим актом милосердя, були

надто великими, щоби їх можна було відшкодувати. Замість глибше залізати в борги, батько за допомогою Фергюсоного діда виплатив банку терміновий кредит і все розпродав, скинувши з себе ярмо у вигляді магазинної будівлі, складу, залишків товару, і позбувшись таким чином привидів своїх братів та зруйнованого бізнесу, який був сенсом його життя. Ясна річ, магазинна споруда нікуди не поділася, вона стояла на тому ж самому місці на Спрінгфілд-авеню, тільки називалася тепер «Ньюмен: меблі зі знижкою».

Віддавши тестю борг після розпродажу, батько Фергюсона відкрив у Монклері новий, значно менший магазин під назвою «Телевізори і радіо від Стенлі». З точки зору Фергюсона, цей бізнес був значно кращим за попередній, бо трапилося так, що батьків новий магазин розташовувався в тому ж кварталі, що й студія «Роузленд Фото», і тепер він мав можливість коли завгодно заскочити на роботу до когось зі своїх батьків. Так, в «Телевізорах і радіо від Стенлі» було тісно, але там була приємна затишна атмосфера, і Фергюсону подобалося заходити після школи до батька, сідати біля його робочого столу в підсобці і дивитися, як він ремонтує телевізори, радіоприймачі та всяке інше приладдя, розбираючи й збираючи зламані тостери, фени, кондиціонери повітря, лампи, магнітофони, блендери, електричні соковижималки, пилососи, бо в оточенні швидко поширилася чутка, що батько Фергюсона міг відремонтувати все, що завгодно, тож поки молодий клерк Майк Антонеллі стояв за прилавком в основній кімнаті, продаючи мешканцям Монклеру радіо й телевізори, Стенлі Фергюсон проводив більшість свого часу в підсобці, мовчки займаючись ремонтом, терпляче розбираючи й збираючи зламані механізми, щоби вони запрацювали знову. Фергюсон розумів: щось в душі його батька зламалося після зради Арнольда, а зменшена реінкарнація його колишнього бізнесу стала для нього глибокою особистою поразкою, однак водночас щось у ньому змінилося й на краще, і основними вигодонабувачами цієї позитивної зміни стали його дружина та син. Тепер батьки Фергюсона сварилися значно менше, ніж раніш. Напруження в домівці зменшилося, інколи здавалося, що воно щезло взагалі, і Фергюсон тішився з того, що тепер батько з матір'ю щодня обідали разом в кутовій кабінці ресторану «Обід у Ела», і знову й знову всілякими різними способами (а насправді – завжди в один і той самий спосіб) матір Фергюсона давала йому знати: «Твій батько – хороший чоловік, Арчі, найкращий з усіх». Хороший та мовчазний, але тепер, коли батько полишив свою давню мрію стати другим Рокфеллером, Фергюсону стало комфортніше в його присутності. Тепер вони могли трохи поговорити, і в більшості випадків Фергюсон був певен, що батько його чує. І навіть коли вони не розмовляли, Фергюсону все одно було приємно посидіти біля батькового робочого столу після школи, виконуючи домашні завдання на одному боці, тоді як на другому боці батько займався своєю справою: повільно розбирав іще черговий пошкоджений механізм, ремонтував його і знову збирав.

Грошей стало менше, аніж в часи існування «Домашнього Світу Трьох Братів». Замість двох легкових автомобілів батьки Фергюсона мали тепер один – материн сріблясто-блакитний «понтіак» 1954 року, та червоний мікроавтобус «шевроле» з назвою батькового магазину на бокових дверцятах. Раніше на вихідні його батьки інколи відїжджали разом на екскурсії, здебільшого до Кетскіллз пограти в теніс та потанцювати в курортному комплексі «Гросінджер» або «Конкорд», але після того, як 1957 року відкрився магазин «Телевізори і радіо від Стенлі», ці виїзди припинилися. А 1958 року, коли Фергюсону знадобилася нова бейсбольна рукавичка, батько відвіз його аж до магазину Сема Браунштайна в центрі Ньюарку, щоби придбати рукавичку *за собівартістю*, замість дати йому гроші на таку ж саму рукавичку в магазині спортивних товарів Галлахера в Монклері. Різниця склала аж дванадцять з половиною доларів, але навіть ця різниця, будучи в загальноосвітньому масштабі не надто великою, виявилася істотним заощадженням, достатнім для того, щоби нагадати Фергюсону про той факт, що життя змінилося, і що відтепер йому доведеться добряче подумати, перш ніж просити в батьків щось таке, що виходить за межі діапазону товарів першої необхідності. Невдовзі після цього Кессі Бертон припинила працювати у них, і так само, як матір та тітка Мілдред плакали

в обіймах одна одної в аеропорту 1952 року, Кессі та його матір плакали того ранку, коли матір повідомила Кессі, що більше не має змоги наймати її. Вчора були біфштекси, сьогодні – стали гамбургери. Соціальний статус їхньої сім'ї дещо знизився, але чи стане людина при здоровому глузді втрачати сон через те, що їй довелося трохи затягнути пасок? Книга з публічної бібліотеки була такою ж самою, що й книга з книжкової крамниці, теніс залишався тенісом безвідносно того, де ви в нього грали – на муніципальному корті чи на корті приватного клубу, а біфштекси та гамбургери видобувалися з тієї ж самої корови. Може, біфштекси й мали уособлювати вершину привілейованого життя, але істина полягала в тім, що Фергюсон завжди віддавав перевагу гамбургерам, особливо з кетчупом – тим самим кетчупом, яким він колись намазував пухкеньке середньообсмажене філе, яке так подобалося його батьку.

Неділя й досі залишалася найкращим днем тижня, особливо якщо в цю конкретну неділю не планувалися візити до когось чи від когось, якщо це був день, який Фергюсон міг провести один зі своїми батьками. Тепер, коли він підріс і став дужчим, перетворившись на моторного, схибленого на спорті дванадцятирічного хлопця, Фергюсон дуже полюбив ранкові тенісні матчі зі своїми батьками – одиночні ігри з батьком, матчі два проти одного між матір'ю-сином та батьком, парні матчі, де вони з батьком грали проти Сема Браунштайна та його молодшого сина, а після тенісу був обід в ресторані «У Ела» з незмінним молочним коктейлем, після обіду були кінофільми, а після кінофільмів були китайські страви в «Зеленому Дракони» в Глен-Рідж, або смажені курчата в «Літл-хаус» в Мілберні, або гарячі сандвічі з індичкою в «Хижці Пела» у Вест-Орандж, або тушковане м'ясо і сирні млинці в «Клермон Дінер» в Монклері – людних недорогих забігайлівках Нью-Джерсійських передмість. Може, й були ті харчевні шумливими та невитіюватими, але страви там подавали якісні й смачні, до того ж, то була неділя, день, який вони проводили всі утрюх, і хоча Фергюсон вже й почав на той час віддалитися від батьків, отой єдиний у тижні день допомагав підтримувати ілюзію, що боги таки можуть бути милосердними, якщо забажають.

Тітка Мілдред і дядько Генрі не змогли витворити кузена по лінії Адлерів, якого Фергюсон так прагнув, коли був малим хлопцем. Причини були йому невідомі – чи то стерильність, чи то безплідність, чи то свідоме небажання збільшувати кількість світового населення, але, попри розчарування Фергюсона, вакуум, створений на Західному узбережжі відсутністю кузена, в кінцевому підсумку спрацював йому на руку. Може, тітка Мілдред і не була близькою подругою його матері, але, не маючи власних дітей і не бачачи ніде ані племінника, ані племінницю, вона увесь свій нерозтрачений материнський інстинкт присвятила своєму єдиному й неповторному Арчі. Після від'їзду до Каліфорнії, коли Фергюсону було п'ять років, вони з дядьком Генрі кілька разів поверталися до Нью-Йорку на тривалі літні гостини, і навіть тоді, коли тітка Мілдред на решту року поверталася до Берклі, вони підтримувала зі своїм племінником контакт або листовно, або зрідка телефонічно. Фергюсон розумів, що було в його тітці щось крижане, що вона могла бути різкою й упередженою і навіть грубою по відношенню до інших людей, але з ним, зі своїм єдиним та неповторним Арчі, вона була зовсім іншою людиною, сповненою похвал, доброго настрою та допитливості – а що ж там мій хлопчик думає, читає та робить? Іще коли він був зовсім маленьким, тітка призвичаїлася купляти йому подарунки, багато подарунків, які, зазвичай, надходили у вигляді книжок та платівок, а тепер, коли він підріс, і його розумові здібності збільшилися, збільшилася й кількість книжок та платівок, які вона надсилала йому з Каліфорнії. Може, тітка не довіряла його матері й батьку щодо їхньої здатності забезпечити малому Фергюсону належне інтелектуальне наставництво, можливо, вона вважала його батьків неосвіченими буржуазними нікчемами, можливо, вона вважала своїм обов'язком врятувати Фергюсона від пустелі невігластва, в якій він жив, гадаючи, що вона і тільки вона одна зможе надати йому допомогу, необхідну для того, щоби видряпуватися крутосхилами Просвітництва. Цілком імовірно, що тітка Мілдред була *інтелектуальним*

снобом (так сказав колись батько у розмові з матір'ю, а малий Фергюсон підслухав), але не можна було заперечувати того факту, що вона – сноб чи не сноб – була справжнім інтелектуалом, людиною широкої ерудиції, яка заробляла на життя, працюючи університетським викладачем, а ті твори, які вони рекомендувала своєму племіннику, дійсно йшли йому на користь.

Жоден хлопець з оточення Фергюсона не читав того, що прочитав він, а завдяки тому, що тітка Мілдред вибирала йому книги дуже ретельно, так само ретельно, як і своїй сестрі під час її вимушеного затвірництва тринадцять років тому, малий читав книги, які висилала йому тітка, з жадібністю, котра нагадувала чисто фізичний голод, бо тітка добре розуміла, які саме книги зможуть задовольнити потреби швидко зростаючого хлопця – від шести до восьми років, від восьми до десяти, від десяти до дванадцяти, і так до закінчення середньої школи. Спочатку були казки Братів Грімм та різнокольорові книжечки з казками Ендрю Ланга, потім – чудернацькі фантастичні романи Льюїса Керрола, Джорджа Макдональда та Е. Несбіта, на зміну яким прийшли адаптовані версії грецьких та римських міфів, дитячі адаптації «Одисеї» та «Павутини Шарлотти», книга-вибірка з «Тисяча одної ночі», упорядкована як «Сім мандрів Синдбада-мореплавця», а згодом, кілька місяців потому, – майже повний варіант «Тисяча одної ночі» на шестистах сторінках. Наступного року тітка прислала Фергюсону готичний роман «Химерна історія доктора Джекіла і містера Гайда», оповідання жахів і таємниць Едгара По, а також «Принц та жебрак», «Викрадений», «Різдвяна пісня», «Том Соер», і «Етюд в багряних тонах». Фергюсон так емоційно відреагував на книгу Артура Конан Дойля, що на свій одинадцятий день народження отримав від тітки Мілдред подарунок у вигляді товстелезного ясно ілюстрованого видання під назвою «Повна збірка оповідань про Шерлока Холмса». Це – лише деякі з книжок, а окрім книг надходили ще й платівки, які були для Фергюсона не менш важливими, ніж книги, і які, починаючи з його дев'яти-десятирічного віку, ось уже майже три роки присилалися з регулярними три-чотиримісячними інтервалами. Джаз, класична музика, музика народна, ритм-енд-блюз, і навіть трохи рок-н-рол. В платівках, як і в книжках, підхід тітки Мілдред був суто педагогічним: вона вела Фергюсона від сходинок до сходинок, знаючи, що Луї Армстронг має передувати Чарлі Паркеру, Чарлі Паркер – Майлзу Девісу, що Чайковський, Равель і Гершвін мають передувати Бетховену і Баху, що фолк-групу Weavers слід слухати раніш, ніж виконавця блюзів Хадді Ледбеттера, що Коул Портер у виконанні Еллі Фітцджеральд був необхідною сходиною до Біллі Холідея з його композицією Strange Fruit. На свій превеликий жаль, Фергюсон виявив, що сам він не мав ані децимі музичного таланту. Він спробував був грати на фортепіано у віці семи років, але, пригнічений та розчарований, кинув це заняття рік потому; він спробував був грати на корнеті у віці дев'яти років, але кинув; коли ж йому було десять, Фергюсон спробував себе за ударними інструментами, але кинув також. З якоїсь причини йому було важко читати ноти, він чомусь не міг повністю засвоювати символи на сторінці, порожні й заповнені кружальця на лініях чи поміж ними, діези та бемолі, ключові знаки, скрипінні та басові ключі; ці умовні позначення не хотіли входити в його свідомість і автоматично розпізнаватися нею подібно до букв та цифр, тому йому доводилося обмірковувати кожну ноту, перш ніж зіграти її, а це уповільнювало сприйняття такту та ритму того чи іншого музичного твору, і, фактично, унеможливлювало музикування взагалі. То була ганебна й сумна поразка. Його зазвичай швидкий та ефективний розум сильно гальмувався, коли справа доходила до розшифрування цих неслухняних знаків, і, замість вперто лупитися головою об стінку, Фергюсон припинив боротьбу. Ця поразка була сумною ще й тому, що він дуже любив музику й чудово чув і розумів її у виконанні інших людей, бо мав чутливе вухо й гостро сприймав тонкощі композиції та виконання. Але сам він як музикант був безнадійним, абсолютним невдахою, і це означало, що він понизився в статусі до слухача, палкого й відданого слухача, а тітка Мілдред була достатньо розумною, щоби знати, як ту відданість підживлювати, бо, безперечно, вважала музику та любов до неї одною з основних причин, через які було варто жити на світі.

Того літа, під час одного зі своїх візитів разом з дядьком Генрі, тітка Мілдред просвітила Фергюсона іще з одного істотного питання, безпосередньо з музикою та книгами не пов'язаного, але так само важливого для його розумового розвитку, якщо навіть не важливішого. Вона приїхала до Монклеру провести там кілька днів зі своїм єдиним та неповторним хлопчиком та його батьками, і коли вони удвох вперше сіли пообідати (його батьки були в той час на роботі, а це означало, що окрім тітки та Фергюсона в домі нікого не було), він показав на пляшку сельтерської «Вайт Рок», яка стояла на столі, і спитав, чому дівчина має на спині крила. Йому це було незрозуміло, пояснив малий. То були не крила янгола чи пташки, які можна було б очікувати у міфічної істоти, а крила крихкої комашки, крила бабки чи метелика, і йому це видавалося глибоко бентежним.

– А ти що, не знаєш, хто вона така, Арчі? – спитала тітка.

– Ні, – відповів він. – Звідки мені знати? Якби я знав, то й не питав би, еге ж?

– А я гадала, що ти *прочитав* казки й легенди в обробці Томаса Булфінча, які я вислала тобі пару років тому.

– Я прочитав.

– Усі?

– Та, начебто, всі. Може, пропустив два-три розділи. Вже не пам'ятаю.

– Не зважай. Пізніше прочитаєш. – Взявши пляшку зі столу й постукавши пальцем по зображенню дівчини, тітка сказала: – Це – не надто добрий малюнок, але, як на мене, це – Психея. Ну що, тепер пригадав?

– Купідон і Психея! Так, я прочитав той розділ, але там жодного разу не йшлося про те, що Психея має крила. У Купідона крила були, крила та ще й сагайдак зі стрілами, але ж Купідон – бог, а Психея – звичайна смертна. Прекрасна дівчина, але все одно людина, така ж, як і всі ми. Ой, ні, стривайте. Пригадав. Після того, як вона вийде заміж за Купідона, вона також стає безсмертною. Я вірно кажу? Але мені все одно незрозуміло, звідки у неї ці крила.

– Слово *psyche* має в грецькій мові два значення. Два дуже різних, але цікавих значення: *метелик* і *душа*. Але якщо добряче замислитись, то метелик і душа виявляються не такими вже й різними, еге ж? Метелик починає своє існування у вигляді гусені – огидного хробака, а потім одного дня та гусень утворює кокон, і той кокон через певний час розкривається, й звідти випурхує метелик – найгарніше створіння у світі. Те ж саме трапляється й з людськими душами, Арчі. Вони борються в глибинах темряви та неуттва, вони страждають, переживаючи всілякі лиха й негаразди, і ці страждання їх мало-помалу очищають, ці лиха їх загартовують, і одного дня та чи інша душа стає шляхетною душею. Вона виривається зі свого кокону й злітає в повітря розкішно красивим метеликом.

Фергюсон не мав здібностей до музики та малювання, був прикро недолугим в співах, танцях та акторстві, але один талант він все ж таки мав. То був талант до ігор, спортивних ігор у всіх їхніх сезонних різновидах: в теплу погоду це був бейсбол, в прохолодну – футбол, в холодну – баскетбол, тому коли Фергюсону виповнилося дванадцять, він був членом команди у кожному з цих видів спорту і грав у спортивні ігри цілорічно, не перериваючись. Відтоді, як наприкінці вересня 1954 року вони з Кессі спостерігали, як Мейс та Родс перемогли «Гігантів», бейсбол назавжди став його основною пристрастю, а коли наступного року Фергюсон почав грати в бейсбол по-справжньому, то виявилось, що це вдавалось йому напрочуд добре. Настільки добре, що він не поступався найкращим гравцям довкола нього: був вправним на прийомі, вправним у центрі поля, вправним на подачі і мав вроджене почуття нюансів будь-якої конкретної ситуації в ходів гри, а коли людина виявляє, що здатна щось робити добре, у неї з'являється схильність займатися цим якомога частіше й далі. Вранці на вихідні, вдень у будні дні, кожного вечора протягом всього тижня Фергюсон безкінечно грав у любительські ігри зі своїми товаришами в громадських парках, вже не кажучи про численні домо-

рошені відгалуження якоїсь гри, серед яких були стік-бол, віфл-бол, ступ-бол, панч-бол, кік-бол, а також руф-бол. Коли Фергюсону виповнилося дев'ять, з'явилася Мала Бейсбольна Ліга, а з нею – і шанс увійти до складу якоїсь офіційної команди й надіти уніформу з номером на спині, номером 9, він завжди був у тій команді номером 9, а також в усіх інших командах, де він грав опісля, бо гравців дев'ятеро і дев'ятеро іннінгів, 9 було цифрою сутністю самої гри; на голові у нього була бейсболка з вишитою літерою «Г», яка означала «Спортивні товари Галлахера», спонсора команди, яку регулярно тренував на громадських засадах містер Балдасарі, котрий навчав гравців фундаментальним навичкам під час практичних занять, які відбувалися двічі на тиждень – в суботу вранці або вдень та увечері у вівторок або четвер. Містер Балдасарі плескав у долоні й вигукував лайки, накази та заохочення. І Фергюсон, граючи в тій команді чотири роки, виріс від худорлявого, як патичок, дитинчати до дужого хлопця, другого бейсмена та восьмого подавача в дев'ять років, шорт-стопера і другого подавача в десять років, шорт-стопера й подавача-чистильника в одинадцять та дванадцять; до всього цього додавалося задоволення грати на очах у публіки чисельністю в середньому від п'ятдесяти до ста чоловік, серед яких були брати та сестри гравців, їхні приятелі, кузини й кузени, бабусі й дідусі, випадкові глядачі, які підбадьорювали, тюкали, верещали, плескали в долоні й тупали ногами на трибунах, починаючи з першої подачі й до завершального ауту. За всі ці чотири роки його матір рідко пропускала ігри; він починав виглядати її іще під час розминки з партнерами по команді; і ось раптом з'являється вона, махаючи йому рукою зі свого місця на трибунах, і Фергюсон завжди чув її голос, який прорізався крізь вереск натовпу, коли він виходив на подачу: «Давай, Арчі, красиво й легко, давай, подавай!» А після кончини «Домашнього Світу» та народження «Телевізорів та радіо від Стенлі» на ігри почав приходити і його батько, і хоча він і не кричав так, як матір, принаймні, не так сильно, щоб його було чути крізь голоси публіки, саме він вів записи загального рівня досягнень Фергюсона на бейсбольній ниві, які стабільно зростали з кожним роком, досягнувши неймовірно високого показника 0,532 в останньому сезоні, остання гра якого відбулася за два тижні до розмови Фергюсона і тіткою Мілдред про Психею. Але на той час він вже був найкращим гравцем команди, одним з трьох найкращих гравців усієї ліги, і це, загалом, був максимум того, що міг досягнути у свої роки талановитий дванадцятирічний гравець.

У п'ятдесятих роках діти в баскетбол не грали, бо їх вважали надто маленькими й слабкими, щоби здійснювати кидки у високі кошики, тому освіта Фергюсона в баскетбольній науці почалася тільки тоді, коли він перейшов дванадцятирічну вікову межу; натомість він постійно грав у футбол іще з шести років – в шоломі та з наплічниками, здебільшого у ролі півзахисника, оскільки він був витривалим, але не надто швидким бігуном. Та коли руки його виростили достатньо великими, щоби міцно тримати м'яча, його позиція на полі змінилася, бо Фергюсон з друзями виявили, що він мав неймовірний талант давати паси, що ті кручені м'ячі, які він швиргав своєю правою рукою, летіли швидше, точніше і значно далше, ніж будь-чий – на п'ятдесят-п'ятдесят – п'ять ярдів, коли йому було іще чотирнадцять, і хоча Фергюсон не любив футбол з таким палким заповзяттям, як бейсбол, йому страшенно подобалося грати диспетчером, бо майже не було відчуття, приємнішого за те, коли ти подаєш довгий пас приймаючому, який мчить на повній швидкості до залікової зони, пробігши тридцять-сорок ярдів від лінії розіграшу; те дивовижне відчуття невидимого зв'язку крізь порожній простір було схожим на емоцію, яку він переживав, влучаючи м'ячем з кидка в стрибку в баскетбольний кошик з відстані двадцять футів, але воно було сильнішим та приємнішим, бо породжувалося зв'язком з іншою людиною, а не з бездушним предметом, зробленим з фанери та сталі, і тому Фергюсон ладен був перетерпіти менш привабливі аспекти цього виду спорту (грубі поштовхи, вбивчі блоки, болючі зіткнення, які залишали по собі синці) заради того, аби ще раз пережити оте завжди неймовірне відчуття, коли ти кидаєш пас своєму товаришеві по команді. А потім, в листопаді 1961 року, його, чотирнадцятирічного десятикласника, звалив на землю стоп'я-

тикілограмовий захисник на ім'я Денніс Мерфі, і він опинився в шпиталі зі зламаною лівою рукою. Фергюсон планував виступити за шкільну команду наступної осені, але проблема футболу полягає в тім, що для того, аби в нього грати, потрібен дозвіл батьків. Тож коли він прийшов додому після першого дня шкільних занять і подав своїй матері свою офіційну заяву, вона відмовилася підписати її. Фергюсон благав її, картав і навіть лаяв за те, що вона поводитися як істерична й надміру турботлива матір, але Роза не поступилася. Отак і завершилася Фергюсонова кар'єра футбольного гравця.

«Ти гадаєш, я ідіотка», мовила його матір, «але колись ти мені за це “спасибі” скажеш, Арчі. Ти – дужий хлопець, але ти ніколи не будеш достатньо дужим і великим, щоби перетворитися на дубоголового телепня, а саме таким і треба бути, щоби грати в футбол – кремезним дубоголовим телепнем, скотинякою в людській подобі, якому подобається збивати з ніг і калічити інших людей. Ми з батьком страшенно засмутилися, коли ти минулого року зламав руку, але тепер я розумію, що то був випадок із розряду «не було б щастя, та нещастя помогло». Я не збираюся дозволяти своєму сину покалічити у школі все своє тіло, щоби потім до скону шкутильгати на ушкоджених ногах. Тримайся за бейсбол, Арчі. Це – прекрасний спорт, ти так вправно й красиво граєш, тож навіщо наражати себе на ризик втратити бейсбол, травмувавши себе в цій безглуздій грі під назвою футбол? Якщо вже тобі так подобається роздавати оті паси, то можеш грати в тач-футбол. Он поглянь на сімейство Кеннеді. Саме цим вони й займаються, хіба ж ні? Всією сім'єю вовтузяться собі на галявинці в Кейп-Код, кидаючи м'ячі туди-сюди й тішачись, як малі діти. І мені це дуже до вподоби».

Сімейство Кеннеді. Навіть тепер, будучи незалежним і вільно мислячим (а інколи – бунтівним) п'ятнадцятирічним хлопцем, Фергюсон не переставав дивуватися, як добре матір і зараз розуміла його, як вправно могла достукатися до його серця, коли цього вимагала ситуація, до його серця, такого схильного до помилок та внутрішніх конфліктів. І хоча йому не хотілося зізнаватися в цьому ані собі, ані їй, ані будь-кому іще, Фергюсон знав, що стосовно футболу матір мала рацію, що його темперамент суперечив правилам жорстокого, а іноді й кривавого протистояння, і що йому самому піде на користь, якщо він зосередиться на своєму улюбленому бейсболі. До того ж матір повернула важіль іще на одну позначку і згадала Кеннеді, знаючи, що ця тема є для її сина дуже важливою, значно важливішою за ефемерне питання футболу, тому коли вона скерувала розмову зі схоластики спорту до конкретики американського президента, ця розмова набула зовсім іншого виміру, і раптом слова скінчилися, й більше не було чого сказати.

На той час Фергюсон слідкував за Кеннеді понад два з половиною роки, починаючи з його заяви про висунення своєї кандидатури на посаду президента від демократичної партії третього січня 1960 року, якраз за два місяці до тринадцятого дня народження Фергюсона і через три дні після початку нового десятиліття. Цю заяву Фергюсон чомусь розглядав як ознаку піднесеного оновлення, бо все його свідоме життя пройшло в п'ятдесятих роках під егідою старика-президента, хворого на серце колишнього генерала, який полюбляв грати в гольф, а Кеннеді вражав його як людина нова й непересічна – жвавий молодий чоловік, який зібрався змінити світ, несправедливий світ расового гноблення, ідіотичний світ Холодної війни, небезпечно хиткий світ гонки ядерних озброєнь, самовдоволений світ бездумного американського матеріалізму. Оскільки іншого кандидата, який задовольняв би Фергюсона своїм підходом до розв'язання цих проблем, не було, то він вирішив, що саме Кеннеді є людиною майбутнього. На той час він був іще надто молодим, аби зрозуміти, що політика – це завжди політика, але водночас Фергюсон був достатньо дорослим, аби зрозуміти: щось назріває, щось має статися, бо ті перші дні 1960-х повнилися новинами про сидячий протест, влаштований чотирма чорними студентами в буфеті універмагу «Вулворт» на знак протесту проти сегрегації, про конференцію з роззброєння в Женеві, про збиття шпигунського літака У-2 над радянською територією

й арешт пілота Гері Паурерса, в результаті чого Хрущов перервав свою участь у Паризькому саміті і припинив Женевські переговори, де так і не було досягнуто прогресу з зупинки поширення ядерної зброї, що спричинило погіршення стосунків між Кастро та Сполученими Штатами, які урізали імпорт кубинського цукру на 95 %, а семеро днів потому Кеннеді виборів своє призначення кандидатом від демократичної партії на майбутніх президентських виборах. Призначення відбулося на з'їзді демократів у Лос-Анджелесі. Це було під час першого з трьох літніх сезонів поспіль, які Фергюсон провів вдома в Нью-Джерсі, граючи в бейсбол в Американському Легіоні в команді «Монклер Мадхенс»; протягом першого року він проводив чотири гри на тиждень ведучим хіттером і другим бейсменом, оскільки він, як наймолодший гравець команди, мав знову розпочинати знизу, будучи єдиним тринадцятирічним хлопцем в команді з чотирнадцятирічних та п'ятнадцятирічних гравців. І протягом всіх спекотних липня та серпня, коли Фергюсон читав газети й такі книжки, як «Колгосп тварин», «1984», «Кандід», уважно слухав Третю, П'яту та Сьому симфонії Бетховена, неодноразово прослуховував «Поргі і Бесс» Майлза Девіса, його лояльність зростала з кожним числом журналу «Mad»; він продовжував заходити до материнної студії та батькового магазину з імпровізованими візитами, а після нетривалого спілкування з батьками йшов до місцевого штабу демократичної партії, розташованого за півтора квартали на тій же вулиці. Там він допомагав дорослим волонтерам клеїти марки на конверти в обмін на незліченну кількість агітаційних значків, липучок на бампери та плакатів, які він кріпив плівкою «скоч» до кожного вільного місця у своїй спальні, і в результаті під кінець літа його кімната перетворилася на такий собі храм Кеннеді.

Багато років потому, коли він став достатньо дорослим, щоби краще розбиратися в житті, Фергюсон, згадуючи той юнацький період обоження свого героя, морщився від досади, але саме так він сприймав події в 1960 році, та і як він міг добре розбиратися в житті, проживши на той час на землі лише тринадцять років? Тому Фергюсон вболівав за Кеннеді й бажав йому перемоги, так само як він колись вболівав за «Гігантів», бажуючи їм перемоги в іграх Світової серії, бо зрозумів, що політична кампанія нічим не відрізнялася від спортивної події. Замість ударів там обмінювалися різкими фразами, хоча політичні поєдинки за своєю жорстокістю й запеклістю часто не поступалися найкривавішим поєдинкам боксерів. Коли ж ішлося про змагання за посаду президента, то боротьба розгорталася в такому грандіозному й видовищному масштабі, що кращого шоу в Америці годі було й шукати. Ефектний Кеннеді проти похмурого Ніксона, Король Артур проти Зануди, чарівливість проти неприязні, надія проти розчарування, день проти ночі. Чотири рази двоє претендентів дебатували по телевізору, чотири рази Фергюсон з батьками дивилися ці дебати в маленькій вітальні, і чотири рази вони були впевнені, що Кеннеді переміг Ніксона, хоча люди казали, що по радіо Ніксон буквально розтоптав свого опонента. Але найголовнішим тепер був телевізор, телевізор був майже у всіх і йому невдовзі судилося стати всім – як і передрік батько Фергюсона під час війни, тож на домашньому екрані перший телевізійний президент переміг за явною перевагою.

Перемога ж, яку Кеннеді виборов 8 листопада, була далеко не такою переконливою, як в телевізорі, – він набрав лише на сто тисяч голосів більше в загальнонаціональному масштабі, що стало одною з найменших переваг в історії виборів; що ж стосувалося колегії виборщиків, то тут перевага виявилася вагомішою – аж на 84 голоси. Коли Фергюсон пішов наступного ранку до школи святкувати перемогу разом з іншими прихильниками Кеннеді, ці цифри були іще невідомими; і досі не припинялися розмови про триваючу відсутність результатів з Іллінойсу, подекували, що чиказький мер Дейлі викрав машини для голосування з республіканських дільниць і втопив їх в озері Мічиган. Коли ці звинувачення дійшли до вух Фергюсона, він сприйняв їх з трудом, бо думка про фальшування була надто ганебною, надто моторошною; важко було уявити собі, що такий недостойний трюк міг обернути вибори на непристойний жарт, комедію з брудними маніпуляціями та брехнею. Фергюсон вже був зібрався дати вихід своєму несамовитому обуренню, але раптом змінив хід своїх думок, збагнувши, що треба від-

кинути свій піонерський ідеалізм і визнати, що статися могло що завгодно. Нечесних людей багато скрізь, і чим впливовіша людина, тим більшим є потенціал корупції, але навіть якщо ця історія правдива, ніщо не вказувало на те, що до неї був причетний Кеннеді. Дейлі та його банда шахраїв – можливо. Але не Кеннеді. В жодному разі не Кеннеді.

Але попри свою непохитну впевненість в чесності людини майбутнього всю решту дня Фергюсон носив у голові образ отих потонулих машин для голосування, які лежали тепер на дні озера Мічиган, а коли остаточні цифри засвідчили, що Кеннеді переміг би й без голосів, отриманих в Іллінойсі, думка про машини все одно не покидала його іще багато років потому.

Вранці 20 січня 1961 року він сказав своїм батькам, що почувується зле і чи не можна йому пропустити заняття. Оскільки Фергюсон був хлопцем сумлінним і не вирізнявся тим, що вигадував собі неіснуючі болячки, його прохання було задоволене. Отак йому вдалося подивитися інавгураційну промову Кеннеді, сидячи перед телевізором, тоді як його батьки були на роботі в центрі міста. Він сидів один у маленькій вітальні, сполученій з кухнею, споглядаючи церемонію, що відбувалася в холодну й вітряну вашингтонську погоду, настільки холодну й настільки вітряну, що коли древній Роберт Фрост зі сльозливими очима піднявся на трибуну прочитати вірша, якого він написав з приводу інавгурації, той самий Роберт Фрост, який був автором єдиного рядка поезії, який Фергюсон знав напам'ять («Дві дороги у жовтому лісі»), вітер, брикнувши, мов норувистий кінь, несподівано ударив з такою силою, що вирвав з рук старого манускрипт, який складався всього з одної сторінки, і підкинув його високо в повітря. Старенький сивочолий бард вмить позбувся свого творіння, яке збирався зачитати, але не розгубився, взяв себе в руки з завидним самовладанням та жвавістю і, тоді як його новий вірш шугав над натовпом в повітрі, прочитав напам'ять свого старого вірша, обернувши таким чином потенційну катастрофу на свого роду тріумф, тріумф вражаючий, але водночас і комічний, або, як висловився Фергюсон, розповідаючи про це своїм батьків того вечора, і кумедний, і водночас не кумедний.

А потім на трибуну вийшов щойно приведений до присяги президент, і з тої миті, коли він почав свою промову, ноти, які злітали з цього добре настроєного риторичного інструменту, так природно лягли на Фергюсонів слух, так доречно з'єдналися з його внутрішніми сподіваннями, що йому здалося, наче він слухає виконання музичного твору. «Людина тримає у своїх тлінних руках. Нехай шириться слово. Заплатимо будь-яку ціну, знесемо будь-який тягар. Атомна зброя має потугу знищити всі види людських злиднів, а разом із ними – всі види людського життя. Нехай кожна країна знає. Передали смолоскип як естафету. Здолаємо всі негаразди, підтримуватимемо всіх наших друзів, боротимемося з усіма нашими ворогами. Нове покоління американців. Ця нестійка рівновага страху, яка затримує прихід тої години, коли почнеться остання війна людства. Сурма знову кличе нас вперед. Кличе нас нести тягар тривалої боротьби, чий результат нам невідомий наперед. Але почнімо. Народжене в цьому столітті, загартоване війною, дисципліноване важким і жорстоким миром. Досліджуймо зорі. Не питай, що може зробити для тебе твоя країна. Питай, що ти можеш зробити для неї. Боротьба зі спільними ворогами людства: тиранією, хворобами та війнами. Нове покоління. Питай. Не питай. Але ж почнімо».

Наступні двадцять місяців Фергюсон пильно спостерігав, як чоловік майбутнього йшов, спотикаючись, вперед, ознаменувавши створення своєї адміністрації народженням Добровольців Корпусу миру, а потім поставивши під сумнів власні ініціативи катастрофою, яка сталася сімнадцятого квітня в Затоці Свиней. Три тижні потому НАСА закинула в космос, мов футбольного м'яча, астронавта на ім'я Алан Шепард, і Кеннеді проголосив, що до кінця шістдесятих років нога американця ступить на поверхню Місяця. Фергюсону було важко повірити в це, але він сподівався, що так воно й станеться, бо він бажав, щоби його обранець довів свою правоту. Потім Джон із Жаклін подалися до Парижу на зустріч з Де Голлем, після якої відбулася дводенна зустріч з Хрущовим у Відні. Не встиг Фергюсон і оком зморгнути, як в

Німеччині виросла Берлінська стіна, а коли він читав першу в своєму житті книгу про американську політику, «Як стати президентом, 1960», в Єрусалимі розпочався процес на Ейхманом. Те сумне видовище, де наполовину лисий, з нервовим тиком, вбивця сидів один у скляній будці, Фергюсон спостерігав по телевізору щодня після школи, спостерігав, проникнутий жахом почутого, але не зводячи очей з екрану, не в змозі відвести їх, і до того часу, коли процес завершився, він встиг прочитати аж 1245 сторінок книги «Злет і падіння Третього Рейху» – дебелого фоліанту, написаного колишнім опальним журналістом Вільямом Ширером, який став лауреатом премії National Book Award. То була найдовша книга, яку до того доводилося читати Фергюсону. Наступний рік почався з ще одного космічного досягнення: в лютому Джон Гленн злетів аж за межі тропосфери й виконав три витка довкола Землі; це досягнення весною повторив Скотт Карпентер, а потім, лише два дні потому, як Джеймс Мередіт став першим чорним студентом, зарахованим до Університету Міссісіппі (ще одне видовище, за яким Фергюсон спостерігав по телебаченню, сподіваючись, що бідолаху не заб'ють до смерті), Уоллі Ширра перевершив Гленна й Карпентера, облетівши на початку жовтня довкола земної кулі аж шість разів. В той час Фергюсон був уже в десятому класі своєї нової середньої школи в Монклері, і через те, що його матір відмовилася підписати офіційну заяву, футбольний сезон розпочався без нього. На час польоту Ширра в космос він майже встиг подолати своє розчарування, однак знайшов собі новий інтерес в особі Анни-Марії Думартін, співучениці-десятикласниці, яка перебралася до Америки з Бельгії і відвідувала разом з ним заняття з геометрії та історії. Фергюсон настільки захопився новим об'єктом своєї швидко зростаючої симпатії, що йому стало ніколи думати про чоловіка майбутнього. Тому в той вечір двадцять другого жовтня, коли Кеннеді звернувся до американського народу з інформацією про російські ракетні бази на Кубі і про запровадження військово-морської блокади, він не дивився цю трансляцію вдома разом зі своїми батьками. Натомість він сидів в громадському парку з Анною-Марією Думартін, обнімаючи її й цілуючи вперше в житті. Вперше в житті зазвичай уважний Фергюсон забув про все на світі, і тому найбільша міжнародна криза з часу Другою світової війни, загроза ядерного конфлікту і можливого кінця існування роду людського відбилася в його свідомості лише наступного ранку, коли увага до зовнішнього світу знову повернулася до нього, але протягом тижня його улюбленець Кеннеді спромігся переграти росіян, і Карибська криза завершилася. Здавалося, що світу ось-ось настане кінець – але він так і не настав.

Коли прийшов День подяки, у Фергюсона вже не залишилося жодного сумніву: це – кохання. В минулому йому довелося пережити численні захоплення. Спершу це була дитсадківська любов до Кеті Голд і Марджі Фітцпатрік, коли йому було шість років, потім – несамопитий вир фліртування з Керол, Джейн, Ненсі, Сюзан, Мімі, Ліндою та Конні у віці дванадцяти й тринадцяти років, танці по вихідних, палкі поцілунки під місячним сяйвом у дворах та в альтанках, перші несміливі спроби набути сексуального досвіду, таємниці заслинених язиків та плоті, присмак губної помади, аромат парфумів, звук нейлонових панчіх, що труться одна об одну. І раптом, в чотирнадцять, прорив з дитинства в юнацтво, в нове й незвідане життя в якомусь немовби чужому, постійно мутуючому тілі; невчасні ерекції, полюції, мастурбації, еротичні мрії, нічні хтиві драми, виконувані примарами з секс-театру, розташованого в його голові, соматичні катаклізми юності, але якщо не брати до уваги ці фізичні зміни та збурення, то фундаментальні шукання і до початку нового життя і після його початку завжди мали духовний характер; то були мрії про міцне єднання, взаємну любов між спорідненими душами, душами, ясна річ, наділеними тілами, милостиво наділеними тілами, але спершу йшла душа, спершу завжди йшла душа, і тому попри свої флірти з Керол, Джейн, Ненсі, Сюзан, Мімі, Ліндою та Конні Фергюсон невдовзі виявив, що жодна з цих дівчат не мала душі, якої він прагнув, тому одна за одною він втратив до них інтерес і дозволив їм щезнути зі свого серця.

Проте з Анна-Марією Думартін все йшло навпаки. Перші його захоплення розпочиналися як сильний фізичний потяг, але чим краще він визнавав тих дівчат, тим менше його вабило до них, тоді як Анну-Марію він спершу ледь помітив, обмінявшись з нею за увесь вересень місяць лише кількома словами. Але потім їхній вчитель історії випадково поставив їх працювати разом над спільним проектом, і Фергюсон, познайомившись з дівчиною ближче, з подивом для себе виявив, що йому хочеться дізнатися про неї більше. Чим більше він про неї дізнавався, тим вищою виростала вона в його очах, і через три тижні щоденних зустрічей на тему злет і падіння Наполеона (це було темою їхньої спільної роботи) колись непоказна дівчина-бельгійка з легким французьким акцентом перетворилася на екзотичну красуню, і серце Фергюсона цілковито заповнилося нею аж по вінця, і йому захотілося, щоби вона залишалася в ньому якомога довше. То було несподіване й непередбачуване завоювання. П'ятнадцятирічний хлопець був застуканий зненацька, а потім Купідон заблукав і випадково опинився в Монклері, штат Нью-Джерсі. Стоячи в черзі за квитком до Нью-Йорку чи до Афін, чоловік Психеї знічев'я випустив стрілу – і поклав початок болісної пригоди під назвою «Перше велике кохання Фергюсона».

Вона була маленькою, але не незвично маленькою – п'ять футів і п'ять дюймів босоніж, з темним волосся середньої довжини, округлим обличчям з симетричними рисами і великим зухвалим носом, повними губами, худорлявою шиєю, темними бровами над сіро-блакитними очима, очима чітко окресленими й сяйними, з тонкими руками й тоненькими пальцями, несподівано повними грудьми, вузькими стегнами, тонкими ногами й худорлявими щиколотками – красуня, яка не кидалася в очі з першого погляду і навіть з другого, а заявляла про себе у міру знайомства, поступово – і незгладимо – закарбовуючись в сітківці очей, і важко було відвернутися від її обличчя, обличчя, яке приходило в снах. Вона була дівчиною кмітливою й серйозною, часто похмурою, несхильною до вибухів сміху, посмішки витрачала економно, але коли вона посміхалася, то все її тіло перетворювалося на сяючий клинок, на блискучий меч. Новоприбула і тому без подруг, без бажання догодити і влитися в компанію, вона імпонувала Фергюсону своєю впертою незалежністю й самовпевненістю, які відрізняли її від всіх інших дівчат, яких він знав, – хихотливих дівчат з північного Нью-Джерсі в усій їхній прекрасній фривольності – бо Анна-Марія твердо воліла залишатися аутсайдером, дівчиною, яку викоринили з її домівки в Брюсселі й змусили жити у вульгарній, поведеній на грошах Америці; вона наполегливо дотримувалася свого європейського стилю одягу: незмінного чорного берету, військової шинелі на ремені, картатих джемперів та білих сорочок з чоловічими краватками. І навіть якщо Анна-Марія інколи й погоджувалася з тим, що Бельгія – країна похмура й нецікава, такий собі шматок сірої й непривітної землі, вмонтований поміж Жабоїдами та Варварами, вона все одно захищала її, свою батьківщину, кожного разу, коли її гудили, вона заявляла, що маленька, майже невидима Бельгія має найкраще пиво, найкращий шоколад і найкращу картоплю-фрі у світі. Ще на початку, під час одного з перших їхніх побачень, ще до того, як чоловік Психеї випадково завітав до Монклера й випустив свою стрілу в свою довірливу й наївну жертву, Фергюсон підняв тему Конго й відповідальності Бельгії за жорстоке вбивство сотень тисяч пригноблених негрів. Анна-Марія усталилася на нього поглядом і кивнула. «Ти – розумний хлопець, Арчі», сказала вона. «Ти знаєш більше, ніж десятеро американських ідіотів, разом узятих. Коли я минулого місяця пішла до нашої школи, то вирішила триматися одноосібно й ні з ким не дружити. Тепер я бачу, що помилялася. Кожній людині потрібен друг, і ти можеш бути цим другом, якщо захочеш».

До того вечора двадцять другого жовтня, коли вони вперше поцілувалися, Фергюсон дізнався лише кілька скупих фактів про родину Анни-Марії. Він дізнався, що її батько працює економістом бельгійської делегації при ООН, що її матір померла, коли Анні-Марії було одинадцять років, що батько одружився знову, коли їй було дванадцять, і що двоє її старших братів, Жорж і Патріс, навчалися в Брюссельському університеті. Оце і все, що Фергюсон спромігся

дізнатися, окрім ще одної мікроскопічної деталі: Анна-Марія з семи до дев'яти років жила в Лондоні, чим і пояснювалася її добра розмовна англійська. Однак до того вечора жодного слова не було мовлено про її мачуху, про причину матеріної смерті, про її батька, за винятком того, що його робота посприяла переїзду Думартінів до Америки. Фергюсон бачив небажання Анни-Марії говорити на цю тему і тому не наполягав, аби вона відкрилася йому, але мало-помалу протягом наступних тижнів та місяців спливла додаткова інформація. Спершу це була моторошна історія про рак шийки матки, на який хворіла матір Анни-Марії. Пухлина дала метастази, і біль був такий нестерпний, такою безнадійною була ситуація, що бідолашна жінка насамкінець вбила себе, прийнявши кінську дозу снодійних пігулок, принаймні так ішлося в офіційній версії. Але Анна-Марія мала підозру, що батько закрутив роман з її майбутньою мачухою за кілька місяців до матеріної смерті, і тому хтозна – може, саме вдовиця Фаб'єн Корде, так звана давня подруга сім'ї, яка вже три роки була новою дружиною засліпленого й люблячого батька Анни-Марії, ця нещасна жінка, її нинішня мачуха, може, саме вона силоміць запхала оті пігулки до рота її матері, щоби прискорити перехід від таємного роману до офіційного шлюбу, освяченого католицькою церквою? Звісно, то була цілковита неправда, жадлива наклепницька вигадка, але Анна-Марія нічого не могла з собою поробити, і думка про таку потенційну можливість продовжувала гризти їй мозок. Та навіть якби Фаб'єн і була невинуватою, це не робило б її менш відразливою, менш гідною тої ненависті та огиди, яку відчувала до неї Анна-Марія. Фергюсон вислуховував ці одкровення з почуттям зростаючого співчуття до своєї коханої. Жорстока доля завдала їй душевної травми, і вона перетворилася на невольницю в неблагополучній родині, перебуваючи в стані війни зі своєю ненависною мачухою, розчарована своїм егоїстичним, байдужим батьком і й досі охоплена тугою за померлою матір'ю, засмучена вимушеним вигнанням до грубої й негостинної Америки, розлючена на всіх і все. Але замість відклякнуту Фергюсона, епічний масштаб негараздів Анни-Марії тільки привабив його сильніше до неї, бо тепер вона перетворилася в його очах на трагічну фігуру, постать шляхетну й стражденну, переслідувану ударами долі, і з усім палким заповзяттям недосвідченого п'ятнадцятирічного хлопця Фергюсон заходився виконувати свою нову життєву місію: вирвати нещасну дівчину з пазурів лихої долі.

Йому ніколи не спадало на думку, що вона могла перебільшувати, що її горе з приводу втрати матері спотворило її світосприйняття, що вона відштовхнула мачуху, навіть не давши їй жодного шансу, обернувши її на особистого ворога лише тому, що та не була її матір'ю й ніколи не могла нею стати, що втомлений надмірною роботою батько робив усе, що міг, для своєї розлюченої та впертої доньки, що ця історія мала, як це буває завжди, і свою зворотну сторону. Підлітки живуть драмою, екстремальна ситуація для них є джерелом наснаги й життєвих сил, і Фергюсон не менше за решту хлопців його віку виявився вразливим до приналежності високих почуттів та екстравагантної нерозсудливості, і це означало, що привабливість такої дівчини, як Анна-Марія, підживлювалася саме її лихою долею, тому чим більшими були життєві бурі, про які вона йому розповідала, тим сильніше він прагнув її.

Залишитися з нею наодинці виявилось справою вельми непростою, оскільки вони були занадто молодими, щоби водити авто, і тому в справі пересування мали покладатися лише на свої ноги. Це неминуче обмежувало їхній радіус переміщення, але одним з надійних варіантів був порожній будинок Фергюсонів після закінчення шкільних занять – оті дві години перед приходом його батьків з роботи, коли він з Анною-Марією міг піднятися до своєї кімнати й замкнути за собою двері. Фергюсон радо пішов би з нею на інтимний контакт, але знав, що Анна-Марія до нього іще не готова, тому тема втрати їхньої цнотливості ніколи відкрито не обговорювалася, бо в суспільстві 1962 року це було іще неприйнятним, принаймні в стосунках між правильно вихованими п'ятнадцятирічними підлітками з середнього та середньо-високого класу Монклера та Бельгії. Але хоча кожен з них не насмілювався порушувати умовності тодішньої доби, це не заважало їм користуватися ліжком, яке, на щастя, було двоспальним і

мало достатньо місця, щоби вони удвох могли, випроставшись, одне біля одного й зайнятися сексом, який був і не вповні сексом, проте мав присмак та відчуття справжнього кохання.

Доти все зводилося до поцілунків, тривалих язикових екскурсій в ротовій порожнині один одного, до вологих губ, шиї та вух, до тримання обличчя в долонях, до прогладжування волосся, до обіймів, дотиків до спини, плечей і талії, а попередньої весни в стосунках з дівчиною на ім'я Конні дійшло навіть до спроби доторкнутися до грудей, добре захищених блузкою та бюстгальтером, але його не відштовхнули, не перервали, і це спонукнуло Фергюсона до подальших досліджень. Тому тепер, з Анною-Марією, блузку було знято, місяць потому було знято бюстгальтер, що співпало зі зняттям його сорочки. Та навіть ця напівголеність була нечуваним задоволенням, яке перевершувало всі інші задоволення, і поки спливали тижні, Фергюсон лише силою волі стримувався від того, щоби не схопити Анну-Марію за руку й не притиснути її до набрякlosti в його трусах. Ті години пам'яталися різко й чітко не лише тому, що вони займалися цим на ліжку удвох, а й тому, що все це відбувалося при світлі дня і було видимим, на відміну від сліпих похапливих рухів у темряві в компанії з Конні, Ліндою та рештою дівчат; разом з ними в кімнаті було сонце, і він бачив її тіло, два їхніх тіла, і це означало, що кожен акт дотику був також і візуальним відбитком того дотику, до того ж, в кімнаті постійно висіла атмосфера страху, побоювання того, що вони надміру захопляться й незчуються, як прийдуть батьки і постукають в двері, а вони в ту мить будуть і досі обніматися, або іще гірше – батьки вломляться до кімнати без стуку й застукають їх на гарячому. І хоча нічого подібного так і не сталося, все одно така можливість зберігалася, і це усвідомлення наповнювало ці післяобідні години відчуттям тривоги, небезпеки і відчайдушної протизаконності.

Вона стала першою, кого Фергюсон впустив до внутрішніх покоїв свого потаємного музичного палацу, і коли вони не борюкалися на ліжку й не говорили про своє життя (здебільшого про життя Анни-Марії), то слухали платівки на маленькому програвачі з двома гучномовцями, який стояв на столі в південному кутку кімнати. То був подарунок батьків з okazji його дванадцятого дня народження. Три роки потому, 1962 став роком Й. С. Баха, коли Фергюсон слухав Баха більше за інших композиторів, особливо Баха у виконанні Глена Гульда, найчастіше – «Прелюдії і Фуги» і «Варіації Гольдберга», а також Баха у виконанні Пабло Казальса, зокрема шість творів для віолончелі без акомпанементу, які він міг слухати безкінечно, плюс «Сюїти для оркестру» та «Страждання Святого Матвія» у виконання оркестру під проводом диригента Германа Шерхена, які Фергюсон вважав найкращими творами Баха і найкращими музичними творами взагалі. А іще вони з Анною-Марією слухали Моцарта («Месу в С-мінорі»), Шуберта (з партією фортепіано у виконанні Святослава Ріхтера), Бетховена (симфонії, квартети, сонати) та багато інших композиторів (майже всі ті платівки були подарунком тітки Мілдред), не кажучи вже про Мадді Вотерса, Фетса Воллера, Бессі Сміт і Джона Колтрейна, а також різного роду виконавців та авторів двадцятого сторіччя, як живих, так і померлих. Найгарнішим у прослуховуванні музики в компанії з Анною-Марією було споглядати її обличчя, її очі, коли в них з'являлися сльози, та її рот, коли в його куточках з'являлася посмішка – отак глибоко реагувала вона на всякий музичний твір, бо, на відміну від Фергюсона, її іще в дитинстві навчили добре грати на фортепіано, і вона мала чудове сопрано, настільки чудове, що Анна-Марія порушила свою обітницю не брати участі в громадському житті школи і через три місяці після початку занять вступила до шкільного хору. Мабуть, то був їхній найміцніший еднальний ланцюжок – потреба в музиці, яка пронизувала їхні тіла, і яка в той момент їхнього життя нічим не відрізнялася від потреби знайти свій шлях у житті.

Фергюсон відчував, що в цій дівчині було багато такого, що можна було б обоожнювати й кохати, але він ніколи не обманював себе ілюзією, що йому вдасться втримати її біля себе хоча б на кілька наступних днів, вже не кажучи про тижні чи місяці. Іще з самого початку, з перших моментів його зростаючого захоплення він відчув, що її почуття не є так само сильними, як і його, і хоч як би, здавалося, він не подобався їй, хоч як би їй не подобалося його тіло, його

платівки та його манера розмовляти з нею, йому все одно судилося кохати її більше, ніж вона кохала його, тож через кілька місяців після їхнього першого поцілунку Фергюсон збагнув, що йому доведеться або грати за її правилами, або наразитися на небезпеку втратити її взагалі. Найбільше доводила його до сказу її непослідовність, а також те, що вона часто порушувала свої обіцянки, часто забувала те, про що він їй розповідав, часто в останню хвилину скасовувала побачення на тій підставі, що вона почувається зле, що вдома у неї негаразди, чи що їй здалося, наче вони домовлялися на суботу, а не на п'ятницю. Йому часто здавалося, що в неї був іще один хлопець, або кілька хлопців, або якийсь хлопець в Бельгії, але чисто зі спостережень підтвердити це було неможливо, оскільки першим правилом, дотримання якого вона від нього вимагала, була заборона на будь-які публічні вияви симпатії, а це означало, що ця заборона стосувалася, перш за все, і їхньої школи, що навіть коли їхні шляхи перетиналися в класах, коридорах та кафетерії, вони мали вдавати, що між ними нічого немає, що вони мали здороватися і розмовляти так, наче знайомі лише побіжно. Під повну заборону підпадали поцілунки та тримання один одного за руки, що було нормальною поведінкою для всіх інших стійких пар у школі, тому якщо це була гра, в яку вона з ним грала, то хтозна, чи не грає вона в таку ж саму гру з кимось іще? Фергюсон почувався телепнем через те, що погодився на таку абсурдну домовленість, але він перебував тоді під впливом якихось схиблених, психічно ненормальних чар, і одна лише думка про втрату Анни-Марії була значно гіршою за принизливу необхідність вдавати з себе того, ким він не був. Втім, вони продовжували зустрічатися, і їхні зустрічі проходили чудово, в її компанії Фергюсон жив найповнішим життям і почувався на сьомому небі від щастя, а всі їхні конфлікти та непорозуміння незмінно відбувалися по телефону, цьому дивному пристрою з голосами, відокремленими від тіл, невидимих для жодного з них, коли вони розмовляли через дроти, які сполучали його будинок з її помешканням. І коли він заставав її в поганому гуморі, то часто чув, що розмовляє з якою примхливою, впертою та противною особою, яка нічим не нагадувала йому ту Анну-Марію, яку він знав. Найсумніші і найгнітючіші з подібних телефонічних розмов сталися в середині березня. Після місяця проб на місце в шкільній бейсбольній команді, коли Фергюсон передивлявся в роздягалці дедалі менші щотижневі списки гравців, які спромоглися пройти до наступного етапу відбору, він зателефонував сказати їй, що з'явився завершальний список, і що він виявився одним із двох старшокласників, які потрапили до основного складу команди. На протилежному боці лінії запала довга тиша, яку Фергюсон нарешті порушив, сказавши таке: «Я просто хотів поділитися з тобою доброю новиною». Після чого знову настала мовчазна пауза. А потім почувся голос Анни-Марії – холодний та позбавлений емоцій: «Добра новина? А чому я маю вважати, що це – добра новина? Я терпіти не можу спортивні ігри. Особливо бейсбол, бо це, мабуть, є найдурніша з усіх коли-небудь вигаданих ігор. Вона – пустопорожня, дитяча та занудлива. Як може такий розумний хлопець, як ти, марнувати свій час, гасаючи по полю разом зі зграєю бовдурів? Стань дорослим, Арчі. Ти вже не дитина».

Фергюсон не знав, що Анна-Марія мовила ці слова, будучи напідпитку, і що це траплялося вже кілька разів під час їхніх розмов по телефону: вже кілька місяців вона потайки проносила пляшки з горілкою до своєї кімнати і пила тоді, коли батьків не було вдома. То були тривалі сольні запої, які давали їй змогу звільнитися від внутрішніх демонів і перетворювали язик на немилосердну зброю. Твереза, вихована й інтелігентна дівчина світлої частини доби щезала геть, коли вона опинялася наодинці вночі у своїй кімнаті, і через те, що тої другої особи Фергюсон не бачив ніколи, а лише розмовляв з нею, чуючи її сердиті й недолугі заяви, він і гадки не мав, що відбувалося насправді, навіть близько не здогадувався, що дівчина, яка стала першим коханням його життя, прямувала до катастрофи.

Ота остання розмова трапилася у вівторок, і Фергюсон був настільки пригнічений та ошелешений її злостивими ремарками, що майже зрадив, коли Анна-Марія не прийшла наступного ранку до школи. Йому потрібен був час, щоби все обдумати, сказав він собі, і те, що

наступного дня він не побачив її у школі, допомогло йому швидше оговтатися від образи, яку вона йому завдала. Поборюючи імпульсивне бажання зателефонувати Анні-Марії після школи у п'ятницю, він пішов з дому тої ж миті, як поклав свої підручники, і вирушив до Бобі Джорджа, який був іншим старшокласником, котрий пройшов відбір до шкільної бейсбольної команди, до кремезного широкошийого Бобі, першорозрядного кетчера та чемпіона з дурнуватих витівок, бовдура зі зграї бовдурів, з яким Фергюсону невдовзі належало грати. В результаті вони з Бобі провели вечір в компанії декого з інших бовдурів, колег-старшокласників, які були запасними гравцями шкільної бейсбольної команди, тож коли Фергюсон повернувся додому за кілька хвилин до опівночі, телефонувати Анні-Марії було вже запізно. В суботу та неділю він теж стримався, борюючи спокусу зателефонувати тим, що тримався від телефонів подальше, твердо вирішивши не здаватися, хоча йому страшенно кортіло здатися, щоби знову почути її голос. В понеділок він прокинувся повністю одужалим, вже без тіні злоби у серці, готовий пробачити їй отой незрозумілий «наїзд», якого вона припустилася в четвер, але коли Фергюсон прийшов до школи, то виявилося, що Анна-Марія знову відсутня. Він був подумав, що то застуда або грип, так собі, нічого серйозного, але тепер, повернувши собі право розмовляти з нею по телефону, він зателефонував їй додому з таксофону біля входу до кафетерію. Йому ніхто не відповів. Десять гудків, але все одно відповіді немає. Сподіваючись, що він помилково набрав не той номер, Фергюсон повісив слухавку й зателефонував знову. Двадцять гудків – відповіді немає.

Він постійно надзвонював їй два дні поспіль, з кожним новим невдалим дзвінком відчуваючи, як в його душі наростає паніка. Його лякала думка – чому в домівці нікого немає, чому телефон дзижчить та дзижчить, але слухавку ніхто не бере? Що ж там в біса відбувається? – запитував він себе, куди всі подівалися? Тому рано-вранці у вівторок, за півтори години до дзвоника на перший урок, Фергюсон пішов до будинку Думартінів з протилежного боку міста – до великого гостроверхого будинку з величезною фронтальною галявиною, розташованого на одній з найелегантніших вулиць Монклера, Вулиці Особняків, як назвав її Фергюсон іще малим хлопцем. Анна-Марія наполягла, щоби він не ходив до них, бо не хотіла, аби він зустрівся з її батьками, але зараз Фергюсон не мав іншого вибору, окрім як піти туди і розгадати таємницю замовклого телефону й дізнатися, що з нею сталося.

Він подзвонив у двері й став чекати. Чекав він достатньо довго, аби дійти висновку, що вдома нікого немає, потім знову подзвонив і вже хотів був повернутися й піти геть, як двері відчинилися. Перед ним з'явився чоловік, явно батько Анни-Марії – те ж саме округле обличчя, те ж саме підборіддя, ті ж самі сіро-блакитні очі. Незважаючи на те, що була тільки сьома двадцять ранку, чоловік вже був вдягненим в стильний темно-синій костюм дипломата, накрохмалену білу сорочку зі строкатою червоною краваткою; щоки його були гладенько виголені, а довкола нього витав ледь вловимий аромат одеколону. Вельми симпатичний дядько, подумав собі Фергюсон, але було у нього щось довкола очей, чи в самих очах – щось на кшталт легкої досади, відчуженості та меланхолії, цей вираз очей видався Фергюсону трохи зворушливим, ні, не зворушливим, а привабливим, поза всяким сумнівом тому, що це обличчя належало батьку Анни-Марії.

– Слухаю вас.

– Вибачте, – сказав Фергюсон, – я розумію, що прийшов зарано, але я – шкільний товариш Анни-Марії, я телефонував вам кілька днів поспіль і хотів узнати, чи з нею все гаразд, але мені ніхто не відповідав, тому я занепокоївся і прийшов до вас.

– А звати вас як?

– Арчі. Арчі Фергюсон.

– Все пояснюється дуже просто, містере Фергюсон. Телефон вийшов з ладу. Така прикра незручність для всіх нас, але мене запевнили, що майстер прийде сьогодні.

– А як Анна-Марія?

- Вона нездужала.
- Сподіваюся, нічого серйозного?
- Так, я впевнений, що все буде гаразд, але наразі їй потрібен відпочинок.
- А чи не міг би я з нею побачитися?
- На жаль, це неможливо. Дайте мені номер свого телефону, і вона зателефонує вам, щойно почуватиметься трохи краще.
- Дякую. Вона знає номер мого телефону.
- От і добре. Я передам, щоби вона вам зателефонувала. (*Невеличка пауза.*) Скажіть іще раз ваше ім'я. Схоже, воно вислизнуло у мене з пам'яті.
- Фергюсон. Арчі Фергюсон.
- Ага, Фергюсон.
- Саме так. І перекажіть, будь-ласка, Анні-Марії, що я увесь час думаю про неї.

Отак і скінчилася перша й остання зустріч Фергюсона з батьком Анни-Марії. Двері зачинилися, і він пішов вулицею, роздумуючи, чи не забуде знову містер Думартін його ім'я? Може, він просто забуде передати Анні-Марії, щоби вона йому зателефонувала, а може, навмисне цього не скаже, навіть попри те, що добре запам'ятав його ім'я, бо обов'язком усіх батьків у світі є *оберігати своїх доньок від хлопців, які увесь час про них думають*.

Опісля настала тиша, і чотири довгих дні нічого не було чути. Фергюсон почувався так, наче його зв'язали й виштовхнути з човна у воду. А після того, як він опустився на дно озера (це неодмінно мало бути велике озеро, широке й глибоке, як озеро Мічиган), йому доводилося тамувати під водою подих, тамувати чотири довгих дні серед утоплеників та іржавих машин для голосування; в неділю увечері його легені ось-ось мали луснути, ось-ось мала луснути його голова, і Фергюсон насамкінець набрався сміливості й зняв слухавку. Щойно пролунав перший гудок – як ось вона! Сказала, що така рада, така радісінька його чути, і йому здалося, що це дійсно так, що вона не придурюється. Анна-Марія пояснила, що того ранку вже тричі дзвонила йому (і це могло бути правдою, бо він їздив зі своїми батьками пограти в теніс), а потім почала розповідати про горілку, про місяці потайливого попивання в своїй спальні, кульмінацією якого став отой запій в четвер увечері, коли вони розмовляли востаннє. Насамкінець вона зомліла й упала на підлогу, а коли батько з мачухою повернулися з вечірки у Нью-Йорку об одинадцятій тридцять, то помітили, що двері її спальні відчинені й світло увімкнене, тож вони увійшли й знайшли її, та не змогли розбудити. Виявивши порожню пляшку, батьки викликали «швидку», яка відвезла її до шпиталю, де їй промили шлунок і привели до тями, але лікарі, замість відправити її наступного ранку додому, перевели Анну-Марію до психіатричного відділення, де три дні поспіль вона проходила всілякі перевірки і де її розпитували лікарі. Вони поставили їй діагноз «маніакальна депресія» й сказали, що вона потребує тривалої психотерапії, тому батько вирішив, що їй слід повернутися до Бельгії якомога скоріше, а саме це їй і треба було – втекти від своєї жахливої мачухи й покласти край своєму перебуванню в жахливій Америці, бо саме це й стало основною причиною її пияцтва. А тепер вона дуже-дуже рада, бо тішиться з того, що невдовзі повернеться до матиної сестри до Брюсселю, до своєї любимої тітки Христини, що вона знову опиниться в компанії своїх братів, кузин та кузенів, а також своїх старих друзів.

Після того Фергюсон бачив Анну-Марію лише один раз, то було прощальне побачення в середу після школи, побачення, яке дозволила його матір, знаючи, наскільки важливим для нього воно було. Вона навіть дала йому додаткових грошей на таксі (це сталося вперше й востаннє), щоби йому та його *дівчині з Бельгії* не довелося переживати приниження, якби б їх відвозив додому хтось із батьків Фергюсона, бо це лише зайвий раз підкреслило б, що він іще дуже молодий, а хіба ж такі молоді здатні серйозно кохати? Так, матір і досі добре його розуміла, принаймні в тім, що стосувалося його основних потреб, і Фергюсон був вдячний їй за це, але все одно отой останній вечір з Анною-Марією став для нього невдалою, незграб-

ною й даремною спробою зберегти власну гідність, стримати свою печаль, щоби не благати, не скиглити і не сказати в пориві гіркоти й розчарування Анні-Марії щось різке, але хіба ж можна було увесь вечір не згадувати про те, що це – кінець, що вони бачаться востаннє? А вона ж, як на зло, була того вечора така гарна, така емоційна, вона не жаліла добрих слів на його адресу – *мій чудовий Арчі, мій прекрасний Арчі, мій незрівнянний Арчі*, і, схоже, кожне з цих добрих слів змальовувало того, кого не було поруч, якогось мерця, вони звучали як похоронна промова, але ще гіршою була її несподівана весела жвавість, радість, яку він бачив у її очах, коли вона починала говорити про майбутній від'їзд, жодного разу при цьому не замислившись, що від'їзд означав їхню розлуку вже *післязавтра*; а потім Анна-Марія розсміялася й сказала йому не журитися, бо вони зможуть невдовзі побачитися: він приїде до Брюсселю й проведе з нею ціле літо, неначе його батьки могли дозволити собі купити йому квитка до Європи, його батьки, котрі так і не спромоглися вибратися до Каліфорнії в гості до тітки Мілдред та дядька Генрі за всі ті роки, які вони там прожили. Коли вони сиділи й цілувалися на тій самій лавці, на якій вперше поцілувалися минулого жовтня, вона сказала Фергюсону дещо іще більш незбагненне й образливе для нього – мовляв, для нього ж буде краще, якщо вона поїде, бо вона така навіжена, а він – нормальний хлопець і заслуговує на здорову нормальну дівчину, а не таку хвору психопатку, як вона. І з тої миті й до тої хвилини, коли він висадив Анну-Марію біля її будинку двадцять хвилин потому, Фергюсону було так сумно, як не бувало ніколи за все його до огидності нормальне життя.

Через тиждень він написав їй листа на дев'ятьох сторінках і надіслав його на брюссельську адресу її тітки. Тиждень потому був лист на шістьох сторінках. Іще через три тижні – лист на двох сторінках. Через місяць – поштова картка. На жодне з його послань вона не відповіла, а коли заняття скінчилися й почалися літні канікули, Фергюсон збагнув, що більше ніколи їй не писатиме.

Річ була в тім, що здорові й нормальні дівчата його не цікавили. Життя в передмісті й так було нудним, і проблема зі здоровими нормальними дівчатами полягала в тім, що вони нагадували йому про передмістя, вони були надто передбачуваними, а останнє, що йому могло спасти на думку, – це зустрічатися з передбачуваною дівчиною. Попри всі свої вади та попри той біль, якого вона йому завдала, Анна-Марія була, принаймні, повною несподіванкою, вона, принаймні, змушувала його серце калатати в тривалому очікуванні чогось невідомого, а тепер її не було, і все знову стало нудним і передбачуваним, іще гнітючішим, аніж тоді, коли вона з'явилася в його житті. Фергюсон знав, що то не її провина, але все одно ніяк не міг спекатися відчуття, що вона зрадила його. Анна-Марія покинула його, і відтепер йому судилося або задовольнятися спілкуванням з бовдурами, або жити відлюдником наступні два роки, щоби потім втекти звідси й ніколи сюди не повертатися.

Йому було вже шістнадцять, і влітку він працював у батька, а увечері грав у бейсбол, завжди й незмінно в бейсбол; звісно, це було бездумне й марне заняття, але воно давало Фергюсону надто велике задоволення, щоби кидати його. Тепер він грав у лізі для школярів та учнів коледжів з усього округу, жорсткій лізі з сильною конкуренцією, але протягом свого першого року в шкільній команді Монклера, розпочавши третім бейсменом та хітером номер п'ять, він показав добрий середній результат 0, 312 як для найкращої команди Конференції «Велика Десятка». Міць його удару постійно зростала, бо зростали його фізичні кондиції: зріст Фергюсона становив тепер п'ять футів одинадцять дюймів, а останнє зважування показало цифру 174 фунти. Отже, того літа він грав, щоби підтримувати спортивну форму, а вранці та вдень працював у свого батька, здебільшого займаючись тим, що їздив по місту в мікроавтобусі, розвозячи й монтуючи кондиціонери повітря з чоловіком на ім'я Ед, а коли розвозити було нічого, він допомагав Майку Антонеллі за прилавком, або підміняв його, коли той (аж надто часто) відлучався попити кави до закладу «Обід у Ела». Коли ж в крамниці не було клієнтів, Фергюсон

ішов до підсобки й сидів зі своїм батьком, допоки хтось не з'являвся. Його батьку було майже п'ятдесят, він і досі був худорлявим та міцним, і досі подовгу просиджував за своїм робочим столом, ремонтуючи зламані механізми. Батько... його відлюдний та мовчазний батько, майже безтурботний та спокійний після шести років, проведених в тишині підсобки. Фергюсон наполегливо пропонував йому свою допомогу в ремонті, хоча й був він недосвідченим та незграбним в усьому, що стосувалося машинерії, але батько завжди відмахувався від нього, приказуючи при цьому, що його син не має марнувати часу на зламані тостери, бо йшов шляхом, який мав вивести його на справи більш значущі, аніж та, якою займався батько, а якщо вже йому так приспічило допомагати, то краще б він приніс з собою декотрі зі своїх книжок з поезії, що стояли вдома на полиці, та почитав вголос, поки його старий лагодитиме зламані пристрої. Тому Фергюсон, який протягом останніх півтора року поглинув величезну кількість поезії, провів частину літа за тим, що читав батьку в підсобці його крамниці Дікінсона, Гопкінса, По, Уїтмена, Фроста, Еліота, Каммінгса, Паунда, Стівенса, Вільямса та інших, але батьку, схоже, найбільше сподобалася і справила на нього найсильніший вплив «Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока», яка спантеличила Фергюсона. Така батьківська реакція стала для нього несподіванкою, і він збагнув, що чогось не розумів, чогось довго не розумів, а це означало, що йому доведеться переоцінити й передумати наново всі свої погляди на батька, бо коли він завершив останній рядок – «Допоки голоси людей нас не розбудять – і ми потонемо тоді», батько повернувся до нього, глянув йому у вічі, глянув так пильно, як не дивився ніколи, скільки Фергюсон себе не пам'ятав, і, витримавши довгу паузу, мовив: «Ти диви, яка чудова поема, Арчі. Дякую. Дуже дякую». А потім батько тричі похитав головою і повторив отой останній рядок: «Допоки голоси людей нас не розбудять – і ми потонемо тоді».

Останній тиждень літа. Двадцять восьме серпня, Марш на Вашингтон, промови на Національній Алеї, величезні натовпи, десятки тисяч людей, сотні тисяч, а потім – промова, яку згодом школярі вчитимуть напам'ять, промова промов, не менш важлива того дня, аніж свого дня була Геттсбурзька промова, величний момент в історії Америки, громадська подія, яку судилося бачити й чути всім, промова навіть більш значуща, аніж слова, мовлені Кеннеді під час інавгурації на тридцять два місяці раніше; в головному приміщенні крамниці «Телевізори й радіо від Стенлі» всі стояли й дивилися трансляцію: Фергюсон з батьком, пузатий Майк та маленький Ед, а потім до них приєдналися мати Фергюсона та ще й п'ятеро чи шестеро випадкових перехожих, але перед отою великою промовою було кілька інших промов, і серед них – звернення, виголошене мешканцем Нью-Джерсі, рабином Йоахімом Принцом, найшановнішим юдеєм в тій частині світу, в якій жив Фергюсон. Для його батьків той чоловік був справжнім героєм навіть попри те, що вони не були людьми релігійними й до синагоги не ходили, але всі троє Фергюсонів раніше бачили ребе й чули його промови на весіллях, похоронах та церемоніях відзначення повноліття, на яких він головував. То був знаменитий Йоахім Принц, котрий іще молодим рабином засуджував Гітлера іще до того, як націонал-соціалісти прийшли до влади в 1933 році, котрий ясніше за будь-кого бачив майбутнє й закликав євреїв до виїзду з Німеччини, за що його неодноразово заарештовувало гестапо і за що його вислали з країни 1937 року. Звісно, що цей чоловік брав активну участь у американському русі за громадянські права, звісно, що його вибрали того дня представляти євреїв завдяки його красномовству та непересічній – і добре задокументованій – мужності. Ясна річ, батьки Фергюсона пишалися ним, пишалися тим, що тиснули йому руку й розмовляли з ним – з чоловіком, який стояв тепер перед телекамерами, звертаючись до всієї країни й до всього світу. А потім на трибуну піднявся Кінг, і десь через півхвилини після початку промови Фергюсон помітив, як очі його матері заблищали слізьми, що дуже його розсмішило, але не тому, що він вважав таку реакцію з її боку недоречною, а саме тому, що вважав її дуже характерною, бо це стало іще одним прикладом того, як його матір взаємодіяла із зовнішнім світом, часто надміру сентиментально сприймаючи події і часто, під впливом сплеску емоцій, плачучи при перегляді примітив-

них голлівудських мелодрам. Йй був притаманний добросердий оптимізм, який інколи призводив до плутанини думок та жорстокого розчарування. Потім Фергюсон поглянув на свого батька, чоловіка абсолютно байдужого до політики, який вимагав від життя значно менше, аніж його матір, і побачив у його очах суміш легкої зацікавленості й нудьги – тому ж самому чоловіку, якого нещодавно зворушила тужлива емоційна відстороненість поеми Еліота, було важко проковтнути піднесений ідеалізм Мартіна Лютера Кінга, і Фергюсон, слухаючи наростаюче емоційний голос проповідника-баптиста, лункі, як барабанний дріб, повторив слова «мрія», не переставав дивуватися, як же ж так сталося, що двоє отаких різних душ могли зійтися у шлюбі й прожити в ньому скільки років, що у Розі Адлер та Стенлі Фергюсона міг народитися він, і що життя є таким дивовижним і прекрасним.

На День праці близько двадцяти гостей прийшли до них на барбекю. Його батьки рідко організовували такі великі здибанки, але за два тижні до того його матір перемогла в фотографічному змаганні, влаштованому під егідою губернатора новоствореною радою з питань мистецтва в Трентоні. Премія супроводжувалася замовленням на виробництво книги з портретами ста видатних громадян Нью-Джерсі; згідно з цим проектом матір Фергюсона мала об'їздити увесь штат, фотографуючи мерів, президентів вищих навчальних закладів, науковців, бізнесменів, художників, письменників, музикантів та спортсменів. Завдяки тому, що ця робота добре оплачувалася, і у Фергюсонів вперше за кілька років з'явилися вільні кошти, вони вирішили влаштувати з цієї okazji гулянку з барбекю у своєму дворі. До них прийшла звична публіка – Соломони, Браунштайни, родина Джордж, дід та бабуся Фергюсона та його двоюрідна тітка Перл, але з'явилися й інші люди, серед яких була родина з Нью-Йорку на прізвище Шнайдерман, до якої входили сорокап'ятирічний комерційний художник Даніель, молодший син колишнього начальника Фергюсонової матері, Еммануїл Шнайдерман, який мешкав тепер у будинку престарілих в Бронксі, а також дружина Даніеля, Ліза, і їхня шістнадцятирічна донька Емі. Вранці на День Праці, коли Фергюсон з батьками різав на кухні овочі й готував соус для барбекю, матір сказала йому, що він познайомився з Емі ще маленьким хлопчиком і що кілька разів вони грали разом, але потім вона якимось чином припинила спілкуватися з Шнайдерманами. Промайнуло дванадцять років, і ось, буквально два тижні тому, поїхавши в гості до своїх батьків до Нью-Йорка, вона випадково натрапила на Дена й Ліз в південній частині Центрального парку. І запросила їх на барбекю. Отак Шнайдермани вперше прийшли до них у гості в Монклері.

А потім мати продовжила: «З виразу твого обличчя, Арчі, я розумію, що ти забув про Емі, але коли вам було по три-чотири роки, ти їй дуже симпатизував. Одного разу, коли ми поїхали до квартири Шнайдерманів на вечерю, ви з Емі пішли до її кімнати, зачинилися там і роздяглися догола. Ти що, не пам'ятаєш? Всі дорослі сиділи за столом, та зачувши, як ви там несамовито верещите й смієтеся, ми всі підвелися й подалися поглянути, з якого приводу ви влаштували такий гармидер. Ден відчинив двері – а ви танцюєте там на ліжку голі-голісінькі, верещачи мов навіжені. Ліз стало соромно, а мені – весело. Отой захват на твоєму обличчі, Арчі, вид ваших двох маленьких фігурок, що стрибали вгору-вниз, такі собі схиблені людські дитинчата, що поводяться мов мавпенята шимпанзе – стриматися від реготу було просто неможливо. Твій батько та Даніель також розсміялися, але Ліз увірвалася до кімнати й наказала тобі та Емі вдягнутися. *Негайно*. Наказала отим, знаєш, сердитим материнським голосом. *Негайно!* Але не встигли ви вдягнутися, як Емі сказала одну страшенно смішну річ. «Мамо», спитала вона, вся така серйозна й задумлива, показуючи на твої статеві органи, «мамо, а чому це в Арчі є ота цікава штука, а в мене – немає?»»

Згадавши ті слова, матір довго й весело сміялася, але Фергюсон лише слабко посміхнувся примарою посмішки, яка швидко зникла з його обличчя, бо мало що драгувало його більше,

аніж розповіді про пришелепуваті витівки його дитинства. І він сказав своїй матері, яка й досі сміялася: «Тобі що, подобається мене дразнити?»

«Тільки інколи, Арчі», відповіла вона. «Інколи я просто не в змозі втриматися».

Годину потому Фергюсон вийшов у двір зі своєю найулюбленішою на той момент книгою, «Подорож на край ночі», і всівся на один із садових стільців, які вони з батьком пофарбували влітку в темно-зелений колір. Але замість розкрити книгу й дізнатися більше про пригоди Фердинанда на автозаводі Форда в Детройті, він просто сидів, задумливо чекаючи на появу перших гостей і дивуючись тому факту, що він колись підстрибував на ліжку з голою дівчиною, будучи голим сам, дивуючись тій комічній обставині, що він про це геть забув, хоча зараз віддав би майже все заради того, щоби бути з голою дівчиною; лежати з голою дівчиною в ліжку було єдиним найзаповітнішим бажанням в його самотньому, позбавленому кохання житті, в якому, наскільки він пам'ятав, ось уже п'ять місяців не було ані обіймів, ані поцілунків. Всю весну та майже все літо сумував він за відсутньою напівголою Анною-Марією Думартін, і ось йому судилося тепер зустрітися з давно забутою оголеною дівчинкою з його далекого минулого, з Емі Шнайдерман, яка, поза сумнівом, виросла в нормальну здорову дівчину, так само нудну й передбачувану, як і решта дівчат та майже всі хлопці, як майже всі чоловіки та жінки, але не було на те ради, і, зважаючи на те, що Емі іще не приїхала, йому тільки й залишалося, що сидіти й чекати.

Та особа, яку він побачив того дня, стала продовженням, наступною царицею його бажань. Вона була дівчиною ані нормальною, ані ненормальною, вона була палаючою, нескутою й непохлоливою, свідомою своєї вродженої винятковості, і через кілька тижнів після їхньої першої зустрічі, коли літо розчинилося в осені, і довколишній світ несподівано став темним та похмурим, вона стала його *першою*, а це означало, що гола Емі Шнайдерман і голий Арчі Фергюсон вже не підстрибували на ліжку, вони в ньому лежали, перекочуючись під ковдрою. І після цього іще багато років вона продовжуватиме дарувати йому найбільшу радість та найбільшу муку його юного життя, ставши незамінним другим «я», котре жило всередині його ества.

Але повернімося до отого понеділка у вересні 1963 року та барбекю з нагоди Дня праці, до того моменту, коли Фергюсон вперше побачив Емі, коли вона вийшла з батьківського блакитного «шевроле». З заднього сидіння вигулькнула світло-каштанова голова, і через кілька секунд Фергюсон усвідомив, наскільки високою була Емі – щонайменше п'ять футів і вісім дюймів, а то й п'ять і дев'ять, велика дівчина з вражаюче вродливим обличчям, не гарненьким, не красивим, а саме вродливим – чітко окреслений досить великий ніс, випнуте підборіддя, великі очі невизначеного кольору, фігура ані кремезна, ані тендітна, невеличкі груди під блакитною блузкою з короткими рукавами, довгі ноги, округлі сіднички, увіпхнуті в тісно прилеглі літні брюки світло-брунатного кольору, кумедна, немов пристрибом, пружка хода, торс, ледь помітно нахилений вперед, наче їй не стоялося на місці, то була хода дівчини з хлопчачими замашками, вирішив Фергюсон, але дівчини привабливої й неординарної, дівчини, яка подавала сигнал, що вона – не абихто, що з нею слід рахуватися, дівчини, відмінної від більшості шістнадцятирічних дівчат, бо вона несла себе без ані найменшої ознаки сором'язливості. Церемонією представлення гостей керувала його матір – Фергюсон потиснув руку матері Емі Шнайдерман (рукостискання було дещо напруженим, посмішка – стриманою), потім – її батьку (рукостискання розслаблене й приязне), а іще до того, як він потиснув руку Емі, Фергюсон відчув, що Ліз Шнайдерман недолюблює його матір, бо вона підозрювала, що її чоловік дуже їй симпатизує, і, мабуть, небезпідставно, зважаючи на ті дещо затагнуті вітальні обійми, в яких Шнайдерман протримав Розу, і досі красиву в свої сорок років. А потім Фергюсон потиснув руку Емі, її довгу й надивовижу тендітну руку, водночас дійшовши висновку, що очі у неї були темно-зелені з карими цяточками, а коли вона посміхнулася, то підмітив, що зуби вона мала завеликі для свого рота, трішечки завеликі і тому помітні. Потім він вперше почув її голос: «Привіт, Арчі», і в ту мить збагнув, збагнув поза всяким сумнівом, що їм судилося

стати друзями, хоча, звісно, це було сміховинним припущенням, оскільки звідки йому було знати в той момент хоча би що-небудь про неї, але ж ось воно – відчуття, інтуїція, впевненість в тім, що відбувалося дещо значуще, що невдовзі він та Емі Шнайдерман вирушать в тривалу спільну подорож.

Того дня у них був Бобі Джордж зі своїм братом Карлом, який ось-ось мав розпочати заняття на другому курсі Дартмутського коледжу, але Фергюсону не хотілося розмовляти з жодним із них – ані з метикуватим Карлом, ані з легковажним і завжди пустотливим Бобі. Йому хотілося бути з Емі, єдиною, окрім Бобі та Карла, молодою людиною на гулянці, і тому через хвилину після вітального рукостискання Фергюсон, аби уникнути необхідності ділити Емі з іншими гостями, зробив хитрий хід і запросив її до своєї кімнати. То був, мабуть, дещо нерозсудливий та імпульсивний крок, але вона погодилася, охоче кивнувши головою й мовивши: «Слушна думка, ходімо», і вони подалися до Фергюсонової криївки на другому поверсі, яка вже була не храмом Кеннеді, а приміщенням, напханим книжками та платівками; книжок та платівок було так багато, що вони вже не поміщалися на полицях, і тому їх доводилося складувати дедалі більшими стосами під найближчою до ліжка стіною, і Фергюсон з приємністю підмітив, як Емі, зайшовши до кімнати, знову кивнула, немовби схвалюючи те, що побачила, – десятки відомих імен і знаменитих творів, до яких вона почала придивлятися, показуючи то на одну книгу зі словами: «До біса гарна штука», то на другу, приказуючи «А цю я іще не читала». Невдовзі вона всілася на підлогу біля ліжка, і Фергюсон, слідуючи її прикладу, також сів на підлогу, лицем до Емі на відстані трьох футів від неї, прихилившись спиною до шухляд свого робочого столу, і протягом наступних півтори години вони говорили, зупинившись лише тоді, коли хтось постукав у двері і оголосив, що в дворі вже подають страви. Ця заява погнала їх униз, де вони ненадовго приєдналися до решти компанії, щоби поласувати гамбургерами та попиту забороненого пива у присутності своїх батьків, котрі, всі четверо, ані оком не моргнули через таке кричуще порушення закону, а потім Емі встромила руку в свою сумочку, видобула звідти пачку «Лакі Страйк» і підкурила цигарку прямисінько в присутності своїх батьків (які знову й бровою не повели), при цьому пояснивши їм, що вона багато не курить, але їй подобається присмак тютюну після їжі, а після того, як їжа й цигарка були спожиті, Фергюсон та Емі вибачилися й повільно пішли прогулятися мікрорайоном в променях сідаючого сонця і невдовзі опинилися на тій лавці, де він востаннє поцілував Анну-Марію перед тим, як вона щезла, а невдовзі після того, як Фергюсон та Емі домовилися побачитися наступної суботи в Нью-Йорку, вони також почали цілуватися – то був незапланований спонтанний порив, їхні вуста прикипіли одне до одного, язика завертілися, зуби зацокали, невгамовні еротичні зони їхніх статево дорослих тіл збудилися, й вони почали цілуватися з таким захватом і так самозабутньо, що мало не поз'їдали один одного. Але Емі раптом відсахнулася від нього й почала сміятися; то був вибух захеканого й ошелешеного сміху, і невдовзі Фергюсон також почав сміятися. «Чорт забирай, Арчі!», сказала вона. «Якщо ми зараз не зупинимося, то через хвилину поздираємо один з одного одіж». Емі підвелася й простягнула йому праву руку. «Ходімо, навіжений! Ходімо назад до будинку».

Вони були однакового віку, або майже однакового: їй було двісті місяців, а йому – сто дев'яносто вісім, але через те, що Емі народилася наприкінці 1946 року (29 грудня), а Фергюсон на початку 1947 (3 березня), Емі на цілий рік випереджала його у школі, а це означало, що вона невдовзі мала піти до випускного дванадцятого класу, тоді як йому іще належало смиренно скніти в одинадцятому. В той момент коледж був для нього поняттям надзвичайно розпливчастим, чимось далеким, іще безіменним, тоді як вона вже частенько займалася тим, що вивчала мапи майбутнього життєвого маршруту і вже починала пакувати валізи. Емі сказала, що подасть документи до різних вузів одночасно. Всі казали їй, що треба буде підстрахуватися, мати другий і навіть третій запасний варіанти, але насправді її найпершим і, фактично, єдиним варіантом був Барнард, найкращий коледж Нью-Йорка, чисто дівчачий аналог чисто

хлоп'ячого навчального закладу в Колумбії, і тому її мета номер один полягала в тім, щоби залишитися в Нью-Йорку.

– Але ж ти прожила в Нью-Йорку все своє життя, – заперечив Фергюсон. – Чом би тобі не податися кудись деінде?

– Я вже була деінде, – відповіла Емі, – в багатьох місцях, і кожне з них має назву «Місто Нудьги». Тобі коли-небудь доводилося бувати в Бостоні або Чикаго»

– Ні.

– Це – Місто Нудьги Один і Місто Нудьги Два. А в Лос-Анджелесі ти був?

– Ні, не був.

– Це Місто Нудьги Три.

– Зрозуміло. Але як щодо вузу десь на селі? Ну, Корнелл, Сміт, і таке інше? Зелені галявини й лункі просторі коридори? Здобування знань в пейзажному, так би мовити, довкіллі?

– Джозеф Корнелл – геній, а фірма «Сміт Бразерс» виробляє чудові краплі від кашлю, але просиджувати штани в глушині чотири роки поспіль – це не моє уявлення про цікаво проведений час. Ні, Арчі, Нью-Йорк – це саме те, що треба. Кращого місця немає.

Коли прозвучала ця фраза, Фергюсон знав Емі лише приблизно десять хвилин, і він, слухаючи її декларацію любові до Нью-Йорку, її апологетику Нью-Йорку, раптом збагнув, що сама вона є немовби втіленням цього міста – не лише своєю самовпевненістю та жвавістю думок, але й своїм голосом – голосом мізковитих єврейських дівчат з Брукліну, Квінсу, Верхнього Вест-сайду, єврейським голосом третього покоління з Нью-Йорку, тобто голосом вже другого покоління євреїв, народжених в Америці, який мав дещо іншу мелодіку, аніж, скажімо, голос нью-йоркських ірландців або італійців. То був голос одночасно простий і витіюватий, непоштивий і зухвалий, з явною антипатією до жорсткого «р», але чіткіший та більш емоційний в своїх артикуляціях. І чим більше Фергюсон при звичаювався до цих артикуляцій, тим більше йому хотілося чути їх, бо голос Емі Шнайдерман виражав те, чого бракувало в передмісті, в його нинішньому житті і звучав як обіцянка можливої втечі до майбутнього або, принаймні, до сьогодення, населеного оцим потенційним майбуттям, тож він, сидючи в своїй кімнаті з Емі, а потім гуляючи з нею вулицями міста, розмовляв із нею про все, що завгодно, здебільшого про оте повне несподіванок літо, яке почалося з убивства Медгара Еверса і скінчилося промовою Мартіна Лютера Кінга, ставши продовженням нескінченного клубка з жаху та надії, який, схоже, став визначальною рисою американського політичного ландшафту. А ще вони говорили про книги та платівки на полицях Фергюсонової кімнати і, звісно, про школу, вступні экзамени до вузів і навіть про бейсбол. Втім, було одне запитання, яке Фергюсон не поставив Емі, запитання, від якого він вирішив утриматися будь-що – чи був у неї хлопець? Бо на той момент він вже вирішив зробити все від нього залежне, щоби вона стала *наступною*, і тому не збирався перейматися, скільки конкурентів стояло на його шляху.

П'ятнадцятого вересня, менш ніж два тижні після барбекю на День праці і за шість днів до їхньої домовленої зустрічі в Нью-Йорку, Емі зателефонувала йому, а через те, що вона зателефонувала саме йому й нікому іншому, Фергюсон зрозумів, що конкуренти на горизонті не маячать, що боятися йому нема кого, і що у неї нікого немає так само, як нікого немає у нього. Він зрозумів це тому, що саме йому вона вирішила зателефонувати, коли почула новину про вибух, влаштований у негритянській церкві в Бірмінгемі, штат Алабама, від якого загинуло четверо маленьких дівчаток; то був іще один американський жах, іще одне вбивство в расовій війні, яка точилася на півдні, неначе за марш на Вашингтон, який відбувся двома місяцями раніше, треба було відомстити вибухівкою та вбивством, і Емі плакала в слухавку, розповідаючи Фергюсону новину, а потім, потроху взявши себе в руки, заговорила про те, що слід було зробити: політикам треба не лише прийняти закони, треба, щоби люди, ціла армія людей, вирушили в ті краї й розпочали боротьбу з мракобісами, і вона першою вирушить туди, щойно закінчить школу. Вона поїде автостопом до Алабами й працюватиме заради доброї справи, пролле за неї

свою кров, зробіть боротьбу за права чорношкірих основною метою свого життя. Це – наша країна, заявила Емі, і ми не можемо дозволити якимсь вилупкам вкрасти її у нас.

Вони побачилися наступної суботи, а потім зустрічалися кожної суботи всю осінь. Фергюсон їхав автобусом з Нью-Джерсі до кінцевої зупинки «Управління порту», потім сідав на швидкісний поїзд до Західної Двадцять сьомої вулиці, де він сховався і йшов пішки три квартали на захід до квартири Шнайдерманів на Ріверсайд-Драйв та Сімдесят п'ятій авеню, квартири 4В, яка стала тепер для нього найважливішою адресою Нью-Йорка. Вони ходили на різноманітні прогулянки, майже завжди лише удвох, зрідка – з кимось із подруг Емі, дивилися іноземні фільми в Талія-хол на Бродвеї та Дев'яносто п'ятій вулиці – Годар, Куросава, Фелліні; були походи до музею Метрополітен, музею Фрік Коллекшн, музею Сучасного мистецтва; вони ходили на баскетбол до Медісон Сквер Гарден, на Баха до Карнегі-хол, на Беккета, Пінтера й Іонеско в маленьких театриках у кварталі Грінвіч-Віллідж – все було неподалік і тому доступним, і Емі завжди знала, куди йти і що робити, вона, мов принцеса-воїн з Манхеттена, навчала Фергюсона орієнтуватися в місті, яке швидко ставало і його містом також. Втім, незважаючи на все те, що вони робили й бачили, найприємнішим моментом тих суботніх зустрічей були їхні посиденьки з розмовами в кафетеріях – перші раунди нескінченного діалогу, який триватиме роками, розмови, котрі часом оберталися на палкі суперечки, коли їхні думки різко розходилися – чи то з приводу фільму, який вони дивилися разом, чи то з приводу якоїсь політичної ідеї, але Фергюсон був не проти посперечатися з Емі, слабкі суперниці були йому нецікаві – оті нікчемні дівчата з надутими губками, яких, скоріше, цікавила лише зовнішня сторона кохання, у нього ж кохання було справжнє, складне й глибоке, достатньо міцне й пластичне, щоби витримати пристрасні суперечки. Та і як було йому не любити цю дівчину з її безжальним допитливим поглядом та гучним сміхом, цю навіжену й безстрашну Емі Шнайдерман, яка одного дня мала стати або військовим кореспондентом, або революціонеркою, або лікаркою, яка лікуватиме бідняків? Їй було шістнадцять і невдовзі мало виповнитися сімнадцять. Чистий аркуш вже не був абсолютно чистим, але вона була іще надто молодою, аби знати, що може стерти з аркушу слова, які вона вже встигла написати, стерти їх і розпочати все знову, коли з'явиться натхнення.

Звісно, були поцілунки. Звісно, були обійми. А також був той прикрий факт, що батьки Емі мали схильність залишатися суботніми днями та вечорами вдома, що обмежувало можливість побути в квартирі наодинці і призводило до обіймів в прохолодну погоду на лавках в Ріверсайд-парку, нечастих потайливих побачень у віддалених спальнях під час вечірок в помешканнях Емініх подруг. І лише двічі, лише двічі, коли домосіди-батьки Емі вибралися кудись погуляти, випала їм нагода по-справжньому насолодитися, борючись напівголими в спальні Емі, але ця насолода псувалася одвічним страхом того, що двері раптово розчиняться в найменш підходящий момент. Пригнічені неможливістю повністю розпоряджатися своїми життями, роздратовані необхідністю під тиском обставин знову і знову стримувати шалені вибухи гормональної активності, Емі та Фергюсон з кожним наступним тижнем впадали в дедалі більший відчай. Та якось всередині листопада ввечері у вівторок Емі зателефонувала йому й сказала, що має добру новину. Через два тижні її батьки збиралися поїхати з міста на уїк-енд на повні три дні до далекого Чикаго в гості до її старенької бабусі по материнській лінії, а її старший брат Джим мав повернутися з Бостону додому лише напередодні Дня подяки, тому вона мала залишитися в квартирі сама-одна. Аж цілий уїк-енд, сказала вона. Уявляєш, Арчі? Цілий уїк-енд – і в квартирі лише ми одні й нікого, окрім нас.

Фергюсон сказав своїм батькам, що він та двійко його приятелів поїдуть в гості до іншого приятеля, який мешкає на узбережжі штату Нью-Джерсі. То була така нахабна й недолуга брехня, що батько з матір'ю повірили в неї, і коли він в означену п'ятницю вирушив до школи, то принагідно взяв з собою невелику подорожню торбинку. План полягав у тім, щоби відбути до Нью-Йорку, щойно скінчатся заняття, і якщо йому пощастить встигнути на перший авто-

бус, то він мав прибути до квартири Емі о четвертій тридцять або за п'ятнадцяту п'ята; коли ж йому не пощастить, то можна було поїхати другим автобусом і заявитися до Емі о пів на шосту або за п'ятнадцять шоста. Іще один нудний день в коридорах та класах монклерської середньої школи. Фергюсон увесь час прискіпливо поглядав на стінного годинника, немов збираючись силою волі прискорити рух часу, рахуючи хвилини й години. Аж раптом, невдовзі після дванадцятої, по шкільному гучномовцю оголосили, що в Далласі було скоєно замах на президента, а трохи згодом пролунало наступне оголошення про те, що президент Кеннеді помер.

Протягом якихось хвилин вся діяльність у школі завмерла. В сотнях рук з'явилися хустки й носовички, дівчата розмазували по щоках туш для повік, хлопці походжали туди-сюди, хитаючи головами та стрясаючи в повітрі кулаками, дівчата обнімалися з дівчатами, хлопці обнімалися з дівчатами, обнімалися, рюмсаючи, вчителі, а декотрі мовчали, уставившись невидючими очима на стіни та ручки дверей. Невдовзі всі учні почали збиратися в спортзалі та кафетерії, ніхто й гадки не мав, що робити, ніхто не перебирав на себе керівництво, всі чвари й прояви ворожнечі припинилися, вже ніхто ні з ким не ворогував. Раптом у гучномовці знову почувся голос директора школи, який оголосив, що заняття в школі припиняються, і всі можуть іти додому.

Людина майбутнього загинула.

Нереальне місто.

Всі учні подалися додому, але Фергюсон з торбинкою в руці крокував до автобусної зупинки, щоби вирушити до Нью-Йорку. Батькам він збирався зателефонувати дещо згодом. Йому хотілося трохи побути на самоті, а потім він поїде до Емі й пробуде з нею цілий уїк-енд, як і планувалося.

В нереальному місті розійшлися два шляхи, і майбутнє померло.

Дочекавшись автобусу, Фергюсон піднявся всередину східцями, озирнувся, шукаючи вільного сидіння, всівся в п'ятому ряду, почув, як увімкнулася перша передача – автобус вивернув з зупинки й рушив до Нью-Йорку. Проїжджаючи крізь тунель, Фергюсон почув, як на сидіння позаду нього розпачливо захлипала жінка, а водій сказав пасажиру, що стояв поруч: «Не можу повірити. Не можу, сука, повірити!» Але Фергюсон повірив, навіть попри те, що почувався так, наче його не було у власному тілі, наче він витав у повітрі неподалік, але голова у нього була ясною, думки – абсолютно прозорими, плакати й ридати він не мав ані найменшого бажання, бо надто величезною й приголомшливою була ця подія. Нехай ота жінка позаду хоч потоне у власних сльозах, може, їй від того стане краще, але йому краще не стане, тому він не мав права плакати, він мав лише право думати, намагатися зрозуміти, що трапалося, бо оця величезна приголомшлива подія не була схожа на ніщо інше, що доти траплялося в його житті. Пасажир біля водія сказав: «Це нагадує мені Перл-Харбор. Ну, все таке спокійне й незворушне, лінькуватий недільний ранок, люди тиняються своїми помешканнями в піжамах, і раптом – Бабах! Світ вибухає, і несподівано починається війна». «Непогане порівняння», подумав Фергюсон. Грандіозна подія, яка розбиває серцевину звичного буття і змінює життя кожної людини, вона – незабутній момент, в який щось закінчується, а щось інше починається. Може, оце воно і є? – спитав Фергюсон самого себе. Момент, схожий на початок війни? Та ні, не зовсім. Війна проголошує початок нової реальності, але сьогодні нічого не почалося, просто скінчилася реальність – і все, зі світу щось висмикнули, щось прибрали, і в результаті утворилася діра, порожнеча, де колись було дещо, неначе у світі зникли всі дерева, неначе з людської свідомості було стерто саме поняття дерева або високої гори.

Небо без місяця.

Світ без дерев.

Автобус під'їхав до кінцевої зупинки на Сороковій вулиці та Восьмій авеню. Замість пройти підземними переходами до Сьомої авеню, як він зазвичай робив під час поїздки до Нью-Йорку, Фергюсон піднявся сходами, вийшов у пізні листопадові сутінки й рушив на схід

Сорок другою вулицею, прямуючи до зупинки метро на Таймс-сквер, іще одне тіло в натовпі раннього часу-пік, іще одна істота посеред безликих людей, які поспішали у своїх справах; все таке, як і завжди, але водночас вже не таке, вже інакше. Раптом Фергюсон усвідомив, що проштовхується крізь купки нерухомо заляклих перехожих, що зібралися на тротуарі. Всі вони витріщалися на сійну неонову стрічку, яка вертілася перед ними на вершечку високої будівлі: *Джона Фітцджеральда Кеннеді застрелено в Далласі – Джонсона приведено до присяги як президента*. Щойно зібравшись ступити на сходи, які вели до платформи на станції метро, він почув, як одна жінка звернулася до іншої: «Не можу в це повірити, Дороті, просто не можу повірити своїм очам».

Це нереально.

Місто без дерев. Цілий світ без дерев.

Фергюсон не став дзвонити Емі, щоби дізнатися, чи прийшла вона зі школи. Може, вона й досі була зі своїми подругами, охоплена сум'яттям моменту, надто приголомшена, аби пам'ятати, що він має приїхати, тому коли Фергюсон натиснув кнопку дзвінка квартири 4В, він не був впевнений, що йому відчинять. П'ять секунд вагання, десять секунд вагання, а потім у переговорному пристрої почувся голос: «Арчі, це ти, Арчі?» За мить почулося дзижчання, і двері відімкнулися.

Наступні кілька годин вони дивилися телерепортаж про вбивство президента, а потім, міцно обхопивши один одного в обіймах, незграбно почимчикували до кімнати Емі, впали на ліжку і вперше почали кохатися.

2.2

Перше число видання «Хрестоносець на бруківці» вийшло 13 січня 1958 року. Арчі-бальд Фергюсон, засновник і видавець цієї дитячої газети, в передовій статті на першій сторінці заявив, що «Хрестоносець буде висвітлювати факти в міру наших можливостей і казатиме правду, чого б це не вартувало». Друк першого видання в обсязі п'ятдесят примірників здійснювався під наглядом виробничого директора Розі Фергюсон, яка відвезла рукописний макет до друкарні Маерсона в Вест-Орандж, щоби там відтворити обидві сторони аркуша розміром двадцять чотири на тридцять шість дюймів і зробити копію на папері достатньо тонкому, аби його можна було скласти пополам, і саме завдяки тому, що він складався й розкладався, «Хрестоносець» з'явився на світ більше схожим на (майже) справжню газету, ніж на якийсь кустарний, віддрукований на машинці та розмножений на мімеографі бюлетень. Ціною п'ять центів за примірник. Ані фотографій, ані рисунків, тільки трохи вільного місця для трафаретної шапки угорі, і більше нічого, окрім двох великих прямокутників, заповнених вісьмома шпальтами щільно стулених слів, написаних від руки печатними літерами. То був почерк одинадцятилітнього хлопця, який завжди мав проблеми з каліграфією, але, попри декотрі нерівності й кривизну, текст виявився досить читабельним, а загалом результат виглядав як щира, хоча й дещо неоковирна версія широкомовної газети вісімнадцятого сторіччя.

Всі двадцять з гаком матеріалів охоплювали діапазон від епіграм та ядучих зауважень в кілька рядків завбільшки до нотаток в дві-три шпальти, першою з яких була передовиця на першій сторінці, котра мала заголовок «Гуманітарна катастрофа: Доджери та Гіганти перебираються з Нью-Йорка на Західне узбережжя» і містила витяги з інтерв'ю, взяті Фергюсоном у різних членів родини та приятелів, найдраматичнішим з яких була реакція друга-п'ятикласника Томі Фукса: «Мені хочеться вбити себе. Єдина команда, що лишилася, – це Янкі, а я ненавиджу Янкі. Що ж мені тепер робити, га?» В статті на тильній сторінці висвітлювався скандал, що розгорявся в початковій школі Фергюсона. Протягом останніх чотирьох тижнів учні, граючи в м'яча, вже чотири рази травмувалися, вдарившись об одну з двох цегляних стін спортзалу і здобувши собі таким чином велику кількість синців, струсів мозку, а також розбитих маківок та лобів, і Фергюсон виступав за встановлення у спортзалі м'яких панелей, щоби запобігти подальшим травмам. Взявши коментарі у жертв нещодавніх інцидентів («Я кинувся за м'ячем», сказав один хлопець, «але незчувся, як відлетів від цегляної стіни з розбитою головою»), Фергюсон поговорив з директором школи, містером Джеймсоном, який погодився, що ситуацію слід взяти під контроль. «Я говорив з представниками Комісії з освіти», сказав він, «і вони пообіцяли встановити м'які панелі до кінця місяця. А доти ігор в м'яч не буде».

Окрім від'їзду бейсбольних команд та розбитих лобів, там були також замітки про зниклих домашніх тварин, про повалені бурею стовпи, автомобільні аварії, змагання зі спідболу, про «Спутнік», стан президентського здоров'я, а також коротенькі нотатки про останні події в середовищі кланів Фергюсонів та Адлерів, наприклад «Лелека не забарився!»: «Вперше в історії людства немовля народилося в належний строк. Об 11:53 вечора, 29 грудня, за сім хвилин до закінчення належного терміну, місіс Френсіс Голандер з Нью-Йорка, віком 22 роки, народила свою першу дитину, хлопчика вагою 7 фунтів 3 унції, якого назвали Стівеном. Вітаємо, кузино Френсіс!» Або таке: «Великий крок догори»: «Нещодавно Мілдред Адлер підвищили від ад'юнкт-професора до штатного професора факультету англійської мови та літератури Чиказького університету. Вона є одним з провідних світових знавців художньої літератури Вікторіанської доби і опублікувала праці про творчість Джорджа Еліота і Чарльза Діккенса». Слід також зазначити, що в правому нижньому кутку задньої сторінки був текст у прямокутній рамці під назвою «Куточок жартів від Адлерів», який Фергюсон планував зробити постійною рубрикою в усіх випусках «Хрестоносця», бо хіба ж міг він проігнорувати

такий цінний ресурс, як його діда, короля невдалих жартів, від якого Фергюсон за багато років наслухався їх стільки, що він, як молодий редактор, визнав би для себе неприпустимим ними не скористатися? Першим з надрукованих невдалих жартів став ось цей: «Містер та місіс Хупер летять на Гаваї. Незадовго до посадки містер Хупер цікавиться у дружини, як правильно вимовляти – «Гауаї» чи Гаваї»? «Та хтозна», каже місіс Хупер. «Спитаємо кого-небудь, коли прибудемо». В аеропорту вони помічають маленького дідка в гавайській сорочці. «Вибачте, добродію», питає в нього містер Хупер. «Чи не скажете ви нам, куди ми прилетіли – на Гауаї, чи на Гаваї?». «На Гаваї», відповідає дідок, не зморгнувши оком. «Дякуємо», кажуть йому містер та місіс Хупер. «Та нема за що», відказує дідок.

Подальші випуски були опубліковані в квітні та вересні того ж року, кожен наступний кращий за попередній, принаймні, так запевняли Фергюсона його батьки та родичі, але з його шкільними приятелями сталося інакше, бо після успіху першого номеру, який мав у його класі шалений успіх, наступні призвели до певних непорозумінь і навіть ворожнечі. Замкнений світ п'яти- та шестикласників керувався жорстким кодексом правил і так само жорсткою соціальною ієрархією, і Фергюсон, проявивши ініціативу й випустивши «Хрестоносця на бруківці», тобто, насмілившись створити щось на рівному місці, сам того не бажаючи, вийшов за межі, встановлені чинним кодексом. В цих межах хлопці могли самоствердитися двома способами: успіхами в спорті або в мистецтві бешкетництва. Хороші оцінки важили мало, мало важили навіть непересічний талант в образотворчому мистецтві чи в музиці, оскільки ці таланти вважалися вродженими рисами, біологічними характеристиками на кшталт кольору волосся чи розміру стопи, і тому мало пов'язаними з індивідами, які ці характеристики мали; вроджені таланти вважалися просто фактами природи, незалежними від людської волі. Фергюсон завжди був вельми вправним у спорті, і це давало йому змогу товаришувати з іншими хлопцями й уникати лихої долі парії. Бешкетництво його не цікавило, але його анархічне почуття гумору допомогло йому закріпити за собою репутацію хлопця, гідного поваги, навіть попри те, що він тримався осторонь від навіжених задержуваних розбишак, які проводили свої вихідні за тим, що пхали до поштових скриньок вишні, розбивали лампочки на стовпах і робили непристойні телефонні дзвінки красивим дівчатам зі старших класів. Іншими словами, Фергюсону наразі вдавалося співіснувати з однокласниками, уникаючи надмірних труднощів, його хороші оцінки не вважалися ані плюсом, ані мінусом, а його чемний та неагресивний підхід до особистих стосунків захищав його від агресивності інших хлопців, і це означало, що битися навкучачки йому доводилося нечасто, і що постійних ворогів він собі не нажив. Але потім, за кілька місяців до того, як йому виповнилося одинадцять, йому спало на думку сотворити сенсацію у вигляді самвидавчої одноаркушевої газети, і раптом його однокласники збагнули, що Фергюсон – фігура більшого масштабу, аніж вони гадали, що насправді він був вельми розумним непересічним хлопцем, якому вистачило клепки повернути такий тонкий трюк, як «Хрестоносець», і тому всі двадцять два його однокласники витратили свої копійчані заощадження на придбання першого випуску, привітавши з прекрасною роботою і посміявшись над численними дотепними фразами, якими пістрявіли його статті. А потім прийшов уїк-енд, а за ним настав ранок понеділку, і про газету вже ніхто не говорив. Якби «Хрестоносець» так і завершив своє існування після першого випуску, то Фергюсону вдалося б уникнути лиха, яке в кінцевому підсумку обрушилося йому на голову, але звідки йому було знати, що є різниця між «бути розумним» і «бути надто розумним», що другий весняний випуск налаштує декотрих однокласників проти нього, бо продемонструє, що він працював напружено, вельми напружено в порівнянні з ними, які особливо не напружувалися, а це означало, що Фергюсон був підприємливим ділком, а вони – лінькуватими й недолугими невдахами? Дівчата й досі були на його боці, всі дівчата до одної, але вони не були йому конкурентами, конкурентами були хлопці, які вже почали відчувати на собі тиск Фергюсонової працьовитості, принаймні, троє чи четверо з них, але Фергюсон був надто сповнений власним щастям, надто сповнений тріумфом з при-

воду завершення наступного випуску газети, щоби зацікавитися, чому Роні Кролик зі своєю зграєю розбишак відмовилися купляти нове число «Хрестоносця», коли Фергюсон приніс його до школи у квітні, він, особливо не замислюючись, вирішив, що у них просто забракло грошей.

На думку Фергюсона, газета була найважливішим винаходом людства, і він любив газети відтоді, як навчився читати. Рано-вранці, сім днів на тиждень їм приносили примірник місцевої газети «Ньюарк Стар-Леджер», який падав на ганок з приємним глухим стуком тої миті, коли Фергюсон вибирався з ліжка; його кидав туди якийсь безіменний невидимий чоловік, який жодного разу не схибив, і на той час, коли малому виповнилося шість з половиною, він вже почав брати участь у ранковому ритуалі прочитання газети під час сніданку, він, який змушував себе читати в те літо, коли зламана нога прикувала його до ліжка, він, який вирвався з в'язниці своєї дитячої наївності й дурості і перетворився на громадянина світу, достатньо розвиненого, щоби розуміти все або майже все, окрім заумних питань економічної політики і того поняття, що накопичення ядерних озброєнь якимось незбагненим чином здатне забезпечити тривалий мир; щоранку він сідав за сніданок разом зі своїми батьками, і кожен з них досліджував свій розділ газети, перерхитуючи його мовчки, бо розмовляти в таку рань було іще важко. Потім вони, сидячі, мінялися прочитаними частинами на кухні, сповненій ароматами кави та яечні, підсмаженого в тостері хліба та масла, що розпливалося на гарячих шматочках хліба. Фергюсон завжди починав з розділів гумору та спорту, потім переходив до місцевих новин, новин загальнонаціональних та міжнародних, статей про кінофільми та вистави, так званих нарисів для всіх – про сімнадцятьох учнів коледжу, які примудрилися увіпхатися до телефонної будки, чи про тридцять шість бутербродів, спожитих за один присід переможцем змагання їдців у окрузі Ессекс, а коли всі ці теми вичерпувалися, то перед походом до школи залишалося іще кілька вільних хвилин для перегляду розділу тематичних та персональних об'яв. *Любий, я тебе кохаю. Благаю, повернися додому.*

Привабливість газет була абсолютно відмінною від привабливості книжок. Книги були солідними та вічними, а газети – тоненькими та ефемерними предметами одноразового користування, які викидали відразу ж після їхнього прочитання, щоби наступного ранку замінити на нові, кожного нового ранку – нова газета. Події в книзі рухалися вперед по прямій лінії, тоді як в газетах висвітлювалися кільканадцять подій одночасно, такий собі калейдоскоп з одночасності та суперечливості, на одній і тій самій сторінці одночасно уживалися кілька історій, кожна з яких висвітлювала окремих аспект довколишнього світу, кожна з яких демонструвала ідею чи факт, який не мав нічого спільного з тим, що розташовувався по сусідству, праворуч – війна, ліворуч – перегони з яйцем у ложці, палаюча будівля угорі і зустріч колишніх однокласниць – внизу, важливе й тривіальне змішане докупи, трагічне на першій сторінці і фривольне – на четвертій, зимові повені та поліцейські розслідування, наукові відкриття та рецепти десертних страв, смерті й народження, поради закоханим та кросворди, футбольні новини та дебати в Конгресі, циклони й симфонії, страйки на підприємствах і трансатлантичні подорожі на повітряних кулях – ранкова газета неодмінно мала містити в собі всі ці події на своїх шпальтах з чорної, злегка розмитої друкарської фарби, і кожного ранку Фергюсон насолоджувався всією цією мішаниною, бо, на його переконання, саме таким і був світ – великою вируючою мішаниною, в якій одночасно відбувалося мільйони різних подій.

«Хрестоносець» став для нього шансом витворити власну світову мішанину за допомогою газети, яка була дуже схожою на повноцінну. Звісно, вона не була повноцінною і являла собою, в кращому випадку, грубе наближення, але його хлопчача аматорська версія легітимної газети була досить реалістичною за своїм духом, щоби справити належне враження на його приятелів. Саме на таку реакцію й сподівався Фергюсон, йому хотілося, щоби всі в класі повернули голови й звернули на нього увагу, і тепер, коли ця мрія здійснилася, він поринув у виготовлення другого випуску зі зростаючим почуттям впевненості в собі, з новою вірою у свій власний геній, і настільки сліпою стала та віра, що навіть частковий бойкот з боку Кролика

та його приятелів не зміг відкрити Фергюсону очі на те, що відбувалося. Вони трохи відкрилися лише наступного ранку. Майкл Тіммерман був одним з його найближчих друзів, кмітливий і популярний хлопець, чії оцінки були навіть кращими за Фергюсонові, майже героїчна постать, яка вивищувалася над такими карликами, як Роні Кролик так само, як кремезний дуб вивищується над кущем отруйного плюща, тож коли Майкл Тіммерман відводить тебе убік на ігровому майданчику і каже, що вам треба поговорити, то ти слухаєш його з радісною готовністю. Його перші слова були про те, що «Хрестоносець» – дуже гарна газета, і Фергюсон дуже зрадив, почувши таку оцінку, оскільки думка найкращого спортсмена та учня класу важила для нього більше, аніж будь-чия, але потім Тіммерман сказав, що хотів би співпрацювати з Фергюсоном, що хотів би стати членом редколегії «Хрестоносця» й дописувати власні статті, від чого видання лише покращиться, бо газета, зроблена одною людиною, – це нонсенс, бо є щось абсурдне й старомодне в тому, що один репортер пише всі статті, і що коли Фергюсон дасть йому такий шанс і справи підуть добре, то можна буде залучити до газети трьох чи навіть п'ятьох кореспондентів, а якщо всі учасники скинуться грошиками для покриття витрат на друк, то можна буде розширити «Хрестоносця» до чотирьох чи навіть восьми сторінок, і друкувати його справжнім типографським шрифтом, а не покладатися на Фергюсонів жадливий почерк, завдяки чому «Хрестоносець» стане схожим на справжню газету.

Фергюсон виявився неготовим до такої заяви. «Хрестоносець» завжди задумувався як шоу одного актора, його власне шоу, хоч яким би недосконалим воно не було, його власне і більше нічیه, тому ідея розділити сцену з ще одним хлопцем, вже не кажучи про кількох інших, наповнила Фергюсона великою печаллю. Тіммерман душив його ініціативу своїми коментарями та підказками, намагаючись примусити його поступитися контролем над старомодною газеткою з її жадливими рукописними літерами, але хіба ж Тіммерман не розумів, що він про це вже замислювався, що навіть якби він вмів друкувати на машинці, то все одно не став би друкувати, бо тоді б газета виглядала не так, як він задумував, до того ж він не міг дозволити собі оплатити роботу друкарки, зважаючи на той факт, що було йому лише дванадцять років, і саме тому він зупинився натомість на рукописному варіанті. А ще Тіммерман не знав про домовленість між матір'ю Фергюсона та Маерсоном про те, що вона візьме меншу ціну за портрети його трьох дітлахів в обмін на використання друкарського устаткування для виготовлення копій – отак все й було влаштовано. Йому хотілося сказати Тіммерману, що це був свого роду бартер в умовах обмежених ресурсів, тому забудь про випуск так званої справжньої газети на паях, бо п'ятеро хлопців ніколи не спроможуться назбирати коштів достатньо для того, щоби покрити всі витрати. Якби Тіммерман не був його найкращим другом, то Фергюсон послав би його під три чорти й порадив випускати власну газету, якщо той має так багато оригінальних ідей, але він поважав Тіммермана і тому не насмілився висловитися, не захотів ображати свого друга. Натомість він вчинив як боягуз і, замість чітко заявити «так» чи «ні», сказав, що йому треба подумати, сподіваючись, що з часом журналістський ентузіазм Тіммермана охолоне і що через пару тижнів він забуде про цю розмову.

Однак Тіммерман, як і більшість успішних хлопців, був не з тих, хто легко здавалися чи швидко забували. Всю решту тижня кожного ранку він підходив до Фергюсона на ігровому майданчику і цікавився, чи прийняв той рішення, і кожного ранку Фергюсон намагався відкараскатися від нього. Може, це й гарна ідея, казав він, але зараз вже весна, і до кінця навчального року часу для випуску нового числа газети буде недостатньо. Ми й без того обидва зайняті зараз іграми в Малій лізі, а ти просто не уявляєш, як багато часу забирає підготовка нового випуску. Тижні, а то й місяці роботи. Стільки роботи, що я навіть не певен, чи захочу знову взятися за це. Давай відкладемо це питання на певний час, а влітку до нього повернемося.

Але Тіммерман збирався влітку до табору, і тому хотів вирішити це питання зараз. Навіть якщо наступне число з'явиться аж восени, нам все одно треба знати, зможемо ми розрахову-

вати на нього чи ні, і взагалі – чому Фергюсон так довго тягне kota за хвіст, вирішуючи, що робити? В чім проблема?

Фергюсон збагнув, що його загнали в глухий кут. Чотири дні поспіль він перебував в стані облоги, і зрозумів, що ця облога не припиниться, допоки він не дасть чіткої відповіді. Але ж якою вона мала бути, правильна відповідь? Якщо сказати Тіммерману, що він йому не потрібен, то можна втратити друга. Якщо ж погодитися й взяти Тіммермана в газету, то він зневажатиме себе за те, що піддавався тиску. Частина його ества тішилася тим, що Тіммерман виявив такий ентузіазм щодо «Хрестоносця», тоді як інша частина починала відчувати антипатію до друга, який поведився вже не як товариш, а як красномовний хуліган. Ну, не зовсім як хуліган, а як маніпулятор, а через те, що цей маніпулятор був найсильнішою та найвпливовішою особою у класі, Фергюсону страшенно не хотілося ображати його, бо якщо Тіммерман відчує, що Фергюсон збирається його «кинути», то зможе налаштувати проти нього увесь клас, перетворивши своєму кривднику решту навчального року на перманентний кошмар. Однак він не міг піти на знищення «Хрестоносця» лише заради збереження миру. Що би не сталося, він все одно не зможе втекти від самого себе, тому краще стати парією, аніж втратити повагу до самого себе. А з іншого боку, краще спробувати уникнути долі парії взагалі – якщо вийде.

Отже, ані про «так», ані про «ні» не могло бути й мови. Фергюсон покладався на варіант «можливо», який міг дати йому хоч якусь надію, не зв'язуючи при цьому якоюсь конкретною обіцянкою, тактика зволікання, закамфльована під крок вперед, який насправді був кроком назад, шансом виграти час. Він запропонував Тіммерману виконати тестове завдання, аби той переконався, що така робота йому подобається, а коли він напише власну статтю, вони проаналізують її разом, аби вирішити, чи згодиться вона для «Хрестоносця». Спочатку Тіммерман вперся, явно невдоволений тим, що його оцінюватиме Фергюсон, але це було цілком природно з боку учня-відмінника, абсолютно впевненого в своїх інтелектуальних здібностях, тому Фергюсону довелося пояснити йому, що такий тест був необхідним, бо «Хрестоносець» був його виданням, а не Тіммермановим, і якщо Тіммерман хоче стати його співучасником, то має довести, що його робота відповідатиме духу цього видання, яке було зубастим, смішним і дотепним. Фергюсон сказав, що хоч яким би розумним Тіммерман не був, це не мало жодного значення, бо він іще не мав належного досвіду, отже йому слід написати одну-єдину газетну статтю, бо як же ж він візьме його в компаньйони, не знаючи його здібностей? Цілком справедливо, погодився Тіммерман. Він напише пробну статтю й продемонструє свої таланти, тож так тому й бути.

Ось про що я подумав, сказав Фергюсон. Напиши замітку на таку тему: «Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому?» Поговори з кожним учнем у класі, з кожним хлопцем та кожною дівчиною, і всім постав одне й те саме запитання: «Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому?» Неодмінно запиши їхні відповіді точно, слово в слово, а потім підеш додому й перетвориш ці відповіді на статтю в одну шпальту, здатну змусити читачів сміятися, а якщо не сміятися, то хоча би посміхнутися. Гаразд?

Гаразд, відповів Тіммерман. А чому б і про улюбленого актора не поцікавитися?

Тому, що змагання з одним переможцем – це краще, аніж змагання з двома переможцями. Улюблений актор може почекати до наступного числа.

Отак Фергюсон виграв собі трохи часу, давши Тіммерману це непотрібне й надумане завдання, і наступні десять днів все було тихо, поки репортер-новобранець збирав інформацію й приступав до написання статті. Як Фергюсон і підозрював, серед хлопців найбільше голосів збрала Мерілін Монро – шестеро з одинадцяти (з решти п'яти два дісталися Елізабет Тейлор, два Грейс Келлі, і один – Одрі Хепберн), тоді як дівчата дали Монро лише два голоси, а решта десятеро розподілилися поміж Хепберн (три), Тейлор (три), і по одному отримали Келлі, Леслі Карон, Сід Чарісс та Дебора Керр. Сам Фергюсон не спромігся вибрати між Тейлор та Келлі, тому кинув монетку, і вибір впав на Тейлор, тоді як Тіммерман, поставши перед схожою диле-

мою між Келлі та Хепберн, кинув ту ж саму монетку, і вона вказала на Келлі. Повна нісенітниця, звичайно ж, але було в ній також дещо забавне, і Фергюсон спостерігав, як сумлінно Тіммерман займався опитуванням однокласників, записуючи їхні коментарі в свій маленький скріплений спіраллю репортерський нотатник. За активність та підприємливість він, поза сумнівом, заслужив найвищих оцінок, але це була лише початок, свого роду підвалини будинку, і наразі було ще неясно, яку будівлю спроможеться спорудити Тіммерман. Ясна річ, хлопець він був розумний, але це ще не означало здатності добре писати.

Впродовж десятиденного періоду спостереження й очікування Фергюсон поволі впадав у химерний стан невизначеності, бо його ставлення до Тіммермана ставало все менш виразним, він не знав, чи то й далі опиратися йому, чи то виказати вдячність за його копітку роботу, він то сподівався, що Тіммерман зазнає фіаско, то надіявся, що його робота завершиться успіхом. Він почав подумувати: а може, це й справді добра ідея – перекласти частину своєї роботи на додаткового репортера, збагнувши, що в призначенні завдань іншим людям є свій позитив, що робота начальника має свої певні наслідки. У нього з'явилося нове почуття, почуття відповідальності, і якщо Тіммерману вдасться написати гарну статтю, то, можливо, йому дійсно слід буде подумати над тим, щоби взяти його до себе, але не компаньйоном, ні, в жодному разі не компаньйоном, а просто автором-дописувачем, першим з потенційних кількох, що в результаті дасть змогу розширити «Хрестоносця» від двох сторінок до чотирьох. Може, і так. А може, й ні, бо Тіммерман ще не здав йому статтю, хоча інтерв'ю він виконав протягом п'ятих днів, і тепер, коли сплигло ще п'ять днів, Фергюсон міг дійти лише до одного висновку: Тіммерман мав великий клопіт з обробкою й написанням матеріалу. Це означало, що майбутня стаття буде негодящою, а все негодяще буде неприйнятним. І йому доведеться сказати це Тіммерману прямо в лице. Фергюсон на мить уявив собі, як він дивиться в очі розумнику Майклу Тіммерману, хлопцю, який завжди і у всьому мав успіх, і каже йому, що він потерпів фіаско. На ранок десятого дня всі сподівання Фергюсона на майбутнє звелися до лише одного бажання: аби Тіммерман написав шедевр.

Стаття вийшла непоганою. Принаймні, не дуже поганою, але їй бракувало жвавості, на яку сподівався Фергюсон, бракувало того дотику гумору, який обернув би тривіальну тему статті на дещо варте прочитання. Єдиною втіхою цього провалу було те, що сам Тіммерман також вважав свою статтю невдалою, принаймні так виснував Фергюсон, коли автор, здаючи йому свій витвір того ранку на ігровому майданчику, винувато знизав плечима, після чого вибачився за те, що так довго виконував завдання, яке, за визнанням Тіммермана, виявилось аж ніяк не таким легким, як він спершу гадав. Він сказав, що йому довелося переписувати статтю чотири рази, і що з отриманого досвіду він виніс одне: *письменництво – це важка штука.*

От і добре, сказав Фергюсон самому собі. Невеличкий урок скромності для пана Бездоганність. Визнання сумніву у власних здібностях, можливо, навіть визнання поразки, тому конфронтації, якої так боявся Фергюсон, скоріш за все, не відбудеться, і це було добре, заспокоїливо-добре, оскільки останніми днями йому дедалі частіше ввижалося, як Тіммерман лупцює його кулаками в живіт і показово переводить його до нижчої ліги гнаних та упосліджених. Втім він усвідомлював, що заради збереження їхньої дружби йому доведеться ступати довкола Тіммермана дуже обережно, аби не наступити йому на пальці. То були великі пальці великого хлопця, і хоч яким би приязним до нього він не був, він мав крутий характер, в чому Фергюсон мав змогу пересвідчитися протягом кількох років, а надто нещодавно, коли Тіммерман послав у нокаут Томі Фукса за те, що той обізвав його гівнюком, того самого Томі Фукса, якого недоброзичливці величали Томі Скусом, і Фергюсону не хотілося, щоби Тіммерман так само випробував на ньому свою боксерську вправність.

Він попрохав приятеля дати йому кілька хвилин і відійшов у куток майданчика, щоби прочитати статтю наодинці:

«Питання стояло так: Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому? Опитування двадцяти двох учнів п'ятого класу нашої школи дало таку відповідь: це – Мерілін Монро, яка набрала вісім голосів, випередивши Елізабет Тейлор, котра посіла друге місце з п'ятьма головами...»

Тіммерман добре виконав роботу з подачі фактів, але мова його була безликою, сухою й бездушною, і зосередився він на найменш цікавому аспекті історії – на цифрах, які були гнітючо занудливими у порівнянні з тим, що казали учні про свій вибір; їхніми коментарями Тіммерман поділився з Фергюсоном, але не включив майже жодного з них у статтю, і Фергюсон, пригадуючи зараз декотрі з тих коментарів, спіймав себе на тому, що став подумки переписувати статтю:

«Ба ба бум», сказав Кевін Лассітер, якому вистачило лише цих трьох слів, щоби пояснити, чому Мерілін Монро була його улюбленою кіноакторкою.

«Вона видається мені людиною доброю та розумною, і мені хочеться познайомитися з нею й подружитися», сказала Пеггі Голдштайн, обгрунтовуючи свою кандидатуру – Дебору Керр.

«Така елегантна, така вродлива – очей не відірвати», заявила Глорія Долан про свою акторку номер один, Грейс Келлі.

«Ласий шматочок», сказав Алекс Ботелло про свою улюблену кінозірку, Елізабет Тейлор. «Лишень погляньте на її тіло! Дивлячись на нього, хлопцям хочеться швидше стати дорослими».

Було неможливо попрохати Тіммермана повернутися до початку і п'ятий раз переписати статтю. Було безглуздо казати йому, що його робота не викликає ані сміху, ані слабкої посмішки, і що йому варто було зосередитися не на питанні «Хто?», а на питанні «Чому?». Робити все це було вже запізно, і Фергюсон не мав ані найменшого бажання демонструвати Тіммерману свою зверхність і повчати його як треба писати, а як не треба. Він повернувся туди, де стояв пан Великі Пальці й повернув йому його статтю.

– Ну, як? – поцікавився Тіммерман.

– Непогано, – відповів Фергюсон.

– Ти хочеш сказати *недостатньо добре*.

– Ні, не так. Просто *непогано*.

– А як щодо наступного числа?

– Не знаю. Іще не думав.

– Але ж ти плануєш його робити, чи не так?

– Може. А може, і ні. Ще рано казати.

– Не опускай руки. Ти започаткував гарну справу, Арчі, і не мусиш її кидати.

– Якщо не буде бажання, то кину. А тобі яка різниця? Я так і не второпав, чому це «Хрестоносець» раптом став для тебе таким важливим.

– Бо він – дуже цікавий, ось чому, а мені хочеться брати участь у чомусь цікавому. Гадаю, це буде дуже здорово.

– Гаразд. Ось що я тобі скажу. Якщо я вирішу робити іще одне число, то я дам тобі знати.

– І даси мені змогу щось написати?

– Звісно, чом би й ні?

– Обіцяєш?

– Дати тобі шанс? Обіцяю.

Іще не встигнувши вимовити ці слова, Фергюсон вже знав, що його обіцянка не значила нічого, оскільки він вже вирішив закрити «Хрестоносця» назавжди. Чотирнадцятиденна битва з Тіммерманом виснажила його, і він почувався втомленим та безініціативним, злим на самого себе через слабодухі коливання власного настрою, деморалізованим своєї неохотою й нездатністю захищати себе й свою позицію «або газета одного автора, або ніяка взагалі». Втім, тепер,

коли йому вдалося здійснити задуману сенсацію й привернути до себе увагу, Фергюсон схилявся до думки, що краще буде зайняти позицію «ніякої газети взагалі», краще буде вискочити зі ставка, витертися досуха і сказати «годі». Окрім того, вже починався бейсбольний сезон, і він виступав за фінансованих Торгівельною палатою «Піратів» з Вест-Оранджу, а коли Фергюсон не грав у бейсбол, він був зайнятий тим, що читав «Графа Монте-Крісто», величезну книгу, яку прислала йому минулого місяця тітка Мілдред з нагоди одинадцятого дня народження і за яку він, нарешті, взявся після того, як друге число «Хрестоносця» було відправлено до друку. А взявшись за цю книгу, Фергюсон поринув у неї з головою, бо то, безперечно, був найбільш захоплюючий роман, який коли-небудь потрапляв йому в руки. Так приємно було слідкувати за пригодами Едмона Дантеса щодня після вечері! Значно приємніше, аніж рахувати слова у своїх статтях, намагаючись увіпхнути їх у вузькі шпальти свого видання. Скільки копіткої роботи, скільки ночей просидів він, мружачись, під світлом настільної лампи, працюючи майже в повній темряві, тоді як батьки думали, що він вже спить, скільки фальстартів та виправлень, скільки мовчазних подяк людині, яка винайшла гумку! Тепер Фергюсон знав, що робота літератора – це не лише написання слів, а і їх видалення, що опісля йде монотонна й виснажлива робота з наведення чорнилом кожного виправленого олівцем слова, щоби воно було достатньо темним і добре читалося на копії. Так, слово «виснажлива» було найбільш підходящим для такої роботи, а тривале й болісне протистояння з Тіммерманом виснажило його іще більше, тому кожен лікар сказав би Фергюсону, що найкращими ліками від виснаження є відпочинок.

Тож він відпочивав цілий місяць, з важким серцем дочитав Дюма, побоюючись, що може минути багато років, перш ніж йому знову трапиться іще один так само цікавий роман, а потім, протягом трьох днів після того, як Фергюсон завершив прочитання «Графа Монте-Крісто», сталися три події, які змінили хід його думок і витягнули зі стану відлюдництва. Він просто не міг стриматися. Йому на думку раптом спали слова нового заголовку, і настільки класними були ті слова, настільки чіткими й виразними були дзвінки рими їхніх тріскучих приголосних, настільки хитромудро їхня позірنا безсенсовість поступово набувала певного сенсу, що йому страшенно захотілося побачити ці слова в друкованому вигляді. І Фергюсон, давши задню зі своєю обіцянкою піти з газетного бізнесу, почав планувати випуск третього числа «Хрестоносця», в якому мав з'явитися потужний, мов серія з двох коротких ударів, заголовок, набраний великими літерами: ФРАКАС У КАРАКАСІ.

Це сталося тринадцятого травня, коли натовп демонстрантів напав у Венесуелі на Ричарда Ніксона під час завершальної зупинки в рамках його візиту доброї волі до трьох країн Південної Америки. Віце-президент щойно приземлився в аеропорту, а коли його кортеж поїхав центральними вулицями Каракасу, то натовпи на тротуарах плювали йому вслід й вигукували «Смерть Ніксону!», «Ніксон, забирайся геть!» Невдовзі його автомобіль оточили десятки людей, здебільшого молодиків, вони почали лупцювати авто, бити в нього вікна, а потім заходилися розгойдувати його з боку вбік та туди-сюди з такою люттю, що воно перекинулося б, якби вчасно не підспіли вояки венесуельської армії і не розігнали натовп, розчистивши дорогу віце-президенту. Для учасників інциденту все могло закінчитися значно гірше, особливо для Ніксона та його дружини, яких мало не вбили.

Фергюсон прочитав про це в газеті наступного ранку, побачив репортаж про інцидент увечері по телевізору, а під вечір наступного дня до них у гості завітали кузина Френсі та її чоловік Гері з їхнім п'ятимісячним дитинчам. Тепер вони мешкали в Нью-Йорку, де Гері невдовзі мав закінчити перший курс на юридичному факультеті Колумбійського університету. Увесь час після того, як Фергюсон виконав роль носія перснів на його шлюбній церемонії чотири роки тому, Гері ставився до свого молодого свояка як до протеже та епізодичного компаньйона в подорожах до світу ідей та суто чоловічих занять, результатом яких ставали тривалі розмови про книги та спорт, інколи – про політику, яка, схоже, стала для Гері справжньою ідеєю фікс (він навіть передплатив тижневик «Інакодумець» під редакцією І. Ф. Стоуна та

щоквартальник «Небайдужий оглядач»), і через те, що чоловік Френсі був розумною молодою людиною, безперечно, найрозумнішою з тих, кого знав Фергюсон окрім своєї тітки Мілдред, було цілком природно, що він спитав Гері, що той думав про оту сутичку Ніксона з натовпом демонстрантів у Венесуелі. В ту мить вони гуляли у дворі, походжаючи під тим дубом, з якого Фергюсон впав у віці шести років, високий кремезний Гері попихкував цигаркою «Парламент», а мати Фергюсона та Френсі сиділи на ганку з маленьким Стівеном, пухкеньким створінням, нещодавнім поповненням роду людського, так само малим по відношенню до Фергюсона, як сам Фергюсон був колись по відношенню до Френсі, і поки жінки сміялися, по черзі чукаючи малого, моралістичний, незмінно серйозний Гері Холандер розказував йому про «холодну війну», списки неугодних, про Червоне пугало, про нестримний антикомунізм, який визначав закордонну політику Сполучених Штатів і змушував Державний департамент підтримувати жорстокі ультраправі диктатури по всьому світу, особливо в Центральній та Південній Америці, і що саме через це напали на Ніксона, сказав Гері, напали не тому, що він був Ніксоном, а тому, що той представляв уряд Сполучених Штатів і що цей уряд ненавиділо в Центральній та Південній Америці дуже багато людей, і ненавиділо цілком справедливо, бо він підтримував тиранів, які їх жорстоко гнобили.

Гері зупинився підкурити іще один «Парламент». А потім спитав: «Ти розумієш, про що я кажу, Арчі?»

Фергюсон кивнув. «Розумію», відповів він. «Ми так боїмося комунізму, що готові піти на все, аби зупинити його. Навіть якщо це означає допомогу людям, гіршим за комуністів».

Наступного ранку, читаючи спортивний розділ газети, Фергюсон вперше в житті натрапив на слово «фракас»⁶. Подавальник детройтської команди кинув м'яча в голову відбивайлу з чиказької команди, відбивайло кинув свою биту, підбіг до подавальника й затопив йому в пику, після чого гравці обох команд вискочили на поле й заходилися гамселити один одного. «Коли через дванадцять хвилин фракас вщух», продовжив репортер, «з гри було видалено шістьох гравців».

Фергюсон поглянув на матір і спитав,

– А що таке фракас?

– Велика колотнеча, – відповіла вона. – Штовханина.

– Я так і подумав. Просто хотів зайвий раз переконатися.

Прошло кілька місяців. Шкільний рік закінчився без подальших ексцесів з боку Кролика, Тіммермана чи будь-кого, а потім двадцять три колишніх учнів класної керівниці міс Ван Хорн роз'їхалися на літні канікули. Фергюсон вже вдруге поїхав до табору «Парадиз» на двомісячну зміну, і хоча більшість часу в тому таборі забирали різноманітні ігри з м'ячем та плавання, все одно йому залишалось вдосталь вільних годин, щоби писати статті та накреслювати наступний макет «Хрестоносця». Цю роботу Фергюсон завершив уже вдома під час двотижневого проміжку між табором та початком занять у школі, працюючи щодня вранці, вдень, а інколи й увечері, щоби встигнути до кінцевого терміну, який він сам собі встановив, – до першого вересня, аби його матір мала достатньо часу зробити копії у Маерсона іще до початку шкільних занять. Фергюсон вважав, що це мало б стати добрим почином для нового навчального року, таким собі поштовхом для прискорення подій, а вже опісля він би вирішив, чи видавати «Хрестоносця» й далі, чи зробити цей випуск завершальним.

Він пообіцяв Тіммерману дати йому знати про наступне число газети, але іще до того, як він встиг з ним поспілкуватися, всі статті вже були написані. Фергюсон заходив додому до Тіммермана наступного дня після повернення з табору, але економка сказала йому, що Майкл з батьками та двома братами поїхали рибалити і збираються повернутися лише за день до початку шкільних занять. Іще влітку, працюючи над макетом, Фергюсон подумував

⁶ Штовханина, кіпеш (амер.). – Прим. пер.

над тим, щоби написати свою, гумористичну, версію історії з опитуванням про найпопулярнішу кіноактрису і вставити її в третє число «Хрестоносця», але згодом відкинув цю ідею з поваги до авторських амбіцій Тіммермана, розуміючи, наскільки жорстоко буде уражений його однокласник, побачивши, яка кумедна й дотепна історія вийшла з його нудного й малоцікавого матеріалу. Звісно, Фергюсон міг би надрукувати Тіммерманову версію статті як дружню поступку, але це було неможливим через те, що він віддав ту статтю Тіммерману на ігровому майданчику ще у квітні. Нове число «Хрестоносця на бруківці» ось-ось мало вихлюпнутися у спортзал та в класи початкової школи, але Майкл Тіммерман про це нічого не знав.

Це була перша помилка Фергюсона.

Другою його помилкою стало те, що він запам'ятав надто багато з їхньої розмови із Гері під дубом у дворі.

Колотнеча в Каракасі на той час вже встигла стати застарілою новиною, але ця фраза ніяк не йшла у Фергюсона з голови, вона торохтіла в ній кілька місяців, тому замість використати її як заголовок в репортажі про те, що трапилося з Ніксоном, він обернув цю статтю на взятую в рамку передовицю посередині першої сторінки. Вона була розташована таким чином, що заголовок «Фракас у Каракасі» йшов на одній половині аркушу, а сам текст – на другій. Натхненний своєю розмовою з Гері, Фергюсон стверджував, що Америка має кинути так сильно перейматися комунізмом і прислухатися натомість до того, що кажуть люди в інших країнах. «Спроба перекинути авто віце-президента – це погано», писав він, «але люди, які намагалися це зробити, були розлючені, і розлучені не просто так. Вони не люблять Америку тому, бо вважають, що Америка – проти них. Це не означає, що ці люди – комуністи. Це лише означає, що вони хочуть бути вільними».

Спершу був удар, удар у живіт, а потім Тіммерман вигукнув «Брехун!» – і збив його з ніг. Останні двадцять два примірники «Хрестоносця» вилетіли з рук Фергюсона, і сильний ранковий вітер погнав їх шкільним подвір'ям повз ошелешених учнів, мов зграйку повітряних зміїв, що відірвалися від своїх мотузок. Фергюсон підвівся й хотів був завдати удару у відповідь, але Тіммерман, який, схоже, за літо встиг вирости на три-чотири дюйми, ухилився і завдав ще одного удару в живіт, удару значно сильнішого за перший, який не лише збив Фергюсона з ніг, а й забив йому дух. А Кролик і Том Скунс з кількома іншими хлопцями вже тут як тут: стоять над поверженим Фергюсоном і насміхаються, дражнячи образливими словами «сцикун», «слабак» і «підар котячий». Коли Фергюсон спроквола знову став на ноги, Тіммерман втретє штовхнув його на землю, штовхнув дуже сильно, і Фергюсон, падаючи, вдарився ліктем об землю, і через мить нестерпний біль в ліктьовій кістці на кілька секунд паралізував його. Скориставшись цим, Кролик зі Скунсом почали хвицати ногами, намагаючись кинути його в обличчя грудки землі. Фергюсон заплющив очі. Десь завершала дівчина.

Потім були карі й догани, залишення після школи, ідіотичне завдання двісті разів написати фразу «Я більше ніколи не битимуся в школі», церемоніальне рукостискання в стилі «закопаймо сокиру війни» з Тіммерманом, який не дивився Фергюсону в очі, який більше ніколи не дивитиметься йому в очі і який ненавидітиме Фергюсона всю решту свого життя, а потім, перед тим, як новий класний керівник, містер Блейсі, хотів був відпустити їх додому, до класу увійшла секретарка директора і сказала Фергюсону, що містер Джеймсон чекає на нього внизу у своєму кабінеті. «А Майклу теж іти?», спитався містер Блейсі. «Ні, Майклу не треба», відповіла міс О'Хара. «Тільки Арчі».

Коли Фергюсон зайшов до директорського кабінету, містер Джеймсон сидів за своїм робочим столом з примірником «Хрестоносця» в руках. Він керував школою протягом останніх п'яти років і з кожним роком наче ставав трохи нижчим на зріст, округлішим, а волосся на його голові дедалі рідшало. Наскільки пам'ятав Фергюсон, те волосся спершу було каштановим, а тепер ті пасма, що від нього лишилися, посивіли. Директор не запросив Фергюсона сісти, тож він так і лишився стояти.

- Ти розумієш, що потрапив у серйозну халепу? – спитав містер Джеймсон.
- Халепу? – перепитав Фергюсон. – Яку халепу, коли мене щойно покарали?
- Тебе з Тіммерманом покарали за бійку. А я маю на увазі *ось це*.
- Містер Джеймсон кинув на стіл примірник «Хрестоносця».
- Скажи мені, Фергюсоне, – продовжив директор, – це ти написав статті до цього числа?
- Так, сер. Кожне слово в кожній статті.
- І тобі ніхто не допомагав?
- Ніхто.
- А твої батько й матір – вони читали цю газету іще до того, як вона була надрукована?
- Матір читала. Вони допомагає мені з друком, тому й переглядає написане іще до того, як це зроблять інші. Мій батько прочитав газету тільки вчора.
- І що вони тобі сказали з цього приводу?
- Нічого особливого. Ну, типу «гарна робота, Арчі. Так тримати!»
- Отже, ти хочеш сказати, що передовиця на першій сторінці – це винятково твоя ідея?
- «Фракас у Каракасі»? Моя.
- Скажи мені правду, Фергюсоне. Хто отрує твій мозок комуністичною пропагандою?
- Що?
- Скажи, бо мені доведеться відсторонити тебе від занять за поширення цієї брехні.
- Я не брехав.
- Ти щойно пішов до шостого класу. Це означає, що тобі одинадцять років, так?
- Одинадцять з половиною.
- І ти гадаєш, я повірю, що хлопець твого віку здатен висувати такі політичні аргументи, як в оцій статті? Ти іще замолодий, щоби бути зрадником, Фергюсоне. Такого просто не може бути. Напевне, хтось згодує тобі оце огидне сміття, і я підозрюю, що це – твій батько або матір.
- Вони не зрадники, містере Джеймсон. Вони люблять свою країну.
- В такому разі це мав бути хтось інший. Хто?
- Ніхто.
- Коли ти минулого навчального року започаткував свою газету, я підтримав її, еге ж? Я навіть погодився дати тобі інтерв'ю для одної зі статей. Мені сподобалася твоя ідея, бо саме цим, на мою думку, і має займатися такий здібний хлопець, як ти. Жодних суперечливих тем, жодної політики, але тут починаються канікули, і ти повертаєшся після них до школи червоним комуністом. І що мені тепер з тобою робити?
- Якщо проблема в «Хрестоносці», містере Джеймсон, то можете не турбуватися. Останнє число налічувало п'ятдесят примірників, і половину з них завіяло вітром після того, як почалася бійка. Я сумнівався, продовжувати випуск газети чи ні, але після сьогоднішньої бійки я прийняв остаточне рішення. «Хрестоносця на бруківці» більше не існує.
- Обіцяєш, Фергюсоне?
- Йй-богу.
- Дотримуйся своєї обіцянки, а я спробую забути, що ти заслуговуєш на відсторонення від занять.
- Ні, не забувайте. Я хочу, щоби ви мене відсторонили. Тепер всі хлопці в класі будуть проти мене, і тому школа – це останнє місце, куди мені хотілося б ходити. Відстороніть мене на тривалий термін, містере Джеймсон.
- Не треба так жартувати, Фергюсоне.
- А я й не жартую. Я у класі мов біла ворона, тому чим довше мене тут не буде, тим краще буде для мене.

У батька тепер був інший напрямок роботи. «Домашній Світ» припинив існування, але тепер на межі Вест-Оранджу з Саут-Оранджем постала велика крита бульбашка під назвою «Тенісний Центр Саут-Маунтін». Вона містила шість критих кортів, де ентузіасти тенісу з найближчих районів могли задовольняти свою пристрасть до цього виду спорту круглий рік – і в дощ, і в сніг, вдень і вночі, зимовими й літніми ранками іще до світанку; півдужини кортів з жорстким покриттям, двома роздягалками з душем, туалетом та раковинами і спеціалізованою крамницею, де продавалися ракетки, м'ячики, кросівки та біла тенісна форма для чоловіків та жінок. Суд вирішив, що пожежа 1953 року була нещасним випадком, і страхова фірма виплатила повну суму страховки, але замість відбудувати магазин чи відкрити інший в новому місці батько Фергюсона щедро виплатив своїм братам-співвласникам їхню частку грошима (по шістдесят тисяч доларів кожному), а решту сто тисяч використав для реалізації свого тенісного проекту. Лью та Міллі подалися до південної Флориди, де Лью став організатором собачих перегонів та матчів в хай-алай, тоді як Арнольд відкрив у Моррістауні магазин, що спеціалізувався на дитячих товарах до дня народження, забивши його полиці повітряними кульками, серпантинном з гофрованого паперу, свічечками, свищиками та фуркалами, кумедними кепочками й наліпками, але Нью-Джерсі був іще неготовим до такої новаторської концепції, і коли через два з половиною роки магазин збанкрутував, Арнольд звернувся до Стенлі по допомогу, і той влаштував його на роботу до своєї спеціалізованої крамниці в Тенісному центрі. Що ж стосується Фергюсоного батька, то кожного дня з тих двох з половиною років, які знадобилися Арнольду, щоби загнати свій магазин в могилу, він займався пошуками капіталу, аби підкріпити гроші, які він вклав у власний проект; знайшов і купив ділянку землі, консультувався з архітекторами та підрядчиками, а насамкінець спорудив Тенісний центр, який відкрився в березні 1956 року, через тиждень після дев'ятого дня народження свого сина.

Фергюсону подобалася ця всепогодна бульбашка й ті химерні лункі звуки, які видавали тенісні м'ячі в її просторому приміщенні, подобалося попури з ударів ракеток по м'ячу – цюк-цюк, – коли кілька кортів використовувалися одночасно, переривчасті верески гумових підшків кросівок на жорсткій поверхні, досадливі зойки та радісні вигуки, довгі інтервали, під час яких ніхто не промовляв ані слова, мовчазна серйозність гравців у білій формі, з якою вони перебивали білі м'ячі через білу сітку – маленький замкнений світ, абсолютно несхожий на великий світ за межами куполоподібної споруди. Фергюсон вважав, що його батько вчинив правильно, змінивши вид діяльності, бо коли ти втрачаєш інтерес до телевізорів, холодильників та пружинних матраців, це означає, що настав час покинути корабель і розпочати щось нове. А якщо батько так любив теніс, то чом би не заробляти на своїй улюбленій грі? Іще в 1953 році, в ті лячні дні після того, як «Домашній світ» згорів дощенту, коли його батько почав працювати над планом побудови центру «Саут-Маунтін», матір попередила його про ризики, пов'язані з такою авантюрою, про величезну відповідальність, яку візьме на себе батько. І дійсно: на цьому шляху трапилося багато злетів та падінь, і навіть після спорудження центру знадобився певний час, щоби кількість його членів стала достатньо великою, аби їхня абонентська плата перевищила щомісячні витрати на експлуатацію такої великої будівлі, а це означало, що майже три з половиною роки від кінця 1953-го до середини 1957 року родина Фергюсонів змушена була майже повністю поклатися на заробітки студії «Роузленд Фото», щоби хоч якось триматися на плаву. Але відтоді справи пішли краще, центр та студія працювали з пристойними прибутками і гарантували дохід достатній, щоби забезпечити такі розкоші, як новий «б'юік» для батька, нове зовнішнє оздоблення будинку, норковий палантин для матері і два сезони підряд в літньому таборі для Фергюсона. Але навіть попри те, що їхні матеріальні умови значно покращилися, Фергюсон розумів, що для забезпечення й підтримання такого комфорту батькам доводилося тяжко працювати, що їхня робота поглинала багато сил, і що для всього іншого у них залишалось дуже обмаль часу, особливо у батька, який тримав свій центр відкритим для відвідувачів сім днів на тиждень з шостої ранку й до десятої вечора, і хоча йому й допомагали

наймані працівники, зокрема, Чак О'Ші та Біл Абрамович, які могли більш-менш самостійно справлятися зі своїми обов'язками, Джон Робінсон, колишній носій на залізничному вокзалі, який наглядав за кортами та роздягалками, байдикуватий дядько Арнольд, який коротав свої години в спецмагазині, покурюючи «Кемел» та проглядаючи газети й бюлетені перегонів, а також Роджер Найлс, Нед Фортуна і Річі Сігель, котрі працювали по черзі змінами по шістьсім годин, і півдесятка старшокласників, що працювали на половину ставки, все одно батько Фергюсона рідко брав собі вихідні в холодну пору року, не дуже часто – в теплу.

Через те, що його батьки були такі зайняті на роботі, Фергюсон звик власні проблеми вирішувати сам. Він знав, що в разі критичної ситуації зможе покласти на материнську допомогу, але річ була в тім, що протягом останніх двох років критичних ситуацій не спостерігалось, принаймні таких, які змусили б його кинутися до матері по допомогу, а тепер, коли йому було вже одинадцять з половиною, більшість з тих ситуацій, які раніше можна було визнати критичними, усохли до розміру маленьких проблем, які він міг розв'язувати самотужки. Те, що його побили на ігровому майданчику перед початком першого дня занять, звісно, було великою проблемою. Звинувачення в поширенні комуністичної пропаганди з боку директора також було, безперечно, великою проблемою. Але чи можна було б вважати хоча б одну із них критичною? Дарма, що він готовий був розплакатися після прочухана, отриманого в кабінеті директора, дарма, що йому довелося стримувати сльози увесь час по дорозі додому. То був жахливий день, мабуть, найгірший день у всьому його житті, за винятком того дня, коли він впав з дуба й зламав собі ногу, і тому він мав повне право втратити самовладання й розплакатися. Побитий своїм приятелем, принижений іншими приятелями, з перспективою отримувати в майбутньому лише образи й запотиличники, та ще й ганебно затаврований як зрадник безмозким і боягузливим директором, настільки боягузливим, що він навіть не спромігся відсторонити його від занять... Так, Фергюсон почувався пригніченим, Фергюсон насилу стримував сльози, Фергюсону було непереливки, але який сенс був у тім, щоби розповідати про це своїм батькам? Звісно, матір дуже співчувала б йому, вона пригорнула б його до себе, знову радо перетворивши на маленького хлопчика, посадила б його на коліна й вислуховувала його сльозливі ламентатії. А потім вона б страшенно обурилася за нього, стала б погрожувати, що зателефонує містеру Джеймсону й скаже все, що про нього думає, потім будуть батьківські збори, і дорослі кричатимуть про підричну діяльність ліваків, про те, що його батьки – теж ліваки, тож який з цього буде толк, яким чином матір зможе вберегти його від ще одного удару в живіт чи в обличчя? Батько підійшов би до цієї проблеми з практичного боку. Він дістав би боксерські рукавички й дав би Фергюсону ще один урок мистецтва кулачного бою, цієї, за словами батька, «премилої науки» (на думку Фергюсона, важко було вигадати назву, хибнішу за цю), і протягом двадцяти хвилин демонстрував би йому, як слід тримати правильну стойку й захищатися від вищого на зріст суперника. Але який толк був з рукавичок на ігровому майданчику, де люди билися голими кулаками і не дотримувалися правил, де не завжди билися один на один, а часто бувало, що були двоє на одного, троє на одного і навіть четверо? Жах. Так, може, й жах, але батько інакше не міг, матір інакше не могла, і тому він мав розбиратися з усім цим самотужки й помовкувати. Не треба гукати на допомогу. Жодного слова батькам. Треба просто перетерпіти, не з'являтися на ігровому майданчику і сподіватися дожити до Різдва.

Цілий навчальний рік він жив у пеклі, але природа того пекла, і закони, якими воно керувалося, безперервно змінювалися з місяця в місяць. Фергюсон гадав, що, в основному, все зведеться до ударів та запотиличників, на які він неодмінно відповідатиме щосили й з готовністю, але великі битви на відкритому повітрі вже були зняті з порядку денного, і хоча його часто стусали протягом перших тижнів занять, він жодного разу не мав нагоди завдати удару у відповідь, бо стусани, які він отримував, завдавалися зненацька й без попередження – раптом до нього підбігав якийсь хлопець, стусав його в руку, в спину або в плече, і так само раптово зникав, перш ніж Фергюсон встигав зреагувати. Ті удари були болючими, раптові підлі наскоки

з одним ударом, коли ніхто не бачив, кожного разу інший хлопець, дев'ятеро різних хлопців з одинадцятьох у його класі, вони немовби змовилися й розробили свою стратегію заздалегідь, а коли Фергюсон отримав дев'ять ударів від дев'яти різних хлопців, напади припинилися. Після цього почався бойкот, ті ж самі дев'ятеро хлопців відмовлялися розмовляти з ним, вдаючи, що не чують Фергюсона, коли той розкривав рота й щось казав, вони мовчали, дивлячись на нього порожніми байдужими очима і поводячись так, наче він був невидимим, такою собі краплиною ніщо, яка розчинялася в порожньому просторі. Потім настав період, коли його почали штурхати додолу – старий трюк, коли один хлопець стає навколішки позаду, а другий штовхає його спереду, швидкий поштовх – і Фергюсон втрачав рівновагу й падав, перекочуючись через спину того, хто причаївся позаду. При цьому він неодноразово вдарявся головою об долівку, і було в цьому не лише приниження, що його застукали зненацька, а й сильний біль. Хлопцям було дуже смішно, вони отак веселилися за його рахунок, причім настільки хитро й вправно, що містер Блейсі, схоже, нічого не помічав. Зіпсовані малюнки, пописані закарлючками завдання з математики, вкрадені торбинки з бутербродами, сміття в комірці, відрізаний рукав куртки, сніг в калошах, собаче лайно під його партою. Зима була сезоном злих витівок, жорстокою порою злостивості й дедалі глибшого відчаю, а потім через пару тижнів після його дванадцятого дня народження бойкот скінчився, і знову почалися стусани.

Якби не дівчата, то Фергюсон, звісно, розпався б на шматки, але жодна з дванадцяти дівчат у класі не обернулася проти нього, до того ж було двоє хлопців, котрі відмовилися брати участь у цьому дикунстві: товстий і трохи недоумкуватий Ентоні Де-Люкка, відомий під прізвиськами Товстун, Кабан та Медуза, який завжди з повагою ставився до Фергюсона і який був у минулому мішенню знущань з боку Кролика й компанії, а також новий хлопець, Говард Смол, мовчазний інтелігентний хлопець, який перебрався до Вест-Оранджу з Манхеттена після літніх канікул і який досі намацував свій шлях як новачок в приміській глушині. Фактично, більшість учнів була в таборі Фергюсона, і завдяки тому, що був він не один, принаймні, не абсолютно один, йому вдавалося зносити знущання, дотримуючись своїх трьох основних принципів: ніколи не давати супротивникам побачити, як він плаче, ніколи не реагувати в стані пригнічення або люті і ніколи не розповідати про це людям авторитетним, а особливо своїм батькам. Звісно, це було жорстоке й деморалізуюче випробування, з незчисленними сльозами, виплаканими вночі у подушку, жорстокі мрії про витончену помсту, тривалі падіння в кам'янисті розщелини меланхолії, гротескні запаморочення свідомості, коли він уявляв, що стрибає вниз з Емпайр-Стейт-Білдінг, тихі але пристрасні промови про несправедливість, яку вчиняли по відношенню до нього, супроводжувані поривчастими й шаленими нападами презирства до самого себе, приховане переконання, що він заслужив на таке покарання, бо сам накликав на себе цей жах. Але все це було наодинці. А на людях Фергюсон змушував себе бути стійким, зносити стусани без єдиного зболеного вереску, ігнорувати їх так, як ігнорують мурах або погоду десь у Китаї, виходячи з кожного нового приниження наче переможець в якійсь вселенській боротьбі добра зі злом, стримуючи будь-який вираз смутку чи приниження, бо він знав, що дівчата спостерігають за ним, і чим хоробріше протистояв Фергюсон своїм нападникам, тим більше підтримували його дівчата.

Все було не так просто. Їм було вже по дванадцять років або майже дванадцять, і дехто з дівчат та хлопців вже починали «відпаровуватися», а колишня відстань між статями звузилася настільки, що жіноче й чоловіче мало тепер практично спільне підґрунтя; раптом почалися розмови про друзів та подруг, про постійні зустрічі, а майже кожного уїк-енду проводилися гулянки з танцюльками та грою «в пляшечку», і тепер ті ж самі хлопці, які ще рік-два тому терзали дівчат, смикаючи їх за коси та щипаючи їм руки, прагнули з ними цілуватися. Тіммерман, і досі парубок номер один, зав'язав романтичні стосунки з дівчиною номер один, Сюзі Краусс, і вони удвох панували у класі, мов монарше подружжя, містер та міс Популярність-1959. Фергюсону допомагало те, що вони з Сюзі були друзями ще з дитячого садочку і

що вона очолювала сили, які протистояли забіякам. Коли наприкінці березня стало відомо, що вона зустрічається з Тіммерманом, атмосфера дещо змінилася, і невдовзі Фергюсон помітив, що напади на нього порідшали, і в них брали участь вже менше хлопців. Ніхто про це ані слова не сказав. Фергюсон підозрював, що Сюзі поставила свого кавалера перед ультиматумом: припини знущатися над Фергюсоном, інакше я піду, і через те, що Тіммерману більше хотілося зустрічатися з Сюзі, аніж мучити Фергюсона, він відступив. Він і досі ставився до Фергюсона зі зневагою, але кинув спілкуватися з ним мовою кулаків і більше не псував його манатків, тож коли Тіммерман вийшов з Банди Дев'ятох, за ним слідком вийшли й кілька інших хлопців, оскільки Тіммерман був їхнім ватажком і вони наслідували його у всьому, тому за два з половиною місяці до закінчення шкільного року залишилося тільки четверо учителів – Кролик та його банда імбецилів, і хоча протистояння цим чотирьом також було справою не з приємних, це все одно було значно краще, аніж бути гнаним зграєю з дев'ятох ненависників. Сюзі не сказала йому, говорила вона з Тіммерманом чи ні (чинні правила етикету вимагали, щоби вона не висловлювалася на цю тему з огляду на вірність своєму кавалеру), але Фергюсон майже не сумнівався, що вона з ним все ж таки говорила, і настільки вдячним він був її шляхетному сердцю, що почав потайки сподіватися, що після того, як вона колись кине Тіммермана, перед ним відкриється поле для діяльності й він спробує з нею свого щастя. Він думав про це безперервно в перші весняні тижні і вирішив, що найкращий варіант – це запросити її провести з ним суботу в батьковому тенісному центрі, де він влаштував би їй екскурсію, продемонструвавши свою обізнаність з внутрішньою структурою і методом роботи цього закладу, і це неодмінно справить на Сюзі враження і створить у неї настрій, сприятливий для поцілунку, а може – і кількох поцілунків, а якщо не поцілунків, то вони хоча б за руки потриматься. Зважаючи на скороминущість таких підліткових любовних захоплень в тому куточку передмість штату Нью-Джерсі, де середній альянс тривав від двох до трьох тижнів, а двомісячна дружба прирівнювалася до десятилітнього шлюбу, Фергюсон цілком резонно сподівався, що слушна нагода може випасти йому іще до завершення навчального року.

А тим часом він придивлявся до Глорії Долан, яка була гарнішою за Сюзі Краусс, але не такою цікавою, бо була вона дівчиною милою й спокійною, на відміну від рвучкої й іскрометної Сюзі; однак Фергюсон поклав на неї око, бо виявив, що Глорія поклала око на нього, причому в буквальному сенсі, бо поглядала на Фергюсона тоді, коли їй здавалося, що він цього не бачить. Багато разів за останній місяць він ловив її на тім, що вона дивилася на нього на уроці, сидячи за своєю партою, коли містер Блейсі повертався спиною до класу й починав писати чергову математичну задачу на дошці, і тоді Глорія вже не звертала увагу на білі крейдяні цифри, а натомість вивчала поглядом Фергюсона так, наче він став для неї предметом посиленого інтересу, а коли Фергюсон став свідомим цього інтересу, він і собі почав відвертати погляд від дошки й дивитися на дівчину, і їхні погляди стали зустрічатися дедалі частіше, а кожного разу, коли це відбувалося, вони посміхалися один одному. На тому відрізьку свого життєвого шляху Фергюсон іще очікував на свій перший поцілунок, перший поцілунок від дівчини, справжній поцілунок – на відміну від фальшивих поцілунків від матерів, бабусь та кузин, палкого поцілунку, еротичного поцілунку, поцілунку, який виходить за межі простого дотику вуст і кидає його в політ над доти незвіданою територією. Він вже був готовий до такого поцілунку, він думав про нього іще задовго до свого дня народження, а протягом кількох останніх місяців вони з Говардом Смолом неодноразово й подовгу обговорювали цю тему, тож тепер, коли вони з Глорією Долан потайки обмінювалися поглядами та посмішками на уроках, Фергюсон вирішив, що саме Глорія має стати *першою*, бо всі ознаки свідчили про неминучість того, що вона стане першою. Саме так воно і сталося в п'ятницю увечері наприкінці квітня під час гулянки в будинку Пеггі Голдштайн на вулиці Мерривуд-Драйв, коли Фергюсон вивів Глорію до тильного двору і поцілував її. А оскільки вона відповіла на його поцілунок, то вони іще довго цілувалися, значно довше, аніж він сподівався, мабуть, хвилин з десять-дванадцять, а коли на чет-

вертій чи п'ятій хвилині Глорія просунула йому в рота свого язика, то все раптом змінилося, і Фергюсон збагнув, що він живе тепер в новому світі і ні за що не повернеться до світу старого.

Окрім отих вікопомних поцілунків з Глорією Долан, які змінили його життя, іще одною доброю обставиною того недоброго року стала його дедалі глибша дружба з новим хлопцем, Говардом Смолом. Цій дружбі посприяло те, що Говард прийшов з іншого району, що він з'явився на сцені отого першого злочасного ранку нового навчального року без упередженості й забобонів стосовно того, хто був ким чи мав бути у класі, що він придбав третє число «Хрестоносця» через кілька хвилин після своєї появи на ігровому майданчику і що в ту мить, коли Говард з радісним ентузіазмом вивчав зміст газети, він помітив, як на хлопця, котрий щойно ту газету йому продав, напав Тіммерман та інші хлопці, а оскільки Говард Смол був людиною, здатною відрізнити добро від зла, то він негайно став на бік Фергюсона і завжди відтоді був на його боці; завдяки ж тому, що він також інколи зазнавав нападів за свою злочинну підтримку Фергюсона, двоє хлопчаків зблизилися, бо кожен з них був би абсолютно самотнім, якби когось із них в класі не було. Отак парії з шостого класу стали друзями, а через місяць – друзями не розлий вода.

Говард, а не Гові – в жодному разі не Гові. Малий за прізвиськом⁷, але не за розмірами, на якихось півдюйма нижчий за Фергюсона і вже починаючий вбиватися в тіло, вже не худорлява дитина, а міцний напівпідліток, масивний і дужий, фізично безстрашний спортсмен-камікадзе, котрий компенсував свої посередні здібності неухабним ентузіазмом та працьовитістю. Дотепний і доброзичливий, кмітливий учень з талантом показувати хороші результати в стресових ситуаціях, який перевершив навіть Тіммермана в процентних показниках академічної успішності, любитель книг, як і Фергюсон, дослідник-початківець в політиці, як і Фергюсон, цей хлопець мав дивовижний талант до малювання. Олівець, що він носив його в кишені, безперервно витворював пейзажі, портрети та натюрморти майже фотографічної точності, а іще – карикатури й комікси, котрі брали свій гумор здебільшого з химерних каламбурів, слів, висмикнутих зі своєї звичної ролі через те, що вони були співзвучними з іншими, неспорідненими словами, наприклад, його малюнок під назвою «Він летить у повітрі з надзвичайною легкістю», на якому був зображений хлопець, котрий мчав по небу з величезною літерою «Л» у простягнутих вперед руках, тоді як інші хлопці на задньому плані насилу тягнули на собі малесенькі «л»; або, наприклад, улюблений Фергюсонів малюнок, де слово «неборак» Говард розтлумачив як рака, що мчить зоряним небом мов реактивний лайнер. Яка кумедна ідея, подумав Фергюсон, який же ж тонкий слух треба мати, щоби розполовинити початкове слово й зробити з нього два нових! Але більше за слух важило око, око в поєднанні з рукою, бо результат не вийшов би таким вражаючим, якби летючий рак-літак не був зображений з такою скрупульозною точністю в деталях, яку Фергюсону іще ніколи не доводилося бачити раніше.

Батько Говарда працював викладачем математики, він перебрався з сім'єю до Нью-Джерсі, бо йому запропонували нову посаду декана в Монклерському державному педагогічному коледжі. Мати Говарда працювала редакторкою жіночого журналу під назвою «Затишна домівка», і це означало, що п'ять днів на тиждень вона їздила приміським транспортом на роботу до Нью-Йорка й тому рідко поверталася до Вест-Оранджу раніше сутінок. А через те, що у Говарда був двадцятирічний брат і вісімнадцятирічна сестра (котрі обидва вчилися в коледжі), його особисті обставини були напрочуд схожими на Фергюсонові: де факто він був єдиною дитиною в родині і здебільшого повертався зі школи до порожньої домівки. В 1959 році мало хто з жінок із передмістя мав роботу, але у Фергюсона та Говарда були матері, які були більш ніж просто домогосподарками, і тому хлопці змушені були до більшої самостійності й самодостатності, аніж основна маса їхніх однокласників, тож коли їм виповнилося дванадцять

⁷ *Small (англ.)* – малий.

і вони постали на порозі юності, той факт, що вони мали в своєму розпорядженні великі проміжки вільного часу, явно пішов їм на користь, оскільки на такій стадії життя батьки здебільшого бувають для підлітків найменш цікавими людьми у світі, тому чим менше хлопцям доводилося з ними спілкуватися, тим краще. Після школи вони могли піти додому до Фергюсона, увімкнути телевізор і дивитися такі програми, як *American Bandstand* або *Million Dollar Movie* і при цьому не боятися догани за марнування безцінних годин світлого часу, сидючи в чотирьох стінах тоді як *надворі такий чудовий день*. Тої весни їм навіть вдалося двічі умовити Глорію Долан та Пеггі Голдштайн прийти до Фергюсона і влаштувати у вітальні танці на чотирьох, а оскільки Фергюсон та Глорія вже були на той час досвідченими «цілувальниками», то їхній приклад надихнув Говарда й Пеггі також долучитися до непростого мистецтва «поцілунків з язиком». А ще вони ходили додому до Говарда, добре знаючи, що там їм ніхто не заважатиме й ніхто за ними не шпигуватиме, відмикали нижню шухляду столу Говардового брата і видобували звідти цілий стос «журналів для чоловіків», які він хитромудро ховав під безневинним підручником з хімії для старших класів середньої школи. Перегляд журналів супроводжувався тривалими розмовами про те, яка з оголених жінок найкрасивіша, порівняннями моделей «Плейбою» з моделями таких журналів, як «Джент» і «Свенк»; лискучі вправно освітлені кольорові фото майже неземних моделей «Плейбоа» сильно контрастували з грубішими зернистими фотографіями в інших журналах, вилощені відомі всій Америці молоді красуні – і хтиві хвойди з грубішими обличчями та вибіленим волоссям; суть дискусії між Говардом та Фергюсоном завжди зводилася до того, хто з жінок збуджував їх найбільше і з ким би з них їм хотілося б переспати, коли їхні тіла дозріють до справжнього сексу, який був для них обох наразі неможливим, але чекати залишилося недовго – може, півроку, може, рік, коли вони увечері одного дня полягають спати хлопцями, а вранці наступного дня прокинуться справжніми мужчинами.

Фергюсон відслідковував зміни у своєму тілі з першої ознаки прийдешньої зрілості, котра проявилася у вигляді поодинокі волосини, яка виросла у нього під лівою пахвою, коли йому було десять з половиною років. Він знав, що це означало, і був здивований, оскільки, як на нього, ця ознака з'явилася надто рано, і в той момент він був ще не готовий попрощатися зі своїм еством маленького хлопчика, в якому він перебував іще змалечку. Фергюсон визнав ту волосину огидною й кумедною, таким собі непроханим чужинцем, занапастивши його доти бездоганну й незаплямовану особу, і тому він вирвав її геть. Та через кілька днів вона повернулася, тиждень потому з'явилася її точна копія, потім в процес включилася й права пахва, і невдовзі окремі волосини вже важко було розрізнити, бо вони вже росли острівцями, а коли Фергюсону виповнилося дванадцять, вони стали перманентним фактом життя. Зі здивуванням та жахом спостерігав Фергюсон, як зазнавали трансформації й інші ділянки його тіла: доти майже невидимі біляві волосинки на ногах та руках темнішали, товстішали, множилися, в нижній частині його колись гладенького живота з'явилося лобкове волосся, потім, щойно йому виповнилося тринадцять, огидний чорний пушок почав розмножуватися між його носом та верхньою губою, і був той пушок таким огидним та потворним, що одного ранку Фергюсон збрив його батьковою електричною бритвою, а коли через два тижні пушок відріс, то він знову його збрив. Жах полягав у нездатності контролювати те, що з ним відбувалося, в тму відчутті, що тіло його перетворилося на стенд для експерименту, котрий здійснював якийсь схиблений примхливий науковець, і в міру того, як нове волосся продовжувало захоплювати все нові й нові ділянки його тіла, у Фергюсона з голови не йшов Людино-вовк, герой отого моторошного фільму, який вони з Говардом дивилися одного осіннього вечора, і в якому йшлося про перетворення нормального чоловіка на шерстисту потвору. Тепер Фергюсон сприймав цей фільм як притчу про ту безпорадність, яку відчуває чоловік в період статевого дозрівання, бо ти приречений стати таким, яким мають зробити тебе твої гени, і допоки цей процес не скінчиться, ти не можеш знати, що принесе тобі наступний день. В цьому й полягав увесь жах поточної

ситуації. Але наряду з жахом була також і цікавість вперемішку зі здивуванням, усвідомлення того, що хоч якою б довгою та важкою не буде ця подорож, вона неминуче приведе до царства еротичного блаженства.

Проблема полягала в тім, що Фергюсон про це блаженство іще нічого не знав, і хоч як він не намагався уявити собі ті емоції, котрих зазнає його тіло в судамах оргазму, фантазія раз по раз підводила його. Його ранні роки після десятого дня народження були сповнені чутками та плітками, не підкріпленими доконаними фактами, то були непідтвержені історії від хлопців, які мали старших братів підліткового та юнацького віку, в котрих йшлося про неймовірні спазми, пов'язані з отриманням еротичного блаженства, про пульсуючі потоки молочно-білої рідини, які чвиркали з пеніса і які, начебто, вистрелювали на кілька футів чи навіть ядрів угору, то була так звана еякуляція, завжди супроводжувана таким бажаним блаженним відчуттям, котре брат Говарда Том характеризував як найкраще відчуття у світі, та коли Фергюсон напосів на нього й попросив розповісти про нього детальніше, Том відповів, що навіть не знає, з чого почати, бо все це дуже складно описати словами, і що Фергюсону просто доведеться почекати, поки прийде його час відчутти це почуття. То була гнітюча відповідь, бо вона анітрохи не просвітила невігластво Фергюсона, і тоді як декотрі суто наукові терміни були йому вже відомі, наприклад, *сперма*, липуча рідина, що вистрелює з тебе, несучи в собі сперматозоїди, необхідні для створення дітей. Кожного разу, коли Фергюсон чув це слово, він чомусь незмінно уявляв собі отих сперматозоїдів у вигляді купки матросиків в молочно-білих уніформах, які сходили на берег і прямували до розвеселих портових ганделиків, де фліртували з напівголими жінками і співали хором напідпитку моряцьких пісень під пошарпану гармошку, на якій грав одноногий чоловік в смугастій сорочці. Бідолашний Фергюсон! В його голові панувала мішанина, і через те, що він не міг собі уявити, що означало насправді кожне з нових слів, його думки зазвичай кидалися у багатьох напрямках одночасно. Невдовзі матросів змінювали негритоси, і він уявляв себе чорношкірим юнаком в білій уніформі, який заходить до шумного бару, а опісля на зміну негритосам приходили альбатроси.

Було ясно, що головним актором у цій драмі був його пах. Або, якщо вдатися до термінології древніх юдеїв, його чресла. Себто, його «приватне господарство», яке в медичній літературі зазвичай називали геніталіями. Скільки він себе пам'ятав, торкатися до них завжди було приємно, було приємно мацати свій пеніс, коли ніхто не бачив, наприклад, в ліжку уночі або рано-вранці, м'яти й теліпати отой відросток плоті доти, поки він не настовбурчувався, збільшуючись в розмірі вдвічі, втричі, а то й в чотири рази. Ця приголомшлива мутація супроводжувалася поширенням в усьому тілі якогось іще не до кінця усвідомленого задоволення, котре відчувалося особливо сильно в його нижній частині як безладний наплив відчуття, яке іще не було блаженством, але підказувало, що блаженства можна буде досягнути одного дня аналогічними маніпуляціями з пенісом. Тепер Фергюсон мужнів і зростав стабільно й безперервно, кожного ранку його тіло здавалося трохи більшим, ніж учора, а зростання пеніса не відставало від зростання решти тіла, і цей орган вже не був жалюгідною дитячою цюцюркою, а перетворювався на дедалі вагоміший відросток, який, здавалося, набув власного інтелекту, подовжуючись і бубнявіючи від найменшої провокації, особливо в ті дні, коли вони з Говардом досліджували «чоловічі» журнали Тома. Вони вже навчалися у сьомому класі, і одного разу Говард розповів жарт, почутий від старшого брата:

Вчитель біології запитує учнів: «Яка частина тіла здатна розширюватися вшестеро у порівнянні зі своїм початковим розміром?» Він вказує пальцем на міс МакГіллакадді, але замість відповіді на запитання дівчина червоніє й опускає очі додолу. Потім вчитель показує на містера Макдональда, і той швидко відповідає: «Зіниці ока». «Вірно», каже вчитель, а потім повертається до червоної, мов буряк, міс МакГіллакадді й каже їй з роздратуванням на межі презирства: «Хочу зробити вам, дівчино, три зауваження. По-перше, ви не виконали домаш-

нього завдання. По-друге, у вас щоденник в сумці, а щось інше на думці. І по-третє: коли ви подорослішаєте, вас очікуватиме величезне розчарування».

Отже, не шестеро – навіть коли він повністю виросте. Отже, майбутнє пов'язане з цілком конкретними обмеженнями. Та хоч про які б конкретні розміри не йшлося, хоч якою б не була різниця між станом м'якої розслабленості та станом твердої готовності, ця різниця в розмірі буде достатньою на потрібний день, і на ніч того дня, і на всі ночі та дні опісля.

Старші класи середньої школи не йшли ні в яке порівняння з початковою школою, в якій Фергюсон мучився в'язнем попередні шість років. Коли після п'ятдесятихвилинного уроку коридори заповнювала юрма в тисячу учнів завбільшки, йому вже не доводилося страждати від задушливої інтимності замкнутого простору, де сиділи одні й ті самі двадцять три чи двадцять чотири учня – з понеділка й до п'ятниці включно, з початку вересня й до кінця червня. Банда Дев'ятох канула в Лету, і навіть Кролик з його трьома посіпаками щезли з виду, оскільки тепер Фергюсон з ними майже не пересікався. Присутність Тіммермана збереглася, бо він був однокласником Фергюсона з чотирьох академічних дисциплін, але хлопці примудрялися співіснувати, щосили намагаючись ігнорувати один одного, так, неприємне протистояння тривало, але воно вже не було таким нестерпним, як раніше. Та найкращим було те, що шляхи Тіммермана й Сюзі Краусс розійшлися – як Фергюсон і сподівався, а через те, що сам він протягом літа втратив контакт з Глорією Долан, його перша «подруга-цілувальниця» тепер поклала око на симпатичного Марка Коннелі. Фергюсон образився, але не сильно, бо тепер перед ним відкрився шлях до Сюзі Краусс, дівчини його мрій у шостому класі. Він не став баритися, вхопився за нагоду і зайшов до Сюзі одного вечора в перший тиждень після початку занять, що спричинилося до походу в суботу до батькового тенісного центру, а це, в свою чергу, спричинилося до їхнього першого поцілунку наступної суботи та багатьох-багатьох поцілунків в наступні п'ятниці та суботи протягом кількох наступних місяців, а потім їхні шляхи також розійшлися, і Сюзі потрапила до рук вищезгаданого Марка Коннелі, який втратив Глорію Долан, котрою заволодів хлопець на ім'я Рік Бассіні, а Фергюсон почав залицятися до Пеггі Голдштайн, яка стала справжньою красунею і яка певний час тому порвала з Говардом, але серце найкращого Фергюсоного друга при цьому не постраждало, і тепер він пропонував його меткій та життєрадісній Едді Кантор.

Отаким і запам'ятався той рік – роком ефемерного платонічного кохання та каруселі зі скороминущих симпатій; то був також рік, коли дедалі більше його приятелів стали приходити до школи з дантистськими коригувальними пластинами на зубах, рік, коли кожен почав перейматися шкірними висипами та вуграми. Фергюсону повезло. Наразі його обличчя встигло пережити напад лише кількох вулканічних прищів середнього розміру, які не забарилися вискочити за першої ж нагоди, а його батьки вирішили, що зуби в нього є достатньо прямими, щоби наражати сина на муки, пов'язані з профілактичною ортодонтикою. Ба більше, вони наполягли, щоби наступного літа він знову поїхав до табору «Парадиз». Фергюсон був тої думки, що тринадцять років – це дещо забагато для літнього табору, і тому після Різдвяних канікул попросив батька дати йому можливість в липні та серпні попрацювати в його тенісному центрі, але батько лише розсміявся й відповів, що він іще матиме нагоду напрацюватися досхочу пізніше. «Тобі треба побути на свіжому повітрі Арчі», сказав він. «Побігати й погратися з хлопцями твого віку. До того ж дозвіл на роботу можна отримати лише в чотирнадцять років. Таким є закон в Нью-Джерсі, а ти ж не хочеш, щоби твій батько потрапив у халепу через порушення закону, еге ж?»

В таборі Фергюсон почувався щасливим. Він завжди почувався там щасливим, і йому було приємно знову зустрітися зі своїми друзями з Нью-Йорку – з тими кількома міськими хлопчиками, котрі з року в рік, так само, як і він, приїздили на літо до того табору. Він знаходив задоволення в неустанному сарказмі та гуморі цих життєрадісних створінь, чия манера розмо-

вляти нагадувала йому те, як розмовляли один з одним американські солдати в фільмах про Другу світову Війну – то був жартівливий іскрометний стьоб, перманентне небажання сприймати будь-що всерйоз, прагнення обернути кожную ситуацію на привід для наступного жарту чи саркастичної ремарки. Було, без сумніву, щось захоплює в бажанні ставитися до життя з такою дотепністю та непоштивістю, але інколи ці дотепи та саркастичні зауваги ставали надмірними й надокучливими, і Фергюсон, коли йому набридали словесні коники й викрутаси своїх товаришів по будиночку, ловив себе на тім, що скучав за Говардом, своїм найліпшим другом протягом останніх двох років, своїм найближчим другом за все життя. Та Говард був далеко – на молочній фермі свого дядька та тітки у Вермонті, де він проводив кожне літо, тому Фергюсон почав писати йому листи під час одногодного післяобіднього відпочинку; їх було багато – листів коротких та довгих, в яких він описував все, про що думав на поточний момент, бо Говард був єдиним чоловіком у світі, якому він міг вилити душу, єдиною людиною, якій він міг довіритися, єдиним вірним другом, з яким Фергюсон міг поділитися абсолютно всім – від критичних зауважень стосовно інших людей та коментарів щодо недавно прочитаних книг і до роздумів про Бога й про те, як важко стриматися й не перднути в громадському місці.

Загалом листів було шістнадцять, і Говард зберігав їх у квадратному дерев'яному ящику, зберігав аж до зрілого віку, коли він розпочав власне доросле життя, зберігав тому, що тринадцятирічний Фергюсон, його друг з бездоганними зубами та усміхненим обличчям, засновник давно почилого в Бозі, але ніколи не забутого «Хрестоносця на бруківці», хлопець, який зламав собі ногу у віці шести років, порізав стопу в три і мало не потонув у п'ять, який героїчно зносив приниження з боку Банди Дев'ятьох і Банди Чотирьох, який цілував Глорію Долан, Сюзі Краусс та Пеггі Голдштайн, який рахував дні до того благословенного моменту, коли він зможе насолодитися еротичним блаженством, який свято вірив, що йому гарантовано попереду іще багато років життя, той хлопець не дожив до кінця літа. Саме тому Говард Смол і зберіг оті шістнадцять листів – бо вони були останніми слідами існування Фергюсона на цій землі.

«Я більше не вірю в Бога», писав він в одному з них. «Принаймні, в Бога іудаїзму, християнства чи якоїсь іншої релігії. Біблія стверджує, що Бог створив людину за власною подобою. Але Біблію написали люди, еге ж? А це означає, що це люди створили Бога за своєю подобою, а не навпаки. Це також означає, що Бог за нами не спостерігає, і йому, поза сумнівом, начхати на те, що люди думають або відчують. Якби він хоча б трохи на нас зважав, то не створив би світу з багатьма жажіттями у ньому. Люди б не воювали у війнах, вбиваючи один одного, і не будували б концентраційних таборів. Вони не брехали б, не крали й не шахраювали. Я не кажу, що Бог не є творцем світу (не люди ж його створили, їй-богу), але він, завершивши свою роботу, розчинився на атоми й молекули всесвіту і покинув нас напризволяще битися один з одним».

«Я радий, що Кеннеді висунули кандидатом від демократів», писав Фергюсон в іще одному з листів. «Він подобався мені більше за решту кандидатів, і я впевнений, що восени він перемаже Ніксона. Не знаю, чому я впевнений, але я не уявляю собі, як американці зможуть обрати своїм президентом чоловіка на прізвисько “Хитрий Хлюст”».

«Зі мною в будиночку живуть іще шестеро хлопців», йшлося в одному з листів, «і троє з них є достатньо дорослими, щоби займатися «отим» хоч зараз. Вночі вони мастурбують в своїх ліжках, а потім розказують іншим, як це класно. Два дні тому вони влаштували, так би мовити, групову мастурбацію і дозволили іншим дивитися, тож я насамкінець побачив, як виглядає ота речовина і як вона чвиркає. Вона не молочно-біла, а радше сметанно-біла, схожа на майонез або гель для волосся. А потім один хлопець на ім'я Енді викинув іще один трюк і зробив те, від чого я та решта хлопців просто отетеріли. Він зігнувся й посмоктав власного пеніса! Я й гадки не мав, що чоловік може таке зробити. Себто, що чоловік може бути настільки гнучким, щоби скрутити своє тіло таким чином. Наступного ранку я спробував зробити теж саме в туалеті,

але у мене й близько нічого не вийшло. Гадаю, що це на краще. Бо мені не хотілося б жити з думкою про те, що я – смоктальник піснюнів, їй-богу. Але все одно – то було таке химерне видовище!»

«Тут я встиг прочитати три книжки», писав Фергюсон в останньому листі, датованому дев'ятим серпня, «і, як на мене, всі вони просто фантастичні. Дві з них мені прислала моя тітка Мілдред, маленька називається «Перетворення» Франца Кафки, а більша – «Над прірвою у житті» Джерома Селінджера. Третю книгу мені подарував чоловік моєї кухні, Гері, і називається вона «Кандід», а написав її Вольтер. Книга Кафки є дуже химерною й читається вкрай важко, але вона все одно мені сподобалася. Чоловік прокидається одного ранку й виявляє, що перетворився на гігантську комаху! Схоже на наукову фантастику та страшилку, але це не так. Йдеться про душу людини. А «Над прірвою в житті» – це про старшокласника та його подорож до Нью-Йорка. В цій книзі нічого особливого не відбувається, але манера розмови Голдена (героя твору) є надзвичайно реалістичною і правдивою, він просто не може не сподобатися, і з ним неодмінно хочеться подружитися. «Кандід» – стародавня книга, іще з XVIII століття, але вона шалено смішна й забавна, я реготав майже над кожною її сторінкою. Гері назвав її політичною сатирою. А я просто називаю її великим твором! Мусиш неодмінно прочитати її – і перші дві також. Тепер, коли я їх усі перечитав, мене вразило – настільки ж вони різні, ці книги! Кожна написана по-своєму, і кожна – надзвичайно добре, а це означає, що хороші книги можна писати по-різному. Минулого року містер Демпсі не раз казав нам, що є шлях вірний і шлях хибний – пам'ятаєш? Може, це стосується математики та інших точних наук, але не книг – однозначно. Кожна книга пишеться по-своєму, і якщо твій шлях вірний, то ти зможеш написати хорошу книгу. Цікаво, що я так і не вирішив, яка з них сподобалася мені найбільше. Гадав, що розберуся, але так і не розібрався. Вони мені всі подобаються. Себто, як на мене, кожен хороший спосіб написання є правильним способом, вірним шляхом. Я радий усвідомлювати, що є багато гарних книжок, яких я іще не встиг прочитати, їх, мабуть, сотні, якщо не тисячі. Є до чого прагнути!»

Останній день Фергюсоного життя, 10 серпня 1960 року, почався з короткої зливи, яка розпочалася на світанку, але на час, коли о сьомій тридцять зіграли побудку, хмари відігнали вітром на схід і небо знову стало блакитним. Фергюсон та шестеро його співмешканців подалися до їдальні разом зі своїм вожатим, Білом Кауфманом, який у червні закінчив другий курс Бруклінського коледжу. Протягом тих тридцяти чи сорока хвилин, що вони наминали вівсянку з ячнею, хмари повернулися, і коли хлопці чимчикували назад до свого будиночку, щоби прибрати в ньому перед оглядом, знову почало дощити, але дощ був дрібним і майже непомітним, мов мжичка, тому ніхто не поклопотався ані про накидку, ані про парасольку. Футболки хлопців вкрилися дрібненькими темними цятками вологи, але навіть не встигли промокнути. Однак коли вони розпочали ритуал прибирання й підмітання, небо потемніло іще більше, і невдовзі розпочався справжній дощ, влупивши по даху будиночку вже крупнішими краплями, чий стукіт дедалі прискорювався. Якусь хвилину дві Фергюсон насолоджувалися їхнім синкопічним імпровізованим ритмом, але потім інтенсивність дощу посилилася, і цей забавний ефект зник. Дощ уже не грав музику. Він обернувся на масу щільного нерозбірливого шуму, схожого на мішанину ударних інструментів. Біл сказав, що новий погодний фронт насувався з півдня, а назустріч йому йшов холодний фронт з півночі, тому, вочевидь, прохолодна дощова погода встановиться надовго. Тож вмощуйтеся якомога зручніше, хлопці, сказав він. Буде сильна буря, і нам доведеться всю решту дня просидіти у хижці.

Темне небо стало іще темнішим, і всередині будиночку стало темно, як уночі. Біл увімкнув лампочку, але навіть після цього відчуття темряви в хижці збереглося, бо 75-ватна скляна булька висіла надто високо під стелею, щоби давати достатньо світла униз. Фергюсон лежав у ліжку, переглядаючи з ліхтариком старий примірник журналу *Mad*, який ходив по руках у його будиночку, і думав, чи було коли-небудь вранці так темно, як зараз. Дощ щосили

лупцював дерев'яну стріху так, неначе його рідкі краплини перетворилися на кам'яні, на мільйони камінців, які падали з неба, намагаючись пробити дах і поцілити в мешканців хижки. Фергюсон почув, як десь далеко басовито загуркотів грім, то був глухий збавлений звук, наче хтось прокашлявся, той грім прогрімів за багато миль від них, можливо, десь далеко в горах, і це видалося Фергюсону дивним, бо він звук, що під час грози грім та блискавка завжди йдуть в тандемі з дощем, але в цьому випадку дощ уже почався, вже лило як з відра, а грім іще й близько не встиг до них добратися, і це наштовхнуло Фергюсона на думку, що, можливо, на них одночасно накочуються дві бурі, не лише буря та холодний фронт, як сказав Білл, а дві окремих бурі, одна з яких була вже безпосередньо над ними, а друга підходила з півночі, і якщо перша буря іще не встигла розгулятися в повну силу до підходу другої, то дві бурі зіштовхнуться одна з одною, змішаються, і в результаті виникне потужний шторм, подумав собі Фергюсон, монументальний шторм, всім штормам шторм.

Ліжко праворуч від Фергюсона займав хлопець на ім'я Хол Краснер. Іще з початку літа вони постійно розігрували між собою комедію, в якій уособлювали кмітливого Джорджа й нетямущого Ленні, волоцюг з роману Стейнбека «Про людей та мишей», який кожен з них читав раніше і який вони вважали сповненим всіляких комічних ситуацій. Фергюсон грав Джорджа, Краснер – Ленні, і майже кожного дня вони по кілька хвилин поспіль імпровізували для своїх персонажів схиблені діалоги, безперервну низку всіляких дурощів, які, наприклад, починалися з того, що Ленні запитував Джорджа, як їм житиметься, коли вони потраплять до раю, або з того, що Джордж радив Ленні не колупатися в носі на людях; то були обміни ідіотськими репліками, більше схожими, мабуть, на витвори коміків Лорела та Харді, аніж на Стейнбека, але хлопцям ці веселі витівки подобалися, тож коли почався сильний дощ, і всі у таборі поховалися по будиночках, у Краснера з'явився настрій знову погратися в Джорджа та Ленні.

– Благаю, Джордже, – сказав він. – Благаю, припини оте. Мені вже несила терпіти.

– Що припинити, Ленні? – спитав Фергюсон.

– Дощ, Джордже, дощ. Шум дощу. Він такий гучний, такий гучний, що я скоро збожеволю.

– Але ж ти завжди був божевільним, Ленні. І ти чудово це знаєш.

– Не божевільним, Джордже, а просто тупим.

– Так, тупим. Але й божевільним також.

– Я нічого не можу з цим вдіяти, Джордже, бо таким вродився.

– А ніхто й не каже, що це твоя провина, Ленні.

– Ну, то що?

– Що – що?

– Ти зупиниш заради мене цей дощ?

– Це може зробити лише наш бос.

– Але ж наш бос – це ти, Джордже. Ти завжди був босом.

– Я кажу про великого боса. Єдиного й всемогутнього.

– Не знаю я такого. Знаю лише тебе, Джордже.

– Щоби перевірити таку штуку, знадобиться чудо.

– Та ото ж. Але ж ти здатен на все, тобі все до снаги.

– Хіба?

– Мене вже нудить від цього шуму, Джордже. Мабуть, я помру, якщо ти цього не зробиш.

Краснер обхопив голову руками й застогнав. Він, тобто Ленні, казав Фергюсону, тобто Джорджу, що вже дійшов до ручки й не може більше терпіти, і Фергюсон-Джордж сумно й співчутливо кивнув головою, знаючи, що жодна людина не в змозі зупинити дощ, що чудеса знаходяться поза межами людських можливостей, але Фергюсону в ролі Фергюсона було важко завершити цю сценку власною ремаркою, бо коров'ячі стогони Краснера були такими кумедними, що він не втримався й розреготався, і це вихопило його з атмосфери спектаклю. Але не

Краснера, який подумав, що Фергюсон сміється, продовжуючи грати Джорджа, і тому, й досі перебуваючи в ролі Ленні, він сказав:

– Негоже отак сміятися наді мною, Джордже. Може, я й не найрозумніший хлопець на селі, але в мене є душа, так само, як у тебе та інших, тому якщо ти не прибереш зі своєї пики отой веселий вишкір, то я зламаю тобі шию, як ламаю її отим кроликам.

Після того, як Краснер в ролі Ленні виголосив такий щирий та красномовний спіч, Фергюсон відчув необхідність силоміць запхати себе назад в личину Джорджа заради Краснера і заради решти хлопців, які прислухалися до них. Але не встиг він розкрити рота, щоби вигукнути на всю силу своїх легенів і наказати дощу зупинитися («Кінчай свої штучки з водою, босе!»), як небо вибухнуло таким оглушливим ударом грому, що він, мов вибух артилерійського снаряду, струсонув долівку хатинки і брязнув віконними рамами, які продовжували гудіти й вібрувати, доки новий вибух грому знову не змусив їх забрякотіти. Половина хлопців підскочили й сіпнулися вперед, мимовільно скоцюрбившись від страху, а друга половина чисто рефлекторно скрикнули, виштовхнувши повітря зі своїх легень короткими переляканими вигуками, схожими на слова, але насправді то були інстинктивні зойки у вигляді слів: «Ой, ой, ой!» Дощ продовжував періщити, лупцюючи в шибки й роблячи їх майже непрозорими; крізь них не було видно нічого, окрім хвилястої водянистої темряви, раптово пронизуватої списками блискавок – десять-двадцять секунд суцільна темрява, а потім на одну дві секунди сліпучий спалах білого світла. Шторм, який передбачив Фергюсон, здоровенний подвійний шторм, створений зіткненням фронтів з півночі та півдня, впав на них з неба, і був той шторм навіть більшим та сильнішим, аніж він гадав. То був величний ураган. Він був як сокира люті, що трощила небеса довкола себе. Його міць п'янила й звеселяла.

– Не хвилюйся, Ленні, – сказав Фергюсон Краснеру. – Тобі нема чого боятися. Я припиню цей шум прямо зараз.

Не зупиняючись і не кажучи решті, що він збирається зробити, Фергюсон зіскочив зі свого ліжка, підбіг до дверей і рвучко їх відчинив, смикнувши обома руками і не зупинившись на застережливий вигук Білла, який почувся ззаду: «Ти куди, Арчі? Ти що, здурів?!» Він розумів, що дійсно робить дурість, але річ була в тім, що на той момент йому захотілося здуріти, збожеволіти, йому захотілося вискочити під шторм, стати його частиною, бути всередині нього, щоби шторм став частиною його.

Дощ був просто пречудовий. Коли Фергюсон вийшов за поріг і став на землю, він усвідомив, що іще ніколи не стикався з таким сильним дощем, що краплини цього дощу були більшими й швидшими за всі ті краплі, які йому досі доводилося бачити, вони стрімко неслися з неба з силою свинцевої картечі і були такими важкими, що могли залишити на його шкірі синці чи навіть розбити йому голову. То був розкішний дощ, всемогутній дощ, але для того, аби насолодитися ним сповна, Фергюсон вирішив підбігти до зграйки дубів, котрі стояли метрів за тридцять від нього, щоби сховатися під їхніми гілками та листками від свинцевих куль дощу. Тож він щодуху кинувся до того гайка через просяклу водою слизьку землю, розплескуючи багнюку, над головою в нього бубонів грім, а неподалік встромлялися в ґрунт вогненні списи блискавок. Коли Фергюсон добіг до дерев, він був уже мокрий як хлющ, але йому було приємно бути мокрим як хлющ, він почувався страшенно щасливим, щасливішим, аніж будь-коли того літа, аніж будь-яким літом, і щасливішим, аніж будь-коли в житті, бо, безперечно, це був найкращий та найсміливіший з усіх його вчинків.

Вітру не було або майже не було. Шторм виявився не ураганом і не тайфуном, а просто дуже сильною зливою з громом таким сильним, що аж піджилки тряслися, і блискавкою, яка сліпила очі, але Фергюсон блискавки зовсім не боявся, бо на його ногах були гумові кеди, а при собі він не мав жодного металевого предмету – ані наручного годинника, ані срібної пряжки на ремені, тому й почувався у безпеці. З піднесеним настроєм споглядав він з укриття під деревами сіру стіну води, яка стояла між ним та будиночком, дивився на розмиту, майже невидиму

фігуру вожатого Білла, який стояв у відкритому одвірку і кричав йому, а радше, кричав на нього, жестама закликаючи повернутися до хижки. Але Фергюсон не міг ані слова розібрати через шум дощу та гуркіт грому, а особливо через те, що сам Фергюсон почав волати, вже не як Джордж, котрий зібрався рятувати Ленні, а просто як Фергюсон, як тринадцятирічний хлопець, котрий верещав від радісної думки про те, що він живе у цьому буремному світі, який подарував йому тодішній ранок, і навіть коли десниця блискавки вдарила в горішню гілку одного з дерев, Фергюсон не помітив цього, бо знав, що перебуває в безпеці, а побачивши, як Білл вискочив з будиночку й кинувся до нього, подумав: «З якого дива він це робить?» Та перш ніж Фергюсон встиг дати відповідь на це запитання, відчахнута блискавкою гілка полетіла донизу, цілячи йому прямо в голову. Хлопець відчув удар, відчув, наче хтось тріснув його ззаду кийком по голові, а потім він вже не відчував – нічого й ніколи. Його нерухоме тіло лежало на просяклій водою землі, дощ продовжував періщити, сиплячи на нього рясні свинцеві краплини, грім продовжував тріщати угорі, а боги по всій землі від краю до краю мовчазно завмерли.

2.3

Його дідो називав це «курйозним перехідним періодом», себто проміжком часу між двома іншими проміжками, часом без часу, коли всі правила щодо того, як треба жити на світі, були спущені в унітаз, і хоча хлопець-безбатченко й розумів, що так безкінечно тривати не може, йому хотілося, щоби цей період розтягнувся довше за ті два місяці, які були йому призначені, хоча б іще на два місяці на додаток до початкових двох, а потім, можливо, іще на півроку, а то й на рік. В той перехідний період жити було приємно – ані тобі школи, ані тобі нічого, що було з нею пов'язано, химерне провалля між одним життям і наступним, коли його матір була з ним з тої миті, коли він розплющував уранці очі, і до миті, коли він їх заплющував вночі, бо була вона єдиною людиною, чию реальність він відчував, єдиною реальною людиною, яка залишилася у нього в усьому світі, і було вкрай приємно проводити оті дні та тижні разом із нею, оті химерні два місяці, коли вони харчувалися в ресторанах, оглядали порожні квартири і майже кожного дня ходили до кінотеатру і передивилися безліч фільмів, сидячи в темряві на гальорці, де можна було поплакати, коли хотілося, й нікому не пояснювати – чому. Його матір називала це «борсанням у багнюці», і під цим, на думку Фергюсона, вона мала на увазі багнюку їхнього нещастя, але він невдовзі виявив, що занурення в цю багнюку може бути навдивовижу приємним, якщо не перейматися глибиною занурення й не боятися потонути. А оскільки сльози постійно заштовхували їх назад у минуле, то вони захищали їх від необхідності думати про майбутнє, але одного дня матір сказала, що час уже й замислитися про нього – і плач припинився.

На жаль, від школи подітися було нікуди. Тож хоч як би не бажав Фергюсон продовжити свою свободу, але впливати на такі речі було поза межами його можливостей, тому після того, як вони з матір'ю вирішили орендувати квартиру в Західній частині Центрального парку, наступним пунктом плану стало влаштувати його до хорошої приватної школи. Про школу державну навіть не йшлося. Стосовно цього пункту тітка Мілдред займала непримиренну позицію, і Фергюсонова матір, виявивши рідкісну готовність погодитися з сестрою, пристала на її пораду, усвідомлюючи, що Мілдред краще зналася на питаннях освіти. І дійсно – навіщо кидати Арчі на жорсткий асфальт ігрового майданчика державної школи, якщо можна дозволити собі витрати на приватне навчання? Матір просто хотіла, щоби її хлопчик мав, по можливості, усе найкраще, а той Нью-Йорк, з якого вона поїхала 1944 року, став тепер містом похмурішим і небезпечнішим; вулицями Верхнього Вест-сайду тинялися банди молодиків, озброєні складаними ножами та вбивчими саморобними пістолями, тинялися за якихось двадцять п'ять кварталів від того місця, де мешкали її батьки, але сприймалося це як інший всесвіт – то був район, трансформований напливом іммігрантів-пуерторіканців протягом кількох останніх років; і той район став тепер бруднішим, біднішим та мальовничішим, аніж під час війни, тамтешнє повітря повнилося незнайомими запахами та звуками, на тротуарах Авеню Колумба та Амстердам-авеню панувала чужа енергетика, варто було лише вийти за поріг, щоби відчуті підспудну течію загрози й розгاردіяти, і тому матір Фергюсона, яка так комфортно почувалася в Нью-Йорку дитиною та молодою дівчиною, непокоїлася за безпеку свого сина. Друга половина перехідного періоду була, ясна річ, присвячена не лише купівлі меблів та походам до кінотеатрів, бо наданий тіткою Мілдред перелік з півдесятка приватних шкіл треба було дослідити й обговорити, обійти класи та обдивитися обладнання, поговорити з директорами та начальниками прийомних комісій, пройти IQ-тести й здати вступні екзамени, і коли Фергюсона прийняли до хлопчачої школи в Гіл'ярді, яку тітка Мілдред вважала найкращою, то в сім'ї здійнялася така хвиля радості, така хвиля душевного тепла й ентузіазму з боку родичів та матері накопилася на Фергюсона, що майже восьмирічний хлопець-безбатченко вирішив, що, можливо, школа є, зрештою, не таким вже й поганим способом проводити час. Звісно, влитися

в колектив і надолужити згаяне буде нелегко, зважаючи на те, що був лютий, і майже дві третини навчального року вже минуло, носити кожного дня піджак з галстуком – теж не подарунок, хоча, можливо, це й не буде великою проблемою, можливо, він досить швидко призвичаїться до такого вбрання, а навіть якщо це й буде проблемою, і він не зможе призвичаїтися, то все одно це не мало жодного значення, бо він мусив ходити до хлопчачої школи в Гіл'ярді, подобалося йому це чи ні.

Фергюсон пішов до тої школи тому, що тітка Мілдред переконала матір: це – одна з найкращих шкіл у місті, з *усталеною репутацією завдяки чудовій академічній успішності її учнів*, але ніхто не попередив Фергюсона, що його однокласники виявляться дітьми найбагатших людей Америки, нащадками привілейованої й старої фінансової аристократії Нью-Йорка, що він буде єдиним хлопцем у класі, який мешкав на Вест-сайді, і одним з одинадцяти нехристиян у школі, де навчалося майже шістьсот учнів за програмою «від дитсадка й до дванадцятото класу». Спершу ніхто нічого не запідозрив, гадаючи що він – просто шотландський пресвітеріанин – помилка цілком зрозуміла з огляду на прізвище, яке хибно присвоїли його діду в 1900 році, але потім один з вчителів помітив, що губи Фергюсона не ворухнуться, коли під час ранкової молитви треба було промовляти «Наш Господь, Ісус Христос», і невдовзі пішла чутка, що він був одним з одинадцяти, а не одним з п'ятисот семидесяти шести. Зважте ще на той факт, що Фергюсон прийшов до школи запізно, переважно мовчазним хлопцем, який не знав нікого в класі, і стало ясно, що його перебування в Гіл'ярді було приречений від самого початку, приреченим іще навіть до того, як його нога вперше ступила на поріг тої школи.

Не можна сказати, що до нього ставилися непривітно, що хтось залякував його чи створював йому незручності. Як і у всіх інших школах, в Гіл'ярді були хлопці доброзичливі, нейтральні та недоброзичливі. Але навіть найбільш недоброзичливі з них ніколи не дражнили Фергюсона за те, що він єврей. Може, школа Гіл'ярд і була старомодним і строгим закладом типу «піджак-та-краватка», але в ній водночас пропагувалися толерантність та шляхетний самоконтроль, і тому будь-який акт відвертої упередженості був би жорстко препинений адміністрацією. Але складнішою, і тому малозрозумілою обставиною було те, що Фергюсону доводилося миритися з простодушним невіглаством, прищепленим, здавалося, його однокласникам іще при народженні. Навіть Дуг Хейз, завжди такий приязний Дугі Хейз, який першим виявив ініціативу заприятелювати з Фергюсоном, коли той тільки-но з'явився в Гіл'ярді, який першим запросив його на свій день народження, а потім не менш ніж разів з десять – до особняка своїх батьків на Східній Сімдесят-восьмій вулиці, і досі міг спитати після дев'яти місяців спілкування з Фергюсоном; «А що ти плануєш на День подяки?»

– Їсти індичку, – відповів Фергюсон. – Ми кожного року так робимо – йдемо з мамою до діда з бабусею і їмо фаршировану індичку з підливкою.

– О, – сказав Дугі, – а я й гадки не мав.

– Чому? – поцікавився Фергюсон. – Хіба ви не робите те ж саме?

– Робимо, ясна річ. Я просто не знав, що ваш народ святкує День подяки.

– Мій народ?

– Еге ж-бо. Єврейський народ.

– А чому б нам не святкувати День подяки?

– Ну, мабуть, тому, що це чисто американська штука. Пілігрими. Плімут Рок. Всі оті англійці в кумедних капелюхах, які припливли сюди на кораблі «Мейфлауер».

Фергюсон був такий спантеличений цією ремаркою Дуга, що навіть не знав, що й сказати. До того моменту йому й на думку не спадало, що він може й не бути американцем, вірніше, його спосіб бути американцем виявиться менш автентичним, аніж спосіб бути американцем у Дуга та інших хлопців, але його приятель, схоже, хотів підкреслити ось що: між ними існувала різниця, невловима й непояснима риса, яка мала стосунок до англійських предків у чорних капелюхах, тривалості часу, проведеного по цей бік океану, і до кількості грошей, котрі давали

змогу мешкати в чотириповерховому особняку на Верхньому Іст-Сайді. Ця риса робила одні родини більш американськими, аніж інші, а в кінцевому підсумку різниця між ними ставала настільки великою, що менш американські родини можна було й не вважати американськими взагалі.

Поza сумнівом, матір вибрала йому не ту школу, що треба, але попри оту приголомшливу розмову про харчовальні традиції євреїв під час національних свят, вже не кажучи про приголомшливі моменти до і після цієї розмови з Дугі Хейзом, Фергюсон не відчував ані найменшого бажання покинути школу Гіл'ярд. Навіть не зважаючи на те, що йому важко було збагнути особливості поглядів та традицій світу, до якого він увійшов, Фергюсон робив все від нього залежне, щоби їх дотримуватися, хоча й не раз винуватив свою матір та тітку Мілдред за те, що вони його сюди влаштували. Зрештою, десь же треба навчатися. Згідно до закону, кожна дитина віком до шістнадцяти років мала ходити до школи, а в тім, що стосувалося Фергюсона, школа Гіл'ярд була не гіршою й не кращою за будь-який інший пенітенціарний заклад для молоді. І не було вини школи в тім, що навчався він там погано. В смутні перші дні після смерті Стенлі Фергюсона малий Фергюсон дійшов висновку, що він живе у всесвіті, перевернутому догори ногами, всесвіті реверсивних понять (день = ніч, надія = розпач, сила = слабкість), і в питанні про школу це означало, що тепер він просто був зобов'язаний замість успіху добиватися неуспіху, а зважаючи на те, що йому тепер було вкрай приємно ні про що не турбуватися, було приємно принципово прагнути поразки й кидатися в затишні обійми приниження й фіаско, можна було не сумніватися, що Фергюсон провалився б так само безславно і в будь-якій іншій школі.

Вчителі визнали його «лінивим і невмотивованим, байдужим до авторитетної думки, схильним відволікатися, впертим, вражаюче недисциплінованим, людиною-загадкою». Хлопець, який дав вірну відповідь на кожне запитання вступного екзамену і який буквально підкорив директора приймальної комісії своєю приязною вдачею та не по роках зрілими судженнями, пізній прибулець, який мав би приносити додому найвищі оцінки з усіх предметів, заробив лише одну оцінку «відмінно» у своєму першому квітневому таблиці. Предметом, за який він отримав цю оцінку, була фізкультура. Оцінку «добре» Фергюсон отримав за читання, писання та каліграфію (він намагався робити гірше, але у мистецтві приховувати свої таланти виявився новачком), за співи він заробив «задовільно», бо не міг стриматися й з ентузіазмом виводив, часто фальшивлячи, негритянські спірічуелси та ірландські народні пісні, яким навчав хлопців містер Боулз; вся ж решта предметів була оцінена «незадовільно», включно з математикою та іншими точними науками, мистецтвознавством, суспільствознавством, поведінкою, основами соціальної відповідальності та манерами. Наступний і останній таблиць, виданий в червні, був майже ідентичний першому, лише з тою різницею, що оцінка в математиці з'їхала з «незадовільно» до «погано» (на той час Фергюсон вже встиг опанувати мистецтво давати хибні відповіді на арифметичні задачки, приблизно в трьох з кожних п'яти, але й досі не міг наважитися на неправильний правопис понад одної десятої своїх слів). За нормальних обставин Фергюсона не залишили б у школі на наступний рік. Його результати були настільки катастрофічно-невтішними, що напрошувалося питання: а чи не є вони свідченням якогось глибокого психічного розладу? Така школа, як Гіл'ярд, не мала традиції тягнути на собі баласт, принаймні, коли двієчник не походив з поважної родини з глибоким корінням («глибоке коріння» означало нащадка в третьому, четвертому чи п'ятому коліні, чий батько кожного року випишував школі чек на грубеньку суму або був членом ради опікунів). Однак керівництво вирішило дати Фергюсону ще один шанс, бо розуміло, що його обставини важко було назвати нормальними. Містер Фергюсон помер в середині навчального року, помер раптовою насильницькою смертю, яка кинула хлопця в пекельний стан горя та розпачу, і тому він заслуговував на те, щоби дати йому додатковий час, аби оговтатися й взяти себе в руки. Надто великий потенціал він мав, щоби отак взяти й відмовитися від нього лише після трьох з половиною

місяців навчання, тому шкільне начальство поінформувало матір Фергюсона, що її сину надать ще один рік, щоби утвердитися. Якщо за цей час йому вдасться переломити ситуацію, то він більше не перебуватиме на випробувальному терміні. А якщо не вдасться, то тоді до побачення, і удачі йому в іншій школі.

Фергюсон ненавидів себе за те, що розчарував свою матір, чиє життя було й так вельми важким і без того роздратування, яке викликали у неї його погані оцінки, але на кону стояли питання значно важливіші, аніж необхідність догодити їй чи намагатися стрибнути вище голови на радість всієї родини, принісши табель, повний оцінок «відмінно» та «дуже добре». Фергюсон знав, що життя було би значно простішим для нього та всіх інших, якби він провів у піску чітку лінію й виконував те, що від нього чекали. Як легко й абсолютно нескладно було б припинити навмисне давати хибні відповіді, знову почати ставитися до навчання з належною увагою і дати таким чином привід пишатися ним як сумлінним хлопцем, але Фергюсон замислив важливий експеримент, таємне дослідження стосовно найбільш фундаментальних питань життя і смерті, і тому вже не міг повернути назад, бо він вже йшов тернистим і небезпечним шляхом, самотній посеред скель та звивистих гірських стежин, ризикуючи будь-якої миті зірватися в прірву, але допоки не буде зібрано достатньо інформації, щоби зробити чіткі остаточні висновки, він мав продовжувати наражати себе на ризик, навіть якщо це означало ганебне вигнання з хлоп'ячої школи Гіл'ярд.

А питання полягало ось у чім: Чому Господь кинув розмовляти з ним? І якщо Господь замовк, то чи означало це, що Він замовк назавжди, або все ж таки насамкінець знову з ним заговорить? А якщо Він більше не заговорить, то чи не означало це, що Фергюсон сам себе обманув і ніякого Бога ніколи взагалі не було?

Скільки він себе пам'ятав, Його голос завжди лунав у нього в голові, розмовляючи з ним завжди, коли Фергюсон залишався наодинці, – тихий, розмірений голос, одночасно і заспокійливий, і авторитетний, такий собі баритональний напівшепіт, який ніс в собі вербальні еманції великого невидимого духа, котрий керував усім світом, і Фергюсон завжди відчував, як той голос заспокоює його, захищає його, каже йому, що допоки він виконуватиме свої обов'язки, все у нього буде добре, а обов'язки його полягали в тім, щоби завжди бути доброю людиною, ставитися до інших з доброзичливістю й щедрістю, дотримуватися священних заповідей, тобто ніколи не брехати, не красти й не заздрити, шанувати своїх батьків, старанно навчатися в школі й триматися подалі од гріха. Тож Фергюсон вірив цьому голосу й щосили старався завжди виконувати його вказівки, і оскільки Господь, здавалося, дотримувався своєї частини угоди, тобто робив так, щоб у Фергюсона все було добре, хлопець почувався щасливим і любимим, впевненим у тім, що Господь вірить у нього так само, як він вірив у Господа. І так тривало, допоки Фергюсону не виповнилося сім з половиною років, а потім одного листопадового ранку, ранку, який нічим не відрізнявся від усіх інших ранків, матір увійшла до його кімнати й повідомила, що його батько помер. І тоді все раптово змінилося. Виходило так, що Господь збрав йому. Довіряти великому невидимому духу вже не було можливості, і хоча Він і продовжував промовляти до Фергюсона наступні кілька днів, прохаючи надати йому ще один шанс проявити себе, вмовляючи хлопця, котрий втратив батька, «залишатися з Ним в цей похмурий час смерті й жалоби», Фергюсон так розлютився на Нього, що й слухати Його не хотів. А потім, через чотири дні після похорон, голос раптово замовк, і відтоді більше з ним не розмовляв.

Отже, перед Фергюсоном постала проблема: дізнатися, чи був Господь і досі з ним, хоча й в режимі мовчання, чи зникнув з його життя назавжди. Фергюсон не наважувався свідомо скоїти акт жорстокості, він не міг змусити себе збрехати, зшахраювати чи украсти, він не відчував у собі схильності завдати болю своїй матері, але в тому вузькому діапазоні прогрішень, які були йому доступні, він розумів, що єдиним способом відповісти на постале запитання було порушувати свою частину угоди якомога частіше, не дотримуватися священних заповідей – а потім чекати, чи зробить і йому Господь щось погане, щось лихе й особистісне, яке

послугує чіткою ознакою свідомої відплати: зламана рука, висип фурункулів на обличчі, укус скаженого собаки. Якщо Господь не покарає його, то це означатиме, що Він щез тоді, коли замовк голос, а оскільки вважалося, що Господь присутній повсюди, в кожному дереві й в кожній травинці, кожному подуві вітру та кожному людському почутті, то це означало, що казати, наче Він кудись зник не мало жодного сенсу. Він неодмінно мав би бути з Фергюсоном, бо Він був одночасно в усіх місцях, а якщо Його не було в тому місці, де зараз перебував Фергюсон, то це могло лише означати, що Його взагалі не було ніколи й ніде, що насправді Його ніколи не існувало, і що голос, який Фергюсон прийняв за голос Бога, був нічим іншим, як його власним голосом, котрий промовляв до нього під час розмови з самим собою.

Першим актом непокори стало те, що Фергюсон порвав бейсбольну картку з Тедом Вільямсом, безцінну колекційну картку, яку Джефф Бальсоні на знак вічної дружби й співчуття всунув йому в руку через два дні після його повернення до школи. Як то було огидно – знищити такий подарунок, який то був сором – відвернути очі від місіс Костелло, вдаючи, що він її не бачить, а тепер, коли він був в Гіл'ярді, яка то була ганьба – вперто продовжувати свою кампанію свідомого самотажу і, спираючись на свої «успіхи» в попередньому році, зреалізувати нову схему дратівливо непослідовних результатів, стратегію, як на нього, значно ефективнішу, аніж чистий провал. Наприклад, вірний на сто відсотків результат в двох контрольних з математики підряд, потім двадцять п'ять відсотків у наступній, потім – сорок, потім – дев'яносто, а наприкінці – катастрофічний нуль, зеро! Всі губилися в здогадках, і вчителі, і учні, вже не кажучи про його бідолашну матір та решту родини, однак хоча Фергюсон і продовжував плювати на всі правила відповідальної людської поведінки, жоден пес не вкусив його за ногу, жоден камінь не упав йому на стопу, жодні двері, зачиняючись з розмаху, не розбили йому носа – схоже, Господу було зовсім нецікаво карати його, бо Фергюсон лиходійствував ось уже майже рік, а Господа й близько не було видно.

Здавалося, це мало б вирішити питання раз і назавжди. Але цього не сталося. Якщо Бог не хотів карати його, то це означало, що Він не міг його покарати, а отже Його просто не існувало. Принаймні, так припустив Фергюсон, але тепер, коли Господь мав ось-ось зникнути для нього назавжди, він запитав себе: А що, як він вже покарав мене достатньою мірою? Що, як смерть його батька була покаранням масштабу такого грандіозного, трагедією з такими жахливими й тривалими ефектами, що Бог вирішив оберігати його від будь-яких подальших покарань в майбутньому? Такий варіант виглядав цілком імовірним, жодним чином не беззаперечним, але можливим, однак через те, що голос мовчав уже багато місяців, Фергюсон ніяк не міг підтвердити свою інтуїтивну здогадку. Господь образив його, і тепер щосили підлабузнювався до Фергюсона, поводячись з ним із божественною добротою й милосердям. Якщо голос не казав того, що потрібно було знати Фергюсону, то, можливо, Господь поспілкується з ним якимось іншим способом, через якийсь мовчазний знак, котрий підтвердить, що Він і досі прислухається до його думок. Отак і почалася фінальна стадія вчиненого Фергюсоном тривалого теологічного дослідження – місяці мовчазних молитов, коли він благав Господа відкрити Себе йому, інакше Він втратить право називатися Господом. Фергюсон не прохав якогось величного біблійного з'явлення у вигляді потужного удару грому чи моря, яке раптово розступилося, він цілком вдовольнився б і чимось маленьким, якимось крихітним чудом, яке зміг би побачити лише він один: чи то сильний подув вітру, який перенесе мандрівний папірець через вулицю іще до того, як встигне змигнути світлофор, чи то його годинник зупиниться на десять секунд, а потім знову піде, чи то краплина дощу, яка впаде йому на палець з ясного неба, чи то його матір скаже слово «таємниця» протягом найближчих тридцяти секунд, чи то радіо вимкнеться само собою, чи то сімнадцятеро людей пройдуть перед вікном впродовж наступних півтори хвилини, чи то синичка в Центральному парку знайде в траві черв'ячка іще до того, як угорі пропливе наступний літак, чи то троє автомобілів загудуть одночасно клаксонами, чи то книга в його руках розкриється на сторінці 97, чи то на першій сторінці ранкової газети надрукують

неправильну дату, чи то він побачить біля своєї ноги монету на тротуарі, чи то «Доджери» виграють три очка підряд і вирвуть перемогу, чи то йому моргне бабусин кіт, чи то всі в кімнаті одночасно позіхнуть, чи то всі в кімнаті одночасно розсміються, чи то всі в кімнаті не видадуть ані звуку протягом наступних тридцяти трьох секунд. Один за одним Фергюсон перебрав ці бажання (і багато інших), чекаючи, що вони здійсняться, та коли жодне з них протягом півроку його мовчазних благань не здійснилося, він кинув всі сподівання й відвернув свої думки геть від Господа.

Багато років потому його матір зізналася йому, що початок для неї був менш важким, аніж те, що почалося потім. Химерний перехідний період виявився не таким вже й нестерпним, як їй спершу здалося, сказала вона, бо саме тоді довелося робити багато невідкладних практичних речей, як от продати будинок та бізнес в Нью-Джерсі, знайти житло в Нью-Йорку й умеблювати те житло і водночас влаштувати Фергюсона до пристойної школи, а той раптовий наплив обов'язків, який накопився на неї в перші дні її вдівства, став скоріше не важким тягарем, а бажаним відверненням, способом не думати про пожежу кожної хвилини свого тодішнього життя. Слід подякувати Богу, додала вона, за всі оті кінофільми, за темряву кінотеатрів в оті зимові дні і за можливість зануритися в ілюзорний світ отих нехитрих вигаданих історій, слід також подякувати Богу й за те, що ти у мене є, Арчі, мій маленький хоробрый чоловічку, моя непорушна скеле, мій якір, бо дуже довго ти був для мене єдиною живою людиною у всьому світі, бо що б я без тебе робила, Арчі, заради чого жила б, і чи змогла би жити далі взагалі?

Поза сумнівом, в ті місяці вона була напівбожевільною, сказала матір, напівбожевільною жінкою, яка жила на цигарках, каві та регулярних викидах адреналіну, але коли проблеми зі школою та житлом були вирішені, вихор ослаб, а потім взагалі ущух, і вона занурилася в тривалий період роздумів та спогадів, то були жахливі дні, жахливі ночі, то був час душевного оніміння й нерішучості, коли вона зважувала одну можливість за другою і намагалася уявити, куди заведе її майбутнє. В цьому відношенні їй поталанило, сказала матір, поталанило в тім, що вона була в змозі обирати альтернативи, але річ була в тім, що тепер у неї були гроші, такі гроші, що їй і не снилося, двісті тисяч доларів за одне лише страхування життя, вже не кажучи про гроші, які вона виручила з продажу будинку в Мілберні та студії «Роузленд Фото», плюс додаткові суми за продані домашні меблі та студійне приладдя. І навіть після того, як вона витратила тисячі доларів на нові меблі та на річну оплату навчання Фергюсона в приватній школі і оплатила наперед оренду житла, у неї лишилося достатньо коштів, щоби нічого не робити наступні дванадцять-п'ятнадцять років і жити за рахунок свого загиблого чоловіка аж до того дня, коли її син закінчить коледж, а може, і ще довше, якби знайшла метикуватого біржового гравця, який допоміг би їй інвестувати гроші в ринок цінних паперів. Їй було тридцять три роки. Вже не новачок у житті, але й не третій калач. І хоча їй було приємно розмірковувати над тим, що в кінцевому підсумку все склалося для неї вельми вдало, було приємно усвідомлювати, що вона в змозі байдикувати всю решту життя аж до старості, якщо захоче, в міру того, як минали місяці, а вона продовжувала розмірковувати й байдикувати, здебільшого проводячи час за тим, що чотири рази на день мандрувала туди-сюди Центральним парком, відвозячи Фергюсона до школи вранці й повертаючись додому, а потім забираючи Фергюсона зі школи й знову повертаючись додому; інколи ж вранці вона не могла стриматися – і знову сідала в автобус і поверталася до Вест-сайду, де проводила ті шість годин, протягом яких Фергюсон навчався в школі, розгулюючи вулицями, заходячи до магазинів, обідаючи на самоті у ресторанах, ходячи наодинці в кіно і до музеїв. Але після трьох з половиною місяців цієї рутини, після якої настало химерне пустопорожнє літо, яке Роза провела в орендованому будиночку на джерсійському узбережжі зі своїм сином, де більшість часу вони провели в чотирьох стінах, витріщаючись в телевізор, вона усвідомила, що її внутрішній неспокій наростає, що їй закортіло знову повернутися до роботи. Щоби дійти до такого стану, їй знадобилася більша частина

року, але коли вже вона до нього дійшла, то з комірчини знову з'явилися фотоапарати «Лейка» та «Роллейфлекс», і невдовзі матір Фергюсона вже мандрувала на кораблі, який ніс її назад, до країни фотографій.

Цього разу вона взялася за справу інакше – сміливо пішла у світ сама замість запрошувати світ у гості до себе; їй вже було нецікаво орендувати студію за перманентною адресою, бо вважала це застарілою методом виготовлення фотографій – недоречно громіздкою в добу швидких перемін, нових високочутливих плівок та більш ефективних легких фотоапаратів, які кардинально змінили ситуацію й дали їй можливість переглянути свої колишні підходи до освітлення та композиції, віднайти в собі новий потенціал і вийти за межі класичного портрету. Тож коли Фергюсон почав свій другий рік у школі Гіл'ярд, його матір почала підшукувати собі роботу – і натрапила на неї наприкінці вересня, коли чоловік, якого вона найняла фотографувати весілля її кузини Шарлотти, впав зі сходів і зламав собі ногу, а через те, що до весілля залишався лише тиждень, вона визвалася підмінити того нещасного фотографа безкоштовно. Синагога розташовувалася десь в районі Брукліна під назвою Флетбуш, старому районі першого Арчі та його двоюрідної тітки Перл, і в інтервалі між шлюбною церемонією та від'їздом весілля до бенкетного залу за два квартали на південь, матір Фергюсона зробила своїм фотоапаратом на тринозі офіційні чорно-білі портрети всіх присутніх членів родини, спершу, звичайно ж, молодих – двадцятидев'ятирічної Шарлотти, якій, здавалося, все життя судилося прожити незаміжною після того, як її першого нареченого вбили на Корейській війні, і тридцятишестирічного вдівця-дантиста Натана Бірнбаума, а потім – двоюрідної тітки Перл, Нана й Папа, Бетті, сестри5-близнючки Шарлотти, та її чоловіка-бухгалтера, Сеймура Грефа, тітки Мілдред (яка працювала редакторкою у видавництві «Рендом Хаус»), і, насамкінець, самого Фергюсона вкупі з його двоюрідними братом та сестрою (дітьми Бетті та Сеймура), п'ятирічним Еріком та трирічною Джуді. А коли в бенкетному залі розпочалася гулянка, матір Фергюсона полишила триногу і наступні три з половиною години займалася тим, що ходила поміж гостей, роблячи сотні знімків дев'яноста шести присутніх – невимушені, спонтанні знімки стариків, які тихо розмовляли один з одним, усміхнених молодих жінок, які пили вино й щедрою рукою доправляли до рота наїдки, дітей, що танцювали разом з дорослими і дорослих, які танцювали один з одним після столу; всі обличчя всіх цих людей були зафіксовані в природному освітленні скромної й невибагливої обстановки – музики на своїй маленькій сцені, які втомлено цигикають свої заяложені банальні пісеньки, усміхнена двоюрідна тітка Перл, яка цілує в щічку свою онуку, Банджі Адлер, який вистрибує у танці зі своєю далекою двадцятидворічною родичкою з Канади, набурмосена дев'ятирічна дівчинка, яка сидить на столі, уставившись перед собою на недоїдений шматок торта. В розпал весілля дядько Пол підійшов до своячки й зазначив, що у неї, напевне, гарний настрій, бо він іще ніколи не бачив її такою радісною й жвавою відтоді, як вона перебралася до Нью-Йорку, а матір Фергюсона просто відповіла йому: «Я мушу це робити, Поле, бо здурію, якщо не піду знову на роботу», на що чоловік Мілдред зауважив: «Гадаю, що зможу тобі в цьому допомогти, Розо».

Поміч надійшла у вигляді замовлення: поїхати до Нового Орлеану й сфотографувати Генрі Вілмота для суперобкладинки його майбутнього роману, довгоочікуваного твору колишнього лауреата Пулітцерівської Премії, а коли шістдесятидворічний Вільмот сказав своєму редактору, що йому дуже сподобалися знімки, тобто, зателефонував Полу Сандлеру й поінформував його, що віднині фотографувати його буде тільки «ота чарівна жінка», то з видавництва «Рендом Хаус» надійшли нові замовлення, а це, в свою чергу, забезпечило роботу в інших Нью-Йоркських видавництвах, що в наступні роки посприяло надходженню замовлень від таких журналів, як *Town & Country*, *Vogue*, *Look*, *Ladies' Home Journal*, *the New York Times Magazine* на фоторозповіді про їхніх авторів, кінорежисерів, бродвейських акторів, музикантів та художників, а згодом – і від інших тижневиків та щомісячників. Матір Фергюсона завжди фотографувала своїх фігурантів в їхньому власному довіллі, подорожуючи до місць, де вони меш-

кали, і використовуючи в роботі свої портативні світильники, розкладні ширми та парасольки. Вона фотографувала письменників в їхніх заповнених книжками кабінетах або за робочими столами, художників – у заляпаних фарбами студіях, піаністів – за їхніми блискучими чорними «Стейнвейями» або біля них, акторів – коли ті вдивлялися в дзеркало гримерки або сиділи наодинці на порожній сцені, і чомусь її чорно-білі портрети розповідали про внутрішнє життя цих людей більше, аніж те, що решті фотографів вдавалося витягнути з тих же самих відомих постатей – ця здатність, схоже, визначалася не самою технікою знімку, а якоюсь внутрішньою рисою самої матері Фергюсона, яка завжди готувалася до своїх завдань, читаючи книжки, слухаючи записи й розглядаючи картини своїх підопічних, що давало їй поживу для розмов під час тривалих фотосесій, а завдяки тому, що говорила вона невимушено, була такою чарівливою, привабливою й несхильною говорити про себе, що оті марнославні й важкі у спілкуванні мистці несподівано для самих себе розслаблялися в її присутності, відчувши, що вона щиро цікавиться ними і їхньою творчістю, і це дійсно було так або майже так кожного разу, тож коли матирина чарівливість справляла потрібний ефект, і їхня настороженість зникала, то маски, які люди мистецтва носили на своїх обличчях, поволі щезали, і їхні очі починали світитися зовсім по-іншому.

На додачу до цієї комерційної роботи для журналів та видавців матір Фергюсона продовжувала займатися своїми власними проектами, які називалися «побачене блукаючим оком» і в яких вона відмовилася від ретельної підготовки та контролю для виробництва першокласних портретів заради «довільної відкритості випадковим зустрічам з несподіванками». Вона виявила в собі цей суперечливий імпульс на весіллі кузини Шарлотти в 1955 році, коли виконувала оту неоплачувану роботу, котра обернулася на життєрадісний сплеск маніакального фотографування протягом трьох з половиною годин, коли матір Фергюсона крутилася у натовпі, звільнена від необхідності ретельної підготовки, поринувши у вир скорострільних композицій, коли один знімок швидко змінювався наступним, ефемерні швидкоплинні миттєвості, які треба було зафіксувати саме тої миті – або нікли, бо якщо забаритися хоч на секунду, нагоду буде втрачено, сценка щезне. Несамовита зосередженість, яка знадобилася їй в тій ситуації, вкинула Розу в щось на кшталт емоційної лихоманки, неначе кожне обличчя в приміщенні й кожне тіло тиснули на неї одночасно з усіх боків, неначе всі присутні помістилися в її очах, перебуваючи вже не по той бік фотоапарату, а в ній самій, перетворившись на частину її ества.

Як і слід було очікувати, Шарлотта і її чоловік зненавиділи ті фотографії. Ні, запевняли вони, не портрети, зняті в синагозі після шлюбної церемонії, бо ці портрети були дійсно чудовими і вони дорожитимуть ними завжди, а оті знімки на весіллі, вони якись розмиті, незрозумілі, такі темні й сирі, такі непоштиві, всі на них виглядають якимись похмурими й нещасними, навіть усміхнені люди мали якийсь завуальовано-демонічний вигляд, і чому знімки такі ексцентричні й безладні, чому все вийшло таким жахливо темним? Ображена таким докором, матір Фергюсона послала молодятим примірники портретів з короткою супровідною запискою, в якій ішлося «Рада, що вам сподобалося *оце*», другу партію портретів вона надіслала тітці Перл, третю – своїм батькам, а останню – сестрі Мілдред та її чоловіку Полу. Отримавши пакунок, Пол зателефонував і поцікавився, чому вона не надіслала жодної фотографії з весілля. «Тому, що ті фото – огидні», відповіла матір. Всі художники гидують власними творами, відповів їй новий прихильник та захисник, і насамкінець умовив Розу зробити тридцять фото з тих понад п'ятисот знімків, які вона зробила того дня, і надіслати їх до офісу Пола у видавництві «Рендом Хауз». Три дні потому він зателефонував і сказав, що ніякі вони не огидні, а навпаки – він вважає їх неординарними і просить її дозволу передати ці знімки фотографу Майнору Вайту з журналу *Aperture*. Вони заслуговують на те, щоби їх надрукувати, сказав Пол, щоби їх побачили люди, які цікавляться мистецтвом фотографії, а оскільки він трохи знайомий з Вайтом, то чом би не розпочати згори? Матір Фергюсона вагалася – може, Пол був нещирий і просто хотів пожаліти її? «Добра людина втручається в ситуацію, щоби допомогти

згорьованій родичці у важкий для неї час, чоловік зі зв'язками прагне прив'язати до нового життя вдовицю-фотографа без зв'язків», подумала вона. А потім подумала, що співчуття це або не співчуття, але саме Пол послав її у відрядження до Нового Орлеану, звісно, він міг діяти чисто з примхи, чи сліпої інтуїції, чи під впливом якогось розрахунку на тривалу перспективу, але все ж таки сварливий пияк Вілмот похвалив її за «до біса класну роботу». То, може, її свояк дійсно вірив, що поставив гроші на правильну конячку?

Невідомо, чи вплинув Пол на їхнє рішення, але редколегія журналу *Aperture* прийняла її фотографії для опублікування, набір з двадцяти одного знімка, які вийшли друком півроку потому під назвою «Єврейське весілля в Брукліні». Одначе цей тріумф, а також сплеск піднесення й ентузіазму, який пронизав її тіло, коли матір Фергюсона знайшла в поштової скриньці листа від журналу *Aperture*, невдовзі був приглушений досадою, а опісля майже знищений гнівом, оскільки вона не могла опублікувати ті фото без дозволу зображених на них людей; матір Фергюсона зробила помилку, зв'язавшись спершу з Шарлоттою, яка вперто не давала дозволу публікувати «оті гротескні фотки мене з Натаном» ані в *Aperture*, ані в жодному іншому «брудному журналі». Протягом наступних трьох днів Роза переговорила з усіма іншими учасниками, серед яких були матір Шарлотти і її сестра-близнючка Бетті, і після того, як ніхто із них не висловив жодного заперечення, вона знову зателефонувала Шарлотті і попросила її передумати. «Про це й мови бути не може? Що ти собі дозволяєш? Іди під три чорти!» Тітка Перл спробувала була умовити її, дід Фергюсона вилаяв Шарлотту за те, що він назвав «егоїстичною зневагою до інших», але новоспечена місіс Бірнбаум і не думала поступатися. Тому три фотографії з Шарлоттою та Натаном були анульовані, а замість них вибрали три інших, і таким чином фоторозповідь про весілля опублікували, але жениха з нареченою на тих фотографіях ніде не було видно.

Проте початок було зроблено, було зроблено перший крок до того єдиного майбутнього, яке мало для неї сенс, тож матір Фергюсона, підбадьорена публікацією цих фото, не стала зупинятися на досягнутому й зайнялася своїми неофіційними проектами, *своєю власною роботою*, як вона називала її, і результати цієї роботи продовжили з'являтися на сторінках *Aperture*, а інколи – на обкладинках книжок та на стінах художніх галерей. Мабуть, найголовнішим елементом цієї трансформації стало рішення, яке вона прийняла буквально напередодні публікації «Єврейського весілля, іще в 1956 році, коли Роза стала навколішки перед своїм ліжком і попросила у Стенлі пробачення за те, що збиралася зробити, але так треба було зробити, пояснила вона йому, бо будь-який інший шлях раз-по-раз приводитиме її до попелища отої вікопомної пожежі, допоки вона теж не згорить в ній дотла. Тому так і сталося, і так тривало всі роки її подальшого життя, що вона підписувала свої роботи іменем *Роза Адлер*.

Спочатку восьмирічний Фергюсон лише смутно здогадувався про те, що замислила його матір. Він розумів, що вона стала більш зайнятою, ніж раніше, і більшість днів подовгу не бувала вдома, бо виконувала різні фотографічні роботи, або замикалася в кімнаті, яка була колись його додатковою спальнею і яку вона обернула на фотолабораторію, де проявляла плівки та фотографії. Та кімната завжди була щільно зачиненою, щоби з неї не просочувалися випари хімікатів, і хоча Фергюсону приємно було бачити, що матір тепер більше посміхається, аніж весною та влітку, решта того, що відбувалося, було неприємним, зовсім неприємним в тім, що стосувалося особисто його. Та додаткова спальня понад вісім місяців була його кімнатою, його приватним притулком, де він сортував і роздивлявся свої бейсбольні картки, збивав пластмасові кеглі пластмасовими кулями для боулінгу, кидав брязкальця крізь отвори в дерев'яних мішенях і цілив дартами в маленьку мішень з червоним кружальцем посередині. І ось тепер ту кімнату в нього забрали, що навряд чи можна було розцінити як приємну подію, забрали наприкінці жовтня, і невдовзі після того, як його додаткову світлу кімнату було обернено на темну фотолабораторію, трапилася іще одна не дуже приємна подія: матір ска-

зала йому, що більше не зможе забирати його зі школи. Вона й надалі відвозитиме його туди вранці, але більше не може розраховувати на те, що вдень буде вільною, тому тепер на сходах школи його стрічатиме бабуся і супроводжуватиме назад додому. Фергюсону це не сподобалося, оскільки він, виходячи з жорсткої моральної доктрини, був проти будь-якої зміни взагалі, але він був не в змозі протестувати і мав робити те, що йому скажуть, і тому те, що колись було найкращою частиною дня – знову зустріти свою матір після шести з половиною годин нудьги, доган та запеклих суперечок зі Всевишнім, – перетворилося в занудливу подорож у західному напрямку зі своєю товстою бабусяю Нана, яка ледве шкандибала і була настільки сором'язливою та стриманою, що ніколи не знала, що йому сказати, а це означало, що дуже часто вони їхали додому абсолютно мовчки.

Він нічого не міг з цим вдіяти. Матір була єдиною людиною, яку він любив і з якою почувався комфортно, тоді як всі решта діяли йому на нерви. Так, вважав він, всі члени його родини мали свої позитивні якості, зокрема ту, що всі вони любили його, але його дідो був надто крикливим, бабуся – надто мовчазною, тітка Мілдред надто полюбляла командувати, дядько Пол надто любив слухати самого себе, двоюрідна тітка Перл була надто задушливою в своїй прив'язаності до нього, кухня Бетті була надто різкою й зухвалою, кухня Шарлотта – надто тупою, маленький кузен Ерік – надто непосидючим, маленька кухня Джуді – надто плаксиною, а єдиною родичкою, яку він страшенно хотів би побачити, була кухня Френсі, але вона навчалася у коледжі в далекій Каліфорнії. Що ж стосувалося його однокласників у Гіл'ярді, то справжніх друзів серед них у нього не було, були лише знайомі, і навіть Дугі Хейз, хлопець, з яким він бачився більше за інших, сміявся над речами, які не були смішними, і не сміявся, коли чув якийсь жарт. За винятком матері, Фергюсону було важко відчутти симпатію й прив'язаність до кого-небудь з тих, кого він знав, оскільки завжди почувався з ними самотнім, хоча, мабуть, почуватися самотнім у компанії з іншими було не так страшно, як почуватися самотнім з самим собою, бо в такому разі його думки незмінно поверталися до одних і тих самих застарілих нав'язливих ідей, наприклад, до постійного намагання вимолити у Бога якесь чудо, котре остаточно б вгамувало його сумніви, або (і це траплялося іще частіше) до тої фотографії в газеті *Newark Star-Ledger*, в яку він потайки від матері витріщався по багато хвилин поспіль, і під якою був напис: «Обвуглені останки Стенлі Фергюсона» – то був його загиблий батько в згорілій будівлі магазину «Домашній Світ Трьох Братів»; його тіло було заляканим і чорним, більше не схожим на людське, вогонь немовби обернув його на мумію, на чоловіка без обличчя та без очей, з широко розкритим ротом, неначе застиглим під час крику. Отой обвуглений муміфікований труп поклали до труни й закопали в землю, і тепер кожного разу, коли Фергюсон думав про свого батька, це фото було першим, що спадало йому на думку – скорчені рештки чорного, напівзгорілого тіла з розкритим ротом, який і досі волав до живих із надр землі.

«Сьогодні буде холодно, Арчі. Не забудь вдягнути до школи свій шарф».

Моторошні нав'язливі спогади були одними з не надто приємних моментів отого важкого року, коли йому було вісім і мало невдовзі виповнитися дев'ять, але були моменти й хороші, і деякі з них навіть траплялися кожного дня, наприклад, післяобідня телевізійна програма, яку він мав змогу дивитися після школи і яка тривала з четвертої до пів на п'яту на Каналі 11 – дев'яносто хвилин підряд без перерви на рекламу. На ній крутили старі фільми з участю коміків Лорела і Гарді, і були ті фільми найкращими, найсмішнішими і найприємнішими фільмами, які тільки доводилося бачити Фергюсону. Восени було започатковане нове шоу, і доки Фергюсон не увімкнув його випадково одного жовтневого дня, він нічого не знав про цей давній комедійний дует, оскільки до 1955 року майже всі вже встигли забути про Лорела та Гарді, а їхні фільми двадцятих та тридцятих років в кінотеатрах більше не демонструвалися, тому лише завдяки телебаченню вони почали відновлювати свою популярність серед простого люду столичних околиць. Фергюсон буквально обождував тих двох бовдурів, отих дорослих чоло-

віків з інтелектом шестирічних хлопчаків, які випромінювали життєрадісність та доброзичливість, але завжди сварилися і штурхали один одного, завжди потрапляючи в абсолютно неймовірні й небезпечні халепи – то вони ледь не потонули, то їх мало не розірвало вибухом, то вони мало не на смерть розбилися при падінні, однак ці безпорадні голови сімейств, ці веселі шахраї, ці відчайдушні невдахи завжди примудрялися вижити і попри всі удари, стусани та запотилічники, якими вони обмінювалися, ці двоє залишалися добрими друзями, злитими воєдино міцніше, аніж будь-яка інша пара з «Книги Земного Життя», являючи собою такий собі двоєдиний людський організм. Містер Лорел і містер Гарді. Фергюсону страшенно подобалося, що це були імена реальних людей, котрі грали вигаданих персонажів Лорела та Гарді в фільмах, бо Лорел і Гарді завжди були Лорелем та Гарді незалежно від обставин, в яких вони опинялися, хоч де б вони не жили – в Америці чи іншій країні, хоч ким би вони не були – вантажниками меблів, риботорговцями, продавцями Різдяних ялинок, солдатами, матросами, засудженими злочинцями, теслями, вуличними музиками, робітниками на стайні чи дослідниками на Дикому Заході, і той факт, що вони завжди були однаковими навіть коли здавалися різними, робив їх реальнішими за будь-яких інших кіношних персонажів, бо, на думку Фергюсона, якщо Лорел та Гарді завжди залишалися Лорелем та Гарді, то це, мабуть означало, що вони – вічні.

Вони були його найнадійнішими компаньйонами протягом всього того року і значної частини року наступного – Стенлі та Олівер, відомі також як Стен та Олі, тонкий та товстий, нетямущий безневинний нездара і бундючний зарозумілий бовдур, який в кінцевому підсумку виявлявся так само нетямущим, як і перший, і неважливо, що ім'я Лорела співпадало з іменем Фергюсонового батька, бо це не мало або майже не мало стосунку до зростаючої симпатії, яку він відчував до своїх нових знайомих, котрі в одну мить стали його найліпшими друзями, а може – і його єдиними друзями. Найбільше Фергюсону подобалися в них ті основні елементи, які залишалися однаковими від фільму до фільму, починаючи з музичної заставки «Телепні» під час початкових титрів, в яких ішлося, що на хлопців чекає ще одна пригода, і закінчуючи звичними сюжетними поворотами, які ніколи йому не набридали, подобалися кумедно заплутана краватка Оллі та його розпачливі витріщання в камеру, отетеріле кліпання очима у виконанні Стенлі та його раптові сльози, дотепи, пов'язані з їхніми капелюхами-казанками, завеликий капелюх на голові у Лорела, а замалий – у Гарді, капелюхи розчавлені і капелюхи палаючі, капелюхи, насунуті на вуха, і капелюхи, розплющені ногами, подобалася їхня схильність падати в люки та провалюватися крізь підлогу, раптово опинятися в баговинні та калюжах по горло завглибшки, їхнє невеличкі з автомобілями, драбинами, газовими плитами та електричними розетками, подобався хвалькуватий аристократизм Оллі у спілкуванні з незнайомцями («Дозвольте представити – мій найкращий друг містер Лорел»), подобалася безглузда звичка Стена прикурювати власний великий палець замість люльки, подобалися оголені посмішками їхні щербаті зуби, їхня звичка влаштовувати спонтанні танці (обидва такі легконогі), їхня згуртованість у протистоянні спільним ворогам, коли вони, забувши про свої суперечки й розбіжності, об'єднаними зусиллями розвалювали чийсь будинок чи розбивали авто, подобалися варіації на тему їхніх тіл та особистостей, які то переливалися одна в одну, то цілковито зливалися – коли Оллі чухав Стенову ногу, думаючи що то його нога, при цьому задоволено мружачись і позіхаючи, або коли вони інколи подвоювалися, і великий Стен з великим Олівером чукакали своїх малюків – малого Стена й малого Оллі, котрі були мініатюрними копіями своїх батьків, бо їхні ролі також виконували Лорел та Гарді, а ще коли Стен одружувався на жінці Оллі, а Оллі – на жінці Стен, чи коли вони зустрічалися з давно загубленими братами-близнюками, своїми колишніми добрими приятелями, яких, звісно ж, теж звали Лорел та Гарді, або коли (і цей момент був найцікавішим) наприкінці фільму хибне переливання крові призводило до того, що у Стена з'являлися вуса Оллі та його голос, і при цьому Гарді, позбавлений своїх вус, починав гірко ридати в манері Лорела.

Так, вони завжди були чудернацькими й винахідливими, і Фергюсон до болю в животі реготав над блазнюватими витівками Стена та Оллі, але той факт, що вони видавалися йому кумедними і те, що його любов до них розквітла поза всякі розумні межі, мав менше стосунку до їхньої клоунади, а більше – до її регулярної повторюваності і до тої обставини, що ці двоє персонажів нагадували Фергюсону про самого себе. Якщо прибрати комічні перебільшення та шаржоване насильство, то халепи та проблеми Лорела й Гарді нічим не відрізнялися від його власних халеп та проблем. Ці два коміки також поневірялися він одного провального плану до іншого, також страждали від нескінченних невдач та розчарувань, а коли негаразди доводили їх до ручки, то гнівна реакція Гарді нагадувала Фергюсону його власні гнівні реакції, а стан приголомшеності, в який впадав Лорел, був дзеркальним відображенням його власної приголомшеності, але найкращим у їхніх фіаско та провалах було те, що Стен та Олівер були іще безпораднішими, ніж він, тупішими, впертішими, некомпетентнішими, і саме це й було кумедним, таким кумедним, що Фергюсон не міг не сміятися над ними, навіть попри те, що він жалів їх та співчував їм як братам, як спорідненим душам, котрих життєві обставини постійно відправляли в нокдаун, і котрі незмінно підсакували на ноги й робили нову спробу вигадати в життя черговий недолугий план, втілюючи який вони знову опинялися в нокдауні.

Здебільшого він дивився фільми один, сидячи на підлозі у вітальні на відстані ярду від телевізора, яку і бабуся, і матір вважали надто малою, оскільки промені з електронно-променевої трубки могли «завдати шкоди його очам», тому кожного разу, коли хтось із них заставав Фергюсона в такому положенні, йому доводилося перебиратися на розташований даліше диван. В дні, коли матір і досі була на роботі, коли він повертався додому зі школи, бабуся залишалася з ним у квартирі доти, поки матір не поверталася додому від своїх «щоденних обов'язків» (як висловилася нянька у фільмі «Музична скринька», поскаржившись полісмену за те, що Стен дав їй підсрачника), «він хвицнув мене ногою прямісінько в мої щоденні обов'язки»), але бабця Фергюсона не мала інтересу до Лорела та Гарді, її пристрасть стосувалася здебільшого чистоти та домашнього порядку, тому вона, видавши своєму онуку його післяобідню закуску – зазвичай, два шоколадних печива та склянку молока, а інколи – сливи, або апельсин, або кілька солоних крекерів, які Фергюсон намазував виноградним желе, заходила до вітальні, вмикала його телепрограму, а сама йшла собі на кухню шкребти кухонні столи, прибирати жировий нагар з газовою плитки або чистити раковини й унітази в двох туалетах; бабуся Нана була скрупульозною нищителькою бруду й бактерій, яка ніколи не бурчала з приводу вад своєї доньки як домогосподарки, але часто зітхала, виконуючи ці завдання, поза сумнівом засмучена тим, що її рідна донька не дотримується встановлених матір'ю жорстких стандартів санітарії й чистоти. В ті ж дні, коли Фергюсонова матір вже була вдома, як він повертався зі школи, бабуся просто залишала його і їхала до себе додому, обмінюючись поцілунками та кількома словами зі своєю донькою, і майже ніколи не затримувалася надовго, щоби не завдавати собі клопоту знімати пальто. Коли ж його матір не займалася фотографіями у фотолабораторії і не готувала на кухні вечерю, вона інколи сідала на диван біля сина подивитися з ним Лорела та Гарді, час від часу сміючись так само несамовито, як і він, наприклад, над виразом «щоденні обов'язки» в фільмі «Музична скринька», який став поміж ними приватним жартом, терміном, який в кінцевому підсумку замінив собою всі попередні слова, якими вони називали людські сідниці, і яких назбирався цілий список, до котрого входили такі солідні ідіоми, як дупа, тухес, задок, філейна частина, п'ята точка і срака, тому інколи між ними відбувався такий діалог: матір, перебуваючи в іншій кімнаті, гукала йому «Що ти там робиш, Арчі?», і він, якщо не стояв, не йшов і не лежав деінде в квартирі, відповідав: «Сиджу на своїх щоденних обов'язках, мамо». Але найчастіше вона просто хихотіла над витівками й кониками Стена й Оллі, або злегка посміхалася; коли ж ситуація на екрані виходила з-під контролю, кульмінуючи в запотиличники, ляпаси та стусани, матір кривилася й хитала головою, приказуючи «Ой, Арчі, це ж просто жаж», маючи на увазі, не те, що фільм поганий, а що бурхливе й грубе з'ясування сто-

сунків ставало для неї надмірним. Звісно, Фергюсон був іншої думки, але він вже був достатньо дорослим, аби розуміти, що цілком можливо є люди, яким Лорел та Гарді подобаються менше, аніж йому самому, і тому був вдячний матері за те, що вона сидить тут зараз із ним на дивані, оскільки знав, що Стен та Оллі були для неї надто тупими та інфантильними, і що навіть коли вона дивитиметься їхні фільми безперервно протягом року, то все одно не стане їхньою фанаткою.

Лише одна людина в їхній родині поділяла його ентузіазм, лише один дорослий мав проникливість достатньо гостру, щоби розпізнати геніальність його улюблених телепнів, і цією людиною був його дід, невловимий та непояснимий Бенджі Адлер, який завжди був для Фергюсона чимось на кшталт постійної загадки, чоловіком, котрий, здавалося, мав дві чи навіть три різних особистості: інколи нестриманий і щедрий, інколи – замкнений в собі і відсторонений, часом знервований, навіть дратівливий та нестриманий, часом спокійний та експансивний, то приязно-уважний до свого онука, то майже байдужий до нього, але в свої хороші дні, дні, коли дідо бував у піднесеному настрої і сипав навсібіч жартами, він був прекрасним співбесідником і поділяв думку Фергюсона про те, що нудисти – це люди, яким нудно (саме так малий потрактував це випадково почуте слово). Наприкінці листопада дядько Пол організував матері іще одне робоче відрядження, цього разу – аж до Нью-Мексико, щоби сфотографувати там Міллісента Каннінгхема, вісімдесятилітню поетесу, у якої невдовзі у видавництві «Рендом Хауз» мала вийти друком книга «Зібрані есе», і на час її відсутності Фергюсон перебрався до квартири материних батьків біля майдану Колумбус-Серкл. На той час він вже встиг прожити в країні Лорела й Гарді вже понад місяць, повністю поринувши у своє нове захоплення й неприкаяно тиняючись по вихідних, бо в суботу та неділю програма не транслювалася, але того першого вечора, який він провів на Західній п'ятдесят восьмій вулиці, трапився понеділок, і в результаті Фергюсон п'ятеро днів поспіль насолоджувався компанією містера Товстяка та містера Худого, а коли того першого вечора додому з роботи прийшов його дід, то він, кинувши, що «цілий день пронудився в офісі», вмотивувався на дивані поруч із Фергюсоном. Невдовзі він також почав трястися від сміху, інколи так сильно, що хрипів, кашляв та червонів обличчям, і настільки йому ті фільми сподобалися, що дід почав приходити з роботи раніше, щоби встигнути подивитися телешоу разом зі своїм онуком.

А потім стався сюрприз – недільний візит на початку грудня, коли Фергюсонові дід та бабуся увійшли до квартири в Західній частині Центрального парку, нав'ючені пакунками, декотрі з яких були такими важкими, що Артур, доглядач будинку, мусив підвезти його на возику, заробивши при цьому п'ять доларів на чай від Фергюсонового діда (аж п'ять доларів!). А один картонний коробок був таким важким, що бабуся з дідом несли його разом, взявшись обома руками з кожного кінця, і таким довгим, що його ледь пронесли крізь двері. Коли ж Фергюсон побачив, як посміхнулася його бабуся (а вона посміхалася так рідко!), почув, як розсміявся його дід, і відчув, як на його праве плече лягла матирина рука, він збагнув, що має відбутися щось виняткове, але він і гадки не мав, що то було, допоки пакунки не розгорнули, і він не виявив, що став власником шістнадцяти-міліметрового кінопроектора, рулонного кіноекрану зі складаною підставкою-триногою та набору з десяти короткометражних фільмів з участю Лорела й Гарді: «Завершальний штрих», «Два моряка», «Пробачте нас», «Дохідна справа», «Ідеальний день», «По саму зав'язку», «Ниже нуля», «Ще одна хороша плутанина», «Помічники» і «На буксирі до ями».

Дарма, що проектор купили з рук – він працював. Дарма, що фільмокопії були подряпані, а звук інколи чувся мов із діжки – якість фільмів була задовільною, їх можна було дивитися. А разом із фільмами з'явилася й ціла купа нових термінів, котрі Фергюсон мав опанувати, наприклад, «зубчастий барабан», який був словосполученням значно приємнішим, аніж «обвуглене тіло».

В ті вихідні, коли його матір не була у відрядженні і не працювала в місті (а погода була не надто холодною, мокрою та вітряною), більшість суботніх ранків та днів проходили в рисканні по вулицях у пошуках хороших знімків. Фергюсон підтюпцем поспівав за своєю матір'ю, коли вона широко крокувала тротуарами Манхеттена або піднімалася сходами муніципальних будівель, або видряпувалася на валуни, або переходила містки в Центральному парку, а потім вона з якоїсь невідомої йому причини, раптом зупинялася, націлювала фотоапарат на якийсь об'єкт, натискувала на затвор, і чулося «кляц-кляц-кляц!». Може, то й був не найцікавіший вид діяльності у світі, але він давав Фергюсону задоволення бути з матір'ю, знову мати її повністю в своєму розпорядженні, і як же ж не радіти отим обідам, коли вони сиділи удвох в кафетеріях на Бродвеї та Шостій авеню, де в десяти випадках з десяти він замовляв собі гамбургер та молочний коктейль, завжди одні й ті самі страви в серединній точці отих суботніх екскурсій, «гамбургер, будь ласка, так, гамбургер, будь ласка», наче то було частиною якогось священного ритуалу, який означав, що він ніколи не зміниться навіть у своїй найменшій деталі. А потім суботніми або недільними вечорами вони ходили разом до кінотеатру, сідали на гальорці, щоби матір могла покурити свій «Честерфільд», і дивилися фільми – ні, не з участю Лорела й Гарді, а нові Голлівудські прем'єри, такі як «Завжди гарна погода», «Високий чоловік», «Хлопці й ляльки», «Художники й моделі», «Королівський блазень», «Вторгнення викрадачів тіл», «Слідопити», «Шукачі», «Заборонена планета», «Чоловік у сірому фланелевому костюмі», «Наша міс Брукс», «Станція “Бховані”», «Трапеція», «Мобі Дік», «Кадилак з чистого золота», «Десять заповідей», «Довкола світу за вісімдесят днів», «Кумедне обличчя», «Чоловік, здатний неймовірно зменшуватися», «Страх рветься назовні», та «Дванадцяттеро розлючених чоловіків». То були хороші й погані фільми 1955–1957 років, які Фергюсон дивився під час свого навчання в Гіл'ярді та протягом першого навчального року в наступній школі, до якої він пішов, – в Академії Ріверсайд на Вест-Енд Авеню між Вісімдесят четвертою та Вісімдесят п'ятою вулицею, в закладі спільного навчання з так званими прогресивними тенденціями, заснованому двадцять дев'ять років тому, якраз тоді, коли минуло сто років зі дня заснування школи Гіл'ярд.

Кінець піджакам та краваткам, кінець ранковій молитві, кінець автобусним поїздам крізь Центральний парк, кінець дням, проведеним взаперті без дівчат, і все це були безперечні покращення, але найбільшою різницею між третім та четвертим класами був не стільки стрибок з одної школи до іншої, скільки кінець двообою Фергюсона з Богом. Бог зазнав поразки, викритий як безсила нікчема, вже не здатна ані карати, ані вселяти страх, і тепер, коли небесного правителя було видалено із загальної картини світу, Фергюсон отримав змогу кинути свою колишню гру в Свідомий Саботаж, або, як він інколи висловлювався пізніше, гру під назвою «Допитливе Курча». Він добився таких великих успіхів в мистецтві фіаско, що йому вже набрид свій власний талант до хитрих вивертів та самоспалення. Ніхто в Гіл'ярді так і не здогадався, що було у нього на думці, Фергюсон пошив у дурні їх усіх, не лише учнів та вчителів, а й свою матір і тітку Мілдред, ніхто з них так і не второпав, що робив він це навмисне, що його вкрай суперечливі показники академічної успішності були нічим іншим, як свідомим актом, хитро продуманою спробою довести, що будь-які його дії ніколи не матимуть жодного значення, якщо йому не сприятиме божественна сила. Він виграв суперечку з самим собою, і в результаті його вичавили з Гіл'ярда – не те щоби вигнали, бо дозволили йому довчитися до кінця навчального року, але чітко дали зрозуміти, що опісля бачити його в школі не бажають. Директор заявив матері Фергюсона, що Арчі став для нього найбільшою загадкою за всі роки його роботи в школі. Він сказав, що її син був найкращим і найгіршим учнем в класі, часом блискуче талановитим, а часом – безмежно тупоголовим, і що вони вже не знають, що з ним далі робити. «Може, у нього латентна шизофренія?» – поцікавився він. – «А може, Арчі – це просто іще один загублений хлопець, який, зрештою, колись знайде сам себе?» Оскільки матір

Фергюсона знала, що її син не є ані бовдуром, ані потенційним шизофренником, просто подякувала директору за клопіт і заходилася шукати іншої школи.

Свого першого табеля в академії Ріверсайд Фергюсон отримав у п'ятницю в середині листопада. Після цілого року суцільних «Погано» і «Дуже погано» в Гіл'ярді його матір, звісно, сподівалася на кращі результати у новій школі, але аж ніяк не сімох «Відмінно» і двох «Дуже добре», які того дня приніс зі школи Фергюсон. Вражена масштабом метаморфози, вона увійшла до вітальні о п'ятій тридцять, якраз наприкінці програми «Лорел і Гарді», і сіла біля свого сина на підлогу.

– Ти добре попрацював, Арчі, – сказала вона, тримаючи в правій руці табель і тицяючи в нього лівою рукою. – Я пишаюся тобою.

– Дякую, мамо, – відповів Фергюсон.

– Тобі, напевне, подобається в новій школі?

– Так, там вельми непогано, більш-менш.

– Що ти хочеш цим сказати?

– Ну, школа – це школа, і це означає, що вона – не те місце, де буде дуже подобатися всім. Туди ходять тому, що мусять ходити.

– Але ж одні школи є кращими за інші?

– Та, мабуть.

– Наприклад, Ріверсайд краща за Гіл'ярд.

– Гіл'ярд – непогана. Себто як школа.

– Але ж тобі не хотілося їздити так далеко кожного дня? І уніформу носити тобі не подобалося. І що дівчат там не було, тобі теж не подобалося. З дівчатами ж цікавіше, правда?

– Значно цікавіше. Але сама школа не сильно відрізняється від нинішньої. Читання, письмо, арифметика, суспільствознавство, фізкультура, мистецтво, співи та точні науки. В Ріверсайді я роблю те ж саме, що робив і в Гіл'ярді.

– А як вчителі?

– Приблизно такі ж самі.

– А я гадала, що в Ріверсайді вони не такі суворі.

– Я б не сказав. Міс Дон, вчителька співів, інколи на нас кричить. Тоді як містер Боулз, вчитель співів у Гіл'ярді, жодного разу не підвищив на нас голосу. Він – найкращий вчитель з усіх, що мені траплялися, і найприязніший.

– Але у Ріверсайді в тебе є більше друзів: Томі Шнайдер, Пітер Баскін, Майк Голдман, Алан Льюїс – всі такі гарні хлопці – а іще ота гарнюня Ізабель Крафт і її кузина Аліса Абрамс, такі чудові діти, справжні лідери. За два місяці у тебе з'явилося більше друзів, аніж тим мав за увесь час в Нью-Джерсі.

– Так, з ними цікаво. З іншими ж – не дуже. Біллі Натансон – мабуть, найогидніший мерзотник з усіх, кого я знав. Навіть в Гіл'ярді таких мерзотників не було.

– Але ж в Гіл'ярді у тебе зовсім не було друзів, Арчі. Ну, може, отой добряк Дугі Хейз і все, більше мені ніхто не спадає на думку.

– Я сам у тім винуватий. Я не хотів заводити там друзів.

– Отакої! А чому ж це?

– Важко пояснити. Просто не хотів – і все.

– В одній школі – погані оцінки і відсутність друзів. В другій – гарні оцінки та багацько друзів. Для цього має бути якась причина. Ти, часом, не здогадуєшся, яка саме?

– Здогадуюсь.

– І яка ж?

– Не можу сказати.

– Не сміши мене, Арчі.

– Ти страшенно на мене розгніваєшся, якщо я скажу.

– А з якого це дива я буду на тебе гніватися? Гіл'ярд уже в минулому. Тепер це не має жодного значення.

– Може, і не має. Але ти все одно казитимешся од злості.

– А якщо я пообіцяю, що не казитимусь?

– Це все одно нічого не дасть.

В той момент розмови Фергюсон сидів, втупившись в долівку, навмисне, аби уникнути матиного погляду, вдаючи, що уважно роздивляється нитку, яка висмикнулася з килима, бо знав, що не витримає, якщо погляне матері у вічі, оскільки йому завжди було важко витримувати її погляд. Її очі були заряджені силою, здатною розгадувати його думки, витягувати з нього зізнання й приголомшувати його немічну волю навіть коли він вперто намагався протистояти, і ось тепер, з жахливою невідворотністю, її рука випросталася, торкнувшись кінчиками пальців до його підборіддя, і лагідно підняла обличчя Фергюсона так, щоби він знову глянув їй в очі, і в ту мить, коли матирина рука торкнулася його шкіри, він збагнув, що надії немає, і його очі почали повнитися слізьми. То були перші сльози за багато місяців, і як же ж принизливо було йому відчувати, що знову хтось без попередження відкрив отой невидимий кран, що він нічим не кращий за тупого плаксивого Стена – дев'ятирічна дитина з дріявим водогоном в голові! На ту мить, коли Фергюсон наважився зустрітися з матір'ю поглядом, його щоками вже текли два потічки, а рот ворухився, з нього незграбно вискакували слова, розповідаючи про Гіл'ярд, про битву Фергюсона з Богом, про причину поганих оцінок, про замовклий голос Господа та обвуглений труп батька, про те, що він навмисне порушував правила, щоби Бог покарав його, про те, що Бог його не покарав, і про те, як він його за це зненавидів. Фергюсон не знав, чи розуміла матір те, що він їй розповідав, в її очах з'явився біль, збентеження та сльози, і після того, як він проговорив хвилини зо дві-три, вона нахилилася, обняла його й наказала припинити. «Досить», мовила матір, «Досить, Арчі, забудьмо про це», і тоді вони почали плакати удвох, влаштувавши такий собі плаксивий марафон, котрий тривав хвилин з десять, і це було востаннє, коли вони втратили самоконтроль в присутності один одного, і трапилося це майже через два роки після того, як труп Стенлі Фергюсона закопали в землю. А коли плач поволі припинився, вони вмилися, вдягнули пальта і пішли в кіно, де, замість пообідати, натоптувалися бутербродами на гальорці, а потім ум'яли на двох велику коробку кукурудзяних пластівців, запивши їх шипучою кока-колою. Фільм, який вони дивилися того вечора, називався «Чоловік, який надто багато знав».

Спливли роки. Фергюсону виповнилося десять, одинадцять і дванадцять, а потім – тринадцять і чотирнадцять, і серед сімейних подій, котрі трапилися протягом цих п'яти років, найголовнішим, поза сумнівом, було одруження матері з чоловіком на ім'я Гілберт Шнайдерман, яке сталося, коли Фергюсону було дванадцять з половиною. За рік до того клан Адлерів пережив своє перше розлучення, отой непояснимий розрив між тіткою Мілдред та дядьком Полом, розпад подружжя, яке завжди здавалося майже зразковим, бо обидва його представника дуже підходили один до одного: двоє охочих потеревенити буквоїдів, котрі прожили у шлюбі майже дев'ятеро років без жодного видимого конфлікту та зради. Та раптом все скінчилося, і ось уже тітка Мілдред зібралася перебраться до Каліфорнії працювати на факультеті англійської мови й літератури в Стенфордському університеті, а дядько Пол перестав бути Фергюсону дядьком. Потім щезнув його дідо, померши 1960 року від інфаркту, невдовзі опісля пішла з життя і його бабуся, яку 1961 року звалив інсульт, а через місяць після її похорон у двоюрідної тітки Перл діагностували невиліковну форму рака. Чисельність Адлерів невмолимо зменшувалася. Вони почали бути схожими на оті родини, в яких ніхто так і не дожив до глибокої старості.

Шнайдерман був первістком колишнього матиного начальника, чоловіка з німецьким акцентом, який навчив її мистецтву фотографії в перші роки війни, а оскільки Фергюсон розумів, що його матір колись неодмінно мала знову вийти заміж, то він не противився її вибору,

який видався йому найліпшим з тих варіантів, які вона мала у своєму розпорядженні. Шнайдерману було сорок п'ять, він був на вісім років старшим за його матір, і познайомилися вони іще тоді, коли вона почала працювати в студії його батька в листопаді 1941 року, і цей факт якимось чином заспокоїв Фергюсона, котрий усвідомлював, що його матір познайомилася з вітчимою іще раніше, аніж з його батьком, якого зустріла 1943 року, і цей 1943 рік раніше був для нього тою відміткою, котра позначила початок *його* світу, але тепер цей світ став іще старшим, і тому Фергюсону було приємно думати, що між його матір'ю та вітчимою вже існував накопичений запас минулого, що вона не виходила заміж наосліп і навмання, чого Фергюсон завжди дуже боявся, боявся, що його матері замакітрить голову якийсь велемовний нікчемний клоун, а потім вона одного ранку прокинеться й збагне, що скоїла найбільшу помилку в житті. Натомість Шнайдерман справляв враження чоловіка солідного, гідного довіри. Він був одружений вісімнадцять років, мав двох дітей, але якимось йому зателефонували з поліції округу Датчесс і викликали до моргу для упізнання трупа жінки, яка загинула в автокатастрофі. Загибла жінка виявилася його дружиною, і опісля він прожив майже чотири роки вдівцем – приблизно стільки ж, скільки прожила вдовою матір Фергюсона після загибелі його батька. В 1959 році його дід та бабуся були іще живі, і весілля гуляли в їхній квартирі на Західній П'ятдесят восьмій вулиці, де малий Фергюсон виступив у ролі дружки жениха. Серед гостей були його нові зведені сестри – двадцятидворічна Маргарет і дев'ятнадцятирічна Елла, обидві – студентки коледжу, старезний Емануїл Шнайдерман, лайливий тип, якого Фергюсон вже зустрічав разів зо три і якого ні за що не збирався визнавати своїм дідом, навіть після того, як помер його рідний дід, а іще серед гостей були брат Гілберта, Даніель, його своячка Ліз, його шістнадцятирічний племінник Джим і дванадцятирічна племінниця Емі (рукаста й ногаста дівчина з ортодонтичною скобою на зубах та цятками прищів на лобі), а також Пол Сандлер, колишній дядько Фергюсона, який залишився куратором її матері попри своє розлучення з Мілдред, редактор її перших двох альбомів – повно розмірного «Єврейського весілля» та нещодавно опублікованих «Крутих хлопців» – дев'яносто чорно-білих портретів членів пуерто-ріканських вуличних банд та їхніх подруг, але самої тітки Мілдред на весіллі не було, вона написала, що надто зайнята своїми курсами в Стенфорді й тому приїхати не зможе, і Фергюсон, бачачи, як його колишній дядько Пол поглядає на його матір, подумав, а чи не був він одним з претендентів на материну руку, але програв Гілу Шнайдерману, і чи не означало це, що його розрив з тіткою Мілдред мав якийсь стосунок до запізненого усвідомлення, що він закохався не в ту сестру? Важко сказати, але, можливо, саме цим пояснювався той факт, що того дня тітка Мілдред була в Каліфорнії, а не в Нью-Йорку, можливо, саме цим пояснювалося те, що вона припинила стосунки з матір'ю Фергюсона, бо ніхто й слова не мовив про її відсутність на весіллі, принаймні, в межах досяжності Фергюсоногового слуху, а через те, що він не наважився спитати свого колишнього дядька Пола та його батьків – чому ніхто нічого не сказав про причини відсутності тітки Мілдред, то запитання, які накопичилися того дня в його голові так і лишилися без відповіді. Що ж, іще одна історія, яка ніколи не буде розказана, сказав Фергюсон сам собі, а потім видобув зі своєї кишені перстень і подав його огрядному чоловіку з високим чолом та великими вухами, якому судилося стати його вітчимою.

Матір назвала це новим початком, і на початку того початку було багато речей, до яких довелося звикати, – ціла купа речей великих, і ціла купа речей маленьких, котрі раптово і назавжди змінили його життя, починаючи з того великого факту, що їхня домівка складатиметься тепер з трьох людей, а не двох, і необхідності змиритися з тою тої новацією, що ота третя особа кожну ніч проводила в материному ліжку, чоловік зростом п'ять футів десятеро дюймів, з волохатими грудьми, який походжав вранці у своїх старомодних боксерських шортах і гучно мочився в унітаз, чоловік, який обнімав матір кожного разу, коли вона кидала на нього свій погляд, то був новий тип вияву чоловічого ества, з яким довелося уживатися Фергюсону – широкоплечий, але не атлетичний, по-старомодному відсторонено-елегантний, в товстому тві-

довому костюмі з жилеткою, в міцних черевиках, з дещо задовгим волоссям, трохи замкнений, несхильний до жартів та легких теревенів, вранці – чай замість кави, шнапс, коньяк, вечірня сигара, солідний та незворушний німецький підхід до самого процесу життя з епізодичними нападами невдоволення й буркотливості (котрі, ясна річ, передалися у спадок від батька), але загалом добросердий, часто аж надміру добросердий, вітчим, який ніколи не виказав ані найменшої амбіції замінити собою батька, і який радів, коли до нього зверталися не татку, а Гіл. Перші півроку вони жили утрюх в квартирі у Західній частині Центрального парку, але потім перебралися до більшого помешкання в проїзді Ріверсайд-Драйв між Вісімдесят восьмою та Вісімдесят дев'ятою вулицями. В тому помешканні була четверта спальня, яку перетворили на кабінет для Гіла, і Фергюсон вітав цю переміну, бо тепер він жив ближче до своєї школи і міг поспати вранці трохи довше, і хоча він і скучав за їхньою колишньою квартирою з її видом на Центральний парк з третього поверху, тепер у нього була змога роздивлятися з висоти сьомого поверху ріку Гудзон, що виявилось більш цікавим та надихаючим завдяки нескінченній процесії човнів та кораблів, які сновигали туди-сюди по воді, а по той бік води був суходіл – Нью-Джерсі, і кожного разу, коли Фергюсон дивився туди, йому пригадувалося його колишнє життя, і він намагався згадати себе малим хлопцем, але той час вже відсунувся від нього дуже далеко, і його майже не було видно.

Шнайдерман працював головним музичним критиком в газеті «Нью-Йорк Геральд Триб'юн», і ця відповідальна посада змушувала його більшість вечорів проводити не вдома, а на концертах, сольних виступах поетів, та оперних виставах, після чого йому доводилося похапцем, щоби встигнути здати матеріал для ранкового випуску, друкувати рецензії й доставляти їх того ж самого вечора редактору мистецького відділу газети, і це видавалися Фергюсону завданням майже нездійсненним – протягом двох годин впорядкувати свої враження від щойно побаченого й почутого і викласти їх у зрозумілому й зв'язному вигляді, але Шнайдерман був мастак працювати в стресових обставинах – здебільшого він закінчував свої статті, жодного разу не відірвавши рук від друкарської машинки, а коли Фергюсон спитав, як йому вдається так швидко вигадувати слова, він відповів своєму прийомному сину таким чином: «Розумієш, Арчі, я – доволі лінивий чоловік, і якщо на мене не тисне кінцевий термін здачі матеріалу, то мені ніколи б не вдалося що-небудь довести до кінця, і Фергюсон був вражений здатністю свого вітчима отак іронізувати над самим собою, оскільки було ясно, що цей чоловік був яким завгодно, але не лінивим.

Шнайдерману було що розповісти, на відміну від Фергюсонового батька, який лише зрідка розповідав історії, хіба що оті притягнуті за вуха вигадки про те, як він шукав золото в Андах або полював слонів у Африці, але розповіді вітчима були правдивими історіями, і в міру того, як період при звичаювання один до одного повільно перетворився на подобу рутинного щоденного життя, Фергюсон став почуватися достатньо комфортно, щоби попрохати чоловіка своєї матері розповісти йому про своє минуле, бо розум Фергюсона вже не був розумом чисто дитячим, і йому подобалося слухати про те, як вітчим зростав у Берліні, слухати людину, яка провела в тому далекому місті перші сім років свого життя, бо те місто в уяві Фергюсона було, в першу чергу й головним чином, столицею жахливого гітлерівського пекла, найстрашнішим містом на всій землі, але на той час це було іще не так, пояснив йому Шнайдерман, не для тих, хто виїхав звідти в 1921 році, і навіть попри те, що його життя почалося щойно після спалаху Першої світової війни, яку колись називали Великою Війною, вітчим не пам'ятав про неї нічого, увесь цей катаклізм так і залишився для нього великою білою плямою, і першою подією його життя, яку він міг пригадати більш-менш чітко, був момент, коли вони сиділи за кухонним столом в родинній квартирі у Шарлоттенбурзі; перед ним лежав шматочок хліба і він намазував на нього ложечкою варення з чорної смородини, дивлячись на свого маленького братика Даніеля в його високому стільчику. Братику було тоді шість чи вісім місяців, і це означало, що війна мала ось-ось скінчитися або вже скінчилася, а ця сценка чітко

закарбувалася в його пам'яті, мабуть, тому, що Даніель виблював масу молока, що згорнулося, собі на нагрудник, але не помітив цього і радісно лупцював рученятами по столу, а Шнайдерман дивувався тому факту, що люди можуть бути такими безмозкими й невмілими, що здатні заблювати самих себе й не помітити цього. Гітлера тоді ще не було, але час був три-вожний, зерна майбутньої катастрофи були посіяні у Версалі, в Берліні спалахнули збройні сутички, коли розпочалося повстання спартаківців, але воно було швидко придушене, після чого заарештували Карла Лібкнехта й Розу Люксембург, чії трупи пізніше виявили в каналі Ландвер, вже не кажучи про громадянську війну в Росії, червоні проти білих, більшовики проти всього світу, а через те, що Росія розташована недалеко від Німеччини, потік втікачів та емігрантів хлинув до Берліну, до нестабільного хиткого Берліну, столиці так само хиткої й обірваної Веймарської республіки, де вартість буханки хліба підскочила до двадцяти мільйонів марок. Шнайдерману було важливо дати хлопцю цей урок початкової історії, щоби він зрозумів, чому родина Шнайдерманів виїхала до Америки, чому батько вітчима дійшов висновку, що Германія стала безперспективною країною, країною-тупиком, з якої треба було вибиратися якомога швидше. І вони вибралися звідти якраз вчасно, оскільки Америка зупинила прийом іммігрантів в 1924 році, надовго зачинивши свої ворота, але тоді надворі був ще 1921 рік, кінець літа, Шнайдерману невдовзі мало виповнитися сім, його брату був рік і один місяць, тож вони виїхали зі своїми батьками та цілою валізою книжок німецькою мовою, відпливши з Гамбурга на пароплаві під назвою «Індійський рейс», чийм кінцевим пунктом призначення був пагорбистий район Вашингтон-Хайтс, принаймні, так припускав Шнайдерман, але в той час його англійська була слабенькою, фактично, майже ніякою, а що міг знати семирічний хлопець окрім того, що розповіли йому батьки? Мова виявилася найважчим бар'єром, сказав Фергюсону вітчим, важко було розмовляти англійською без німецького акценту, котрий виокремлював його як іноземця і призводив до глузування й частих стусанів від хлопців у школі, бо він був не просто іноземцем, а німцем – найнижчим, як вважалося в той час після війни, та найогиднішим видом людських істот, нікчемним фрїцем, гансом, бошем та гуном – вибирайте прізвисько, яке вам найбільше до вподоби – і навіть після того, як англійська стала йому майже як рідна, навіть після того, як його словниковий запас розширився настільки, що він став розуміти тонкі нюанси англійського синтаксису й граматики, Шнайдерман все одно продовжував отримувати на горіхи за свій акцент. «Мі поїтемо плафати флітку, йа, Арчі?», вимовив Шнайдерман, демонструючи Фергюсону, як той акцент звучить, а через те, що вітчим рідко намагався жартувати, Фергюсон по праву оцінив цю невеличку потугу на гумор, яка дійсно вийшла досить кумедною, і розсміявся, а через мить вони сміялися вже удвох.

«А найцікавішим є те», продовжив Шнайдерман, «що німецька мова, можливо, врятувала моє життя».

Коли Фергюсон попрохав його пояснити, чому, вітчим заговорив про війну, про своє намагання після Перл-Харбору потрапити до армії, щоби повернутися до Європи й убивати нацистів, але через те, що він був старшим за інших хлопців, а також через те, що він закінчив коледж і вільно говорив німецькою та французькою, його послали не до бойового підрозділу, а до розвідувального. Тобто на передову він не потрапив. І завдяки цьому ані куля, ані бомба не змогла дочасно відправити його на той світ. Звісно, Фергюсону страшенно кортіло дізнатися, що його вітчим робив в отому розвідувальному підрозділі, але Шнайдерман, як і більшість чоловіків, котрі повернулися додому з війни, не виявляв бажання про це говорити. І він просто відповів, що йому доводилося допитувати німецьких полонених та нацистських чиновників – отут йому й пригодилося його німецька. Коли ж Фергюсон попрохав його розповісти про це докладніше, Шнайдерман посміхнувся, поплескав свого прийомного сина по плечу і мовив: «Якось іншим разом, Арчі».

Якщо й була якась вада в новому життєвому розкладі, то стосувалася вона того факту, що Шнайдерман не цікавився спортом – ані бейсболом, ані футболом, ані баскетболом, ані

тенісом, ані боулінгом, ані бадмінтоном. Він не лише не грав у жоден з цих видів спорту, він навіть ніколи не переглядав спортивні сторінки в газетах, а це означало, що його абсолютно не хвилювали злети та падіння місцевих професійних команд, не кажучи вже про команди середніх шкіл та коледжів, йому було байдуже до спортивних досягнень спринтерів, товкачів ядра, стрибунів у висоту, стрибунів у довжину, бігунів на довгі дистанції, гравців у гольф, лижників, гравців у боулінг, і тенісистів в усьому світі. Одна з причин, чому Фергюсон був не проти, щоби його матір знову одружилася, полягала в тім, що він чомусь сподівався, що її другий чоловік неодмінно буде спортсменом, оскільки сама вона дуже любила теніс, плавання, пінг-понг і навіть боулінг, і йому кортіло, щоби в помешканні якомога швидше опинився дорослий чоловік, з яким би він міг зайнятися тим чи іншим видом спорту – елементами бейсболу, футболу чи баскетболу, тенісом (хоча б якимось з перелічених), а якщо цей гіпотетичний вітчим не виявиться спортсменом, то, цілком можливо, він міг виявитися палким прихильником щонайменше одного з видів спорту, оскільки це було характерним для більшості чоловіків, наприклад. Для його діда, який цікавився бейсболом, і коли вони не говорили про Лорела й Гарді, з'ясовуючи, які фільми є кращими – короткометражні чи повнометражні, то більшість їхніх розмов зосереджувалася на сильних та слабких сторонах Мантла, Снайдера та Мейса, розбору таланту Елвіна Дарка лупити по м'ячу правіше від центру, коли відбувається швидка заміна позиції гравця, у спорах, у кого рука сильніша – у Фурільо чи у Клементе, або чи є якась правда в історії про те, що Йогі Берра тримає бритву у себе в щитку на гомілці тримає бритву, щоб чиркати нею по м'ячу перед тим, як його кине назад Вайті Форду.

З шести до десяти років Фергюсон ходив щороку з дідом щонайменше на три матчі, їх щорічне турне по стадіонах Нью-Йорка: «Поло Граундс» в Манхеттені, «Стадіон Янкі» в Бронксі та «Еббетс-Фильд» в Брукліні, де вони разом бачили одну гру Чемпіонату США в 1955-му, але три походи були мінімумом, і після того, як у Фергюсона загинув батько, а «Доджери» і «Гіганти» поїхали з міста, загальна сума в сезон зазвичай становила шість або сім поїздок на «Стадіон Янкі», в «будинок, який побудував Рут»⁸, і Фергюсону страшенно подобалися ці походи липневими та серпневими сонячними днями до бездоганно підстриженого зеленого поля з рівненьким коричневим ґрунтом по краях – такий собі англійський парк посеред великого кам'яного міста, пасторальний рай посеред хрипких вигуків та посвистів з натовпу, тридцять тисяч голосів засуджуюче або захоплено гукають в унісон – який неповторний звук! І впродовж усього дійства його дідо ретельно записував рахунок коротким огризком олівця, намагаючись наперед спрогнозувати хід гри у відповідності до якихось таємничих – і безглузких «закономірностей», відомих лише йому одному. На всі ці ігри Фергюсон ходив зі своїм дивакуватим і незбагненим дідом, котрий в найспекотніші дні захищав свою лису голову від сонця, накриваючи її білою хусткою, бо «для капелюхів було надто жарко», а тепер, коли його не стало, Фергюсон збагнув, що його не зможе замінити ніхто, тим паче Шнайдерман, який, напевне, був єдиним мешканцем в усьому Нью-Йорку, чиє серце навіть не здригнулося, коли Доджери та Гіганти перебралися до Каліфорнії після сезону 1957 року.

Отже, для Фергюсона стало великим розчаруванням те, що його матір пов'язала своє життя з чоловіком, нечутливим до захоплюючого драматизму спортивних змагань, але, при всім тім, зворотне, без сумніву, також мало місце, бо неспроможність Фергюсона грати на музичних інструментах стала неприємною несподіванкою для його вітчима, який вправно грав на фортепіано та скрипці, може, і не найвищому професійному рівні, але для ненавченого Фергюсонового слуху його інтерпретації творів Баха, Моцарта, Бетховена й Шуберта були справжнісінькими шедеврами бездоганності й краси, не гіршими за те, що він чув на сотнях довгограючих платівок, які привіз с собою Шнайдерман до квартири в Центральному парку. Не можна сказати, що Фергюсон не старався, але його натужні спроби опанувати основи мистецтва гри

⁸ Бейсбольна зірка. – Прим. пер.

на фортепіано завершилися повним провалом, принаймні за словами його вчительки, кучерявої міс Маггерідж, яка, мабуть, підробляла відьмою тоді, коли не займалася тортурами маленьких дітлахів, змушених вчитися грі на фортепіано. Після дев'яти місяців навчань, коли Фергюсон був у першому класі, вчителька повідомила матері, що її сину «слон на вухо наступив, і у нього руки не з того міста вирости», і в результаті матір дійшла висновку, що віддала його вчитися музикуванню надто рано (забувши при цьому, що Моцарт у віці шести-семи років уже симфонії писав!), тому коли вона запропонувала своєму піаністу-невдачі взяти перерву на один рік, а потім розпочати все заново з іншою вчителькою, Фергюсон з полегшенням зітхнув, зрадівши, що йому більше ніколи не доведеться бачити оту страшну міс Маггерідж. Але отой рік перерви став роком Нью-аркської пожежі, а коли вони перебралися до Нью-Йорку, і після перехідного періоду малий пішов до Гіл'ярду, його матір іще перебувала в сум'ятті, тому про фортепіано благополучно забули.

Отже, Шнайдерман розчарував Фергюсона, а Фергюсон – Шнайдермана, але оскільки жоден з них не сказав про це другому, вони обидва залишилися в невіданні про розчарування супротивної сторони. Насамкінець, коли Фергюсон став починаючим форвардом в баскетбольній команді першого курсу, Шнайдерман почав проявляти певний інтерес до спорту, принаймні настільки, що сховався на кілька ігор разом з Фергюсоною матір'ю, де підбадьорював свого пасинка з трибуни, але Фергюсон у відповідь так і не навчився грати на жодному музичному інструменті. Загалом можна з впевненістю сказати, що Фергюсон отримав більше зиску з музичних вподобань свого вітчима, аніж Шнайдерман отримав з таланту свого пасинка цілити м'ячем у кошик та не давати супернику грати на підборах м'яча під щитом. В дванадцять з половиною років Фергюсон не знав про музику нічого, окрім рок-н-ролу, котрий він беззаперечно обожнював разом з усіма своїми приятелями. Його голова була напхана текстами та мелодіями Чака Беррі, Баді Голлі, Дела Шеннона, Фетса Доміно та десятків інших поп-виконавців, але в царині класичної музики він був невігласом, вже не кажучи про джаз, блюз та фолк-музику, про які він теж не знав анічогісінько – за винятком, хіба що, кількох комічних балад у виконанні тріо «Кінгстон», які перебували тоді на пікові своєї популярності. Але з появою Шнайдермана все це змінилося. Для хлопця, який до того побував лише на двох концертах у своєму житті (виконання «Мессії» Генделя в залі Карнегі-хол, куди він ходив з дядьком Полом та тіткою Мілдред, та ранкова вистава «Петя і вовк», яку він дивився з учнями молодших класів під час першого місяця навчання в Гіл'ярді), для хлопця, який не мав жодної платівки з класичною музикою, чия матір не мала жодної платівки з будь-якою музикою взагалі і слухала всіляку старовину у виконанні великих оркестрів по радіо, для хлопця, який анічогісінько не знав про струнні квартети, симфонії та кантати, лишень почути, як його вітчим грає на скрипці чи фортепіано було справжнім одкровенням, а наступним одкровенням стала можливість слухати колекцію платівок вітчима і відкрити для себе той факт, що музика здатна реально змінити конфігурацію атомів у людському мозку, а окрім прослуховування цих платівок в квартирах у Центральному парку та на Ріверсайд-драйв, були іще екскурсії з матір'ю та Шнайдерманом до залів Карнегі-хол, Таун-хол та Метрополітен-опера, які розпочалися лише через кілька тижнів після того, як вони почали жити утрех. Шнайдерман не виконував якусь там педагогічну місію, він не мав наміру дати пасинку та його матері формальну музичну освіту, а просто хотів познайомити їх з творами, котрі, на його думку, мали б знайти відгук в їхніх душах, а це означало розпочинати не з Малера, Шонберга чи Веберна, а з життєрадісних грайливих творів на кшталт увертюри Чайковського «1812 рік» (у Фергюсона аж дух перехопило, коли він вперше почув звук гармати) або з драматично-емоційних творів, таких як «Фантастична симфонія» або життєрадісні «Картинки з виставки», але мало-помалу він почав заманювати їх до серйознішої музики, і невдовзі Фергюсон з матір'ю вже супроводжували його на опери Моцарта і сюїти Баха для віолончелі соло, і для дванадцяти й тринадцятирічного Фергюсона, який продовжував обожнювати рок-н-рол, ці вечори в концертних

залах були справжніми одкровеннями, які розповідали йому про порухи його власної душі, бо він збагнув, що музика – це душа, найповніший вираз людської душі, і тепер, почувши все це, хлопець почав чути краще, а чим краще він чув, тим глибшими ставали його почуття – інколи вони бували такими глибокими, що він здригався всім своїм тілом.

Адлерів ставало дедалі менше. Один за одним вони помирали своїми дочасними смертями і щезали з лиця землі, а після того, як тітка Мілдред перебралася до Каліфорнії, а дядько Пол був вигнаний з родини, вкупі з тою обставиною, що кузина Бетті та її чоловік Сеймур переїхали до Флориди (разом кузенем Еріком та кузиною Джуді) і тим фактом, що сестра Бетті, Шарлотта й досі не розмовляла зі своєю кузиною Розою через війну за весільні фотографії 1955–56 років, Фергюсон з матір'ю лишилися єдиними Адлерами в Нью-Йорку, єдиними з тих, хто ще не опинився під землею й зберіг свої зв'язки з іншими представниками клану. Однак, попри ці втрати, в їхнє життя увійшла нова кров у вигляді всіляких Шнайдерманів – Фергюсон отримав цілий асортимент зі зведених сестер, зведених кузин та кузенів, зведеної тітки, зведеного дядька та зведеного діда, які для його матері були двома зведеними доньками, зведених племінника й племінниці, своячки, свояка та свекра, і всі ці Шнайдермани склали тепер основу нової родини, бо міський нотаріус підписав і проштемпелював свідоцтво про шлюб, яким проголошувалося, що Гіл та його матір є законними чоловіком та дружиною. То була «дивна переміна», як висловився дід Фергюсона незадовго до своєї смерті, і вона дійсно буда дивною, бо завдяки цьому шлюбу у нього раптом з'явилося дві сестри, двоє незнайомих жінок, які зненацька стали його найближчими родичками лише через те, що однаково незнайомий йому чоловік написав своє ім'я на аркуші паперу. Це не мало б жодного значення, якби Фергюсону сподобалися Маргарет та Елла Шнайдерман, але після кількох зустрічей зі своїми новоспеченими сестрами він дійшов висновку, що ці товсті, негарні й зарозумілі дівчата на його симпатію не заслуговують, бо невдовзі виявилось, що вони не любили його матір за те, що вона вийшла заміж за їхнього батька, й обурювалися на батька, який, на їхню думку, зрадив пам'ять їхньої матері, котра після своєї жахливої смерті в автокатастрофі стала для них кимось на кшталт святої. Втім батько Фергюсона також загинув страшною смертю, що, теоретично ставило їх в однакові умови, але сестри Шнайдерман не цікавилися своїм новим зведеним братом, рідко завдавали собі клопоту говорити з дванадцятирічним порожнім місцем, вони ж бо не абихто, а студентки Бостонського університету, а він – син якоїсь простолюдинки, яка вкрала їхнього батька. Та хоча Фергюсон і був спантеличений їхньою поведінкою на весіллі – дві сестри стояли осторонь, не розмовляючи більше ні з ким, окрім як між собою, здебільшого повернувшись спинами до жениха й нареченої – лише два тижні потому, коли їх запросили на вечерю до Нью-Йоркської квартири, Фергюсон побачив, якими злими й нешляхетними вони були, особливо старша, Маргарет, хоча й молодша, менш противна Елла завжди й незмінно брала приклад зі своєї сестри, що, мабуть, було ще гірше. І ось вони сидять уп'ятюх за цією вікопомною вечерею, яку матір так довго готувала, бажаючи довести свою солідарність з Гілбертом тим, що догодила його донькам. Але ці двоє злих і невдячних створінь вдавали, що не чують, коли матір питала їх про їхнє життя в Бостоні, про їхні плани після закінчення вузу, а натомість почали єхидно глузувати з її пізнань у музиці, котрі, звісно, дорівнювали майже нулю, неначе намагаючись довести батьку, що він одружився з некультурною дурочкою. Та коли Маргарет спитала свою нову мачуху, що подобається їй більше – твори Баха для клавесину у виконанні, наприклад, Ванди Ландовської чи ті ж самі твори у виконанні Глена Гульда на фортепіано (не на роялі, а на фортепіано), Гіл, нарешті, вибухнув і наказав їй стулити пісок. По кухонному столу гепнула важка долоня, в результаті чого задзвеніло столове срібло й перекинувся один келих. І запала тиша, бо замовкла не лише Маргарет, а й всі решта в кімнаті.

«Негайно ж припини свої єхидні кпини», наказав Шнайдерман своїй дочці. «А я й не знав, що ти здатна на таку нищість, Маргарет, на таку агресивну жорстокість. Як тобі не

соромно! Як же ж тобі не соромно! Роза – видатний і чудовий мистець, і якщо тобі вдасться досягнути в своєму житті хоча б десятої частки того, що досягла вона, то ти перевершиш мої найсміливіші сподівання. Але, люба моя, для того, щоб досягнути у цьому світі хоча би чогось, потрібна душа, але я, виходячи з твоєї сьогоднішньої поведінки, починаю сумніватися, що ти її маєш».

Фергюсон вперше став свідком вітчимового гніву, і це був гнів ревучий та апоплексичний, гнів таких велетенських масштабів і такої руйнівної сили, що Фергюсону тільки й лишилося сподіватися, що він ніколи не обернеться в його бік. Але як же ж приємно було бачити, як він обернувся того вечора на Маргарет, бо вона явно заслужила цього прочухана від свого батька, і як же ж приємно було Фергюсону побачити, що Шнайдерман прагнув захистити свою нову дружину від своєї рідної доньки, захистити «видатного й чудового мистця», і це прагнення було запорукою їхнього шлюбу у майбутньому. Коли ж Маргарет неминуче розплакалася, а Елла зі сльозами на очах запротестувала, що, мовляв, він не має права так розмовляти з її сестрою, Фергюсон почув, як матір мовила фразу, вперше мовила фразу, яку відтоді буде повторювати багато тижнів і років кожного разу, коли гнів Шнайдермана виходив з-під контролю: «Розслабся, Гіле!» В цій фразі якимось чином помістився подвійний сенс і застереження і турботи, і щойно Фергюсон вперше почув ці слова його матері, як вона підвелася зі свого стільця, підійшла до чоловіка, за яким була заможом ось уже шістнадцятеро днів, стала позаду нього (а він так і продовжував сидіти в голові столу), поклала йому руки на плечі, а потім нахилилася й поцілувала його в потилицю. Фергюсон був вражений її хоробрістю та самовладанням, бо йому здалося, наче вона увійшла до клітки з левом, але матір, вочевидь, знала, що робить, бо Шнайдерман, замість відштовхнути її, огорнув її руку своєю, і, міцно взявшись за неї, підніс до свого рота й поцілував. Вони навіть не глянули один на одного, але шалений гнів вгамувався, або майже вгамувався, бо треба було іще вирішити проблему вибачення, яке суворий Шнайдерман врешті-решт витягнув зі своєї неохочої плачучої дочки, яка так і не насмілилася глянути у вічі своїй мачусі, але все ж таки вимовила: «Пробачте!», а оскільки вибух гніву стався за солодким десертом (полуниці в сметані), то вечерея, фактично, вже завершилася, і це дало змогу сестрам хутенько вшитися під тим приводом, що їм треба було зустрітися з дев'ятьма з якимись колишніми однокласниками. Фергюсон знав, що то був фальшивий привід, бо дівчата мали переночувати у них в його спальні, а він тим часом дригнув би на софі у вітальні, на розкладній софі, яку матір купила спеціально для такої okazji, але цього не сталося – ані тієї ночі, ані будь-якої іншої ночі в майбутньому, бо під час всіх своїх наступних візитів до Нью-Йорку сестри зупинялися в помешканні брата їхньої матері та його дружини в Рівердейлі, і якби Шнайдерман захотів з ними побачитися, то йому довелося б їхати на ту квартиру або зустрічатися з ними в громадських місцях. Але сестри більше жодного разу не приїхали до квартири в Центральному парку, а до квартири над Гудзоном завітали лише через багато років.

Та Фергюсону було байдуже. Він не бажав мати з цими дівчатами нічого спільного, як і не хотів він мати нічого спільного з батьком Шнайдера, котрий, на жаль, заявлявся до них повечеряти десь раз на місяць, верзучи всілякі бздури про американську політику, «холодну війну», нью-йоркських двірників, квантову фізику та навіть про самого Фергюсона: «Пильнуй свого хлопця, майне лібхен, – у нього секс на думці, але він іще сам цього не знає», але Фергюсон робив усе можливе, щоби уникати сварливого дідка, завжди намагаючись за рекордно короткий час поглинути основні страви, потім він заявляв, що наївся й десерту не хоче, і в ту ж мить ретирувався до своєї кімнати начебто готуватися до завтрашньої контрольної з історії, яка, насправді, вже відбулася того дня. Мабуть, його новий – і небажаний – дід був менше жакливім, аніж Маргарет з Елою, але ненабагато, недостатньо для того, щоби Фергюсон був готовий сидіти поруч і вислуховувати його безтолкові нісенітничі про таємні концентраційні табори Едгара Гувера в Аризоні, чи про змову між Товариством Джона Берча та Комуністич-

ною партією з метою отруїти резервуари системи водопостачання Нью-Йорка. Ці нісенітниця могли би бути по-своєму кумедними, якби старик не був таким гамірливим, і двадцять-тридцять хвилин в його компанії були тим максимумом, який міг витерпіти Фергюсон. Отже, разом з дідом набиралося троє нових родичів, яких Фергюсон терпіти не міг, троє Шнайдерманів, без яких він би радо міг обійтися, але були ще й інші Шнайдермани, ті, що мешкали на відстані тринадцяти з половиною кварталів на Західній Сімдесят п'ятій вулиці, і оскільки йому було важко відчувати симпатію до своєї зведеної тітки Лізи, яка здавалася йому особою дратівливою та нервозною, аж надто чутливою до дрібних деталей повсякденного життя, щоби збагнути, що це життя може скінчитися іще до того, як ти почнеш жити на повну силу, то Фергюсон швидко прийнявся симпатією до Шнайдерманового брата Даніеля та його дітей, Джима й Емі, які тепер доводилися йому зведеним братом і сестрою. До цих двох нових родичів Фергюсон відразу ж відчув приязнь, тим більше, що вони вважали свого дядька Гіла «удачливим сучим сином», бо йому поталанило одружитися на такій жінці, як Фергюсонова матір, котра видавалася їм «майже ідеальною».

Даніель працював комерційним художником та інколи займався ілюструванням дитячих книжок, він був свого роду вільнонайманцем, котрий проводив по вісім-десять годин в маленькій кімнаті у тильній частині своєї квартири, і ця кімната була перероблена на студію, на захаращене тьмяно освітлене ательє, де він витворював рисунки та картини для вітальних поштівок, рекламних буклетів, календарів, корпоративних брошур, а також акварелі з ведмедиком Томі, які слугували ілюстраціями до творів письменника Філа Костанци. Це давало дядьку Даніелю достатньо грошей для того, щоби годувати, одівати, і давати притулок родині з чотирьох чоловік, але для таких надмірностей, як літні табори та приватні школи для дітей, грошей вже не залишалося. Його роботи були майстерними та професійними й відзначалися наявністю вмілої руки та примхливої фантазії, і хоча в тім, що він робив, не було нічого аж надто оригінального, його твори завжди були чарівливими – саме це слово часто вживали для характеристики самого Даніеля Шнайдермана, котрий виявився найменш претензійним та найбільш життєрадісним чоловіком, яких тільки доводилося зустрічати Фергюсону, індивідом, який любив посміятися, а значить сміявся дуже багато, і який становив повну протилежність своєму старшому брату, бо йому ніколи не доводилося боротися зі своїм німецьким акцентом; він був вродливим і легковажним, любив спорт так само, як і зведений кузен Фергюсона Джим, високий та стрункий баскетболіст Джим, котрий почав заняття в одинадцятому класі математично-фізичної спецшколи Бронкса якраз тоді, коли Гіл та матір Фергюсона одружилися. А щойно чоловічий контингент родини Даніеля дізнався, що їхній новий племінник/кузен був так само фанатом баскетболу, як і вони, то дует перетворився на тріо, і кожного разу, коли Ден та Джим ходили подивитися гру в «Гарден», вони запрошували з собою Фергюсона. То був старий «Гарден», нині знесений «Медісон-сквер Гарден», що стояв колись на Восьмій авеню поміж Сорок дев'ятою та П'ятдесятою вулицями. Так сталося, що Фергюсона зводили на його перші «живі», а не телевізійні, баскетбольні матчі в сезоні 1959–60 рр., студентські потрійні, в суботу вдень, товариські зустрічі «Гарлемських мандрівників» і низькопробних, посередніх «Нью-Йорк Нікс» з Річі Геріном, Віллі Ноллсом і Джампіном Джонні Гріном, але в НБА тоді ще було всього вісім команд, а це означало, що «Бостон Селтікс» грали в «Гардені» щонайменше півдюжини ігор за сезон, тож саме на ці ігри трійця ходила незмінно, бо ніхто не грав так гарно, як команди з Каузю, Гайнсона, Рассела та братів Джоунс – вони були єдиним організмом з п'яти компонентів, який безперервно рухався, немов керований єдиним мозком, п'ятеро абсолютно безкорисливих і нееґістичних гравців, котрі думали лише про успіх команди, а не власний, вони грали саме в той баскетбол, яким він задумувався з самого початку, про що кожного разу не втомлювався повторювати під час гри дядько Ден, і таки дійсно: вони були на голову вищими за «Нью-Йорк Нікс», котрі на їхньому тлі виглядали повільними, мов слимаки, і незграбними, мов ведмеді. Та хоч як би Фергюсон не захоплювався цією командою в цілому, був у ній один гравець, на

якого він звертав особливу увагу – жилавий, тоненький як дротина Білл Рассел, котрий, здавалося, завжди був в самісінькому серці того, що робили «Кельти», чий мозок, здавалося, вміщав у собі мозки решти чотирьох гравців, або навпаки – був схожим на гравця, котрий розподіляв свій мозок поміж рештою партнерів, бо Рассел рухався якимось дивно і був мало схожим на атлета, був гравцем малопомітним, який рідко здійснював кидки і мало забивав, рідко водився з м'ячем, однак ось він знову не дає супернику вдало зіграти на підборі, ось він знову робить неймовірний пас, ось він блокує ще один кидок, і саме завдяки йому «Кельти» з Бостона продовжували вигравати гру за грою й сезон за сезоном, здобуваючи кожного року або звання чемпіонів або призерів, тож коли Фергюсон спитав Джима, завдяки чому Рассел є великим гравцем, тоді як в багатьох відношеннях він навіть до середніх стандартів не дотягує, Джим на мить замислився, похитав головою, і відповів: «Не знаю, Арчі. Можливо, він просто розумніший за решту, або, можливо, краще за інших бачить ситуацію на майданчику і тому завжди знає, що станеться на ньому через секунду-дві».

Здоровань Джим став відповіддю на давні молитви Фергюсона, в яких він прохав Всевишнього подарувати йому старшого брата або, принаймні, приятеля-кузена, на якого він міг би рівнятися й спиратися, і тому він страшенно зрадив їхньому знайомству, а Джим, схоже, і собі був не проти приятелювати зі своїм молодшим зведеним кузеном, причому Фергюсон не усвідомлював, що Джим, маючи сестру та двох кузин, поза всяким сумнівом, не менше за нього прагнув, щоби у нього був брат. Протягом двох років перед тим, як Джим закінчив середню школу й подався навчатися до Массачусетського технологічного інституту, він був для взірцем і авторитетом для сумбурного й бунтівного Фергюсона, який добре вчився у школі, але мав, як і раніше, проблеми з поведінкою (перечив учителям, швидко спалахував, спровокований хуліганами типу Біллі Натансона), а тут раптом з'явився Джим, допитливий та життєрадісний, добросердий хлопець, який добре знався на математиці та інших точних науках, любив поговорити про ірраціональні числа, чорні діри, штучний інтелект, піфагорійські дилеми, а не було в ньому ані злості, ані бажання сказати грубе слово чи зробити агресивний жест, і, безперечно, його приклад допомагав дещо вгамовувати ексцеси Фергюсонової поведінки. Окрім того, Джим також посвячував Фергюсона в таємниці жіночої анатомії і навчав боротися з постійно присутньою проблемою «сексу на думці» (холодний душ, кубики льоду на пеніс, пробіжка завдовжки три милі на стадіоні), а найкращим було те, що Джим ходив з ним до баскетбольного майданчика: високий одинадцятикласник та ще вищий ученик випускного класу зустрічалися в суботу на півдорозі між своїми квартирами і йшли разом до Ріверсайд-Парку, де знаходили порожній майданчик і вправлялися там три години, починаючи з сьомої нуль-нуль, якщо боги погоди їм благоволили, причому вважалася прийнятною мжичка, але не дощ, рідка крупа, але не мокрий або сильний сніг, не бралися до уваги падіння температури до мінус п'яти (замерзлі пальці), або її стрибки до плюс тридцяти (дихати нічим), і це означало, що вони ходили на той майданчик майже кожної суботи, аж поки Джим не зібрав свої речі й не подався навчатися до вузу. Молодий містер Фергюсон більше не бігав підтюпцем поруч зі своєю матір'ю на суботні фотографічні вилазки – ці дні назавжди канули в Лету, віднині ті вилазки замінив баскетбол, який він відкрив для себе у віці дванадцяти років, коли м'яч перестав бути для нього завеликим і заважким, а у віці дванадцяти з половиною ця гра стала новою пристрастю в його житті, зайнявши почесне третє місце після походів у кіно та поцілунків з дівчатами, і як же доречно з'явився на сцені Джим саме тоді, виявивши бажання приділяти Фергюсону три години щотижня, аби навчити його грати, який же то був чудесний поворот, поява потрібної людини в потрібний час – це бувало так рідко! – а завдяки тому, що Джим був хорошим та сумлінним гравцем, достатньо вправним, щоби виступати за шкільну команду, якби було на те його бажання, він був також і хорошим наставником з основ баскетболу, і мало по малу навчив Фергюсона основним прийомам: як правильно здійснювати кидки з-під кільця, як пересуватися, граючи у захисті, як робити штрафні кидки, як грати на підборі від щита, як кидати

м'яча по максимально високій траєкторії під час кидка в стрибку, як водитися лівою рукою, як робити заслон, як піднімати руки у захисті; в кінці кожного заняття вони грали на вибування, а через рік вже грали один на один, бо Фергюсон різко підріс до п'яти футів чотирьох дюймів, п'яти футів і шести, п'яти футів і семи. І хоча Фергюсон незмінно програвав вищому й досвідченішому Джиму, після чотирнадцятого дня народження якість його гри значно зросла, і часом вона була настільки пристойною, що йому вдавалося чотири або п'ять разів поспіль поцілити в голе кільце на майданчику в Ріверсайд-парку, і такі голі, без сітки, кільця можна було бачити в кожному громадському парку повсюдно у місті. Грали вони за нью-йоркським правилом «хто першим набере потрібну кількість очок поспіль, той і виграв», і Фергюсону, коли йому таланило цілити в кільце, часто не вистачало до перемоги одного-двох точних кидків. Як зазначив Джим під час одної з їхніх останніх ігор: «Якби ми пограли ще рік, а ти, Арчі, підріс ще на пару дюймів, то ти вигравав би у мене одною лівою». Ці слова він мовив з гордим задоволенням вчителя, який добре навчив свого учня. А потім вони попрощалися, Джим подався до Бостона, а в серці Фергюсона утворилася нова діра.

За півтора року материного заміжжя Фергюсон спромігся зібрати про Шнайдерманів достатньо інформації, щоби зробити певні висновки про свою нову родину. В лівому стовпчику свого уявного реєстру він розташував імена трьох нікчем і одного напівнікчеми: всім відомі потвори (двоє), вижилий з розуму патріарх (один), а також благонамірена, але навіжена тітка Ліза (половина). В правому стовпчику були імена чотирьох інших: чудовий Гіл, приязний Ден, прекрасний Джим, і щораз привабливіша Емі. В підсумку Фергюсон нарахував три з половиною негативних складових і чотири позитивних, і це послужило математичним доказом того, що йому слід було радіти, а не сумувати з нової родинної конфігурації, зважаючи ж на те, що майже всі Адлери перебралися на той світ, а Фергюсони були наразі цілковито відсутні (дядько Лью – у тюрмі, тітка Міллі десь у Флориді, дядько Арнольд та тітка Джоана в Лос-Анджелесі, кухня Френсі в Санта-Барбарі, замужем, з двома дітьми, а решта його родичів – розпорошені по всій країні і поза межами досяжності), четверо хороших Шнайдерманів були всім, з чим лишився Фергюсон, а через те, що один з тих Шнайдерманів був одружений з його матір'ю, тоді як решта троє жили на відстані кількох хвилин ходьби на тому ж проїзді Ріверсайд-драйв, де жив і він сам, Фергюсон іще більше до них прив'язався, бо позитив у його родинному реєстрі був значно позитивнішим за негатив, і навіть якщо його життя й погіршилося в якомусь одному аспекті, то воно виграло значно більше в другому.

Емі була бонусом від родини Шнайдерманів, таким собі святковим подарунком, схованим під безладною купою обгорток, який віднайшовся вже тоді, коли гулянка скінчилася, і гості роз'їхалися по домівках. Фергюсон був сам винуватий, що не звернув на неї належної уваги, але на початку треба було призвичаїтися до стількох нових речей та обставин, що він не знав, що робити з отим незграбним усміхненим створінням, яке погойдувалося й безладно жестикулювало під час розмови, наче не в змоззі сидіти спокійно на місці, така дивна дівчина, з брекетами та скуйовдженим руським волоссям; але потім брекети щезли, волосся підстриглося в коротеньку копичку, і коли Фергюсону виповнилося тринадцять, він помітив, що під доти порожнім «тренувальним» бюстгальтером почали з'являтися груди, і що його вже тринадцятирічна зведена кухня більше не нагадувала ту дівчину, якою вона була в дванадцять років. Тиждень потому, як вони перебралися з Центрального парку до Ріверсайд-драйв, вона зателефонувала йому після школи й рішуче заявила, що йде до нього в гості. Коли ж Фергюсон спитався про причину візиту, вона відповіла: «Ми знайомі ось уже півроку, і за увесь цей час ти сказав мені лише кілька слів. Ми ж з тобою тепер родичі, Арчі, і мені хотілося б знати – варто завдавати собі клопоту товаришувати з тобою, чи ні».

Того дня матері й вітчима вдома не було, і, не маючи в буфеті нічого до десерту, окрім напівпорожньої коробки з напівзасохлим печивом з інжиром, Фергюсон розгубився, не знаючи, як йому бути з цим несподіваним вторгненням. Після того, як Емі поклала слухавку в

своїй квартирі, минуло лишень вісімнадцять хвилин, а вона вже тиснула кнопку дзвінка їхньої квартири, але за цей проміжок часу Фергюсон вже встиг перебрати і відкинути з півдесятка ідей щодо того, як він буде розважати свою новоспечену кузину (Дивитися телевизор? Переглянути сімейний фотоальбом? Показати повну збірку п'єс Шекспіра, яку подарував йому Гіл на день народження?), а потім вирішив витягнути з комірчини свій кінопроектор та переносний екран і встановити їх для перегляду одного з фільмів про Лорела й Гарді, що, мабуть, було жахливою помилкою, як йому потім здалося, оскільки дівчатам фільми про Лорела й Гарді рішуче не подобалися, принаймні, тим дівчатам, яких він знав, починаючи з вродливої Ізабелли Крафт, яка скорчила гримаску, коли він спитав її думку про цих коміків років зо два тому, і закінчуючи нинішньою дамою його серця, Рейчел Мінеттою, яка назвала їх «інфантильними бовдурами». Але того прохолодного березневого дня 1960 року до нього увійшла Емі – в білому светрі, сірій плісированій спідниці, двоколірних шкіряних туфлях та білих бавовняних шкарпетках, всюдисущих білих гольфах, які були тоді в моді, і коли Фергюсон озвучив свій намір показати їй «По саму зав'язку», двосерійний фільм 1930 року про Лорела й Гарді, вона посміхнулася й сказала: «Прекрасно. Я люблю Лорела й Гарді. Після братів Маркс вони – найкраща команда всіх часів. Забудь «Трьох телепнів», забудь Еббота й Костелло, Стен та Оллі – оце є справжній цимес».

Ні, Емі була не такою, як інші дівчата, яких він знав, і Фергюсон, дивлячись і чуючи, як вона сміялася щонайменше чотирнадцять хвилин з тих двадцяти шести, протягом яких тривав фільм, дійшов висновку, що з нею дійсно варто буде затоваришувати, бо, як він підмітив, її сміх не був неконтрольованим веселим вереском дитини, то був глибокий нутряний регіт, схожий на дзвяквіт, веселий, але водночас вдумливий, неначе вона розуміла, чому сміється, завдяки чому її сміх ставав сміхом розумним, сміхом, що сміявся над самим собою навіть попри те, що сміявся він над тим, з чого сміявся. От шкода, що вона ходить до державної школи, а не до академії Ріверсайд, бо це унеможлиблювало щоденний контакт, але попри їхні стосунки з різними друзями, і попри різні види післяшкільних занять (гра на роялі й танці у Емі, спорт – у Фергюсона), після імпровізованого березневого візиту Емі вони примудрялися зустрічатися приблизно раз на десять днів, тобто, три-чотири рази на місяць, не рахуючи тих додаткових нагод, коли вони бачилися на спільних сімейних пікніках, святкових вечерях, походах з Гілом до Карнегі-хол, а також святкових подій (вечірка з приводу закінчення Джимом середньої школи, вісімдесятиріччя старого шкарбана), але здебільшого вони бачилися наодинці, гуляючи в парку Ріверсайд при гарній погоді, або сидючи один у одного в квартирі при погоді поганій, інколи ходячи в кіно, або виконуючи разом домашні завдання за одним столом, або дивлячись увечері в п'ятницю свою улюблену телепрограму «Зона сутінків», але в основному вони, будучи наодинці, говорили, або говорила Емі, а Фергюсон слухав, бо жоден з його знайомих не знав так багато про світ, як Емі Шнайдерман, котра, здавалося, мала власну думку на будь-яку тему і знала значно більше за нього майже про все. Розумна, неслухняна Емі піддражнювала свого батька, жартувала над своїм братом і парировала безперервне невдоволене квоктання своєї матері в'їдливими всезнаючими ремарками, і за це їй не було ані догани, ані покарання, здебільшого тому, що вона була дівчиною, яка сміливо висловлювала свою думку і спромоглася привчити інших членів її родини поважати її за це, і навіть Фергюсон, який швидко став її близьким приятелем, не мав абсолютного імунітету від її образ та критики. Хоч як би велемовно не проголошувала вона свою симпатію до нього, Емі часто заявляла, що він є інтелектуальним лінивцем, постійно жахалася браком його інтересу до політики, тим, що він мало уваги приділяв президентській кампанії Кеннеді та рухові за права людини, але Фергюсон незворушно заявляв, що не сумнівається в перемозі Кеннеді, але навіть після того, як він стане президентом, ситуація навряд чи значною мірою покращиться, скоріш за все, вона просто не погіршиться, а що стосувалося руху за права людини, то так, він підтримував його, бо хіба ж може хто-небудь виступати проти справедливості й рівності для всіх, але ж

заради всього святого, йому лишень тринадцять років, він – незначуща піщинка в просторі й часі, а хіба здатна малесенька піщинка що-небудь змінити у цьому світі?

– Виправдання не приймаються, – відказала Емі. – Ти ж не будеш все життя тринадцятирічним, тож як ти збираєшся жити далі? Ти ж не зможеш все своє життя думати лише про себе, Арчі! Мусиш чимось цікавитись, щось впустити в свою душу, інакше перетворишся на одного з отих пустопорожніх людей, яких ти так не любиш, і станеш свого роду зомбі.

– Ми все здолаємо, – відповів Фергюсон, процитувавши знамените гасло.

– Ні, мій кумедний чоловічок-піщинка. Це ти все здолаєш.

Фергюсон виявив, що йому було дивно і трохи ніяково знаходитися так близько до дівчини, особливо дівчини, яку він не мав бажання цілувати, і це було в його життєвому досвіді безпрецедентною формою дружби, дружби так само міцної, як хлоп'яча, однак завдяки тому, що Емі була дівчиною, це придавало іншу тональність їхньому спілкуванню – то була симпатія поміж хлопцем та дівчиною, але вона була несхожою на ту симпатію, яку він відчував до Рейчел Мінетти, або Аліси Абрамс, чи до всякої іншої дівчини, з якою він мав роман і цілувався в тринадцять років. То була сильна симпатія у порівнянні з легкою, яку він відчував до Емі, тим паче, що вона вважалася його кузиною, представницею його ж родини, а це означало, що він не мав права цілувати її чи навіть подумати про поцілунок, і настільки сильно відчувалася ця заборона, що йому жодного разу навіть на думку не спало порушити її, бо Фергюсон знав, що це було би актом вкрай недоречним і навіть глибоко непристойним. Тому попри те, що Емі ставала для нього дедалі звабливішою завдяки тому, що її тіло розквітало ранньою підлітковою жіночністю (хоча вона й не була вродливою в тому сенсі, в якому була вродливою Ізабелла Крафт, а скоріше дівчиною привабливою й життєрадісною як ніхто інший до неї), Фергюсон продовжував опиратися імпульсивному бажанню порушити сімейний кодекс честі. А потім вони стали чотирнадцятирічними, спочатку Емі в грудні місяці, а потім Фергюсон в березні – і раптом він виявив, що живе у новому тілі, яке більше не підлягало його контролю, в тілі, котре продукувало несподівані ерекції і сильну задишку, то була рання фаза мастурбації, коли все, що спадало йому на думку, мало еротичне забарвлення, то був делірій змужніння без привілеїв, притаманних чоловікові, період розгاردіяшу й заціпеніння в думках, період нестримно-хаосу в душі, тож кожного разу, коли Фергюсон дивився на Емі, його першим і єдиним бажанням було поцілувати її, а коли вона дивилася на нього, то йому починало здаватися, що таке ж саме бажання відчуває й вона. Одного вечора в п'ятницю у квітні, коли Гіл та його матір подалися в центр міста до когось у гості, вони сиділи разом з Емі одні у квартирі на сьомому поверсі, обговорюючи вираз «поцілункові родичі»⁹, який, за визнанням самого ж Фергюсона, був йому дещо незрозумілим, бо викликав асоціації з родичами, які ввічливо цьомкають один одного в щоку, і це виглядало не зовсім доречним, оскільки поцілунки такого типу не вважалися б щирими, тож чому поцілункові родичі? Бо ж люди в його уяві були просто звичайними родичами, а не якимись там поцілунковими. Емі розсміялася й мовила: «Та ні, дурненький, вираз поцілунковий родич» означає ось це!» І, не кажучи ні слова, повалила Фергюсона на диван, обхопила його руками і поцілувала в губи, а потім проникла язиком до його рота. І з того моменту Фергюсон вирішив, що вони, мабуть, все ж таки, не родичі.

⁹ Далекі родичі, сьома вода на киселі. – Прим. пер.

2.4

Ось вже чотири роки Емі Шнайдерман жила в його колишній спальні, Ной Маркс на якийсь час зник, а потім знову об'явився, і тринадцятирічному Фергюсону, який щойно пішов до восьмого класу, і собі захотілося щезнути. Оскільки втекти з дому він був не в змозі (куди б він подався й на які гроші жив?), він попрохав своїх батьків пристати на найбільш прийнятний варіант: Чи не могли б вони, коли їхня ласка, відправити його наступного вересня до школи-інтернату й дозволити йому провести там, вдалині від міста Мейплвуд, штат Нью-Джерсі, всі решту чотири роки середньої школи?

Фергюсон не прохав би їх про це, якби не знав, що вони в змозі піти на такі витрати, бо відтоді, як їхня сім'я перебралася 1956 року до нового будинку, життя «на широку ногу» продовжило бути на ногу іще ширшу, ніж раніше. До зростаючої бізнес-імперії його батька додалося іще двоє нових універмагів (один в Шорт-Хілз, а другий – в Парсіпані), і тепер, коли серед місцевих мешканців стало комільфо мати у помешканні два-три телевізори, коли посудомийки, пральні машини та сушили для одягу тепер вважалися стандартним набором приладдя в типовій родині середнього класу, а половина населення була в змозі розщедритися на просторі морозильники для зберігання глибоко заморожених харчів, які вони воліли тепер споживати, батько Фергюсона став багатієм, може, і не таким, як Рокфеллер, але все одно царем роздрібною торгівлі в передмісті, славнозвісним «апостолом прибутків», чії низькі ціни повибивали всіх конкурентів у семи довколишніх адміністративних округах.

Плоди зростлого доходу частково матеріалізувалися в світло-зелений «Ельдорадо» для Фергюсоного батька, шикарний червоний кабриолет «Понтіак» для його матері, членство в сільському клубі «Блакитна долина» та занепад студії «Роузленд Фото», який знаменував собою кінець короткої матеріної кар'єри в якості незалежного годувальника та фотохудожника (мода на розфарбовані чорно-білі фотографії минула, студія ледве зводила кінці з кінцями, тож навіщо клопотатися зі студією, коли прибутки від п'яти універмагів були високими, як ніколи?). Тому на фоні цих величезних доходів та витрат, на тлі цієї хвацької пишноти й добробуту, Фергюсон дійшов висновку, що витрати на школу-інтернат стануть для його батьків лише комариним укусом. А на той випадок, якщо вони стануть заперечувати (тобто, заперечувати стане його батько, чие слово в усіх фінансових питаннях було останнім), Фергюсон мав додатковий план: запропонувати відмовитися від табору «Парадиз» і натомість працювати влітку на сезонних роботах, щоби таким чином компенсувати витрати на інтернат.

Він сказав батькам, що вивчав це питання кілька місяців поспіль, і дізнався, що, начебто, найкращі школи-інтернати розташовані в Новій Англії, здебільшого в Массачусетсі та Нью-Гемпширі, а також у Вермонті та Коннектикуті; декілька хороших шкіл-інтернатів є на півночі штату Нью-Йорк та в Пенсільванії, двійко-трійко є навіть в Нью-Джерсі. Фергюсон розумів, що надворі стояв лише вересень місяць, і до наступного навчального року залишався іще цілий рік, але заявки слід було надіслати до середини січня, а якщо список потенційно прийнятних інтернатів з тої чи іншої причини почне звужуватися, то часу не поінформоване рішення може забракнути.

Фергюсон відчував, як тремтить його голос, коли розмовляв зі своїми самовдоволеними й необізнаними з його планом батьками за вечерею осіннього вівторка у самісінький розпал президентської кампанії «Ніксон проти Кеннеді». То була одна з небагатьох сімейних вечерь, які останнім часом траплялися дедалі рідше через те, що батькові магазини працювали до пізньої години, а у матері з'явилася нова пристрасть – бридж, з-за якої вона двічі-тричі на тиждень також пізно поверталася додому. І ось вони сидять у їдальні, а Енджі Блай чимчикує туди-сюди між столом та кухнею, приносячи повні тарілки з новими стравами й прибираючи тарілки порожні, спочатку – овочевий суп, потім – товстенні шматки ростбіфу з картопляним

пюре та маслянистою стручковою квасолею, ці страшенно смачні харчі готувала енергійна й винахідлива Енджі Блай, котра прибирала їхнє помешкання й куховарила протягом останніх чотирьох років, тож Фергюсон, проковтнувши останній шматочок ростбіфу, нарешті знайшов у собі сміливість заговорити про те, що пеком пекло його свідомість останні кілька місяців.

У міру того, як слова зривалися з його вуст, він пильно спостерігав за батьками, видивляючись в їхніх обличчях ознаки того, *що* вони могли сказати з приводу його плану, але, на його подив, їхні обличчя здебільшого не виражали нічого, неначе вони іще не вповні усвідомили почуте – навіщо ж йому закортіло покидати той ідеальний світ, в якому він жив, йому, котрий так добре вчився в школі, кому так подобалося грати в бейсбольній та баскетбольній командах, хто мав так багато друзів, котрі так часто запрошували його на вечірки в суботу й неділю, чого ж іще бракувало тринадцятирічному хлопцю? Фергюсону страшенно не хотілося ображати своїх батьків зізнанням у тім, що саме вони були причиною його бажання податися геть з дому, що проживання з ними під одним дахом стало для нього майже нестерпним, і тому він збрехав, сказавши, що прагне змін, що йому не сидиться на місці, що його душить затхла атмосфера маленького містечка, і тому він прагне нових здобутків, прагне випробувати себе вдалині від рідної хати.

Фергюсон розумів, наскільки абсурдно він, напевне, виглядав у очах своїх батьків, коли доводив свою точку зору, наводячи заплутані й малопереконливі аргументи своїм тремтливим голосом вже не хлопця, але ще й не дорослого чоловіка, голосом, який коливався від писклявих ноток до басовитих і навпаки, неначе погано настроєний музичний інструмент, наскільки сміховинно виглядав він в їхніх очах зі своїми обгризеними нігтями, з вулканічним чиряком на лівій щоці, таке собі маленьке «ніхто», обласкане всіма матеріальними благами життя – харчами, дахом над головою й тисячами побутових зручностей. Фергюсон був достатньо дорослим, аби розуміти наскільки йому поталанило належати до верхнього ешелону заможної верстви населення, достатньо дорослим, аби знати, що дев'ять десятих людства потерпало від голоду, холоду, всіляких дефіцитів та перманентного страху, знав, що не мав жодного морального права нарікати на свою лиху долю, не мав жодного морального права висловлювати хоча б найменше невдоволення. Тому через те, що він добре усвідомлював своє справжнє місце у великій картині загальнолюдських страждань, Фергюсон соромився свого особистого нещастя, своєї нездатності спокійно приймати ті життєві блага, які він мав, але почуття є почуття – він не міг не почуватися сердитим та розчарованим, і людські почуття не можна змінити жодним вольовим актом.

Ці проблеми вже поставали перед ним кількома роками раніше, але зараз вони проявилися іще гірше, настільки гірше, що Фергюсон дійшов висновку: розв'язати їх в наявних умовах неможливо. Цей абсурдний, світло-зелений батьків «Кадилак», ці бездоганно доглянуті газони клубу «Блакитна Долина», ці розмови про необхідність голосувати за Ніксона в листопаді – все це були симптоми хвороби, яка вже давно вразила його батька, але батько був безнадійним з самого початку, тому Фергюсон спостерігав за його підйомом до прошарку вульгарних нуворишів з чимось на кшталт мовчазної приреченості. Потім померла студія «Роузленд Фото», ввергнувши його в стан протрації, який тривав кілька місяців, оскільки він знав, що та студія була чимось більшим, аніж просто інструментом для добування доларів та центів. Закриття студії було поразкою, декларацією того, що його матір махнула на себе рукою, і тепер, коли вона припинила опір і перейшла на інший бік, як же ж болісно було йому спостерігати її перетворення на одну з «отих жінок», які відвідують замський клуб, грають в гольф, карти і демонструють схильність до зайвої чарчини під час гулянок. Фергюсон відчував, що матір так само нещасна, як і він, але він не наважувався з нею про це поговорити, бо був надто малим, щоби втручатися в її приватне життя, однак йому стало ясно, що подружжя його батьків, яке завжди викликало у нього асоціацію з ванною, повною ледь теплої води, виродилося в нудне й позбавлене любові співіснування двох людей, котрі займалися кожен своїми власними спра-

вами й перетиналися лише тоді, коли в цьому виникала потреба або бажання, чого не траплялося майже ніколи.

Більше не було тенісу на громадських кортах недільними ранками, більше не було недільних обідів в ресторані «У Грюнінга», більше не було недільних походів в кіно. Тепер дні, коли вся країна відпочивала, проводилися в замиському клубі, такій собі Валгаллі тихих зелених галявинок для гольфу, шипучих розбризкувачів води, верескливих дітей, що купалися у всепогодному басейні, але Фергюсон рідко їздив зі своїми батьками до «Блакитної Долини», оскільки в неділю він грав у бейсбол, баскетбол та футбол, навіть в ті недільні дні, коли командні ігри не проводилися. Він відчував, що для неупередженого спостерігача не було нічого внутрішньо порочного ані в гольфі, ані в салаті з креветок та в триповерхових бутербродах, але Фергюсон скучав за своїми гамбургерами та мисками з м'ятним морозивом, і чим більше він зближувався зі світом гольфу, тим більше ненавидів сам гольф, вірніше, не стільки сам вид спорту, скільки людей, які ним займалися.

Педантичний святоша Фергюсон. Фергюсон – ворог традицій та манер заможного середнього класу, Фергюсон – противний всезнайко, який зневажав нову американську породу шукачів престижного статусу та хвалькуватих марнотратників, цей Фергюсон хотів податися геть.

Єдиною його надією було те, що батько, пославши його до якогось знаменитого інтернату, підніме свій престиж поміж членів клубу. «Так, наш хлопчик тепер навчається в Андовері. Значно краще за громадську школу, еге ж? І начхати на витрати. Добра освіта – найкраще, що можуть дати батьки своїй дитині».

Так, то був далекоглядний розрахунок, марна надія, породжена самообманом і безпідставним оптимізмом тринадцятилітньої свідомості, бо насправді підстав сподіватися не було жодної. Сидячи напроти Фергюсона за столом того теплого вересневого вечора, його батько поклав виделку й сказав: «Ти говориш як зелений підсвинок, Арчі. Те, про що ти мене просиш, означає заплатити двічі за одну й ту саму річ, і жодна людина при здоровому глузді не купиться на твоє шахрайство. Ти лишень подумай: ми платимо податки на цей будинок, чи ні? Платимо. Причому дуже високі, одні з найвищих податків на нерухомість у нашому штаті. Мені це не подобається, але я готовий розщедрюватися на гроші, якщо отримаю дещо навзаєм. У нас хороші школи, одні з найкращих громадських шкіл у всій країні. Щоби ти знав, саме з-за цього ми й перебралися до цього міста. Бо твоя матір розуміла, що тут ти отримаєш якісну освіту, не гіршу за ту, яку забезпечують твої омріяні приватні інтернати. Тому не треба хитрувати, хлопче. Я не збираюся платити іще раз за те, що вже маю. *Феритейн?*»

Вочевидь, школи-інтернати не входили до батькового списку престижних цяцьок. А тут іще мати озвалася, заявивши, що він «розіб'є їй серце, подавшись з дому в такому юному віці», тому Фергюсон навіть не наважився озвучувати ідею літньої роботи як способу часткового покриття витрат на своє навчання. Отже, він потрапив у глухий кут. Застряг. І не лише до кінця навчального року, що тільки-но почався, а на всю решту років, допоки він не закінчить середньої школи, аж на п'ять років, і це було довше, ніж багато людей отримували за збройне пограбування чи ненавмисне убивство.

Енджі принесла десерт, і Фергюсон, втупившись в миску з шоколадним пудингом, подумав: «І чому це не придумали закону, який би дозволяв дітям розлучатися зі своїми батьками?»

Через те, що нічого не змінилося і не обіцяло змінитися в найближчому майбутньому, через те, що система родинного урядування залишилася неторкнутою після того, як на спробі Фергюсона змінити сімейну конституцію було накладене вето, старий режим, якому вдалося встояти, продовжив керувати за допомогою рефлексів та вкорінених примх, і згодом видав декрет, згідно з яким переможений бунтівник отримав винагороду у вигляді іще одного літа в його улюбленому таборі «Парадиз», шостого поспіль літа в раю, де не було батьків, зате

були майданчики для гри в бейсбол, баскетбол та футбол, експедиції на каное, а також шумна компанія друзів з Нью-Йорку. Фергюсон не лише збирався покинути свою матір та батька на два довгих місяці свободи й відпочинку – разом з ним на пероні Центрального вокзалу під час ранкового від'їзду стояв Ной Маркс, який теж зібрався до літнього табору, бо Ной повернувся, і, пропустивши другу частину сезону 1956 року і всі вісім тижнів сезону 1957 року, відновив свій зв'язок з табором «Парадиз» в компанії з племінником своєї мачухи, відомим також як його зведений кузин і приятель, тобто з Фергюсоном, котрий в свої чотирнадцять років при зрості п'ять футів сім дюймів був на цілу голову вищим за Ноя, якого в таборі й дозі прозивали «Гарпо».

То була дивна історія. Тітка Фергюсона, Мілдред, так і лишилася мачухою Ноя, бо вони з дядьком Доном так і не завдали собі клопоту оформити розлучення, тому батько Ноя, повернувшись після свого півторарічного проживання в Парижі, де він працював над біографією Монтеня, перебрався назад до своєї колишнього помешкання на Перрі-Стріт. Але не до квартири на третьому поверсі, де він жив колись з Мілдред, а до меншої студії на другому поверсі, яка стояла порожньою під час його відсутності, і яку Мілдред орендувала незадовго до його повернення. Таким чином виник новий життєвий порядок. Через півтора року хаосу й невизначеності, позначеного трьома поїздками Мілдред до Парижу в перервах між викладацькою роботою в Бруклінському коледжі, вони з дядьком Доном вирішили, що окремо жити не можуть. З іншого боку, дядько з тіткою збагнули також, що жити разом вони не в змозі – принаймні не увесь час, принаймні не в якості звичайного подружжя, і якщо вони не влаштовуватимуть спорадичних перерв у щоденній домашній рутині, то закінчать тим, що зжеруть один одного в приступі кривавого канібалізму. Цим і пояснювався компроміс у вигляді двох квартир, так звана «Угода про аварійний люк», бо їхнє кохання відносилось до категорії незносно-нездійсненних, воно було гримучою сумішшю пристрасті й несумісності, грозивим електричним полем, однаково заряджених негативних та позитивних іонів, а через те, що Дон та Мілдред були обидва примхливими егоїстами, цілком і повністю відданими один одному, війни між ними ніколи не закінчувалися – за винятком тих випадків, коли Дон перебирався вниз до своєї квартири на другому поверсі, і починалася нова мирна доба.

На думку Фергюсона, то був формений сумбур, але він над цим подовгу не задумувався, оскільки всі знайомі йому шлюби були, так чи інакше, невдалими – чи то жорстокі конфлікти між Доном та Мілдред, чи то втомлена байдужість між його батьками, але ці обидва шлюби все одно були невдалими, вже не кажучи про його діда й бабцю, котрі протягом останніх десяти років сказали один одному не більше п'ятдесяти слів – і то у кращому випадку. Наскільки міг судити Фергюсон, єдиною дорослою людиною, котра, схоже, насолоджувалася одним лише фактом свого життя на землі, була його двоюрідна бабуся Перл, у якої вже не було – і вже ніколи не могло бути – чоловіка. Проте Фергюсон радів з того, що тітка Мілдред та дядько Дон знову поєдналися, якщо не заради самих себе, то заради нього, бо повернення Дона означало повернення Ноя, і після півторарічної перерви, коли їхньому спілкуванню заважала напівбожевільна матір Ноя, Фергюсон чимало здивувався – наскільки швидко вони знову здружилися, неначе їхня довга розлука тривала якихось кілька днів.

Ной в свої дванадцять залишився таким, яким був у свої дев'ять: шумливим та невгамовним, балакучим та саркастичним, але вже не таким схильним до спалахів гніву та роздратування, і в міру того, як хлопці поволі з дітей перетворювалися на підлітків, вони знаходили підтримку в сильних сторонах один одного. Для Ноя Фергюсон був кимось на кшталт вродливого казкового принца, бездоганного у всьому, чим він займався, лідера, який краще за решту однолітків грав у бейсбол і здобував найвищі оцінки у школі, хлопця, який подобався дівчатам, на якого рівнялися інші хлопці, і тому можливість бути родичем, другом та довіреною особою такої персони була в його житті фактором надихаючим та ушляхетнюючим, бо в іншому разі його життя було би сповнене болісних мук, то було б перехідне життя підлітка, котрий

щоденно б драгувався через свою неоковирну й незграбну зовнішність, через оті жахливі металеві дротини, які нещодавно прикрутили йому до зубів, через свій жахливий дефіцит фізичної граціозності. Фергюсон знав, що Ной надзвичайно ним захоплюється, але він і знав також, що те захоплення було несправедливим та незаслуженим, що Ной перетворив його на героїчну ідеалізовану фігуру, якої насправді не існувало, він усвідомлював, що Ной мав першокласний інтелект, і що в речах по-справжньому важливих та значущих молодий містер Маркс був розвиненішим за нього і випереджав його, щонайменше, на крок в кожному аспекті, інколи – на два кроки, а то й на чотири і навіть десять. Ной був його провідником, моторним слідопитом і розвідником, котрий досліджував Фергюсону ліс і підказував йому, де полювання буде найрезультативнішим – які книжки прочитати, яку музику послухати, з яких жартів посміятися, які фільми подивитися, які ідеї обмізкувати, і тепер Фергюсон, засвоївши «Кандіда» і «Бартлбі», Баха і Мадді Вотерса, «Сучасну епоху» та «Грандіозну ілюзію», нічні радіо-монологи Жана Шеперда і двотисячолітньої людини Мела Брукса, «Нотатки рідного сина» і «Комуністичний Маніфест» (ні, ані Карл Маркс, ані, на жаль, Гручо Маркс не були родичами Ноя), навіть не уявляв собі, наскільки бідним було б його життя, якби він не потоваришував з Ноем Марксом. Він розумів, що гнів та розчарування – то є значущі фактори, але без допитливості все одно далеко не заїдеш.

Отже, в липні 1961 року вони зібралися вирушити до табору «Парадиз», в липні того багатого подіями літа, коли, здавалося, всі новини, що надходили з зовнішнього світу, були новинами поганими: в Берліні виросла стіна, в горах Айдахо застрелився Ернест Гемінгвей, натопти білих расистів вчиняли напади на негритянських правозахисників, коли ті здійснювали агітаційні автобусні поїздки на півдні Сполучених Штатів. Лють, роздратування та ненависть переконливо свідчили, що люди розважливі та раціональні не керують світом, і в міру того, як Фергюсон занурювався в приємну й знайому метушню табірної життя, граючи в баскетбол та бейсбол вранці та вдень, слухаючи веселі теревені хлопців у своєму будиночку, насолоджуючись можливістю знову побути з Ноем, що, перш за все, означало можливість брати спільну участь в безкінечних двомісячних розмовах, танцюючи вечорами з такими гарними нью-йоркськими дівчатами – енергійною й пишногрудою Керол Тальберг, худорлявою й задумливою Анною Бродською, та прищавою, але надзвичайно вродливою Деніз Левінсон, котра була однією з них думки про те, що аніж ходити на післяобідні тусовки, краще займатися активними вправами з цілування та обнімання у віддаленому куточку луків (Фергюсон був вдячний життю за те, що воно дарувало йому так багато приємних моментів), його чотирнадцятирічний розум повнився думками, над якими він і не думав би замислюватися іще якихось півроку тому: тепер Фергюсон постійно усвідомлював себе на тлі людей далеких і незнайомих, цікавлячись, наприклад, а чи не цілувався він з Деніз в ту саму мить, коли Гемінгвей прострелив собі голову в Айдахо, або думаючи про те, що, можливо, в той самий момент, коли він влучив м'ячем у кошик під час гри в баскетбол з командою табору «Грейлок», кулак расиста з Міссісіпі поцілів у щелепу худорлявого коротко остриженого негритянського активіста з Бостона. Когось в цьому світі цілували, а когось товкли в лице, хтось прийшов на похорони своєї матері, а хтось вперше взяв у руки первістка, смуток однієї людини перегукувався з радістю іншої, і якщо ви не Бог, котрий, начебто, є всюди й бачить усе, що відбувається в кожний конкретний момент, ніхто й гадки не мав, що ці дві події трапилися в одну й ту ж саму мить, а згорьований син та усміхнена матір – і поготів. «Може, саме тому люди й вигадали Бога?», спитав Фергюсон сам себе. «Щоби подолати межі людського сприйняття, наполягаючи на існуванні всеохоплюючого й всезнаючого божественного розуму?».

– Уяви собі це таким чином, – якось сказав він Нюю, коли вони йшли до їдальні на обід. – Ти зібрався кудись поїхати у своєму авто. Завдання є важливим і запізнюватися тобі не можна. Є два шляхи дістатися до пункту призначення: головною дорогою або об'їзною. Але, на жаль, на ту годину дня головна дорога, зазвичай, заповнена машинами, тому якщо не трапляється

якоїсь аварії та поломки, потік автомобілів рухається повільно, але стабільно тому є можливість, що твоя подорож займе близько двадцяти хвилин, і в результаті до місця призначення ти потрапиш якраз вчасно, секунда в секунду. Об'їзна ж дорога є довшою в плані відстані, але автомобілів на ній значно менше, тож якщо все йтиме нормально, то ти можеш розраховувати на те, що твоя подорож займе хвилин з п'ятнадцять. В принципі, об'їзна дорога є кращою за головну, але існує одна заковика: вона – однорядна, тому якщо на ній трапиться якась поломка чи аварія, то ти гарантовано застрягнеш на ній надовго, і тому можеш спізнитися на зустріч.

– Стривай, – сказав Ной. – Розкажи мені докладніше про цю подорож. Куди я їду і чому це для мене так важливо?

– Це не має значення, – відповів Фергюсон. – Поїздка на машині – це лишень приклад, така собі теза, спосіб подискутувати про те, що мені хотілося б з тобою хотілося б обговорити, і це не має жодного стосунку до доріг та поїздок.

– Е ні, має, Арчі. Все має значення.

Фергюсон тяжко зітхнув і сказав:

– Гарзд. Уяви, що ти їдеш на співбесіду щодо майбутньої роботи. Про цю роботу ти мріяв усе своє життя – працювати паризьким кореспондентом газети «Дейлі Пленет». Якщо тебе візьмуть на цю роботу, то ти будеш найщасливішою людиною у світі. А якщо не візьмуть, то ти повернешся додому й повісишся.

– Якщо це для мене так важливо, то чому я мушу виїжджати в останню хвилину? Чому б не виїхати раніше, щоби гарантовано не спізнитися?

– Тому... Тому, що ти не можеш. У тебе померла бабуся, і ти був на її похоронах.

– Що ж, цілком логічно. Це – так званий доленосний день. Я щойно шість годин проплакав за своєю бабусяю, а тепер мені треба терміново виїздити на співбесіду щодо роботи. Якою дорогою ти волієш, аби я поїхав?

– Кажу ж тобі: це не має значення. Є лише два варіанти вибору, головна дорога і дорога об'їзна, і кожна з них має свої плюси та мінуси. Скажімо, ти обираєш головну дорогу й потрапляєш на призначену зустріч вчасно. Ти ж не будеш замислюватися над своїм вибором? А якщо ти поїдеш об'їзним шляхом і прибудеш так само вчасно, то більше ніколи про той об'їзний шлях не згадуватимеш, еге ж? Але тут починається найцікавіше. Уявімо, що ти вирушаєш головною дорогою, а тут – Бац! – аварія, скупчуються, зіткнувшись один з одним, кілька автомобілів, і рух зупиняється аж на годину. Ти стирчиш в своєму авто, і проклинаєш себе: «Чому ж я, телепень, не поїхав об'їзним шляхом?» Але звідки тобі знати, що ти зробив хибний вибір? Тобі що, видно об'їзну дорогу? Ти знаєш, що на ній відбувається в той конкретний момент? Тобі ж ніхто не сказав, що на неї щойно впала велетенська сосна, розчавивши авто, вбивши водія і затримавши дорожній рух аж на три з половиною години? Тобі ж ніхто не сказав, що якби ти вирушив тою дорогою, то те дерево впало б саме на твою автомашину, розчавивши її і вбивши тебе? Або такий варіант: Дерево не впало, і тому вибір головної дороги був хибним. Чи такий: Ти вирушив об'їзною дорогою, дерево впало на машину якраз поперед тебе, і ти сидиш тепер у своєму авто й жалкуєш, що не поїхав головною дорогою, бо не знаєш, що там сталася аварія з участю багатьох автомашин, через яку ти все одно запізнився б на призначену зустріч. Або таке: Аварії на головній дорозі не було, тому вибір об'їзної був хибним.

– До чого ти все це кажеш, Арчі?

– А до того, що ти ніколи не знаєш, правильний ти зробив вибір, чи неправильний. Щоби дізнатися про це, тобі потрібно мати в своєму розпорядженні всі факти, а єдиний спосіб мати всі факти – це бути одночасно у двох місцях, що є в принципі неможливим.

– Ну, і що тепер?

– А те, що саме завдяки цьому люди вірять в Бога.

– Жартуєте, мсьє Вольтер!

– Лише Бог здатен бачити головну й об'їзну дороги одночасно, а це означає, що лише йому відомо, вірний ти зробив вибір, чи невірний.

– А звідки ти знаєш, що він знає?

– Я цього не знаю. Але люди роблять саме таке припущення. На жаль, Бог ніколи не розповідає нам про власні думки.

– Можеш написати йому листа коли захочеш.

– Та й то так. Але з цього все одно не буде толку.

– То в чім проблема? Не маєш грошей на авіаконверт?

– Я не маю його адреси.

Того року в будиночку з'явився новий хлопець, єдиний новачок серед старих приятелів Фергюсона, провінційний хлопець, який мешкав в містечку Нью-Рошель в окрузі Вестчестер. Він був єдиним сільським хлопцем з кола знайомих Фергюсона, не таким шумливим та словесно агресивним, як хлопці з Нью-Йорка, так само спокійним, як і Фергюсон, а може, навіть спокійнішим, бо говорив він зрідка, зате коли він говорив, то всі, хто його чув, уважно прислухалися до його слів. Звали його Федерман, Арт Федерман, всі кликали його Артї, а через те, що Артї Федерман по звуку дуже нагадувало Арчі Фергюсон, хлопці в будиночку жартували, що вони – брати, які давно загубили один одного, що насправді вони – ідентичні двійнята, яких розлучили відразу ж після народження. Цей жарт був смішним не тому, що був реальним жартом, а тому, що був анти-жартом, тобто жартом, який мав сенс лише тоді, коли сприймався як жарт про сам жарт, бо хоча Фергюсон та Федерман і мали певні спільні фізичні характеристики – однаковий зріст та статуру, великі руки та стрункі мускулісті тіла спортсменів, у них, окрім схожих ініціалів, було мало спільного. Фергюсон був темноволосим, а Федерман – білявим, Фергюсон мав сіро зелені очі, а Федерман – карі, їхні носи, вуха та роти були різної форми, тому ніхто, побачивши їх вперше, не прийняв би їх не лише за братів, а й навіть за далеких родичів. З іншого боку, хлопці в будиночку бачили їх вже не вперше, і, продовжуючи спостерігати за діями двох А. Ф., можливо, збагнули, що той жарт був не жартом, а чимось більшим, бо тепер вже йшлося не про двох братів з плоті й крові, а про двох друзів, які швидко ставали близькими, мов брати.

Якось Фергюсон виявив одну дивну особливість власного ества: схоже, він мав декілька «я» і був не цілісним індивідом, а сукупністю суперечливих особистостей, тому кожного разу, коли він був кимось іншим, його «я» теж ставало іншим, змінюючись в залежності від співбесідника. З таким виразним екстравертом, як Ной, він почувався спокійним і замкненим в собі. З особою сором'язливою та стриманою типу Анни Бродської, він ставав гамірливим і грубим, завжди багато говорив, щоби заповнити тривалі паузи її сором'язливого мовчання. Люди без почуття гумору зазвичай перетворювали його на жартівника. В компанії кмітливих та дотепних клоунів він почувався нецікавим і нетямущим. Отже, оточуючі неначе володіли здатністю втягувати Фергюсона в свою орбіту і змушували його робити так, як робили й вони. Забіякуватий Марк Дубинський з його нескінченними просторікуваннями про політику й спорт пробуджував у Фергюсоні словесного бійця. Мрійливий Боб Крамер змушував Фергюсона почуватися вразливим та невпевненим в собі. З іншого боку, Артї Федерман, викликав у нього спокій, той спокій, який він ніколи не відчував у компанії з іншими людьми, бо спілкування з цим хлопцем породжувало в ньому таке ж саме відчуття власного «я», яке у нього бувало на самоті.

Якби один із двох А. Ф. був хоча би трішечки інакшим, то вони неодмінно стали б ворогами. Фергюсон більше за решту мав причини для невдоволення появою на сцені новачка, бо виявилось, що той був кращим у спорті, аніж він. Останні п'ять років Фергюсон був найкращим спортсменом, особливо в бейсболі, але коли першого ж дня Федерман прийшов на майданчик, то виявилось, що його рука була сильніша за Фергюсонову, подача – дальшою, що пересувався

по полю він швидше, тому наступного дня, коли Артї здобув два очка підряд в грі між групами, таким чином усунувши всі сумніви в тім, що його вчорашній успіх був чистою випадковістю, Білл Раппапорт, двадцятичотирирічний тренер команди, відізвав Фергюсона убїк і виголосив йому своє рішення: Федерман стане новим шорт-стопом і подавальником, а Фергюсон мусить поступитися йому місцем і перейти до третьої бази. «Ти розумієш, чому я маю так зробити?», спитав Білл. Фергюсон кивнув. З огляду на силу аргументу йому тільки й лишалось, що кивнути. «Нїчого не маю проти тебе особисто, Арчі», продовжив Білл, «але цей новий хлопець просто феноменальний».

Як не дивись, а нове призначення було невеличким пониженням в ранзі, і Фергюсону було дуже боляче втрачати свою позицію командувача бейсбольної армії табору «Парадиз», але хоча почуття – це почуття, і вони залишаються суб'єктивно вірними у ста відсотках випадків, є також і факти, проти яких не попреш, а в цьому конкретному випадку об'єктивний і неспростовний факт полягав у тім, що Білл прийняв правильне рішення. Давнішня дитяча мрія – потрапити одного дня до професійної ліги – повільно розчинилася й перетворилася на брудну калюжку на дні його свідомості. Вона була гіркою на смак, але з часом це відчуття минулося. Просто Федерман був надто вправним, щоби намагатися з ним конкурувати. Перед лицем такого таланту єдино вірною реакцією мала бути вдячність за те, що цей хлопець грає на твоєму боці.

На думку Фергюсона, незвичним в таланті Федермана було те, що він його абсолютно не усвідомлював. Хоч як би старанно він не грав, хоч стільки б ігор не завершував він переможною подачею, Федерман, схоже, абсолютно не розумів, наскільки краще за інших він грає. Чудова гра в бейсбол була для нього чимось буденним, і він сприймав цю свою здатність так само, як колір неба чи округлість землі. Так, він мав пристрасть все виконувати бездоганно, але водночас була в ньому й байдужість і навіть наліт легковажності, а коли хтось з команди зазначав, що йому слід подумати над кар'єрою професійного бейсболіста, Федерман тільки хитав головою й сміявся. Так, казав він, бейсбол – це цікаво, але загалом це – марне заняття, так собі, дитяча розвага, тому він, коли закінчить школу, піде навчатися до вузу, щоби стати науковцем – фізиком чи математиком, він іще не остаточно вирішив.

Як на Фергюсона, то було в тій відповіді щось легковажне й обеззброююче, щось типове, що визначало Федермана й відрізняло від решти – він вже давно вирішив, що всім хлопцям слід неодмінно поступати до вузу, бо так влаштований світ, світ єврейських американців третього покоління, в якому навіть найменш тямущі мали отримувати хоча б диплом бакалавра, а, за можливістю, вчений ступінь або диплом спеціаліста. Але Федерман не розбирався в нюансах, він не розумів, що його не відмовляли від вузу, а просто пропонували не йти туди, якщо він *цього не хотів*, і це означало, що хлопці вважали його позицію сильнішою за свою, що він мав більший контроль на своїм майбутнім та своєю долею. А через те, що він дійсно був прекрасним знавцем математики та інших точних наук і мав намір поступати до вузу (того літа він самотужки опановував матаналіз, а чи багато знайдеться чотирнадцятирічних хлопців та дівчат, здатних розібратися в принципах матаналізу?), Федерман проїгнорував компліменти і дав хлопцям пряму й простодушну відповідь, котра була настільки очевидно-недоречною (бо всі знали, що він вивчав матаналіз і збирався до вузу), що краще б він того не казав взагалі.

Але саме це й подобалося Фергюсону у своєму побратимі найбільше: його простодушність, його неземна віддаленість від іронічних нюансів та протиріч суспільства, в якому він жив. Всі решта постійно перебували в полоні нервового збудження, хаотичного зіткнення суперечливих імпульсів та турбулентних неузгодженостей, а Федерман був спокійним, розважливим і, схоже, в мирі сам з собою, настільки зануреним в свої думки та свій спосіб буття, що звертав мало уваги на шум довкола себе. Фергюсону він часто видавався таким собі незабрудненим створінням, настільки чистим та жорстко захищеним «я», що інколи йому важко було його зрозуміти, і, мабуть, саме через це у нього з Ноем склалися діаметрально протилежні вра-

ження про нового мешканця їхньої хижки. Ной погоджувався з тим, що Федерман був хлопцем надзвичайно розумним і вправним гравцем в бейсбол, баскетбол та футбол, але водночас він, як на нього був надто щирим та простодушним, надто несприйнятливим до тонкого гумору, щоби його можна було вважати комфортним співбесідником, а той спокій, котрий випромінював Федерман, і котрий так позитивно впливав на Фергюсона, страшенно дратував Ноя, який вважав Арта створінням не вповні земним, «хімерним привидом», як він колись висловився, привидом, у якого від народження бракувало деяких частин мозку. Фергюсон розумів, що намагався висловити Ной своїми коментарями, але не погоджувався з ним. Федерман був інакшим – от і все, він був індивідом, котрий жив у іншій, в порівнянні з рештою, площині, і те, що Ной вважав слабкістю характеру (сором'язливість Федермана в стосунках з дівчатами, його нездатність до жартів, його небажання з будь-ким сперечатися) Фергюсон трактував як сильні сторони, бо він проводив з Артї більше часу, ніж Ной, і те, що Ной сприймав як відсутність глибини і навіть порожнечу, насправді являло собою таку глибину й широту душі, які Фергюсону не траплялися серед тих, кого він знав. Проблема полягала в тім, що Федерман був хлопцем явно не компанійським, але в спілкуванні з поодиноким візаві він ставав зовсім іншою людиною, і тепер, коли минуло три тижні, і він вже багато разів ходив зі своїм побратимом на бейсбольний майданчик, Фергюсон встиг добре розібратися в отій іншій людині, або, принаймні, почав у ній розбиратися, і найбільше його вразило те, яким спостережливим був Федерман, настільки чудово настроєними були його чуття на сприйняття довколишнього світу, і кожного разу, коли Артї показував на хмарку угорі, на бджілку у квітці, або привертав його увагу до крику незнайомого птаха в лісовій гушавині, Фергюсону здавалося що він бачить і чує все це вперше в житті, що якби його друг не вказав йому на присутність цих речей, то він пройшов би мимо, так і не помітивши їх, бо прогулянки з Федерманом були, перш за все, опануванням мистецтва звертати увагу, і Фергюсон відкрив для себе, що звертання уваги було першим кроком до вміння жити.

А потім під кінець місяця, десь в середині літа, настав отой надзвичайно теплий вівторок, настав за два дні до батьківського уїк-енду. На суботу були призначені змагання з баскетболу й бейсболу із ненависним конкурентом, табором «Скатіко», і за цими іграми мали спостерігати матері та батьки хлопців з «Парадизу» – опецькуваті жіночки в своїх бавовняних платтячках без рукавів та дебели чоловіки в шортах, а також стрункі та колись стрункі жінки в спортивних штанах і в туфлях на високих підборах та чоловіки в білих ділових сорочках з закоченими рукавами. То були найбільші спортивні змагання літнього сезону, після яких мала відбутися вистава старої п'єси братів Маркс під назвою «Кокосові горішки», за якою в 1929 році був знятий їхній перший фільм. Найхімернішою, але й найдоречнішою обставиною було те, що Ной, широко відомий у таборі під прізвиськом Гарпо, мав грати роль Гручо, до якої його таланти пасували найбільше, і тому Фергюсон не лише з нетерпінням чекав ігор, в яких він мав брати участь два дні поспіль, йому також страшенно кортіло побачити, як його кузен зображатиме ходу Граучо на сцені, з сигарою, затиснутою між другим та третім пальцями правої руки і вусами, намальованими сажею між носом та верхньою губою. Того дня всі чекали з величезним нетерпінням, а через те, що табір «Парадиз» був, практично, приречений на поразку у грі в баскетбол (за десять днів до того вони вже потерпіли поразку на виїзді в таборі «Скатіко»), Білл Раппапорт був рішуче налаштований на перемогу в бейсбольних змаганнях, і для цього провів з хлопцями протягом останніх днів кілька виснажливих тренувань з наголосом на точність виконання основних ігрових прийомів та фізичну витривалість: віджимання, присідання, забіги на короткі й довгі дистанції, і в отой вівторок наприкінці липня, який був найспекотнішим та найвологішим днем за всі тижні, що він їх провів у таборі, тіло Фергюсона буквально плавало в струмках поту протягом всього тренування, а після того, як воно через дві години завершилося, вони з Федерманом вирушили до свого будиночку, де мали вдягнутися в купальні костюми для обов'язкового післяобіднього запливу. Після виснажливих вправ на

полі він почувався, за його словами, так, наче з нього висмоктали енергію, наче кожна його нога важила двісті фунтів, і навіть зазвичай невтомимий дослідник матаналізу з містечка Нью-Рошель зізнався, що теж сильно втомився. На півдорозі до хижки Фергюсон заговорив про книжку, яку нещодавно прочитав під час післяобідніх «тихих» годин, «Міс Самотнє серце», маленьку повість Натанаеля Веста, котру внесла в список обов'язкової літератури його тітка Мілдред. Щойно він став пояснювати, що насправді міс Самотнє серце була чоловіком, журналістом, який писав від імені жінки для газетного розділу, котрий містив поради закоханим, як раптом почувся якийсь звук – то Федерман видав тихий приглушений зойк. Фергюсон обернув голову праворуч, поглянув на свого друга й побачив, що той похитується, наче від нападу запаморочення, і не встиг Фергюсон спитати у нього, що сталося, як коліна Федермана підкошилися, і він упав додолу.

Фергюсон подумав, що то такий жарт, що після їхньої розмови про втому його побратиму захотілося трохи подуріти, продемонструвавши, що трапляється з тілом, коли воно зазнає сильного фізичного навантаження в спекотний та вологий літній день, але сміх, який Фергюсон сподівався почути, так і не пролунав, бо річ була в тім, що Артї не був схильним до жартів. Тому коли Фергюсон нахилився, аби вдивитися в лице свого друга, він був приголомшений, побачивши, що його очі не були ані закритими, ані відкритими: вони були напівзакритими й напіввідкритими, і виднілися лише білки, неначе самі зіниці закотилися під лоба, а це свідчило про те, що Федерман зомлів. Фергюсон став торкатися щік свого приятеля кінчиками пальців, потім став пощипувати їх, наказуючи йому підніматися, немовби легенького торкання й пощипування було достатньо, щоби привести Федермана до тями. Але хлопець не реагував, а коли Фергюсон почав трясти його за плечі, то голова Федермана стала перекочуватися збоку вбік, непорушні повіки все одно не розкривалися й не закривалися, жодного разу не сіпнувшись і не продемонструвавши ані найменшої ознаки життя. Фергюсону стало страшно, і він притиснув вухо до грудей свого друга, щоби почути, як б'ється серце і опускається та піднімається грудна клітка, впускаючи й випускаючи з легень повітря, але серцебиття не було, дихання теж не було, і Фергюсон скочив на ноги й заволав: «Допоможіть! Благаю, допоможіть хто-небудь!»

Аневризма головного мозку. Хтось сказав, що саме такою була офіційна причина смерті, а оскільки патологоанатом з округу Колумбія здійснював розтин власноруч, то в свідочстві про смерть Федермана він так і записав: «аневризма судин головного мозку».

Що таке головний мозок, Фергюсон знав, але слово «аневризма» трапилося йому вперше, тому він пішов до кабінету старшого вожатого і зазирнув до словника Вебстера, взявши його з горішньої полиці книжкової шафи. «Аневризма: перманентна патологічна дилатація артерії, заповнена кров'ю. Є результатом хвороби стінок судини».

Змагання з табором «Скатіко» скасували до наступного розпорядження. Комедійну виставу братів Маркс перенесли на наступний місяць. Сімейний співочий фестиваль, призначений на недільний ранок, взагалі зняли з порядку денного.

На загальних зборах табору в приміщенні під назвою Великий Сарай, які проводилися в четвер після обід, половина дітей плакали, причому багато з них Федермана не знали взагалі. Джек Фельдман, старший вожатий, сказав хлопцям і дівчатам, що шляхи Господні несповідимі й перебувають поза межами людського розуміння.

Білл Раппапорт винуватив себе за раптову смерть Федермана. Він явно перевантажив команду, сказав тренер Фергюсону, наразив кожного на небезпеку, пов'язану з надмірними фізичними вправами в умовах нестерпної спеки та вологості. Про що ж він в біса думав, га? А Фергюсону пригадувалися слова зі словника: «Перманентна... патологічна... заповнена кро-

в'ю... хвороба стінок судини...» «Та ні, Білле», заперечив він. «Це мало статися рано чи пізно. Арті ходив з бомбою уповільненої дії в своїй голові. Просто про це ніхто не знав – ані він, ані його батьки, ані жоден лікар з тих, хто його обслідував. Він мав померти іще до того, як виявилось б, що з тою бомбою він прожив усе своє життя».

В п'ятницю під час години відпочинку його ім'я пролунало в табірному гучномовці. «Арчі Фергюсон», мовила секретарка табору, «Арчі Фергюсон, підійди, будь ласка, до головного офісу. Тобі телефонують».

То була його матір.

– Такий жакхливий випадок, Арчі, – сказала вона. – Мені страшенно шкода того хлопця, шкода тебе... шкода усіх.

– Це – не просто жакхливий випадок, – відповів Фергюсон. – Це – найгірше, що могло трапитися взагалі.

По той бік лінії запала довга тиша, а потім мати сказала, що їй телефонувала матір Арті. Так, то був несподіваний дзвінок, так, то був надзвичайно болісний дзвінок, але він мав єдину мету: запросити Фергюсона на похорон, який мав відбутися в містечку Нью-Рошель в неділю – звісно, якщо йому дозволять покинути табір, і якщо в нього буде таке бажання.

– Не розумію, – сказав Фергюсон. – Більше нікого не запрошують – чому я?

Матір пояснила, що місіс Федерман читала й перечитувала листи, що їх надсилав син із табору, і майже в кожному з тих листів згадувався Фергюсон, часто – по кілька разів у трьох-чотирьох параграфах. «Арчі – мій найкращий друг», цитувала матір Федермана по телефону, «найкращий з усіх, які у мене були.... Арчі – така добра людина... мені дуже приємно бути з ним поруч... Арчі мені як брат».

Настала іще одна довга пауза, а потім Фергюсон мовив, мовив голосом таким тихим, що ледве почув власні слова: «Він теж був мені як брат».

Отже, на тому й порішили. Батьки не приїдуть до нього на уїк-енд. Натомість Фергюсон поїде вранці поїздом до Нью-Йорку, де на Центральному вокзалі його зустрине матір, вони переночують у місті в квартирі її батьків, а наступного ранку вирушать удвох до Нью-Рашеля. Навчена не ігнорувати вимоги публічних заходів, матір пообіцяла взяти йому з собою підходяще для похорон вбрання – білу сорочку, піджак, чорні туфлі, чорну краватку, чорні шкарпетки та чорно-сірі штани.

– Ти дуже виріс за час перебування в таборі, Арчі? – спиталася вона.

– Та хтозна, – відповів Фергюсон. – Може, трохи й підріс.

– Та мені просто цікаво, чи не буде те вбрання для тебе замалим.

– А яка різниця?

– Та, може, й ніякої. Якщо від твоєї сорочки повідриваються гудзики, то ми завжди зможемо купити завтра нову.

Гудзики від сорочки не повідривалися, але вона все одно була тепер замалою, як і все решта, окрім краватки. «Яка ж то морока – тинятися в страшенну спеку по магазинах», подумав Фергюсон, плентаючись за матір'ю вулицями розпеченого міста, оскільки з весни він підріс на два з половиною дюйми, але поїхати на похорон в табірних джинсах та тенісках він не міг, тому вони з матір'ю пішли до універмагу «Мейсі» і понад годину порпалися в чоловічому відділі в пошуках пристойної одежі. То було, поза всяким сумнівом, найнудніше заняття у світі навіть в найкращі часи (а часи були явно не найкращими), і Фергюсону так не хотілося цим займатися, що він дозволив матері приймати всі необхідні рішення щодо вибору сорочки, піджака, та штанів. Але йому іще належало дізнатися, що ця магазинна нудьга не йшла в жодне порівняння з тою сумною безнадією, яку він відчував наступного дня, сидячи у синагозі, чие

розпечене приміщення було заповнене двома сотнями людей. Там були батьки Артї, його двадцятирічна сестра, його четверо бабусь та дідусів, його кузини й кузени, його шкільні друзі, його вчителі з різних предметів разом з дитсадківськими вихователями, його друзі та тренери тих команд за які він грав, друзі родини, друзі друзів родини – ціла юрма людей запікалася в задушливому приміщенні; чоловіки змахували скупі сльози, жінки ридали, дівчата з хлопцями хлипали, а рабин за кафедрою промовляв молитви івритом та англійською, молитви, в яких не було отих християнських казок про краще потойбічне життя, бо Фергюсон і оточуючи були юдеями, схибленими й зухвалими юдеями, для яких існувало лише одне життя й один світ, *оце* життя і *оцей* світ, і єдиним способом сприймати смерть було дякувати Господу і прославляти його всемогутність, навіть якщо йшлося про смерть чотирнадцятирічного хлопця, хвалити свого чортового Бога допоки у них очі на лоба не повилазять, допоки у них яйця не повідпадають та серця не повсихають.

На цвинтарі, коли труну опускали в землю, батько Артї намагався вскочити у синову могилу. Четверо чоловіків відтягнули його, а коли він спробував вивільнитися й зробити це знову, то найкремезніший з чотирьох, який виявився його молодшим братом, схопив його борецьким прийомом за шию й повалив додолу.

Вдома, після похорон, матір Артї, висока жінка з товстими ногами й широкими стегнами, обхопила Фергюсона руками і сказала йому, що він завжди буде частиною їхньої родини.

А наступні чотири години він сидів на дивані у вітальні й розмовляв з молодшою сестрою Артї, яку звали Селія. Йому хотілося сказати їй, що тепер він – її брат, і що залишатиметься їй братом до скону, але йому забракло сміливості вимовити ці слова.

Літо скінчилося, почався наступний навчальний рік, і в середині вересня Фергюсон почав писати маленьке оповідання, котре поволі перетворилося на велике на той час, коли він дописав його незадовго до Дня Подяки. Фергюсон відчував, що його надихнув на це отой жарт про двох А. Ф., який насправді й не був жартом, але він не був впевнений, оскільки те оповідання явилось йому немовби нізвідкіля у вигляді повністю сформованої ідеї, однак чомусь Федерман, напевне, також мав до нього стосунок, зважаючи, що тепер Федерман завжди був разом із ним, і залишатиметься разом із ним віднині й довіку. Головних героїв звали не Арчі та Артї, а Хенк і Френк, римована пара замість асонансної, але при цьому то була довічна пара, бо йшлося конкретно про пару чобіт, а оповідання так і називалося: «Два черевика – пара».

Хенк і Френк, лівий та правий черевик, познайомилися на фабриці, де їх виготовляли, коли їх довільно кинув у коробку для взуття робітник, що стояв наприкінці конвеєра. То були грубі й міцні коричневі черевики на шнурках, по-простонародному «тімнодави», і хоча їхні особистості є дещо різними (Хенк – невпевнений в собі інтроверт, а Френк – тип прямодушний і безстрашний), вони не є різними в тому сенсі, в якому різняться між собою, наприклад, Лорел і Гарді, або Хекл і Джек, або Аббот і Костелло, скоріше, вони є різними так, як свого часу були різними Фергюсон і Федерман: дві горошини з одного стручка, схожі, але в жодному разі не ідентичні.

В тій коробці їм незатишно. Наразі вони іще незнайомці, в коробці темно й душно, вони притиснуті один до одного в інтимній та двозначній позі, що спершу спричиняє непривітний обмін «люб'язностями», але потім Френк наказує Хенку взяти себе в руки й вгамуватися, бо їм звідси все одно подітися нікуди, подобається це їм чи ні, тож Хенк, розуміючи, що не має іншого вибору, окрім як найліпшим чином пристосуватися до поганої ситуації, вибачається, що повівся так, наче *встав не з тої ноги*. На що Френк зазначає: «І ти вважаєш, що це смішно?», маючи на увазі, що йому зовсім не смішно, а Хенк парює це зауваження нарочито басовитим

голосом з південним негритянським акцентом: «Звичайно ж смішно, братане черевиче. Життя без сміху – не життя».

Коробку з Хенком та Френком кладуть у вантажівку й везуть до Нью-Йорка, де вона опиняється в підсобці взуттєвого магазину на Медісон-авеню, іще одна коробка серед сотень подібних, що чекають на полицях свого покупця. Така вже їхня доля – чекати на покупця, коли до магазину прийде чоловік з солідним розміром ступні, витягне черевик з коробки та понесе їх додому, тож Френк і Хенк з нетерпінням чекали початку свого нового життя, щоби мати змогу гуляти на свіжому повітрі разом зі своїм хазяїном. Френк впевнений, що вони мають хороші шанси на швидкий продаж, бо вони – ходова пара повсякденно взуття, а не якась там химерна новація на кшталт хутряних капців для Санта-Клауса. А оскільки повсякденне взуття завжди користується попитом, то невдовзі вони зможуть попрощатися з цією тісною й смердючою коробкою, в якій їм наразі доводиться жити. Може, воно й так, зазначає Хенк, але Френку слід було б зважити на вибрики статистики і не забувати, що їхній розмір – одинадцятий¹⁰. Саме одинадцятий розмір і непокоїть його. Він значно більший за середній, і хтозна, скільки їм доведеться чекати, доки до магазину не завітає пан Велика Клешня і не спробує їх приміряти. Було б значно краще, якби їхній розмір був вісім або дев'ять. Це – найбільш ходовий розмір серед чоловіків, а ходовий розмір означає швидкий продаж. Чим більший черевик, тим довше він продаватиметься, а черевик одинадцятого розміру – це ду-у-уже великий черевик.

– Задовольняйся тим, що наш розмір – не дванадцятий і не тринадцятий, – відказує Френк.

– А я й так вдоволений, – зазначає Хенк. – Я вдоволений тим, що ми – розмір шість. Але невдоволений тим, що ми – розмір одинадцять.

Через три дні й три ночі, проведених на полиці в невеселих роздумах щодо свого майбуття, в очікуванні порятунку (якщо він був можливим взагалі), вранці до підсобки зайшов, нарешті, продавець, витягнув їхню коробку з цілої вежі їм подібних, і відніс до примірочної в передній частині магазину. Ними зацікавився клієнт! Продавець знімає кришку, і в той момент, коли на них падає світло дня, Хенк та Френк починають радісно виблискувати, і такою всеохоплюючою та п'яною є їхня радість, що вона поширюється аж до кінчиків шнурків. Вони мають змогу бачити, знову мають змогу бачити відтоді, як фабричний робітник поклав їх до коробки, а зараз продавець виймає їх звідти і ставить на підлогу перед сидячим клієнтом, і Френк каже Хенку: «Схоже, справа зрушила з місця», на що Хенк відповідає: «Сподіваймося, що так воно і є».

(Примітка: ніде в своєму оповіданні Фергюсон не пояснює, яким чином черевик можуть розмовляти, хоча всі черевиків зі шнурками мають язика. Так, це проблема, але Фергюсон розв'язує її шляхом ігнорування. Проте мова, якою розмовляють Хенк та Френк, вочевидь є нечутною для людей, оскільки вони розмовляють удвох де завгодно й коли завгодно, не боячись при цьому, що їх підслухають, принаймні живі люди з плоті й крові. Однак в присутності інших черевиків їм доводиться бути обачливішими, бо всі черевиків в цій історії розмовляють *черевичою* мовою. Хоч як це не дивно, але жоден з перших читачів оповідання не заперечив проти того, що Фергюсон вигадав цю абсурдну мову. Мабуть, всі вони вирішили, що це – цілком легітимна «поетична метафора», хоча декому здалося, що автор зайшов надто далеко, наділивши Хенка й Френка здатністю бачити. Черевиків, вони сліпі, і про це знає кожен, заявив один читач. Хіба ж вони можуть бачити? «Можуть», відповів чотирнадцятирічний автор. «Їхні очиці – це дірочки для шнурків».

Покупець – великий дебелий чоловік з широким попереком, напухлими литками та вологою блідою шкірою людини, якій докучає діабет або серцева хвороба. Може, він і не ідеальний господар, але Хенк та Френк протягом останніх трьох днів вже неодноразово казали

¹⁰ Відповідає європейському 46-му. – Прим. пер.

один одному, що «черевикам не дано обирати». Вони просто мусять коритися волі особи, яка їх купляє, незалежно від того, ким та особа виявиться, бо їхня робота – це захищати ноги, будь-які ноги і за будь-яких обставин, кому б вони не належали – хоч божевільному, хоч святому. Черевики мусять виконувати цю роботу, суворо дотримуючись побажань свого володаря. Втім, цей момент є надзвичайно важливим для нещодавно виготовлених «гівнодавів», таких юних та блискучих, з твердим яловичим верхом та товстими підошвами, бо це – той момент, коли вони, нарешті, заживуть життям повноцінно функціонуючого взуття, тож коли продавець просовує одну ногу покупця в Хенка, а другу – у Френка, вони обидва аж стогнуть від задоволення, вражені приємністю доти незвіданого відчуття ноги у власному інтер'єрі, а потім чудесним чином приємне відчуття лише посилюється, коли продавець затягує шнурки й зав'яже їх в хрусткий і міцний вузол.

«Здається, вони добре вам підходять», каже продавець клієнтові. «В дзеркало глянути не бажаєте?»

І ось Хенк та Френк вперше отримують змогу покрасуватися разом у дзеркалі, поки дебелий чоловік і собі прискіпливо вдивляється у власне зображення. «Ми така гарна пара!», каже Френк, і Хенк мало не вперше погоджується з ним. «Кращої ніколи не було. Який-небудь бард оспівав би нас в своїй баладі як “Правителів Черевичного Царства”».

Втім, поки Хенк зі Френком милуються собою в дзеркалі, товстун починає хитати головою. «Сумніваюсь я одначе», каже він продавцеві. «Якись вони громіздкі й нековирні».

«Чоловіку вашої статури потрібні саме такі черевики – міцні й надійні», відповідає продавець, промовляючи слова діловим тоном, щоби не образити клієнта.

«Так то воно так», мимрить товстун, «сумніватися не доводиться, але це не означає, що я маю розгулювати містом в цих колодках».

«Це – класичний стиль», сухо зауважує продавець.

«Поліцейські черевики – ось що вони мені нагадують», каже товстун. «Вони нагадують мені шузи, в яких ходять поліцаї в цивільному».

Після тривалої паузи продавець прокашлюється й каже:

«Може, приміряєте щось інше? Можливо, вас влаштують черевики з декоративними накладками?»

«Так, з накладками», відповідає клієнт, киваючи головою. «Саме про них я й подумав. Не гівнодави, а черевики з накладками».

Хенка та Френка кладуть назад до коробки, і через кілька секунд невидимі руки піднімають їх і несуть назад до підсобки, де вони знову вливаються в шеренги непроданого взуття. Хенк аж пиниться від обурення. Коментарі товстуна образили його до глибини душі, і він вже цілу годину плюється словами «колодки», «нековирні» та «гівнодави». Нарешті озивається Френк і благає його стулити писок. «Невже ти не розумієш, як нам повезло?», питає він. «Той тип був не лише тупим бовдуром, він був ще й жирним бовдуром, а нам тільки й не вистачало, що тягати на собі зайву вагу. Той пан Дебелий важив щонайменше кіл під сто п'ятдесят, якщо не всі двісті. Лишень уяви собі, що ота гора сала та м'яса чавила б нас щоденно своєю вагою! Мало-помалу той добродій розчавив би нас до часу і викинув би на смітник – і ми навіть пожити як слід не встигли б! Може, серед чоловіків з одинадцятим розміром ступні легковаговиків і небагато, але ми, принаймні, можемо сподіватися, що нам трапиться хтось стрункий та худорлявий, чоловік з легкою й рівномірною ходою. Нам не потрібні ті, що дибають або шкандибають, Хенку. Ми гідні найкращого, бо ми – представники класичного стилю».

Протягом наступних трьох днів сталося іще два промахи, один з яких можна було навіть назвати частковим попаданням в ціль (клієнту черевики сподобалися, але виявилось, що йому потрібен розмір десять з половиною, а не одинадцять), а другий був холостим пострілом від самого початку (підліток-скиглій гігантського росту, який жалівся своїй матері, що та змушує його натягувати на ноги «оці огидні праски»), після чого процес чекання продовжився. І таким

розпачливо-монотонним було те очікування, що Хенку з Френком почало здаватися, наче вони приречені залишатися на полиці довіку, нікому не потрібні, вже не модні, і всіма забуті. А потім, через три дня після того, як їх образив переросток-підсвинок, обізвавши «прасками», коли в їхніх серцях не залишилося ані дешиці надії, до магазину заходить покупець, тридцятип'ятирічний чоловік на ім'я Абнер Квін, високий і худорлявий, з ногою одинадцятого розміру, якому потрібні були не просто черевики, а черевики типу «гівнодави», тому Хенка й Френка вже в четвертий раз знімають з полиці, і цей четвертий раз виявляється останнім, ознаменувавши собою кінець їхнього нервозного й непевного тижня, проведеного в темряві коробки, бо коли Абнер Квін встромивши в них свої ноги і зробивши кілька кроків туди-сюди, обертається до продавця й каже: «Прекрасно, це – саме те, що мені потрібно». Отак двоє товаришів, «два чоботи пара», нарешті знайшли собі господаря.

Але чи має значення те, що Квін виявився поліцейським? Взагалі-то ні, але після того, як Хенком та Френком погребував товстун-клієнт саме через те, що вони схожі на «ментівські шузи», це стало для них свого роду больовою точкою, тож замість сміятися над кумедним збігом обставин вони почуваються ображеними й ошелешеними, бо якщо «гівнодави» за своєю суттю є ментівськими черевиками, то їм тоді в будь-якому випадку судилося служити лише лягавому менту, чия постать в усній народній творчості є мішенню нещадного глузування, а отже вони, як улюблені черевики ментів усього світу, також заслуговують на осміяння й глузування.

– Гляньмо правді в лице, – каже Хенк. – Ми не були створені для смокінгів та шалених ночей в барах та ресторанах.

– Може, воно й так, – погоджується Френк, – зате ми – надійні та міцні.

– Як двоє танків.

– А ти хотів би бути спортивним автомобілем?

– Подумай-но, Френку, ми – ментівські гівнодави! Парії серед нормальних черевиків!

– Та ти лишень поглянь на нашого поліція, Хенку! У нього така гарна струнка фігура! І ми йому подобаємося. Парії чи не парії, а ми йому потрібні, і для мене цього достатньо.

Кмітливого, жорсткого й моторного Абнера Квіна щойно підвищили до посади детектива. Свій поліцейський кийок та форму патрульного він поміняв на пару бізнес-костюмів – шерстяний на зиму, і літній з легкої швидко висихаючої тканини, а також розщедрився в магазині на дорогі солідні черевики (Хенка і Френка!), котрі збирається носити щодня цілорічно, незважаючи на погоду. Квін живе сам-один в маленькій однокімнатній квартирі в Пекельній кухні, станом на 1961 рік не найкращому районі Манхеттена, але орендна плата низька, а поліцейський відділок, де він працює, розташований лише за чотири квартали, і хоча його маленька квартира нечасто буває чепурною й добре прибраною (бо детектив не має схильності до хатньої роботи), Хенку й Френку дуже подобається те, як дбайливо він за ними доглядає. Незважаючи на свій молодий вік, їхній володар – чоловік старої школи виховання і тому ставиться до своїх черевиків з повагою, методично розшнуровуючи їх увечері й залишаючи біля ліжка замість недбало скидати й залишати в комірці, оскільки черевикам подобається бути увесь час біля свого хазяїна – навіть коли вони не на роботі, а коли взуття скидають, не розшнуровуючи, то це з часом призводить до сильних структурних пошкоджень. Зазвичай Квін на роботі дуже зайнятий, бо займається розслідування кримінальних справ (здебільшого – пограбувань), але коли на його черевики щось падає – чи то голуб'яче гівно, чи то червона булька кетчупу? – він швидко видаляє небажану речовину однією зі спеціальних очисних серветок, які він носить в правій нагрудній кишені свого піджака. Але найприємніше – це його часті прогулянки до Пенн-стейшн для отримання відомостей від свого головного інформатора – старого негра на ім'я Мосс, який принагідно має в головному залі свій ослінець для чистки взуття. Квін сідає на стілець, щоби отримати від Мосса чергову дозу інформації і дуже часто просить його начистити йому черевики, щоби приховати істинну мету свого візиту, вбиваючи таким чином двох

зайців – виконуючи свою роботу й доглядаючи своє взуття. Щасливими бенефіціарами цього хитрого прийому є Хенк та Френк, бо Мосс – майстер своєї справи, його руки – наймоторніші серед представників його бізнесу, і для Хенка та Френка, які працюють кожного дня, немає більшого задоволення, ніж коли старий масажує їх своїми щітками та натирає ганчірочками, для них це запаморочливий стрибок в глибини черевичної чутливості, а після того, як Мосс натре й відшліфує їх своїми вмільми руками, вони блищать, свіжі й чисті, мов нова копійка, та ще й захищені кремом від води, одним словом – переможці на всіх фронтах.

Хенку й Френку таке життя до вподоби, на краще вони й не сподівалися, але *хороше* життя не слід плутати з *легким*, оскільки така вже доля черевиків – тяжко працювати навіть за найсприятливіших обставин, особливо в такій місцині, як Нью-Йорк, де підошва може місяцями не ступати хоча б на маленьке пасмо трави чи малесенький клаптик м'якої землі, де екстремальні холод та спека можуть завдати непоправної шкоди здоров'ю черевичних істот, вже не кажучи про шкоду від злив та снігопадів, неминучого потрапляння до калюжі чи замету, частого намокання й висихання, тобто, всіх тих неприємностей, яких зазнає взуття, коли погода стає сирого й сльотоавою, і багатьох з яких можна було б уникнути, якби сумлінний володар був іще сумліннішим, але Квін – не той чоловік, що довіряє гумовим чоботам та калошам, і тому навіть в найсильніші снігопади він віддає перевагу не зимовому взуттю, а своїм улюбленим дебелим черевикам, котрі пишуться його довірою й потерпають від його невгамовності.

День у день Квін тільки те й робить, що «топче тротуар», а разом з ним тротуар топчуть Хенк із Френком. І якщо й існує хоча б одна втіха в тім, що їхні п'яти та підошви стираються від постійної абразивної взаємодії шкіри з асфальтом, то це те, що потерпають вони від цього разом, як брати, що поділяють спільну долю. Одначе, як і в більшості братів, у них бувають свої моменти незгоди й образ, ворожнечі й вибухів роздратування, бо навіть попри те, що вони є сполученими з тілом того ж самого чоловіка, їх, все ж таки, двоє, і ставлення кожного з них до цього тіла є трішечки інакшим, оскільки в один і той самий час ліва нога Квіна не завжди робить те ж саме, що його права нога. Наприклад, коли він сидить у кріслі: будучи шульгою, Квін перекидає свою ліву ногу через праву значно частіше, аніж праву через ліву, і мало є у світі речей приємніших, аніж бути піднятим у повітря, ненадовго відірвавшись від землі і оголивши перед усім світом свою підошву. А через те, що Хенк є лівим черевиком, і йому таке щастя випадає значно частіше, Френк затаїв на свого брата образу, яку йому здебільшого вдається придушувати. Інколи Хенк в результаті чергового злету перебуває в такому піднесеному настрої, що йому несила мовчати, тому він, легенько коливаючись у повітрі напроти правого коліна хазяїна, починає насміхатися з висоти свого привілейованого становища, гукаючи Френку: «Агов, як там у вас погода внизу, хлопчиську?» І тоді Френк неминуче втрачає самовладання й посилає Хенка під три чорти. Водночас Френк часто співчуває Хенку через те, що той є лівим черевиком ліворукого чоловіка, оскільки зазвичай Квін рушає з лівої ноги, і кожного разу, коли вони в дощовий чи сніжний день зупиняються на червоне світло, перший крок через вулицю завжди буває ризикованим, бо можна потрапити в потік води у стічній системі, чи в глибоку калюжу зі сльотою, тому Хенк часто вскакує у халепу й промокає, тоді як Френк залишається сухим. Френк рідко зловтішається, коли його брату буває непереливки, але все ж таки, в годину поганого гумору, він не може відмовити собі в такому задоволенні.

Втім, попри спорадичні спалахи недобррозичливості й непорозуміння, обидва черевика стали друзями не розлив вода, і кожного разу, бачачи такі ж самі «гівнодави» у компаньйона свого хазяїна, похмурих і злих Еда і Фреда (всі черевики в повісті Фергюсона мають імена, що римуються), Хенк і Френк з особливою гостротою усвідомлюють, якими щасливими вони є, потрапивши до такого чесного й порядного хлопця, як Абнер Квін, а не до неохайного бандита, з яким йому доводиться працювати, Волтера Бентона, котрий, схоже, найбільше любить свою роботу за те, що має змогу кпати під сраку підозрюваних, завівши їх до кімнати для допитів. Еду і Фреду настільки часто доводилося виконувати для нього цю брудну роботу, що вони

стали так само жорстокими, як і він, перетворившись на двох огидних покидьків, настільки цинічних і злих на увесь світ, що вони не розмовляли між собою вже близько року – не тому, що вони не ладили один з одним, а тому, що їм не хотілося. На довершення до цього, Ед і Фред вже почали розвалюватися, бо з Бентона добрий господар – як з собачого хвоста сито, тупий, та настільки недбалый, що не завдавав собі клопоту міняти накладки на підборах та підошвах, і тому п'яти обох черевиків сильно стерлися; він не звертав уваги на те, що у Еда на підшві почала утворюватися дірка, що носок у Фреда потріскався, і за увесь той час, що Хенк та Френк знали цих двох «підарів котячих» (саме так охрестив їх Хенк), він жодного разу не чистив їх і не мастив кремом. На відміну від них, Хенка й Френка чистили двічі на тиждень, а за ті два роки, що вони служили своєму хазяїну, той чотири рази міняв їм накладки на підборах та підошвах. Вони й досі почувалися молодими, тоді як Ед з Фредом, вийшовши на роботу лише за півроку до них, вже так сильно постаріли, що їм скоро настане гаплик, і Бентон викине їх на смітник.

Через те, що Хенк та Френк є черевиками робочими, їм рідко доводиться супроводжувати свого господаря на побачення з дамами. Для справ любовних потрібно дещо не таке простецьке й неоковирне на вигляд, як грубі черевики, тому Абнер Квін замість Хенка й Френка віддає перевагу своїм елегантним «парадно-вихідним» туфлям з трьома парами дірочок для шнурків, або чорним «крокодилам» на пласкій підшві, і тоді Хенк з Френком сумують, і не лише тому, що бояться залишатися на самоті в темній квартирі, а ще й тому, що їм вже доводилося бути разом з хазяїном на любовних походеньках (коли йому бракувало часу сходити додому й перевзутися), і вони знають, якими цікавими ці походеньки можуть бути, особливо тоді, коли господар проводить ніч в постелі з дамою, бо оскільки це жіноча квартира, то там неодмінно є й жіночі туфлі та черевики, які здебільшого стоять під вішалкою разом із ними. Як же ж їм було весело першого разу, коли вони теревенили, сміялися й співали пісень з Флорою та Норою, гарненькими черевичками з червоного атласу на високих підборах! Було їм весело і в квартирі іншої жінки, високої білявки, яку господар називав або «Аліса», або «Дороженька», бо вони розважалися донесхочу з чорними туфельками на ім'я Лія і Мія, а також з дешевенькими черевичками Моллі та Доллі. Ці дівчата завжди хтиво хихотіли, дивлячись, як господар Хенка та Френка роздягається догола, як підстрибують повні цицьки їхньої господині в екстазі кохання. То були незабутні зустрічі, які не йшли в жодне порівняння з похмурим світом огидних кримінальників та суддів у чорних мантиях, і від того, що тих зустрічей було мало, були вони іще більш незабутніми та дорогоцінними.

Спливають місяці, і їм стає дедалі ясніше, що єдина кохана жінка їхнього хазяїна – це Аліса. Він не лише припинив візити до інших дам, він більшість вільного часу тепер проводить з нею, своєю Дороженькою, яка швидко здобуває нові імена: Янголятко, Мила, Красуня і Кицька. Всі ці ознаки зростаючої близькості приводять до того неминучого моменту, коли наприкінці травня, сидячі з Алісою на Лавці в Центральному Парку, Абнер Квін, нарешті, ставить їй важливе запитання. Завдяки тому, що день був робочий, Хенку й Френку пощастило стати свідками шлюбної пропозиції, і їх надзвичайно надихнула ніжна відповідь Аліси: «Я зроблю все, щоби ти був щасливим, мій любий», яка начебто мала означати, що нове життя братів-черевиків буде так само безхмарним, як і попереднє.

Однак Хенку й Френку було невтямки, що одруження змінює ВСЕ. Річ не в тім, що двоє людей просто вирішили жити разом, а в тім, що це – початок тривалої боротьби, де воля одного партнера зіштовхується з волею другого, і хоча часто здається, що гору отримав чоловік, насправді останнє слово все одно залишається за жінкою. Молодята покидають свої квартири в районах Пекельна кухня та Грінвіч-Віллідж і оселяються в просторішому й зручнішому помешканні на Західній Двадцять п'ятій вулиці. Аліса кинула свою роботу секретарки районного прокурора і тепер відає всіма хатніми справами, і хоча вона, зазвичай, і питає думку свого чоловіка стосовно порт'єр, які вона збирається купити, чи нового килима до вітальні,

чи стільців для кухонного столу, відповідь Квіна завжди одна й та сама: «Роби, як знаєш, дівчинко, тобі видніше», а це означає, що всі рішення приймає, фактично, Аліса. Але то таке, гадають Хенк із Френком. Може, Аліса й господиня сідала, але ж свої дні ми проводимо на роботі – разом з хазяїном топчемо асфальт, розшукуючи крадіїв та шахраїв, допитуємо підозрюваних, ходимо до суду давати свідчення, заявляємося туди, куди вказує наводка по телефону, друкуємо на машинці звіти, кидаємося до провулків, куди переслідуваний поганець мав дурість забігти, двічі на тиждень ходимо до Пенн-стейшн отримати інформацію від Мосса, а тепер, коли Бентон, нарешті, викинув Еда і Фреда на смітник, у них з'явилися нові колеги по роботі, Нед і Тед, ясна річ, типи не з приємних, але далеко не такі огидні, як парочка нещодавно почилих в бозі «підарів котячих». З вищесказаного випливає, що хоча змін відбулося й багато, але в основному ситуація залишилася такою, як і була, а може, навіть і трохи покращилася. Принаймні, так вважають Хенк із Френком, але вони не знають одного, і їхнє самовдоволення не дозволяє їм про це здогадатися: солодкоголоса Аліса з'явилася в домівці не просто так, вона виконує певну місію, і її зусилля з покращення життя їхнього хазяїна на порт'єрах та килимах не зупиняться. Через три місяці після шлюбної церемонії вони добирається до царини вбрання свого чоловіка, зокрема до одежі, яку він носить на роботі, і доходить висновку, що це вбрання є надто непоказним та убогим як для чоловіка, котрого можуть одного дня підвищити до капітана, і хоча Квін спершу намагається заперечувати, стверджуючи, що його костюми є досить хорошими і більш ніж адекватними для тої роботи, яку він виконує, але Аліса ослаблює його спротив лестощами, мовляв, такий видний мужчина, як він, у модному костюмі виглядав би просто невідпорно. Задоволений і водночас трохи роздратований її компліментами, хазяїн робить невдалу спробу віджартуватися, заявляючи, що гроші на деревах не ростуть, але він вже знає, що битва програна. І наступного вихідного Квін неохоче плентається за дружиною до універмагу чоловічих товарів на Медісон-авеню, де його гардероб поповнюється двома новими костюмами, чотирма білими сорочками, а також шістьма модними тоненькими краватками. Три дні потому, коли господар вдягає один з новопридбаних костюмів на роботу, Аліса раптом широко посміхається й каже, що він має потрясаючий вигляд, а потім, не давши йому й слова сказати, продовжує, поглянувши на його ноги:

– Боюся, нам доведеться з цими туфлями щось робити.

– А що з ними не так? – питає Квін з легким роздратуванням.

– Та так, нічого серйозного, – відповідає Аліса. – Вони просто старі, от і все. Та й до цього костюма вони не личать.

– Не сміши мене. Це – найкращі черевики, які я коли-небудь мав. Я купив їх через день після мого підвищення і відтоді носив їх майже щодня. Це – мої щасливі черевики, Янголятку. Вони зі мною на роботі ось уже три роки, і за увесь цей час в мене жодного разу не вистрелили, жодного разу не затопили мені по пиці, жодного синця не з'явилося на моєму тілі.

– Так, Абнере, – три роки. А три роки – це дуже багато.

– Багато, але не для таких міцних хлопців, як ці черевики. Я їх навіть іще як слід не розносив.

Аліса надуває губки, схиляє набік голову і приставляє до підборіддя пальчик, неначе намагаючись поглянути на черевики з холодною відстороненістю філософа. І нарешті каже:

– Вони надто незграбні. В костюмі ти виглядаєш великим цабе, але ці черевик роблять з тебе лягавого.

– А я хто? Я і є лягавий. Поліцай, чорт забирай.

– Те, що ти поліцай іще не означає, що ти маєш виглядати, як поліцай. Черевики видають тебе, Абнере. Ти заходиш до кімнати, і всі думають: «О, лягавий припхався». А якби ти мав правильні черевики, то ніхто б не здогадався.

Хенк та Френк чекають, що господар заступиться за них, висловиться на їхню підтримку, але Квін не каже нічого, тільки досадливо бурчить, і через мить вони разом із ним вже руша-

ють до дверей квартири і йдуть на роботу. Цей день нічим не відрізняється від всіх решти, і наступний нічим не відрізняється попереднього, тому в Хенка з Френком з'являється надія, що ота розмова Абнера з Алісою була просто розмовою, фальшивою тривоною, що її жорсткі висловлювання про їхню реальну корисність для господаря сам господар не поділяє, і що лихо-вісна загроза, яка було нависла над ними, невдовзі зникне, мов мінлива темна хмаринка. Але потім приходить субота, наступний вихідний, і Квін кудись іде разом з їхньою недоброзичливицею, цією надокучливою й упередженою Алісою, іде, вдягнувши свої легкі туфлі, а вони тим часом стоять біля ліжка й чекають на його повернення ані трішечки не підозрюючи, що їх зрадить чоловік, якому вони вірно служили останніх три роки, а коли господар згодом повертається й починає приміряти новеньку парочку напівчеревиків під назвою «оксфорди», Хенк та Френк раптом втямлюють, що їх звільнили з роботи та ще й дали копняка, що вони впали жертвою вискочки, яка захопила владу в помешканні, і через те, що скаржитися їм немає кому, що немає того суду, куди вони могли б подати позов, аби викласти свою версію подій, їхнє життя скінчилося, їм настав гаплик в результаті палацового перевороту, широко відомого під назвою «шлюб».

– Ну, що скажеш? – питає Квін Алісу, зашнурувавши «оксфорди» й підводячись з ліжка.

– Прекрасно, Абнере, – каже вона. – Краще просто не буває.

Поки Квін походжає кімнатою, при звичаючи свої ноги до пружності й текстури своїх нових робочих напарників, Аліса показує на Хенка та Френка й питає:

– А що мені робити з цими старомодними дідами?

– Не знаю. Постав їх до комірки.

– Може, мені їх просто викинути?

– Ні, краще постав до комірчини. Хтозна, може вони мені іще коли-небудь знадобляться.

Тож Аліса ставить Хенка з Френком до комірчини, і хоча прощальні слова господаря й залишають їм примарну надію, що одного дня їх знову покличуть на службу, але минають місяці, а змін немає, тому мало-помалу Хенк із Френком примиряються з тією думкою, що господар вже ніколи їх не вдягне. Двом братам страшенно гірко від того, що їх силоміць відправили у відставку, і перші кілька тижнів у комірці вони тільки й говорили про те, як жорстоко з ними обійшлися, виливаючи своє горе в довгих та нецензурних філіппіках проти господаря та його дружини. Звісно, толку з цих скиглінь та стогонів нема ніякого, і вони, поволі припадаючи пилом, починають розуміти, що тепер їхній світ – це комірчина, що вони вже ніколи з неї не вийдуть до того дня, коли їх викинуть на смітник. Тому Хенк та Френк кидають жалітися й починають заводити розмови про минуле, визнаючи за краще жити славетною минувшиною, аніж жалюгідним сьогоденням, і з приємністю згадуючи свої пригоди з господарем в ті дні, коли вони були молодими й бадьорими і займали у світі своє надійне місце, згадуючи погоду, в яку їм доводилося ходити, ті міради відчуттів, які вони переживали на вулицях в пульсуючий атмосфері планети Земля, згадуючи те відчуття мети, яке давало їм усвідомлення приналежності до величі людського життя. Спливло іще кілька місяців, і вони поволі припиняють ділитися спогадами, бо їм стає важко говорити, важко пригадувати, і не тому, що Хенк та Френк старіють, а тому, що їх викинули, а черевики, про які не дбають, швидко занепадають, їхній екстер'єр висихає й лускається, бо їх більше не змашують і не начищають, а інтер'єр грубішає, втрачаючи м'якість та гнучкість, бо людські ноги більше не звожують його своїм потом та сальними виділеннями. Мало-помалу покинуті черевики стають схожими на дерев'яні цурпалки, а дерево – це така субстанція, якій не властиво згадувати, думати та говорити, тому Хенк та Френк, перетворившись на подобу цурпалок, впали в майже коматозний стан, живучи у світі чорної порожнечі та мерехтливого полум'я свічки, і такими бездушними стали їхні тіла за час тривалого ув'язнення, що вони не відчували нічого, коли Тімоті, трирічний син Квіна, одного дня всунув у них свої ноженята та й почимчикував собі по квартирі, весело усміхаючись. Мати, бачачи його в отих величезних коматозних черевиках, і собі починає сміятися. «Що ти робиш,

Тімоті?», питає вона. «Вдаю себе татком», відповідає малий, а мати хитає головою, хмурить брови і каже сину, що дасть йому кращу пару черевиків для ігор, бо ці цурпалки такі старі й огидні, що вже настав час спекатися їх. На їхнє щастя, Хенк та Френк вже нічого не чують, не бачать і не відчують, бо Аліса, давши малому батькові парадно-вихідні туфлі, бере Хенка й Френка лівою рукою, праву кладе на плече Тімоті й веде його коридором до дверцят сміттєспалювальної печі, розташованих в малесенькій ніші за незамкненими дверцятами. «Я вже геть забула про цих огидних дідуганів», каже вона, натискаючи на ручку дверцят сміттєпроводу й дозволяючи синові «віддати останню шану», тобто виконати завдання зі знищення старих черевиків. Тож малий Тімоті Квін бере Хенка й кидає його на сім поверхів униз, до підвальної печі, зі словами «Прощавай, черевичне». Потім він бере Френка й повторює операцію, приказуючи «Прощавай, черевиче», і Френк летить у вогонь слідком за своїм двійником. І не встигло наступного дня над островом Манхеттен зійти сонце, як двоє черевичних братів, двоє друзів не розлий вода, перетворилися на незугарну масу розпечених червоних вуглинок.

Фергюсон вже у дев'ятому класі, формально – на першому році повної середньої школи, але в його конкретному випадку це означає останній клас початкової середньої школи, і серед предметів, котрі він вивчав у першому семестрі було друкування на машинці – факультативна дисципліна, яка того року виявилася кориснішою для нього за будь-яку іншу. Йому так хотілося опанувати цю нову навичку, що він пішов до батька й попросив у нього грошей купити собі власну друкарську машинку. Фергюсону вдалося переконати батька тим аргументом, що машинка йому все одно знадобиться в майбутньому і що ціни навряд чи коли-небудь будуть нижчими за нинішні. Апостол прибутків розщедрився, і таким чином Фергюсон роздобув собі нову іграшку: солідну й елегантну переносну машинку марки «Сміт-Корона», яка негайно набула статусу «безцінного скарбу». Як же ж він полюбив цей друкарський пристрій, як приємно було йому торкнутися пальцями круглих увігнутих клавіш і дивитися, як літери на довгих сталених шпичках злітають догори й вдаряються в папір, як вони змішуються праворуч, а каретка – ліворуч! А потім брязкає дзвіночок, і рядок, під легеньке гарчання зубчиків шестерінок, їде угору, поступаючись місцем наступному, іще не надрукованому, і отаким чином чорні слова один за одним заповнюють усю сторінку. То був дуже серйозний інструмент, інструмент для дорослих, і Фергюсон з радістю взяв на себе всі належні обов'язки, бо тепер його життя стало так само серйозним, як і ця друкарська машинка, тож він, не забуваючи про Арті Федермана, збагнув, що настав час дорослішати.

Коли Фергюсон завершив перший рукописний варіант оповідання «Два черевика – пара», він вже встиг достатньо напрактикуватися в друкуванні, і тому другий чорновий варіант виконав на «Сміт-Короні». Після коректури й нового друку завершена версія зайняла п'ятдесят дві сторінки, набраних через подвійний інтервал. Фергюсону видавалося незбагненим, що він спромігся написати так багато, що якимось чином йому вдалося видати на гора понад п'ятнадцять тисяч слів про якісь непоказні черевики, але коли ідея матеріалізувалася, то один сюжет потягнув за собою другий, його голова стала повнитися новими цікавими ситуаціями, новими аспектами вдачі головних персонажів, які треба було досліджувати й поглиблювати, тому на реалізацію проекту пішло аж два місяці його життя. Звісно, що він відчував певне задоволення, завершивши цю роботу, бо самим фактом написання такого чималенького твору міг би пишатися кожен чотирнадцятилітній індивід, але, перечитавши його вп'яте і зробивши завершальні правки, Фергюсон так і не зміг визначитися щодо літературної цінності свого оповідання. Оскільки жоден з його батьків був не в змозі оцінити цей твір, не кажучи вже про будь-який літературний твір, написаний людством за всю свою історію, та оскільки тітка Мілдред з дядьком Доном перебували під час шкільного осіннього семестру в Лондоні (тітці Мілдред надали піврічну творчу відпустку) – а це означало, що Ной наразі перманентно жив у своєї матері й тому був недосяжним аж до січня місяця – а також оскільки Фергюсон надто

боявся показати оповідання тому єдиному однокласнику, на чію думку він міг би покластися, то він неохоче дав його своїй вчительці англійської мови й літератури, місіс Болдвін, котра вела дев'яті класи іще з 1920-х років і через два роки мала вийти на пенсію. Фергюсон знав, що ризикує. Місіс Болдвін була майстринею словесних вікторин і орфографічних диктантів, вміла добре пояснити, як слід вибудовувати речення, і прекрасно розбиралася в тонкощах граматики й стилю, але її літературні смаки визначалися канонами консервативної школи застарілих і зашкарублених митців, про що свідчила її палка любов до Браянта, Вітьєра та Лонгфелло, цих пихатих і нудних постатей минулого, котрі панували в шкільній програмі, коли вона знайомила клас з «шедеврами американської поезії дев'ятнадцятого сторіччя», тому був у тій програмі Едгар Алан По зі своїм незмінним чорним воронком, але не було Волта Вітмена (надто багато непристойних слів) та Емілі Дікінсон (надто складно пише). Втім – і тут треба віддати їй належне – місіс Болдвін призначила їм також «Повість про два міста», яка відкрила Фергюсону творчість Діккенса в книжковому вигляді (бо колись йому вже доводилося бачити по телевізору кіношній варіант «Різдвяної пісні»), і хоча він, разом з рештою друзів, радо приєднався до давньої традиції називати цей роман не інакше як «Повість онаніста», йому ця книга страшенно сподобалася, її стиль видавався йому надзвичайно енергійним і дивовижним, його вражала невичерпна здатність автора змішувати жах та гумор в доти небачений спосіб, і тому Фергюсон був вдячний місіс Болдвін за те, що вона познайомила його, з «найкращим», як йому тоді здавалося, «романом з усіх ним прочитаних». Тому він і вирішив дати на рецензію своє оповідання місіс Болджін, бо саме вона ввела його у світ творчості Діккенса. Шкода, що він не міг писати так добре, як дідуган Чарльз, але він був лише аматором-початківцем, в чиєму доробку значився наразі лише один твір, і Фергюсон сподівався, що вчителька неодмінно візьме цю обставину до уваги.

Вийшло не так погано, як він боявся, але в іншому відношенні – значно гірше. Місіс Болдвін виправила його друкарські й орфографічні помилки та граматичні огріхи, що мало для нього не лише певну користь, а й свідчило принаймні про те, що вчителька прочитала оповідання біль-менш уважно, а потім, коли шестеро днів потому, як вона взяла його рукопис на рецензію, вони сіли разом після занять обговорити оповідання, місіс Болдвін похвалила Фергюсона за працьовитість та багату уяву, і додала, що, коли бути до кінця чесною, то її приголомшило таке похмуре й бентежне бачення світу у, здавалося б, абсолютно нормального й врівноваженого хлопця. Стосовно ж самого оповідання, то воно, безперечно, є сміховинним і являє собою кричущий приклад жалюгідної недоречності, але навіть якщо припустити, що два черевики здатні думати, відчувати й говорити, то що Фергюсон намагався сказати, витворивши цей схожий на комікси фантастичний світ? Оповідання, безперечно, містить кілька звурушливих та кумедних моментів, кілька проблесків справжнього літературного таланту, але більша його частина є приголомшливою й обурливою, і їй цікаво знати, чому саме її Фергюсон обрав першим читачем, бо він же не міг не знати, що в неї неодмінно виникне обурення щодо використаних ним лайливих слів (наприклад, голуб'яче *гівно* на сторінці 17 та *гівнюк* на сторінці 30 – про це вчителька зазначила, роздратовано постукуючи пальцем саме по тих рядках, де ці слова зустрічалися), вже не кажучи про глузливе ставлення до поліції, яке проявляється повсюдно, починаючи з принизливих термінів «лягавий» та «ментівські шузи», а далі ще й посилюється з появою капітана Бентона, п'яниці й садиста. Хіба ж Фергюсон не знає, що її батько був начальником мейплвудської поліції, коли вона була іще малою дівчинкою, хіба ж не розповідала вона про це неодноразово всьому класу? Але найгіршим з усього, сказала місіс Болдвін, і найгіршим за все є непристойний тон всього оповідання, який проявляється не лише в тім, що Квін бавиться в ліжку з різними легковажними жінками перед тим, як зробити пропозицію Алісі, а й у тім, що сама Аліса виявляє бажання спати з ним іще до шлюбу (цей інститут, Фергюсон, на її думку, взагалі ні в гріш не ставив). Але найгіршим з найгіршого був той факт, що непристойні натяки не обмежуються лише людськими персонажами, вони

охоплюють і самі черевики. І що це за абсурдне припущення, заради всього святого, що взуття живе своїм власним сексуальним життям? Як же ж Фергюсон може дивитися на себе в дзеркало після того, як він описав те задоволення, яке отримує черевик, коли в нього *засовують* ногу, чи той екстаз, який отримують Хенк та Френк, коли їх натирають і полірують? А звідки йому навверзлася в голову ота ідея про «черевичну оргію» з Флорою та Норою? Тут він вже дійсно дійшов до краю. Невже йому не соромно за те, що він вигадував і описував таку гидоту?

Фергюсон не знав, що відповісти. Допоки місіс Болдвін не почала довбати його своєю критикою, йому здавалося, що вони розмовлятимуть про механізм написання художніх творів, про такі технічні питання, як структура, темп розповіді, діалоги, можливість та важливість використання одного слова замість трьох-чотирьох, про те, як слід уникати непотрібних ліричних відступів задля динамічного розвитку сюжету, тобто про ті невеличкі, але важливі речі, щодо яких він іще не встиг визначитися, але йому ніколи не спадало на думку, що місіс Болдвін піде на нього в наступ з чисто моральних міркувань, поставивши під сумнів саму сутність написаного і засуджуючи її як «непристойну». Хоч як би вона не ставилася до оповідання, але це був його твір, і він мав повне право писати те, що хотів, наприклад, використовувати слово «гівно» там, де вважав за потрібне, бо люди в реальному світі вживали його тисячі разів на день, і хоча й був він і досі цнотливим, він вже довідався про секс достатньо, аби знати, що не обов'язково бути одруженим, щоби ним займатися, що людська хтивість зважала мало або не зважала зовсім на закони шлюбу, а стосовно сексуального життя черевиків... Хіба ж їй не видно, настільки це смішно, смішно настільки по-абсурдному безневинно, що читач має бути напівсліпим і напівглухим, щоби не вичавити з себе хоча б легеньку посмішку? «Та пішла ти в сраку!», подумки вилаявся Фергюсон. «Яке ти маєш право докоряти мені отак?» Та попри його мимовільний спротив, її слова все ж таки здійснювали той вплив, на який вона розраховувала: вони обпалювали йому нутрощі й здирали з нього шкіру. Настільки приголомшений був Фергюсон цим наскоком, що йому забракло сил для захисту, а коли він, нарешті, знову набув здатності говорити, то спромігся вимовити лише два слова, два промимрених під ніс слова, які, безперечно, можна було вважати найжалюгіднішими з тих, які він коли-небудь промовляв:

– Вибачте мені

– І ти мені вибач, – сказала місіс Болдвін. – Знаю, тобі здається, що я до тебе несправедлива, але це ж для твого власного блага, Арчі. Я не кажу, що твоє оповідання – сороміцьке, ні, особливо в порівнянні з тими книгами, що вийшли друком протягом останніх кількох років, але воно – вульгарне та полишене смаку, і мені просто хотілося б знати, про що ти думав, коли його писав. В тебе був якийсь прихований намір чи тобі просто хотілося шокувати людей цілою купою непристойних жартів?

Фергюсон відчув жахливий дискомфорт. Йому захотілося встати й піти з кімнати, щоби більше ніколи не бачити зморшкуватого обличчя місіс Болдвін та її водянистих блакитних очей. Йому захотілося кинути школу й втекти з дому, щоби подорожувати залізницею наче такий собі «хобо», мандрівний робітник часів Великої депресії, зебрати харчі біля кухонних дверей, а на дозвіллі писати непристойні книжки, йому захотілося стати чоловіком, не підвладним нікому, плювати в обличчя усьому світу й сміятися.

– Я чекаю, Арчі, – мовила місіс Болдвін. – Ти нічого не хочеш сказати від свого імені?

– Вам хотілося б знати, що я мав на думці, еге ж?

– Так, про *що* ти думав.

– Я думав про рабство, – відповів Фергюсон. – Про те, як дехто перебуває в рабстві у інших людей, які наказують йому, що він має робити від першої хвилини життя й до самої смерті. Хенк і Френк – раби, місіс Болдвін. Вони походять з Африки – з взуттєвої фабрики, – а потім їх заковують в кайдани й відправляють до Америки спершу в кораблі, тобто картонній коробці, а потім – вантажівкою до Медісон-авеню, а потім їх продають майбутньому володарю на аукціоні рабів.

– Але ж черевикам в твоєму оповіданні подобається бути черевиками. Ти ж не хочеш сказати мені, що рабам подобається бути рабами?

– Звісно, що ні. Але рабство тривало сотні років, і скільки разів раби піднімали повстання? Скільки разів вбивали своїх володарів? Майже ніколи. Раби намагалися якомога краще пристосуватися до поганих умов. Вони навіть жартували й співали пісень, коли мали нагоду. Оце і є історія про Хенка та Френка. Вони мали служити волі свого господаря, але це не означало, що вони намагалися якомога краще пристосуватися до свого незавидного становища.

– Але ж в твоєму оповіданні цього не видно, Арчі.

– А я й не хотів, щоби це було аж надто очевидним. Може, саме в цьому проблема, може, ви цього просто не помітили, хтозна. В будь-якому випадку, саме це я мав на думці.

– Я рада, що ти мені це сказав. Це не змінить мого загального ставлення до твого оповідання, але я, принаймні, тепер знатиму, що ти намагався зробити дещо серйозне. Розумієш, воно мені не подобається, я не люблю його всім своїм серцем, не люблю тим більше, що в ньому є дійсно гарні місця, і ще, мабуть, тому, що я вже – стара жінка і мені ніколи не сподобається те, що ти напишеш, але ти все одно пиши, Арчі, і мене не слухай. Тобі не потрібна порада, тобі просто треба продовжувати писати. Як колись написав наш добрий друг Едгар Алан По одному автору-початківцю, «Будьте сміливим – багато читайте, багато пишiть, мало публікуйте, тримайтеся осторонь людей не надто розумних, і нічого не бійтеся».

Він не сказав їй про завершальні сторінки оповідання, не сказав, про що думав, коли Аліса ставила Хенка з Френком до комірки. Якщо місіс Болдвін не помітила таємних натяків на рабство, то хіба ж могла вона збагнути, що комірка – то є концентраційний табір, а Хенк і Френк вже не чорношкірі американці, а європейські євреї часів Другої світової війни, які зга-сають в неволі, а їхні трупи спалюють потім в крематоріях? Все одно було б мало толку, якби він сказав їй про це, не було сенсу говорити з нею про дружбу, яка була справжньою темою оповідання, якщо вже на те пішло, бо тоді довелось б розповідати вчительці про Артї Федермана, а Фергюсону не хотілося ділитися своїм горем з місіс Болдвін. Може, вона й мала рацію в тім, що він все це надміру утаємничив, зробив непомітним для читача, а, може, просто сама вона була сліпою до подібних речей, хтозна. Тому замість відкласти оповідання й забути про нього, Фергюсон виправив помилки в оригіналі, котрі місіс Болдвін пообводила кружальцями, і передрукував його наново, цього разу під копірку, щоби мати копію, яку він відправив тітці Мілдред та дядьку Дону наступного ж дня. Дванадцять днів потому він отримав з Лондона листа, фактично – два листа у одному конверті, окрему рецензію від кожного, обидві – доброзичливі та підбадьорливі, причому і тітка, і дядько не проминули помітити те, чого не помітила вчителька. «От так дивина!», подумав Фергюсон, відчуваючи, як хвиля радості прокочується його тілом. Бо хоча тітка й дядько і проголосили «Двох черевиків» хорошим твором, це жодним чином не вплинуло на той факт, що місіс Болдвін все одно вважала це оповідання поганим. Один і той самий текст сприймався по-різному різними очами, різними серцями, різними мозками. Йшлося не про те, що одного лупцюють, а другого цілують, лупцювали й цілували одночасно одну й ту саму особу, саме так склалася ситуація, і Фергюсон збагнув: якщо він і далі продовжуватиме давати своє оповідання іншим людям, то йому слід приготуватися до того, що його лупцюватимуть так само часто, як і цілуватимуть, а скоріш за все вдесятеро, а то й в сотню разів частіше, ніж цілуватимуть. Якщо цілуватимуть взагалі.

Замість відіслати оповідання напряму Фергюсону, дядько Дон надіслав текст Ною з вказівкою повернути його своєму кузену після прочитання. Якось в суботу вранці, приблизно тиждень потому, як прийшли листи з Лондона, на кухні задзвонив телефон, задзвонив саме тоді, коли Фергюсон завершував поглинати яечню з грінками. На тому боці лінії був Ной. Він торохтів словами, наче кулями з автомату Томпсона, бо, як він пояснив, мав говорити швидко, доки його матір не повернулася з магазину, інакше вона його вб'є, якщо застане за міжмісь-

кою розмовою, особливо розмовою з Фергюсоном, контакти з яким в межах її «непрístupної фортеці-квартири» заборонялися під будь-яким приводом не лише тому, що він не був Нюю справжнім кузеном, а ще й тому, що Фергюсон був кривим родичем отої «сучки» (саме так вона й сказала, підтвердив Ной, так-так, вона зовсім з глузду з'їхала, але мені все одно доводиться в неї жити). Завершивши на одному подиху своє вступне слово, Ной швидко уповільнив темп стрільби, і невдовзі вже говорив з нормальною швидкістю, яка хоч і залишалася вельми високою, але все ж не шалено високою, він говорив, як людина, котра має необмежений час для приємної тривалої розмови.

– Ну, що скажеш, телепню? – почав він. – Цього разу це тобі вдалося. Реально вдалося.

– Вдалося що? – спитався Фергюсон, вдаючи, що не розуміє, про що йдеться, хоча був більш-менш впевненим, що Ной має на увазі оповідання.

– Та ота штука під назвою «Двоє черевиків – пара».

– Ти прочитав її?

– Кожне слово. Тричі.

– Ну, і як?

– Фантастично, Арчі. Просто до біса реально фантастично. По правді кажучи, я й не здогадувався, що в тобі є літературна жилка.

– По правді кажучи, я й сам про це не здогадувався.

– Гадаю, нам треба це оповідання екранізувати.

– Дуже смішно. Як же ж ми зробимо це без кінокамери?

– Це – суцця дрібниця. Цю проблему ми розв'яжемо по ходу справи. В будь-якому разі наразі ми не маємо часу цим займатися. По-перше, через школу, по-друге – через відстань між Нью-Йорком та Нью-Джерсі, а по-третє – через перешкоди з материного боку, в які я зараз вдаватися не буду. Але завжди є літо. Сподіваюся, ми з тобою вже не поїдемо до табору? Ми для нього вже занадто дорослі, а після того, що трапилося з Артї, мені якось не хочеться туди повертатися.

– Згоден. Табору більше не буде.

– Отже, літо ми присвятимо зйомкам фільму. Тепер, коли ти став письменником, гадаю, ти кинеш оті всі дурниці під назвою «спорт».

– Лише бейсбол. Але я й досі займаюся баскетболом. Розумієш, я граю за команду, котру спонсорує Молодіжна християнська асоціація Вест-Оранджу. Ми граємо з іншими юнацькими командами округу Ессекс двічі на тиждень – в середу ввечері та в суботу вранці.

– Щось я не розумію. Якщо ти й надалі хочеш займатися спортом, то навіщо кидати бейсбол?

– З-за Артї.

– А яке Артї має до відношення до бейсболу?

– Та він же був найкращим гравцем з усіх, яких нам доводилося бачити! А іще він був моїм другом. Не стільки твоїм, скільки моїм другом, моїм добрим другом. А тепер, коли Артї не стало, мені хочеться й надалі думати про нього, мені важливо мати його якомога більше в своїх думках, і я збагнув, що найкраще, що можна для цього зробити, це від чогось відмовитися на його честь, від чогось, що є для мене важливим, тому я й вибрав бейсбол, бо Артї також його дуже любив, і відтепер, коли я бачу людей, котрі грають в бейсбол, або коли думаю про те, чому я не граю в бейсбол, мені завжди спадає на думку Артї.

– Ну ти й дивак!

– Може, і дивак. Але навіть якщо це й так, то чим я можу зарадити?

– Нічим.

– Та отож. Нічим.

– Ну, що ж, тоді грай в баскетбол. Виступай в юнацькій лізі, якщо хочеш, але якщо ти займатимешся лише одним видом спорту, у тебе залишатиметься багацько часу на кінофільм.

– Згода. За умови, якщо ми роздобудемо камеру.

– Роздобудемо, не хвилюйся. Найголовніше те, що ти написав свій перший шедевр. Двері відчинилися, Арчі, і, як то кажуть, далі буде: маєш змогу все подальше життя творити шедеври.

– Давай не будемо надміру захоплюватися. Я написав лише одне оповідання – і все, а коли мені на думку спаде нова ідея, я не знаю. До того ж, я й досі хочу здійснити свій план.

– Знову ти за своє! Я гадав, що ти вже й думати про нього забув.

– Ні, не забув.

– Послухай-но сюди, бовдуре. Ти ніколи не станеш лікарем, а я ніколи не стану цирковим силачем. Твій розум – не для математики й решти точних наук, а в моєму тілі немає жодного м'яза, одні вірьовки. Звідси випливає, що доктора Фергюсона з тебе не вийде, а з мене не вийде Ноя Всемогутнього.

– Чому ти такий впевнений?

– Тому, що ідею стати лікарем ти запозичив з одної книги, ось чому. З одного дурнуватого роману, який ти прочитав, коли тобі було дванадцять і який я мав нещастя прочитати також, бо ти наполягав, що, то є, мовляв, класна книга, хоча це й не так. Якби ти перечитав ту книгу знову, то я впевнений, що, нарешті, побачив би, що вона аж ніяк не така хороша, як тобі спершу здалося, що вона – просто нікчемна. Ідеалістичний молодий лікар висаджує в повітря каналізаційну трубу, щоби припинити епідемію тифу, яка лютує в місті, ідеалістичний молодий лікар втрачає свої ідеали заради грошей та шикарного житла, колись ідеалістичний і колись молодий лікар відновлює свої ідеали і таким чином рятує свою душу. Це ж відверта бздуря, Арчі. Фігня, розрахована на те, щоби зворушувати душі таких ідеалістичних малих хлопців, як ти. Але ж ти вже не малий хлопець, ти – дужий юнак, між ногами у якого теліпається справжній чоловічий прутень, а на плечах розміщується голова, здатна творити літературні шедеври і Бозна що іще! І ти кажеш мені, що й досі перебуваєш під магічним впливом отого жалюгідного нещастя під назвою роман, чюю назву я ніяк не можу пригадати, бо зробив усе, щоби про нього забути?

– «Цитадель».

– Саме так – «Цитадель». Тепер, коли ти нагадав мені цю назву, більше ніколи не повторюй її в моїй присутності. Ні, Арчі, людина не може стати лікарем, прочитавши книгу. Вона стає лікарем, бо відчуває потребу стати лікарем, а в тебе такої потреби немає, в тебе є потреба стати письменником.

– Я гадав, що це буде нетривалий дзвінок. Ти що, забув про свою матір?

– От чорт! Звісно, забув. Зав'яжуймо, Арч.

– Через пару тижнів повернеться твій батько. Тоді й зустрінемося, гаразд?

– Ще б пак! Розмовлятимемо багатою на черевичні ідіоми черевичною мовою і заодно подумаємо, де роздобути кінокамеру.

Дев'ятнадцятого грудня, через три дні після розмови Фергюсона з Ноем, «Нью-Йорк Таймс» повідомила, що американські військовики увійшли до зони бойових дій в Південному В'єтнамі і почали брати участь в тактичних операціях, маючи наказ «відкривати вогонь в разі обстрілу». Тиждень потому до Південного В'єтнаму, разом із партією з сорока гелікоптерів, прибули американські бойові підрозділи в складі чотирьохсот американських солдат і офіцерів. Додаткові літаки, наземні транспортні засоби та десантні кораблі мали надійти невдовзі. Замість офіційно оголошеної групи з *685 військових радників* загальна кількість американських вояків у Південному В'єтнамі сягнула двох тисяч.

Чотири дні потому, двадцять третього грудня, батько Фергюсона вирушив на два тижні до Каліфорнії побачитися зі своїми братами та їхніми сім'ями. Це була перша його відпустка за багато років, остання датувалася аж груднем 1954, коли він з матір'ю Фергюсона їздив узимку до Маямі-Біч на десятиденний відпочинок. Цього разу матір з ним не поїхала. До аеропорту

вона його також не проводжала. Фергюсон достатньо часто чув, як матір гудила батькових братів, аби розуміти, що вона не палає бажанням бачитися з ними, але, мабуть, тут була ще якась причина, бо коли батько поїхав, то матір стала нервовою й похмурою, постійно зайнятою якимись думками і вперше на його пам'яті нездатною швидко зрозуміти те, що він їй казав. Настільки глибокими були її відчуженість та неухважність, що Фергюсон подумав, а чи не розмірковує вона над станом свого заміжжя, яке, схоже, зазнало певних змін після того, як батько поїхав до Лос-Анджелесу сам-один? Мабуть, ванна була вже не просто холодною. Вона мала ось-ось замерзнути й перетворитися на крижану брилу.

Як і було домовлено, Ной прислав йому копію оповідання, а оскільки воно прийшло поштою ще до батькового від'їзду, то Фергюсон дав його йому, сподіваючись, що, можливо, «предок» прочитає його в дорозі. Матір прочитала синівський опус на кілька тижнів раніше, в суботу після Дня подяки. Скинувши туфлі й скрутившись калачиком на дивані у вітальні, вона викурила майже півпачки «Честерфільда», пробираючись крізь п'ятдесят дві сторінки тексту, а потім заявила Фергюсону, що його оповідання – це *просто клас, одне з найкращих, які їй доводилося читати*. Для Фергюсона така реакція була очікуваною, оскільки він вважав, що з таким же успіхом міг підсунути матері, скажімо, тогорічній список необхідних покупок, видавши його за експериментальну поему, і її вердикт був би так само позитивним. Але значно краще знати, що матір на твоєму боці, аніж навпаки, особливо коли батьку, схоже, абсолютно байдуже, на чиєму боці бути. Тепер, коли «Двоє черевиків» пройшли крізь руки тітки Мілдред, дядька Дона та Ноя, Фергюсон вирішив, що настав час «взяти себе в руки» (ця фраза завжди подобалася йому через її двозначність), набратися сміливості й показати оповідання Емі Шнайдерман, єдиній особі в Мейплвуді, на чю думку він міг покластися, і саме ця обставина породжувала в ньому страх, бо Емі була надто чесною, щоби кривити душею, а будь-який критичний удар з її боку неодмінно послав би його в нокаут.

У певному відношенні, якщо не у всіх відношеннях, Фергюсон вважав Емі Шнайдерман чоловічою версією Ноя Маркса, хоча, звісно, значно вродливішою версією, бо була вона дівчиною, а не булькатим та худим мов хрущ хлопцем. Але вона була розумною в тому ж самому сенсі, що і Ной, такою ж піднесеною, запальною, сповненою тріскучого ентузіазму, і з часом Фергюсон усвідомив, наскільки сильно залежав він від них обох, неначе вони були мов крила метелика у нього на спині, котрі давали йому змогу підніматися над буденністю, бо без них він інколи почувався таким важким, таким приземленим, однаке у випадку зі значно привабливішою Емі тілесна привабливість була не настільки сильною, щоби вкласти Фергюсону в голову якісь амурні думки, тому Емі залишалася просто подругою, хоча й близькою подругою, його найважливішою союзницею в дедалі масштабнішій боротьбі з містечковими тупістю та бездарністю. Як же ж йому поталанило, що саме вона, а не хто-небудь інший, «успадкувала» його колишню кімнату! Можливо, то була просто примха долі, несподіваний поворот в історії їхніх життів, але завдяки їй між ними утворився зв'язок, вельми своєрідний тип близькості, який вони сприймали тепер як щось само собою зрозуміле, бо Емі не лише дихала в тому будинку тим самим повітрям, яким дихав колись і Фергюсон, вона ще й спала в тому ж самому ліжку, в якому спав він, коли там жив, в ліжку, яке його матір визнала замалим для його кімнати в новому будинку, і яке в результаті подарувала менш заможним батькам Емі. Це сталося п'ять років тому, наприкінці літа 1956 року, і хоча Емі у вересні мала піти до п'ятого класу, за два дні до початку навчального року вона впала з коня, подорожуючи заповідником Саут-Маунтін, зламала ногу, і на той час, коли перелом загоївся, був уже жовтень, тому її батьки вирішили знову віддати Емі до четвертого класу замість відправити дочку до нової школи, де вона відставала б від своїх однокласників майже на два місяці. Отак вона й опинилася в одному класі з Фергюсоном. Хоча народилися вони з інтервалом лише в три місяці, спершу їхні шкільні життя пішли дещо різними траєкторіями, але потім втрутилася переламана нога, і ці траєкторії стали ідентичними, починаючи з четвертого класу, де керівницею у них була міс

Манчіні, і аж до останніх трьох років повної середньої школи – завжди в одному класі, завжди конкуруючи один з одним, і завжди залишаючись друзями, бо відсутність амурних моментів у їхніх відносинах уберегала їх від неминучих в таких випадках непорозумінь та образ.

Того ранку, коли батько Фергюсона вирушив до Каліфорнії, тобто, в неділю двадцять четвертого грудня, напередодні Різдва, яке жодна з їхніх родин не відзначала, Фергюсон зателефонував Емі о десятій тридцять і спитався, чи можна прийти до неї в гості. Він сказав, що збирається їй дещо дати, і якщо вона вільна, то хотів би дати їй це якомога скоріше. «Так», відповіла Емі, «я вільна, просто вилежуюся собі в піжамі, читаю газету й намагаюся не думати про отой твір, який нам задали написати під час зимових канікул». Від його будинку до її було п'ятнадцять хвилин пішої ходи, і цю подорож Фергюсон здійснював у минулому багато разів, але того ранку погода була мерзотною – при морозній температурі з неба сіялася мжичка, стояла зимова погода без снігу, зате туманна, вітряна й волога, тому Фергюсон сказав, що натомість попросить матір підвезти його. В такому випадку, сказала Емі, чому б їм не зайти до неї удвох, аби ще раз поспідати? Її брат Джим телефонував хвилин з десять тому й сказав, що на вихідні не приїде, бо залишиться з друзями в Нью-Йорку, а харчі все одно вже придбані, харчів достатньо для того, щоби прогодувати десятох зголоднілих людей, і їй було б шкода їх викидати. Хвилиночку, сказала Емі, і, поклавши слухавку, гукнула своїм батькам – чи вони не проти, якщо зараз до них приїдуть Арчі та місіс Фергюсон трохи *підхарчитися* (Емі полюбляла кумедні ідіоми). Секунд через двадцять вона взяла слухавку й повідомила: «Все гаразд. Приходьте десь між дванадцятою тридцять та першою».

Отак рукопис «Двох братів» нарешті потрапив до рук Емі, і Фергюсон, сидячі в своїй колишній кімнаті з дівчиною, яка спала тепер в його колишньому ліжку, розмовляв з Емі, поки дорослі готували їжу на кухні якраз під ними. Перш за все вони обговорили свої поточні амурні справи (Фергюсон запов на дівчину, яку звали Лінда Флегг і яка відмовила йому, коли він запросив її у п'ятницю до кінотеатру, а Емі поклала свої сподівання на хлопця, якого звали Роджер Сеслоу і який начебто натякнув, що має до неї симпатію – якщо вона вірно зрозуміла його натяк). Потім поговорили про брата Джима, першокурсника Массачусетського технологічного інституту й колишнього опорного гравця баскетбольної команди в старших класах середньої школи, про те, наскільки вразив його скандал з договірними матчами в університетській баскетбольній лізі, коли спортивні ділки підкупали гравців за кілька сотень доларів, а самі заробляли на них десятки тисяч на тиждень. В нашій країні все є предметом змови, сказала Емі. Телевізійні вікторини, баскетбольні ігри вузівських команд, ринок цінних паперів, політичні вибори, але Джим був надто наївним, аби це розуміти. Може, і так, погодився Фергюсон, але Джим був наївним тому, що вбачав у людях найкраще, а це, на його думку, є хорошою рисою, одною з тих, якими він захоплювався в Еминому братові, і щойно Фергюсон промовив слово «захоплюватися», як розмова змістилася до іншої теми: до твору, який їм задали написати для конкурсу, котрий мав відбутися в січні. Тема твору називалася «Людина, якою я захоплююся найбільше». В конкурсі мусив взяти участь кожен учень сьомого, восьмого та дев'ятого класів, і призами мали бути відзначені найкращі троє творів з кожного із трьох класів. Фергюсон спитав Емі, чи визначилася вона, ким захоплюється найбільше.

– Авжеж визначилася. Бо вже час. Нам треба здати твори третього січня.

– Не змушуй мене вгадувати, бо все одно не вгадаю.

– Емма Голдман.

– Я десь чув це ім'я, але знаю про неї дуже мало. Практично нічого.

– Я також про неї нічого не знаю, але мій дядько Гіл подарував мені її біографію, і я в неї просто закохалася. Емма Голдман – одна з найвеличніших жінок в історії людства. (Коротка пауза). А ви, містере Фергюсон? Маєте якісь думки?

– Джекі Робінсон.

– А, бейсболіст, – сказала Емі. – Зрозуміло. Але ж він, мабуть, не просто якийсь пересічний бейсболіст?

– Він – чоловік, який змінив Америку.

– Що ж, непоганий вибір, Арчі. Вперед. Бажаю удачі.

– А мені потрібне твоє благословення?

– Авжеж потрібне, дурненький.

Вони розсміялися, а потім Емі скочила на ноги й заявила:

– Ходімо вниз, на кухню, я голодна як вовк.

У вівторок Фергюсон вийшов забрати пошту й знайшов у скриньці листа, принесеного кимось самотужки – без марки, без адреси, просто його ім'я через усю сторінку. Текст листа був лаконічним:

Любий Арчі!

Я тебе ненавиджу.

З любов'ю, Емі.

П. С. Оповідання віддам завтра. Хочу іще трохи поспілкуватися з Хенком та Френком, перш ніж відпустити їх назад до тебе.

Батько повернувся додому п'ятого січня. Фергюсон сподівався почути від нього щонебудь про оповідання, бажано дещо більше, аніж просто вибачення за те, що його не прочитав, але батько не сказав нічого. Не сказав він нічого про оповідання й наступними днями, тому Фергюсон виснував, що батько його просто загубив. Оскільки до того часу Емі вже повернула йому оригінальний текст, втрата копії була малозначущою. Значущим було те, що, батьку, схоже, було абсолютно байдуже до такої неважливої штуки, як синівське оповідання, а оскільки Фергюсон вирішив в жодному разі не згадувати про свій опус, допоки батько не заговорить про нього першим, то ця справа з неважливої перетворилася на вкрай важливу, і з плином часу її важливість зростала все більше й більше.

3

3.1

Був біль. Був страх. Було збентеження. Двоє незайманих позбавляли один одного цноти, маючи лише дуже приблизне уявлення про те, що вони будуть робити, і вся їхня підготовка полягала в тім, що Фергюсон примудрився роздобути пачку презервативів, а Емі, знаючи про кров, яка неминуче мала з неї вилитися, підстелила під простирадло на своєму ліжку коричневий банний рушник – то була пересторогу, підказана невмирущими старими легендами, котра, в кінцевому підсумку, виявилася непотрібною. Була радість, був екстаз усвідомлення своєї повної наготи наодинці удвох, вперше після отого випадку в дитинстві, коли вони, двоє малюків, вистрибували голяка на матраці; була можливість вперше доторкнутися до кожної часточки тіла один одного, було запаморочення від дотику оголеної шкіри до оголеної шкіри. Коли ж їхнє збудження сягнуло піка, постала проблема переходу до іншої стадії, йому було боязко вперше проникати в іншу людину, а їй було боязко відчувати це проникнення; в перші секунди Емі напружилася, бо їй було боляче, а Фергюсон впав у розпач через те, що він спричинив той біль, тому вони уповільнилися, вийшли один з одного й взяли трихвилинний тайм-аут. Потім Емі вхопила Фергюсона за причинне місце і наказала почати знову: «Візьми й зроби, Арчі, за мене не хвилюйся, просто роби те, що треба», і Фергюсон зробив те, що треба, усвідомлюючи, що не може не турбуватися про Емі, але водночас розуміючи, що межу все ж таки треба перетнути, що слід скористатися нагодою, яка їм випала, а Емі, попри біль, який неначе розривав її навпіл, розсміялася, коли все скінчилося, розсміялася своїм гучним сміхом і мовила: «Я така щаслива, що мені хочеться померти».

То був дивний уїк-енд. Жодного разу не покинувши квартири, вони сиділи на дивані й дивилися по телевізору, як Ліндона Джонсона приводили до присяги на посаду президента, як Освальда відправляли до в'язниці в заляпаній кров'ю футболці, як він протестував перед телекамерами, заявляючи, що його просто підставили, що він – «маріонетка» (це слово Фергюсон відтоді завжди асоціюватиме з хирлявим молодиком, котрий вбив Кеннеді самотужки – або не вбив?), дивилися коротку паузу між новинами, під час якої оркестр грав реквієм з «Героїчної симфонії» Бетховена, дивилися похоронну процесію, яка рухалася вашингтонськими вулицями у неділю, і під час якої Емі схлипнула, побачивши коня без вершника, дивилися, як Джек Рубі, прослизнувши до відділку далласької поліції, вистрелив Освальда у живіт. *Ірреальне місто*. Цей рядок з Еліота раз по раз вибухав у свідомості Фергюсона протягом тих трьох днів, коли вони з Емі поволі повиїдали на кухні всі харчі – яйця, телячі відбивні, порізану шматками індичку, сир, консервні банки з тунцем, кашу та печиво. Емі курила багато, як ніколи, а Фергюсон і собі закурив вперше відтоді, як вони почали зустрічатися; вони сиділи удвох на дивані, час від часу гасячи в унісон недопалки, а потім падаючи один одному в обійми й цілуєчись, бо не могли не скоювати цей блюзнірський акт цілування навіть під час траурної церемонії поховання вбитого президента; кожні три-чотири години вони полишали диван і знову усамітнювалися в спальні, де скидали з себе всю одіж і падали на ліжку, їм обом уже було боляче, не лише Емі, а й Фергюсону, але вони не могли стриматися, задоволення кожного разу було сильнішим за біль, і хоча був той уїк-енд для країни похмурим та безраднішим, для них він став найважливішим та найвеличнішим уїк-ендом в їхньому юному житті.

Погано було те, що інша слухна нагода трапилася їм аж через два місяці. Фергюсон продовжував їздити до Нью-Йорка кожен суботу, але квартира Емі ніколи не була порожньою достатньо довго, щоб вони знову отримали змогу повернутися до спальні. Один з її батьків завжди був вдома, часто – двоє, і Емі та Фергюсону нікуди було подітися, їм залишалося тільки

сподіватися, що Шнайдермани знову виберуться кудись надовго за місто, але вони не вибиралися. Саме тому Фергюсон і прийняв запрошення своєї кузини поїхати наприкінці січні до Вермонту покататися на лижах. Ні, на лижах кататися він не любив, бо колись спробував, і йому не сподобалося, але коли Френсі сказала, що будинок, який вони мали орендувати, являв собою простору споруду з п'яти кімнат, то Фергюсон побачив проблиск надії. Там багато місця, сказала Френсі, і саме тому, за її словами, вона його й запросила, і якщо йому захочеться взяти з собою друга, то для нього в будинку також знайдеться місце. «А подругу можна вважати другом?», поцікавився Фергюсон. «Авжеж!», відповіла Френсі, і з того, як вона відповіла на його запитання, з того спонтанного ентузіазму, з яким вона вимовила оте дзвінке «Авжеж!» Фергюсон цілком природно припустив, що кузина зрозуміла: він натякнув їй про те, що вони з Емі тепер – пара і що їм би хотілося жити в одній кімнаті, бо, зрештою, Френсі вийшла заміж у вісімнадцять років, тобто, лише на один рік старшою за нинішню Емі, і хто-хто, а його двадцятисемирічна кузина, його найулюбленіша кузина іще з того часу, коли він пішки ходив під стіл, добре знала, що то є таке – невгамована хтивість юності. До отого бадьорого «Авжеж!» Емі поставилася з меншим оптимізмом, усвідомлюючи, наскільки далеко відхилилися вони від загальноприйнятих правил сексуальної поведінки, які не лише забороняли статеві стосунки між неодруженими юнаками та дівчатами, а й виставляли їх в скандальному світлі. Втім, сказала Емі, їй іще не доводилося бувати у Вермонті, вона ніколи в житті не каталася на лижах, тож «хіба може бути щось краще за уїк-енд з Арчі у снігу?» Що ж до сексу, то їм іще належало побачити, хто з них був правий, а хто – ні. Якщо правою виявиться Емі, то це все одно не означало, що у них пізно вночі не буде можливості прокрастися один до одного в ліжко. Емі та Фергюсон виїхали холодним днем у п'ятницю, втиснувшись до тіснуватого авто-універсалу разом з Френсі, її чоловіком Гері та їхніми двома дітлахами – шестирічною Розою та чотирирічним Девідом, і дорослим дуже повезло, бо малеча проспала всі п'ять годин їзди до Стоува.

Френсі назвала свою доньку на честь матері Фергюсона, хоча імена були й не зовсім однаковими. Заборона давати дітям імена іще живих батьків, дідів з бабусями та родичів і досі було чинним законом навіть серед нерелігійних євреїв, і саме цим пояснювалася різниця в одну літеру між іменами Rose та Rosa. Цю тонку відмінність запропонував Гері, який працював адвокатом, запропонував для того, щоби уникнути конфлікту з традиціоналістами в його родині, та, незважаючи на це, всім було ясно, що Роза – це Роза, і цим жестом Гері та Френсі неначе демонстрували всьому світу, що вони відвернулися від Арнольда Фергюсона, який вніс розкол у сім'ю, скоївши злочин проти рідного брата, і тепер присягають на вірність жертві того злочину – брату Стенлі та його дружині Розі, яку Френсі вподобала іще тоді, коли, будучи іще маленькою дівчинкою, побачила її вперше. Френсі було важко зважитися на цей крок – засудити свого батька, коли вона іще відчувала тісну близькість до своєї матері, брата та сестри, але Гері поставився до свого тестя з таким презирством, його огида до моральної слабкості та нечесності Арнольда Фергюсона була такою абсолютною, що Френсі не мала іншого вибору як пристати на точку зору свого чоловіка. Коли сталося пограбування, вони були одруженими вже два роки, і мешкали на північному заході Массачусетсу, де Гері писав свою дипломну роботу в університеті Вільямс. Він був одним з трьох «одруженців» у своїй групі, а двадцятидворічна Френсі була на той час вагітною їхньою першою дитинкою, котра народилася кілька місяців потому, як стало відомо про причетність Арнольда Фергюсона до пограбування складу. Решта родини на той час вже всі перебралися до Каліфорнії, і не лише її батьки, а й покірлива молоденька Руф, котра щойно закінчила середню школу й поступила на курси секретарок в Лос-Анджелесі, і навіть Джек, який кинув на останньому курсі Ратгерський університет. Френсі та Гері відмовляли його від цього кроку, але Джек послав їх під три чорти, а коли народилася Роза, то потримати немовлятко в своїх руках на Схід подалися лише матір Френсі та її сестра. Джек заявив, що він надто зайнятий і не має часу на поїздку, а зганыблений Арнольд Фергюсон не приїхав тому, що назавжди позбавив себе змоги знову повернутися на Схід.

У той нелегкий час Френсі страждала, страждала не більше й не менше за кожного в родині, але в родині тоді кожен по-своєму страждав, і, наскільки Фергюсон міг судити, страждання зробило Френсі спокійнішою, менш кипучою людиною, аніж якою вона колись була, воно перетворило її на нуднішу й менш виразну версію її колишнього «я». До того ж, її молодість фактично минула, і Френсі вже залишила позаду той період, який Фергюсон любляв називати «уматерілою дорослістю», і навіть попри те, що її заміжжя було вдалим, Гері інколи бував пихатим та владним, дедалі більше схильним промовляти довгі й претензійні монологи про занепад і загибель Західної цивілізації, особливо після того, як нещодавно перейшов на роботу до батькової фірми і почав заробляти грубі адвокатські гроші на багатих клієнтах, і така його поведінка певною мірою обтяжувала її, вже не кажучи про материнство, яке обтяжувало кожну жінку, навіть таку турботливу й люблячу, як Френсі, котрі жила заради своїх дітей так само, як колись жила заради своїх дітей тітка Джоан. Втім, думав Фергюсон, поки авто мчало крізь сутінки на північ, мабуть не треба перебільшувати. Може, життя й потріпало її трохи, але Френсі й досі залишалася тою колишньою славною Френсі, тою ж самою «чарівною кузиною» його дитинства, хоча й дещо обтяженою спогадами про батькову зраду. Але ж як вона зраділа, коли він прийняв її запрошення до Вермонту! Як шляхетно було з її боку погодитися на присутність Емі отим своїм «Аякже!» І тепер, коли вони сиділи всі в одному авто – Фергюсон позаду з двома сплячими дітлахами, а Френсі – спереду поміж Гері та Емі, він бачив у дзеркалі заднього виду вродливе обличчя своєї кухні кожного разу, коли його освітлювали фари зустрічної машини. В один з таких моментів, коли вони вже проїхали приблизно півдороги, Френсі, помітивши, що він дивиться на неї, обернулася, простягнула ліву руку, поклала йому на передпліччя й міцно стиснула. «Все нормально?», спитала вона. «Ти увесь час мовчиш».

Так, Фергюсон за останню годину майже ані слова не вимовив, але тільки тому, що не хотів розбудити дітей, тож натомість він просто розмірковував, витаючи подумки поміж давніх сімейних справ і вже не слухаючи того, про що говорили попереду Емі та Гері; шум коліс попід ним заколисував його, авто, рухаючись зі швидкістю шістдесят миль на годину, створювало в голові у Фергюсона характерне відчуття розмитості й непевності довкілля, але коли Френсі стиснула йому руку, він вийшов зі стану напівзабуття, почав прислухатися і збагнув, що мова йшла про політику, перш за все, про вбивство, яке трапилося два місяці тому, і яке й досі було постійною темою безперервних розмов: хто вбив президента, чому, за що і як, бо виглядало малоімовірним, що Освальд діяв сам-один; почали циркулювати численні версії – Кастро, мафія, ЦРУ, і навіть сам віце-президент Джонсон, носатий техасець, котрий зайняв місце «чоловіка майбутнього». Для Емі Джонсон був фактором Х, невідомою величиною, але Гері, який швидко сформував власну думку з цього приводу, назвав його «слизьким типом», політиком старого типу, який звик вирішувати питання у підкилимний спосіб і який для посади президента не годився, тоді як Емі, зазначивши, що він, можливо і має рацію, все ж таки заперечила, нагадавши про нещодавній виступ Джонсона, в якому він оголосив війну злидням, і вона вважала цей виступ найкращою з усіх президентських промов, які їй доводилося чути за все життя. Гері погодився, що дійсно, такого з часів Рузвельта іще ніхто не казав, навіть Кеннеді. Фергюсон посміхнувся, почувши, як Гері, на його превеликий подив, погодився з чужою думкою, а потім його мозок знову вирушив у дрейф, і він почав думати про Емі, про оту дивовижну Емі, яка так подобалася родині Голандерів, яка завоювала їхню симпатію з першого ж рукостискання, першого «привіт», так само, як вона завоювала його симпатію на отому вечері з шашликами на День Праці, і тепер, коли вони наближалися до кордону штату Вермонт, йому залишалось тільки благати Бога, щоби все склалося так, як планувалося, щоби невдовзі вони удвох знову опинилися голі під ковдрою в чужій кімнаті, в чужому будинку посеред глухомані Нової Англії.

Будинок дійсно виявився таким великим, яким його й розписували, хоча гірської вершини, яка мала б виднітися за десять миль від цього лижного курорту, ніде не було видно. Він мав три поверхи замість звичних двох і був споруджений десь на початку дев'ятнадцятого сторіччя, тому кожна дошка долівки в цій пронизуватій протягами дерев'яній споруді рипіла. Рипіння становило потенційну проблему, оскільки виявилось, що вірною була саме та інтерпретація вигуку «Авжеж!», яку дала йому Емі. Фергюсон змушений був визнати її правоту, коли група з шести осіб зробила ознайомчу екскурсію будинком, в результаті якої стало ясно, що господарі і не думали дозволяти їм ночувати в одній кімнаті. Тому Емі з Фергюсоном вдалися до запасного плану, котрий Фергюсон називав «рішенням в стилі французького фарсу»: їм доведеться відчиняти й зачиняти двері на іржавих завісах, прокрадатися темними незнайомими коридорами і заповзати до ліжок, які їм не призначалися, а зрадливі стогнучі дошки долівки на роль їхніх спільників явно не годилися. На щастя, Гері та Френсі запропонували «дорослим дітям» скористатися двома спальнями на мансарді, щоби «малі діти» могли ночувати на одному поверсі зі своїми батьками, аби ті були б поряд на той випадок, коли Розі наснитися кошмар, а Давид напісяє у ліжко. «Це значно краще», подумав Фергюсон. Зрозуміло, що дошки верещатимуть аж угорі, на мансарді, і резонуватимуть через нижню стелю, але людям інколи хочеться серед ночі до туалету, а хіба ж можна в такому старому будинку обійтися без лячного, як у фільмах жахів, рипіння дощок? Якщо їм повезе, то вони зможуть здійснити задумане. А якщо не повезе, то що з того? Що з ними станеться? Нічого особливого, сказав Фергюсон подумки. А може, нічого не станеться взагалі.

Спершу все йшло як по маслу. Побачення вони призначили на одинадцяту тридцять, аж через півтори години після того, як малих повкладали спати, а зморені батьки сказали їм «добраніч». У призначену годину все було тихо й спокійно, окрім випадкового пориву вітру, який проникав крізь тріщини в стінах, та торохтіння флюгера на даху. Звісивши босі ноги на підлогу зі свого ліжка, Фергюсон вирушив у свою довгу подорож до кімнати Емі, обережно ступаючи навшпиньки розхитаними дошками і завмираючи після найменшого писку, який видавало дерево; порахувавши до п'яти, він наважувався на наступний крок. Двері своєї кімнати він залишив прочиненими, щоби не повертати ручку і таким чином уникнути небезпеки спричинити надміру гучний звук клямки, а завіси, хоча й були вони трохи іржавими, виявилися тихішими за виття вітру. Згодом Фергюсон вийшов у коридор (ця фаза подорожі потребувала чотирнадцяти кроків), потім легенько штовхнув двері Еминої спальні, які також були прочинені, і, нарешті, опинився всередині.

Ліжко було вкрай вузьким, але в ньому лежала гола Емі, і Фергюсон, знявши свої довгі труси, прослизнув до неї в ліжко і ліг поруч, так само голий. І було йому так добре, так ідеально співпадало відчуття реальне з відчуттям очікуваним, що вперше в житті реальне та уявне стало ідентичним, як ніколи абсолютно одним і тим самим відчуттям, і Фергюсону здалося, що то був найщасливіший момент в його житті, бо був він не з тих, хто дотримувався думки, що здійснене бажання призводить до розчарування, принаймні, не в цьому випадку, коли бажати Емі не мало сенсу без того, щоб нею володіти, не мало сенсу без того, щоби Емі бажала його, і чудо полягало в тім, що вона його дійсно бажала, і тому його бажання й справді здійснювалося, даючи можливість провести кілька моментів в ефемерному царстві неземної благодаті.

Протягом отого сумбурного уїк-енду два місяці тому вони багато чому навчилися, спершу незграбні й невмілі, бо майже про все майже нічого не знали. Але поволі вони набули певних знань про те, що намагалися робити; мабуть, то не було досконале знання, але вони, принаймні, засвоїли ази розуміння того, як функціонує тіло партнера, бо без таких знань істинної насолоди отримати не можна, особливо для Емі, якій доводилося вчити невігласа Фергюсона тим різноманітним аспектам, якими жінки відрізняються від чоловіків, і тепер, коли він почав усвідомлювати, що до чого, він став почуватися спокійніше і впевненіше, ніж тоді в Нью-

Йорку. Тому цього разу все виходило краще, настільки краще, що в отій непроглядно темній кімнаті у Вермонті вони й думати забули, де знаходяться.

Ліжко являло собою стару залізну конструкцію з тонким матрацом поверх двох десятків пружин, і рипіло воно так само, як і та дерев'яна підлога, на якій воно стояло. Воно рипіло під вагою одного тіла, та коли на отому матраці почали рухатися в унісон двоє тіл, ліжко загуркотіло мов грім. Шум, який воно видавало, нагадував Фергюсону паровоз, що мчить зі швидкістю сімдесят миль на годину, тоді як Емі цей шум здався схожим на друкарський прес, що вивергає півмільйона примірників ранкового видання бульварної газети. В обох випадках шум був надто гучним як для задуманого ними легкого «французького фарсу», і тепер, коли цей шум долетів до їхніх вух, в головах у них не лишилося нічого, окрім шуму, окрім їхніх безперестанних хаотичних вигуків, та хіба ж можна зупинитися, коли вони вже підійшли до самісінького краю, готові упасти в прірву екстазу? Ні, не можна. І тому вони знавісніло кохалися, доки не зірвалися в безодню, а коли їхній локомотив зупинився, і у них з'явилася можливість чути щось інше, окрім власного шуму, Емі та Фергюсон почули іще один шум, який долітав з нижнього поверху. То було скигління приголомшеної й наляканої дитини, скоріш за все, то був Девід, різко розбуджений гуркотом, який вони зчинили нагорі, а через мить почувся звук швидких кроків – напевне, то Френсі поспішала заспокоїти свого малюка, поки батько Гері хропів, не прокидаючись. І в цю мить присоромлений і переляканий Фергюсон вистрибнув з ліжка Емі й кинувся пристрибом до своєї кімнати – завіса глухо гепнулася об сцену, і їхня вистава на Гран-Бульварі в стилі французького фарсу скінчилася, не встигнувши як слід початися.

О сьомій тридцять наступного ранку Фергюсон увійшов до кухні і застав там Розу та Девіда, які сиділи за столом стукаючи по його поверхні ножами та виделками й скандуючи в унісон: «Хочемо млинців! Хочемо млинців!» Гері сидів напроти, мовчки сьорбаючи каву і покурюючи свою першу за поточний день цигарку «Парламент». Френсі, стоячи біля печі, кинула на свого кузена роздратований погляд, а потім знову заходилася готувати яечню. Емі ніде не було видно, і це, вочевидь, означало, що вона й досі спала нагорі в своєму вузькому ліжку.

Гері поставив чашку на стіл і пояснив:

– Ми пообіцяли їм учора млинців, але забули те, з чого вони випікаються. Як можна переконатися, ідея яечні їм не надто подобається.

А руденька Роза та білявий Девід продовжували грюкати по столу ножами й виделками, узгоджуючи свої удари зі скандування свого гасла:

– Хчем млинців! Хчем млинців!

– Тут неподалік має бути крамниця, – припустив Фергюсон.

– Під горою, а потім іще три-чотири милі ліворуч, – відповів Гері, видихнувши угору велике кільце цигаркового диму, явно натякаючи на те, що не має жодного бажання їхати туди сам.

– Я поїду, – запропонувала Френсі, викладаючи готову яечню у велику білу миску. – Ми з Арчі разом з'їздимо, правда ж, Арчі?

– Як скажеш, – відповів Фергюсон, дещо спантеличений жорсткістю запитання, більше схожого на наказ, а не запрошення. Френсі явно була на нього зла. Спершу отой непривітний погляд, коли він зайшов до кухні, а тепер оцей агресивний тон, що могло означати лише одне: вона й досі думала про оту вчорашню нічну тусню на мансарді, про оте ліжко-локомотив, яке розбудило малого на першому поверсі, про оте непробачне прогрішення, котре, як він сподівався, вона тактовно проігнорує, і хоча Фергюсон знав, що йому слід було відразу ж вибачитися, він був надто присоромлений і тому й слова не зміг вимовити. Поїздка за млинцевою сумішшю та кленовим сиропом не мала жодного стосунку до потурання дитячій забаганці. То був лише привід залишитися з ним сам на сам, аби розібратися з тим, що сталося, й дати йому прочухана.

Тим часом діти плескали в долоні та радісно гукали, святкуючи свою перемогу й посилаючи повітряні поцілунки своїй матері, яка не побоялася заради них вирушити в подорож у таку холодну й сніжну погоду. Гері, який, схоже, був не в курсі того, що відбувається, або, принаймні, виказував до цього свою повну байдужість, загасив свою цигарку, й взявся наминати яечню. Поглинувши один шматочок, він наштрикнув наступний на виделку і простягнув Девіду. Той подався вперед і проковтнув його. Потім свій шматочок з'їла Роза, а наступний Гері з'їв сам.

– Смачно, еге ж? – спитав він.

– Смакота! – підтвердила Роза.

– Смакота для живота! – озвався Девід, розсміявшись над власним жартом, а потім розкрив рота й проковтнув ще один шматочок яечні, який простягнув йому батько.

Фергюсону, який спостерігав за цією сценкою, зашнуровуючи черевики й вдягаючи зимову куртку, двоє малих здалися схожими на двох пташенят, яких годує дорослий птах-батько. «Черв'ячки чи яечні – все одно, голод є голод, роззявлені роти – це роззявлені роти, хоч у птахів, хоч у людей. Так, потім мають бути млинці, але задля хорошого ранкового старту треба спершу чимось підхарчитися».

А надворі були реальні птахи: сірий горобець, вівсянка-кардинал з матово-червоними грудьми, червонокриллі дрозди – спалахи кольорів, на тлі біло-сірого неба, кілька ознак пультуючого життя в суворому зимовому довкіллі, і коли Фергюсон, перетнувши з кухнею засніжений двір, сідав до блакитного універсалу, йому стало шкода, що уїк-енд буде зіпсований абсолютно безглузким скандалом. Скільки він себе пам'ятав, вони з Френсі ще ніколи не сварилися, між ними не було сказано жодного лихого слова, їхня обопільна симпатія була постійною й непорушною, то була єдина міцна дружба, яка сформувалася у нього з цього боку родичів – розпорошеного клану схиблених деструктивних Фергюсонів, з усіх кузенів, кузин, дядьків та тіток, сестер та братів лише вони з Френсі спромоглися уникнути отих дурних проявів ворожнечі, і йому було боляче думати, що вона ось-ось напуститься на нього.

Ранок був холодним, але не надто холодним як для такої пори року, лише кілька градусів морозу, і тому двигун завівся з першого ж повороту ключа. Поки вони сиділи, чекаючи, коли двигун прогріється, Фергюсон спитав, чи не буде краще, якщо за кермо сяде він. Водійських прав він ще не мав, бо до сімнадцяти років йому залишалося ще півтора місяці, але він мав посвідчення учня, а за умови, що Френсі, як особа з водійськими правами, була разом з ним в одному авто, то Фергюсон мав законне право сісти за кермо. Фергюсон додав, що він – хороший водій, бо батьки вже багато місяців дозволяли йому кермувати машиною, коли вони разом з ним вирушали в якусь поїздку – чи то утрюх, чи то удвох, і при цьому ані батько, ані матір не мали жодних нарікань щодо його водійських навичок. Френсі стримано посміхнулася і сказала, що не сумнівається в тім, що він – прекрасний водій, можливо, навіть кращий за неї, але зараз за кермом вона, і вони ось-ось поїдуть, а для того, хто жодного разу не їздив ґрунтовою дорогою, спуск з гори може виявитися незвичним і тому – небезпечним, тож наразі кермуватиме вона, а вже після того, як вони доберуться до крамниці й скупляться, то Фергюсон, можливо, сяде за кермо перед тим, як вирушити назад.

Але сталося так, що назад вони не вирушили. Вони не змогли повернутися з господарчої крамниці Міллера, бо так до неї й не доїхали, і того ранку, який Фергюсон назвав «всім ранкам ранок», і він, і Френсі заплатили кожен свою ціну за оту перервану подорож в горах Вермонту, особливо Фергюсон, якому довелося платити за неї ще довгий час у майбутньому, і хоча ніхто не винуватив його за ту аварію (як можна було винуватити його, коли він навіть за кермом не сидів?), він все ж таки картав себе за те, що змусив Френсі відірвати очі від дороги, бо якби вона не кинула на нього швидкоплинного погляду, то її не занесло б на вкритій льодом ділянці дороги, і авто не врізалось б в дерево.

Річ була в тім, що Фергюсон не хотів, аби його втягнули в суперечку. Але Френсі мала всі підстави сердитися на нього, тому він вирішив, що найкращим способом поведінки буде помовкувати й казати якомога менше, кивати головою й погоджуватися з усім, що казатиме йому кузина, хоч як би суворо вона його не шпетила, і придушувати будь-яке бажання захищатися. Нехай лютує, думав він, але допоки йому вдаватиметься заважати її гніву породити його власний гнів, то, можливо, конфронтація буде короткою, слабкою, і невдовзі про неї всі забудуть.

Отак думав Фергюсон. Втім, він помилявся, і його помилка полягала в тім, що він гадав, наче основна проблема полягала в шумові, який вони здійняли разом з Емі, і в неповазі та егоїзмі, який вони проявили, завдавши тим шумом дискомфорту оточуючим. Але шум був лише частиною проблеми, і коли він почув, що претензії з боку Френсі є значно більшими, аніж ті, до яких він приготувався, це застукало його зненацька, тому коли Френсі напустилася на нього, він у відповідь напустився на Френсі.

Їй вдалося вдало з'їхати з гори, але коли авто опинилося біля підніжжя й зупинилося, вона звернула праворуч замість ліворуч, а оскільки Гері сказав, що звертати треба ліворуч, то Фергюсон нагадав про це Френсі, але вона лише міцніше вчепилася пальцями в кермо і сказала йому не перейматися, бо Гері часто плував напрямки, і не лише напрямки а й багато чого іншого, тому якщо він сказав ліворуч, то це означає праворуч. «Смішно чути таке від неї», подумав Фергюсон, але ті слова у вустах Френсі звучали зовсім не смішно, вони звучали злостиво й трохи зневажливо, неначе Френсі за щось гнівалася на Гері, або за щось інше на когось іншого, наприклад, на свого брата Джека, який останнім часом з нею майже не спілкувався, або на свого недолугого батька, якого нещодавно знову вигнали з роботи, а може, на всіх трьох чоловіків одночасно, а Фергюсон просто став того ранку четвертим і потрапив під роздачу, і той факт, що Френсі дійсно повернула не туди, куди треба, і лише віддалялася від крамниці, жодним чином не покращив її настрою, коли вона виявила свою помилку, а це означало, що друга половина перерваної поїздки була змарнована на звивисті об'їзні дороги в пошуках зворотного маршруту до головного шосе, з якого вони звернули, і в розпал свого роздратування, яке охопило зазвичай неагресивну кузину, Френсі, насамкінець, повернулася до тої справи, яка змусила їх вирушити в дорогу, і виклала кузену все начистоту.

Який жаль, сказала вона, який жаль і яке ж це розчарування, що її улюблений хлопчик перетворився на шахраюватого брехуна, іще одного негідника в низці йому подібних, і як же ж він посмів «використати її» так, як він це зробив: притягнув з собою до Вермонту свою подругу, щоби тишком-нишком подовбатися з нею вночі, коли всі полягали спати... Як же ж це огидно – двоє сексуально стурбованих підлітків зачаровують всіх своєю харизмою, а потім тихцем зустрічаються в кімнаті на мансарді й осатаніло довбуться, а під ними сплять «двоє малих дітей», як же ж він міг так вчинити з нею, зі своєю кузиною, яка так любила його від того дня, коли він тільки-но на світ народився, яка купала його й доглядала, спостерігаючи, як він зростає, і що ж тепер вона скаже його матері, котра відпустила його до Вермонту, знаючи, що з нею він буде у безпеці. Тут йшлося про довіру, продовжила Френсі після невеликої паузи, а він ту довіру взяв та й зламав, обдурив свою кузину у її ж власному домі, він, некерований підліток, який навіть не може стримати власну хтивість у штанях хоча би на одну ніч! Вона не збирається терпіти його присутності, вона сьогодні ж посадить його разом з отою хвойдою на автобус і відправить назад до Нью-Йорку, тож прощайте й скатертю дорога їм обом!

Це був початок. П'ять хвилин потому Френсі й досі говорила, а коли Фергюсон, нарешті, сказав їй, щоби вона замовкла, а потім крикнув, що з нього досить і він піде пішки назад до будинку збирати свої речі, Френсі повернулася до нього і сказала з проблоском божевілля в очах: «Не сміши мене, Арчі, ти ж тут замерзнеш на смерть!», і це переконало його, що в неї дійсно щось не в порядку з головою, що вона на грані повного безумства. Через те, що вона й далі дивилася на нього так, наче вже не пам'ятала того, що казала йому буквально кілька

хвилин тому, Фергюсон мимоволі посміхнувся їй, а коли вона посміхнулася йому у відповідь, він здогадався, що Френсі кинула слідкувати за дорогою – і через секунду автомобіль влетів у дерево.

В 1964 році авто ременів безпеки іще не мали, тому вони обидва отримали травми навіть попри те, що авто рухалося з відносно невисокою швидкістю тридцять-тридцять п'ять миль на годину. У Френсі: струс мозку, перелам лівої ключиці, спричинений ударом об кермо, а після виписки з шпиталю у Вермонті її перевели до шпиталю в Нью-Джерсі, де, як сказали Гері лікарі, вона мала пройти курс лікування від нервового розладу. У Фергюсона: непритомність, кровотеча з голови, з передпліччя і з правого зап'ястя. Це сталося через те, що його викинуло крізь лобове скло, і хоча жодна кістка переламана не була (рідкісний випадок, який лікарі назвали «медичним чудом»), два пальці на його лівій руці були відрізані уламками лобового скла – обидва суглоби великого пальця і верхній суглоб вказівного, а через те, що пальці загубилися в снігу й знайти їх можна було лише навесні, Фергюсону випала доля йти далі життєвим шляхом з вісьмома пальцями на руках.

Цей удар долі він переніс важко. Він знав, що мав би радіти з того, що не загинув, але те, що йому вдалося вижити, вже стало доконаним фактом, який не підлягав сумніву, і тепер йому хотілося лише розпачливо вигукнути: «Що ж зі мною тепер буде?» Його рука була спотворена, і коли з неї зняли бинти й показали йому, як вона виглядає і як їй судилося виглядати відтепер і до скону, Фергюсон відчув огиду до того, що побачив. То була не його рука. Вона належала комусь іншому, і коли він поглянув на зашиті гладенькі обрубки, які були колись його великим та вказівним пальцями, йому стало нудотно, і він відвернувся. Така відразлива, така огидна – це ж просто рука якоїсь потвори. Фергюсон подумки відмітив, що він приєднався до когорти проклятих, що віднині його зневажатимуть як одного з тих скалічених, спотворених людей, які більше не вважаються повноправними членами роду людського. А на довершення до цього постійного болісного приниження ще й доведеться переучуватися багатьом речам, яким він навчився іще малим хлопцем, тим сотням маніпуляцій, які особа з повним комплектом пальців підсвідомо виконує кожного дня – зав'язує шнурки, застібає сорочку, ріже ножем харчі, друкує на машинці, і допоки ці маніпуляції знову не стануть для нього автоматичними, що може розтягнутися на місяці, а, може, і роки, він постійно пам'ятатиме про свою ущербність. Так, Фергюсон уникнув смерті, але в перші дні після аварії всі слова, що починалися на «с», тулилися до нього наче зграйка голодних дітей, і він виявив, що не може скинути з себе чари спричинених ними емоцій: смертельний, спотворений, сумнів, стрес, схиблений, сумний, спантелечений, скалічений...

А найбільше він боявся, що Емі більше його не любитиме. Ні, вона не зробить цього свідомо, і навряд чи намагатиметься розібратися у власних почуттях, але хіба ж приємно, коли до вас доторкується скалічена й спотворена рука? Це неодмінно викличе відразу, це уб'є всяке бажання, і ота відраза, мало-помалу накопичуючись, призведе до того, що Емі почне уникати його, а потім кине назавжди, а якщо він втратить Емі, то буде розбите не лише його серце – буде назавжди зруйноване все його життя, бо хіба ж зможе привабити будь-яку нормальну жінку схожий на нього чоловік: жалюгідна скалічена істота з пазурами замість лівої руки? Нескінченний сум, нескінченна самотність, нескінченне розчарування – отакою буде відтепер його доля, і навіть попри те, що Емі сиділа з ним у шпиталі цілий уїк-енд, а потім відпросилася зі школи, щоби побути з ним в понеділок, вівторок і середу, навіть попри те, що вона гладила йому обличчя й казала, що все буде так само, як і раніше, що втрата двох пальців – це, звісно, велике нещастя, але далеко не кінець світу, що мільйони людей живуть зі значно гіршими каліцтвами і мужньо несуть свій хрест, ніколи цим особливо не переймаючись, Фергюсон, вдивляючись в її обличчя, не міг позбутися враження, що бачить перед собою примару, двійника Емі, який

імітує справжню Емі, і якщо він на кілька секунд заплющить очі, то вона може зникнути іще до того, як він встигне знову їх розкрити.

Його батьки також приїхали побути з ним, і були вони до нього навдивовижу лагідними, так само навдивовижу лагідними, як і Емі, так само навдивовижу лагідними, як і лікарі та медсестри, однак звідки їм знати, як він почувається, звідки їм знати, що це – дійсно *кінець світу*, принаймні, тої його часточки, яка належить йому, і хіба ж міг він відверто розповісти їм про той спустошливий відчай, який він відчував кожного разу, коли думав про бейсбол, цю, за висловом давно забутої Анни-Марії Думартін, «найтупішу гру з усіх коли-небудь винайдених», яку він і досі дуже любив? Хіба ж міг він їм відверто й широко розповісти, з яким нетерпінням чекає він на перші ігри вузівських команд, які мали розпочатися в середині лютого? А тепер оця бейсбольна часточка його світу також канула в Лету, бо він вже ніколи не зможе тримати биту так, щоби зробити нею сильний замах, ніколи не зможе вправно користуватися рукавичкою, призначеною для п'яти пальців. Так, він, звісно, може спробувати грати знову, але, зважаючи на фізичну ваду, рівень його гри неминуче скотиться до посереднього, що буде для нього абсолютно неприйнятним, бо він готувався до найважливішого ігрового сезону у своєму житті, в якому мали взяти участь вузівські команди з усього округу та всього штату, і який мав би набути такого розголосу, що на ігри приходили б селекціонери з професійних команд, щоби придивитися до чудесної гри отого *чаклуна* в третій базі з середнім показником 0,400. В результаті він міг би підписати контракт з яким-небудь відомим клубом і стати першим письменником-бейсболістом в історії американського спорту, лауреатом як Пулітцерівської премії, так і відзнаки «Найкращий гравець». А через те, що Фергюсон так і не насмілювався ні з ким поділитися своїми дерзновенними планами, він вже не зможе цього зробити ніколи, особливо зараз, коли він не міг без сліз думати про своє повернення до Монклеру, де йому доведеться сказати тренеру, що він більше не зможе виступати за команду. При цьому він підніме свою скалічену ліву руку, аби продемонструвати, що його кар'єра скінчилася, і суворий та скупий на емоції Сол Мартіно розуміюче кивне головою і пробурмоче кілька коротких слів, які матимуть приблизно такий вигляд: «Жорстокий облом, нічого не скажеш. Нам дуже бракуватиме тебе, хлопче».

Емі з батьком поїхали в четвер, але його матір, яка приїхала в маленькому орендованому авто і ночувала в мотелі поблизу, залишалася з Фергюсоном, допоки його не виписали зі шпиталю. Сила її співчуття була для нього майже нестерпною, вона не зводила з нього своїх засмучених очей, і він розумів, наскільки глибоко його страждання проникло в її душу й стало її власним стражданням. Однак матір, знаючи, наскільки сильно не подобалося йому, коли вона бідкалася й причитала, не стала зациклюватися на його каліцтві, не стала давати непотрібні поради, не стала підбадьорювати його й не пролила жодної сльозинки, і Фергюсон був їй за це дуже вдячний. Він добре усвідомлював свій теперішній жахливий стан, розумів, наскільки болісно було матері дивитися на нього, і не лише на і досі не загоєні шви на лівій руці, червоні й напухлі, а й на його забинтовані передпліччя, котрі тимчасово закривали шістдесят чотири шва, які зліпили до купи його розпороту плоть, а також на химерні вибриті ділянки на голові, де на найглибші порізи та садна також наклали шви. Але, схоже, жоден з цих майбутніх шрамів її не турбував, для неї мало значення єдине: її син пережив аварію з неушкодженим обличчям, і це вона знову й знову називала «благословенням», єдиним позитивом на тлі суцільного негативу, і хоча Фергюсону наразі було не до позитивів, він зрозумів її точку зору, оскільки матір орієнтувалася на існуючу ієрархію ушкоджень: жити з ушкодженою рукою було далеко не так жахливо, як жити з ушкодженим лицем.

Фергюсону було вкрай важко зізнатися самому собі, що йому дуже хотілося, аби матір була з ним якомога довше. Кожного разу, коли вона сідала на стілець біля його ліжка, йому ставало трохи краще, ніж на самоті, інколи – значно краще, однак він все одно не наважувався зізнатися їй в цьому, не наважувався сказати їй, як він боявся, коли думав про своє

непевне й похмуро майбутнє, про довгі, позбавлені любові та ласки, роки самотності, котрі перед ним маячили, не наважувався висловити оті дитячі, сповнені самоспівчуття страхи, і тому він майже нічого не розповідав матері про себе, а матір, в свою чергу, не наполягала, щоби він розповідав більше. Загалом, мабуть не було б жодної різниці – розповідав би він про себе, чи не розповідав, бо матір все одно якимось чином вже здогадалася, про *що* він думав, їй завжди вдавалося проникати в синівські думки та почуття іще відтоді, коли він був маленьким хлопчиком, тож хіба могло щось бути інакше тепер, коли він був уже старшокласником? Втім, окрім самого Фергюсона були інші теми розмови, перш за все – Френсі та її загадковий нервовий розлад, який вони всіляко обговорювали аж до кінця свого перебування у Вермонті, і тепер, коли Френсі виписали з одного шпиталю й перевели до другого, що з нею буде? Матір достеменно не знала. Вона знала лише те, що сказав їй Гері, а в тому, що він їй сказав, розібратися було важко, ясно було лише те, що ця проблема визрівала вже довгий час. Стрес, якого вона зазнала в результаті кримінальної поведінки батька, – можливо. Негаразди в сімейному житті – можливо. Сум через те, що вона вийшла заміж надто рано – можливо. Або все з вищеванеденого, або щось абсолютно інше. Спантеличувало те, що Френсі завжди виглядала такою здоровою й психічно стійкою... Така собі перлина в оправі з радісного ентузіазму, світло у віконці для кожного, хто її знав. І раптом – ось це.

«Бідолашна Френсі», сказала матір. «Моя люба дівчинка захворіла. Її родина – за тисячі миль звідси, і нема кому за неї потурбуватися. Мабуть, цим займуся я, Арчі. Через пару днів ми повернемося додому, і тоді це стане моєю новою роботою. Повернути Френсі до норми».

Фергюсон подумки спитав себе, чи зміг би хто-небудь, окрім його матері, зробити таку потрясаюче жакливу заяву, свідомо ігноруючи можливість того, що у видужанні Френсі важливу роль могли б зіграти й психіатри, неначе лише любов та безперестанна турбота були єдиними ліками для розбитого серця. Ця заява була такою божевільною й наївною, що Фергюсон не втримався і розсміявся, а коли почув власний сміх, то збагнув, що засміявся вперше після аварії. «От і молодець», подумки похвалив він себе. «І матір також молодець», подумав Фергюсон. Може, її заява й прозвучала абсурдно, але він, все ж таки, був неправий, коли розсміявся, бо був у материних словах один прекрасний аспект – вона вірила в те, що сказала, вірила кожною часточкою свого єства, що їй вистачить сили тягнути на своїй спині цілий світ.

Найгіршим у поверненні додому було повернення до школи. В шпиталі було важко, але, принаймні, там Фергюсон почувався захищеним, відгородженим стінами від чужих людей в безпечному притулку своєї палати, але тепер він мав повернутися до свого колишнього світу, де всі матимуть можливість бачити його, а йому дуже не хотілося, щоби його бачили.

Був лютий, і матір, готуючи його повернення до школи, зв'язала Фергюсону спеціальні рукавички, одну нормальну, а другу – для трьох з половиною пальців, викроєну під нові контури його скаліченої лівої руки; то були надзвичайно зручні рукавички, зроблені з дуже м'якої кашмірової шерсті непоказного світло-брунатного кольору, який не кидався в очі й не привертав уваги, тому нові рукавички були практично непомітними. Решту місяця й половину наступного Фергюсон носив ліву рукавичку в приміщенні школи начебто за рекомендацією лікаря – для захисту руки, яка продовжувала загоюватися. Це трохи допомогло, так само, як і в'язана шапочка, котру він – теж начебто за порадою лікаря – також носив як у приміщенні, так і на дворі, ховаючи під нею строкату поверхню своєї голови. Коли волосся відросте, і залисини зникнуть, він ту шапочку зніме, але вона добре прислужилася Фергюсону на перших стадіях його повернення до звичного шкільного життя, прислужилася так само, як і сорочки та светри з довгими рукавами. То була типова одіж для лютого, але вона ще й приховувала хрестоподібні шрами на обох передпліччях, які й досі жахали своїм фіолетово-червоним відтінком, а завдяки тому, що Фергюсона звільнили від фізкультури допоки лікар не оголосить про його повне

одужання, йому не доводилося роздягатися в душі перед своїми однокласниками, і тому ніхто з них не бачив шрамів, доки вони не побіліли й не стали майже невидимими.

За допомогою цих хитрощів Фергюсону вдалося дещо полегшити свої страждання, але йому все одно було важко, як важко буває повернути до крамниці *пошкоджений товар* (саме так висловився один з його колишніх товаришів по бейсбольній команді, чії слова Фергюсон випадково підслухав), і хоча його друзі та вчителі одностайно співчували йому й намагалися не витріщатися на ліву руку в рукавичці, не всі у школі були його друзями, і ті, хто активно висловлював йому свою антипатію, потайки зловтішалися, вважаючи, що зарозумілий та бундючний Фергюсон зазнав заслуженого покарання. Він сам був винуватий в тім, що багато людей відвернулися від нього протягом кількох останніх місяців, бо він сам від них відвернувся, коли почав зустрічатися з Емі й відхиляти запрошення на суботні вечірки і майже не з'являючись в компаніях по неділях, тому популярний маленький хлопчик, чії чорно-білий та кольоровий портрети і досі стояли у вітрині «Роузленд Фото», перетворився на парію, на аутсайдера. Практично єдиним, що зв'язувало його зі школою, була бейсбольна команда, а тепер, коли з бейсболом довелося розпрощатися, Фергюсон став почуватися так, наче всі розпрощалися з ним. І хоча він ходив до школи кожного дня, з кожним днем його ставало там все менше і менше.

Попри відчуженість, у нього й досі залишалось кілька друзів, кілька людей, до яких йому було не байдуже, але окрім тупуватого Бобі Джорджа, з яким вони колись передивлялися старі примірники журналу «Нешнл Джіогрефік» у пошуках фотографій оголених жінок, тих, до кого йому було по-справжньому не байдуже, було дуже мало, а чому він продовжував дружити з Бобі, Фергюсон і сам не міг собі пояснити – не міг пояснити аж до того вечора, коли він повернувся з Вермонту, і Бобі прийшов до нього додому привітати з поверненням. Коли Бобі побачив Фергюсона без рукавичок, без шапочки і без светру, він хотів був щось сказати, але затнувся й розплакався, а Фергюсон, спостерігаючи, як його друг не стримався й розридався спонтанним фонтаном інфантильних сліз, збагнув, що Бобі любив його більше, аніж будь-хто в усьому містечку під назвою Монклер. Всі решта його друзів співчували йому, а плакав один лише Бобі.

Заради того ж Бобі Фергюсон пішов після уроків на одне з тренувань у приміщенні – подивитися, як відпрацьовують свої навички подавач та приймач. Йому було психологічно важко стояти в отому лункому спортзалі, дивлячись, як м'ячі то опинялися у рукавичці приймача, то скакали по дерев'яній долівці, але Бобі збирався розпочати той сезон саме як подавач, і тому попросив Фергюсона поглянути, чи покращився його кидок за останній рік, а якщо не покращився, то підказати, що саме він робив не так, як слід. На ті двогодинні тренування до спортзалу пускали лише бейсболістів, і хоча Фергюсон вже не був гравцем команди, за ним і досі зберігалися певні привілеї, які надав йому тренер Мартіно, чия реакція на його каліцтво виявилася значно менш стриманою, аніж уявляв собі Фергюсон. Тренер не став, як зазвичай, стримувати емоцій, а гучно вилаявся, клянучи оту «сучу прокляту аварію» і сказавши Фергюсону, що він був одним найкращих гравців, яких йому коли-небудь доводилося тренувати, і що очікував від нього великих здобутків протягом двох останніх шкільних сезонів. І майже відразу заговорив про те, що Фергюсону слід перекваліфікуватися на подавача. З таким сильним кидком, як у нього, сказав містер Мартіно, з нього мав вийти добрий подавач, і тоді всім будуть «до сраки» і його середні показники і кількість вдало відбитих м'ячів. Тож якщо зараз починати вже запізно, то чом би не розпочати наступного року? А тим часом протягом поточного сезону Фергюсон міг би залишатися в команді на правах неофіційного помічника тренера – проводити заняття із загальної фізичної підготовки та напрацювання гравцями необхідних навичок, обговорювати з ним стратегію, сидячі на лавці під час гри. Звісно, якщо буде на те його бажання. І хоч як не хотілося Фергюсону пристати на пропозицію містера Мартіно, він розумів, що не зможе цього зробити, бо йому буде нестерпно бути в команді і насправді не бути в ній, йому не хотілося бути таким собі талісманом, який підбадьорюватиме інших.

Тому він подякував містеру Мартіно та ввічливо відмовився, пояснивши, що він *іще до цього не готовий*, і ветеран Другої світової війни, старший сержант, який брав участь в Арденській битві та визволенні Дахау, поплескав Фергюсона по плечу та побажав йому всього найкращого. А потім, на завершення теми бейсболу, тренер Мартіно востаннє потиснув Фергюсону руку і сказав: «Єдина незмінна річ у цьому світі – це гівно, мій хлопчику. Ми всі щодня ходимо в ньому по коліна, але інколи воно сягає нам по пояс, і тоді ми змушені боротися, щоби вибратися з нього і рушити далі. Рушай далі, Арчі, я поважаю твоє рішення, але якщо ти раптом зміниш свою думку, то знай, що двері для тебе завжди відчинені».

Сльози Бобі Джорджа та «завжди відчинені двері» Сола Мартіно. Дві гарні речі у світі суцільно поганих речей, Фергюсон дійсно мав рушати далі, і він вже встиг пройти певну відстань того ж дня, коли попрощався з тренером, і не мало значення, у вірному напрямку він пішов, чи у хибному, бо найголовнішим щодо «завжди відчинених дверей» було одне: що б не трапилося з ним у майбутньому, він ніколи не забуде зворушливих та промовистих слів містера Мартіно про всеосяжну й незбориму силу гівна.

До кінця зими Фергюсон здебільшого намагався триматися наодинці, щодня вирушаючи зі школи прямо додому, інколи в авто з кимось зі старшокласників, інколи – проходячи двадцять хвилин пішки. В ті дні вдома нікого не було, а це означало, що в будинку було тихо, а саме тишини найбільше хотілося йому після шести з половиною годин у школі, оглушливої й всеосяжної тишини, яка давала йому змогу оговтатися після важкого випробування – виставляти своє зарукавичене й зашаповане тіло перед двома тисячами інших тіл, які заповнювали коридори й класи протягом отих шести з половиною годин, тому для Фергюсона не було нічого кращого за можливість знову поглинути в самого себе і щезнути геть. Його батьки приходили додому о шостій з невеличким гаком, і завдяки цьому він протягом двох годин байдикувати у безлюдній фортеці, здебільшого – нагорі в своїй кімнаті з зачиненими дверима, де він міг би відчинити вікно й викурити одну-дві материних цигарки (незважаючи на її сувору заборону), смакуючи іронію ситуації: попри настійні застереження міністерства охорони здоров'я про небезпеку куріння, його тяга до тютюну лише зростала. Покурюючи запозичені у матері і такі небезпечні для здоров'я цигарки «Честерфільд», Фергюсон походжав кімнатою, слухаючи платівки – то хорову музику («Реквієм» Верді, «Урочисту мессу» Бетховена), то сольні композиції Баха (у виконанні Пабло Касальса та Глена Гульда) – або лежачи з книжкою на дивані, поволі перечитуючи цілу в'язанку книг, що їх прислала йому нещодавно тітка Мілдред, його проводир у світі книжок і літературний наставник, котра вже вдруге за останні дев'ять місяців збиралася до Парижу, тож пізніми вечорами Фергюсон читав Жана Жене («Щоденник злодія»), Андре Жіда («Фальшивомонетники»), Наталі Саррот («Тропізми»), Андре Бретона («Надя»), а також Семюела Беккета («Молой»). Коли ж Фергюсон не читав книг та не слухав музику, він почувався геть розгубленим і настільки не в ладах з самим собою, що інколи йому здавалося, наче він ось-ось лусне й розлетиться на шматки. Він хотів був і собі взятися за написання віршів, але не міг зосередитися, а кожна ідея, котра спадала йому на думку, видавалася нікчемною. Перший в історії людства поет-бейсболіст більше не міг грати в бейсбол, і тому поет у ньому також почав помирати. «Допоможіть!», написав Фергюсон одного дня. «А навіщо мені допомагати тобі?», відповів він самому собі. «Тому, що мені потрібна твоя допомога», продовжив перший голос. «Вибач», заперечив другий голос. «Кинь кликати на допомогу. Подумай натомість, що потрібно *мені*».

– А хто ти?

– Я – це ти, а хто ж іще?

Єдиною константою в його світі, яка не мала стосунку до гівна, були вечірні розмови з Емі по телефону. Її першим запитанням завжди було «Як ти там, Арчі?», і кожного разу він давав одну й ту саму відповідь: «Краще. Трохи краще, ніж вчора», що, насправді, відповідало істині, і не лише тому, що його фізичний стан з часом поволі покращувався, а й тому, що розмова

з Емі неначе повертала Фергюсона до його колишнього ества, неначе її голос, як клацання пальців гіпнотизера, наказував йому вийти з трансу й прокинутися. Ніхто, крім Емі, не мав над ним такої влади, тож Фергюсон, в міру свого одужання, почав підозрювати, що це мало якийсь стосунок до Еміної інтерпретації аварії, котра відрізнялася від загальноприйнятої, бо вона відмовлялася визнати її трагедією, і тому серед усіх людей, котрі любили Фергюсона, Емі співчувала йому найменше. Згідно з її світобаченням, трагедія – це була смерть або жадливе непоправне каліцтво: параліч, ушкодження мозку, брутальне спотворення тіла, але втрата двох пальців була для неї справою тривіальною, а зважаючи на те, що зіткнення авто з деревом могло призвести до смерті або брутального спотворення, треба було тільки радіти тому, що Фергюсон пережив цю аварію без будь-яких трагічних наслідків. За бейсбол, звісно, шкода, але то була лише невеличка обов'язкова плата за привілей залишитися живим, хоча й без двох пальців, а якщо нині у нього виникли проблеми з написанням поезії, то нехай поезія трохи відпочине, і не треба про неї клопотатися, а якщо станеться так, що Фергюсон більше не напише жодного вірша, то це означатиме, що він взагалі народився не для того, щоби писати поезію.

– Ти починаєш нагадувати мені доктора Панглоса з «Кандіда», – якось сказав їй Фергюсон увечері по телефону. – Той казав: «Все завжди трапляється на краще в нашому найкращому з світів».

– А от і ні, – заперечила Емі. – Панглос – ідіот-оптиміст, а я – розумний песиміст, тобто, песиміст з епізодичними проблисками оптимізму. Майже все, що трапляється, трапляється на гірше, але не завжди, розумієш, нічого не буває «завжди», але я *завжди* очікую найгіршого, а коли це найгірше не трапляється, то я звеселяюся й починаю міркувати й говорити як оптиміст. Я могла тебе втратити, Арчі, але все ж таки не втратила. Це все, про що я здатна зараз думати – яка я рада, що тебе не втратила.

Протягом перших тижнів після повернення додому з Вермонту Фергюсон почувався недостатньо дужим, щоби їздити по суботах до Нью-Йорку. Він заледве міг ходити з понеділка по п'ятницю до школи, а подорож до Манхеттена – то було б уже занадто для його зболеного й скутого швами тіла, незносною була б одна лише поїздка в трясучому автобусі, а іще ж треба було довго підніматися ескалатором в підземці, протискуватися повз штовханину людей у переходах, а піша прогулянка будь-якої протяжності зимовими вулицями разом з Емі видавалася неможливою взагалі, тому вони змінили процес на зворотний, і натомість увесь лютий та половину березня, шість субот підряд Емі приїздила до Фергюсона в Монклер. Цій новій схемі бракувало такого стимулюючого аспекту, як вуличні прогулянки, але вона мала також певні переваги над попередньою, коли вони відвідували музеї та книжкові магазини, сиділи в кафетеріях, ходили в кіно, на театральні вистави та на гулянки. Перша з цих переваг полягала в тім, що батьки Фергюсона по суботах працювали, а якщо вони по суботах працювали, то, значить, вдома нікого не було, а завдяки тому, що вдома нікого не було, вони з Емі могли піднятися нагору до його кімнати, зачинити двері й лягти у ліжку, не боячись, що хтось побачить, чим вони там займаються. Але страх все одно залишався, принаймні у Фергюсона, який переконав себе, що Емі більше його не сприйматиме, тому коли вони вперше увійшли до його кімнати в Монклері, його страх був не меншим, ніж тоді, коли вони вперше увійшли до кімнати Емі в її Нью-Йоркській квартирі. Та коли вони опинилися в ліжку, і їхні тіла поволі почали позбуватися одержі, Емі здивувала Фергюсона тим, що взяла його поранену руку й почала цілувати її, вона поволі поцілувала її кільканадцять разів, а потім припала ротом до забинтованого лівого передпліччя і також поцілувала його кільканадцять разів, після чого зробила те ж саме з забинтованим правим передпліччям, потім притулила його до своїх грудей і почала цілувати маленькі забинтовані смуги на голові, одну за одною, кожну – по шість разів, сім разів, вісім разів. Коли Фергюсон запитав Емі, навіщо вона це робить, та відповіла, що тепер ці часточки його тіла вона любить найбільше. Навіщо ти це кажеш, спитався він, вони ж-бо такі огидні, хіба ж можна любити те, що є огидним? Тому, пояснила Емі, що ці рани є пам'яттю про те, що

з ним сталося, а через те, що він залишився живим, що він зараз був з нею, те, що з ними сталося, було також тим, що з ним *не* сталося, а це означало, що оці знаки на його тілі були ознаками життя, і завдяки цьому вони не видаються їй огидними, вони видаються їй прекрасними. Фергюсон розсміявся. «Знову ти говориш як доктор Панглос!», хотів був сказати він, але не сказав нічого, зазирнувши в очі Емі, подумав, а чи правду вона каже? Невже вона й справді вірить в те, *що* тільки-но йому сказала? Чи, може, просто прикидається заради нього? А якщо вона не вірить у власні слова, то як же він може вірити їй? Але він має вірити їй, вирішив Фергюсон, бо вірити їй було його єдиним вибором, а правда, так звана всеперемагаюча правда не означала нічого, якщо зважити на те, *що* з ними сталося б, якби він їй не повірив.

Секс п'ять субот поспіль, секс в післяобідню пору, коли ріденьке лютневе світло, оминаючи краї занавісок, просочувалося у повітря довкола їхніх тіл, задоволення дивитися на Емі, коли вона знову вбиралася у свій одяг, задоволення від усвідомлення того, що її голе тіло було всередині того одягу, і це якимось дивовижним чином подовжувало інтимність сексу навіть коли вони ним вже не займалися; її голе тіло він подумки брав з собою, коли вони спускалися вниз і готували собі щось попоїсти або слухали платівки, чи дивилися по телевізору старий кінофільм, чи то недовго гуляли по району, або він читав їй уголос пасажі з «Картинок по Брейгелю» Вільяма Карлоса Вільямса, свого новопроголошеного фаворита, котрий зіпхнув Еліота з трону в результаті запеклої сутички з Воллесом Стівенсом.

Секс п'ять субот поспіль, а іще – шанс поговорити тет-а-тет після телефонних розмов у будні дні, а в три суботи з п'яти Емі затрималася в нього достатньо довго, щоби її застали батьки Фергюсона, які повернулися з роботи, що спричинилося до трьох вечерь, коли вони сиділи на кухні лише вчотирьох, і його матір була страшенно рада, що він зустрічався з Емі, а не з отою п'яницею-бельгійкою, а батько дивувався її красномовності та невимушеним ремаркам. Наприклад, наприкінці лютого, який став місяцем тріумфу «Бітлз» в Америці і тріумфальної перемоги Кассіуса Клея над Сонні Лістоном (двох основних тем, довкола яких точилися розмови в усіх куточках Сполучених Штатів), Емі вельми ексцентрично, але дотепно зауважила, що Джон Леннон та новий чемпіон з боксу у важкій вазі були одною й тою самою особою, поділеною між двома тілами – молоді хлопці по двадцять з гаком років, котрі заволоділи увагою всього світу своїм іронічним ставленням до власної персони, своїм талантом казати найнеприємніше речі з прямою й театральністю, які смішили публіку: «Я – найвеличніший», проголошував Кассіус Клей, «Ми – популярніші за Ісуса Христа», стверджував Джон Леннон, і коли Емі повторила ці сміховинні, але незабутні заяви, батько Фергюсона раптом розсміявся, і не лише тому, що Емі вдало зімітувала протонародну ліверпульську говірку Леннона та характерну для південних штатів тягучу вимову Клея, а й тому, що вона точка в точку зімітувала ще й вирази їхніх облич. Коли батько Фергюсона припинив сміятися, він сказав: «Ти вдало це підмітила, Емі: вони – *самозакохані тити з прудкими язиками та ще прудкішими мізками*. Мені сподобалося».

Фергюсон не мав жодного поняття, чи підозрювали його батьки, чим вони з Емі займалися, коли в суботу вранці та вдень були вдома одні. Він здогадувався, що матір вже мала щось на думці (бо колись несподівано прийшла додому в другу суботу начебто взяти забутий светр і застукала їх тоді, коли вони розправляли на ліжку покривало), і це могло означати, що вона могла поділитися своїми підозрами з батьком, але навіть якщо вони й знали, жоден з них про це й слова не сказав, оскільки на той час було вже абсолютно очевидно, що Емі Шнайдерман – це позитивна сила в житті їхнього хлопця, група невідкладної допомоги у складі одної дівчини, яка цілком одноосібно виняньчила Фергюсона й допомогла йому пережити болісний період адаптації до пост-аварійного світу, і тому батьки заохочували їх зустрічатися якомога частіше, і хоча якраз в ті часи з грошима у них було сутожно, вони ніколи не заперечували проти дорогих міжміських телефонних дзвінків, в результаті яких їхній щомісячний рахунок за телефон виріс більш, ніж вчетверо. «Ця дівчина скроена з хорошого матеріалу, Арчі», одного дня сказала

Йому матері, і, дивлячись, як онука її колишнього начальника доглядає її сина, і собі заходилася доглядати свою племінницю Френсі, щодня приходячи о четвертій до шпиталю з одногодинним візитом, щоби продовжувати курс лікування за методом «любов і нічого, окрім любові». Фергюсон з великою увагою прислухався до її щовечірніх звітів про одужання Френсі, побоюючись, що кухня розповість матері про «рипуче ліжко» і про те, якою злою вона була на нього тим ранком, коли сталася аварія, бо це неминуче призвело б до певних неприємних питань з боку матері, від яких йому довелось б відбріхуватися, аби приховати своє сум'яття, та коли він, нарешті, набрався сміливості й підняв цю тему сам, поцікавившись у матері, *що* Френсі розповіла їй про інцидент, вона відповіла, що Френсі ніколи про нього не згадувала. «Невже це правда?», спитав Фергюсон сам себе. «Чи дійсно Френсі промовчала про причину аварії? А може, матір просто клеїла дурня, бо не хотіла засмучувати його?».

– А моя рука? – поцікавився він. – Вона про руку знає?

– Так, знає, – відповіла матір. – Йй Гері сказав.

– А навіщо він це зробив? Це з його боку було доволі жорстоко, еге ж?

– Вона мусить про це знати. Невдовзі вона випишеться зі шпиталю, і ми не хочемо, щоби вони пережила потрясіння, побачивши тебе.

Френсі виписали через три тижні відпочинку й терапії, і хоча в майбутньому їй доведеться пережити іще не один нервовий зрив і не одну госпіталізацію, вона, принаймні наразі, була на ногах, хоча й з лівою рукою на перев'язі, бо ключиця зросталася повільно. Але настрої у Френсі був «радісний», як повідомила матір Фергюсона після свого останнього візиту до шпиталю, і коли тиждень потому перев'яз був знятий, і Френсі запросила Фергюсона з батьками на обід до свого будинку у Вест-Орандж, він побачив, що кухня й справді світиться радістю, повністю вилікувана й несхожа на оту пригнічену й залякану жінку, якою вона була в той злочасний уїк-енд у Вермонті. Для них обох то був непростий момент, коли вони вперше зустрілися сам на сам після аварії, і коли Френсі поглянула на його руку й побачила, що з нею сталося в результаті нещасного випадку, вона залилася сльозами й обхопила його в обійми, белькочучи про вибачення, і Фергюсон, вперше за час після аварії, збагнув, наскільки сильно він потайки винуватив Френсі за те, що з ним сталося, навіть попри те, що то була не її провина, навіть попри те, що отой останній погляд, який вона кинула на нього, був поглядом божевільної, поглядом людини, котра вже не контролювала власні думки, бо саме вона розбила авто об дерево, і хоч як не хотілося Фергюсону простити її, він ніяк не міг цього зробити, бо щось вглибині його єства противилося цьому, він чув, як його вуста промовляють правильні слова, запевняючи її, що не тримає на неї зла, що вже давно її пробачив, але він знав, що каже неправду, що завжди триматиме на неї зло, що цей інцидент тепер розділятиме їх аж до скону.

Третього березня Фергюсону виповнилося сімнадцять. Кілька днів потому він подався до місцевого відділку реєстрації транспортних засобів та прийому екзаменів і здав іспит на посвідчення водія, продемонструвавши свої навички з уміння плавно вписуватися в повороти, не міняючи положення стопи на педалі газу («наче ти поставив ногу на сире яйце» – як вчив його батько), свою майстерність при їзді та гальмуванні заднім ходом, а наостанок – вміння маневрувати при паралельному паркуванні (на цій непростій процедурі зі втиснення свого авто поміж тісно розташованих інших автівок погоріло чимало тих, хто мріяв стати водієм). За багато років Фергюсону довелось здавати сотні іспитів, але цей був для нього значно важливішим за всі ті, котрі він здавав у школі. Це був справжній екзамен, всім екзаменам екзамен, бо коли він триматиме в руках посвідчення водія, то матиме достатньо сили, щоби відчинити двері й вирватися з клітки.

Фергюсон знав, що його батькам було сутужно, що бізнес у кожного з них переживав не кращі часи, і тому родинні ресурси були вкрай обмеженими – іще не лихоліття, але воно вже чигало десь недалеко за рогом, щомісяця стаючи дедалі ближчим. Медичні страхові товариства

оплатили більшу частину вартості його перебування у вермонтському шпиталі, але довелося зробити ще й певні готівкові витрати безпосередньо з кишені (оплатити вартість міжміських розмов по телефону, матиного перебування в motelі та орендованого нею автомобіля). Це лягло чималим тягарем на їхній сімейний бюджет – все одно, що вийти надвір в дощову погоду босоніж та ще й з порваними парасольками, – тому коли настало третє березня, Фергюсон на свій день народження отримав від батьків єдиний подарунок: іграшковий автомобіль, мініатюрну копію білого «шевроле-імпала» моделі 1958 року. Цей подарунок він інтерпретував як жартівливий: і як талісман до майбутнього екзамену на водійські права, і як визнання батьками того факту, що чогось більш істотного дозволити вони собі не могли. «Ну то й Бóg з ним», подумав Фергюсон. Це дійсно було смішно, а оскільки його батьки посміхалися в унісон, то він також посміхнувся їм у відповідь і подякував, недбало пропустивши мимо вух те, що потім сказала матір: «Не турбуйся, Арчі. І нічого не бійся. З маленького жолудя колись виросте могутній дуб».

Шість днів потому цей дуб матеріалізувався на їхній підїзній алеї у вигляді справжнісного автомобіля, гігантської копії того «жолудя», який Фергюсон використовував як універсальне прес-пап'є. Вірніше, то була майже копія, оскільки «шевроле-імпала», який стояв на алейці, був моделлю 1960 року, а не 1958, і замість чотирьох дверцят мав лише дві. В авто сиділи батьки Фергюсона й по черзі тиснули клаксон. Вони гуділи й гуділи доти, поки він не вийшов зі своєї кімнати поглянути, що там на вулиці за гармидер здійснюється.

Матір пояснила, що вони з батьком планували подарувати цей автомобіль третього числа, але він потребував певного ремонту, який зайняв більше часу, аніж вони розраховували. «Сподіваюся, він тобі сподобається», мовила матір. Спершу вони хотіли, щоби він сам вибрав авто, але таким чином зник би момент приємної несподіванки, а саме в несподіванці й полягає сенс подарунку.

Фергюсон промовчав.

Батько насупився й спитав:

– Ну, що скажеш, Арчі? Подобається чи ні?

Звісно, що авто йому сподобалося. Ще б пак! Воно сподобалося йому так, що Фергюсону хотілося стати навколїшки й поцілувати його.

– Але ж звідки ви взяли гроші? – нарешті спитав він. – Він, напевне, обійшовся вельми дорого.

– Менше, ніж ти гадаєш, – відповів батько. – Лише шістсот п'ятдесят.

– До ремонту чи після?

– До. А з ремонтом рівно вісімсот.

– Все одно багато, – сказав Фергюсон. – Надто багато. Не треба було його купляти.

– Не сміши мене, – відказала мати. – За останні півроку я виготувала сотню портретів, а тепер, коли замовлення виконано, як ти гадаєш – хто тепер виставлений у моїй вітрині знаменитостей?

– А, зрозуміло, – мовив Фергюсон. – Окрім грантових грошей були ще й преміальні. І скільки ж ти взяла з них за приємність споглядати самих себе?

– Сто п'ятдесят за штуку, – відповіла матір.

Фергюсон аж присвиснув, схвально кивнувши головою.

– Аж п'ятнадцять штук зелених, – додав батько на той випадок, якщо у Фергюсона виникнуть проблеми з арифметикою.

– От бачиш, – сказала матір. – До богадільні, Арчі, ми не потрапимо. Принаймні сьогодні, та й завтра навряд чи. Тому замовкни, сідай в машину й звози нас куди-небудь, гаразд?

Отак і розпочався Сезон Автомобіля. Вперше в житті Фергюсон став хазяїном своїх приходів і уходів, суверенним володарем простору, який його оточував, і не бачив він перед собою іншого бога окрім автомобіля з шестициліндровим двигуном внутрішнього згорання, який

потребував від нього дуже мало: лише повного баку пального та заміни масла кожні три тисячі миль. Всю весну та перші дні літа він щодня їздив до школи на машині, найчастіше – з Бобі Джорджем побіля себе спереду, а інколи – з кимось третім позаду. Коли ж о п'ятнадцятій на четверту заняття у школі закінчувалися, Фергюсон вже не їхав прямо додому, щоби замкнутися від усього світу в своїй маленькій спальні, а сідав у авто і їхав годину чи дві без наперед визначеного напрямку й кінцевого пункту, їхав просто так, для задоволення від їзди, але часто після тривалої їзди навмання він виявляв, що наближається до заповідника Саут-Маунтін, єдиної ділянки дикої природи в окрузі Ессекс, великого лісового обширу з пішохідними стежинами, справжнього притулку для сов, колибрі, яструбів та незчисленних метеликів, а коли він виїжджав на вершину гори, Фергюсон виходив з авто і дивився на величезну долину внизу, з містами, повними будинків та фабрик, шкіл та парків, церков та алей. Цей пейзаж вміщував у себе понад двадцять мільйонів людей, одну десяту всього населення Сполучених Штатів, бо тягнулася долина аж до ріки Гудзон, до самісінького Нью-Йорка, чії хмарочоси виднілися з вершечку гори; вони стирчали на обрії наче тоненькі стебла трави, а коли Фергюсон поглянув на місто, в якому жила Емі, йому спало на думку поїхати туди й побачитися з нею. І ось він вже імпульсивно заскакує до авто й мчить до Нью-Йорку крізь зростаючий в час пік транспортний потік, а коли за годину двадцять хвилин потому він прибув до квартири Шнайдерманів, то Емі, яка сиділа за своїм домашнім завданням, була настільки здивована, що, відчинивши двері, від несподіванки аж верескнула.

– Арчі! – вигукнула вона. – Що ти тут робиш?

– Я приїхав поцілувати тебе, – відповів Фергюсон. – Лише один поцілунок, бо маю терміново повертатися.

– Лише один? – спитала вона.

– Лише один.

Тож Емі розкрила обійми й дозволила Фергюсону поцілувати її, а щойно вони припали один до одного в отому єдиному поцілунку, як до коридору увійшла матір Емі й сказала:

– Боже правий, Емі, що ти робиш?

– А як ти гадаєш, мамо? – відказала Емі і, різко перервавши поцілунок, поглянула на матір. – Цілююся з найшикарнішим хлопцем у світі.

То був зоряний час Фергюсона, вершина його юнацьких мрій, величний та кумедний жест, про який він так часто мріяв, але не наважувався здійснити, а через те, що йому не хотілося псувати красоту моменту порушенням власної обіцянки, він вклонився Емі та її матері і рушив до виходу. На вулиці він сказав собі: «Без авто це було б неможливим». В січні авто ледь його не вбило, а тепер, два місяці потому, авто повертало його до життя.

В понеділок двадцять третього березня він вирішив не вдягати до школи шапочку, і завдяки тому, що на той час волосся на його голові вже достатньо відросло й вона мала більш-менш такий самий вигляд, як і до вермонтського скальпування, відсутності шапочки не помітив ніхто, окрім трьох-чотирьох дівчат в його класі, серед яких була й Маргарет О'Мара, котра потайки прислала йому в шостому класі листа із зізнанням в коханні. В четвер уранці погода була такою теплою для цієї пори року, що Фергюсон вирішив позбутися ще й рукавички. І знову майже ніхто нічого не сказав, а в його дедалі вужчому колі друзів лише Бобі Джордж спитався поглянути на руку зблизька, що Фергюсон неохоче дав йому зробити: виставив ліву руку й дозволив Бобі взятися за неї. Той підніс її собі під ніс і почав роздивлятися з прискіпливістю досвідченого хірурга або безтолкової дитини (у випадку з Бобі сказати було важко), повертаючи кисть в різні боки та обережно торкаючись пальцями уражених ділянок. Нарешті, він відпустив руку й з поважним виглядом резюмував: «Виглядає цілком нормально, Арчі. Все зажило й повернулося до природного кольору».

Після аварії всі в один голос розповідали Фергюсону історії про видатних людей, котрі також втратили пальці, але все одно досягли в житті неабиякого успіху, серед яких був бейс-

боліст-подавач Мордехай Браун, більше відомий під прізвиськом Трипалій Браун, котрий зіграв аж 239 ігор за свою чотирнадцятирічну спортивну кар'єру, і був обраний до Залу Слави, комік німого кіно Гарольд Ллойд, який втратив великий та вказівний пальці на правій руці в результаті вибуху бомби, але все одно примудрився під час зйомок фільму звисати зі стрілок гігантського годинника та виконувати тисячу інших неймовірних трюків. Фергюсон намагався надихатися цими підбадьорливими історіями, бачити себе гордим представником братства восьмипалих чоловіків, але подібна позитивістська фігня зазвичай залишала його байдужим, або дратувала його й викликала огиду своїм награним оптимізмом, проте, з надихаючими історіями чи без них, він все одно поволі *призвичаювався* до зміненої форми своєї руки, а коли нарешті двадцять шостого березня зняв рукавичку, то збагнув, що найгірше було вже позаду. Однак про одне він не подумав: наскільки заспокійливою й комфортною була для нього рукавичка, наскільки він залежав від неї як від щита, котрий захищав його від кричущих жахів, пов'язаних з усвідомленням свого каліцтва, тому тепер, коли його рука оголилася, коли він став намагатися поводитися так, наче *все повернулося до норми*, Фергюсон впав у звичку засовувати руку до кишені кожного разу в присутності інших людей, що у школі означало майже завжди, і деморалізуючим аспектом цієї звички було те, що він не усвідомлював, *що* робить, цей жест був чисто рефлекторним, повністю незалежним від його волі, і лише тоді, коли йому з тої чи іншої причини доводилося виймати руку з кишені, до нього доходило, що він увесь час тримав її там. За межами школи про цю звичку ніхто не знав – ані Емі, ані батько з матір'ю, ані його бабуся з дідусем, оскільки неважно було бути сміливим серед людей, котрі любили його й піклувалися про нього, але в школі Фергюсон перетворювався на боягуза і починав зневажати себе за це. Але ж як можна припинити робити те, про що він навіть не здогадувався? Здавалося, ця проблема не мала вирішення, що стало іще одним проявом застарілої й неминучої проблеми «розум і тіло». В його конкретному випадку бездумна частина тіла поводитися так, наче мала власний розум, але згодом, після місяця безнадійних пошуків, нарешті з'явилася відповідь, відповідь цілком практична: Фергюсон зібрав всі свої штани, які носив до школи, відніс матері й попросив її зашити бокові й задні кишені.

Одинадцятого квітня Емі отримала листа з повідомленням про те, що її прийнято до Барнардського коледжу. Ті, хто її знали, здивовані не були, але кілька останніх місяців вона сильно хвилювалася через оцінку 81 бал, яку їй виставили минулого року за алгебру й тригонометрію, бо це знизило її середній бал з 95 до 93; тривожили її й результати зовнішнього тестування, які були дещо нижчими, аніж потрібно – 1375 замість 1450, які вона ставила собі за мету, і кожного разу, коли Фергюсон протягом отих кількох місяців тривожного очікування намагався заспокоїти її, Емі відповідала, що в цьому житті нічого певного немає, що доля людська роздає невдачу й розчарування так само швидко й охоче, як і політик, що тисне руки своїм виборцям, тож вона, не бажаючи розчаровуватися, налаштовує себе на розчарування. Тому коли, нарешті, щаслива новина надійшла, Емі відчула не стільки радість, скільки полегшення. Але Фергюсон радів. Радів не тільки за Емі, а й за себе, перш за все – за себе, оскільки на випадок відмови у Барнарді Емі мала кілька запасних варіантів, жоден з яких не був пов'язаний з містом під назвою Нью-Йорк, і тому Фергюсон жив у постійному страху, що Емі опиниться в одному з далеких міст, таких як Бостон, Чикаго або Медісон, і в результаті ситуація для нього дуже ускладниться, він залишиться на самоті і матиме змогу бачитися з Емі лише кілька разів на рік, коли вона ненадовго залітатиме додому на свята, а потім знову їхатиме геть, і протягом дев'яти місяців вони спілкуватимуться мало або не спілкуватимуться зовсім; йому доведеться писати їй листи, на які їй бракуватиме часу відповідати, тому мало-помалу вони припинять спілкування й підуть кожен своєю дорогою, тим паче, що ніщо не втримає Емі від знайомств з іншими хлопцями, студентами вузів, котрі витимуться довкола неї, і рано чи пізно вона вподобає одного з них – якогось двадцяти або двадцятиоднорічного студента історичного факультету й за сумішництвом борця за громадянські права, котрий змусить її забути про бідо-

лашного Фергюсона, який на той час іще вчитиметься в останньому класі середньої школи, але раптом з Барнарда прийшов лист, і Фергюсону більше не довелося розмірковувати над похмурими подробицями того, що могло статися. Він був іще молодим, але достатньо дорослим, аби встигнути засвоїти, що навіть найстрашніші кошмари інколи збуваються: брат грабує брата, президенти гинуть від кулі убивці, автомобілі врізаються в дерева, а інколи і не збуваються, як от два роки тому, коли сталася криза, і світ міг загинути в ядерній катастрофі, але не загинув, або як у випадку з Емі: вона могла поїхати навчатися далеко за межі Нью-Йорка, але не поїхала, тож тепер, коли наступні чотири роки вона мала провести в Нью-Йорку, Фергюсон збагнув, що коли йому прийде час вирушати навчатися до коледжу, то він також поїде до Нью-Йорка.

На той час бейсбольний сезон уже розпочався, але Фергюсон всіляко намагався не думати про нього. Він унікав ходити на ігри, а все те, що він знав про команду, надходило до нього від Бобі Джорджа під час ранкових поїздок до школи. Енді Мелоун, який зайняв місце Фергюсона в третій базі, явно мав проблеми з пристосуванням до своєї нової позиції, що обійшлося команді в кілька важких перемог, коли доля гри висіла на волосинці. Фергюсону було шкода його та всіх інших гравців команди, але не дуже шкода, недостатньо шкода, щоби він водночас не відчував певного задоволення від усвідомлення того, що без нього команда грає гірше. Що ж до Бобі, то за нього, як і зазвичай, хвилюватися не треба було. Він завжди був добрим гравцем, але зараз вибився в найкращі, ставши вправним ловцем та відбивачем, і коли він нарешті умовив Фергюсона сходити подивитися домашню гру проти Колумбійської середньої школи у травні, Фергюсон був ошелешений прогресом у грі Бобі. Маленький хлопець з вічно забитим шмарклями носом, який дихав ротом і смоктав великий палець, перетворився на високого мускулистого юнака вагою понад двісті фунтів, який на полі виглядав дорослим чоловіком і грав з надзвичайною кмітливостю, яка приголомшила Фергюсона, бо в усьому іншому, окрім бейсболу, футболу та дурнуватих жартів, Бобі Джордж був повним бовдуром, якого від нездовільних оцінок рятувало тільки те, що батьки наймали йому репетитора, аби його середній рівень не опускався нижче показника «С» – необхідного мінімуму академічної успішності, який давав право брати участь в міжшкільних спортивних змаганнях. Зате в іграх з м'ячем Бобі виявляв неабияку кмітливості, і тепер, коли Фергюсон побачив, наскільки сильно піднявся рівень гри Бобі, йому вже не треба було знову піддавати себе тортурам, дивлячись іще одну гру тої весни. Можливо, наступного року, сказав він собі, але наразі це було іще занадто болісно.

Наближалось літо, і завдяки тому, що пов'язаний з коледжем клопіт поки що відійшов на задній план, Емі знову заговорила про політику, ділячись своїми ідеями з Фергюсоном в довгих розмовах про основні організації руху за громадянські права – Студентський ненасильницький координаційний комітет та Конгрес за расову рівність, та про напрям цього руху, страшенно невдоволена тим, що була замолодою, щоби вирушити на південь брати участь в Літньому проекті Міссісіпі, організованому в останні місяці шкільного року. Це була триєдина ініціатива СНКК, спрямована на залучення невеличкого контингенту вузівських студентів Півночі, додаткової тисячі добровольців для (1) проведення просвітницької кампанії серед безправних негрів штату Міссісіпі з метою їхньої реєстрації в якості виборців, (2) започаткування Шкіл Свободи для негритянських дітей в десятках містечок та селищ, і (3) заснування Демократичної партії «Свобода для Міссісіпі», яка мала висунути список альтернативних делегатів на конвенцію в Атлантів-Сіті наприкінці серпня, щоби не допустити обрання повністю білої расистської делегації від традиційної Демпартії. Емі віддала б усе заради того, щоби поїхати в оту небезпечну зону насильства та расових забобонів і ризикувати власним життям заради шляхетної справи, але мінімальний вік учасника мав становити дев'ятнадцять років, а Емі було лише сімнадцять, і з точки зору Фергюсона це було добре, бо хоч як би палко він сам не підтримував цю шляхетну справу, але ціле літо без Емі було б для нього нестерпним.

У наступні місяці сталося багато нестерпних речей, але не з ними, не з ними напругу, і, незважаючи на свої літні роботи продавцем книжкової крамниці на Восьмій вулиці (Емі)

та штатним співробітником батькової майстерні «ТБ та Радіо» (Фергюсон), вони примудрялися бачитися вельми часто, і не лише на вихідні, а й вечорами будніх днів. Щойно закінчивши роботу, Фергюсон приїздив до Нью-Йорка, забирав Емі з книжкового магазину, і вони наминали гамбургери в ресторані «Джо Джуніор», а потім йшли до кінотеатру «Блікер-Стріт Сінема», або гуляли по Вашингтон-Сквер, або ж розважалися голяка в порожній квартирі одної з відсутніх подруг Емі, вільні їхати куди завгодно, бо тепер Фергюсон мав авто, Авто Свободи того Літа Свободи, тих суботніх та недільних днів, коли вони могли поїхати або на пляж Джоунз-Біч, або на північ до сільської природи, або на узбережжя Джерсі. То було літо важливих думок, шаленого кохання та величезного болю, літо, яке почалося так натхненно з затвердження Сенатом Закону про Громадянські Права, а потім, буквально відразу ж, почали коїтися нестерпні речі. Двадцять першого червня було оголошено про зникнення трьох молодих хлопців, учасників Літнього Проекту Міссісіпі. Ендрю Гудмен, Мікі Швернер та Джеймс Чейні поїхали з підготовчого центру Проекту в штаті Огайо попереду решти студентів, щоби розслідувати підриб вибухового пристрою в церкві, і з того дня, як вони поїхали, від них не надійшло жодної звістки. Ніхто не сумнівався в тім, що їх били, піддавали тортурам, а потім убили білі прихильники сегрегації, які взялися тероризувати загарбницьку орду радикалів-янки, які намірилися зруйнувати їхній уклад життя, але ніхто не знав, де знаходяться тіла загиблих, і, схоже, всім білим мешканцям штату Міссісіпі було до цього байдуже. Емі розплакалася, дізнавшись цю новину. Шістнадцятого липня, коли Барі Голдвотера на з'їзді Республіканської партії в Сан-Франциско було висунуто кандидатом в президенти, білий поліцейський застрелив чорного підлітка в Гарлемі, і Емі знову плакала, коли відповіддю на смерть Джеймса Пауелла стали шість ночей поспіль заворушень та грабунків у Гарлемі та Бедворд-Стайвесанті. Нью-Йоркська поліція стріляла бойовими патронами понад головами людей, які, стоячі на дахах, кидали в правоохоронців каміння та мотлох, а для розгону чорних демонстрантів на Півдні цього разу використовувалися не брандспойти та пси, а теж бойові патрони. Емі плакала не лише тому, що, нарешті, збагнула, що расизм на Півночі, *в її рідному місті*, був не меншим за расизм на Півдні, а й тому, що збагнула також: її дитячий ідеалізм помер, що її мрія про Америку, байдужу до кольору шкіри, була нічим іншим, як недолугим прагненням видати бажане за дійсне. Навіть Баярд Растін, чоловік, який лише за кілька місяців до цих подій організував Марш на Вашингтон, вже не мав ані найменшого впливу, і коли він став перед натовпом в Гарлемі, благаючи зупинити насильство, щоби ніхто не постраждав і не загинув, цей натовп заглушив його своїми криками, обізвавши Дядьком Томом. Мирний спротив втратив будь-який сенс, Мартін Лютер Кінг вже нікого не цікавив, керівною ідеологією стала «Чорна Сила», і такою потужною була та сила, що буквально на протязі кількох місяців слово «негр» було викинуте з американського лексикону. Четвертого серпня тіла Гудмена, Швернера та Чейні були виявлені в ґрунтовій греблі біля м. Філадельфії в штаті Міссісіпі, і фотографії їхніх прикопаних трупів, що лежали в грязюці біля підніжжя греблі, були настільки жахливими й бентежними, що Фергюсон відвернувся й застогнав. Наступного дня з'явилася інформація, що двоє американських есмінців, які патрулювали Тонкінську затоку, були атаковані північно-в'єтнамськими торпедними катерами, принаймні так ішлося в урядовому офіційному звіті, а сьомого серпня Конгрес прийняв Тонкінську резолюцію, яка давала Джонсону повноваження «вжити всіх необхідних заходів для відсічі будь-якому збройному нападу на війська Сполучених Штатів та запобігання подальшій агресії». Почалася війна, і Емі більше не хлипала. Вона вже вирішила, *що* думає про Джонсона, і страшенно розлютилася, настільки розлютилася, що Фергюсону навіть довелося навмисне пожартувати, щоби подивитися, чи вона й досі здатна сприймати гумор.

– Це буде велика війна, Арчі, – сказала вона, – більша за Корейську, більша навіть за Другу світову, тому радій, що тобі не доведеться брати в ній участь.

– А чому ви так вважаєте, вельмишановний докторе Панглосс? – поцікавився Фергюсон.

– Тому, що, слава богу, безпалих чоловіків до війська не беруть.

3.2

3.3

Емі більше його не любила. Принаймні, любила не так, як Фергюсону хотілося б, тож після прекрасних і дивовижних днів весни та літа, коли поцілунки між названими двоюрідними родичами поступилися місцем гострому, як ніж, пронизливому почуттю кохання, вони знову перетворилися на родичів типу «сьома вода на киселі». Кінець їхньому роману поклала Емі, і Фергюсон не міг вдяти анічогісінько, щоби вона передумала, бо якщо хтось із Шнайдерманів щось надумував, то ставав впертим, мов віслюк. Її основні претензії до Фергюсона були такими: він був надто егоцентричним, надто набридав своїми обіймами (постійно хватав її за груди, які вона була іще неготова оголити перед ним у свої чотирнадцять років), надто пасивним в усіх інших відношеннях, не пов'язаних з грудьми, надто інфантильним і надто соціально несвідомим, щоби з ним можна було поговорити на хоча б якусь *значущу* тему. Так, сказала Емі, її приязнь до нього залишається сильною й незмінною, так, їй приємно мати у своїй новоприбулій родині такого хлопця – схибленого на кіно та спорті лінкுவатого Фергюсона, але як кавалер він був безнадійним.

Їхній флірт скінчився за два тижні до кінця літа 1961 року, і коли після Дня праці розпочався новий шкільний рік, Фергюсон відчув себе покинутим і нещасним. Скінчилися не лише їхні шалені поцілунки з Емі, рухнула також і їхня дружба, яка існувала іще до флірту. Не ходитимуть вони більше один до одного робити домашні завдання, не дивитимуться теле-серіал «Сутінкова зона», не гратимуть більше в карти, не слухатимуть платівки, не ходитимуть в кіно, не гулятимуть в парку Ріверсайд. Він і досі бачився з нею на родинних зібраннях, котрі, зазвичай, відбувалися двічі або тричі на місяць – обіди та пізні сніданки в двох квартирах Шнайдерманів, екскурсії до палацу Сичуань на Бродвеї та до ресторану Stage Deli на Сьомій авеню, але тепер йому було боляче дивитися на неї, боляче бути поруч після того, як вона його покинула, полишила через те, що він не відповідав її стандартам індивіда гідного й солідного, тому замість сидіти поруч з Емі, як колись у минулому, Фергюсон тепер вмощувався з протилежного кінця столу і намагався вдавати, що її не помічає. В останній тиждень вересня, під час обіду в помешканні дядька Дена та тітки Ліз, коли старий бородатий цап просторікував про те, що східні німці начебто вмонтували в Берлінську стіну небезпечний радіоактивний радій, Фергюсон з огидою підвівся, промимрив вибачення, що йому, мовляв, захотілося до туалету, і вийшов з-за столу. Він дійсно пішов до туалету, але тільки для того, щоби сховатися від присутніх, бо йому вже несила було терпіти, несила зберігати маску ввічливості перед Емі та членами родини, бо незагоєна рана відкривалася кожного разу, коли він бачив Емі, бо він вже не знав, що робити й казати у її присутності. Фергюсон відкрив у раковині кран і двічі спустив воду в унітазі, щоби присутні дійсно подумали, що він пішов до туалету випорожнитися, а не вдаватися до такого жалюгідного задоволення, як жаліти самого себе. Коли хвилини через чотири Фергюсон відчинив двері, то з подивом побачив, що перед ним в коридорі стоїть Емі, войовничо взявши руки в боки, всією своєю поставою демонструючи, що їй теж все це обридло.

– Що з тобою в біса відбувається, га? – спитала вона. – Ти на мене більше не дивишся. Ти зі мною більше не розмовляєш. Тільки дуєшся, мов сич, і це діє мені на нерви.

Фергюсон відповів, втупившись собі в ноги:

– Мое серце розбите.

– Припини, Арчі. Ти просто розчарований, от і все. Я розчарована також. Але ми принаймні можемо залишатися друзями. Ми завжди будемо друзями, еге ж?

Фергюсон так і не наважувався поглянути їй в очі.

– Вороття немає, – мовив він. – Що сталося, те сталося.

– Ти що, жартуєш? Я розумію, що ти обламався і все таке, але нічого страшного не сталося. Бо нічого навіть не починалося. Нам лише чотирнадцять років, бовдуре.

– Достатньо дорослі, щоби мати розбите серце.

– Візьми себе в руки, Арчі. Ти говориш яке жалюгідне дитинча, і мені це страшенно не подобається. Страшенно не подобається. Ми іще довго-довго будемо родичами, тому мені треба, щоби ти був моїм другом, тож будь ласка, не змушуй мене ненавидіти тебе.

І Фергюсон спробував взяти себе в руки. Хоч як йому не було важко слухати ці нестерпно-пекучі зауваження з боку Емі, він збагнув, що ним заволоділо недолуге й недоречне почуття жалості до самого себе, і якщо він не покладе цьому край, то ризикує обернутися на Грегора Замзу і, «прокинувшись одного ранку від кошмарного сну, виявити, що перетворився на гігантську комаху». Він був уже у дев'ятому класі, і хоча його академічна успішність в Академії Ріверсайд завжди була на пристойному рівні, його оцінки у сьомому та восьмому класах трохи погіршилися, можливо, від нудьги, можливо, від надмірного покладання на те, що його природні здібності дозволять йому добре навчатися й без особливих зусиль, але шкільний матеріал став тепер важчим, і видавалося неможливим відповісти на екзаменаційні питання про відмінювання неправильних французьких дієслів в простому минулому часі чи про Празьку дефестрацію або Вормський рейхстаг без того, щоби не присвятити певного часу для вивчення цих малозрозумілих відомостей. І Фергюсон твердо вирішив підняти свої оцінки до якомога вищого рівня – не менш ніж «відмінно» з англійської мови та літератури, французької мови та історії, не менш ніж «добре з плюсом» із біології та математики. То був жорсткий, але цілком реалістичний план дій, хоча для здобуття «відмінно» в останніх двох предметах йому довелося б докласти скільки зусиль, що на баскетбол більше не лишилося б часу, але після коротких канікул на День подяки мали розпочатися «оглядини» гравців, в яких Фергюсон збирався взяти участь, щоби потрапити до команди старшокласників. І він таки потрапив до неї (як основний форвард), а його курсові роботи також виправдали його очікування, хоча й не повною мірою, оскільки сподіване «відмінно» за французьку перетворилося на невтішне «добре з плюсом», а «добре з плюсом» за біологію виросло до чудесного «відмінно з мінусом». Але то вже не мало великого значення. За результатами першого семестру Фергюсон увійшов до списку відмінників, і якби Емі навчалася в Академії Ріверсайд, то вона б дізналася про його академічні досягнення. Але, на жаль, Емі там не навчалася, і тому не дізналася, а через те, що її розгніваний та страждаючий від розбитого серця кузен був надто гордим, аби повідомити їй, що він таки «взяв себе в руки», Емі так ніколи й не дізналася, що присоромила Фергюсона наскільки сильно, що змусила його довести: він – не такий пропачий, яким вона його вважала.

При всьому цьому не підлягало ані найменшому сумніву те, що він і досі прагнув її, що він пішов би на все, що завгодно, аби тільки повернути собі Емі, але навіть якщо йому й вдасться насамкінець знову зробити себе бажаним для неї, то це займе певний час, можливо – тривалий час, а в проміжку між відсутністю Емі та її можливим поверненням найкраща, на думку Фергюсона, стратегія успіху мала б полягати в тім, щоби знайти собі нову подружку. Це не лише б продемонструвало, що він втратив до неї цікавість і успішно подолав розлуку (що мало велике значення), а й відволікло його від постійних думок про неї, бо чим менше б він про неї думав, тим менше б хандрив і киснув, а чим менше б він хандрив та киснув, тим привабливішим для неї ставав. Нова подруга зробила б його щасливішою людиною, і Фергюсон, натхненний своїм новоспеченим щастям, неодмінно став би приємнішим для Емі під час родинних зустрічей, більш привабливим, більш самовпевненим, а якщо трапиться нагода, то він навіть спробує поговорити з нею про *поточні політичні події*. Саме це й було її основною претензією: його байдужість до політики, брак цікавості до того, що коїлося у великому світі національних та міжнародних справ, і для того, щоби компенсувати цей дефіцит, Фергюсон вирішив віднині ретельніше слідкувати за новинами. Щоранку до їхньої квартири приносили двоє газет: «Таймс» і «Геральд Трибюн», хоча Гіл та матір читали «Таймс» та здебільшого ігнорували «Геральд Трибюн» – навіть попри те, що Гіл там працював, і в сім'ї жартували, що «Геральд» була надто про-республіканською, щоби її сприймали всерйоз мешканці Верх-

нього Вест-сайду. Проте огляди й статті Гіла майже регулярно з'являлися що два дні в друкованому органі американських можновладців та воротил Волл-Стріту, і Фергюсон вранці займався тим, що вирізував матеріали, позначені прізвищем Гіла, і складав їх в коробку для своєї матері, яка планувала одного дня вкласти ті вирізки до альбому, а Гіл постійно казав йому не займатися цим *мотлохом*, але Фергюсон, який розумів, що Гіл і соромився, і водночас потайки пишався такою увагою, лише знижував плечима й відказував: «Вибач, це – наказ начальства», а «начальство» стало псевдонімом його матері, яка вже й без того носила подвійне ім'я: Роза Адлер/Роза Шнайдерман. На що Гіл зітхав з виразом удаваної безнадії й відповідав: “*Natürlich, mein Hauptmann*”, ви не мусите наражатися на неприємності за невиконання наказів». Отже, вранці Фергюсон знайомився з «Таймс» та «Геральд Трибюн», а коли пополудні він приходив додому, то, зазвичай, заставав там примірник «Нью-Йорк Пост», а окрім щоденних видань були ще й «Ньюзвік», «Лайф» та «Лук» (в яких його матір інколи друкувала свої фото), «Ай-Еф Стоунз Віклі», «Нью Ріпаблік», «Нейшн» та деякі інші журнали. І Фергюсон сумлінно їх переглядав замість відразу ж братися за прочитання рецензій на книги та кінофільми; тепер він читав політичні статті, щоби дізнатися, що відбувається «отам», і таким чином виявити свою обізнаність у розмові з Емі. На отакі жертви ладен він був піти заради свого кохання, бо навіть попри те, що він перетворив себе на більш поінформованого громадянина і став уважним оглядачем баталій між республіканцями й демократами та стосунків Америки з дружніми та недружніми країнами, Фергюсон все одно вважав політику найнуднішою, найнепотрібнішою та найбезглуздішою темою розмови. «Холодна війна», Закон Тафта-Гартлі, підземні ядерні випробування, Кеннеді й Хрущов, Дін Раск та Роберт Макнамара – до всього цього йому було байдуже, а політиків він вважав тупими або продажними, або ж і тупими, і продажними. Навіть симпатичний Джон Кеннеді, новий президент, яким захоплювався широкий загал, і той був для Фергюсона іще одним або тупим, або продажним політиком. Він вважав, що значно краще й корисніше було б захоплюватися такими людьми, як Білл Рассел та Пабло Касальс, аніж марнувати свій час та емоції на помпезних пустопорожніх нікчем, які метушливо ганялися за голосами виборців. Лише три події в «зовнішньому світі» за останні місяці 1961 року та на початку року 1962 зацікавили Фергюсона по-справжньому: суд над Айхманом в Єрусалимі, Берлінська криза (бо нею сильно переймалися Гіл та дядько Ден), та рух за громадянські права в самій Америці (бо правозахисники були такими хоробрими, а викриті ними прояви несправедливості такими жахливими, що на їхньому тлі Америка виглядала однією з найвідсталіших країн у світі).

Однаке пошук заміни для Емі проходив не без проблем. Ні, Фергюсон не намагався знайти дівчину, схожу на неї, бо такі дівчата, як Емі, виготовлялися поштучно, а не на конвеєрі, але він не був готовий погодитися на щось інше, окрім високоякісної альтернативи, нехай і непорівнянної з Емі, але дівчини яскравої й самобутньої, яка змусила б його серце битися в пришвидшеному ритмі. На жаль, найперспективніші кандидатки вже встигли віддати свої серця іншим хлопцям, серед яких була й дедалі гарніша Ізабела Крафт, така собі Геді Ламарр з дев'ятого класу, котра зустрічалася з десятикласником, як і її приваблива кузина, Аліса Абрамс, а також колишня дама серця Фергюсона, Рейчел Мінетта. Один з найважливіших аспектів життя дев'ятикласників полягав у тім, що більшість дівчат були розвиненішими за більшість хлопців, а це означало, що найкращі дівчата сторонилися хлопців-однолітків, віддаючи перевагу більш розвиненим хлопцям-десятикласникам, а інколи – і одинадцятикласникам. Фергюсон сподівався на швидкий успіх, щонайпізніше – в середині жовтня, тобто три тижні потому, як Емі порадила йому взяти себе в руки, але його пошуки затягнулися аж до середини листопада, і не через брак старання (чотири побачення в кіно з чотирма різними дівчатами чотири суботи поспіль), а просто тому, що жодна з тих дівчат йому не підійшла. А коли почалися канікули Дня подяки, Фергюсону почало здаватися, що йому не підійде жодна з дівчат Академії Ріверсайд.

Від цих любовних розчарувань йому допомагав відволіктися баскетбол, принаймні п'ять днів на тиждень, а в позбавлені любовної романтики уїк-енди Фергюсон намагався зайняти себе позаплановими баскетбольними іграми зі своїми товаришами, епізодичними суботніми вечірками, походами до кінотеатру з ким доведеться (часто – з матір'ю), а також на концерти з Гілом, або з матір'ю та Гілом, але не підлягало сумніву те, що ті одинадцять тижнів, протягом яких тривав баскетбольний сезон, допомогли йому вберегтися від хандри – починаючи з тижневого періоду «оглядин» і величезного задоволення від того, що він потрапив до основного складу команди, тижня виснажливих тренувань після шкільних занять, коли команда набувала злагодженості під керівництвом тренера Німма, якого прозивали «Німум» через небагатослівність та незворушність, і закінчуючи дев'ятьма тижнями ігор, яких загалом було вісімнадцять, одна – вдень у вівторок, друга – в п'ятницю ввечері. Половина ігор проводилася вдома, а половина на виїзді, на майданчиках інших приватних шкіл, розпорошених по всьому величезному місту; подібно до того, як в кінотеатрі перед основним фільмом крутили мультик або ролик з новинами, гра дев'ятикласників проходила безпосередньо перед основною грою вузівських команд – і на майданчик виходив ексцентричний Фергюсон, який напросився дати йому майку з номером 13, виходив у складі стартової п'ятірки в якості центрового.

Всі ті суботні ранки, що він їх провів в парку Ріверсайд з кузенком Джимом, допомогли Фергюсону перетворитися з сирого дванадцятирічного початківця на солідного, хоча й не надто видовищного гравця, котрий в своїй першій грі за «Ріверсайдських Бунтівників» здобув свої перші семеро очок у віці чотирнадцяти років та дев'яти місяців. Фергюсон усвідомлював, що таланти його обмежені, що йому бракувало вибухової швидкості, потрібної для того, аби стати великим баскетболістом, а через те, що його ліва рука була не такою моторною, як права, йому завжди бракуватиме техніки володіння м'ячем у протистоянні з швидкими та агресивними опонентами. Не було в його арсеналі ані спринтерських ривків, ані яскравих фінтів, ані хитрих обманних прийомів для обвідки суперника один на один, але Фергюсон мав достатньо багато сильних сторін, щоби не засиджуватися на лаві запасних і бути незамінним гравцем, перш за все – пружкість його ніг, яка дозволяла йому стрибати вище за суперників, а якщо поєднати цю здатність з відчайдушним ентузіазмом його стиля гри – несамовитою боротьбою за м'яч, завдяки якій він заслужив собі прізвисько «боєць», то результатом була неабияка спритність під час силової боротьби та чисті підбори м'яча під щитом у змаганні з вищими на зріст суперниками. Фергюсону майже завжди вдавалися кидки з-під кільця, в дальніх кидках він був також сильним з перспективою стати ще сильнішим, але точність його кидків під час ігор рідко коли дотягувала до точності, яку він демонстрував під час тренувань, оскільки в запалі змагання Фергюсон мав схильність поспішати з кидками, через що протягом свого першого року був дещо нестабільним нападаючим, здатним набрати то десять-дванадцять очок за гру, коли йому таланило, то лише два очка або нуль, коли гра у нього «не йшла». Тому оті семеро очок, які він набрав під час своєї першої гри, виявилися його середнім результатом за сезон, але зваживши на те, що гра тривала лише тридцять дві хвилини, а кількість очок, що припадали на кожну команду, становила десь тридцять п'ять-сорок, то семеро очок на гру було непоганим результатом. Не вражаючим, але все одно непоганим.

*Покажіть-но, хлопці, покажіть-но клас!
Хай суперник в залі не забуде вас!*

Втім, цифри не надто хвилювали Фергюсона, і допоки його команда перемагала, йому було байдуже, скільки очок він набрав, але ще важливішим за поразку чи перемогу був той простий факт, що він взагалі грав у команді. Йому подобалося носити червоно-жовту форму «Бунтівників» з номером 13, подобалися ті дев'ятеро хлопців, з якими він грав, подобалися прості, але проникливі настанови тренера Німма в роздягалці під час перерви, подобалося

подорожувати в автобусі на виїзні ігри зі своїми напарниками по команді та десятьма гравцями вузівської команди з їхньою групою підтримки, подобався веселий хаотичний гармидер та грубуваті гучні жарти в автобусі, особливо коли жартівника Іггі Голдберга з шкільної команди відсторонили від змагань на дві гри за те, що він лякав людей в проїжджих автомобілях, придулюючи до вікна свою голу дупу. Фергюсону так подобалося грати, що він не відчував себе у власному тілі, не усвідомлював, хто він і що він, на тренуваннях він викладався до сьомого поту, який, мліючи від задоволення, потім змивав під гарячим душем, йому подобалося, що команда спершу почала невпевнено, але потім протягом сезону невпинно прогресувала, більшість поразок потерпівши в першій половині сезону, а в другій половині вигравши майже всі ігри, і завершивши сезон з чудовим показником 8 поразок при 10 перемогах; особливо запам'яталася Фергюсону домашня перемога над школою «Гільярд», коли він набрав лише троє очок, але відзначився в підборах під щитом.

Раз-два-три! Вперед, Бунтівники!

Раз-два-три! Вперед, Бунтівники!

Найприємнішим в усьому цьому було те, що на ігри приходили глядачі, і в невеличкому спортзалі в «Ріверсайді» завжди збирався чималенький натовп, звісно, не тисячі й не сотні, але достатньо для того, щоби гра відчувалася як видовище, де Чакі Шоуолтер гамселював свій барабан, підбадьорюючи свою команду, видовище, на яке інколи заявлялася майже вся родина Фергюсонів повболівати за свого «бійця», при цьому дядько Ден не пропустив жодної домашньої гри, а друге місце посіла його матір, яка пропустила лише одну гру, бо їй по роботі довелося поїхати з міста. Кілька разів приходив містер «Не-спортсмен» Гіл, одного разу – кузен Джим, приїхавши з Бостону на зимові канікули зі свого коледжу, а одного разу на гру проти «Гільярду» прийшла міс Емі Шнайдерман власною персоною, котра бачила карколомні стрибки Фергюсона у спробі не дати м'ячу вийти за межі майданчика, його жорстку гру проти гравців суперника, які після зіткнення з ним часто опинялися на долівці, його вдалу гру під власним щитом, коли він не давав м'ячу вскочити у кошик, а коли гра завершилася, вони сказали йому: «Гарна гра, Арчі. Інколи лячнувата, але цікава».

– Лячнувата? – спитав він. – Що ти хочеш сказати?

– Ну... можливо, занадто різка. Навіть дуже різка. Я й не думала, що баскетбол – це контактний вид спорту.

– Не завжди. Але під щитом треба грати жорстко.

– Так ти у нас тепер – жорсткий хлопець, Арчі?

– А ти що, не пам'ятаєш?

– Про що?

– Ти ж сама мені сказала, щоби я взяв себе в руки і став жорсткішим.

Емі посміхнулася й похитала головою. В цю мить вона здалася Фергюсону такою нестерпно красивою, що йому захотілося обхопити її руками й зацілувати до нестями, та перш ніж він встиг зробити цей дурний та ганебний крок, до нього підійшов дядько Ден і сказав: «Потрясаюча гра, Арчі. Кидок у стрибку – то може було й занадто, але я вважаю, що це була твоя найкраща гра в сезоні».

А потім баскетбольний сезон скінчився, і знову повернулася порожнеча – без Емі, і без жодної іншої подруги. Єдиною дівчиною, яку він бачив більш-менш регулярно, була минулорічна міс Квітень з журналу «Плейбой», примірник якого подарував йому Джим перед від'їздом до коледжу, але Ванда Пауерс зі Спокану, штат Вашингтон, усміхнена двадцятидворічна краля з неприродно високими динями-грудьми та лискучим тілом гумової ляльки, вже потроху втрачала свою магічну привабливість.

Знервований та деморалізований, дедалі більше пригнічуваний незмінністю свого незавидного становища у світі, нездійсненністю своїх мрій, марністю безперестанних ментальних подорожей в царину хтивого щастя, де збувалося все, про що він мріяв, Фергюсон вирішив вдатися до останньої спроби залагодити стосунки з Емі й відновити їхній роман, але коли він зателефонував їй п'ять днів потому, як завершився баскетбольний сезон, і запропонував поїхати з ним на суботню вечірку їхньої команди до помешкання Алекса Нордстрорма, вона відповіла, що зайнята. Ну, тоді давай зустрінемося в неділю, сказав він. Ні, сказала Емі, в неділю вона також зайнята, а потім Фергюсон дізнався, що вона буде зайнята стільки, скільки *це* триватиме. *Це* означало взаємне кохання, яке у неї виникло з одним хлопцем, чиє прізвище вона не захотіла називати. «Он воно як», сказав сам собі Фергюсон. У Емі з'явився кавалер, Емі для нього втрачена – і зелені поля надії перетворилися на багнюку.

Відразу ж після того гнітючого телефонного дзвінка сталося кілька неприємних інцидентів. *Інцидент номер один:* вперше в своєму житті Фергюсон напився п'яним як чіп, коли він з товаришем по команді Браяном Мічевським проникли до алкогольного бару Нордстромів і поцупили з нього непочату пляшку віскі Cutty Sark, яку вони сховали у внутрішній кишені зимового пальта Фергюсона і віднесли до Браянового помешкання після того, як гулянка завершилася. Принагідно батьки Браяна поїхали з міста на уїк-енд (чим і пояснювався той факт, що корчму вони вирішили влаштувати саме в його квартирі), і добре, що Браян не забув сказати Фергюсону, щоби той зателефонував батькам і попросив у них дозволу заночувати у друга іще до того, як вони відкоркували пляшку й вицмулили дві третини її вмісту, причім дві третини з тих двох третин пролилися пекучим струмком через горло до шлунку Фергюсона. Там, на жаль, вони надовго не лишилися, бо перед тим Фергюсон вже випив на вечірці пляшку пива та дві склянки вина, тому, не маючи досвіду споживання віскі міцністю 43 градуси, він, перед тим, як відключитися на дивані у вітальні, виблював увесь той коктейль на коштовний персидський килим родини Мічевських.

Інцидент номер два: лише через десять днів після того жалюгідного й майже самовбивчого акту сп'яніння Фергюсон побився з Біллом Натансоном на прізвисько Дебіллі, дебелим товстуном, який знущався над ним іще з першого року його навчання в академії «Ріверсайд». Коли цей кретин в присутності багатьох учнів обізвав його в їдальні «безмозким дятлом», Фергюсон нарешті дав собі волю й обрушив на жирне пузо Натансона та його вугрувату мармизу град ударів, і хоча його й покарали на три дні залишенням після уроків, а Гіл з матір'ю суворо наказали йому «не розпускати руки», він не жалкував, що психнув, і вважав, що задоволення, отримане від лупцювання Натансона, було вартим тої ціни, яку він за нього заплатив.

Інцидент номер три: вдень у вівторок наприкінці березня, менш ніж через місяць після свого дня народження, Фергюсон втік з уроків відразу ж після обідньої перерви і пішов з Вест-Енд-авеню на Бродвей в кіно. То мала бути перша й остання втеча, втеча-виняток, сказав він сам собі, того дня він просто мусив порушити правила, оскільки фільм, який Фергюсон зібрався подивитися, демонструвався лише один день, і його повторний показ в найближчому майбутньому не планувався, а кузен Джим, котрий вже дивився «Дітей райка» в театрі «Бреттл» в Кембріджі, сказав Фергюсону, що йому слід неодмінно подивитися цей фільм, коли його крутитимуть в Нью-Йорку, інакше він втратить право називатися людиною. Сеанс мав розпочатися о першій, тому Фергюсону довелося поспішати, долаючи відстань в десять кварталів до кінотеатру «Талія», приказуючи при цьому, що якби він був трохи старшим, то йому не довелося б вдаватися до хитрощів, бо на восьму годину вечора був призначений повторний сеанс, але Гіл з матір'ю ніколи не дозволили б йому піти на вечірній сеанс в будній день, особливо на фільм тривалістю три години. Доведеться вигадувати для них якусь «відмазку», подумав він, але нічого путнього на думку наразі не спадало, а найкраще та найпростіше пояснення – мовляв, у нього після обіду живіт заболів і він змушений був піти додому відлежатись – не спрацювало б, тому, що Гіл з матір'ю на час його повернення мали бути вже вдома: Гіл в

кабінеті корпів би над своєю книгою про Бетховена, а матір проявляла би плівки та фотографії в своїй фотолабораторії, а якби так сталося, що матері не буде вдома, то була імовірність в дев'яносто дев'ять відсотків, що вдома буде Гіл. Відсутність поважної причини була проблемою, але, як і з більшістю проблем, котрі створював для себе Фергюсон, він мав схильність спершу робити, а вже потім думати про наслідки, бо він був молодим чоловіком, котрий прагнув отримати бажане саме тоді, коли хотів, і горе тому, хто в цей час заступив йому шлях. З іншого боку, міркував Фергюсон, то йдучи, то підтюпцем біжучи по людному тротуару в прохолодному березневому повітрі, він майже нічого не втрачав, пропустивши у вівторок післяобідні уроки, які склалися з фізкультури та занять в читальному залі, а оскільки містер Макналті та місіс Волерс рідко завдавали собі клопоту перевіряти присутніх, то йому, можливо, навіть вдасться уникнути покарання. А якщо не вдасться, і до повернення додому не вийде придумати якесь фальшиве пояснення, то він просто скаже правду. Зрештою, він же не скоював якогось злочину чи аморального вчинку. Він просто пішов у кіно, бо мало є у цьому світі чогось приємнішого за кіно.

«Талія» являв собою невеличкий кінотеатр неправильної форми приблизно на двісті місць, з товстими колонами, які заступали вид, похилою підлогою, що липнула до підшов через всі ті шипучі напої, які були розлиті на неї протягом багатьох років. Тісний та тьмянний, з абсурдно великою кількістю незручностей, де пружини сидінь впивалися в дупи відвідувачів, і де смерділо паленими кукурудзяними пластівцями, цей театр, менше з тим, був найкращим закладом в усьому Верхньому Вест-сайді для перегляду старих фільмів, котрі «Талія» показувала з частотою дві кінокартини на день, щодня – подвійна програма: сьогодні – два французькі фільми, завтра – два радянські, післязавтра – два японські, і так далі. Саме цим і пояснювалося, що «Діти райка» йшли того дня лише в «Талії» і більше ніде у місті, а можливо, і більше ніде у всій країні. Доти Фергюсону вже доводилося бувати там кілька разів, з Гілом та матір'ю, з Емі, з Джимом, в компанії з Емі та Джимом, з шкільними приятелями, але, показавши своє учнівське посвідчення й придбавши зі знижкою квиток за сорок центів, він збагнув, що ніколи не бував тут сам-один, а вмовившись у залі посередині п'ятого ряду, збагнув також, що іще ніколи не бував у кіно сам-один, ані в «Талії», ані в будь-якому іншому кінотеатрі, бо в кіно прийнято було ходити компаніями, та й саме кіно було призначене для великої аудиторії, а коли Фергюсон дивився свої фільми про Лорела та Гарді іще малим хлопцем, то в кімнаті окрім нього нікого не було, а зараз в залі сиділо іще чоловік двадцять п'ять – тридцять, але він все одно був сам-один. Йому було важко сказати, було те відчуття самотності приємним чи неприємним. Воно було просто новим.

А потім почався фільм, і Фергюсон геть забув, був він один чи ні. Виявилось, що Джим мав рацію, вирішив він. Усі три години й десять хвилин, протягом яких перед ним розгорталися події фільму «Діти райка», з його голови не йшла думка про те, що дійсно варто було ризикнути покаранням, аби подивитися цю картину, яка чудово імпонувала темпераменту п'ятнадцятирічного Фергюсона – то була романтична любовна сага, перемежована спалахами гумору, насильства та лукавої розпусти, цілісний твір, де кожен персонаж мав важливе значення для всієї історії: прекрасна й загадкова Гаранс (у виконанні Арлетті) та четверо закоханих в неї чоловіків – актор-мім, чию роль виконував Жан-Луї Барро, душевний але безініціативний мрійник, приречений кульгати дорогою життя, охоплений тугою і сумом, кипуче-яскравий і надзвичайно цікавий актор у виконанні П'єра Брассера, холодний і бундючний граф, якого грав Луї Салу, а також підступний монстр у виконанні Марселя Еррана, який грав роль Ласенера, поета-вбивці, який зарізав графа. Коли ж фільм закінчується тим, що Гаранс розчиняється у величезному паризькому натовпі, а нещасний мім кидається слідом за нею, Фергюсону на думку спали слова Джима: «Це – найкращий з усіх французьких фільмів, Арчі. Приблизно як «Звіяні вітром», але вдсятеро кращий. І хоча на той момент свого життя Фергюсон бачив лише жменьку французьких фільмів, він погодився з тим, що *Les Enfants du Paradis* був

значно кращим за «Звіяні вітром», настільки кращим, що було би просто безглуздо їх порівнювати.

Увімкнулося світло, і Фергюсон, підвівшись та розім'явши руки, помітив декого за три сидіння ліворуч – то був високий темноволосий хлопець, з виду на пару років старший за нього, скоріш за все – також прогульник-кіноман. Коли Фергюсон поглянув на свого компаньйона-втікача, той приязно посміхнувся.

– Класний фільм, – сказав незнайомиць.

– Дійсно класний, – підтвердив Фергюсон. – Він мені дуже сподобався.

Хлопець представився як Енді Коен, а коли вони виходили з кінотеатру зазначив, що дивився цей фільм уже втретє, а потім спитав Фергюсона, чи відомо йому, що кримінальник Ласенер, мім Дюбюро та актор Леметр – всі вони були реальними людьми й жили у Франції 1820 років. Ні, зізнався Фергюсон, він цього не знав. Не знав він і того, що цей фільм був знятий у Парижі під час німецької окупації, що акторка Арлетті наприкінці потрапила в страшенну халепу, закрутивши роман з німецьким офіцером, не знав, що письменник Жак Превєр та режисер Марсель Карне співпрацювали над кількома фільмами в тридцятих та сорокових роках і були творцями напрямку, який критики згодом охрестили «поетичним реалізмом». «Цей Енді Коен – тип явно начитаний», сказав сам собі Фергюсон; так, він, можливо, трохи й хизувався, намагаючись справити враження на темного молодого неофіта своїми знаннями з історії кінематографа, але робив це надзвичайно дружельно, більше від ентузіазму й бажання поділитися інформацією, аніж від поблажливої зарозумілості.

На той момент вони йшли Бродвеем на південь, і через три квартали Фергюсон дізнався, що Енді Коену було вісімнадцять, а не сімнадцять, і йому не довелося пропускати заняття, бо він був першокурсником Сіті-коледжу і того дня не мав занять. Його батько помер шість років тому від серцевого нападу, і вони жили з матір'ю в квартирі на перехресті Амстердам-авеню та 107-ї вулиці, а оскільки конкретних планів на решту дня він не мав, то вони з Фергюсоном могли б зайти до кафе перекусити й випити чашечку кави. Ні, сказав Фергюсон, йому треба бути вдома о четвертій тридцять, інакше батьки насварять його. Але вони могли б зустрітись іншим разом, наприклад, в суботу, коли він точно буде вільним, і коли Фергюсон сказав «в суботу», Енді видобув з кишені пальта програмку «Талії» на березень. «Броненосець “Потьомкін”», сказав він. «Початок сеансу – о першій годині».

– «Талія», в суботу о першій, – повторив Фергюсон. – Там і побачимося.

Він потиснув Енді Коену руку, і вони розійшлися – один рушив далі на південь до проїзду Ріверсайд між Вісімдесят восьмою та Вісімдесят дев'ятою вулицями, а другий обернувся й подався в зворотному напрямку, на північ, де його вже чекали вдома батьки. А, може, іще не чекали.

Як і розраховував Фергюсон, Гіл з матір'ю вже були вдома, але він не розраховував, що зі школи вже зателефонували й повідомили про його несанкціонований прогул. У Гіла з матір'ю був отой занепокоєний вираз обличчя, який завжди засмучував Фергюсона і дозволяв йому зрозуміти, наскільки, мабуть, неприємно почувалися вони як люди дорослі, котрим доводилося нести відповідальність за виховання такого персонажу, як він, оскільки дзвінок зі школи означав, що його місцеперебування залишалося невідомим з дванадцятої тридцять по четверту тридцять, чого було цілком достатньо, щоби сумлінні батьки почали непокоїтись про свого зниклого підлітка. Саме тому його матір і встановила правило «чотири тридцять»: будь вдома на цю годину або зателефонуй і повідом, де ти є. Під час баскетбольного сезону це обмеження розширювалося до шостої години через тренування, які проходили після уроків, але баскетбольний сезон вже скінчився, і обмеження «чотири тридцять» знову набуло чинності. Фергюсон увійшов до квартири о четвертій двадцять сім, що будь-якого іншого дня було б цілком нормальним, але він не підозрював, що зі школи зателефонують так швидко, і за цю неперед-

бачливість йому довелося пожалкувати не лише тому, що його відсутність нагнала страху на Гіла з матір'ю, а ще й через те, що він почувався повним ідіотом.

На увесь наступний тиждень суму його кишенькових грошей урізали вдвічі, а три останні дні поточного тижня йому довелося залишатися після уроків мити підлогу в їдальні, шкребти каstrулі та сковороди та вичищати велику плиту з вісьмома горілками. Може, Академія «Ріверсайд» і була передовим закладом, але її керівництво й досі вірило у виховну силу примусових нарядів по кухні.

В суботу, в день послабленого режиму та відносної свободи, Фергюсон заявив під час сніданку, що того ж дня збирається піти в кіно з приятелем, а оскільки Гіл та матір зазвичай не ставили йому надто багато дрібних надокучливих запитань (хоча, можливо, їм би й хотілося знати відповіді на них), Фергюсон не конкретизував ані кіно, ані приятеля, і вийшов з дому якраз вчасно, щоби прийти до кінотеатру «Талія» за десять хвилин перша. Він, звісно, не сподівався застати там Енді Коена, гадаючи, що той, скоріш за все, забув про їхню похапливу домовленість про зустріч, але Фергюсон, вже відкривши для себе принади перегляду фільмів наодинці, не надто й переймався з перспективи опинитися на самоті. Проте Енді Коен не забув, і після того, як вони потисли один одному руки й придбали квитки, заходився читати коротку лекцію про режисера Ейзенштейна та його принципи монтажу, котрі революціонізували мистецтво кіно. Енді порадив Фергюсону придивитися до сцени на одеських сходах, одної з найвідоміших сцен в історії кінематографу, і Фергюсон пообіцяв придивитися, хоча слово «Одеса» справило на нього дещо бентежне враження, зважаючи на те, що його бабуся народилася в Одесі, а померла зовсім недавно, кілька місяців тому, і він дуже жалів, що приділяв їй мало уваги, доки вона була жива, мабуть, вирішивши, що вона безсмертна і що він матиме іще вдосталь часу поспілкуватися з нею в майбутньому, чого, звісно, не сталося; думки про бабусю привели до думок про діда, за яким і досі страшенно скучав, і на той час, коли вони з Енді зайняли місця у п'ятому ряду, дійшовши спільної думки, що то був найзручніший ряд у всьому кінотеатрі, вираз обличчя Фергюсона змінився настільки радикально, що Енді поцікавився, чи з ним усе було гаразд.

– Я думаю про своїх бабусю й дідуся, – відповів Фергюсон. – І про свого батька, і про всіх тих померлих, кого я знав. – І додав, тицьнувши пальцем у свою ліву скроню: – Інколи там буває дуже темно.

– Розумію, – сказав Енді. – Я увесь час думаю про свого батька, хоча він уже шість років як помер.

Їхньому взаєморозумінню сприяло те, що батько Енді також помер, подумав Фергюсон, що вони обидва були синами спочилих батьків і проводили свої дні в компанії з привидами, принаймні в погані дні, в дні найгірші, а через те, що поганими днями вся непривабливість світу проявляється особливо різко, вони тікали до темряви кінотеатрів і почувалися найщасливіше, сидячі в темряві.

Енді сказав щось про сотні копій, які пішли на монтаж цієї потрясаючої сцени, але перш ніж він встиг повідомити Фергюсону, скільки точно їх було (ясно, що цю цифру він знав напам'ять), світло поволі згасло, увімкнувся кінопроектор, і Фергюсон зосередив свою увагу на екрані, бо йому було цікаво побачити, чому довкола цього фільму був здійснений такий шум.

Городяни Одеси махають бунтівним матросам з вершечку сходів. Якась заможна жінка розкриває білу парасольку, безногий хлопчина знімає кепку; несподівано на екрані з'являється слово РАПТОМ, а потім увесь екран заповнює лице переляканої жінки. Натовп людей кидається сходами вниз, серед них – безногий хлопець, а тим часом на передній план вихоплюється біла парасолька. Швидка музика, музика хаотична, музика, яка мчить стрімкіше за серце, що несамовито калатає. Безногий хлопець – в центрі, а натовп стікає донизу по обидва боки від нього. Зворотним планом – солдати в білих уніформах женуться за натовпом сходами. Крупним кадром жінка, яка підводиться з землі. У якогось чоловіка підгина-

ються коліна. Хтось падає поруч. Потім падає ще один чоловік. Загальним планом – біжучий натовп, за яким женуться сходами солдати. Вони піднімають гвинтівки й ціляться. Люди зіщулюються від страху. Юрма бічним планом, юрма переднім планом, а потім камера починає рухатися, стрімко пересуваючись паралельно натовпу стрімко біжучих людей. Згори стріляють гвинтівки. Якесь матір тікає зі своїм маленьким хлопцем, доки той не падає долілиць. Матір біжить далі, натовп біжить далі. Хлопчик в білій сорочці плаче, з його голови капає кров, його біла сорочка поцяткована краплями крові. Юрма продовжує бігти, але матір, нарешті, здогадується, що сина поруч не має, і зупиняється. А потім озирається, видивляючись свого хлопчика. Крупним планом її зболене обличчя. Плачучий хлопчик в білій сорочці непритомніє. Матір, охоплена жахом, розкриває рота й хапає себе за волосся. Крупним планом непритомний хлопчик, а повз нього біжать і біжать чийсь ноги. Музика шалено скаче. Крупним планом охоплене жахом обличчя матері. А безкінечний натовп продовжує спливати донизу сходами. На випростану руку хлопця наступає чийсь чобіт. Крупним планом – натовп. Знову чийсь чобіт наступає на руку хлопцю. Скривавлений, він перекочується на спину. Максимально крупним планом – сповнені жаху материнські очі. Натовп стікає донизу. Вона починає рухатися вперед, розкривши рота й вхопившись за волосся. Наближається до впалого сина. Схиляється, щоби взяти його на руки. Загальний план несамовитого, охопленого панікою натовпу. Зворотнім планом матір, яка несе хлопця нагору сходами, назустріч солдатам. Її уста ворухаються, з них вилітають гнівні слова. Щільний натовп широким планом. Ближнім планом – люди, які поприсідали, ховаючись за кам'яною стіною, серед них – Жінка в Пенсне...

Отак почався фільм, і Фергюсон, спостерігаючи за послідовністю сцен, був настільки зворушений цією моторошною картиною насильства, що його очі поволі наповнилися слізьми. Було нестерпно дивитися, як матір з хлопцем застрелили царські солдати, було нестерпно дивитися, як убили ще одну матір, як дитячій возик покотився сходами вниз, було нестерпно дивитися на жінку в пенсне, яка волала, широко розкривши рота, одна лінза її пенсне була розтрощена, і її око кровоточило, було нестерпно дивитися, як козаки своїми шаблями порубали дитинча у возику на шматки. То були незабутні сцени, які років з п'ятдесят продовжували снитися йому в кошмарах, та хоча Фергюсон і мимовільно сахався того, що відбувалося на екрані, він водночас не міг відірвати від нього заворожених очей, ошелешений тим, як вправно режисер зафільмував такі складні й масштабні епізоди, а енергія, яка вихлюпнулася в зал протягом цих кількох хвилин, була настільки потужною, що ледь не розкраяла Фергюсона навпіл. Коли ж фільм скінчився, він був настільки приголомшений, настільки захоплений, настільки розгублений в мішанині печалі й захвату, що йому здалося, наче жодному іншому фільму вже не вдасться справити на нього таке враження, як цей.

В програмі був ще один фільм Ейзенштейна, «Жовтень», відомий своєю англійською назвою «Десять днів, що струснули світ», та коли Енді спитав Фергюсона, чи хоче він його дивитися, Фергюсон похитав головою й сказав, що надто втомився й хоче ковтнути трохи свіжого повітря. Тож вони вийшли надвір, не зовсім впевнені, що робитимуть далі. Енді запропонував піти до нього додому, де він дасть Фергюсону почитати книги Ейзенштейна «Форма фільму» й «Сенс фільму» і, може, нашкребе щось поїсти, і Фергюсон, не маючи конкретних планів на решту дня подумав: «А чом би й ні?» Поки вони йшли до перехрестя Західної 107-ї вулиці та Амстердам-авеню, загадковий Енді Коен розголосив ще кілька фактів зі свого життя: той факт, що його матір була дипломованою медсестрою в шпиталі Св. Луки і того дня працювала зміну з дванадцяти дня до восьмої вечора, і тому (слава богу), коли вони прийдуть до нього, то вдома її не буде; той факт, що він пройшов до Колумбійського університету, але вирішив натомість піти до Сіті-Коледжу, бо навчання там було безкоштовним, а матір була не в змозі оплачувати його заняття в Колумбійському університеті (однаке як це все ж таки приємно – усвідомлювати, що у тебе вистачило клепки пробитися до університету з Ліги Плюща!), а третій факт полягав у тім, що хоч як би Енді не любив кіно, ще більше він любив книги, тож

якщо все піде у відповідності до плану, то він захистить докторську дисертацію й стане викладачем літератури в якомусь навчальному закладі, можливо – Ха! – в тому ж самому Колумбійському університеті. Поки Енді говорив, а Фергюсон слухав, його приголомшила та величезна прірва, яка розділяла їх в інтелектуальному плані, наче три роки їхньої вікової різниці являли собою подорож завдовжки кілька тисяч миль, яку Фергюсон тільки-но розпочав, і через те, що почувався він таким невігласом у порівнянні з мізковитим вузівським студентом, який крокував поруч, Фергюсон задавався питанням: а чому це Енді Коен так наполегливо намагався з ним потоваришувати? Може, подумав Фергюсон, Енді був одним з тих самотніх людей, яким немає з ким поспілкуватися, індивідом настільки спраглим товариської компанії, що він ладен був потоваришувати з ким завгодно, хто йому трапився, навіть якщо це – всього-навсього учень середньої школи? Якщо так, то це не мало особливого сенсу. Деякі люди мають вади характеру або фізичні чи ментальні вади, які, зазвичай, ізолюють їх від інших людей, але Енді, схоже, таким не був. Він був приязним та доволі симпатичним, не без почуття гумору, і щедрим (про що свідчив його намір дати Фергюсону книжку почитати), одним словом, Енді підпадав приблизно під одну категорію з кузеном Джимом, який був лише на рік старшим за Енді і мав багато друзів, більше друзів, аніж пальців на кількох руках. Тепер, коли Фергюсон про це замислився, він вирішив, що ефект його спілкування з Енді вельми нагадував його стосунки з Джимом – приємне усвідомлення того, що старший не дивився на нього звисока, що вони йшли вулицею нога в ногу. Але Джим був кузеном, і таке ставлення було нормальним з боку когось із членів родини, тоді як Енді Коен, принаймні наразі, був для нього практично чужинцем.

Майбутній професор мешкав у маленькій трикімнатній квартирі на третьому поверсі обшарпаного одинадцятиповерхового будинку, одного з численних багатопверхових споруд Верхнього Вест-сайду, які занепали до жалюгідного стану після закінчення війни; колись це було скромне, але пристойне житло для представників середньо-середнього класу, а тепер в ньому мешкала ціла палітра обтяжених проблемами незаможних людей, котрі за зачиненими дверми своїх квартир говорили кількома різними мовами. Енді, показуючи Фергюсону скромно вмебльовані, але добре впорядковані кімнати, пояснив, що вони з матір'ю перебралися сюди після третього й останнього батькового інфаркту, і Фергюсон збагнув, що, напевне, саме таку квартиру вони з матір'ю орендували б, якби страхові гроші не допомогли їм пережити роки негараздів після батькової смерті. Тепер, коли його матір знову вийшла заміж і заробляла пристойні гроші фотографом, а Гіл заробляв пристойні гроші музичним критиком, їм жилося настільки краще, ніж Енді та його бідолашній матері-медсестрі, що Фергюсону стало соромно за свою щасливу долю, якої він не заслужив жодним порухом жодного свого пальця, так само, як і Енді не зробив нічого, щоби заслужити свою лиху долю. Ні, Коени не були бідняками в строгому сенсі цього слова (холодильник повнився харчами, а спальня Енді – книжками в твердих обкладинках), але коли Фергюсон сів у маленькій кухні, щоби підхарчитися одним з бутербродів з ковбасою, які приготував для них Енді, він помітив, що Коени збирали призові Зелені Марки та вирізали дисконтні купони з *Journal-American* та *Daily News* Гіл з матір'ю рахували долари й намагалися не марнотратити, а матір Енді рахувала копійки і витрачала все, що мала.

Підкріпившись на кухні, вони пішли до вітальні й трохи поговорили про «Мадам Боварі» (яку Фергюсон не читав), про фільм «Семеро самураїв» (якого Фергюсон не бачив) та про деякі інші фільми, котрі були в програмці «Талії» на наступний місяць. А потім сталося дещо дивне, або дещо цікаве чи дивовижно цікаве, у всякому випадку – несподіване, або, принаймні, так здалося спочатку, але потім, коли Фергюсон над цим трохи замислився, воно видалося не таким вже й несподіваним, бо коли Енді поставив це запитання, Фергюсон, нарешті, зрозумів, навіщо його запросили в гості.

Він сидів на дивані напроти Енді, а той сидів у кріслі напроти вікна, і після короткої паузи в розмові подався вперед, надовго затримав на Фергюсоні свій погляд і невимушено спитав:

– Ти коли-небудь дрович, Арчі?

Фергюсон, який вже близько півтора року був запеклим онаністом, відповів не задумуючись:

– Аякже. А хто не дрович? Всі дрочать.

– Може, і не всі, – зауважив Енді, – Але майже всі. Це ж так природно, *n'est-ce pas?*

– Якщо ти іще малий для справжнього сексу, то що іще залишається робити?

– А про що ти думаєш, Арчі, що приходить тобі до голови, коли ти мастурбуєш?

– Думаю про голих жінок, про те, як добре було би бути голим з голою жінкою замість дрочити в унітаз.

– Сумно все це.

– Та отож, сумно, але краще, ніж нічого.

– А тобі ніхто раніше не дрович? Наприклад, хтось із твоїх шкільних подруг?

– Ні, такого задоволення я іще не мав.

– А я мав – кілька разів.

– Так ти ж старший за мене. Ясна річ, ти мав таку можливість.

– Небагато. Якщо чесно, то лише три. Але можу сказати тобі, що значно приємніше, коли це робить тобі *хтось*, аніж ти – сам собі.

– Та мабуть. Особливо якщо дівчина вміє це робити.

– Це не обов'язково має бути дівчина, Арчі.

– Що ти хочеш сказати? Що ти не любиш дівчат?

– Дуже люблю, але вони, схоже, не дуже люблять *мене*. Не знаю чому, але мені з ними завжди не везе.

– Ага, значить, тобі дрочили хлопці?

– Лише один хлопець. Джордж, мій приятель зі Стьювізанту, якому теж завжди не везе з дівчатами. Тому минулого року ми з ним вирішили поекспериментувати й подивитися, що з того вийде.

– Ну, і як?

– Клас. Ми тричі подрочили один одного й обидва вирішили, що неважливо, хто це тобі робить. Дівчина чи хлопець – відчуття одне й те саме, і не має значення, чия рука тримає тебе за прутень – дівчача чи хлопчача.

– Я в такому плані ніколи про це не думав.

– І я також не думав. Тому це стало для мене «вкрай важливим відкриттям».

– А чому тоді лише три рази? Якщо тобі з Джорджем це так сподобалося, то чому ж ви припинили?

– Тому, що Джордж тепер навчається в Чиказькому університеті і, нарешті, знайшов собі подругу.

– Тобі не пощастило...

– Мабуть, але Джордж – не єдина людина у світі. Є також ти, Арчі, і якщо тобі хочеться, щоби я тобі це зробив, то я буду радий тобі подрочити. Просто для того, аби знати, про що я кажу.

– А що, як мені не хочеться дрочити *тобі*? Може, Джорджу це й подобалося, але сумніваюся, що це буде цікаво *мені*. Не маю нічого проти тебе, Енді, але мені дійсно до вподоби дівчата, а не хлопці.

– Я ніколи не проситиму тебе робити те, що тобі не подобається. Це було б неправильно, і я проти того, щоби примушувати людей щось робити супроти їхнього бажання. Просто... ти такий гарний хлопець, Арчі. Мені приємно бути з тобою, приємно дивитися на тебе, і мені б дуже хотілося до тебе доторкнутися.

Фергюсон сказав, що він не проти. Сказав, що йому цікаво, і Енді може йому подрочити, але тільки один раз і тільки якщо він вимкне світло та закриє штори, бо такі речі робляться в темряві, тож Енді підвівся зі свого крісла, повимикав одну за одною всі лампочки і закрив штори. Виконавши це завдання, він всівся на диван поруч зі збентеженим і трохи переляканим Фергюсоном, розстебнув йому штани й заглибився в ширінку.

Відчуття було настільки приємним, що Фергюсон застогнав, через кілька секунд його м'який та знервований пеніс почав дерев'яніти й подовжуватися з кожним рухом руки старшого хлопця, руки вправної й добре навченої, руки, яка начебто сама добре розуміла, що потрібно пенісу, коли той прокидається й збуджується в результаті витончених маніпуляцій – то жорстких, то ніжних. Коли Енді спитав його, чи подобається йому, Фергюсон відповів, що дуже, а потім розстебнув ремінь та спустив до колін штани й труси, щоби ота чарівна рука мала більше простору для рухів. Раптом за нього взялася й друга рука – вона стала ніжити йому яйця, тоді як перша рука дрочила його вже повністю ерегований п'ятнадцятирічний прутень, і Енді знову спитав Фергюсона, чи приємно йому, але цього разу той вже не зміг вимовити нічого членороздільного, а просто простогнав у відповідь, відчуваючи, як солодке задоволення шириться його стегнами, піднімаючись до паху й несучи його до безмежжя оргазму.

– Тепер ти знаєш, що це таке, – мовив Енді.

Так, тепер Фергюсон знав, що це таке.

– Лише дві з половиною хвилини, – сказав Енді.

«Найкращі дві з половиною хвилини в моєму житті», подумав Фергюсон, а потім глянув униз на свою сорочку, яка була видимою тепер, коли його очі призвичаїлися до темряви, і побачив, що вона була заляпана плямами після його еякуляції.

– От чорт, – мовив він. – Поглянь на мою сорочку.

Енді посміхнувся, погладив Фергюсона по голові, а потім нахилився й прошепотів йому на вухо: «Коли у Дікенса стовбурчиться Бальзак, кінчає він мов з ринви – от дивак!»

Фергюсон, який ніколи не чув цієї студентської частівки, аж заверещав від сміху. А потім Енді процитував йому непристойний лімерик про хлопця з Кенту, іще один класичний, невідомий Фергюсону приклад, і молодий незайманець, який швидко втрачав свою цноту, знову вибухнув сміхом.

Коли ж спокій відновився, Фергюсон вдягнув труси й штани і підвівся з дивану. «Піду, помию сорочку», сказав він і рушив з вітальні до кухні, розстібуючи гудзики, а Енді пішов слідком. Фергюсон пояснив йому, що ця сорочка – подарунок на день народження від матері та вітчима, і треба буде позмивати з неї плями, інакше йому доведеться відповідати на запитання, на які йому відповідати не хотілося б. «Треба поспішати», додав він, «перш ніж плями просочаться в тканину, «треба знищити докази».

Коли вони зупинилися біля раковини, Енді спитав Фергюсона – він «одноразовий» чи має достатньо сили на іще один «підхід», а може, і два. Фергюсон, який вже геть забув про «тільки один раз», спитався, що Енді має на увазі. «Дещо приємне», відповів той, не бажаючи розкривати таємницю, але запевнив Фергюсона, що наступного разу задоволення перебільшить те, яке він отримав на дивані, і що йому буде значно приємніше, аніж зараз.

Плями скупчилися в нижній частині сорочки, між другим та третім гудзиком, і Енді змив їх сам та ще й досить швидко, лише трохи потер – і вони зникли. А коли роботу було зроблено, він відніс вологу сорочку до своєї спальні й причепив на вішалку, яку, в свою чергу, причепив на двері комірчини. «Отак», сказав він. «Чиста – як нова».

Фергюсон був зворушений цим маленьким проявом турботи, котрий засвідчив, яким дбайливим та ввічливим був Енді, і Фергюсону сподобалося, що з ним отак панькаються, що про нього піклується хлопець, якому не забракло доброти вимити його сорочку і повісити її сушитися, вже не кажучи про те, що цьому хлопцю не забракло доброти подрочити йому й при цьому не просити подрочити *йому* навзаємін. Докори та вагання, які Фергюсон смутно відчу-

вав на початку, зникли, і коли Енді попросив його роздягнутися й лягти на ліжко, Фергюсон з радістю зняв з себе одіж і ліг на ліжко, очікуючи на іще одну приємність, яку йому ось-ось мали зробити. Він розумів, що більшість людей несхвально поставилася б до того, що він зараз робив, що він ступив на небезпечну територію неприпустимих збочених імпульсів, увійшов до Голубої країни в усій її розпусній та хтивій красі, і якщо хтось дізнається, що він в цій нечестивій країні побував, то з нього кепкуватимуть, його ненавидітимуть за це, а може, і поб'ють. Але про це ніхто й ніколи не дізнається, бо про це ніхто й нікому не скаже, а якщо це так і залишиться таємницею, то ця таємниця не буде непристойною, бо те, що вони робили з Енді, не видавалося йому непристойним, і найголовнішим було те, що він при цьому відчував.

Коли Енді провів рукою по оголеній шкірі Фергюсона, його прутень затвердів знову, а коли Енді вклав цей затверділий прутень собі до рота й почав робити Фергюсону перший в його житті мінет, тому5 було вже глибоко байдуже, хто йому його робив – дівчина чи хлопець.

Він не знав, що й думати. Беззаперечно, ті два оргазми, що пронеслися його тілом і вискочили з нього у квартирі Енді, були найсильнішим та найповнішим фізичним задоволенням за все його життя, але водночас засоби досягнення того оргазму були чисто механічними, вони були односторонньою маніпуляцією, яку Енді зробив для нього і яку він не захотів робити для Енді. Отже, те, що вони зробили, було не зовсім сексом в строгому розумінні цього слова, принаймні, в розумінні Фергюсона, оскільки секс для нього завжди означав активність двох, а не одного, фізичне вираження екстремального емоційного стану, прагнення до іншої людини, а в цьому випадку такого прагнення не було, не було екстремального емоційного стану, не було нічого, окрім бажань його пенісу, тому те, що трапилося між ним та Енді, було лише вищою й приємнішою формою мастурбації.

Чи відчував він потяг до хлопців? До цього випадку він навіть не ставив собі такого запитання, але тепер, коли він дозволив Енді подрочити йому й відсмоктати у нього, попестити йому оголене тіло, Фергюсон почав звертати більшу увагу на хлопців у школі, особливо на тих, котрих він знав найкраще і котрі подобалися йому найбільше, зокрема – на тих хлопців, з якими грав у шкільній баскетбольній команді, бо усіх їх бачив десятки разів оголеними в душі та роздягалці без всякої задньої думки, але тепер, коли він над цим замислився, Фергюсон спробував був уявити собі, що він відчуватиме, поцілувавши елегантного Алекса Нордстрема в губи, поцілувавши глибоко, з проникненням язика до ротової порожнини, або подрочивши мускулистого Браяна Мічевського так, що той чвиркне спермою собі на голий живіт, але жодна з цих уявних сцен не викликала у нього особливої реакції; не те щоби він відчув при цьому огиду чи його налякала сама думка про реальний секс із хлопцями, бо якби виявилось, що він – голубий, але не знав про це раніше, то йому б, безперечно, захотілося продовжити свої дослідження, щоби визначитися остаточно, але річ полягала в тім, що думка про обійми з іншими хлопцями його не збуджувала, його пеніс від неї не кам'янів, вона не наповнювала його хтивими бажаннями, які йшли з найглибших глибин його фізичного ества. Натомість його збуджувала Емі, і навіть зараз думка про його втрачене кохання, про дівчину, яку йому більше, мабуть, не доведеться ані пригорнути до себе, ані поцілувати, продовжувала наповнювати його глибокою тугою й фізичним потягом; його збуджувала Ізабелла Крафт, особливо після того, як Фергюсон побачив її в червоному бікіні двадцять восьмого червня під час групової вилазки до пляжу Фар Рокевей, і коли він уявив собі оголені тіла своїх приятелів та порівняв їх з майже голим тілом Ізабелли Крафт, то збагнув, що дівчата збуджують його, а хлопці – ні.

Але може, він обманює себе, думав Фергюсон, може, він помилявся, гадаючи, що емоції є істотною частиною сексу, може, йому слід було подумати про різноманітні форми сексу без кохання, котрі забезпечували фізичне полегшення, але не породжували жодних емоцій, наприклад, мастурбацію або секс із проститутками, і порівняти ці форми сексу з тим сексом, який він мав з Енді, – секс без поцілунків та почуттів, секс цілковито заради отримання фізич-

ного задоволення, можливо, кохання не має до нього жодного стосунку, можливо, «кохання» – це лише пишномовне слово, призначене прикривати темні, неконтрольовані пориви тваринної хтивості, бо якщо ти – у темряві й не бачиш людини, яка тебе торкається, то яка різниця, що змушує тебе збуджуватися?

Запитання без відповіді. Без відповіді, бо Фергюсону було лише п'ятнадцять років, і йому надто рано було знати, ким він з часом стане в тім, що стосується сексу, – чоловіком, який прагнув компанії жінок, чоловіком, який прагнув компанії чоловіків, чи чоловіком, котрий прагнув компанії і чоловіків, і жінок, бо в той момент свого життя, в той конкретний історичний момент, в той конкретний момент у конкретній країні – Америці першої половини 1962 року – йому було заборонено займатися сексом з представницями, як він вважав, правильної статі, тому що навіть якби йому вдалося відвоювати симпатії Емі Шнайдерман або завоювати любов Ізабелли Крафт, жодна з цих дівчат не дозволила б собі зробити те, що вже зробив йому Енді Коен, тож тепер, коли його тіло змужніло й стало чоловічим, він і досі почувався в'язнем свого хлопчачого світу примусової цнотливості навіть попри те, що вже дійшов тої точки, коли прагнення сексу стало сильнішим за будь-яке інше прагнення в його житті. А через те, що єдиною доступною формою сексу в той момент придушеного бажання став для нього секс з представником «неправильної» статі, Фергюсон прийшов наступної суботи до кінотеатру «Талія» подивитися «Расьомон» разом з Енді Коеном, і не тому, що йому чимось особливо сподобався цей хлопець з Сіті-Коледжу, який мешкав зі своєю матір'ю на перехресті Амстердам-авеню та Західної 107-ї вулиці, а тому, що те, що робив йому той хлопець, було настільки приємним і таким напрочуд гарним, що не прийти він просто не міг.

Другого разу вони приступили до справи швидше, обійшовшись без підготовчої фази у вітальні і вирушивши відразу ж до спальні Енді, де вони швидко поскидали з себе одіж, і хоча Фергюсон так і не наважився, на прохання Енді, доторкнутися до нього там, де той хотів, і подрочити йому, він з цікавістю спостерігав, як Енді зробив це сам собі, і не відсахнувся, коли сперма бризнула йому на груди, бо йому стало приємно, коли тепла сперма впала на нього, а Енді почав ніжними рухами втирати її йому в шкіру. Тепер вже більше йшлося про їх обох, а не про одного, про щось схоже на справжній секс а не просто мастурбацію, і три суботи поспіль після їхньої другої зустрічі, ті суботи, коли вони дивилися «Голубого Янгола», «Нові часи» та «Ніч», Фергюсон, поволі розслабляючись, все більше й більше піддавався дедалі сміливішим спокушанням з боку Енді – вже не клякнув під звабливими рухами його язика по всій довжині свого тіла, більше не сахався, коли його цілували, і не боявся цілувати у відповідь, більше не вагався брати в руку задубілий пеніс Енді і вкладати його собі в рота, бо збагнув, що в найголовніше в сексі – це взаємність, секс удвох був незрівнянно приємнішим за секс одбокий, і лише спокушаючи спокусника, можна було віддячити йому за приємність бути спокушеним.

Енді був слабкішим та хирлявішим за Фергюсона, хлопцем кістлявим та високим, з погано розвиненою мускулатурою людини, яка ніколи не займалася спортом, тому його дивувала твердість м'язів Фергюсона, вражало його тіло, яке Фергюсон розвинув сам, працюючи в спортзалі зі штангою й гантелями та роблячи кожного вечора десятки віджимань від підлоги та присідань; тож Енді часто казав Фергюсону, який він гарний, гладячи рукою його живіт і дивуючись його мускулатурі, казав, яке гарне в нього обличчя, які гарні у нього сідниці, який гарний у нього прутень та які гарні в нього ноги, і так багато були цих похвал, що на другий чи третій раз Фергюсону вони вже стали обтяжливими, бо Енді говорив про нього так, як він, тобто Фергюсон, говорив би про якусь дівчину, а дівчата стали іще одною темою, стосовно якої у Фергюсона почали з'являтися сумніви, бо кожного разу, коли він казав, що й досі сильно кохає Емі Шнайдерман, або яка ж вона красива, ота Ізабелла Крафт, Енді корчив кислу гримасу й відпускав якийсь образливий жарт на адресу дівчат взагалі, зазначаючи, наприклад, що їхні мозки є генетично меншовартісними у порівнянні з мозками чоловіків, або що їхні

вагіни є вигрібними ямами з усілякими інфекціями й хворобами. То були огидні й образливі заяви, які свідчили, що Енді збрехав йому в березні, коли сказав, що любить дівчат, бо навіть його матір не була вільною від злостивих зауважень, а коли Фергюсон почув, як Енді назвав її «тупою жалюгідною коровою», а трохи пізніше – «огидною діждкою з гімном», то всупереч цим словам зазначив, що любить свою матір більше за всіх на світі, на що Енді відповів: «Цього не може бути, хлопче, цього просто не може бути».

Згодом Фергюсон зрозумів, настільки хибно він потрактував ситуацію з самого початку. Йому здалося, що Енді – це просто іще один сексуально стурбований хлопець, як і він, нещасний з дівчатами, а тому прагнучий спробувати щастя з хлопцями, щоби поборюватися разом просто для розваги, сексуальної розваги для двох незайманих юнаків, але йому жодного разу не спало на думку, що з цього може вийти щось серйозне. А потім в останню суботу, незадовго до того, як Фергюсон мав піти, коли вони іще лежали голі у ліжку, і досі спітнілі й захекані, виснажені натугою останніх п'ятнадцяти хвилин, Енді обійняв Фергюсона й сказав, що кохає його, що Фергюсон – кохання його життя, що він любитиме його завжди – навіть якщо той помре.

Фергюсон промовчав. Будь-яке слово, сказане в ту мить, прозвучало б фальшиво, тому він притримав язика й не сказав нічого. «Як сумно, як же сумно й прикро, що я сотворив таку халепу», подумав він, але йому не хотілося ображати почуття Енді, розповівши йому про свої справжні почуття, бо він ніколи не зможе відповісти йому взаємним коханням, не зможе ніколи в житті, тому настала пора прощатися; шкода, що все це скінчилося саме так, а не інакше, бо спершу йому було так цікаво й приємно, але, чорт забирай, як же ж у нього вистачило дурості повестися на цю спокусу?

Фергюсон цьомкнув Енді у щоку й посміхнувся.

– Мені пора йти, – сказав він. І, різко зіскочивши з ліжка, почав піднімати з підлоги свою одіж.

– Наступного тижня в той же час? – спитав Енді.

– А що йтиме наступного тижня? – поцікавився Фергюсон, натягуючи джинси й застібаючи ремінь.

– Два фільми Бергмана: «Сунична галявина» та «Сьома печать».

– Ой!

– Що – ой?

– Щойно згадав. Наступної суботи маю їхати з батьками до Райнбеку.

– Але ж ти й досі не бачив жодного Бергмана. Це ж важливіше за вихідний, проведений з мамцею й татком, чи ні?

– Можливо. Але мені доведеться поїхати з ними.

– Тоді через тиждень, гаразд?

Фергюсон, який в ту мить вже вдягав туфлі, ледь чутно промимрив щось на кшталт «Угу».

– Ти що, більше не прийдеш?

Енді сів у ліжку й скрикнув що було сили:

– Ти що, більше не прийдеш?

– Чому ти так вирішив?

– Ах ти ж сучий сину! – заволав Енді. – Я відкрив тобі своє серце, а ти мені, падлюко, навіть слова доброго не сказав!

– А що я мав тобі сказати?

Фергюсон застібнув блискавку на своїй демісезонній куртці і рушив до дверей.

– Іди ти в сраку, Арчі. Сподіваюся, ти перечепишся на сходах і вб'єшся.

Фергюсон вийшов з квартири і спустився сходами вниз.

Він не вбився.

А натомість подався додому, увійшов до своєї кімнати, ліг на ліжко й пролежав на ньому години зо дві, витріщаючись в стелю.

3.4

В першу суботу 1962 року, три дні потому, як Фергюсон здав свій твір обсягом дев'ятсот слів про Джекі Робінсона, він та шестеро гравців з його баскетбольної команди Асоціації Єврейської Молоді вирушили зі своєї спортивної бази у Вест-Оранджі до спортзалу в Ньюарку на ранкову гру проти команди Асоціації Християнської Молоді з району Сентрал Ворд. На тому майданчику були заплановані ще дві гри поспіль, котрі мали відбутися відразу ж після їхньої гри, тому трибуни були заповнені гравцями чотирьох інших команд, а також їхніми родичами та друзями, вже не кажучи про родичів та друзів гравців тої команди, проти якої Фергюсон з товаришами мав виступити в першій третині цього потрібного змагання, тож в результаті набрався натовп у вісімдесят-дев'яносто людей завбільшки. За винятком семи білих хлопців з Асоціації Єврейської Молоді та їхнього тренера, шкільного вчителя математики на ім'я Ленні Мільштейн, всі решта в спортзалі були чорношкірими. В цьому не було нічого незвичного, оскільки хлопці з Вест-Оранджу часто грали проти цілковито чорних команд в своїй Юнацькій лізі округу Есекс, але незвичною того ранку в Ньюарку була чисельність натовпу – близько сотні людей замість звичних десяти-дванадцяти. Схоже, спершу ніхто не звертав особливої уваги на те, що відбувалося на майданчику, але коли гра скінчилася внічию й довелося призначати додатковий час, публіка, яка приїхала на дві інші гри, почала нервувати. Наскільки міг судити Фергюсон, натовпу було байдуже, яка з команд виграє чи програє – їм просто хотілося, щоби перша гра скінчилася якомога швидше, щоби дві наступні гри мали змогу розпочатися – але коли п'ятихвилинний додатковий час також завершився нічиєю, настрої юрми змінився з нервозності на збудженість. Так, публіка прагнула, щоби незграбні підлітки якомога швидше очистили майданчик, але якщо якась команда й мала насамкінець перемогти, то це, на думку глядачів, мала бути команда хлопців з Ньюарку. Це мала бути їхня перемога над хлопцями з передмістя, перемога хлопців-християн над хлопцями-євреями, чорних хлопців над хлопцями білими. Цілком природно, сказав собі Фергюсон на початку другого додаткового періоду, цілком природно, що ці люди вболівають за своїх, місцевих, цілком природно, що вони гукають з трибун під час такої напруженої гри, цілком природно для вболівальників ображати гравців приїжджої команди. Але третій додатковий період знову скінчився внічию – і раптом все довкола наче вогнем запалало: маленький занехаяний спортзал в центрі Ньюарку спалахнув криками, і другорядний баскетбольний матч між чотирнадцятирічними хлопцями враз перетворився на символічне й принципове протистояння між «нами та чужинцями».

Обидві команди грали погано, обидві команди в дев'яти випадках з десяти не потрапляли м'ячем у кошик і марнували третину своїх пасів, обидві команди були виснажені, й шум трибун сильно їх відволікав, обидві команди щосили намагалися перемогти, але грали так, неначе хотіли програти. Натовп одноставно підтримував одну команду: тупаючи й схвально ревучи кожного разу, коли гравець з Ньюарку виборював перемогу під щитом чи переривав пас, і глузливо улюлюкаючи щоразу, коли гравець з Вест-Оранджу робив невдалий кидок або пас; кожного разу, коли Ньюаркці влучали в кошик, публіка на трибунах вила в екстазі – і розлючено гуділа, щоразу, коли очко здобував Вест-Орандж. Коли годинник показав десять секунд до кінця гри, Ньюарк був попереду на одне очко. Ленні Мільштейн взяв тайм-аут, і коли гравці з Вест-Оранджу скупчилися довкола свого тренера, гармидер на трибунах став таким гучним, що йому довелося кричати, аби його почули. Мудрий Ленні Мільштейн, котрий був не лише хорошим баскетболістом, а й добрим дядьком, знав, як поводитися з чотирнадцятирічними хлопцями, оскільки розумів, що чотирнадцять років – це найгірший з найгірших періодів в календарі людського життя, бо всі чотирнадцятирічні індивіди – це істоти заплутані й нецілісні, вже не діти, але ще й не дорослі, ще не зовсім сповна розуму й не в ладах з власним незформованим тілом. І в горнілі тої клаустрофобної арени, заповненої войовничою, воро-

жою й волаючою публікою, цей проникливий чоловік з кучерявим русим волоссям та жартівливим і нежорстким підходом до керівництва командою почав кричати на своїх підопічних, нагадуючи їм про те, як слід боротися з тотальним пресингом на майданчику, а перед тим, як кожен хлопець поклав праву руку на кисть правої руки Ленні, щоби почути останнє «Вперед!», тридцятирічний глава сімейства і батько двох дітей показав на вихідні двері в бічній стіні спортзалу й сказав хлопцям, що незалежно від того, що трапиться протягом наступних десяти секунд, програють вони чи виграють, в ту мить, коли прозвучить фінальна сирена, всі вони мають бігти до тих дверей і вскочити до його мікроавтобуса, припаркованого неподалік біля бордюру, бо, за його словами, «тут стає стрьомнувато», і йому не хочеться, щоби когось поранили чи вбили в безладі, який неодмінно виникне після гри. А потім п'ятеро рук торкнулися руки Ленні, він гаркнув «Вперед!», і Фергюсон з рештою гравців стартового складу підтопцем вибігли на майданчик.

То були найдовші десять секунд в житті Фергюсона – абсурдний швидкісний балет, схожий на уповільнене кіно, бо він був на майданчику єдиним гравцем, який не рухався, заляканий на своїй позиції в кінці дальнього круга в очікуванні довгого розпачливого пасу на той випадок, якщо все решта не спрацює, останньої опції з усіх ризикованих варіантів, і звідти, де він стояв, йому було видно все, що відбувалося, увесь цей танок, чітко й незгладимо закарбований у просторі, який раз-по-раз виникав у його свідомості протягом послідуєчих місяців та років, збережений в пам'яті назавжди: Майк Надлер, перехитривши захисника Ньюарку, який вистрибнув, здійнявши вгору руки, вкидає м'яча з-за бокової лінії Мітчю Гудмену, Гудмен, без дриблінгу, крутнувшись на місці, віддає пас Алану Шеферу в середині майданчика, а той, у стрибку, робить кидок навмання у напрямку кошика тоді як годинник відбиває три секунди, дві, одну – і на пухкому обличчі Шефера з'являється радісний подив: м'яч, описавши в повітрі неймовірну дугу, залітає прямо у кошик, не торкнувшись кільця. То було найвидовищніше попадання одночасно з сиреною в історії Юнацької ліги округу Ессекс, неперевершений завершальний акорд, всім кидкам кидок.

Фергюсон побачив, як Ленні рвонув до бічних дверей. Оскільки з усіх гравців Вест-Оранджу він стояв найдалше від дверей, Фергюсон стартував раніше за решту, побіг тої ж миті, коли побачив, як м'яч прослизнув крізь кільце, побіг, навіть не зупинившись привітати Шефера і відсвяткувати перемогу, бо Ленні не дарма відчував назріваюче лихо, і тепер, коли в Ньюарка на останній секунді забрали перемогу, публіка на трибунах сказалися од люті. Спершу почувся загальний зойк колективного шоку близько сотні людей, чий розум був затьмарений виглядом отого дешевого дерев'яного щита, в чий кошик влетів фатальний м'яч, а через мить юрма мало не в повному складі висипала на майданчик, волаючи від гніву й невіри, то була армія тринадцяти-, чотирнадцяти- й п'ятнадцятирічних хлопців, п'ятдесят чорношкірих хлопців, готових розірвати на шматки півдюжини білих хлопців за таке неподобство, скоєне проти них, за таку несправедливість, тож Фергюсон несучись через майданчик, на кілька секунд відчув реальну загрозу, по-справжньому злякавшись, що осатанілий натовп наздожене його й зіб'є на підлогу, але йому вдалося проскочити крізь щільний лабіринт із людських тіл, обійшовшись лише одним випадковим ударом в праву руку, ударом, який болів іще декілька годин – але ось він уже надворі й мчить до мікроавтобуса Ленні крізь холодне повітря того похмурого січневого ранку.

Отак і скінчився той мініатюрний расовий бунт, який майже стався, але так і не стався. Протягом всієї поїздки додому решта хлопців, охоплені напливом веселого й нервозного ентузіазму, радісно гукали й веселилися, знову й знову переживаючи оті останні десять секунд гри, вітаючи один одного з тим, що їм вдалося втекти від розлюченого мстивого натовпу, беручі жартівливі інтерв'ю в безперервно усміхненого Шефера, який і досі не вірив у свою вдачу, вони так багато й так заповзято сміялися, що, схоже, сміхом густо просякло й саме повітря в мікроавтобусі, але Фергюсон в тому весіллі участі не брав, не міг брати, бо йому було зовсім не

смійно, хоча отой фінальний кидок Шефера був найсмійнішою та найнеймовірнішою річчю, яку йому доводилося бачити за все своє життя, але сама гра була для нього зруйнованою тим, що сталося після гри, до того ж, місце, куди вцілив удар, і досі боліло, а причина, через яку він той удар отримав, боліла ще більше, аніж сам біль, який і досі пульсував у його передпліччі.

Ленні був іще одним чоловіком в мікроавтобусі, який не сміявся, був єдиним, окрім Фергюсона, хто розумів зловісні причини того, що трапилося в спортзалі, і вперше за увесь сезон дорікнув хлопцям за їхню недбалу й невмілу гру, відкинувши дальній кидок Шефера як чисту випадковість і запитавши у них, чому вони не виграли у цієї посередньої команди з розривом в двадцять очок. Решта сприйняли слова тренера як ознаку роздратованості, але Фергюсон збагнув, що Ленні був не злий, а засмучений, або переляканий, або занепалий духом, або ж все підряд, і що результат гри не мав ніякого значення в світлі тієї огидної сцени, яка розігралася після самої гри.

То було вперше, коли Фергюсон став свідком того, як юрба перетворюється на оскаженілий натовп, і хоч як би важко йому не було усвідомлювати це, того ранку він отримав незаперечний урок: інколи натовп становиться виразником прихованої правди, яку жоден з того натовпу не наважився б висловити наодинці, в даному випадку ця правда полягала в тій відразі та навіть ненависті, яку багато чорношкірих відчували по відношенню до білих, ненависті, котра була не слабшою за ненависть, яку відчували багато білих по відношенню до чорношкірих, і Фергюсон, який останні дні своїх різдвяних канікул провів за написанням свого твору про Джекі Робінсона й про потребу тотальної інтеграції чорних в кожен аспект американського життя, не міг не відчувати смутку, переляку й зневіри від того, що трапилося того ранку в Ньюарку, п'ятнадцятеро років потому, як Джекі Робінсон зіграв свою першу гру за команду «Бруклін Доджерс».

А в понеділок, через два тижні після тої суботньої гри в Ньюарку, місіс Болдвін, стоячи перед всім дев'ятим класом на уроці англійської літератури, оголосила, що есе Фергюсона було перше місце в конкурсі на кращий твір. Друге місце посіла Емі Шнайдерман «за свій панегірик Еммі Голдман»; місіс Болдвін сказала, що дуже пишається ними обома, що перші два місця здобули представники *одного класу, саме її класу*, що дев'ятих класів у всій школі було тринадцять, але іще жодного разу протягом її викладацької роботи в середній школі міста Мейплвуд *їй не випадала честь мати в своєму класі двох переможців щорічного конкурсу на кращий твір*.

«Місіс Болдвін – молодчага», подумав Фергюсон, дивлячись на свою літературну Немециду, яка, захлинаючись від захвату, вихваляла два переможних твори так, наче написала їх сама, але хоч як би він не радів, що став переможцем з трьохсот п'ятдесяти учасників, йому було ясно, що ця перемога не мала особливого значення, і не лише тому, що те, що місіс Болдвін вважала гарним, неодмінно мало бути поганим, а ще й тому, що після скандалу в Ньюарку він почав критично ставитися до власного есе, усвідомивши, що написане в ньому було надто оптимістичним та наївним, щоби сприйматися всерйоз у реальному світі, що хоча Джекі Робінсон і заслуговував на всю ту похвалу, яку висловив йому Фрегюсон, десегрегація бейсболу була лише карликовим кроком в значно масштабнішій боротьбі, яка триватиме іще багато років, можливо, значно більше, аніж судилося прожити Фергюсону, можливо, іще років зо сто, а то й двісті, і що у порівнянні з його вихолошеним та ідеалістичним портретом трансформованої Америки твір Емі про Емму Голдман був значно кращим, і не лише краще написаним, а й краще продуманим та водночас витонченішим і пристраснішим, а єдиною причиною через яку цей твір не визнали переможцем було те, що школа просто не могла віддати пальму першості есе про революціонерку-анархістку, яку за визначенням слід було вважати антиамериканською американкою, особою настільки радикальною та небезпечною для американського способу життя, що її депортували з її власної країни.

Місіс Болдвін і досі дудніла перед класом про те, що троє переможців з кожного класу прочитають свої твори вголос на загальношкільних зборах, призначених на другу половину дня у п'ятницю, а коли Фергюсон зиркнув на Емі, яка сиділа перед ним у наступному ряду на дві парти праворуч, і його погляд торкнувся її спини якраз поміж лопаток, то, на його радісний подив, вона миттєво обернулася й поглянула на нього, неначе відчувши дотик його очей. Іще більше звеселило Фергюсона те, що коли їхні погляди зустрілися, Емі скорчила гримаску й показала йому язика, мовляв, «Тьху на тебе, Арчі, ти ж знаєш, що це я мала здобути перше місце і ти це чудово знаєш», а коли Фергюсон посміхнувся й знизав плечима, мовляв, знаю, але нічим зарадити не можу, гримаска Емі перетворилася на посмішку, і вона, не в змозі стримати сміх, який накопичився у неї в горлі, кумедно пирснула, при чому пирснула так несподівано голосно, що місіс Болдвін перервала свою промову й спитала:

– З тобою все гаразд, Емі?

– Так, все в нормі, місіс Болдвін, – відказала Емі. – То у мене відрижка. Знаю, що це не личить молодій дівчині, але я не могла стриматися. Вибачте, будь ласка.

Люди часто казали Фергюсону, що життя – воно як книга, як історія, що починається зі сторінки першої й триває, допоки герой не помре на сторінці двісті четвертій чи дев'ятсот двадцять шостій, але тепер, коли майбутнє, яке він собі уявляв, почало мінятися, стало мінятися і його розуміння часу. Він збагнув, що час рухається як вперед, так і назад, а через те, що історії в книжках рухалися лише вперед, порівняння життя з книгою не мало сенсу. Якщо вже й порівнювати життя з чимось, то воно було більш подібним до структури бульварної газети, де визначні події на кшталт початку війни або гангстерського вбивства подавалися на першій сторінці, а події менш значущі – на сторінках наступних, але на останній сторінці також була своя велика новина з тривіального, але привабливого спортивного світу, і ці статті про спорт часто читалися в першу чергу, а сама газета – ззаду наперед, а не навпаки, як, скажімо, газети на івриті чи японською, а коли читач поволі пробирався до середини й натрапляв там на нічийне поле тематичних об'яв, які не становили для нього інтересу (якщо, звісно, той читач не давав уроки гри на тромбоні чи не продавав старого велосипеда), то він перестрибував через ці сторінки й опинявся на цікавій і важливій території кіноафіш, театральних оглядів, колонок порад від Енн Ландерс¹¹, редакційних статей, а звідки вже й до перших сторінок було недалеко – саме так і читав газети Фергюсон, будучи великим фанатом спорту. Час рухався в двох напрямках, бо кожен крок до майбутнього ніс із собою спогади про минуле, і хоча Фергюсону іще не виповнилося п'ятнадцять, він накопичив достатньо спогадів, аби знати, що світ довкола нього безперервно формувався світом всередині нього, так само, як і досвід спілкування зі світом у кожної людини формувався її власними спогадами, і хоча всі люди пов'язані між собою спільним простором, в якому вони існують, їхні подорожі в часі є різними, а це означає, що кожен живе у світі трохи інакшому від світу іншого індивіда. Тому питання стояло таким чином: В якому світі Фергюсон жив зараз, і як цей світ змінився по відношенню до нього?

По-перше, він більше не збирався стати лікарем. Останні два роки він мешкав у далекому майбутньому, у світі шляхетної самопожертви та неустанної доброчинності, він був людиною абсолютно несхожою на рідного батька і працював не задля грошей та придбання розкішного світло-зеленого «кадилака», а заради блага усього людства, він був лікарем, який доглядав людей бідних пригноблених, він відкривав нові лікарні в жахливих міських нетрях, подорожував до Африки, де працював у наметових шпиталях під час епідемій холери та кривавих громадянських війн, він був героїчною постаттю для тих, хто на нього покладався, людиною честі, святим, сповненим співчуття та мужності, але потім прийшов тверезомислячий Ной Маркс і обрушив всі ці романтичні лаштунки неземних галюцинацій, які насправді були плодом тупо-

¹¹ Псевдонім відомої журналістки Рут Кроулі, яка вела колонку порад «Спитай у Енн Ландерс».

головних голлівудських фільмів про шляхетних лікарів та не менш тупоголових і сентиментальних лікарських романів; то було штучно нав'язане бачення свого майбутнього покликання, яке Фергюсон знайшов не в самому собі, а завжди бачив неначе зі сторони, немовби спостерігаючи за грою актора у чорно-білому фільмі 1930-х років: шляхетний лікар зі своєю вродливою дружиною-медсестрою пурхає у кадрі під задушевну музику, яка чується на задньому плані; той уявний лікар завжди був не реальним Фергюсоном з його складним та часто болісним внутрішнім життям, а механічним іграшковим персонажем, народженим з бажання витворити для себе героїчну долю, яка стане свідченням того, що він і лише він один буде кращим за будь-кого на цій землі, але тепер, коли Ной продемонстрував йому, як жакливо він обманював себе, Фергюсону стало страшенно соромно за те, що він змарнував так багато часу, плакаючи свої дитячі мрії.

Але водночас Ной помилявся, гадаючи, що Фергюсон мав цікавість до професії літератора. Так, читання романів дійсно було одним з тих фундаментальних задоволень, які він отримував від життя, так, хтось мав ті романи писати, щоби люди те задоволення отримували, але втім, що стосувалося Фергюсона, ані читання, ані писання не вбачалося ним як діяльність героїчна, тому в той момент своєї подорожі до змушнення єдиною амбіцією Фергюсона щодо майбутнього було, за висловом його улюбленого письменника, стати «головним героєм власного життя». До того часу він вже встиг прочитати другий роман Діккенса, всі 814 сторінок звивистої й нуднуватої розповіді про вигадане життя улюбленої дитини автора, цілковито поглинутих під час двотижневих Різдвяних канікул, і тепер, коли цей марафонський читачий забіг скінчився, Фергюсон виявив, що має певні розбіжності зі своїм фантомним компаньйоном минулого року, Холденом Колфілдом, який презирливо відгукнувся про Діккенса у своєму побіжному коментарі щодо «туфти в душі Девіда Копперфільда» вже на першій сторінці повісті «Над прірвою у житті»; тепер у свідомості Фергюсона книги почали розмовляти між собою, і хоч яким би хорошим письменником Дж. Д. Селінджер не був, він був не вартий того, щоби чистити Чарльзу Діккенсу черевики, тим паче, коли тими черевиками були двійко кремезних парубків на ім'я Хенк та Френк. Так, двох думок тут не могло бути: читання художньої літератури – це велика насолода, написання художньої літератури – це також велика насолода (змішана з гнівом, болем та боротьбою, але все одно насолода, бо задоволення від написання вдалого речення – особливо коли воно починається як погане, але потім стає бездоганим після чотирьох переробок – перевершує все, що міститься в анналах людських звершень), а все, що було великою насолодою й давало величезне задоволення не могло, за визначенням, вважатися героїчним. Про шляхетну стежу лікаря-святого можна було забути, але фантазія Фергюсона малювала йому незчисленні героїчні альтернативи, серед яких була, наприклад, кар'єра адвоката, тому оскільки мрійництво було талантом, в якому його успіхи й надалі були найбільшими, зокрема мрійництво щодо майбутнього, Фергюсон наступні кілька тижнів займався тим, що уявляв себе в залі суду, де його красномовство рятувало несправедливо обвинувачуваних від електричного стільця, а присяжні втрачали самовладання й ридали ридма після кожного з його завершальних виступів.

А потім йому виповнилося п'ятнадцять, і під час святкового обіду на честь його дня народження в ресторані «Вейверлі-Інн» на Манхеттені, на якому були присутні його батьки, бабуся з дідусем, тітка Мілдред, дядько Дон та Ной, кожна з сімей його родини зробила йому подарунок: чек на сто доларів від матері з батьком, іще один чек на сто доларів від бабусі з дідусем, а також три окремі пакунки від компанії Марксів: коробка з набором платівок із записом струнних квартетів Бетховена від тітки Мілдред, книжка в твердій обкладинці від Ноя під назвою «Найсмішніші у світі жарти» та чотири книги у паперових обкладинках з творами російських письменників дев'ятнадцятого сторіччя від дядька Дона; то були твори, котрі Фергюсон знав як видатні, але іще не завдав собі клопоту їх прочитати: «Батьки і діти» Тургенева, «Мертві душі» Гоголя, «Три повісті» Толстого («Господар і робітник», «Крейцерова соната»),

«Смерть Івана Ілліча»), а також «Злочин і кара» Достоевського. Саме останній з цих творів поклав край незрілим фантазіям Фергюсона про кар'єру в стилі знаменитого адвоката Кларенса Дарроу, бо прочитання «Злочину й кари» дуже його змінило, ця книга стала ударом грому небесного, який розтрошив його на сотню шматочків, а до того часу, коли він знову зібрав себе до купи, Фергюсон вже не мав сумнівів щодо свого майбутнього, бо якщо книга буває *такою*, якщо роман здатен *так* вплинути на душу й розум людини та на її сокровенні уявлення про світ, то написання романів – це, безперечно, найкраще, чим може займатися людина в своєму житті, бо Достоевський навчив його, що вигадані історії здатні виходити далеко за межі звичайної насолоди та розважальності, вони спроможні вивернути людину навиворіт, заплутати їй думки, ошпарити й заморозити її, оголити й викинути назустріч жорстоким вітрам всесвіту, і того дня, після безплідних підліткових блукань в дедалі густіших міазмах приголомшеності й непевності, Фергюсон, нарешті, збагнув, куди він іде, або, принаймні, хотів іти, і жодного разу за всі наступні роки не вагався щодо правильності свого рішення, навіть в найважчі роки, коли йому здавалося, що він зірветься з краєчку землі в безкраю безодню. Йому було лише п'ятнадцять років, але він уже зрісся з цією ідеєю, і, на краще чи на гірше, на багатство чи на злидні, на хворобу чи на здоров'я Фергюсон присягнувся бути вірним їй до кінця свого земного життя.

Літній кінематографічний проект довелося скасувати. Іще в листопаді місяці померла бабця Ноя з материнського боку, і його матір, успадкувавши трохи грошей, вирішила витрати частину цих коштів на продовження освіти свого сина. Не питаючи Ноя, вона записала його на літню програму для школярів-іноземців у французькому місті Монпельє – вісім тижнів «повного занурення» у французьку мову, після яких, якщо вірити рекламній брошурці, ученик мав повернутися до Нью-Йорка, розмовляючи французькою з вправністю й легкістю справжнього жабодіа. Три дні потому, як Фергюсон закінчив читати «Злочин і кару», йому зателефонував Ной, щоби повідомити про зміну планів, клянучи свою матір за те, що вона його «підставила», але ради на те не було, додав приятель, бо він був іще надто малим, аби розпоряджатися власним життям, яким допоки керувала скажена цариця. Фергюсон розвіяв розчарування свого друга, сказавши Ною, що йому дуже поталанило, що він би на його місці неодмінно захопився б за таку можливість, а стосовно їхнього кінопроекту... Що ж, дуже шкода, але вони й досі не мали знімальної камери і навіть не приступали до написання сценарію, тому в цьому відношенні нічого страшного не сталося, але ти лишень уяви собі, *що* на тебе чекає у Франції – дівчата з Голландії, дівчата з Данії, дівчата з Італії, цілий гарем красунь-школярок у твоєму розпорядженні, оскільки на подібні програми хлопців записувалося небагато, тому майже за повної відсутності конкуренції ці два місяці стануть, безперечно, найкращою порою в житті Ноя.

Звісно, Фергюсон за ним дуже скучатиме, страшенно скучатиме, бо саме влітку вони мали змогу спілкуватися кожного дня, цілий день щодня протягом аж восьми тижнів, тому літо без буркотливого й гострого на язик Ноя видавалося вже й не літом, а просто довгою низкою днів, позначених спекотною погодою й самотністю.

На щастя, чек на сто доларів був не єдиним подарунком батьків на його п'ятнадцятий день народження. Він також отримав право самостійно подорожувати до Нью-Йорка, нову вольність, якою Фергюсон збирався користуватися якомога частіше, бо красиве, але нудне місто Мейплвуд було збудоване винятково для того, щоби викликати у його мешканців бажання виїхати з нього, тому коли перед Фергюсоном раптом відкрився новий і ширший світ, він вибирався тої весни з міста майже кожної суботи. Звідтам, де він жив, до Манхеттена можна було добратися двома способами: або автобусом 107 маршруту, який вирушав щогодини з автостанції в Ірвінгтоні й прямував до будівлі Портової адміністрації на перетині Восьмої авеню та Сорокової вулиці, або потягом з чотирьох вагонів, експлуатованим компанією «Ері Лакаванна Рейлруд», який відправлявся зі станції в Мейплвуді і прямував до кінцевої зупинки в Гобокені, де було

два варіанти завершити подорож до міста: або метром гудзонівської лінії, або водою на поромі. Фергюсону був більше до вподоби варіант потяг-пором, і не лише тому, що до станції можна було дійти за десять хвилин (тоді як до станцій в Ірвінгтоні треба було під'їжджати попуткою), а ще й тому, що йому подобалося їздити потягом, який був одним з найстаріших з досі експлуатованих в Америці, його вагони були збудовані в 1908 році – темно-зелені металеві коробки, котрі нагадували про часи промислової революції, а всередині вагонів були старовинні плетені сидіння, чії спинки відкидалися і назад, і вперед; то був повільний, мов слимак, анти-експрес, який торохтів і сіпався, виспівуючи какофонію з вересків коли його колеса котилися іржавими рейками. То було таке щастя – сидіти на самоті в одному тих вагонів і дивитися у вікно на похмурий занепалий ландшафт Нью-Джерсі, на болота й річки та підйомні мости на тлі облуплених цегляних споруд, решток старого капіталізму, декотрі з яких і досі функціонували, а декотрі стояли в руїнах такі огидні, що Фергюсону вони здалися надихаючими в тому ж сенсі, в якому поети дев'ятнадцятого сторіччя знаходили натхнення в руїнах Греції та Риму. Коли ж він не дивився у вікно на зруйнований світ довкола себе, Фергюсон читав натомість улюблену на поточний момент книжку – романи російських письменників (не Достоєвського), Кафку (вперше), Джойса (вперше), Фітцджеральда (також вперше), а потім, якщо дозволяла погода, стояв на палубі порома, підставивши вітру обличчя й відчуваючи підшвами вібрацію двигуна, тоді як над головою у нього кружляли чайки. Зрештою, така звичайна й буденна подорож, подорож, яку здійснювали кожного ранку тисячі пасажирів з понеділка по п'ятницю, але це була субота, і для п'ятнадцятирічного Фергюсона подорожувати до нижнього Манхеттена цим маршрутом було чистою романтикою, найкращим з усього, що він міг зробити – не просто податися геть із дому, а їхати сюди, *до всього цього*.

Бачитися з Ноем. Розмовляти з Ноем. Сміятися з Ноем. Ходити з Ноем у кіно. По суботах обідати на Перрі-Стріт в квартирі з тіткою Мілдред та дядьком Доном, а потім гуляти з Ноем там, де їм заманеться, часто – ніде, просто тиняючись удвох вулицями Вест-Віліджу, витріщаючись на гарненьких дівчат та обговорюючи світові проблеми. Тепер все вирішено. Фергюсон писатиме книги, Ной стане кінорежисером, тому вони розмовляли здебільшого про книги та фільми, про ті численні проекти, над якими вони працюватимуть в майбутньому. Ной вже не був тим малим хлопцем, з яким колись познайомився Фергюсон, але в ньому й досі зберігалася ота бентежна риса, котра, на думку Фергюсона, проявлялася в схильності до дурнуватих дотепів в стилі кіноакторів братів-Марксів, до дратівливих проявів буйного анархізму, котрі виливалися в безглузді суперечки з продавцями в овочевому магазині («Слухай-но приятелю, що це в тебе – петрушка? Але я не бачу самого Петрушки!», або з офіціантками в кафетерії («Подруго, перш ніж дати нам рахунок, візьми його, будь ласка, і порви, щоби нам не доводилося платити»), чи з касирами в кінотеатрі, які сиділи у своїх прозорих скляних будках («Скажіть мені хоча б одне добре слово про фільм, який сьогодні йде, інакше я викреслю вас зі свого заповіту»). Подібні задержуваті нісенітничі лише свідчили, наскільки нестерпним міг бути Ной, але то була ціна, яку доводилося платити за право бути його другом – тішитися з нього й водночас соромитися його, неначе ти гуляєш з вередливим малюком, який раптом, без попередження, розвернеться на сто вісімдесят градусів і почне говорити про твір Альбера Камю «Роздуми над гільйотиною», а коли ви скажете йому, що іще не прочитали жодного слова, написаного цим мистцем, то Ной негайно кине́ться до книжкової крамниці й поцупить там для вас один з романів Камю, який ви, звичайно ж, відмовитеся брати й опинитеся в незручному становищі – вам доведеться сказати йому, аби він повернувся до крамниці й поставив книгу назад на полицю, після чого ви, звісно, почуватиметеся лицемірним педантом, але все ж таки, Ной – ваш друг, ваш найкращий друг, і ви його любите.

Втім, бувати на Перрі-стріт доводилося не кожної суботи. В ті вихідні, котрі Ной проводив зі своєю матір'ю на Верхньому Вест-сайді, Фергюсон не мав змоги бачитися з ним, тому на ті порожні суботи планував інші заходи: двічі їздив до Нью-Йорка зі своїм приятелем з

Мейплвуда на ім'я Боб Сміт (така особа, як Боб Сміт, дійсно існувала), одного разу їздив сам у гості до своїх бабусі з дідусем, а кілька разів – з Емі, тобто, з Емі Рут Шнайдерман, якій страшенно подобалося роздивлятися витвори мистецтва, а оскільки Фергюсон нещодавно виявив, що йому також дуже подобається роздивлятися мистецькі твори, то вони проводили суботи в музеях та художніх галереях, і не лише у великих, куди ходили всі (Метрополітен-музей, Музей сучасного мистецтва та гугенгайм), а й в менших, таких, як Колекція Фріка (улюблений музей Фергюсона), та Центр фотографії. Все це потім давало їм змогу розмовляти годинами – про Джотто, Мікеланджело, Рембрандта, Вермеєра, Шардена, Мане, Кандінського, Дюшена; так багато треба було в себе всотати, так багато обдумати, побачити майже все *вперше*, знову й знову переживаючи отой дестабілізуючий поштовх «вперше», але найяскравіші враження вони отримували не в музеях, а в обмеженому просторі художньої галереї, галереї П'єра Матісса в будівлі Фуллер-білдинг на Східній П'ятдесят сьомій вулиці, де вони дивилися виставку сучасної скульптури, живопису й рисунків Альберто Джакометті, і настільки сильно заволоділи їхньою уявою ці загадкові, тактильні й позначені відчуттям самотності роботи, що Фергюсон з Емі пробули в тій галереї аж дві години, а коли приміщення почали порожніти, сам П'єр Матісс (син Анрі Матісса!) помітив у своїй галереї двох молодих людей і підійшов до них, увесь такий усміхнений та в доброму гуморі, явно радий бачити, що того дня у нього додалося двоє неофітів. На превеликий подив Фергюсона, П'єр Матісс простояв, розмовляючи з ними, наступні п'ятнадцять хвилин, розповідаючи про Джакометті та його студію в Парижі, про свою власну «трансплантацію» до Америки в 1924 році, про заснування власної галереї в 1931 році, про нелегкі воєнні роки, коли багато європейських мистці поневірялися від голоду й холоду, великих мистців на кшталт Мір та багатьох інших, яким би не вдалося вижити без допомоги своїх американських друзів, а потім, чисто імпульсивно, П'єр Матісс повів їх до підсобки своєї галереї – кабінету з робочими столами, друкарськими машинками та книжковими полицями. Одна за одною він взяв з тих полиць близько десятка каталогів колишніх виставок Джакометті, Міро, Бальтюса й Дюбюффе і віддав їх двом приголомшеним підліткам зі словами: «Ви – двоє дітей майбутнього, тож нехай ці книги посприяють вашій освіті».

Фергюсон та Емі вийшли з галереї, мовчазні й з ошелешено розкритими ротами, несучі подарунки від сина Анрі Матісса, і хутко подалися П'ятдесят сьомою вулицею. Йшли вони швидко, бо «ми ж – діти майбутнього», бо після такої зустрічі, після такого акту несподіваної щедрості й доброти, їхні тіла потребували стрімкої ходи, тому вони йшли людною, залитою сонцем вулицею настільки швидко, наскільки могли, але при цьому не зриваючись на біг. Через пару сотень ярдів Емі, нарешті, перервала мовчанку і заявила, що хоче їсти, а точніше – «зголодніла». Цим словом вона користувалася вельми часто, оскільки Емі ніколи не була просто голодною, як більшість людей, вона була «зголоднілою», або «голодною як вовк», і при цьому могла запросто ум'яти цілого слона або зграйку качок, тож тепер, коли вона заговорила про бажання «підхарчитися чимось смачненьким», Фергюсон збагнув, що й сам не проти підхарчитися, а з огляду на те, що йшли вони П'ятдесят сьомою вулицею, він запропонував зайти до кафе самообслуговування Horn & Hardart на розі Шостої та Сьомої авеню, і не просто тому, що туди було близько, а тому, що під час попередньої подорожі до міста вони з Емі вирішили, що це кафе є найкращою забігайлівкою в усьому Нью-Йорку.

Ні, ті прості й недорогі страви, які там подавали, не можна було віднести до категорії «делікатесів» – миски з гороховим супом, картопляним пюре та біфштексами з підливою, дебели пироги з чорницею – ні, їх приваблювало саме приміщення, та атмосфера парку атракціонів, яка панувала в цьому просторому закладі з хрому та скла, новизна процесу поїдання «автоматизованих страв», ефективність Америки двадцятого сторіччя в її найбожевільнішій та найсмачнішій подобі, проста й корисна кухня для зголоднілих народних мас, і як же ж приємно було підійти до касира, затаритися цілою купою монет по п'ять центів, а потім походжати повз десятка пропонованих страв в їхніх зашкленних коробочках, таких собі прозорих хатках для

харчів, кожна з яких містила порцію, приготовану «спеціально для вас», а коли ви вибрали свій сендвіч з телятиною чи сиром, вам треба було опустити в щілинку потрібну кількість монеток, після чого віконце в хатці відчинялося – і, будь ласка, сендвіч у вашому розпорядженні, солідний, грубенький такий, свіжий бутерброд, але перед тим, як ви відійдете шукати вільний столик, на вас чекає ще одна насолода – насолода спостерігати, як спорожніле місце швидко заповнюється наступним сендвічтв, аналогічним тому, який ви щойно придбали, бо по той бік хатинок з харчами працюють люди, чоловіки й жінки в уніформі, які займаються прийомом монеток та поповненням спорожнілих контейнерів новими харчами. «Важка у них робота», думав Фергюсон, а потім приступав до пошуку незайнятого столика, звивистим маршрутом пробираючись крізь пістрявий натовп мешканців Нью-Йорка, які споживали свої «автоматизовані» страви та напої; серед відвідувачів було багато стариків, які просиджували в тому кафе годинами, повільно сьорбаючи каву чашку за чашкою, ті старики були представниками майже зниклої породи ліваків, котрі через сорок років після того, як революція скінчилася провалом, і досі сперечалися, що ж пішло не так; та мертвонароджена революція колись здавалася неминучою й нестримною, а тепер вона була лише спогадом про те, що так і не відбулося.

Отже, під кінець того сонячного опівдня Емі та Фергюсон увійшли до кафе Horn & Hardart, щоби підхарчитися, погортати тоненькі, щільно ілюстровані каталоги колишніх виставок в галереї П'єра Матісса і обговорити день, який на їхню думку вдався, бо, загалом, то був дійсно дуже добрий день. Мені треба багато таких днів, подумав Фергюсон, більше хороших днів на протизагу численним поганим дням, які я мав протягом кількох останніх місяців, які, по-перше, були днями без бейсболу (це рішення так приголомшило його друзів, що він кинув пояснювати їм його через цілковиту даремність, тим більше, що цей експеримент зі самозречення у реальному виконанні виявився дедалі важчим, значно важчим, аніж він спершу гадав, бо це означало кинути те, що він так сильно любив протягом багатьох років, кинути те, що настільки зрослося з його еством, що йому аж до болі в усьому тілі хотілося знову взяти в руки бити, вдягнути рукавичку й хоча б на мить відчутти себе у грі, відчутти, як шипи на його кросівках впиваються в ґрунт – і ось він вже мчить до першої бази... Але Фергюсон не міг порушити свою обіцянку, він мав дотримуватися свого слова, бо інакше йому доведеться визнати, що смерть Артї нічого для нього не значила, що вона нічому його не навчила, що відмова оберне його на істоту таку слабку й негероїчну, що його можна буде порівняти з псом, таким собі жалюгідним підлабузницьким песиком, який канючить огризки та злизує з підлоги власну ригачку, тому якби не оці щотижневі втечі до Нью-Йорка, котрі дозволяли йому триматися поодаль від спортивних майданчиків, де кожної суботи грали його друзі, хтозна, чи не піддався б він спокусі перетворитися саме на такого песика?

А найгіршим було те, що весна без бейсболу виявилася також і весною без кохання. Фергюсону здавалося, що він по вуха закоханий в Лінду Флегг, але, добиваючись її взаємності всю осінь та зиму, твердо налаштувавшись завоювати прихильність найпривабливішої та найзагадковішої серцеїдки Мейплвуда, яка то заохочувала його, то відштовхувала, то дозволяла йому цілувати себе, то не дозволяла, то давала йому надію, то забирала її у нього, він згодом дійшов висновку, що його не любила не лише Лінда Флегг, а й він її також не любив. Момент прозріння настав в суботу на початку квітня. Після багатьох тижнів натужних залицянь Фергюсон нарешті умовив Лінду з'їздити з ним разом до Манхеттена. План був простим: пообідати в кафе-автоматі, прогулятися містом по Третій авеню, а потім просидіти пару годин у темряві, дивлячись фільм «Самотність бігуна на довгу дистанцію», який настійно рекомендував йому Джим Шнайдерман, а під час перегляду він зможе потриматися за руку Лінди, або поцілувати її в губи, або може – навіть провести рукою по її нозі. День видався похмурим, мокрим та мрячним, з епізодичним дощем, холоднішим, аніж хотілося б, загалом гіршим, аніж було нормою для тої пори року, але для ранньої весни норми не існує взагалі, зазначив Фергюсон, коли вони йшли до станції під парасольками, перестрибуючи через калюжі на тротуарі. Шкода, що пішов

дощ, продовжив він, але то насправді була не його провина, бо минулого тижня він вже писав листа Зевсу з проханням забезпечити сонячну погоду, але звідки йому було знати, що саме в цей час поштова служба на Олімпі оголосила страйк задля підвищення зарплати? Лінда розсміялася з цього дурнуватога жарту, або розсміялася просто тому, що й сама трохи нервувала й поклала певні надії на цю зустріч, що свідчило про багатообіцяючий початок, але потім вони сіли на потяг «Ері Лакаванна» до Гобокена – і Фергюсон збагнув, що все того дня піде не так, як він сподівався. У вагоні було брудно й некомфортно, сказала Лінда, вид з вікна був гнітючим, їхати поромом було б надто мокро (хоча в той момент небо почало прояснюватися), а в Гудзонівській лінії метрополітену було навіть брудніше й некомфортніше, аніж у потязі, у кафе-автоматі було цікаво, але лячнувато через отих старців, що човгали туди-сюди; неподалік від них за столик всілася товстелезна чорношкіра тітка, яка стала розмовляти сама з собою про немовлятко-Ісуса та про кінець світу, підсліпуватий щетинистий старик читав крізь збільшувальне скло пожмакану газету триденної давності, древня подружня пара за сусіднім столиком вимочували в чашках з гарячою водою вже сто разів використані пакетики з чаєм; всі, хто заходив туди, були або стариками, або схибленими, і що це за місто таке, котре дозволяє божевільним вільно ходити вулицями, сказала Лінда, і чому ти, Арчі, гадаєш, що в Нью-Йорку краще, аніж будь-де, тоді як насправді це місто є таким огидним?

Це – не її провина, подумав Фергюсон. Лінда Флегг була розумною й привабливою дівчиною, вихованою в герметичній бульбашці зручностей та поштивостей верхнього середнього класу, в безбарвному раціональному світі чепурненьких фронтальних галявинок та кімнат з кондиціонерами повітря, і вимушене спілкування зі злиденністю та безладом життя великого міста наповнило її інстинктивною відразою, неначе вона вдихнула огидний сморід і раптом відчула сильну нудоту. Вона нічим не може цьому зарадити, повторив сам собі Фергюсон, і тому це не її провина, але для нього стало сильним розчаруванням те, що Лінда виявилася абсолютно неромантичною, несхильною до пригод, бридливою та відразливою до всього того, що було їй невідомим та незвичним. «Важкий випадок». Саме цією фразою Фергюсон часто характеризував собі цю дівчину, і дійсно – то гаряча, то холодна Лінда Флегг останні півроку вельми утруднювала йому життя, хоча в жодному разі не була дурною чи пустопорожньою просто вона боялася, от і все, боялася ірраціональності величезних лячних міст, безперечно, боялася вона й хлопців, хоча оте її вродливе обличчя було спокусою, проти якої мало хто з хлопців зміг би встояти. Лінда не була бездушною, мала добре почуття гумору, була вдумливою і завжди говорила з розумом про ті художні твори, які вони вивчали на уроках літератури, і тепер, коли Фергюсон вів її під руку П'ятдесят сьомою вулицею на схід, він сподівався, що настрій її покращиться, коли вони увійдуть до кінотеатру та почнуть дивитися фільм. Кінотеатр розташовувався з протилежного боку Парк-авеню, в одному з найзаможніших і *найменш брудних* районів Манхеттена, фільм мав бути цікавим, а оскільки Лінда мала смак до хороших книжок і чуття до справжнього мистецтва, то, можливо, хороший фільм мав би повернути їй добрий гумор і дав би Фергюсону можливість врятувати рештки цього невдалого дня.

Фільм дійсно виявився хорошим, настільки хорошим та захоплюючим, що Фергюсон невдовзі забув про бажання помацати Лінду за ногу чи поцілувати її в губи, але фільм «Самотність бігуна на довгу дистанцію» був розповіддю про молодого хлопця, а не про молоду дівчину, а це означало, що він більше сподобався Фергюсону, аніж Лінді, і хоча вона й визнала, що фільм «чудовий», він не захопив її так, як Фергюсона, якому здалося, що то був найкращий фільм з усіх коли-небудь знятих, *фільм-шедевр*. Коли в залі увімкнулося світло, вони пішли до ресторану «Бікфорд» на Лексінгтон-авеню й замовили каву з булочками (кава була новою насолодою в житті Фергюсона, і він пив її так часто, скільки міг, і не лише тому, що йому подобався її смак, а й тому, що її пиття давало йому відчуття дорослості, неначе кожен ковток гарячої брунатної рідини відносив його все далі й далі від в'язниці дитинства), тож вони, сидячі поміж менш огрядних, менш злиденних та менш схиблених людей, аніж ті, що відвіду-

вали кафе Horn & Hardart's, продовжили обговорювати фільм, зокрема фінальну сцену – чемпіонат з бігу на довгу дистанцію у виправній школі, де головний герой (у виконанні молодого британського актора на ім'я Том Кортні) має вибороти приз для свого бундючного директора (чию роль грав Майкл Редгрейв), але останньої миті передумує й зупиняється, даючи натомість змогу перемогти красунчику з багатої сім'ї, який виступав за привілейовану школу (цього персонажа грав Джеймс Фокс). Для Фергюсона це рішення програти *навмисне* було дивовижним актом непокори, захоплюючим жестом протесту проти сильних світу цього, і його холодне й сповнене гніву серце розтануло від побаченого на екрані несамовитого й безстрашного «Пішов ти в сраку!», бо головний герой, образивши в такий спосіб директора виправної школи, герой, який сказав «Ні!» продажному й бездушному світу, представленому цим директором, прогнилій британській системі пустопорожніх винагород, свавільних покарань та несправедливих класових бар'єрів, відновив таким чином свою гідність, свою силу, *свою сутність як представника чоловічої статі*. Лінда підкотила під лоба очі. Дурниця, сказала вона. На її думку, рішення навмисне програти змагання було дурним кроком, найгіршим з того, що міг зробити герой фільму, оскільки біг на довгі дистанції був його пропуском, його квитком з тої виправної школи, а тепер його знову запхають на самісіньке її дно, і йому доведеться починати все з нуля. Який був сенс в цій моральній перемозі, продовжила вона, якщо водночас він зруйнував своє життя, тож хіба можна це назвати «захоплюючим актом непокори?»

Не можна сказати, що Лінда помиляється, запевняв себе Фергюсон. Просто вона вигоду й доречність вона ставила вище за честь та гідність, але для нього подібні аргументи були огидними, був огидним такий *практичний* підхід до життя, намагання скористатися Системою аби перемогти саму Систему, граючи за хибними правилами, нею ж і встановленими, бо жодних інших правил не існували, тоді як ці правила слід було розтрощити й винайти нові, а через те, що Лінда вірила в правила свого світу, свого маленького провінційного світу (прагнути до успіху, бути старанною, знайти собі хорошу роботу, вийти заміж за однодумця, підстригати газон перед будинком, придбати нове авто, сплачувати податки, народити 2,5 дитини і вірити лише в гроші та владу), Фергюсон зрозумів, що продовжувати цю дискусію – справа марна та безглузда. Звісно, Лінда мала рацію. Але він також мав рацію – і раптом збагнув, що втратив до цієї дівчини всякий інтерес.

Отже, відтоді Лінду Флегт було викреслено зі списку претенденток, а оскільки інших претенденток на обрії не вбачалося, Фергюсону довелося з головою зануритися в те, що лишилося від того сумного й самотнього року. Через багато років, уже будучи дорослим чоловіком, він згадуватиме той підлітковий період як «Період вигнання у рідних пенатах».

Мати хвилювалася за нього. Не лише через дедалі більшу ворожість Фергюсона до свого батька (з яким він тепер дуже рідко говорив, не заводячи з ним розмов і відповідаючи на запитання Стенлі короткими реченнями з похмурим виразом обличчя), не лише через те, що її син вперто двічі на місяць ходив пішки до Нью Рошеля пообідати з родиною Федерманів (про яких він, повертаючись додому, не розповідав нічого, а казав лише, що вони – *убиті горем люди*, і що він не хоче говорити на цю болючу тему), не лише тому, що він різко й незрозуміло чому кинув бейсбол (заявивши, що тепер йому достатньо й одного баскетболу, бо бейсбол йому обрид, що явно не відповідало дійсності, бо Роза бачила, що після початку сезону її син перечитував в ранковій газеті звіти про ігри з тим же самим жвавим інтересом, що й раніше), і не лише тому, що її хлопець, який колись користувався успіхом у дівчат, тепер не мав подруги, дедалі менше ходив на гулянки, а через все вищезгадане разом, а особливо тому, що в очах у Фергюсона з'явився якийсь новий вираз, вираз відчуженості й зануреності в самого себе, якого ніколи раніше не було за всі роки, що вона його знала, а до всіх цих тривог про емоційне здоров'я Фергюсона додавалася ще й одна новина, з якою Роза мала з ним поділитися, погана новина, і тому з'явилася необхідність їм обом сісти й поговорити.

Розмову вона призначила на четвер, коли Енджі Блай, їхня хатня робітниця, мала вихідний, а батько Фергюсона мав повернутися додому не раніше десятої або десятої тридцять, тож у них мало бути достатньо часу, щоби пообідати удвох, а потім довгенько поговорити тет-а-тет. Побоюючись починати післяобідню розмову сам на сам з постановки Фергюсону нав'язливих і неприємних запитань, які, скоріш за все, призвели б до того, що він замкнувся б у собі й пішов з-за столу, Роза утримала його біля себе, сповістивши спершу погану новину, сумну й погану новину про матір Емі, Ліз, у якої щойно діагностували рак, дуже агресивну й небезпечну форму раку, котра зведе її в могилу буквально через кілька місяців, можливо, навіть тижнів – рак підшлункової залози, жодної надії, жодних ліків, попереду – нічого, окрім болю та смерті. Спершу Фергюсону було важко усвідомити те, що казала йому матір, оскільки Емі й півсловом не обмовилася йому про захворювання її матері, і це було дивно з огляду на те, що Емі була його близькою подругою й ділилася з ним про всі свої проблеми, страхи та сумніви, тому перш ніж до Фергюсона почав доходити сенс фрази «рак підшлункової залози», йому захотілося дізнатися, хто втаємничив його матір в цю інформацію, про яку, схоже, не відала навіть рідна донька місіс Шнайдерман. «Мені розповів про це Ден», відповіла Роза, і це лише поглибило синівське сум'яття, бо чому це чоловік мав спершу ділитися такою інформацією з подругою, а не з рідною донькою, але матір пояснила Фергюсону, що Ден хотів розповісти обом своїм дітям одночасно, гадаючи, що їм буде легше пережити цю новину разом, а не поодиноці, і тому чекав на приїзд Джима з Бостону завтра опівдні, щоби потім поговорити з ним та Емі в одній компанії. Ліз вже кілька днів у шпиталі, додала матір, але обом дітям сказали, що вона начебто поїхала до матері в Чикаго.

Бідолаха Емі, подумав Фергюсон. Вона роками конфліктувала зі своєю матір'ю, і тепер, коли матір мала невдовзі померти, стосунки між ними так і залишаться нез'ясованими. Це буде для неї дуже важко, значно важче, аніж пережити дочасну смерть людини, з якою маєш добрі стосунки, яку ти любив та беззастережно обоював, бо в такому разі можна буде зберегти пам'ять про цю людину з неперервною ніжністю, навіть радістю, жажливою й болісною радістю, тоді як про свою матір Емі завжди думатиме з непозбутнім почуттям докору. Місіс Шнайдерман завжди була для Фергюсона химерним створінням відтоді, як він познайомився з нею іще малим хлопцем – така собі суперечлива суміш сильних та слабких сторін, поєднаних чеснотами, притаманними розвиненому інтелекту; вона вміло вела господарство, добре розбиралася в політиці (в Пемброк-коледжі її профільною дисципліною була історія), і була самозабутньо відданою своєму чоловікові та двом дітям, але водночас в цій жінці була якась нервозність та пригніченість, створювалося враження, наче вона глибоко жалкувала за чимось, що хотіла, але так і не змогла досягти у своєму житті (можливо, місіс Шнайдерман мріяла про якусь кар'єру, роботу, достатньо важливу для того, аби перетворити її на *впливову персону*), а через те, що їй дісталася менш романтична посада домогосподарки, вона, схоже, збиралася довести всьому світу, що була розумнішою за будь-кого, освіченішою за будь-кого, знала більше, аніж будь-хто, і не лише про якісь окремо взяті речі, а про все без винятку, і річ була у тім, що ця жінка дійсно була вражаюче обізнаною в різноманітних сферах знань. Не підлягало сумніву, що місіс Шнайдерман була найглибше поінформованою людиною з усіх, кого Фергюсон будь-коли зустрічав у своєму житті але проблема з всезнайком нервозного типу полягає в тім, що він не може змовчати, коли хтось каже щось, на її думку, хибне, і це з місіс Шнайдерман траплялося знову й знову, бо вона була єдиною особою в кімнаті, котра знала, скільки міліграмів вітаміну А містить сира морквина середнього розміру, вона була єдиною людиною, котра знала, скільки голосів здобув Рузвельт в Колегії виборників під час виборів Президента США в 1936 році, вона була єдиною, на скільки кінських сил відрізнялася потужність двигунів «шевроле» моделі «Імпала» 1960 року та «бьюїку» моделі «Скайларк» 1961 року випуску, і хоча й була вона завжди правою, але тривале перебування в її присутності могло будь-кого довести до сказу, бо однією з вад місіс Шнайдерман було те, що вона забагато гово-

рила, тому Фергюсон завжди дивувався – як це її чоловік та двоє дітей примудряються жити з нею під одним дахом, регулярно зазнаючи всіх оцих словесних бомбардувань, слухаючи цю безперервну тріскотню, в якій не було відмінностей між речами важливими та другорядними, ці розмови, які могли вразити вас своєю інтелектуальністю та прозорливістю – або занудити мало не до смерті своєю повною беззмістовністю, як це було одного вечора, коли Фергюсон з Емі сиділи ззаду в авто Шнайдерманів по дорозі до кінотеатру, і місіс Шнайдерман цілих півгодини розписувала своєму чоловікові, як вона переклала свою одіж в шифоньєрі у спальні, детально знайомлячи його з тим, як вона готувалася до цієї операції і що й куди перекладала – сорочки з довгим рукавом в один бік, сорочки з коротким рукавом – в другий, чому чорні шкарпетки слід зберігати окремо від синіх, а сині – від білих, які вона вдягала, коли грала в теніс, і так далі й таке інше. Одна дріб'язкова деталь нагромаджувалася на попередню, і на той момент, коли вони підїхали до кінотеатру, проживши в буквальному сенсі слова з *півгодини* всередині шифоньєру, Емі вже впивалася нігтями в руку Фергюсону, щоби не розкритися, власне вона кричала, тільки зашифровано – ворущачи вп'ятими пальцями. Ні, її матір не можна було назвати неадекватною чи нетурботливою, сказав Фергюсон сам собі. Хто-хто, а вона турбувалася аж надміру, любила надміру, надміру вірила в блискуче майбутнє своєї доньки, але курйозним ефектом отої «надмірності» було, як здогадувався Фергюсон, те, що ця надмірність породжувала таке ж саме відторгнення, як і «недостатність», особливо коли надмірність була настільки сильною, що розмивала межі між дитиною й матір'ю і ставала приводом для надокучливого втручання, а через те, що Емі найбільше потребувала можливості «вільно дихати», вона роздратовано опиралася кожного разу, коли починала відчувати задушливе й настійливе материне втручання в найменші аспекти її життя – від домашніх завдань і до нотацій про необхідність регулярно чистити зуби, від розпитувань про амурні справи її шкільних подруг і до критичного ставлення щодо її зачіски, від застереження щодо шкідливості алкоголю і до тихих монотонних просторікувань про те, що не слід спокушати хлопців надміром губної помади. «Вона мене до сказу доводить», часто скаржилася Емі Фергюсону, або «Матір гадає, що вона – командувач поліції думок і має право залазити до моєї голови», або «Мабуть, мені треба завагітніти, аби у неї з'явилася можливість перейматися чимось реальним». Тож Емі чинила опір, звинувачуючи свою матір в недобросовісності, в бажанні нашкодити, вдаючи, що вона підтримує її, і взагалі – чом би їй не відчепитися від неї як, наприклад, вона відчепилася від Джима? Вона сварилися знову і знову, і якби не її врівноважений і доброзичливий батько, її *іронічний і люблячий жарти батько*, котрий постійно намагався їх помирити, то періодичні спалахи конфліктів між Емі та її матір'ю вже давно би переросли у перманентну й тотальну війну. Бідолашна місіс Шнайдерман. Своєю нерозумною любов'ю вона вбила любов своєї доньки. А потім, розвиваючи далі цю думку, Фергюсон сказав сам собі: «Шкода тих нелюбимих батьків, яких ховають в сиру землю – і шкода їхніх дітей».

Втім, Фергюсону важко було збагнути, чому матір розповіла йому про хворобу місіс Шнайдерман, смертельну хворобу, про яку на той момент не знали навіть Джим з Емі, а після того, як він сказав все, що належить казати у таких випадках (*як жахливо, як несправедливо, як жорстоко – в такому молодому віці*), Фергюсон поцікавився у матері, чому вона застерегла його наперед. Мабуть, це негарно, припустив він, бо має таке відчуття, начебто вони таємно шепочуться поза спинами родини Шнайдерманів, але матір сказала, що ні, аж ніяк, вона каже це йому для того, щоби він не був надто шокований, коли йому цю новину розповість Емі, щоби був готовий до удару і зміг сприйняти його спокійно, бо спокійна реакція зміцнить його дружбу з Емі, якій друг буде потрібен зараз більш, ніж коли-небудь, і не лише зараз, а й протягом тривалого часу в майбутньому. Що ж, в цьому є певний сенс, припустив Фергюсон, але недостатньо, явно недостатньо сенсу, а через те, що його матір зазвичай бувала дуже розважливою й передбачливою, розмовляючи з ним про такі складні ситуації, як ця, він подумав, а чи не приховує вона щось від нього, чи не замовчує якусь частину історії навіть попри те, що

відкрила йому певні її аспекти, наприклад – правдоподібне пояснення слів «Ден мені розповів», бо чому це Ден Шнайдерман взагалі вирішив поділитися з нею новиною про рак у своєї дружини? Так, вони – давні друзі, вони знають один одного понад двадцять років, але вони – не близькі друзі, наскільки міг судити Фергюсон, не такі близькі, як вони з Емі, однак все одно батько Емі в час біди пішов до матері Фергюсона й вилив їй душу, що було актом, котрий потребував не лише високого рівня взаємної довіри, а й тої інтимності, яка існує лише поміж *дуже* близькими друзями.

Вони поговорили про місіс Шнайдерман іще кілька хвилин, не бажаючи казати про неї нічого недоброго, але водночас зійшовшись на тім, що вона так і не змогла знайти вірного підходу до своєї доньки, а найбільшою її проблемою є невміння *вчасно зупинитися* (за словами Рози), або ж *позадкувати* (за словами Фергюсона), після чого, майже непомітно, обговорення непростих стосунків Емі з її матір'ю переросло в дискусію про непрості стосунки Фергюсона з батьком, а коли вони торкнулися цієї теми, до якої Роза підштовхувала розмову від самого початку, вона ошелешила сина несподівано прямим запитанням: «Скажи-но мені, Арчі, а чому це ти став визвірятися на свого батька?» Це питання настільки його спантеличило, що він не встиг вигадати неправдивої відповіді. Застуканий зненацька та беззахисний, більше не в змозі уникати правди, Фергюсон взяв та й вибавкнув все про оту дріб'язкову справу зі зниклим примірником оповідання «Два черевики – пара», і наскільки сильно образило його те, що минуло півроку, а батько й досі про це оповідання ані слова не вимовив.

– Йому надто соромно, – сказала матір.

– Соромно? Що це за відмовка така? Він – мужик чи хто? Все, що він мав зробити, – це поговорити зі мною й пояснити, що сталося.

– А чом би ти сам у нього не спитав?

– Я не зобов'язаний питати його. Це він зобов'язаний мені розповісти.

– Чи не надто ти до нього жорстокий?

– Це він до мене жорстокий, а не я до нього. Він настільки бездушний, настільки загорнутий сам у себе, що перетворив нашу сім'ю на справжнісінький кошмар!

– Арчі...

– Гарзд, може, і не на кошмар. А на зону лиха. А наш будинок... це все одно, що жити в одному з отих бісових холодильників, якими він торгує.

– Отак ти себе відчуваєш?

– Так, мамо, тут холодно, дуже холодно, особливо в стосунках між тобою і ним, і мені страшенно жаль, що ти дозволила йому умовити тебе закрити свою студію. Тобі слід фотографією займатися, а не в бридж грати.

– Які б проблеми між мною та твоїм батьком не виникали, вони не мають жодного стосунку до того, що відбувається між батьком та тобою. Ти маєш дати йому іще один шанс, Арчі.

– Сумніваюся.

– А я не сумніваюся, і якщо ти підеш зі мною нагору, то я покажу тобі – чому.

Після такої загадкової пропозиції Фергюсон з матір'ю встали з-за столу, вийшли з їдальні, і він поплентався слідком за матір'ю на другий поверх, де вони звернули ліворуч і увійшли до батьківської спальні, куди він заходив тепер дуже рідко. Фергюсон зупинився й став дивитися, як матір відчинила дверцята стінної шафи, де батько тримав свою одіж, зникла всередині й вигулькнула через кілька секунд з великою картонною коробкою в руках, яку винесла на середину кімнати і поклала на ліжко.

– Відкрий її, – наказала вона.

Фергюсон розкрив половинки й зазирнув всередину. Побачивши вміст коробки, він так сконфузився, що не знав – сміятися йому чи заповзти від сорому під ліжко.

В коробці лежали акуратно складені стоси брошур, загалом шістдесят чи сімдесят, кожен завтовшки сорок вісім сторінок, зшитих скобками, з простими білими обкладинками, на яких крупним шрифтом було надруковано:

**«Два чоботи – пара»
Арчі Фергюсон**

Коли Фергюсон взяв одну книжечку й почав гортати її сторінки, ошелешено вдивляючись в слова власного оповідання, які, в свою чергу, вдивлялися в нього своїми дрібненькими очищами-літерами, матір сказала:

– Він хотів зробити тобі подарунок, але, як бачиш, друкар зіпсував назву, замість черевиків написавши «чоботи», і батько так засмутився через те, що не додумався заздалегідь все перевірити, що не наважився сказати тобі про це.

– Треба було сказати, – зазначив Фергюсон так тихо, що мати ледь його почула. – Кому яке діло до назви?

– Він так пишається тобою, Арчі, – сказала матір. – Просто він не знає, що сказати і як сказати. Він за все життя так і не навчився до пуття говорити.

Фергюсон тоді не знав, і дізнався, аж коли через сім років матір сама йому про це розповіла, що у неї з Деном Шнайдерманом був таємний роман, який на час тієї розмови тривав уже півтора роки. З двох вечорів бриджу щотижня насправді присвячувався лише один, а Денові вечори для покеру та боулінгу вже не присвячувалися покеру та боулінгу; шлюб Фергюсонових батьків був не просто крижаною й бездушною пародією, якою він здавався, він був мертвим, мертвішим за наймертвіший труп в окружному морзі, і якщо вони й продовжували перебувати в своєму безглуздому союзі, то лише тому, що розлучення в тій частині світу вважалося справою настільки скандальною, що їм довелося б захищати свого сина від тавра «дитини з неблагополучної родини», що в багатьох випадках було б навіть гіршим, аніж бути сином казнокрада чи комівояжера, що ходить від дверей до дверей, пропонуючи людям пілососи. Розлучення – то для кінозірок та багатіїв, котрі мешкали в нью-йоркських особняках і проводили літній відпочинок на півдні Франції, але в нью-джерсійському передмісті п'ятдесятих та шістдесятих років нещасливі подружжя були змушені миритися зі своїм незavidним становищем, і саме це й збиралися родити батьки Фергюсона допоки їхнє чадо не закінчить середню школу і не поїде назавжди з Мейплвуда, і лишень тоді вони зможуть сказати «квити» й піти кожен своїм шляхом, бажано – в різних містах і якомога далі від Мейплвуда. Тим часом батько Фергюсона став ночувати в спальні для гостей начебто через те, що його хропіння стало таким гучним, що матір не могла заснути, і Фергюсону вже не раз спадало на думку, що його батьки кажуть йому неправду.

Батько Фергюсона був єдиним, хто знав про роман його дружини з Деном Шнайдерманом, а матір Фергюсона була єдиною, хто знав, що Стенлі нещодавно зійшовся з вдовицею із Лівінгстона на ім'я Етель Блюменталь. Дорослі викидали такі ж самі коники, що й п'ятнадцятирічні, але робили це так обережно і потайки, що ніхто в Мейплвуді навіть не здогадувався про те, що відбувалося, – ані Ліз Шнайдерман, ані Джим та Емі, ані бабуся й дідусь Фергюсона, ані тітка Мілдред з дядьком Доном, ані сам Фергюсон, хоча фраза, кинута матір'ю під час отєї розмови за вечерею – «Мені Ден сказав», – прочинила двері на дюйм-півтора, але все одно недостатньо, щоби він зміг що-небудь побачити в тій кімнаті окрім самої фрази, бо там і досі було надто темно, а де знаходиться вмикач світла Фергюсон не знав.

Батьки не сварилися, не гидували один одним і не бажали один одному зла. Вони просто більше не хотіли жити в шлюбі і наразі всіляко вдавали, що у них все добре і намагалися створити видимість благополуччя. Вісімнадцять років спільного життя перемололися на жменьку пилу, на порошкоподібний залишок не важчий за цигарковий попід, однак дещо залишилося –

міцна солідарна позиція щодо благополуччя їхнього сина, тому Роза робила все, що могла, аби залагодити розрив, який утворився між Стенлі та Арчі, бо хоча Стенлі й був не надто сумлінним батьком, він не був також і тим лиходієм, яким він постав у очах Арчі, тому іще довго після того, як їхня сім'я розпадеться, Стенлі продовжуватиме бути батьком Арчі, а для Арчі не буде жодної користі від того, що всю решту свого життя він точитиме на батька зуб. На щастя, в пригоді стали оті злочасні браковані брошури. Так, то була жалюгідна спроба залагодити стосунки з сином, якого він майже не розумів, до того ж Стенлі виявив недоречну пасивність, коли виявилось, що ті книжечки браковані – чом би не піти до друкаря й не змусити його виправити свою похибку? Але принаймні вони все ж таки існували, про щось та свідчили, і Арчі доведеться на них зважати кожного разу, коли він думатиме про батька в майбутні місяці та роки.

Схоже, Даніель Шнайдерман вподобав Розу іще в 1941 році, в ті дні, коли вона працювала в студії його батька на Західній Двадцять третій вулиці, але Роза була тоді заручена з Девідом Раскіним, а коли наступного серпня Раскін загинув у форту Беннінг, то Шнайдерман був уже заручений з Елізабет Міхаелс і сам збирався до війська. Як зізнався він Розі багато років потому, він би розірвав свої заручини, якби знав, що має хоча б невеличкий шанс зав'язати з нею стосунки, але Роза перебувала тоді в траурі, відгородившись від всього світу в своїй темній комірчині відчаю й безнадії, не знаючи, що їй робити – жити далі чи померти, тому їй навіть на думку не спадало знову вийти в люди, оскільки вона не хотіла ані зустрічатися з чоловіками, ані закохатися в когось із них, а тим паче – вийти за когось із них заміж, тому нічого несподіваного не сталося: Ден одружився з Ліз, Роза вийшла заміж за Стенлі, і Роза навіть гадки не мала, що Ден потайки бажав одружитися з нею.

Матір розповіла Фергюсону про свій роман, але ніколи не вдавалася в подробиці – як він почався, де вони зустрічалися тими вечорами, котрі вони проводили разом, що вони планували – чи не планували – на майбутнє, розповіла лише, що все почалося через два дні після інавгурації Кеннеді, і що вона пішла на ці стосунки цілком свідомо, бо знала, що її шлюб з його батьком завершився, про що вони дійшли обопільної згоди за півроку до того, звільнивши себе від клятви, яку дали один одному в 1944 році, і обговорювати їм було вже нічого окрім формальностей офіційного розлучення та як пояснити Арчі, чому вони почали спати окремо один від одного. Однак становище Дена було значно важчим, оскільки у нього з Ліз не було фінальної розмови, вони й досі були одруженні, і будуть одружені завжди, як він боявся, бо не наважувався кинути її після двадцяти років непростого, суперечливого, але не такого вже й невдалого шлюбу, тому, на відміну від Фергюсонового батька, батько Джима та Емі страждав від почуття провини за свою подружню невірність. А потім з'явилося іще одне почуття провини, цього разу за них обох, ядуче, всепоглинаюче почуття провини за Лізин рак, за ті численні моменти, коли вони удвох з Розою мріяли про ті щасливі часи, коли Ден розлучиться з Ліз, а тепер, коли боги зібралися прибрати Лізу з їхнього шляху, оті щасливі часи, про які вони мріяли, але не насмілювалися сказати вголос, перетворилися на щось надзвичайно огидне й лихе, найгірше, що кожен з них міг припустити, бо хіба ж можна було позбутися відчуття, що саме їхні думки й підштовхували оту нещасну хвору жінку до могили?

Оце і все, про що дізнався тоді п'ятнадцятирічний Фергюсон – що місіс Шнайдерман невдовзі помре, – тож коли пізнього недільного вечора Емі зателефонувала йому три дні потому, як матір попередила його про лихо, яке спіткало родину Шнайдерман, він вже був готовий до Еминих сліз і промимрив більш-менш зв'язні фрази у відповідь на ті страшні речі, які вона розповідала йому по телефону: що в суботу й неділю вона ходила до шпиталю, де в морфіновому напівзабутті, перелякана й безпорадна, лежала її матір, у якої біль то посилювався, то послаблювався, інколи після чергового посилення наставало повільне занурення в подібний до ступору сон, а її обличчя стало таким кістлявим та сірим, що вона вже була «не схожа на саму себе», матір лежала самотньо у ліжку, а її гниючі випалені нутрощі не змо-

лимо умертвляли її. Навіщо ж батько збрехав, простогнала Емі, навіщо приховав це від неї та Джима, вигадавши оту ідіотську історію про материну поїздку до Чикаго в гості до бабусі Ліл, який жах, що він це зробив, і який жах, що вона думала купити *чорну губну помаду*, аби подразнити матір, а її, виявляється, саме в той момент забирали до шпиталю, і їй тепер за це страшенно соромно, їй тепер соромно за багато інших своїх вчинків. Фергюсон заспокоював Емі як міг, і додав, що її батько вчинив правильно, що дочекався приїзду Джима з коледжу, щоби повідомити їм про материну хворобу одночасно. Фергюсон сказав також, що Емі завжди може розраховувати на його підтримку, тож якщо їй знадобиться плече, на якому можна було б поплакати, то йому хотілося б, щоби це було *його* плече.

Місіс Шнайдерман протрималася іще чотири тижні, і наприкінці червня, якраз під кінець навчального року, Фергюсон опинився вже на других похоронах за останні одинадцять місяців – то була менша й тихіша церемонія у порівнянні з роздираючим душу похованням Арті Федермана на ній не було неконтрольованих вибухів емоцій, криків та ридань, а були безмовність та шок, стримане прощання з жінкою, яка померла на ранок свого сорок першого дня народження, і Фергюсон, слухаючи, як рабин Принц промовляє традиційні молитви і традиційні фрази, озирнувся довкола й помітив, що плакали лише ті нечисленні присутні, які не були близькими родичами Шнайдерманів, серед них – його матір, котра проплакала всю поминальну службу, але з рідних не плакав навіть Джим. Він просто сидів, взявши Емі за руку й втупившись в підлогу, а опісля, в перерві між службою та поїздкою до цвинтаря, Фергюсон був дуже зворушений, коли його ридуюча матір міцно обхопила руками ридуючого Дена Шнайдермана й надовго повисла на ньому, він мало усвідомлював реальне значення отих обіймів і чому вони так затягнулися, а потім Фергюсон і сам обхопив руками заплакану, з розпухлими очима, Емі, яка протягом останнього місяця плакала на його плечі незчисленну кількість разів. Через те, що йому було шкода її і через те, що йому було приємно тримати в своїх руках її тіло, Фергюсон вирішив, що повинен і навіть мусить негайно в неї закохатися. Її становище стало тепер таким непевним, що Емі потребувала від нього чогось більшого за просто дружбу, дечого більшого, аніж рутинні приятельські стосунки типу «друзяка Арчі та друзяка Емі», які вони протягом кількох років довели до досконалості, але Фергюсон так і не зміг сказати Емі про цю раптову зміну свого ставлення до неї, бо протягом наступних двох місяців жодного разу її не бачив. Після похорон матері батько дозволив їй пропустити останні чотири дні навчального року, а на п'ятий день, котрий став випускним для їхнього дев'ятого класу, троє Шнайдерманів вирушили на все літо в подорож до Англії, Франції та Італії, і матір Фергюсона визнала цю подорож прекрасною ідеєю, найкращим зіллям з усіх можливих для їхньої родини, яка зазнала так багато негараздів.

В той день, коли у Фергюсона був випускний, його батько мав бути на роботі, тому його матір прийшла на церемонію одна. Опісля вони поїхали з нею до Саут-Орандж-Віллідж і зупинилися пообідати в ресторані Грюнінга, де вони ласували чудовими гамбургерами в ті роки, коли заміський клуб «Голуба долина» іще не встиг зруйнувати їхнього звичного недільного ритуалу, і перші кілька хвилин після того, як вони вместилися за столиком з тильного боку, були присвячені обговоренню планів Фергюсона на літо, до яких входила робота в батьковому магазині в Лівінгстоні (багатопрофільна й мінімально оплачувана посада, на якій йому доведеться виконувати такі завдання, як миття підлоги, витирання екранів телевізорів у демонстраційній кімнаті, а також монтаж кондиціонерів повітря разом з кур'єром Джо Бентлі), дві баскетбольні гри на відкритому майданчику щотижня, а також максимально можлива кількість годин за робочим столом: у нього виникли ідеї щодо двох-трьох нових оповідань і він сподівається закінчити їх до початку учбового року. Не кажучи вже про книги, ясна річ, про ті десятки книг, які йому хотілося б прочитати, а в той вільний час, який у нього лишатиметься, він писатиме Емі стільки листів, скільки зможе, і сподівається, що вони застануть її на тій адресі, на яку він їх надсилатиме.

Матір вислухала його, кивнула головою, посміхнулася відстороненою посмішкою, і перш ніж Фергюсон встиг продовжити, перервала його й сказала:

– Ми з батьком збираємося розійтися, Арчі.

Фергюсону захотілося пересвідчитися, що він її вірно зрозумів, і тому повторив:

– Розійтися? Типу *розлучитися*?

– Так. Типу, «На все добре, було приємно познайомитися».

– І коли ж ви про це надумали?

– Сто років тому. Ми плануємо почекати, доки ти не вступиш до коледжу, чи куди ти там зібрався після закінчення школи, але три роки – це дуже довго, тому навіщо чекати? Звісно, якщо ти поставишся до цього схвально.

– Хто – я? А я тут при чім?

– Люди пліткуватимуть. Люди тицятимуть пальцями. Я не хочу, щоби тобі було неприємно.

– Мені байдуже, що думатимуть люди. Це – не їхнє діло.

– То як?

– Неодмінно. Хоч би там що. Як на мене, то це – найкраща новина, яку я почув за багато місяців.

– Правда?

– Звісно, що правда. Ні – брехні, ні – лицемірству. Починається доба щирості й правди!

Час ішов, і протягом наступних місяців Фергюсон знову й знову зупинявся, добряче придивлявся до того, що відбувалося довкола нього, і казав собі, що життя покращувалося. Він не лише закінчив дев'ять класів середньої школи (а це означало, що все написане ним більше не потраплятиме на рецензію місіс Болдвін). Схоже, розпад шлюбу його батьків спричинив розпад багато чого іншого, і коли старі й передбачувані порядки перестали розпалитися, то стало дедалі важче передбачати, що відбудеться в проміжку від сьогодні до завтра. Фергюсон насолоджувався новим відчуттям нестабільності. Так, життя вирувало, часом – на грані безладу, але, принаймні, нудно не було.

Наразі вони з матір'ю зібралися перебраться до великого будинку в Мейплвуді. Батько орендував менший будинок в Лівінгстоні, недалеко від будинку його подруги Етель Блюменталь, яка на той час була іще таємницею, невідомою для Фергюсона, а стратегічний план полягав у тім, щоби продати великий будинок протягом кількох конкретних місяців після оформлення розлучення, після чого батьки мали переїхати деінде. Вважалося само собою зрозумілим, що Фергюсон залишиться жити з матір'ю. Він буде вільним бачитися з батьком коли забажає, але якщо такого бажання у нього не виникне, то батько матиме право бачитися з ним за обідом двічі на місяць. Це був мінімум. Максимуму встановлено не було. Така угода виглядала цілком справедливою, і всі вони на неї пристали.

Батько мав виписувати матері щомісячний чек на те, що було визначено як «основні витрати на проживання та різне», кожен з них мав свого адвоката, і дружлюбне розлучення, яке планувалося «оформити буквально за кілька тижнів», тягнулося місяцями в не надто дружлюбних суперечках про аліменти, розподіл спільного майна, та кінцевий термін виставлення будинку на продаж. З точки зору Фергюсона, гальмував процес батько, бо щось у ньому підсвідомо, але активно опиралося розлученню, і хоча він був невдоволений матір'ю (котра бажала покінчити з розлученням якомога скоріше), на першому етапі боротьби, яка відбувалася між його батьками, Фергюсону, хоч як це не дивно, був до вподоби ботків обструкціонізм, який, принаймні, свідчив, що «апостол прибутків» все ж таки був здатен на нормальні людські почуття, в чому його син сумнівався багато років, і те, чим пояснювався цей обструкціонізм – може, Стенлі Фергюсон і досі таїв у глибині душі кохання до жінки, з якою він одружився двадцять років тому (сентиментальна причина), може, розлучення й спричинена ним ганьба

означала фіаско й приниження в очах оточуючих (соціальна причина), чи, може, йому просто не хотілося, щоби матір Фергюсона пішла, прихопивши з собою половину грошей, виручених від продажу великого будинку (причина фінансова) – було менш важливим, аніж сам той факт, що батько все ж таки мав хоч якісь почуття. І хоча він насамкінець здався й підписав угоду про розлучення в грудні місяці після того, як матір Фергюсона сказала, що готова відмовитися від своєї частки будинку, це засвідчило, що останнє слово було не за грошима, що справжньою причиною конфлікту були фактори сентиментальні та соціальні, і що суперечка з-за грошей була просто спробою зберегти обличчя.

Водночас використання грошей як тарану під час переговорів вразило Фергюсона як непробачний акт. Найбільшим спільним активом у володінні його батьків був будинок, великий будинок, яким Фергюсон завжди гидував, претензійний особняк в стилі Тюдорів, до якого він взагалі не хотів переселятися, і, позбавляючи свою без п'яти хвилин колишню дружину частки грошей від продажу цього найціннішого активу, Фергюсонів батько фактично заганяв Фергюсонову матір у злидні, унеможливаючи їй покупку власного житла і прирікаючи її та її сина на убоге життя в дешевій тісній квартирі де-небудь біля залізничної колії. Він карав її за те, що вона його більше не любила, і той факт, що матір Фергюсона погодилася на такий жорсткий пункт угоди, лише засвідчив, наскільки відчайдушно намагалася вона вивільнитися з цього шлюбу, навіть ціною власної фінансової катастрофи, тоді як батько Фергюсона жорстоко наполягав на цій умові і не відступав. Якщо й крилася якась надія в формулюванні остаточної угоди, так це в тім, що будинок можна було виставити на продаж тільки через два роки після оформлення розлучення, а це більш-менш перебивало ті три роки, які Фергюсону залишилося вчитися в школі, але все одно, після спроби поставитися до батька неупереджено й навіть приязно після отого невдалого друку оповідання про двох черевиків, після відчайдушних намагань бути ввічливим до нього на протязі того довгого й нудного літа, коли він працював у магазині в Лівінгстоні, у Фергюсона з'явилося до батька щось дуже схоже на ненависть, і він твердо вирішив більше не брати від нього ані копійки всю решту свого життя – ані грошей на кишенькові витрати, ані на одіж чи уживане авто, ані на навчання в коледжі – більше ніколи й ані копійки. І навіть коли Фергюсон став уже дорослим і не спромігся опублікувати жодної зі своїх книжок, навіть коли він жив, часто зазираючи в чарку, в кварталі алкоголіків та нероб в районі Бауері, він не захотів зробити крок назустріч, коли батько спробував дати йому трохи грошей, а коли старий нарешті пішов у кращий світ, і Фергюсон успадкував вісімдесят мільйонів доларів та право власності на чотириста сімдесят три магазини електротоварів, він ці магазини закрити, а гроші розподілив порівну поміж волоцюгами, з якими товаришував у ті дні, коли йому доводилося жити, всіма покинутому, в жалюгідних нетрях.

А поки що життя покращувалося, і коли його батько другого липня виїхав з будинку, Фергюсон був вражений тим, як швидко його матір пристосувалася до нових обставин. Раптом все змінилося, стало інакшим, і обмежене місячне жалування змусило її відмовитися від більшості зручностей та від всіх тих розкошів, котрі були атрибутом жінки, одруженої з грошовитим чоловіком: по-перше, довелося відмовитися від послуг Енджі Блай (якій, мабуть, і самій вже обридли рутинні хатні роботи на кшталт прибирання й приготування їжі), по-друге, відпав заміський клуб «Блакитна Долина» (що різко поклато край такій приємній забаві, як гольф), але більш за все фінансові обмеження стосувалися колись довільних витрат на одіж та взуття, відвідин перукарні двічі на тиждень, педикюрів та масажів, браслетів та намист, куплених чисто імпульсивно, а потім ношених лише зрідка, тобто, всіх принад так званого розкішного життя, котре його матір вела останні десять років і від котрого – як здалося Фергюсону – відмовилася без найменшого жалю. Перше літо після фактичного, але іще не офіційного розлучення вона провела за роботою на їхньому городі, за хатніми справами та приготуванням їжі, причому на кухні вона розвивала таку бурхливу діяльність, що результатом її ставала велика кількість всіляких делікатесів синові на вечерю, коли той приходив додому після роботи в

батьковому магазині, де він більшу частину часу мрійливо гадав: «А що ж мені приготувала на вечерю мамця цього разу?» До міста мати вибиралася лише зрідка, і лише зрідка говорила по телефону, здебільшого зі своєю матір'ю в Нью-Йорку, але того літа до неї часто навідувалася в гості Ненсі Соломон, її вірна подруга іще з дитинства, яка почала нагадувати Фергюсону отих кумедних домогосподарок з телевізійних комедій, котрі залюбки заходили до сусідів попиту кави та побазікати, а коли він йшов до себе нагору читати або працювати над своїм новим оповіданням чи писати чергового листа Емі Шнайдерман, то нічого не втішало його більше, ніж чути, як жінки сміються на кухні. Його матір знову сміялася. Темні кола попід її очима потроху щезали, і мало-помалу вона починала виглядати як раніше, повернувшись до свого ества, а, може, ставши новою людиною, бо та, колишня матір зникла так давно, що Фергюсон її майже не пам'ятав.

Ден Шнайдер повернувся зі своїми дітьми з Європи у серпні. За шістьдесят два дні її відсутності Фергюсон написав Емі чотирнадцять листів, половина з яких застали її там, де треба і коли треба, тоді як друга половина продовжували скніти незатребуваними в різних конторах «Амерікен Експрес» в Італії та Франції. В жодному з тих листів Фергюсон не наважився написати про своє кохання, оскільки він вважав, що з його боку було б надто безцеремонно й несправедливо ставити Емі в незручне становище запитанням, на яке вона не мала б змоги відповісти йому безпосередньо, але його листи були сповнені пристрасних та інколи високоемоційних заяв про невмирущу дружбу, він не раз повторював, що дуже за нею скучає і где-не діждеться тої миті, коли знову побачить її, і що його і без того маленький світ без неї зовсім спорожнів. З свого боку Емі надіслала йому п'ять листів та одинадцять художніх поштових листівок, які всі благополучно добралися до Нью-Джерсі, і хоча текст на тих поштівках з Лондону, Парижу, Флоренції та Риму був неминуче коротким через брак місця (і він увесь пістрявів знаками оклику), листи були довгими і здебільшого в них ішлося про те, як Емі при звичаювалася до життя після смерті матері, і цей процес проходив по-різному кожного конкретного дня й навіть кожної конкретної години, в ньому бували певні більш-менш стерпні моменти, інколи – нестерпні, а бували й моменти цілковито приємні, коли вона не думала про материну смерть, але коли вона про неї думала, то не могла не відчувати провини, і цю провину, це безкінечне почуття провини, було дуже важко сприймати, бо частина її ества усвідомлювала, що без матері їй житиметься легше, але визнати у себе наявність такої думки було, з іншого боку, *жахливим зізнанням у своїй власній моральній зпсутості й гнилоті*. На цей похмурий та сповнений ненависті до самої себе лист Фергюсон відповів новиною про фактичне розлучення його батьків та неминуче розлучення офіційне, пояснивши при цьому, що він не лише радів цій події, а й з нетерпінням чекав того дня, коли йому більше не доведеться ночувати зі своїм батьком під одним дахом, і що йому за це абсолютно не соромно. «Ми відчуваємо те, що відчуваємо», писав Фергюсон, «і за свої почуття ми відповідальності не несемо. За вчинки – так, але не за те, що ми відчуваємо. Ти ніколи не зробила своїй матері нічого поганого. Так, ти з нею інколи сперечалася, але була хорошою донькою, тому ти не мусиш картати себе за те, що відчуваєш зараз. Ти – невинувата, Емі, і тому не маєш права відчувати провину за те, чого ти не робила».

Половина з того, що він написав їй того літа, загубилося, але оцей пасаж був якраз в тому листі, якому пощастило застати Емі – це сталося в Лондоні – якраз напередодні її відльоту до Нью-Йорка разом із батьком та братом.

Наступного дня після свого повернення всі троє Шнайдерманів прийшли до них по вечеряти. То була перша з тих численних вечерь, які матір Фергюсона куховарила для них того року, коли він пішов до десятого класу, їх бувало дві, три, а інколи й чотири на тиждень, здебільшого вони вечеряли лише утрюх – Фергюсон та матір з Деном, бо невдовзі Джим знову подався до свого коледжу. Через те, що Фергюсон і досі не здогадувався, що поміж його матір'ю та батьком Емі було дещо більше, аніж просто дружба в стилі «Ден сказав мені», він сприй-

мав ці запрошення як жести доброти і ввічливості, як прояви співчуття до родини, яка пережила велике нещастя, до батька й доньки, і досі надто занурених у власне горе, щоби займатися покупками й приготування їжі, чиє помешкання тепер являло собою хаос із незастелених ліжок та невмитого посуду, бо після смерті Ліз нікому було підтримувати в домі порядок. Але, як здогадувався Фергюсон, окрім щедрості й великодушності тут були й особисті мотиви, бо його матір на початку літа опинилася одна, і її життя зависло між померлим минулим та незрозумілим і незнаним майбутнім, тож чом би їй не насолодитися компанією таких добрих людей, як Ден Шнайдерман та його донька Емі, які приносили з собою до їхнього будинку теплі слова й добрі почуття, і тому, безперечно, ці вечери були корисними для всіх них, особливо в той перехідний період пост-похоронної меланхолії та неминучого розлучення, не в останню чергу – для Фергюсона, для якого ці посиденьки за кухонним столом були ще одним потужним аргументом на підтримку його теорії про те, що життя покращувалося.

Звісно, покращене життя не означало життя хороше, скоріш за все, воно було дуже далеким від хорошого. Просто це означало, що ситуація ставала менш поганою, ніж була раніше, що загальні умови його життя покращилися, хоча, зважаючи на те, що трапилося під час першої вечері зі Шнайдерманами наприкінці серпня, ситуація іще не покращилася так, як цього хотілося б Фергюсону. Він не бачився з Емі понад два місяці, і тому встиг відвикнути від обрисів її обличчя, тож придивляючись до неї через стіл, коли вони вп'ятьох наминали приготоване матір'ю тушковане м'ясо, Фергюсон збагнув, що краса очей Емі крилася в її повіках, що складки її повік відрізнялися від складок в повіках більшості інших людей, і завдяки цьому її очі виглядали водночас і пронизливими, і безневинними – рідкісне поєднання, якого він не зустрічав більше ні в кого, молоді очі, які залишалися молодими навіть коли сама вона постаріла, і саме тому, на його думку, він і закохався в Емі, а мить усвідомлення настала тоді, коли він побачив, як ці очі бризнули слізьми на похороні її матері. Фергюсон був настільки зворушений цими заплаканими очима, що перестав сприймати Емі як «просто подругу», раптом до нього прийшло кохання, кохання платонічне, яке перевищує всі інші форми кохання, і йому захотілося, щоби вона покохала його так само, як він кохав її. Після десерту Фергюсон вивів Емі у двір для розмови тет-а-тет, а решта троє тим часом продовжували сидіти за столом і гомоніти. То був один із тих теплих та вологих нью-джерсійських вечорів, коли густе повітря цяткується пульсуючими спалахами сотень світлячків, яких вони з Емі ловили в дитинстві літніми вечорами. Вони клали тих світлячків у прозорі скляні баночки й ходили по двору з тими сьайними ковчегами в руках, і ось тепер вони знову гуляють у тому ж самому дворі, розмовляючи про подорож Емі до Європи, про розлучення батьків Фергюсона та листи, що вони їх писали один одному у липні та серпні. Фергюсон спитав Емі, чи отримала вона останнього листа, того, що він надіслав до Лондона десять днів тому, і коли вона відповіла, що так, отримала, він спитав її, чи зрозуміла вона те, *що* він намагався їй сказати. «Мабуть, що так, зрозуміла», відповіла Емі. «Не впевнена, що це допоможе, можливо, почне допомагати колись в майбутньому – ота твоя ідея, що ми не несемо відповідальності за свої почуття, але мені потрібен час, щоби все це переварити, Арчі, бо я й досі вважаю себе відповідальною за те, *що* я відчуваю».

В цю мить Фергюсон обійняв її правою рукою за плечі й сказав:

– Я кохаю тебе, Емі. Ти знаєш це?

– Так, Арчі, знаю. І я тебе також кохаю.

Фергюсон зупинився, повернувся до Емі обличчям і обійняв її й лівою рукою. А потім притиснув до себе й сказав:

– Емі Шнайдерман, я кажу про справжнє кохання, безоглядне й вічне кохання, найсильніше кохання у світі.

Емі посміхнулася. А через мить обняла його. І коли її довгі голі руки торкнулися голих рук Фергюсона, ноги у нього підкосилися.

– Я думала про це багато місяців, – сказала вона. – Про те, чи варто нам спробувати. Чи судилося нам кохати один одного. Я відчуваю страшенну спокусу, Арчі, але мені водночас страшно. Якщо ми спробуємо, і в нас нічого не вийде, то, мабуть, ми більше не зможемо бути друзями, принаймні такими, як зараз, тобто, найліпшими друзями у світі, близькими, мов брат і сестра, але кожного разу, коли я уявляю, що цілую тебе, мені це здається чимось хибним, чимось на кшталт інцесту, чимось таким, про що я можу пожалкувати, тому мені не хочеться втрачати те, що маю, якщо я більше не зможу бути твоєю сестрою, то я цього не переживу, тож чи варто ризикувати всім тим хорошим, що між нами є заради кількох поцілунків у темряві?

Фергюсон був настільки приголомшений її словами, що розняв свої обійми і позадкував.

– Брат та сестра! – мовив він з наростаючим гнівом у голосі. – Яка дурниця!

Але це була не дурниця, бо коли батько Еми та матір Фергюсона одружилися через одинадцять місяців та чотири дні після тої першої вечери, двоє друзів офіційно стали братом та сестрою, і хоча прикметник «зведені» й був частиною визначення цього статусу, вони відтоді вважалися членами одної родини, і до закінчення останніх трьох класів середньої школи спали в різних кімнатах, розташованих поруч в коридорі на другому поверсі новопридбаного сімейного будинку.

4

4.1

Принцип розселення, викладений в довіднику для студентів Барнард-Коледжу, гласив, що всі іногородні першокурсники мають мешкати в одному з гуртожитків на території студмістечка, а першокурсники з Нью-Йорку можуть обирати між проживанням або в гуртожитку, або у своїх батьків. Схильна до незалежності та самостійності Емі, яка не мала бажання ані залишатися з батьками, ані ділити з кимось кімнату в гуртожитку з його суворими правилами, обдурила систему, заявивши, що її батьки перебралися з Західної Сімдесят п'ятої вулиці до більшої квартири на Західній 111-й вулиці, значно більшої квартири, яку насправді населяли чотири студентки, причому не першокурсниці: там жили другокурсниця й третьокурсниця з Барнарду, а також третьокурсниця й старшокурсниця з Колумбійського університету, і коли Емі перебралася до тих величезних апартаментів з древньою сантехнікою та косими дверними ручками зі скла, то стала єдиною мешканкою п'ятої спальні. Її батьки погодилися на такий обман, бо Емі продемонструвала їм цифри котрі засвідчили, що дешевше було платити п'яту частину з двохсот сімдесяти доларів щомісячної платні за оренду квартири, аніж проживати в гуртожитку, а ще вони погодилися тому – і особливо тому, – що їхній свавільній доньці настав час полишати рідну домівку. Лише трохи більше року минуло з тої пори, коли в дворі у Фергюсонів був влаштований вечір із шашликами, а найпотаємніше бажання доньки Шнайдерманів та сина Фергюсонів вже встигло здійснитися: у них була кімната з замком у дверях і можливість заснути разом в одному ліжку щоразу, коли їм хотілося.

Але річ була в тім, що оте «щоразу» виявилось поняттям вельми розтяжним та непевним, радше ідеалізованою можливістю аніж практичною й конкретною пропозицією, тому, зважаючи на те, що один з них і досі стирчав у Монклері, а друга потрапила у вир сум'яття, спричиненого процесом пристосування до обставин життя у коледжі, ночувати удвох в тому ліжку їм доводилося значно рідше, аніж вони сподівалися. Звісно, були вихідні, і вони користалися ними кожного разу, коли могли, особливо це стосувалося вихідних у вересні, жовтні та на початку листопада, але літні вольності були різко обмежені, і тому Фергюсону за увесь цей час лише один раз вдалося вирватися до міста увечері серед тижня. Вони продовжували обговорювати теми, які обговорювали завжди, і тої осені серед них числилися такі, як Доповідь Комісії Воррена стосовно убивства Кеннеді (правда чи брехня?), Рух за свободу слова в Берклі (нехай живе Маріо Савіо!), а також перемога поганого Джонсона над іще гіршим Голдвотером на президентських виборах (не триразове «ура», а дворазове, а може, й одноразове), але потім Емі запросили на вихідні до Коннектикуту на вилазку, і їм довелося скасувати свої плани, а потім знову скасувати наступного тижня (грип, пояснила Емі, хоча коли він зателефонував їй в суботу ввечері та у неділю вранці, то в квартирі її не було), і отак Фергюсон відчув, що вона потроху віддаляється від нього. Його колишні страхи повернулися, повернулися похмурі думки, які він думав минулої зими, коли побоювався, що Емі поїде з Нью-Йорку й потоваришує з іншими людьми, з яким познайомиться в тих здогадних нових містах, зустріне інших хлопців, зустріне нове кохання – а чому, власне, в її рідному місті мало бути інакше? Тепер Емі жила у новому світі, а він належав до світу старого, який вона полишила назавжди. Всього-на-всього тридцять шість кварталів на північ, однак тамтешні звичаї були зовсім іншими, а люди говорили іншою мовою.

Було несхоже, що він їй обрид чи вона менше кохала його, ні, її тіло не напружувалося, коли він доторкувався до неї, вона була так само щаслива з ним і в новому ліжку в новій квартирі, просто тепер вона була якась відсторонена, нездатна зосередити на ньому всю свою

увагу, як колись у минулому. Після отих двох змарнованих вихідних Фергюсон домовився зустрітися з Емі в порожній квартирі в суботу після Дня подяки (коли всі її співмешканки пороз'їжджалися на свято по домівках), і коли вони сиділи разом на кухні й пили вино та курили цигарки, він помітив, що Емі дивиться у вікно, а не на нього, тож замість проігнорувати цю обставину Фергюсон зупинився на півслові й спитав її, чи, може, щось не так. І в той момент воно сталося. В той момент Емі повернула до нього голову, поглянула йому в очі і вимовила невелику фразу, яка формувалася в її свідомості близько місяця:

– Мені хочеться зробити перерву, Арчі.

Їм лише по сімнадцять років, сказала вона, а в неї вже почало з'являтися таке відчуття, наче вони вже давно одружені, наче у них вже не має іншого майбутнього окрім як увесь час бути разом, і навіть якщо вони й опиняться разом в кінцевому підсумку, то іще рано зв'язувати себе якимись обов'язками, бо вони почуватимуться стриноженими, обплутаними обіцянками, які вони не зможуть виконати, і невдовзі відчують один до одного відразу, тож чом би їм не зробити глибокий вдих і якийсь час не *відпочити*?

Фергюсон знав, що поводить як дурень, але в його душі було лише одне дурне питання, яке він хотів поставити:

– Ти що, більше мене не кохаєш?

– Ти не почув мене, Арчі, – відповіла Емі. – Я лише хотіла сказати, що нам в кімнаті потрібно більше повітря. Мені хочеться, щоби двері й вікна у ній залишалися відчиненими.

– Це означає, що ти вподобала когось іншого.

– Це означає, що хтось поклав на мене око, і я з ним пару разів фліртувала. Нічого серйозного, повір мені. Фактично, я навіть не впевнена, що він мені подобається. Але річ в тім, що мені не хочеться почуватися через це винуватою, бо мені не хочеться тебе ображати, і тоді я питаю себе: «Що сталося з тобою, Емі? Ти ж не замужем за Арчі. Ти навіть іще півроку в коледжі не провчилася, і чом би тобі не спробувати трохи поекспериментувати, поцілувати іншого хлопця, якщо тобі захочеться, може, навіть впасти з іншим хлопцем у ліжку, якщо тобі схочеться, тобто, робити те, що роблять люди, коли вони молоді?»

– Чому б ні, питаєш? А тому, що я цього не переживу.

– Це ж не назавжди, Арчі. Мені просто потрібен тайм-аут, от і все.

Вони говорили іще близько години, а потім Фергюсон вийшов з квартири й поїхав назад до Монклеру. Мине чотири з половиною місяці, перш ніж він знову зустрінеться з Емі, чотири з половиною похмурих місяців без поцілунків, без обіймів і без розмов з людиною, з якою йому страшенно хотілося цілуватися, обніматися й розмовляти, але Фергюсон спромігся пережити цей час і не розпастися на друзки, бо він був переконаний, що вони з Емі ще не дійшли до краю, що та довга й складна подорож, в яку вони вирушили з нею разом, просто наштовхнулася на першу перешкоду, на зсув камінюччя, яке впало на їхній шлях і примусило їх звернути до лісу, де вони ненадовго згубили один одного з очей, але невдовзі мали відшукати свою дорогу й рушити нею далі. Фергюсон був переконаний в цьому, бо вірив Емі на слово, бо Емі була єдиною людиною, яку він знав, котра не брехала, котра не могла брехати, котра завжди казала правду незалежно від обставин, тому якщо вона сказала, що не кидає його й не відправляє в довічне заслання, що їй потрібна лише перерва, пауза, щоби повідчиняти вікна й провітрити кімнату, то Фергюсон їй повірив.

Сила цієї віри підтримувала його протягом всіх тих порожніх, позбавлених Емі місяців, і він, внутрішньо змобілізувавшись, спробував скористатися ними з максимум користі для себе, відмовляючись піддатися спокусі жалю до самого себе, який був таким привабливим для нього на ранніх стадіях його підліткового віку (втрата Анни-Марії Думартін, травма руки), і прагнучі жорсткішого й більш рішучого підходу до проблеми болю (болю розчарування, болю, спричиненого необхідністю жити у *світі з гівна*, як висловився містер Мартіно), при звичаючи себе

тримати удари, а не падати під їхньою силою, стояти на своєму, а не тікати, вперто готуючись до того, що, в його розумінні, мало бути тривалою облогою під час окопної війни. То був період від пізнього листопаду 1964 року по середину квітня року 1965-го, час занурення в самого себе й безтілесної самотності, час коли він, нарешті, змусив себе подорослішати й розквитатися з усім, що й досі зв'язувало його з дитинством.

То був його останній рік у середній школі, останній рік в місті Монклер, штат Нью-Джерсі, останній рік життя під одним дахом з батьками, останній рік першої частини його життя, і тепер, знову опинившись на самоті, Фергюсон споглядав свій старий і знайомий світ з подвоєною зосередженістю й інтенсивністю, бо навіть ретельно вдивляючись в людей та місцини, які він знав протягом останніх чотирнадцяти років, він відчував, як вони вже починають щезати у нього на очах, поволі розчиняючись, наче фотографія, процес проявлення якої повернувся навспак: обриси будівель почали розпливатися, риси облич друзів та знайомих ставали менш виразними, а яскраві барви всіляких предметів вицвітали, перетворюючись на білі невиразні фігури. Фергюсон знову занурився в компанію своїх однокласників, чого з ним не було вже понад року, бо він вже не вшивався крадькома до Нью-Йорку по вихідних, вже не був персоною, яка вела таємне життя, а став привидом без трьох пальців, котрий знову зайняв своє місце серед сімнадцяти – та вісімнадцятилітніх школярів, яких знав іще з віку трьох, чотирьох або п'яти років, тож тепер, коли вони почали щезати, Фергюсон відчув, що споглядає їх майже з ніжністю. Та ж сама *зачудлива провінційна юрма*, від якої він відвернувся так різко після того, як Емі пішла з ним нагору під час пікніку в їхньому дворі на честь Дня праці, знову стала його найліпшими друзями, і Фергюсон всіляко намагався ставитися до них з терпимістю й повагою, навіть до найтупіших та найнікчемніших із них, бо він вже не брався їх судити, він відмовився від своєї звички вишукувати вади й слабкі місця в інших, оскільки на той час вже встиг дізнатися, що був він так само слабким та недосконалим, як і вони, і якщо він збирається вирости такою людиною, якою хотів, то йому доведеться тримати язика за зубами, а очі – широко розкритими, і більше ніколи й ні на кого не дивитися звисока.

Що ж, наразі Емі з ним немає, і це «наразі» загрожувало розтягнутися на болісно довгий період часу, але ірраціональне переконання Фергюсона в тім, що їм все одно судилося зійтися в якийсь момент у майбутньому, змусило його будувати на те майбутнє плани, коли йому настав час надіслати заявку до коледжу. Одним з курйозів останнього року в середній школі є те, що більшість часу ти проводиш за роздумами про рік наступний, знаючи, що якась частина твого ества вже рушила вперед, її з тобою вже немає навіть попри те, що ти й досі залишаєшся у школі, ти неначе одночасно живеш у двох місцях – в нецікавому сьогоденні та в невизначеному майбутньому, зводячи своє існування до набору цифр, який містить твою середню оцінку та показники зовнішнього тестування; ти підходиш до вчителів, які тобі найбільше до вподоби, і просиш їх написати тобі рекомендаційні листи, потім пишеш сміховинне й геть неправдиве есе про самого себе, де розписуєш свої чесноти, сподіваючись вразити уяву комісії з абсолютно не знайомих тобі людей і переконати їх у своїй здатності навчатися в їхньому закладі, а опісля вдягаєш піджак та краватку й рушаєш до того закладу на співбесіду з людиною, чий звіт визначатиме, приймуть тебе чи ні, і раптом Фергюсон знову почав непокоїтися через свою руку, вперше за багато місяців відчувши тривогу через свої відсутні пальці, коли він сів напроти чоловіка, який мав визначити його майбутнє, міркуючи при цьому, кого ж вбачав у ньому цей чоловік – інваліда, чи просто учасника ДТП, а потім, вже відповідаючи на запитання того чоловіка, Фергюсону чомусь пригадалося, як вони з Емі розмовляли про його руку іще влітку, коли він чомусь глянув на неї й сказав, що рука викликає в нього страшенну огиду, і це так розсердило Емі, що вона розкричалася на нього й сказала, що коли він іще раз згадає про свою руку, вона дістане тесак, відрубає собі великого пальця на лівій руці й вручить йому як подарунок. Несамовитість її гніву була такою вражаючою, що він пообіцяв більше ніколи не піднімати цю тему, і, продовжуючи розмову з чоловіком, який проводив співбесіду, Фергюсон

збавнув, що мусить не лише більше ніколи про неї не говорити, а й більше ніколи про неї не думати; він мало по малу виштовхав думки про своє каліцтво з голови і зосередився на розмові з чоловіком, який виявився викладачем музики з Колумбійського університету, котрий, ясна річ, був пріоритетним вибором Фергюсона, єдиним вузом, в якому йому реально хотілося б навчатися, а коли добродушний, іронічний та надзвичайно приязний композитор і творець додекафонічних комічних опер дізнався, що Фергюсон цікавиться поезією і збирається в майбутньому стати письменником, він підійшов до книжкової полиці у своєму кабінеті й взяв з неї чотири останніх примірники «Колумбія Ревю» – літературного журналу, який видавали старшокласники, і подав їх знервованому й сором'язливому заявнику, котрий приїхав з протилежного боку Гудзону. «Може, вам захочеться переглянути ось це», сказав викладач, а потім вони потиснули руки й попрощалися, і Фергюсон вийшов у двір студентського містечка, яке він вже досить добре знав завдяки кільком побаченням під час вихідних з Леді Шнайдерман восени минулого року. Йому спало на думку, що він може зустріти її там того ж дня (не зустрів), або навіть заїхати до неї на квартиру, розташовану на 111-й Західній вулиці (не заїхав, бо не міг і не хотів), тому замість мучити себе думками про відсутню і недоступну любов, Фергюсон розкрив один з примірників «Колумбія Ревю» – і наштовхнувся на вірша з веселим та вульгарним рефреном, з рядком настільки шокуючим своєю прямою, що він не втримався і розсміявся, прочитавши його: «Регулярне пориво – це корисно і здорово». Сам вірш був так собі, але з його головною ідеєю Фергюсон не міг не погодитися, бо вона містила в собі істину, яку не спромігся висловити з такою відвертою прямою жоден з інших віршів, принаймні жоден з прочитаних ним віршів, а окрім того, Фергюсону видався позитивним та оптимістичним той факт, що Колумбія виявилася вузом, який дозволяв своїм студентам публікувати подібні думки без страху бути підданим цензурі, і це означало, що він, як студент міг бути там вільним, бо якби учень написав такий рядок в літературному журналі середньої школи міста Монклер, то його негайно вигнали б, а, може, навіть кинули б за ґрати.

Його батьки були інакшими. Жоден з них не навчався у вузі, жоден з них не знав відмінностей між конкретними вузами, тому вони були б раді, якби їхній син поступив хоча б до якогось із них – чи до державного університету в Нью-Брунсвіку (Ратгерський університет), чи до Гарвардського університету в місті Кембридж, штат Массачусетс, оскільки були вони надто темними й неосвіченими, щоби стати снобами і зверхньо розводитися про більшу престижність одного вузу у порівнянні з іншим, і тому просто пишалися тим, що все своє життя Фергюсон добре навчався. Одначе тітка Мілдред, яку нещодавно підвищили до посади штатного професора в Берклі, мала інші думки з приводу свого єдиного й неповторного племінника і тому під час тривалого телефонного дзвінка від одного узбережжя до іншого на початку грудня спробувала повернути Фергюсона до свого способу мислення. Так, сказала вона, Колумбія – це чудовий перший варіант вибору, тут сумнівів не може бути, навчальна програма цього університету є одною з найпотужніших в усій країні, але тітка хотіла, щоби Фергюсон розглянув також інші варіанти, наприклад, Амхерст та Оберлін – невеликі, окремо розташовані вузи, де атмосфера буде спокійнішою і менш відволікаючою, аніж в Нью-Йорку, більше сприятливою для напруженого й зосередженого навчання, але якщо йому вже так хочеться навчатися у великому університеті, то чом би не подумати про Стенфорд або Берклі, вона була б страшенно рада, якби дорогенький племінничок приїхав до них в Каліфорнію навчатися чотири роки в Берклі, і, до речі, кожен з цих університетів нічим не поступаються Колумбійському, а в чомусь, може, навіть переважає. Але Фергюсон сказав тітці, що він вже зробив свій вибір – або Нью-Йорк, або нічого взагалі, і якщо до Колумбії його не приймуть, то він піде навчатися до Нью-Йоркського університету, куди приймали майже всіх, хто подавав заявки, а коли й там його не приймуть, то його шкільний диплом дасть йому змогу поступити до університету «Нова школа», де в прийомі не відмовляли нікому. Отакий він має план, пояснив Фергюсон, лише три опції, кожна з них – в Нью-Йорку, а коли тітка спитала, чому це неодмінно має бути

Нью-Йорк, то він заглибився в свою пам'ять і видобув звідти фразу, яку сказала Емі того дня, коли вони познайомилися: бо «Нью-Йорк – це те, що треба», пояснив він.

То був стан невизначеності й непевності, але у вузькій щілинці поміж «вже не тут» і «ще не там», яка називалася «сіре сьогодення», трапилася одна річ, яка змінила мислення Фергюсона стосовно того, що трапиться в найближчому майбутньому. На початку грудня він знайшов собі роботу в газеті «Монклер Таймс», вірніше, робота його знайшла, бо вона трапилася йому без докладання будь-яких серйозних зусиль, з'явилася як чисто випадковий подарунок, але коли він почав виконувати її, то виявив, що йому хочеться займатися нею й далі, бо ця робота не лише подобалася йому: її позитивний вплив звузив широченний безмежний простір майбутнього «десь там» до більш-менш конкретних рамок «десь отут», а подальше звуження діапазону «десь отут» раптом привело Фергюсона до дечого єдиного й цілком конкретного. Іншими словами, за три місяці до свого вісімнадцятиріччя Фергюсон випадково надібав своє життєве покликання, тобто те, чим можна було б займатися протягом тривалого часу в майбутньому, а приголомшливою обставиною стало тут те, що йому це ніколи й на думку не спало б взагалі, якби життя не підштовхнуло його до цієї сфери діяльності.

«Монклер Таймс» була щотижневою газетою яка висвітлювала місцеві новини іще з 1877 року, а оскільки Монклер був більшим за решту містечок в тому регіоні (число мешканців: 44 000), то й газета була більш солідною, більш докладною й містила більше реклами, аніж решта щотижневиків округу Ессекс, хоча більшість повідомлень, які в ній друкувалися, мало чим відрізнялися від повідомлень, публікованих в інших газетках: збори Комісії з освіти, збори Жіночого садового клубу, бенкети бойскаутів, автомобільні аварії, заручини та шлюби, крадіжки та пограбування, акти підліткового вандалізму, відомості про які бралися з «Поліцейського вісника», огляди виставок в Монклерському музеї мистецтва, лекції в Державному вчительському коледжі, а також спорт в усіх його місцевих проявах: ігри Юнацької бейсбольної ліги, футбольні ігри під егідою спонсорської організації Поп Ворнер, а також детальні звіти про ігри між вузівськими командами, зокрема про славнозвісних «Монклер Маунтіз», чия футбольна команда щойно звершила найуспішніший сезон в своїй історії – чудове співвідношення перемог і поразок (9–0), перемога в чемпіонаті штату, а також третє місце в загальнонаціональному рейтингу, а це означало, що серед усіх кількох тисяч вузівських футбольних команд, розпорощених по всій території Сполучених Штатів, лише дві вважалися кращими за Монклер. Фергюсон пропустив кожен з отих суботніх ігор, але раптом, через десять днів після його невеселої розмови з Емі, матір сказала йому про можливу вакансію в «Таймс», звісно, якщо йому буде цікаво. Вийшло так, що Рік Фогель, молодий чоловік, який писав для цієї газети репортажі про вузівський спорт, так вражаюче висвітлював успіхи місцевої футбольної команди під час її славетного сезону, що його забрали на роботу до «Ньюарк Дейлі Ньюс», щоденної газети з накладом удвадцяттеро більшим за наклад монклерського щотижневика і бюджетом достатньо великим, щоби платити зарплатню вдвадцяттеро більшу, тоді як головний редактор «Монклер Таймс», за висловом Фергюсонової матері, «влип у халепу»: сезон ігор між вузівськими баскетбольними командами мав розпочатися наступного вівторка, а писати про ці ігри було нікому.

Доти робота в газеті Фергюсону на думку ніколи не спадала. Він вбачав себе мистцем пера, чоловіком, чиє майбутнє буде присвячене написанню книжок, і ким би йому не належало стати – романістом, драматургом чи наступником Волта Вітмена або Вільяма Карлоса Вільямса нью-джерсійського кшталту, він спрямовував себе до мистецтва, і хоч якими б важливими не були газети самі по собі, написання газетних матеріалів нічого спільного з мистецтвом не мало. З іншого боку, перед ним постала певна нагода, він перебував на роздоріжжі, знервований та незадоволений геть усім довкола, тому Фергюсон вирішив, що робота в «Таймс» може якось чином додати барв до сірого сьогодення і відволікти його від роздумів про своє нещасне

життя. Ба більше, тут можна було ще й грошей заробити, номінальні десять доларів за статтю, але фактом іще важливішим за гроші було те, що «Таймс» була цілком офіційною газетою, а не гумористичним виданням на кшталт «Горця» в монклерській середній школі, і якби Фергюсон зміг зачепитися за цю роботу, то збільшив би таким чином кількість дорослих людей в цьому світі, з майже вісімнадцятирічного школяра враз перетворившись на дорослого молодика, або – і це звучало не менш втішно для його слуху – на *підлітка-вундеркінда*, що означало хлопця, котрий взявся виконувати роботу.

Не слід було також забувати, що Вітмен теж починав журналістом у виданні «Бруклін Ігл», Гемінгвей був дописувачем газети «Канзас-Сіті Стар», а уродженець Ньюарку Стівен Крейн працював репортером в «Нью-Йорк Геральд», тому коли матір Фергюсона спитала його, чи не хотів би він заступити на місце раптово відбулого Фогеля, сину знадобилося лише півхвилини, щоби сказати «так». Буде нелегко, додала матір, але товстий буркотун Едвард Імхоф, головний редактор «Таймсу», міг бути в такій скруті, що погодився б дати шанс невідомому підлітку, принаймні, на одну гру, і таким чином виграти час навіть якби Фергюсон в кінцевому підсумку не прижився, а через те, що вона публікувала в газеті Імхофа свої фотографії вже більше десятка років та включила його портрет в свою книгу великих цабе їхнього штату (то був акт непроханої щедрості, хоча щедрістю його можна було назвати лише з натяжкою), то, сказала матір, цей бундючний тип був перед нею в боргу, тому вона, не гаючи ані секунди, підняла слухавку й зателефонувала йому. Отак чинила його матір, коли треба було щось зробити – просто брала й робила, не відкладаючи справу в довгу шухляду, безстрашно й напористо, і Фергюсону було вкрай приємно слухати її впевнену браваду, коли вона розмовляла з Імхофом. Жодного разу за семеро хвилин розмови не створила вона враження матері, яка випрошує якусь послугу для свого сина. Навпаки, вона говорила як талановита шукачка талантів, котра щойно розв'язала проблему для свого старого знайомого, тому Імхоф мав би впасти ниць і на колінах дякувати їй за тие, що вона врятувала його дупу.

В результаті того дзвінка Фергюсону призначили аудієнцію з похмурим головним редактором, який страждав на диспепсію, і хоча він прийшов, озброєний двома примірниками, які мали б засвідчити, що він не є літературним новачком (шкільний твір за мотивами «Короля Ліра» та коротку жартівливу поему, яка закінчувалася рядком «Якщо життя – це сон, то що ж відбудеться, коли прокинусь я?»), округлий та лисий Імхоф ті вірчі грамоти удостоїв лише побіжним поглядом. Наскільки я розумію, ти тямиш в баскетболі, сказав він, і тому припускаю, що ти здатен написати зв'язне й зрозуміле речення, але стосовно самих газет – ти хоча б коли-небудь їх читаєш? Звісно, що читаю, відповів Фергюсон, по три газети щоденно – «Стар-Леджер», аби бути в курсі місцевих новин, «Нью-Йорк Таймс» – заради міжнародних та національних і «Геральд Трибюн», бо там найкращі автори.

– Найкращі? – спитав Імхоф. – А які, по-твоему, є найкращими?

– Ну, по-перше, Джиммі Бреслін, який пише про політику. По-друге, Ред Сміт, спортивний оглядач. І Гілберт Шнайдерман, який, до речі, є дядьком моєї доброї приятельки.

– Поздоровляю! – мовив редактор з іронією в голосі. – А скільки ж газетних статей ви написали, добродію Розумник?

– Гадаю, ви вже знаєте відповідь на це запитання.

Фергюсону було байдуже. І до того, що Імхоф про нього думав, і до можливої відмови взяти його на цю роботу. Сміливість його матері надихнула його, і він зайняв позицію абсолютної байдужості, а байдужість, як він встиг зрозуміти, це сила, і хоч яким би не був результат цієї співбесіди, він не дозволить цьому жовчному лантуху, сповненому бундючністю та невихованістю, помикати ним.

– Назви мені хоча б одну поважну причину взяти тебе на роботу, – сказав Імхоф.

– Вам потрібно, щоби хтось написав звіт про гру, яка має відбутися у вівторок ввечері, і я маю бажання це зробити. Якщо ви не хочете, щоби це зробив я, то навіщо вам марнувати свій дорогоцінний час на цю розмову зі мною?

– Шістсот слів, – сказав Імхоф, ляснувши долоньями по столу. – Напартачиш – вижену. Впораєшся – матимеш ще один шанс.

Написання газетних статей відрізнялося від усіх інших різновидів літературної діяльності, якими Фергюсон займався в минулому. Відрізнялося не лише від написання віршів та оповідань, настільки несхожих на журналістський стиль, що про них і мови не могло бути, а й від інших форм нехудожнього письма, до яких він мав стосунок протягом всього свого життя: особистих листів (котрі інколи й розповідали про реальні події, але, здебільшого, повнилися висловами про себе та про інших: Я тебе кохаю, я тебе ненавиджу, мені сумно, мені радісно, наш давній приятель виявився огидним брехуном) та шкільних текстів, таких, як його нещодавній твір про «Короля Ліра», котрий, в основному, являв собою групу слів, яка співдіяла з іншою групою слів, так само, як і в більшості наукових праць, де слова реагували на слова й спів діяли з ними. Газетна ж стаття являла собою групу слів, які реагували на зовнішній світ, перетворюючи його на слова, і для того, щоби написати розповідь про подію в реальному світі, треба було, хоч як це не парадоксально, починати з того, що сталося в останню чергу, а не в першу, з наслідку, а не з причини, не «Джордж Бліффл прокинувся учора вранці з болем у животі», а «Джордж Бліффл помер минулого вечора у віці сімдесяти семи років», причому про біль в животі слід згадати аж через два-три параграфи. Факти – перш за все, а найважливіші факти – перш за всі решту фактів, але одне лише те, треба дотримуватися фактів, не означає, що ти не маєш думати або вмикати фантазію, як зробив Ред Сміт того року в своєму репортажі про поразку Сонні Лістона в двобої за титул чемпіона світу з боксу у важкій вазі: «Кассіус Марцеллус Клей пробився з юрми, яка, репетуючи й підстрибуючи, завололила ринг, і, видершись, мов білка, на червоні оксамитові канати, почав вимахувати високо здійнятою рукою з іще не знятою боксерською рукавичкою. «Візьміть свої слова назад!», заволав він, звертаючись до рядів, де сиділи представники преси. «Візьміть свої слова назад!» Те, що ти обмежений рамками реального світу, не позбавляє тебе статусу письменника, особливо якщо ти в змозі писати добре.

Фергюсон розумів, що в довгостроковій перспективі спорт не мав істотного значення, але спортивні ігри значно легше лягали на писане слово, аніж більшість інших тем, бо кожна гра мала в собі внутрішню оповідну структуру, дух змагальності, чийм неминучим результатом була перемога однієї команди й поразка іншої, і робота Фергюсона полягала в тім, щоби розказати історію про те, як переможець переміг, а переможений програв, чи то з різницею в одне очко, чи то з різницею в двадцять очок, тож коли він прийшов на першу гру сезону того вечора у вівторок в середині грудня, то вже знав, яким чином сформує цю розповідь, оскільки основною проблемою тогорічної баскетбольної команди з Монклера була молодість та недосвідченість її гравців, жоден гравець зі стартової п'ятірки не був у стартовому складі минулого сезону, вісім старшокурсників завершили своє навчання в червні, і, за одним лише винятком, нинішній склад був сформований цілковито з другокурсників та першокурсників. Фергюсон вирішив, що саме ця обставина мала червоною ниткою проходити крізь кожен репортаж про монклерську команду від гри до гри, при цьому він намагався спрогнозувати – виросте цей гурт недосвідчених початківців у солідну команду в ході сезону, чи просто шкутильгатиме від одної поразки до іншої, і навіть попри те, що Імхоф пообіцяв прогнати його, якщо перша стаття *не виправдає сподівань*, Фергюсон відкинув власну поразку як варіант, бо був переконаний, що просто не може схибити, і тому ставився до своєї першої статті як до першого розділу саги, яку він писатиме допоки сезон не скінчиться після вісімнадцятої гри в середині лютого.

Чого Фергюсон не очікував, так це того надзвичайно бадьорого настрою, який він відчув, увійшовши до шкільного спортзалу й сівши біля офіційного секретаря змагань за столом, який

стояв напроти серединної лінії ігрового майданчика. Раптом все змінилося. Попри те, що за багато років він бачив у тому залі величезну кількість ігор, попри те, що за час навчання в середній школі він був присутній там на величезній кількості уроків фізкультури, попри те, що йому доводилося багато разів тренуватися там як гравцю шкільної бейсбольної команди, того вечора той спортзал змінився до невпізнання. Він перетворився на майданчик потенційних слів, слів, які він напише про гру, котра щойно почалася, і через те, що його робота полягала в написанні цих слів, він мав слідкувати за ходом гри уважніше, аніж за будь-чим раніше, і одна лише неповторність завдання та увага, необхідна для його виконання, немовби вивищували Фергюсона і наповнювали його тіло сильними потоками електричного струму. Волосся на його голові шкварчало іскрами, очі були широко розкриті, він відчував таку бадьорість, якої не знав вже багато тижнів, бадьорість та пильність, він увесь світився енергією та ентузіазмом. При собі Фергюсон мав кишеньковий блокнотик, куди протягом всієї гри стисло занотовував все, що він бачив на дощатому майданчику, часто й подовгу бувало так, що він одночасно і спостерігав за грою, і робив нотатки, настійна необхідність перетворювати ненаписані слова в слова написані вивуджувала з нього слова з дивовижною швидкістю, то було абсолютно не схоже на агонію неквапливих болісних роздумів, якими супроводжувалося написанні вірша, Фергюсон був увесь швидкість і порив, майже не задумуючись він записував такі фрази як «невисокий рудий гравець з моторністю ховрашка», або «стрибучий кістлявий механізм з ліктями небезпечно гострими, мов заточені олівці», або «штрафний кидок, після якого м'яч на мить затріпотів над кільцем мов колібрі, що нерішуче зависла в повітрі». А після того, як Монклер після впертої боротьби програв Блумфільду з рахунком 51-54, Фергюсон завершив свою розповідь такими словами: «Болільники «Маунті», незвиклі до поразок після бездоганно проведеного футбольного сезону, мовчки попленталися до виходу».

Стаття мала вийти наступного ранку, тому Фергюсон рвонув додому в своїй білій «Імпалі» і піднявся до своєї кімнати, де наступні три години писав і переписував статтю. Скоротивши текст з восьмисот слів у чорновому варіанті до шестисот п'ятдесяти, а потім – до п'ятисот дев'яноста семи, трохи недобравши до встановленого редактором ліміту, Фергюсон надрукував остаточну, вільну від помилок версію на своїй портативній друкарській машинці «Олімпія» – невбиваному німецькому механізмі, який батьки подарували йому на п'ятнадцятий день народження. Якщо Імхоф прийме його статтю, то вона стане першим літературним текстом, який Фергюсон опублікує поза межами шкільних газет, тому він, поставши перед неминучою втратою авторської цнотливості, завагався – яким же іменем підписати свою роботу. «Арчі» або «Арчибальд» завжди були для нього проблемою, «Арчі» через отого телепня з коміксів на ім'я Арчі Ендрюс, приятеля Джагхеда та Муса, придуркуватого підлітка, котрий ніяк не міг визначитися, кого він кохає сильніше – блондинку Бетті чи брюнетку Вероніку, а «Арчибальд» через те, що це було запліснявіле, старомодне й фактично спочиле в Бозі ім'я, яке нічого, окрім конфузливості, не викликало, і єдиним відомим літератором на ім'я Арчибальд в усьому світі був американський поет, якого Фергюсон терпіти не міг – Арчибальд Макліш, який здобув всі можливі й неможливі премії і вважався «загальнонаціональним надбаням», але насправді був занудливим та позбавленим таланту нікчемою. За винятком його давно померлого двоюрідного діда, якого Фергюсон не знав, єдиним Арчі-Арчибальдом, до якого він мав хоч якісь родинні почуття, був Кері Грант, котрий народився в Англії під іменем Арчибальд Ліч, але цей ноумен-акробат змінив своє ім'я щойно перебравшись до Америки і перетворився на голлівудську кінозірку, чого ніколи б не трапилося, якби він вперто тримався за своє початкове ім'я «Арчибальд». Фергюсону подобалося бути «Арчі» для приятелів та родини, і не мав нічого проти цього імені, коли воно звучало в інтимному контексті любові й прив'язаності, але в контексті публічному було в імені «Арчі» щось інфантильне та навіть кумедне, особливо коли йшлося про фах літератора, а через те, що про підпис «Арчибальд Фергюсон» і мови бути не могло за будь-яких обставин, без п'яти хвилин вісімнадцяти-

річний газетний репортер вирішив відмовитися від свого справжнього імені взагалі й обійтися ініціалами, як це зробили, скажімо, Т. С. Еліот і Г. Л. Менкен, і таким чином кар'єра А. І. Фергюсона почалася. Для деякого абрєвіатура А. І. означає Artificial Intelligence, тобто «Артифіціальний¹² Інтелект», але в цих літерах крилися й інші смисли, серед яких був «Анонімний Інсайдер», і саме цей смисл вбачав у цій абрєвіатурі Фергюсон кожного разу, коли бачив її в друкованому вигляді.

Через те, що наступного ранку він мав іти до школи, його матір погодилася по дорозі на роботу зупинитися біля офісу Імхофа й забрати примірник газети сама, бо її студія розташовувалася лише за два квартали від редакції «Таймс» в центрі Монклера. Потім настав день посиленого серцебиття й хвилювання: залишать Фергюсона чи проженуть, попросять прокоментувати і п'ятничну гру чи на першій грі його робота як баскетбольного оглядача й закінчиться? – бо після того, як він, так би мовити, стрибнув у річку, йому вже було не байдуже, і вдавати, що він не переймається, було б неправдою. Шість з половиною годин у школі, а потім – поїздка до студії «Роузленд» за вердиктом, який його матір виголосила не без певної дози ошелешеної іронії:

Все нормально, Арчі, сказала вона, беручись спочатку за найважливіший факт, твоя стаття з'явиться в завтрашній газеті, і тебе беруть на роботу до кінця поточного баскетбольного сезону, якщо тобі це цікаво, але цей Імхоф – іще той фрукт! Пихтів і кректав, читаючи твою статтю, поки я стояла поруч і спостерігала; спершу накинувся на твій псевдонім – який, між іншим, мені дуже сподобався – Імхоф ніяк не міг вгамуватися через те, що він начебто «претензійний», А. І., А. І., А. І., повторював він мов заведений, а потім почав кепкувати: Абсолютний Ігнорамус, Абсолютний Імбецил, Антипатичний Інтелектуал і так далі. Він не міг триматися від образ, бо второпав: те, що ти написав, вийшло добре, Арчі, несподівано добре, а такі люди, як Імхоф, не схильні захочувати молодих людей, їм подобається чавити їх, тому він причепився до двох-трьох виразів, аби просто продемонструвати свою зверхність, зокрема, до фрази про «колібрі, що нерішуче зависла в повітрі». Він аж сказився від злості, побачивши її, і викреслив злощасну колібрі своїм синім олівцем; іще одна-дві фрази змусили його стиха матюкнутися, але позитив полягає в тім, що тепер ти є повноцінним працюючим представником місцевої преси, або, як висловився Ед Імхоф, коли я спитала його, «цей хлопець нам підходить». Коли ж я розсміялася й поцікавилася: «Оце й усе, що ти маєш сказати, Еде?», він відказав: «А що, цього замало?» «А ти не хочеш подякувати мені за те, що я знайшла тобі нового оглядача?», спитала я. «Подякувати?», сказав він. «Ні, моя любя Розо, це ти маєш дякувати мені».

Як би там не було, Фергюсона взяли на роботу, і позитивний момент робочої угоди полягав у тім, що йому рідко доводилося пересікатися з Імхофом, оскільки вранці по середах і понеділках він мав бути в школі, а саме вранці в середу й понеділок він мав здавати звіти про вечірні ігри, які відбулися у вівторок та п'ятницю. Тому матір Фергюсона і далі продовжила сама завозити статті Імхофу, і хоча йому й доводилося по суботах ходити на наради з Великою Рибою (у маленькому ставку), щоби вислухувати догани за такий гріх, як «витіюватий стиль» (якщо вважати витіюватими такі фрази як «екзистенційний відчай» та «балетне па, яке суперечило принципам Ньютонівської фізики»), більшість з його розмов із Імхофом відбувалися по телефону, як, наприклад, тоді, коли шеф попросив його написати статтю, повністю присвячену баскетбольному тренеру Джеку Макналті після того, як його команда перемогла в шести іграх поспіль і збільшила свій рекорд переможних ігор з семи до дев'яти за сезон, або коли Імхоф попрохав Фергюсона ходити на ігри в піджаку та краватці, бо він був «представником» «Монклер Таймс» і «мав виглядати як джентльмен, виконуючи свої обов'язки», неначе носіння піджака та краватки мало якийсь стосунок до баскетболу, але то були часи, коли

¹² Артифіціальний – штучний (лат.).

питання одягу й зачіски відрізняли старих від молодих, тож Фергюсон, подібно до багатьох хлопців з його школи, відпустив того року довге волосся, а короткі зачіски в стилі 1950-х вийшли з моди, причім зміни відбувалися й серед дівчат, які дедалі більше кидали мостити собі на голові вузлики та вулики з бантиками і просто зачісували волосся назад, щоби воно вільно спадало на плечі, і Фергюсону це видавалося значно привабливішим та сексуальним, тому він, досліджуючи людський ландшафт на початку 1965 року, дійшов висновку, що життя почало покращуватися, а в навколишній атмосфері відчувалося дещо позитивне.

Сьомого лютого восьмеро американських військових було вбито, а 126 поранено під час нападу в'єтконівців на військову базу в Плейку – і бомбардування Північного В'єтнаму почалося. Два тижні потому, двадцять першого лютого, буквально через кілька днів після завершення баскетбольного сезону серед шкільних команд, Малкольма Ікса застрелили вбивці з «Нації ісламу», коли той виголошував промову в бальному залі «Одубон» в районі Вашингтон-Хайтс. Здавалося, окрім цих двох тем не існувало більше жодних, писав Фергюсон в листі своїй тітці у Каліфорнії: дедалі більшого кровопролиття у В'єтнамі та руху за громадянські права в самій Америці, біла Америка воювала з жовтим народом Південно-Східної Азії, біла Америка конфліктувала зі своїми чорношкірими громадянами, котрі все більше й більше конфліктували між собою, бо цей рух вже встиг поділитися на фракції, а фракції почали ділитися на фракції фракцій, а, може, і на фракції фракцій у фракціях, всі конфліктували з усіма, а лінії розмежування були окреслені настільки чітко, що ніхто більше не наважувався їх перетинати, тож світ став настільки поділеним і розділеним, що коли Фергюсон безневинно спитав Ронду Вільямс під час побачення у січні, то виявив, що ці лінії ще й обмотані колючим дротом. То була та сама Ронда Вільямс, яку він знав ось уже з десятків років, худорлява й говірка дівчина, його однокласниця. Вона була не білою, а чорношкірою, як і багато інших учнів у середній школі міста Монклер, найбільш расово-інтегрованої школі району, в тому сегменті північної частини Нью-Джерсі, де кожна з сусідніх шкіл була або майже повністю білою, або майже повністю чорною, і Ронда Вільямс, чия родина була заможнішою за родину Фергюсонів і була чорношкірою (насправді, блідо-брунатною, лише трохи темнішою за шкіру Фергюсона), жвава й енергійна Ронда Вільямс, донька головлікаря терапевтичного відділу ветеранського шпиталю в сусідньому Оранджі, чий молодший брат грав захисником в баскетбольній команді Монклера, талановита й налаштована поступити до вузу Ронда Вільямс, яка завжди була Фергюсоною приятелькою і поділяла його любов до музики, першою спала йому на думку, коли він прочитав, що Святослав Ріхтер виступатиме наступної суботи з цілковито Шубертівською програмою в театрі «Мечеть» у Ньюарку, тому Фергюсон спитав Ронду, чи не хотіла б вона сходити з ним на концерт, і не лише тому, що був впевнений, що концерт їй сподобається, а й тому, що вже два місяці він не бачив Емі і страшенно прагнув дівочої компанії. Йому хотілося побути з кимось, хто не був баскетболістом, Бобі Джорджем чи ненависним Едвардом Імхофом, а з усіх дівчат їхньої школи Ронда подобалася йому найбільше. Перспектива повечеряти надвечір в суботу в кафе Claremont Diner, а потім послухати Шуберта у виконанні одного з найкращих піаністів у світі привабила Фергюсона як спокуса, від якої не зміг би відмовитися жоден музичний гурман, але, як це не парадоксально, Ронда відхилила його пропозицію, а коли Фергюсон спитав чому, пояснила:

- Я просто не можу, Арчі.
- Це означає, що в тебе є приятель, про якого я не знаю?
- Ні, немає. Просто я не можу, і все.
- Але ж чому? Ти ж увечері незайнята, тож у чім проблема?
- Я воліла б не казати.
- Облиш, Рондо, це несправедливо. Це ж я, ти що, забула? Твій старий приятель Арчі.
- Ти достатньо кмітливий, щоби здогадатися самому.

- Ні, недостатньо. Я навіть близько не здогадуюся, про що ти кажеш.
- Тому, що ти білий, ось чому. Ти білий, а я – чорна.
- І це – причина?
- Гадаю, що так.
- Я ж не прохаю тебе вийти за мене заміж. Мені просто хочеться сходити з тобою на концерт.
- Розумію, і я вдячна тобі за твоє запрошення, але не можу.
- Будь ласка, скажи, що я не подобаюся тобі. І я це зрозумію.
- Ні, ти мені подобаєшся, Арчі. І ти це знаєш. Ти завжди мені подобався.
- Ти розумієш, що кажеш?
- Аякже, розумію.
- Це ж кінець світу, Рондо.
- Ні, не кінець. Це – початок. Початок нового світу. І тобі доведеться просто прийняти це як реальність.

Хоч кінець світу, хоч початок, але Фергюсон з цією реальністю не примирився, і він завершив розмову з подвійним відчуттям незаслуженої образи й гніву, приголомшений тим, що така розмова й досі була можливою через сто років після завершення Громадянської війни. Йому захотілося з кимось про це поговорити, вилити комусь душу й пояснити ту тисячу причин свого смутку через те, що сталося, але єдиною людиною, котрій він міг відкритися в таких речах, була Емі, але Емі була тією особою, з якою він наразі говорити не міг, а що стосувалося його друзів у школі, то серед них не було жодного, кому він зміг би довіритися, і навіть Бобі, який продовжував їздити разом з ним щоранку до школи, і який продовжував вважати себе найвідданішим другом Фергюсона, навряд чи зміг би чимось зарадити в розмовах на таку тему, окрім того, у Бобі на той час були власні проблеми, любовні проблеми з розряду найбільш розпачливих, які тільки бувають в підлітковому віці: нерозділене кохання до Маргарет О'Мари, яка протягом останніх шести років безтямно кохала Фергюсона. Її кохання стало для Фергюсона джерелом постійного клопоту та приголомшення, бо відразу ж після своєї вікопомної розмови з Емі після Дня подяки він почав був гратися з думкою запросити Маргарет на побачення. Не те, щоб він палав бажанням потоваришувати з Маргарет, дівчиною нецікавою, але з надзвичайно привабливим обличчям, але після того, як Емі проголосила своє бажання цілуватися з іншими хлопцями, Фергюсон подумав, з деякою гіркотою, а чом би і йому у відповідь також не зайнятися поцілунками з іншими дівчатами, і Маргарет О'Мара була в цьому відношенні головною кандидаткою, бо він майже не сумнівався, що вона захоче з ним цілуватися. Та тільки-но він зібрався їй зателефонувати, як Бобі зізнався йому, що вмирає від кохання до тої ж самої Маргарет О'Мари, яка стала першим монументальним коханням його життя, але, на жаль, не виявляла до нього інтересу і заледве чула його, коли він до неї звертався, тому він попрохав Фергюсона втрутитися від його імені й пояснити Маргарет, яким хорошим та гідним хлопцем він є (це чимось нагадало ситуацію з фільму «Сірано де Бержерак», який Фергюсон та Маргарет дивилися в десятому класі на уроці французької літератури). Тому коли Фергюсон підійшов до Маргарет і спробував замовити слово за Бобі (замість того, щоби запропонувати їй себе), вона висміяла його і сказала, що він – Сірано. Тим сміхом все й скінчилося, і результатом стала поразка на обох фронтах. Бобі продовжував кохати її, і навіть якби Маргарет вхопилася за шанс зустрічатися з Фергюсоном, він твердо вирішив не запрошувати її на побачення, бо не міг вчинити так неблагородно по відношенню до свого друга. Це скінчилося тим, що в наступні два місяці він ні з ким з дівчат не зустрічався, а коли наважився таки запросити одну з них на побачення, то нею виявилася Ронда Вільямс, котра ввічливо дала йому копняка і пояснила, що Америки, в якій би йому хотілося жити, не існує і ніколи, скоріш за все, не існуватиме.

За інших обставин Фергюсон звернувся б зі своїми бідами до своєї матері, але він почувався вже надто дорослим для цього і не хотів засмучувати її розлогами емоційними тира-

дами про ті похмурі барви, в яких йому вбачалося майбутнє Сполучених Штатів. Майбутнє його батьків уже було достатньо похмурим: доходи як «Студії Роузленд», так і «Стенлі ТБ і Радіо» падали, а через те, що додаткові п'ятнадцять тисяч вже геть вичерпалися, різкі зміни були неминучими, тому для їхньої родини задуматися над тим, як вона жила й працювала, і навіть *де* вона жила й *де* працювала було лише питанням часу. Особливо було Фергюсону шкода свого батька, чий невеличкий роздрібний бізнес більше не міг конкурувати з великими магазинами, де надавали знижки, магазинами, котрі, як гриби, вигулькували в таких містах, як Лівінгстон, Вест-Орандж та Шорт-Хілліз, і дійсно: навіщо комусь було купляти телевізор у Фергюсоного батька, якщо такий самий телевізор можна було придбати на сорок відсотків дешевше в універмазі, розташованому лише за кілька миль від батькової крамниці? Коли на другий тиждень січня звільнився Майк Антонеллі, Фергюсон збагнув, що крамниця доживає свої останні дні, але батько все одно наполегливо підтримував заведений порядок, прибуваючи на роботу щоранку точно о дев'ятій і всідаючись за своїм верстаком у підсобці, де продовжував ремонтувати зламані тостери та пирососи, дедалі більше нагадуючи Фергюсону старого доктора Манетта з «Повісті про два міста» – напівбожевільного в'язня Бастилії, який сидів за верстаком у своїй камері, ремонтуючи черевики, рік за роком ремонтуючи черевики рік за роком лагодячи поламане господарське приладдя, і Фергюсон дедалі більше усвідомлював той факт, що його батько так повністю й не оговтався від Арнольдової зради, що його віра в родинні цінності була зруйнована, а потім на руїнах цих розтрошених цінностей єдина людина в родині, яку він і досі любив, врізалася на своєму авто в дерево й назавжди скалічила його сина. І хоча батько ніколи про ту аварію не говорив, Фергюсон з матір'ю знали, що він думав про неї майже увесь час.

Справи в «Студії Роузленд» також стабільно погіршувалися, хоча й не так швидко, як в батьковому бізнесі, але матір Фергюсона усвідомлювала, що дні студійної фотографії вже добігають кінця, і тому вже певний час зменшувала кількість робочих годин своєї студії: від п'яти десятигодинних робочих днів на тиждень в 1953 році до п'яти восьмигодинних робочих днів у 1956, чотирьох восьмигодинних робочих днів у 1959, чотирьох шестигодинних днів у 1961, трьох шестигодинних днів у 1962 та трьох чотиригодинних днів у 1963, дедалі більше енергії приділяючи фотороботам для Імхофа в «Монклер Таймс», де її взяли в штат як головного фотографа газети, але потім в лютому 1965 року вийшла друком її книга про знаменитих людей «Садового штату» Нью-Джерсі і протягом двох місяців опинилася в прийомних більшості лікарів, дантистів, юристів та муніципальних працівників в усіх куточках штату, і Роза Фергюсон з невидимого «ніхто» раптом перетворилася на впізнаваного «дехто» і на емоційному підйомі, спричиненому успіхом цієї книги, вони вирішила податися до редактора видання «Newark Star-Ledger» (чиє фото красувалося у книзі) і попроситися там на роботу як штатний фотограф, бо хоча матері Фергюсона й було на той час сорок три роки (мабуть, багато, еге ж?), багатьом вона видавалася на шість-вісім років молодшою, і коли той редактор переглянув її чималенький фотографічний доробок і згадав про свій компліментарний портрет в книзі відомих людей (який висів також на стіні в його домашній барлозі), він подався вперед і потиснув їй руку, бо річ була в тім, що у них якраз утворилася вакансія, і Роза Фергюсон зі своєю фаховістю як ніхто інший підходила для того, щоби заповнити ту прогалину. Зарплатня була невелика, приблизно стільки, скільки давала їй фотостудія плюс гроші, отримувані в Імхофа в середньому за рік, тому загальну фінансову ситуацію їхньої сім'ї вона і не покращила б, і не погіршила б, але тут батько Фергюсона висунув чудову ідею: закрити «Стенлі Радіо й ТБ», яка протягом останніх трьох років працювала у збиток, і негатив перетворився на позитив, який став іще позитивнішим після того, як Сем Браунштайн умовив батька піти на роботу до його магазину спортивних товарів у Ньюарку (або, як висловився Фергюсонів батько в один з рідкісних моментів відвертості, «обміняти з доплатою кондиціонери повітря на рукавички бейсбольного ловця»). Таким чином, навесні 1965 року як «Студія Роузленд», так

і крамниця «Стенлі Радіо й ТБ» закрилися назавжди, а з огляду на те, що Фергюсон збирався восени до коледжу, батьки сказали, що пора замислитися над продажем їхнього будинку і орендою меншого помешкання поближче до їхньої нової роботи, в результаті чого вивільниться сума достатня для покриття витрат на навчання Фергюсона у коледжі, бо з якоїсь причини батько негативно ставився до ідеї попросити стипендію (дурнувата пиха чи пихата дурість?) або взяти участь у програмі «Вчись і працюй», бо, як пояснив батько, йому хотілося, щоби його хлопець «працював над навчанням, а не працював, навчаючись». А коли Фергюсон запропонував і сказав, що батько верзе абсурд, матір підійшла до батька, цюмкнула його в щоку й відказала: «Ні, Арчі, це ти верзеш абсурд».

Того року день народження Фергюсона припав на середу. Йому виповнилося вісімнадцять, і він отримав право вживати алкоголь в будь-якому барі чи ресторані Нью-Йорка, одружуватися без дозволу своїх батьків, гинути за свою країну, бути підсудним – але не голосувати на муніципальних, штатівських та загальнонаціональних виборах. Наступного дня, четвертого березня, він прийшов додому зі школи й виявив у поштовій скриньці листа від Емі. «Любий Арчі, йшлося в ньому, міцно цілую тебе в день твого народження. Скоро, мій милий. Скоро, дуже скоро – якщо тобі й досі цікаво. Я всіляко намагалася не думати про тебе, але не змогла. Нинішня зима така холодна, особливо в цій кімнаті з розчиненими вікнами. Я просто замерзаю! З любов'ю, Емі».

Не здогадуючись, що означає «скоро», а тим паче «дуже скоро», Фергюсон не втямив, що хотіла сказати Емі, хоча тон листа видався йому вельми оптимістичним. В нього з'явилася спокуса відповісти бурхливим емоційним листом, але потім він вирішив почекати, доки вирішиться питання з коледжем, що мало статися аж в середині наступного місяця. Якщо ж до того часу Емі надішле іще одного листа, то він відповість негайно, але вона не написала, і стан невизначеності продовжився. Фергюсону здавалося, що він виявляв силу характеру, хоча згодом, аналізуючи свої дії з висоти прожитих років, він збагнув, що просто виявляв впертість. Гордовиту впертість, яку він зрештою змушений був кваліфікувати як впертість тупу й віслючу.

Сьомого березня двісті співробітників поліції штату напали на 525-х демонстрантів, які виступали за громадянські права в місті Сельма і збиралися перетнути місток імені Едмунда Петтуса й піти маршем на Монтгомері, протестуючи проти дискримінації в сфері виборчих прав. Відтоді та дата назавжди залишилася в історії під назвою «Кривава неділя».

Наступного ранку морські піхотинці США висадилися у В'єтнамі. Два батальйони, відряджені для захисту військово-повітряної бази в Данангу, стали першими бойовими підрозділами розквартиркованими в тій країні. Кількість американських військових у В'єтнамі сягнула 23 тисяч. До кінця липня ця цифра зросте до 125 тисяч, а призовні квоти збільшаться вдвічі.

Одинадцятого березня священника Джеймса Дж. Ріба з Бостона, штат Массачусетс, забили до смерті в Сельмі. Під час нападу постраждали двоє інших білих священнослужителів Унітаріанської церкви.

Шість днів потому місцевий суддя постановив, що марш з Сельми до Монтгомері можна продовжувати. Президент Джонсон підпорядкував федеральному уряду Національну гвардію і послав додаткові 2200 військовиків для захисту демонстрантів, і двадцять першого березня марш розпочався. Того ж вечора Віолу Луїццо, матір п'яťох дітей, яка приїхала з Алабами взяти участь у заході, було застрелено у власному авто членами Ку-клукс-клану, бо біля неї на передньому пасажирському кріслі сидів чорношкірий чоловік.

В понеділок двадцять другого березня приголомшений і розгублений Фергюсон відновив свою роботу в газеті «Монклер Таймс». Після завершення баскетбольного сезону минув місяць, і настала пора бейсболу, жакливого й прекрасного бейсболу, висвітлення якого було справою зовсім інакшою в порівнянні з баскетболом, настільки інакшою, що спершу Фергюсон

навіть подумав, що не впорається, але йому було б вкрай важко не писати для газети, бо він тужив за написанням репортажів про ігри так, як тужить за цигарками курець, коли в нього закінчується пачка, а той додатковий час, який Фергюсон виділив на складання віршів, не породив жодної поеми, вартої уваги – лише низку невдалих віршів, які настільки його розохотили й розчарували, що він почав ставити під сумнів наявність у нього хоч якогось таланту до поезії взагалі, тож тепер, коли з часу автомобільної аварії минуло чотирнадцять місяців (і стільки ж з того часу, як він кинув займатися бейсболом), можливо, настала пора випробувати себе й подивитися, чи зможе він знову вийти на ігровий майданчик і при цьому не впасти в тремтливий стан безглуздої скорботи й жалю. Фергюсон переконував себе, що неодмінно відчує отой наелектризований ентузіазм високошвидкісного написання, відчує задоволення від споглядання, як Бобі Джордж відбиватиме битою м'ячі, задоволення від розмов з селекціонерами професійних ліг, які неодмінно приїдуть придивитися до Бобі, а якщо йому вдасться привчити себе до думки, що він більше ніколи не гратиме в бейсбол, то тоді до нього повернуться колишні відчуття, він зможе насолоджуватися запахом скошеної трави, споглядати білі м'ячки, що мчать у синьому небі, чути звуки контакту м'ячів з битами та шкіряними рукавичками, і це його втішатиме, подумав він, втішатиме, бо він за всім цим страшенно скупив. І тому, жодного разу не поділившись з Імхофом своїми сумнівами, Фергюсон, дотримуючись угоди, укладеної в грудні, увійшов двадцять другого березня до кабінету тренера Сола Мартіно, щоби взяти інтерв'ю стосовно майбутнього сезону, і це інтерв'ю стало першою в низці з понад двадцяти статей, які він присвятив тої весни юнацькій бейсбольній команді Монклерської середньої школи.

Виявилось, що писати про бейсбол не так важко, як йому здавалося, насправді – зовсім неважко, тому коли сезон розпочався з виїзної гри в Колумбійській середній школі, Фергюсон поїхав туди на власному авто, думаючи більше про гру, яка мала відбутися пополудні, а не про слова, якими він її описуватиме. Він почувався безкінечно старшим, аніж рік тому, настільки старшим за будь-якого зі своїх ровесників, особливо хлопців зі шкільної команди (в якій грав би й він, якби не аварія й каліцтво), що, ніби намагаючись довести, наскільки сильно він змінився, Фергюсон, залишивши свою «Імпалу» в гаражі у Кролика для дрібного ремонту і поїхавши на іще одну виїзну гру до Іст-Оранджу, всівся на передньому пасажирському кріслі біля Сола Мартіно, а не в салоні зі своїми однокласниками, бо гамірливі жарти та гучний хлопчачий сміх втратили для нього всіляку привабливість – і раптом позаду лишився іще один шматочок його дитинства. То було так дивно – почуватися таким старим, сказав Фергюсон самому собі, дивно, бо через це йому було водночас і сумно, і радісно, що стало для нього цілковито новим почуттям, чимось абсолютно безпрецедентним в історії його емоційного життя, коли сум та радість зливаються в одну величезну, мов гора, емоцію, а коли перед ним постав уявний образ тої гори, йому враз пригадалася дівчина зі скелі Вайт-Рок на плящі сельтерської води та його розмова шість років тому з тіткою Мілдред про Психею, коли вони обговорювали трансформацію гусені в метелика, бо приголомшливим моментом в отому перетворенні одного на інше було те, що гусені, мабуть, цілковито подобалося бути гусінню й повзати по землі, жодного разу не замислюючись про те, щоби стати кимось іншим, і хоч як би вона не сумувала з того, що припинила бути гусінню, було, безперечно, значно краще – і захоплююче – знову розпочати життя у вигляді метелика, навіть попри те, що життя метелика є небезпечнішим за життя гусені й інколи триває лише один день.

За перші п'ятеро ігор сезону згорьований від нерозділеного кохання Бобі Джордж заробив чотири аути, три хоум-рана і мав середній показник.632 при п'яти очках, зароблених в захисті та восьми – в нападі. Хоч як би там Маргарет О'Мара не вплинула на серце бідолахи, але погіршити його вправність як бейсболіста їй не вдалося. «Подумати тільки», сказав Фергюсону селекціонер з команди «Міннесота Твінз», дивлячись, як Бобі блокує ранера на другій базі, «цьому хлопцю виповниться вісімнадцять лише влітку!».

Шістнадцятого квітня Фергюсон сів і нарешті написав Емі короткого листа. «Я поступив», почав він. «Колумбія прийняла мене членом спільноти «Випускники-69» – і ця вельми промовиста цифра неначе сама підказує, що в майбутньому на мене чекають всілякі різновиди цікавої діяльності. На відміну від тебе, я не намагався не думати про тебе, а натомість зберігав у своїй пам'яті ніжно й ретельно (інколи – похмуро) протягом останніх чотирьох з половиною місяців. На твоє риторичне запитання відповідаю: Так, мені й досі цікаво, і буде цікаво завжди, бо я кохаю тебе до нестями і не уявляю без тебе свого життя. Скажи, будь ласка, коли ми зможемо побачитися знову. Твій Арчі».

Цього разу Емі не стала завдавати собі клопоту з написанням листа, а просто зателефонувала. Зателефонувала йому додому буквально через кілька годин потому, як отримала його послання, і першим, що вразило Фергюсона була та приємність, з якою він знову почув її голос з його суто Нью-Йоркською м'якою вимовою, яка перетворювала його ім'я на «Ахчі». Через якусь мить Емі повторила запитання з його листа: «Ти хотів би знати, коли зможеш знову мене побачити, так?» «А ти згодна?», поцікавився він. На що Емі відповіла: «Так, згодна. Коли завгодно. Коли завгодно, починаючи з цієї хвилини».

Отак знехтуваний Фергюсон знову потрапив у милість до примхливої королеви, і оскільки вона визнала, що поводився він шляхетно – без благальних листів та телефонних дзвінків і без скиглійських умовлянь відновити його колишній статус при монаршому дворі, то першими словами, якими вона зустріла Фергюсона, коли той приїхав до Нью-Йорка наступного вечора, були «Ти – мій єдиний, Арчі, мій один-єдиний на мільйон», а через те, що вона розплакалася, коли він її обійняв, Фергюсон здогадався, що життя королеви протягом останніх чотирьох з половиною місяців було не цукор, що були речі, за які їй було соромно, серед яких, безумовно, був секс, і тому вирішив не ставити їй жодних запитань, ані в той момент, ані згодом, бо йому не хотілося чути про інших хлопців, з якими вона спала, не хотілося уявляти собі її голе тіло в ліжку з ще одним голим тілом, чий дебелий та довгий прутень совався поміж її розставленими ногами. Будь ласка, не треба ані імен, ані описань, жодної деталі будь-якого стибу, і через те, що він так нічого у неї й не спитав (хоча вона, безперечно, цього очікувала), Емі притулилася до нього іще міцніше.

То була найпрекрасніша весна в його житті, весна, коли він знову поєднався з Емі, коли знову міг з нею говорити, тримати в руках її голе тіло, слухати, як Емі несамовито лає Джонсона та ЦРУ за те, що ті відправили двадцять тисяч вояків до Домініканської республіки, аби усунути з президентської посади щойно обраного письменника й історика Хуана Боша, бо той начебто перебував під впливом комуністів, що було неправдою; і взагалі – навіщо втручатися в справи тієї країни, коли Америка й так вже заподіяла багацько шкоди в інших частинах світу? – Фергюсон обожнював Емі за чистоту та щирість її обурення, і йому було страшенно приємно знову проводити з нею вихідні в Нью-Йорку, де через кілька недовгих місяців житиме і він сам, а окрім Емі та весна була прекрасною ще й тому, що нарешті всі його тривоги з приводу наступного року лишилися позаду, і це означало, що вперше за увесь час навчання в школі він зможе розслабитися й побайдкувати, як могли побайдкувати й решта випускників протягом отих двох місяців *dolce far raso*, які трохи послабляли за давнені конфлікти і ворожнечу та зближували старшокласників у міру того, як їхнє спільне шкільне життя добігало кінця. А потім, коли надворі потеплішало, вони з батьком започаткували новий ритуал: прокидалися о шостій ранку кожного буднього дня, виходили з дому о шостій тридцять, щоби годину-півтори пограти на порожніх громадських кортах; його п'ятдесятидворічний батько і досі вигравав у нього в кожному сеті з рахунком 6-2 і 6-3, але ці заняття повертали Фергюсона до належної форми, і після тривалого періоду без спорту після того, як вони розлучилися з Емі, теніс задовольняв давню й досі потужну потребу, і Фергюсон радів, коли батько у нього вигравав, тішився, бачачи, як безболісно «старий» демонтував свій магазин, розпродавши залишок телевізорів,

радіо та кондиціонерів зі знижкою в третину, половину та дві третини ціни; боротьба скінчилася, батько більше ні про що не хвилювався, всі його колишні амбіції розтанули мов роса на сонці. Його матір також займалася згортанням власного бізнесу, тому вони домовилися, що кожен з них завершить свої справи до тридцятого травня й вийде на нову роботу в середині червня, і було в них тої весни щось запаморочливе, як паморочиться в голові в маленьких непосидючих дітей, коли їх хапають за литки й перевертають догори ногами, як паморочилося в голові у Фергюсона й Емі, коли вони в далекому й майже забутому дитинстві вистрибували разом голяка на ліжку, до того ж йому дуже поталанило, коли після того, як матір подала заяву на звільнення з «Монклер Таймс», Імхоф не став виганяти його задля помсти, тому Фергюсон і далі продовжував двічі на тиждень писати репортажі про бейсбольні ігри серед юнацьких команд Монклера. А тим часом Бобі Джордж разом з командою рухався до перемоги в першості штату і, поза всяким сумнівом, до підписання контракту з професійним клубом провідної ліги, і Фергюсон був вражений тим, як Бобі ставився до свого нового зіркового статусу, завдяки якому він став знаменитістю номер один у школі, і хоча наука й досі давалася йому з трудом, і він з готовністю реготав над плоскими жартами про сільських дівчат та комівояжерів, довкола нього вже утворилася нова аура величчя, котра почала потроху просочуватися в Бобі, змінюючи його ставлення до самого себе, і тепер, коли Маргарет О'Мара нарешті заговорила до нього, Бобі рідко можна було побачити без посмішки на обличчі, тої самої щирої й милої посмішки, яку Фергюсон запам'ятав іще з тих часів, коли їм обом було по чотири-п'ять років.

Одним з найкращих моментів тої чудової весни було очікування літа й планування з Емі їхньої подорожі до Франції, одномісячної мандрівки з середини липня до середини серпня, одномісячної тому, що більше вони не могли нашкребти, зібравши до купи гроші, зароблені на тогорічних літніх роботах, гонорари Фергюсона за статті в «Монклер Таймс», які він зекономив на пальному для свого авто та гамбургерах для свого шлунку, чималеньку суму, подаровану батьками на честь закінчення школи (п'ятсот доларів), менший внесок від діда Емі з батькового боку, та додаткові маленькі пожертви від батьків з обох боків. З врахуванням вартості квитків на чартерний рейс, всього цього мало б вистачити на спартанське проживання протягом чотирьох з половиною тижнів, тому замість увіпхнути загальноєвропейське турне в цей обмежений відрізок часу, вони вирішили зупинитися на якійсь конкретній країні і зануритися в неї якомога глибше. Франція була неминучим варіантом, бо вони обидва вивчали французьку і хотіли навчитися вільній розмовній мові, а іще тому, що Франція була центром всього неамериканського: найкращі поети, найкращі прозаїки, найкращі кінорежисери, найкращі філософи, найкращі музеї та найкраща кухня, тож з одними лише рюкзаками за плечима Фергюсон та Емі полишили територію Америки в Аеропорту Кеннеді о восьмій вечора п'ятнадцятого липня, через день після щорічного святкування Дня Бастилії у Франції. То була їхня перша подорож за кордон. Для Фергюсона то була також його перша подорож літаком, тобто, він уперше в житті відірвався від землі.

Здебільшого – Париж, Париж двадцять два з тридцяти одного дня, які вони провели у Франції, плюс одна екскурсія поїздом на північ (Нормандія й Бретань, відвідини місця висадки союзників Омаха-Біч, абатства Мон-Сен-Мішель та замку родини Шатобріан в Сен-Мало) та одна мандрівка на південь (Марсель, Арль, Авіньйон та Нім). Обіцянка розмовляти один з одним лише французькою, уникати американських туристів, зав'язувати розмови з місцевими мешканцями задля розмовної практики, читати лише французькі книжки та газети, дивитися лише французькі фільми і надсилати додому поштівки, написані винятково французькою. Паризький готель, в якому вони жили, був таким непоказним та недоладним, що навіть назви не мав. Вивіска над парадними дверима гласила просто «Hotel», а примітивна кімнатка на вулиці Клемен в шостому окрузі Парижа виходила прямо на Марше Сен-Жермен. Невеликий, але достатньо просторий готельний номер «Вісімнадцять» не мав ані телефону, ані телевізора, ані радіо – одну лише раковину з холодною водою, але без туалету, і коштував десять фран-

ків на добу, що дорівнювало двом доларам, тобто по долару на брата. І неважливо, що туалет розташовувався в кінці коридору і часто бував зайнятим саме тоді, коли виникала потреба ним скористатися, неважливо, що душ являв собою тісний металевий бокс, вмонтований в стіну на горішньому сходовому майданчику і також часто бував зайнятим саме тоді, коли виникала потреба ним скористатися, найголовнішим було те, що номер був чистим і світлим, а ліжко – достатньо великим, щоби в ньому могли комфортно виспатися двоє людей. А іще важливішим було те, що власнику готелю, вусаню на ім'я Антуан, було абсолютно фіолетово, що Фергюсон з Емі спали в одному ліжку, навіть попри те, що вони явно не були одружені і були настільки молодими, що годилися йому в діти.

Це було першою обставиною, котра привернула їх до Франції (ота благословенна байдужість до приватного життя чужих людей), але невдовзі виявилися й інші, наприклад, той важкозрозумілий факт, що в Парижі все пахло приємніше, аніж в Нью-Йорку, і це стосувалося не лише булочних, ресторанів та кафе, а й навіть нутрощів підземки, де дезінфікуючі розчини, якими мили долівку, були ароматизовані чимось схожим на парфуми, тоді як в Нью-Йоркському метро смерділо, причому іноді так, що важко було дихати, а також безперервно мінливе небо, де постійно купчилися, а потім розбігалися навсібіч хмари, створюючи при цьому якийсь мерехтливе мутантне світло, і м'яке, і сповнене несподіванок, причім північна широта, яка зберігала в літньому небі жевріння після заходу сонця значно довше, аніж вдома, подовжувала сутінки до десятої тридцять чи аж до за п'ятнадцять одинадцятої ночі і давала змогу з насолодою гуляти вулицями, блукаючи ними і при цьому не гублячись – як на вулицях району Вілідж в Нью-Йорку, але в Парижі таким районом стало ціле місто без чіткої схеми і з нечисленними прямими кутами, місто, де звивисті бруковані вулиці кружляли й перетікали одна в одну; а іще, звісно, були страви, *la cuisine française*¹³, страви, які вони похапливо наминали увечері в ресторані після сніданку з кави та бутерброду з маслом (*tartine beurré* і *café crème*) та обіду з домашніми бутербродами із шинкою (*jambon de Paris*), або домашніми бутербродами з сиром (*gruyère, camembert, emmental*). Вечеряли вони в хороших, але недорогих ресторанах, зазначених в довіднику «Європа за п'ять доларів щоденно», а також в таких закладах, як *Le Restaurant des Beaux Arts* і *Wadja* на Монпарнасі, а також в *La Crèmerie Polidor* (де, начебто, полюбляв харчуватися Джеймс Джойс). Фергюсон та Емі натоптувалися харчами та стравами, яких вони ніколи не бачили в Нью-Йорку чи деінде – *poireaux vinaigrette, rillettes, escargots, céleri rémoulade, coq au vin, pot au feu, quenelles, bavette, cassoulet, fraises au crème chantilly*¹⁴, а також принадною цукровою бомбою під загадковою назвою «ромова баба». Тиждень потому, як вони з'явилися в Парижі, Фергюсон з Емі перетворилися на запеклих франкофілів, причому Емі, з трудом долаючи романи Флобера та Стендаля, несподівано оголосила про своє бажання професійно зайнятися поглибленим вивченням французької, а Фергюсон, вперше прочитавши Аполлінера, Елюара, Десноса та інших довоєнних французьких поетів, сидячі в номері або в кафе, зробив свої перші несміливі спроби перекладу французької поезії.

Зайве казати – бували моменти, коли вони сварилися і псували один одному нерви, бо були нерозлучно один з одним майже кожну секунду з отих тридцяти з гаком днів та ночей, тим більше, що Емі мала схильність до епізодичних нападів матюкливого роздратування, а Фергюсон – схильність впадати в стан похмурої інтроспекції або непоясного мовчання, але жодне з їхніх непорозумінь не тривало більше години-двох, і більшість з них, якщо не всі, траплялися тоді, коли вони були в дорозі, під стресом мандрів та безсонних ночей в потязі. Зайве казати також, що протягом всієї поїздки Америка безперервно була у них на думці, навіть якщо вони ненадовго покинули її, і Фергюсон з Емі подовгу розмовляли про дві оптимістичні події, які

¹³ Французька кухня. – *Прим. пер.*

¹⁴ Салат з пореем, паштет з свинини, равлики, терта селера з соусом провансаль, «півень у вині», тушкована яловичина з овочами, фрикадельки, пашина, бобове рагу, полуниця зі збитими вершками.

трапилися за час їхньої відсутності, – тридцятого липня Джонсон підписав Закон про державну медичну допомогу літнім людям, а шостого серпня – Закон про виборчі права, – а також про подію тривожну, котра сталася одинадцятого серпня, за п'ять днів до їхнього вильоту додому: в Лос-Анджелесі, в районі під назвою Вотс, вибухнули расові заворушення чорношкірого населення. Після чого Емі сказала: «Не буду вчити французьку. Мій перший імпульс був вірним з самого початку: історія й політологія». На що Фергюсон підняв угору уявний келих і виголосив: «Не питай, що може зробити для тебе твоя країна. Краще спитай Емі Шнайдерман, чи не хоче вона нею керувати».

За день до того, як вони мали повернутися до Нью-Йорка, Фергюсон та Емі зробили два прикрих відкриття: 1) Вони накупили стільки книжок, що не могли взяти їх всі з собою у літак; 2) грошей у них лишилося небезпечно мало – і не дивно, бо купівля книжок не була закладена в проект їхнього бюджету. Вони обидва схудли під час місячного перебування за кордоном (Фергюсон на сім фунтів, Емі – на п'ять), але цього слід було очікувати, бо вони збиралися виживати лише на одну повну страву щоденно, але, незважаючи на таку економію, все одно витратили додаткові гроші на книжки, які вони купляли здебільшого в книгарні *Librairie Gallimard*, що напроти церкви Сен-Жермен-л'Осеруа, а також в крамниці видавця з лівими поглядами Франсуа Масперо, що напроти церкви Сен-Северин, а на додаток до двадцяти одної збірки поезій, придбаних Фергюсоном, та одинадцяти товстезних романів, котрі купила Емі, вони не змогли втриматися від спокуси придбати декілька політологічних книг Франца Фанона (*Les Damnés de la terre*), Поля Нізана (*Aden Arabie*), а також Жана-Поля Сартра (*Situations I, II, III*), які довели загальну кількість куплених книг до тридцяти семи. Тому кілька годин їхнього останнього дня в Парижі їм довелося пакувати ті книги в картон, тягнути до пошти й посилати їх звідти на Емину квартиру в Нью-Йорку на 111-й вулиці (туди були вислані геть усі книги, навіть ті, що належали Фергюсону, бо його батьки взяли на початку червня завдаток за їхній будинок, і тому було неясно, жили вони досі в Монклері, чи вже встигли на той момент кудись перебраться), а висока вартість поштових марок змусила Фергюсона й Емі надіслати ці посилки тихохідним океанським судном (тому прибуття книг очікувалося десь близько Різдва) – готівки у них лишилося вкрай мало, всього-на-всього чотирнадцять доларів, з яких вісім мали піти на оплату ранкової автобусної поїздки з аеропорту. З огляду на фінансову скруту від планів влаштувати того дня грандіозну прощальну вечерю в *Restaurant des Beaux Arts* довелося відмовитися, і вони змушені були задовольнитися худосочними гамбургерами в забігайлівці *Wimpy* на бульварі Сен-Мішель. На щастя, така ситуація видалася їм кумедною, бо невдале планування такого грандіозного масштабу іще раз довело, що вони дійсно були Найбільшими Диваками у Світі.

Отак худорляві й замурзані вісімнадцятилітні молоді люди повернулися зі своїх галльських пригод. Знесилено доплентавшись до терміналу аеропорту з рюкзаками за спинами та кучмами волосся на головах, вони пройшли паспортний та митний контроль – і відразу ж потрапили в обійми батьків, котрі зустрічали їх з ентузіазмом та емоційністю, з якими, зазвичай, зустрічають героїв війни та дослідників незвіданих континентів. Емі та Фергюсон, заздалегідь домовившись зустрітися через пару днів, поцілувалися на прощання і вирушили додому кожен зі своїми батьками – митися, стригтися й приймати гостей: бабусь, дідусів, і тіток з дядьками.

Йдучи до авто, Фергюсон швидко дізнався, що домівка його тепер не в будинку в Монклері, а в квартирі у районі Ньюарка під назвою Віквахік. Схоже, ані батько, ані матір не засмутилися з такого пониження статусу – соціального, економічного, громадського та всіх інших статусів, якими в Америці визначається успіх чи фіаско в житті, і це звільнило його від обов'язку самому засмучуватися від їхнього імені, бо істина полягала в тім, що йому, якщо чесно, було абсолютно байдуже.

Його матір сміялася. Ми не лише повернулися до Ньюарку, сказала вона, ми ще й опинилися в тій же самій будівлі, де жили невдовзі після весілля: багатоквартирний комплекс Ван-

Вельсор, 25. Не в тій самій квартирі, але на тому ж самому поверсі, на третьому, якраз напроти помешкання, де ти провів перші три роки свого життя. Вельми незвичайно, еге ж? Цікаво, чи пам'ятаєш ти хоча б щось із тих часів? Наша нинішня квартира – така ж сама. Не *та* сама, але цілком ідентична нашій першій.

Годину потому, коли Фергюсон увійшов до трикімнатної квартири комплексу Ван-Вельсор, 25, його вразило, наскільки затишною й обжитою вона відчувалася. За якихось три тижні його батьки примудрилися добре її облаштувати, а в порівнянні з тісними розмірами того паризького готельного номеру, де вони жили з Емі, її пропорції видалися Фергюсону просто гігантськими. Звісно, і близько не схоже на будинок в Монклері, але достатньо просторо.

– Ну як, Арчі? – спитала матір, коли він ходив кімнатами, – тобі нічого не пригадується з дитинства?

Фергюсону хотілося придумати якусь розумну фразу, яка співпала б з тою надією, яка прозвучала в матиному голосі, але зрештою він похитав головою й посміхнувся.

Бо не пригадав анічогісінько.

4.2

4.3

Літо 1962 року почалося з мандрівки до далеких країв і завершилося другою мандрівкою до країв іще дальших – чотири подорожі туди й назад, які Фергюсон здійснив до Каліфорнії (сам-один) і до Парижа (з матір'ю та Гілом), в якому він провів загалом два з половиною тижні, не побоюючись при цьому натрапити на Енді Коена. В інтервалі між цими мандрівками Фергюсон стирчав вдома на Ріверсайд-драйв, уникаючи кінотеатру «Талія», але ходячи на нові фільми якомога частіше, беручи участь в офіційних змаганнях з баскетболу на відкритих майданчиках і, за порадою Гіла, вперше в житті читаючи американську літературу двадцятого сторіччя (Бєббіт, «Манхеттен» Дос Пассоса, «Світло в серпні» Фолкнера, «За нашого часу» Гемінгвея, «Великий Гетсбі» Скота Фітцджеральда), але для п'ятнадцятирічного Фергюсона, який протягом часу між дев'ятим та десятим класами жодного разу не натрапив на Енді Коена, найбільш пам'ятною частиною літа були перші в житті подорожі літаком та те, що він бачив та робив у Парижі. «Пам'ятною», звісно, не означало, що всі його спогади були гарними, але навіть найгірший з них, спогад, котрий завдавав йому найбільше болю, став результатом досвіду, який став для нього повчальним, і тепер, засвоївши урок, Фергюсон сподівався, що більше ніколи не зробить такої помилки.

Подорож до Каліфорнії була подарунком від тітки Мілдред, тої невловимої й загадкової родички, яка бойкотувала заміжжя своєї сестри в 1959 році і начебто назавжди розірвала стосунки з їхньою родиною, але вже двічі поверталася до Нью-Йорка після отого злостивого й непояснимого в своєму снобізмі розриву: один раз вона приїздила на похорони свого батька в 1960 році, а другий – на похорони своєї матері в 1961-му, і тепер, повернувшись до їхнього лона, тітка знову підтримувала відносно добрі стосунки зі своєю сестрою і чудові – зі своїм новим свояком, причім її ставлення змінилося настільки, що під час другого візиту вона сама охоче прийшла на вечерю до квартири на Ріверсайд-драйв, де одним з гостей був її колишній чоловік Пол Сандлер, колишній дядько Фергюсона, котрий залишався вірним другом подружжя Адлер-Шнайдерман, притім Пол Сандлер перебував у компанії не кого-небудь, а своєї другої дружини, прямодушної й відвертої художниці Джудіт Богат, і Фергюсона вразило, наскільки, здавалося б, невимушено й природно поводитися його тітка під час тої вечері, обмінюючись люб'язностями зі своїм колишнім чоловіком так, наче між ними ніколи й нічого не було, обговорюючи з Гілом іще не завершене будівництво «Лінкольн-центру» і навіть відпустивши комплімент своїй сестрі стосовно її нещодавніх фотографій. Фергюсону ж вона ставила всілякі дружлюбні й детальні запитання про фільми й баскетбол, про тяготи підліткового віку, а потім несподівано й спонтанно запросила його погостити у неї в Пало-Альто – за її рахунок, – отак і було досягнуто домовленості, що її племінник прилетить до неї на тиждень після закінчення навчального року. Дві години потому, коли останні гості розчинилися в нічній темряві, Фергюсон спитав матір, чому тітка Мілдред виглядала такою інакшою, такою *щасливою*.

«Гадаю, вона закохалася», відповіла матір, «Не знаю подробиць, але вона якось побіжно згадала якусь особу на ім'я Сідней, і я маю таке відчуття, що вони зараз живуть разом. З Мілдред ніколи не вгадаєш, але безперечним є одне: зараз вона в дуже доброму гуморі».

Фергюсон сподівався, що в аеропорту його зустріне тітка, але того дня, коли він приземлився в Сан-Франциско, в терміналі на нього чекав дехто інший – молода жінка років двадцяти п'яти-двадцяти шести. Вона стояла на виході, тримаючи в піднятій руці книгу тітки Мілдред про Джорджа Еліота, така манюня, жвава й гарненька, схожа на дівчинку з коротким каштановим волоссям в підкочених блакитних джинсах, картатій чорно-червоній сорочці, двобарвних гостроносих чоботах зі шкіри алігатора та з жовтою хусткою на шиї – справжнісінька ковбойка з Дикого Заходу, яку Фергюсон побачив вперше в житті!

«Сідней», про якого розповідала Фергюсону матір, насправді виявилася дівчиною на ім'я Сідні Міллбенкс, яка вивела змореного мандрівника з терміналу й провела до свого авто на стоянці, пояснивши при цьому, що Мілдред тої чверті вела літні курси і затрималася в студ-містечку після наради факультету, але через дві години приєднається до них вдома, коли вони сядуть вечеряти.

Фергюсон вперше в житті глибоко вдихнув каліфорнійське повітря і спитався:

– А ви – кухарка?

– І кухарка, і економка, і масажистка, і дружина, – відповіла Сідні. – Сподіваюся, ти не шокований.

Та Фергюсон все одно був трохи шокований, або, щонайменше, здивований або ж знічений, бо вперше почув, що люди одної статі можуть жити разом, до того ж, йому ніхто жодного разу не сказав і навіть найменшого натяку не зробив, що його тітка потайки віддає перевагу жіночим тілам, а не чоловічим. Тепер її розлучення з дядьком Полом отримало своє пояснення, або здогадне пояснення, але іще цікавішим був той факт, що ковбойка Сідні і не думала ховати від нього правду, а в її доброзичливості було щось захоплююче, вона анітрохи не соромилася своєї несхожості, їй явно було з цим комфортно, тому Фергюсон, замість визнати, що він дещо шокований та сконфужений таким несподіваним зізнанням, посміхнувся й сказав: «Аж ніяк. Я просто радий, що тітка Мілдред, нарешті, не самотня».

З аеропорту в Сан-Франциско до будинку в Пало-Альто вони їхали сорок хвилин, і Сідні, женучи по шосе свій блідо-зелений «сааб», розповіла Фергюсону, як вона познайомилася з Мілдред кілька років тому, коли підшукувала собі нове житло і орендувала жилий гараж, що примикав до тітчиного будинку. В двох словах, то було випадкове знайомство, яке ніколи б не відбулося, якби вона не натрапила на чотири рядки дрібною сіньким шрифтом в газеті, але невдовзі потому, як Сідні перебралася до свого нового житла, вони потоваришували, а через два місяці покохалися. Жодній з них не доводилося бути з жінкою раніше, але отак воно сталося, сказала Сідні, що університетська викладачка та вчителька початкової школи, жінка сорока з гаком років та жінка двадцяти п'яти років, єврейка з Нью-Йорку, та парафіянка Методистської церкви з міста Сандаскі в штаті Огайо поринули у вир найбільшого кохання в своєму житті. Найбільш приголомшливим, продовжила Сідні, було те, що вона ніколи не думала про жінок в минулому, вона завжди марила хлопцями, і навіть зараз, будучи *прикутою* до іншої жінки ось уже три роки, вона й досі не вважає себе лесбійкою, просто вона – людина, яка кохає іншу людину, а через те, що та інша людина така прекрасна, така чарівлива й така несхожа на будь-якого у світі, то яка різниця, кого вона кохає – чоловіка чи жінку?

Мабуть, їй не варто було говорити з ним у такому ключі. Безперечно, було щось недоречне і, можливо, непристойне і тим, що доросла жінка ділилася інтимними подробицями з п'ятнадцятирічним хлопцем, але п'ятнадцятилітній Фергюсон був заморожений її відвертістю, бо жодного разу протягом його підліткового життя жодна доросла людина не висловлювалася перед ним так чесно й відверто про хаотичність та неоднозначність нюансів еротичного життя, тож навіть попри те, що він її зустрів буквально півгодини тому, Фергюсон вирішив, що Сідні Міллбенкс йому подобається, що вона йому страшенно подобається, і через те, що він сам мучився цими питаннями протягом останніх кількох місяців, намагаючись визначити, в якій частині спектру стосунків «хлопець-дівчина» він перебував і до якої зони належав: «хлопці й дівчата», «хлопці й хлопці» чи «то хлопці, то дівчата поперемінно», він відчув, що ця ковбойка з Каліфорнії, ця любителька чоловіків та жінок, ця людина, котра щойно увійшла в його життя і везла його до будинку тітки в Пало-Альто, може виявитися саме тою особою, з якою він зможе поговорити, не боячись глузування, образ та нерозуміння.

– Згоден, – сказав Фергюсон. – Не має значення, жінка це чи чоловік.

– Багато людей не поділяють цієї думки, Арчі. Гадаю, тобі про це відомо.

– Так, відомо, але я – це не «багато людей», я – це просто я, і химерність моєї ситуації полягає в тім, що єдиним, з ким я коли-небудь займався сексом, був іще один хлопець.

– Це дуже характерно для людей твого віку. Настільки характерно, що тобі не варто цим перейматися – якщо ти *дійсно* цим переймаєшся. Що з того, що це був хлопець?

Фергюсон розсміявся.

– Сподіваюся, що ти, принаймні, отримував задоволення, – сказала Сідні.

– Мені подобався сам секс, але через певний час я збагнув, що мені не подобається сам хлопець, тому я вирішив перервати стосунки.

– І тому зараз ти на роздоріжжі: як бути далі?

– Так. Допоки мені не трапиться нагода спробувати це з дівчиною, я дійсно не знаю, як мені бути далі.

– П'ятнадцять років – важкий вік, еге ж?

– Та я б не сказав. Він має свої плюси.

– Назви хоча б один.

Фергюсон заплющив очі, надовго замовк, а потім обернувся до Сідні й відповів:

– Найкраще в п'ятнадцять років є те, що цей вік триває лише рік.

Ані комарів, ані мух в Каліфорнії не було, і повітря в Пало-Альто пахло наче коробочка з-під терпко-солодких евкالیптових льодяників від кашлю, бо, як виявилось, евкالیпти росли там скрізь, випромінюючи пронизливий запах, котрий неначе прочищав носоглотку з кожним подихом. Евкالیптові льодяники від кашлю поширювалися в атмосфері північної Каліфорнії безкоштовно заради здоров'я й щастя тамтешнього населення!

З іншого боку, саме місто видалось Фергюсону химерним, більше схожим на поняття міста, аніж реальне місто. Воно було напівміським та напівсільським аванпостом цивілізації, чий творець не зробив у ньому допуску на бруд та недосконалість, і тому цей населений пункт виглядав нецікавим та несправжнім, то був такий собі Привид-вілль, населений людьми з чепурними зачісками та рівними білими зубами, поголовно вдягненими в красиву й модну повсякденну одіж. На щастя, Фергюсон провів у ньому небагато часу – сховався один раз із Сідні до бакалійного відділу найбільшого, найчистішого та найгарнішого супермаркету з усіх, що йому доводилося бачити в житті, з'їздив один раз на заправку, щоби залити палива в її примітивний «сааб» з двигуном як у газонокосарки (сім часток бензину на одну частку масла, яке також заливалося безпосередньо в бак), і двічі побував у місцевому арт-хаузі, де того тижня проходив фестиваль фільмів за участю Керол Ломбард («Мій слуга Годфрі», «Бути чи не бути»), здебільшого тому, що, на думку Сідні, Мілдред сильно нагадувала Керол Ломбард, що Фергюсон, після нетривалих роздумів, визнав за правду. То були чудові комедії, і Фергюсон, передивившись їх, тепер не лише віднайшов собі нову актрису як предмет обожнювання, а й зміг по-новому поглянути на тітку Мілдред, котра сміялася на цих фільмах веселіше за будь-кого з глядачів, а оскільки матір Фергюсона часто розповідала йому, як її старша сестра глузувала з неї в юності за те, що вона дуже любила ходити в кіно, він подумав: А може, то любов пом'якшила жорстке ставлення тітки до того, що вона називала «дешевими розвагами для телепнів»? Чи вона була просто лицеміркою, яка намагалася принижувати сестру і в усьому нав'язувала їй свій вищий смак та інтелект, хоча сама потайки насолоджувалася тими «дешевими розвагами» так само, як і «телепні»?

Двічі вони втрьох їздили з Пало-Альто на цілоденні екскурсії в чорному «пежо» Мілдред, спершу – в середу до гори Тамальпаїс, звідки поверталися вздовж узбережжя, зупинившись на дві години в Бодга-Бей, де повечеряли в ресторані з видом на океан, а в суботу вибралися до Сан-Франциско. Друга поїздка викликала у приголомшеного Фергюсона цілу низку захоплених вигуків, коли вони мчали то вгору, то вниз крутими пагорбами, а потім зупинилися пообідати в китайському ресторані, де він вперше в житті скуштував дім сум (страву, яка була такою

доброю, що його очі наповнилися слізьми, коли він наминав три різновиди пампушок – то були сльози вдячності, сльози радості та сльози від гострого соусу, аромат якого потрапляв йому у ніздрі), але того тижня Мілдред була здебільшого зайнята своїми курсами та студентськими конференціями, і це означало, що допоки вона не поверталася додому на вечерю о шостій або о шостій тридцять, Фергюсон був або один, або з Сідні, котра, як і він, мала десять тижнів відпустки від школи, а через те, що Сідні стверджувала, що вона – *найлітнівіша людина у світі* (Фергюсон був переконаний, що цей титул належав винятково йому), переважну частину часу вони проводили, вилежуючись на ковдрах у дворі за будинком, який являв собою одноповерховий поштукатурений котедж з теракотовим дахом, або всередині будинку, принагідно заповненого книгами й платівками. То був перший будинок з усіх відвіданих Фергюсоном, який не мав телевізора, і в міру того, як спливали дні й він ближче знайомився з Сідні, його страшенно заінтригував процес перетворення майже гарненької ковбойки на просто гарненьку дівчину, а потім – на дуже гарну дівчину, бо її довгуватий ніс, який спершу видався йому вадою, тепер вражав його як надзвичайно оригінальний та привабливий, а сіро-блакитні очі, котрі спочатку здавалися такими звичайними, виглядали тепер надзвичайно жвавими й сповненими емоцій. Він знав її лише кілька днів, але вони вже були друзями, приблизно так само, здавалося йому, як вони були друзями з кузиною Френсі в тому стародавньому світі, який існував іще до пожежі в Ньюарку.

Так продовжувалося перші п'ять днів його візиту, тобто, ті три дні, які вони провели, не подорожуючи в автомобілі Мілдред, то були тихі, позбавлені подій дні, коли Фергюсон та Сідні вилежувалися на підвір'ї, розмовляючи про все, що спадало їм на думку, а не лише обговорюючи питання про те, хто з ким спав і чому, зокрема, про дівочі роки Сідні в Огайо, підліткові роки Фергюсона в Нью-Джерсі та Нью-Йорку, про різні способи викладення подій у книжках та кінофільмах, про радощі й розчарування, пов'язані з навчанням малих дітей, про те, як Мілдред і тішилася і водночас нервувала через те, що в її будинку живе племінник, тішилася з цілком зрозумілих причин, а нервувала тому, що вагалася – чи правильно вона вчинила, продемонструвавши синові своєї сестри спосіб свого життя, чим пояснювався той факт, що тітка попрохала Сідні ночувати в гаражній квартирі, допоки з ними був Фергюсон, щоби, за її словами, «не доводити хлопця до конфузу», що означало насправді її власний конфуз, а коли Фергюсон спитав Сідні, чому вона відкрилася й розповіла йому справжню історію буквально через кільканадцять хвилин після того, як зустріла його в аеропорту, гарненька ковбойка відповіла: «Я терпіти не можу лицемірства, ось чому. Бо воно означає, що ти не віриш у власне життя, ти боїшся його, а я у власне життя вірю, Арчі, і не хочу його боятися».

Близько четвертої вони піднімалися й пленталися до кухні готувати вечерю, продовжуючи розмову за чисткою картоплі та цибулі; між ними було дванадцять років різниці, котра парадоксальним чином здавалася більшою за різницю в п'ятнадцять років, яка відділяла Сідні від Мілдред, але при цьому Фергюсон відчував, що вони з Сідні були ближчими по духу, аніж Сідні з Мілдред, як двоє дворняжок, рівновіддалених від породистої представниці Стенфордського університету, він здогадувався, що тут йшлося скоріше про темперамент, а не про вік, але коли Мілдред нарешті поверталася додому о шостій чи о шостій тридцять, Фергюсон уважно придивлявся, як двоє жінок поводяться по відношенню до нього, знаючи, що Мілдред вдавала, наче між ними не було нічого особливого (хоча він знав, що *було*), тоді як Сідні вперто ігнорувала цей припис до лицемірства, осипаючи тітку ласкавими епітетами, котрі, схоже, з кожним днем завдавали їй дедалі більше дискомфорту. Безумовно, всі ці «радість моя», «дороженька» та «янголятко» тішили б її, якби за столом разом з ними не сидів Фергюсон, а через п'ять днів він відчув, що між жінками виникла мовчазна сварка, спровокована його присутністю, і увечері шостого дня, який був передостаннім днем його відвідин, явно знервована й розбурхана Мілдред випила забагато вина і, насамкінець, втратила самовладання, втратила тому, що хотіла його втратити і вино послужило їй лише як детонатор. А дивовижним в її

емоційному вибуху було те, він був спрямований не на Сідні, а на племінника, неначе він був причиною її проблем, і в ту ж мить, коли напад почався, Фергюсон збагнув, що Сідні говорила у нього за спиною, що ковбойка зрадила його.

– Відколи це ти став болгариним, Арчі? – спитала його Мілдред.

– Болгариним? – перепитав Фергюсон. – Це ви про що?

– Ти ж читав «Кандіда»? Пам'ятаєш болгар?

– Я вас не розумію.

– Содоміти-болгари. Педріли.

– А це іще що таке?

– Педріли? Це мужики, які один одного в сраку довбуть.

– Я все одно не розумію, про що ви кажете.

– Одна маленька пташка сказала мені, що ти довбеш у сраку інших хлопців. Або вони тебе довбуть.

– Маленька пташка?

У цей момент в розмову втрутилася Сідні:

– Облиш його, Мілдред. Ти п'яна як чіп.

– Ні, не п'яна, – відказала тітка. – Я під невеликим кайфом, і це дає мені право казати правду, а правда полягає в тім, мій любий Арчі, що тобі іще рано йти цим шляхом, і якщо ти не візьмеш себе в руки, то незчуєшся, як перетворишся на гея, і тоді вороття вже не буде. Боюся, в цій родині й так було забагато геїв, тож нам іще одного не вистачало!

Не кажучи ні слова, Фергюсон підвівся з-за столу й пішов до виходу.

– Ти куди зібрався? – спиталася Мілдред.

– Піду від вас, – відповів Фергюсон. – Ви поняття не маєте, про що кажете, тож я не збираюся сидіти тут і слухати вашу маячню.

– Арчі, кинь приндитися й повернися, – сказала Мілдред. – Нам треба поговорити.

– Ні, не треба. Я вже з вами наговорився, дякую.

І Фергюсон потупцював геть, стримуючи сльози, а вийшовши до коридору в фронтальній частині будинку, звернув ліворуч і рушив кахляною залогою, в дальньому кінці якої розташовувалася спальня для гостей. Він почув здалеку, як поза його спиною сварилися Сідні та Мілдред, але не став прислухатися до їхньої розмови, а на той момент, коли він увійшов до кімнати й зачинив за собою двері, їхні голоси вже були надто приглушеними, щоби можна було розібрати слова.

Фергюсон сів на ліжку, обхопив обличчя долонями й запхикав.

Більше ні з ким не буду ділитися таємницями, наказав він собі, надалі – жодних необачних зізнань, жодних виявів довіри до людей, які не заслуговують на довіру. Якщо не можеш сказати те, що хочеш, всім, кому хочеш, то краще помовкувати й нікому нічого не казати.

Фергюсон зрозумів тепер, чому його матір завжди рівнялася на свою старшу сестру – і чому та завжди розчаровувала її. Надто вже вона розумна, сказав він собі. Така весела, коли їй хотілося бути веселою, така щедра, коли їй хотілося бути щедрою, але Мілдред була також і лихою як ніхто у світі, і тепер, коли Фергюсон обпікся об її злостивість, йому більше не хотілося мати з нею нічого спільного, він хотів одного: назавжди викреслити її зі свого життя. З тіткою Мілдред покінчено, покінчено і з Сідні Мілленбенкс, котра подавала великі надії як подруга – та ж хіба можна дружити з тим, хто вдає з себе твого друга, але насправді таким не є?

Буквально через хвилину в двері постукала Сідні. Фергюсон знав, що то Сідні, бо вона гукала його по імені й питала, чи з ним все гаразд і чи можна їй увійти й поговорити з ним, але Фергюсон відповів, що не можна, бо він не хоче ані бачити її, ані говорити з нею, він хоче, щоби вона його не чіпала, але, на жаль, двері не мали замка, тому Сідні все одно прочинила їх, і Фергюсон побачив її обличчя й сльози, що струменіли у неї по щоках, а потім вона увійшла повністю, вибачаючись за те, що зробила, повторюючи, як заведена: Вибач, вибач, вибач!

– Пішла ти в сраку, *пташко*, – відказав Фергюсон. – Мені байдуже, вибачатимешся ти чи ні. Дай мені спокій – іди геть.

– Я – дурне базікало, – сказала Сідні. – Як починаю говорити, то вже не можу зупинитися. Я не хотіла, Арчі, клянуся, не хотіла.

– Авжеж хотіла. Видати таємницю – це вже погано саме по собі, а брехати – іще гірше. Тому не треба ще й брехати, добре?

– Чим я можу допомогти тобі, Арчі?

– Нічим. Просто йди геть.

– Благаю, Арчі, дозволь мені допомогти тобі.

– Окрім того, аби ти вшилася з цієї кімнати, є лише одне, чого я хочу.

– Скажи – що, і воно твоє.

– Пляшка віскі.

– Ти, мабуть, жартуєш.

– Пляшка віскі, бажано закоркована, а якщо відкоркована, то максимально повна.

– Тебе знудить.

– Послухай-но, Сідні, або ти принесеш її мені, або я піду й візьму її сам. Але я волів би не ходити туди прямо зараз, бо там моя тітка, а я не хочу бачити її.

– Гарзд, Арчі. Дай мені п'ять хвилин.

Отак Фергюсон отримав свій віскі – напівпорожню пляшку «Джоні Вокера», червона етикетка, яку особисто передала йому в руки Сідні Міллбенкс, напівпорожню пляшку віскі, яку Фергюсон волів вважати напівповною. Коли ж Сідні знову вийшла із кімнати, він почав сьорбати «Джоні Вокера» малесенькими ковточками і сьорбав доти, поки крізь щілини жалюзі не почали пробиватися вузьенькі скалочки першого ранкового світла. І вже вдруге того року Фергюсон виригав спиртне на підлогу вже іншої домівки – та й відключився.

В Парижі було інакше. Геть усе в Парижі було пов'язане з самим відчуттям перебування в цьому місті та прогулянками паризькими вулицями з матір'ю та Гілом, з відвіданням першої індивідуальної виставки його матері в мистецькій галереї «Вентейль» на рю Бонапарт, з двома вечорами, проведеними в домівці старої знайомої Гіла на ім'я Вівіан Шрайбер, з відкриттям того факту, що, незважаючи на оцінки «задовільно» та «добре» в Ріверсайдській академії, він володів французькою достатньо добре, щоби мати можливість спілкуватися цією мовою без сторонньої допомоги, з висновком про те, що Париж – це місто, де йому хотілося б з часом жити. Ціле літо переглядаючи французькі фільми, Фергюсон, гуляючи вулицями Мон-мартру, не міг тепер позбутися відчуття, що ось-ось натрапить на молодого Антуана Дуанеля з фільму «Чотириста ударів», а йдучи Єлисейськими Полями, сподівався зустріти розкішну Джин Сіберг, коли та походжатиме у своїй футболці, розносячи примірники «Геральд Трибюн», тої самої газети, в якій працював його вітчим! Або, линучи набережною Сени і придивляючись до яток букіністів, не міг не згадати про опецькуватого власника книжкової крамниці, котрий пірнув у воду, щоби врятувати волоцюгу Мішеля Симона у фільмі «Будю, врятований з води». Париж був фільмом про Париж, агломерацією всіх паризьких кінофільмів, які передивився Фергюсон, і він відчував величезне натхнення, опинившись тепер в реальному Парижі, реальному в усій його пишній та стимулюючій реальності, однак водночас він не міг позбутися відчуття уявності, ілюзорності цього міста, міста, яке одночасно існувало в його голові і докола нього, одночасно «там» і «тут», чорно-біле минуле й пишнobarвне сьогодення, і Фергюсону дуже подобалося переміщатися між цими двома вимірами, а думки його інколи рухалися настільки швидко, що минуле змішувалося з сьогоденням в одне ціле.

Незвичною обставиною було те, що виставка відкрилася наприкінці серпня, коли половина населення Парижа виїжджає з міста, але то було єдине вікно в щільному графіку мистецької галереї – з двадцятого серпня по двадцяте вересня, – і Фергюсонова матір радо погодилася

на це, знаючи, що директор зробив усе можливе, щоби *втиснути* її в розклад. Загалом сорок вісім фотографій, з яких приблизно половину складали раніш опубліковані роботи, а половина були взяті з нової книги, яка мала вийти наступного року під назвою «Мовчазне місто». Фергюсону сказали заздалегідь, що персонажем одного з фото буде його скромна особа, але йому все одно було якось бентежно бачити себе висячим на дальній стіні галереї – добре знайомий йому старий знімок, який матір зробила сім років тому, іще до появи Гіла, коли вони мешкали в квартирі в західній частині Центрального парку; матір сфотографувала його здалеку і ззаду, коли він сидів у вітальні, дивлячись фільм про Лорела та Гарді. Його спина восьмирічної дитини була обтягнута смугастою футболкою з короткими рукавами, і зворушливою особливістю того фото, підписаного одним-єдиним словом «Арчі», був вигин його худорлявої спини, кожен хребець якої випинався крізь футболку, створюючи кістляве враження дитячої вразливості, то був портрет незахищеного створіння, маленького хлопця, зануреного в повну зосередженість, який спостерігає за витівками двох фіглярів на екрані, і тому несвідомого всього того, що відбувається довкола нього. Фергюсон дуже пишався матір'ю, яка зробила таке гарне фото, котре могло би стати просто банальним знімком, але не стало, як не стали банальними знімками й решта сорок сім фотографій, виставлених в галереї того вечора, і Фергюсон, дивлячись на своє безлике хлопчаче *я*, котре сиділо на підлозі в квартирі, де вони більше не жили, не міг не повернутися подумки до тих місяців отого химерного перехідного періоду «міжцарів'я» та катастрофічного фіаско в школі Гіл'ярд, не міг не пригадати, як матір, насамкінець, витіснила з його свідомості Бога як верховну істоту і стала людським втіленням божественного духу, смертним та не позбавленим вад божеством, схильним до нападів похмурого настрою та метушливого сум'яття, властивих всім людським створінням; але він боготворив свою матір, бо вона була єдиною людиною, яка «ніколи не підводила його», і попри те, що він багато разів розчаровував її, багато разів не виправдовував її сподівань, вона завжди любила його і любитиме до самісінького кінця свого життя.

«Гарна й знервована», сказав сам собі Фергюсон, дивлячись, як матір посміхається, киває і тисне руки гостям вернісажу, який, попри серпневі відпустки, привабив близько сотні відвідувачів, велику й гамірливу юрму, яка набилася до невеличкого виставочного залу, гамірливу тому, що вісімдесят або дев'яносто людей, котрі прийшли до мистецької галереї, явно були більше зацікавлені поговорити між собою, аніж переглянути фотографії на стіні, але то було перше відкриття виставки, на якому Фергюсон побував у своєму житті, тому він був необізнаний з протоколами таких заходів, з хитромудрим лицемірством здогадних цінителів мистецтва, які приходили на художні виставки, щоби ігнорувати виставлені на показ мистецькі твори, тож якби молодий бармен, який подавав напої за столиком в кутку приміщення, не виявив доброзичливості й не налив Фергюсону склянку білого вина, а двадцять хвилин потому – іще одну склянку, Фергюсон міг би піти на знак протесту, бо то ж був украй важливий момент в житті його матері, і йому хотілося, щоби всі зацікавилися творчістю Рози Адлер, щоби воно вразило цих людей так, аби вони заклакли в стані побожного захвату, а коли цього не сталося, то Фергюсон забився в куток, почуваячись так, наче його підвели. Збитий з пантелику й приголомшений, він був надто недосвідченим і тому не знав, що маленькі червоні цятки, якими були позначені рамки фотографій, котрі висіли на стінах, означали вже продані знімки, і що того вечора його матір була в чудовому гуморі, і їй абсолютно не заважала балаканина й гамір цих грубих та неосвічених людей.

Попиваючи свою другу склянку з *vin blanc*¹⁵, Фергюсон помітив, як крізь натовп пробирається Гіл, обнявши за плечі якусь жінку. Вони удвох ішли до нього, повільно й невпинно наближаючись до столику з напоями попри бар'єри з людських тіл, а коли Гіл та незнайома жінка опинилися достатньо близько, щоби Фергюсон побачив їхні усміхнені обличчя, до нього

¹⁵ Біле вино.

дійшло, що, напевне, ця жінка і є отою старою приятелькою Гіла на ім'я Вівіан Шрайбер. Гіл вже казав йому щось про неї, але Фергюсон не надто прислухався і мало що запам'ятав з почутого, запам'ятав лише те, що то була заплутана історія, в якій ішлося про війну та про старшого брата Вівіан, Дугласа Ганта чи Гранта, котрий служив у розвідувальному підрозділі Гіла й був його другом не розлий вода. Якимось чином Гіл «посмикав за ниточки», і це дало змогу Вівіан, значно молодшій сестрі його значно молодшого бойового товариша приїхати до Франції у вересні 1944 року, рівно через місяць після визволення Парижу і через три місяці після того, як вона закінчила коледж у Сполучених Штатах. Чому Вівіан знадобилося їхати до Франції Фергюсон не розумів, але невдовзі після того, як вона туди потрапила, Вівіан вийшла заміж за Жана-П'єра Шрайбера, громадянина Франції, народженого в німецько-єврейській родині в 1903 році (він був на двадцять років старшим за Вівіан), якому вдалося уникнути арешту з боку німців та вішистів завдяки тому, що за кілька днів до падіння Франції він перебрався до нейтральної Швейцарії. За словами Гіла, Шрайбер був багатий, або колись був багатий, чи мав стати багатим завдяки відродженому винно-експортному бізнесу, яким займалася його родина (або виноробному бізнесу, або бізнесу з виробництва винних пляшок), або якомусь іншому бізнесу, котрий не мав жодного стосунку до вирощування та продажу винограду й вина. Дітей нема, сказав Гіл, але їхній вдалий шлюб тривав аж до кінця 1958 року, коли стрункий та молоджавий Шрайбер несподівано впав і помер, поспішаючи до літака в аеропорту Орлі, в результаті чого Вівіан стала молодою вдовицею, а тепер, коли вона продала частку бізнесу свого чоловіка двом його племінникам, то стала ще й багатою вдовицею, *найрозумнішою й найчарівливішою жінкою в усьому Парижі і моєю доброю приятелькою*, додав Гіл.

Всі ці факти, або часткові факти, або можливі антифакти крутилися в голові у Фергюсона, коли Гіл та Вівіан Шрайбер підходили туди, де він стояв. Його першим враженням від «доброї приятельки» стало те, що вона потрапила в трійку найвродливіших жінок, яких йому коли-небудь доводилося бачити. А потім, коли Вівіан підійшла ближче, і він зміг роздивитися риси її обличчя ретельніше, Фергюсон збагнув, що вона була не стільки вродливою, скільки надзвичайно цікавою і вражаючою – тридцятивосьмирічна жінка, яка випромінювала сяйну ауру впевненості й легкості, чий одяг, косметика та зачіска були настільки елегантними, що, здавалося, не потребували жодного зусилля з її боку для досягнення того ефекту, який вони справляли, жінка, котра не просто займала простір в кімнаті, де всі стояли, а й немовби панувала в цій кімнаті, володіла нею, і не виникало жодного сумніву в тім, що таке враження вона справляла в кожній кімнаті, до якої заходила деінде у світі. Через кілька секунд Фергюсон вже тиснув їй руку і дивився в її великі карі очі, вдихаючи аромат парфумів, які оповивали її фігуру, і слухаючи її незвично низький голос, яким вона запевняла, що для неї є великою честю познайомитися з ним (великою честю!), і раптом в душі у Фергюсона спалахнув вогник радості, бо Вівіан Шрайбер була, безперечно, особливо примітною, справжнісінькою кінозіркою, тому знайомство з нею неодмінно мало справити позитивний вплив на його сумне й нічим не примітне життя п'ятнадцятирічного хлопця.

Вівіан була присутньою на вечері, яка відбулася після відкриття, але за столом в ресторані сиділо іще дванадцятьоро людей, і Фергюсон був надто далеко від неї, аби мати можливість поговорити з нею, тому він задовольнився тим, що протягом всієї вечері спостерігав за Вівіан, підмічаючи, як уважно оточуючі прислухалися до її слів щоразу, коли вона приєднувалася до розмови, а раз чи два вона поглянула на нього, помітила, що він дивиться на неї, і посміхнулася, але окрім цього моменту та розмови на його кінці столу про те, що Вівіан придбала шість з материних фотографій (включно з фотографією «Арчі»), того вечора контакту між ними більше не було. Три дні потому, коли Фергюсон з матір'ю та Гілом запросили Вівіан на вечерю до ресторану La Coupole, перешкод для спілкування не було, але Фергюсон в присутності Вівіан чомусь знітився, почувався приголомшеним і тому говорив мало, воліючи прислухатися до розмови трьох дорослих, котрі мали що сказати на будь-яку тему, включно з фотогра-

фіями його матері, які Вівіан хвалила як «витончено-людяні й надивовижу щирі», а іще вони говорили про старшого брата Вівіан, Дугласа Ганта (чи Гранта?), який працював морським біологом в районі Ла-Голья, що в Каліфорнії, про написання книги Гіла про струнні квартети Бетховена, про роботу Вівіан над її власною книгою про художника вісімнадцятого сторіччя на ім'я Шарден (про якого Фергюсон на той час нічого не знав, але за ті чотири дні, що залишалися до від'їзду з Парижа, постарався познайомитися з кожним полотном Шардена в Луврі і при цьому усвідомив той загадковий факт, що споглядання склянки з водою або глиняного глечика на картині може бути більш пізнавальним та значущим, аніж споглядання розіп'ятого Сина Божого на приблизно такому ж розмальованому чотирикутнику), але хоча за вечерею Фергюсон здебільшого мовчав, йому було страшенно приємно бути присутнім при розмові дорослих, було приємно просто сидіти в «La Coupole», цьому гігантському печеристому ресторані з білими скатертками та моторними офіціантами в чорно-білій формі; довкола нього всі говорили одночасно, багато людей разом розмовляли й дивилися один на одного, сильно наквацьовані косметикою жінки зі своїми маленькими песиками та чоловіками з серйозним виразом облич, які курили одна за одною свої «Житан», химерно виряджені пари, які неначе зібралися проходити прослуховування на п'єсу, в котрій вони мали грати головних персонажів; все це Вівіан називала «Світським суспільством Монпарнаса», де ніколи не припинялася *jeu du regard*¹⁶, де, як вона зазначила, серед присутніх був того вечора відомий скульптор Джакометті, а також актор, який виконував ролі в усіх п'єсах Беккета, був там іще один художник, чие ім'я для Фергюсона не значило нічого, але який, напевне, був у Парижі всім відомою постаттю, а завдяки тому, що вони були в Парижі, матір та Гіл дозволили Фергюсону пити за вечерею вино – така розкіш побувати у закладі, де всім було байдуже скільки тобі років, тому кілька разів протягом тих двох годин, які вони провели за кутовим столиком в ресторані, Фергюсон відхилився на спинку стільця, кидав погляд на матір, Гіла та блискучу Вівіан, і ловив себе на думці, що йому хотілося б отак сидіти там учотирьох довіку.

Опісля, коли Гіл з матір'ю садовили Вівіан у таксі, молода вдова обхопила долонями лице Фергюсона, поцілувала в кожну щоку й сказала: «Повертайся до мене, коли трохи подорослішаєш, Арчі. Гадаю, ми з тобою станемо добрими друзями».

В інтервалі між поїздками до Каліфорнії та Парижа було спекотне літо в Нью-Йорку, баскетбол на відкритому майданчику в Ріверсайд-парку, чотири-п'ять вечорів на тиждень, проведених в кінотеатрах з кондиціонерами, американські романи та повісті, які залишав йому Гіл на нічному столику, і недбале планування власного часу, через яке Фергюсон застряг у місті, тоді як всі його шкільні друзі пороз'їжджалися на липень та серпень деінде, вже не кажучи про дев'ятнадцятирічного Джима, який працював вожатим в таборі в Массачусетсі, та про Емі, яка примудрилася організувати власну відправку до Вермонту для участі в двомісячній програмі «занурення» у французьку мову – він мав би зробити те ж саме і неодмінно зробив би, якби йому не забракло клепки поговорити про це з матір'ю та Гілом, які, поза сумнівом, спромоглися б заплатити за навчання. Дядько Ден та тітка Ліз такої можливості не мали, але балакуча Емі вибила необхідну суму у своєї бабусі з Чикаго та старого цапа з Бронксу – і ось вона вже надсилає йому жартівливо-дражливі поштівки з лісів Нової Англії («Шер кузен, слово «сop» французькою означає зовсім не те, що я гадала. Його англійським відповідником є «мудак» або «бовдур», а не те, що можна подумати. Тоді як «queue», що означає «хвіст», означає французькою також і те, про що *можна* подумати. До речі: чим займається зараз мій любий бовдур в Нью-Йорку? Тобі, мабуть, спекотно, Арчі? Чи то ти тільки вдаєш, що у тебе з лоба піт капає? Цьом-цьом, мій любий, твоя Емі), а Фергюсон тим часом страждав, обливаючись потом, від

¹⁶ Гра поглядів (*фр.*).

нелюдської манхеттенської спеки, вкотре застрягнувши в іще одному відтинку часу, позначеному мареннями мастурбацій та неприємно настирливими полюціями.

Найголовнішою темою домашніх розмов був того літа «Лінкольн-центр», а також задавлена суперечка Гіла з колегами через новий Філармонічний зал, котрий, нарешті, збиралися відкрити двадцять третього вересня. Цей «огидний чиряк» (як висловився про нього дід Фергюсона) був частиною місцевого ландшафту стільки, скільки Фергюсон з матір'ю жили в Нью-Йорку – гігантський, тридцять акрів завбільшки, проект зі знесення нетрів, фінансований грошима Рокфеллера, проект, який знищив сотні будівель і позбавив житла тисячі людей заради спорудження так званого «культурного центру». Всі ці гори ґрунту та цегли, всі ці парові екскаватори та копри, всі ці ями у землі, увесь цей оглушливий шум докучали мешканцям району протягом багатьох років, і тепер, коли перша споруда Лінкольн-центру шістнадцять акрів завбільшки була майже готовою, почала назрівати суперечка, якій судилося перерости в один з найзапекліших скандалів за всю історію міста. Розмір проти акустичного балансу, самовпевненість та претензійність проти математики й здорового глузду, і в гушавині всього цього був Гіл, оскільки ворожнечу спровокувала саме «Геральд Трибюн», зокрема двома людьми, з якими він тісно співпрацював у цій газеті: художнім директором Віктором Лоурі та колегою, музичним критиком Бартоном Крозетті, котрі здійснювали агресивну кампанію з розширення кількості крісел в початковому проекті нового залу, тому що, наполягали вони, таке велике місто, як Нью-Йорк, заслуговувало на дещо більше й краще. Більше – так, погоджувався Гіл, але не краще, оскільки акустика залу була розрахована під аудиторію з двох тисяч чотирьохсот крісел, а не двох тисяч шестисот, і хоча архітектори та інженери, відповідальні за план, заявили, що якість звуку буде *іншою* (другими словами – «гіршою» або «неприйнятною»), міська влада підкорилася вимогам «Геральд Трибюн» і збільшила розмір залу. На думку Гіла, ця капітуляція означала непоправні втрати для майбутнього оркестрової музики в Нью-Йорку, але тепер, коли збільшений варіант споруди був майже готовий, йому не залишалося нічого іншого, як сподіватися, що результат буде не таким катастрофічним, як він боявся. А якщо ні, якщо результат виявиться повною мірою таким поганим, як він і очікував, то Гіл збирався в такому разі розпочати свою власну публічну кампанію з порятунку «Карнегі-холу», який міська влада вже зібралася знести.

Того літа жартом сезону в їхній родині був такий: Що означає *хаб*? Відповідь: Ляп!

Гіл жартував, бо інакше злився б, а жити, тримаючи в душі зло, не можна, сказав він Фергюсону, бо це – безглуздо й самодеструктивно, а також жорстоко по відношенню до людей, які сподіваються, що ти не гніватимешся, особливо якщо причина цього гніву знаходиться поза межами твого впливу.

– Ти розумієш, про що я, Арчі? – поцікавився Гіл.

– Не впевнений, – відповів Фергюсон. – Мабуть.

(«Не впевнений» мало віддалений стосунок до вулканічного виверження гніву Гіла проти Маргарет на старій квартирі в Західній частині Центрального парку. «Мабуть» було засвідченням того факту, що з того вечора він більше не бачив, щоби його вітчим знову втрачав самовладання в такому грандіозному масштабі. Могло бути лише дві причини, які пояснювали зміну, яка відбулася в душі у Гіла: 1) Його характер з часом покращився або 2) Співжиття з матір'ю Фергюсона зробило Гіла кращим, спокійнішим та щасливішим чоловіком. Фергюсон пристав на друге пояснення, і не лише тому, що йому хотілося вірити в нього, а тому, що він знав: вірним є саме цей варіант відповіді.)

– Я не можу сказати, що це питання є для мене неістотним, – продовжив Гіл. – Все моє життя – це музика. Все моє життя – це писати про музику, яка виконується в нашому місті, і якщо це виконання тепер погіршиться з-за безтолкових рішень благонамірених, але не надто розумних людей, серед яких, з жалем мушу констатувати, є і мої друзі, то я злитимуся, злитимуся так, що навіть подумував би піти з газети – лишень для того, щоби продемонструвати їм,

настільки серйозно ставлюся я до цієї справи. Але який з цього буде толк – для мене, для тебе, для твоєї матері чи когось іншого? Гадаю, ми зможемо певний час прожити без моєї зарплати, якщо б довелось, але річ у тім, що я люблю свою роботу й не хочу її кидати.

– І не треба кидати. Хоч які б проблеми там не виникли, кидати не треба.

– Вони все одно довго не протримаються. «Геральд Трибюн» потерпає від фінансової скрути, і я маю сумніви, що вона протримається довше, ніж іще два-три роки. Тому я можу потонути разом з кораблем. Я, вірний до останнього матрос, стоятиму поруч з божевільним капітаном, який завів нас у небезпечні води.

– Жартуєш, еге ж?

– І давно ти вважаєш мене жартівником, Арчі?

– «Геральд Трибюн» – кінець... Пам'ятаю, як ти вперше мене привів туди, як мені там сподобалося, мені й досі дуже подобається, коли ми з тобою удвох заходимо туди. Важко повірити, що її більше не буде. Я навіть подумав... втім, то я так...

– Подумав *що*?

– Ну... що колись... хоча зараз це звучить по-дурному... що колись і я там працюватиму.

– Чудова ідея. Я зворушений, Арчі, глибоко зворушений, але з якого дива хлопцю з твоїми талантами захотілося стати газетярем?

– Не газетярем, а кінокритиком. Я міг би писати про фільми так само, як ти пишеш про музику.

– А мені завжди здавалося, що ти колись будеш знімати власні фільми.

– Навряд чи.

– Але ж ти так любиш кінофільми...

– Люблю дивитися, але не впевнений, що любитиму знімати їх. Знімати фільм – довго, а під час зйомок я не матиму можливості дивитися інші фільми. Розумієш, про що я кажу? Якщо мені найбільше подобається дивитися фільми, то найкращою роботою для мене було б дивитися їх якомога більше.

Шкільний рік тривав уже близько місяця, коли новий зал відкрився гала-концертом Нью-Йоркського філармонічного оркестру під проводом Леонарда Бернштайна. Ця подія вважалася настільки важливою, що її транслювала телекомпанія CBS – прямий загальнонаціональний репортаж, який мали змогу подивитися американці в кожному куточку країни. Наступними днями там дали концерти найвідоміші симфонічні оркестри Сполучених Штатів (з Бостону, Філадельфії та Клівленда), і наприкінці тижня преса і публіка винесли свій вердикт стосовно акустичної якості концертного залу Лінкольн-центру. ФІАСКО В ФІЛАРМОНІЇ, йшлося в одному заголовку. ФІЛАРМОНІЧНА КАТАСТРОФА, гласив другий. ФІЛАРМОНІЧНЕ ФУФЛО, сповіщав третій. Вочевидь, редакторам газет сподобалося поєднання звуків «ф», яке злітало з вуст обурених меломанів, професійних огудників та ресторанних жартунів. Однак знайшлися й ті, хто був іншої думки. Ці люди стверджували, що результат вийшов не таким вже й поганим – знову спалахнула суперечка між прихильниками та противниками, і ці нецивілізовані дебати лунали в Нью-Йорку іще багато місяців та років.

Фергюсон слідкував за подіями через свою лояльність до Гіла, задоволений тим, що вітчизним опинився серед переможців суперечки попри ту шкоду, яку дефективний зал завдавав барабанним перетинкам місцевих знавців класичної музики, а одного разу вдень у неділю навіть постояв перед Карнегі-холлом разом з Гілом та матір'ю, тримаючи транспарант з написом «Врятуйте мене!», але в основному Фергюсону було байдуже, бо його думки фокусувалися, загалом, на шкільних проблемах та нескінченному пошуку кохання – навіть коли всі газети Нью-Йорка закрилися під час страйку друкарів, котрий тривав від початку грудня й до останнього дня березня, і котрий він щедро розтлумачив як довгожданий відпочинок для Гіла.

Емі розірвала стосунки зі своїм минулорічним кавалером, якого Фергюсон так жодного разу й не побачив і не знав його імені, але швидко знайшла собі нового «інтимного приятеля» під час поглибленого вивчення французької у Вермонті. То був якийсь хлопець, котрий жив у Нью-Йорку і тому *disponible pour les rencontres chaque weekend*¹⁷, що знову позбавило Фергюсона будь-яких шансів, забравши у нього навіть саму думку про завоювання фортеці під назвою «Серце Емі». Те ж саме стосувалося й привабливих дівчат зі Ріверсайдської академії – всі вони були зайняті й недосяжні, так само, як і рік тому, і це означало, що Ізабелла Крафт була не більше ніж примарною феєю, що бігала лісами його фантазій, ілюзорною істотою, яка увлялася йому під час стояка вночі, може, реальнішою за міс Вересень, але ненабагато.

Фергюсон інколи думав: «От якби Енді Коен не казав отих слів минулої весни! От якби їхні прості стосунки не стали такими безладними й незносними!» Ні, він не став знову симпатизувати Енді Коену, але ситуація в десятому класі складалася для нього таким чином, що оті їхні розваги в квартирі на Західній 107-й вулиці знову почали видаватися йому привабливими, принаймні з тої точки зору, що значно краще було б зустрічатися хоча б з кимось, аніж ні з ким. З іншого боку, муза Онана ніколи не приходила до нього у вигляді чоловічого тіла. То завжди була особа жіночої статі, котра заповзала до нього під ковдру – якщо не Ізабелла Крафт, яка вислизала зі свого червоного бікіні й притулялася до нього своїм тілом, то Емі, або – і йому це здавалося химерним – Сідні Мілбенкс, дволика ковбойка, яка вдарила його ножом у спину, або ж Вівіан Шрайбер, котра сказала йому не більше п'яти десятків слів і котра годилася йому в матері, але вони все одно приходили до нього, оті дві жінки з його мандрів через континенти й океани в липні та серпні, і Фергюсон нічого не міг вдіяти, щоби не дати їм заходити в свої думки.

Контраст видавався вельми чітким: жорсткий бар'єр між тим, чого він хотів, і тим, що дозволяли йому мати обставини, м'яка плоть жінок, які будуть для нього недоступними іще рік чи два – і тверді пісioni хлопців, які можна було посмакувати вже зараз, якби виникла така нагода, неможливе проти можливого, нічні фантазії супроти реалій дня, кохання з одного боку – і підліткова хтивість з іншого, все таке чітке й однозначне, але потім Фергюсон виявив, що лінія була накреслена не так чітко, як йому здавалося, що кохання могло існувати по обидва боки того ментального бар'єру, і воно могло дати йому те, що, за словами ковбойки, дало і їй самій, тож усвідомлення цього по відношенню до себе після того, як він відштовхнув небажане кохання Енді Коена, стало для Фергюсона шоком і налякало його, налякало настільки, що він ледь не втратив здатності розуміти – хто він такий.

Наприкінці вересня він поїхав з Нью-Йорка до іще одного далекого краю, до Кембриджу в штаті Массачусетс, щоби провести тиждень в гостях у свого кузена Джима. Цього разу Фергюсон подорожував не літаком, а проїхав п'ять з половиною годин двома автобусами до Бостона з пересадкою в Спрінгфілді. То була його перша за все життя далека поїздка на автобусі; а потім – дві ночівлі в гуртожитку Массачусетського інституту технології в кімнаті у Джима на ліжку його сусіда, який поїхав у п'ятницю додому й мав повернутися лише в неділю увечері. Плани у них були розпливчасті. Обдивитися довкола. Пограти один на один в баскетбол у спортзалі в суботу вранці, відвідати в МІТ кілька лабораторій, ознайомитися з Гарвардським студмістечком, погуляти в Бостоні в районі Бек-Бей та на майдані Коплі-сквер, пообідати або повечеряти в Гарвард-сквер, сходити на фільм до кінотеатру «Бреттл», тобто, сказав Джим, що це мав бути імпровізований уїк-енд без жорсткого розкладу, оскільки мета приїзду полягала в тім, щоби «повештатися й провести якийсь час разом», а чим вони, насамкінець, займуться конкретно, особливого значення не мало. Фергюсон був у захваті. Ба більше ніж у захваті – він аж з трусів вистрибував від приємного передчуття, і одна лише думка про уїк-енд в компанії Джима вмить розігнала хмари, які купчилися над його головою, і небо знову стало яскраво-

¹⁷ Міг бути в розпорядженні кожного уїк-енду.

блакитним. Не було людини кращої за Джима, не було людини добрішої та щедрішої за Джима, не було нікого чарівнішого за Джима, і протягом всієї автобусної поїздки до Бостона Фергюсон тільки й думав про те, що йому страшенно поталанило породичатися з таким чудовим зведеним кузеном. Він любив його, казав він собі, «любив кожну його часточку», і знав, що Джим також любить його, бо багато разів у суботу вранці навчав його, незграбного дванадцятирічного хлопця, грати в баскетбол в Ріверсайд-парку, хоча міг би зайнятися тисячею інших справ, Джим любив його, бо запросив до Кембріджа не просто так, а «повештатися й провести якийсь час разом», і тепер, коли Фергюсон скуштував принади інтимності між двома хлопцями, він ладен був піти на все, щоби опинитися голим в обіймах у Джима, щоби той його цілував, пестив і кохав у дупу, так-так, саме кохав у дупу, хоча цього не трапилося з ним жодного разу, коли він зустрічався з Енді Коеном минулої весни; він зробить все, що його попрохає Джим, бо це було кохання, велике й палке кохання, яке палатиме в його душі до скону, і якщо Джим виявиться таким самим бісексуальним хлопцем, на котрого, як відчував Фергюсон, перетворювався і він сам (що, звісно, було абсолютно нереально), то в такому разі поцілунок Джима заніс би його аж до брами раю. Отакі слова сказав собі Фергюсон, думаючи такі думки під час поїздки до Бостона: «Аж до брами раю».

То був найщасливіший тиждень в його житті – і також найсумніший. Найщасливіший тому, що перебування в компанії з Джимом наповнювало його відчуттям захищеності й безпеки під затишним німбом спокійної впевненості старшого хлопця, коли Фергюсон кожної миті міг розраховувати на те, що Джим вислухає його так само уважно, як і він вислуховував його, і Джим жодного разу не поставився до нього зневажливо, зверхньо, жодного разу не проігнорував мовчки його слова. Розкішні сніданки в маленькому кафе напроти готелю «Чарльз», розмови про космічну програму та математичні загадки, про величезні комп'ютери, які одного дня будуть такими маленькими, що вмішатимуться на долоні, подвійний сеанс з фільмами «Касабланка», де грав Хемфрі Богарт, та «Мати й не мати» в театрі «Бретгл» суботнього вечора, і було багато такого, за що він був вдячний Джиму в ті довгі години, які вони провели один з одним в проміжку від п'ятниці до полудня в неділю. Але при всьому цьому був постійний біль через усвідомлення того, що сподіваного поцілунку не буде, що, будучи з Джимом, він не міг *бути* з ним, що оце «мати і не мати» означало цілковиту неможливість відкрити свої почуття без того, щоби наразитися на небезпеку вічного приниження. А найгіршим з усього було дивитися на голе тіло свого кузена в роздягалці після гри в баскетбол один на один, стояти голим поруч і не мати змоги простягнути руку й доторкнутися кінчиками пальців до стрункого м'язистого тіла його забороненого об'єкту кохання, а потім, в неділю вранці у Фергюсона визрів відчайдушний і нахабний план: промацати ситуацію, походивши кімнатою в гуртожитку абсолютно голим щонайменше годину, або спитатися в Джима, чи не бажає він, аби йому зробили масаж, чи не хоче він, щоб Фергюсон сів до нього на ліжку і почав дрочити на його очах, але на це він так і не наважився, а споглядання оголеного тіла Фергюсона – як і слід було чекати – не викликало, що там вже й казати, жодної реакції від його гетеросексуального кузена, бо Джим уже декого кохав – дівчину з Маунт-холіок на ім'я Ненсі Хаммерштайн, яка приїхала в неділю й пообідала з ними разом, бездоганно пристойну й розумну дівчину, котра бачила в Джимові точнісінько те ж саме, що бачив у ньому й Фергюсон, який, попри своє щастя спілкуватися з Джимом, все одно того уїк-енду дуже засмутився, бо до болі прагнув поцілунку, якого він так і не дочекався, розуміючи, яким самообманом була сама думка про нього, тож Фергюсон, сидючи в автобусі, який віз його в неділю назад до Нью-Йорка, трохи поплакав, а потім, коли сонце зайшло і автобус оповила темрява, поплакав сильно. Він збагнув, що в ті дні плаче дедалі більше... бо хто я? – питав він себе... ким стану в майбутньому?... і чому я так вперто намагаюся ускладнити життя самому собі?

Він мав подолати це – або померти, але оскільки в свої п'ятнадцять з половиною років Фергюсон помирати не збирався, він зробив усе можливе, щоби подолати свою депресію, зі спонтанною одержимістю кинувшись у вир суперечливих устремлінь. На той час, коли розпочалася й через два тижні завершилася Кубинська ракетна криза, коли бомби не впали й війни оголошено не було, коли жодної реальної війни на обрії не лишилося окрім перманентно – і надовго – присутньої війни «холодної», Фергюсон встиг надрукувати свою першу рецензію на фільм, викурив свою першу цигарку і втратив цноту з двадцятиоднорічною проституткою в невеличкому борделі на Західній Вісімдесят другій вулиці. Наступного місяця Фергюсон потрапив до шкільної баскетбольної команди, але через те, що він був одним з лише трьох десятикласників зі складу в десятеро гравців, йому рідко вдавалося вийти на майданчик більш ніж на одну-дві хвилини за гру.

Публікація. Його стаття була не рецензією, а оглядом, розбором однакових, але протилежних достоїнств двох фільмів, про які Фергюсон не раз задумувався протягом кількох останніх місяців. Цей огляд з'явився в жалюгідному, недбало надрукованому шкільному двотижневикі під назвою «Ріверсайдський бунтар», восьмисторінковій широкоформатній газеті, котра публікувала позавчорашні новини про міжшкільні спортивні змагання, статті про безглузді шкільні проблеми (погіршення якості харчів у їдальні, рішення директора заборонити слухати транзисторні радіоприймачі на перервах між уроками), а також вірші, оповідання, інколи – малюнки, виконані учнями, які мнили себе поетами, письменниками та художниками. Містер Данбар, який того року читав у Фергюсона англійську мову та літературу, був радником-редактором «Бунтаря» на добровільних началах і всіляко заохочував юних кіноманів писати якомога більше статей, стверджуючи, що газеті конче потрібна *нова кров*, а регулярні матеріали про фільми, книги, живопис, музику й театр будуть *кроком у вірному напрямку*. Заінтригований та втішений проханням містера Данбара, Фергюсон всівся за роботу над статтею про «Чотириста ударів» та «На останньому подиху» – його улюблені французькі фільми останнього літа, і тепер, коли він сам побував у Франції, здавалося само собою зрозумілим, що він має розпочати свою кар'єру як кінокритик, написавши про тенденцію в кінематографі під назвою «Нова французька хвиля». Фергюсон стверджував, що окрім тої обставини, що обидва фільми були чорно-білими й знятими в сучасному Парижі, нічого спільного вони між собою не мали. Ці два мистецьких витвори радикально різнилися за тональністю, чуттєвістю й технікою оповіді, настільки радикально, що було би безглуздо порівнювати їх, а іще безглуздіше – марнувати хоча б хвилину на те, щоби вияснити, який з цих двох фільмів кращий. Про Трюффо він написав так: «шалений реалізм, ніжний, але жорсткий і тверезий, глибоко людяний, неухильно чесний, ліричний». А про Годара – отаке: «щербатий і руйнівний, привабливий, бентежно грубий, кумедний та жорстокий, з постійними жартівливими алюзіями на американські фільми, революційний». Ні, написав Фергюсон в останньому параграфі, він не схилиться на бік жодного з цих фільмів, бо любить їх обидва, так само, як любить вестерни з Джиммі Стюартом та мюзикли з Басбі Берклі, як любить комедії з братами Марксами та гангстерські фільми з Джеймсом Кегні. «Навіщо віддавати перевагу?», запитував він. Інколи нам хочеться вп'ястися зубами в товстий соковитий гамбургер, а інколи ніщо не смакує нам так добре, як круто зварене яйце або солоний крекер. «Мистецтво – це бенкет, – виснував Фергюсон, – де кожна страва на столі кличе нас, запрошуючи з'їсти її й отримати задоволення».

Куріння. У неділю вранці, тиждень потому, як Фергюсон з'їздив до Кембриджа, дві родини Шнайдерманів увіпхнули шестеро своїх тіл в орендований легковий універсал і подалися на північ до округу Датчесс, де зупинилися пообідати в «Бікмен-Армз» у Рейнбеку, а потім розсипалися в різних напрямках по місту. Як і зазвичай, матір Фергюсона зникла зі своєю фотокамерою, і ніхто її не бачив, аж доки не настав час повертатися до Нью-Йорка. Тітка Ліза відхилилася від основного маршруту, щоби понишпорити в антикварних крамницях, а Гіл з дядьком Деном увібралися назад до авто і сказали, що хочуть помилуватися осін-

ньою листвою, тоді як насправді вони збиралися обговорити дедалі гірший стан здоров'я свого батька, якому було вже вісімдесят з гаком, і якому раптово знадобився цілодобовий паліативний догляд. Фергюсону та Емі було нецікаво роздивлятися в крамницях антикварні меблі та милуватися зміною кольорів помираючої листви, тому вони, помітивши, як матір Емі звернула ліворуч, самі звернули праворуч і йшли доти, поки не опинилися на краю міста, де надібали маленький пагорбок, і досі вкритий зеленою травою, таку собі купку м'якої землі, яка наче просилася, щоби вони сіли на неї (що вони принагідно й зробили), і через кілька секунд Емі занурила руку в кишеню, видобула звідти пачку «Кемелу» без фільтра і запропонувала Фергюсону цигарку. Він анітрохи не вагався. Вже давно було пора скуштувати одну з цих рако-небезпечних паличок, сказав він собі, давно, пора Пане-Спортсмен-Який-Ніколи-Не-Куриє-Бо-Ще-Шкідливо-Для-Легенів; ясна річ, він кашляв після кожної з трьох перших затяжок, ясна річ, у нього трохи паморочилося в голові, ясна річ, Емі сміялася з нього, спостерігаючи, як Фергюсон робить все те, що неодмінно роблять всі курці-початківці, але потім він призвичаївся й почав отримувати задоволення, а трохи згодом вони з Емі вже говорили, говорили так, як не говорили вже рік – без жартівливих приколів, образ та звинувачень, уся колишня злостивість та накручене неприйняття розвіялися мов дим, що зміївся з їхніх вуст і танув у осінньому повітрі. А потім вони кинули говорити й просто сиділи, раді бути друзями знову, більше не сварячись, більше ніколи не сварячись, і в якийсь момент Фергюсон, обхопивши її за плечі уявним борецьким прийомом, тихо каркнув їй у вухо: «Дай іще одну цигарку, будь ласка».

Втрата. В старшому класі навчався хамовитий та тому цікавий хлопець на ім'я Террі Міллз, талановитий нікчема, котрий знав більше за всіх у школі про те, що не слід було знати хлопцям-підліткам. Він був постачальником віскі для суботніх гулянок, поширювачем пігулок амфетаміну для тих, хто хотів швидко «відлетіти» і не спати цілу ніч, продавцем марихуани для тих, хто віддавав перевагу більш витонченому способу кайфування, а також він був звідником, який допомагав хлопцям втратити цноту, водячи їх до борделю на Західній Вісімдесят другій вулиці. Один з найбагатших хлопців у школі, пухкенький та саркастичний Террі Міллз мешкав зі своєю розлученою і часто відсутньою матір'ю в міському особняку між Колумбус-авеню та Західною частиною Центрального парку, і хоча багато що в його поведінці Фергюсону видавалося відштовхуючим і неприйнятним, він не міг не відчувати до нього мимовільної симпатії. Як стверджував Террі, цілі легіони хлопців з Ріверсайдської академії – як у минулому, так і в сьогоденні – позбулися своєї невинності в номерах борделю на Вісімдесят другій вулиці, де він і сам побував два роки тому, пішовши до десятого класу, тому тепер, коли Фергюсон сам влився в шеренги старшокласників, чом би йому не відвідати з візитом цю чарівливу сферу чуттєвих насолод?

Їхня розмова відбулася вдень у понеділок за обідом, у понеділок після того недільного дня, який Фергюсон провів у Рейнбеку, покурюючи з Емі цигарки, а наступного ранку Террі доповів йому, що вже все готове на п'ятницю четверту дня, що не було б проблемою для Фергюсона, бо його комендантську годину було продовжено до шостої вечора, і, на щастя, він мав при собі двадцять п'ять доларів, котрі мали знадобитися йому для того, щоби «стати дорослим чоловіком», хоча Террі й досі плекав надію, що місіс М., директорку закладу, вдасться умовити надати Фергюсону учнівську знижку. Не знаючи, чого очікувати, й не убачивши борделів ніде, окрім як на екрані низькопробних голлівудських вестернів, Фергюсон увійшов до апартаментів на Вісімдесят другій вулиці без попередніх уявлень в голові, де не було нічого, окрім цілковитої невизначеності, абсолютного нуля. То була одна з великих квартир, характерних для Верхнього Вест-сайду, з облупленою штукатуркою та жовтіючими стінами, колись елегантне помешкання, в якому, безсумнівно, жив якийсь відомий нью-йоркський городянин зі своєю численною родиною, але відвідувач забував про штукатурку та стіни, коли опинявся у просторій вітальні з шістьома молодими жінками, професійними коханками, які сиділи довкола на

стілцях та диванах в різних стадіях оголення, причому дві з них були повністю роздягненими, і завдяки цьому стали першими голими жінками, яких Фергюсон побачив у своєму житті.

Він мав зробити вибір. Проблема полягала в тім, що він поняття не мав, яка з цих шести жінок стане найкращою коханкою для недосвідченого незайманця незрозумілої сексуальної орієнтації, чия інтимна історія наразі обмежувалася одним партнером чоловічої статі, і він мав обирати швидко, бо йому було ніяково оцінювати цих дівчат поглядом, наче вони були пакунками секс-товару без мозку та душі. Тому Фергюсон відкинув чотирьох частково вдягнених жриць кохання і звузив свій вибір до двох повністю оголених, щоби потім не було неприємних сюрпризів; раптом все стало вкрай просто і зовсім неважко, оскільки одна з тих двох була опецькуватою й цицькатою пуерторіканкою багато за тридцять, а друга – привабливою чорношкірою дівчиною, яка явно була лише на кілька років старшою за Фергюсона, худорлява фея з маленькими грудьми, коротким волоссям, довгою шиєю та навдивовижу гладенькою шкірою, яка обіцяла бути значно приємнішою на дотик, аніж будь-яка шкіра, до якої він доти торкався.

Звали її Джулія.

Він вже заплатив свої двадцять п'ять доларів схожій на тумбу місіс М., яка безперервно курила (виявилося, що для початківців знижки не передбачені), а через те, що Террі гучно й грубо заявив, що *Фергюсонів пісюн іще ніколи не був всередині «кицьки»*, не було сенсу вдавати, що він вже ступав на цю стежу раніше, і в даному випадку ця стежа вела вузьким коридором до тісної кімнати без вікон, з ліжком, раковиною та стільцем. Коли Фергюсон ішов позаду Джулії, втупившись в її привабливу сідничку, яка злегка погойдувалася, набряк в його штанах поступово зростав, а коли вони увійшли до кімнати, Джулія наказала йому роздягтися. Побачивши його пеніс, вона сказала: «Ти швидко збуджуєшся, хлопчику», і це Фергюсону страшенно сподобалося, бо він знав, що був достатньо жвавим, щоби сотворити більше швидких стояків, аніж більшість дорослих клієнтів. Раптом він відчув себе щасливим, знервованість та переляк хутко зникли, незважаючи на те, що він іще не знав реальних правил гри. Коли він спробував поцілувати Джулію в губи, вона відсахнулася й сказала: «Ми цього не робимо, милий, прибережи поцілунки для своєї дівчини», але не мала нічого проти, коли він погладив руками її маленькі груди та поцілував їй плечі. Йому було дуже приємно, коли дівчина вимила його пеніс милом з теплою водою в раковині, а потім стало іще приємніше, коли він погодився на дещо під назвою «п'ятдесят на п'ятдесят», іще не знаючим, що це таке (мінет плюс злягання); вони лягли разом у ліжко і перша половина отого «п'ятдесят на п'ятдесят» виявилася настільки приємною, що Фергюсон злякався, що не дотягне до другої половини, але якимось чином це йому вдалося, і це була найприємніша частина всієї пригоди, давно омріяне, давно сподіване давно відкладуване входження в тіло іншої людини, *сам акт парування*, і настільки потужною були відчуття, спричинені перебуванням *всередині*, що Фергюсон не втримався й кінчив майже миттєво, настільки швидко, що пожалкував про брак самоконтролю, пожалкував, що не зміг відтягнути оргазм хоча би на кілька секунд.

– А можна іще раз? – поцікавився він.

Джулія вибухнула сміхом, гучним і веселим гортанним сміхом, відлуння якого застрибало від стіни до стіни маленької кімнати. А потім сказала:

– Дурнику, ти вже кінчив – от і все. Більше нічого не буде, звісно, якщо у тебе немає іще двадцяти п'яти доларів.

– У мене й двадцяти п'яти центів немає, – відповів Фергюсон.

Джулія знову розсміялася.

– Ти подобаєшся мені, Арчі, – сказала вона. – Ти – симпатичний хлопець з симпатичним пісюнчиком.

– А мені здається, що ти – найгарніша дівчина в усьому Нью-Йорку.

– Ти, мабуть, хотів сказати «найхудіша».

– Ні, найгарніша.

Джулія сіла в ліжку й цьомкнула Фергюсона в чоло.

– Приходь до мене, коли матимеш нагоду, – сказала вона. – Адресу ти знаєш, а отой твій крикливий друг має телефон. Спершу зателефонуй, щоби домовитися про зустріч задалегідь. Ти ж не прийдеш сюди тоді, коли мене тут нема?

– Ні, не прийду. Ні за що не прийду.

Баскетбол. Те, що Фергюсон потрапив до шкільної команди іще в десятому класі, було свідченням того, наскільки покращилася його гра за літо. Змагання на відкритих майданчиках були характерні сильною конкуренцією, і трибуни повнилися чорною діворою з бідняцького Гарлему, які ставилися до свого баскетболу вкрай серйозно, бо знали, що добра гра в баскетбол означала потрапляння до шкільної команди, а з шкільної команди можна було потрапити до вузівської команди і отримати шанс вирватися з Гарлему назавжди, і Фергюсон вперто працював над покращенням своїх кидків у кільце та техніки володіння м'ячем. Багато додаткових годин вправлявся він у прийомах гри з одним із охочих хлопчаків з Леннокс-авеню на ім'я Делберт Строган, колегою-нападаючим з сильнішої із тих двох команд, за які грав Фергюсон, і тепер, підрісши іще на два дюйми до п'яти футів і дев'яти з половиною дюймів, він перейшов від вправності до майже бездоганності, а його ноги стали настільки пружкими, що навіть при його рості він міг поцілити м'ячем в кільце один раз із трьох чи двох спроб. Однак проблема з потраплянням до шкільної команди у десятому класі полягала в тім, що тебе автоматично відправляли до другої команди, і ти був приречений протягом всього сезону задовольнятися жалюгідними крихтами, переважну частину часу гріючи своєю сідницею лаву запасних. Фергюсон розумів важливість ієрархії і погодився б на другорядні ролі, якби він не відчував, що був кращим гравцем, аніж нападаючий з першої п'ятірки, старшокласник на ім'я Дункан Найлз, якого часто прозивали Дункан-Мазило, Фергюсон був не просто трохи кращим за нього, а значно кращим. Якби такої думки дотримувався він один, то це було б не так досадно, але так думали майже всі гравці, з яких найголосніше своє невдоволення висловлювали інші бідолахи, серед яких були його старі друзі з минулорічної шкільної команди дев'ятикласників – Алекс Нордстром та Браян Мішевський, яких страшенно обурило рішення тренера всадити Фергюсона на лаву запасних і які постійно нагадували йому про те, як несправедливо вчинив наставник по відношенню до нього, оскільки всім було очевидно: кожного разу, коли перша й друга команди грали між собою на тренуваннях, Фергюсон постійно переважав Мазилу-Дункана за кількістю набраних очок, у техніці володіння м'ячем та у гри під щитом.

Їхній тренер був приголомшливо суперечливим індивідом – напівгенієм та напівідіотом, і Фергюсон ніяк не міг второпати – як цей чоловік ставиться до нього. Колишній зірковий захисник бруклінської команди з коледжу Святого Франциска, одного з найменших католицьких навчальних закладів Нью-Йорка та прилеглих районів, Горацій «Щасливчик» Фіннеган чудово знав гру й був умілим наставником, але, схоже, в усіх інших аспектах його мозок атрофувався, перетворившись на в'язку масу з розплавлених думок-дротів та спалених лінгвістичних трубок. «Станьте в пари по троє», казав наставник хлопцям на тренуваннях, або «Станьте колом, чуваки, на триста шістдесят п'ять градусів», а окрім подібних мовних «перлів», були ще й питання, котрі хлопці любили ставити йому чисто для того, щоби подивитися, як він спантеличено чухатиме потилицю: «Агов, тренере, ви до школи пішки йдете чи берете обід з собою?» Або: «Де спекотніше – в місті чи влітку?» Ці безглузді шедеври завжди спричиняли потрібний ефект: сподіване чухання потилиці, сподіване стенання плечима і сподівану відповідь: «Ви мене вже дістали, хлопці!» З іншого боку, Щасливчик Фіннеган був перфекціоністом, коли йшлося про тонкі нюанси баскетболу, і Фергюсон милувався, як він аж сичав від обурення, коли хтось із гравців партачив вільний кидок («єдиний «вірняк» за всю гру!», або невдало приймав чудовий пас («роззуй очі, вилупку, бо сидітимеш на лаві запасних!»). Він вимагав ефективної й розумної гри, і навіть попри те, що всі насміхалися з нього поза спиною, команда майже завжди перемагала, постійно демонструючи гру значно вищу за свої скромні

можливості. Але все одно Нордстром та Мішевський не переставали переконувати свого друга, щоби він зустрівся приватно з тренером; це не означає, що така розмова неодмінно щось змінить, казали вони, але їм хотілося знати, чому Фіннеган так вперто ставить у стартовий склад явно слабкого нападаючого. Так, команда перемагала майже в кожній грі, але чи не хотілося б Фіннегану, щоби вона перемагала *в кожній грі*?

«Хороше питання», зазначив тренер, коли Фергюсон нарешті постукав йому в двері на початку січня. «Дуже хороше запитання, і я радий, що ти поставив його. Так, навіть ідіоту видно, що ти – кращий за Найлза. Якщо виставити тебе з ним один на один, то невдовзі від нього залишаться лише одні шнурки та калюжка поту на підлозі майданчика. Найлз незграбний. А ти, Фергюсон, ти мов той мексиканець, стрибутий біб в людській подобі, і ти граєш не гірше за будь-кого в першій п'ятірці, але мені на майданчику потрібен незграба. Втім-то й вся штука. Грають п'ять на п'ять, а не один на один – розумієш, куди я веду? Коли решта четверо хлопців гасають по майданчику мов оглашенні, п'ятий має бути лантухом з картоплею, кавалком плоті з кросівками на ногах, великим «ніхто», який займатиме простір і думатиме лише про те, як перетравити спожиті харчі. Розумієш, про що я, Фергюсоне? Ти надто хороший гравець. Якщо я виставлятиму тебе на гру постійно, то все зміниться. Темп стане надто швидким, надто форсованим. У всіх вас почнуться проблеми з серцем та епілептичні напади, і ми почнемо програвати. Ми можемо стати кращою командою, а можемо – і гіршою. Твій час іще прийде, хлопче. Я маю щодо тебе плани, але тільки на наступний рік. Рисунок гри зміниться після того, як пташенята покинуть гніздо, і тоді ти мені знадобишся. Будь терплячим, Фергюсоне. Упирайся на тренуваннях, молися увечері, не чіпай руками свого прутня – і все буде так, як я кажу.

Фергюсону захотілося кинути команду прямо тут і зараз, бо те, що пропонував йому Фіннеган, означало відсутність можливості пограти незалежно від того, як підуть справи протягом решти сезону (звісно, якщо так званий рисунок гри не зміниться й команда не почне програвати), але як же він при здоровому глузді може бажати поразки своїй команді і при цьому залишатися її вірним членом? З іншого боку, Фіннеган все ж таки пообіцяв йому місце в стартовому складі наступного року, і, сподіваючись на цю обіцянку, Фергюсон неохоче проковтнув гірку пігулку і залишився, намагаючись справити враження на Фіннегана й «упираючись» на тренуваннях, хоча увечері не молився, а не чіпати руками свого прутня так і не зміг.

Коли ж розпочався наступний сезон, Фергюсон знову опинився на лаві, і жахливим у цій ситуації було те, що винуватити в ній не можна було нікого, навіть Фіннегана, і особливо Фіннегана. Раптом звідкись несподівано вигулькнув новий хлопець, старшокласник заввишки шість футів і два дюйми, сім'я якого перебралася до Манхеттена з міста Терре-Хот, що в штаті Індіана, і цей здоровенний провінціал на ім'я Марті Вілкінсон виявився настільки хорошим гравцем, настільки кращим за Фергюсона та решту хлопців, що тренеру не залишалось нічого іншого, як поставити його нападаючим у стартовий склад, а другим стартовим нападаючим був вправний та надійний Том Лернер, обраний капітаном на загальних зборах команди, тому місця для Фергюсона в стартовій п'ятірці не лишилося. Фіннеган робив певні спроби збільшити його ігровий час, але п'яти-шести хвилин на гру було явно мало, і Фергюсон відчував, що потроху всихає, сидячи на лаві запасних. Його перетворили на п'яте колесо до воза, на такого собі нестройового стройовика, чий навички потроху сходили нанівець, а наростаюче пригнічення *вбивало його дух*, як він зазнався одного разу своїй матері та вітчиму за вечерею, і тому після чотирьох ігор в новому сезоні, якраз через чотири тижні після вбивства Кеннеді і через без двох днів місяць після отої химерної й моторошної п'ятниці, коли навіть скептичний і несхильний до емоційного навіювання Фергюсон пролив разом з усіма сльози, дозволивши собі піддатися загальному настрою країни й не усвідомлюючи, що вбивство президента було відтворенням вбивства його рідного батька дев'ять років тому, коли увесь жах його особистого горя розігрався в загальнонаціональному масштабі, тобто 20 грудня 1963 року, через кілька

хвилин після закінчення гри, Фергюсон увійшов до кабінету тренера і заявив, що іде з команди. Нічого особистого, ніяких образ, зазначив він, просто мені все це обридло. Фіннеган сказав, що розуміє його, що, мабуть, було правдою, вони потиснули один одному руки – і на тому все скінчилося.

Невдовзі він опинився в команді ліги, яку спонсорувала Вест-сайдська асоціація молодих християн. То також був баскетбол, йому також подобалося грати, але навіть попри те, що його вважали найсильнішим гравцем команди, все було інакше, не могло не бути інакше, бо змінилося назавжди. Більше не було червоно-жовтих уніформ. Більше не було автобусних поїздок. Їхні фанати більше не вітали їх бадьорими вигуками з трибун. А Чакі Шоултер більше не гепав у свій бас-барaban.

На початок 1964 року майже сімнадцятирічний Фергюсон вже встиг опублікувати іще з десяток кінооглядів під наставництвом містера Данбара, часто з допомогою Гіла, в таких аспектах, як прозовий стиль, манера висловлення думок і завжди нагальна проблема, яка полягала в тім, щоби чітко усвідомити, що хочеш сказати, а потім сказати це якомога виразніше й дохідливіше. Зазвичай його статті торкалися по черзі то американських тем, то іноземних, наприклад, після дослідження мови в комедіях з участю Вільяма Клода Філдса йшла рецензія на «Семеро самураїв» або на індійський фільм «Пісня дороги», за «Прогулянкою під сонцем» слідували «Аталанта» і «Я – втікач-каторжанин», за яким ішло «Солодке життя». То був елементарний різновид критики, спрямований не на судження про ті чи інші аспекти фільму, а на передачу емоцій, котрі виникали під час його перегляду. Мало-помалу його твори поліпшувалися, мало-помалу його дружба з вітчимом поглиблювалася, і чим більше Фергюсон ходив у кіно, тим більше йому хотілося дивитися його, бо відвідини кінотеатру були не стільки потребою, скільки пристрастю, і чим більше фільмів він споживав, тим більшим ставав його апетит до їх перегляду. Серед кінотеатрів, котрі Фергюсон відвідував найчастіше, були «Нью-Йоркер» на Бродвеї (буквально за кілька кварталів від його квартири), «Симфонія», «Олімпія» та «Маяк» на Верхньому Вест-сайді, «Елджин» в Челсі, «Блікер-стріт» та «Сінема-Віллідж» в центрі міста, «Париж» поруч з готелем «Плаза», «Карнегі» біля Карнегі-холу, «Баронет», «Корона», а також «Сінема» 1-й і 2-й в районі Іст-Сикстіз; після перерви в кілька місяців він знову сходив до «Талії», де після дванадцяти відвідин йому належало натрапити на Енді Коена. На додаток до комерційних кінотеатрів був також Музей сучасного мистецтва – незамінний ресурс класичних фільмів, і тепер, коли Фергюсон мав членську картку (подарунок від Гіла та матері на знак його шістнадцятиріччя), він міг ходити на будь-який з цих фільмів просто пред'являючи цю картку на вході. Скільки ж фільмів передивився він за отой відрізок часу з жовтня 1962 року по січень 1964-го? Якщо брати в середньому по два фільми щосуботи й щонеділі та іще один у п'ятницю, то виходила загальна цифра в триста фільмів – аж шістсот годин, просиджених у темряві, тобто двадцять п'ять повних діб, враховуючи хвилини, втрачені через сон чи п'яне забуття – майже місяць свідомого життя з тих п'ятнадцяти, що процокали в небуття.

Він викуриє також іще одну тисячу цигарок (як з Емі, так і без неї) і продовжив свій роман з міцними алкогольними напоями, випивши наступного року триста склянок шотландського віскі найкращих сортів під час суботніх гулянок, влаштованих Террі Міллзом та його так само розпусними послідовниками. Фергюсон більше не блював на килими з перепоею, а просто «від'їжджав» тихо й задоволено в куточку кімнати, цілеспрямовано прагнучи алкогольного забуття, щоби вигнати зі своїх думок померлих і пробклятих, дійшовши висновку, що життя без прикрас є надто жахливим, аби його спокійно сприймати, і що споживання рідин, призначених для притуплення почуттів, вносить спокій в його розбурхане серце, але при цьому було важливо проявляти обережність і не заходити надто далеко. Саме тому п'янки планувалися тільки на уїк-енд, і то не на кожний уїк-енд, а через один, і Фергюсону було дивно, що він

ніколи не прагнув алкоголю, допоки він не з'являвся у нього перед очима, і навіть тоді він міг запросто відмовитися від нього, але після першого ковтка зупинитися він вже не міг, допоки не напивався п'яним мов чіп.

В ті суботні й недільні гулянки «косячок» ставав дедалі доступнішим, але Фергюсон вирішив, що куріння марихуани – то не для нього. Після трьох-чотирьох затяжок речі абсолютно несмішні починали здаватися йому страшенно смішними, і в нього починався неконтрольований напад хихотіння. Потім з'являлося відчуття невагомості, а також повної глупоти й тупизни, чийм неприємним результатом ставало те, що ці відчуття вкидали його назад в дитинство, роблячи з нього таку собі дитячу копію, але Фергюсон намагався відразу ж подорослішати знову, при цьому більше падаючи, аніж стоячи на ногах. Йому не хотілося знову перетворюватися на малого хлопця, і тому він став уникати «травички» й повернувся до алкоголю, вважаючи за краще напиться, аніж обкуритися, бо саме алкоголь давав йому змогу почуватися дорослим.

Немаловажним, вірніше, найважливішим було те, що протягом цих п'ятнадцяти місяців він ще шість разів побував у закладі мадам М. Міг би ходити туди частіше, але двадцять п'ять доларів становили чималу проблему, оскільки щотижня йому видавали на кишенькові витрати п'ятнадцять доларів, а роботи він не мав і не міг мати (бо батьки хотіли, щоби він зосередився на навчанні), тому після того, як він витратив свої перші двадцять п'ять доларів у жовтні 1962 року, його банківський рахунок залишався геть порожнім аж до березня 1963-го, коли матір виписала йому чек на сто доларів на додачу до подарованої членської картки, яких вистачило на чотири зустрічі з Джулією в апартаментах на Західній Вісімдесят другій вулиці, але решта два візити були оплачені за рахунок заволодіння речами, котрі йому не належали, і їх конвертації на гроші. То був кримінальний акт, який терзав Фергюсона й гриз його заплямовану совість, але секс був для нього таким важливим, таким фундаментальним для його психологічного добробуту, такою беззаперечно єдиною річчю, яка втримувала його від руйнації, що він не міг не проміняти свою душу на кілька хвилин, проведених в обіймах Джулії. Бог помер вже кілька років тому, але до Манхеттену повернувся диявол, і його присутність відчувалася особливо сильно в північному секторі мікрорайону.

Він завжди приходив до Джулії, тому що вона була однозначно найгарнішою й найпривабливішою з дівчат, котрі працювали в місіс М., а після того, як вона збагнула, наскільки юним був Фергюсон (коли він прийшов перший раз, то Джулія подумала, що йому сімнадцять, а не п'ятнадцять), її ставлення до нього пом'якшилося до чогось на кшталт жартівливої товариськості, і вона, спостерігаючи, як його кінцівки продовжують виростати з кожним наступним візитом, ставилася до нього не те щоби з ніжністю чи любов'ю, але достатньо приязно, щоби ухилитися від правил і дозволяти цілувати себе в губи, коли йому хотілося, і навіть встромляти язика глибше в рот. З Джулією було гарно ще й тому, що вона ніколи не говорила про себе й ніколи ні про що його не питала (за винятком віку), тому окрім того, що кожного вівторка та п'ятниці Джулія працювала на місіс М., Фергюсон про життя Джулії не знав нічого, наприклад, чи працювала вона проституткою в інших салонах міста, чи ті два дні в апартаментах місіс М. допомагали їй оплачувати навчання в коледжі, можливо, навіть і Сіті-коледжі – хтозна, де вона сиділа поруч з Енді Коеном на семінарі з російської літератури. А може, вона мала приятеля, або чоловіка, або маленьку дитину, або двадцять три брата та сестри, або планувала пограбувати банк чи перебратися до Каліфорнії, чи повечеряти пирогом з куркою. Він інстинктивно розумів, що краще було не знати, краще було лише займатися сексом і тільки сексом, який він визнав таким приголомшливо приємним, що двічі за ці п'ятнадцять місяців свідомо порушив закон: заходив до книгарень Верхнього Вест-сайду в шерстяному пальті поверх піджака з численними кишнями і наповнював їх всі різними книжками в м'яких обкладинках, в яких потім робив багато написів та загнутих сторінок і продавав до букністичної крамниці напроти кіно-театру «Колумбія» за чверть ціни, вказаної на обкладинці. Заради грошей для сексу з Джулією Фергюсон вкрав і перепродав десятки класичних романів.

Він би радо зайнявся сексом шістдесят разів, а не шість, але одного лише усвідомлення, що Джулія завжди буде неподалік, якщо йому сильно приспічить, було достатньо, аби вбити в ньому будь-який інтерес бігати за дівчатами в його школі, за п'ятнадцяти- й шістнадцятирічними створіннями, які ляскали його по невгамовних і допитливих руках, коли він намагався зняти у кого-небудь з них светр, ліфчик або трусики, жодна з них не пройшлася б голяка перед ним так, як це робила Джулія, жодна з них не дозволила б йому проникнути до внутрішнього святилища свого жіночого «я», і навіть якщо припустити, що таке могло трапитися, то довелось б виконати безліч роботи, аби досягти того, що він уже отримував від Джулії, причім з нею йому ніколи не довелось б страждати від трагедії розбитого серця, яка неодмінно сталася б, якби він запав на одну з отих «пристойних» дівчат, жодну з яких він все одно не любив, за винятком Емі, яку Фергюсон обожнявав, яка ходила не до Ріверсайдської академії, а навчалася в середній школі Хантера в іншому районі міста, Емі, його улюблена кузина, втрачена й знову знайдена, кузина з цигарками без фільтра та гучним сміхом, вона була єдиною вартою зусиль та ризику, єдина дівчина, секс із якою означав би також і кохання, бо за останні п'ятнадцять місяців все змінилося, світ його бажань перевернувся догори ногами, і одна за одною Ізабелла Крафт, Сідні Міллбенкс та Вівіан Шрайбер зникли з його нічних мрій, і лишилося тільки двоє, котрі продовжували приходити до нього вночі: хлопець Шнайдерман та дівчина Шнайдерман, такі несамовито бажані Джим та Емі. Щоночі хтось із них заповзав до нього в ліжко, спершу Джим кілька ночей поспіль, потім – Емі, і в цьому, вважав Фергюсон, був певний сенс, бо він, розділений навпіл, так і не вирішив – хто він такий, він, майже сімнадцятирічний Арчібальд Ісаак Фергюсон, відомий також як схиблений на проститутці сексуальний маніяк та дрібний злодюжка, колишній гравець шкільної баскетбольної команди та позаштатний кінокритик, двічі знехтуваний залицяльник своїх зведених кузена й кузини, а також вірний син своєї матері Рози та названий син свого вітчима Гіла, які попадали б непритомні, якби дізналися про нього всю правду.

Коли наприкінці лютого старий Шнайдерман врізав дуба, в квартирі на Ріверсайд-драйв зібралася на поминки невеличка компанія, невеличка тому, що овдовілий батько Гіла протягом останніх двадцяти років нових друзів не завів, а більшість старих друзів на той час вже встигли відбути до перманентних помешкань, де ніхто не порушував їхній вічний спокій. Компанія налічувала близько двох десятків людей, включно з доньками Гіла – Маргарет та Еллою, які вперше після осені 1959 року з'явилися в кругу сім'ї в супроводі своїх свіжоспечених чоловіків, опецькуватих та лисючих, один з яких вже встиг зробити Маргарет вагітною, і Фергюсон, попри свою упередженість до них, мусив визнати, що названі сестри не виявляли до його матері жодних ознак неприязні – і правильно робили, бо ніщо так не втішило б Фергюсона, як можливість вчинити скандал і шугонати їх підсрачниками з помешкання; то був, зважаючи на обставини, абсолютно недоречний та несамовитий імпульс. Спершу Фергюсон, простоявши на лютовому холоді близько години, коли старого цапа ховали на цвинтарі, був збуджений та *заведений*, як сказав би Щасливчик Фіннеган, можливо тому, що йому пригадалася запальна й скандальна вдача свого нерідного діда, а може, кожна смерть нагадувала йому про смерть рідного батька, але на той час, коли родичі та знайомі померлого повернулися до помешкання, Фергюсон почувався достатньо нещасним, щоби швидко пропустити дві склянки віскі на порожній шлунок, які, мабуть, і спричинили подальші події, бо коли поминки почалися, він став викидати коники, причому настільки нахабно й недоречно, що він і сам не втратив – чи то він з глузду з'їхав, чи то випадково розв'язав загадку всесвіту.

А трапилося ось що. *По-перше*: Кожен з присутніх стояв або сидів у вітальні, страви споживалися і напої випивалися, а поміж парами та більшими групами людей велися розмови. Фергюсон, побачивши Джима, який стояв в кутку біля фронтального вікна і розмовляв зі своїм батьком, пробрався у той куток і спитав Джима, чи може він поговорити з ним сам на сам.

Джим погодився, і вони пішли коридором до Фергюсонової спальні, де він, без жодного слова і будь-якої преамбули, обійняв Джима, зізнався йому у вічному коханні, сказав, що готовий за нього померти. І перш ніж Джим встигнув відповісти, Фергюсон, який вже доріс до шести футів, вкрив обличчя Джима, який був заввишки шість футів і один дюйм, численними поцілунками. Добродушний Джим не був ані шокований, ані розлючений. Він, напевне, припустив, що Фергюсон або випив зайвого, або був чимось серйозно засмучений, тому він обійняв свого молодшого кузена, міцно притиснув до себе і сказав: «Я теж тебе люблю, Арчі. Ми з тобою – друзі навіки». *По-друге*: Півгодини потому кожен з присутніх і досі стояв або сидів у вітальні, страви і досі споживалися й напої випивалися, а поміж парами та більшими групами людей і досі велися розмови. Фергюсон, побачивши Емі, яка стояла в кутку біля фронтального вікна і розмовляла зі своєю кузиною Еллою, пробрався у той куток і спитав Емі, чи можна з нею поговорити сам на сам. Емі погодилася, і вони пішли удвох коридором до Фергюсонової спальні, де він, без жодного слова й будь-якої преамбули, обійняв Емі, зізнався їй у вічному коханні й сказав, що готовий за неї померти. І перш ніж Емі встигла відповісти, Фергюсон поцілував її в губи, а Емі, яка вже була знайома з губами Фергюсона завдяки їхнім численним поцілункам в давно минулі дні їхньої перед-підліткової амурної інтрижки, розкрила свого рота й дозволила Фергюсону пірнути туди своїм язиком, а через мить обхопила свого кузена руками й вони удвох упали на ліжку, де Фергюсон заліз Емі під спідницю й почав терти рукою їй між ногами в панчохах, а Емі залізла рукою Фергюсону в труси й вхопила його затверділий пеніс. Після того, як вони таким чином задовольнили один одного, Емі посміхнулася Фергюсону й сказала: «Мені так приємно, Арчі. Нам вже давно треба було цим зайнятися».

А після цього все пішло на покращення. Вочевидь, кричуща й соціально-неприйнятна поведінка не завжди буває кричущою й соціально-непринятною, бо Фергюсон примудрився не лише відкрити своє серце й заявити про кохання до двох Шнайдерманів – в результаті такого демаршу його дружба з Джимом лише зміцнилася, а Емі знову стала його близькою подругою. Через тиждень після похорон матір з Гілом подарували йому на день народження двісті доларів, але гроші на Джулію були йому більше не потрібні, і він міг витратити їх на Емі. І Фергюсон купив їй чудову нижню білизну для тих ночей, коли Гіл з матір'ю виїжджали кудись у гості, або тих ночей, коли у гості вибиралися батьки Емі, або тих ночей, коли в гості вибиралися батьки їхніх друзів, і ті надавали їм кімнату, де вони могли кілька годин побути разом. Їхні стосунки значно покращилися тепер, коли він писав свої кіноогляди, і Емі побачила, що Фергюсон не був бовдуром, яким вона його вважала, раптом вона почала поважати його, раптом для неї перестало мати значення те, що він не цікавився політикою, бо він був хлопцем *фільмів*, хлопцем *мистецтва*, хлопцем *ніжним і чутливим*, і її це цілком влаштовувало, а приємною несподіванкою стало для них відкриття того факту, що кожен з них вже втратив свою цноту, що їм уже було не страшно, і що вони на той час пізнали вже достатньо багато, аби знати, як зробити один одному приємно, бо це, безперечно, є найголовнішим – бути щасливим у ліжку з людиною, яку ти кохаєш і яка кохає тебе, тому певний час Фергюсон носив у собі відчуття, що таки дійсно – кинувшись в обійми Джиму та Емі, він *розгадав таємницю всесвіту*.

Звісно, так не могло тривати довго, велике кохання невдовзі треба було відкласти убік або навіть забути назавжди, бо Емі на цілий рік випереджала його в школі і восени мала поїхати навчатися до Вісконсінського університету, не до ближнього Барнарду, як вона спершу планувала, а до далекої американської тундри, бо Емі, після *довгих тижнів болісного самокопання*, вирішила, що має поїхати від матері якомога далі. Фергюсон благав її не їхати туди, реально став навколішки й вмовляв, але заплакана Емі сказала, що не має вибору, бо в Нью-Йорку їй буде *дихати нічим* з-за матері, яка безперервно втручалася в її життя, тому хоч як би сильно не кохала вона свого любого Арчі, вона мусить їхати, мусить боротися за своє життя, мусить просто взяти й поїхати, нікому не дозволяючи відмовити її від цього. Та розмова стала початком кінця, першою стадією демонтажу того ідеального світу, який вони для себе створили, і

через те, що наступного дня починався уїк-енд, на який Емі збиралася – бо давно планувала – поїхати в гості до свого брата в Кембридж, Фергюсон того квітневого п'ятничного вечора опинився сам-один в Нью-Йорку, і він, який з часу похорон старого скандаліста не випив ані краплини алкоголю і жодного разу не побував на непристойних вечірках, взяв та й пішов на одну з тих непристойних вечірок і упився до такого ступору, що проспав шкільний екзамен, який мав початися в понеділок рівно о дев'ятій ранку.

Цей екзамен можна було здати восени, але матір з Гілом дуже розсердилися на нього через таку *безвідповідальність*, і хоча Фергюсон не міг винуватити їх за гнів, спричинений його неспроможністю прийти на екзамен, цей гнів все одно вжалив його, вжалив значно сильніше, аніж мав би, і вперше в житті Фергюсон почав усвідомлювати, наскільки вразливим він був, наскільки важко було йому вибратися навіть з найменшого конфлікту, особливо з конфліктів, спричинених власними вадами й дурощами, бо річ була в тім, що він потребував любові, любові більшої, аніж потребували інші люди, потребував любові абсолютної й безоглядної кожну хвилину свого життя, йому треба було, щоби його любили навіть тоді, коли він робив речі, які унеможлилювали любов до нього, особливо коли здоровий глузд вимагав не любити його, і, на відміну від Емі, яка відштовхувала матір від себе, Фергюсон ніколи не відпускав матір від себе, свою матір, яка не заважала йому дихати, і чия любов була для нього джерелом всього життя, тому для нього бачити, як вона хмуриється на нього або через нього засмучується було все одно, що куля у серце.

Кінець настав на початку літа. Не восени, коли Емі мала їхати до Вісконсіна, а на початку липня, коли вона вирушила в двомісячний турпохід Європою з однією зі своїх подруг, іще одною дівчиною-вундеркіндом на ім'я Моллі Дівайн, яка також навчалася в школі Хантера. Пізніше того ж тижня Фергюсон подався до Вермонту. Матір та вітчим задовольнили його бажання послідувати прикладу Емі й взяти участь в поглибленій програмі вивчення французької мови в Гемптон-коледжі. То була дійсно хороша програма, і за ті тижні, що Фергюсон там пробув, його французька поліпшилася надзвичайно, але то було літо без сексу, заповнене страхом перед тим, що чекало його в Нью-Йорку після повернення: прощальний поцілунок Емі, а потім – саме прощання, неминуче прощання.

А після того, як Емі полетіла до Медісона в штаті Вісконсін, Фергюсон став поважним старшокласником, *перед яким відкривалося неозоре життя* – як запевняли його вчителі, родичі і кожен зустрічний дорослий, але він щойно втратив своє єдине кохання, і тому слово *майбутнє* не існувало для нього в жодному зі словників у всьому світі. Майже неминуче його думки знову обернулися до Джулії. Звісно, то не було кохання, але, принаймні, то був секс, а секс без кохання все одно краще, ніж повна відсутність сексу, особливо коли жодної книги не потрібно було красти, щоби за нього платити. До того часу більшої частини грошей, подарованих Фергюсону на день народження, вже не було. Він потратив її весною на парфуми та спідню білизну для Емі, а також на походи з нею до ресторану, де вони наминали спагеті. Але у нього іще залишалося тридцять вісім доларів, яких було більш ніж достатньо для того, щоби погостити в апартаментах на Західній Вісімдесят другій вулиці. І Фергюсон відкрив для себе іще один антагонізм, притаманний дорослим чоловікам: Може, твоє серце й розбите, але твої яйця наказують тобі забути про серце.

Він зателефонував місіс М., сподіваючись призначити на п'ятницю побачення з Джулією, і хоча місіс М. не відразу пригадала, хто він такий (бо з часу його останнього візиту минуло кілька місяців), але Фергюсон нагадав їй, що він – отой молодий хлопець, який сидів у вітальні, теревенячи з дівчатами, коли раптом прийшов поліцай за своїм щотижневим конвертом і вигнав його із закладу. А, і дійсно, було таке, сказала місіс М. Тепер пригадала. Школярник Чарлі. Ми так тебе звали зазвичай.

– А як там Джулія? – поцікавився Фергюсон. – Можна зустрітися з нею у п'ятницю?

– Джулії тут вже немає, – відповіла місіс М.

– А де ж вона?

– Хтозна. Кажуть, що вона на героїн підсіла, хлопчику. Сумніваюся, що ми побачимо її знову.

– Який жах!

– Та ото ж. Дійсно жах, але чим ми можемо зарадити? Зараз у нас працює іще одна чорна дівчина. Значно гарніша за Джулію. Справніша й розумніша. Її звуть Сінтія. Тебе записати до неї?

– А яка різниця – чорна чи не чорна?

– Я гадала, що тобі подобаються чорні дівчата.

– Мені подобаються всі дівчата. Просто сталося так, що мені тоді сподобалася саме Джулія.

– Ну, якщо тобі до вподоби всі дівчата, тоді жодних проблем немає. Зараз у нас повний комплект.

– Я подумаю, – сказав Фергюсон. – Зателефоную пізніше.

Він поклав слухавку і протягом наступних тридцяти-сорока секунд разів тридцять-сорок повторив: «Який жах, який жах, який жах!», відганяючи від себе видіння обм'яклого тіла Джулії в стані героїнового забуття і сподіваючись, що відомості, які отримала місіс М., були хибними, і що насправді Джулія більше не працювала тому, що закінчила Сіті-коледж з відзнакою в філософії і збиралася писати свою докторську дисертацію в Гарварді. А потім він уявив собі, що Джулія лежить мертва й залякла на голому матраці в тьмяній кімнаті якогось дешевого готелю, і в очах у нього ненадовго виступили сльози.

Тиждень потому Фергюсон вже був готовий спробувати себе з Сінтією або з ким завгодно у закладі місіс М, хто мав дві руки, дві ноги, а також те, що хоча б віддалено нагадувало жіноче тіло. На жаль, він вже потратив решту своїх подарункових грошей на платівки, які йому приспічило купити в крамниці Sam Goody's, і змушений був знову вдатися до не надто привабливих методів роздобування грошей. Тому теплим п'ятничним днем на початку жовтня, за день до повторного шкільного екзамену, він вдягнув свій злодійський прикид – шерстяне пальто та теплий піджак з численними кишнями – і увійшов до книжкової крамниці напроти Колумбійського університету, яка називалася «Книжковий світ». Ця назва так потужно нагадала Фергюсону згорілий магазин його батька «Домашній світ», що він спершу завагався – заходити туди чи не заходити, але, переборовши докори сумління, все ж таки зайшов, але коли він став біля полиці художньої літератури з книгами у м'якій обкладинці й почав розсовувати по кишнях романи Діккенса й Достоевського, чиясь рука зненацька штурхонула його в плече, а у вусі в нього загримів чийсь голос: «Попався, вилупку! Ані руш!» Отак жалюгідно й подурному завершилася фергюсонівська операція з незаконного заволодіння книжками – який же ідіот буде вдягати шерстяне пальто, коли на дворі тепло, як влітку?

На нього осатаніло накиннулися й добряче потовкли. Епідемія книжкових крадіжок, яка ширилася містом, поставила багатьох книжкових продавців на грань банкрутства, і тому правоохоронцям треба було когось показово покарати, і власник «Книжкового світу», ситий по горло тим, що коїлося з його бізнесом, покликав поліцаїв і сказав їм, що хоче, аби когось покарали в судовому порядку. Дарма, що у кишні Фергюсона було лише дві тоненьких книжечки – «Олівер Твіст» і «Нотатки з підпілля» – хлопець виявився крадієм і мав бути покараний. Тому ошелешеного й приниженого Фергюсона заарештували, вдягли на нього кайданки і відвезли в патрульному авто до місцевого відділку поліції, де його зареєстрували, сфотографували в трьох ракурсах (при цьому він тримав перед собою табличку зі своїм ім'ям) і взяли у нього відбитки пальців. Потім його посадили до камери, де вже сиділи сутенер, торговець наркотиками та чоловік, який вдарив ножем свою дружину, і наступні три години Фергюсон просидів там, чекаючи, поки за ним прийде поліцай і відведе його до судді. Той суддя, Самуель Дж. Вассерман, мав повноваження зняти звинувачення й відпустити Фергюсона додому, але він не зробив

цього, бо також вважав, що когось треба показово покарати, а хіба ж можна знайти для цього кандидатуру кращу за Фергюсона – сопливого шмаркача з заможної родини, який навчався в так званій «прогресивній» приватній школі і порушив закон просто так, із суто спортивного інтересу? І суддя гепнув молотком. Суд було призначено на другий тиждень листопада, і Фергюсона випустили без застави – за тої умови, що його візьмуть на поруки батьки.

Батьки. Їх викликали, і вони стояли удвох в кімнаті судових засідань, коли Вассерман призначив дату суду. Матір беззвучно плакала, повільно хитаючи головою, неначе й досі не в змозі усвідомити те, що він накоїв. Гіл не плакав, але також хитав головою, і з виразу його обличчя Фергюсон збагнув, що вітчим був не проти вліпити йому запотиличника.

– Книги, – мовив Гіл, коли вони стояли утрюх на тротуарі, чекаючи на таксі. – Про що ти думав, заради всього святого? Хіба ж я не дарував тобі книги? Я ж дарував тобі всі книги, які тільки були тобі потрібні. На біса ти їх крав?

Фергюсон не міг розповісти йому про місіс М., про апартаменти на Західній Вісімдесят другій вулиці, і про гроші, які він сподівався виручити, щоби переспати з проституткою, не міг розповісти йому про те, що вже семеро разів побував у зниклої повії-наркоманки на ім'я Джулія, про ті книги, вкрадені раніше, тому він збрехав – мовляв, то у них з друзями гра така була. Свого роду випробування на сміливість – хто більше книжок поцупить.

– Хороші ж у тебе друзі, – зазначив Гіл. – І гра хороша – аж далі нікуди.

Вони увібралися втрюх на задне сидіння таксі, і раптом Фергюсон відчув, як все у ньому обм'якло й обрушилося, неначе під шкірою у нього не було кісток. Він прихилився головою до матиного плеча й заплакав.

– Мені треба, щоби ти мене любила, мамо, – сказав він. – Я не знаю, що зі мною буде, якщо ти мене не любитимеш.

– Я люблю тебе, Арчі, – сказала матір. – І любитиму завжди. Я просто більше не розумію тебе.

В усьому цьому сум'ятті Фергюсон геть забув про повторний екзамен, який він мав здавати того ж ранку, а матір з Гілом забули також. Минали дні, і він казав собі: «Та то таке, не має значення», бо річ була у тім, що ідея коледжу втратила для нього свою привабливість, а зважаючи на те, що школу він недолюбливав завжди, перспектива не піти до школи наступного року постала перед ним як те, про що слід було ретельно подумати.

Наступного тижня, коли стало відомо про конфлікт Фергюсона з законом, Ріверсайдська академія проявила ініціативу й відсторонила його на місяць від занять, бо такий крок був передбачений підзаконними актами кодексу, яким регулювалася поведінка учнів та студентів. Протягом цього часу Фергюсон мав вчити шкільний матеріал і виконувати домашні завдання, бо інакше ризикував бути вигнаним після повернення. Директор сказав також, що йому доведеться також знайти собі роботу.

– Яку роботу? – поцікавився Фергюсон.

– Фасувати бакалійні товари в крамниці «Gristedes» на Колумбус-авеню, – відповів директор.

– А чому, власне, там? – запитав Фергюсон.

– Тому, що власником цієї крамниці є батько одного з наших учнів, і він хоче, щоби ти попрацював у нього під час відсторонення від занять.

– А мені платитимуть? – поцікавився Фергюсон.

– Так, платитимуть, але грошей ти не побачиш. Всі вони підуть на благодійні пожертви. Ми вважаємо, що Американська асоціація книжкових продавців буде достойним одержувачем цих грошей. Як ти на це дивишся?

– Обома руками за, містере Бріггс. Гадаю, що це – прекрасна ідея.

У листопаді головуючий суддя, Руфус П. Нолан, визнав Фергюсона винуватим по всіх пунктах і засудив його до піврічного ув'язнення в колонії для неповнолітніх злочинців. Суворість вироку зависла в повітрі на три-чотири секунди, довгі, як години та роки, а потім суддя додав: «Вирок є умовним».

Юридичний представник Фергюсона, молодий адвокат у кримінальних справах, якого звали Десмонд Кац, попросив, щоби ганебну пляму вироку не вносили до особистої справи його клієнта, але Нолан відмовив йому. Він сказав, що й так виявив нехарактерну для нього поблажливість, ухваливши такий вирок, тому хороший адвокат мав би зупинитися й не випробувати долю. Суддя далі сказав, що Фергюсон скоїв вкрай огидний злочин. Йому, сину привілейованих батьків, здавалося, що він – вищий за закон, і що красти книги – це не більше ніж забава, тоді як його нахабна неповага до приватної власності та жорстока байдужість до прав інших людей продемонстрували ницість духу, яку слід поборювати з усією належною жорсткістю, щоби *задушити ці кримінальні схильності в зародку*. Як особа, що вчинила злочин вперше, Фергюсон заслуговує на ще один шанс. Але він також заслуговує на запис в особистій справі, щоби надалі двічі подумати, перш ніж знову викинути подібного коника.

Два тижні потому Емі написала йому, що покохала іншого, якогось студента старшого курсу на ім'я Рік, і що вона не приїде на різдвяні канікули додому, бо Рік запросив її провести цей час разом з ним в його родинному помешканні в Мілвокі. Вона сказала, що жалкує, повідомляючи йому таку неприємну новину, але рано чи пізно щось подібне все одно мало статися, що їй було дуже гарно з ним в оті незабутні весняні тижні, і що вона й досі його кохає й сподівається, що вони назавжди залишаться *найліпшими кузенами-друзями у всьому світі*.

У постскрипті Емі додала, що з великим полегшенням дізналася про те, що його не запроторять за ґрати. «Такий дурний випадок», написала вона. «Книги крадуть усі, а попався лише ти один».

Фергюсон розпадався на частини.

Він знав, що має опанувати себе, інакше його руки й ноги повідпадають від тіла, й решту року він проіснує, звиваючись на землі, мов хробак.

У суботу, порвавши листа від Емі й спаливши його в кухонній раковині, він просидів чотири кіносеанси у трьох різних кінотеатрах з післяобідньої пори й до десятої вечора: подвійний сеанс в «Талії» та по одному фільму в «Нью-Йоркері» та «Елджині». В неділю він висидів іще чотири. Всі ці вісім фільмів так переплуталися в його голові, що він, засинаючи увечері в неділю, вже не міг відрізнити їх один від одного. Він вирішив, що відтепер буде занотовувати враження від кожного фільму, що подивиться, на одній сторінці, а ці сторінки зберігатиме в папці-реєстраторі на своєму робочому столі. То був один із способів триматися за життя замість втрачати його. Так, пірнати в темряву можна, але при цьому слід мати свічку в руці та коробку сірників у кишені.

У грудні Фергюсон опублікував в газеті містера Данбара дві нові статті – одну велику про три не-вестерна режисера Джона Форда («Молодий містер Лінкольн», «Якою зеленою була моя долина», і «Грона гніву») та одну – коротку про фільм «У джазі лише дівчата», яка майже не торкалася сюжету і була присвячена чоловікам, переодягненим в жінок, та напівголому тілу Мерілін Монро, яке проглядало крізь прозоре плаття.

Іронія полягала в тім, що відсторонення від занять не зробило його парією. Якраз навпаки – воно явно підвищило його статус серед приятелів-хлопців, котрі тепер вбачали в ньому сміливого бунтівника, *крутого мужика*, і навіть дівчата після того, як Фергюсона офіційно визнали небезпечною персоною, почали на нього задивлятися. Його цікавість до цих дівчат зникла іще в п'ятнадцятирічному віці, але з кількома із них він спробував був зустрічатися,

щоби подивитися, чи зможуть вони відволікти його від думок про Емі. Не змогли. Цього не вдалося зробити навіть Ізабеллі Крафт, коли він її обнімав і цілував, і Фергюсон збагнув, що знадобиться час, багато часу, перш ніж він знову зможе вільно дихати.

Коледжу не буде. Таким було його остаточне рішення, і коли він сказав матері та Гілу, що не буде подавати заявку на проходження екзамену в січні і не збирається посилати заявку до Амхерста, Корнела, Принстона і до жодного іншого вузу, про які вони говорили протягом останнього року, то вони витріщилися на нього так, наче він щойно заявив про своє бажання покінчити життя самогубством.

– Ти навіть не розумієш, що кажеш, – мовив Гіл. – Тобі не можна переривати свою освіту.

– А я й не перериватиму її, – відповів Гіл. – Я просто продовжуватиму її в інший спосіб.

– Але ж де, Арчі? – поцікавилася матір. – Ти ж не збираєшся всю решту життя просидіти в цій квартирі?

Фергюсон розсміявся.

– Цікава думка, – сказав він. – Ні, я тут не залишуся. Звісно, я тут не залишуся. Я хотів би податися до Парижа, за умови, що зможу закінчити школу, і за умови, що на честь закінчення школи ви відзначите мене подарунком, якого вистачить на придбання дешевого квитка на чартерний рейс в один кінець.

– Ти забув про війну, – сказав Гіл. – Щойно ти закінчиш школу, як тебе загребуть до війська й відправлять до В'єтнаму.

– Ні, не загребуть, – запевнив його Фергюсон. – Не насміляться.

Цього разу Фергюсон не помилився. Шість тижнів потому, як він з горем пополам закінчив школу, помирився з Емі, благословив Джима на його шлюб з Ненсі Хаммерштайн, пережив несподівано емоційний та приємний весняний роман зі своїм добрим приятелем Браяном Мішевським, роман, який переконав Фергюсона, що він дійсно був створений кохати як чоловіків, так і жінок, і що його життя буде складнішим за життя інших людей через його двоїсту природу (а може, й цікавішим та емоційнішим – хтозна), встиг написати до кінця навчального року кілька нових статей для газети містера Данбара, додав майже сто сторінок до своєї пухкенької папки-реєстратора, попрацював з Гілом над списком рекомендованої літератури для першого року його самоосвіти як студента, не зарахованого до жодного коледжу чи університету, сходив до крамниці «Gristedes» на Колумбус-авеню, щоби потиснути руки своїм колишнім напарникам, вибачився перед власником Джорджем Тайлером за те, що цупив його книги, усвідомив, як йому поталанило, що його спіймали, але суворо не покарали, присягнувся собі більше ніколи нічого не красти, Фергюсон отримав «вітального» листа від уряду Сполучених Штатів, який наказав йому з'явитися до призовної комісії на Вайтхол-стріт для медичного огляду, який він, зайве казати, пройшов, бо був здоровим молодиком без фізичних вад та патологічних відхилень, але через те, що Фергюсон мав судимість і через те, що він відверто зізнався психіатру, що його вабили як жінки, так і чоловіки, влітку того ж року йому видали новий військовий квиток, де на першій сторінці була надрукована його нова категорія: 4-Н.

Це означало, що його визнали непридатним до військової служби.

А чотири «Н» здогадно означали таке: Нікчема, нероба, нездара – і незакріпачений. Себто вільний.

4.4

За свої три роки старшокласником в передмістях Нью-Джерсі шістнадцяти-, сімнадцяти- і вісімнадцятирічний Фергюсон почав писати двадцять сім оповідань, закінчив дев'ятнадцять з них і щодня проводив щонайменше годину зі своїми, як він їх називав, *робочими зошитами*, які заповнював різноманітними писемними вправами, котрі придумав сам для себе, щоби *зберігати гостроту ока, копати глибоко і намагатися удосконалюватися* (як він колись пояснив Емі). В тих зошитах було таке: описи фізичних предметів, краєвидів, ранкового неба, людських облич, тварин, гри світла на снігу, звуків дощу по склу, запахів дерева, що горить, те відчуття, коли йдеш крізь туман або прислухаєшся, як вітер свистить у гілках дерев; монолози, мовлені голосами інших людей, щоби стати цими іншими людьми або принаймні краще їх зрозуміти (наприклад батька, матір, вітчима, Емі, Ноя, вчителів, шкільних друзів, містера та місіс Федерман), але й невідомих та далеких незнайомців, таких як Й. С. Бах, Франц Кафка, дівчина на касі в місцевому супермаркеті, кондуктор в потязі компанії «Ері-Лакванна», бородань-жебрак, який вициганив у нього долар на Центральному вокзалі; імітації стиля улюблених, складних та неповторних письменників минулого (наприклад береться параграф з Готорна, і пишеться дещо на основі його синтаксичної моделі, використовуючи дієслово там, де він використовує дієслово, іменник – там, де використовується іменник, і прикметник там, де використовується прикметник, щоби самим еством своїм відчутти ритм, відчутти, як пишеться музика); були в тих зошитах курйозні рядки-віньєтки з каламбурів, омонімів, а також слів, які різнилися між собою лише одною буквою: ель/гель, ложа/лажа, ціль/сіль, барон/баран; стрімкі й щербаті вихлюпи *автоматичного* письма задля *прочистки мозку* кожного разу, як відчуваєш, що він закостенів, наприклад, коли відбулося, що він заляк, навіяний прізвищем відомого англійського поета: «Ні, я не Байрон, я – другий, той був тверезий, я ж – бухий» – і далі в тому ж дусі. Він написав також одноактну п'єсу, котру з огидою спалив через тиждень після її завершення, а також двадцять три найбридкіші та наймерзотніші поеми, які тільки могли вийти з-під пера мешканця Нью-Йорка і які він пошматував, пообіцявши собі, що віршів не писатиме більше ніколи. Загалом Фергюсон гидував тим, що писав, вважаючи себе, в основному, тупим та безталанним, нездатним ні на що путне, але вперто продовжував писати, змушуючи себе займатися цим щодня всупереч здебільшого невтішним результатам, розуміючи, що в нього не вийде нічого, якщо він не старатиметься, що на те, аби стати таким письменником, яким він себе уявляв, неодмінно підуть роки, більше років, аніж знадобиться його тілу остаточно вирости й змужніти, і кожного разу, коли він щось писав, воно видавалося вже не таким поганим, як попереднє, він відчував, що прогресує, навіть якщо наступний твір виявлявся жаклигим, бо річ була у тім, що Фергюсон не мав вибору, йому судилося зробити це або померти, бо, попри його титанічні зусилля та невдоволення тією поганню, котра часто виходила з-під його пера, сам акт творення додавав йому більше бадьорості, аніж все решта, чим він коли-небудь займався, тож коли слова починали співати в його вухах, і Фергюсон сідав за стіл та брався за ручку чи тиснув клавіші друкарської машинки, він почувався оголеним, захищеним і розхристаним, відкритим тому великому світу, що мчав йому назустріч, і ніщо не було кращим за це, ніщо не могло зрівнятися з тим відчуттям, що ти неначе покидаєш власну оболонку й входиш до великого світу, який гуде в словах, котрі гудуть в твоїй голові.

Впертий. Саме це слово найкраще характеризувало його протягом цих років – і кожного року він ставав впертішим, аніж попереднього, більше замкнутим у собі, більш несхильним коритися, якщо хтось намагався на нього вплинути. Фергюсон закаменів – закаменів у своєму презирстві до батька, у своїх самозреченнях, яких він продовжував дотримуватися через роки після смерті Арті Федермана, у своєму неприйнятті провінційного суспільства, яке тримало його в заручниках від початку його свідомого життя. І якщо Фергюсон і досі не перетворився на

нестерпного критикана й огудника, то лише тому, що він не прагнув сварок і зазвичай тримав свої думки при собі. Більшість його товаришів по школі вважали його «правильним» хлопцем, інколи трохи набурмосеним, *зі своїми власними тарганами в голові*, але не кимось ущербним, і аж ніяк не занудою, оскільки Фергюсон не був проти всіх людей, лише проти декотрих, а людей, стосовно яких він не був проти, він, зазвичай любив, а кого любив – до того ставився з обережною, але продуманою симпатією, і любив він так, як любить пес, кожною часточкою свого єства, ніколи не сумніваючись і не задумуючись, ніколи не засуджуючи, ніколи не маючи лихого думки, а просто обожнюючи цих людей і страшенно радіючи в їхній присутності, бо знав, що повністю залежить від цієї маленької групи доброзичливців, які любили його і яких любив він, і що без них пропаде, як пропали Хенк і Френк, полетівши у шахту всеїдної та ненажерливої сміттєспалювальної печі, щоби невдовзі перетворитися на хмаринку попелу в нічному небі.

Фергюсон уже не був тим хлопцем, тим простакуватим бовдуром, який написав «Два черевики – пара», але часточку того хлопця він і досі носив у собі, відчуваючи, що їм удвох судилося пройти ще довгий шлях. Поєднати незвідане з відомим – ось до чого прагнув Фергюсон, спостерігати світ так близько, як найвідданіший реаліст, але при цьому створити спосіб бачення цього світу крізь іншу, дещо викривлену лінзу, бо читання книжок, що ґрунтувалися на вже відомому, неминуче навчало тому, що було відомо й так, тоді як читання книг, що ґрунтувалися лише на незвіданому, навчало тому, без чого можна було обійтися, і найбільш за все Фергюсону хотілося писати історії, в яких буде місце не лише для видимого світу живих істот та неживих речей, а й для великих і таємничих невидимих сил, схованих у видимому. Він хотів бентежити й збивати з пантелику, змушувати людей реготати від сміху і тремтіти від страху, розбивати серця, уражати мозки і танцювати химерний танок курців-наркоманів зі своїми привидами-двійниками. Так, Толстой, він завжди такий зворушливий, так, Флобер написав найкращі речення у світі, та хоч з якою б насолодою не стежив Фергюсон за різкими поворотами долі Анни Кареніної та Емми Боварі, в той момент його життя найбільш потужно промовляли до нього мисливець Гракх Кафки, Гуллівер Свіфта, Пім Едгара По, шекспірівський Просперо, писець Бартлбі Мелвіла, гоголівський Ковальов та Франкенштейн Мері Шеллі.

Ось результати його літературних зусиль в старших класах: історія чоловіка, який прокидається одного ранку й виявляє, що має інше обличчя; історія чоловіка, який губить свого паспорта й гаманця в чужому місті і продає за харчі свою кров; історія дівчини, яка змінює своє ім'я першого дня кожного місяця; історія двох друзів, які посварилися через дискусію, в котрій аргументи обох були хибними; історія чоловіка, який випадково убиває свою дружину, а потім вирішує пофарбувати кожен будинок в своєму районі в яскраво-червоні кольори; історія жінки, яка втрачає дар мови і з плином років почувається дедалі щасливішою; історія підлітка, який втікає з дому, а потім, коли вирішує повернутися, виявляє, що його батьки кудись зникли; історія молодого чоловіка, який пише історію про молодого чоловіка, що пише історію молодого чоловіка, який пише історію молодого чоловіка...

Гемінгвей навчив його ретельніше придивлятися до своїх речень, навчив визначати вагу кожного слова та кожного складу, які витрачалися на побудову абзацу, але хоч якими б захоплюючими не були найкращі твори Гемінгвея, його творчість мало чому навчила Фергюсона, вся ця показна мужність та стоїцизм зі зціпленими зубами видавалися йому дещо кумедними, тому він полишив Гемінгвея заради глибшого й складнішого Джойса, а потім, коли йому виповнилося шістнадцять, дядько Дон подарував Фергюсону іще один оберемок книжок в м'якій палітурці, серед яких були твори доти невідомого Ісаака Бабеля, який швидко став його улюбленим письменником-новелістом, а також Генріх фон Клейст (якому дядько Дон присвятив свою першу монографію), що швидко став його улюбленим письменником-новелістом номер два, але найдорожчою і навіть *найдорогоціннішою* та перманентно фундаментальною стала для нього дешева книжечка видавництва Signet під назвою «Волден, або Життя в лісі», встромлена

в тому оберемку поміж інших художніх та поетичних книг. Так, Торо не був романістом чи новелістом, але він був письменником бездоганної чіткості і ясності, творцем таких чудово виписаних речень, що Фергюсон відчув їхню красу так, як відчувають удар в щелепу або лихо-манку в голові. Бездоганно. Кожне слово – на своєму місці, а кожне речення – неначе така собі річ в собі, незалежна одиниця, складова дихання й думки, і невідпорна привабливість такої прози полягала в тім, що неможливо було передбачити, наскільки далеко сягне Торо своїм наступним реченням – інколи це бувало кілька дюймів, інколи – кілька футів чи ярдів, інколи – ціла країна на багато миль вперед. Дестабілізуючий ефект таких мінливих відстаней підштовхнув Фергюсона до нового бачення власних творів, бо те, що робив Торо, було поєднанням двох протилежних та взаємовиключних імпульсів у кожному написаному ним абзаці, які Фергюсон охрестив імпульсом «контролювати» й імпульсом «ризикувати». Він відчув, що таємниця криється саме в цьому. Цілковитий контроль породжує безповітряний задушливий результат. Цілковитий ризик призводить до хаосу та незрозумілості. Але якщо поєднати їх, тоді можна отримати дещо вартісне, тоді, можливо, слова, що співають в твоїй голові, заспівають і на сторінці, бомби вибухнуть, будівлі впадуть – і світ почне виглядати по-іншому.

Але в Торо було дещо більше, аніж просто стиль. В ньому була несамовита потреба бути собою і тільки собою навіть ціною образи ближнього свого, була душевна впертість, яка так подобалася надзвичайно впертому Фергюсону, юному Фергюсону, котрий вбачав у Торо чоловіка, який зміг залишитися юним усе своє життя, тобто людиною, яка не поступилася своїми принципами, яка так і не перетворилася на розбещеного й продажного дорослого – хоробрий хлопець аж до гіркої смерті, саме таким уявляв себе Фергюсон в майбутньому. Але окрім духовного імперативу перетворити себе на сміливого й самодостатнього індивіда, був критичний висновок Торо про те, що в Америці гроші керують всім, було заперечення американського уряду й готовність піти до в'язниці на знак протесту проти дій цього уряду, ну, і, звичайно ж, була в ньому та ідея, що змінила світ, ідея, яка уможливила незалежність Індії п'ять місяців потому, як народився Фергюсон, та сама ідея, котра зараз поширювалася на американському Півдні і котра також могла змінити Америку – це *громадянська непокоря*, ненасильницький спротив проти насильства та несправедливих законів. Як мало ж змінилося за ті сто двадцять років, що минули після написання «Валдо», подумав Фергюсон, Американско-Мексиканська війна тепер перетворилася на В'єтнамську, рабство чорношкірих змінилося на гнобительські закони Джима Кроу та уряди штатів, підконтрольні Ку-клукс-клану, і, так само, як і Торо в роки напередодні Громадянської війни, Фергюсон відчував, що пише в той момент, коли світ мав ось-ось вибухнути знову, і, тричі на тиждень до і після того, як матір вийшла заміж за батька Джима та Емі, дивлячись телевизор та читаючи газети з фотографіями буддійських монахів у Південному В'єтнамі, які спалювали себе заживо на знак протесту проти політики проамериканського режиму Нго Дінь З'єма, Фергюсон збагнув, що спокійні дні дитинства закінчилися, що увесь жах отих самоспалень свідчив, що коли люди готові померти заради миру, то це означало, що війна, яка поступово розгорялася в їхній країні, набуде таких масштабів, що в кінцевому підсумку затьмарить все і зробить всіх незрячими.

Новий дім був у Вест-Оранджі, а не в Мейплвуді, але ці два міста мали єдиний відділ освіти, і тому Фергюсон та Емі й надалі залишалися учнями Колумбійської середньої школи, яка була єдиною середньою школою на район. Вони вже встигли закінчити десятий клас, коли їхні батьки побралися 2 серпня 1963 року, і ту гнітючу розмову, яка сталася в дворі колишнього будинку Фергюсона за одинадцять місяців до того, було забуто. Емі знайшла собі хлопця, Фергюсон знайшов собі дівчину, і їхні братерсько-сестринські стосунки тривали й далі, як і сподівалася Емі, хоча тепер, коли вони офіційно стали братом і сестрою, ця колишня метафора стала дещо зайвою.

Батько Фергюсона мав отримати всі гроші від продажу старого будинку, але Ден Шнайдерман і досі володів «старим-старим» будинком, їхнім першим будинком в Мейплвуді, з якого Фергюсону дуже не хотілося виїжджати, а продавши потім цей будинок за двадцять дев'ять тисяч доларів, зміг придбати трохи більший в Саут-Оранджі за тридцять шість тисяч, бо хоча матір Фергюсона й залишилася майже без копійки грошей, коли щомісячні виплати від батька припинилися після того, як вона вийшла заміж за Дена, але сам Ден вже не був банкрутом, оскільки отримав страховку після страшної й дочасної смерті своєї дружини Ліз, тому новостворена родина Адлерів, Фергюсонів та Шнайдерманів була наразі надійно забезпеченою фінансово. Важко було не думати про те, звідки взялися ці гроші, але Ліз померла, а життя тривало, тож який вибір мали вони, окрім рухатися вперед разом із ним?

Новий будинок сподобався їм усім. Навіть Фергюсон, який був категорично проти переїзду до містечка і віддав би все чи майже все, аби тільки перебратися до Нью-Йорка або іншого великого міста деінде у світі, мав визнати, що двоповерховий білий дощатий будинок, споруджений в 1903 році й розташований у віддаленому глухому куті, відомому під назвою Вудхол-кресент, був значно кращим місцем для «зберігання власних кісток», аніж той Храм мовчання, де йому довелося жити останні сім років. Мабуть, їм варто було б обжити ще одну спальню окрім тих чотирьох, в яких вони розташувалися, бо кімнату, яка мала б відійти Джиму, перетворили на кабінет Дена, але це нікому не муляло, і менш за все – флегматичному Джиму, який приїжджав у гості так рідко, що вдовольнявся ночівлею на дивані у вітальні, а якщо він не заперечував, то чому мав би заперечувати хто-небудь інший? Важливим було те, що вони жили там усі разом, і оскільки Фергюсон схвально ставився до Дена, Емі й Джим схвально ставилися до Фергюсонової матері, Ден схвально ставився до Фергюсона, а матір Фергюсона схвально ставилися до Емі та Джима, то всі вони облаштувалися там тихо й мирно, не звертаючи уваги на плітки, які ходили в двох містечках, чії мешканці гадали, що, зважаючи на всі ці повороти та катаклізми минулого року – смерть, розлучення, нове одруження, новий будинок, двоє сексуальних підлітків, які живуть пліч-о-пліч на одному поверсі – в будинку номер сім на Вудхол-кресент напевне коїлося щось *химерне, неприродне або не зовсім правильне*. Чоловік – безперечно *художник-невдаха, я вас благаю, ну а хто ж іще?* Неохайний дотепник, *luftmensch*, непрактичний нікчема (за версією сусідів-євреїв), довговолосий дисидент з сумнівними політичними поглядами (за версією сусідів не-євреїв), і як же ж дружина Стенлі Фергюсона могла розірвати шлюб з усіма супутніми грошима і вийти заміж за такого типа?

Найбільша переміна в житті Фергюсона не була пов'язана з тим, що його матір вийшла заміж за Дена Шнайдермана. Зрештою, вона була заміжною й раніше, а завдяки тому, що Ден виявився для неї кращим та більш підходящим чоловіком, аніж його рідний батько, Фергюсон дав «добро» на їхній союз і не надто цим переймався, бо не було потреби. Чим він дійсно переймався, і що спричинило значно вагоміші зміни в засадничих умовах його життя, став той факт, що він був тепер не єдиною дитиною в родині. Малим хлопцем він молив Бога, щоби той дав йому братика чи сестричку, благав матір сотворити йому дитинча, щоби він не залишався один, але коли вона сказала йому, що це неможливо, що в ній більше не лишилося дитинчат, і він буде її єдиним і неповторним Арчі всю решту її життя, малий Фергюсон змирився зі своєю самотньою долею і виріс у задумливого мрійливого хлопця, якому хотілося тепер провести свій дорослий вік, усамітнившись в кімнаті й пишучи книжки, не пізнавши того радісного гармидеру й запальної товариськості, через які проходять більшість дітей у стосунках зі своїми братами й сестрами, але й уникнувши конфліктів та ненависті, здатних перетворити дитинство на пекельну безжалюну сутичку, яка призводить до ворожнечі на все життя або до перманентного психозу, і ось тепер, у віці шістнадцяти років, коли він спромігся благополучно уникнути плюсів і мінусів статусу не єдиної дитини у сім'ї, дитяча мрія Фергюсона набула втілення у вигляді шістнадцятирічної сестри та двадцятирічного брата. Але це втілення прийшло надто

пізно, надто довго воно відкладалося й тому не мало вже для нього якогось особливого сенсу, і навіть попри те, що Джима практично увесь час не було вдома, а Емі знову стала його близькою подругою (після довгої образи на неї за те, що вона відторгнула його минулого літа), бували дні, коли він сумував за своїм колишнім життям єдиної дитини, хоча те життя було значно гіршим за нинішнє.

Все було б інакше, якби Емі кохала його так, як він кохав її, якби вони скористалися їхніми новими умовами й пустилися у всілякі плотські пустощі та імпровізовані розваги поза спинами своїх батьків, таємні хтиві витівки та нічні вилазки до чиєїсь із їхніх сусідніх спалень, які мали б завершитися взаємною жертвою власної цноти в ім'я кохання та психічного здоров'я, але Емі це було нецікаво, вона дійсно хотіла бути його сестрою, і сексуально стурбованому Фергюсону, чиєю головною метою було встромити свій пеніс у голе дівчаче тіло й забути про свою незайманість навіки, мусив або миритися з таким становищем, або вибухнути від безперервного збудження й бажання, котре він не міг задовольнити, бо незадоволене бажання – воно як отрута, що проникає до кожної частини твого тіла, а коли твої вени та внутрішні органи просочаться нею, вона потече нагору до твого мозку і вирветься назовні через маківку твоєї голови.

Найважчими були для нього перші тижні у новому будинку. Йому не лише доводилося придушувати в собі імпульсивне бажання вхопити Емі й вкрити її обличчя поцілунками щоразу, коли вони опинялися самі удвох, і не лише вгамовувати спричинені нічною ерекцією марення про те, як він проникає до її ліжка в сусідній кімнаті. Він змушений був вирішити також численні практичні питання, здебільшого пов'язані з проблемою, як не порушити приватність один одного, і допоки вони не встановили комплекс жорстких і суворих правил співіснування в спільному просторі (спершу постукай, прибери в ванній перед тим, як вийти з неї, сам мий свій посуд, не списуй домашнього завдання, поки тобі не дозволять, не шпигувати один у одного в кімнаті, і це означало, що Фергюсону не дозволялося піддивлятися в щоденник Емі, а Емі – в нотатники та оповідання Фергюсона), їм довелося пережити декілька незручних моментів і парочку відвертих конфузів, коли Емі відкрила двері ванної й побачила свіжовимитого Фергюсона, який сидів голий на унітазі й мастурбував – «Я нічого не бачила!», верескнула вона, ляснувши дверима, або коли Фергюсон вискочив зі своєї кімнати в ту мить, коли коридором проходила Емі, намагаючись огорнути довкола тіла рушник, але рушник раптом упав, оголивши її білу шкіру перед Фергюсоном, який вперше побачив у своєї названої сестри груди з невеличкими сосками та лобок з маленькими каштановими кучерями. Емі прокоментувала цю ситуацію гучним «От блядь!», на що Фергюсон відреагував майже дотепною ремаркою: «Я завжди підозрював, що у тебе є тіло», сказав він. «Тепер я точно це знаю». Емі розсміялася і, вигнувшись в нарочито звабливу позу, відповіла: «Тепер ми квити, містере Пісюн», прозоро натякаючи на те, що вона побачила у ванній кількома днями раніше.

Це правда, що у Фергюсона була подруга, але правда також полягала в тім, що він кинув би її тої ж миті, коли б дізнався, що Емі «Баркіс»¹⁸ – *не проти*, але це було не так, і тепер, коли Фергюсон побачив тіло, яке ніколи не дістанеться йому, він більше не мучив себе, намагаючись вгадати, як воно виглядає, і відчув, що це стало маленьким кроком вперед, способом почати власне зцілення від нездорової одержимості, яка не привела б його нікуди, окрім Бездонного Колодязю Вічного Смутку, тому він, задля компенсації, спробував зосереджувати свої думки на тілі своєї подруги, яку йому доводилося бачити оголеною лише до талії, але їхні «дослідження» ставали сміливішими та безрозсуднішими тепер, коли вони знову зустрілися на початку шкільного року, а це давало привід для надії, тим паче, що після нещасного літа, коли він не міг розібратися, хто він тепер для Емі, і як йому слід поводитися з нею, Фергюсон вирішив капітулювати, кинути свій арсенал зброї й подумки підписати угоду про беззастережну

¹⁸ *Баркіс* – перевізник у романі Ч. Діккенса «Девід Копперфільд».

капітуляцію і з тої миті заходився при звичаюватися до своєї нової ролі як брат Емі, знаючи, що це був єдиний спосіб любити її й далі і бути любимим у відповідь.

Інколи вони сварилися, інколи Емі кричала на нього, гепала дверима й обзивала його всілякими негарними словами, інколи Фергюсон ховався у своїй кімнаті, цілими вечорами відмовляючись розмовляти з нею, але здебільшого вони все ж таки робили кроки до примирення і здебільшого добре ладили. Фактично їхня дружба повернулася до тої, якою вона була доти, поки Фергюсону не наверхлося в голову, що вони мають стати чимось більшим, аніж просто друзями, але тепер, коли вони мешкали разом зі своїми батьками-молодятами в будинку на Вудхол-кресент, їхній дружбі додалося глибини та яскравості, вони подовгу довірливо розмовляли – інколи три-чотири години поспіль, і в якийсь момент цих розмов завжди поверталися до смерті Еміної матері та Артї Федермана, подовгу разом робили уроки й готувалися до екзаменів (що дозволило підняти оцінки Фергюсона від «добре з плюсом» та «відмінно з мінусом» до рівня Емі, у якої всі оцінки були «відмінно» або «відмінно з мінусом»). Вони більше курили разом, більше разом випивали (майже завжди це було пиво, дешеве Rolling Rock в довгих зелених пляшках, або іще дешевше Old Milwaukee в опецькуватих коричневих), частіше дивилися разом старі фільми по телевізору, більше слухали платівок, частіше їздили разом до Нью-Йорка, більше жартували, більше дражнили один одного, більше сперечалися про політику, більше сміялися і більше не соромилися длубатися в носі або пукати в присутності один одного.

В школі навчалось понад двох тисяч ста учнів, трохи більше семисот на кожен клас, і ця фабрика громадської середньої освіти, яка обслуговувала міста Мейплвуд та Саут-Орандж, містила в собі мішанину з протестантів, католиків та євреїв, здебільшого представників середнього класу з сегментом блакитних комірців та іще одним сегментом з верхнього шару багатих білих комірців. Це були хлопці та дівчата, чії батьки прибули до Америки з Англії, Шотландії, Ірландії, Польщі, Росії, Німеччини, Чехословаччини, Греції та Угорщини, але з Азії не було нікого, а чорношкірих учнів налічувалося лише двадцять чотири в усій школі, через що вона була найодноріднішою з середніх шкіл округу Ессекс за своїм расовим складом, але навіть тоді, через двадцять років після звільнення концентраційних таборів та завершення Другої світової війни, в цих двох містах подекуди й досі траплялися прояви антисемітизму, здебільшого у формі пліток, цикання та неписаних заборон в таких місцях, як Тенісний клуб Орандж-Лоун. Та інколи траплялося й дещо гірше, і Фергюсон та Емі назавжди запам'ятали хрест, що палав перед газоном будинку одного з їхніх єврейських приятелів з Мейплвуда того року, коли їм виповнилося десять.

Понад двох третин з їхнього класу завбільшки сімсот з гаком учнів збиралися продовжувати своє навчання у коледжі, дехто – в найпрестижніших коледжах країни, дехто – в посередніх приватних коледжах на східному узбережжі, дехто – в державних коледжах Нью-Джерсі, а хлопцям, які не йшли навчатися в коледжі, залишалося військо та В'єтнам, а після цього (якщо воно було, це «після») вони працювали механіками та заправниками на СТО та АЗС, пекарями та водіями-далекобійниками, сантехніками, електриками та теслями, служили по двадцять років у поліції, протипожежній службі, відділах з прибирання сміття, або шукали удачу в таких ризикованих заняттях, як картярство, рекет та збройні грабунки. На дівчат, які не збиралися до коледжу, чекало заміжжя та материнство, курси секретарок, медичне училище, школа косметологів та перукарів, училище дантистів, робота в офісах, ресторанах та турагентствах, а також шанс провести всю решту свого життя в межах десяти миль від того міста, в якому вони народилися.

Однак бували й деякі винятки – дівчата, які й до коледжу не збиралися, і не збиралися сидіти вдома, то були дівчата з абсолютно інакшим минулим та майбутнім у порівнянні з доморощеними нью-джерсійськими дівчатами. До них Фергюсон уважно придивлявся все

своє життя, і одна з таких персон з'явилася в їхньому колективі, коли він вперше пішов до старшого класу – то була темноволоса й темношкіра дівчина, ані гарна, ані погана, але надзвичайно приваблива для Фергюсонових очей, схожа на тваринку, яка скрутилася калачиком у неволі в зоопарку, яка спокійно і без страху спостерігає за відвідувачами крізь ґрати своєї клітки, гадаючи – хто ж із них насмілиться нагодувати її, а коли на початку шкільного року місіс Монро тицяла пальцем в кожного з учнів і прохала представитися й назвати своє ім'я, Фергюсон почув, як темноволоса дівчина заговорила, наскільки він зрозумів, з британським акцентом, тож Фергюсон, особливо не замислюючись над цим фактом, вирішив добиватися її прихильності, і не лише тому, що дівчина з далеких країв автоматично ставала бажанішою за дівчину місцеву, а й тому, що рівно сім днів тому Емі дала йому відкоша у дворі, отже він був вільним, несподівано й небажано вільний добиватися уваги будь-якої дівчини, що трапилася йому на шляху. На щастя, того року Емі вивчала англійську мову й літературу в іншому класі, і це означало, що вона не могла бачити, як він слідкуватиме за темноволосою дівчиною, замишляючи плани знайомства та подальшого завоювання її симпатій, отже, Емі не мала змоги шпигувати за його діями та намірами, і Фергюсон мав змогу зробити ці дії та наміри настільки демонстративними, наскільки він цього бажав.

Дана Розенблюм. Не з Британії, а з Південної Африки. Друга з чотирьох доньок Моріса та Гледіс Розенблюмів з Йоганнесбурга, які нині мешкали в Сполучених Штатах, бо батько Гледіс, багатий власник фабрики, був не лише підприємцем-капіталістом, а й соціалістом і активно виступав проти уряду апартеїду, який був при владі в тій країні з 1948 року. Займаючись підривною діяльністю, він так розізлив офіційну владу Південної Африки, що та хотіла кинути його за ґрати, де постраждало б не лише здоров'я Моріса, а й моральний стан його родини, тому всі вони вшістьох втекли геть з Південної Африки до Лондона, кинувши в Йоганнесбурзі свою фабрику, будинок, авто, собак, котів, коня, сільську дачу, яхту та значну частину своїх фінансів. У них було все й не лишилося майже нічого, шістдесятидвохрічний батько Дани був надто кволим фізично, аби працювати, і тому її значно молодша матір, якій, наскільки міг судити Фергюсон, було десь сорок з гаком, взяла на себе справу утримання їхньої родини в Лондоні і успішно впоралася з цим завданням, за три роки піднявшись до важливої посади у відомому лондонському універмазі «Harrods», а потім, піднявшись в ньому наскільки високо у ранзі, наскільки це було можливим, погодилася на іще важливішу посаду за вдвічі більшу платню в універмазі, що належав до мережі «Saks Fifth Avenue» в Нью-Йорку. Отак Розенблюми опинилися на американській землі весною 1962 року, отак вони стали мешканцями великого й скрипучого будинку на Мейґ'ю-драйв в Саут-Орандж, штат Нью-Джерсі, отак, Дана Розенблюм опинилася за дві парти від Фергюсона в десятому класі місіс Монро, вчительки англійської мови й літератури в Колумбійській середній школі.

Біла південноафриканка зі смаглявим лицем північноафриканки, чие східноєвропейське походження нашарувалося на давніші, глибші корені з близькосхідних пустель, екзотична єврейка з германської та нордичної літератури, циганка з опери дев'ятнадцятого сторіччя та з перших кольорових фільмів, Есмеральда, Вірсавія й Дездемона три в одній, з маленьким чорним вогнищем непокірних кучерів на голові, яке палало наче корона, худорлявими руками й вузькими стегнами, трохи сутулими плечима та верхньою частиною ший (що було добре видно, коли вона сиділа за партою), повільними рухами, завжди спокійна й врівноважена, не левантинська спокусниця, якою вона здавалася на перший погляд, а солідна дівчина з чуйними та добросердими імпульсами. В багатьох відношеннях Дана була значно простіша за тих дівчат, до яких коли-небудь вабило Фергюсона, не така красива як Лінда Флегг, не така розумна, як Емі, але старша й досвідченіша за них обох завдяки тому, що довелося пережити їй та її родині, старшою й досвідченішою за самого Фергюсона, чутлива, але без проявів бурхливих емоцій, з досвідом та сміливістю достатніми, щоби позитивно відреагувати на його перші приставання. Невдовзі він збагнув, що вона нестямно закохалася в нього й ніколи з нього не глу-

зுவатиме, як це інколи робила Емі, ця противна Шнайдерман, яка розреготалася, побачивши, як одного разу того року, коли їхні батьки часто вечеряли разом, хоча й не були іще одружені, Фергюсон видобув люльку й прикурив її. Цю люльку він купив, аби курити під час написання своїх творів, бо гадав, що всі письменники курять люльки, коли сидять за робочим столом і пишуть. Як же ж вона глузувала з нього, називаючи «претензійним холопом» та «найдурнішим з усіх хлопців у світі»! Такі слова Дана Розенблюм ніколи не сказала б ані йому, ані будь-кому іншому, і Фергюсон почав упадати за темноокою прибулицею з Йоганнесбурга та Лондона і здобув її серце, і не тому, що знав, що робить, коли дійшло до потреби проявити мистецтво спокушання, а тому, що він їй сподобався, і Дані хотілося, аби її спокусили.

Фергюсон не кохав її, він знав, що ніколи її не кохатиме, з самісінького початку зрозумів він, що Дана ніколи не стане тією великою пристрасстю, якої він шукав, але тіло його прагнуло дотику, прагнуло інтимності, і Дана торкалася до нього й цілувала його, торкалася й цілувала настільки добре й настільки вміло і часто, що фізичне задоволення, отримуване від цих пестощів, цілковито знімало в той період його життя потребу у великій пристрасті. Наразі Фергюсону вистачало трохи емоцій і багато пестощів та поцілунків, а коли вони взимку в десятому класі перейшли до голого сексу без жодних обмежень, це було більш ніж достатньо, щоби його задовольнити.

Мовчазний тваринний секс з циганкою, яка кохала його, спілкування поглядами, жестами й дотиками, обмін нечисленними словами про речі абсолютно тривіальні – і лише тривіальні, – спілкування не інтелектив, як з Емі або майбутньою дівчиною його мрій, а тіл, взаєморозуміння між тілами і відсутність будь-яких обмежень – все це було для Фергюсона настільки новим та незвіданим, що він аж тремтів від думки про те, чим вони займалися, коли опинялися вдома одні; їхні тіла палали щастям, обливаючись потом, коли вони умащували один одного поцілунками, Дана була до нього надзвичайно доброю, приймала всі його дивацтва та прояви егоїстичної самозакоханості, була байдужою до того, що він кохав її менше, аніж вона кохала його. Але вони обидва знали, що їхній зв'язок був явищем тимчасовим, що Америка була його країною, а не її, що вона лише чекає, допоки не закінчить школу. А опісля, коли їй виповниться вісімнадцять, вирушить до Ізраїлю жити в кібуці між Тіверіадським озером та Голанськими висотами, і це було все, чого вона хотіла – ані коледжу, ані книг, ані великих ідей, просто перемістити себе туди, де вже були такі ж, як і вона, і займатися всім тим, чим слід займатися для того, аби відчувати себе частиною країни, яка ніколи тебе не вижене.

Звісно, бували часи, коли Фергюсон відчував, що вона йому набридла, що вона йому чужа, бо так мало переймалася тим, що було надзвичайно важливим для нього, і всі ті роки, що вони були разом у школі, він вагався й віддалявся від Дани, поглядав на інших дівчат, зустрічався з іншими дівчатами влітку, коли Дана гостювала в родичів у Тель-Авіві, але ніколи не поривав з нею остаточно, бо її солодкість раз по раз манила його назад до неї, доброта її людського серця була непереборною, а секс – необхідним, секс був тим, що затьмарювало все решту в ті хвилини та години, які він тривав, здавалося, він давав Фергюсону змогу збагнути, навіщо він народився на світ, відчуті своє місце в ньому; то був початок еротичного життя, справжнього життя, і все це було б неможливим з жодною іншою дівчиною в школі, бо Лінда Флеггс, Нора Макгінтіс та Деббі Кляйнманс були войовничими незайманими дівами, професійними хранителями цноти, закутими в залізні пояси доброчесності, і тому Фергюсон, незважаючи на те, що його симпатії частенько мінялися, чудово розумів, наскільки йому пощастило знайти Дану Розенблюм, і не збирався кидати її, аж допоки не доведеться, бо Дана, віддавшись йому, ще й познайомила його зі своєю родиною, і Фергюсон полюбив її родину, полюбив саму думку про те, що така родина існує, і кожного разу, коли він входив до їхнього будинку й занурювався в ауру Розенблюмів, йому було так гарно, що не хотілося повертатися додому.

Тій аури неможливо було дати якогось чіткого визначення, хоча Фергюсон і не раз намагався збагнути, що ж робило її такою виразною, такою несхожою на атмосферу в інших сім'ях,

де йому доводилося бувати раніше. Інколи йому здавалося, що це було поєднання шику й буденності, причому таким поєднанням, де шикарність ніколи не затьмарювалася буденністю, а буденність ніколи не зазнавала впливу шикарності. Елегантні, прекрасно контрольовані британські манери батьків чудово уживалися з анархічними нахилами дітей, однак жоден з таборів не відторгав протилежного табору, і у всі часи в домівіччя неначе витала атмосфера миролюбності – навіть коли дві наймолодші доньки репетували одна на одну у вітальні. Стоп-кадр: висока, струнка й аристократична місіс Розенблум у своєму костюмі від Шанель або Діора, які вона носила в своєму офісі в універмазі, терпляче розмовляє про запобігання вагітності зі своєю найстаршою донькою, Беллою (котра після переїзду до Америки стала бітником), яка терпляче вислуховувала свою матір, вдягаючи чорний під горло светр і підводячи чорним олівцем очі, що робило її схожою на енота. Стоп-кадр номер два: маленький і хворобливо худорлявий містер Розенблум в широкій шовковій краватці та з сивою козлиною борідкою пояснює переваги хорошої каліграфії своїй наймолодшій доньці, Леслі, худесенькій дев'ятирічній дівчинці з вавками на колінах та ховрашком на ім'я Родольфо, який спить у кишеньці її плаття. Отакою була аура Розенблумів у двох своїх проявах, і коли Фергюсон думав про ті негаразди, які довелося пережити цим людям, про те, *що* вони могли відчувати, втративши все, і постали перед необхідністю розпочинати все наново в чужому краю, а потім знову розпочинати все наново вже в іншій частині світу, він доходив висновку, що, мабуть, йому іще ніколи не траплялася сім'я така вперта й життестійка, як ця. Їхню ауру можна було визначити ще й так: Ми – живі, і відтепер наше гасло – живи й дай жити другим, і не важливо, якщо боги повернулися до нас спинами й кинули займатися нашими справами назавжди.

Фергюсон вирішив, що у містера Розенблума можна дізнатися багато цікавого, а через те, що шістдесятишестирічний батько Дани більше не працював і більшість свого часу проводив вдома за читанням книжок та палінням цигарок, Фергюсон почав час від часу заходити до нього, здебільшого відразу ж після школи, коли передвечірнє світло лилося у вітальню, кидаючи складні перехресні тіні на підлогу та меблі, і вони сідали разом, хлопець і старик, в тій напівтемній і напівосвітленій кімнаті, й говорили ні про що конкретно, переходячи від політики до особливостей життя в Америці, інколи обговорюючи книгу, фільм або картину, але здебільшого це були розповіді містера Розенблума про минуле, фривольні та чарівливі історії про бурхливі морські подорожі пароплавами до Європи, дотепні вирази, які він винайшов у молодості, про ту хвилю захвату, яка прокотилася його тілом, коли він вперше в житті зробив ковток мартіні, про перші грамофонні платівки, про радіо, про те, як з жіночих ніг сповзають високі шовкові панчохи – загалом нічого особливого, нічого глибокого, але слухати все це було надзвичайно цікаво, причім Фергюсон помітив, що містер Розенблум рідко розповідав про свої негаразди у Південній Африці, а коли розповідав, то в його голосі ніколи не чулося злоби, гніву чи обурення, які можна було б очікувати від людини у вигнанні, і саме тому Фергюсона так вабило до містера Розенблума, саме тому подобалася його компанія – не тому, що він був чоловіком, який постраждав, а тому, що він постраждав, але все одно зберігав здатність жартувати.

Містер Розенблум ніколи не читав жодного з оповідань Фергюсона, жодного разу не глянув хоча б на єдине написане ним слово, але саме він, а не хто інший, запропонував розв'язання проблеми, яка драгувала Фергюсона багато місяців і в противному разі продовжувала б переслідувати його роками.

– «Арчі», – якось сказав старий, – це ім'я підходяще для щоденного вжитку, але не надто підходяще для письменника, еге ж?

– Авжеж, – погодився Фергюсон. – Воно є трагічно недоречним.

– А «Арчібальд» не набагато краще, еге ж?

– Та отож, аж ніяк не краще. Навіть гірше.

– І що ж ти збираєшся робити, коли почнеш публікувати свої твори?

- Ви маєте на увазі, якщо я коли-небудь захочу їх публікувати?
- Припустімо, захочеш. Які альтернативні варіанти маєш ти на думці?
- Якщо чесно, то ніяких.
- Ніяких чи абсолютно ніяких?
- Жодних взагалі.

– Гм-м-м, – задумливо мугикнув містер Розенблюм, запалюючи цигарку й відводячи погляд у затінок кутку кімнати. Після довгої паузи він спитав:

- А яке твоє середнє ім'я?
- Ісаак.

Містер Розенблюм видихнув велику хмару диму й промовив слово з двох складів, яке щойно почув:

- Іса-ак.
- Це – ім'я мого діда.
- Ісаак Фергюсон.
- Так, Ісаак Фергюсон. Як Ісаак Бабель та Ісаак Башевіс-Зінгер.
- Гарне єврейське ім'я – як ти вважаєш?
- Ну, *Фергюсон* не дуже, а Ісаак – однозначно гарне.
- Ісаак Фергюсон, романіст.
- Арчі Фергюсон, людина. Ісаак Фергюсон – письменник.
- Непогано, скажу тобі. А ти що скажеш?
- Зовсім непогано.
- Двоє людей в одному.

– Або одна людина в двох. Так чи інакше, вийшло добре. В будь-якому разі саме цим іменем я й підписуватиму свої роботи: Ісаак Фергюсон. Звісно, якщо я коли-небудь зможу опублікуватися.

- Не скромничай. *Коли* ти зможеш опублікуватися.

Через шість місяців після цієї розмови, коли вони сиділи удвох, обговорюючи відмінності між денним світлом в Південній Африці та денним світлом в штаті Нью-Джерсі, містер Розенблюм встав зі свого крісла, пішов до дальнього кутка кімнати й повернувся з книгою в руці.

– Може, тобі варто буде почитати ось це, – сказав він, обережно випускаючи книгу зі своєї руки в руку Фергюсона.

То був роман Алана Патона «Плач, улюблена країно», опублікований лондонським видавництвом Jonathan Cape.

Фергюсон подякував містеру Розенблюму й пообіцяв повернути книгу через три-чотири дні.

– Не треба повертати її, – відповів містер Розенблюм, сідаючи назад у крісло. – Це – подарунок, Арчі. Вона мені більше не потрібна.

Фергюсон розкрив книгу й побачив на першій сторінці напис: 23 вересня 1948. «З днем народження, Морісе! Бажаємо здоров'я й довголіття – Тіллі і Бен». А під двома підписами виднілося іще одне слово, написане жирними друкованими літерами: ТРИМАЙСЯ.

Якщо він не збирався брати гроші від свого батька, то питання працювати чи не працювати влітку в одному з його магазинів відпадало саме по собі. Водночас, якщо Фергюсон не збирався більше брати батькових грошей, то йому належало почати заробляти власні, але в цій частині світу двомісячні літні роботи знайти було важко, до того ж він не знав, де їх треба шукати. Йому вже виповнилося шістнадцять, і він подумав, чи не податися йому до табору «Парадиз» і влаштуватися там офіціантом, але він не заробив би там нічого, окрім чайових від батьків в останній день сезону – якихось жалюгідних двісті доларів, до того ж Фергюсон вже

давно розпрощався з табором і більше не збирався туди повертатися, одної лише думки про те, що він знову ступить ногою на землю, де він бачив смерть Арті Федермана, було достатньо, щоби та смерть знову і знову постала перед його очима, поставала доти, поки Фергюсону не починало здаватися, що то він сам, тихо охнувши, впав на траву, що то він сам помер, тому їхати до табору видавалося абсолютно неможливим, навіть якби зарплату для тамтешніх офіціантів підняли до чотирьохсот доларів за обслуговування одного столика.

Весною, наприкінці десятого класу, коли одруження його матері вже було оголошено на початок серпня, а жодної роботи на обрії так і не було видно, Джим познайомив Фергюсона з одним зі своїх старих шкільних приятелів, кремезним колишнім футболістом на ім'я Арні Фрезер, який вилетів з Ратгерського університету за неуспішність і тепер займався перевізницьким бізнесом в Мейплвуді та Саут-Оранджі. Парк його автомобілів складався аж з одного білого фургона «шевроле», а сам бізнес являв собою ніщо інше, як нелегальні оборудки, оплачувані строго готівкою, без страховки, без офіційно зареєстрованих працівників, без офіційної бізнесової структури і, звичайно ж, без сплати податків, бо жодних доходів не декларувалося. І хоча за своїм віком Фергюсон мав право сідати за кермо лише наступного березня, Фрезер взяв його другим водієм замість свого нинішнього напарника, якого призвали до війська і мали забрати до навчального центру Форт-Дікс наприкінці червня. Джимів приятель, звісно, волів би мати працівника, який був би зайнятий у нього круглий рік, але Джим був приятелем Фрезера тому, що врятував його сестру-близнючку від небезпеки під час шкільної гулянки (нокаутувавши п'яного гравця в лакросс, який затиснув її в кутку кімнати), і Фрезер почував себе в боргу перед Джимом і тому відмовити не міг. Отак Фергюсон і знайшов собі роботу «за протекцією», розпочавши кар'єру перевізника, яка тривала три шкільних літа підряд з 1963-го по 1965 рік, оскільки його послуги знадобилися й наступного року, коли новому напарнику Фрезера довелося кинути роботу через грижу міжхребцевого диску в нижній частині спини, а також і третього року, коли автопарк Джимового приятеля збільшився на іще один фургон, і йому знадобився другий водій. Інколи то була вельми напружена робота, і кожного року, коли Фергюсон знову приступав до цієї роботи, перший тиждень майже всі його м'язи страшенно боліли, але він вважав фізичну роботу доброю противагою розумовій письменницькій роботі, бо вона не лише допомагала підтримувати добру фізичну форму та виконувати суспільно-корисну функцію (перевозити людям їхні манатки), а й давала Фергюсону змогу думати свої власні думки без потреби ділитися ними з іншими людьми, що, наприклад, стосувалося нефізичної роботи на чужого дядю, коли допомагаєш комусь заробляти гроші своїм мозком, а тобі платять якомога менше навзаєм, і навіть попри те, що зарплатня у Фергюсона була малою (кожна робота завершувалася тим, що йому тицяли в руку купюру в п'ять, десять, а інколи – двадцять доларів), і завдяки тому, що в ті роки роботи було багато (перш ніж мільйони, змарновані на війну у В'єтнамі, не підірвали національну економіку), кожного тижня Фергюсон налічував у своїй кишені близько двохсот вільних від податку доларів. Тож Фергюсон і провів три літа підряд, тягаючи вузькими сходами ліжка та дивани, підвозячи антикварні дзеркала та секретери в стилі Луї П'ятнадцятого нью-йоркським декораторам інтер'єру, перевозячи пожитки студентів з гуртожитку в гуртожиток у Пенсільванії, Коннектикуті та Массачусетсі, відвозячи старі холодильники та поламані кондиціонери повітря на міське звалище, і при цьому зустрічав багацько людей, яких ніколи не побачив би у своєму житті, якби сидів в якійсь конторі чи робив конуси з морозива верескливим дітлахам в якому-небудь кафе. До того ж, Арні поважав його й ставився до нього добре, і хоча двадцятиоднорічний бос Фергюсона й голосував на виборах 1964 року за антикомуніста Баррі Голдвотера і хотів кинути на Ханой атомну бомбу, він, коли парк його машин збільшився до двох, найняв на роботу двох чорношкірих чоловіків, і в результаті їх стало четверо. Завдяки цьому в своє останнє робоче літо як перевізник Фергюсон отримав неоціненний бонус: можливість їздити кожного дня з одним із отих чорношкірих, Ричардом Брінкерстафом, широкоплечим і пузатим гігантом, який, поки

Фергюсон крутив баранку, везучи їх до наступного місця роботи, вдивлявся в лобове скло у мінливі пейзажі порожніх передміських доріг, у діряві міські вулиці та запружені автомобілями автостради, і знову й знову, одним і тим самим тоном, незважаючи на емоцію, спричинену побаченням – чи то захват, чи то сум, чи то обурення, – тицяв пальцем на маленьку дівчинку, яка гралася з песиком коллі на газоні перед своїм будинком, або на обірваного волоцюгу який, похитуючись, плентався через перехрестя вулиць Бовері та Канал, і приказував: «Як же ж гарно, Арчі. Як гарно!»

Фергюсон знав, що його батько жодного поняття не мав, що з ним робити і як до нього ставитися. Не лише тому, що не міг збагнути – як це комусь може наверхтися в голову займатися такою непевною справою, як написання книжок, яке видавалося йому самообманом і глупством, надійною гарантією фіаско, падіння в злидні та нищівного розчарування, а й тому, що його належним чином вихований син, який мав змогу іще змалечку лицезріти вигоди традиційного американського підприємництва, тепер уникав тих можливостей для розвитку й успіху в житті, які йому надавалися, і марнував свої літні канікули, працюючи звичайним робітником під началом бовдура, якого вигнали з коледжу і який дурих податкову інспекцію. В тих грошах, які він заробляв, не було нічого поганого, але проблема полягала в тім, що тих грошей ніколи не стане більше, бо робота на такому низькому щаблі завжди триматиме його на дні, а коли його син заговорив про те, що хоче в майбутньому заробляти собі на життя фабричним робітником чи моряком торгового флоту, то батько аж скривився від думки про те, що може стати з його нащадком. Що ж трапилося з маленьким хлопчиком, якому хотілося бути лікарем? Чому ж усе пішло не так?

Отаким уявляв собі Фергюсон хід думок свого батька, коли той розмірковував про нього (якщо він дійсно про нього думав), і в тих монологів, які він писав від батькового імені, він силився зрозуміти спосіб його мислення, копаючи дедалі глибше й намагаючись докопатися до тих нечисленних фактів, які він знав про молодість Стенлі Фергюсона, ті важкі злиденні роки, коли убили його діда, і клан очолила його вересклива істерична бабця, а потім стався таємничий від'їзд двох батькових братів до Каліфорнії, так ніколи й не пояснений повною мірою, до кінця не зрозумілий, а після цього був ривок у надії стати найбагатшою людиною у світі, великим пророком прибутків, котрий вірив у гроші так, як дехто вірив у Бога, в секс чи в добрі діла, вірив у гроші як спасіння та самореалізацію, як ідеальну мірку всього суцього, а всякий, хто противився цій вірі, був або дурнем, або боягузом, і його колишня дружина та син були, безумовно, дурнями й боягузами з мозками, напханими всілякими романтичними бздурями, поширюваними романами та примітивними голлівудськими фільмами, тож саме його дружину слід, загалом, винуватити за те, що сталося, його колись кохану Розу, яка налаштувала хлопця проти батька і зіпсувала його всілякими недолугими нісенітницями про необхідність відкрити «своє істинне я», прокласти «свій унікальний шлях в житті», а тепер вже запізно виправляти шкоду: хлопця непоправно втрачено.

Втім, все це не пояснювало, чому його батько завжди починав куняти в кінотеатрі або перед екраном телевізора, або чому, у міру того, як його багатство зростало, він ставав дедалі скупішим та жадібнішим і дедалі частіше водив свого сина до вошивих недорогих ресторанів, коли вони традиційно двічі на місяць ходили кудись повечеряти, або чому передумав продавати будинок в Мейплвуді й переїхав до нього назад, щойно Фергюсон з матір'ю вибралися звідти, або чому, завдавши собі клопоту надрукувати оповідання про Хенка і Френка, так і не спитався у сина про його нові твори, ніколи не цікавився, як він уживався зі своїм вітчимою та названою сестрою й братом в будинку на Вудхол-кресент, ніколи не питав, до якого коледжу він хотів би піти навчатися, ніколи й слова не мовив про вбивство Кеннеді (схоже, йому було абсолютно байдуже, що президента застрелили), і чим більше Фергюсон намагався проникнути до лабіринту батькової душі в пошуках того, що іще не вмерло і сполучало його з іншими людьми, тим менше він там знаходив. Навіть складний та неоднозначний містер Розенблум, який, без-

перечно, ховав від усього світу більшу частину свого внутрішнього життя – якщо не все своє внутрішнє життя – був зрозумілішим для Фергюсона, аніж його батько. Не можна було також звести всю відмінність між ними до того факту, що його батько працював, а містер Розенблюм – ні. Ден Шнайдерман працював. Не дванадцять чи чотирнадцять годин на добу, як ішачив його батько, але сім-вісім регулярних годин щоденно від п'яти до семи днів на тиждень, і хоча не був він найблискучішим художником у світі, Ден знав межі свого скромного таланту і знаходив задоволення в своїй роботі, яку він виконував достатньо добре, щоби забезпечити собі існування в ролі «самозайнятого ремісника пензля», як він інколи висловлювався, звісно, то були не ті великі гроші, які огрібав Стенлі Фергюсон, але, менше з тим, Ден мав щедріше серце, і це проявилось в тім, що він придбав своїй новій дружині нового автомобіля, в результаті чого Фергюсон та Емі стали співвласниками старого материного «понтіаку», коли здали екзамен на водійські права, і також в тих дивовижних скульптурах з металу та маленьких механічних штучках власного виробництва, які він дарував кожному на день народження. Щедрість Дена проявлялася також в несподіваних походах до ресторанів, на концерти та фільми, в тих кишенькових грошах, які він наполегливо давав Фергюсону наряду з тими, які він давав своїй доньці, розщедрюючись на них обох щотижня, бо хотів, аби свої літні заробітки вони поклали собі на банківський рахунок і не чіпали їх допоки не закінчать школу, але найбільше його щедрість проявлялася у великодушності його особистості, в піднесеному настрої та люблячій турботливості, в його хлопчачій поведінці, його чудернацьких витівках, його пристрасті до покеру та всіх азартних ігор, та в його дещо нерозсудливому ігноруванні дня завтрашнього на догоду дню сьогоднішньому. Все це разом робило Дена настільки несхожим на Фергюсоного батька, що його прийомний син почав сумніватися, що ці двоє дорослих чоловіків є представниками того ж самого біологічного виду. А був іще й старший брат Дена, Гілберт Шнайдерман, новий і вражаюче розумний дядько Фергюсона, який працював не менше за решту штатним викладачем історії музики в Джульєрдській мистецькій школі і писав статтю за статтею про класичних композиторів до музичної енциклопедії, яка мала невдовзі вийти друком; дядько Дон, емоційний та інколи дратівливий батько його найкращого друга Ноя теж працював, працював, як віл, над біографією Монтеня і видавав по два-три книжкових огляди щомісяця; працював навіть Арні Фрезер, непридатний до військової служби вигнанець з коледжу, податковий шахрай та колишній футболіст, працював до упаду (і Фергюсон це добре знав), але це не заважало йому кожного вечора випивати упаковку з шести пляшок пива та крутити романи з трьома різними дівчатами в трьох різних містах одночасно.

Зустрічаючись зі своїм батьком, Фергюсон намагався не сердитися, навіть попри те, що був ошелешений тим, що місцевий король телевізорів та кондиціонерів радо дозволив Дену Шнайдерману давати синові кишенькові гроші, які, з точки зору закону та моралі, він мав би виділяти сам, але Фергюсон підозрював, що його батько також гнівався, і не стільки на нього, скільки на його матір, котра не лише наполягала на розлученні, а й невдовзі після нього знову вийшла заміж, тож відмовившись виконувати свій обов'язок по відношенню до власного сина, батько Фергюсона здобув свою скупердяйську винагороду, виявивши, що йому більше не доведеться розставатися з грошима, якщо він сам цього не захоче (а останнім часом так було майже завжди), до того ж, він отримав додаткове задоволення від того, що переклав цю статтю витрат на нового чоловіка своєї колишньої дружини. Ігри та розваги в блошиному цирку дрібної ворожнечі та мстивості, сказав сам собі Фергюсон, відчувши, як його душа іще міцніше закрилася сама в собі, але, мабуть, був і певний позитив у тім, що його батько відмовився від свого зобов'язання щодо грошей на кишенькові витрати, бо Фергюсон не став би брати цих грошей, якби він їх запропонував, і йому не хотілося ставити батька до відома про своє рішення не брати у нього грошей, яке той розцінив би як акт недобррозичливості, щось близьке до проголошення війни, а Фергюсону не хотілося затівати війну з рідним батьком, він просто

хотів зносити їхні зустрічі якомога спокійніше і не припускатися нічого, що могло б завдати болю кому-небудь з них.

Нема грошей від батька – немає й бейсболу, бо привид Артї Федермана й досі йшов поруч з ним, і Фергюсон не збирався відмовлятися від своєї обіцянки. Інші види спорту дозволялися, але жоден з них не важив так багато, як бейсбол, і після старту як нападаючий за шкільну команду старшокласників іще будучи в дев'ятому класі, Фергюсон вирішив не виступати за шкільну команду наступного року, що поклало різкий та остаточний кінець його заняттям організованим спортом. Колись такий спорт означав для нього все, але то було іще до того, як він прочитав «Злочин і кару», до того, як він відкрив для себе секс з Даною Розенблум, до того, як викурив свою першу цигарку і хильнув свою першу чарку спиртного, до того, як він став майбутнім письменником, який проводив вечори на самоті в своїй кімнаті, заповнюючи свої безцінні нотатники словами, і хоча Фергюсон і досі любив спорт і ніколи не збирався кидати його, він понизив його до категорії пустопорожніх розваг – тач-болу, вуличного баскетболу, пінг-понгу в підвалі нового будинку, епізодичних тенісних ігор у неділю вранці з Деном, матір'ю та Емі, здебільшого – парні матчі, діти проти батьків або батько-дочка проти матері й сина. То були відпочинкові забави як протилежність битвам не на життя а на смерть в його недавньому дитинстві. Добряче пограй, аж до поту, здобудь перемогу або програй, а потім повернися додому, вимийся під душем і викури цигарку. Але спорт і досі зберігав для нього свою красу, особливо той спорт, який цікавив його найбільше – заборонений бейсбол, в який він більше ніколи не гратиме, і Фергюсон продовжував вболівати за команду з району Флашинг, яку він нещодавно для себе відкрив, продовжував вболівати навіть попри те, що доля всього Західного світу вже не висіла на волосинці з-за того, що Кларенс Коулман заходив до бази відбивача, маючи два аути і з двома гравцями в нижній частині дев'ятого іннінгу. Його вітчим та названий брат аж стогнали від досади, коли суддя неминуче призначав третій страйк, а Фергюсон при цьому просто кивав або хитав головою, а потім підводився і спокійно вимикав телевизор. Кларенси Коулмани цього світу народилися для того, щоби вибувати з гри, отримавши три страйки, а «Нью-Йорк Метс» не були б самими собою, якби це було не так.

Двічі на місяць він вечеряв зі своїм батьком, а одного разу на два місяці – з родиною Федерманів у Нью-Рошелі, і цього ритуалу Фергюсон дотримувався будь-що незважаючи на свої побоювання, оскільки йому завжди було незрозуміло, чому батьки Артї продовжували запрошувати його на вечерю, а іще менш зрозумілим було те, чому він знаходив-таки в собі бажання йти пішки бозна-куди, щоби побачитися з ними, хоча насправді він цього не хотів, хоча насправді кожна з цих вечерь наповнювала його жахом. Щось тут неясно. *Якась каламуть*. Фергюсон не міг збагнути їхніх мотивів, бо ані він, ані Федермани не усвідомлювали, що вони роблять і чому вперто продовжують це робити, хоча початковий імпульс був зрозумілим з самого початку: після похорон сина місіс Федерман обняла Фергюсона й сказала йому, що він завжди буде частиною їхньої сім'ї; і тепер йому доводилося висиджувати по дві години у вітальні побіля дванадцятирічної Селії, силкуючись знайти вірні слова, аби сказати їй, що тепер він – її брат і завжди піклуватиметься про неї. Чому вони таке казали, чому так думали – і що все це означало?

Вони з Артї товаришували лише один місяць. Достатньо довго, щоби стати двійнятами А. Ф., достатньо довго, аби відчутти, що між ними народжується те, чому судилося стати тривалою й міцною дружбою, але недостатньо довго, щоби хтось із них *став частиною родини одного із них*. На похоронах свого друга Фергюсон навіть не глянув у бік Ральфа та Ширлі Федерман. Він навіть не знав, як їх звать, але вони знали про нього багато завдяки тим листам, що їх надсилав додому син з табору «Парадиз». І ці листи зіграли свою важливу роль. Сором'язливий і небагатослівний Артї повідав їм у тих листах про свого нового чудесного друга, і тому його батьки були впевнені в чудесності Фергюсона навіть до того, як познайомилися з ним.

А потім Артї помер, і три дні потому чудесний друг з'явився на похоронах – не вилита копія їхнього сина, але хлопець дуже на нього схожий, високий та сильний, з таким самим тілом юного атлета, таким самим єврейським походженням, такими ж самими хорошими оцінками в школі, і те, що в той момент, коли вони втратили свого сина, в їхньому житті з'явився саме той хлопець, якого він називав своїм братом, справило, напевне, на батьків Артї потужний ефект, міркував собі Фергюсон, лячний і надприродний ефект, неначе їхній померлий хлопець перехитрив богів і послав їм тимчасово замість себе іншого хлопця, щоби той його підмінив, такого собі підкидька зі світу живих замість померлого, і батьки Артї, підтримуючи контакт з Фергюсоном, немовби мали змогу спостерігати, що відбувалося б з їхнім сином, якби він поволі виростав до п'ятнадцятирічного хлопця з чотирнадцятирічного, до шістнадцятирічного з п'ятнадцятирічного, до сімнадцятирічного з шістнадцятирічного, і до вісімнадцятирічного з сімнадцятирічного. То було щось на кшталт вистави, свого роду демонстрації, збагнув Фергюсон, тому кожного разу, коли він прибував до Нью-Рошель на чергову недільну вечерю, йому доводилося брати на себе важкий клопіт: вдавати з себе самого себе, втілюючи свій образ якомога повніше й правдивіше, бо всі вони знали, що грають в гру, навіть якщо цього не усвідомлювали, бо Арчі ніколи б не став Артї – і не лише тому, що він цього не хотів, а й тому, що живі ніколи не зможуть замінити мертвих.

Федермани були хорошими людьми, добросердими людьми, людьми простими й непримітними, і мешкали вони в маленькому білому будиночку на обсаженій деревами вулиці з такими ж самими білими будиночками, де жили такі ж самі роботящі представники середнього класу родинами з двома-трьома дітьми та одним або двома авто в білому дерев'яному гаражі. Ральф Федерман був високим худорлявим чоловіком віком під п'ятдесят років, який вивчився на фармацевта й мав найменшу з усіх трьох аптек на головній вулиці торгового району міста Нью-Рошель. Ширлі Федерман, також висока, але аж ніяк не худорлява, була на кілька років молодшою за свого чоловіка. Випускниця Хантерівського коледжу, вона працювала на півставки в місцевій бібліотеці, агітувала за кандидатів від демократичної партії на виборах у штаті та під час загальнонаціональних виборів, і полюбляла бродвейські мюзикли. Вони удвох ставилися до Фергюсона з тихою повагою, мабуть, трохи здивовані й водночас вдячні йому за те, що він, вірний пам'яті їхнього сина, відгукувався на їхні запрошення, а через те, що їм не хотілося втрачати його, вони під час вечері зазвичай розслаблялися й здебільшого віддавали Фергюсону ініціативу у веденні розмови. Що ж до Селії, то вона рідко коли вставляла своє слово в розмову, але слухала його, слухала іще уважніше, ніж її батьки, і Фергюсон, дивлячись, як вона з сором'язливого й убитого горем дитинчати виросла в самовпевнену дівчину шістнадцяти років, раптом збагнув, що саме вона була причиною того, що він продовжував приходити туди, бо те, що Селія була надзвичайно розумною, було ясно йому завжди, а тепер вона ще й ставала гарненькою, тендітною, схожою на лебедя, то була довгорука й довгонога краса, і навіть якщо Селія й була іще замолодою для нього, через рік-два ситуація зміниться, і в глибокому й недоступному закутку Фергюсонового мозку почала формуватися думка про те, що йому судилося одружитися з Селією Федерман, що сюжетна лінія його життя вимагала, аби він оженився на ній, щоби звести нанівець несправедливість дочасної смерті її брата.

Було важливо, щоб він говорив, а не просто сидів, ввічливо підтримуючи розмову, говорив по-справжньому, розповідаючи Федерманам все, що можна, про себе, щоби вони почали розуміти, хто він такий, і після кількох перших візитів Фергюсон займався цим все більше й більше – розповідав їм про себе та те, що з ним відбувалося, бо на той час тема Артї вже вичерпалася, бо було б надто жорстоко й негарно повертатися до неї знову й знову, бо Фергюсон на власні очі бачив, як протягом дев'яти місяців волосся містера Федермана з темного стало мішаниною каштанового та сивого, потім – в основному сивого, а опісля – геть білого, як сильно схуднув за цей час батько Артї, а мати навпаки – продовжувала набирати вагу: десять фунтів на жовтень 1961-го, іще п'ятнадцять фунтів на березень 1962-го, іще двадцять фун-

тів на вересень того ж року. Їхні тіла розповідали Фергюсону про те, що відбувалося в їхніх душах: вони не забували про смерть Арті, вони нею жили, тому вже не треба було обговорювати досягнення їхнього сина, коли він грав у бейсбол в дитячій лізі, вже не треба було згадувати знову й знову про гарні оцінки Арті з математики та інших точних наук, і тому Фергюсон розробив нову стратегію поведінки на цих вечерях: виштовхати Арті з кімнати й змусити його батьків думати про щось інше.

Ані слова про те, що з-за їхнього сина він кинув бейсбол, ані слова про хтиві думки стосовно Емі Шнайдерман, ані слова про інтимні стосунки з Даною Розенблум, ані слова про те, як він напився з приятелем Емі, Майком Лебом, так, що заблював свої штани та черевики, але, приховуючи ці таємниці та нерозсудливі вчинки, Фергюсон, з іншого боку, поставив собі завдання не цензурувати самого себе – важке завдання для такого стриманого й потайливого хлопця, як він, але він навмисне налаштував себе бути чесними по відношенню до Федерманів, налаштував наче *виконавець перед виступом*, і на отих двадцяти вечерях, на яких він побував у цій сім'ї в інтервалі між смертю Арті та закінченням середньої школи, Фергюсон говорив про багато речей, включно з тими пертурбаціями, що сталися в його родині (розлучення батьків, друге заміжжя матері, стримані стосунки з батьком), з курйозним досвідом набуття нових родичів, і не лише вітчима та його двох дітей, а й Денового брата Гіла, ерудита й симпатягу, який цікавився його письменницькими амбіціями («Маєш навчитися всьому, що зможеш, Арчі», сказав якось він, «а опісля все забути, а те, що забути не зможеш, стане основою твоєї творчості»), похмурої дружини Гіла Анни та його гладких і бундючних доньок, Маргарет і Елли, а також вередливого старого батька Дена, який жив у кімнаті на третьому поверсі будинку для пристарілих в районі Вашингтон-Хайтс і був або схибленим, або на ранній стадії старечої деменції (але все одно час від часу видавав незабутні перли отим своїм голосом, схожим на голос актора Зіга Румана, відомого своїми ролями помпезних лиходіїв: «А тепер всі заткніться, щоби я зміг посцяти!»). Фергюсон казав Федерманам, що одним з найкращих результатів нового заміжжя його матері стало те, що завдяки непоясненому повороту долі, яка пов'язує між собою багато родин та дотичних генеалогічних гілок, його найліпший приятель та названий кузен Ной Маркс породичався з його новою зведеною сестрою Емі та зведеним братом Джимом (які колись вже мали статус родичів Фергюсона, але потім втратили його), і від цього факту в нього паморочилося в голові кожного разу, коли він про нього задумувався – Ной та Емі поєднані з ним в одному й тому ж самому змішаному племені! І як же ж приємно було бачити, що Ден Шнайдерман чудово ладив з Дональдом Марксом, чого не можна було сказати свого часу про батька Фергюсона, який недолюблював дядька Дона і колись обізвав його *пихатим чмом*, себто, на думку Фергюсона, загальна ситуація в сім'ї покращилася, хоча стосунки його матері зі своєю сестрою ліпшими не стали й не стануть ніколи, але, принаймні, стало можливим сідати за один стіл разом з Марксами і при цьому не відчувати бажання заверещати або витягнути пістоля й когось вистрелити.

Він казав Федерманам речі, які ще не казав ніколи й нікому, і це робило його іншою людиною в їхній присутності, людиною відвертішою й цікавішою, аніж вдома або в школі, людиною, *здатною розсмішити інших*, і, мабуть, це було іще одною причиною, чому він продовжував ходити туди, бо знав, що батьки Арті охоче слухатимуть його розповіді, наприклад, кумедні анекдоти про Ноя, якого він не втомлювався згадувати в кожній розмові, його стійкого супутника життєвими хащами, якому призначили повну стипендію в школі Філдстон в Рівердейлі, одній з найкращих приватних шкіл міста, високого Ноя, вже без коригувальних пластинок на зубах, який знайшов-таки собі подругу і ставив у школі п'єси, здебільшого сучасні типу «Стільці» та «Лиса співачка» Ежена Йонеско, а також давніші на кшталт «Білого диявола» Джона Вебстера (кров лилася рікою!), і знімав короткометражні фільми своєю восьмиміліметровою камерою фірми «Bell & Howell». І досі будучи найхитромудрішим «саботажником» у світі, він супроводжував Фергюсона під час його другої зустрічі з батьком в травні 1964 року,

але цього разу не до дешевого ресторану, а до овіяного жахом заміського клубу «Блакитна долина» – це запрошення Фергюсон поспішно прийняв, наполігши включити Ноя в число учасників заходу. Він сподівався, що батько відмовиться, але той, як це не дивно, погодився на таку вимогу, тож король домашнього причандалля вирушив одного недільного дня з двома хлопцями пообідати в клубі, а Ной, будучи у курсі всіх суперечностей між Фергюсоном та його батьком і знаючи, наскільки його приятель гидує цим клубом, навмисне, щоби продемонструвати й свою відразу до того закладу та до всього, що було з ним пов'язане, вдягнув з цього приводу картатого шотландського берета з білим помпончиком на маківці. То був такий неоковирний та великий головний убір, що Фергюсон з батьком мимовільно розсміялися, побачивши його, розсміялися в унісон, мабуть, вперше років за десять, але Ной зберіг при цьому смертельно серйозний вираз обличчя, не посміхнувшись навіть куточком рота (від чого кумедна ситуація стала іще кумеднішою), а потім, коли вони йшли ігровим полем, пояснив, іще більше розвеселивши своїх супутників, що він вперше в житті приїхав до гольф-клубу і тому хотів би виглядати «як годиться», оскільки гольф – це шотландська гра і тому всі гравці в гольф «мушуть винаряджатися» (так і сказав – «мушуть винаряджатися») в шотландські капелюхи. Так, мабуть, Ноя трохи «понесло» коли вони приїхали до клубу, можливо тому, що йому було некомфортно опинитися в одній компанії з тими, кого він називав «непристоїно багатими», чи може він просто хотів продемонструвати свою солідарність з Фергюсоном, висловлюючи вголос те, що сам Фергюсон ніколи б не насмілювався сказати, бо коли гладенький чоловік, чимчикуючи повз них, тицьнув пальцем на шотландський берет і вигукнув «Гарний капелюх!», Ной відповів йому (з величезною, немов приклеєною, посмішкою на обличчі): «Дякую, пузанько!» Але Фергюсонів батько йшов ярдів зо п'ять попереду, не почув цієї образи, і таким чином хлопці уникнули прочухана, якого б він їм влаштував, якби почув, і Фергюсону на цей раз вдалося провести день в «Блакитній долині», жодного разу не відчувши бажання якомога швидше вшитися звідти геть.

Це була одна з граней Ноя, сказав Фергюсон батькам Аргі – блазнюватий agent provocateur, пустотливий клоун, але в глибині людина вдумлива й серйозна, і найкраще це довела його поведінка в той уїк-енд, коли застрелили Кеннеді. Чисто випадково Ноя запросили до Нью-Джерсі провести пару днів у компанії з Фергюсоном та Емі в їхньому новому будинку на Вудхол-кресент. План полягав у тім, щоби зняти фільм його восьмиміліметровою камерою, таку собі німу екранізацію оповідання Фергюсона під назвою «Що сталося?», в якому йшлося про хлопця, котрий тікає з дому, а повернувшись, виявляє, що батьків вдома немає. Того хлопця мав грати Ной, а Емі з Фергюсоном – його батьків. Та у п'ятницю двадцять другого листопада, за кілька годин до того, як Ной мав вирушити автобусом з Нью-Йоркської автостанції «Портове управління», в Далласі застрелили Кеннеді. Було б цілком доречно скасувати поїздку, але Ной не захотів і зателефонував, аби його зустріли, як і було домовлено, на автостанції «Ірвінгтон». Цілий уїк-енд вони дивилися телевізор, Фергюсон з вітчимом сидячи на одному кінці довгого дивану у вітальні, а Емі з мачухою – скрутившись калачиком на другому кінці, Роза обнявши Емі, а Емі – поклавши голову їй на плече. А Ной здогадався взяти свою камеру й зняти їх на плівку, всіх чотирьох протягом більшої частини тих двох діб, він ходив туди-сюди поміж їхніми обличчями та чорно-білими зображеннями на телеекрані, де миготіли обличчя Волтера Кронкайта, Джонсона та Жаклін Кеннеді в літаку, віце-президента приводили до присяги новим президентом, Джек Рубі стріляв у Освальда в коридорі поліцейського відділку в Далласі, син Джона Кеннеді віддає честь труні з тілом його батька, кінь без вершника в день похорон – всі ці масові заходи мінялися місцем з чотирма людьми на дивані: похмури Деном Шнайдерманом, його прийомним сином зі спустошеним поглядом порожніх очей, та двома заплаканими жінками, що спостерігали ці події на екрані, все це, звісно, в повній тиші, бо камера звук не записувала, величезна маса відзнятого матеріалу, годин на десять-дванадцять, нестерпної довжини, який ніхто б не спромігся висидіти від початку й до

кінця, але потім Ной взяв бобіни з фільмом до Нью-Йорку, знайшов собі у поміч професійного монтажера, і урізав той фільм до двадцяти семи хвилин. Результат був потрясаючий, сказав Фергюсон, національна катастрофа, відображена на обличчях чотирьох людей та на екрані телевізора, який вони дивилися, реальний фільм, знятий шістнадцятирічним хлопцем, фільм, який став не лише історичним документом, а й художнім твором; то був, як висловився Фергюсон, коли йому хотілося позначити те, що йому сподобалося, «шедевр».

Історій про Ноя було багато, але були також історії й про Емі та Джима, про його матір та діда з бабусею, про Арні Фрезера та про те, як вони колись мало не попалися на пункті оплати проїзду по шосе в Нью-Джерсі, про Дану Розенблюм та її родину, про його розмови з містером Розенблюмом, а також про його дружбу з Майком Лебом, приятелем Емі, потім колишнім приятелем, потім приятелем, поновленим в правах, який не лише знав, хто така Емма Голдман, і читав її автобіографію «Мое життя», а ще й був єдиною людиною в школі, яка прочитала оповідання Олександра Беркмана «Тюремні мемуари анархіста». Кремезний Майк Леб, майбутній антирадянський марксист-радикал, вірив у рух, в організацію, в масову дію і тому несхвально ставився до того інтересу, який Фергюсон проявляв до Торо, бо йшлося про індивідуаліста, про совісного самітника, який керувався моральними принципами, але не мав теоретичного підґрунтя для атаки на Систему, для трансформації суспільства згори донизу, так, Торо – чудовий письменник, але такий затиснутий і манірний, такий боязкий перед жінками, що, можливо, так і помер незайманим (Селія, якій на той час було чотирнадцять, зневажливо пирхнула, коли Фергюсон промовив ці слова), і навіть попри те, що його ідею громадянської непокори підхопили такі діячі руху за громадянські права, як Ганді, Кінг та інші, пасивного спротиву було недостатньо, бо рано чи пізно все одно дійде до збройної боротьби, і саме тому Майк віддавав перевагу Малкольму Ексу, а не Мартіну Лютеру Кінгу, і причепив на стіні своєї спальні портрет Мао Цзедуна.

«Ні», відповів Фергюсон, коли батьки Арті спитали його, чи поділяв він погляди свого приятеля, але саме це й робило їхні розмови повчальними, додав він, бо кожного разу, коли Майк сперечався з ним, йому доводилося добряче думати над тим, у що він вірив сам, та й хіба ж можна чому-небудь навчитися, якщо розмовляти лише з тими людьми, які думають точнісінько так само, як і ти?

А найулюбленішою його темою була місіс Монро, єдина людина, котра значно полегшувала йому життя як старшокласнику, він вважав, що йому страшенно поталанило, що вона була його вчителькою англійської мови й літератури в молодших і старших класах, молода й жвава Евеліна Монро, їй було лише двадцять вісім, коли Фергюсон став навчатися в її класі, вона стала дієвим антидотом від нецікавої, реакційної та антимодерністської місіс Болдвін, її дівоче прізвище було Ферранте, італійка з Бронкса, яка поїхала навчатися до Вассарського коледжу на повну стипендію, колись вона була заможним саксофоністом Боббі Монро, завсідником світських тусовок, другом музикантів, художників, акторів та поетів. Місіс Монро була найшикарнішою вчителькою, яка коли-небудь ошчасливила своєю присутністю стіни Колумбійської середньої школи, і від інших вчителів, які бували у Фергюсона, її відрізняло те, що вона ставилася до своїх учнів як до цілковито сформованих незалежних індивідів, молодих дорослих, а не великих дітей, і це справляло на всіх них вкрай позитивний психологічний ефект, вони почувалися задоволеними самі собою, сидячи в її класі й слухаючи її розповіді про книги, які вона задала їм читати, про містера Джойса, про містера Шекспіра, містера Мелвіла, міс Дікінсон, містера Еліота, міс Еліот, міс Вортон, містера Фітцджеральда, міс Кесер та про всіх решту, і не було жодного учня за ті два роки, що Фергюсон навчався в її класі, який би не обожнював місіс Монро, а найбільше обожнював її Фергюсон, який показав їй кожен з тих творів, що він написав їх у старших класах середньої школи, і навіть ті, що він написав протягом останнього року, хоча вона у них вже не викладала. Ні, він не вважав її знавцем кращим за дядька Дона чи тітку Мілдред, але відчував, що з ним вона була відвертішою й чеснішою,

аніж вони, більш детальною в своїй критиці і водночас – більш надихаючою, неначе було само собою зрозумілим те, що він народився займатися саме цим, і жодний інший варіант видавався неможливим.

Над дошкою в класі місіс Монро завжди виднівся напис, рядок з американського поета Кеннета Рексрота, який вона виписала літерами достатньо великими, щоби їх можна було бачити і з задніх парт, а через те, що Фергюсон часто під час уроку ловив себе на тому, що дивиться на той рядок, він згодом підрахував, що за роки, які він провчився в її класі, він, напевне, прочитав його кілька тисяч разів: «Від руйнації світу існує лише один спосіб захисту: творчий акт».

Місіс Федерман сказала: «Кожній молодій людині потрібна своя місіс Монро, Арчі, але не кожній молодій людині вона дістається».

«Яка лячна ідея», подумав Фергюсон. «Не знаю, що б я без місіс Монро робив».

Нью-Йорк і далі вабив його, і Фергюсон продовжував їздити туди якомога частіше у свої вільні суботи, інколи сам, інколи – з Даною Розенблюм, інколи з Емі, інколи – з Емі та Майком Лебом, а інколи – з усіма трьома, де він (і вони) зустрічалися з Ноем на ті вихідні, коли молодий Гручо влаштувався в кварталі Віллідж зі своїм батьком та Мілдред, або просто зі своїм батьком, якщо траплялося так, що тітка Мілдред знову жила окремо. «Щільність, грандіозність та складність», – так висловився колись Фергюсон, коли його спитали, чому він віддавав перевагу великому місту, а не передмістям, і цю його думку поділяли всі п'ятеро членів маленького колективу, і за винятком Дани, яка вже знала, куди поїде після закінчення середньої школи, решта четверо вирішили залишитися в Нью-Йорку і навчатися в тамтешніх вузах. Конкретно для трьох хлопців це означало Колумбію, а для Емі – Барнард, за умови, що їх туди візьмуть, що виглядало цілком імовірним і вельми реальним завдяки їхнім високим показникам, але хоча троє з них і поступили до вузів, лише один з хлопців перебрався наступного вересня до Колумбійського університету в кварталі Морнінгсайд-Хайтс. Ной, відхилений заявник, сам спричинив власне фіаско, бо влітку перед останнім класом школи розвинув у собі нову звичку, і так пристрастився до куріння марихуани, що його оцінки, включно з екзаменаційними, в першому півріччі різко рухнули, і Колумбія, альма-матер його батька і вуз, де він, як сподівалися всі його родичі, мав би провести наступні чотири роки свого життя, його заявку відхилив. Ной відбувся жартом. Сказав, що натомість піде навчатися до Нью-Йоркського університету, що дасть йому змогу, як і було заплановано, залишитися в Нью-Йорку, і хоча цей вуз загалом вважався гіршим за Колумбійський університет з посередньою освітньою програмою для лінкуватих немотивованих студентів, Нью-Йоркський університет надасть йому можливість вивчати кінематограф, предмет, якого в програмі Колумбії не було, а окрім того, сказав Ной, він мешкатиме в центрі, в найшикарнішому районі міста, а не в отих занехаяних нетрях, затиснутих між Гарлемом та річкою Гудзон.

Отже, Ной подався до Вашингтон-сквер, Майк – до околичного району на Західній 116-й вулиці між Бродвеем та Амстердам-авеню, а Фергюсон та його названа сестра – до коледжів, розташованих поза межами міста. Рішення, яке прийняла Емі, було цілковито пов'язане з Майком. Вони вже одного разу посварилися, коли він обманув її з дівчиною на ім'я Мойра Оппенгайм в середині десятого класу, але після тривалої розлуки, яка скінчилася низькопоклонницькими жестами розкаяння з боку Майка, Емі вирішила дати йому іще один шанс, але невдовзі, лише чотири місяці потому, він викинув той самий коник – знову зрадив її не з ким іншим, як з тою ж самою Мойрою Оппенгайм, «цією схожою на мишу хвойдою, яка не могла відмовити нікому», і Емі вирішила, що з неї досить, вона розлютилася й порвала з Майком назавжди. Листи з коледжів, до яких вона подала заявки, опинилися в поштовій скриньці на Вудхол-кресент наступного тижня. «Так» з Барнарду і «так» з Брендайсу (то були її варіанти один і два), а через те, що їй хотілося бути якомога далі від Майка Леба, аби не бачити знову

його товсту пику та набрякле тіло, Емі сказала «ні» Нью-Йорку і «так» місту Волтхем в Массачусетсі, переконана, що другий буде не гіршим за перший, і полегшено зітхнула від того, що в своєму виборі не сумнівалася. Свинюка Майк принизив її й наплював у душу, і Фергюсон погодився, що їй буде краще деінде, а щоби довести, наскільки беззастережно він підтримував її, він запропонував їй в подарунок їхній спільний «понтіак», коли вона відїздила восени до Массачусетсу, перервавши свою дружбу з Майком Лебом «прямо зараз, з цієї ж хвилини».

Ситуація Фергюсона була складнішою, аніж у неї. Його прийняли до Колумбії, йому хотілося навчатися в Колумбії, і він все одно хотів би до Колумбії навіть якби йому довелося ділити з Майком Лебом одну кімнату на двох в студентському гуртожитку, але постало питання грошей, питання «хто заплатить за навчання», на яке не було відповіді. Він міг би поступитися принципами й звернутися до свого батька, який, безумовно, пішов би йому назустріч попри власне небажання, знаючи, що має обов'язок будь-що оплатити навчання сина, але Фергюсон цей варіант навіть розглядати не став. Матір та Ден знали його позицію з цього питання, знали з самого початку, і попри те, що позиція ця була «по-віслючому впертою й безперспективною», вони поважали його вибір і не намагалися вплинути на нього, бо матір вже давно покинула поле битви, дні боротьби за примирення між Фергюсоном та батьком канули в Лету, а після нищого трюку, який батько викинув щодо неї в зв'язку з продажем їхнього старого будинку, Роза збагнула, що рішення її сина не брати грошей від Стенлі було способом її захисту – можливо, способом надто емоційним та нерозважливим, але він був також виявом синівської любові до неї.

В листопаді свого останнього шкільного року Фергюсон сів з матір'ю та вітчимою, щоби обговорити ці справи. Наближалася пора надсилати заявки до коледжів, і хоча Ден казав йому не перейматися, бо, мовляв, гроші на навчання знайдуться будь-що, Фергюсона терзали сумніви. Він підрахував, що рік навчання в коледжі обійдеться близько п'яти або шести тисяч доларів (плата за навчання, житло, книги, одіж, харчі та приладдя, гроші на проїзд, а також невеличка щомісячна сума на кишенькові витрати), що загалом становило двадцять-двадцять п'ять тисяч доларів протягом наступних чотирьох років. Джим закінчував свій інститут того ж року, коли Емі та Фергюсон закінчували школу, і це давало змогу уникнути необхідності платити за навчання третьої людини, але Джим збирався подати заявку на аспірантуру з фізики, і навіть попри те, що йому мали забезпечити стипендію та гроші на проживання, цих коштів все одно не вистачило б на покриття всіх витрат, тому Денові доведеться й далі викроювати додаткові тисячу або півтори доларів на рік для Джима, і в результаті загальні витрати готівки на оплату вузівського навчання двох Шнайдерманів та одного Фергюсона склали б приблизно від одинадцяти до тринадцяти тисяч доларів щороку. В середньому Ден заробляв тридцять дві тисячі доларів на рік, і саме тому Фергюсона й терзали сумніви.

Були іще гроші з Лізиної страховки життя, але ті сто п'ятдесят тисяч доларів, що їх отримав Ден влітку 1962 року, до кінця листопада 1964 року усохли до сімдесяти восьми тисяч. Двадцять тисяч з уже потрачених сімдесяти двох пішли на сплату подвійної іпотеки за «старий-старий» будинок, потім старий будинок продали і ще раз витратили готівку на придбання нового, що зробило його матір та вітчима удачливими власниками помешкання за адресою Вудхол-кресент, 7, причому жоден банк не наступав їм на п'яти, і сплачувати їм доводилося тепер лише податки на нерухомість та рахунки за воду. Іще десять тисяч з уже потрачених сімдесяти двох пішли на новий будинок – пофарбування, ремонт та всілякі покращення, що підняло його вартість на той випадок, коли його коли-небудь доведеться продавати. Іще сорок вісім тисяч доларів ухнули в фінансову прірву після одруження – на автомобілі, обіди в ресторанах, відпочинок, а також на рисунки Джакометті, Міро та Філіпа Густона. Хоча Фергюсон і гидував батьковою скнарністю, його також трохи бентежила та легкість, з якою розкидався грошима його вітчим, бо якщо дохід Дена був замалим для покриття витрат на навчання, то решта сімдесят вісім тисяч страхових грошей будуть їхнім єдиним ресурсом, і, за підрахунками Фергюсона, ця сума мала зменшитися десь до лише тридцяти тисяч на той час, коли вони з Емі

мали закінчити коледж, а якщо Ден з матір'ю витрачатимуться так, як протягом останніх двох років, то в результаті грошей залишиться ще менше. Зважаючи на це, Фергюсон хотів брати у них якомога менше, а за нагоди – взагалі нічого. Звісно, він не вважав, що хтось ось-ось помре з голоду, але йому було лячно думати, що одного дня в не надто віддаленому майбутньому, коли матір вже не буде молодою і, можливо, не надто здоровою в результаті багаторічного куріння по пачці «Честерфілда» щоденно, вона з Деном може опинитися в чималій фінансовій скруті.

Працюючи два літа поспіль у Арні Фрезера, він заощадив дві тисячі шістсот доларів. Якщо зекономити на купівлі книжок та платівок, він міг би до кінця літа додати ще тисячу чотириста доларів до свого банківського рахунку, довівши загальну суму рівно до чотирьох тисяч доларів. Його дід вже сказав по секрету матері, що збирається подарувати йому дві тисячі доларів з приводу закінчення школи, тому якщо витратити його гроші та гроші діда на коледж, то внесок Дена можна буде зменшити до нуля. Це щодо першого року, а як же ж бути з рештою трьома? Звісно, він міг продовжувати працювати влітку, але щодо цього наразі були одні лише знаки запитання, і навіть якщо його дідо й захоче знову відщипнути йому трохи грошей, було б хибно розраховувати на них, тим паче зараз, коли у нього з'явилися проблеми з серцем, і медичні рахунки продовжували зростати. Один рік в Нью-Йорку, якщо йому поталанить потрапити до Колумбії, а потім що? Що ще може зробити чоловік при здоровому глузді окрім податися до Лас-Вегаса й поставити всі свої гроші на номер тринадцять?

У нього був один нереальний варіант, який, коли карта вдало ляже, міг би розв'язати всі його фінансові проблеми, але якби це сталося Фергюсон, вигравши партію, втратив би те, чого хотів найбільше, бо в такому разі Нью-Йорк та Колумбія як варіанти зникли б зі столу назавжди. Ба навіть гірше: це означало б провести ще чотири роки в Нью-Джерсі, де йому менше за все хотілося бути, і не лише в Нью-Джерсі, а в одному маленькому містечку цього штату, не більшому за той, в якому він мешкав зараз, і в результаті він опинився б у тій же самій ситуації, від якої намагався втекти більшу частину свого свідомого життя. Однак якби такий варіант дійсно трапився (а Фергюсон мав всі підстави вважати, що не трапиться), він радо прийняв би його й поцілував щасливу карту.

Того року Принстон започаткував дещо нове, Програму з вивчення творчості Волта Вітмена, фінансовану випускником 1936 року на ім'я Гордон ДеВітт, який виріс в Іст-Рутерфорді й ходив у тамтешні громадські школи, і щороку гроші ДеВітта мали піти на оплату повних стипендій для чотирьох випускників з нью-джерсійських середніх шкіл. Фінансова скрута заявника була одною з вимог, разом з відмінними оцінками та розсудливістю вдачі, і Фергюсона, як сина заможного бізнесмена, мали б визнати таким, що не має права на таку стипендію, але це було не так, бо на додаток до своєї відмови надавати сину гроші на поточні витрати Стенлі Фергюсон порушив угоду про розлучення, яку він підписав разом зі своєю колишньою дружиною, і яка передбачала, що він постачатиме половину грошей на утримання хлопця, тобто відшкодуватиме Фергюсоновій матері та її новому чоловікові половину того, що вони витрачали на харчі для Фергюсона та на одіж, а також половину витрат на медичні й стоматологічні рахунки, але через півроку після свого другого заміжжя, коли грошей від колишнього чоловіка не надійшло, матір Фергюсона проконсультувалася в свого адвоката, і той написав батьку Фергюсона погрозного листа з обіцянкою подати на нього до суду, щоби змусити сплачувати належне. Батько відреагував, запропонувавши компроміс: грошей за його половину хлопцевого утримання не буде, але віднині він припинить вказувати свого сина в своїй податковій декларації й надасть таку честь Дену Шнайдерману – і справу владнали. Сам Фергюсон про цю суперечку нічого не знав, але коли він сказав матері та вітчиму про стипендію ім. Волта Вітмена в Принстонському університеті, і пояснив, що хотів би надіслати туди заявку, але вважає себе таким, що не відповідає вимогам, ті запевнили його, що, навпаки – відповідає, бо попри те, що Ден мав пристойний доход, тягар сплати за навчання в університеті аж трьох дітей одночасно кваліфікував випадок Фергюсона як фінансову скруту. Що ж стосува-

лося юридичної сторони справи, то ситуація виглядала таким чином, що його батько неначе припинив своє існування. Це була добра новина. Погана ж новина полягала в тім, що Фергюсон нарешті дізнався правду про свого батька, і те, що накоїв його предок, так його засмутило, так розлютила дешева скнарість Стенлі Фергюсона по відношенню до жінки, з якою він колись був одружений, що єдине, що задовольнило б Фергюсона – це затопити батькові в пику. Цей сучий син відмовився від нього, і тепер йому хотілося відмовитися від батька.

– Так, я пообіцяв йому вечеряти з ним двічі на місяць, – сказав Фергюсон, – але, гадаю, мені більше не захочеться його бачити. Він порушив обіцянку, яку вам дав. Чому ж мені не можна порушити обіцянку, яку я дав йому?

– Тобі майже вісімнадцять, – сказала матір, – і ти можеш чинити як завгодно. Це – твоє життя, тобі й вирішувати.

– Пішов він у сраку!

– Розслабся, Арчі.

– Ні, я серйозно – пішов він у сраку!

Фергюсон підрахував, що заявників буде тисячі, тисячі здібних хлопців з усього штату, чемпіонів округу з футболу та баскетболу, старостів класу та переможців конкурсів з красномовства, а також математичних вундеркіндів з одними лише «відмінно» в атестатах. Такі бездоганні кандидати не залишали йому ані найменшого шансу, але Фергюсон все одно надіслав свою заявку, супроводжувану двома його оповіданнями та списком людей, які погодилися написати йому рекомендаційні листи: місіс Монро; учитель французької містер Болдью; а також його нинішній вчитель англійської мови та літератури, містер Макдональд. Йому хотілося бути левом, але якщо станеться так, що доля призначить його тигром, то він докладе всіх зусиль, щоби носити свої смуги з гордістю. Чорно-помаранчеве замість лазурово-білого. Ф. Скотт Фітцджеральд замість Джона Беррімана та Джека Керуака. А яка, власне, різниця? Може, Принстон і не Нью-Йорк, але туди лише година їзди потягом, до того ж, Принстон мав одну перевагу над Колумбією: Джим подав туди свою заявку на аспірантуру з фізики. Його неодмінно мали прийняти, чого Фергюсон не міг сказати про себе, але мріяти не заборонено, і як же ж приємно було уявляти, що вони проведуть наступні чотири роки разом в отому лісовому світі книжок та товаришкості, де поміж деревами витатиме дух Альберта Ейнштейна!

Після своєї розмови з матір'ю та Деном наприкінці листопада Фергюсон написав довгого листа своєму батьку, в якому пояснював причини свого бажання призупинити їхні вечері, які відбувалися двічі на місяць. Він так і не насмівся прямо сказати, що більше не бажає бачити його, бо Фергюсон іще сумнівався – чи саме такою була його позиція (хоча він підозрював, що була вона саме такою), але він був лише сімнадцятирічним хлопцем, і йому бракувало мужності та рішучості декларувати ультиматуми, здатні змінювати майбутнє, яке, на його сподівання, мало бути довгим, а там – хто може сказати, як зміняться стосунки сина з батьком через багато років? Однак дещо він таки насмівся сказати, і це дещо лягло в основу його листа: він написав, що був дуже засмучений, дізнавшись, що батько викреслив його з податкової декларації. За його словами, складалося таке враження, що батько намагався викреслити зі свого життя останні двадцять років так, наче їх ніколи не було, неначе не було не лише його шлюбу з матір'ю, а й того факту, що у нього був син, якого він тепер повністю передав під опіку Дена Шнайдермана. Але навіть якщо не брати все це до уваги, продовжив Фергюсон, присвятивши вступній частині аж дві сторінки, то ті вечері, за якими вони зустрічалися, стали для нього безкінечно гнітючими, тому навіть продовжувати цей жалюгідний спектакль з нудними й банальними діалогами, коли правда полягає в тім, що кожному з них вже немає що сказати, бо це ж така досада – сидіти удвох в тих закіптюжених ресторанах, поглядаючи на годинника й рахуючи хвилини, що залишилися до кінця тортур, тож чи не було б краще, якби вони зробили на якийсь час паузу, аби подумати, варто чи не варто відновлювати ці зустрічі колись у майбутньому.

Батько відповів три дні потому. Не такої відповіді чекав від нього Фергюсон, але, принаймні, то було хоча би щось. «Гаразд, Арчі, наразі зробимо перерву. Сподіваюся, що у тебе все в нормі. Татко».

Фергюсон більше не збирався виходити з ним на контакт. Отак він вирішив, і якщо батько не буде умаслювати його, щоби схилити на свій бік, значить, на цьому можна буде поставити крапку.

На початку січня він надіслав заявки до Колумбії, Принстона та Ратгерта. В середині взяв у школі відгул на один день і поїхав до Нью-Йорка на співбесіду в Колумбії. Університетське містечко він трохи вже знав; воно нагадувало йому маленьку копію римського міста і мало в центрі дві масивних бібліотеки, розташованих одна напроти одної, Бібліотека Батлера й Бібліотека Лоу, кожна являла собою кремезну гранітну споруду в класичному стилі, такі собі два слони, що бовваніли над меншими цегляними будівлями довкола них, і Фергюсон, розпитавши шлях до Гамільтон-холу, піднявся сходами на четвертий поверх і постукав. Співбесіду проводив професор економіки Джек Шелтон, життєрадісний чоловік, який відпускав жарти протягом всієї розмови і навіть іронізував над «задушливою й склеротичною Колумбією», а коли дізнався про амбітне бажання Фергюсона стати письменником, то наприкінці співбесіди подарував старшокласнику кілька примірників літературного журналу Колумбійського коледжу. Гортаючи їх півгодини потому в вагоні метро, Фергюсон натрапив на рядок поезії, який вельми його потішив: «Стабільний секс корисний для здоров'я». Він гучно розсміявся вголос, прочитавши його, з радістю збагнувши, що Колумбія насправді не така вже й задушлива та склеротична, тим більше, що цей рядок був не лише кумедний, а й правдивий.

Наступного тижня він здійснив свій перший візит до Принстона, де, на його думку, навряд чи знайшлося б багато студентів, які публікували вірші про користь стабільного сексу для здоров'я, але студмістечко виявилось значно більшим та привабливішим за колумбійське, а його буколічна краса компенсувала той факт, що це, все ж таки, був не Нью-Йорк, а лише маленьке містечко штату Нью-Джерсі – готична архітектура на противагу класичній, вражаюче витончений, майже ідеальний ландшафтний дизайн з дбайливо доглянутими кущиками та високими розлогими деревами, але було в ньому щось нудно-впорядковане, антисептичне, неначе широку ділянку землі, на якій розташувався Принстон, перетворили на гігантський тераріум, де пахло грошима так само, як і в замському клубі «Блакитна долина», то була така собі голлівудська версія ідеального американського університету, *найпівденнішого з найпівнічніших вузів*, як хтось колись сказав Фергюсону, але хто він такий, щоби на щось нарікати, і навіщо було нарікати взагалі, якщо йому поталанить здобути можливість безкоштовно потрапити на цю територію як лауреат стипендії ім. Волта Вітмена?

Напевне, вони знали, що Волт Вітмен не цікавився жінками, сказав сам собі Фергюсон, завершаючи обхід студмістечка, а вірив у кохання між чоловіком та чоловіком, але старий Волт провів останні дев'ятнадцять років свого життя неподалік в Кемдені, завдяки чому став суто нью-джерсійською знаменитістю, і навіть попри те, що його твори були як вражаюче гарними, так і вражаюче поганими, найкращі з них все одно являли собою найкращу поезію, коли-небудь написану в цій частині світу, і хвала Гордону ДеВітту за те, що він назвав свою стипендією іменем Волта Вітмена, а не якогось померлого політика чи великого цабе з Волл-стріту, ким фактично й був ДеВітт протягом останніх двадцяти років.

Цього разу співбесід було три, а не одна, і навіть попри те, що Фергюсон належним чином вдягнувся (біла сорочка, піджак та краватка) і неохоче піддався вмовлянням матері й Емі підстригтися перед поїздкою, перед тими чоловіками він нервував і почувався некомфортно, хоча були вони не менш привітними ніж колумбійський професор, і ставили ті запитання, на які він очікував, але коли допит, який тягнувся цілу годину, нарешті скінчився, Фергюсон вийшов з кімнати, відчуваючи, що напартачив, кленучи себе за те, що переплутав назви книжок Вільяма Джеймса з його братом Генрі – це по-перше, а по-друге (і це було найгірше), Санчо

Пансу назвав Пончо Сансою, і навіть попри те, що він виправив ці помилки тої ж миті, як вони вилетіли з його вуст, Фергюсон гадав, що їх міг припуститися лише такий щирий і правдивий ідіот як він, тому був він не лише твердо переконаним, що гарантовано опиниться останнім в списку претендентів на стипендію, а й відчував огиду до самого себе через те, що за непростих обставин проявив себе з надзвичайно поганого боку. Але з якоїсь причини, чи причин, чи безпричинно взагалі, коротше кажучи, виходячи з міркувань, відомих лише їм одним, ті троє чоловіків з думкою Фергюсона не погодилися, тому він був чимало ошелешений, отримавши запрошення на другу співбесіду, яка мала відбутися третього березня, але, разом з тим, вперше відчув, що у нього з'явилися такі-сякі підстави для сподівань.

То був курйозний спосіб провести свій вісімнадцятий день народження: знову вбратися в піджак з краваткою й вирушити до Принстона для розмови тет-а-тет з Робертом Неглом, викладачем класичної літератури, який мав у своєму доробку опубліковані переклади Софокла й Евріпіда, а також цілу книгу, присвячену дослідженню філософів-досократиків. Це був чоловік віком сорока з гаком років, з видовженим сумним обличчям і прискіпливим та серйозним поглядом, найкращий літературознавець Принстона, за твердженням вчителя англійської мови й літератури, містера Макдональда, котрий сам колись навчався в цьому університеті й дуже вболівав за Фергюсона, щоби він виборов собі стипендію. Негл не був людиною, схильною марнувати час та зусилля на неістотні речі. Перша співбесіда містила багато запитань про академічні успіхи Фергюсона (хороші, але не вражаючі), його роботи як перевізника влітку, чому він кинув займатися змагальними видами спорту, його почуттів стосовно розлучення батьків та нового заміжжя матері, чому і навіщо він збирався навчатися саме в Принстоні, а не деінде, але Негл все це проігнорував, бо, схоже, його зацікавили лише оті два оповідання, котрі Фергюсон включив у свою заявку, а також письменники, яких він читав і не читав, і які були йому найближчими по духу.

Перше оповідання, «Одинадцять моментів з життя Грегора Флемма», було найдовшим твором Фергюсона за останні три роки – двадцять чотири друковані сторінки, написані в інтервалі між початком вересня та серединою листопаду, два з половиною місяці безперервної роботи, протягом якої він відклав свої нотатники та призупинив всі паралельні проекти, щоби зосередитися на завданні, яке сам собі поставив: розповісти історію чийогось життя, але не як безперервну оповідь, а просто вклинюючись в життєвий процес в різні довільні моменти з метою дослідження якогось вчинку, думки або імпульсу, а потім перестрибнути до наступного моменту, і, попри проміжки та мовчазні паузи між окремими частинами, Фергюсон сподівався, що читач подумки зшиє ці уривки воедино, і що сукупність сцен перетвориться на подобу оповідання, або навіть дечого більшого за оповідання – на такий собі роман в мініатюрі. В першому епізоді шестирічний Грегор вдивляється в дзеркало, вивчаючи власне обличчя, і доходить висновку, що не зміг би впізнати себе, якби побачив самого себе ідучим по вулиці, в другому семирічний Грегор на стадіоні «Янки» разом зі своїм батьком підскакує, аплодуючи вдалому подвійному удару Хенка Бауера – і раптом відчуває, як щось мокре й слизьке впало йому на голе передпліччя, то була грудка людської харкотини, товстий медузо-подібний коржик мокротиння; поза сумнівом, його виплюнув хтось із верхніх рядів, і Грегор, витираючи бридкого слимака хусткою й кидаючи її геть, не лише відчуває огиду – його мучить також загадка: той, хто плюнув, зробив це навмисне, цілячись спеціально йому в руку, чи просто випадково влучив у неї? Ця різниця має для Грегора важливе значення, оскільки навмисний плювок припускав би існування світу, в якому бридота і зло є панівними силами, світу, в якому невидимі чоловіки безпідставно нападають на невідомих хлопців, просто щоби отримати задоволення від заподіяння шкоди іншим, тоді як випадкове влучання свідчило б про існування світу, в якому трапляються досадні речі, але нічиєї провини в цьому немає; потім ми бачимо дванадцятирічного Грегора, який виявив на своєму тілі перше лобкове волосся, чотирнадцятирічного Грегора, перед очима якого падає замертво його найкращий приятель, уражений

чимось під назвою «аневризма головного мозку», шістнадцятирічного Грегора голого у ліжку з дівчиною, яка допомогла йому позбутися незайманості, а потім, в завершальному епізоді, сімнадцятирічний Грегор сидить на пагорбі і, роздивляючись хмарини, що пливуть у нього над головою, питає у себе: світ є реальним чи це просто проекція його розуму, а якщо він реальний, то чи зможе він коли-небудь охопити його подумки? Оповідання закінчується такими рядками: «А потім він спускається з пагорбу, роздумуючи про біль у шлунку і гадаючи – стане йому краще чи гірше, якщо він пообідає? Перша година дня. З півночі дме вітер, а горобець, який сидів на телефонному дроті, вже полетів геть».

Друге оповідання – «Праворуч, ліворуч чи прямо?» – було написано в грудні і складалося з трьох окремих епізодів, кожен з яких приблизно сім сторінок завдовжки. Чоловік на ім'я Ласло Флют гуляє на селі. Підійшовши до перехрестя доріг, він має обрати один з варіантів руху: ліворуч, праворуч чи прямо? В першому розділі він рушає прямо і потрапляє в халепу – на нього нападають двоє бандитів. Побитий та пограбований і кинутий помирати на узбіччі, він, насамкінець, приходять до тями, підводиться на ноги і, похитуючись, проходить близько милі й натрапляє на будинок, стукає у двері, і йому відчиняє старик, який незрозуміло чому починає вибачатися перед Флютом і благає пробачити йому. Чоловік веде Флюта до раковини на кухні й допомагає йому змити з обличчя кров, не припиняючи торохтіти про те, як йому жаль, що він вчинив таке зло, але інколи, каже він, «я даю волю своїй фантазії і не можу стриматися». Він веде Флюта до іншої кімнати, невеликого кабінету в дальньому кутку будинку, і показує на купу рукописних сторінок, що лежать на робочому столі. Погляньте, якщо маєте бажання, каже старий, і коли побитий герой оповідання бере рукопис, він бачить, що то – розповідь про лихо, яке щойно з ним трапилося. «Такі жорстокі й злі типи, – каже старий, – навіть не знаю, звідки вони взялися».

В другому розділі Флют звертає праворуч замість іти прямо. Він не пам'ятає, що сталося з ним у першому розділі, і через те, що новий епізод розпочинається з чистого аркушу, у читача виникає надія, що цього разу з героєм не трапиться такого жахиття, і дійсно – пройшовши шляхом близько півтори милі, він натрапляє на жінку, яка стоїть біля зламаного авто, або авто, принаймні, схожого на зламане, бо інакше вона б не стояла посеред поля, якби воно було справним. Та коли Флют наближається до автомобіля, він бачить, що жодне колесо в ньому не спущене, капот не піднятий, а радіатор не вивергає в повітря клуби пари. Однак, напевне, там все одно має бути якась проблема, і нежонатий Флют, наближаючись до жінки, бачить, що вона винятково красива, принаймні, йому так здається, і тому він хапається за можливість допомогти їй, і не лише тому, що він хоче їй допомогти, а ще й для того, аби максимально скористатися нагодою, яка йому випала. Він питає у жінки, що сталося, а та відповідає, що начебто розрядився акумулятор. Флют піднімає капот і бачить, що один з кабелів від'єднався, тож він приєднує кабель і каже жінці сісти в авто і спробувати завести двигун, а коли автомобіль заводиться при першому ж повороті ключа, прекрасна жінка дарить Флюту сліпучу посмішку, посилає йому повітряний поцілунок і швидко їде геть, причому так швидко, що Флют не встигає записати номер її автомобіля. Ані імені, ані адреси, ані автомобільного номера, ані можливості знову зустрітися з чарівливою примарою, яка на якусь хвилину з'явилася в його житті – і хутко зникла знову. Флют їде далі, клянучи себе за власну дурість, гадаючи – чому це всі слушні нагоди, які трапляються йому в житті, в кінцевому підсумку прослизують крізь пальці, спокушаючи його обіцянкою чогось кращого, але завжди розчаровуючи наприкінці? Через дві милі йому знову трапляються двоє бандитів з першого розділу. Вони вискочили з-за чагарників і намагаються звалити Флюта на землю, але цього разу він дає відсіч, зацідивши одному з них коліном у пах і штрикнувши в око другому. Йому вдається втекти, і він біжить по дорозі в надвечірній час, сонце сідає, на землю опускається ніч, і коли довкола вже стає темно так, що майже нічого не видно, Флют підбігає до повороту і бачить, що біля дерева на узбіччі стоїть

авто жінки, яка трапилася йому раніше, але самої жінки ніде не видно. Він гукає її, питаючись, де вона, але відповіді немає. І Флют біжить далі, розчиняючись в нічній темряві.

У третій частині оповідання він звертає ліворуч. Надворі – розкішний весняний день, обабіч дороги бувають польові квіти, в чистому, мов кришталі, повітрі співають тисячі пташок, і Флют, міркуючи над випадками, коли життя було до нього і добрим, і жорстоким, приходить до розуміння, що більшість його проблем він же сам собі і створив, що він сам несе відповідальність за те, що зробив своє життя таким нудним та нецікавим, тому якщо він хоче жити на повну, то мусить проводити більше часу з іншими людьми і кинути звичку гуляти наодинці.

– Чому ти даєш своїм персонажам такі химерні імена? – поцікавився Негл.

– Не знаю, – відповів Фергюсон. – Мабуть, для того, аби читач знав, що ці персонажі існують лише в оповіданні, а не в реальному житті. Мені подобаються оповідання, які не приховують, що вони – оповідання, і не претендують на правду, одну лише правду й нічого, крім правди, тож допоможи мені, Боже.

– Грегор. Схоже, алюзія на Кафку.

– Або на Грегора Менделя.

На видовженому й сумному обличчі промайнула ледь помітна посмішка.

– Але ж ти читав Кафку, так? – спитав Негл.

– «Процес», «Перевтілення», а також близько десятка інших оповідань. Намагаюся не поспішати, бо він мені дуже подобається. Якщо я всядуся й проковтну всього Кафку, якого я іще не прочитав, то нового непрочитаного Кафки більше не залишиться, і мені стане сумно.

– Розтягуєш задоволення.

– Саме так. Маючи пляшку, можна випити її всю одразу – і позбавити себе можливості іще раз прикластися до неї.

– У своїй заявці ти кажеш, що хочеш стати письменником. Якої думки ти про ті свої твори, які наразі вже встиг написати?

– Більшість – погані, просто огидні. Жменька – трохи кращі, але це не означає, що вони хороші.

– А якої думки ти про ті оповідання, які ти нам надіслав?

– Так-сяк.

– Тоді навіщо ж ти їх нам надіслав?

– Бо вони – найновіші, а також найдовші з написаних мною.

– Назви мені по пам'яті імена п'яти письменників, за винятком Кафки, котрі справили на тебе найбільше враження.

– Достоевський. Торо. Свіфт. Клейст. Бабель.

– Клейст... Мало хто з хлопців у середніх школах читають його тепер.

– Сестра моєї матері є замужем за чоловіком, який написав біографію Клейста. Саме він і дав мені його оповідання.

– Дональд Маркс.

– Ви знаєте його?

– Я про нього чув.

– П'ятеро – це дуже мало. Я міг би назвати більше значущих імен.

– Не сумніваюся. Наприклад, Діккенс, еге ж? І По, неодмінно По, можливо, Гоголь, вже не кажучи про сучасних письменників. Джойс, Фолкнер, Пруст.

– Ні, не Пруст. Інші – так, але до «Уліса» Джойса я іще не добрався. Планую прочитати його цим літом.

– А Беккет?

– «Чекаючи на Годо» – читав, але наразі це все.

– А Борхеса читав?

- Ані слова.
- Тоді ти пропустив багато забавного, Фергюсоне.
- Та я взагалі прочитав небагато. Зокрема, окрім кількох шекспірівських п'єс, я й досі не читав нічого з написаного до вісімнадцятого сторіччя.
- Ти назвав Свіфта. А як щодо Філдінга, Стерна, Остін?
- Ні, ще не читав.
- А що тебе приваблює в Клейсті?
- Швидкий темп його речень, їхня напористість. Він розповідає й розповідає, але показує мало, і багато хто вважає, що так писати не слід, але мені подобається, як мчать вперед його оповідання. Все так заплутано! Але водночас виникає враження, що читаєш казку.
- Тобі відомо, як він помер?
- Так. Клейст вистрелив собі в рот, коли йому було тридцять чотири. Після того, як убив свою подругу – це було домовлене подвійне самогубство.
- А скажи мені, Фергюсоне, що станеться, якщо до Принстона тебе приймуть, але стипендії не дадуть? Ти все одно пішов би сюди навчатися?
- Все залежить від того, що скаже Колумбія.
- Себто, це – твій варіант номер один?
- Так.
- А можна спитати – чому?
- Бо Колумбія – в Нью-Йорку.
- Ага, звісно. Але ти прийшов би до нас, якби ми дали тобі стипендію.
- Абсолютно. Розумієте, все впирається в гроші, і навіть якщо я й потраплю до Колумбії, я не впевнений, що моя родина зможе дозволити собі послати мене туди.
- Не знаю, як вирішить комісія, але хочу сказати тобі, що твої оповідання мені сподобалися, і я вважаю їх кращими, аніж «так-сяк». Схоже, містер Флют і досі шукає свій другий шлях, але Грегор Флемм став приємним сюрпризом, чудовий твір як для людини твого віку, і я впевнений, що після невеличкого редагування в третьому та п'ятому розділах ти міг би це оповідання де-небудь опублікувати. Але не роби цього. Саме це я й хотів тобі сказати в плані маленької поради. Зроби паузу, не поспішай друкуватися, продовжуй працювати, продовжуй зростати, і невдовзі будеш готовий.
- Дякую. Ні, не дякую, а – так, себто так, ви маєте рацію, навіть якщо й можете помилятися стосовно «так-сяк»... Втім... Господи, я вже не знаю, що кажу...
- А ти нічого й не кажи, Фергюсоне. Просто вставай зі стільця, потисни мені руку і йди додому. Вважаю за честь познайомитися з тобою.

Минуло шість тижнів невизначеності. Увесь березень та половину квітня слова, що їх мовив Роберт Негл, палали в свідомості Фергюсона: «чудовий твір» та «вважаю за честь познайомитися». Вони зігрівали його в холодні дні пізньої зими та ранньої весни, бо Фергюсон збагнув, що Негл був першим незнайомцем, першою нейтральною особою, першим абсолютно незаангажованим чоловіком зі сторони, який прочитав його твори, і тепер, коли «найкращий літературний інтелект в усьому Принстоні» визнав його оповідання гідними уваги, молодому автору захотілося кинути школу й десять годин на добу просиджувати в своїй кімнаті за написанням нового твору, який вже формувався в його голові – то була епопея з багатьох частин під назвою «Мандри Маллігана», яка мала неодмінно стати найкращим з того, що він наразі написав, давно сподіваним великим стрибком уперед.

Одного ранку посередині цього тривалого періоду очікування, коли Фергюсон сидів на кухні, розмірковуючи про левів та тигрів, а також про мінуси перебування в статусі мурахи у великій фабриці мурах під назвою «Ратгерський університет», розташованій в знаменитому на увесь світ мегаполісі Нью-Брансвік, штат Нью-Джерсі, до кімнати увійшла його матір і кинула

перед ним на стіл новий примірник місцевої газети й сказала: «Ти лишень поглянь на це, Арчі». Фергюсон поглянув, і те, що він побачив, було настільки неочікуваним, настільки далеким від царини можливого, настільки сміховинним та хибним, що йому довелося дивитися іще тричі, перш ніж новина почала просочуватися в його свідомість. Його батько оженився знову. Апо-стол прибутків пов'язав свою долю з сорокадворічною Етель Блюменталь, вдовицею померлого Едгара Блюментала та матір'ю двох дітей – шестирічного Аллена та дванадцятирічної Стефані. Фергюсон, дивлячись на фото з його усміхненим батьком та не надто презентабельною місіс Фергюсон номер два, помітив, що вона мала певну схожість з його матір'ю, особливо у зрості, а також зачіскою та кольором волосся, неначе його батько навмисне знайшов новий варіант початкової моделі, але заміник вийшов вдвічі менш привабливим та мав у очах якийсь сторожкий вираз, одночасно сумний і обернений всередину, можливо – дещо прохолодний і непривітний, тоді як очі матері Фергюсона були таким собі портом-притулком для кожного, хто до неї підходив.

Фергюсон подумав, що, мабуть, мав би обуритися через те, що батько так і не познайомив його з цією жінкою, яка була тепер формально його мачухою, і розгніватися, що той не запросив його на весілля, але він ані обурився, ані розгнівався. Навпаки – відчув полегшення. Історія завершилася, і нащадок Стенлі Фергюсона, якому більше не треба було вдавати, що він відчуває якусь синівську прив'язаність до чоловіка, який фактично відмовився від нього, поглянув на матір і вигукнув: *Adios, papa – vaya con Dios!* (Бувай, татку! Іди собі з Богом!).

Три тижні потому, того ж самого дня в трьох різних частинах країни – в Нью-Йорку, Кембриджі та маленькому містечку в Нью-Джерсі – наймолодші члени змішаного і спаяного племені відкрили свої поштові скриньки й виявили там листи, на які чекали. Окрім одного «ні», яке отримав Ной, то були суцільні «так» для всіх них – безпрецедентний триумф, котрий неминуче поставив квартет Шнайдерман-Фергюсон-Маркс у становище, в якому вони мали змогу вибирати – де їм хотілося б провести наступні чотири роки свого життя. Окрім Нью-Йоркського університету, Ной мав можливість піти навчатися до Сіті-коледжу або до Американської академії драматичного мистецтва. Джим міг поїхати на захід до Каліфорнійського технологічного інституту, на південь до Принстона, або залишитися там, де й був – в МТІ. Окрім Барнарда і Брендайса, варіанти Емі включали в себе Сміт, Пемброк і Ратгерс. Що ж до Фергюсона, то мурахи, як і очікувалося, прийшли за ним, але разом із ними прийшли й два звіра з джунглів, тигр та лев – що було неочікуваним і коли він поглянув на радісну Емі, яка несамовито сміялася, розкидаючи свої листи по кухні, то підвівся й сказав їй, якомога точніше копіюючи акцент її діда: «Ну *шо*, може, потанцюємо, лібхен?». А потім підійшов до Емі, огорнув довкола неї руки і смачно поцілував у губи.

Він отримав стипендію Волта Вітмена.

Попри позитивну відповідь з Колумбії, Нью-Йорку доведеться почекати. Гроші були головною причиною його бажання піти навчатися до Принстона, але окрім грошей був іще той визначний факт, що він здобув собі стипендію, що, беззаперечно, стало найважливішою подією в його житті, «величезним здобутком, як висловився Ден, і навіть для стриманого й неохайного до демонстрації емоцій Фергюсона, який зазвичай настільки соромився своїх досягнень, що волів би піти з кімнати замість розкрити рота й вихвалитися, Принстонська стипендія стала чимось особливим, чимось настільки грандіозним, що йому було приємно носитися з нею й показувати іншим, а коли в школі пройшла чутка, що він виявився одним з чотирьох помазанників, то Фергюсон всотував компліменти без відчуття ніяковості, не роблячи при цьому своїх звичних самоіронічних ремарок, він пожадливо прагнув лестощів та вихвалання, йому подобалося бути в центрі світу, який несподівано став обертатися довкола нього, всі захоплювалися ним, всі йому заздрили й всі про нього говорили, і навіть попри те, що він волів би у вересні податися до Нью-Йорка, одної лише думки про те, що він – принстонський стипендіат, було достатньо, аби надихатися нею зараз і в майбутньому.

Минуло два місяці, і через день після того, як він закінчив середню школу, Фергюсон отримав листа від свого батька. Окрім короткої записки з поздоровленням стосовно стипендії (про яку написали в місцевій газеті), конверт містив чек на тисячу доларів. Першим імпульсом Фергюсона було порвати його, а шматочки надіслати поштою батьку, але він подумав іще раз і вирішив перевести цей чек на свій рахунок. А після того, як чек буде прийнято, він випише два чека по п'ятсот доларів кожен, один – для Національного комітету за розумну ядерну політику, а другий – для Студентського ненасильницького координаційного комітету. Навіщо рвати гроші, якщо їм можна знайти добре використання? Чом би не пожертвувати їх тим, хто бореться проти недоумків та несправедливостей в цьому хаотичному й жорстокому світі?

Того ж вечора Фергюсон замкнувся в своїй кімнаті й розплакався – вперше відтоді, як виїхав з будинку свого дитинства. Дана Розенблюм відбула до Ізраїлю раніше того ж дня, а через те, що її батьки збиралися повернутися до Лондона й розпочати життя наново, було дуже схоже на те, що він більше ніколи її не побачить. Він благав її не їхати, казав, що був неправий у багатьох відношеннях і хоче іще одного шансу, аби довести, що дійсно її кохає, а після того, як Дана відповіла, що вже прийняла рішення, і ніщо її не зупинить, він імпульсивно попрохав її вийти за нього заміж. Дана зрозуміла, що це не жарт, що Фергюсон дійсно мав на увазі кожне своє слово, вона сказала, що він для неї – єдиний, що кохатиме його завжди всім своїм серцем, а потім востаннє поцілувала його – і пішла.

Наступного ранку Фергюсон знову вийшов на роботу до Арні Фрезера. Містер Стипендіат повернувся до перевізницького бізнесу, і, сидючи в фургоні й слухаючи розповіді Ричарда Брінкерстафа про своє дитинство в Техасі та про бордель у своєму містечку, де мадам була такою скнарою, що прала використані презервативи у теплій воді, а потім сушила їх на сонці, вдягнувши на швабру, Фергюсон збагнув, що увесь світ складається з історій, такої великої кількості різних історій, що якби зібрати їх усі до єдиної книги, то в тій книзі було б дев'ятсот мільйонів сторінок. Почалося літо бунтів у Воттсі та американського вторгнення до В'єтнаму, але ані бабусі Фергюсона, ані дідові Емі не судилося прожити достатньо довго, щоби побачити, чим все це скінчилося.

5

5.1

Йому виділили кімнату на десятому поверсі Карман-холу, найновішого гуртожитку в студмістечку, і коли Фергюсон розпакував валізи й торби та порозкладав свої речі, він пішов до сусіднього гуртожитку за кільканадцять ярдів на північ, Фернольд-холу, піднявся ліфтом на шостий поверх і кілька хвилин постояв перед кімнатою номер 617. Потім зійшов сходами вниз, пройшовся на схід цегляною стежиною повз бібліотеку Батлера і попрямував до третього гуртожитку, Джон-Джей-холу, де піднявся ліфтом на дванадцятий поверх і кілька хвилин постояв перед кімнатою номер 1231. В цих двох кімнатах жив Федеріко Гарсія Лорка протягом тих місяців, які він провів у Колумбійському університеті в 1929-му та 1930 роках. Кімнати шістсот сімнадцять у Фернольд-холі та дванадцять тридцять один в гуртожитку Джон-Джей були тими робочими місцями, де він написав «Вірші про самоту в Колумбійському університеті», «Повернення до міста», «Оду Волтові Вітмену» («Нью-Йорку твані, Нью-Йорку дротів і смерті...»), та більшу частину інших віршів, об'єднаних у збірку «Поет в Нью-Йорку», книгу, яка насамкінець вийшла друком 1940 року, чотири роки потому, як Лорку побили, замордували і кинули до братської могили прихильники Франко. Священна земля.

Дві години потому Фергюсон пішов на перехрестя Бродвею та Західної 116-ї вулиці і зустрівся з Емі в закладі «Повно горіхів», домівці «божественної кави», яка мала настільки високу репутацію, що начебто навіть Рокфеллер зі своїми грошима не мав змоги придбати кращий сорт (якщо вірити телерекламі). «Повно горіхів» була тією ж самою компанією, де заступником директора і начальником відділу кадрів працював друг губернатора Рокфеллера, Джек Робінсон, і після того, як Емі та Фергюсон кілька хвилин потеревенили про ці дивовижні та заплутані факти – всюдисущий Рокфеллер, чия родина володіла кавовими плантаціями в Південній Америці, та колишній бейсболіст Джек Робінсон, який посивів у відносно молодому віці, та мережа з вісімдесяти нью-йоркських кафетеріїв, де здебільшого працювали чорношкірі – Емі обняла Фергюсона за плече, пригорнула його до себе і поцікавилася, як чувається він тепер, «нарешті вільний», у коледжі. «Чудово, моя люба, просто потрясаюче», сказав він, цьомкнувши Емі в ший, вухо та чоло – за винятком однієї маленької деталі, через яку йому ледь не затопили в піку годину потому, як він прибув до студмістечка. Фергюсон мав на увазі колумбійську традицію примушувати новоприбулих першокурсників носити блакитні шапочки протягом «Тижня Ознайомлення» (з вишитим спереду роком вступу, в даному разі – неоднозначною цифрою 69). На думку Фергюсона, це була вкрай огидна традиція, яку слід було б заборонити іще кілька десятиліть тому, пережиток принизливих обрядів ініціації, практикованих багатими студентами-старшокурсниками в дев'ятнадцятому сторіччі. «І от іду я, – веде далі Фергюсон, – у своїх справах через студмістечко, нікого не чіпаючи, з биркою «новачок» на грудях, як раптом переді мною виростають двоє старшокурсників». То були так звані старости, чий обов'язок полягав у тім, щоби допомагати необізнаним першокурсникам орієнтуватися в студмістечку, але ці дебели коротко стрижені типи в твідових костюмах та краватках, вочевидь колишні нападаючі зі шкільної футбольної команди, явно були налаштовані не допомогти Фергюсону знайти дорогу, а зупинити його й причепитися – чому він не носить свою шапочку, причому поводитися вони не як доброзичливі студенти, а як недоброзичливі поліцаї, і Фергюсон напряду сказав їм, що шапочка – у нього в кімнаті нагорі, і він не збирається носити її ані того дня, ані будь-коли взагалі. В результаті один з поліцаїв обізвав його «мудакон» і наказав повернутися й принести шапочку. Вибач, відповів Фергюсон, тобі треба, ти і йди, і ця відповідь так розлютила старосту, що Фергюсону на якусь мить здалося, що той

накинеться на нього й повалить додолу, але інший поліцай сказав своєму товаришеві вгамуватися, і Фергюсон, аби не розпалювати конфронтацію, хутко подався геть.

Це – твій перший урок з антропології чоловічих споріднених груп в коледжі, сказала Емі. Світ, до якого ти належиш зараз, поділений на три клани. Члени студентського братства та спортсмени, котрі складають третину популяції, зубрили, котрі складають ще одну третину, та покидьки остання третина. Рада повідомити тобі, мій любий Арчі, що ти відносишся до покидьків. Навіть попри те, що колись був спортсменом.

«Може, і так», погодився Фергюсон. «Покидьок з душею спортсмена. І, мабуть – тут я висловлюю припущення, – з розумом зубрили».

Перед ними на барну стійку поставили божественну каву, і щойно Фергюсон зібрався зробити перший ковток, як до кафетерію увійшов якийсь молодик і посміхнувся у бік Емі, молодик середнього зросту, з довгим скуйовдженим волоссям, явно один з покидьків, «родич» з того клану, до якого тепер належав і Фергюсон, оскільки довжина волосся (за твердженням Емі) була одним з факторів, котрі відрізняли покидьків від спортсменів та зубрил, найменш важливим фактором з цілого списку, до якого входили ліві політичні переконання (проти війни та за громадянські права), віра в силу мистецтва та літератури та підозріле ставлення до всіх форм офіційної влади.

– От і добре, – сказала Емі. – Це – Лес. Я знала, що він прийде.

Лес був першокурсником на ім'я Лес Готтесман, приятелем Емі, фактично, не більш ніж просто знайомим, але з обох боків Бродвею всі знали, хто така Емі Шнайдерман, і Лес погодився прийти того дня до кафетерію як *гостинний подарунок* Фергюсону від Емі в його перший день у коледжі, бо він, Лес Готтесман, був автором отого рядка, який так здивував і розвеселив Фергюсона під час відвідин студмістечка кілька місяців тому: *Стабільний секс корисний для здоров'я*.

– А, оте... – мовив Лес, коли Фергюсон підскачів зі стільця й потиснув поетові руку. – Так, мабуть, на той час то було дійсно смішно.

– Воно й зараз смішно, – сказав Фергюсон. – Можливо, для декого – а може, і для більшості – звучить вульгарно та образливо, але водночас це – констатація незаперечного факту.

Лес скромно посміхнувся, кілька разів перевів погляд з Емі на Фергюсона і навпаки, а потім сказав:

– Емі каже, що ти пишеш вірші. Можеш показати декотрі з них в редакції «Колумбія Рев'ю». Буде час – заходь. Ферріс Бут-хол, третій поверх. Це – кімната, в якій всі кричать один на одного.

Шістнадцятого жовтня Фергюсон та Емі взяли участь у своїй першій антивоєнній демонстрації; то був марш, організований Комітетом проти війни у В'єтнамі, який зібрав десятки тисяч людей – від студентів-маоїстів до ортодоксальних юдейських рабинів, найбільший натовп, який їм доводилося бачити за межами бейсбольних та футбольних стадіонів. Маніфестанти попрямували П'ятою авеню, а потім повернули на майдан ООН, дехто співаючи, дехто – скандуючи гасла, дехто (як Фергюсон та Емі) мовчки йдучи пліч-о-пліч рука в руку; а юрми тих, хто в марші участі не брав, сиділи на низенькій стіні, яка йшла по периметру Центрального парку, аплодуючи або підбадьорливо вигукуючи, тоді як інша, провоєнна «фракція» (Фергюсон визначив цих людей як «проти-проти-воєнних») вигукувала образливі й непристойні лайки, а в кількох епізодах закидала демонстрантів яйцями, нападала на них і стусала або поливала червоною фарбою.

Через два тижні провоєнні та проти-проти-воєнні сили влаштували в Нью-Йорку власний марш, який вони назвали «Днем підтримки військових дій Америки у В'єтнамі» і в якому взяли участь двадцять п'ять тисяч людей. Учасники маршу пройшли повз групи конгресменів та сенаторів, які вітали їх з високих трибун. У той момент ще мало американців готові були

визнати хибність тої війни, яку вів уряд їхньої країни, але попри присутність у В'єтнамі ста вісімдесяти тисяч американських військових, попри бомбардування, відомого як «Операція Розкотистий Грім», котре тривало вже вісім місяців, попри те, що американські війська наступали (і кількість загиблих в боях під Чу-Лай та в долині Я-Дранг американців зростала), швидка та неминуча перемога, котру Джонсон, Макнамара та Вестморленд обіцяли широкому американському загалу, видавалася дедалі більш сумнівною. Наприкінці серпня Конгрес прийняв закон, котрий запроваджував покарання п'ятьма роками тюрми і штрафом до десяти тисяч доларів кожного визнаного винним в знищенні армійських повісток. Проте молоді люди й далі продовжували спалювати свої військові квитки та повістки під час публічних протестів, а країною ширився рух протидії призову до війська. За день до того, як Фергюсон та Емі пройшли маршем по П'ятій авеню, біля призовного пункту збройних сил на Вайтхол-стріт зібралися три сотні людей і стали свідками того, як двадцятидвохрічний Девід Міллер підніс палаючого сірника до своєї повістки – і це стало першим актом відкритої зневаги до нового федерального закону. Іще четверо молодих людей спробували зробити те ж саме двадцять восьмого жовтня на Фолі-сквер, але на них накинувся цілий натовп недоброзичливців та поліції. Наступного тижня, коли п'ятеро інших збиралися спалити свої повістки під час демонстрації на Юніон-сквер, з натовпу вискочив молодий прихильник воєнних дій і обприскав їх з вогнегасника, а коли п'ятеро промоклих хлопців все ж таки спромоглися підпалити свої змокрілі повістки, сотні людей, що стояли за поліцейським кордоном, почали скандувати: «Радість нам несіть – Ханой розбомбить!»

Вони кричали також: «Паліть себе, а не повістки!», натякаючи на жахливий випадок, коли квакер-пацифіст спалив себе заживо чотирма днями раніше на території Пентагону. Прочитавши розповідь одного католицького священика-француза про те, як його парафіян-в'єтнамців спалили напалмом, тридцятиоднорічний Норман Моррісон, батько трьох малих дітей, поїхав зі свого будинку в Балтіморі до Вашингтону, сів на відстані близько п'ятдесяти ярдів від вікна кабінету міністра оборони Роберта Макнамари, облив себе керосином – і мовчки приніс себе в жертву на знак протесту проти війни. Свідки казали, що полум'я піднялося на десять футів угору, то було виверження вогню, сумірне за своєю силою зі спалахом напалму, скинутого з літака.

«Паліть себе, а не повістки».

Емі мала рацію. Маленький, майже непомітний інцидент під назвою «В'єтнам» переріс у конфлікт «більший за Корейський, більший за будь-що після Другої світової війни», і з кожним днем він продовжував розростатися, кожної години до тієї далекої злиденної країни відряджалися нові війська на боротьбу з комуністичною загрозою, аби не дати Північному В'єтнаму завоювати В'єтнам Південний – двісті тисяч, чотириста тисяч, п'ятсот тисяч молодих людей Фергюсонового покоління відправляли до джунглів та сіл, про які раніше ніхто не чув і не міг показати на географічній мапі, і, на відміну від Корейської та Другої світової воєн, які гуркотіли в краях, розташованих за тисячі миль від американської землі, ця війна відбувалася і у В'єтнамі, і вдома. Аргументи проти військової інтервенції були для Фергюсона такими чіткими й зрозумілими, такими переконливими своєю логічністю, такими самоочевидними після ретельного розбору фактів, що йому важко було збагнути, як хто-небудь може підтримувати війну, але її підтримували мільйони, значно більше мільйонів на той момент, аніж тих мільйонів, які виступали проти, і в очах прихильників війни кожен, хто виступав проти політики уряду, був ворожим агентом та американцем, котрий втратив право називатися американцем. Кожного разу, побачивши іще одного дисидента, який ризикував потрапити на п'ять років за грати, спалюючи свою повістку, вони кричали: «Зрадник!», або «Комуняка!», тоді як Фергюсон цих хлопців поважав і вважав їх найхоробрішими та найпринциповішими громадянами Америки. Він цілковито їх підтримував і ладен був ходити з демонстрантами проти війни доти, доки додому не повернеться останній солдат, але він ніколи не зміг би бути одним із них, ніколи

не став би поряд з ними через відсутність великого пальця на лівій руці, яка врятувала його від загрози, котра мала нависнути над його товаришами-студентами того дня, коли вони закінчують коледж, і військові покличуть їх проходити медкомісію. Відкрита непогора призову була заняттям не для скалічених та інвалідів, а для фізично здорових, для тих, кого кваліфікують придатними для стрійової служби, але навіщо наражатися на ризик потрапити за ґрати через якийсь безглуздий демарш? В тюрмі – одиноко, думав Фергюсон, неначе від був вигнанцем, вигнаним з середовища самих вигнанців, тому його самоусвідомлення було пов'язане з певним відчуттям сорому, але хоч як би там не було, а автомобільна катастрофа звільнила його від майбутньої внутрішньої боротьби – чинити опір чи накивати п'ятами від призову, він один серед своїх знайомих був вільний від страху наступного кроку, і це, безсумнівно, допомогло йому встояти на ногах в ті часи, коли так багато інших хлопців втратили рівновагу й упали, бо країна вже розділилася навпіл в результаті вересневих та жовтневих подій 1965 року, і відтоді вже не можна було мовити слово «Америка», щоби при цьому на думку не спало іще одне слово: «Божевілля».

Ми мусили знищити те село, щоби його врятувати.

А потім, дев'ятого листопада, через тиждень після самогубства Нормана Моррісона на території Пентагону і приблизно через шість тижнів після початку першого семестру Фергюсона в Колумбії, коли він продовжував намацувати свій шлях, іще не переконавшись повністю, що такий коледж – це саме те, що йому потрібно, в Нью-Йорку погасло світло. Це сталося о 5:27 вечора; протягом тринадцяти хвилин територія площею вісімдесят тисяч квадратних миль була знеструмлена, і понад тридцять мільйонів людей опинилися в темряві, серед яких були вісімсот тисяч мешканців Нью-Йорку, котрі поверталися з роботи додому. Неборака Фергюсон, який, схоже, на той час вже довів до бездоганності своє вміння опинятися там, де не треба і коли не треба, опинився сам-один в ліфті, що піднімався на десятий поверх гуртожитку Карман-хол. Він повернувся туди, щоби залишити свої підручники і переодягнутися в теплішу куртку і не збирався проводити в кімнаті більше одної хвилини, оскільки вони з Емі домовилися готувати в її квартирі спагеті на вечерю о шостій, після якої він мав би взятися за прочитання роботи з історії, яку вона закінчила того ж дня – п'ятнадцять сторінок про бунт на майдані Хеймаркет-сквер в Чикаго; свої редакторські послуги він надавав кожного разу, коли Емі писала якусь роботу, бо їй буде *спокійніше*, за її словами, коли він перегляне роботу перед тим, як вона здасть її викладачеві. Потім вони мали посидіти разом у вітальні на дивані з пару годин, виконуючи свої домашні завдання на завтрашні заняття (Фукідід у Фергюсона, і Джон Стюарт Мілл – у Емі), а опісля, якщо буде настрої, вони хотіли сходити на Бродвей до бару «Вест-Енд» попиту пива, можливо – потеревенити з друзями, якщо вони там трапляться, а насидівшись в барі, вони повернуться до її квартири й проведуть іще одну ніч в маленькому, але надзвичайно комфортному ліжечку Емі.

Фергюсон так і не второпав, що трапилося першим – раптова зупинка ліфту чи вимкнення світла, чи дві події сталися одночасно: коротке миготіння флуоресцентних лампочок угорі, а потім ліфт несамовито сіпнувся, вся його кабіна довкола нього, щось засичало і гепнуло, гепнуло і засичало, або ж удар і сичання трапилися одночасно, але хоч як би вони не трапилися, трапилися вони дуже швидко, і через дві секунди світло погасло, а ліфт припинив свій рух. Фергюсон застрягнув десь поміж шостим та сьомим поверхами, і там він і залишився протягом наступних тринадцяти з половиною годин, сам-один в темряві і не маючи нічого робити, окрім як досліджувати думки у власній голові, сподіваючись, що лампочки увімкнуться іще до того, як його підведе сечовий міхур.

Від самого початку він зрозумів, що це – не лише його проблема, а проблема всіх і кожного. По всьому будинку волали люди: «Світло зникло! Світло зникло!», і наскільки міг судити Фергюсон, в їхніх голосах не чулося паніки, а чувся в них захват і радісні нотки, шахтою ліфта піднімався виплеск дикого реготу, відбиваючись від стінок кабіни, стара й нудна рутинна втра-

тила свою мету, з неба впало щось неочікуване, містом неслася якась чорна комета, тож влаштуймо з цього приводу гучну гулянку! Це добре, подумав Фергюсон, і чимдалі тривали розваги, тим більше втримували вони його від паніки, бо якщо нікому не було страшно, то чому б мало бути страшно йому? Навіть попри те, що він опинився у пастці в металевій коробці і бачив не більше за найсліпшого сліпця беззоряної зимової ночі на Північному полюсі, навіть попри те, що почувався він наче в труні, де він міг би померти від голоду, якщо не спроможеться виповзти з неї.

Через дві-три хвилини найбільш метикуваті студенти почали гепати по дверях ліфту й питатися, чи не було кого-небудь всередині. «Так!», вигукнули кілька голосів, і Фергюсон дізнався, що він не один такий горопаха, що зайнятими були всі два ліфта, але в другому було з півдюжини людей, тоді як Фергюсон був один, і не просто ув'язнений, як інші, а кинутий в камеру-одиночку, тому коли він вигукнув своє ім'я та номер кімнати (1014В), чийсь голос гукнув йому у відповідь: «Арчі! Ну ти й лошара!» На що Фергюсон спитав: «Тіме! Скільки це триватиме?» Відповідь Тіма була далеко не оптимістичною: «Та дідько його знає!»

Отже, нічого не вдієш. Він мав сидіти в ліфті й чекати, поки не з'явиться світло – невдалий пан Неборак, який збирався до квартири своєї подруги, але натомість випадково став Жертвою Експерименту Номер 001, замкненою в камері сенсорної деривації, підвішеній на висоті шести з половиною поверхів над поверхнею землі, таким собі Гаррі Гудіні Ліги плюща, Робінзоном Крузо міста Нью-Йорк з усіма його передмістями, і якби не увесь жах перебування в непроглядно темній кабінці, то Фергюсон сміявся б з самого себе, тішачись з того, що він – комічний бевзь номер один, або *космічний бевзь номер один*.

Що ж, доведеться сцяти в штани, вирішив він. У той момент, коли з'явиться потреба випорожнити сечовий міхур, він краще вдасться до самозмочувальної практики свого раннього дитинства, аніж напудить на долівку, де йому доведеться потім сидіти невідомо скільки годин в калюжі холодної сечі.

Ані цигарок, ані сірників. Куріння допомогло б коротати час, а сірники дали б йому змогу час від часу обдивлятися довкола, вже не кажучи про жевріючий кінчик цигарки, який спалахував яскравіше з кожною затяжкою, але і цигарки, і сірники скінчилися у нього іще вдень, і він збирався купити їх по дорозі до квартири Емі на Західній 111-й вулиці. Тепер про цигарки й сірники залишилося тільки мріяти. *Мрій далі, дивна людина*.

Дізнатися, чи й досі працювали телефони, було неможливо, але на той малоймовірний випадок, що все ж таки вони працювали, Фергюсон знову гукнув Тіма, щоби попросити свого сусіда по кімнаті зателефонувати Емі і сказати їй про халепу, в яку він потрапив, і щоби вона не хвилювалася, коли він не прийде до неї о шостій, але Тіма поруч вже не було, бо коли Фергюсон гукнув цього разу, йому ніхто не відповів. Радісне уханьня та сміх через кільканадцять секунд вщухли, натовпи в коридорах здебільшого порозходилися, а Тім, напевне, пішов нагору курнути косячок разом зі своїми друзями-любителями марихуани з десятого поверху.

Так темно було в ліфті, так відокремлено від усього, так далеко від світу, яким його уявляв собі Фергюсон, що в його голові стало поволі визрівати питання: а чи перебуває він і досі у власному тілі?

Він згадав про наручного годинника, який подарували йому батьки на шостий день народження, маленький дитячий годинник з гнучким металічним браслетом і цифрами на циферблаті, які світилися в темряві. Ті зелені світлі цифри були такими заспокійливими, коли він лежав у ліжку, чекаючи, доки сон не скліпить йому очі й не понесе на своїх хвилях, такі собі маленькі флуоресцентні приятелі, які щезали вранці, коли сходило сонце, друзі вночі, але звичайні мальовані цифри удень, і тепер, коли Фергюсон більше не носив того годинника, йому стало цікаво – що сталося з тим давнім подарунком і куди він подівся. Нічого не видно, ані тобі відчуття часу, ані жодної можливості дізнатися, скільки він уже просидів у ліфті – двадцять хвилин, півгодини, сорок хвилин чи годину.

«Голуаз». Саме ці цигарки збирався він придбати, йдучи по Бродвею, цю марку вони з Емі почали курити під час літньої поїздки до Парижа – товсті й міцніючі тютюнові палички в біло-блакитних пачках без целофану, найдешевші цигарки у всій Франції, і достатньо було просто закурити «Голуаз», щоби повернутися в ті дні і ночі, які вони з Емі проводили в отому іншому світі, а різкий, схожий на сигарний, аромат їхнього диму так відрізнявся від аромату світлого тютюну цигарок «Кемел», «Лакі-Страйк» та «Честерфільд», що лише одна затяжка відсилала їх назад до номеру вісімнадцять у маленькому готелі напроти ринку, і раптом вони знову починали свої мандри вулицями Парижа, знову переживали щастя від свого перебування там разом, а цигарки були ознакою того щастя, щастя свого нового й сильнішого кохання, яке поглинуло їх того місяця, котрий вони провели за кордоном, і яке виражалося тепер такими актами, як організація несподіваної зустрічі з молодими й вульгарними поетами-першокурсниками як подарунок новому члену «Легіону покидьків» з Морнінгсайд-Хайтс – благослови, Господи, Емі за її талант до непередбачуваних жестів, її здатність до блискавичної імпровізації, її широку душу й щедre серце.

Фергюсон відчував спокусу пристати на пропозицію Леса й надати кілька своїх творів редакції «Колумбія Рев'ю», але відтоді минуло вже півтора місяці, а він так і не сховався туди й не постукав у двері. Ні, він не збирався давати Лесу свої нові вірші, які всі стали для нього великим розчаруванням і не були вартими друку, але переклади, котрі він почав робити в Парижі, стали для нього предметом серйозного зацікавлення. Вклавши гроші в кілька словників (*Le Petit Robert, Le Petit, Larousse Illustré*, а також незмінний франко-англійський *Harrap*), Фергюсон істотно поліпшив свою далеко не бездоганну французьку і став правильно тлумачити рядки, не роблячи більше ідіотських помилок, тому мало-помалу його версії Аполлінера та Десноса починали звучати як англійські вірші, а не французькі поеми, пропущені крізь лінгвістичну м'ясорубку і висловлені чимось, що можна було б назвати «франглійською» мовою, але були вони іще недосконалими, над ними треба було іще попрацювати, аби довести до належного рівня, і тому Фергюсону не хотілося стукати у двері, допоки йому не стане подобатися кожне слово в тих ліричних красотах, які він цінував надто глибоко, щоби не віддати їм всього себе, всього себе без остатку. Було неясно, чи погодиться часопис друкувати переклади, але варто було б дізнатися, оскільки «Рев'ю» залучив до себе найцікавіших початківців, котрі наразі трапилися Фергюсону, і він, ставши його частиною, зміг би об'єднати свої зусилля з такими поетами й прозаїками, як Девід Циммер, Даніель Квінн, Джим Фрімен, Адам Вокер та Пітер Аарон, кожен з яких бував разом із ним на різних заняттях, і Фергюсон протягом останніх шести тижнів бачився з ними достатньо, щоби дізнатися, якими розумними й начитаними вони були, ці письменники-початківці, які мали в собі талант і працьовитість, щоби колись в майбутньому стати справжніми поетами й письменниками, і були вони не лише розумними і неймовірно талановитими «покидьками» – першокурсниками, вони ще й примудрилися пережити отой сумнозвісний Ознайомчий тиждень, при цьому жодного разу не начепивши на себе блакитної шапочки.

Отже, віршів від Фергюсона більше не буде, принаймні наразі, і навіть якщо він колись в майбутньому і візьметься за цю авантюру, то на поточний момент йому не залишалося нічого іншого, як числити себе «поетом в стадії ремісії». Поетична пропасниця, яку Фергюсон підчепив у підлітковому віці, тривала два роки і спричинила появу близько двохсот віршів та поем, але потім Френсі скерувала машину в дерево у Вермонті – і потік віршів раптово припинився. З якихось незабгаданих причин Фергюсон відтоді став обережним та сором'язливим, і кілька поем, які він спромігся з того часу написати, були поганими або недостатньо хорошими, принаймні, небездоганними. Вийти з глухого кута йому допомогла журналістська проза, але якась частина його ества сумувала за повільним, мов слимак, трудом поета, за тим відчуттям, наче ти просіюєш землю й пробуєш її на смак, тому Фергюсон пристав на пораду Езри Паунда молодим поетам і спробував себе в перекладах. Спершу він дивився на них як на заняття заради

того, аби не заіржавіло перо, на вид діяльності, який забезпечить йому насолоду від написання поезії і при цьому позбавить від пов'язаної з цим фрустрації, але тепер, занурившись в процес, Фергюсон збагнув, що поетичні переклади – річ значно складніша й тонша, аніж спершу здавалося. Якщо тобі подобається вірш, котрий ти перекладаєш, то його демонтаж та подальший монтаж засобами твоєї рідної мови є актом відданості, способом прислужитися майстру слова, котрий подарував тобі красу, яку ти тримаєш в своїх руках, а великий метр Аполлінер та маленький майстер Деснос написали вірші, які видавалися Фергюсону прекрасними, свіжими й надзвичайно винахідливими, кожен з яких був просяклий духом суму й оптимізму одночасно, рідкісним сполученням, котре якимось чином поєднувало суперечливі пориви у вісімнадцятирічній душі Фергюсона, тому він продовжував займатися цим кожна вільну хвилину, яку міг викраяти, переробляючи, переосмислюючи та відточуючи свої переклади доти, доки вони не стануть достатньо солідними, і він, нарешті, зможе піти й постукати в двері.

Ті двері були дверима кімнати 303 в Ферріс Бут-хол, центрі студентської діяльності, розташованому впритул до його гуртожитку з південно-західного боку студмістечка, тої будівлі, де він зараз потрапив у пастку, і якщо він не збожеволіє у темряві, то зможе описати свої пригоди, якщо коли-небудь спроможеться вибратися з кабіни ліфта, в якійсь дотепній та провокаційній статті від першої особи, яку «Колумбія Дейлі Спектейтор» неодмінно надрукує, бо він тепер був членом редколегії, одним з сорока першокурсників, які дописували в цю студентську газету, в чій справі не втручалася ані адміністрація університету, ані факультетські цензори, бо якщо Фергюсон і досі не знайшов у собі сміливості постукати в двері кімнати номер 303, то йому не забракло духу увійти до більшого офісу з протилежного краю коридору на другий день Ознайомчого тижня, до кімнати номер 318, і сказати старшому, що хоче до них приєднатися. Ані випробувального періоду, ані випробувальних статей, ані потреби показувати свої статті, написані для «Монклер Таймс», – просто заходь і працюй, а якщо ти вклався в строки і зарекомендував себе компетентним репортером, то тебе візьмуть. *Auf wiedersehen, Herr Imhoff!*

Потенційними темами для першокурсників були Наукова діяльність, Студентська діяльність, Спорт та розповідь про події в студентській спільноті, а коли Фергюсон сказав: «Ні, будь ласка, спорту не треба, жодного спорту!», то йому доручили Студентську діяльність, що давало йому змогу представляти редакції в середньому по дві статті на тиждень, здебільшого короткі, понад вдвічі менші за його торішні репортажі про шкільний баскетбол та бейсбол. Наразі його дописи торкалися ряду політичних проблем як в лівому, так і в правому політичних спектрах, а також планів «Комітету ім. Другого травня» організувати в студмістечку анти-призовну спілку для боротьби з так званою «несправедливою репресивною війною», але була серед тих дописів і стаття про групу студентів-республіканців, які вирішили підтримати кандидатуру Вільяма Ф. Баклі на посаду мера, оскільки нинішній мер, Джон Ліндсей, «відхилився від принципів Республіканської партії». Інші статті, які Фергюсон називав «легковажні речі, повні порожнечі», залучили його до буденних університетських справ, наприклад, до проблеми тринадцяти першокурсників, які через три тижні після початку семестру й досі не отримали кімнат в гуртожитку, або змагання на найкращу назву нового кафе в Джон-Джей-холі, де відвідувачам пропонувалися «автомати з продажу делікатесів в стилі кафетеріїв компанії громадського харчування «Horn & Hardart», а переможець цього змагання, влаштованого університетською службою харчування, мав отримати у винагороду безкоштовний обід на двох в будь-якому ресторані Нью-Йорка. В дні, що передували Великому затемненню, Фергюсон розпочав роботу над історією про першокурсницю Барнарду, якій загрожувало відсторонення від занять за те, що в її кімнаті виявили відвідувача чоловічої статі в неналежну годину, оскільки поточні правила дозволяли візити чоловіків лише у неділю з другої до п'ятої години дня, тоді як гість перебував у кімнаті звинуваченої аж о першій ночі. Дівчина, чие ім'я не розголошувалося, вважала таке покарання несправедливим, «бо інші також цим займаються, а спіймали лише

мене». Не дивно, що Емі всіма правдами й неправдами намагалася уникнути проживання в гуртожитку, коли була першокурсницею. Згідно з правилами, репортер А. І. Фергюсон подав цю історію як безпристрасну статтю, але його товариш, студент-першокурсник Арчі Фергюсон, хотів би захистити цю дівчину, процитувавши відомий рефрен з поеми Леса Готтесмана про корисність сексу. Втім,

Нехай факти говорять самі за себе.

Газетярська робота була і способом спілкування зі світом, і способом втечі від нього. Якщо Фергюсон збирався виконувати свою роботу добре, то мав би примиритися з обома елементами цього парадоксу і навчитися жити в стані роздвоєності: необхідності занурюватися в гушавину подій, однак водночас залишатися на узбіччі як нейтральний оглядач. Занурення завжди бадьорило його – чи то швидкий стрибок у написання репортажу про баскетбольну гру, чи то повільне і глибше поринання, необхідне для дослідження застарілих внутрішньо-університетських правил в жіночому гуртожитку, але для Фергюсона об'єктивність та незаангажованість становили потенційну проблему, або, принаймні, фактор, до якого треба буде призвичаїтися в майбутні місяці та роки, бо присягнувшись в журналістській безсторонності та об'єктивності – це не все одно, що вступити в чернечий орден і провести решту свого життя в монастирі з високими скляними стінами, відгородженим від світу людських справ, який продовжує вирувати з усіх боків. Бути журналістом означало, що ти не можеш бути індивідом, який кинув у вікно цеглину, що стала початком революції. Ти можеш спостерігати, як чоловік кидає цю цеглину, можеш спробувати зрозуміти, чому він цю цеглину кинув, можеш пояснити іншим роль цеглини в революції, але сам ти не можеш кинути ту цеглину, не можеш навіть стояти у натовпі, який підбурює того чоловіка пожбурити її. За своєю вдачею Фергюсон був не з тих, хто схильний жбурляти цеглу. Він був, на його думку і сподівання, людиною більш-менш розсудливою, але тодішні часи були настільки сповнені ажіотажем, що підстави не кидатися цеглою починали виглядати все менш і менш вагомими, тому якщо насамкінець настане час кинути першу цеглину, то симпатії Фергюсона неодмінно будуть на боці цеглини, а не вікна.

Його думки ненадовго відхилилися й потонули в чорній багнюці нескінченної темряви, яка його оточувала, а коли Фергюсон знову виринув зі стану ментальної амнезії, то спіймав себе на тому, що думає про останні рядки свого перекладу коротенького вірша Десноса:

*Десь далеко,
Біля підніжжя гори,
Дезертир з вартовими говорить,
Та мови його не тямлять вони.*

А потім, через чотири години неволі у чорному ящику, його сечовий міхур насамкінець не витримав, і Фергюсон промочив свої штани так само, як і тоді, коли він був безневинним і усміхненим немовлям у підгузниках. «Яка гидота!», сказав він самому собі, відчуваючи, як тепла рідина стікає по його трусах та твідових брюках, «але, водночас, як же ж приємно бути порожнім, а не повним».

Фергюсон пригадав, як одного разу вони з Боббі Джорджем ще у п'ятирічному віці пісяли у нього на подвір'ї, і Боббі повернувся до нього й спитав: «Арчі, куди воно все дівається? Мільйони людей та мільйони тварин пісяють кожного дня мільйони років, то чому ж в морях та ріках не сцикління, а вода?»

Відповіді на це питання Фергюсон так і не знайшов.

Його друг дитинства підписав угоду з «Балтиморськими іволгами» того ж дня, коли закінчив середню школу, і в останній статті, котру Фергюсон написав для «Монклер Таймс», він повідомляв про премію в сумі сорок тисяч доларів, як додаток до угоди, та негайному відбутті Боббі до Абердину, штат Меріленд, де він починатиме як гравець на прийомі в команді

рівня А на короткий сезон «Іволг» у лізі Нью-Йорк-Пенн. Хлопець за літо спромігся виступити у двадцяти семи іграх (і вибити.291), допоки призовна комісія викликала його на медогляд, і ніяке студентське відтермінування не вберегло його від служби рідній країні негайно, а не по чотирьох роках після негайно, його забрали до Армії Сполучених Штатів у середині вересня, і він тепер завершував основну військову підготовку у Форт Дікс. Фергюсон молив Бога за те, щоб Боббі скерували на якусь нескладну службу в Західній Німеччині, де його вдягнуть у форму бейсболіста й дозволять грати в м'яча наступні два роки у ролі виконання його патріотичного обов'язку, оскільки думка про те, як малюк Боббі Джордж чвалає джунглями В'єтнаму з гвинтівкою за спиною, була немислимою для Фергюсона, і він відганяв її геть від себе.

Скільки ж триватиме ця війна?

Лорка, розстріляний фашистськими «бригадами смерті» у тридцятивосьмирічному віці. Аполлінер, у тому ж віці померлий від грипу «іспанка» за сорок вісім годин до закінчення Першої світової війни. Деснос, загиблий у сорок чотири від тифу в Терезієнштадті за лічені дні потому, як табір був звільнений.

Фергюсон заснув, і йому снилося, наче йому сниться, що він помер.

Коли наступного ранку о сьомій годині електроенергію ввімкнули, він причвалав назад до себе в кімнату на десятому поверсі, стягнув з себе вологий одяг і простояв під душем п'ятнадцять хвилин.

Напередодні двадцятидвохрічний Роджер Аллен Лапорт облив свій одяг бензином і підпалив перед бібліотекою Дага Гаммаршельда в ООН. З опіками другого й третього ступеня, що покрили більше дев'яноста відсотків тіла, «швидка» відвезла його до лікарні Белв'ю, досі в свідомості й здатного говорити. Останніми його словами стали такі: Я робітник католицького віросповідання. Я проти війни, всіх війн. Я здійснив це як релігійний акт.

Помер він незабаром потому, як увімкнули електрику.

Гуманітарні науки, перший курс (обов'язкові дисципліни): Осінній семестр: Гомер, Есхіл, Еврипід, Арістофан, Геродот, Фулідід, Платно («Бенкет»), Арістотель («Естетика»), Вергілій, Овідій. Весняний семестр: різні книги Старого й Нового Заповітів, Августин («Сповідь»), Данте, Рабле, Монтень, Сервантес, Шекспір, Мільтон, Спіноза («Етика»), Мольєр, Свіфт, Достоевський.

СЦ (Сучасна цивілізація – обов'язково), перший курс. Осінній семестр: Платон («Симпозіум»), Арістотель («Нікомахова етика», «Політика»), Августин («Про город Божий»), Макиавеллі, Декарт, Гоббс, Локк. Весняний семестр: Юм, Руссо, Адам Сміт, Кант, Гегель, Мілль, Маркс, Дарвін, Фур'є, Ніцше, Фрейд.

Літературознавство. Осінній семестр (замість обов'язкового Курсу письма для першого курсу, оскільки Фергюсон отримав належний бал на іспиті П. Т.): семінар, присвячений вивченню однієї книги – «Тристрама Шенді». Сучасний роман. Весняний семестр: двомовний семінар по літературі, що читається поперемінно англійською та французькою мовами, – Дікенс, Стендаль, Джордж Еліот, Флобер, Генрі Джемс, Пруст, Джойс.

Французька поезія. Осінній семестр – Дев'ятнадцяте століття: Ламартін, Віньї, Гюго, Нерваль, Мюссе, Готьє, Бодлер, Маларме, Верлен, Курб'є, Лотреамон, Рембо, Лафорг. Весняний семестр – Двадцяте століття: Пегі, Клодель, Валері, Аполлінер, Жакоб, Фарг, Ларбо, Сандрар, Перс, Реверді, Бретон, Арагон, Деснос, Понж, Мішо.

Незабаром до нього прийшло розуміння, що є найкращим у Колумбії – курси, викладачі й однокурсники. Списки літератури були прекрасні, класи – невеличкі, і проводили їх штатні професори, котрим було вельми цікаво й приємно навчати студентів, а його однокурсники виявилися розумними, добряче підготовленими і не боялися відповідати на заняттях. Фергюсон говорив небагато, проте вбирав у себе все, що обговорювалося на тих одно- й двогодинних семінарах, відчуваючи, що знайшов притулок в якомусь інтелектуальному раю, а оскільки

він швидко зрозумів, що, попри численні книги, прочитані ним за останні десять-дванадцять років, він і далі не знає майже нічого, а тому старанно читав усі задані тексти, по кількисот сторінок на тиждень, а іноді більше тисячі, час від часу спотикаючись, та хоча би прогортав ті книги й вірші, що йому не піддавалися («Міддлмарч», «Місто Боже» та нудну помпезність Пегі, Клоделя й Перса), а часом виконував навіть більше, ніж від нього вимагалось (перечитав усього «Дон Кіхота», коли задавали читати вибране, що становило лише половину всієї книги, – та як він міг відмовитися прочитати *цілком* цю найкращу й наймогутнішу з усіх книг?). Через два тижні після початку осіннього семестру з Ньюарку прибули його батьки та повели його та Емі вечеряти в «Зелене дерево», недорогий угорський ресторан на Амстердам-авеню, що дуже сподобався Фергюсонові, який назвав його «Місто Ням», і коли він там завів мову про те, як йому подобаються курси і як його вражає той факт, що тепер основна робота в його житті – читати й писати про книги (!), мати розповіла йому історію про її власну *велику пригоду* в період до його народження, а вона була вимушена увесь час проводити в ліжку, і робити їй було цілковито нічого, лише читати всі поспіль чудові книги, рекомендовані їй Мілдред, десятки творів, котрі Стенлі брав для неї в бібліотеці і про котрі вона думає й досі, багато з них по стількох роках свіжі в її пам'яті, а оскільки Фергюсон не міг пригадати, щоб бачив її в процесі читання чого-небудь, окрім небагатьох трилерів і ще якихось книг з мистецтва й фотографії, його зворушив образ молодої, вагітної матері, що лежить увесь день самотою в їхній першій ньюаркській квартирі, і романи прилаштовані довкола її живота, що все збільшується, горбика під шкірою, що було нічим іншим, як ним самим, ще ненародженим, і так, мовила його мати, тепло посміхнувшись при думці про тих давно минулих часах: Як ти міг не любити книги – після усіх тих книг, що їх я прочитала, поки була вагітна тобою?

Фергюсон розсміявся.

Не смійся, Арчі, сказав його батько. Біологи називають це *осмосом*.

Або метемпсихозом, додала Емі.

Фергюсонова мати збентежилася. Психоз? запитала вона. Про що ми говоримо?

Переселення душ, пояснив Фергюсон.

Так, звичайно ж, мовила мати. Саме це я й намагаюся сказати тобі. Моя душа – це твоя душа, Арчі. І завше нею буде, навіть потому, як зникне моє тіло.

Навіть не кажи про це, сказав Фергюсон. Я вже порозмовляв з хлопцями, тими, що нагорі, та домовився, і вони дали мені слово, що ти житимеш вічно.

Добрі заняття, добрі вчителі, добрі однокурсники, проте не всі аспекти перебування в Колумбії тишили Фергюсона, і поміж тим, що йому не подобалося, були її суворі претензії до Ліги плюща, її ретроградні правила й жорсткі протоколи поведінки, її недостатній інтерес до добробуту студентів. Уся влада зосередилася в руках адміністрації, і студента могли виключити з коледжу будь-якої миті – без належних процедур чи незалежної комісії, котрі мали б стежити за проблемами дисципліни, і їм не довелося б навіть давати пояснення. Не те щоб Фергюсон планував потрапляти в якусь халепу, але час показував, що в них потрапляють інші, і коли більшість подібних студентів навесні 1968-го вирішило влаштувати протест, весь навчальний заклад знавіснів.

Але докладніше про це нижче.

Фергюсон був задоволений тим, що він у Нью-Йорку, задоволений, що він з Емі в її, Емі, Нью-Йорку, нарешті – повноправний мешканець столиці двадцятого століття, та, хоча він навіть і був знайомий із районом довкола Колумбії, – а чи частково з ним знайомий тепер, коли тут мешкав, він нарешті роздивився в Морнігсайд-Хайтс те, чим цей район був насправді: зранена територія убозтва та відчаю, що розпадається, суцільні квартали занепалих будівель, де в більшості помешкань проживали миші, пацюки й таргани – поруч із тими людьми, що

заселяли ці квартири. Брудні вулиці часто бували засипані неприбраним сміттям, на цих вулицях половина пішоходів не при своєму розумі, чи от-от з'їде з глузду, а чи приходить до тям після нервового зриву. Цей район – нульовий кілометр для втрачених душ Нью-Йорка, і щодня Фергюсон проходив повз десятки чоловіків і жінок, занурених у глибокі, незрозумілі діалоги з невидимими іншими, з неіснуючими особами. Однорукий волоцюга із напханим пакетом з крамниці, його горбате тіло склалося само в себе, витріщався у тротуар і бурмотів «Отче наш» тихим, скреготливим голосом. Карлик-бородань, що влаштувався біля дверних проїм чііхось будинків на бокових вуличках, що розходилися від Амстердам-авеню, читав щомісячні номери «Дейлі Форвард» через зазубрену скалку поламаної лупи. Опасиста жінка, що тинялася кварталом у піжамах. На острівцях безпеки посеред Бродвею п'яні, старі й божевільні збивалися в групки на лавицях понад решітками метро, сиділи плечем до плеча, і кожен мовчки вдивлявся у простір. *Нью-Йорк гідоти. Нью-Йорк дротів і смерті.* А потім був ще чоловік, котрого всі називали Ямкі, старий психопат, який щодня стояв на розі перед «Повно горіхів» та монотонно наспівував слова *яуве ямпкі*, оратор старої школи, кого почергово називали Доктором Ямкі та Емшем, самозваний син Наполеона, самозванець-месія, переконаний американський патріот, який ніколи ніде не з'являвся на вулиці без власного американського прапора, котрим у холодні дні огортав собі плечі, наче хусткою. І ще голомозий мужчина-хлопчик Боббі з кулеподібною головою, той цілими днями працював на побігеньках у господарів «Крамниці друкарських машинок Ральфа» на розі Бродвею та 113-ї вулиці, гасав тротуарами, розчепірюючи руки, імітуючи літак, вихляв у людському натовпі, ревучи двигуном «Б-52» на повній швидкості. Та безволосий Сем Стайнберг, незмінний Сем С., який щоранку прибував з Бронксу з двома пересадками в метро, аби торгувати шоколадними батончиками на Бродвеї чи перед Гамільтон-холлом, а ще він продавав по доларові свої примітивні малюнки уявних тварин «Чарівним маркером», маленькі роботи, виконані на картонках із пральні, котрі вкладали у випрасувані сорочки, і закликав усіх, хто готовий був його слухати: *Гей, міста, тут нові картинки, ось прикрасні новії картини, найприкрасніші новії картини в цілому світі.* Тут і грандіозна загадка «Гармонії», занепаłego готелю для невдах, що стояв на перехресті Бродвею та 110-ї вулиці, найвищої будівлі на багато кварталів довкола, а на цегляній стіні там виведено величезними літерами, розбірливими й за чверть милі, девіз готелю, котрий вочевидь можна було розцінити як найдотепніший у світі оксюморон: «Готель Гармонія – тут жити саме задоволення».

То був розщеплений світ у цьому Верхньому Аппер-Вест-сайді, і до нього слід було звикнути раніше, ніж Фергюсон зумів закам'яніти серцем до убозтва й злиднів своїх нових угідь, та навіть на Хайтс-стріт не все було таким похмурим: вулицями також блукали молоді люди, у пейзажі часто з'являлися гарненькі дівчата з Барнарда й Джуліарда – пурхали повз нього, наче оптичні ілюзії чи духи зі снів, на Бродвеї між 114-ю та 116-ю вулицями були розташовані книгарні, була навіть книгарня у підвалі за рогом і вниз по сходах на 115-й вулиці, де Фергюсон міг проводити з півгодини, повсякчас риючись у розділі французької поезії, а в «Талії» та «Нью-Йоркері» йшли найкращі старі й нові фільми всього за двадцять п'ять кварталів на південь, Едіт Піаф співала в музичному автоматі їдальні із брудними ложками під назвою «Колезька таверна», де можна було набивати собі черево дешевими сніданками та базікати з грубуватою офіціанткою з обезбарвленим волоссям, котра називала його *солоденький*, у «Повно горіхів» – десятихвилинні перерви на каву, в «Прексис» – гамбургери, що підтримували в тілі життя (*Гамбургер з вищою освітою*), *гора vieja*¹⁹ та еспресо в «Ідеалі» (Пі-дей-аль), кубино-китайському закладі на Бродвеї між 108-ю та 109-ю вулицями, гуляш і пампушки в «Місті Ням», у ресторані, куди вони з Емі ходили вечеряти так часто, що пухкі господарі, чоловік і дружина, почали пропонувати їм безкоштовні десерти, та головним притулком у цьому розщепленому світі був бар і гриль «Вест-Енд», розташований на Бродвеї між 113-ю та 114-ю вулицями, з

¹⁹ Печеня з вареного м'яса (*исн.*).

його неоковирною овальною барною стійкою з гладенько відполірованого дуба, кабінками на чотирьох чи шістьох уздовж північної чи східної стін та великими стільцями на коліщатах і столами в задній кімнаті. Роком раніше Емі вже познайомила його з «Вест-Ендом», однак тепер, коли Фергюсон і сам став тут постійним мешканцем, цей давній, тьмяно освітлений заклад незабаром перетворився на його головний притулок, удень – кімната для занять, увечері – місце зустрічей, його другий дім.

Він цікавився не пивом і не бурбоном, а бесідою, нагодою поспілкуватися з друзями зі «Спектейтора» та «Колумбія Рев'ю», порозмовляти з політичними знайомими Емі та різними завсідниками «Вест-Енду», а напої слугували всього лише рідким засобом, котрі він потягував лише для того, щоб і далі сидіти в кабінці, адже у Фергюсона в житті вперше було так, що його оточували люди, з ким хотілося б поспілкуватися, вже не просто одна Емі, котра останні два роки була його єдиним співбесідником, єдиною особою на світі, з ким варто було взагалі розмовляти, таких було декілька, тепер їх стало багато, і розмови, що точилися у «Вест-Енді», становили для нього таку ж цінність, як і все, що обговорювалося на заняттях у Гамільтон-холі.

Хлопці зі «Спектейтора» були серйозною командою, працьовитими, радше зубрили, аніж тошнотники, коли вже йшлося про те, як вони одягалися чи стриглися, проте зубрилами вони були з тошнотними душами, і співбрати-новачки Фергюсона з класу 69-го вже були досвідченими газетярами, щойно після середньої школи, але такі, що вже вкорінилися в своїй роботі і віддані їй так, начебто вони виконували її вже багато років. Штатні працівники «Спектейтору» зі старших за віком відвідували інший бар, за кілька кварталів нижче Бродвеєм, «Золотий поручень» – він був улюбленим місцем бандитів і качків, однак Фергюсонові приятелі вибирали тьмяніше, не таке буйне середовище. Як у «Вест-Енді», і з тієї трійці, що іноді ходила з ним випити й поспілкуватися в якій-небудь боковій кабінці, там бували спокійний і вдумливий Роберт Фрідман, хлопець з Лонг-Айленду, котрий висвітлював Академічну Успішність і у своєму вісімнадцятирічному віці вже вмів писати так само майстерно й професійно, як і будь-який репортер із «Таймс» чи «Геральд Трібюн», базікало Грег Мальгауз із Чикаго (Спорт) та наполегливий, допитливий, надміру саркастичний Аллен Бранч із Сан-Франциско (Справи Спільноти), і всі вони були згідні з тим, що правління газети надто консервативне, надто несміливо реагує на кепську політику університету стосовно війни (дозволяє вхід до студмістечка військовим вербувальникам, не розриває зв'язків з ППФР – програмою підготовки флотських резервістів), так само, як і на тактику власників міських нетрів під час виселення злиденних мешканців багатоквартирних будинків, що належали університетові, щоби й надалі розширювати Колумбію на сусідні райони, і коли прийде їхня черга керувати «Спектейтором» навесні їхнього молодшого курсу, вони оберуть головним редактором Фрідмена та швидко візьмуться за справу і *змінять усе*. Плани на цей переворот лише підтверджували те, що Фергюсон і без того вже зміркував щодо першого курсу. Вони відрізнялися від класів, старших за віком – були агресивніші, більш нетерплячі, готові стати до бійки з тупістю, самовдоволеністю та несправедливістю. Діти, народжені в повоєнному 1947-му, мали мало спільного з дітьми війни, що народилися всього на два-три роки раніше, бо за цей короткий термін устиг відбутися розлом між поколіннями, і хоча більшість старшокурсників і далі йшли за тими істинами, котрі засвоїли в 1950-х, Фергюсон та його друзі розуміли, що живуть в ірраціональному світі, де вбивають своїх президентів, ухвалюють закони проти власних громадян та відсилають свою молодь помирати в безглуздох війнах, а це означало, що вони більш налаштовані на реальність, аніж їхні старші. Конкретний приклад, тривіальний випадок, та, попри те, доречний: битви через шапочки Ознайомного тижня абітурієнтів. Фергюсон інстинктивно відмовився носити свою шапочку, але так само вчинили й хлопці з «Колумбія Рев'ю» та «Спектейтора», і десятки інших, і в дні перед початком занять у паралелі з шістсот дев'яноста трьох студентів понад третину не відвертали очей і зіштовхувалися плечима зі старостами-футболістами. Нічого так і не вийшло. Кожен противник шапочок діяв так із власної волі, йому була огидна думка про те, що

доведеться розгулювати всім студмістечком, наче новобранцеві з бригади «Двійники», і таким чином зараза спротиву розповзалася, доки не перетворилася фактично на масовий рух, на всезагальний бойкот, на боротьбу між традицією й тверезим глуздом. Урешті-решт адміністрація оголосила, що віднині для всіх вступників до університету носіння шапочок необов'язкове. Мізерна перемога, так, але, можливо, передвісник майбутнього. Сьогодні шапочки, а завтра – хтозна?

До кінця тижня Подяки Фергюсон надрукував стосик із півдюжини перекладів, котрі здавалися йому більш-менш завершеними, і коли вони пройшли дуже важливий Тест Емі, він нарешті згріб їх усі разом, склав у манільський конверт і подав до «Рев'ю». Всупереч тому, чого він очікував у відповідь, редактори взагалі не опиралися основним публікаціям перекладів у журналі – *аби лише вони не надто довгі*, як сказав один із них, – і так воно вийшло, що англійський переклад Фергюсоном вірша Десноса про дезертирів і вартових, «На краю світу», був прийнятий до публікації у весняному номері. Хоча він і не був повноправним поетом, та й надалі міг брати участь у формуванні поезії – тим, що перекладав вірші, котрі значно перевершували ті, що сам він сам раніше створив, і молоді поети, пов'язані з «Рев'ю», чії амбіції стосовно самих себе набагато перевершували його власні, хто, сідаючи за письмовий стіл, ризикував усім, а він не ризикував майже нічим, коли сідав до перекладу, визнали його цінність для групи як особи, здатної судити про чесноти одного твору й вади іншого, хто вносив до їхніх розмов на тему поезії погляд ширший, комплексний, але ці хлопці ніколи не включали його до свого внутрішнього кола, що було цілком виправданим і справедливим, як гадав Фергюсон, оскільки він, зрештою, не був насправді одним із них, проте в тому, що стосувалося зібрань у «Вест-Енді», усі вони були його добрими друзями, і Фергюсон любляв з ними розмовляти, особливо – з Девідом Циммером, котрий справляв на нього враження інтелектуала та не за віком розвинутого з усієї компанії, разом із другом Циммера по Чикаго не-писакою Марко Фоггом, ексцентричним, скуйовдженим хлопчиною, що розгулював в ірландському твідовому костюмі і був настільки підкованим у літературі, що міг відпускати жартики латиною й смішити співбесідника, навіть тих, хто латини не розумів.

Журналісти й поети були тими людьми, до кого Фергюсон схилявся, оскільки він вважав їх найживішими: саме вони вже почали замислюватися, хто вони і що становлять стосовно цього світу, але в класі 69-го були й інші, хто й надалі нічого не уявляв ні про себе, ні про щось інше, хирляві підлітки, що нахапали добрих оцінок у школі, здатні домогтися шаленої кількості балів у стандартизованих тестах, та мізки в них залишалися дитячими, юрба недосвідчених юнаків та незайманих мастурбістів, що зросли в маленьких провінційних містечках і типових будинках передмість, – вони тяглися до студмістечка та своїх кімнат в гуртожитку, адже Нью-Йорк був надто великим для них, надто брутальним, надто швидким, і все це загрозливе місто бентежило їх. Одним із таких невинних був співмешканець Фергюсона, комунікабельний хлопчина з Дейтона, штат Огайо, на ймення Тім Макарті, котрий поступив до коледжу цілковито не готовим до того, щоб засвоїти свободу вперше жити десь не вдома, та, на відміну від багатьох йому подібних, Тім не замкнувся в собі й не сховався від міста, а поплинув просто йому назустріч, маючи намір цілком і повністю розчинитися в подвійній насолоді моментального поглинання пива та постійного вживання марихуани – з кількома пігулками «кислоти» для рівного рахунку. Фергюсон не уявляв, як йому допомогти. Він проводив ночі здебільшого з Емі, у квартирі на 111-й вулиці, а його кімната в Кармен-холі слугувала йому радше офісом, місцем, де він зберігав книги, друкарську машинку та одяг, і, перебуваючи там, він зазвичай сидів у себе за столом перед машинкою та писав замітки для «Спектейтора», складав різні довгі й короткі доповіді, що їх вимагали здавати на його курсах, або ж мудрував над черговим варіантом якого-небудь перекладу. З Тімом він бачився рідко й не спромігся налагодити з ним стосунків, які в них були дружніми, проте *глибоко поверховими*, як він одного разу почув від якоїсь жінки, що розмовляла з іншою жінкою в автобусі № 104, і, маючи відчуття, що цей

хлопець повним ходом рухається до того, що могло виявитися серйозними проблемами, він не дуже хотів лізти в приватні справи Тіма. Фергюсон набачився вже доволі для того, щоб самому не цікавитися експериментами з тією дурістю, якою була марихуана, чи тим божевіллям, яким було ЛСД, але ж чого б це він почав радити Тіму Макартті утриматися від вживання цих речовин? Зрештою, якось удень у середині грудня, коли Тім з вереском і хихотінням увірвався в кімнату після останнього сеансу дурі разом із бидлом, що мешкало далі по коридору, Фергюсон не витримав і сказав: Тобі це може здаватися кумедним, Тім, але більше ніхто не сміється.

Дейтонський хлопчина звалився на своє ліжко й посміхнувся: Не будь таким буркотуном, Арчі. Ти говориш, як мій батько.

Мені начхати, скільки наркоти ти вживаєш, але ж тобі стане не дуже весело, якщо тебе звідси викинуть, га?

Дурниці мелеш, містере Нью-Джерсі. У мене в цьому семестрі суціль п'ятірки й четвірки, і то п'ятірок більше, ніж четвірок, і якщо я на іспитах через місяць відповім так, як треба, я, ймовірно, потраплю до списку відмінників. Ото вже батя пишатиметься мною.

Що ж, молодець. Та якщо ти маєш намір і далі щодня набуватися, то скільки ти ще протягнеш?

Протягну? Та я завжди не лише тягну, я постійно суну вперед, і чим вище злітаю, тим більше вперед. Тобі самому треба якось це спробувати, Арчі. Міцнезні стояки по цей бік від Гібралтарської скелі.

Фергюсон коротко форкнув – майже так, як форкала Емі, – та в цьому випадку це було визнанням поразки, а не справжнім сміхом. Він розпочав суперечку, яку не міг виграти.

Ми ніколи не будемо молодші, ніж зараз, мовив Тім, а потому, як ти молодий, усе доволі швидко котиться донизу. Нудна дорослість. Вся така фігня. Робота, дружина, пара дітей, і ось ти вже чвалаєш у капцях, очікуєш, коли тебе відвезуть на фабрику клею – без зубів і без нічого. Так чому ж не пожити й не повеселитися, доки можеш?

Усе залежить від того, що ти називаєш веселощами.

Відпускання всього, наприклад.

Згоден. Але як ти собі уявляєш відпускання?

Добряче зарядитися і лізти геть із шкіри.

У тебе таке, може, й виходить, але це не для всіх.

А ти б хіба не вибрав політ, а не повзання по землі? Це ж так просто, Арчі. Просто піднімаєш руки – і злітаєш.

Декому з нас цього не хочеться. І навіть якщо думати, начебто ми хочемо, у нас не вийде. А це чому?

Просто ми не здатні, і все. Просто не можемо.

Справа була не в тому, що Фергюсон не вмів літати чи відпускати, чи вистрибувати зі шкіри, проте для всього цього йому потрібна була Емі, і тепер, коли вони пережили свій перший розрив, своє перше примирення й своє перше переживання того-що-сплять-вони-разом-щоначі у Франції, він уже не був здатен відокремити уявлення про те, ким він є, від потреби бути з нею. Нью-Йорк став наступним кроком уперед, повсякденним життям з нагодою щодня бачитися одне з одним, бути разом майже повсякчас, та Фергюсон усвідомлював, що не може жодну з цих нагод сприймати як щось задане, оскільки розрив навчив його: Емі – така особа, котра потребує більше місця, ніж більшість людей, і що її матір з її психологічним тиском спричинила в неї алергію на будь-яку і всяку емоційну напругу, і якщо він вимагатиме від неї більше, ніж вона згідна давати, рано чи пізно вона знову від нього відвернеться. Іноді він запитував себе, чи не надміру він її кохає – або чи не навчився він іще, як кохати її правильно, оскільки суть була в тому, що Фергюсон був би радий одружитися на ній хоч завтра, навіть вісімнадцятирічним студентом у перший період свого навчання в коледжі він був готовий іти

далі протягом усього життя з нею і ніколи навіть не поглянути на іншу жінку. Він знав, до чого недоречні такі його думки, однак не міг їх відкинути. Емі цілковито сплелася з ним у ньому самому. Він був тим, ким був, бо тепер з ним усередині була вона, і навіщо прикидатися, начебто він узагалі здатен стати кимось навіть віддалено людиноподібним без неї?

Про все це він не прохоплювався й словом. Сенс полягав не в тому, щоб відлякати Емі, а в тому, щоб її кохати, і Фергюсон щосили намагався дбайливо ставитися до настроїв Емі та відгукуватися на тонкі, не вимовлені вголос натяки, що підказували йому, до прикладу, чи добре сьогодні вночі спати з нею в ліжку, чи, може, вона схоче почекати до наступної ночі, або виразно спитати, чи бажає вона повечеряти з ним сьогодні увечері – чи краще їм зустрітися пізніше у «Вест-Енді», а чи обом посидіти вдома, тому що їм обом треба писати доповіді, або ж кинути все це й піти в «Талію» подивитися кіно. Він дозволяв їй ухвалювати всі ці рішення, знаючи, що вона почувається вільніше й щасливіше, коли вирішує це вона, а попри все інше, та Емі, котрої він хотів, була шаленим, ніжним, дотепним дівчиськом, що врятувало йому життя після аварії, безстрашним співбратом-змовником, котрий проїхав із ним через усю Францію, а не похмурою особою з королівськими манерами, яка прогнала його зі свого подвір'я минулої осені на чотири місяці самотнього животіння у засланні нью-джерсійської провінції.

Здебільшого справа закінчувалася тим, що він проводив з нею ніч, загалом – чотири-п'ять разів на тиждень, часто усі шість, а одну, дві чи іноді три ночі – у самотності на односпальній койці на десятому поверсі Кармен-хола. Фергюсон відчував, що такий порядок обох влаштовує, хоча й бажав, щоби ті цифри перетворилися на стійкі сім і нуль, проте найважливішим було таке: по двох роках їхні тіла так само спалахували вогнем, коли вони разом заповзали в постіль, і рідко траплялася ніч, коли Фергюсон спав з Емі і вони не кохалися перед тим, як заснути. Якщо обернути навиворіт твердження Готесмана, постійний секс не лише був для них корисним, а й корисний секс робив їх самих стабільнішими й міцнішими: двоє перепліталися в одне, а не перебували поодиноці. Фізична близькість, що розвинулася між ними, була тепер такою насиченою, що Фергюсон іноді відчував: тіло Емі відоме йому краще, ніж його власне. Та не завше, і тому дуже важливо було, щоб він її слухав і наслідував її у питаннях фізичних, аби він *привертав ретельну увагу на те, що вона йому каже очима*, бо він повсякчас хибно тлумачив сигнали й чинив якось не так, наприклад, хапав її й цілував, коли їй цього не хотілося, і, хоча вона його ніколи не відштовхувала (що лише посилювало його збентеженість), він міг визначити, що її душа до такого не схилялася, що саме тоді вона про секс узагалі не думала так, як він про нього думав, а він про нього думав повсякчас, та вона однак дозволяла йому займатися з собою коханням, оскільки їй не хотілося його розчаровувати, піддавалася його бажанням, втягуючись у них пасивно, *механічний секс*, що було гірше, ніж узагалі ніякого сексу, і вперше, коли так сталося, Фергюсонові стало так соромно, що він запрявся більше ніколи такого не допускати, та воно відбулося знову, ще двічі протягом кількох наступних місяців, від чого він нарешті зрозумів, що чоловіки й жінки – це не одне й те саме, і якщо він має намір чинити зі своєю жінкою правильно, йому доведеться звертати ще більше уваги та вчитися думати й відчувати, як і вона, бо він не сумнівався, що Емі цілком відомо, про що він думає і що відчуває, а це пояснювало, чому вона терпіла його похибки, похоті та жести непорозуміння, засліплені коханням.

Інша помилка, якої він іноді припускався, – переоцінка самовпевненості Емі. Великий галас буття, котрий видавала душа Шнайдерман, здавалося, виключав будь-яку схильність до сумнівів чи невизначеності, але й у неї бували кепські настрої, як і у всіх інших, напади суму, слабкості чи похмурої задумливості, а оскільки траплялися вони так рідко, то завше видавалося, начебто вони застають Фергюсона зненацька. Найвищим від усього іншого були її інтелектуальні сумніви у тверезості її політичних поглядів, у тому, чи цінитиме хто-небудь те, що вона зробила, сказала чи подумала, чи варто боротися із *системою*, якщо та ніколи не зміниться, чи не погіршить чого-небудь боротьба за покращення чого-небудь, – через тих, хто

постане проти тих, хто бореться за те, щоби зробити щось краще, – але були й сумніви в собі самій, маленькі *дівочі звички*, що раптово починали її мордувати без усякої очевидної причини: губи в неї надто тонкі, очі надміру маленькі, занадто великі зуби, на ногах забагато родимок, отих світло-коричневих точок, що їх так пристрасно любив Фергюсон, але ні, казала вона, вони потворні, і вона нізащо вже не надягне шорти, а тепер вона ще й розтовстіла, а тепер надто вже схудла, і чому в неї такі маленькі груди, і дідько б забрав оцей її великий єврейський ніс, і якого біса їй робити з цим її дурним волоссям торчма, це неможливо, неможливо з ним нічого зробити, і як можна досі хотіти фарбувати губи, коли косметичні компанії забивають жінкам голови, щоб усі вони прагнули до якогось збоченого, штучного бачення жіночності, аби жити велику капіталістичну машину, що витискає з людей прибутки, працює на те, що змушує людей хотіти того, що їм не потрібне? Усе це – від енергійної, привабливої дівчини у розквіті її юної дорослості, і якщо така особа, як Емі Шнайдерман, здатна була отак ставити під сумнів тіло, що їй належало, що вже казати про гладких, негарних, дівчат-калік, які не могли на щось сподіватися? Не лише чоловіки й жінки не схожі один на одного, дійшов висновку Фергюсон, а й жінкою бути важче, ніж чоловіком, і якщо він коли-небудь про це забуде, сказав він собі, богам слід зійти зі своєї гори та вибрати очі в нього з голови.

Навесні 1966 року в Колумбії створився підрозділ СДС. «Студенти за демократичне суспільство» вже перетворилися на національну організацію, і одна за другою більшість лівих студентських груп у студмістечку проголосували за злиття з СДС або розпустили свої групи і влилися в неї. Серед них був Комітет за насмішку над суспільством, члени котрого минулого року походжали Доріжкою коледжу, тримаючи порожні гасла на знак загального протесту проти всього (Фергюсон дуже шкодував, що не бачив цього на власні очі), Рух 2 травня, котрий підтримувала Прогресивна робітничка партія, самі члени Прогресивної робітничої партії (маоїстського напрямку, що дотримувалася жорсткої лінії) та група, до якої з першого свого курсу входила Емі, НКВ (Незалежний комітет з В'єтнаму), що воював із поліцією минулого травня, коли двадцять п'ять його членів перервали церемонію нагородження ППФР Військово-морського флоту на плаці бібліотеки Лоу. Гаслом СДС було *Хай вирішує народ!*, і Фергюсон підтримував позицію групи з таким же ентузіазмом, що й Емі (проти війни, проти расизму, проти імперіалізму, проти злиднів – і за демократичний світ, у котрому всі громадяни могли б мати рівні права), та Емі вступила до організації, а Фергюсон – ні. Причини цього були очевидні їм обом, і вони не витрачали час на обговорення цієї справи – та й узагалі не було часу на спроби переконати іншого вибрати інше рішення, оскільки Фергюсон взагалі-то підштовхував її до вступу туди, а вона розуміла, чому він ніколи нікуди не вступить, адже Емі була з тих, хто міг уявити, як він шпурляє цеглини, а от Фергюсон – із тих, хто не міг і не став би цього чинити, і навіть якби спалив свою картку преси й пішов зі «Спектейтору» – все одне не приєднався б ні за яких обставин. Двадцять шостого березня він знову йшов з нею разом П'ятою авеню в іншій антивоєнній демонстрації, проте це було приблизно все, на що він був готовий зі своїм внеском у загальну справу. Зрештою, день має всього стільки-то годин, і тому, як він закінчував домашню й газетну роботу, перспектива провести якийсь час зі своїми французькими поетами була для нього значно привабливішою, ніж відвідування гучних дискусійних політичних зібрань, де планувалася наступна акція, котру група влаштовуватиме за наступним пунктом порядку денного.

На початку червня, коли закінчився другий семестр, Фергюсон потиснув руку Тімові Макарті, попрощався з Кармен-холлом та перебрався до просторішого житла за межами студмістечка. Лише першокурсники мусили жити в гуртожитку, а тепер, коли перший курс у нього залишився позаду, він мав право вирушати куди схоче. Він хотів жити разом з Емі, але через почуття гордоців (і, можливо, як випробування почуттів) Фергюсон утримався від запитання, чи не можна йому поселитися в одній із двох спалень, що, ймовірно, звільняться в неї у помеш-

канні (в обидвох із них раніше мешкали старшокурсниці), та очікував, що вона сама запитає про це, що вона й зробила в кінці квітня, всього через кілька годин потому, як дізналася, що дві її сусідки-випускниці залишать Нью-Йорк того ж дня, коли отримають дипломи, і наскільки приємніше було мешкати там на її запрошення, ніж напроситися туди самому, – знати, що вона його хотіла так само, як він жадав її.

Вони швидко поселилися у двох кімнатах, що звільнилися, обидві – просторіші й світліші, ніж тісна діра Емі в глибині квартири, дві кімнати, розташовані поруч у головному коридорі, в обидвох – двоспальні ліжка, письмові столи, бюро й книжкові шафи, куплені ними за загальну суму в сорок п'ять доларів на одного, і існування Фергюсона то тут то там увесь останній рік дійшло кінця, і не буде більше щоденних походів вгору й униз Бродвеєм між його кімнатою в гуртожитку та квартирою Емі, тепер вони жили разом, вони тепер разом спали в одному ліжку сім ночей із кожних семи, і ціле літо 1966 року дев'ятнадцятирічний Фергюсон походжав з моторошним відчуттям того, що він вступив до світу, де йому вже необов'язково прохати в небес чогось більше того, що він і так уже отримав.

Ні з чим не зрівняна мить рівноваги й внутрішнього перевтілення. Отримав пиріжок, та ще й з'їв його. Ніхто, просто більше ніхто у світі не міг бути щасливішим. Іноді Фергюсон запитував себе, чи не обшахрував він автора «Книги земного життя», котрий того року надто швидко гортав сторінки і чомусь залишив ту, що призначена для цих місяців, порожньою.

Літо в спекотному Нью-Йорку, де важко дихати, один день по другому, і в кожному дев'яносто градусів, розжарений асфальт топиться на сонці, а бетонні блоки мостової пропалюють підшви взуття, повітря настільки густе від вологості, що навіть цеглини з фасадів будівель, здається, стікають потом, і повсюдно сморід сміття, що гние на тротуарах. Американські бомби падали на Ханой і Гайфон, чемпіон у важкій вазі розмовляв із пресою про В'єтнам (жоден в'єтконгівець ані разу не обзивав мене негритосом, сказав він, тим самим об'єднавши дві американські війни в одну), поета Френка О' Гару на Вогняному острові збив дюнохід, і він помер у сорокарічному віці, а Фергюсон та Емі ніяк не могли вибратися з пастки нудних літніх робіт, він – продавець у книжковій крамниці, вона виконувала машинопис і діловодство, низькооплачувані роботи, що змушувало її нормувати «Голуази», зате Боббі Джордж грав у Німеччині в бейсбол, у барі «Вест-Енд» працював кондиціонер повітря, і шойно вони поверталися до своєї спекотної, задущливої квартири, Фергюсон міг водити прохолодною м'якою губкою по голому тілі Емі та уявляти собі, що вони повернулися до Франції. То було літо політики й кіно, вечір у квартирі Шнайдерманів на Західній Сімдесят п'ятій вулиці та в помешканні Адлерів на Західній П'ятдесят восьмій, відзначення переходу Гіла Шнайдермана до «Нью-Йорк Таймс» потому, як «Геральд Трібюн» зупинила свої друкарські верстати та закрилася, походи на концерти в «Карнегі-хол» разом із Гілом і братом Емі Джимом, поїздок на 104-му автобусі Бродвеєм до «Талії» та «Нью-Йоркеру», щоб утекти від спеки на перегляд фільмів, котрі, як вирішили вони, всі повинні бути комедіями, оскільки похмурість моменту вимагала, щоб вони сміялися завше, за будь-якої можливості, а хто спроможний розсмішити їх краще за всіх, якщо не брати Маркс та В. К. Філдс чи безглузді дивацтва з Грантом і Павелль, Хепберн, Данн і Ломбард у головних ролях, вони ніяк не могли на них надивитися, стрибали до автобусу тієї ж хвилини, коли дізнавалися, що демонструється ще один подвійний сеанс комедій, і яке полегшення – забути про війну та смердюче сміття на кілька годин, доки сидиш у темряві з кондиційованим повітрям, та коли ні в районі, ні де-небудь іще не показували жодних комедій, вони поверталися до свого літнього проекту – продиратися через те, що назвали *літературою незгоди*: читали Маркса й Леніна, тому що їх треба було читати, а також Троцького й Розу Люксембург, Емму Гольдман та Олександра Беркмана, Сартра й Камю, Малкольма Ікса й Франца Фанона, Сореля й Бакуніна, Маркузе й Адорно, вишукуючи відповіді, котрі допомогли б їм пояснити, що діється з країною: та, схоже, валилася під тягарем власних суперечностей, – але в той час, як Емі ловила себе на думці, що наближається до марксистського трактування подій

(неминучий крах капіталізму), Фергюсон мав сумніви – не просто через те, що діалектика Гегеля, поставлена з ніг на голову, вражала його як механічний та спрощений погляд на світ, а й тому, що в американських робітників не було *класової свідомості*, ніде в культурі жодних симпатій до соціалістичної думки, а тому – жодного шансу на той грандіозний переворот, який передрікала Емі. Інакше кажучи, вони мали різні погляди, хоча, власне, й були на одному боці, але ніякі подібні незгоди, здавалося, не мали ніякого значення, оскільки ні той, ні інша на тому етапі не мали повної впевненості ні в чому, і кожен розумів, що рацію може мати інший або ж вони обидва можуть не мати рації, а тому краще висловлювати свої сумніви вільно й відверто, а не крокувати в ногу, зчепившись руками, доки вони не впадуть з краю скелі.

Найголовніше, то було літо, коли він дивився на Емі, спостерігав, як вона фарбує губи помадою та розчісує своє нестерпне волосся, вивчав її руки, поки вона втирала в долоні лосьйон для тіла, а відтак огладжувала цими долонями собі ноги, руки й груди, мив їй голову, а вона заплющувала очі й глибше поринала в теплу воду ванни – старезної ванни з лапами замість ніжок та плямами іржі, що ввібралися у тріснутий фаянс, лежав ранками в ліжку й дивився, як вона вдягається в кутку кімнати, а проміння летіть у вікно й оточує її собою, як вона йому посміхається, натягуючи трусики, ліфчик та бавовняну спідницю, маленькі домашні деталі життя на її жіночій орбіті, тампони, контрацептивні пігулки, пігулки від того, коли її підводило живіт під час болючих місячних, робота по господарству, котру вони виконували разом, – купували продукти, мили посуд, і те, як вона прикушувала іноді нижню губу, коли вони стояли разом у кухні, різали й кришили цибулю й помідори, готуючи чилі в каструльці, що дарувала їм вечері на всі вихідні, зосередженість в її погляді кожного разу, коли вона фарбувала собі нігті на руках чи ногах, *щоби справити гарне враження на роботі*, дивився, як вона голить ноги й пахви, поки тихенько сидить у ванні, а потім залізав до неї туди й намілював їй ковзку білу шкіру, неземна гладкість її шкіри під його руками, і секс, і секс, і секс, пітній літній секс без усяких покривал згори, а вони каталися по всьому ліжку у неї в кімнаті, і старий рипучий вентилятор лише трохи перемішував повітря і нічого не остуджував, здригання й зітхання, вереск і стогін, в ній, на ній згорі, під нею, поруч із нею, глибокий регіт, що застрягав у неї в горлі, раптові напади з лоскотанням, несподівані уривки старих відомих пісеньок з їхнього дитинства, коліскових, непристойних лімериків, віршиків Матусі Гуски, і сварлива Емі мружилася в ще одній якійсь своїй примсі, щаслива Емі ковтала воду з льодом і холодне пиво, їла швидко, напихаючись їжею, *як згоłodнілий докер*, форкання сміху, коли вона дивилася Філдса й братів М.: *Не існує розумності застережень, Арчі!*²⁰ – та неповторне *Ах*, котре вона видихнула якось увечері, коли він вручив їй свій переклад раннього вірша Рене Шара, такого короткого, що він складався лише з трьох слів, короткого спалаху під заголовком «Рука Ласенера», що вказувало на поета-злочинця дев'ятнадцятого століття, котрий відтак виринув персонажем у «Дітях райка»:

Світи красномовності минулися.

Це літо не могло закінчитися ніколи. Сонце прилипало до неба, з книги пропала сторінка, і літо стане вічним, якщо тільки вони не дихатимуть надто важко чи не зажадають надто багато, вічне літо їхнього дев'ятнадцятиріччя, і вони нарешті, майже нарешті, ймовірно, близькі до того, щоб розпрощатися з тією миттю, коли все ще попереду.

²⁰ Фраза зі сцени у фільмі братів Маркс 1935 року «Ніч в опері», в якій Граучо Маркс намагається пояснити тонкощі бізнес-контракту Чико Марксу. Коли Граучо згадує про «розумність застережень», Чико відповідає: «Ти не можеш мене обдурити. Не існує розумних застережень».

5.2

5.3

7 листопада 1965 року Фергюсон перейшов до шістнадцятої книги Гомера «Одіссея». Він сидів за письмовим столом у невеличкій кімнаті служниці на шостому поверсі багатоквартирної будівлі, у сьомому муніципальному районі Парижа, що став його домівкою за останні три тижні, і тепер, коли Одісей нарешті повернувся до Ітаки після нескінченних мандрів із Трої, сіроока Афіна замаскувала його в одіж і тіло кістлявого старого волоцюги, і ось, допоки багатомудрий сидить зі свинопасом Евмеєм у гірській хатині на краю міста, туди заходить Телемах, син Одісея, котрий був ще немовлям, коли його батько вирушив до Трої двадцять років тому, і він не знає про повернення батька, адже сам щойно повернувся з тривалої й сповненої небезпек подорожі, і от, коли Евмей полишає хатину й рушає до палацу повідомити Пенелопі, Телемаховій матері, що той повернувся на Ітаку цілий і неушкоджений, то батько й син залишаються сам на сам, і батько усвідомлює, що бачить власного сина, а син ні про що не знає.

Відтак приходять Афіна, перевтілена у високу й вродливу жінку з Ітаки, її бачить лише Одісей, а син не помічає, а вона жестом закликає батька вийти назовні на хвилину й каже йому, що час брехні закінчився, і він повинен побачитися з Телемахом. «Тут (як написано в нещодавно опублікованому перекладі Фіцджеральда, що лежить на столі у Фергюсона) Одісея жезлом золотим доторкнулась Афіна. / Випраним чисто плащем і хітоном вона йому спершу / Плечі укрила й осанку ставну й моложавість вернула. / Знову смуглявий він став, і повніш заокруглились лиця, / Чорною знов бородою усе обросло підборіддя».

Бога немає, запевняв себе Фергюсон. Ніколи не було й не буде якогось єдиного Бога, та є розмаїття богів з численних і різних частин світу, і серед них – боги грецькі, що живуть на горі Олімп – Афіна, Зевс, Аполлон та інші, що розважались на перших двохсот дев'яносто п'яти сторінках «Одісеї», а понад усе богам подобалося втручатися в людські справи. Тут нічого не поробиш – на те вони й боги. Так само й бобри не можуть не споруджувати заплави, міркував собі Фергюсон, а коти не можуть не мордувати мишей. Боги – вічні істоти, і у них забагато вільного часу, а це означає, що їх нічого не втримає від фантазій на тему вишуканих і часто моторошних розваг.

Ось Одісей заходить до хатини, і Телемах вражений оцим перетворенням батька на те, що, як він гадає, має бути богом. Та Одісей, ледь долаючи ридання, спромігшись розкрити уста, тихо відповідає синові: «Ні, я не бог, і чому до безсмертних мене ти рівняєш? / Батько я твій, за якого в зітханнях ти стільки скорботи / Терпиш весь час і насильств від людей зазнаєш ти зухвалих!»

Це вперше його штрикнуло, кінчик леза проколов Фергюсонову шкіру десь у безкістковій, вразливій ділянці між грудиною й пахом, оскільки прочитана ним стисла відповідь Одісея вплинула на нього так само, нібито ці рядки інформували: *Арчі, сьогодні буде зимно. Не забудь надягнути до школи шарф.*

А відтак усе лезо ножа увійшло в тіло: «Рясні проливаючи сльози, / Став Телемах обнімати свого благородного батька. / Стриматись більше не в силі, обидва вони заридали. / Плакали ревно вони, від хижих птахів голосніше – / Кань пазуристих або надморських орлів, що з гнізда в них / Позабірали селяни малих пташенят, ще безперих. / Так жалібні вони сльози обое з-під брів проливали...»

Уперше Фергюсон плакав над книгою. У темряві кінозалів, як порожніх, так і переповнених, він пролив море сліз, іноді – з приводу недолугих сентиментальних нісенітниць, не раз ковтав сльози, слухаючи з Гілом «Страсті за Матвієм», особливо в тому місці на першій стороні третьої платівки, коли голос виконавця-тенора здригається від почуттів, а от книжки ніколи так на нього не діяли, навіть найсумніші, однак тепер, у тьмяному листопадовому світлі Парижа, його сльози крапали на 296 сторінку видання «Одісеї» у паперовій обкладинці за

долар і сорок п'ять центів, і коли він одвернувся від поеми й поглянув у вікно своєї кімнатки, то все у ній наче потьмяніло.

«Одіссея» була другою книжкою з переліку Гіла для читання. Першою в ньому значилась «Гліада», і, продираючись крізь дві епічні поеми анонімною оповідника, котрого було названо Гомерос, Фергюсон дав обіцянку прочитати за наступні два роки ще дев'яносто вісім книжок, включно з грецькими трагедіями й комедіями, Вергілія та Овідія, уривками Старий Заповіт (версію короля Якова), «Сповідь» Августина, «Пекло» Данте, приблизно половину «Дослідів» Монтеня, не менш чотирьох трагедій і трьох комедій Шекспіра, «Втрачений рай» Мілтона, витяги з Платона, Арістотеля, Декарта, Юма й Канта, «Оксфордську книгу англійської поезії», «Нортонівську антологію американської поезії», а також британські, американські, французькі та російські романи таких письменників, як Філдінг-Стерн-Остен, Готорн-Мелвіль-Твен, Бальзак-Стендаль-Флобер та Гоголь-Толстой-Достоевський. Гіл і мати Фергюсона, обидвоє сподівалися, що їхній син, носій категорії 4-F та колишній книжковий клептоман, роком чи двома пізніше перегляне власні погляди на вступ до коледжу, однак, принаймні, якщо Фергюсон і далі уникатиме переваг формальної освіти, то сотня назв сформує в нього якесь уявлення про книги, котрі має прочитати кожна освічена особа.

Фергюсон мав намір дотримати слова, адже хотів прочитати ті книжки й наполегливо засвоїти все сказане в них. Йому не хотілося залишатися неосвіченим, недисциплінованим всезнайком, він просто не бажав поступати до коледжу, і попри готовність просиджувати по п'ять двогодинних занять на тиждень в *Alliance Francaise*, оскільки одним із його амбіційних задумів стало оволодіння французькою мовою, він не мав бажання висиджувати заняття де-небудь іще, а менш усього – в коледжі, що нічим не кращий від будь-якого іншого закладу суворого режиму, в котрі його зачиняли з п'ятирічного віку – а поза сумнівом, навіть гірші. Єдина причина відкинути ідеали та погодитися на якийсь із цих чотирирічних термінів – одержати студентське відтермінування від армійської служби, що вирішить дилему – крокувати до В'єтнаму чи розпрощатися з ним, а це, своєю чергою, здолає іншу дилему – федеральна в'язниця чи постійний виїзд зі Сполучених Штатів, і все це відкладається на цей чотирирічний термін, та Фергюсон уже розв'язав задачу іншими засобами, і тепер, якщо вже армія його відкинула, він міг відкинути й коледж, і з цими дилемами йому навіть не доведеться більше стикатися.

Він знав, як йому пощастило. Його позбавили війни і геть усіх огидних проблем, породжених нею, отих жажливих «так» і «ні», з якими мусили мати справу всі американські випускники середньої школи та коледжу протягом усього періоду тієї несправедливої війни, проте і його батьки не постали проти нього, і це було важливо, нічого важливіше для справи його виживання на довгій дистанції, важливіше, ніж той факт, що Гіл і мати пробачили йому гріхи його старшого класу, і попри те, що й далі *непокоїлися за нього* та сумнівалися в його розумовій та емоційній стійкості, вони зовсім не змушували його звертатися до лікаря з приводу психотерапії, котра, як гадав Гіл, може дати йому *цілу купу користі*, бо Фергюсон наполягав на тому, що це необов'язково, що він уже виконав свою норму *тупих підліткових помилок*, але тепер-от з ним, власне, усе гаразд, і витрачання батьківських коштів на подібний туманний захід лише посилить докори його совісті. Батьки поступилися. Вони завше поступалися, якщо він розмовляв із ними зрілим і розумним голосом, адже кожного разу, коли Фергюсон бував у найкращій формі, а не в найгіршій, що відбувалося приблизно в половині випадків, дуже небагато людей на світі могли зрівнятися з ним – таким він був милим, таким люблячим, його очі випромінювали таку ніжність і очевидну любов, що мало хто міг йому протидіяти, а менш за всіх – мати й вітчим, котрі прекрасно розуміли, що Фергюсон може бути й іншим, не лише таким люб'язним, та все одно усвідомлювали, що безсилі протистояти йому.

Подвійний успіх, а за цим ще один, що посміхнувся Фергюсонові в останню хвилину, можливість пожити якийсь час у Парижі, та ще й довгий час, що раніше видавалося немож-

ливим, а мати переживала з приводу величезної відстані, що проляже між ними, а Гіл бурчав на тему всього облаштування цього заходу та дюжин практичних проблем, які він обіцяє, але відтак, через кілька місяців потому, як присвоєна Фергюсонові категорія 4-F потрапила в родинну поштову скриньку, Гіл написав до Парижа Вівіан Шрайбер і попросив у неї поради, і та дивна відповідь, яку вона дала у своєму листі, поклатала край бурчанню Гіла та значно применшила тривогу матері Фергюсона. «Відішліть Арчі до мене, – писала Вівіан. – *Chambre de bonne* на шостому поверсі, котра належить моїй квартирі, зараз стоїть пустою, оскільки мій небіж Едвард повернувся до Америки навчатися на курсі в Берклі, а я забула підшукати йому житло. Арчі може в ній поселитися, якщо він згоден жити на мінімальній площі. Ніяких грошей, природно, не потрібно. Тепер, коли моя книга про Шардена була опублікована в Лондоні та Нью-Йорку, я свій вільний час витрачаю на те, аби перекласти її на французьку мову для мого паризького видавця, праця це клопітка, але, на щастя, вона наближається кінця, і оскільки у перспективі не передбачається нових проектів, я буду рада взяти на себе виховання Арчі, поки він досліджуватиме знаменні книжки з твого переліку, а це, природно, означатиме, що я їх сама мушу прочитати, а думка про те, що мені знову доведеться поринути у всю цю пишноту, мене дуже тішить. Шкільні статті про фільми, якими ти доповнив свій лист, свідчать, що Арчі є талановитим і розумним молодиком. Якщо він не схвалить моїх педагогічних методик, то зможе підшукати собі когось іншого. Проте я готова спробувати сама».

Фергюсон був у захваті. Це був не просто Париж, але Париж під одним дахом із Вівіан Шрайбер, Париж зі славетним втіленням жіночності, Париж на Університетській вулиці в сьомому районі, Париж Лівобережжя з усіма зручностями заможних і спокійних кварталів, одна лише прогулянка до кафе Сен-Жермен, лише коротка прогулянка через річку до «Синематеки» в «Пале-де Шайо», а найголовніше – це для нього вперше *самостійне життя*.

Йому тяжко було прощатися з матір'ю та Гілом, зокрема з матір'ю, котра насамкінець їхньої родинної вечери навіть просльозилася, а від цього він сам мало не заплакав, але він відвернув можливі сльози тим, що розповів їм про те, яку книжку він почав писати тими днями, що минули після його армійської медичної комісії, коли він ще не був певен у тому, що з ним станеться, і почувався цілковито втраченим, малесеньку книжку, котра водночас вже була ним названа, довіку вирізьблено на камені: «Як Лорел і Гарді врятували мені життя», – книжку, власне, про його матір, мовив він, і про ті важкі роки, що вони пережили їх між ніччю ньюаркської пожежі і днем, коли вона одружилася з Гілом, книгу, котра поділятиметься на три частини: «Славетні забуття», перша, оповідь про всі ті фільми, переглянуті ними, під час Розважального царства й ті місяці, що минули потому, про вагу тих фільмів для них, про рятівну силу безглузвих студійних розваг, які вони споглядали разом з балконів кінотеатрів Вест-сайду, а мати безперервно диміла сигаретами «Честерфільд», і Фергюсон уявляв, нібито він перебуває всередині тих фільмів, грає на двохвимірних екранах, а друга частина називатиметься «Стан й Олі», історія його одержимості цими двома придурками, і до чого він був захоплений, а за ними – остання частина, вона ще цілковито не продумана, щось таке під назвою «Мистецтво й дурня» або «Це проти того», де він дослідить різницю між голлівудською халтурою та кіношедеврами інших країн і запропонує вагомі докази на користь тієї халтури, хай навіть він почне обстоювати ті шедеври, і, можливо, йому буде на користь поїхати саме в таку далечину, сказав він, геть від матері, такої, яка вона сьогодні, – аби написати про неї, якою вона була в ті часи, щоб мати змогу трохи пожити в масштабних, густонаселених царинах пам'яті, і щоб теперішнє не заважало йому, нічого не відволікало від життя в минулому – стільки, скільки йому знадобиться там пробути.

Мати сумно всміхнулася йому. Загасила недопалок сигарети лівою рукою, а правою притисла до себе Фергюсона і поцілувала його в чоло. Гіл піднявся з-за столу, підійшов до місця, де сидів Фергюсон, і також його поцілував. Фергюсон поцілував обох, а потім Гіл поцілував матір, і вони побажали один одному на добраніч. До вечора наступного дня побажання на

добраніч перетворилося на побажання щасливої дороги, а хвилиною пізніше Фергюсон уже сідав у літак – і відбув.

Вона начебто постаршала з дня їхньої останньої зустрічі, або ж видавалася дещо старшою від тієї людини, яку він зберігав у душі останні три роки, однак тепер їй виповнився сорок один рік, майже сорок два, а це усього лише на два роки менше від матиного віку, його так само вродливої матері, котра за останні три роки також дещо постарішала, а сама Вівіан Шрайбер, поза сумнівом, була такою ж вродливою, лише виглядала дещо старшою, і, хоча вона насправді не відзначалася такою вродою, як його мати, в ній ще так само вбачався цей блиск, цей спокусливий блиск сили й упевненості, якого його мати не мала, його працююча мати-фотограф, котра піклувалася про те, аби самій виглядати краще, лише коли виходила на люди, а от Вівіан Шрайбер писала книжки про митців і завше була в світському оточенні, заможна бездітна вдова, з численними друзями, за словами Гіла, вона повсякчас водилася й спілкувалася з митцями, письменниками, журналістами, видавцями, власниками галерей та директорами музеїв, а от його сіріша мати постійно тяжко працювала, і, за винятком чоловіка й сина, в неї не було близької людини.

На задньому сидінні таксі на шляху до міста з аеропорту Вівіан (не місіс Шрайбер, як вона наказала йому ще в терміналі, а Вівіан чи то Вів) розпитувала Фергюсона про нього та його плани, і чого він сподівається домогтися, мешкаючи в Парижі, на що він відповів, розповідаючи про книгу, котру почав писати ще влітку, про рішучий намір вдосконалити свою французьку такою мірою, що зможе розмовляти нею так само добре, як і англійською, про бажання занурити в перелік читання Гіла та увібрати в себе всі слова в усій сотні цих книг, про те, щоби переглянути максимальну кількість фільмів й записати всі свої спостереження у папку з трьома кільцями, про прагнення писати статті про кіно й публікувати їх у британських, американських чи то французьких журналах, але тих, які виходять англійською, якщо їх схвалить який-небудь редактор, про те, що прагне грати в баскетбол і вступити до ліги, якщо в Парижі існують аматорські баскетбольні клуби, про можливість підтягувати французьких дітей з англійської мови, щоби якимось збільшити суму того утримання, яке батьки надсилатимуть йому щомісяця, найматися неофіційно, якщо йому працювати законно у Франції заборонено, все це він говорив і говорив, ще не відійшовши від перельоту, відповідаючи на питання Вівіан Шрайбер, уже не соромлячись так, як соромився у її присутності він у п'ятнадцятирічному віці, тепер здатний міркувати досить сміливо, щоб розглядати її не як матір, а як дорослу знайому і можливу подругу, оскільки він не мав причин припускати, начебто вона запропонувала йому кімнату в своїй домівці завдяки якомусь неясному материнському інстинктові (бездітна жінка прагне виявити турботу про дитину, яку могла б народити у двадцятирічному віці), ба ні, питання про материнство за довіреністю тут не поставало, а була інша причина, досі невідома, що не давала йому спокою, і тому, відповівши на її численні питання, він поставив їй лише одне – те ж саме питання, котре ставив собі ще з того часу, як Гіл отримав її листа: Навіщо вона це робить? Не те щоб він був невдячним, мовив Фергюсон, не те щоб він був не радий знову опинитися в Парижі, але ж вони ледве знайомі, тому навіщо їй так старатися заради чоловіка, якого ледь знає?

Гарне питання, відповіла вона. Якби ж то я могла відповісти?

А ви не знаєте?

Взагалі-то ні.

Це має якийсь стосунок до Гіла? Віддячити йому за те, що він для вас зробив під час війни, може?

Можливо. Та не лише це. Радше – від того, що я до пуття не знаю, як діяти, напевно. Написання цієї книги про Шардена забрало в мене п'ятнадцять років, і тепер, коли справу зроблено, те, що було книгою в моєму житті, стало пустою.

П'ятнадцять років. Незбагненно – *п'ятнадцять років*.

Вівіан посміхнулася, так, начебто насупилася, зауважив Фергюсон, але все ж посміхнулася. Вона сказала: Я надто повільна, милий.

Однак не розумію. Яке відношення пустка має до мене?

Напевно, через світлину.

Яку світлину?

Той знімок, що його зробила твоя мати в твоєму дитинстві. Я придбала його, пам'ятаєш? І от останні три роки він висить на стіні в кімнаті, де я написала «Шардена». Тисячу разів дивилася я на це фото. Малий хлопчик спиною до фотокамери, кістлявий хребет, а смугаста футболка обтягує його хребці, витягнув худеньку праву ручку, долонею впирається в килим, а подалі на екрані Лорел і Гарді – на тій же відстані від тебе, що й камера від твоєї спini. Просто дивовижні пропорції. І ось ти, зовсім один на підлозі, застряг між цих двох відстаней. Втілення дитинства. Самотність дитинства. І що тут казати, як гляну на цю фотографію – думаю про тебе, про хлопця, з яким познайомилася в Парижі три роки тому, про того ж малюка, що колись був малюком з картинки, і от, якщо я так часто згадую тебе, мені важко не вважати нас із тобою друзями. Тому, коли Гіл написав мені й повідомив, що ти хочеш сюди приїхати, я мовила собі: Гаразд, тепер можемо стати справжніми друзями. Я розумію, це видається ексцентричним, але так воно і є. Гадаю, ми цікаво проведемо час, Арчі.

Квартира на другому поверсі була велетенською, *chambre de bonne* на шостому – навпаки. Унизу сім величезних кімнат, нагорі – одна маленька, і кожна з тих семи була заставлена меблями, торшерами, встелена персидськими килимами, увішана картинами, малюнками, світлинами – і книги, книги повсюди в хазяйській спальні й кабінеті, і вздовж однієї стінки у вітальні, просторе помешкання з високими стелями, де все сприймалося простим і просторим – кімнати були доволі об'ємними, аби в них розчинялися предмети і не перешкождали пересуванню людей, комфортне відчуття *саме так, не замало й не забагато*, і Фергюсона вразили велетенська, цілковито біла, старомодна кухня з чорно-білою плиткою на підлозі, і дзеркальні подвійні двері між вітальнею та їдальнею, з тонкими французькими ручками, що так відрізнялися від ручок-пеньків, таких звичних в Америці, і масивні подвійні вікна у вітальні, огорнуті тоненькими, майже прозорими мусліновими шторами, що пропускали світло просочуватися до кімнати увесь час ранку й дня, а часто й до сутінків. Буржуазні небеса в квартирі внизу, а от нагорі, в кімнаті обслуги на шостому поверсі, котрий, власне, слугував сьомим поверхом будівлі – адже французи вважали цокольний поверх не першим, а *rez-de-chaussée*, – не було нічого, крім чотирьох голих стін, скошеної стелі й ледь вистачало місця для ліжка, вузької книжної етажерки на п'ять полицок, крихітного письмового столика з рипучим плетеним кріслом, вбудованим ящиком під ліжком та умивальника з холодною водою. Загальний туалет у кінці коридору; ані душа, ані ванни. До поверху ще можна було дістатися, проїхавшись у ліфті до п'ятого та піднявшись сходами ще на поверх вище, де уздовж північної стінки будівлі тягнувся довгий коридор з шістьма однаковими коричневими дверми в ряд, кожна кімната – власність власників квартир на поверхах з нульового по п'ятий, двері Фергюсона з них другі, а кімнати за іншими дверми належали іспанським та португальським покоївкам, що працювали внизу. То була похмура чернеча келія, усвідомив Фергюсон, ледь зазирнувши в неї з Вівіан уранці першого дня в Парижі, зовсім не цього він очікував, найменше місце, в якому йому довелося мешкати з самого початку свого життя, *chambre*, до якої треба було звикнути до того, як він почне в ній жити, не відчуваючи задухи, та вікна в ній були – одне чи два вікна, розділене на дві частини високе подвійне вікно в північній стіні з ліліпутським балкончиком, оточеним металічними поручнями з трьох боків, і площі, якої ледь вистачало для його ніг розміром одинадцять із половиною, а з того балкончика чи то через подвійне вікно він мав змогу дивитися на північ та милуватися видом на набережну Орсе, Сену, Великий палац на іншому

березі, а вище й далі на Правобережжя – пейзажем аж до самого Сакре-Кер на Монмартрі, а якщо він поверне голову наліво й перехилиться через перильця – побачить Марсове поле та Ейфелеву вежу. Незле. Зовсім незле, врешті-решт, адже в нього навіть не виникало питання, що він проводитиме в цій кімнаті увесь час, воно мало слугувати йому для писання, навчання й сну, а от місце для харчування, миття та розмов було внизу, в помешканні Вівіан, де кухарка Селестина годувала його, коли б він не попросив, чудові чашки кави й *tartines beurrées* на сніданок зранку, гарячі обіди, якщо він не харчувався сендвічами в маленьких кафе на бульварі Сен-Жермен чи довкола нього, та вечері вдома з Вівіан чи без неї, або ж він вечеряв із Вівіан у ресторанах, чи то з Вівіан і ще кимось у ресторанах, або бував на званих вечерях у квартирі Вівіан чи квартирах інших людей, і, мірою того, як Вівіан поступово знайомила його зі складним паризьким світом, до якого належала сама, Фергюсон повільно в нього вживався.

Протягом перших п'яти місяців він щодня дотримувався такого ритму: щоранку з дев'яти до дванадцяти праця над книгою, з полудня до першої години – обід, читання книг за списком Гіла з першої до четвертої, за винятком вівторків і четвергів, коли він читав від першої до половини третьої, а наступні півтори години проводив в кабінеті у Вівіан, де розмовляв з нею про літературу, годинна прогулянка різними районами Лівобережжя (головним чином – Сен-Жермен, Латинський квартал і Монпарнас), а відтак – на бульвар Распай, аби позайматися в «*Alliance Française*» з понеділка по п'ятницю. Поки він не дописав книги (що мало місце через кілька днів після його дев'ятнадцятого дня народження в березні) і поки не відчув, що його французька мова зміцніла достатньо, аби відмовитися від занять (також у березні), він неухильно дотримувався порядку з цих трьох видів діяльності – письма, читання й навчання, нехтуючи всім іншим, а це означало, що наразі часу на кіно в нього не залишалося, якщо не зважати на суботи й неділі та випадкового вечора посеред тижня, та й на баскетбол часу не вистачало – не мав він і часу, аби розпочати навчання французьких дітей англійської мови. Ще ніколи раніше Фергюсон не виявляв стільки наполегливості, такої ревної відданості завданням, котрі поставив перед собою, але водночас він ніколи не відчував такого спокою й упевненості, коли вранці його будило сонячне світло, такий радий перебувати там, де жив, – навіть тими ранками, коли він мордувався від похмілля або почувався не найкраще.

Книги стали головним у його житті. Книжка являла собою різницю між життям і небуттям, і попри свою юність – а Фергюсон був надто юним, щоби розпочинати такі проекти, однак переваги авторства у вісімнадцятирічному віці полягали в тому, що він ще добре пам'ятав дитинство, а завдяки містерові Данберу та «Ріверсайдському бунтареві» писав уже кілька років і, власне, уже не був початківцем. У газеті Данбера він опублікував двадцять сім статей різного обсягу (від однієї стислої, на дві з половиною машинописні сторінки, до однієї довгої, на одинадцять сторінок), і після того, як почав занотовувати свої враження про фільми на аркушах і складати їх до папки, у нього розвинулася звичка писати майже кожен день, оскільки тепер у папці назбиралося вже більше ста шістдесяти сторінок, і скачок від *майже кожен день* до *кожен день, щоб там не було* був не лише стрибком, скільки подальшим природним кроком. Окрім його власних зусиль за останні три роки були ще й тривалі розмови з Гілом, уроки, засвоєні від нього: як домогтися стислості, стрункості та ясності в кожній написаній фразі, як поєднувати одну фразу з іншою, щоб вибудувати абзац, у якому відчувалася б якась міць, і як почати наступний абзац таким реченням, котре би продовжувало думку, висловлену в попередньому абзаці, або ж спростовувало її (в залежності від доведень чи мети), і Фергюсон уважно прислухався до вітчима і засвоював ці уроки, а це свідчило, що, хоча ледь закінчив середню школу, почавши книгу, він уже присягнув прапорові Написаного Слова.

Ця думка постала в його свідомості після принижень на армійській медкомісії другого серпня. Його змусили представити чорну пляму на власному імені, тобто фразу *має судимість*, а лікар ще й почав розмову про подробиці – не просто про те, як його спіймали на крадіжці книг того дня, коли Джордж Тайлер схопив його за плече, а й про те, скільки він іще разів

крав книги, а його не ловили, і, оскільки Фергюсонові було боязко сидіти в урядовій будівлі на Вайтхол-стріт і розмовляти з лікарем Армії США, то він повідомив йому правду, сказавши: *кілька разів*, однак попри приниження від того, що він мусить докладно розповісти про свою злочинну діяльність у старшому класі, йому довелося пройти через більше приниження: лікар просив його зізнатися в своїх *збочених сексуальних бажаннях*, у його потягові не лише до дівчаток, а ще й до хлопчиків, а відтак лікар на ймення Марк Л. Вортінгтон попросив Фергюсона надати йому подробиці стосовно цієї справи, і, хоча Фергюсон усвідомлював, що сказати правду – це забезпечити себе від служби в армії чи від терміну від двох до п'яти років у федеральній в'язниці за відмову від армійської служби, казати правду було складно – через ту відразу, яку він помітив в очах доктора Вортінгтона, який стис губи й ворухнув щелепою, проте ж лікар хотів знати деталі, і у Фергюсона не було іншого вибору, а тому він почергово назвав еротичні дії, які здійснював під час свого роману з красенем Брайаном Мішевським від ранньої весни до початку літа, коли Брайан поїхав з Нью-Йорка; так, сер, розповів Фергюсон, вони удвох багато разів лягали в ліжку цілковито голі, і так, сер, мовив Фергюсон, вони цілувалися і запихали язики один одному в рот, так, сер, вони вкладали свої затверділі члени в роти один одному, і так, сер, вони еякулювали в роти один одному, і так, сер, вони вставляли члени один одному в ануси та еякулювали в ці ануси чи на сідниці один одному, або ж на лиця один одному чи на животи, і чим більше Фергюсон розповідав, тим більшу відразу спостерігав він на обличчі лікаря, і до того часу, коли їхня співбесіда закінчилася, у Фергюсона, котрий уже-уник-призову, тремтіли всі кінцівки, і його так нудило від слів, що випадали в нього з рота, і не тому, що йому було соромно за скоєне, а тому, що його засудив погляд лікаря – Вортінгтон дивився на нього як на морального виродка та загрозу стабільності американського способу життя, і Фергюсон почувався так, нібито уряд Сполучених Штатів наплював йому в душу, а це, зрештою, його країна, подобається вона йому чи ні, і, охоплений мстивим почуттям, він, виходячи з будівлі у спекуту Нью-Йорка, сказав собі, що напише книгу таку потужну й блискучу і таку правдиву про те, що значить бути живим, що жодному американцеві вже не схочеться в нього плювати.

Я був семирічним хлопчиком, коли мій батько згорів у пожежі, влаштованій зловмисником. Обвуглені останки склади до дерев'яного ящика, і потому, як ми з моєю мамою опустили цей ящик у землю, ґрунт почав кришитися у нас під ногами. Я був усього лише дитиною. Мій батько був моїм єдиним татом, а моя мати була його єдиною дружиною. Тепер вона стала нічим дружиною, а я хлопчиком без батька, сином жінки, але вже не сином чоловіка.

Ми жили в маленькому джерсейському містечку під Нью-Йорком, та по шести тижнях після тієї вогняної ночі ми з матір'ю залишили те містечко й перебралися в місто, де на час сховалися в квартирі батьків моєї матері на Західній П'ятдесят восьмій вулиці. Мій дід називав це «Захопливим Міжцарюванням». Він мав на увазі період поза постійною адресою та без будь-якої школи, і за подальші місяці холодної зими кінця 1954-го та початку 1955 року, коли ми з матір'ю блукали вулицями Манхеттена в пошуках нового місця для житла й нової школи, яку міг би я відвідувати, ми часто знаходили притулок у темряві кінотеатрів...

Чорновий варіант першої частини книги було закінчено ще до того, як Фергюсон у середині жовтня залишив Нью-Йорк. Сімдесят дві машинописні сторінки, написані за два з половиною місяці між військовою медкомісією та перельотом через Атлантику, приблизно одна сторінка на день, що й було метою, яку поставив перед собою Фергюсон, одна пристойна сторінка щодня, а все, що понад цього, вважалося дивом. Він не наважився показати цю чорнову частину книги Гілу чи матері, він хотів надати їм завершений твір, коли той і справді цілковито завершений, проте на цих сторінках йшлося про більшість фільмів, що їх він переглянув із матір'ю під час Захопливого Міжцарювання, а водночас і про власне Захопливе Між-

царювання, а відтак і про початок його кар'єри в Гіліарді, про війну з Богом та саморуйнівну програму зумисних фіаско, про численні заходи на балкони кінотеатрів, у період Славетних Забуттів – переглянути з матір'ю ще голлівудських фільмів, а за тим мати вийшла на новий старт, фотографом, і його колись сонячна ігрова кімната поринула в темряву, де мати проявляла знімки, одинадцять із половиною місяців його раннього життя, котрі почалися вранці 3 листопада 1954 року, коли мати повідомила йому, що батько згорів у ньюаркській пожежі, і завершилися 17 жовтня 1955 року, коли Фергюсон увімкнув телевізор у них у квартирі на третьому поверсі і натрапив на провідну пісню «Зозульок», а в титрах ішлося про перший у його житті фільм Лорела й Гарді.

За кілька тижнів він зумів пристосуватися до свого нового оточення та примиритися з тісністю своєї кімнати, проте до першого листопада він уже знову поринув у книгу, вже готовим до частини «Стан і Оллі» – повний перелік їхніх фільмів він склав ще в Нью-Йорку, а відтак, за підтримки вітчима, домовився з Клементом Ноулсом, головою відділу кіно в Музеї сучасного мистецтва, про те, аби переглянути всі фільми Лорела й Гарді, які налічувалися в їхній колекції, часто на самоті на монтажному столі, а іноді йому проектували на екрани більшого формату, і, оскільки Фергюсон під час перегляду все докладно занотовував, коли він почав писати про ці фільми в Парижі, кожен фільм наче відтворився у нього в голові. Що цікаво, про Лорела й Гарді англійською мовою була написана лише одна книжка, біографія Джона Маккейба обсягом 240 сторінок, опублікована в 1961 році, і все, жодної книги англійською, наскільки знав Фергюсон. Оллі помер у 1957 році, а зовсім не старий Стан (сімдесят чотири) – у лютому 1965-го, і навіть півроку не минуло, як Фергюсон задумав написати про те, як ці двоє врятували йому життя десятьма роками раніше, і шойно він узявся за цю частину книги – не міг не замислитись про нагоду, яку він втратив, адже ніщо б не могло ошчасливити його більше, аніж можливість надіслати Стану рукопис своєї книжки в її остаточному варіанті. Як і в тих статтях, що він писав під час навчання в Нью-Йорку, метод Фергюсона означав перегляд самих фільмів, які він переглядав восьми- й дев'ятилітнім хлопчиком, поза всякими біографічними даними про своїх друзів у котелках, без усяких історичних довідок про те, як у 1926 році склалася їхня команда під орудою режисера Лео Маккарі в студії Гала Роача, і ніяких даних про три весілля Оллі та шести одружень Стана (і три з них – на одній і тій самій жінці!) Попри написання книги і так само важливо, як факт написання книги, Фергюсон усе частіше думав про секс, і, проте, навіть зараз, у вісімнадцятилітньому віці, він вважав практично неможливим уявити собі, як Стан Лорел взагалі практикує секс з ким-небудь, не кажучи вже про шість його жінок, три з котрих були однією й тією самою особою.

Він наполегливо творив увесь листопад, грудень і половину лютого, завершивши другу частину книги спогадом про несподіваний грудневий візит його прабатьків до квартири на Західній частині Центрального парку в грудні, причому вони були навантажені громіздкими подарунками: портативним кіноекраном, шістнадцятиміліметровим кінопроектором та десятьма записами короткометражних фільмів Лорела й Гарді, і ця частина з якоїсь незрозумілої причини виявилася тієї ж довжини, що й перша – сімдесят дві сторінки, а останній абзац читався так: *Не важить, що проєктор купили вживаний – головне, що працює. Не важить, що копії були подряпанними, а звук іноді, здавалося, лунав із дна ванни – ці фільми можна було дивитися. І з цими фільмами в нього постав цілий набір слів, які були варті уваги: до прикладу, «обтюратор», думати про який було значно краще, ніж про слово «обвуглений».*

Потому Фергюсон втратив хід думок. Третя частина книги, якій він за минулі місяці дав нову назву, «Сміттярки й генії», мала досліджувати відмінності між Голлівудом та рештою світу, – а Фергюсон багато роздумував про кіношників, вибраних ним для опису, про трьох голлівудських *сміттярів*, котрі багато домоглися у створенні доброго комерційного продукту в широкому діапазоні жанрів і стилів (Мервін Лерой, Джон Форд, Говард Гокс), і проти трьох закордонних геніїв (Ейзенштейн, Жан Ренуар і Сатьяджит Рай), однак, витративши два з поло-

виною тижні на спроби винести свою думки на папір, Фергюсон зрозумів, що висвітлювана ним тема не має нічого спільного з рештою книги, і що пише він зовсім інший твір чи нарис, і в його книзі про покійних батьків, наполегливих вдів та згорьованих малюках немає місця для таких-от міркувань. Він з болем усвідомив, наскільки незугарно продумав свій проект, але тепер, завдяки власній помилці, він знає, як усунути заповідяню шкоду. Він відклав убік перші двадцять сторінок «Сміттярок і геніїв» та повернувся до першої частини, котру тепер поділив на дві частини: «Захопливе Міжцарювання», де описувалися дні після пожежі та до Гіліярда в Нью-Йорку, а закінчувалося все словами, котрі його мати промовила касирці, що продавала квитки в кінотеатрі Верхнього Вест-сайду: «*А не пішли б ви в сраку, жіночко? Стуліть писок і дайте мені здачу*» – і «*Славетні забуття*», де все починалося тепер з іншого пункту, коли Фергюсон зайшов до Гіліярду у свій перший шкільний день, однак закінчувалося так само телебаченням та його першим фільмом Лорела й Гарді. А до третьої частини він додав декілька абзаців щодо відгуку його матері на обох придурків і дещо ретельніше розібрав жарт з *повсякденними обов'язками*, проте розділ так само закінчувався словом *обвуглений*. Відтак він додав четвертий розділ «Вечеря на балконі», котрий, як він тепер розумів, слугував логічним завершенням книги, емоційною серцевиною, і наскільки він міг бути таким сліпим і глухим, аби не звернути увагу на сцену з його матір'ю у вітальні, гадав спершу не включати її до книги, коли насправді все в книзі підводило до тієї миті, і от, через три ранки в середині лютого, три ранки спустошення й надміру зосередженої праці, виражаючи себе словами, котрі писав зараз, відчутніше, ніж з будь-яким іншим пасажем своєї книги, Фергюсон написав десять сторінок, які йому треба було написати, – про те, як він здався й признався своїй матері, про потік сліз, що проливали вони обидва, доки вони сиділи на килимі у вітальні, про мішанину безмовного-Бога-відсутності-Бога-анти-Бога та про причини його низьких оцінок у школі, а відтак, потому, як вони втерли сльози й знову опанували себе, природно! – вони рушили в кіно на ріг П'ятдесят дев'ятої вулиці та Бродвею, де поїли на балконі *хот-догів* і запили їх *зводнялою «колою»*, а мати його запалила ще один «Честерфільд», і вони почали дивитися, як Доріс Дей співає одну з найбезглуздіших речей на світі, «*Que Sera, Sera*», у Гічгоковій техноколерній версії «Людини, яка надто багато знала».

Від того, що Фергюсон писав про себе більше ніж півроку, а цей період був потрібен для завершення його коротенької книги обсягом у 157 сторінок, він був змушений укласти з собою нові стосунки. Він відчував тісніший зв'язок із власними почуттями – і водночас був далекий від них, майже відокремлений, байдужий, нібито під час написання книги парадоксально став особою теплішою й холоднішою водночас: теплішою – бо розкрив власний внутрішній світ і виявив його всьому світові, холоднішою – від того, що тепер він міг дивитися на цей світ наче збоку, наче він належав чужій людині, і не міг сказати, доброю чи поганою була ця взаємодія з самим собою. Він знав лише, що ця творчість його змордувала, і зовсім не був певен, чи стане йому мужності писати про себе ще щось. Писати про кіно – так, може, ще про що-небудь, але автобіографія – важкий труд, як важкою є необхідність бути одночасно теплим і холодним, і от тепер, коли він заново відкрив власну матір такою, якою вона була *ще тоді*, він раптом усвідомив, що вона потрібна йому такою, якою вона є *зараз*, що йому потрібна вона й Гіл, і, оскільки «Геральд Трібюн» от-от збанкрутує, він сподівався, що незабаром вони приїдуть відвідати його до Парижа, оскільки, хоча Фергюсон тепер майже зрілий чоловік, в ньому збереглося багато дитячих рис, а через те, що він прожив у рамках свого дитинства останні півроку, вийти звідти йому було непросто.

Того дня він з'явився на свою четвергову освітню сесію разом із Вівіан, тримаючи в руці непрошиті сторінки «Як Лорел і Гарді врятували мені життя», а не свій примірник «Гамлета». Фергюсон вирішив, що «Гамлетові» доведеться почекати. Йому не звикати, доведеться почекати ще трохи, адже тепер, коли книга закінчена, Фергюсон відчайдушно хотів, аби її хтось прочитав, оскільки сам він був не здатен судити про те, що саме написав, і не мав поняття, яка

книжка вийшла з-під його пера, вдала чи невдала, сад, сповнений пахощів квітів, а чи вантажівка гною. Гіл залишився потойбіч океану, а тому Вівіан – оптимальний варіант, неминучий вибір, і Фергюсон знав, що може їй довіряти – вона прочитає його працю чесно й об'єктивно, оскільки вже довела, що чудово все сприймає, завше ретельно готується до їхніх семінарів двічі на тиждень і до того ж страшенно прониклива, має що сказати, тисячу різних речей про праці, що їх вони вивчали разом (уважне читання, метод *explication de texte* для деяких ключових моментів, як це було видно з розділу про Одиссеїв шрам у «Мімесісі» Авербаха), але й також і довкола цих творів, і за ними – суспільні й політичні умови у Давньому Римі, до прикладу, вислання Овідія, вигнання Данте чи об'явлення про походження Августина з Північної Африки, а отже, він мав бути чорним чи смаглявим, постійний приплив довідників, підручників з історії та критичних праць, узятих із найближчої Американської бібліотеки й Бібліотеки Британського консульства, трохи віддалік, і Фергюсона й вражало і розважало, що надміру *Mondaine* і часто легковажна мадам Шрайбер (вона так реготала на вечірках від непристойних жартів) водночас була наполегливим дослідником та інтелектуалом, випускницею Свартмору з відзнакою, доктором філософії з історії мистецтва – ступінь, отримана нею в тому, що вона насмішувато називала Паризькою Сара-Борна (дисертація з творчості Шардена – її перший підхід до матеріалу, котрий із часом стане її книгою), – та обдарованим і дохідливим стилістом (Фергюсон читав уривки її книги), а окрім настанов його з приводу того, як читати літературні твори зі списку Гіла й думати про них, вона взяла на себе обов'язок ще й навчати Фергюсона, як розглядати твори мистецтва та думати про них, коли ходила з Фергюсоном по суботах до Лувру, «*Musée de l'Art Moderne*», «*Jeu de Paume*» та «*Galerie Maeght*», а Фергюсон не міг збагнути, чого це вона так охоче витрачає стільки часу на його освіту, він розумів, що його розум неухильно міцніє завдяки їй, але ж чому, питав він іноді, чому ви все це для мене робите, і загадкова Вів завше посміхалася й відповідала: Тому, що мені цікаво, Арчі. Адже я навчаюся стільком речам.

До того часу, як Фергюсон у середині лютого закінчив рукопис, він прожив у Парижі вже чотири місяці, і вони з Вівіан Шрайбер стали друзями, добримися друзями та, можливо (як іноді думав Фергюсон), навіть трішки закоханими одне в одного, чи, принаймні, він був закоханий у неї, а вона кожного разу виявляла йому виключно теплу, справді змовницьку ніжність, і коли він постукав у двері її кабінету перед їхньою зустріччю о пів на третю, не став очікувати, поки вона запросить його увійти, адже це тепер їм зайве – треба було лише постукати, щоб вона зрозуміла, що він прийшов, а відтак увійти, і ось він увійшов і побачив, що вона сидить на своєму місці в чорному шкіряному кріслі, на носі окуляри для читання, а між другим і третім пальцем її лівої руки затиснута запалена «Мальборо» (проживши у Франції двадцять один рік, вона так само палила американські сигарети), а в правій руці – примірник «Гамлета» в паперовій обкладинці, текст розкритий десь на середині книги, і, як зазвичай, портрет його на стіні за її спиною, «Арчі», світлина, зроблена його матір'ю понад десять років тому, котра, як він зненацька усвідомив, мала бути на обкладинці його книги, якщо хто-небудь коли-небудь забажає її надрукувати (успіху!), і коли Вівіан підвела очі від книги й посміхнулася Фергюсонові, той наблизився до неї, не промовивши ні слова, та поклав рукопис до її ніг.

Усе готово? – спитала вона.

Усе готово, відказав він.

От і чудово, Арчі. Браво. Нехай цей день відзначить купа *merdes*.

Я б хотів дізнатися, чи не могли б ми нині пропустити «Гамлета», а ви б зазирали в книжку. Вона невелика. Навряд чи це забере більше двох-трьох годин.

Та ні, Арчі, мені знадобиться значно більше часу. Гадаю, тобі потрібна зважена відповідь, чи не так?

Звичайно. А якщо вам щось кине́ться в очі, то не вагайтесь, позначайте таке. Книжка ще не відредагована, просто закінчена. Тому читайте з олівцем у руках. Пропонуйте зміни, вдосконалення, скорочення, все, що вам спаде на думку. Мене від неї так нудить, що не можу на неї більше дивитися.

Зробимо так, мовила Вівіан. Я посиджу тут, а ти піди прогуляйся, повечеряй, подивися кіно, роби, що хочеш, а повернешся додому – одразу йди до кімнати.

Ви мене виганяєте?

Не хочу, щоби ти був поруч, поки читатиму твою книжку. Забагато навантаження на розум.

Tu comprends? (Розумієш?)

Oui, bien sûr. (Так, звичайно.)

Побачимося в кухні завтра вранці о пів на дев'яту. Тоді я матиму для читання решту дня, весь вечір і всю ніч, якщо знадобиться.

А як ваша вечере́я з Жаком і Крісті́н? Ви ж мали з ними о восьмій зустрітиса.

Перенесу. Твоя книжка важливіша.

Якщо виявиться цікавою. А якщо ні, ви мене проклянете за те, що вечерю пропустили.

Не думаю, що вона погана, Арчі. Та навіть якщо так, однаково вона важливіша, ніж вечеря.

Як можна таке казати?

Тому, що це твоя книжка, *твоя перша книжка*, і скільки б ти книг не написав у майбутньому, першу книжку вже ніколи не напишеш.

Інакше кажучи, я позбувся цнотливості.

Саме так. І чи добре ти при цьому потрахався чи ні, цнотливим ти вже ніколи не будеш.

Уранці Фергюсон увійшов до кухні за кілька хвилин до восьмої, сподіваючись зміцнити свої сили чашкою *café au lait* Селестини до того, як з'явиться Вівіан, винесе свій вирок його жалюгідній подобі книги та відправить її на смітник історії, ще один відкинутий людський витвір, що гнитиме посеред мільйонів інших. Однак, попри його сподівання, Вівіан його випередила – коли Фергюсон увійшов, вона вже сиділа за білим емальованим столом у білій кухні, у своєму білому ранковому халаті, а чорно-білі сторінки рукопису лежали поруч з її білою чашкою кави з молоком.

Bonjour, Monsieur Archie, привіталася Селестина. *Vous vous levez tôt ce matin* (Рано ж ви нині піднялися), звернувшись до Арчі з формальним *vous* обслуги, а не *tu* рівної за статусом людини, мовна примха, що завше вражала його американський слух.

Селестина була працювитою невеличкою жіночкою років із п'ятдесят, стриманою, ненав'язливою і винятково доброю, як це завше відчував Фергюсон, і хоча вона повсякчас зверталася до нього на *vous*, йому подобалось, як вона вимовляє його ім'я французькою, пом'якшуючи жорстке *ч* до *ш*, так що воно звучало як Ар-ші, а це повсякчас наводило його на думки про французьке слово *архів*, що звучало як ар-шів. Попри свою молодість, він уже став архівом, отож його слід зберігати довіку – і нехай його книга потрапить на смітник історії.

Parce que j'ai bien dormi, відказав Фергюсон (Тому що я виспався), а це було брехнею, досить було поглянути на його скуйовжене волосся й червоні очі, аби зрозуміти: вчора увечері він видудлив цілу пляшку червоного вина й майже зовсім не спав.

Вівіан піднялася й поцілувала його в кожную щоку, їхнє традиційне ранкове привітання, але відтак, усупереч щоденному ритуалові, обхопила його за шию і знову розцілувала в обидві щоки, цього разу такими гучними цмоками, що їх було чути на всю кухню, викладену плиткою, після чого різко відштовхнула його від себе й запитала: Що з тобою? Ти маєш жахливий вигляд.

Я хвилююся.

Та заспокойся ти, Арчі.

Та я в штани накласти готовий.

Цього теж не потрібно.

А якщо я нічого не можу з собою зробити?

Сядь, дурнику, й вислухай мене.

Фергюсон сів. За мить Вівіан також сіла. Нахилилася вперед, подивилася Фергюсонові в очі й мовила: Не турбуйся, старий. *Tu piges?* (Розумієш?) *Tu me suis bien?* (Стежиш за моєю думкою?) Це чудова, душевна книга, і я навіть очманіла від того, що хтось у твоєму віці зумів створити щось настільки добре. Якщо ти в ній не зміниш ні слова, вона заслуговує на опублікування в такому вигляді. Водночас вона ще не досконала, а оскільки ти дозволив мені при бажанні відмічати все, то я так і вчинила. Я б радила скоротити шість-сім сторінок, а є ще п'ятдесят чи шістдесят речень, над якими варто ще попрацювати. *На мою думку*. Ти, природно, не мусиш прислухатися до моєї думки, але от тобі рукопис (*підитовхнула його Фергюсонові по столі*), і доки не вирішиш, що захочеш робити з цим далі, більше не скажу ні слова. Це лише рекомендації, але, *на мою думку*, виправлення покращать книжку.

Як я вам віддячу?

Не дякуй мені, Арчі. Подякуй своїй надзвичайній мамі.

Того ж ранку Фергюсон знову відкрив рукопис і почав вичитувати коментарії Вівіан, котрі здебільшого були влучними, як він відчував, – принаймні, вісімдесят-дев'яносто відсотків із них, а це велика частка, купа дрібних, але точних поправок, там фраза, тут прикметник, тонке, проте безжальне полірування з метою посилити енергію прози, а потому ще незграбні фрази, а таких виявилось надто багато, як би не соромно йому було в цьому зізнатися, сліпі місця, які він не помітив після десятків перечитувань, а тому подальші десять днів Фергюсон атакував ці стилістичні похибки й недолугі повтори, іноді змінюючи й щось таке, чого Вівіан не відмічала, часом відміняв ці правки і повертався до того, що було спочатку, та головним було те, що Вівіан зберегла недоторканою саму структуру книжки, її олівець не міняв місцями абзаци чи розділи, не треба було й серйозної переробки й не було викреслених пасажів, і щойно Фергюсон вніс усю правку в свій тепер увесь покреслений, ледь розбірливий рукопис – він передрукував книжку заново, цього разу в трьох примірниках (дві копії під копірку), а це при його схильності промахуватися повз потрібні клавіші виявилось пекельною працею, та коли третього березня настав його дев'ятнадцятий день народження, він майже все закінчив, а шістьма днями пізніше все було готове.

Тим часом Вівіан телефонувала, цікавилася у своїх британських друзів про можливість видання книги Фергюсона, надаючи перевагу Лондону, адже зв'язки там у неї були кращими, а Фергюсон, цілковито непоінформований щодо книговидавництва чи то в Англії, чи в США, залишив цю справу на Вівіан і вперто клацав клавішами далі, вже замислюючись над своїм нарисом «Сміттярки й генії», котрий міг виявитися зародком другої книги, і про те, щоби перечитати декотрі зі своїх шкільних статей, побільше, із задумом переробити їх (якщо справа буде варта того) і спробувати прилаштувати їх до журналів, але навіть потому, як Вівіан скоротила британські можливості до двох невеличких видавництв, дрібних, але підприємливих, які видавали те, що вона називала *новими талантами*, у Фергюсона не залишилося жодної надії на те, що хто-небудь візьме його книгу до друку.

Ти сам вирішуй, куди хочеш надсилати її, сказала йому Вівіан, коли вони сиділи в кухні вранці його дев'ятнадцятиліття, і коли повідомила йому, що видавництва мають назву «Книги Ю» та «Грім-шлях, Лтд», Фергюсон інстинктивно назвав «Ю» – не тому, що чітко уявляв, хто така Ю, а тому, що слово «грим» видалося йому несприятливим для книжки, у назві котрої фігурують імена *Лорел і Гарді*.

Вони працюють уже близько чотирьох років, сказала Вівіан, це щось на кшталт хобі для заможного молодика років тридцяти на ймення Обрі Гулль, переважно публікують поетів, як

мені повідомили, дещо з художньої літератури й публіцистики, гарно оформляють книги й друкують їх, якісний папір, але видають вони всього лише від дванадцяти до п'ятнадцяти книжок на рік, а от «Грім» випускає близько двадцяти п'яти. І все ж ти хочеш спробувати з «Ю»? Чому ж ні? Однак вони від неї відмовляться. А тоді ми її надішлемо тим людям із «Грому», і вони її теж відкинуть.

Чому ж ні? Однак вони від неї відмовляться. А тоді ми її надішлемо тим людям із «Грому», і вони її теж відкинуть.

Гаразд, містер Відмовник, останнє питання. Титульний аркуш. Наступного тижня книга кудись та полетить, а яке ім'я ти хочеш собі узяти?

Яке ім'я? Своє, звичайно.

Я маю на увазі Арчібальд, чи Арчі, чи А., чи А. з ініціалом твого середнього імені.

За свідоцтвом про народження і паспортом я Арчібальд, проте так мене ніхто ніколи не називав. Арчібальд Айзек. Я ніколи не був Арчібальдом і ніколи не був Айзеком. Я Арчі. Я завше був Арчі і залишуся Арчі до кінця. Це моє ймення, Арчі Фергюсон, і цим іменем я завше підписуватиму свою роботу. Не те щоб це зараз мало якусь вагу, природно, тому що жоден видавець у тверезому глузді не схоче видавати таку дивненьку книжечку, але про це приємно подумати на майбутнє.

Так воно і тривало в денні години перших місяців Фергюсона в Парижі: задоволеність напружених занять та продуктивної роботи над книгою, постійне вдосконалення французької мови після літньої програми у Вермонті, відтак заняття в «*Alliance Française*», участь у вечерях, застілля, де розмовляли виключно французькою, зустрічі з паризькими друзями Вівіан, щодня бесіди з Селестиною, не кажучи вже про численні зустрічі зі сторонніми людьми біля барних стійок, він поглинав сендвічі з шинкою в кафе, де він обідав, що перетворило його на двомовного американця зі співвідношенням майже п'ятдесят на п'ятдесят, а він так поринув у другу мову, що, якби не його заняття з англійської мови, якби він не писав англійською та не спілкувався би з Вівіан англійською, то, певно, почав би забувати рідну мову. Тепер він часто бачив сні французькою мовою, схожі на фільми (одного разу, як це не смішно, з англійськими субтитрами), а його голова повсякчас сповнювалася химерними, часто непристойними двомовними каламбурами, щось на кшталт перетворення банального французького виразу *vous m'en demandez trop* (спитайте щось полегше) в надзвичайно вульгарну англійську фразу, де начебто фігурувало слово «манда».

Оті манди весь час привиджувалися йому, разом із уявними та згадуваними тілами голих жінок і чоловіків, як із майбутнього, так і з минулого, бо, щойно вечоріло і місто поринувло в темряву, його бадьорий денний режим найчастіше перетворювався на якусь нічну самотність, від котрої перехоплювало подих. Перші місяці стали для нього найважчими, тоді його знайомили з багатьма особами, з яких йому ніхто не подобався, навіть на мільйонну частку того, як йому подобалася Вівіан, а він убивав оті порожні, пізні, нічні години у своїй маленькій, як комірка, кімнатці, займаючись чим-небудь, що відволікало від самотності: читав (що було майже неможливим), слухав класичну музику зі свого кишенькового радіоприймача (не довше двадцяти-тридцяти хвилин за раз), сідав за другу зміну роботи над книгою (складно, іноді продуктивно, іноді безрезультатно), відвідував десятигодинні сеанси в кінотеатрах за бульваром Сен-Мішель і довкола нього (загалом приємно, навіть якщо фільм виявлявся не дуже цікавим), проте десь о пів на першу він повертався у свою кімнату, де його знову очікувала самотність), бродив вулицями Ле-Аль у пошуках шлюх, якщо проблема з мандою виходила з-під контролю у паху, поки проминав численних проституток на тротуарі, тимчасове полегшення, але ж той секс був нецікавим та епізодичним, безликі трахання, що не становили жодної цінності, і в такі моменти він згадував про Джулію, коли повертався додому, а з його утриманням на суму вісімдесят доларів від матері та Гіла так десяти- та сімнадцятидоларові гулянки довелося звести до мінімуму. Останнім варіантом залишався алкоголь, котрий міг стати складовою й інших рішень – пити й читати, пити й слухати музику, пити, повернувшись з кіно чи від чергової сумновидої шлюхи – єдине рішення, що спрацьовувало, коли б самотність не починала обтя-

жувати його. Відрубившись кілька разів від віскі у Нью-Йорку, Фергюсон поклявся більше не торкатися його та перейшов на червоне вино – бажані ліки, і з літром *vin ordinaire*, придбаним за якийсь жалюгідний франк в якійсь найближчій *épicerie*, поблизу місць його обідів (двадцять центів за голу пляшку без етикетки в бакаліях, розкиданих по всьому шостому округові), у Фергюсона в кімнаті завше був запас в одну-дві пляшки, і коли б він не виходив на вулицю чи залишався вдома, червоне вино вартістю один франк ставало дієвим бальзамом, аби нагнати на нього дрімоту, а відтак і поринання в сон, хоча й ті гидкі, безіменні марки могли шкідливо впливати на його організм, і він, прокинувшись уранці, часто страждав на понос чи від головного болю.

Загалом він вечеряв із Вівіан у квартирі традиційною стравою для холодних пір року, як-от *pot au feu*, *cassoulet* та *boeuf bourguignon*, що їх готувала й подавала на стіл Селестина, в котрої не було в Парижі ні чоловіка, ні рідні, а тому вона завше могла за потреби вийти на роботу, і це були такі смачні застілля, що вічно голодний Фергюсон рідко відмовлявся від добавки головної страви чи навіть двох, і от саме під час отих спокійних вечерь удвох вони з Вівіан подружилися чи, може, зміцнили дружбу, що існувала між ними з самого початку, і обидвоє ділилися історіями зі свого життя, і багато з того, що він тепер довідався, було для нього несподіванкою: народилася вона в бруклінському районі Флетбуш, до прикладу, в тій же частині міста, де жив Арчі, вона єврейка, попри її походження з родини на прізвище Грант (а це спонукало Фергюсона розповісти їй історію про те, як його дідусь на прізвище Резніков став Рокфеллером, а відтак і Фергюсоном), донька лікаря та вчительки, на чотири роки молодша від свого блискучого брата-науковця Дугласа, близького друга Гіла на війні, а відтак, ще не встигнувши закінчити середньої школи, у 1939 році, у п'ятнадцятирічному віці поїхала до Франції навідати далеких родичів у Ліоні, де й познайомила з Жаном-П'єром Шрайбером, ще більш далеким родичем, можливо, четверо-чи п'ятирідним братом, і хоча той був на добрих двадцять років старший від неї, *щось сталося*, мовила Вівіан, *між ними спалахнула іскра, і вона віддалася Жану-П'єру*, він – удівець, керівник відомої французької експортної компанії, а вона – всього лише учениця передвипускного класу середньої школи Еразмуса в Брукліні – зв'язок, що, поза сумнівом, шокував довколишніх своїм *легеньким збоченням*, але таким він не видавався самій Вівіан, вона вважала себе дорослою, попри свою молодість, а потому, коли німці загарбали Польщу у вересні, в них уже не було ніякої нагоди знову побачитися, поки не закінчилася війна, та Жан-П'єр жив у безпеці в Лозанні, і за ті п'ять років, котрі знадобилися Вівіан, аби закінчити середню школу, а потім і коледж, вони з Жаном-П'єром обмінялися *двомастами сорока чотирма листами* і вже заприсяглися поженитися до того часу, як Гіл спромігся натиснути на потрібні кнопки, що дали їй змогу проникнути до Франції одразу потому, як у серпні 1944-го Париж був звільнений від навали.

Було приємно слухати історії Вівіан, адже їй, здавалося, так подобається їх розповідати, хай навіть, імовірно, це й *було* певним збоченням – щоби тридцятип'ятилітній чоловік закохався у п'ятнадцятирічне дівча, та Фергюсон не міг не визнати, що і йому виповнилося лише п'ятнадцять, коли він уперше завдяки подібним родинним зв'язкам побував у Франції, де познайомився з Вівіан Шрайбер, жінкою, на цілих двадцять роки старшою від нього, проте навіщо лічити роки, якщо вже відомо, що одна особа більше ніж удвічі молодша за іншу, а ті самотні перші місяці в Парижі Фергюсон активно жадав Вівіан і сподівався, що рано чи пізно вони опиняться в ліжку, бо, оскільки її інтимне життя й шлюб не обмежувалися віковими міркуваннями, можна було скільки завгодно запитувати себе, чи не забажає вона поекспериментувати в протилежному напрямку – цього разу бути з ним старшою, а він би посів її попереднє місце молодого учасника того, що неодмінно виявиться хмільною авантюрою еротичного збочення. Так чи так, він вважав її привабливою, порівняно з ним вона стара, та не надто – загалом, ця жінка й надалі дихала чуттєвістю й вабила до себе, а в голові в нього не було

ніяких сумнівів у тому, що й вона вважала його привабливим, адже часто помічала, який він красень, який має шалений вигляд, коли вони разом виходять із квартири та вирушають куди-небудь повечеряти, і раптом це й стало істинною й потаємною причиною, чому вона запросила його жити до себе – тому що марила про його тіло, і їй хотілося пригорнутися до його юної плоти. Інакше як було пояснити ту незрозумілу щедрість, відсутність квартплати й безкоштовний стіл, безкоштовні навчальні семінари, одяг, що вона придбала йому під час їх першого торгового рейду до «Le Bon Marché» у листопаді, всі ці дорогі сорочки, черевики й светри, на які вона потратилася того дня, три пари вельветових штанів із заціпками, спортивний піджак з двома розрізами позаду, зимову куртку й червоний вовняний шалик, модний французький одяг найвищої марки, який він носив із таким задоволенням, і от чого б їй це було робити, якщо вона не жадає його так само шалено, як і він її? Секс-забавка. Ось так це називається, і так, він із задоволенням став би її секс-іграшкою, якщо вона відводить йому таке місце, але хай навіть вона часто позирала на нього так, ніби саме це й задумала (багатозначні погляди, спрямовані йому в обличчя, очі уважно вглядалися в його найменші жести), та це не йому слід було починати дії – як молодший він не мав права робити перший хід, це Вівіан мала б до нього першою потягнутися, та скільки б не жадав він, аби вона пригорнула його в обійми та поцілувала в губи чи навіть простягла руку й торкнулася його обличчя кінчиками пальців, вона цього так ніколи й не вчинила.

Він бачився з нею майже щодня, та її приватне життя залишалось для нього повною таємницею. Чи є в неї коханець, запитував себе Фергюсон, а чи декілька коханців, чи ціла зграя коханців, а чи взагалі нікого немає? Чи свідчать її раптові прощання о десятій після їхньої спільної вечері про те, що вона прямує в чиєсь ліжко, чи просто рушає куди-небудь випити перед сном із друзями? А як пояснити її від'їзди на вихідних час від часу, загалом – один-два рази на місяць, головним чином – до Амстердама, казала вона, де, здавалося, цілком можливо, її може очікувати якийсь чоловік, але, знову-таки, якщо її книжка про Шардена була видана, ймовірно, вона вишукує, про що б їй ще написати, і вибрала за тему Рембрандта чи Вермеєра, чи ще якогось голландського митця, праці яких можна відшукати лише в Голландії. Питання без відповідей, а оскільки Вівіан вільно розмовляла з ним про своє минуле, а про теперешнє навіть не згадувала, принаймні, про приватні справи теперішнього, то єдина душа, з котрою Фергюсон відчував хоч якийсь зв'язок у всім Парижі, єдина людина, котру він любив, була йому ще й цілковито незнайомою.

Одна-дві спільних вечері на тиждень у квартирі, дві-три вечері на тиждень у ресторанах, майже завжди – з ким-небудь іще, з друзями Вівіан, з її ордою давніх паризьких друзів із різних, але часто дотичних світів мистецтва й літератури, з митцями й скульпторами, викладачами історії мистецтва, поетами, що писали про мистецтво, власниками галерей та їх дружинами – всі вони успішно зробили кар'єри, а це означало, що Фергюсон завше виявлявся наймолодшим за столом, і багато з них гадали, що він – секс-забавка Вівіан, усвідомив, що, хай навіть їх підозри будуть хибними, і хоча Вівіан повсякчас представляла його як пасинка *одного з її найближчих американських друзів*, значна кількість осіб на тих вечереях у ресторанах на чотирьох, шістьох і вісьмох просто не звертали на нього увагу (як виявив Фергюсон, ніхто не здатен бути холоднішим і черствішим, ніж французи), зате інші підсувалися до нього поближче і хотіли довідатися про нього все (як він також виявив, ніхто не буває тепліший і демократичній від французів), проте навіть вечорами, коли його ігнорували, йому було радісно сидіти в ресторані, брати участь у хорошому житті, котре, схоже, ці місця собою втілювали, – не лише великий спектакль *La Coupole*, який він споглядав трьома роками раніше, і той і надалі слугував для Фергюсона втіленням усього, що відрізняло Париж від Нью-Йорка, а й інші брасерії на кшталт «*Bofinger*», «*Fouquet's*» та «*Balzar*», палаців та міні-палаців дев'ятнадцятого століття, де обшиті деревом стіни й дзеркальні колони, де все гуде від брязкоту тарілок і притишеного гудіння п'ятдесяти чи двохсот п'ятдесяти людських голосів, а й місця, брудніші в п'ятому окрузі, де він

уперше покуштував кускус і мергез у підземних туніських та марокканських кафешках, і де його посвятили в коріандрові смакоти в'єтнамської кухні, страви заклятого ворога Америки, а двічі чи тричі тієї осені, коли ці трапези виявлялися особливо пожвавленими і всі засиджувалися далеко за північ, вся компанія з чотирьох, п'яти, шести чи семи осіб прямувала в Ле-Альїсти цибулевий суп у *Pied de Cochon*, ресторан, заповнений їдцями і о першій, і о другій, і о третій ночі, художні інтелектуали та опівнічні гуляки сиділи за столиками, а сусідські шлюхи стояли біля стійки бару, пили *ballons de rouge* поруч із кремезними м'ясниками в заляпаних кров'ю халатах і фартухах, суміш такого гострого роз'єднання та малоїмовірної згоди, що Фергюсон запитував себе, чи може ще щось подібне існувати на світі.

Численні вечері та ніякого сексу, за який він би сам не заплатив і врешті-решт не пошкодував, а попри ті жалі – жодного фізичного контакту ні з ким, якщо не зважати на ранкові поцілунки Вівіан у щоку. Дев'ятнадцятого грудня де Голля переобрали президентом республіки, у Швейцарії від серцевої хвороби під назвою «перикардит» помирав Джакометті (хвороба прикінчила його одинадцятого січня), і щоразу, коли Фергюсон уночі прямував додому зі свого чергового тиняння вулицями після вечері, його зупиняла поліція і просила показати документи. Дванадцятого січня він поринув у недбало продуману третю частину книги, з котрою йому було дуже складно, і витратив даремно багато годин часу, поки, зрештою, все не викинув і не вигадав нове, доречніше закінчення. Двадцятого січня, ще не розв'язавшись зі своїми книжковими муками, він одержав листа від Брайана Мішевського, що навчався на першому курсі в Корнеллі, і коли Фергюсон закінчив вивчати чотири коротких абзаци листа свого друга – відчув, ніби на нього зверху впала будівля. Не лише батьки Брайана відступилися від своєї обіцянки оплатити синові поїздку до Парижа навесні, а цього візиту Фергюсон очікував з тремливим нетерпінням, а й сам Брайан гадав, що це, ймовірно, до кращого, бо тепер у нього є подружка, як би весело йому не було *корішитися з Фергюсоном минулого року*, то, чим вони займалися – то дитячий садок взагалі-то, Брайан це переріс, опинившись у коледжі, назавше залишив таке позаду, і хоча Фергюсон для нього друг номер один усіх часів, їхня дружба *віднині буде просто нормальною дружбою*.

Нормальною. Що значить *нормальна*, запитав сам себе Фергюсон, і чому йому не *нормально* відчувати те, що він відчуває, якщо хоче цілуватися й займатися любов'ю з іншими хлопчиками, одностатевий секс такий же нормальний і природний, як і двостатевий, може, навіть нормальніший і природніший, бо член краще розуміють хлопчачки, а не дівчатка, а тому значно легше знати, чого прагне інша людина, і не треба ні про що лопотатися, не треба гратися в залицяння й спокушування, бо від цих ігор двостатевий секс так збивав з пантелику, і навіщо ж людині обов'язково треба вибирати одне чи інше, навіщо відкидати одну половину людства заради *нормального чи природного*, якщо правда в тому, що всі – Обидвоє, а люди й суспільство, закони й релігії людей у різних суспільствах просто бояться це визнати. Як йому три з половиною роки тому сказала каліфорнійська гуртівниця: *Я вірю в своє життя, Арчі, і не хочу його боятися*. Брайан боявся. Більшість осіб боїться, але ж боятися – так жити безглуздо, відчував Фергюсон, так жити нечесно, і це бентежить, це мертве життя, глухий кут.

Наступні кілька днів він розгулював із відчуттям, що своїм прощальним листом Брайан поглумився над ним – з Ітаки, Нью-Йорк, не звідки-небудь (Ітака!) – а ночі своєю самотністю стали нестерпними. Споживання червоного вина подвоїлося, і якось дві ночі підряд Фергюсон блював в раковину. Вівіан, що володіла гострим зором, попри спостережливого розуму, уважно поглянула на нього під час їхньої першої вечері після прибуття листа від Брайана, кілька секунд повагалася, а потім запитала, в чому проблема. Фергюсон, упевнений у тому, що вона його ніколи не зрадить, як це вчинила Сідні Мілбенкс в його катастрофічній поїздки до Пало-Альто, вирішив розповісти всю правду, адже йому однаково треба з кимось поспілкуватися, а тут нікого не було, крім самої Вівіан.

Я розчарований, сказав він.

Це я бачу, відповіла Вівіан.

Так, на мене тут днями звалилася тонна болю, і я досі намагаюся її подолати.

Що то за біль?

Любовна. У вигляді листа від людини, котра мені дуже небайдужа.

Це важко.

Дуже. Мене не лише покинули, а ще й сказали, що я не *нормальний*.

А що значить нормальний?

У моєму випадку – загальний інтерес до всяких людей.

Зрозуміло.

Справді зрозуміло?

Гадаю, ти говориш про дівчинкових людях і хлопчикових людях, чи не так?

Так, про них.

Я про тебе це завжди знала, Арчі. З того самого випадку, коли ми зустрілися на відкритті у твоєї матері.

Як ви це визначили?

По тому, як ти дивився на того молодика, що розносив напої. І ще по тому, як дивився на мене – як досі на мене дивишся.

Це так очевидно?

Не зовсім. Але в мене на таке добрий нюх – із довгого досвіду.

Ви, значить, двосторонніх носом чуєте?

Я за таким була заміжня.

Ой. Я не знав про це.

Ти дуже нагадуєш Жана-П'єра, Арчі. Може, тому мені й закортіло, щоб ти сюди приїхав і пожив зо мною. Тому що ти на нього схожий... дуже схожий.

Вам його не вистачає.

Страшенно.

Але ж у вас, напевно, шлюб складався непросто. Тобто, якщо я і далі так буду, як зараз, то, напевне, ніколи ні на кому не одружуся.

Якщо це не інша двостороння особа.

А. Про це я ніколи не думав.

Так, воно буває непросто, але того варте.

Ви кажете, що ви і я – однакові?

Саме так. Але й різні водночас у тому сенсі, що я, хоча це не я вигадала – жінка, ти мій хлопчику – чоловік.

Фергюсон розсміявся.

Відтак і Вівіан розсміялася йому у відповідь, а це спонукало Фергюсона засміятися знову, і щойно Фергюсон засміявся, Вівіан знову відповіла йому сміхом, і незабаром вони реготали разом.

Наступної суботи, двадцять дев'ятого січня, у квартиру на вечерю з'явилися двоє, обидва американці, обидва старі друзі Вівіан, чоловік років п'ятдесяти на ймення Ендрю Флемінг, котрий викладав у коледжі у Вівіан історію, а тепер працював у Колумбії, та молода жінка років тридцяти на ймення Ліса Бергман, колишня мешканка Ла-Джоли, Каліфорнія, котра нещодавно перебралася до Парижа працювати в американській юридичній компанії, а її старша двоюрідна сестра була заміжня за братом Вівіан. Після бесіди Фергюсона з Вівіан кількома днями раніше того тижня, що призвела до різного взаємного визнання їх рівних, але різноспрямованих двосторонніх схильностей, Фергюсон зацікавився, чи не виявиться Ліса Бергман поточ-

ною пасією Вівіан, а якщо так, то чи її присутність за столом того вечора не є ознакою того, що Вівіан причинила двері і дозволяє йому одним оком зазирнути в її приватне життя. Що ж до Флемінга, який прибув до Парижа в семестрову творчу відпустку, щоб завершити чорновик своєї книжки про осіб, яких він називав американськими *старими корифанами* у Франції (Франклін, Адамс, Джеферсон), то він вочевидь не був чоловіком, створеним для жінок, настільки очевидно його цікавили лише чоловіки, що по двадцяти-тридцяти хвилинах у мозку Фергюсона майнула думка, що він учасник своєї першої цілковито педової вечері з того мото-рошного вечора в Пало-Альто. Лише цього разу йому було весело.

Приємно було знову спілкуватися з американцями, так комфортно й вільно сидіти з людьми, що розуміли одні й ті самі натяки, сміялися над однаковими жартами, всі четверо – такі не схожі одне на одного, проте базікали вони так, наче знали вже багато років, і чим більше Фергюсон приглядався до того, як Вівіан позирає на Лісу, а Ліса дивиться на Вів, тим більше переконувався, що його здогадка вірна, що між цими двома справді *щось є*, а від цього Фергюсон був щасливий за Вівіан, адже хотів, щоб вона отримувала все, чого забажає її серце, а ця Ліса Бергман, як Інгрід та Інгмар, Бергман-шведка, на протигагу німецьким чи єврейським Бергманам, була вже точно чарівною особою – жвава та яскрава рівня Вів, що заслуговувала на все краще.

Крупна дівчина. Найперше в ній помічалася величина її тіла, п'ять футів десять дюймів зросту, широка кістка, дівчина кремезна, без краплі зайвого жиру, міцна й широкоплеча, товсті, сильні руки і надзвичайно світле волосся, південнокаліфорнійська блондинка з круглим, симпатичним лицем і блідими, майже невидимими віями, така жінка, гадав собі Фергюсон, могла б завойовувати медалі штовханням ядра чи метанням дисків на літніх олімпіадах, шведсько-американська амазонка, яка, схоже, зійшла зі сторінок журналу для нудистів, акуратна натуристка, що стежить за здоров'ям, чемпіонка в піднятті важких снарядів серед усіх нудистських колоній по всьому цивілізованому світові, та ще й сміхотлива, збіса потішна й нестримна, вона реготала після кожної другої фрази, що її вимовляла, – чудові американські фрази, насичені словечками, за якими Фергюсон, які він мусив визнати, скучав, не чуючи їх після від'їзду з Нью-Йорка, одно-двоскладові вставки в мовленні на кшталт «мізер», «наркота», «фуфлю», «кльово», «відпад», «відстій», «туфта», «ніякий», «забій» і «блиск» у значенні *чудовий* чи *надзвичайний*, а якою саме юриспруденцією в Парижі Ліса займалася, вона не проходила жодним словом.

І навпаки, немолодий Флемінг був невисокий на зріст, приземкуватий, щонайбільше п'ять-шість футів, ходив перевальцем, а пуловер у нього під піджаком розтягувався значним черевцем, маленькі пухлі руки, обвисле лице без підборіддя, на носі незвичайно совині окуляри в роговій оправі. Молодий професор, котрий раптово й безповоротно став немолодим. Академічний ветеран із легким заїканням, на голові все менше поріділого сивого волосся, проте він ще бадьорий і жваво реагував на трьох інших за столом, особа, що багато чого читала і багато знала, проте також не розповідав ні про себе, ні свою роботу, от в яку гру грали вони того вечора – юрист Ліса не говорить про закони, художній критик Вівіан не говорить про мистецтво, мемуарист Фергюсон не говорить про свої мемуари, історик Флемінг не говорить про американських дружбанів у Парижі, – попри заїкання час від часу, він оперував чіткими, гладко сформульованими фразами, активно брав участь у загальній бесіді про все на світі й ні про що, до прикладу – про політику, *bien sûr*, війну у В'єтнамі та антивоєнний рух удома (Фергюсон двічі на місяць отримував про нього звіти своєї кухні Емі з Медісона), про де Голля й французькі вибори, про нещодавнє самогубство людини на ймення Жорж Фігон одразу перед тим, як його мали заарештувати за викрадення Махді бен Баркі, марокканського політика, чие місце перебування досі не з'ясоване, але також посилення на різні дрібниці, на кшталт спроб

згадати, або ж – і тут Ліса була на висоті – декламацію текстів забутих непопулярних пісеньок 1950-х років.

Вечеря просувалася повільно й приємно, неквапливі три години їжі й бесід, і вина у великій кількості, а потім переключилися на коньяк, і коли Фергюсон і Флемінг підняли бокали, звертаючись один до одного з тостом, Вівіан щось мовила Лісі, мовляв, хоче показати їй щось десь у квартирі (Фергюсон до того часу вже перестав слухати, проте сподівався, що вони збираються обжиматися в кабінеті чи в спальні у Вівіан), і ось так обидві жінки піднялися й пішли, а Фергюсон залишився за столом наодинці з Флемінгом, і після незручного мовчання, коли ніхто не знав, що сказати, Флемінг запропонував піднятися й подивитися кімнату Фергюсона, котру раніше того ж вечора Фергюсон описав як *найменшу кімнатку в світі*, і хоча Фергюсон реготнув і тупувато заперечив, що дивитися там особливо немає на що, крім безладу на письмовому столі та незастеленого ліжка, Флемінг відповів, що це не має значення, просто йому цікаво подивитися, як виглядає найменша кімната у світі.

Якби на місці Флемінга був хто-небудь інший, Фергюсон точно б відповів «ні», але за вечір викладач йому став поступово подобатися, і його тягнуло до нього, бо в погляді його він помітив доброту, щось ніжне, співчутливе й сумне, якусь муку, спричинену тим, що, як Фергюсон міг собі уявити, мало бути постійною внутрішньою напругою, необхідністю приховувати від світу, хто він, особа з покоління тих чоловіків, котрі останні тридцять років свого життя таїлися по затінених кутках і уникали підозрілих поглядів колег і студентів, а ті безумовно й повсякчас дорікали йому за те, який він слабак, проте якщо він поводився пристойно та не розпускав рук з невинними чи з довірливими особами, вони неохоче дозволять йому й надалі доглядати травку в їхньому замиському клубі Ліги плюща, і протягом усієї вечері, поки Фергюсон сидів і роздумував про похмурість подібного життя, він почав навіть якось співчувати Флемінгу, а може, й жаліти його, і ось тому погодився на подорож догори, а не відмовився від неї, хай навіть у нього почало виникати колишнє відчуття Енді Коена – коли ти поруч із людиною, котра говорить одне, а має на увазі щось зовсім інше, але якого дідька, подумав Фергюсон, він уже великий хлопчик, і йому зовсім не треба йти ні в кого на прив'язі, якщо йому цього не хочеться, і вже найменш від усього – у милого пристаркуватого чоловіка, до якого він не відчуває жодного фізичного потягу.

О господи, вимовив Флемінг, коли відчинив двері й увімкнув у кімнаті світло. Вона й справді малесенька, Арчі!

Фергюсон квапливо натягнув ковдру на нижнє простирадло і жестом запросив Флемінга сісти, а сам розвернув стілець біля стола й теж сів, лицем до лица з Флемінгом, так близько до нього в тісній кімнатці, що їх коліна мало не дотикалися. Фергюсон запропонував Флемінгові «Голуаз», але викладач заперечно похитав головою – він раптово занервував, став розсіяним, розгубив усю впевненість у собі, ніби хотів щось сказати, та не дуже розумів, як це зробити. Фергюсон запалив і спитав: Усе гаразд?

Я просто хотів спитати... спитати... скільки тобі хотілося б.

Хотілося б? Не розумію. Чого хотілося?

Скільки... грошей.

Грошей? Ви про що?

Вівіан сказала мені, що ти... вона мені казала, що тобі бракує готівки, ти живеш... на мізерні кошти.

Однаково не розумію. Ви кажете, що хочете дати мені грошей?

Так. Якщо ти зволиш... ну... добре поставитися до мене.

Добре?

Я самотня людина, Арчі. Мені потрібно, щоб мене торкалися.

Тепер Фергюсон зрозумів. Флемінг пішов нагору без усякого плану чи якихось сподівань спокусити його, проте був готовий платити за секс, якщо Фергюсон буде не проти, платити за нього, бо знав, що жодному молодикові не схочеться торкатися його без оплати, і за насолоду тим, що його торкається жаданий молодий хлопець, Флемінг був не проти перетворити цього молодика на блядь, на джулію чоловічої статі, щоб той вимахав його в дупу, хоча, можливо, в таких вульгарних поняттях він про це й не думав, оскільки це буде не анонімний секс шлюхи й клієнта, а секс між двома людьми, вже знайомими один із одним, і тому їхня угода перетвориться на жест благодійництва: чоловік, старший віком, дає молодшому чоловікові гроші, котрому вони дуже потрібні, а за них старшому чоловікові відплатять благодійництвом іншого сорту, і поки думки Фергюсона крутилися в нього в голові, сперечаючись між собою про те, що його скромне утримання неможливо вважати складними обставинами, адже дах над головою та їжа йому нічого не коштують, а одяг дістався йому безкоштовно, тому що він живе під опікою своєї заможної благодійниці, і, однак, з огляду на все, жити на суму, що вартує десять доларів на день на все інше, складно, адже йому хотілося придбати стільки книжок про кіно, а ті йому не по кишені, та й програвач був його мрією, і колекція дисків, щоби слухати вночі їх, а не передачі цієї нудної «Франс Мюзик», так, побільше грошей його виручило б, побільше грошей зробило б його життя кращим в десятки різних способів, та чи хотів він вчинити так, як чекав від нього Флемінг, аби отримати ці гроші, і як йому буде займатися сексом з тим, хто йому фізично неприємний, *як воно буде*, і ледве Фергюсон поставив собі це питання, як уявив, яким заможним він може стати, займаючись цим додатково, – спати з самотніми американськими туристами середнього віку, стати молодим найманим огиром для чоловіків, чарівним юним жиголом для жінок, і хоча в цьому було щось морально хибне, гадав він, щось *убійне*, якщо скористатися Лісиним словечком, що вона його вимовила кілька разів за вечір, тут усе зводиться до сексу, а той ніколи не буває неправильним, коли ним хочуть зайнятися двоє осіб, а окрім грошей, там буде й додаткова винагорода – відробляючи ці гроші, пережити численні оргазми, що майже кумедно, якщо зупинитися на мить і замислитися, оскільки оргазм – єдина безумовно добра річ на світі, яку не купиш за гроші.

Фергюсон нахилився уперед і запитав: А чому Вівіан вам сказала, що мені грошей не вистачає?

Не знаю, відказав Флемінг. Вона просто розмовляла зі мною про те і... і... натякнула, що ти живеш... як це кажуть?... перебиваючись... *перебиваючись з хліба на воду*.

А з чого ви взяли, що мені буде цікаво *добре* до вас поставитися?

Ні з чого. Просто сподівався, от і все. Таке... відчуття.

Що за гроші ви мали на увазі?

Не знаю. П'ятсот франків? Тисячу франків? Ти мені скажи, Арчі.

А як щодо п'ятнадцяти сотень?

Я га... гадаю, що можна. Дай-но гляну.

На очах у Фергюсона Флемінг запхав руку у внутрішню нагрудну кишеню піджака й вийняв бумажник, і Фергюсон усвідомив, що він і справді готовий на це, що за ці ж гроші, котрі він щомісяця отримує від батьків, він зараз зніме з себе одяг перед цим лисіючим товстуном і займеться з ним сексом, і поки Флемінг перераховував купюри в бумажнику, Фергюсон усвідомив, що йому страшно, *до смерті страшно*, як це було, коли він украв з «Книжкового світу» в Нью-Йорку книжки, якийсь жар під шкірою, спричинений тим, що він сам описав собі як *сушину страху*, опік, що розповзається усім тілом уже так швидко, що стукіт у голові межував зі збудженням, так, от воно, страх і збудження від того, що він переступає через грань дозволеного, і хоча Фергюсона визнали б винним, і він міг би за це відбути півроку у в'язниці, що, як теоретично вважалося, навчить його ніколи більше до цього краю не наближатися, та він і далі дражнив не-Божого Бога-самозванця зі свого дитинства – нехай спуститься донизу й покарає його, якщо наважиться, і от тепер, коли Флемінг вийняв з бумажника дванадцять

стофранкових купюр і шість п'ятдесятифранкових і знову запхав бумажник до кишені, Фергюсон так роззлюстився на себе, і так огидно стало йому від власної слабкості, що його вразила жорстокість у власному голосі, коли він сказав Флемінгові:

Покладіть гроші на стіл, Ендрю, і вимкніть світло.

Спасибі, Арчі. Я... навіть не знаю, як тобі дякувати за це.

Йому не хотілося дивитися на Флемінга. Йому навіть не хотілося його бачити, і, не бачати того, він сподівався створити ілюзію, начебто Флемінга тут немає, що тут хтось інший – увійшов до кімнати, а самого Флемінга навіть не було на вечері, і Фергюсон з ним ніколи не знайомився, навіть не знав, що така особа, як Ендрю Флемінг, десь на землі існує.

Операцію слід було виконувати в темряві або не виконувати взагалі – тому й команда вимкнути світло, – але тепер, коли Фергюсон звівся зі стільця й почав знімати з себе одяг, світло спалахнуло в коридорі, *minuterie* (світло на хвилю), що знову й знову вмикалося увесь день різними людьми, а оскільки між дверною рамою та краями погано підігнаних дверей були щілини, світло раптово полилося досередини, саме достатньо для того, щоб розсіяти темряву, саме коли його очі звикли до темряви, достатньо світла, щоб він розрізнув бугристі контури тепер голого тіла Флемінга, і, відповідно, Фергюсон перевів погляд униз, на підлогу, здіймаючись на високий дерев'яний поміст ліжка з глибоким вбудованим ящиком під матрацем, а відтак, коли опинився на ліжку й звернув погляд до стінки, Флемінг почав цілувати його нагі груди й ковзнув рукою на його затверділий член, котрий після деякого енергійного погладження поступово увійшов у рот Флемінга. Відтак, коли Фергюсон, не опираючись, опинився на спині і вже міг дивитися на стіну, він звернув погляд до вікна, гадаючи, що вид зовні здатен допомогти йому забути, що він всередині, в пастці своєї малесенької кімнатки, але тут світло в коридорі спалахнуло знову, і вікно перетворилося на дзеркало, що відбивало лише те, що всередині, а всередині були вони з Флемінгом на ліжку, точніше – Флемінг був на ньому на ліжку, пласка в'яла дупа старого здіймалася, і щойно Фергюсон побачив цю картинку у вікні, котре було дзеркалом, – він заплющив очі.

Він завжди займався коханням з відкритими очима, очі його завше були розплющені широко, бо йому подобалося дивитися на того, з ким він, а за винятком Енді Коена й декотрих гуляк з Ле-Аль, він ніколи й не бував ні з ким, до кого не відчував потужного потягу, оскільки насолода торкатися людини, не байдужої йому, і приймати її дотики посилювалася тим, що на цю людину можна було ще й дивитися, очі так само брали участь в насолоді, як і будь-яка інша частина тіла, навіть шкіра, та от тепер уперше з того часу, як Фергюсон узагалі пам'ятав, як бував з ким-небудь, він робив це наосліп, що відтинала його від кімнати і від поточної миті, і навіть коли Флемінг попросив його взятися за його член і поплювати на нього, Фергюсона цілком там не було, його мозок виробляв образи, що не мали стосунку до подій на ліжку в його кімнатці на рю де л'Юніверсіте, в обіймах один одного ридали Одисей і Телемах, Фергюсон пестив рукою округлі, мускулясті півмісяці гарненького задку Брайана Мішевського, котрий він ніколи більше не побачить і не торкнеться його, а бідолашка Джулія, прізвища якої він так і не дізнався, лежала мертва на голому матраці в себе в номері «*Hôtel des Morts*».

Тепер Флемінг просив Фергюсона увійти йому всередину, будь ласка, казав він, якщо твоя ласка, спасибі, поглибше до упору, і коли й далі сліпий Фергюсон вставив свій стояк у просторе дупло невидимого чоловіка, викладач рохнув, потім застогнав і не переставав стогнати, поки член Фергюсона рухався у нього всередині, хвиля напружених звуків агонії, котру ніяк не можна було ізолювати, адже Фергюсон не був до неї готовий, на відміну від очевидних образів, до яких він був готовий, і їх він спромігся стерти, та, навіть якби він заткнув собі вуха, звуки ці все одно були чутні, і ніщо не могло їх зупинити, а потім усе закінчилося, ерекція у Фергюсона м'якшала і слабшала, уже неможливо було її підтримувати, ні ерекцію, ні те, чим

він займався, – все припинилося, він вислизав назовні, він закінчив, не кінчивши, та все одно закінчив із цим, закінчив назавше.

Даруйте, сказав він, я більше так не можу.

Фергюсон сів на ліжку спиною до Флемінга, і якось раптово його легені сповнив веле-тенський приплив повітря, сповнив так, що ледь горло не перехопило, а потім повітря з нього рвонулося одним тривалим схлипом, спазмом нудоти, гучним, як голосний кашель, гучним, як собачий гавкіт, обрублене виття, що пролетіло крізь дихальне горло, вирвалося в довколишній простір, а він залишився хапати ротом повітря.

Жодного відчуття гірше від цього. Немає гіршої ганьби.

Поки Фергюсон тихо плакав у долоні, Флемінг торкав його за плече і казав, що йому жаль, не слід було йому підійматися до кімнати й просити його цим зайнятися, це було неправильно, він не знав, як таке могло статися, та це не важить, вони просто забагато випили й втратили тверезий глузд, усе це помилка, і ось тобі ще тисяча франків, ось ще п'ятнадцять сотень франків, і прошу тебе, Арчі, сходи й витрати їх на що-небудь приємне для себе, на що-небудь, від чого будеш щасливий.

Фергюсон зліз з ліжка і згріб гроші зі столу. Не хочу я ваших смердючих грошей, сказав він, зминаючи купюри в кулаці. Жодного чортового франка.

І відтак, досі голий, підійшов до північного краю кімнати, відчинив обидві половинки довгого подвійного вікна, ступив на балкончик і жбурнув жмут банкнот у холодну січневу ніч.

5.4

Йому було вісімнадцять, а їй шістнадцять. Він починав навчатися в коледжі, а вона – в молодшому класі старшої школи, та, доки він потратив іще час на роздуми про неї, доки виділив ще одну секунду на те, щоб уявити можливе майбутнє, котре їм випаде чи не випаде одного разу розділити, він вирішив, що настав момент, аби піддати її випробуванню. Таке випробування три роки тому не витримала Лінда Флагг, а от Емі Шнайдерман і Дана Розенблум витримали. Оті дві були єдиними дівчиськами, кого він коли-небудь кохав, і хоча кохав він обох, як раніше, але по-різному. Емі тепер була його зведеною сестрою і ніколи не любила його так, як її любив він, а Дана, хай і любила його більше, чим він коли-небудь заслуговував на чиясь любов, – Дани більше не було, вона жила в чужій країні, назавше щезла з його життя.

Він знав, що у всьому цьому є якесь безумство, хитка логіка чотирьох ранку в цій думці – що він зможе розвіяти прокляття смерті Арті тим, що закохається в сестру свого мертвого друга, але там не тільки це, повторював він собі: був ще й істинний потяг до дедалі привабливішої Селії, котра вся пішла в свого художнього батька й не мала жодної генетичної подібності з міцною, повною матір'ю, та якою б гарною Селія не ставала і яким би гострим не був її розум, Фергюсон жодного разу не залишався з нею наодинці – жодного разу з самого дня похорон не розмовляв він із нею, при цьому ще й не спілкуючись з її батьками, і залишалося незрозумілим, з якого тіста вона була зліплена: чи була вона розсудливою й слухняною дівчинкою середнього класу, котра тихенько сиділа за столом на вечері, коли в Нью-Рошель приїжджав Фергюсон, чи ж особою, наділеною духом, особою, в котрій було щось таке, що змусило б його хотіти почати за нею упадати, коли прийде час.

Випробування він називав «Іспитом посвячення Горна-і-Гардarta».

Якщо перше відвідання автомата заворожить її так само, як його, оскільки всі його шкільні кохання були приблизно її віку, то двері залишаться відчинені, і він і далі думатиме про Селію й чекатиме, поки вона підросте.

Якщо ж ні, двері зачиняться, і він відкине цю безглузду фантазію щодо спроб виправити несправедливості світу і ніколи більше не задумається про те, аби ці двері відчинити.

Він потелефонував їй додому в Нью-Рошель у четвер після Дня праці. До Принстону йому не треба було їхати ще два тижні, проте безкоштовні школи вже працювали, і він сподівався, що Селія в суботу буде вільна, аби рушити з ним на денне побачення, а якщо не в цю суботу, то в наступну.

Коли Селія зняла трубку і почула його голос, вона вирішила, що він хоче поговорити з її матір'ю, домовитися щодо наступної вечері в них удома. Вона ледь не відійшла від апарату раніше, ніж він устиг вигукнути ні, йому хотілося поспілкуватися саме з нею, і, запитавши, як-то їй знову повернутися до школи (так собі) і які предмети в цьому році вона вибрала – біологію, фізику чи хімію (фізику), він запитав, чи не захоче вона зустрітися з ним у Манхеттені цієї суботи чи наступної – пообідати й сходити в кіно чи музей, чи ще щось таке зробити, що їй заманеться.

Ти, звичайно, жартуєш, мовила вона.

Чого б мені жартувати?

Ну, просто... гаразд, проїхали, неважливо.

То як?

Так, я вільна. І вдень цієї суботи, і вдень наступної.

Давай тоді в цю.

Гаразд, Арчі, цієї суботи.

Він зустрів її на вокзалі «Гранд-Централ», і, оскільки, не бачив її останні два з половиною місяці, його підбадьорило, до чого гарненькою вона зараз виглядала: гладенька, як кле-

новий сироп, шкіра ледь потемнішала після сонячного літа в Нью-Рошелі, де вона працювала молодшою вожатою та інструктором з плавання в денному таборі для маленьких дітей, від чого зуби в неї та білки очей сяяли з ще більшою ясністю, а проста біла блузка й текуча лазурна спідниця, які вона надягла того дня, пасували їй, вирішив він, як і рожево-червона помада, якою вона намалювалася, що додавало ще один мазок кольору до загальної картини білого, синього й коричневого, а оскільки день стояв теплий, вона підбрала темне волосся до плечей і заколола його вузлом танцівниці, від чого її довга, вишукана шия оголилася ззаду, і загальна картина так вразила Фергюсона, поки Селія йшла до нього й потискувала йому руку, що йому довелося нагадати собі, що вона для нього занадто юна, це в них усього лише дружня зустріч і не більше, і окрім цього першого рукостискання і того, котрим вони обмінюються в кінці дня, він не повинен ні за яких обставин навіть думати про те, щоб розпускати руки.

Ось я, мовила вона. А тепер скажи мені, чому я тут.

Поки вони йшли містом на північ від Східної Сорок другої вулиці до кварталу між Шостою та Сьомою авеню по Західній П'ятдесят сьомій, Фергюсон намагався пояснити, що спонукало його потелефонувати їй *ні з того ні з сього*, та Селія зберігала скептичний настрій, її не переконували історії, що їх він їй розповідав, про те, чому закортіло їй побачити, хитала головою, коли він видавав брехню на кшталт: я незабаром поїду до коледжу, і в нас не буде особливих можливостей бачитися з тобою цієї осені, на що вона відповідала: Відколи це бачитися зі мною для тебе важливо? – на кшталт: Ми ж друзі, ні, так хіба цього не досить? – на що вона відповідала: А ми друзі? Ви друзі з моїми батьками, може, щось на кшталт друзів, але ти за останні чотири роки сказав мені загальною сотню слів, так чого б тобі водитися з людиною, про яку ти добре якщо знаєш, жива вона чи ні?

У дівчиськові є дух, сказав собі Фергюсон, це вже ясно, так що з цим розібрались. З неї вийшла горда, прониклива дівчина, яка не боялася висловлювати свої думки, проте разом із цією набутою впевненістю в собі вона набула талант ставити питання, на котрі не існує відповідей, принаймні – таких, які він міг би їй дати, не ризикуючи видатися недолугим. Як би не повернулася справа, йому доведеться уникати згадки про Арті в їхній дискусії, але тепер, коли вона кинула виклик його мотивам, він розумів, що йому доведеться вигадувати щось ліпше тих незграбностей, які він їй досі згодував, – правдиві відповіді, всю правду про все до кінця, крім її брата, і тому він почав заново: сказав, що потелефонував їй того вечора, бо йому чесно хотілося бачити її наодинці, і причина у тому, що в нього таке відчуття, що їм пора встановити їхню власну дружбу сам на сам, незалежно від її батьків та її будинку в Нью-Рошелі. І надалі неохоче сприймаючи будь-які його твердження як хоча б віддалену чи можливу правду, Селія спитала, навіщо йому так напружуватися, з чого б це йому хотілося провести навіть мить свого часу з нею, звичайною старшокласницею, коли він уже на шляху до Принстона, і знову Фергюсон дав їй просту, правдиву відповідь: Тому що тепер вона доросла людина, мовив він, і все стало інакше, і надалі віднині все буде так само інакше. Вона набула хибної звички дивитися на нього знизу догори як на особу, набагато старшу від неї, але ж календар свідчить, що між ними усього два роки різниці, а зовсім скоро ці два роки не братимуться до уваги, і вони перетворяться на ровесників. Для прикладу Фергюсон завів мову про свого зведеного брата Джима, що старший від нього на повних чотири роки, проте один із найближчих його друзів вважає його цілковитою рівнею собі, і от тепер, коли Джим провалив свою військову медкомісію через хибно діагностовані шуми в серці і вибрав заняття науковою роботою в Принстоні, через що вони опиняться одночасно в одному студмістечку – з цим дуже повезло, – і планують бачитися якомога частіше і навіть на весну чи початок літа почали проектувати спільний похід: вирушити з Принстона до Кейп-Код пішки, весь шлях до найпівнічнішого кінчика мису, жодного разу не сівши до автомобіля, ні в поїзд, ні в автобус і вже ні в якому разі не сівши на велосипед.

Селія вже почала здаватися, однак сказала: Джим – твій брат. Тут усе інакше.

Зведений брат, відповів Фергюсон. І лише останні два роки.

Гаразд, Арчі, я вірю тобі. Однак тепер, якщо хочеш бути моїм другом, мусиш припинити поводити себе як мій старший брат, мій начебто старший брат. Розумієш?

Звичайно, розумію.

Більше ніякої братської туфти, ніякої туфти про Арті, бо так мені не подобається – і ніколи не подобалося. Це якась нудотина, це глупство, і нічого доброго ні мені, ні тобі не принесе.

Згоден, мовив Фергюсон, досить про це. Край на цьому.

Вони щойно звернули на захід з Медісон-авеню й пішли вниз П'ятдесят сьомою вулицею. Через п'ятнадцять кварталів сумнівів, збентеження й задержуватих суперечок оголосили перемир'я, і тепер Селія посміхалася, Селія вислуховувала питання Фергюсона й казала йому, що, природно, їй відомо, що таке автомат, і, звичайно ж, вона чула про «Горна-і-Гардарт», але ні, визнала вона, наскільки пам'ятає, нога її в це місце жодного разу не ступала, навіть маленькою дівчинкою. Відтак вона запитала: А як там всередині і навіщо ми туди йдемо?

Побачиш, мовив Фергюсон.

Він жадав надати їй тепер повний кредит довіри, оскільки хотів, аби вона витримала випробування – аж до того, щоб трохи порушити правила й зарахувати небайдужість нарівні з нестримним, пристрасним захватом. Її дискваліфікують лише антипатія чи презирство, мовив він собі, дещо еквівалентне тій відразі, яку він побачив в очах Лінди Флагг, коли та озирнулася й побачила трьохсотфунтову чорну жінку, котра бурмотіла собі під ніс про мертве немовля Ісуса, але тут, не встиг він довести цю думку до якоїсь межі, вони вже підійшли до автомата і заходили в цю звихнуту блискучу коробку з хрому й скла, і перші ж слова, що вирвалися в Селії з уст, покляли край всім його переживанням, не встигли вони з нею навіть перетворити свої долари в нікелі. Грець йому, сказала вона. Що за дике й класне місце.

Вони всілися, узявши сендвічі, і почали розмовляти, головним чином – про літо, котре у випадку Фергюсона пішло на перевезення меблів з Річардом Брінкерстафом, поїздки на кладовище ховати свою бабусю та діда Джима й Емі та витвір його власної маленької саги «Мандри Мулігена», в котрій було задумано всього двадцять чотири частини, сказав він, кожна повинна в п'ять-шість сторінок, кожна – звіт про мандрівку в іншу уявну країну, антропологічні звіти Мулігена Американському товариству переміщених душ, і тепер, коли дванадцять епізодів уже написані, він сподівався, що навчання в коледжі не стане для нього надто обтяжливим, і після того, як перебереться до Принстону, спроможеться творити й далі. Що стосується Селії, то вона не лише хлюпалася з дітваками в басейнах цілими днями, а ще й вчилася у вечірній школі коледжа Нью-Рошелі – тригонометрія й французька мова, а тепер, якщо отримала ці додаткові бали, зможе закінчити середню школу після свого молодшого класу, взявши по додатковому курсу в семестр, а отже, зможе поступити до коледжу наступної осені, і коли Фергюсон запитав: *Навіщо так поспішати?* – вона йому відказала, що її вже нудить від життя в цьому *вбогому передмісті*, і їй хочеться вибратися звідти і переїхати до Нью-Йорока, поступити в Барнард або в УНЙ, їй все одно куди, і поки Фергюсон слухав, як вона перелічує мотиви власної *ранньої втечі*, у нього виникло раптове запаморочливе відчуття, що він слухає самого себе, оскільки те, що вона казала й думала про власне життя, звучало майже точно так, як те, що він сам казав і думав уже багато років.

Та, замість того, щоби сказати їй комплімент – вона найрозумніша й найбільш честюлюбива учениця на світі, – що, поза сумнівом, призвело б до якоїсь розмови про добрі оцінки Арті й про те, що успіхи в навчанні, схоже, передаються в них у родині по спадковості, він спитав у неї, чим їй хочеться зайнятися по обіді. Того дня демонстрували декілька фільмів, сказав він, і серед них – нову річ з «Бітлами» («Рятуйте!») та останнє кіно Годара, «Альфавілл», котре Джим уже переглянув і розповідав про нього безугавно, проте Селія вважала, що більше задоволення вони отримають від відвідання музею чи галереї, де можна й далі розмовляти один із одним, а не вимушено сидіти дві години в темряві, слухаючи, як спілкуються інші люди. Ферг-

юсон кивнув і мовив: Добре підмічено. Вони можуть перейти на П'яту авеню, попрямувати геть від центру у «Фрик» і весь день провести там, споглядаючи Вермеєрів, Рембрандтів і Шарденів. Гаразд? Так, це було більше ніж гаразд. Та спершу, додав він, ще по чашці кави до того, як рушити в путь, і через мить він зіскочив зі стільця і зник разом з двома їхніми чашками.

Його не було всього хвилину, та за цей час Селія встигла помітити чоловіка за сусіднім столиком – маленького дідка, котрого раніше від її погляду закривало плече Фергюсона, і коли той вернувся з їхніми добавками кави й двома контейнерами вершків – помітив, що вона дивиться на дідка, дивиться з таким неспокоєм у погляді, що Фергюсон спитав у неї, чи все гаразд.

Мені його так шкода, мовила вона. Закладаюся, що він не їв цілий день. Сидить собі, дивиться у свою каву, наче боїться її пити, бо щойно кава закінчиться, у нього не лишиться грошей купити собі ще одну чашку, і йому доведеться піти.

Фергюсон, помітивши дідка, поки повертався до столу, відчував, що це буде неввічливо – повертатися й знову дивитися на нього, але так, ця особа привернула і його увагу: самотній і занедбаний, тертий життям, неохайний алкаш із брудними нігтями та обличчям сумного лепрекона, і Селія, можливо, має рацію – він щойно витратив свій останній нікель.

Гадаю, ми мусимо йому що-небудь дати, сказала вона.

Так, відповів Фергюсон, лише пам'ятаймо, що він цього в нас не просив, і якщо ми просто підійдемо та дамо йому грошей, бо нам його шкода, він може образитися, і тоді від усіх наших добрих намірів йому стане ще гірше, ніж є зараз.

Можливо, ти маєш рацію, мовила Селія, підносячи чашку до губів, та, з іншого боку, можливо й ні.

Вони допили каву й піднялися зі стільців. Селія розкрила сумочку і, коли вони рушили вбік дідка, що сидів за сусіднім столиком, засунула в неї руку, вийняла долар і поклала перед ним.

Будь ласка, сер, сказала вона, підіть купіть собі щось поїсти, і старий, схопивши долар і запхавши його собі до кишені, здійняв на неї погляд і відповів: Спасибі, міс. Хай Боженька вас благословить.

Потім буде потім, поза сумнівом – найприємніше і найпізнавальніше потім, потім нових днів і, ймовірно, навіть ночей із пречудовою, надалі-надто-юною-для нього Селією, а зараз – це зараз, і поки що світ зсунувся до журавлиних боліт і вологих низин центрального Нью-Джерсі, оскільки зараз весь світ зводиться до того, щоби бути одним із восьми сотень щойно прийнятих абітурієнтів і спробувати пристосуватися до нових обставин. Він уже розумів себе достатньо добре, щоб знати: як свій він сюди, ймовірно, не впишеться, в цьому місці виявиться щось таке, що йому не сподобається, – та водночас його переповнювала рішучість якомога більше отримати для себе з того, що йому сподобається, і от для цього він ще перед від'їздом до Принстону поклав собі п'ять особистих заповідей, п'ять законів, котрих мав намір дотримуватися увесь час, що його він там проведе.

1) Вихідні в Нью-Йорку щоразу і якомога частіше. Після раптової і трагічної смерті його бабусі в липні (застійна серцева недостатність) його дід, тепер удівець, дав йому ключі від квартири на Західній П'ятдесят восьмій вулиці разом із необмеженим правом користування вільною спальнею, а це означало, що він завше матиме місце для ночівлі. Обіцянка цієї кімнати являла собою особливу мить поєднання бажань і можливостей, оскільки майже кожна п'ятницю Фергюсон міг удень полишати студмістечко й сідати в одновагонний поїзд-човник з Принстона до Принстон-Джанкшн (відомого під назвою Убогість, як в *убогім передмісті*), а відтак пересаджуватися в потяг довший і швидший, що летів з півночі до середнього Манхеттену, на новий і потворний пенсильванський вокзал, якщо його порівнювати зі старим і гарним, котрий знесли в 1963 році; та хай йому чорт, цим архітектурним ляпсусам, – це однаково

Нью-Йорк, а причин їздити до Нью-Йорку було багато. Негативна причина: це дозволяло йому втекти із задушливої атмосфери Принстона, щоб зрідка вдихнути свіжого повітря (навіть якщо повітря Нью-Йорка не було свіжим), від чого задушливість для нього того часу, що він проводив у студмістечку, ставала більш стерпною і, можливо, навіть приємною (у свій, у задушливий спосіб). Позитивна причина – попередня, з минулого: *цільність, грандіозність, складність*. Ще однією позитивною причиною слугувала періодична можливість навідати діда й підтримати дружбу з Ноем, котра була для нього життєво важлива. Фергюсон сподівався, що заведе собі друзів у коледжі, йому хотілося з ким-небудь дружити, він розраховував на дружбу, але ж чи стане хто-небудь з таких друзів так важливим для нього, як Ной?

2) Жодних занять з творчого письма. Рішення важке, та Фергюсон мав намір триматися його до кінця. Важке – тому що університетська програма Принстону була в числі найстаріших у країні, а це означало, що Фергюсон спромігся б заробляти собі академічні бали за те, що робить, і так, якби його нагороджували б за привілей праці над книгою, отже, своєю чергою, кожного семестру його навчальне навантаження, власне, полегшувалося б на один курс, що залишало б йому більше часу не лише писати, а й читати, дивитися фільми, слухати музику, пити, ганятися за дівчатами та їздити до Нью-Йорка, проте Фергюсон був проти викладання творчого письма в принципі: був переконаний, що написання художньої літератури – не той предмет, що його можна навчити, і кожен майбутній письменник мусить вчитися тому, як це робити, самостійно, і тим більше, судячи з того, що йому стало відомо про діяльність цих так званих майстерень (саме слово неминуче наштовхувало його на думки про кімнати, заповнені молодими учнями, що пиляють дерев'яні дошки та вбивають цвяхи в бруси), студентів заохочували висловлюватися про твори один одного, що видавалося йому безглуздя (сліпі ведуть сліпих!) і заради чого йому коли-небудь дозволяти, щоб його твір розбирав на частини який-небудь студент-недоумок, його, Фергюсона, винятково химерну роботу, що не піддається визначенням, на котру напевне насупляться, а потім відмахнуться від неї як від *експериментальної дурні*. Не те щоб він відмовлявся показувати свої оповідання кому-небудь, хто був старший і досвідченіший, проти критики та обговорення їх наодинці, – його жажала сама ідея групи, і чи той жах диктувався зарозумілістю чи страхом (перед грізним копняком), було не так важливо, ніж те, що він врешті-решт і мідяка не дав би ні за чію роботу, крім своєї, так навіть робити вигляд, що йому це не байдуже, якщо це не так? Він і далі підтримував зв'язок з місіс Монро (котра прочитала перші дванадцять частин «Мандрів Мулігена», що призвело не до дванадцяти копняків, а дванадцяти поцілункам разом із деякими доречними, корисними для розуму зауваженнями), а якщо її колись поблизу не знаходилося, іншими довіреними читачами виступали дядько Дон, тітка Мілдред, Ной і Емі, і якщо він коли-небудь потрапляв у глухий кут і не міг відшукати нікого з тих, кому довіряв, він ішов до кабінету професора Роберта Негла, *найкращого літературного знавця у всьому Принстоні*, і смиренно просив його допомогти.

3) Жодного обіднього клубу. Три чверті його однокурсників так чи інакше вступали до якогось із них, та Фергюсонові це було нецікаво. Нагадує студентські земляцтва, та не зовсім такі, де слово *суперечка* підмінювало собою те, що в інших місцях називалося *сутичкою*, від них відчутно відгонило всім освяченими століттями, відсталим у Принстоні, що його особисто ніяк не гріло, і, тримаючись подалі від клубів і залишаючись «незалежним», він зможе уникнути одного з найбільш манірних аспектів цього манірного місця, а тому почуватиметься тут щасливішим.

4) Заборона на бейсбол не знімається, і це правило поширюється також на будь-які варіації гри: софтбол, віфлбол, стікбол та перекидання м'ячем з ким завгодно в будь-який час, навіть тенісним м'ячиком, чи *сполдіном* із червоної гуми, чи згорнутою парою шкарпеток. Те, що він закінчив середню школу, допоможе залишити ці змагання в минулому, гадав він, адже йому вже більше не спілкуватися зі своїми старими друзями по бейсболу, котрі пам'ятали, яким добрим гравцем він був і які надії подавав, а оскільки їх збентежило його рішення припинити

грати, і вони ніяк не могли зрозуміти хибних відмовок, котрі він висував як причини відмови від гри, вони й далі, всі старші класи, продовжували його про це розпитувати. На щастя, ці питання тепер закінчаться. Зрештою, тепер, після втечі з коридорів і класів середньої школи Колумбія, він має намір поступити в один із тих коледжів, насичених духом спорту, в школу, що розбила Ратгерс у першому ж міжуніверситетському футбольному матчі, зіграному у 1869 році, у школу, що всього лише півроку раніше вийшла у фінал чотирьох і стала третьою в баскетбольному турнірі НАСС²¹ – а це взагалі найсильніший результат для будь-якої команди Ліги плюща, – коли вся країна із захватом стежила за битвами Білла Бредлі з Каззі Расселом з Мічігану, що потрапили в заголовки газет, а відтак Бредлі безпрецедентно набрав п'ятдесят вісім очок при перемозі в утішительній грі за Принстон, і, поза сумнівом, усі в студмістечку, коли туди прибуде Фергюсон, перетиратимуть оті подвиги. Повсюди будуть спортсмени, і Фергюсонові, природно, схочеться стрибнути в гущу подій і взяти участь у різних іграх, от лише ті ігри доведеться обмежувати чим-небудь на кшталт баскетболу на половині площадки й тачболу, і, щоби захиститися від усяких майбутніх спокус участі у спорті, котрого Фергюсон заприсягся собі уникати в пам'ять про брата Селії, у кінці серпня він роздав усю свою бейсбольну амуніцію – ніби між іншим вручив дві бити, пару шиповок і рукавицю «Ролінгс» моделі «Луїс Апарісіо», що лежала в нього в кімнаті на полиці останні чотири роки, Чарлі Басинджеру, хирлявому дев'ятирічному хлопчаківі, що мешкав з ним по сусідству на Вудхол-кресенті. Бери, сказав тоді Фергюсон Чарлі, мені це вже більше не потрібне, і юний Басинджер, котрий не зовсім був певен, про що з ним говорить цей обожнюваний ним сусід, майже студент коледжу, подивився знизу догори на Фергюсона й перепитав: тобто назовсім, Арчі? Саме так, відповів Фергюсон. Назовсім.

5) Жодних спроб відновити стосунки з батьком. Якщо ініціативу виявить батько, він добряче подумає, варто чи не варто на неї відгукуватися, проте ініціатив він і не очікував. Їхнім останнім актом спілкування була коротенька записка, котру Фергюсон написав, аби подякувати батька за випускний подарунок у червні, а оскільки він був особливо засмучений і доведений до відчаю того дня, коли прибув чек (дещо раніше того ж дня до Ізраїлю відбула Дана), то він повідомив батькові, що половину цих грошей він має намір віддати СКНД, а другу половину – в КРЯП. Навряд чи його батько залишився цим задоволений.

Тривоги й передчуття, нерви й знову нерви, і якби не заспокійлива присутність його матері й Джима, що сиділи у фургоні з Фергюсоном того ранку, коли він рушив до трясовин і боліт ЖИТТЯ В КОЛЕДЖІ, він, імовірно, виблював би весь сніданок і вивалився на зарошені газони Принстона з половиною сніданку на власній сорочці.

Для всієї родини день був напружений. Ден і Емі їхали іншим автомобілем – на північ, у Брандейс, Фергюсон і компанія – на південь, в одному з білих фургонів «шеві» Арні Фрейзера, котрий Арні люб'язно надав їм безкоштовно, і от вони мчать платною трасою Нью-Джерсі мрячним, *ізморосним* ранком, Джим за кермом, Фергюсон із матір'ю втиснуті з ним поруч на передньому сидінні, а весь інший простір позаду забитий до стелі майном і пожитками двох зведених братів, знайомою мішаниною постелей і подушок, рушників та одягу, книгами й пластинками, програвачами, радіоприймачами й друкарськими машинками, і от тепер, коли Фергюсон щойно закінчив перелічувати їм три зі своїх п'яти заповідей, Джим хитав головою й посміхався своєю загадковою шнайдерманівською посмішкою, що межувала зі сміхом чи навіть передувала йому.

Розслабся, Арчі, мовив він. Ти це надто всерйоз сприймаєш.

Так, Арчі, піддакнула його мати. Що це з тобою сьогодні? Ми туди ще навіть не дісталися, а ти вже думаєш про те, як би втекти.

²¹ Національна асоціація студентського спорту.

Мені страшно, от і все, відказав Фергюсон. Страшно, що я зігну в якій-небудь реакційній, антисемітській темниці і не вийду звідти живим.

Тут його зведений брат розсміявся.

Згадай Ейнштейна, сказав Джим. Згадай Річарда Фейнмана. У Принстоні не вбивають євреїв, Арчі, їх просто змушують всюди ходити з жовтими зірками на руках.

Тут засміявся і Фергюсон.

Джим, мовила його мати, навіщо такі жарти, от правда ні до чого, – та за мить сміялася й вона.

Близько десяти відсотків, сказав Джим. Мені так повідомили. Це значно більше, ніж національна частка... чого? Два відсотки, три відсотки?

У Колумбії десь відсотків двадцять чи двадцять п'ять, сказав Фергюсон.

Може, й так, відповів Джим, але ж Колумбія не дає тобі стипендії.

Браун-хол і блок з двома спальнями на третьому поверсі, для чотирьох першокурсників досить просторний, із загальною кімнатою й ванною посередині. Браун-хол і сусід по гуртожитку на ймення Смол, Говард Смол, міцний, кремезний хлоп'яга, зростом десь так п'ять-одинадцять, з ясным поглядом, що випромінює безтурботну самогвпвненість, особистість, зі зручностями розташувався на власному шматку землі – у власній шкірі. Міцне, але не досить міцне рукостискання, від якого кості тріщать, коли вони вперше потиснули один одному руки, – і за мить Говард уже подавався вперед і вглядався в обличчя Фергюсону, що доволі дивно, взагалі, вирішив Фергюсон, та відтак Говард поставив йому питання, котре дивне перетворив на зовсім не дивне.

А ти в середній школі Колумбія випадково не вчився? – запитав Говард.

Вчився, відповів Фергюсон. Випадково вчився.

А. І поки був у Колумбії, тобі не траплялося грати в баскетбольній команді?

Грав. Але тільки на своєму другому році.

Так і знав, що я тебе раніше десь бачив. Ти ж форвардом грав, правда?

Лівим. Лівим форвардом. Але ти маєш рацію. Не те щоб я знав, чому ти правий, але ти правий.

Я запасним сидів за Вест-Орандж в тогорічній команді.

І це значить... як цікаво... що наші доріжки вже перетиналися двічі.

Двічі, і ми про це навіть не знали. Одного разу під час гри вдома, а іншого разу на виїзді. І, як ти, я кинув гру після того єдиного сезону. Але я був бездарний телепень, грав справді жахливо й невміло. А от ти був грав цілком не зле, наскільки я пам'ятаю, може, навіть дуже добре.

Не зле. Але питання тут ось у чому: чи хотілося б мені і далі думати лише про бандажі – чи звернути всю свою увагу на трусики й ліфчики?

Обидва посміхнулись.

Отже, вибір нескладний.

Ні, цілком безболісний.

Говард підійшов до вікна і обвів рукою студмістечко. Поглянь лише на це місце, мовив він. Нагадає мені сільську садибу герцога Графського чи яку-небудь психіатричну лікарню для безмежно багатих. Університет красунчик, спасибі за те, що впустив мене сюди, і спасибі за ці розкішні маєтки. Та поясни мені, будь ласка, одну штуку. Чому там стрибає стільки чорних білок? На мій досвід, білки завше були сірими, а тут, у Принстоні, вони чорні.

Тому, що вони частина декорацій, відповів Фергюсон. Ти ж пам'ятаєш кольори Принстона, правда?

Помаранчевий і... чорний.

Власне, помаранчевий і чорний. Як тільки помітимо помаранчевих білок – доберемо, навіщо тут чорні.

Від злегка потішного, злегка недолугого жарту Фергюсона Говард розреготався, а оскільки він розсміявся, вузол нервів у животі Фергюсона почав потроху розпускатися: хай навіть ПУ виявиться місцем ворожим і не виправдає надій, у нього тут буде друг – ну, або так здалося, коли він почув, як його співмешканець сміється, і як же це вдало, що в перші ж хвилини першої години першого ж дня він з цим другом зустрівся.

Поки вони розпаковували вузли, коробки й сумки, Фергюсонові повідомили, що Говард розпочав своє життя у Верхньому Вест-сайді Манхеттена, а в одинадцятирічному віці перетворився на хлопчика мостів і тунелів, коли його батька призначили завідувачем відділом студентів у Монклерському університеті штату, і як цікаво було дізнатися, що останні сім років вони жили лише за кілька миль один від одного, а от стикалися лише по дотичній – оті два рази, на дерев'яних підлогах спортзалів їхніх відповідних шкіл. Перевіряючи один одного, як схильні робити це чужі люди, якщо їх довільно зводять в одній камері, вони швидко з'ясували, що їм подобається й не подобається багато спільного, проте не все і навіть не більша частина: приміром, обидва надавали перевагу «Метам» над «Янками», та от уже два роки тому Говард став переконаним вегетаріанцем (він був у моральному сенсі проти вбивства тварин), а Фергюсон залишався бездумним переконаним м'ясоїдом, і хоча Говард час від часу прикладався до сигарети, Фергюсон регулярно вживав від десяти до двадцяти «Кемелів» щодня. Книги й письменники розрізнялися (Говард читав мало сучасної американської поезії чи європейської прози; Фергюсон усе більше поринав у те й інше), зате їхні смаки щодо фільмів виявилися якимось зловісно співзвучними, і коли вони обидва виявили, що улюблена комедія 1950-х у них «Дехто любить гарячіше», а улюблений трилер – «Третя людина», Говард випалив із траптовим сплеском ентузіазму: *Джек Леммон і Гаррі Лайм!* – і за мить уже сидів за столом, схопивши ручку, і накидав карикатурний тенісний матч між лимоном і лаймом. Фергюсон вражено спостерігав, як його обдарований сусід по кімнаті чиркає набросок: бугристий, витягнутий лимон з ручками й ніжками, в правій руці ракетка, грає проти лайма менших розмірів і більш округлого, з такими ж ручками, ніжками й ракеткою, у обох лиця, що нагадують оригінали Леммона і Лайма (Джека Л. та Орсона У.), а відтак Говард додав сітку, м'ячик, що летів у повітрі, – і карикатура була готова. Фергюсон поглянув на годинник. Три хвилини від першого штриха до останнього. Не більше трьох хвилин, а то й дві.

Боже милий, сказав Фергюсон. А малювати ти вмієш, га?

Леммон проти Лайма, промовив Говард, не звертаючи уваги на комплімент. Досить кумедно, що скажеш?

Не просто кумедно. Дуже смішно.

У нас тут у цьому щось може бути.

Не сумніваюся, сказав Фергюсон, постукуючи пальцем по руці Говарда, і додав: *Вільям Ручка*, – а відтак тикнув пальцем у малюнок і сказав: *проти Патті Сторінки*²².

А, ну звичайно ж! Цьому кінця-краю не видно, правда?

Цим вони продовжували займатися наступні кілька годин – поки розбирали пожитки і влаштовувалися, весь обід у їдальні, весь залишок дня, поки бродили разом студмістечком, і аж до вечері, і до того часу придумали вже сорок чи п'ятдесят таких пар. З початку до кінця ні на мить не переставали вони сміятися і деколи реготали так, а періодично – і так подовгу, що Фергюсон питав себе, чи сміявся він коли-небудь так сильно з самої своєї появи на світ. Сміх до сліз. Сміх до задухи. І до чого це прекрасне заняття, аби подолати страхи й мандраж

²² *Вільям Пенн* (1644–1718) – один з батьків-засновників Америки. *Патті Пейдж* (1927–2013) – американська співачка, зірка естради 1950-х років.

юного мандрівника, котрий щойно залишив домівку і опинився на переході через межу між писаним минулим та неписаним майбутнім.

Згадаймо частини тіла, сказав Говард, і через мить чи дві Фергюсон відповів: Ноги Даймонд проти Вченої Руки. Трохи згодом Говард видав відповідь: Едіт Голова проти Майкла Стопи²³.

Згадаймо про рідкі тіла, сказав Фергюсон, аш-два-о в будь-якому зі своїх різноманітних станів, і Говард відповів: Джон Брод проти Ларрі Річки, Клод Доші проти Каламутних Вод. Кілька секунд зосереджених роздумів – і Фергюсон відповів на це двома своїми: Беннет Прибій проти Тутса Берега, Вероніка Озеро проти Діка Нурка²⁴.

А вигадані персонажі залічуються? – спитав Говард.

Чому ж ні? Якщо тільки ми знаємо, хто вони такі, вони так само реальні, як реальні люди. Та й узагалі коли це Гаррі Лайм перестав бути вигаданим персонажем?

Ой, про старого Гаррі я й забув. У такому разі дозволь представити тобі Ч. П. Сніга проти Урії Замета²⁵.

Чи ще двох англійських джентльменів: Кристофер Кропивник проти Кристофера Малиновки²⁶.

Вражає. А тепер – королі й королеви, мовив Говард, і по довгій паузі Фергюсон відповів: Вільгельм Апельсинний проти Роберта Очистка²⁷. Майже одразу Говард відреагував Владом-Колосажетелем проти Карла Толстого²⁸.

Тепер американці, сказав Фергюсон, і за наступні півтори години вони породили на світ: Бавовна Мезер проти Босса Твіда²⁹.

Натан Сильний проти Олівера Міцного³⁰.

Стан Лавр проти Джуді Гірлянди³¹.

В. К. Поля проти Одрі Луга³².

Лоретта Юна проти Віктора Зрілого³³.

Волес Пивний проти Рекса Стаута³⁴.

²³ *Джек «Легс» Даймонд* – ірландсько-американський гангстер. *Біллінгс Лернед Хенд* (1872–1961) – американський суддя і філософ права. *Майкл Фут* (1913–2010) – британський політик.

²⁴ *Джон Форд* (1894–1973) – видатний американський кінорежисер; *Ларрі Ріверс* (1923–2002) – американський художник, музикант і скульптор; *Клод Рейнс* (1889–1967) – англо-американський актор; *Мадді Вонтерс* (1913 або 1915–1983) – американський блюзмен; *Беннетт Альфред Серф* (1898–1971) – американський видавець; *Тутс Шор* (1903–1977) – американський актор; *Вероніка Лейк* (1922–1973) – американська акторка; *Дік Дайвер* – психіатр з роману Ф. С. Фіцджеральда «Ніч лагідна».

²⁵ *Чарлз Персі Сноу* (1905–1980) – англійський письменник-реаліст, фізик, хімік і державний діяч. *Юрайя Хін* (англ. *Uriah Heep*) – британський рок-гурт.

²⁶ *Кристофер Рен* (1632–1723) – англійський архітектор, математик і астроном. *Кристофер Робін Мілн* (1920–1996) – мемуарист, син англійського письменника Алана Мілна.

²⁷ *Вільгельм І Оранський* (*Мовчазний*; 1533–1584) – принц Оранський. *Роберт Піль* (1788–1850) – британський державний діяч.

²⁸ *Влад Колосажатель* (Влад III, Влад Цепеш, Влад Дракула; 1431–1476) – господар Валахії. *Карл III Толстий* (839–888) – король Східно-Франкського королівства в 876–887 рр.

²⁹ *Коттон Мезер* (1663–1728) – американський проповідник, релігійний мораліст, біолог і медик. *Вільям Мейджіс Твід*, «*бос Твід*» (1823–1878) – один з найбільш безпринципних за всю історію американських політиків. Його ім'я стало прозивним для позначення політичної корупції.

³⁰ *Натан Хейл* (1755–1776) – солдат Континентальної армії під час американської Війни за незалежність. У США з кінця XVIII століття вважається національним героєм і мучеником революції. *Олівер Харді* (1892–1957) – комедійний актор.

³¹ *Стен Лорел* (1890–1965) – комедійний актор, сценарист і режисер. *Джуді Гаґрленд* (1922–1969) – американська акторка й співачка.

³² *Вільям Клод Дукенфілд*, більш відомий як *У. К. Філдс* (1880–1946) – американський комік, актор, фокусник і письменник. *Одрі Медоуз* (1922–1996) – американська актриса.

³³ *Лоретта Янг* (1913–2000) – американська актриса. *Віктор Джон Метьюр* (1913–1999) – американський актор театру і кіно.

³⁴ *Воллес Фіцджеральд Бірі* (1885–1949) – американський актор.

Гал Тарган проти Жучка Морана³⁵.

Чарльз Борода проти Сонні Клочка³⁶.

Майлс Стоячий проти Сидячого Бика³⁷.

Так воно і йшло, і вони йшли разом із ним, та коли нарешті повернулися до себе в кімнату після вечері і всілися складати список таких пар, виявилось, що половину вигаданого вже вимило з їхніх голів.

Треба буде ретельніше занотовувати, сказав Говард. Що-що, а ми зрозуміли: мозкові штурми спалахують від дуже горючих матеріалів, і якщо ми не станемо всюди і завжди ходити з ручками чи олівцями, то неминуче забуватимемо більшу частину того, що придумуємо.

На кожен забутий жарт, сказав Фергюсон, ми завше можемо вигадати новий. Подумай, приміром, про ракоподібних, закинь сітку ненадовго – і раптом тобі попадуться Бастер Крабб проти Джин Креветон³⁸.

Чудово.

Або звуки. Солодкий писк у лісі, гучний рев у джунглях – і от тобі Лайонел Трелінг проти Сола Рева³⁹.

Чи борці зі злочинністю – і секретарші та подружки, до чийх імен додані адреси.

Тут не зрозуміло.

Прикинь: Перрі Мейсон проти Супермена, а в підсумку в тебе вийде Делла Вулиця проти Лоїс Пройзд⁴⁰.

Здорово. Страшенно здорово. А потім погуляєш берегом – і озирнутися не встигнеш, а вже дивишся на Жорж Пісок... проти Лорни Дун⁴¹.

Весело буде це малювати. Пісочний годинник грає в теніс із печенюшкою.

Так, але як щодо Вероніки Озеро проти Діка Нурка? Подумай-но, які перспективи відкриваються.

Захоплює. До того сексуально, що мало не непристойно.

Негл був його науковим консультантом. Негл викладав у нього «Класичну літературу в перекладі» – курс, що зробив для розвитку розуму Фергюсона більше будь-якого іншого курсу, на котрий він записався. І майже напевне був тим викладачем, хто найпоспідовніше відстоював стипендію для нього, і хоча Негл ні за що не обмовився би про те, що зробив, Фергюсон відчував, що Негл має на нього якісь плани і він особливо цікавиться його успіхами, а для внутрішньої рівноваги Фергюсона в перехідний період і пору можливого розброду й хитань це мало важливе значення, бо надії Негла й складали різницю між відчуттям відчуження та відчуттям, що, може, тут саме для нього те місце, і коли він здав свою першу семестрову роботу, п'ять сторінок, присвячених зустрічі Одиссея й Телемаха з шістнадцятої книги «Одіссеї», Негл повернув роботу із загадковою припискою, нашкрябаною внизу останньої сторінки: *Непогано*,

³⁵ Гарольд Юджин «Хел» Роуч, старший (1892–1992) – американський продюсер і режисер, сценарист, актор. Джордж Кларенс Моран, більш відомий як Багс Моран (1893–1957) – американський злочинець, гангстер і бутлегер часів Сухого закону, банда якого була головним конкурентом Аль Капоне в незаконній діяльності.

³⁶ Чарльз Остин Бірд (1874–1948) – американський історик. Вільям Говард Тафт (1857–1930) – 27-й президент США, син Альфонсо Тафта, який обіймав посади військового міністра та генерального прокурора США.

³⁷ Майлз Стендіш (нар. 1939) – астроном, колишній професор Йельського університету. Сидячий Бик (1831–1890) – вождь і духовний провідник індіанських племен племені хункпапа народу сіу, національний народний герой США.

³⁸ Кларенс Лінден Кребб (1908–1983) – широко відомий під своїм сценічним ім'ям Бастер Кребб американський дворазовий олімпійський плавець і кіноактор. Джин Розмарі Шримптон (нар. 1942) – англійська модель та актриса.

³⁹ Лайонел Треллінг (1905–1975) – американський літературний критик, письменник, викладач. Сол Беллелу (1915–2005) – американський письменник.

⁴⁰ Делла Стрім – секретарка Перрі Мейсона – персонажа, якого вигадав американський письменник Ерл Гарднер. Лоїс Лейн – вигаданий персонаж коміксів.

⁴¹ «Лорна Дун: Ексмурський роман» – історичний роман англійського письменника Р. Д. Блекмора, опублікований в 1869 році.

Фергюсон, – так тримати, котру Фергюсон розцінив як спосіб викладача лаконічно повідомити йому, що він добре попрацював – не зовсім, може, відмінно, та все одно непогано.

Увесь перший семестр кожної другої середи Негл і його дружина Сюзен влаштували в себе в маленькому будинку на Александр-стріт денне чаювання для шістьох підопічних Негла. Місіс Негл була невисокою округлою брюнеткою, вона викладала історію в Ратгерсі і була на голову нижча від свого худючого довголицього чоловіка. Поки вона розливала чай, Негл подавав сендвічі, чи поки Негл розливав чай, вона подавала сендвічі, і поки Негл сидів у кріслі, палив сигарети і розмовляв із деякими зі своїх підопічних чи вислуховував їх, місіс Негл сиділа на дивані й розмовляла з іншими його підопічними та слухала їх, і такими комунікабельними і водночас стримано ввічливі були одне з одним подружжя Неглів, що Фергюсонові іноді ставало цікаво, чи не спілкуються вони між собою давньогрецькою, якщо не хотять, аби їх восьмирічна донька Барбара знала, про що вони розмовляють. Саме поняття манірного чаювання незмінно вражало Фергюсона як найнудніше з усіх можливих світських заходів (донині він на таких ніколи не бував), хоча насправді йому подобалися ці півторагодинні вечірки в Негла, і він намагався їх не пропускати, оскільки вони пропонували додаткову можливість побачити його викладача в дії і повідомляли йому те, що Негл – значно більший від того, яким виглядав у класі чи в себе в кабінеті, де він ніколи не розмовляв про політику, війну чи поточний стан справ, але ось тут, у себе вдома, кожної другої середи вдень він приймав шістьох своїх підопічних першокурсів, серед яких, так вийшло, були два студенти-євреї, два іноземних студенти і два чорних студенти, а якщо взяти до уваги, що на всьому потоці з восьмисот учнів налічувалося всього дванадцять чорних (всього дванадцять!), не більше п'яти чи шести десятків євреїв і, можливо, половина чи третина від цієї кількості – іноземців, то Фергюсонові видавалося зрозумілим, що Негл потай узявся приглядати за вигнанцями і мусив переконатися, щоб ті не втопилися в цьому недоброзичливому, чужому місці, а мотивували його політичні переконання або ж любов до Принстона, або ж просту людську доброту – але Роберт Негл робив усе що міг, аби різні маргінали почувалися тут як удома.

Негл, Говард і Джим – у перший місяць нового життя Фергюсона як сторопілого юного стипендіата, хлопчика, котрий раніше вважав себе мужчиною, а тепер його знову відкинуло до тривожних непевностей дитинства – завдяки їм він тримав себе в руках. Говард був не просто дияволом карикатури та дотепником із турбонаддувом, він ґрунтовно мислив і вчився свідомо, мав намір захищатися з філософії, а оскільки був турботливим, переважно стриманим і не вимагав зайвої уваги від Фергюсона, тому вдавалося ділити з Говардом кімнату й не відчувати, що хтось вдирається в його приватний простір. Це було для Фергюсона однією з найгірших фобій – жити в не дуже-то просторій кімнаті з кимось іще, що досі траплялося з ним лише в таборі «Парадиз», де він мешкав у хатинках з двома вожатими й сімома іншими хлопчиками, а от дома він завше міг сховатися під захистом чотирьох стін свого притулку на одного, навіть у новому будинку на Вудхол-кресент, коли Емі в сусідній кімнаті гупала дверима і ревіла гучною музикою, а тривожився він про те, що не зможе читати, писати чи навіть думати, якщо на ліжку поруч лежатиме інша людина – чи сидітиме за столом усього в шести-семи кроках від нього. Як з'ясувалося, Говарда турбувала точно та сама проблема скупчення, бо, поки він ріс, у нього завше була своя кімната, і у відвертій розмові на третій день Фергюсонового Тижня ознайомлення, в котрій обидва зізналися у своїх страхах перед відсутністю усамітнення та надлишку повітря, що переходить з однієї пари легень до іншої, вони розробили, як самі сподівалися, прийнятний *modus operandi*. Сусідами по блоку в них були медик підготовчого відділення на ймення Вілл Нойс та геній математики на 800 балів з Айови на ймення Дудлі Кранценбергер, і Фергюсон із Говардом домовилися, що, коли загальна кімната в них буде вільною, інакше кажучи – коли Нойс і Кранценбергер у себе в спальні чи їх немає в будівлі, – один із них (Фергюсон або Говард) буде читати-писати-думати-вчитися-малювати в спальні, а інший – у загальній кімнаті, а коли Нойс або Кранценбергер, чи обидва знаходяться в загальній кімнаті,

Фергюсон і Говард по черзі ходили б до бібліотеки, поки другий із них залишається у спальні. Вони скріпили цю угоду рукостисканням, та потім семестр почався всерйоз, і по двох тижнях їм стало так комфортно одному з одним, що превентивні правила перестали діяти. Вони приходили і йшли, як і коли кому заманеться, і якщо обидва вирішували одночасно посидіти дома, то виявляли, що перебувати разом у кімнаті можуть і подовгу – мовчки працювати, не перериваючи думок один одного і не псуючи повітря, яким дихали. Можливі непорозуміння іноді перетворювалися на непорозуміння справжні, а іноді ні. Це не перетворилося. До першого жовтня два мешканця кімнати на третьому поверсі Браун-хола винайшли ще вісімдесят один тенісний матч.

Що стосується Джима, він також пристосовувався до нового комплексу обставин, намацуючи свій шлях післядипломника-першорічника на суворо конкурентному факультеті фізики, звикаючи до життя з сусідом у квартирі поза студмістечком, і також нервував не менш свого зведеного у той його ранній період у раю для чорних білок, та вони й далі спробувалися вечеряти разом кожен вівторок – спагетті в квартирі зі співмешканцем Джима, випускником МТІ Лестером Пателом з Нью-Делі, або гамбургери в переповненому маленькому закладі на Насау-стріт, котре мало назву «У Бада», а також кожні десять днів чи близько того ухитрилися грати в баскетбол один на один у спортзалі «Діллон», і Фергюсон незмінно програвав Шнайдерманові, котрий був ледь вище на зріст і трохи талановитіший, проте не з таким принизливим рахунком, аби все це було не варте старань. Якось увечері, приблизно по двох тижнях після початку занять, Джим зазирнув до Браун-холу з позаплановим візитом до Фергюсона й Говарда, і коли Говард вийняв список тенісних матчів, що їх вони встигли придумати, і показав Джимові супроводжувальні малюнки (Клод Рейнс по один бік сітки у вигляді скупчення окремих крапель, Мадді Вотерс по інший бік, по пояс у якійсь багнюці), Джим реготав так само сильно, як Фергюсон і Говард реготали у той перший ранок, коли висмоктали з пальця цю гру, і в тому, як він корчиться від реготу й тримається за боки, можна було помітити дещо добре в характері Джима, думалося Фергюсонові, точно так само, як і при витриманому випробуванні Іспитом посвячення в «Горні-і-Гардарті» – так йому вдавалося вбачати щось добре в характері Селії, оскільки і в тому, і в іншому випадку їхній відгук доводив, що випробувана особа – споріднений дух, той, що цінує ті самі ексцентричні протиставлення та непередбачувані поєднання схожого й несхожого, що й Фергюсон, адже об'єктивна істина полягала в тому, що не всі мали ніжні почуття до «Горна-і-Гардартя» чи поетичної величі автоматизованої кухні за нікель-у-щілину, і зовсім не всі сміялися чи навіть посміхалися при вигляді тенісних поєдинків, як Фергюсон із Говардом спостерігали у випадку Нойса й Кранценбергера, котрі розглядали їхні пари, одна за другою, з пісними обличчями, не розуміючи, що малюнки мають смішити, нездатні ухопити кумедну двоїстість, що буває, коли слово на позначення речі також виступає словом, що позначає ім'я, а зведення разом цих слів, які позначають речі, здатне закинути тебе до царства неочікуваних веселощів, ні, увесь цей захід звівся нанівець для їх серйозних, мислячих буквально сусідів по гуртожитку, а от Джим весь заходився від нестримних веселощів, тримався за боки й казав їм, що *вже багато років так не сміявся*, і Фергюсон знову піймав себе на тому, що розглядає попередню дилему «лупцюють-голублять», що видавалася також негідною, оскільки *дещо* могло захищати себе, лише залишаючись самим собою, а отже завше опинялося на милості того чи іншого *декого*, і з огляду не те, що завше існує лише одне *дещо* і багато різних *дехто*, хай навіть вони неправі в своїх судженнях, не лише стосовно чого-небудь масштабного й важливого на кшталт книжок та оформлення вісімдесятиповерхових будівель, але й у дрібницях – на кшталт випадкового списку безневинних, недолугих жартів.

Курси, котрі не викладав Негл, не так захоплювали, як «Класична література в перекладі», проте цілком годилися, і між працею зі звикання до свого нового середовища та роботою за цими курсами, куди входили обов'язкові для першого року віршознавство та компози-

ція разом із «Вступом до французької літератури» у Лафарга, «Європейський роман з 1857 по 1922 рік» у Бейкера та «Історія Америки I» у Макдауела, у перший місяць у Фергюсона залишалося мало часу на роздуми про бідного Мулігена, а решту часу він витрачав на поїздки до Нью-Йорка.

Його дід вирушив на осінь і зиму до Флориди, завдяки чому Фергюсон мав тепер нічим не обмежений доступ до всієї квартири, коли б не забажав, а разом із квартирою в нього з'явилася розкіш залишатися цілковито й підбадьорливо самому. Кімнати на Західній П'ятдесят восьмій вулиці також надавали йому додаткове задоволення – він міг безкоштовно телефонувати, оскільки дід недвозначно сказав йому, що він може здійсмати трубку, *коли б у нього язик не чухався поговорити*, а про вартість розмов нехай не турбується. У цій пропозиції передбачалася, природно, певна ступінь помірності, розуміння того, що Фергюсон не втратить витримки і не обтяжить діда надмірними витратами на міжміські дзвінки, а тому можливість, наприклад, телефонувати Дані в Ізраїль виключалася (він би зробив це в будь-якому випадку, якби знав її номер), та він і без того спромагався підтримувати зв'язок з різними іншими людьми на внутрішньому фронті, всі вони – жінки, ті жінки, яких він кохав зараз чи кохав раніше, або ж міг почати кохати пізніше, чи незабаром, чи просто зараз).

Зведена сестра Емі в Брандейсі з головою поринула в антивоєнний рух, котрий приваблював до себе *всіх найцікавіших людей у студмістечку*, сказала вона, і серед них – старшокурсника на ймення Майкл Моріс, котрий був минулого року одним із добровольців Літа свободи на Міссісіпі, і Фергюсонові залишалося лише сподіватися, що він для неї виявиться краще того мудака, якому вона віддала своє серце в старших класах, того дволикого Лоуба з його численними підступами й порушеними обіцянками. Чи то була невинна помилка з боку Емі, задавався він питанням, чи після того, як вона відкинула свого майбутнього зведеного брата у ніч світлячків на задньому подвір'ї старого будинку, їй присуджено знову й знову натрапляти не на тих мужиків? Будь обережнішою, сказав він їй. Цей Моріс начебто видається хлопцем непоганим, та не рви до нього, втративши голову, доки не переконаєшся, який він насправді. Фергюсон у своїй самозваній ролі нової Подруги засумованих ділиться житейською мудрістю в тому, про що нічого не знає сам. Тонкий різновид підсвідомої помсти, можливо, бо, як би не була йому Емі небайдужа, опік від того її лупцювання й досі деколи разив, а він так і не зумів сказати їй, якого болю вона йому тоді завдала.

Мати його знайшла собі роботу в компанії «Карти Гаммонда» в Мейплвуді – довготермінове завдання фотографувати що-небудь для серії нью-джерсійських календарів та щорічників, котрі мали випускати 1967-го року, тобто через рік після нинішньої осені 1966-го, «Відомі люди Нью-Джерсі», «Пейзажі Нью-Джерсі», «Історичні місця Нью-Джерсі» та два видання «Архітектури Нью-Джерсі» (одне – громадські будівлі, інше – приватні будинки), і це завдання дісталось їй завдяки втручання одного з комерційних клієнтів Дена, і Фергюсон відчував, що це чудова новина одразу з кількох причин, найперше – через додаткові кошти, що надійдуть до господарства (джерело постійного неспокою), та найголовніше – тому, що він хотів, аби його мати знову хоч чимось була зайнята після того, як батько нерозсудливо відітнув у неї ательє, а оскільки за дітьми удома тепер наглядати не було потреби, то чому б їй не зайнятися цим: напевне воно виявиться для неї роботою задовільною та оживить її дні, якою би безглуздою не була сама думка друкувати нью-джерсійські календарі та щорічники.

Та людина, яку він раніше називав «місіс Монро», а тепер звертався до неї «Еві», скрочено від «Евеліни», бо під цим іменем вона була відома своїм друзям, тепер повернулася до СШК – робила свою справу на кількох заняттях з англійської та вирощувала нову парость редакторів шкільного літературного журналу, та на початку вересня все в її житті звернуло на горбистий шлях, коли її хлопець останніх трьох років, політичний журналіст зі «Стар-Леджера» на ймення Ед Саутгейт раптом оголосив, що між ними все закінчене, і повернувся до своєї дружини, Еві тому засумувала, і страждала вона й надалі надто сильно – собі на шкоду:

пізні години вихідних проводила зі склянкою скотча в руці, слухаючи подряпані блюзові пластинки Бессі Сміт і Лайтнін Гопкінса, і от же дідько, не припиняв думати Фергюсон, поки дерева змінювали свій колір, і листя починало опадати, як же здатна боліти велика душа цієї жінки. Кожного разу, коли він їй телефонував, він робив усе, що міг, аби якось витягнути її з туги і відволікти від думок про Еда, який залишив її, оскільки не було сенсу дивитися назад, відчував він, нічого не залишається – лише вирвати її з цієї діри пияцтва, насміхаючись над Едоїзмом, отруйністю й безвихіддю, казати їй, аби не хвилювалася, адже на допомогу йде він, Фергюсон, її колишній учень, а якщо їй не хочеться, щоб її рятували, то хай запирає в себе вдома всі двері або йде геть із міста, тому що він з'явиться, подобається їй це чи ні, і вони тут-таки, не сходячи з місця, почнуть реготати, і хмара розсіється рівно настільки, щоб вона почала говорити про що-небудь інше, а не лише про те, як сидить самотня в своїй нижній вітальні з пляшкою скотчу, безлюбими ночами на своїй половині дома на дві родини, де жила, в кварталі Іст-Оранджу, обсаженому високими, розлогими, тінистими деревами, в тому напівдомі, котрий Фергюсон навідував вісім чи десять разів того літа і вже достатньо добре знав його, аби розуміти: це одне з небагатьох місць на світі, де він почувується цілковито самим собою, і кожного разу, коли він їй телефонував – думав про ті свої літні візити й ту єдину ніч, коли вони обидвоє злегка перепили і вже підійшли до межі того, щоби влягтися разом у ліжко, але тут подзвонили в двері: сусідський хлопчина з будинку через дорогу запитав, чи не може його мати позичити в них чашку цукру.

Потому була ще Селія: дзвінок кожного вечора п'ятниці чи в суботу вдень його новій подрузі, більше ні з якої причини, крім того, щоби довести, наскільки серйозно він ставиться до справи дружби з нею, – і Фергюсон продовжував їй телефонувати, оскільки вона, здавалося, завше була рада його чути. Спершу їхні бесіди мали схильність блукати кількома чи багатьма не пов'язаних одна з іншою тем, але рідко загальмовували, і Фергюсонові подобалося слухати її щирий, мудрий голос, поки вони петляли від соціології клік у старших класах до війни у В'єтнамі, від тривожних скарг на її *тупих, знесилених батьків* до виснажливих роздумів про можливість існування помаранчевих білок, проте досить скоро вона вже все більше й більше розповідала про свою підготовку до ПАС, що поки що не дозволить їй куди-небудь виходити по суботах, а відтак у кінці вересня оголосила, що почала зустрічатися з хлопчиком на ймення Брюс, котрий вочевидь от-от перетвориться на дещо, що нагадуватиме кавалера, а це струснуло Фергюсона, коли вона йому про це розповіла, і далі його струшувало ще день чи два потому, проте щойно він заспокоївся – розсудив, що, можливо, все це й на краще, бо вона справила на нього надто вже сильне враження того дня, котрий вони провели разом у Нью-Йорку, а оскільки ніяких інших дівчат на обрії саме тоді не спостерігалось, можливо, він просто імпульсивно ринувся до неї наступного разу, коли вони зустрілися, вчинив щось таке, про що би пошкодував пізніше, таке, що зіпсувало б їм шанси в майбутньому, і вже краще хай між ними стоятиме цей самий Брюс, тому що романи в старших класах рідко затягуються, довше закінчення середньої школи, а наступного року вона вже опиниться в коледжі, якщо все піде за планом, як воно, поза сумнівом, і піде, і ось далі загальний розклад знову стане іншим.

Тим часом у міських кварталах довкола Вашингтон-сквер Ной куштував м'ясисті радощі свого новонабутого незалежного життя, радів звільненню від клаустрофобного ув'язнення в материній квартирі на Вест-Енд-авеню та від циклів миру-й-сварок недолугого шлюбу його батька з його неврастенічною мачухою. Як він одного разу виклав Фергюсонові, поки водив його своїм гуртожитком, кімнатка два-на-чотири була для нього найкращим варіантом після походів у монтанську глушину. *Я більше не запертий, Арчі*, сказав він, *я відчуваю себе звільненим рабом, що рвонувся на простори*, і хоча Фергюсона тривожило, що він палить забагато трави і надто багато сигарет (майже дві пачки на день), очі в нього були ясні, і він, загалом, виглядав у добрій формі, хоча й мордувався через втрату своєї подружки Кароль, котра його кинула, а потім поїхала жити під власними високими небесами в Йелоу-Спрингс, Огайо.

По двох тижнях першого семестру Ной повідомив, що УНІ не так багато вимагає, як Філдстон, і він тепер здатен свою щоденну порцію роботи виконувати приблизно за той же час, який витрачається *на споживання вечері з п'яти страв*. Фергюсонові стало цікаво, коли це останнього разу Ной сідав за вечерю з п'яти страв, але суть він вловив – і не міг не захопитися своїм двоюрідним братом: той зовсім не напружується через коледж, котрий у Фергюсоні ледь не спровокував нервового зриву. Ось перед вами містер Маркс, нова людина у своєму традиційному середовищі, тупоче бруківкою своєї попередньої території, Вест-Віллідж, ходить до джазових клубів і в кіно в «Кінотеатр Блікер-стріт», записує задуми кіносценаріїв, сидючи в «Кафе Реджіо», за шостою чашкою еспресо на день, ось він заводить дружбу з молодими поетами й митцями з Нижнього Іст-сайду, і коли Ной почав знайомити Фергюсона з деким із тих людей, світ останнього розширився так, що весь пейзаж його життя неминуче перекроївся, оскільки ті ранні знайомства стали першим кроком до відкриття того, яке життя виявилось би для нього можливим у майбутньому, і знову, як зазвичай, йому слід було дякувати Ноеві за те, що вказав йому потрібний курс. Як би не опирався Фергюсон майстерням Принстону, він розумів, що від бесід з іншими письменниками й митцями йому може бути багато користі, і оскільки більшість міських пташенят, з якими він знайомився через Ноя, були трьома, чотирма і п'ятьма роками старші від нього, вони вже друкували свої твори в маленьких журналах і влаштовували групові виставки на струхлявілих горищах та у вітринах крамничок, а це означало, що вони на багато миль випередили його на цьому рубежі, і отже, Фергюсон уважно прислухався до того, що вони кажуть. Більшість, у підсумку, його чогось навчали, навіть ті, хто йому особисто не дуже подобався: поет на ім'я Рон Пірсон, що прибув до Нью-Йорка з Талси, Оклахома, чотирма роками раніше, у червні він закінчив Колумбію, і якось увечері у Рона в тісній квартирці-купе на Рівінгтон-стріт, доки Фергюсон, Ной і двоє інших сиділи на підлозі з Роном та його дружиною Пег (він уже був одружений!), бесіда кружляла від дада до анархізму, від дванадцятитонової музики до порнокоміксів про Ненсі й Слагго, від традиційних форм у поезії й живопису до ролі випадку в мистецтві, як раптом вирінуло ім'я Джона Кейджа – це ім'я Фергюсон лише туманно визнав, і коли Рон зрозумів, що їх новий друг із джерсійських трясовин ніколи не читав ні слова, написаного Кейджем, він тут-таки зірвався на ноги, підійшов до книжкової шафи і витягнув екземпляр «Тиші» у твердій палітурці. Ти мусиш це прочитати Арчі, мовив він, інакше ніколи не навчишся нічому, крім того, що інші люди хочуть від тебе, щоб ти думав.

Фергюсон висловив йому подяку й пообіцяв повернути книгу якомога швидше, та Рон відмахнувся від нього і сказав: Залиш собі. У мене ще два примірники є, тому цей тепер твій.

Фергюсон розкрив книгу, пару секунд гортав її, а потім наштовхнувся на фразу на сторінці 96: «Світ переповнений: усе може статися».

Була п'ятниця, 15 жовтня 1965 року, і Фергюсон пробув студентом у Принстоні один місяць, один із найважчих і виснажливих місяців на його пам'яті, однак тепер він себе із цього витягав, як сам відчував, щось почало знову в ньому змішуватися, і години, проведені з Ноем, Роном і рештою, допомогли йому відштовхнутися від того, що було в ньому слабким, розгніваним і скованим, а тепер у нього ще й книга була, «Тиша» Джона Кейджа в твердій палітурці, і коли їхня маленька вечірка завершилася, і компанія розійшлася, він сказав Ноеві, що втомився і йому хочеться піти до діда в місто, що було, взагалі-то, не зовсім правдою, він анітрохи не втомився, просто йому хотілося побути самому.

Перед тим уже двічі книга вивертала його навиворіт і змінювала те, яким він був, і розносила на шмаття всі його припущення про цей світ, і виштовхувала його на новий ґрунт, де все на світі здавалося іншим – і залишиться іншим на всю решту життя, стільки, скільки він сам житиме в часі й посідатиме місце на світі. Книга Достоєвського була про пристрасті й суперечності людської душі, книга Торо – інструкція, як жити, а тепер Фергюсон виявив книжку, котру

Рон правильно назвав *книгою про те, як думати*, і коли він увівся в дідовій квартирі читати «2 сторінки, 122 слова про музику й танці», «Лекцію про ніщо», «Лекцію про дещо», «45' для читача» та «Невизначеність», у нього виникло таке відчуття, наче мозок йому продуває шаленим, очисним вітром і вимітає звідти сміття, що у ньому назбиралося, наче Фергюсон стоїть перед людиною, котра не боїться ставити перші питання, починати все з самого початку та йти стежиною, якою ніхто до нього раніше не ходив, і коли о половині четвертого ранку Фергюсон нарешті відклав книгу, він був внутрішньо так збуджений і розпалений прочитаним, що розумів: про сон не може бути й мови, він не зможе заплющити очі аж до ранку.

Світ переповнений: усе може статися.

У нього були плани на завтра опівдні зустрітися з Ноем і пройти П'ятою авеню в першій для них антивоєнній демонстрації, першому великомасштабному протесті Нью-Йорка проти нарощування чисельності американських військ у В'єтнамі, у події, що напевне притягне до себе десятки тисяч осіб, якщо не сотню тисяч чи дві сотні тисяч, і ніщо не змогло б зупинити Фергюсона та не дати йому взяти участі у ньому, хай навіть би він з ніг валився від недосипання й волочився П'ятою авеню сомнамбулою, та до полудня залишалося ще багато часу, і вперше після того, як він вступив до Бран-холу минулого місяця, він відчував себе готовим знову почати писати, і ніщо б не завадило цьому його намірові.

Перші дванадцять подорожей Мулігена приводили його до країн, що жили в стані безперервної війни, до країн із запеклою релігійною суворістю, де карали громадян за нечисті думки, до країн, чії культури були присвячені гонитві за статевою насолодою, до країн, де мало про що думали, крім їжі, до країн, де керували жінки, а чоловіки слугували низькооплачуваними лакеями, до країн, відданих творенню мистецтва й музики, до країн, де правили расистські закони, схожі на нацистські, та до інших країн, де люди не вмiли розрізняти відтінків кольору шкіри, до країн, де торговці й підприємці дурили публіку, керуючись громадянським обов'язком, до країн, організованим навколо нескінченних спортивних змагань, до країн, розтерзаних землетрусами, виверженнями вулканів та безперервною поганою погодою, до тропічних країн, де люди не носили одягу, до морозних країн, де люди були схибнуті на хутрі, до первісних країн і технічно розвинутих країн, до країн, що, схоже, належали минулому, та до інших, що, здавалося, належать теперішньому чи далекому майбутньому. Перш ніж розпочати цей проект, Фергюсон грубо накреслив мапу двадцяти чотирьох мандрівок, та усвідомив, що найкраще розпочинати новий розділ наосліп, записувати все, що вирує в голові, поки він котиться від однієї фрази до іншої, а відтак, коли перший чорновий варіант буде закінчено, він повернеться і почне поступово перетворювати його: зазвичай він проходив через п'ять чи шість чорновиків, до того як текст набував своєї належної та визначеної форми, таємниче поєднання легкості й важкості, до якого він прагнув, той трагікомічний тон, необхідний для того, аби домагатися подібного абсурду опису, *достовірної неймовірності* того, що він називав *безглуздя у русі*. Свою маленьку книжку він розглядав як експеримент, вправу, котра дозволить йому погратися деякими *новими письменницькими м'язами*, і, коли він допише останній розділ, він мав намір спалити рукопис – або якщо не спалити, то заховати книжку в такому місці, де її ніколи ніхто не знайде.

Тієї ночі у вільній спальні дідової квартири, в кімнаті, котру його мати колись ділила зі своєю сестрою Мілдред, заряджений відчуттям свободи, котре подарувала йому книга Кейджа, з диявольською наполегливістю, торжествуючи, насолоджуючись думкою, що його місячне мовчання дійшло кінця, він написав перший і другий чорновики того, що, поза сумнівом, стало його досі найбільш звихненою спробою.

Друни

Друни найщасливіші тоді, коли скаржаться на стан своїх земель. Горяни заздять тим, хто живе в долинах, а мешканці долин мріють переселитися в гори. Фермери незадоволені вро-

жайністю своїх полів, рибалки нарікають на свій щоденний улов, проте жоден рибалка чи фермер ніколи не виступав уперед і не брав на себе відповідальності за невдачу. Вони полюбляють винуватити у всьому землю й море, а не визнавати, що вони просто не дуже-то добрі фермери й рибалки, що старі знання поступово втрапилися, і вони тепер не кращі за ненавчених новачків.

Уперше за всі свої мандри я наштовхнувся на людей, котрих назвав би ледарями.

Жінки втратили надію на майбутнє, і їм більше нецікаво виношувати дітей. Найзаможніші цілими днями валяються голими на гладеньких скельних плитах, дрімають на теплому сонечку. Чоловікам, котрі, схоже, полюбляють блукати між зазубрених скельних виступів і територіями вкрай стрімких схилів, не подобається байдужість жінок до них, та вони мало що роблять, аби це виправити, і в них немає ясного плану, як змінити ситуацію. Вони час від часу наскакують на жінок із млявими атаками і шпурляють каміння в простерті тіла, та каміння зазвичай не долітає до цілі.

Уже деякий час кожну новонароджену дитину топлять при її появі на світ.

Коли я прибув до палацу, мене привітала Принцеса Кісток та її свита. Вона повела мене до себе в сад, подалі від останньої атаки, де подала мені чашу з яблуками й завела мову про пристрасті свого народу. Що за новий виклик збираються вони кинути хранителям добродетності? – спитала вона. Хоча й говорила принцеса про серйозні речі, її, здавалося, це зовсім не бентежить і не тривожить надарма. Вона часто сміялася – начебто з приводу якогось жарту, відомого лише їй, – і весь час при нашій з нею бесіді обмахувалася бамбуковим віялом, котрий їй подарував ще в дівочтві, сказала вона, посол Китаю. Вранці вона забезпечила мене провіантом на дорогу.

Там багато сіл, всі вони оточують башту вісьмома концентричними колами. З берега постійно видно айсберги.

Кажуть, башта – найстаріша будівля на острові, її спорудили в незапам'ятні часи. У ній більше ніхто не живе, та, за легендою, вона колись слугувала місцем поклоніння, і пророцтва, що їх вирікає там провидець Ботана, правили друнами увесь їх золотий вік.

Я сів на коня і вирішив попрямувати в глуху частину суші. По трьох днях і трьох ночах я прибув до села Флом, де, як мені сказали, уяву людей заразив новий культ – і загрожував їм винищенням. Якщо вірити моему джерелу (писарю з палацу), серед мешканців Флома поширюється зараза ненависті до самих себе – і вже сягнула таких масштабів, що вони постали проти власних тіл і намагаються применшити їх чи знівечити так, щоб ті стали непридатними: писар назвав це оргією розчленування.

Оргією це назвати неможливо. Оргія передбачає захват та екстатичне задоволення, та у мешканців Флома ніякого задоволення немає. Вони займаються своєю справою з напруженим спокоєм релігійних фанатиків.

Раз на день на головній площі села відбувається церемонія під назвою Перетерпіння. Учасники туго загортаються в марлю з голови до п'ят, залишаючи лише невеликий отвір для ніздрів, аби не задихнутися, а відтак четвірці слуг цих фігур-мумій наказується тягнути своїх господарів за кінцівки, тягнути якомога енергійніше і якомога довше. Перевірка полягає в тому, аби витримати торттури. У тому випадку, коли в процесі кінцівка відривається, від юрби лунає рев екстації. Перетерпіння сьогодні переродилося в щось під назвою Пресходження. Відірвані кінцівки зберігаються в скляній вітрині, що стоїть у Ратуші, і їм поклоняються як святиням. А самих ампутантів наділяють королівськими привілеями.

Нові закони, ухвалені муніципальним урядом, віддзеркалюють принципи Пресходження. Послуги суспільству винагороджуються безболісними ампутаціями, а от засуджені злочинці вимушені піддаватися тривалій операції, під час якої до їхньої плоті пришиваються додаткові частини тіла. За перший злочин до живота переважно пришивається рука. А от для рецидивістів передбачені більш принизливі покарання. Якось я бачив чоловіка, до спини якого була

прироблена голова дівчинки. У іншого з долоней росли ніжки немовлят. Є навіть такі, хто, схоже, носить на собі чуже тіло цілком.

У своєму повсякденному бутті населення Флома намагається розвіяти страхи, які можна пов'язати з їхнім хитким становищем. До забудькуватості вони не схильні – їхня мука не затихає, навіть якщо неозброєним оком не видно жодної її ознаки. Вони, отже, вирішили виступити проти неї і тим самим подолати ті перепони, котрі не давали їм пізнати самих себе. Вони ніяк не виправдовуються за те, що перетворили власний соліпсизм у фетиш.

Вони жадають перемогти не лише свої тіла, а й власне відчуття окремішності один від одного. Один чоловік висловився при мені так: «Схоже, ми ніяк не можемо відшукати собі спільний ґрунт. Кожен із нас носить на собі власний світ, а він рідко збігається зі світом кого би то не було. Зменшуючи розміри наших тіл, ми сподіваємося зменшити простір, що пролягає між нами. Доволі характерно: доведено, що ампутанти більше схильні брати участь у житті інших людей, аніж більшість фломіанців, у котрих є всі чотири кінцівки. Дехто навіть зумів вступити в шлюб. Можливо, якщо ми всохнемо до майже нічого, ми нарешті зможемо знайти один одного. Життя, врешті-решт, дуже складне. Більшість із нас помирає тут просто тому, що ми забуваємо дихати».

З урахуванням часу, що його він витратив на ходіння кімнатою поміж абзацами, разом із хвилинами, втраченими на приготування чашки розчинної кави та вийняття з дорожнього несесеру свіжої пачки «Кемел», складання попереднього чорновика забрало у Фергюсона ледь менше двох годин. Щойно закінчивши писати, він відклав олівець і ретельно перечитав зроблене, відкинувся на спинку стільця, зробив коротку паузу, щоби покурити, почухатися й пороздумувати, а відтак знову взяв олівець і почав писати цей розділ заново. Через шість варіантів і дев'ять днів від початкового чорновика в нього залишилося лише чотири фрази.

У середу перед Днем подяки Фергюсон уперше більше ніж за два місяці вирушив додому – разом із Джимом поїхав до будинку на Вудхол-кресент, а Емі здійснила довгу подорож із Бостону, і от вони там знову, всі п'ятеро разом на тривалих вихідних, та, якщо не зважати на щорічне застілля з індичкою вдень у четвер, Фергюсон у самому будинку провів мало часу. Ден і його мати так глибоко занурилися в свій шлюб, що стали схожі одне на одного, вирішив він, а от Емі накинулася на них у гидкому й сварливому настрої, і коли Фергюсон спробував підбадьорити її за святковою вечерею, відтворивши з десяток найновіших тенісних матчів, що їх вони виграли з Говардом (Артур Горлиця проти Вальтера Голуба, Джон Замок проти Френсиса Скотта Ключа, Чарльз Баранчик проти Жоржа Курчати, Роберт Птах проти Джона Клітки⁴², всі сміялися, і навіть Джим, що чув більшу частину їх двічі, та Емі видала довгий стогін, а потім накинулася на нього: він, мовляв, дарма витрачає час на те, що вона назвала банальним, безглуздим, школярським гумором. Невже йому невідомо, що Америка веде незаконну й аморальну війну? Невже він не знає, що по всій країні відстрілюють і вбивають чорних людей? І що дає йому право, містер Розпещений Принстонський Всезнайко, ігнорувати всі ці несправедливості й розбазарювати свою освіту на заняття *тупими гуртожитськими жартиками*?

Фергюсон здогадався, що роман Емі з героєм Літа Свободи Майклом Морісом розвивається не дуже добре чи, може, не розвивається зовсім, проте стримався і не спитав у Емі про її особисте життя, а просто відповів: Так, Емі, я з тобою згоден. Світ – це вигрібна яма з лайном, боєм і жахом, але якщо на підставі ти мені кажеш, що бажаєш заснувати таку країну, де сміятися протизаконно, то, я гадаю, мені краще пожити в якому-небудь іншому місці.

⁴² Маються на увазі Артур Дав, Волтер Піджен, Джон Лок, Френсіс Скотт Кі, Чарльз Лем, Жорж Пуле, Роберт Бьорд та Джон Кейдж.

Ти мене не слухаєш, мовила Емі. Звичайно ж, нам необхідно сміятися. Якби ми не сміялися, то, певно, усі б вимерли за рік. Просто суть у тому, що твої тенісні матчі не смішні – і мене вони не смішать.

Ден звелів доньці *заспокоїтися й не брати в голову*. Джим порадив своїй сестрі прийняти *протиконфліктну пігулку*, яку Фергюсон тут-таки доповнив *протипігульною пігулкою*, а мати Фергюсона спитала в Емі, чи не *турбує її що-небудь*, – на це питання Емі відреагувала тим, що опустила погляд на свою серветку й почала жувати нижню губу, і от з тієї миті до самого закінчення обіду Фергюсон уже не вимовив ні слова. Після гарбузового пирога всі вони пішли в кухню разом мити посуд, чистити каструлі й сковорідки, а відтак Ден і Джим попрямували до вітальні дивитися теленовини та результати футбольних матчів у День подяки, а Емі й мати Фергюсона сіли разом за кухонним столом, як і передбачав Фергюсон, аби *серйозно й щиро поговорити* про те, що саме тривожить Емі (поза сумнівом – Майкл Моріс). Був початок сьомої години. Фергюсон піднявся потелефонувати в головній спальні – то був єдиний апарат у домі, котрий надав би йому можливість розмовляти так, щоб його ніхто не чув. У минулі вихідні Еві сказала йому, що День подяки відзначатиме з Капланами – парою, що жила з нею по сусідству, вони були її найкращими друзями в усьому кварталі, але на той малоймовірний випадок, що вечірка в них закінчиться раніше, він спершу потелефонував їй додому. Відповіді не було. Це означало, що треба телефонувати Капланам, що, своєю чергою, змусить його довго спілкуватися з котрим-небудь членом родини Капланів, котрому випадє зняти трубку, або з Джорджем, або з Ненсі, або ж із ким-небудь з їхніх дітей студентського віку, Бобом чи Еллен, всі вони були друзями Фергюсона, з усіма він був лише радий порозмовляти, та в той конкретний вечір йому хотілося чути лише Еві.

Деякі найкращі його спогади про дорослішання асоціювалися з домішкою Капланів, де на зібраннях вечорами по п'ятницях і суботах за всі роки в старших класах він бував неодноразово – у тій двоповерховій, деформованій дерев'яній конструкції, набитій тисячами зайвих книг із букіністичної крамниці Джорджа, часто разом із Даною, а також часто із Майком Лоубом та Емі, і на більшості таких вечорів була присутня невелика група осіб з дванадцяти чи шістнадцяти, незвичайна суміш дорослих і підлітків, ще більш незвичайна суміш білих і чорних підлітків, але та частина Іст-Оранджу до того часу була більш-менш порівну чорною й білою, а оскільки Каплани та Еві Монро посідали ліві позиції проти-бомби-за-інтеграцію, без грошей і без будь-яких намірів утекти, а також тому, що всі, хто приходив до них, були не досить кмітливими, щоб жартувати на тему імені Джорджа й називати його Людиною, Котрої Не Існує (посилання на фальшиве ім'я, котре дали Кері Грантові в «У північ через північний захід» – ДЖОРДЖ КАПЛАН), Фергюсон іноді думав, що цей дім – останній оплот тверезого глузду у всій Америці загалом.

Трубку підняв Боб – для Фергюсона це було добре, оскільки Боб був найбільш небагатослівним з усіх Капланів, і зазвичай переймався чотирма речами одночасно, а тому після короткої бесіди про плюси й мінуси коледжу та *клятого гр'єбаного бардака у В'єтнамі* (за словами Боба) трубку передали Еві.

Що сталося, Арчі? – запитала вона.

Нічого. Я просто хочу вас побачити.

Приблизно через десять хвилин подадуть десерт. Заскакуй у автівку і приїжджай.

Лише вас. Наодинці.

Щось не так?

Та ні. Раптова тяга до повітря. На Емі знову напала її чергова велика примха, хлопці розмовляють про футбол, а я прагну вас бачити.

Звучить мило, *прагну*.

Гадаю, це слово я раніше ніколи в житті не вживав.

У Ненсі болить голова, а Джорджа, схоже, валить з ніг грип, тому сумніваюся, що наш захід тут сильно затягнеться. Приблизно через годину я повинна бути вдома.

То ви не проти?

Ні, звичайно. Мені б дуже хотілося з тобою побачитися.

Гаразд. Тоді я буду у вас через годину.

Не було таємницею, що вони подобалися одне одному, що вісімнадцятирічний Фергюсон і тридцятидворічна Еві Монро вже давно перейшли межі формальностей між вчителем і учнем, прийнятих у класі. Тепер вони були друзями, добрими друзями, ймовірно – найкращі друзі, проте разом з їхньою дружбою з обидвох сторін мав місце ще й фізичний потяг, що дедалі більше зростав, це залишалося секретом від усіх, спершу – навіть від них самих, непрохані похитливі думки, котрі ні він, ні вона не були готові втілювати в життя через острах чи сором'язливість, але відтак розслаблення спричинив один зайвий скотч у четвер увечері, в середині серпня, і від однієї миті до наступної пригасле полум'я взаємного потягу спалахнуло шаленим нападом обіймів на дивані в нижній вітальні, любовною грою, – котру в розпалі милування перервав дзвінок у двері, – подія, примітна не лише через їхню жагучість, а й тому, що відбулася вона посеред періоду Еда, хоча й ближче до кінця періоду Еда, а тепер, коли Еда більше немає, і Дани Розенблум більше немає, а Селія Федерман – усього лише вимисел на далекому обрії, а ні Фергюсон, ні Еві не чіпали нікого іншого довше, ніж їм обом хотілося би згадувати, схоже, стало неминучим, що того прохолодного вечора Дня подяки їм захочеться знову помацати один одного. Цього разу алкоголю й не треба було. Несподіване вжиття Фергюсоном слова *прагну* заштовхнуло їх назад у спогади про вечерю в серпневий вечір, коли те, що вони почали, залишилося незакінченим, і от тому, коли Фергюсон прибув до Евіної половини двохсімейного будинку на Ворингтон-плейс, вони піднялися до спальні, поступово зняли з себе увесь одяг і влаштували довгу, щасливу ніч, нарешті закінчивши те, що почали раніше.

Це було всерйоз. Не одноразова примха, про котру можна забути зранку, – початок чогось, перший крок із багатьох, що стануть наступними. Фергюсонові було байдуже, що вона старша віком, йому було все одно, чи знає про них хто-небудь, йому було наплювати на те, що скажуть люди. Як би *непристоїно* не було тридцятидворічній жінці плутатися з вісімнадцятирічним хлопчиськом, закон з цього приводу не міг вдіяти нічого, оскільки Фергюсон уже перевалив за вік згоди, і вони діяли легітимно й були цілковито недоторкані. Якщо суспільство і вважало те, чим вони займалися, неправильним, то хай би суспільство й надалі на них дивилося й мовчало собі в хусточку.

Справа була не лише в сексі, хоча й секс становив більшу частину – стільки ж для досі нестарої Еві, скільки й для позбавленого сексу Фергюсона, котрий ходив усюди з постійним стояком, властивим усім молодим людям, і йому все було мало, вони удвох опинилися в пастці необхідності загортатися один в одного та сплітатися руками й ногами в шалених натисках плотського забуття, квітчастий, нестримний секс, що спустошував їх начисто, і вони хапали ротами повітря, – або ж тривалі, повільні збудження від дотиків шкіри, якомога м'якше й обережніше, очікування миті, коли вже несила чекати, щедрість усього цього, почергові насолода й насилля цього, а оскільки еротична історія Фергюсона обмежувалася досі лише однією постільною партнеркою, стрункою, легкокостною Даною з маленькими грудьми та вузькими бедрами, то Еві, крупніша та більш істотна, являла собою для нього новий різновид жіночності, котра спершу й збуджувала, й дивувала, а відтак – дивувала знову, оскільки дивним у сексі було все. Це – насамперед, проте цим справа ніяким чином не обмежувалася. Зчеплення тіл. Тіла, що здіймаються догори і в'ялі, теплі тіла й гарячі, тіла сідниць, вологі тіла, тіла з членами й пиздами, тіла ший і тіла пліч, тіла пальців і тіла пальпуючі, тіла рук і губ, тіла, що лижуться, і – завше й вічно – тіла лиць, їхніх облич, що дивляться одне на інше в постелі і поза нею, лице Еві не було гарним, ні, його не можна було навіть віддалено розцінювати як гарненьке ні

за якими стандартами, насильно введеними того року, – надто багато носа, рублена італійська фізіономія, в котрій забагато кутів, але ж якими очима вона на нього дивилася, жагучими карими очима, що впивалися просто в нього, ніколи не ховалися, не прикидалися, що за ними існує якесь почуття, якщо його там не було, і чарівність її двох передніх, злегка кривуватих зубів, від чого на обличчі в неї читався найлегший натяк на неправильний прикус і рот її ставав найсексуальнішим у всій Америці, а краще всього те, що Фергюсонові випало провести з нею ніч, що було б неможливо при Дані більше двох-трьох разів, а тепер так бувало щоразу, і надія прокинутися вранці поруч із Еві допомагала йому засинати найглибшим, блаженним сном, яким він коли-небудь спав.

Вони бачилися по вихідних – кожен вихідні в Нью-Йорку, доки його дід на початку квітня не повернувся з Флориди, і життя Фергюсона, і без того розколоте, тепер витрачалося на стрибки через дедалі ширшу порожнечу між студмістечком і містом, п'ять ночей на тиждень в одному місці, дві ночі на тиждень в іншому, домашня робота та заняття з ранку понеділка по ранок п'ятниці, а на Мулігена часу не залишалося, оскільки Фергюсон був стипендіатом Волта Вітмена, і зганьбитися йому не дозволялося ніяк, а тому вкрай необхідним було виконати всі зобов'язання перед Принстоном до того, як опівдні в п'ятницю поїхати до міста (завдання з читання, доповіді, підготовка до контрольних, обговорення Зенона й Геракліта разом з Говардом), і лише після всього він повертався до другої половини свого подвійного життя в Нью-Йорку, що означало Еві з тієї миті, коли та в п'ятницю дзвонила в двері між шостою й сьомою, Муліген – у ті п'ятничні години перед тим, як вона з'явиться, Муліген на чотири години вранці в суботу й неділю, відтак обід і – разом до міста, а потому – суботні вечори з його друзями чи її друзями, чи просто вони удвох у кіно, в театрі, на концерті або ж у квартирі катаються по ліжку, і друга половина їхніх усічених неділь, коли вони поверталися в тишу спальні після пізнього сніданку, розмовляли чи не розмовляли до чотирьох, п'яти чи шести, коли нарешті примушували себе вдягнутися, і Еві відвозила його на вокзал Пенн. То завше була найгірша частина – прощання, а після нього увечері в неділю потягом назад до Принстону. Скільки б раз він не здійснював цю подорож, він так до цього й не звик.

Вона була єдиною людиною, котра читала всі його оповідання, написані за останні три роки. Вона була єдиною, перед ким він відкрився з приводу нестерпних обмежень, які він наклав на себе після смерті Артї Федермана. Вона була єдиною, хто розумів усю глибину гіркоти, котру відчував він стосовно власного батька. Вона була єдиною, хто цілковито розумів усю природу хаосу, що кипіла в ньому, суперечливу суміш жорстких, безжальних суджень та шаленого презирства до американської зажерливості до великого долара в поєднанні із загальною м'якістю його духу, з його безмірною любов'ю до небайдужих йому людей, з його правильністю хорошого хлопчика та хиткою незграбністю в усьому, що стосувалося справ його власного серця. Еві знала його краще, ніж хто завгодно. Знала вона, до чого винятково дивним він був, проте наскільки захоплювало дух від того, яким нормальним він видавався, нібито був прибульцем, що тільки-но приземлився у своєму літаючому блюдці, сказала вона йому якось уночі ще в липні (ще до випадку з дверним дзвінком, вони тоді ще й не підозрювали, що в підсумку опиняться разом у ліжку), людиною з відкритого космосу, зодягнутою так само, як і будь-який землянин двадцятого століття, *найнебезпечнішим шпигуном у всесвіті*, і цю виключно дивну особистість дивним чином втішали її слова, оскільки саме так він і бажав про себе думати, і йому давало задоволення вважати, що вона єдина про це знає.

Проте вони не були такими хоробрими, як він від них очікував. Цілковито публічний підхід до того, чим вони займалися – та кому яка справа, – не діяв без певних винятків, адже стало швидко очевидним, що декого доведеться тримати в невіданні заради них самих – і заради Фергюсона, і Еві, природно, також. У випадку Фергюсона це означало його матір, а якщо його матір – то це означало й Дена, Емі та Джима. У випадку Еві це означало її матір у Бронксі, її брата з дружиною в Квінсі та її сестру з чоловіком у Манхеттені. Усі її родичі будуть *скан-*

далізовані, мовила Еві, і хоча Фергюсон не вважав, що його мати відреагує надміру сильно, вона напевне засмутиться, або стривожиться, або не зрозуміє, і з'ясовувати ситуацію з нею буде безглуздо, оскільки від усіх його виправдань вона, ймовірно, засумує ще більше, ще більше стривожиться і ще сильніше не зрозуміє. А от із друзями Еві в Манхеттені, навпаки, ніяких перешкод для повного викриття не існувало. Вони були художниками, джазовими музикантами й журналістами і всі достатньо досвідчені, щоб їм не було до цього ніякого діла. Те ж виявилось придатним і до зібрання нью-йоркських знайомих Фергюсона – їх було менше (з чого б так хвилюватися Рону Пірсону?), а от Ной ставав можливим каменем спотикання – в тому сенсі, що він був не просто другом, а й зведеним двоюрідним братом Фергюсона, і хоча мало ймовірним видавалося, що в Ноя виникне якась причина розводитися перед своїм батьком про інтимне життя кузена, завше існувала ймовірність того, що це якось ненароком вилетить у нього з рота, а Мілдред випадково підслухає з сусідньої кімнати, та цим йому доведеться ризикнути, вирішив Фергюсон, оскільки дружба Ноя була для нього надто важлива, і він достатньо довіряв Ноеві, аби розраховувати на його мовчання, якщо він попросить його мовчати, що Ной і виконав, погодився без вагань, як тільки його про це попрохали, і от коли юний Маркс підняв праву руку й урочисто пообіцяв *тримати хлібтало на замку* – тут-таки привітав Фергюсона з тим, що той викликав почуття у жінки, старшої за нього. Коли Фергюсон їх познайомив, Ной потиснув Еві руку й мовив: Нарешті знаменита місіс Монро. Арчі про вас розповідав багато років, і тепер я бачу чому. Деякі чоловіки нападають на Мерилін, хоча вона вже й не з нами, а для Арчі завше була тільки Евеліна, і хто ж дорікне йому, що він запав на вас?

А хто дорікне мені, що я запала на Арчі? – сказала Еві. Все цілком гарно вийшло, чи не так?

По двох тижнях після того вечора Еві розчинила двері своєї душі і впустила до неї Фергюсона.

То була ще одна субота, ще одна сприятлива субота посеред їхніх ще одних добрих вихідних у Нью-Йорку, і вони щойно повернулися до квартири на Західній П'ятдесят восьмій вулиці зі скромної вечері з деякими друзями-музикантами Еві. Зазвичай після своїх суботніх походеньок вони одразу йшли до спальні, однак тепер Еві взяла Фергюсона за руку і завела його до вітальні, сказавши, що їй із ним спершу треба про дещо поговорити, а тому вони всілися разом на тахту, Фергюсон запалив «Кемел», передав сигарету Еві, котра зробила одну затяжку й повернула Фергюсонові, а потім сказала: Зі мною щойно дещо сталося, Арчі.

Дещо важливе. Місячні в мене мали початися в понеділок, але не почалися. Майже весь час у мене все за графіком, та іноді бувають збої на день чи на півдня, тому я не надала цьому великого значення, гадаючи, що почнуться у вівторок, але й у вівторок нічого не відбулося. Винятково. Майже безпрецедентно. Страшенно цікаво. У минулому це була б мить, коли б я запанікувала, не розуміючи, вагітна я чи ні, почала би програвати в голові всілякі похмурі можливості, оскільки вагітніти мені не хотілося, – ну, або я, принаймні, вважала, що мені не хочеться, і, гадаю, два аборти це підтверджують: один на моєму другому курсі у Васарі, один приблизно через рік після того, як ми з Боббі одружилися. Однак тепер, і кажучи «тепер», я маю на увазі вівторок, чотири дні тому, коли місячні затрималися на два дні, уперше в житті я не тривожилася. Що, якщо я вагітна? – запитала я саму себе. Це матиме значення? Ні, відповіла я собі, значення це не матиме. Це буде збіса чудово. Ніколи в житті, Арчі, ніколи раніше в мене не було подібної думки, і я жодного разу не казала собі таких-от слів. Середа. Знову ніякої крові. Я не лише більше не тривожилася, я почувалася на вершині світу.

І? – спитав Фергюсон.

І в четвер усе закінчилося. З мене вилився весь світ, і досі кров хлище так, ніби мене в живіт ножом тикнули. У тому сенсі, ти ж сам це знаєш. Ти зі мною вчора спав.

Так, крові було багато. Більше, ніж звичайно. Не те щоб мене це схвилювало, звичайно.

Та й мене. Проте найголовніше от що, Арчі, зі мною щось відбулося. Я тепер інша. Ти впевнена?

Так, цілком. Я хочу дитини.

Фергюсон не одразу зрозумів, про що це вона каже, всю цю купу непояснених деталей і незручних питань на кшталт того, хто буде батьком цієї дитини, і як вона гадає стати матір'ю, не виходячи заміж, а якщо вона незаміжня і не живе з ким-небудь, то як вона й надалі викладатиме і буде матір'ю одночасно, якщо в неї не вистачить грошей платити няні чи бейбі-сіттеру?

Еві відкинула всі ці питання, влаштувавши йому коротку екскурсію по своєму внутрішньому життю, з великим упором на любовну й сексуальну частину цього життя, на хлопчиків і чоловіків, за котрими сохла в роки між дівочтвом і теперішнім часом, на добрі й погані рішення, які ухвалювала, на ефемерні пригоди й тривалі союзи, що в підсумку ні до чого не призвели, коли найгіршою помилкою стало її неможливо ранне заміжжя з Боббі Монро, що протягнулося аж два з половиною роки, і найдивнішим у всіх цих пристрастях, надіях та розчаруваннях, мовила Еві, було те, ніхто ніколи не робив її щасливішою, ніж він, її хлопчик-мужчина Арчі, її незамінимий Арчі, і вперше у своєму житті вона зараз із тим, кому, як вона відчуває, можна довіряти, з тим, кого вона може кохати, одночасно не страхаючись, що їй надають по руках за те, що кохає надто сильно чи надто багато. Ні, Арчі, сказала вона, ти не схожий на всіх інших.

Ти перший чоловік, котрий мене не боїться. Це, взагалі-то, чудова штука, і я намагаюся проживати її якомога повніше, адже глибоко всередині ти знаєш і я знаю, що це довго не триватиме.

Не триватиме? – спитав Фергюсон. – Як ти можеш таке говорити?

Тому, що не може. Бо не триватиме. Тому, що ти ще надто молодий, і рано чи пізно ми вже не годитимемося одне для одного.

Ось у чому вся суть, зміркував Фергюсон, – передчуття того часу, коли вони вже не будуть разом, того майбутнього часу, коли все, що відбувається зараз, зникне, і вони перетворяться на примар пам'яті, що живуть лише в головах один одного, в безтілесних істот без шкіри, чи кісток, чи сердець, і от саме тому вона думає тепер про немовлят і хоче собі такого ж – через нього, через її бажання, щоби батьком дитини став він, тим примарним батьком, котрий заповідає своє тіло її дитині і надалі житиме з нею вічно.

Сенс у цьому був. І знову-таки, взагалі ніякого сенсу в цьому не було.

Нічого термінового, сказала вона, і їй би не хотілося, щоб він про це думав занадто часто, просто тепер виникла така нагода, і є сенс заховати її куди-небудь у глибину їхніх голів і продовжувати жити, як раніше, і ні, вона зовсім не просить його брати на себе якусь відповідальність, йому навіть не доведеться підписувати свідоцтво про народження, якщо не захоче, це буде її клопіт, а не його, і слава богу, що жінкам не треба бути заміжніми, щоб родити дітей, сказала вона, а потім засміялася, випустила напругу гучним реготом людини, котра все для себе вже вирішила й більше нічого не боїться.

Вони продовжували, як і раніше. Єдина різниця тепер полягала в тому, що Еві свою діафрагму залишала вдома, а Фергюсон перестав купувати презервативи.

Його не турбувала думка про те, аби стати батьком, так само, як не турбувала думка про те, щоби стати чоловіком, коли він робив пропозицію Дані. Непокоїла його думка про те, що він може втратити Еві. Тепер, коли вона зробила цю песимістичну заяву про неминучий кінець їх як пари, він сповнився рішучості довести її неправоту. Проте якщо час доведе, що вона все ж мала рацію, то він наслідуватиме її приклад і спробує якомога більше взяти від того часу, що вони проводять разом, тим, щоб *жити якомога повніше*.

Ймовірно, він уже й мислив якось нечітко, проте Фергюсонові так не здавалося. Очі його розплющились, і світ довкола був переповнений.

Минали місяці.

Він написав двадцять четвертий розділ «Мандрів Мулігена» – звіт про виснажливу подорож Мулігена додому з країни, охопленої трьохсторонньої громадянською війною. Книга Фергюсона була закінчена, всі її сто тридцять одна сторінка, надруковані через два інтервали, та він не спав рукопис, як мав намір спочатку, а заліз у свої заощадження і потратився на неймовірну суму в сто п'ятдесят доларів – найняти професійну машиністку, аби та віддрукувала йому три примірники (оригінал і дві копії), котрі він відтак подарував Еві, Говардові й Ною. Всі вони завірили його, що їм сподобалося. Це Фергюсона заспокоїло, проте до того часу його вже нудило від Мулігена, і він мріяв про свій наступний проект, ризиковану спробу під назвою «Багрянний зошит».

Селію Федерман прийняли в Барнард і в УНІ, і восени вона мала намір починати навчання в Барнарді зі спеціалізацією по біології. Фергюсон надіслав їй букет білих троянд. Вони й далі час від часу спілкувалися по телефону, та після того, як у в їхніх життях виникли Брюс і Еві, субот у Нью-Йорку вони разом не проводили.

Говард і Фергюсон вирішили й далі жити разом до закінчення коледжу. Наступного року вони вже харчуватимуться в Клубі Вудро Вільсона – то був не обідній, а радше антиобідній клуб для студентів, котрим не хотілося вступати до жодного клубу. Там харчувалися деякі найрозумніші студенти. У затишній їдальні розташувалось столиків із двадцять, маленьких, кожен на чотири особи, а тому заклад являв собою щось на кшталт кафе-анти-кафе, і позитивного в ньому, поміж іншого, було те, що туди часто приходили викладачі, проводити після десерту неформальні бесіди. Говард і Фергюсон планували запросити туди Негла – обговорити один із своїх найулюбленіших фрагментів з Геракліта: *Без надії не знайдеш того, на що не сподіваєшся, оскільки воно стане недосяжним і недоступним.*

Ной повідомив йому, що має намір провести літо, працюючи над своїм давнім задумом екранізувати «Душевні шнурки» у вигляді чорно-білої короткометражки. Коли Фергюсон порадив йому не витратити час на цю дитячу нісенітницю, Ной відказав: «Пізно, Арчібалд, я вже написав сценарій, а шістнадцятиміліметрова камера вже взята напрокат за суму в нуль центів».

Джим сумнівався у своєму майбутньому на факультеті фізики Принстону і по багатьох місяцях *вагань і внутрішньої боротьби* більш-менш наважився кинути все після магістратури та піти викладати природничі науки в школу. Я не такий спец, яким вважав себе раніше, сказав він, і не бажаю тратити життя другосортним асистентом, працюючи в чий-небудь лабораторії. До того ж вони з його подругою Ненсі хотіли одружитися, а це означало, що йому доведеться знайти собі справжню роботу зі справжньою заробітною платою і стати повноправним членом реального світу. Фергюсон і Джим відклали свої плани дійти пішки до Кейп-Кода, та коли в квітні настали пасхальні канікули, вони здійснили піший перехід з Принстона на Вудхол-кресент, миль із тридцять п'ять по прямій на мапі, проте якщо за крокоміром Джима – то й більше сорока. Просто переконатися, що це їм під силу. Звичайно ж, того дня дощило, і, само собою, вони змогли до нитки до того часу, як зійшли на ганок будинку й подзвонили в двері.

Емі вступила до СДС і найшла собі нового друга – свого ровесника з Брандейса, котрий, як з'ясувалося, родом був із Ньюарка і також виявився чорношкірим. Лютер Бонд. Яке гарне ім'я, подумав Фергюсон, коли Емі повідомила його по телефону, а як же твій батько, спитав він, батько вже про це що-небудь знає? Ні, звичайно, відповіла Емі, ти насміхаєшся? Не турбуйся, сказав Фергюсон, Ден зовсім не такий, йому буде все одно. Емі хмикнула. Не розраховуй на це, мовила вона. І коли ж я із ним познайомлюсь? – спитав Фергюсон. Коли захочеш, сказала Емі, де завгодно, лише не на Вудхол-кресент.

Його дід повернувся з Флориди дуже засмаглим, набравши в районі талії ще з десяток фунтів, і з шаленим блиском в очах, від чого Фергюсон мимоволі замислився, що то за неподобства чинив там старий разом із лотофагами Сонячного штату. Слухати про це йому зовсім

не хотілося, це точно, а оскільки дід входив до списку рідні, яку слід було тримати в невіданні відносно їх роману з Еві, і ледь Бенджі Адлер повернувся до себе в нью-йоркську квартиру, їхня нью-йоркська ідилія завершилася. Західна П'ятдесят восьма вулиця тепер була недосяжною, а оскільки квартири на заміну ніде в місті в них не було, єдиним рішенням було махнути рукою на Нью-Йорк і проводити дні й ночі в напівдомі Еві в Іст-Оранджі. Звикнути до цього було важко. Більше ніяких п'єс, чи кіно, чи вечерь із друзями, лише вони удвох п'ятдесят безперервних годин кожні вихідні, та який ще вибір у них був? Вони поговорювали про те, щоб зняти маленьку квартирку-студію де-небудь в центрі міста, недороге місце, котре повернуло б їм місто і можна було не залежати від непулящих дідусів чи кого б то не було ще, проте навіть дешевих вони собі дозволити не могли.

Затримка місячних у грудні, а за нею – кровотеча як за годинником, у січні, лютому, березні й квітні. Еві сказала Фергюсонові, щоб він не думав про це *надто часто*, проте він підозрював, що сама вона думає про це значно частіше, ніж надто – разів по п'ятдесят-шістдесят на день, і після чотирьох місяців без запобігання, коли жоден сперматозоїд не причепився до яйцеклітини, коли в тілі у Еві не пустила коріння ніяка зигота, бластула чи зародок, вона вже почала виявляти ознаки роздратування. Фергюсон велів їй не турбуватися, таке частенько відбувається не зразу, і, щоби підкреслити свою думку, пригадав два довгих роки, які знадобилися його матері, щоб завагітніти ним. Він просто намагався допомогти, проте думка про ці *два роки* виявилася для Емі нестерпною, і вона заволатала у відповідь: Ти зовсім з глузду з'їхав, Арчі! З чого ти вирішив, що ми маємо ці *два роки*? Та в нас, може, й двох місяців немає!

Чотири дні потому вона вирушила до свого гінеколога на ретельне обстеження дітородних органів і здати аналіз крові, який би що-небудь повідомив їй і про інші частини тіла. Коли в четвер прийшли результати, вона потелефонувала Фергюсонові в Принстон та оголосила: Я здорова, як вісімнадцятирічне дівча.

А тому напрошувалося питання: Чи здоровий дев'ятнадцятирічний Фергюсон, як вісімнадцятирічний хлопчак?

Не може бути, що справа в мені, сказав він. Це просто неможливо.

І все ж Еві переконала його відвідати лікаря – просто *на всякий випадок*.

Фергюсон злякався. Думка про спроби зачати дитину у Еві в тілі, можливо, безглузда, визнав він перед самим собою, діяння нерозсудливої любові та хибно уявлюваної чоловічої гордості, що може призвести до яких завгодно нікчемних наслідків у кінцевому підсумку, та чи спроможуться чи ні вони з Еві завести разом дитину – його не це тепер непокоїло. На карту було поставлене його власне життя – його власне життя і власне майбутнє. З того часу, як він був малим хлопчиком, з тієї миті, коли його юне хлопчаче «я» осягнуло таємничий факт, що він – істота перехідна, котрій суджено вирости й стати мужчиною, він припускав, що одного разу стане й батьком, що рано чи пізно приведе на світ маленьких Фергюсонів, котрі виростуть і самі стануть чоловіками й жінками, таку мрію він завше приймав за належне – це майбутня реальність, оскільки світ так і збудований: з маленьких людей розвиваються великі люди, а ті, своєю чергою, приводять у світ іще маленьких людей, і ледь-ледь настільки подорослішаєш, аби змогти це робити – це й робиш. Навіть тепер, втомленим від життя дев'ятнадцятирічним філософом і лицарем невідомих книг, він і далі чекав цього з величезним задоволенням.

Ніколи дрочка не приносила так мало насолоди, як того дня, коли він прийшов у кабінет до доктора Бройлера на окраїні Принстону. Пролити сім'я в дезінфіковану чашечку, а потім схрестити пальці, щоб у цій слизі затанцювали вальс мільйони потенційних немовлят. Скільки п'яних матросів потанцює на вістрі булавки? Скільки булавок потрібно, щоб самому не розпатися на кусні?

Медсестра призначила йому повторний візит на наступний тиждень.

Коли він з'явився у призначений день, доктор Бройлер сказав: Давайте спробуємо ще раз, щоб уже напевне переконалися, що ми знаємо, на що дивимося.

Наступного тижня, коли Фергюсон прийшов до його кабінету вже третій раз, лікар Бройлер сказав, що такий стан вражає лише сім відсотків чоловічого населення, проте чисельність сперматозоїдів нижче нормальної може серйозно зашкодити чоловічій здатності зачати дитину, інакше кажучи – менше п'ятнадцяти мільйонів сперматозоїдів на мілілітр сперми чи загальним числом менше тридцяти дев'яти мільйонів на еякуляцію, а у Фергюсона показники значно нижчі навіть від цих.

Чи можна що-небудь із цим зробити? – спитав Фергюсон.

Ні, боюся, що ні, відповів доктор Бройлер.

Інакше кажучи, я стерильний.

У тому сенсі, що не зможете привести на світ дітей – так.

Фергюсонові пора було піти, але йому здалося, що його тіло раптом так отяжіло, і він розумів: зі стільця він встати не зможе. Він підняв погляд і змучено посміхнувся докторові Бройлеру, наче вибачаючись за те, що не здатен зрушити з місця.

Не хвилюйтеся, сказав лікар. У всіх інших відношеннях ви в бездоганній формі.

Його життя ледве почалося, сказав собі Фергюсон, його життя ще навіть не почалося, а найістотніша частина в ньому вже мертва.

Падіння дому Фергюсонів.

Ніхто, жоден інший за ним ніколи не послідує, ніхто ні тепер, ні коли б то не було ще, аж до закінчення часів.

Падіння до ранга примітки в «Книзі земного життя», людина, віднині відома як *Останній із Фергюсонів*.

6

6.1

Пізніше, точніше сказати – рік, і два, і три потому, коли б Фергюсон не оглядався і не думав про те, що відбулося між осінню 1966-го та випуском Емі на початку червня 1968-го, у його спогадах чільне місце посідали кілька подій, що чітко виділися, попри минулий час, а от багато інших, якщо не більшість, стерлося до тіней: ментальний живопис, складений із кількох ділянок, омитих сильним, прояснювальним світлом, а інші ділянки вкриті матовістю, аморфні фігури, що стоять у похмурих бурих кутках полотна, а там і сям – ляпки найчорнішого ніщо, зачорнена п'ятма чорного гуртожитського ліфту.

Троє інших, що ділили з ними блок – до прикладу, їх однокурсники Мелані, Фред і Сью в перший рік, Аліса, Алекс і Фред у другій, – в історії не грали ніякої ролі. Вони приходили і йшли собі, читали свої підручники й готували собі їжу, спали у себе в ліжках і віталися, коли вискакували вранці з ванної, та Фергюсон їх ледве помічав і з дня на день дуже важко пригадував їхні обличчя. Або моторошна дворічна програма з природничих наук, котру він нарешті взяв собі на другому році навчання – записався на курс, що знущально називався «Фізика для поетів», і пропускав майже всі заняття, а потім у шаленому поспіхові одних вихідних написав липову лабораторну з допомогою однієї з подруг Емі, математички з Барнарда, – зовсім не важливий захід. Навіть його рішення не входити до правління «Спектейтора» мало не надто багато ваги в нашій оповіді. Питання стояло про затрачений час, не більше того, відсутність інтересу тут ні до чого, та Фрідмен, Мальгауз, Бранч та інші витрачали на газету по п'ятдесят-шістдесят годин на тиждень, а це більше, ніж бажав витратити на неї Фергюсон. У жодного з членів правління не було подруги – на кохання не вистачало часу. Жоден із них не писав і не перекладав віршів – не було часу на літературу. Жоден із них успішно не виконував навчальні завдання – на навчання не було часу. Фергюсон уже вирішив не кидати журналістику після випуску з коледжу, але тепер йому потрібні були Емі, його поети та його семінари з Монтеня й Мільтона, а тому він пішов на компроміс – залишився в газеті репортером та асоційованим членом правління, всі ці роки багато писав у газету і раз на тиждень служив нічним випусковим редактором: для цього треба було з'являтися в редакцію у Ферріс-Бут-холі і складати заголовки до статей, котрі надрукують у завтрашньому ранковому випуску, готові статті відносити на четвертий поверх наборщику Анджело, забирати готові стовпці, виклеювати макет номера, а відтак близько двох годин ночі гнати на таксі до Брукліна, щоб віддати макет до типографії, котра друкувала двадцять тисяч примірників, а ті в розпал ранку доставлять у студентське містечко Колумбії. Фергюсонові подобалося брати участь у цьому процесі, проте ні це, ні його рішення не входило до правління, по суті, нічого не важили.

А важило ось що: в ті роки померли обидвоє його прабаб'яків, дідусь – у грудні 1966-го (серцевий напад), а бабуся – в грудні 1967-го (інсульт).

Також важила Шестиденна війна (червень 1967-го), та вона почалася й закінчилася надто швидко, щоб аж так важити, зате расові конфлікти, що вибухнули в Ньюарку наступного місяця і тривали довше війни на Близькому Сході, змінили все назавше. От його батьки відзначають перемогу крихітних, звитяжних євреїв над своїми циклопічними ворогами, а через хвилину крамницю Сема Браунштайна на Спрінгфілд-авеню вже громлять і грабують, а батьки Фергюсона складають намет і тікають до пустелі – їдуть не просто з Ньюарка, не просто залишають за спиною Нью-Джерсі, а до кінця року опиняються аж у південній Флориді.

Ще одна пляма світла на полотні: квітень 1968-го та вибух у Колумбії, революція в Колумбії, *вісім днів, котрі струснули світ*.

Усе інше світло на картині омивало лише Емі. Темрява над нею і під нею, темрява за нею, темрява по обидва боки від неї, але сама Емі огорнута світлом, світлом таким сильним, що вона в ньому майже невидима.

Осінь 1966-го. Емі, відвідавши півдесятка зборів СДС, взявши участь у триденному голодуванні на сходах бібліотеки Лоу на початку листопада на знак протесту проти вбивств у В'єтнамі, спробувавши донести свої аргументи у численних бесідах зі спільниками у Вест-Енді, «Угорській кондитерській» та «Коледж-Інні», поступово починала розчаровуватися. Вони мене не слухають, сказала вона Фергюсонові, коли вони удвох якось уночі чистили зуби перед тим, як лягати спати. Я встаю виступити, а вони всі дивляться в підлогу – або перебивають і не дають мені закінчити, або ж дають закінчити, а опісля самі нічого не кажуть, а потім, хвилин через п'ятнадцять, якийсь хлопець встає і промовляє точно те саме, що я щойно сказала, іноді навіть тими ж словами, і всі аплодують. Вони хамло, Арчі.

Усі?

Ні, не всі. Мої друзі з НКВ нормальні, хоча шкода, що вони мене не підтримують дужче, а от ті, хто з фракції ПР, – нестерпні. Особливо Майкл Лоуб, вожак цієї зграї. Повсякчас перебиває мене, перебиває вигуками, ображає. Він гадає, що жінки в русі мають готувати чоловікам каву чи роздавати листівки в дощові дні, а у всіх інших випадках нам слід тримати рот на замку.

Майкл Лоуб. Він ходив на пару занять зі мною. Ще один хлопчина з передмість Джерсі, як не шкода мені це визнавати. З тих самозваних геніїв, хто має відповідь на все. Містер Точка в картатій сорочці лісоруба. Зануда.

Найсмішніше, що він відвідував ту ж середню школу, що й Майкл Рудд. А тепер вони знову разом у СДС і ледь розмовляють один із одним.

Тому, що Марк ідеаліст, а Майк – фанатик.

Він гадає, що революція відбудеться в наступні п'ять років.

Це навряд чи.

Проблема в тому, що чоловіків більше, ніж жінок, разів у дванадцять. Нас надто мало, і нас легко ігнорувати.

Ну, а чому б не від'єднатися і не утворити свою групу?

Тобто кинути СДС?

Не треба нічого кидати. Просто припини ходити на збори.

І що?

І зробишся першим президентом Жінок Барнарду за мир і справедливість.

Оце думка.

Тобі не подобається?

Ми маргіналізуємося. Великі питання – це суціль питання університетського життя, національні питання, світові, і двадцять дівчисьок без ліфчиків, котрі почнуть ходити на демонстрації з антивоєнними гаслами, на їхнє вирішення не дуже вплинуть.

А якщо вас буде сотня?

Стільки в нас немає. Нам просто не вистачає людей, аби нас помітили. Добре це чи погано, та, мені здається, я в глухому куті.

Грудень 1966-го. Діда Фергюсона серцевий напад не лише прикінчив несподівано (його кардіограми були стабільними багато років, кров'яний тиск нормальний), та сама манера його кінця стала ганьбою для всіх у родині, соромище. Не те щоб його дружина чи доньки, зяті чи внук не знали про його потяг ганятися за спідницями, про його давню захопленість поза-шлюбними гострими відчуттями, проте ніхто з них і не підозрював, що сімдесятир'яохрічний Бенджі Адлер зайде так далеко, щоб винайняти квартиру для жінки удвічі з половиною

разів молодшої та утримувати її як свою постійну коханку на повній ставці. Діді Браєнт було всього тридцять чотири. У 1962 році її найняли секретаркою в «Гери, Адлер і Померанці», і потому, як вона пропрацювала в компанії вісім місяців, дід Фергюсона вирішив, що кохає її, вирішив, що, скільки б це не коштувало, він мусять нею володіти, і коли мила, гнучка уродженка Небраски Діді Браєнт повідомила йому, що готова віддатися у володіння, у вартість увійшли щомісячна орендна плата за двохкімнатну квартиру на Східній Шістдесят третій вулиці між Лексингтон і Парк, шістнадцять пар туфель, двадцять сім суконь, шість пальтечок, один браслет з діамантами, один золотий браслет, одна низка перлин, вісім пар сережок та один норковий палантин. Роман тривав близько трьох років (цілком щасливо, за словами Діді Браєнт), а відтак, морозного дня на початку грудня, в той час, коли Фергюсонів дід, за припущенням, працював у себе в конторі на Західній П'ятдесят сьомій вулиці, він дійшов до житла Діді на Східній Шістдесят третій, заліз до неї в ліжку, і тут-таки його вразив потужний інфаркт міокарду – прикінчив його саме тоді, коли він вивергав сперму в останній раз за своє сповнене подію, недбало організоване, переважно приємне життя. *La petite mort* і *la grande mort*⁴³ з інтервалом у десять секунд – кінчити й скінчитися лише за три коротких вдихання.

То була справді велика незручність, справа непроста. Діді, скам'яніла від жаху, притиснута вагою свого тілистого коханця, увіткнулася поглядом у його лису потилицю й кілька пасем волосся, що залишалися на скронях, пофарбовані на коричневий колір (о, марнославство старих), видряпалася з-під трупа, а потім викликала «швидку», котра перевезла її та закутане саваном тіло діда Фергюсона до лікарні Ленокс-Хіл, де о 3:52 пополудні Бенджамін Адлер був оголошений покійним по прибутті, а ще відтак бідній, шокованій Діді довелося телефонувати бабусі Фергюсона, котра й не відала про існування молодшої жінки, і казати їй, щоб негайно їхала до лікарні, тому що стався *нещасний випадок*.

Похорони обмежили безпосередньою родиною. Ні Гершів, ні Померанців не запрошували, жодних друзів, жодних ділових партнерів, навіть Фергюсонових двоюрідних бабцю з дідом із Каліфорнії (старшого брата Сола та його дружину-шотландку Марджорі). Скандал треба було зам'яти, а великомасштабний публічний захід став би надмірним випробуванням для бабусі, тому ховати діда на кладовище у Вудбриджі, Нью-Джерсі, поїхали всього вісім осіб: Фергюсон і його батьки, Емі, двоюрідна бабуся Перл, тітка Мілдред і дядько Генрі (що прилетіли з Берклі напередодні), а також бабуся Фергюсона. Послухали, як рабин читає кадиш, кинули землі на сосновий ящик у ямі, а потім повернулися до квартири на Західній П'ятдесят восьмій вулиці обідати, після чого перейшли до вітальні і розсередилися там трьома окремими групами, трьома роздільними розмовами, що затяглися аж дотемна: Емі на дивані з тіткою Мілдред і дядьком Генрі, батько Фергюсона та двоюрідна бабуся Перл у кріслах навпроти дивану, а сам Фергюсон – за столиком в алькові біля передніх вікон, разом із матір'ю й бабусею. Що бувало рідко, говорила переважно бабуся. По стількох роках, що вона просиділа мовчки, поки її чоловік не замовкав зі своїми нескінченними жартами та недолугими анекдотами, вона, схоже, скористалася своїм правом говорити за себе, і те, що вона казала в той день, вразило Фергюсона – не лише через те, що вражали самі її слова, а й тому, що вразливо було дізнаватися, як сильно він її усі ці роки недооцінював.

Першим дивовижним одкровенням було те, що вона зовсім ніяк не злилася на Діді Браєнт, котру описувала словами *ця гарненька дівчина в сльозах*. І до чого хоробрим було з її боку, казала бабуся, не втекти, як злодій уночі, як на її місці вчинила би більшість людей, ні, ця дівчина інша, вона залишалася в лікарняному вестибюлі, поки не з'явилася ДРУЖИНА, і її анітрохи не соромно було говорити про свій роман із Бенджі, чи про те, як він їй подобався, чи про те, як сумно те, що щойно трапилося. Фергюсонова бабуся не стала звинувачувати Діді в

⁴³ Маленька смерть до великої смерті (фр.).

смерті Бенджі, а пожаліла її й назвала *доброю людиною*, а трохи згодом, коли Діді не витримала й розплакалася (і це було друге, що вражало), вона їй сказала: *Не плач, любя. Я впевнена, він був з тобою щасливий, а мій Бенджі – людина, яка потребувала щастя.*

Щось героїчне пролунало в цій відповіді, як здалося Фергюсонові, якась така глибина людського розуміння, що перекидала все інше, що б він не думав про свою бабусю до того моменту, і коли вона трохи посовалася в кріслі і подивилася прямо на його матір, очі її вперше за весь той день сповнилися сльозами, і мить потому вона вже заговорила про те, про що ніхто з її покоління ніколи не говорив, просто й прямо стверджуючи, що вона підвела свого чоловіка, була йому поганою дружиною, бо фізична частина їхнього шлюбу її ніколи не цікавила, ставтеві зносини вона вважала болючими й неприємними, і після народження дівчат вона сказала Бенджі, що більше так не може, ну хіба час від часу надати йому послугу, і чого можна було очікувати, спитала вона в матері Фергюсона, звичайно ж, Бенджі ганявся за спідницями, у цієї людини були *невситимі апетити*, і як вона могла йому в цьому дорікати, якщо сама підвела його і так кепсько справлялася в постелі? У всіх інших відношеннях вона його любила, сорок сім років він був єдиним мужчиною в її житті, *і вже повір мені, Розо, я жодної хвилини не відчувала, що він не любить мене у відповідь.*

Червень 1967-го. Усе вперлося в гроші. Коли в кінці січня мати повідомила Фергюсонові, що його батько платить за навчання в Колумбії, за квартиру та їжу, за книги і ще дає на кишенькові витрати – кожні півроку одержує готівкою частки свого полісу страхування життя, Фергюсон зрозумів, що йому прийшла пора почати вкладати що-небудь побільше тих крихт мінімального окладу, що його він отримував минулого літа, працюючи продавцем у книжковій крамниці, що він зобов'язаний перед своїми батьками підсобити їм усіма можливими додатковими коштами, які лише здатен заробити, – у вигляді жести доброї волі, на знак подяки.

У Емі робота на літо вже вимальовувалася. На тому поминальному обіді в квартирі пра-батьків вона кілька годин проговорила з тіткою Мілдред і дядьком Генрі. Генрі був істориком, а Емі історію вивчала, а тому вони зійшлися на диво добре, і коли дядько Фергюсона розповів їй про проект, котрий він мав намір розпочати в червні (дослідження американського робітничого руху), Емі засипала його такою кількістю *цікавих запитань* (за словами самого Генрі), що раптом виявилось, що їй пропонують літню роботу наукового асистента. Робота, звичайно, була в Берклі, і от тепер, оскільки Емі поїде туди в кінці весняного семестру, звідси природно випливало, що Фергюсон вирушить із нею. Усю зиму і ранню весну вони розмовляли про це як про свою наступну велику *закордонну пригороду* – ще одну Францію, тільки цього разу вони подорожуватимуть власною країною. Потягом, літаком чи автобусом, ризикуючи не доїхати в старенькій «імпалі», на попутніх, чи підрядившись на якийсь перегін чужого авто до якогось-небудь-іншого міста, – такі їм уявлялися варіанти, і вся суть була в тому, щоб вибрати той, який би коштував найменше. І все ж було дуже важливо, щоб він знайшов собі в Берклі роботу раніше, ніж вони туди поїдуть, увесь цей задум залежав від того, щоб у нього була робота, бо він не міг собі дозволити даремно витрачати час на пошуки чого-небудь, коли вони туди вже прибудуть. Тітка Мілдред обіцяла допомогти, вона запевнювала його, що роботи всюди навалом, і ніяких проблем із цим не виникне, та коли в кінці березня він їй написав, а відтак написав ще раз у середині квітня, її відповіді були такі туманні, настільки позбавлені яких-небудь подробиць, що він майже упевнився в тому, що вона просто забула йому що-небудь підшукати, чи ще й не починала, а може, й не мала наміру нічого шукати, доки він не виїде в Каліфорнію. А потім у нього з'явилася можливість у Нью-Йорку – добра можливість, і попри розчарування, яке вона в ньому спричинила, він відчував, що не може від неї відмовитися, не ризикуючи взагалі залишитися без літньої роботи. Як не дивно, робота була майже ідентичною тій, котра дісталася Емі, від чого ситуація якимось чином ще більше погіршилася, начебто

його перетворили на козла розгрішення для чиєїсь збоченої манери видавати кепські анекдоти. Фергюсоновому викладачеві історії сучасної цивілізації у весняному семестрі замовили літопис Колумбії з моменту заснування університету до відзначення його двохсотлітньої річниці (з 1754-го по 1954-й), і він шукав собі наукового асистента, щоб той допоміг йому *відірвати книгу від землі*. Фергюсонові навіть не довелося подавати заяву на роботу. Ендрю Флемінг йому сам її запропонував, оскільки на нього справило глибоке враження те, як його двадцятилітній студент працює на заняттях і наскільки добре він здатен писати – не лише академічні праці, а й газетні статті, і переклади поезії. Фергюсонові лестили ці щедри зауваження, та справу вирішила зарплата – двісті доларів на тиждень (з університетського гранту), а це означало, що до початку осіннього семестру він зможе наскладати більше двох тисяч доларів, і ось так запросто в Каліфорнію він уже не збирався. Майже не мало значення, що п'ятдесятидвохрічний Флемінг усе своє життя був закоренилим холостяком і виявляв сильний інтерес до молодих людей. Фергюсон ніколи не сумнівався, що викладач у нього закоханий, – та був певен, що впорається з цим, і ніщо не заважало погодитися на цю роботу.

Він написав тітці Мілдред останній раз на початку травня, сподіваючись, що в Берклі щось нарешті підвернулося, і це дасть йому змогу відмовитися від усної угоди з Флемінгом, скріпленої рукостисканням, перед тим, як він почне працювати на нього, та два тижні проминули без відповіді, і коли він нарешті просадив купу грошей на міжміський дзвінок до Каліфорнії, тітка Мілдред заявила, що ніякого листа вона не отримувала. Фергюсон підозрював, що вона бреше, але своїх підозр висловити без доказів не міг, та й у будь-якому випадку яка різниця? Мілдред не свідомо саботувала його план, вона просто була ледачою, от і все, справу вона пустила на самоплив, а тепер було вже надто пізно щось виправляти, і його тітка, що колись так голубила свого одного-єдиного Арчі, серйозно підвела його.

Емі страждала. Фергюсон був у відчаї. Думка про те, що їм доведеться розпрощатися на два з половиною місяці була жахливою настільки, що навіть починати розмову про це ніяк не випадало, проте жоден із них не бачив виходу із ситуації. Емі сказала, що захоплюється ним – він *поводиться як дорослий* (хай навіть він усвідомлював, що вона трохи на нього сердиться), і хоча Фергюсонові й хотілося попросити її відмінити поїздку й залишитися в Нью-Йорку, він знав, що з його боку зробити це буде зухвало й неправильно, тому так і не попросив. П'ятого червня вибухнула Шестиденна війна, а через день потому, як вона закінчилася, Емі одна-однісінька рушила на Берклі. Батьки дали їй грошей на авіаквиток, і Фергюсон того ранку її відльоту вирушив із ними в аеропорт. Некомфортне, нещасливе прощання. Жодних сліз чи шикарних жестів, та довгі, похмурі обійми, що супроводжувалися обіцянками писати одне одному якомога частіше. Повернувшись до себе в кімнату на Західній 111-й вулиці, Фергюсон усівся на ліжку і впер погляд у стіну перед собою. У сусідній квартирі плакала дитина, він почув, як якийсь чоловік кричить комусь *блядь* на тротуарі п'ятьма поверхами нижче, і раптом Фергюсон усвідомив, що скоїв найгіршу помилку всього свого життя. Є робота чи немає роботи – треба було поїхати з нею і зіграти тим, що йому здадуть. Так же й треба жити, такого стрибучого життя він собі й бажав, *танцівного життя*, а от тепер віддав перевагу обов'язкові перед пригодами, відповідальності перед батьками – любові до Емі, і він ненавидів себе за власну обережність, за своє серце трудяги, що колупається в болоті. Гроші. Вічно ці гроші. Вічно цих грошей не вистачає. Уперше в житті йому стало цікаво, як це – народитися непристойно багатим.

Ще одне літо в спекотному Нью-Йорку з недоумкуватими та радіоприймачами, слухати, як хропе й пердить тимчасовий пожилиць у кімнаті Емі по сусідству, доки сам він лежатиме вночі в постелі, потіти, сорочки й шкарпетки пропотівають наскрізь ще до полудня, і ходити вулицями, стиснувши кулаки, що не година, то в них у районі тепер пограбування під загрозою ножа, чотирьох жінок згвалтували в ліфтах їхніх будівель, будь уважний, очі тримай відкритими та намагайся не дихати, коли проходиш повз сміттєвий бак. Довгі дні в копії Парфенона

на мільйон книг, що називаються Бібліотекою Батлера, робиш виписки про дореволюційну Колумбію, котра тоді називалася Кінгз-коледжем, та про умови життя в Нью-Йорку середини вісімнадцятого століття (вулицями бігають свині, повсюди кінський гній), про перший коледж штату, п'ятий коледж де б то не було в країні взагалі, Джон Джей, Александр Гамільтон, Гувернер Моріс, Роберт Лівінгстон, перший головний суддя Верховного суду, перший секретар Скарбниці, автор останнього варіанту Конституції США, член комітету п'яти, що створив перший чорновик Декларації незалежності. Батьки-засновники в молодості, в дитинстві, у віці немовляти, бігають вулицями разом зі свиньми й кінями, а відтак, по п'яти чи шести годинах у затхлому Батлері – передрукувати ці виписки для Флемінга, з котрим Фергюсон зустрічався двічі на тиждень у «Вест-Енді» з кондиційованим повітрям, завше там і ніколи не в кабінеті у Флемінга і не в його квартирі, бо, хоча добрий, люб'язний, глибоко інтелігентний історик і пальцем Фергюсона жодного разу не торкнувся, очі його не відривалися від Фергюсона, погляд повсякчас вишукував заохочення чи якоїсь-небудь відповідної реакції, і цього досить, відчував Фергюсон, оскільки Флемінг йому подобався, і він не міг не жаліти його.

Тим часом Емі перебувала в країні хіпі в трьох тисячах миль на захід, Емі була в Райському саду, Емі блукала по Телеграф-авеню Літом кохання, і Фергюсон читав і перерисовував її листи за кожного зручного випадку, аби й далі у його вухах лунав її голос, носив їх із собою до бібліотеки щоранку і приймав як пігулки проти нудьги кожного разу, коли робота загрожувала ввергнути його в кому, а листи, що він їх писав у відповідь, були легкими, швидкими й смішними, наскільки це в нього виходило, без усяких міркувань про війну, чи тухлого смороду на вулицях, чи жінок, згвалтованих у ліфтах, чи про той морок, що обволік собою його серце. *Схоже, що ти там проводиш найкращий час свого життя, писав він в одному з сорока двох листів, що надіслав їй того літа. А тут, у Нью-Йорку, я проводжу життя свого часу.*

Липень 1967-го. На думку Фергюсона, найсумнішим у цих сумних ньюаркських подіях було те, що їм ніщо не могло запобігти. На відміну від більшості великомасштабних подій, що відбувалися у світі, котрі теж могли б не відбутися, якщо би люди ясніше мислили (до прикладу, В'єтнам), Ньюарк був неминучим. Не до масштабів забитих двадцяти шести осіб, можливо, чи семи сотень поранених, чи п'ятнадцяти сотень заарештованих, чи дев'яти сотень розгромлених закладів чи зіпсованої власності на десять мільйонів доларів, та Ньюарк був тим місцем, де все відбувалося не так уже багато років, і шість днів насилля, що почалися двадцятим липня, стали логічним виходом із ситуації, впоратися з котрою можна було лише насиллям, не тим, так іншим. Те, що чорного таксиста на ймення Джон Сміт заарештували за те, що він незаконно перегнав поліцейське авто, а потім побили дубинками двоє білих полісменів, стало не стільки причиною, скільки наслідком. Якби то був не Сміт, на його місці опинився б який-небудь Джонс. А якби не Джонс, тог був би Браун, чи Вайт, чи Грей. Трапилося так, що ним виявився Сміт, і коли офіцери, що здійснили арешт, Джон Десімон та Віто Понтреллі потягли його до четвертої дільниці, серед мешканців великого багатоквартирного будинку через дорогу швидко рознеслися чутки, що Сміта вбили. Неправда, як пізніше виявилось, та глибша правда полягала в тому, що населення Ньюарку більше ніж на п'ятдесят відсотків було тепер чорним, і більшість цих двохсот двадцяти осіб були бідними. У Ньюарку – найвищий відсоток низькоякісного житла в країні, друге місце за рівнем злочинності, друге місце за рівнем дитячої смертності, а рівень безробіття – удвічі вище, ніж загалом у країні. Усе муніципальне керівництво було білим, департамент поліції складався з білих на дев'яносто відсотків, і майже всі контракти на будівництво діставалися підрядникам, що контролювалися мафією, яка віддячувала міським чиновникам, що їм допомагали, щедрими

відкатами і відмовлялися наймати чорних робітників, оскільки ті не входили в цілковито білі профспілки. Система настільки прогнила, що Міську ратушу часто називали Слямзаводом⁴⁴.

Колись Ньюарк був містечком, де люди щось робили, містечком фабрик і «синіх комірців», і в ньому вироблялося все на світі – від наручних годинників до порохотягів та свинцевих труб, від пляшок до пляшкових йоржиків і гудзиків, від розфасованого хліба до кексиків та італійської саямі довжиною у фут. А тепер будинки з гілок розвалювалися, фабрики позачинялися, а білий середній клас перебирався в передмістя. Батьки Фергюсона зробили це ще в 1950-му, і, наскільки він міг судити, були єдиними, хто потім повернувся, та Віквоїк був усе ж не цілком Ньюарком, то було єврейське селище на південно-західному краю уявного Ньюарку, і там все було благополучно від початку часів. Сімдесят тисяч євреїв в одному місці, чудовий парк на триста одинадцять акрів, влаштований Олмстедом, і середня школа, з котрої вийшло більше докторів філософії, ніж з будь-якої іншої середньої школи в країні.

Увечері дванадцятого Фергюсон пив пиво у «Вест-Енді», а коли повернувся до квартири саме в початку другої, у нього дзвонив телефон. Він зняв трубку і почув, як на іншому кінці дроту горлає його батько: Де ти в біса вештаєшся, Арчі? Ньюарк палає! Вони побили вітрини й грабують крамниці! Лягаві палять із гармат, а твоя мати на Спрінгфілд-авеню робить знімки для своєї чортової газети! Вулицю перекрили, сам я не можу туди пройти! Приїжджай додому, Арчі! Тим мені тут потрібен – і не забудь прихопити свою прес-карту!

Про те, щоб відправитися до центру й спіймати там автобус від терміналу Портоуправління, навіть думати було пізно, тому Фергюсон пригальмував на Бродвеї таксі та звелів водієві гнати – цю фразу він десятки разів чув у кіно, та жодного разу не вимовляв сам, і хоча поїздка обійшлася йому в тридцять чотири долари без двох, що були в нього в гаманці, до житлового будинку на Ван-Велсор-плейс він дістався менше ніж за годину. На щастя, на сусідніх вулицях було спокійно. Безлад почався в Центральному районі, а пізніше поширився на інші райони центру, проте Південний залишився незайманим. Ще більше заспокоювало те, що мати щойно повернулася додому, і заведений батько, що ледь не злетів з катушок, уже починав знову намацувати ці самі катушки.

Ніколи нічого подібного не бачила, сказала мати. «Коктейлі Молотова», випатрані крамниці, лягаві з пістолетами наготові, пожежі, повсюди знавіснілі люди носяться – чистий хаос.

Крамниці Сема більше немає, сказав його батько. Він годину тому телефонував і сказав, що нічого не залишилося. Безумні, дикі звірі, от хто вони такі. Уяви собі – спалювати власний район. Більшої дурні я не чув ніколи.

Я лягаю спати, оголосила його мати. Я вимоталася, а вранці зранку мені треба бути в «Леджері».

Більше не треба, Розо, сказав батько.

Чого більше не треба, Стенлі?

Більше ніякої фронтової фотографії.

Це моя робота. Я мушу її виконувати. Одна людина в цій сім'ї вже без роботи через сьогоднішню ніч, і нікуди не дінешся – працюватиму.

Тебе можуть вбити.

Не вб'ють. Мені здається, все вже майже закінчилося. Всі розходилися по домах, коли я йшла звідти. Вечірка згорнулася.

Ну, або вона так думала, і так гадали багато інших, навіть мер Г'ю Аддоніціо, котрий просто відмахнувся від безчинств, мовляв, усього-на-всього *кілька пляшок розбили*, та коли хвилювання наступного вечора почалися знову, мати Фергюсона вдруге вийшла з фотоапаратом на вулиці, і цього разу Фергюсон був із нею – прихопивши свої кореспондентські посвідчення як «Монклер Таймс», так і «Колумбія Спектатор» на той випадок, якщо його зупинить

⁴⁴ Виробництвом відходів. – Прим. перекл.

поліція і попросить показати документи. Батько провів увесь день із Семом Браунштайном в його розгромленій крамниці спортивних товарів – оцінював збитки, забивав те, що колись було вітринами, листами фанери, вишукуючи те небагато, що поки що залишалося, і він досі не повернувся від Сема, коли Фергюсон із матір'ю після заходу сонця попрямували до Спрінгфілд-авеню. Батько гадав, що Фергюсон тут для того, щоб захищати свою мати, та, на думку Фергюсона, він був тут тому, що хотів бути тут, оскільки мати його не потребувала захисту, поки виконувала свою роботу – робила знімки, а виконувала вона її з належним спокоєм та дисципліновано, здавалося йому, так зібрано й зосереджено на своїх діях, що згодом Фергюсон усвідомив, що це вона його захищає. Того вечора в Центральному районі зібрався великий загін журналістів і фотографів, люди з ньюаркських газет, з журналу «Лайф», з «Таймсу» та «Ньюсвіку», з «А. П. Рейтерз», з підпільної преси, чорної преси, бригади радіо й телебачення, і всі вони в більшості трималися однією купою, спостерігаючи, як уздовж Спрінгфілд-авеню котиться вал метушні. Спостерігати таке було тривожно, і Фергюсон відверто зізнався собі, що нервує, часом йому навіть страшно, та він був також збудженим і враженим, зовсім не готовим до вибухової енергії, котра закипала уздовж вулиці, до цієї суміші розпаленої емоції та безрозсудного руху, що, здавалося, сплавляють злість і радість в таке почуття, якого він ніде і ніколи раніше не бачив, нове почуття, котрому ще належало дати ім'я, і не тільки воно було схибнутим, як назвав його батько, воно й дурним не було, оскільки чорна юрба систематично накидалася на ті заклади, котрими володіли білі люди, з них багато – білі євреї, і водночас щадили ті, якими володіли чорні, вітрини, на котрих було написані слова «брат по духу», і от тим самим вони повідомляли білій людині, що на нього дивляться як на ворожого загарбника, і йому пора валити з їхньої країни. Не те щоб Фергюсон вважав це доброю думкою, але таке хоча б мало якийсь сенс.

І знову бунт поступово зійшов нанівець, і знову всі розійшлися по домівках, і цього разу здавалося, що все закінчилося назавше, друга ніч двохдобового загулу руйнації та анархічного визволення, та от чого ніхто не знав у знавіснілому натовпі – що о двадцять хвилин на третю мер ввів гвардію та поліцію штату Нью-Джерсі. До світанку містом покотилися танки гвардійців, п'ять тисяч важко озброєних солдатів займали позиції на вулицях Центрального району, і на наступних три дні до Ньюарку ввійшла В'єтнамська війна, оскільки хоч жоден в'єтконговець і не називав Мохамеда Алі негритосом, чорне населення Ньюарку тепер перетворили на в'єтконговців.

Мер Г'ю Аддоніціо: «Це злочинне повстання людей, що стверджують, наче ненавидять білу людину, хоча насправді вони ненавидять Америку».

КПП з колючим дротом. О десятій вечора – комендантська година для машин, до одинадцятої щоб нікого на вулицях уже не було. Мародерство припинилося, і збудження перших двох ночей переросло в міську війну, натуральні бойові дії, де зброєю служили гвинтівки, автомати й полум'я. Білого капітана пожежної охорони на ймення Майкл Моран, тридцяти восьми років, батька шістьох дітей, застрелили, коли він стояв на драбині, розслідуючи сигнал пожежної тривоги на Централ-авеню, і з того моменту гвардія й поліція штату виходили з припущення, що все місто кишить чорними снайперами, що засіли на дахах і ціляться в будь-якого білого, котрий потрапить їм на очі. Те, що двадцять чотири з двадцяти шести осіб, убитих тими днями, виявилися чорними, схоже, спростовувало таке припущення, та воно дозволило гвардії й поліції розстріляти тринадцять тисяч патронів, цілячи прямо у вікна квартири на другому поверсі, де проживала жінка на ймення Ребекка Браун, до прикладу, і вбити її, як це описував «Стар-Леджер», «шквалом куль», чи всадити ще двадцять три кулі в тіло Джиммі Рутледжа, чи підстрілити двадцятичотирирічного Біллі Фурра за злочин, який полягав у тому, що він узяв холодну газовану воду з уже розграбованого гастроному і віддав її спраглому фотографові з журналу «Лайф».

При цьому мати Фергюсона робила все можливе, щоб і далі знімати, проте їй доводилося працювати і вночі – фотографувати танки, солдатів і тепер уже розгромлені підприємства чорних по всьому Центральному районі, сотні знімків, що документували всі аспекти сутичок, що їх вона вважала значущими, а оскільки батько Фергюсона увігнав себе в паніку стосовно безпеки Рози, він тепер наполягав на тому, щоби всюди її супроводжувати, куди б вона не прямувала, і всі ті три дні з такого рішення впливало те, що він сидів з нею на задньому сидінні старої «імпали», а Фергюсон катав батьків по всьому місті, а відтак, із наближенням комендантської години, завозив катушки непроявленої плівки у будівлю редакції «Стар-Леджеру», після чого повертався у квартиру на спокійній Ван-Велсор-плейс. Крізь жах тих днів захват Фергюсона матір'ю усе зростав. Щоб сорокап'ятирічна жінка, котра все життя була портретисткою в ательє, а в журналістиці почала працювати, знімаючи прийоми в відповідь садах передмість, могла вирішити робити те, що вона робила зараз, вражало його як одне із найбільш неймовірних людських перетворень, які він будь-коли спостерігав. От що служило йому єдиною втіхою, оскільки від усього іншого у той період його нудило, душі його було гірко, його вивертало навиворіт, нудило від світу, в котрому він жив, і легше не ставало від того, що його батько щовечора бісився через *них*, клятих *шварцес*, того, як вони ненавидять *нас*, євреїв, і це кінець усьому, заявляв він, він ненавидітиме їх у відповідь віки вічні, з цієї миті й далі, поки не настане той день, коли він помре, і от під час такої тиради Фергюсонові стало так гидко, що він не витримав і звелів батькові заткатися, чого раніше ніколи в житті собі не дозволяв.

Війська вивели сімнадцятого, і до того часу, як останній танк залишив місто, війна завершилася.

Все інше також закінчилося, принаймні – для євреїв Віквоїку, котрі, здавалося, поділяли погляди батька Фергюсона на те, що відбулося, і протягом шести наступних місяців майже жодної родини в районі більше не залишилося, декотрі перебралися в найближчий Елізабет, інші вирушили до передмістя округів Есекс і Моріс, і в районі, що був раніше цілковито єврейським, не стало жодного єврея. Як дивно, що більшість батьків і прабабків чорних мешканців Ньюарку прибули сюди з Півдня в часи Великої міграції між війнами, а от тепер, оскільки фотознімки безладів, котрі зробила його мати, залишили певний слід у світі, і їй запропонували нову роботу в «Майямі Геральді», його батьки помінялися місцями з їх чорними сусідами й самі прямували на південь.

Жахливо було дивитися їм услід.

Осінь 1967-го. Щось у сонячному світлі, чи світлі зірок, чи в промінні місяця в Каліфорнії висвітлювало волосся Емі й затемнило колір її шкіри, і вона повернулася до Нью-Йорку з бровами й віями блідішими, світлішими, а її щоки, руки й ноги випромінювали смаглявіше сяйво, золотисто-буре, кольору щойно спеченого кексу чи скибки теплого, намащеного тосту. Фергюсонові хотілося її з'їсти. По двох із половиною мук celibату йому вічно було мало її, а оскільки й вона усе літо голодувала, граючи роль, як вона висловилася, черниці без поблажок, то перебувала в надзвичайно легкозбудженому стані, готова була давати йому стільки ж, скільки він був готовий давати їй, і Фергюсон, що розумів тепер, що успадкував значну частину, якщо не всі невиситимі апетити свого діда, готовий був віддавати їй усе, що в ньому було, чим і займався, і Емі займалася тим самим, і три днів поспіль тому, як вона повернулася до квартири на Західній 111-й вулиці, вона утворила табір на двоспальному ліжку в себе в кімнаті, і вони заново знайомилися з тією невідомою силою, що утримувала їх разом.

І все ж дещо змінилося, і не все це Фергюсонові припало до смаку. Для початку, Емі закохалася в Каліфорнію чи, принаймні, в ту частину Каліфорнії, що була Районом Затоки, і дівчина, котрій раніше було зовсім не під силу залишити Нью-Йорк, тепер діяльно роздумувала, чи не подати їй документи в юридичний інститут у Берклі наступного року. Справа не в юриспруденції. Фергюсон був цілком і повністю за те, щоб вона стала юристом, це вони вже багато

разів обговорювали в минулому, адвокатом бідняків, юристом-активістом, така професія дозволить їй принести світові більше користі, ніж організацією антивоєнних демонстрацій чи страйків квартиронаймачів проти зажерливих, безвідповідальних власників житла, оскільки війна неминуче колись закінчиться (сподівалася вона), і значно більше задоволення в тому, щоб засадити зажерливих домовласників до в'язниці, аніж благодати їх увімкнути опалення чи винищити пацюків, чи здерти свинцеву фарбу. Само собою, стати юристом, але Каліфорнія, про що це вона? Хіба вона не пам'ятає, що на наступний рік він ще буде в Нью-Йорку? Розлука на ціле літо й без того кепська, проте увесь рік у розлуці – він від цього з глузду з'їде. І звідки вона взяла, що йому захочеться їхати за нею до Каліфорнії після закінчення навчання? Невже вона не може піти в розумний юридичний інститут, типу Колумбії, чи УНІ, чи Фордаму, і залишитися з ним у квартирі? Навіщо все так, блядь, ускладнювати?

Арчі, Арчі, не захоплюйся. Це поки що абстрактні міркування.

Мене вражає, що ти про таке взагалі замислилася.

Ти не знаєш, як воно там. Після двох тижнів я перестала думати про Нью-Йорк і була рада не думати про нього. Таке відчуття, що я там удома.

Раніше ти не так казала. Нью-Йорк – *саме те*, пам'ятаєш?

Мені було шістнадцять, коли я так говорила, і я ще не побувала в Берклі чи Сан-Франциско. А тепер, літньою двадцятирічною жінкою, я передумала. Нью-Йорк – смердюча діра.

Згоден. Але не цілком. Ми завжди можемо переїхати в інший район.

Північна Каліфорнія – найпрекрасніше місце в Америці. Там гарно, як у Франції, Арчі. Не вір мені на слово, якщо не хочеш. Сам подивись.

Я зараз нібито зайнятий.

Різдяні свята. Можемо з'їздити туди на зимових канікулах.

Прекрасно. Але навіть якщо я зрозумію, що це найкраще місце на світі, проблеми це однаково не вирішать.

Якої проблеми?

Проблеми річної розлуки.

Переживемо. Буде не так важко.

Я витерпів найсамотніше, найубогіше літо в своєму житті. Було важко, Емі, дуже важко, так важко, що я ледве зумів витримати. Цілий рік мене, ймовірно, знищить.

Гаразд, важко. Проте я також гадаю, що це нам корисно. Бути одному, спати одному, скучати один за одним і писати листи – мені здається, це зміцнило б нас як пару.

Ха.

Я ж справді кохаю тебе, Арчі.

Я знаю, що кохаєш. Та іноді мені здається, що своє майбутнє ти любиш більше думки бути зі мною.

Грудень 1967-го. Тієї зими вони так і не дісталися до Каліфорнії, бо померла бабуся Фергюсона – померла від чогось на кшталт такого ж раптового внутрішнього вибуху, котрий прикінчив його діда роком раніше, і поїздки довелося скасувати заради відвідання ще однієї похоронної церемонії у Вудбриджі, Нью-Джерсі. Відтак прийшов лихоманковий тиждень, коли численні руки взяли участь у розпорядженні бабусиним майном та в очищенні її квартири, що слід було завершити в рекордний час, оскільки батьки Фергюсона вже були на грані переїзду до Флориди, тому всі напружилися і вклали сили, щоб допомогти, Фергюсон – само собою, але й також Емі, якій у підсумку випало найбільше за всіх трудів, і Ненсі Соломон з чоловіком Максом, і Боббі Джордж, котрого звільнили з армії, і він повернувся до Монклера і приводив себе у форму перед весняними тренуваннями, і навіть Діді Браєнт, що завела дружбу з бабусяю Фергюсона після дідової смерті – вона за нею тужила так само сильно, як і колись за ним (ну хто в тверезому глузді взагалі коли-небудь стверджуватиме, що в житті є якийсь сенс?), а матері

Фергюсона потрібна була будь-яка допомога, тому що вона була так засумована, проливала того тижня більше сліз, ніж загальна сума нею пролитого при Фергюсоні з його дитинства по нинішній час, та й сам Фергюсон відчував, як його охоплює потужний сум, не просто тому, що він втратив бабусю, що саме по собі було горем, а й ще через те, що йому страшенно не подобалося бачити, що відбувається з квартирою, – повільне розбирання кімнат, де один предмет за іншим загортався в газети і складався в картонні коробки, все, що було частиною його життя ще з тих часів, як він і не пам'ятав себе живим, зношені дрібні цяцьки, з якими він грав, повзаючи дитиною навкарачках, бабусині слоники зі слонової кістки і бегемот із зеленого скла, пожовтіла кружевна серветка під телефоном у сінях, дідусеві люльки і пусті хумідори, куди він любив пхати свого носа, щоб глибше вдихнути їдкі тютюнові аромати, позostalі після давно зниклих сигар, все тепер пішло, все навіки пропало, а найгірше – те, що бабуся мала намір їхати разом з його батьками до Флориди та вселятися з ними до нової квартири в Майямі-Біч, і нехай вона навіть стверджувала, начебто з нетерпінням цього чекає (Прійди мене навідати, Арчі, і ми підемо поспідаємо у «Вулфіс» на Колінз-авеню, візьмемо там по омлету з копченою лососиною й цибулею), він підозрював, що думка полишити цю квартиру по стількох роках викликала в неї жах, і, можливо, вона сама наклікала на себе інсульт, тому що просто не могла звикнути з цією думкою.

Саме тоді гроші були останнім, про що Фергюсон замислювався, він, хто рідко припиняв думати про гроші й турбуватися через них у повсякденній течії власного життя, знехтував подумати над питаннями спадщини та фінансових підсумків, що витікають з чиеїсь кончини, проте дід його за свої довгі роки в компанії «Герш, Адлер і Померанц» заробляв значні суми, і хай навіть вагомі порції цих сум були розтрачені на Діди Браент та її попередниць, бабусі Фергюсона у спадщину після смерті чоловіка дісталася більше півмільйона доларів, і от тепер, коли вона померла, ці кошти перейшли до двох її дочок, Мілдред і Розі, кожній – по половині згідно з умовами заповіту, і щойно були сплачені податки на спадщину, тітка й мати Фергюсона обидві стали на двісті тисяч доларів багатшими, ніж були до того, до смертельного удару, що вразив їхню матір. Двісті тисяч доларів! То була настільки неймовірна сума, що Фергюсон розреготався, коли мати в кінці січня потелефонувала йому з цією новиною з Флориди, а потім зареготав ще гучніше, коли вона оголосила, що половина її половини відійде йому.

Ми з твоїм батьком усе це продумали дуже ретельно, мовила вона, і гадаємо, що так буде справедливо, якщо і ти тепер що-небудь отримаєш. Цифра, на котрій ми зупинилися, – двадцять тисяч. Решту вісімдесят ми від твого імені вкладаємо, тому, якщо й коли-небудь ти опинишся в такій ситуації, що тобі будуть потрібні кошти, вісімдесят уже перетворяться на більше, ніж вісімдесят. Ти вже дорослий хлопчик, Арчі, і ми прикинули, що двадцяти тобі саме вистачить завершити три останні семестри коледжу, і ще залишиться славний запас для початку твого так званого справжнього життя, подушка у шість чи вісім тисяч доларів, котра дасть тобі змогу влаштуватися на таку роботу, якої ти справді захочеш, а не на ту, котру, як тобі здасться, ти зобов'язаний вибрати, тому що тобі відчайдушно потрібні гроші. Крім того, так буде легше й нам, старим у Майямі-Біч. Твоєму батькові не треба буде більше думати про плату за навчання, все стане простіше для всіх нас, і віднині ти сам собі будеш господарем.

Що я зробив, щоб таке заслужити? – запитав Фергюсон.

Нічого. А що я зробила, щоб самій заслужити ці гроші? Нічого. Так воно просто все влаштоване,

Арчі. Люди вмирають, а світ і далі живе, і що ми в силах зробити, щоб виручити одне одного, ну, то й робимо, правда?

Січень 1968-го. Оскільки Емі була такою людиною, котра, зважившись, ніколи не відступалася, вона твердо стояла на своєму – і відіслала заяву в юридичний у Берклі, а оскільки Фергюсон знав, що вона туди неминуче потрапить, і вирішить їхати, щойно її приймуть, хай

навіть приймуть її і в Колумбію, і до Гарварду, він спробував втішатися тим, що думав про гроші, котрі дозволять йому їздити до Каліфорнії та недовго навідувати її там, а іноді затримуватися й подовше, якщо вона не побажає повертатися до Нью-Йорка на Різдво і / або весняні канікули, і от так, можливо, він спроможеться пережити цей рік і не відчувати себе розчавленим її відсутністю, а от раніше, до грошей, цілком ніякої надії в нього не було.

Окрім цього, цікаве в грошах було от ще що: настільки мало вони впливали на зовнішні обставини його життя. Він трохи менше тепер вагався, купуючи ті книги й диски, котрі йому хотілося купити, скоріше міняв зношений одяг та взуття з дещо більшою готовністю, ніж у минулому, і коли б йому не хотілося зробити Емі сюрприз чи подарунок (переважно квіти, але ще й книги, диски й сережки), він міг піддаватися пориву, не замислюючись. А крім цього, змінилося небагато. Він і далі ходив на заняття і писав статті для «Спектейтора», перекладав французькі вірші й часто заглядав у свої звичні недорогі місця – «Вест-Енд», «Зелене дерево», «Повно горіхів», – та всередині, десь у глибині підтопленої розумової камери, в котрій Фергюсон жив один у безмовному зв'язку із власною свідомістю, дещо одне тепер дуже змінилося. На рахунок в Першому національному міському банку, на розі Західної 110-ї вулиці та Бродвею, у нього були тисячі доларів, і просто знати, що вони там є, навіть якщо його не охоплює бажання їх витратити, звільняло від необхідності думати про гроші по сімсот сорок шість разів на день, що, в підсумку, було так само кепсько, якщо не гірше, ніж мати недостатньо грошей, оскільки ті думки були нестерпними і навіть вбивчими, і не думати про те більше – благословення. От у чому полягала істинна перевага володіння грошима перед їх відсутністю, вирішив він, – не те, що можеш придбати на них більше речей, а те, що тобі більше не треба носитися з цим пекельним мисленнєвим пузирем над головою.

Початок 1968-го. Фергюсон розглядав ситуацію як послідовність концентричних кіл. Зовнішнє коло – війна і все, що до неї прилягало: американські солдати у В'єтнамі, їхні супротивники з Півночі й Півдня (В'єтконг), Хо Ші Мін, уряд у Сайгоні, Ліндон Джонсон та його кабінет, міжнародна політика США з часів закінчення Другої світової війни, підрахунок втрат, напад, палаючі села, серця й уми, ескалація, притишення, шанований мир. Друге коло становило Америку, двісті мільйонів на внутрішньому фронті: преса (газети, журнали, радіо, телебачення), антивоєнний рух, провоєнний рух, рух «Чорна влада», контркультурний рух (хіпі та йіпі, марихуана й ЛСД, рок-н-ролл, підпільна преса, «Комікси Зап», «Веселі пустуни», «Єбіли»), Каски й публіка Люби-або-Вали, порожнє повітря, заповнене так званним проваллям поколінь між батьками середнього класу та їхніми дітьми, і величезна юрба безіменних громадян, котра стане в підсумку відомою як Мовчазна Більшість. Третє коло – Нью-Йорк, майже ідентичний другому колу, але прилеглий до Фергюсона безпосередньо, наочніше: лабораторія, сповнена зразками вищезгаданих суспільних течій, котрі Фергюсон міг сприймати безпосередньо власними очима, а не через фільтр написаних слів чи опублікованих зображень, увесь цей час враховуючи нюанси та особливості самого Нью-Йорку, котрий відрізнявся від усіх інших міст Сполучених Штатів, зокрема – через величезну прірву між багатими й бідними. Четверте коло – Колумбія, тимчасовий притулок Фергюсона, найближчий підручний світ, що оточував його та його однокашників, що охоплював їхню ділянку закладу, більше не відмежованого від світу зовні, бо стіни завалилися, і те, що зовні, стало тепер невіддільним від того, що всередині. П'яте коло – індивід, кожна окрема особистість у будь-якому з чотирьох інших кіл, та у випадку Фергюсона найбільше бралися до уваги ті індивіди, котрих він знав особисто, і вище за інших – всі друзі, з якими він ділив життя в Колумбії, а ще вище всіх цих інших, звичайно ж, індивід індивідів, точка в центрі найменшого з п'яти кіл, та особистість, котрою був він сам.

П'ять царин, п'ять окремих реальностей, але кожна пов'язана з іншими, а це означало, що коли щось відбувалося у зовнішньому колі (війна), вплив цього відчувався у всій Америці,

в Нью-Йорку, в Колумбії і у всіх до останньої точках у внутрішньому колі приватних, індивідуальних життів. До прикладу, коли навесні 1967-го військові дії загострилися, п'ятнадцятого квітня вулицями Нью-Йорка пройшли півмільйона людей – на знак осуду війни та із закликом до негайного виведення американських військ із В'єтнаму. По п'яти днях після цього в студмістечку Колумбії на північ від центру у Джон-Джей-холу зібралися триста членів СДС, щоб «поставити кілька питань» вербувальникам з морської піхоти, що встановили свої столики у вестибюлі, і на активістів накинулася банда качків і пацанів – флотських резервістів, що призвело до кривавої бійки з мордобоем та зламаними носами, котру довелося розганяти силами поліції. Наступного дня на подвір'ї Ван-Аму між Джон-Джеєм і Гамільтон-холом відбулася найбільша за останні тридцять років демонстрація в Колумбії, вісімсот членів і прибічників СДС протестували проти вербувальників морської піхоти у студмістечку, а п'ятсот морпіхівських прибічників, качків-крикунів шпурляли в них яйця через огорожу Південного поля, влаштувавши там власну контрдemonстрацію. І Фергюсон, і Емі обидвоє брали участь у цьому хаосі, вона – як дійова особа, а він – як свідок-репортер, і коли того вечора у «Вест-Енді» він виклав її свою теорію концентричних кіл, вона йому посміхнулася й сказала: Але, поза сумнівом, мій любий Голмсе, як це розумно.

Суть полягала в тому, що жодна сторона не була задоволена. Прибічники війни дедали більше драгувалися на нездатність Джонсона її завершити. Війна між тим і надалі росла, п'ять сотень тисяч солдатів, п'ятсот п'ятдесят тисяч, і що більше вона виростала, тим більше зовнішнє коло тиснуло на інші кола, притискаючи їх один до одного все тугіше, і вже зовсім скоро простори між ними стиснулися до вузьких проміжків повітря, від чого одиночкам, застряглим у центрі, ставало важко дихати, а коли людині важко дихати, вона починає панікувати, а паніка – вона споріднена з безумством, відчуттям того, що ти втрачаєш глузд, і зараз помреш, і до початку 1968 року Фергюсон уже почав думати, що з глузду з'їхали всі, стали безумцями, як ті психи, що голосно розмовляють самі з собою на Бродвеї, і сам він поступово став таким само безумним, як усі інші.

Потім, у ті перші місяці нового року, все пішло врознос. Штурмові атаки в'єтконговських командос-підричників на понад сотню південнов'єтнамських міст і селищ під час Тетського наступу тридцятого січня підтвердили, що Америка ніколи не виграє цю війну, хай навіть американські війська відбивалися і перемагали супротивника в кожному бою цього наступу, хай навіть вони вбили тридцять сім тисяч в'єтконговців у порівнянні зі втратами США в дві тисячі солдатів, а десятки тисяч інших в'єтконговських бійців були поранені або захоплені в полон, і півмільйона мирних південнов'єтнамців стали безпритульними біженцями. Послання американській публіці полягало в тому, що північнов'єтнамці не здадуться ніколи, вони продовжуватимуть боротьбу, доки не загине остання людина в їхній країні, а скільки ще американських солдатів знадобиться для того, щоб цю країну знищити, чи доведеться збільшити отих п'ятисот тисяч, що вже там, до мільйона, до двох мільйонів, до трьох мільйонів, і якщо так, то чи не буде знищення Північного В'єтнаму означати також і знищення Америки? Через два місяці Джонсон виступив по телебаченню та оголосив, що восени не висуватиметься на переобрання. То було визнання невдачі, свідчення того, що громадська підтримка війни розмилася такою мірою, що його політичні рішення тепер блокувалися, і Фергюсон, що захоплювався добрим Джонсоном та його Війною з бідністю, Законом про громадянські права та Законом про виборчі права і водночас зневажав поганого Джонсона та його В'єтнам, опинився у складному становищі: йому стало жаль президента Сполучених Штатів, принаймні – на хвилину чи дві, потрібні для того, щоб спробувати влізти в голову Ліндона Джонсона і пережити муку, котру, напевне, той відчував, вирішивши відмовитися від престолу, а потому Фергюсон зрадив: йому стало і радісно, й легко від того, що ЛДБ незабаром забереться.

По п'яти днів після цього в Мемфісі вчинили замах на Мартіна Лютера Кінга. Ще одна куля, випущена американським нікчемою, ще один удар по колективній нервовій системі, а відтак сотні тисяч людей вибігли на вулиці й почали бити шиби й підпалювати будівлі.

Сто двадцять вісім Ньюарків.

П'ять концентричних кіл злилися в один чорний диск.

Тепер він був пластинкою, і пісня, що він продовжував грати, – старий блюзовий номер під назвою «Так більше не можу, моя солодка, бо серце дуже болить».

Весна 1968-го (I). Емі тепер рідко бувала поруч. У Барнарді в неї почався останній семестр, а оскільки вона вже виконала всі академічні вимоги і їй майже вистачало балів для випуску, то навчальне навантаження за курсами в неї було тієї весни винятково легким, що давало їй змогу майже весь свій час витратити на політичну роботу в СДС. До цього найсерйознішим клопотом Фергюсона залишався її юридичний у Берклі (куди її прийняли на початку квітня, всього по кількох днях після вбивства Кінга в Мемфісі), але тепер він боявся втратити її ще до початку літа. За ті безумні місяці початку шістдесят восьмого її позиції набули жорстокості, вона все глибше поринала в радикальну войовничість та антикапіталістичний запал, і вже не могла підсміюватися над їх дрібними розбіжностями в думках, вона більше не розуміла, чому він з нею не у всьому погоджується.

Якщо ти приймаєш мій аналіз, якось сказала вона йому, то неминуче будеш змушений прийняти й мої висновки.

Ні, не буду. Відповів Фергюсон. Лише те, що проблема в капіталізмі, не означає, що СДС змусить капіталізм зникнути. Я намагаюся жити в реальному світі, Емі, а ти мрієш про те, чого ніколи не відбудеться.

Ось один приклад: Тепер, коли Джонсон відступив, на президентську номінацію від Демократичної партії висунулися і Юджин Маккарті, і Роберт Кеннеді. Фергюсона це чітко не захоплювало, і він не підтримував жодного з них, та уважно стежив за кампаніями обох – особливо Кеннеді, оскільки йому було ясно, що в Маккарті немає ані шансу – хай Фергюсон і ставився до нью-йоркського сенатора прохолодно, але відчував, що РФК – вибір кращий, ніж дискредитований Гамфрі, і будь-який демократ переважає Ніксона чи, що тривожило значно більше – Рональда Рейгана, губернатора майбутнього штату Емі, котрий був ще правіший, ніж Голдвотер. Не те, щоб Фергюсон перебував в якомусь особливому захваті від демократів, однак важливо відрізнити одне від іншого, казав він собі, важливо визнати, що в цьому недосконалості світі існує не лише погане, а й значно гірше. Емі тепер уже відмовлялася проводити такі розмежування. З її погляду, всі демократи однакові, кожен із них – *продажний ліберал*, і вона не бажала мати з ними нічого спільного, це вони відповідальні за В'єтнам та інші жахи, котрі Америка нав'язала решті світу, чума на них і на все, що вони собою втілюють, і якщо республіканцям випаде перемогти, що ж, може, воно й буде краще для країни на тривалому пробігу, тому що тоді Америка перетвориться на фашистську поліцейську державу, і люди з часом проти неї повстануть, так ніби ці люди не оберуть життя у фашистській поліцейській державі, якщо вона зачинить у каталажці таких антиамериканських радикалів, як вона.

Дівчина, що плакала через вбивство Джона Кеннеді в 1963-му, тепер розглядала його брата Роберта як знаряддя капіталістичного гніту. Фергюсон був цілком готовий відмахнутися від подібних заяв як від надлишку ідеологічного ентузіазму, та до початку квітня і сам він став піддаватися нападкам, і політичне раптом перетворилося на особисте, надто особисте, надто багато в цьому було про них самих, а не про ідеї, що їх вони обговорювали. Фергюсон задавався питанням, чи не заграє Емі потай із ким-небудь зі своїх побратимів по СДС, чи не досліджує вона зі своєю подружкою по Барнарді Патсі Даган таїнства сапфічного кохання (про Патсі в ті дні вона розповідала багато), або ж чи не роздратована вона ним і далі за те, що він відмовився їхати з нею до Каліфорнії минулого літа. Ні, це неможливо, усвідомив він,

жодна з цих можливостей навіть віддалено не можлива, бо не в характері Емі було чинити щось за його спиною, а якщо вона в когось іншого й закохалася, то розповіла б йому про це, якщо ж вона на нього, як і раніше, злоститься за минуле літо, то злість ця навряд чи свідома, оскільки з тією справою вже багато місяців покінчено і все забуто, а за місяці, що минули з того часу, у них було безліч хороших разів разом, не кажучи вже про те, до чого прекрасною була вона в ті сумні дні тому, як вмерла його бабуся, підставляла плече його майже взагалі позбавленій руху матері та влаштувала очищення квартири зі швидкістю й точністю фастболу Сенді Куфакса. З того часу, проте, щось відбулося, і якщо жодна зі звичних причин не викликала цього, також видавалося неможливим, що воно спричинене дурнуватими розбіжностями поглядів на політику. Вони з Емі повсякчас не погоджувалися одне з одним. Одним із задоволенням життя з нею було те, наскільки вони один з одним не згоджувалися і все ж продовжували кохати одне одного, попри все інше. Бо вони завше вели за ідеї, і ніколи – через самих себе, і ось тепер Емі почала на нього накидатися тому, що його ідеї не зчіплялися з її ідеями, тому що він не поривався стрибати слідом за нею в революційний вулкан і, отже, перетворився на відсталого реакційного ліберала, песиміста, насмішника, на осередок ганьби (що означало, як він припускав, що йому надто подобається Джейс і всяка літературщина), на зіваку, дилетанта, закоренілого ретрограда та купу лайна.

З погляду Фергюсона, все це зводилося до єдиної різниці по суті: Емі – віруюча, а він – агностик.

Якось увечері, коли вона допізна засиділася з друзями – поза сумнівом, сперечалася з Майклом Лоубом в кабінці «Вест-Енду» чи задумувала разом із Патсі Даган, як їм збільшити жіноче членство в СДС, Фергюсон заліз у постіль в кімнаті Емі, в ту саму постіль, де він спав майже всі два останніх роки, і оскільки того вечора дуже втопився, заснув ще до того, як Емі повернулася. Коли вранці він прокинувся, Емі в ліжку поруч із ним не було, і коли він обстежив прим'ятість її подушки, то дійшов висновку, що додому Емі не поверталася, а провела ніч десь в іншому місці. Друге місце виявилось постіллю Фергюсона в сусідній кімнаті, і коли він туди зайшов за чистою парою шкарпеток і свіжою білизною, скрип паркету її розбудив.

Що ти тут робиш? – запитав Фергюсон.

Мені захотілося поспати одній, відказала вона.

Он як?

Добре було для різноманітності поспати одній.

Та невже?

Так, дуже добре. Гадаю, якийсь час нам варто так і чинити, Арчі. Ти в себе в постелі, а я в себе. Можна вважати, що нам треба остигнути.

Якщо бажаєш. Хоча в останній час, поки ми спали разом в одній постелі, надто тепло якось не було.

Дякую, Арчі.

На здоров'я, Емі.

Цим почався так званий період остигання. Наступні шість ночей Фергюсон та Емі спали поодиноці у власних постелях, у власних кімнатах, і жоден із них не був певен, чи дійшли вони кінця чи всього лише роблять паузу, а зранку сьомого дня, двадцять третього квітня, усього за кілька годин до того, як вони вибралися зі своїх роздільних ліжок і роздільно вийшли з квартири, почалася революція.

Весна 1968-го (II). Чотирнадцятого березня Фергюсон і його товариші по «Спектейтору» обрали Роберта Фрідмена своїм новим головним редактором, того ж дня Емі та її товариші по СДС проголосували за Марка Рудда як свого нового голову, і обидві організації змінилися миттєво. Газета й надалі повідомляла новини, як це робила завжди, та редакційні статті в ній стали жорсткіші й відвертіші, і Фергюсонові подобалося, що тепер у них відкрито висвіт-

люються В'єтнам, чорно-білі стосунки та роль Колумбії в затягуванні війни – часто заторкувалися навіть задержувати, як питання політики й переконань. У «Студентів за демократичне суспільство» зсув у тактиці відбувся ще більш радикально. Національне керівництво закликала перейти від «протесту до опору», і в Колумбії контингент так званого «Розсудливого загону» змінився на більш бойовичу «Фракцію акцій». У минулому році метою була освіта й поінформованість, вони здійснили неслівний жест – підійшли до морпихівських вербувальників «поставити декілька питань», – а от тепер метою стало провокувати, заважати, розгойдувати все якомога частіше.

Через тиждень потому, як Рудд посів місце голови, директор нью-йоркської штаб-квартири Служби вибіркового військового обов'язку полковник Пол Б. Акст з'явився в містечко Колумбії зробити доповідь про нещодавні зміни в призовному законодавстві. Зібралось сто п'ятдесят осіб, і щойно Акст вийшов розпочати бесіду (приземкуватий чоловік, масивний, у повній військовій формі), в глибині залу здійнялася метушня. Декілька студентів, одягнутих у солдатське хакі, заграли на дудках і барабанах «Янкі-Дудл-Денді», а інші почали розмахувати іграшковою зброєю. Начебто рефлексивно вискочила банда качків – присмирювати, запобігати й виганяти тошнотів, – і поки всезагальна увага відволікала безлад на задах, хтось устав і шпурнув в обличчя полковникові Аксту лимонну меренгу. Як і у всіх якісних фільмах, попадання було прямим. До того часу, коли публіка знову повернулася до сцени, таємниче відчинилися бічні двері, і меренговий метальник зі спільником зникли.

Того вечора Емі повідомила Фергюсонові, що кондитерським командо був член СДС, імпортований із Берклі, а його спільником – не хто інший, як Марк Рудд. Фергюсона це дуже розвеселило. Полковника лише шкода, подумав він, але ж йому не завдали ніяких збитків, особливо з огляду на ту велетенську шкоду, якої завдає війна, і яка ж це майстерна вийшла капость. «Розсудливому загонові» й у сні б не приснилося відмочити подібний жарт (надто вже легковажно), а от «Фракція акцій» вочевидь була не проти скористатися легковажністю як інструментом підкріплення політичних аргументів. Адміністрація, звичайно, розлютилася, пообіцявши покарати пустуна «на повну котушку», якщо виявиться, що він не студент Колумбії, і відрахувати його, якщо виявиться, що студент, однак тиждень потому університет опинився перед лицем значно серйознішої загрози, ніж лимонні меренги, і винуватця так ніколи й не спіймали.

На тій ранній стадії драми СДС зосереджували зусилля на двох принципових питаннях: Інституті Оборонної аналітики (ІОА) й забороні демонстрацій і / або пікетування всередині університетських будівель – на новій політиці, запровадженій президентом Грейсоном Кірком ще восени. ІОА був організований Пентагоном у 1956 році як засіб залучення допомоги вчених урядові в розробці зброї, але ніхто не усвідомлював зв'язку Колумбії з цією програмою до 1967 року, коли на бібліотечних полицях два члени СДС виявили документи, що стосувалися членства Колумбії в ІОА: там налічувалося всього дванадцять університетів, і тепер, коли комітети викладачів у Принстоні й Чикаго рекомендували керівникам своїх шкіл вийти з програми, студенти й викладачі Колумбії теж почали просити свій університет вчинити так само, хоча Кірк і був членом правління останні дев'ять років, але як не відчувати відразу від того, що дослідження ІОА призвели до розробки таких хімічних гербіцидів, як агент «Орандж», що його використовували для дефоліації джунглів В'єтнаму, чи того, що кривава тактика «килимних бомбардувань» стала результатом роботи ІОА в розробці заходів з придушення повстань? Інакше кажучи, Колумбія брала участь у війні, університет *запаскудив собі руки* (як часто висловлювалася Емі), і єдиним розумним заходом тут було змусити його припинити цю діяльність. Не те, щоб на цьому припинилася війна, та переконати Колумбію відкликати своє членство в цій організації означало б маленьку перемогу після стількох великих і дрібних поразок. Що ж до заборони внутрішніх демонстрацій, то студенти стверджували, що, згідно з Першою

поправкою, це порушення прав, неконституційний акт проти принципів свободи слова, а тому постанова Кірка недійсна.

Останні кілька тижнів СДС розповсюджували в студмістечку петицію, де вимагали виходу Колумбії з ЮА, і тепер, коли вже п'ятнадцять сотень викладачів і студентів підписали її (серед них – Фергюсон та Емі), СДС вирішили розібратися з обидвома питаннями єдиною акцією двадцять сьомого березня, через тиждень по вже забутій капості з кидком тістечка. Група з сотні студентів увійшла до Бібліотеки Лоу, будівлю під білим куполом, вибудованим за зразком римського Пантеону, що слугувала університетським адміністративним центром, і порушила заборону на внутрішнє пікетування й демонстрації, несучи з собою плакати зі словами «ЮА МУСИТЬ ПІТИ!». Серед протестувальників була Емі, Фергюсон був присутній як свідок-репортер, і десь із півгодини студенти блукали коридорами, скандуючи гасла (один – через мегафон), після чого всі піднялися на другий поверх і піднесли петицію високопоставленому університетському чиновникові, котрий запевнив їх, що передасть її президентові Кірку. Після цього група залишила будівлю, а наступного дня шестеро з них були піддані заходам дисциплінарного стягнення: список очолював Рудд разом з чотирма іншими членами правління СДС, всього шестеро з сотні учасників, тому що, як пояснив один декан, тільки їх зуміли опізнати. Наступних два тижні «шестірка ЮА» відмовлялася зустрічатися з деканом, а така зустріч входила до стандартного протоколу дисциплінарних стягнень (приватна бесіда супроводжувалася тим, що вважалося справедливим покаранням – як майже у всіх «кенгурових судах»), і замість цього наполягала, щоб їх судили на відкритому слуханні. Декан відреагував повідомленням, що їх усіх виключать, якщо вони не з'являться до нього в кабінет. Двадцять другого квітня вони нарешті прийшли на зустріч із ним, та відмовилися обговорювати свою участь в демонстрації проти ЮА. Після виходу з кабінету їх усіх піддали дисциплінарній пробації.

Тим часом убили Мартіна Лютера Кінга. Гарлем здійснив те саме, що роком раніше вчинив Ньюарк, та Ліндсей був не Аддоніціо й не став викликати Національну гвардію чи поліцію штату, щоб ті стріляли в демонстрантів, і поки Гарлем, нижче по схилу від Колумбії, горів, безумство і в без того безумній атмосфері на Морнінгсайд-Хайтс розжарилося до такої межі, що Фергюсон тепер відчував: усе перетворилося на повноформатне гарячкове марення. Дев'ятого квітня університет на день зачинився, аби вшанувати пам'ять Кінга. Призначили лише один захід – меморіальне служіння в каплиці Св. Павла неподалік від самого центру студентського містечка, котра привабила юрбу в одинадцять сотень осіб, – і саме тоді, коли віце-президент університету Дейвід Трумен уже зібрався проголошувати від імені адміністрації поминальне слово, зі свого місця в одному з передніх рядів устав студент у костюмі і при краватці та повільно пішов до кафедри. Марк Рудд – знову. Мікрофон тут-таки вимкнули.

Без папірця, без звукопідсилення, не знаючи, скільки людей здатні його почути, Рудд звернувся до зібрання приглушено. «Доктор Трумен і президент Кірк чинять моральне глумлення над пам'яттю доктора Кінга, – сказав він. – Як може керівництво університету поминати людину, котра загинула, намагаючись об'єднати в спілку сміттярів, коли ці самі керівники багато років опиралися об'єднанню в спілку власних чорних і пуерторіканських працівників університету? Як ці люди можуть вшановувати того, хто боровся за людську гідність, тоді як вони самі крадуть землю в людей Гарлема? І як ці адміністратори можуть підносити людину, що проповідувала ненасильницьку громадянську непокору, якщо вони самі піддають власних студентів дисциплінарним стягненням за мирний протест?» На мить він замовк, а відтак повторив те, з чого почав: «Доктор Трумен і президент Кірк чинять моральну наругу над пам'яттю доктора Кінга. Отже, ми протестуватимемо проти такої непристойності». І після цього, разом із тридцятьма чи сорока співбратами-демонстрантами (як чорними, так і білими, як студентами, так і не-студентами), Рудд вийшов з каплиці. Фергюсон, що сидів в одному з середніх

рядів, безмовно аплодував тому, що щойно відбулося. Чудово, Марк, казав він собі, і браво за те, що тобі вистачило мужності встати й сказати все це.

До замаху на Мартіна Лютера Кінга існувала одна організація (СДС) і два питання (ЮА та дисципліна), котрі рухали в студмістечку політичну діяльність лівого крила. Тепер з'явилася друга група (САТ) і виникло третє питання (спортзал), – і за два тижні до поминання Кінга – великомасштабна подія, котрої ніхто не чекав, котре навіть уявити собі ніхто не міг, почала відбуватися так несподівано й неймовірно, як зазвичай і відбуваються великі події.

На одній ділянці землі в Гарлемі, у крадіжці якої Рудд звинуватив Колумбію, мав будуватися спортзал Колумбії, відомий також під альтернативним найменуванням: «Жим Кроу»: у цьому випадку то була ділянка громадської землі, небезпечений, занедбаний Морнінгсайд-парк, куди білі ніколи не ходили, стрімке кам'янисте урвище із засохлими деревами, що починалося зверху від Колумбія-вілі і закінчувалося внизу, в Гарлем-вілі. Ніхто не сперевався – заклад потребував нового спортзалу. Баскетбольна команда Колумбії щойно виграла чемпіонат Ліги плюща, вона вступила до турніру НССА номером четвертим у країні, а нинішньому спортзалові вже виповнилося більше шістдесяти років, він був надто малим, надто зношеним, уже не придатним, проте угода, котру адміністрація спромоглася укласти з міською владою в кінці п'ятдесятих та початку шістдесятих, була безпрецедентною. Два акри землі віддавалися в оренду університетові за номінальну суму в три тисячі доларів на рік, і Колумбія тим самим ставала першим приватним навчальним закладом в історії Нью-Йорку, котрий відгороджував би собі щось на громадській землі для власного приватного користування. Унизу, на гарлемському краю парка, буде збудований задній вхід для місцевої громади, що вів би в окремий спортзал усередині спортзалу, що охоплюватиме дванадцять з половиною відсотків загального простору. Під тиском з боку місцевих активістів Колумбія погодилася збільшити гарлемську частку до п'ятнадцяти відсотків – з плавальним басейном і роздягальнями на додачу. Коли в грудні 1967 року до Нью-Йорка на зустріч із місцевою громадськістю прибув голова СКНД Г. Рап Браун і сказав: «Якщо побудують перший поверх – висадіть його в повітря. Якщо потай з'являться вночі та побудують три поверхи – спаліть їх. А якщо спорудять дев'ять – він ваш. Займайте його, і, може, ми пускатимемо їх сюди на вихідних». 19 лютого 1968 року Колумбія розпочала роботи – розчистила майданчик для будови. Наступного дня до Морнінгсайд-парку прийшло двадцять осіб і своїми тілами загородили шлях бульдозерам і самоскидам, щоб роботи на будмайданчику припинилися. Арештували шістьох студентів Колумбії та шістьох місцевих мешканців, а тиждень потому, коли протестувати проти будівництва спортзалу зібрався натовп у сто п'ятдесят осіб, арештували ще дванадцятьох студентів Колумбії. Ніхто з них не був членом СДС. До цього часу спортзал не стояв на порядку денному СДС, а тепер, коли адміністрація відмовлялася переглядати свої плани чи навіть обговорювати питання про їх перегляд, він швидко опинився на цьому порядку денному – і не лише у СДС, а й у чорних у студмістечку.

У САТ (Студентському афротоваристві) налічувалася понад сотня членів, але до замаху на Кінга воно не брало участі ні в яких відкритих політичних акціях, а зосереджувалося на тому, як підвищити зарахування чорних до коледжу, і вело перемовини з деканами й завідувачами відділень про додавання курсів з чорної історії й культурі до студентської програми. Як і в будь-якому іншому елітарному коледжі Америки того часу, чорне населення Колумбії було мінімальним, таким рідкісним, що у Фергюсона було лише двоє чорних знайомих серед усіх його співучнів, двоє цих знайомих не були йому близькими друзями, що можна було сказати й про більшість його білих знайомих, у котрих теж не було близьких чорних друзів. Чорні студенти були ізольовані через свою чисельність та подвійно ізольовані тому, що тримались поодиночки, поза сумнівом – частково загублені й ображені в цьому білому анклаві традиції й влади, на них частіше дивилися як на чужаків, аніж ні, навіть чорні охоронці студмістечка, котрі їх зупиняли й просили показати документи, оскільки молоді люди з чорними обличчями

не могли бути студентами Колумбії, а значить, їм нема що тут робити. Після загибелі Кінга САТ обрало нове правління з радикальних вожаків, дехто – блискучі, дехто – сердиті, дехто й блискучі й сердиті водночас, та всі такі ж зухвалі, як Рудд, тобто їм вистачало впевненості в собі, щоб устати і звернутися до тисячі людей з такою ж легкістю, як ніби вони розмовляли з кимось одним, і от для них найбільшим питанням були стосунки Колумбії з Гарлемом, а це означало, що ЮА та дисципліною можуть опікуватися білі студенти, а от спортзал – це вже їхня справа.

Через два дні після поминальної служби по Кінгу Грейсон Кірк вирушив до Університету Вірджинії проголошувати промову на честь двохсотдвадцятьп'ятої річниці з дня народження Томаса Джеферсона (якими би бурхливими не були ті дні, безглуздя тоді вистачало понад міру), і там колишній політолог, що сидів у правліннях кількох корпорацій та фінансових інституцій, серед них – «Мобіль-Ойль», «Ай-Бі-Ем» та «Кон-Едісон» – президент Університету Колумбія, що змінив Двайта Ейзенгауера тому, як генерал залишив Колумбію, щоб стати президентом Сполучених Штатів, ось там Грейсон Кірк уперше виступив проти війни у В'єтнамі – не тому, що війна – це погано чи менш ніж шляхетно, сказав він, але через ті збитки, яких вона завдає удома, а відтак промовив фрази, котрі незабаром долетять до студмістечка Колумбії і піділлють ще частку бензину в полум'я, що вже почало там палати: «Наша молодь у тривожних масштабах, схоже, відкидає всі види авторитету, з якого б джерела ті не виходили, і ховається за бурхливим зародковим нігілізмом, чиею єдиною метою є руйнація. Я не знаю іншого такого часу в нашій історії, коли провалля між поколіннями було б ширше чи потенційно небезпечніше».

Двадцять другого квітня, того дня, коли «шестірка ЮА» була піддана умовному покаранню, СДС опублікували спецвипуск газети на чотирьох полосах під заголовком «До стінки!» – перед мітингом, призначеним на полудень наступного дня, котрий мав завершитися ще однією демонстрацією під дахом Бібліотеки Лоу, куди збиралися десятки чи сотні людей, щоб висловити свою підтримку «шестірці ЮА», порушивши те ж правило, що спричинило неприємності для самої шестірки. Одну статтю в номері написав Рудд – лист у вісімсот п'ятдесят слів, звернений до Грейсона Кірка у відповідь на його заяву, зроблені в університеті Вірджинії. Закінчувався він такими трьома короткими абзацами:

Грейсоне, сумніваюся, що ви зрозумієте що-небудь із написаного тут, оскільки ваші фантазії відключили вам мислення від світу в тому вигляді, в якому він існує насправді. Віце-президент Трумен стверджує, що суспільство загалом здорове; ви кажете, начебто війна у В'єтнамі випадковість, продиктована добрими намірами. Ми, молодь, котрої ви так правомочно побоюєтеся, кажемо, що суспільство хворе, а хвороба його – ви і ваш капіталізм.

Ви закликаєте до порядку й поваги до авторитету; ми закликаємо до справедливості, свободи й соціалізму.

Залишилося сказати лише одне. Можливо, вам це здасться нігілізмом, оскільки це – перший постріл у війні за визволення. Скористаюся словами Лероя Джонса, котрий, я певен, вам не дуже-то подобається: «До стінки, єбіла, це наліт!»

Фергюсон вжахнувся. Після красномовних слів, які Рудд промовив на поминанні Кінга, в цьому кепському тактичному промахові не було ніякого сенсу. Не можна було сказати, що за своєю суттю текст був позбавлений сильних сторін, однак тон його був нахабним, і якщо СДС намагалися наростити собі підтримку серед студентів, таке новеньких лише відштовхне. Стаття послужила прикладом того, як СДС розмовляють самі з собою, а не тягнуться до інших, Фергюсонові ж хотілося, щоб СДС перемогли, бо, всупереч певним застереженням про можливе й неможливе, Фергюсон переважно стояв за цю групу та вірив у її цілі, але мета шляхетна вимагала й шляхетного поведження своїх прибічників, чогось тоншого і стриманішого, ніж банальні образи й дешеві, хлопчачі випадки. Особливо шкода це було від того, що Фергюсонові Марк Рудд подобався. Вони приятелювали з їхнього першого курсу (земляки нью-джерсійці з

майже однаковим дитинством), і Марк поки що справляв добре враження як голова, створював таке враження, що Фергюсон навіть легковажно почав думати, нібито він і ніяких помилок скоїти не може, і от тепер, коли він схибив з цими своїми *Любими Грейсонами та єбілами*, Фергюсон відчував, що його підвели, що він застряг у незручному становищі проти тих, хто був «проти», а це надто одинока позиція для людини, котрий також проти тих, хто «за».

Як це не примітно, Емі з ним не сперечалася. Вони й надалі залишалися посеред свого двохпостільного періоду остигання і останні кілька днів бачилися нечасто, та коли Емі повернулася додому із зборів СДС увечері двадцять другого, у неї також було відчуття, що її підвели, – не просто через статтю, котра, як вона визнала, була й *брутальною, і дитячою*, а й тому, що у Феєрвезер-хол на останні збори в цьому навчальному році прийшло всього п'ятдесят-шістдесят осіб, тоді як більшість їхніх зустрічей в останні місяці збирали по двісті й більше людей, і вона тепер побоювалася, що СДС втрачають ґрунт під ногами, що майже всі п'яді землі, відвойовані з таким трудом, тепер втрачені, і завтра трапиться лихо, сказала вона, жалюгідний останній бій, котрий закінчиться невдачею, і СДС в Колумбії закриються назавше.

Вона помилялася.

Весна 1968-го (III). Ніколи раніше в анналах історії не. Ніколи раніше навіть думки не. Вихор, який усе ширшає, і всі раптом закружляли в ньому. Нободедді⁴⁵ скрутився від болі в животі. Хотспур підстрибує, форма з лев'ячим тілом та людською головою, ціла орда. Як хто, хто що, і всі раптом у нього запитують: Чому в твоїх законах повно темряви й сутінок? Центр не міг, усе не могло, орда не могла вчинити інакше, ніж учинила, та анархії не дарували звільнення, це світ звільнився хоча б на час, і так от розпочався найбільший, найтриваліший студентський протест в американській історії.

Близько тисячі того ранку. Дві третини проти, вони зібралися докола Сонячного годинника в центрі студмістечка, одна третина анти-проти стояла на сходах Лоу, нібито – захистити будівлю від штурму, але й також – бити й ламати, якщо до цього дійде. Уже оприлюднили попередження, і загроза мордобою вивела загін молоді професури, готовий розганяти, якщо стане необхідно. Для початку – промови, одна за іншою – звична права, програма СДС, але й САТ там теж було, перший об'єднаний політичний мітинг у Колумбії за всю історію, і коли на Сонячний годинник заліз новобраний президент САТ Ціцерон Вілсон, щоб звернутися до натовпу, він почав із того, що заговорив про Гарлем і спортзал, та через мить (Фергюсона вразило) він уже нападав на білих студентів. «Якщо бажаєте знати, про що вони говорять, – сказав він, маючи на увазі расистів, – підіть і погляньте на себе в дзеркало тому, що про чорних людей ви не знаєте нічого».

Емі, що стояла попереду, перебивши його, вигукнула: «А чому це ти гадаєш, що на вашому боці немає білих? Чому гадаєш, що ми у всьому цьому не разом? Ми твої брати й сестри, друже, і будемо в біса сильніші, якщо ви встанете з нами, коли ми з вами вже стоїмо».

Кепський початок. Слід зняти капелюха перед Емі за її репліку, та початок бурхливий, і сум'яття не затихало ще якийсь час. Лоу була неприступна. Двері заперли, і ніхто не бажав ламати їх чи починати сутичку з охоронцями. І знову до Сонячного годинника, прикрашеного написом «HORAM EXPECTA VENIET» (чекай часу – він прийде), але ж чи прийшов цей час насправді чи двадцять третє квітня розсипалося в одну невикористану нагоду? Ще один раунд промов, та все загальмувало, і енергія юрби випарувалася. І от коли вже здавалося, що мітинг видихнувся й завершився, хтось, протє, вигукнув: ПІШЛИ ДО СПОРТЗАЛУ! Слова вдарили з силою ляпаса, і вмить триста студентів побігли на схід по Алеї коледжу до Морнінгсайд-парку.

Емі недооцінила масштаби незадоволення, епідемії нещастя, яка поширилася рядами більшості не-членів СДС в студмістечку: майже усім їм, здавалося, загрожує нервовий зрив

⁴⁵ Див. с. 894.

мірою того, як гуркотіла війна, в котрій неможливо перемогти, а *Нободедді* в Білому домі й бібліотеці Лоу й далі вирікали свої темні слова та видавали незрозумілі закони, і поки Фергюсон біг разом із натовпом, що стікався до парку, він розумів, що студенти одержимі, що їхніми душами вже заволодів той самий сплав злості й радощів, котрий він спостерігав на вулицях Ньюарку минулого літа, і якщо тільки не випускати по них жодних куль, цей натовп зупинити неможливо. У парку були полісмени, але недосить, щоб зупинити банду студентів, і та повалила сорок футів сітчастої загорожі довкола будівельного майданчика, і серед них був Девід Циммер, відзначив Фергюсон, і ще був друг Циммера, Марко Фогг, м'який Циммер і ще делікатніший Фогг були в тій банді, що валила огорожу, і на якусь мить Фергюсон їм позаздрив, йому теж захотілося взяти участь у тому, що вони робили, але відтак це відчуття минулося, і він стримався.

Майже битва, але не цілком. Удари, спалахи, штовханина, лягаві проти студентів, студенти проти лягавих, студенти наскакують на лягавих, копають лягавих і штовхають їх у грязюку, одного хлопчину з Колумбії посеред усього цього відтягнули геть (білого, не члена СДС), звинуватили в нападі зі злочинним задумом, злочинно завданій шкоді та опираючому арештові, і коли до парку стало спускатися більше лягавих із кийками наготові, студенти пішли з будмайданчика та попрямували назад до студмістечка. Тим часом до парку крокувала інша юрба студентів – тих, що затрималися позаду. Група наступу і група відступу зустрілися посеред Морнінгсайд-драйву, і коли ті, що відступали, повідомили колегам, які наступали, що всі справи в парку вже вирішили, обидві групи рушили назад до студмістечка і знову зібралися біля Сонячного годинника. На цьому рубежі людей було вже близько п'яти сотень, і ніхто не знав напевне, що відбудеться далі. Півтори години тому був план, та події цей план перевернули, і далі слід було імпровізувати. Наскільки міг визначити Фергюсон, ясно було лише одне: юрба й надалі була одержимою – і готовою на все, що завгодно.

Кілька хвилин потому більшість уже прямувала до Гамільтон-холу, де сотні влилися до вестибюлю цокольного поверху, маса тіл набилася в цей тісний простір, а накачені штовхалися, і тошноти відбивалися від них, і вливалося дедалі більше тіл, всі збуджені, всі збентежені, в такому збентеженні, що перша дія бунту в студмістечку стала помилкою, приреченою на провал помилкою – декана зі студентських справ заперли в його ж кабінеті і перетворили на заручника (цю помилку наступного дня виправили, коли Генрі Коулмена звільнили), та однаково студентам, що брали участь у захваті будівлі, вистачило клепки утворити керівний комітет, що складався з трьох членів СДС, трьох із САТ, двох із Ради громадян коледжу та одного ні з ким не зв'язаного співчувальця, і скласти список вимог, у котрому викладалися цілі протесту:

1. Усі заходи дисциплінарного впливу від сьогодні припиняються, і умовні покарання, накладені на шістьох студентів, негайно скасовуються; студентам-учасникам теперішньої демонстрації оголошується загальна амністія.

2. Заборона президента Кірка на демонстрації у приміщеннях будівель Університету скасовується.

3. Будівництво спортзалу Колумбії в Морнінгсайд-парку припиняється негайно.

4. Усі майбутні заходи дисциплінарного впливу, що вживаються щодо студентів Університету, проходять відкрите слухання в присутності студентів і викладачів, яке дотримуватиметься встановлених процедур.

5. Університет Колумбія від'єднується – на ділі, а не лише на папері – від Інституту оборонної аналітики; президент Кірк та опікун Вільям А. М. Берден подають у відставку зі своїх позицій у Раді опікунів та Виконавчому правлінні ІОА.

6. Університет Колумбія докладає всіх можливих посередницьких зусиль для зняття звинувачень, що висувуються сьогодні учасникам демонстрацій на будівельному майданчику спортзалу в парку.

Двері будівлі залишалися відчиненими. Стояв ранній день посеред звичного тижня занять, і як потім Рудд казав Фергюсонові, контингент СДС розумів, що вони не можуть дозволити собі відчуження студентів, що не беруть участь в акції, перегороджуючи їм шлях на заняття, котрі й далі відбувалися на верхніх поверхах. Їм хотілося перетягнути таких студентів на свій бік, і не було б сенсу в яких б то не було діях, здатних обернути більшість проти них. Будівля у той момент ще не була «окупована», отже, всередині неї відбувався сидячий страйк, і мірою того, як день хилився до вечора та поширювалися чутки про те, що відбувається в Гамільтон-холі, там почали з'являтися десятки осіб, не пов'язаних із університетом, члени СДС з інших коледжів, члени СКНД і КРР, представники різних організацій «Мир негайно», і всі ці люди приходили підтримати, приносили їжу, ковдри та інше необхідне й корисне для тих, хто проведе в будівлі ніч. Серед цих людей була й Емі, а от Фергюсон виявився надто зайнятим – записував усе, поки не забув, і часу на розмови з нею у нього не знайшлося. Замість цього він послав їй повітряний поцілунок. Вона посміхнулася й помахала у відповідь (одна з тих небагатьох посмішок, що вона виділила йому за останні кілька тижнів), а потім він забрався до редакції «Спектейтора» у Ферріс-Бут-холі, писати свою статтю.

Тієї ночі тендітний, недовговічний союз СДС і САТ розвалився. Чорні студенти хотіли заблокувати двері й не пускати нікого до Гамільтону, доки не будо задоволено шість їхніх вимог. Вони казали, що готові вистояти, а з огляду на розмови про те, що до будівлі потай вносять зброю, можна було зробити висновок, що переможний кінець, про який вони казали, може виявитися насильницьким. Тоді вже настала п'ята година ранку, численні години обговорення завели в глухий кут, суперечку при відчинених дверях – зачинених дверях владнати не вдавалося, і тепер САТ шанобливо пропонувала СДС полишити цю будівлю і зайняти собі яку-небудь іншу. Фергюсон цілковито розділяв позицію САТ, але водночас цей розкол завдавав йому суму та деморалізував його, і він розумів, чому для СДС це розлучення таке образливе. То Ронда Вільямс знову й знову казала «ні». То був його батько, що промовляв усе те гидке, що він казав після безладу в Ньюарку. От до чого прийшов увесь світ.

Парадокс полягав у тому, що без вигнання СДС того ранку повстання в Колумбії ніколи б не вийшло за межі Гамільтон-хола, і історія наступних шести тижнів стала б іншою історією, значно дрібнішою, а те великомасштабне, що з часом відбулося, було б не таким великим, щоб його хто-небудь помітив.

За кілька хвилин до світанку двадцять четвертого квітня вигнані члени СДС вломилися до Бібліотеки Лоу й забарикадувалися в кабінетах контори президента Кірка. Шістнадцять годин потому сотня студентів Архітектурного факультету захопила контроль над Ейвері-холлом. Ще чотири години потому, о другій ночі двадцять п'ятого, двісті аспірантів заперлися у Феєрвезер-холі. О першій годині ночі двадцять шостого група, що від'єдналася від бібліотеки Лоу, захопила Корпус математики, і всього через кілька годин двісті радикально налаштованих студентів і не-студентів уже володіли п'ятим корпусом. Тієї ж ночі Колумбія оголосила, що університет погоджується на прохання мера Ліндсея призупинити будівництво спортзалу.

Університет зачинився, і в студмістечку не відбувалося ніякої діяльності, котра не була б діяльністю політичною. Бібліотека Лоу, Ейвері-хол, Феєрвезер-хол і Корпус математики вже не були бібліотекою й трьома корпусами, а стали чотирма комунами. Гамільтон-хол перейменували в Університет Малькольма Ікса.

Діти *Нободедді* казали «ні», і все одно ніхто нічого не знав.

Фергюсон вибивався із сил. П'ятиденна газета стала газетою семиденною, треба було писати статті, кудись ходити, з кимось спілкуватися, відвідувати збори, і все це – майже без або й узагалі без сну, ледве дві-три години за ніч, і майже без або взагалі без їжі, крім булочок, сендвічів із салямі й кави, кави й тисячі сигарет, проте так метушитися йому було корисно, усвідомлював він, бути так зайнятим і таким вимотаним чинило на нього подвійну дію – одночасно не давало заснути і заглушувало, а йому слід було не спати, щоби бачити все, що дов-

кола відбувалося, і писати про ці події зі швидкістю й точністю, якої вони потребували, і йому необхідно було залишатися заглишеним, щоб не думати про Емі, котра для нього тепер була, вважай, Втрачена, майже зовсім пропала, і хоча й далі переконував себе, що воюватиме, аби знову її завоювати, що зробить усе можливе, тільки б не дозволити немислимому статися, Фергюсон знав: чим би вони не були одне одному в минулому, не цим вони стали зараз.

Вона залишалася з групою в Лоу, серед запеклих. Удень двадцять шостого, коли Фергюсон мчав через студмістечко до Корпусу математики, він помітив, що вона стоїть на виступі другого поверху, одразу за вікном кабінету Кірка. Справа від неї стояв Лес Готтесман, котрий навчався уже не в коледжі, а в аспірантурі Факультету англійської мови, а зліва від неї розташувався Гілтон Обензінгер, добрий друг Леса, хто був другом і Фергюсонові, одним з авторитетів «Колумбія Рев'ю», і ось між Лесом і Гілтоном стояла Емі, і сонце сяяло на неї, сонце таке сильне, що її неможливе волосся, здавалося, палало в цьому післяполуденному світлі, і виглядала вона щасливою, вирішив Фергюсон, настільки в біса щасливою, що йому захотілося ридати.

Весна 1968-го (IV). Він спостерігає за революцією в мініатюрі, вирішив для себе Фергюсон, революцією в ляльковому будиночку. Мета СДС – викликати Колумбію на вирішальний поєдинок, в котрому розкриється, що адміністрація – саме те, що про неї стверджувала група (безкомпромісна, відірвана від реальності, дрібний фрагмент загальної американської картини расизму та імперіалізму), і щойно СДС доведуть це всім іншим студентам у студмістечку, ті, що посередині, перейдуть на їхній бік. У цьому й був сенс: викоринити середину, створити таку ситуацію, що розведе всіх по цілковито різних таборах – тих, хто «за», і тих, хто «проти», а між ними не залишиться місця на базікання чи помірність. Радикалізувати, ось яке поняття використали СДС, і, щоб досягнути своєї мети, їм доводилося поводитися з тією ж упертістю, що й адміністрації, і не поступатися ані п'яддю. Отже, непоступливість демонструвалася з обох сторін, та, оскільки студенти в Колумбії не мали реальної влади, непоступливість СДС видавалася могутністю, а от безкомпромісність адміністрації, у чийх руках зосереджувалася вся влада, видавалася слабкістю. СДС провокували Кірка на застосування сили, щоб очистити будівлі, чого всі інші саме й хотіли уникнути, та видовище сотень полісменів, які штурмують студмістечко, і було тим єдиним, що неминуче спричинило б жах та огиду у всіх, хто ще залишався посередині, і привабило б їх на бік студентів, і тупа адміністрація (котра виявилася ще тупішою, ніж гадав Фергюсон, – такою ж тупою, як російський цар, такою ж тупою, як французький король) потрапила просто в пастку.

Адміністрація провадила свою жорстку політику, оскільки Кірк розглядав Колумбію як модель для інших університетів у країні, і, якби він поступився обурливим вимогам студентів, що відбулося би в інших місцях? То була теорія доміно в мініатюрі, той самий принцип, що привів півмільйона американських солдатів до В'єтнаму, проте, як виявив Фергюсон у свої перші дні проживання в Нью-Йорку, доміно – така гра, в яку пуерторіканці грають на ящиках з-під молока та складних столиках на тротуарах Іспанського Гарлему, і вона не має нічого спільного з політикою чи з управлінням університетами.

СДС, навпаки, імпровізували в ході подій. Кожен день був повнісінький несподіваними поворотами, кожна година сприймалася довгою, як день, і щоб робити те, що потрібне, вимагалася цілковита зосередженість, так само, як і відкритість духу, котру можна було відшукати лише в найкращих джазових музик. Як голова СДС Марк Рудд і став таким виконавцем джазу, і чим довше затягувалася окупація будівель, тим більше враження справляло на Фергюсона те, як вміло Рудд пристосовувався до щоразу нових обставин, наскільки швидко міг думати просто на ходу, наскільки готовий був розглядати альтернативні підходи до кожної кризової ситуації по мірі їх виникнення. Кірк був незламним, а Рудд – невгамовним і часто грайливим, Кірк керував військовим духовим оркестром і диригував творами Джона Філіпа Суси, а Рудд

на сцені виконував біпоп з Чарлі Паркером, і Фергюсон сумнівався, що хто-небудь ще із СДС краще би впорався з посадою рупора групи. До ночі двадцять третього квітня Фергюсон уже простив Марка за похибку з *Любим Грейсоном-єбілою*, що, до речі, зовсім не образило людей так, як він гадав, – студентів, тобто тих, хто був за СДС і проти адміністрації, – а це, своєю чергою, підвело Фергюсона до питання до самого себе: що йому взагалі відомо про подібні речі, адже не лише ці слова не образили людей, а й стали одним із гасел руху. Не те, щоб Фергюсон був щасливим, коли почув, як студентські маси скандують фразу *До стінки, єбіла!*, проте йому було зрозуміло, що в Марка краще відчуття того, що відбувається, ніж у нього, та пояснювало, чому Марк керує революцією, а Фергюсон всього лише спостерігає за нею і пише про неї.

Рій людей у студмістечку будь-якого часу, навіть глухої ночі, цілодобовий рій увесь тиждень, відтак – проміжний рій наступного місяця, і коли б Фергюсон потім не замислився про той час, хаос, що почався двадцять третього квітня і тривав до дня вручення дипломів четвертого червня, ці рої завжди першими спадали йому на думку. Рої студентів і професури з нарукавними пов'язками різних кольорів, білі – у викладачів (котрі намагалися підтримувати порядок), червоні – у радикалів, зелені – у прибічників радикалів і шести вимог, а сині – у качків і правих, що назвалися Коаліцією більшості і проводили злі, галасливі демонстрації, що викривали інші демонстрації, і вони якось уночі напали на Феєрвезер-хол, щоб вигнати звідти тих, хто захопив його (після багатьох стусанів і копняків їхню атаку відбили), а в останній день сидячого страйку вони влаштували успішну блокаду Лоу, щоб до будівлі бібліотеки не пронесли їжу, що призвело до нових стусанів та ударів, а також до кількох розбитих голів. Як і можна було очікувати від університету розмірів Колумбії (17 500 студентів, включно з усіма аспірантськими та студентськими підрозділами), викладацький склад розколовся на численні фракції в діапазоні від повної підтримки адміністрації до повної підтримки студентів.

Висувалися різні пропозиції, утворювалися різні комітети: нового підходу до заходів дисциплінарного стягнення, наприклад, трьохстороння комісія, що виступала за об'єднаний розгляд суперечок рівною кількістю представників адміністрації, викладацького складу й студентства, та двостороння комісія, що виступала за раду лише з представників викладачів і студентів, а адміністрація би в цьому не брала участі, – та найактивнішою комісією була та, що називалася Тимчасовою викладацькою групою, куди переважно входила професура, молодша віком: у подальші кілька днів вони проводили тривалі гарячкові наради, намагаючись мирне вирішення, котре б забезпечило студентам більшу частину того, чого вони вимагали, і вивело б їх із будівель без необхідності викликати поліцію. Усі їхні зусилля виявилися марними. Не те щоб вони не висловлювали ніяких мудрих думок, але всі ці думки тут-таки блокувалися адміністрацією, котра відмовлялася йти на компроміс чи поступатися якій-небудь вимозі стосовно дисципліни, і тим самим викладацький склад з'ясував для себе, що вони так само безсилі, як і студенти, що Колумбія – це диктатура, загалом – поблажлива до цих часів, та все ближче схиляється до абсолютизму, а реформуватися в що-небудь, що нагадувало б демократію, їй зовсім нецікаво. Студенти приходять і йдуть, врешті-решт, викладачі приходять і йдуть, а от адміністрація і рада опікунів – вічні.

Колумбія не завагалася б викликати лягавих, щоб повитягати білих студентів з будівель, якщо необхідно, а от чорні студенти в Гамільтоні являли собою тоншу й потенційно більш небезпечну проблему. Якби поліція почала їх атакувати чи брутально з ними поводитися під час арешту, видовище жорстокості білих щодо чорних могло б розпалити людей їхнього Гарлему і пригнати їх до студмістечка для помсти, і тоді Колумбія опиниться в стані війни зі мстивим чорним натовпом, що має намір розірвати університет на шматки і спалити бібліотеку Лоу дощенту. З огляду на лють у Гарлемі після вбивства Мартіна Лютера Кінга, насилля та руйнація в таких масових масштабах – не просто ірраціональний страх, це чітка ймовірність. Поліцейські заходи зачистки порушників у п'яти будівлях були призначені на ніч з двадцять п'ятого на двадцять шосте (тієї ж ночі захопили Корпус математики), та коли агенти в

цивільному почали стукати кийками по головах професури в білих пов'язках, що зібралися перед бібліотекою Лоу, аби захищати демонстрантів усередині, Колумбія відступила й відмінила операцію. Якщо тактичні патрульні сили здатні так чинити з білими, що ж вони готові тоді творити з чорними? Адміністрація потребувала більше часу на перемовини з керівництвом САТ у Гамільтоні, щоб її емісари-викладачі змогли виробити умови сепаратного миру, і щоб університет не зазнав би гарлемського вторгнення.

Що стосується білих студентів, загальне відчуття в редакції «Спектейтора» було таке, що СДС вже одержали перемогу з двох найважливіших питань, котрі й започаткували протест, оскільки вже з майже повною впевненістю можна було сказати, що університет вийде з ІОА, а спортзал ніколи не побудують. Студенти на цьому етапі могли би без втрат для себе вийти із зайнятих ними корпусів і оголосити, що вони перемогли, проте їхні інші чотири вимоги й далі стояли в порядку денному, і СДС відмовлялися поступатися, поки не виконають їх усі. Найбільш суперечливим пунктом була вимога амністії (*студентам, що беруть участь у цій демонстрації, оголошується загальна амністія*), котра для більшості людей у студмістечку стала дещо загадковою, включно з тими, хто працював у «Спектейторі» – вони майже однодушно співчували тим, хто зайняв будівлі, адже якщо, як стверджували СДС, університет володіє незаконною владою і не має права їх карати, то як вони можуть розраховувати, що та ж сама незаконна влада реабілітує протестувальників за те, що вони зробили? Як жартівливо якимось удень зауважив Фергюсонові з цією своєю напускною ковбойською гугнявинкою Мальхаус: Тут і без дурнів у потилиці почешеш, хіба ні, Арчі? У відповідь Фергюсон почухав у потилиці й посміхнувся. Будь я проклят, якщо ти не маєш рації, сказав він, і, якщо не помиляюся, саме такого вони й хочуть. Їхні аргументи недолугі, але стояти на своєму з того приводу, де, як вони знають, їм не виграти, вони змушують адміністрацію.

Змушують зробити що? – запитав Мальхаус.

Викликати лягавих.

Та ти жартуєш. Не буває таких циніків.

Це не цинізм, Грег. Це стратегія.

Чи мав Фергюсон рацію чи ні, лягавих врешті-решт викликали під кінець сьомого дня захвату, і о половині третьої ночі тридцятого квітня – у час, як відзначив хтось, коли Гарлем спав, – почалася катавасія. Тисяча бійців у шоломах з нью-йоркського підрозділу боротьби з безпорядками розподілилися територією студмістечка, а тисяча зівак стояла в холоді й вологості тієї найбільш зловісної з чорних ночей, поки інші роїлися, завивали й скандували поліції *Ні насиллю!*, а сині пов'язки вигуками заохочували до дій поліцію, а білопов'язочні із зеленопов'язочними намагалися не дати силам поліції проникнути до будівель, і найперше Фергюсон помітив ворожість між поліцією та студентами, взаємну зневагу, ніяк не пов'язану з чорно-білими суперечностями, котрих усі боялися, а виростало з класової ненависті білих до білих, привілейованих студентів – і лягавих з найнижчих сходинок, котрі вважали хлопців і дівчат із Колумбії заможними, розбещеними, по-антиамериканськи налаштованими хіпі, та й професура, що їх підтримувала, нічим не краща, надуті антивоєнні інтелектуали-радикали, червоні, протухлі отруйники юних умів, а тому вони спершу зайнялися очищенням Гамільтона й вивели звідти чорних, як змогли, без ускладнень, а оскільки гордовиті, добре організовані студенти Університету Малькольма Ікса не чинили їм опору, вони проголосували за те, щоб не опиратися, і спокійно дозволили поліції вивести себе через тунелі під будівлею в автомашини, запарковані зовні, вони не отримали жодного удару, жоден кийок не розбив їхні голови, і Колумбія, не доклавши до того зовсім ніяких зусиль, спромоглася уникнути гніву Гарлема. До того часу перекрыли подачу води до інших корпусів, і один за одним сили поліції та їхні агенти під прикриттям почали звільнення Ейвері, Лоу, Феєрвезера й Корпусу математики, де студенти, які зайняли їх, терміново зміцнювали барикади, зведені ними під дверима, та перед кожною будівлею стояли свої батальйони білих пов'язок і зелених пов'язок, і от їм

дісталось найбільше – це їх лупцювали кийками й кулаками, їх копали, поки лягаві продиралися через їхні загорожі з ломиками, щоб зламувати двері, а потім вдиралися досередини, розкидали барикади та арештовували студентів. Ні, це не Ньюарк, усе твердив собі Фергюсон, дивлячись, як поліція виконує свою справу, тут не стріляють, а тому нікого не в'ють, але саме те, що тут усе було не так погано, як у Ньюарку, зовсім не означало, що це не було абсурдно, адже от Александра Платта, заступника декана коледжу, лягавий б'є у груди, а онде філософа Сіднея Моргенбесера, котрий вічно ходить у білих тенісках та розплутаних светрах та жваво виголошує онтологічні дотепи, лупцюють по голові кийком, поки він охороняє чорний вхід до Феєрвезер-хол, а от молодий репортер з «Нью-Йорк-Таймс» Роберт Мак Дж. Томас-молодший показує журналістське посвідчення, здіймаючись сходами Ейвері-холу, і йому наказують очистити будівлю – і тут-таки лягавий б'є його по голові парою наручників, наче латунним кастетом, а відтак зіштовхує його зі сходів, і поки він котиться через голову донизу, йому дістається з десяток кийків, а онде Стів Шапіро, фотограф журналу «Лайф» – йому дає в око один лягавий, а інший розбиває йому фотоапарат, а онде лікаря з добровільної бригади «швидкої допомоги», одягнутого в білий лікарський халат, збивають з ніг, копають та волочать до спецмашини, а тут ще на десятки студентів і студенток кидаються агенти в цивільному, що ховалися в кущах, і лупцюють їх по головах та обличчях кийками, палицями та рукоятками пістолетів, тут і там бредуть десятки студентів, а з їхніх черепів та розбитих лобів і брів ллється кров, і потому, після того як усіх демонстрантів повитягали з будівель і повезли геть, фаланга сил поліції пішла систематично прочісувати взад-уперед Південне поле, щоб очистити студмістечко від тих сотень, що залишилися, вони вдиралися в натовпи беззбройних студентів і збивали їх з ніг, а Бродвеем на всій швидкості мчала кінна поліція, ганялася за тими щасливцями, які спромоглися уникнути поліційних кийків при штурмі студмістечка, і от уже Фергюсона, котрий намагається виконати своє репортерське завдання скромної студентської газети, б'ють по потилиці кийком, котрою вимахує ще один агент у цивільному, переодягнений під студента, б'ють по тій голові, котру в одинадцяти місцях зашивали чотири з половиною роки тому, і коли Фергюсон упав на землю від сили цього удару, хтось інший наступив йому на ліву руку каблуком чобота чи черевики, на ту ж руку, де вже й так не вистачало великого і двох третин вказівного пальців, і коли нога опустилася на нього, Фергюсон відчув, що рука, певно, зламалася, що виявилось неправдою, але ж як вона боліла і як швидко потім розпухла, і як сильно з тієї миті він став зневажати лягавих.

Заарештували сімсот двадцять осіб. Повідомляли про сто п'ятдесят травм, рівно як і було невідомо скільки таких травм, про котрі не повідомляли, в їх числі й удари, що впали на голову й руку Фергюсона.

Редакційна сторінка «Спектейтора» того дня не містила слів – лише шапка, за котрою йшли дві порожні колонки, окреслені чорним кольором.

Весна 1968-го (V). У суботу, четвертого травня, Фергюсон та Емі нарешті сіли й поговорили. На цьому на поліг Фергюсон – і він же ясно дав їй зрозуміти, що не бажає, щоб їхня розмова стосувалася його травм чи арешту Емі разом з її соратниками, що окупували Лоу, та й обговорювати всезагальний страйк проти Колумбії, котрий увечері тридцятого квітня оголосила коаліція червонопов'язочників, зеленопов'язочників та поміркованих (стратегія СДС спрацювала), вони не будуть і на жодну мить не зупиняться на тих великих подіях, що почали відбуватися в їхньому улюбленому, шалено згадуваному Парижі, ні, сказав він, на один-єдиний вечір вони забудуть про політику і розмовлятимуть про себе, і Емі на це неохоче погодилася, хоча тепер мало про що взагалі думати, крім руху, вона це називала ейфорією боротьби й електричним пробудженням, що перетворили її після шести діб комунального життя в Лоу.

Аби уникнути можливого гвалту в квартирі, Фергюсон запропонував вирушити на нейтральну територію, до громадського місця, де присутність сторонніх людей не дозволить їм

вийти з себе, а оскільки в «Зеленому дереві» вони не були вже більше двох місяців, то й вирішили повернутися до «Міста Ням», як припускав Фергюсон, на останню їхню спільну трапезу на решту всього їхнього життя. Якими же щасливими були містер і місіс Молнар бачити їхню улюблену молоду пару, коли та увійшла у двері ресторану, і до чого послужливими вони були, коли Фергюсон попросив столик у віддаленому кутку в задньому залі – приміщенні менше переднього, на невеликому узвишші, де стояло менше столиків, і такими добрими вони були, що запропонували їм безкоштовну пляшку бордо до вечері, і до чого сумно почувався Фергюсон, коли вони з Емі сіли за свою останню вечерю всіх часів, відзначивши, наскільки доречно Емі інстинктивно сіла на стілець, розвернутий спинкою до стіни, а це означало, що вона може дивитися назовні й бачити інших людей у ресторані, Фергюсон же не менш інстинктивно всівся на той стілець, що стояв спинкою до цих самих людей, і це означало, що єдиною особою, котру він міг бачити, була Емі, Емі й стінка за нею, оскільки саме так вони й трималися, сказав він собі, такими й були вони останні чотири роки й вісім місяців: Емі дивилася на інших, а він дивився лише на Емі.

Вони провели там півтори години, може – годину й три чверті, він так до пуття й не зрозумів, скільки це тривало, і поки зазвичай прожерлива Емі колупала їжу, а Фергюсон один за одним осушував бокали червоного вина, сам-один спустошивши ту першу пляшку й замовивши іншу, вони розмовляли й замовляли, знову розмовляли й замовляли, а потім усе говорили, говорили й говорили, і вже досить скоро Фергюсонові повідомили, що між ними все кінчено, що вони переросли один одного і тепер рухаються в різні боки, а тому їм слід припинити жити разом, і ні, мовила Емі, в цьому ніхто не винен, і вже менш за всіх винен Фергюсон, він же кохав її так сильно і так добре з самого їх першого поцілунку на лавочці в тому скверіку Монклера, ні, справа просто в тому, що вона більше не здатна зносити задушливих меж їхнього парного життя, їй треба бути вільною, щоб ломитися далі життям одній, поїхати до Каліфорнії без прив'язок і без тягаря кого б там не було і чого б не було, і далі працювати на рух, отаке тепер її життя, і Фергюсонові більше немає в ньому місця, її чудовому Арчі з його великою душею й добрим серцем доведеться надалі обходитися без неї, і їй жаль, так жаль, так невимовно жаль, але так вже воно тепер усе, і нікому й нічому на всьому білому світі нізащо не вдасться цього змінити.

Емі вже плакала, два струмочки сліз текли її обличчям, доки вона ніжно розпинала сина Розі й Стенлі Фергюсонів, проте сам Фергюсон, у котрого було значно більше причин плакати, ніж у неї, був надто п'яний для того, щоби плакати, не надто п'яний, та доволі п'яний, щоб не відчувати позову відкручувати крани з солоною водою, що було лише на щастя, як йому видавалося, оскільки не хотілося, щоб її останнє враження про нього було як про людину роздавлену, котра ридає перед нею нутрощами назовні, і тому він закликав на поміч усі сили, що в ньому ще залишалися, й вимовив:

О, моя найкоханіша Емі, моя незвичайна Емі з неприборканим волоссям та сяючими очима, моя люба в тисячі трансцендентних нагих ночей, моя блискуча дівчинко, чиї рот і тіло багато літ творили чудеса з моїми ротом і тілом, єдина дівчина, котра коли-небудь спала зі мною, єдина дівчина, з ким мені коли-небудь хотілося спати, увесь мій залишок життя мені не просто буде не вистачати твого тіла, а й особливо не вистачатиме тих частин твого тіла, що належать лише мені, що належать моїм очам і моїм рукам, і навіть тобі самій невідомі, тих твоїх частин, яких ти й не бачила ніколи, тих задніх частин, що невидимі для тебе так само, як мої невидимі для мене, як невидимі вони для всякої особи, котра володіє своїм власним тілом, починаючи з твоєї попи, природно, твоєї неймовірно круглої та вишуканої попи, і задніх сторін твоїх ніг із маленькими бурими крапинками на них, перед котрими я схилився так довго, і тих зморщочок, що награвіювалися на твоїй шкірі під самими твоїми колінами, в тому місці, де нога згинається, як захоплювався я красою цих двох ліній, а ще прихована частина твоєї шиї та горбики на твоєму хребті, коли ти нагинаєшся, і прегарний згин твого попереку, котрий

належав мені й лише мені всі ці роки, і більша частина твоїх лопаток, люба моя Емі, як же дві лопатки твої випирають – це мені завше нагадувало лебедині крила, або ж крильця, що стирчать зі спини сельтерської дівчини з «Білої скелі», котра була першою дівчиною, яку я коли-небудь покохав.

Прошу тебе, Арчі, мовила Емі. Перестань, будь ласка.

Але ж я ще не закінчив.

Ні, Арчі, я тебе благаю. Я так більше не можу.

Фергюсон зібрався був заговорити знову, та не встиг висунути язик на відповідну позицію, як Емі піднялася зі стільця, витерла сльози серветкою і вийшла з ресторану.

Травень-червень 1968-го. Уранці Емі збрала свої речі, залишила їх у батьків на Західній Сімдесят п'ятій вулиці, після чого провела свій останній місяць студенткою Барнарду і ночувала на дивані у вітальні у Патсі Даган удома, на Клермон-авеню.

Фергюсон був тепер більше ніж вимотаний, більш ніж оглушений, він повернувся до чорного гуртожиткового ліфту затемнення 1965 року, котре було вже годі відрізнити від затемнення 1946–1947 років, коли він ще перебував в утробі своєї матері. Йому виповнився двадцять один рік, і якщо він має намір розпоряджатися ще якимсь життям у майбутньому, йому доведеться народитися заново – стати крикливим немовлям, котрого витягують з пільми, щоб дати ще один шанс відшукати свій шлях у сьайві й мерехтінні світу.

Тринадцятого травня один мільйон осіб пройшов із демонстрацією вулицями Парижу. Уся країна Франція повстала, а куди ж, в ім'я усього святого, подівся де Голль? Один плакат проголошував «КОЛУМБІЯ-ПАРИЖ».

Двадцять першого Гамільтон-хол зайняли повторно, арештували сто тридцять вісім осіб. Тієї ночі битва в студмістечку Колумбії між лягавими й студентами була ширшою, кривавішою та жорстокішою за ту, що сталася вночі, коли були арештовані більш ніж сімсот протестувальників.

Після номера від двадцять другого травня «Спектейтор» перестав виходити – аж до останнього номера в тому семестрі, третього червня. Того ж дня Фергюсон поїхав із Нью-Йорка провести місяць зі своїми батьками у Флориді.

Поки він летів на південь, стріляли в Енді Ворхола – і ледь не вбили його, жінка на ймення Валері Соланас, що написала маніфест під заголовком «ШЛАК» (Товариства усікновення чоловіків) та п'єсу під назвою «Запхай собі в дупу».

Через два дні потому в Лос-Анджелесі чоловік на ймення Сірхан Сірхан стріляв у Роберта Кеннеді та вбив його, у сорок два роки.

Кожен вечір у сутніках Фергюсон гуляв пляжем, майже щоранку грав із батьком у теніс, їв копчену лососину з яєшнею у «Вулфіс» у пам'ять про бабусю і майже увесь час проводив у квартирі під кондиціонером, працюючи над своїми перекладами французьких віршів. Шістнадцятого червня, вже не знаючи, де саме зараз Емі, він запечатав один такий вірш у конверт і відіслав їй на адресу її батьків у Нью-Йорку. Писати їй листа він не міг – і не бажав він їй писати листа, а от у вірші він якось спромігся сказати майже все, що сам він уже не міг їй сказати.

Гійом Аполлінер

Рудоволоска

*Ось я весь на виду чоловік переповнений глуздом твєрезим
Що сприймає в житті та й у смерті у межах доступного людям*

*Пережив і тортури, і радість кохання
Той, що іноді змушував інших визнавати свою думку.*

*Той що знає декілька мов
Той що світом бродив чимало
Що побачив війну в артилерії та в піхоті
Поранений у голову трепанований під хлороформом
Той що втратив найближчих друзяк у різні небувалій
Знаючи все що людині дано про сьогоднішнє та й про майбутнє
І на мить відволікаючись від цієї війни
І між нами друзяки й за нас
Намагаюся я зрозуміти цю давню тяжбу звичного з новим
І Порядка з Дерзанням*

*Ви чий рот створений за Господнею подобою
Як втілення порядку
Не судіть нас суворо захочете то порівняйте
Нас і тих хто відомий як втілення цього порядку
А тому що під впливом тяги до дерзання*

*Ми ж вам не вороги
Хочем вам ми відкрити небачені дивні далі
Де будь-то хто захоче зриває розквітлу тайну
Де палає вогняність донині не бачених барв
Сонми неосяжних видінь
Що чекають нагоди довітлитися*

*Нам лише б осягнути оцю доброту далину де змовкає тиша
Це той час що ми то пришипорим то повернем назад
Будьте милостиві до нас гріхи й прорахунки пробачте сповна
Нині знову шаленство літа в природі
Моя юність померла я не знайду я тієї вже бувшої весни
І палаючий Розум сьогодні землею керує
Я чекаю*

*Я лечу навздогін за образом ніжним і дивним
Що хвилює і владою пристрасті томить
Я залізо, а він мій упертий магніт
Як спокусливий її вигляд
Вигляд красуні рудоволосої*

*Мов застигла блискавка понад нею
Спалахнуло золото кучерів
Наче полум'я що лише манить
І у чайних трояндах в'яне*

*Ну то й смійтеся ж надо мною
Смійтесь люди зокрема отут по сусідству
Я ж вам стільки усього сказати не наважусь*

*Стільки що й ви самі сказати б мені не дали
Ну то змилюйтеся ж надо мною*

(Переклав А. І. Фергюсон)

6.2

6.3

Тридцять дев'ять днів потому, як Фергюсон викинув гроші Флемінга у вікно, він передрукував останні сторінки остаточного варіанту своєї книги. Він гадав, що цієї миті почне відчувати в собі все добре, та після короткого напливу захвату, поки викручував із машинки останні п'ять аркушів паперу й копії, ці відчуття незабаром розсмокталися – навіть, за припущенням, одвічно приємне відчуття від доведення собі, що здатен написати книгу, що він – людина, котра завершила те, що почала, а не один із тих беззільних самозванців, котрі марять великим, а виконати обіцяне ніколи не спроможуться: така людська властивість, що стосується далеко не тільки написання книжок, і все ж годину чи близько того потому Фергюсон уже не надто щось відчував, окрім чогось на кшталт виснаженого суму, і до того часу, коли він зійшов униз випити перед вечерею з Вівіан і Лісою о пів на сьому, все нутро в нього заніміло.

Порожньо. Ось яким словом це називається, сказав він собі, сідаючи на диван і роблячи перший ковток вина, та ж *порожнеча*, про яку говорила Вівіан, описуючи, як то було їй, коли вона завершила власну книгу. Не порожньо в тому сенсі, коли стоїш один у кімнаті, де немає меблів, а порожньо в тому розумінні, що відчуваєш себе видовбаним зсередини. Так, ось воно – ти спустошений так само, як спустошена породілля. Та в цьому випадку дитина – мертвонароджена, це дитя ніколи не зміниться, не виросте, не навчиться ходити, бо книги живуть у тебе всередині стільки, скільки ти їх пишеш, а щойно вони з тебе виходять – стають геть вичерпаними й мертвими.

Скільки триває почуття? – спитав він у Вівіан, не дуже розуміючи, чи тимчасова ця криза, чи вона – початок поринання в повномасштабну меланхолію, та не встигла Вівіан йому відповісти, як Ліса, вічно високовольтна, втрутилася й мовила: Недовго, Арчі. Усього якихось років сто. Правда, Вів?

Вівіан, посміхаючись від думки про це століття: Почни писати наступну книгу.

Наступну книгу? – перепитав Фергюсон. Я зараз весь настільки вигорілий, що не певен, чи зможу коли-небудь навіть *прочитати* іншу книгу.

І все ж Вівіан і Ліса підняли тост за Фергюсона, що породив дитя, котре для нього, може, й не живе, сказали вони, та от для них – живе, і притому істотно живе, а тому, додала Ліса (не прочитавши жодної сторінки його книги), вона буде цілком готова кинути свою юридичну працю, якщо Фергюсон погодиться найняти її нянькою. Таке вже в Ліси було почуття гумору – з безглуздинкою, та зазвичай бувало смішно, тому що вона сама була кумедною, і Фергюсон розсміявся. Відтак уявив собі, як Ліса гуляє Парижем з мертвим немовлям у колясці, і розсміявся ще раз.

Вранці Фергюсон і Вівіан дійшли до поштової контори на бульварі Распай, їхнього місцевого відділення державної *PTT (Postes, Télégraphes et Téléphones)*, котра французькою мовою була відома як «Пей-Тей-Тей», потрійним буквосполученням, котре злітало з язика так милозвучно, що Фергюсонові ніколи не набридало повторювати ці букви, і ледь вони вступили до цієї потужної цитаделі послуг зв'язку, що надавалися громадянам Французької республіки та всім іншим, хто знаходився тут проїздом чи проживав у Франції, тут-таки відіслали копію Фергюсонового рукопису в Лондон авіапоштою. Конверт був адресований не Обрі Гуллю з «Видавництва Ю», а жінці на ймення Норма Стайлз, що працювала старшим редактором у британському видавничому домі, де була надрукована книга Вівіан («Темза-і-Гудзон»), котра випадково була другом свого молодшого колеги по «Т-і-Г» Джефрі Бурнама, котрий своєю чергою був близьким другом Гулля. Таким от манером Вівіан вирішила подати рукопис – за сприяння своєї подруги, котра завірила її, що займеться рукописом *негайно*, а відтак передасть її Бурнаму, а той потім передасть її Гуллю. А це не надто складно? – запитав Фергюсон у Вівіан,

коли та запропонувала йому такий замисел. Чи не швидше й простіше буде відіслати її прямо Гуллю?

Швидше – так, сказала тоді Вівіан, та й простіше, але шанси на те, що її приймуть до розгляду, дорівнюватимуть нулю, оскільки *незатребувані* надходження, загалом, опиняються в купі *самопливу* (і те, й інше стало новими поняттями для непосвяченого Фергюсона) – і від них майже незмінно відмовляються, не удостоївши навіть належного прочитання. Ні, Арчі, в нашому випадку довгий окружний шлях – кращий спосіб, єдиний спосіб.

Інакше кажучи, мовив тоді Фергюсон, треба, щоб книга сподобалася двом людям, доки вона потрапить до тієї єдиної особи, чия думка має вагу.

Боюся, що так. На щастя, ці дві людини – не тупаки. Ми можемо на них розраховувати. Загадка тут – Гулль. Та, принаймні, в нас імовірність у дев'яносто вісім відсотків, що він її прочитає.

І от вранці 10 березня 1966 року вони стояли в черзі на місцевій пошті «Пей-Тей-Тей» у сьомому окрузі Парижу, і коли підійшла їхня черга, Фергюсон подивувався, як швидко й ефективно чоловічок за прилавком зважив пакет на сірих металічних вагах, як ретельно приліпив на великий бурий конверт марки, а відтак почав наколочувати червоні й зелені прямокутники гумовим штампом, гасячи численні лиця Маріанни що було сил, – і Фергюсон раптом згадав цю дику сцену в «Мавпячих витівках», коли Арфо втрачає глузд і штампує все, до чого дотягнеться, навіть лисі голови митних чиновників, і його тут-таки затопила любов до всього французького, навіть до найбільш недолугих, найбільш безглузких речей, і вперше за кілька останніх тижнів він сказав собі, до чого добре жити в Парижі і як багато з того, що в цьому доброго, відбулося тому, що він знайомий з Вівіан, і вона – його друг.

Вартість авіадоставки виявилася надмірною – понад дев'яносто франків, коли до неї додали страховку та оповіщення про отримання (близько двадцяти доларів, або чверть його щотижневого утримання), та коли Вівіан полізла до сумочки за грошима, щоб заплатити службовцеві, Фергюсон перехопив її зап'ястя і звелів припинити.

Не цього разу, сказав він. Там, усередині, моя мертва дитина, і платити за неї буду я.

Але, Арчі, це ж так дорого...

Я оплачу, Вів. У «Пей-Тей-Тей» витрати більше нічії.

Гаразд, містере Фергюсон, як бажаєте. Але тепер, оскільки твоя книга от-от полетить до Лондону, пообіцяй мені, що перестанеш про неї думати. Хоча би поки не виникне причина відновити думки про неї. Гаразд?

Постараюся, та нічого обіцяти не можу.

Почалася друга фаза його життя в Парижі. Ні над якою книгою працювати більше не вимагалось – і не було потреби продовжувати відвідання занять з мови в «*Alliance Française*», Фергюсона більше не зв'язував жорсткий денний розклад останніх п'яти місяців. Якщо не зважати на заняття з Вівіан, він тепер міг робити все, що забажає, а це, крім усього іншого, означало, що в нього з'явився час ходити в кіно вдень серед тижня, писати довші й частіші листи тим, хто найбільше для нього значив (матері, Емі й Гілу), шукати закритий чи відкритий майданчик де-небудь, щоб знову почати гру в баскетбол, і робити запити, щоб зібрати собі можливих учнів для приватних уроків англійської мови. Питання про баскетбол вирішилося лише на початку травня, а учнів йому знайти так і не вдалося, а от листи летіли від нього невичерпним потоком, і він передивився неймовірну кількість фільмів, адже, яким би хорошим не був Нью-Йорк як місце для перегляду кіно, Париж виявився ще кращим, і за наступні два місяці до своєї папки з непрошитими аркушами він додав сто тридцять заміток – стільки, що початковий скорозшивач із Нью-Йорка тепер одержав паризького братка.

Лише це він і писав усю першу половину весни – листи, аерограми й поштові картки до Америки, – та й ще неухильно зростав стосик одно- й двохсторінкових викладів змісту філь-

мів та скорописних міркувань про них. Працюючи над останніми редактурами своєї книги, він також думав про нариси й статті, котрі йому хотілося написати потім, а от тепер усвідомив, що ці думки підживлювалися паливом адреналіну, що підганяв його пошвидше закінчити книгу, і щойно справа виявилася зробленою, адреналін кудись зник, і його мозкові прийшов край. Потрібна була невелика пауза, перш ніж він заведеться знову, і, отже, всі перші тижні весни він задовольнявся тим, що заносив свої думки до блокноту кишенькового формату, котрий носив із собою на всі прогулянки, окреслював можливі доводи й контраргументи на різні теми, доки сидів за столом у себе в кімнаті, і вигадував усе більше прикладів для матеріалу, котрий хотів написати про дітей у кіно, про зображення дитинства в кіно – від пекучих ударів різки, яких Бейзіл Ратбон завдавав по плечах Фредді Бартолом'ю в «Дейвіді Коперфілді», до Пеггі Енн Гарнер, що заходить у циркульню забрати кружку для гоління свого покійного батька у «Росте в Брукліні дерево», від жорсткого ляпаса по голові Жана-П'єра Лео в «400 ударах» до Алу та його сестри, котрі спершу сидять на полі тростини й дивляться, як повз них мчить потяг, а потім влаштовуються в дуплі дерева, поки на них ллє дощ, в «Пісні шляху», єдиний прекрасний і вражаючий образ дітей, який Фергюсонові коли-небудь траплявся в кіно, образ такий наочний і насичений смислами, що йому доводилося стримуватися щоразу, щоб не плакати при думці про нього, але той нарис, та й усі інші, на разі нікуди не просувався: Фергюсон настільки вимотався працею над своєю жалюгідною книжечкою, що йому ледве вистачало енергії не втрачати ходу думки двадцять чи тридцять секунд поспіль, не забуваючи першу думку до того часу, як до нього приходила третя.

Попри власний жарт про те, що не певен, чи зможе він коли-небудь прочитати ще хоч одну книжку, Фергюсон тієї весни прочитав багато книг – більше, ніж читав раніше в будь-який період свого життя, і його заняття з Вівіан просувалися швидко, він відчував, що дедалі більше втягується в те, що вони роблять разом, дедалі більше поринає в це, оскільки сама Вівіан видавалася більш упевненою, у своїй ролі вчителя їй ставало затишніше. Тому одну по одній вони бадьоро засвоїли ще шість п'єс Шекспіра – разом із п'єсами Расіна, Мольєра та Кальдерона де Баркі, відтак приступили до нарисів Монтеня, а Вівіан познайомила його зі словом *паратаксис*, вони обговорювали міць і швидкість прози, дослідили розум людини, котра відкрила, виявила чи винайшла те, що Вівіан називала *сучасним розумом*, а відтак настали три суцільних тижні з Лицарем Сумного Образу, котрий із Фергюсоном у дев'ятнадцять років зробив те ж саме, що Лорел і Гарді – з ним у дитинстві, тобто завоював його серце глибокою любов'ю до уявної істоти, цей кулема-провидець-безумець початку сімнадцятого століття, хто, як і кіношні клоуни, про котрих Фергюсон написав у себе в книжці, *ніколи не здавався*: «... і вже багато днів, як я, спотикаючися й падаючи, то зриваючись, то знову піднімаючись, допомагаю вдовицям, охороняю дів і надаю опіку заміжнім, сиротам і малолітнім, тобто займаюсь тим, чим властиво й належно займатися мандрівному лицареві, і задум свій я вже більше ніж наполовину втілив у життя».

Книги зі списку Гіла – але й книги про кіно, історія й антології як англійською, так і французькою, нариси й полемічні статті Андре Базена, Лотти Айснер, а також режисерів «Нової хвилі», поки вони не почали знімати своє кіно, перші статті про Годара, Трюффо й Шаброле, він перечитував дві книги Ейзенштейна, міркування Паркера Тайлера, Манні Фарбера та Джеймса Еджі, дослідження й роздуми старих метрів – Зігфріда Кракауера, Рудольфа Арнгейма й Бели Балаша, всі номери «*Cahiers du Cinéma*» від початку до кінця, сидів у бібліотеці Британської ради, читаючи «Сайт-енд-Саунд», очікував своїх підписних примірників «Фільм Калчер» та «Фільм Комент» з Нью-Йорка, а відтак, після ранкового читання з половини дев'ятої до дванадцятої, – денні походи в «Синематеку» просто за рікою, всього франк за квиток по його старому студентському квитку з Ріверсайдської академії, на котрий контролер навіть погляда не кидав, щоб переконатися, чи дійсний він, у перший, найбільший і найкращий кіноархів де б то не було у світі, заснований товстуном-маніяком, схожим на Дон Кіхота, Анрі

Ланглуа, кіношником усіх кіношників, і до чого ж цікаво було дивитися нечасті британські фільми зі шведськими субтитрами чи німе кіно без усякого музичного супроводу, але таким був закон Ланглуа – без музики, і хоча Фергюсонові потрібен був якийсь час, щоби звикнути до цілком безмовному екрану й залу без усяких звуків у ньому, крім кашлю й чхання публіки та час від часу тріскотіння кінопроектора, він поступово почав цінувати силу цієї безмовності, бо часто траплялося так, що він *чув* щось, переглядаючи ці фільми, як стукають дверцята авто, чи на стіл ставлять склянку води, чи на полі бою вибухає бомба, німота німого кіно, здавалося, викликала лихоманку слухових галюцинацій, а це щось говорило про людське сприйняття, припускав він, і про те, як люди переживають усяке, якщо вони емоційно втягнуті в це переживання, а коли не ходив до «Синематеки» – вирушав до «*La Pagode*», «*Le Champollion* чи якогось іншого кінотеатру на рю Месьє-ле-Пранс чи на бульвар Сен-Мішель, чи поза нього, поблизу рю дез Еколь, а ще найбільш корисним для поглиблення його освіти виявилось випадкове відкриття «*Action Lafayette*», «*Action République*» и «*Action Christine*», трійки кінотеатрів «Аксійон», де демонстрували лише старі голлівудські фільми, чорно-білу студійну продукцію колишньої Америки, котру лише нечисленні американці тепер самі пам'ятали, комедії, поліцейські детективи, драми епохи Великої депресії, картини про бокс і про війну тридцятих років, сорокових і початку п'ятдесятих, котрі тоді випускали тисячами, і настільки багатими були можливості, пропоновані йому, що знання Фергюсоном американського кіно після переїзду до Парижу істотно зросло – точно так само, як у кінотеатрі «Талія» та Музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку народилася його любов до французьких фільмів.

Тим часом його переслідував Флемінг – Флемінгові відчайдушно хотілося вибачитися, Флемінг ліз із шкіри, щоб якомсь загладити той вечір з грошима й сльозами, і багато днів по тому вечорі він телефонував на квартиру Вівіан принаймні раз на день, щоби поговорити з Фергюсоном, та коли Селестина підсовувала записки під двері Фергюсонової кімнати, той їх рвав і не передзвонював. Два тижні дзвінків без відповіді – і відтак дзвінки припинилися, почалися листи й записки. Прошу тебе, Арчі, дозвожь мені довести тобі, що я не такий, як ти про мене думаєш. Прошу тебе, Арчі, дозвожь мені бути твоїм другом. Будь ласка, Арчі, я познайомився з такою кількістю цікавих студентів тут, у Парижі, і мені дуже хотілося б тобі їх представити, щоб ти почав заводити друзів серед своїх ровесників. Три тижні підряд, коли на тиждень приходило два чи три листи, всі залишалися без відповіді, всі розірвані й викинуті, а потім нарешті припинилися й листи. Фергюсон молився, щоб на цьому все й закінчилося, але ж завше залишалася можливість того, що він зустрінеться з Флемінгом ще на якійсь вечері чи випадково зіткнеться з ним на вулиці, а тому історія офіційно не завершиться, доки Флемінг не поїде назад до Америки в серпні, до котрого залишалася ще кілька місяців.

Ночі й надалі були тяжкими: жодного постільного партнера, навіть поцілувати нікого, ніякого сексу, щоб цей хтось витягнув Фергюсона з його ізоляції, та краще вже залишатися самому, і ніхто не буде його торкатися, ніж його торкатиметься хтось на кшталт Флемінга, казав він собі, навіть якщо це не Флемінг винен у тому, хто він, а потому Фергюсон вимикав світло, опускав голову на подушку та лежав у темряві й згадував.

Старанна й діяльна РТТ, що виконувала у Франції ту саму роботу, котра в Америці ділилася між трьома службами (Поштовою службою США, «Вестерн Юніон», і «Ма Белл»), стежила за тим, щоби пошта доставлялася двічі на день, один раз – уранці, а другий раз – удень, і оскільки адреса Фергюсона збігалася з адресою Вівіан, його листи й бандеролі спершу приземлялися у квартирі внизу. Щойно їх доставляли, добра Селестина відносила їх нагору, листи підсовувала під двері Фергюсонової кімнати або стукала в двері та вручала те, що в цю вузьку щілину не проходило: до прикладу, його американські журнали про кіно, або ті книги, що час від часу йому надсилали Гіл та Емі. О десятій хвилині на десяту вранці одинадцятого квітня, коли Фергюсон сидів у себе й читав «Життя – це сон» (*La Vida es Sueño*) Кальдерона де ла Баркі,

він почув знайому легку ходу Селестини по сходах, відтак рипіння підлоги в коридорі, коли вона підходила до його кімнати, і мить потому на підлозі всього в кількох дюймах від його ніг лежав вузький білий конверт. Британська марка. Діловий конверт з віддрукованою зворотною адресою у верхньому правому кутку, де значилося «Книги Іо». Повністю в очікуванні кепських новин, Фергюсон нахилився, підібрав з підлоги лист, а відтак зволікав розпечатувати конверт шість чи сім хвилин – досить довго, щоб уже почати питати себе, чого б це йому так боятися того, в неважливості чого він себе вже давно переконав.

Ще тридцять чи сорок секунд йому знадобилося, щоб зрозуміти: погані новини, яких він очікував, насправді – новини добрі, за аванс від авторського гонорару в розмірі чотирьохсот фунтів «Іо» з *натхненням має намір* опублікувати «Як Лорел і Гарді врятували мені життя» десь у березні чи квітні наступного року, – та навіть ствердна відповідь Обрі Гулля не могла переконати його, що хто-небудь справді захоче прийняти його книгу, а тому Фергюсон вигадав історію, котра могла би пояснити цей лист, позаочі звинувативши Вівіан у тому, що вона витратилася на цю публікацію сама, поза сумнівом, це вона підкупила Гулля в одній із зловісних закулісних оборудок, що передбачали виписування ще одного чека на тисячі фунтів, щоб заплатити за нові книги «Іо» в майбутньому. Ні разу з того часу, як приїхав до Парижу, не сердився він на Вівіан, ні разу не казав їй якихось жорстких слів і не підозрював її ні в чому такому, що видавало б у ній кого-небудь, крім жінки чесною й доброю, але тут доброта її зайшла надто вже далеко, сказав він собі, це – перетворення доброти в якийсь різновид приниження, а поверх усього іншого це глибоко й потворно безчесно.

До половини десятої він уже був унизу, в квартирі Вівіан, тикав їй лист Гулля і вимагав, щоб вона зізналася в тому, що наробила. Вівіан ніколи не бачила Фергюсона в такому кепському настрої. Юнак був не в собі, він весь кипів від обурливих параноїдальних видінь підступних інтриг і порочних обманів, і, як Вівіан йому потім сказала, лише два можливих відгуки на це спали їй на думку, поки вона стояла й дивилася, як він шаленіє: або вліпити йому ляпаса, або розреготатися. Вона вирішила розреготатися. Сміх був повільнішим засобом з-поміж двох рішень, та через десять хвилин вона спромоглася переконати гордого, надміру чутливого, патологчно не впевненого в собі Фергюсона, що вона не грала ніякої ролі у прийнятті його книги видавництвом і не посилала Гулля ні фартинга, ні су, ані жодного мідяка.

Повір у себе, Арчі, мовила вона. Вияви трішки самовпевненості. І Бога ради, ніколи ні в чому подібному мене більше не звинувачуй.

Фергюсон пообіцяв, що не буде. Йому так соромно за самого себе, сказав він, він так настрашений своєю *непростимою істерикою*, а найгірше те, що він і поняття не має, яка це муха його вкусила. Безумство – ось що це таке, чисте безумство, і якщо таке станеться знову, їй більше не варто сміятися, а треба просто надавати йому по морді.

Вівіан прийняла його вибачення. Вони помирилися. Буря минула, і зовсім скоро вони вже разом пішли в кухню відсвяткувати добру звістку другим сніданком з «мімоз» і маленьких крекерів, увінчаних ікрою, так як би добре він не почувався завдяки добрій звістці в листі Гулля, його безумний вибух не переставав його тривожити, і він задавався питанням, чи не сигнал ця сцена, котру він закотив Вівіан, того, що вони незабаром розсваряться.

Уперше в житті він починав якось побоюватися самого себе.

П'ятнадцятого числа прийшов другий лист від Гулля, де оголошувалося, що у вівторок, дев'ятнадцятого, він прибуває до Парижа. Людина з «Іо» вибачалася за те, що в нього *все так жахливо в останню хвилину щодо поїздки*, та якщо Фергюсон випадково виявиться цього дня не зайнятим, він із радістю скористається нагодою з ним познайомитися. Він пропонував пообідати о пів на першу у «Фуке», де вони зможуть обговорити плани на книгу, а якщо бесіду доведеться продовжити за межі обіду, його готель – зразу за рогом від Єлисейських Полів, і вони зможуть заскочити туди й там продовжити. Так чи інакше, Фергюсон міг прийняти запро-

шення чи відмовитися від нього, залишивши записку в консьєржа в «Георгові V». З найкращими побажаннями і т. п.

На основі того, що Вівіан спромоглася з'ясувати у своєї подруги Норми, чиє знання спиралося на те, що вона дізналася від свого колеги Джефрі Бурнама, відоме Фергюсонові про Обрі Гулля обмежувалося такими фактами: йому тридцять років, одружений на жінці на ймення Фіона і він батько двох малих дітей (чотири роки їй один), випускник оксфордського коледжу Балліол (де вони й познайомилися з Бурнамом), син заможного виробника шоколаду й печива, квазічорна вівця (сіра вівця?), йому подобалося обертатися в художніх колах, і в нього добрий нюх на літературу, видавець серйозний, але й також відомий своїм і дещо *ексцентрик*.

Розпливчастість такого портрету привела Фергюсона до того, що він став уявляти Гулля одним із тих надутих британських джентльменів, яких часто показують в американському кіно, єхидним і зверхнім чолов'ягою з рум'яним обличчям і схильністю висміювати всіх собі під ніс, що покликано було розважати довколишніх, та ніколи не розважало. Напевно, Фергюсон надивився фільмів, а то й, може статися, це інстинктивний страх невідомого навчив його від усіх нових ситуацій очікувати гіршого, та істина полягала в тому, що в Обрі Гулля не лише не було рум'яного обличчя чи зверхності – він узагалі виявився однією із найдушевніших і приємних осіб, з ким Фергюсон коли-небудь стикався у перипетіях власного життя.

Такий маленький, такий мініатюрний чоловічок, усього п'ять футів три, і всі до останньої його риси пропорціонально також мініатюризовані: дрібне личко, маленькі кисті, маленький рот, маленькі руки й ноги. Яскраво-блакитні очі. Вершково-білий колір обличчя як у людини, що живе у безсонячній, промоченій дощем країні, а зверху – копиця кучерявого волосся кольору десь між рудим і світлим за спектром, такий відтінок, чув колись Фергюсон, називали *імбірним*. Не знаючи, що сказати, Фергюсон змусив себе започаткувати розмову тим, що подурному повідомив Гулля, що той – перша людина на ймення Обрі, котра траплялася Фергюсонові. Гулля посміхнувся і спитав, чи відомо Фергюсонові, що означає це ім'я. Ні, відповів Фергюсон, поняття не маю. *Володар ельфів*, сказав Гулля, і його відповідь видалася настільки комічною й несподіваною, що Фергюсон із трудом подавив смішок, який уже збирався у нього в легенях, смішок, котрий легко можна було хибно витлумачити як образу, усвідомив він, а навіщо ризикувати й ображати людину, котра схвалила його книгу за перші ж дві хвилини після їхньої зустрічі? Та все ж – як це доречно, як цілковито влучно те, що цей чоловічок – володар ельфів! Начебто боги зайшли до домівки Обрі вночі напередодні його народження й повеліли батькам саме так назвати свою дитину, і от тепер, коли у Фергюсона голова заповнювалася образами ельфів і богів, він дивився в маленьке, миловиде обличчя свого видавця і задавався питанням, чи не сидить він у присутності міфічної істоти.

До того дня Фергюсон нічого не знав про те, як працюють видавництва чи що вони роблять для того, щоби пропагувати свої книги. Окрім оформлення й друкування їх, припускав він, головна робота полягає в тому, щоб на них писало рецензій якомога більше газет і журналів. Якщо рецензії добрі, книга стає хітом. Якщо рецензії погані, книга провалилася. Тепер Обрі розповідав йому, що рецензенти – лише один елемент прогресу, і поки володар ельфів докладно пояснював, котрими є деякі інші елементи, Фергюсонові ставало дедалі цікавіше, його дедалі більше вражало те, що з ним відбуватиметься, коли його книгу надрукують. Найперше – поїздка до Лондона. Інтерв'ю щоденній та щотижневій пресі, інтерв'ю репортерам з бі-бі-сі, можливо навіть – поява в *телеку*. Вечірній захід у невеликому театрі, де Фергюсон читатиме публіці уривки з книги, а потому всядеться для бесіди про неї з прихильним до нього журналістом чи співбратом-письменником. І – над цим ще треба буде попрацювати – вечір Лорела й Гарді в НКТ чи якому-небудь іншому кінотеатрі, і Фергюсон зі сцени представлятиме їхні фільми.

Фергюсон у промінні софітів. Фергюсон та його портрет у газеті. Фергюсон та його голос по радіо. Фергюсон на сцені читає притихлому натовпу відданих прихильників.

Як можна всього цього не захотіти?

Суть у тому, казав Обрі, що ваша книга настільки в біса добра, що заслуговує поведження з нею за всією клятою програмою. Нікому не належить писати книги в дев'ятнадцять років. Це просто нечувано, і я готовий сперечатися, що людей вона просто, нахер, з ніг звалить, як мене звалила, як Фіону, як приблизно всіх у мене в штаті.

Будемо сподіватися, сказав Фергюсон, намагаючись заштовхати своє збудження під кришку, щоб слова Обрі не занесли його надто високо, і він не виставив би себе дурнем. Але до чого ж добре йому тепер ставало. Двері відчинялися. Одні за одними Обрі розчиняв їх перед ним, і один за одним йому видавалися нові кімнати, куди можна було увійти, а думка про те, що він відшукає в цих кімнатах, сповнювала його щастям – більшим щастям, ніж він відчував уже багато місяців.

Не хочу перебільшувати, сказав Обрі (очевидно, маючи на увазі, що це він і робить), та якщо б ви завтра впали за мертво, «Як Лорел і Гарді врятували мені життя» залишилася б жити у віках.

Яка дивна фраза, відповів Фергюсон. Можливо, дивніше я не чув нічого в житті.

Так, це досить химерно, чи не так?

Спочатку я падаю за мертво, відтак рятую собі життя, а потім живу вічно, хоча й ніби мертвий.

І справді дуже дивно. Але сказано від усього серця і піднесено як щирий комплімент.

Вони поглянули один на одного і розреготалися. Щось почало здійснюватися до поверхні, дещо настільки сильне, що Фергюсон запідозрив, нібито Обрі його клеїть, що цей доброзичливий імбірноволий співтраpezник – така ж двостороння істота, як він сам, і цією стежкою проходив уже не раз. Йому стало цікаво, чи такий же малий у Обрі член, і весь він, а відтак, замислившись про власний хер, задався питанням, чи випадє йому коли-небудь це з'ясувати.

Бачите, Арчі, продовжував Обрі, я дійшов висновку, що ви – особа, не схожа на всіх інших, ви людина особлива. Я це відчув, коли прочитав ваш рукопис, однак тепер, зустрівшись із вами лицем до лица, я певен цього. Ви сам собі голова, і тому ваше товариство як людини – чистий захват, але ще й тому ви ніколи нікуди не впишетесь, що добре, на мій погляд, оскільки ви зможете й далі бути собі господарем, а той, хто сам собі господар, – людина, краща від більшості інших людей, навіть якщо він нікуди не вписується.

Взагалі-то, сказав Фергюсон, видавши найкращу й найширшу посмішку й пірнаючи в гру спокуси, котру, схоже, почав Обрі, я намагаюся вписатися куди тільки можу... до кого тільки можу.

Обрі вишкірився йому у відповідь після цього непристойного зауваження, збадьорившись від того, що Фергюсон схоплює всі нюанси ситуації. Це я і маю на увазі, сказав він. Ви відкриті для будь-яких переживань.

Так, відповів Фергюсон, дуже відкритий. Всім і кожному.

Всі і кожен у цьому випадку означали того єдиного, хто сидів навпроти нього в шикарно й приємно гомінкому «Фуке», цілковито зважливого Обрі Гулля, особу, що звалилася невідомо звідки й готового чинити все, що в його владі, аби перетворити життя Фергюсона тим, що зробить його книгу успішною, чарівною та грайливою Обрі Гулля, жаданого та п'яного чоловіка, чий гарненький ротик Фергюсонові так настійно хотілося поцілувати, а відтак, коли Обрі осушив ще один чи два бокали вина, гаданий ексцентрик почав називати Фергюсона гарненьким хлопчиком і милим юнаком, хорошим юнаком, прекрасним юнаком, що було не стільки ексцентричним, скільки ласкавим і збудливим, і до того часу, як вони дообідали, все вийшло назовні, ніяких більше таємниць не вимагалось розгадувати, ніяких питань ставити.

Фергюсон сів на ліжку в номері на п'ятому поверсі готелю «Георг V» і дивився, як Обрі знімає піджак і краватку. Він так довго не був ні з ким, хто був би йому небайдужим, так багато часу сплигло з тих пір, коли його хто-небудь торкався чи хотів торкнутися, не заговоривши

спершу про гроші, що, коли володар ельфів підійшов до ліжка, сів йому на коліна й обійняв повністю зодягнутий торс Фергюсона, Фергюсон затремтів. А потім він уже цілував гарненький ротик і здригався всією довжиною свого тіла, і коли язика їхні зустрілися, а обійми стали тугішими, Фергюсон згадав слова, котрі сказав собі багато років тому, поки їхав автобусом до Бостону побачитися зі своїм коханим Джимом: *врата небесні*. Так, ось як це йому зараз відчувалося, і після тих кімнат, котрі він відвідав в уяві за обідом, покої, в котрі він увійшов, поки Обрі стояв і одні за одними відчиняв перед ним двері, от відчинялась ще одна, і вони з Обрі входили до цих покоїв разом. Земні чоловіки. Постіль у паризькому готелі, названій іменем англійського короля. Англієць та американець на цій постелі, в чому мати народила, суціль земна плоть. *Au-delà*. Французьке слово, що позначає потойбічне. Наступний світ дихав у них тут і зараз, у світі нинішньому.

Хер був такий же малий, як він собі його уявляв, та, як з усім іншим в Обрі, він був доречно пропорційним усьому його мініатюрному тілу і такий же гарненький, як і його гарненький ротик чи будь-яка інша його частина. Найважливішим виявилось те, що Обрі знав, як йому поводитися з усім, що він мав. У свої тридцять років він був набагато досвідченішим у постелі та справах тілесних, ніж ті хлопчики, з якими Фергюсон спав у минулому, а оскільки коханцем він був комунікабельним, і ніяких химерних чи неприємних нахилів у нього не було, та й совістю він не мучився через власну пристрасть трахатися з хлопчиками і бути траханим ними, він виявився одночасно і ніжнішим, і агресивнішим, аніж були Енді Коен і Брайан Мішевський, одразу і більш упевненим у собі, і щедрішим, мила людина, кому подобалося це робити так само, як подобалося йому, коли це робили з ним, і ті години, що він провів із Фергюсоном того дня і вечора, були вже точно найкращими і найприємнішими годинами в житті Фергюсона в Парижі з усіх, прожитих до цього часу. Тижнем раніше Фергюсон боявся, що рухається до розумового надлому. Тепер його мозок вирував тисячею нових задумів, а тіло його заспокоїлося.

По десяти днях після подорожі в інший світ в обіймах свого англійського видавця Фергюсон пригорнув до себе матір і попросив у неї пробачення. Вони з Гілом щойно прилетіли в Париж. «Нью-Йорк Геральд» закрилася й померла двадцять четвертого квітня, і оскільки Гіл виявився тимчасово безробітним до осені, коли почне нову кар'єру викладача в Манніському коледжі музики, мати й вітчим Фергюсона вирушили в медовий місяць, котрий досі собі не влаштували – по шести з половиною років шлюбу. Для початку – тиждень у Парижі. Відтак Амстердам, Флоренція, Рим і Західний Берлін, котрий Гіл останнього разу бачив через півтора року по закінченні війни в кінці 1945-го. Час вони мали намір проводити, розглядаючи голландський та італійський живопис, а потому Гіл покаже матері Фергюсона місця, де жив іще хлопчиком.

Фергюсон закінчив друкувати три примірники своєї книги дев'ятого березня. Один примірник тепер лежав на верхній полиці книжкової шафи у нього в кімнаті в Парижі, інший – на робочому столі Обрі в Лондоні, а третій був надісланий на адресу квартири його батьків на Ріверсайд-драйв в Нью-Йорку. Через два тижні потому, як рукопис переправився через океан, Фергюсон отримав листа від Гіла. Це було нормально, оскільки мати Фергюсона не дуже-то любила писати листи, і на дев'ять десятих усієї кореспонденції, котру він надсилав їм обом, відповідав одноосібно Гіл, іноді – з короткою припискою від матері в кінці (*Я так за тобою скучаю, Арчі! Або: Тисяча поцілунків від твоєї Ма!*), а іноді й такого не було. Перші абзаци Гілового листа були сповнені позитивних коментарів щодо книги і тієї *видатної роботи*, яку він проробив для зрівноважування *емоційного змісту сюжету з фізичними й феноменологічними даними*, і наскільки глибоке враження на нього справив *швидкий ріст* Фергюсона та *вдосконалення його як письменника*. Проте до четвертого абзацу тон листа почав змінюватися. *Але, любий Арчі*, написав йому тоді Гіл, *ти мушиш усвідомлювати те, наскільки глибоко ця книга*

розладнала твою матір і як важко їй було її читати. Природно, переживати такі важкі дні минулого нелегко буде кому завгодно, і я не звинувачую тебе, що ти довів її до сліз (я й сам пролив не одну сльозинку), але там було декілька місць, де ти, можливо, був занадто відвертим, я боюся, і її вразила сокровенність декотрих деталей, які ти про неї оприлюднив. Проглядаючи рукопис знову, я б сказав, що найбільш образливий пасаж припадає на стор. 46–47, посеред тієї частини, де говориться про похмуре літо, котре ви удвох проводили на джерсійському узбережжі, заперись у тому будиночку разом, дивилися телевізор з раннього ранку до пізнього вечора і ледь чи виходили на пляж. Просто щоб освіжити твою пам'ять: «Моя мати палила завжди, однак тепер вона курила безперервно, споживаючи чотири-п'ять пачок «Честерфілд» на день, уже рідко вдавалася до сірників чи запальнички, тому що простіше й дієвіше було припалювати наступну сигарету від іще не згаслого кінчика попередньої. Наскільки мені було відомо, вона в минулому рідко вживала алкоголь, однак тепер щовечора випивала шість-сім чарок нерозбавленої горілки, і до того часу, як укладала мене вночі в ліжко, голос її злипався, а повіки були напівзаплющені так, наче вона вже більше не мала сил дивитися на світ. Мій батько був до того часу мертвий уже вісім місяців, і щовечора того літа я залазив під тепле й зім'яте верхнє простирадло своєї постелі й молився, щоб мати моя на ранок виявилася живою». Це жорстоко, Арчі. Може, тобі слід подумати й вирізати цей фрагмент з остаточної версії – чи хоча б до певної міри згладити його, щоб пощадити почуття твоєї матері та не завдавати їй болю тим, що такий, сповнений мук, епізод її життя винесений на публіку. Зупинись і замислись на хвилинку – і ти зрозумієш, чому я прошу тебе це зробити... Відтак ішов останній абзац: Добра новина в тому, що «Триб» от-от загнеться, і в мене незабаром не стане роботи. Щойно це відбудеться, ми з твоєю матір'ю вирушимо до Європи – найшвидше, до кінця квітня. Тоді й зможемо про це поговорити.

Та Фергюсонові зовсім не хотілося чекати того часу. Питання було надто вже тривожним, щоб відкладати його вирішення до кінця квітня, оскільки тепер, якщо вже Гіл вичленив ці фрази з книги і виділив їх з довколишнього матеріалу, Фергюсон зрозумів, що він і справді занадто жорстокий і заслуговував на той докір, що його зробив йому вітчим. Не те щоб цей пасаж був неправдою, принаймні – з погляду його, восьмирічного, наскільки він пригадував себе, подорослішавши, поки писав книгу. Його мати й справді дуже багато палила того літа, вона й справді пила чарками нерозведену горілку та не займалася домівкою, і його тоді непокоїли в'ялість і пасивність, що оволоділи нею, іноді його навіть лякала її онімїла відстороненість від нього, поки він сидів і будував замки з піску на пляжі, а вона дивилася на хвилі. Фрази, котрі Гіл навів у листі, змальовували мати Фергюсона в її найнижчій точці, на дні її сходження в сум і збентеження, та весь сенс був у тому, щоби протиставити те втрачене літо з тим, що з нею відбулося потому, як вони повернулися до Нью-Йорка, що відмінило її повернення до фотографії й початок нового життя, винахід Рози Адлер. Схоже, проте Фергюсон дещо перестарався з контрастом, просочив страхами малого хлопчика та побоюваннями за дорослу поведінку ситуацію, котра була зовсім не настільки суворою, як він собі уявляв (горілка була присутня, звичайно, як його мати розповіла потім Гілові, проте лише дві пляшки за всі сорок шість днів, що вони провели в Бельмарі), і тому Фергюсон, дочитавши лист, сів і склав покайні односторінкові відповіді і матері, й вітчимові, вибачаючись за всякий розлад, який він міг їм заподіяти, та обіцяючи, що викреслить із книги образливий пасаж.

І от він уранці двадцять дев'ятого квітня стоїть у вестибюлі готелю «Пон-Руаяль», обійнявши матір, яка ще не відійшла після перельоту, і просить у неї вибачення. Зовні вулиці перішив дощ, і коли Фергюсон опустил підборіддя на материне плече, він поглянув у переднє вікно й побачив, як із рук якоїсь жінки виривається парасолька.

Ні, Арчі, сказала мати, мені не треба тебе ні за що прощати. Це тобі треба мене простити.

Гіл уже стояв біля стойки порт'є, очікуючи своєї черги вручити паспорти, розписатися в обліковій книзі поселених та заселитися в готель, і поки він займався всіма цими нудними

справами, Фергюсон підвів мати до лавиці в кутку вестибюля. Після перельоту вона виглядала вимотаною, і якщо їй хотілося й далі з ним розмовляти, чого, як він гадав, їй і хотілося, було би легше робити це сидячи. Змучена, додав подумки Фергюсон, але не більше будь-кого іншого, хто мандрував би дванадцять чи тринадцять годин безперервно, і виглядає чудово, подумав він, майже ні йоти різниці з тим, якою він бачив її останнього разу шість із половиною місяців тому. Її прекрасна, дещо вимотана мати, і як же ж було добре дивитися їй в обличчя.

Я дуже за тобою скучила, Арчі, сказала вона. Я знаю, ти вже великий, в тебе є всі права на те, щоб жити, де б тобі не захотілося, але так надовго ми ні разу не розлучалися, і до цього ще необхідно звикнути.

Я знаю, сказав Фергюсон. Мені було так само.

Але ти ж тут щасливий, правда?

Так, здебільшого. Принаймні, мені так здається. Життя, знаєш, недосконале. Навіть у Парижі.

Це ти добре сказав. Навіть у Парижі. Навіть у Нью-Йорку, до того ж, якщо вже на те пішло.

Скажи мені, ма. Чому ти сказала те, що сказала пару секунд тому, – перед тим, як ми підійшли сюди й сіли?

Тому що це правда, от чому. Тому що неправильно було з мого боку знімати такий галас.

Не згоден. Те, що я написав, було жорстоко й несправедливо.

Необов'язково. Зовсім ні, якщо дивитися з того місця, де ти сидів восьмирічним хлопчиком. Мені вдавалося триматися, поки ти ходив до школи, а потім настав час відпустки, і я просто більше не знала, що з собою робити. Безлад, Арчі, от на що я перетворилася, нечестивий бардак, і тобі, напевне, було страшно залишатися в той час зі мною.

Справа не в цьому.

Ні. Ти не правий. Саме в цьому. Ти ж пам'ятаєш «Єврейське весілля», правда?

Звичайно, пам'ятаю. Мерзенна стара кузина Шарлотта та її лисий, короткозорий чоловічок, як-його-там.

Натан Бірнбаум, стоматолог.

Років десять минуло, так?

Майже одинадцять. І я так само з ними не розмовляю, увесь цей час. Ти ж розумієш чому, правда? (*Фергюсон похитав головою.*) Тому що зі мною вони зробили те саме, що я ледь не зробила з собою.

Не вловлюю.

Я зробила їхні знімки, які їм не сподобалися. Доволі непогані знімки, думала я. Не найкращі на світі, але фото хороші, цікаві, і коли вони не дали мені їх опублікувати, я дозволила Шарлотті й Натанові зникнути з мого життя, оскільки почала вважати їх парочкою дурнів.

Яке відношення це має до «Лорелу й Гарді?»

Невже не втямив? Ти зробив мій знімок у своїй книзі. Численні знімки взагалі-то, не один десяток, і більшість із них дуже лестять мені, декотрі – настільки лестять, що мені навіть якось соромно було читати про себе таке, та разом з цими лестивими картинками були й такі, що показували мене в іншому світлі, у світлі негативному, і коли я читала ті частини книги, вони мене зачепили й так розсердили, що я поговорила про це з Гілом, чого мені зовсім не слід було робити, і після цього він написав тобі листа, від якого мені стало так кепсько – кепсько тому, що я знаю: останнє, чого б тобі заманулося, – це завдати мені болю, і коли ти прислав нам оті коротенькі листи, я відчула, що повелася з тобою недобре. Твоя книга – чесна книга, Арчі. Ти розповів правду в кожному її реченні, і я не хочу, щоб ти в ній щось редагував чи стирав що-небудь через мене. Ти мене чуєш, Арчі? *Не змінюй у ній ані слова.*

Тиждень промайнув швидко. На час візиту Вівіан призупинила їхні навчальні заняття, і хоча Фергюсон продовжував читати по кілька годин зранку, щодня він зустрічався з Гілом

і матір'ю на обід, а потім залишався з ними, доки не надходила пора повертатися додому й лягати спати. За ці місяці потому, як він поїхав із Нью-Йорку, багато чого змінилося, проте все, власне, залишилося тим, що й раніше. По семи роках роботи Гіл дописав книгу про Бетховена, і тепер у нього, здавалося, нема жалю про те, що він відмовився від тягаря рецензування й журналістики задля більш спокійного життя викладача історії музики в Маннісі. Мати Фергюсона й далі знімала портрети відомих осіб для журналів і повільно збирала нову книгу на тему антивоєнного руху вдома (вона була запекло «проти» війни). Куди б вони не ходили разом тими днями, вона прихоплювала з собою маленьку «Лійку» і кілька катушок плівки, клацала раз за разом, знімаючи протестні плакати, що з'явилися по всьому Парижу («США, ГЕТЬ ІЗ В'ЄТНАМУ», «ЯНКИ, ВАЛІТЬ ДОДОМУ», «À BAS LES AMERLOQUES», «LE VIETNAM POUR LES VIETNAMIENS», разом із численними знімками паризьких вуличних сцен, і пара катушок була присвячена лише Фергюсонові й Гілу, і поодиноці, і разом. Вони утрюх дивилися на картини в Луврі та «Jeu de Raume», ходили до «Salle Pleyel» на виконання «Меси часів війни» Гайдна (Фергюсон з матір'ю обидвоє вирішили, що це *надзвичайно*, а Гіл відгукнувся на їхній захват вимученою посмішкою, котра означала, що для нього виконання не було на належному рівні), і якось увечері після вечері Фергюсон спокусив їх поїхати до «Action Lafayette» на десятигодинний сеанс показу «Випадкового врожаю» Мервіна Лероя, фільма, де, як усі вони погодилися, гною вистачило б на чотири конюшні, та, як відзначила мати Фергюсона, до чого приємно було дивитися, як Гріп Гарсон і Рональд Коулмен прикидаються закоханими.

Годі й казати, Фергюсон повідомив їм про листа з «Книг Іо». Годі й казати, його мати сказала, що буде тільки щаслива віддати негатив «Арчі» для палітурки. Годі й казати, що Фергюсон відвів їх нагору й показав свою кімнату на шостому поверсі. Годі й казати, що його мати й Гіл відгукнулися на побачене по-різному. Мати ахнула й спитала: Ох, Арчі, невже так можна? Гіл, навпаки, хлопнув його по плечу й сказав: Хто би не зумів спробувати в таких умовах, заслуговує на моє повну й стійку повагу.

Проте інші справи не були для Фергюсона такими простими й зрозумілими, і не раз протягом того тижня він опинявся в незручному становищі, коли доводилося щось від них приховувати чи брехати їм. Коли мати спитала, чи познайомився він тут з якими-небудь *хорошими дівчатами*, до прикладу, він вигадав історію про короткий флірт з італійською студенткою на ймення Джованна, котра відвідувала з ним заняття з мови в «*Alliance Française*». Правдою було те, що в його класі справді була Джованна, та, крім двох півгодинних розмов із нею в кафе за рогом від школи, між ними нічого не відбувалося. Нічого не було й між ними з Беатрисою, *вкрай розумною* французькою дівчиною, асистенткою в «*Galerie Maeght*», – це з нею він, за припущенням, ходив на побачення *місяць-другий*. Так, Беатріса працювала в галереї, і вони сиділи поруч на *вернісажній* вечері «*Maeght*» ще в грудні, фліртували одне з одним якось м'яко й розпливчато, та коли Фергюсон дозволив собі покликати її на побачення, вона його відкинула під тим приводом, що заручена й збирається заміж, – за вечерею вона про це заїкнулася не схотіла. Ні, він не міг розмовляти з матір'ю про дівчат, бо ніяких дівчат не було, якщо не зважати на п'ятьох товстих і худих шлюх, котрих він розшукував на вуличках Ле-Аля, а про них з нею говорити він не мав наміру, як і не мав наміру розбивати їй серце розповідями про Обрі і про те, в якому він був захваті, коли володар ельфів заштовхнув свій напружений член йому в задницю. Їй ні за що не можна було знати про нього нічого такого. В його житті існували такі сфери, котрі слід було відгородити від неї та охороняти з виключною ретельністю, і ось через це вони вже ніколи більше не могли бути такими близькими, як колись, якими він, як і раніше, хотів, щоб вони були. Не можна сказати, що він не брехав їй у минулому, але тепер він став старшим, та й обставини були іншими, і все ж, поки він гуляв із нею Парижем і радів від того, наскільки вона, судячи з виду, щаслива, радів тому, як вона продовжувала стояти за нього горою, ті дні були забарвлені ще й сумом, відчуттям того, що якась істотна його частина от-от розтане і зникне з його життя назавше.

На тому тижні відбулися три вечери з Вівіан – дві в ресторанах і одна у квартирі на рю де л'Юніверсіте, скромна вечеря всього на них чотирьох і більше жодних гостей, навіть Ліси, котра зазвичай приходила на всі вечірки до Вівіан. Фергюсон дещо здивувався, коли йому сказали, що Ліса до них не приєднається, але відтак подумав про це пару хвилин і зрозумів, що Вівіан так захищає себе, а саме так вчинив би і він сам, якби опинився на її місці. Як і в нього, у неї був брудний секрет, котрий слід було таїти від світу, і хоча Гіл і був старим другом, він, вочевидь, нічого не знав про складний шлюб, котрий вона вибудувала з Жаном-П'єром, і взагалі нічого не відав про те, чим вона займалася після смерті Жана-П'єра, а тому йому не можна було представляти це видовище – вечерю з новою співпостільницею Вівіан. Свого роду тітка Мілдред та її гуртовниця в Пало-Альто чотири роки тому, сказав собі Фергюсон, та з однією важливою різницею: його самого ще в п'ятнадцять років це не дивувало й не шокувало, але от якби п'ятдесятидвохрічний Гіл раптом подумав, що Фергюсона таке не дивує, це Гіла майже напевне б шокувало.

Того вечора, поки вони вчотирьох сиділи довкола обіднього столу, Фергюсон тішився, бачачи, як добре Вівіан з матір'ю ладять між собою, наскільки швидко вони подружилися усього по кількох зустрічах, та обох жінок тепер пов'язували Гіл та їх захват одна іншою (скільки разів Вівіан заводила розмову про *виняткові фотографії* його матері?), а також тепер і він сам, переміщений син своєї матері, що живе нині під дахом у Вівіан, і знову й знову по приїзді до Парижу мати казала, як вона вдячна Вівіан за те, що та про нього піклується, учиться разом із ним і *стільки* йому віддає, і за вечерею того вечора вона все це безпосередньо висловила самій Вівіан, дякуючи їй за те, що приглядає за її *негідним хлопчиськом*, і так, відказала Вівіан, *Цей ваш пустун іноді буває надміру*, вони удвох підколювали його, оскільки обидві знали, що він здатен таке витерпіти й не буде проти, бо він не лише не був проти, але йому взагалі-то подобалося, як вони його підколюють, і от посеред цього безтурботного маратону насмішок над Арчі йому спало на думку, що Вівіан тепер значно чіткіше розуміє, хто він такий, аніж його власна мати. Не просто вона трудилася разом з ним над рукописом його книги, не просто вони разом продиралися крізь сотню найважливіших книг західної літератури, та вона ще й знала все про його розколоте надвоє внутрішнє «я» і була, поза сумнівом, найбільш довіреною його наперсницею з усіх, які йому перепали. Друга мати? Ні, не так. Уже надто пізно, ніякі матері більше не потрібні. Але що ж тоді? Більше, ніж друг, менше, ніж мати. Його жіночий близнюк, можливо. Та особа, якою став би сам, якби народився дівчинкою.

Останнього дня він зайшов до готелю «Пон-Руайяль» провести їх. Місто тим часом красувалося у своєму найкращому вигляді, краще нікуди, над головою – яскраво-синє небо, повітря тепле і ясне, із сусідських *буланжерій* випливають смачні запахи, на вулицях гарненькі дівчата, гудуть автомашини, пердять мопеди, увесь цей славний Гершвінів блиск Весни в Парижі, в Парижі сотні сльозливих пісенок і технікозорних фільмів, та факт залишався фактом: він і справді був славним і надихав на дію, він справді був найкращим місцем на землі, і все ж, поки Фергюсон ішов пішки від житлового будинку на рю де л'Юніверсіте до готелю на рю Монталембер, навіть помічаючи небо, запахи й дівчат, він боровся з гігантським тягарем, який звалився на нього того ранку, з тупим і дитячим жахом перед тим, що йому доведеться прощатися з матір'ю. Він не хотів, щоб вона від'їжджала. Тижня не вистачило, хай навіть якась частина в ньому знала, що йому стане краще, коли вона поїде, що з нею він знову поступово перетворювався на немовля, і ось тепер звичний сум чергового прощання перетворився на передчуття того, що він її ніколи більше не побачить, що з нею щось має статися, доки їм випаде ще одна нагода бути разом, і це пробування стане для них останнім. Недолуга думка, сказав він собі, ось із чого складаються слабоумні романтичні фантазії, це сплеск підліткової екзистенціальної тривоги в найбільш ганебній формі, але думка тепер у ньому поселилася, і він не знав, як її позбутися.

Прибувши до готелю, він застав мати у вихорі суєти й збудження, вона надто захопилася поточним, і розмовляти з нею про похмурі передчуття невиліковних хвороб і смертовбивчих нещасних випадків часу не було, оскільки того конкретного ранку вона вирушала на «Гардю-Нор», вона їхала до Амстердаму, вона їхала з Парижу до іншого міста, до іншої країни, в неї починалася інша пригода, а тут до багажника таксі треба вантажити саквояжі й валізи, в останню мить зазирати до сумочки, щоби впевнитися, чи не забула вона пігулки Гіла від шлунку, треба роздавати чайові швейцарам і коридорним, дякувати їм і з ними прощатися, і вона, швидко й гаряче обійнявши на прощання сина, повернулася й попрямувала до таксі, та щойно Гіл відчинив перед нею дверцята і вона вже була готова сісти на заднє сидіння, – повернулася і з посмішкою послала Фергюсонові великий повітряний поцілунок. Будь хорошим хлопчиком, Арчі, сказала вона, і раптово те кепське відчуття, що його він носив із собою з самого ранку, зникло.

Проводжаючи поглядом таксі, що зникало за рогом, Фергюсон вирішив, що знехтує побажаннями матері і все ж таки виріже з книги цей пасаж.

Кепське відчуття зникло, та, як це довели події десять місяців потому, передчуття Фергюсона не були безпідставними. Прощальні події, якими вони обмінялися, якими він обмінявся з матір'ю шостого травня, і справді виявилися тим останнім разом, коли вони торкалися один до одного, і коли вона забралася на заднє сидіння таксі і Гіл зачинив за нею дверцята, Фергюсон більше її ніколи не бачив. Вони розмовляли по телефону: один дзвінок увечері його двадцятого дня народження в березні 1967-го, – та після того, як Фергюсон повісив слухавку, він і голосу її більше не чув ніколи. Ні смертельний нещасний випадок, ні хвороба, котрі Фергюсон науявляв собі, її не вразили, їх не сталося – на відміну від нього: з ним стався нещасний випадок на дорозі, коли він приїхав до Лондона святкувати вихід своєї книги, і це означало, що, коли він попрощався з матір'ю в Парижі 6 травня 1966 року, жити йому залишалося триста чотири дні.

На щастя, він не знав про жорстоку долю, яку для нього приберегли боги. На щастя, він не знав, що йому судилося мати про себе таку коротку статтю в «Книзі земного життя», а тому продовжував жити так, нібито попереду в нього ще тисячі завтрашніх днів, а не всього триста чотири.

Через два дня по від'їзді матері й Гіла до Амстердама Фергюсон відмовився йти з Вівіан та Лісою на якусь-то вечірку, коли дізнався, що туди ж запросили й Флемінга. Від вечора грошей і сліз минуло більше трьох місяців, і він давно вже пробачив Флемінгові будь-яку його провину в тому непорозумінні. Його й далі невідступно переслідували спогади про те, що він собі дозволив із Флемінгом, переконання, що в цьому винен він сам, в усьому винен лише він один, а оскільки Флемінг не примушував його чинити нічого такого, чого він сам відверто не був би готовий зробити, як же можна винуватити Флемінга в тому, що тоді між ними відбулося? Не Флемінг, а він сам, його власна ганьба, пам'ять про його ж зажерливість і падінні вимушували його рвати листи Флемінга та не відповідати на його дзвінки, та хай він навіть і не тримав тепер більше ніякої образи на Флемінга, навіщо б йому бажати їхньої повторної зустрічі?

За сніданком у кухні наступного ранку Вівіан розповіла йому, що з деким познайомилася на вечірці, котру влаштували в дворовому садочку Рейд-холу, аванпосту Університету Колумбія в Парижі: з молодиком років двадцяти п'яти чи двадцяти шести, котрий справив на неї потужне враження, сказала вона, і вона тоді подумала, що Фергюсонові він може сподобатися точно так само, як сподобався їй самій. Канадець із Монреалю, мати в нього – біла з Квебеку, батько – чорний американець, родом із Нового Орлеану, цю особу звати Альбер Дюфрен (на французький манер), він закінчив Університет Говарду у Вашингтоні, де грав у *баскетбольній команді* (Вівіан припускала, що це зацікавить Фергюсона, і воно таки зацікавило), а до Парижа перебрався після смерті батька і тепер працює тут над *своїм першим романом* (ще одна деталь,

як гадала Вівіан, котра Фергюсона зацікавить, і вона таки зацікавила), і от тепер, коли усім цим вона привернула його увагу, він попрохав її розповісти побільше.

Що, наприклад?

Наприклад, який він?

Палкий. Розумний. Захоплений – у тому сенсі, що *engagé*. З почуттям гумору не дуже, як не шкода мені про це повідомляти. Але дуже жвавий. Зворожує. Один із тих киплячих молодих осіб, котрим хочеться перевернути весь світ з ніг на голову й заново його винайти.

На відміну від мене, до прикладу.

Ти не хочеш заново винаходити світ, Арчі, ти хочеш світ зрозуміти, щоб можна було знайти спосіб у ньому жити.

А з чого ви взяли, що я зійдуся з цією людиною?

Співбрат-писака, співбрат-баскетболіст, співбрат-північноамериканець, співбрат – єдина дитина, і, хай навіть його батько помер усього пару років тому, співбрат безбатько, оскільки батько його втік, коли Альберові сповнилося шість років, і повернувся знову жити в Новому Орлеані.

А чим займався його батько?

Джазовий трубач, і, за словами його сина, великий пияк, пожиттєвий сучий син, такий, що й тавра ставити нема на чому.

А мати?

Вчителька в п'ятому класі. Зовсім як моя мати.

Напевне, вам із ним було про що поговорити.

Окрім того, слід зауважити, містер Дюфрен становить собою прекрасну фігуру, фігуру доволі незвичну.

Це як?

Високий. Десять так шість-один, шість-два. Худорлявий і м'язистий, я б вирішила, хоча там він стояв зодягнутий, звичайно, тому точніше описати його я не можу. Проте, схоже, він колишній спортсмен, котрий здатен тримати себе у формі. Каже, що й далі кидає по *кошиках*, коли може.

Це добре. Та мені й досі незрозуміло, що у всьому цьому незвичайного.

Його обличчя, я думаю, неймовірні якості його обличчя. Батько його не лише чорним був, а й там до того ж і кров чокто змішалася, як він мені сказав, а коли зміщуєш таке з генами білої матері, виходить світлошкіра чорна особа з дещо азіатськими рисами, з дещо євразійськими рисами. Примітний це відтінок шкіри, як я виявила, в ньому є якийсь мідний відлив, шкіра ця – ні чорна і ні біла, *саме так*, як у Рудоволоски, якщо ти мене розумієш, така прекрасна шкіра, що, поки ми розмовляли, мені увесь час хотілося помацати його за обличчя.

Красень?

Ні. Настільки далеко я б у своїх твердженнях не зайшла. Але приємний на вигляд. На таке обличчя хочеться дивитися.

А як його... глибинні схильності?

Точно сказати не можу. Зазвичай мені вдається вхопити таке одразу, але цей Альбер – просто-таки загадка. Мужик для інших мужиків, гадаю, проте такий мужній мужик, котрий не бажає афішувати своє тяжіння до інших чоловіків.

Педик-мачо.

Можливо. Кілька разів він згадував Джеймса Болдвіна, якщо це щось означає, Болдвіна він любить більше за всіх інших американських письменників. Тому-то й приїхав до Парижа, сказав він, – хотів *пройтися стопами Джиммі*.

Я теж Болдвіна люблю і згоден з тим, що він найкращий американський письменник, однак лише те, що він, так уже сталося, схиляється до чоловіків, зовсім нічого не говорить про тих чоловіків, кому подобаються його книги.

Саме так. Як би там не було, я трохи розповіла йому про тебе, а на Альбера, схоже, справило потужне враження, коли я йому розповіла про твою книгу, може, він навіть злегка позаздри. Дев'ятнадцять, увесь час повторював він. Дев'ятнадцять років – і його вже публікують, а він сам, далеко за двадцять, ще точить першу половину свого першого роману.

Сподіваюся, ви йому сказали, що це коротка книжка.

Сказала. Дуже коротка книжка. І ще я зауважила, що ти просто помираєш, як хочеш пограти в баскетбол. Чи віриш, чи ні, але він живе на рю Декарт у п'ятому, і прямо навпроти його будинку – відкритий баскетбольний майданчик. Хвіртка там завше заперта, каже він, але через загорожу легко перелізти, і за те, що він туди ходить грати, його ніхто ніколи не сварив.

Я проходив повз той майданчик десятки разів, та у французів усе так строго із замками, ключами й правилами, і я побоявся, що мене депортують, якщо туди полізу.

Він сказав, що хотів би з тобою познайомитися. Тобі цікаво?

Звичайно, цікаво. Давайте з ним сьогодні повечереємо. Той марокканський ресторанчик, котрий вам так подобається, зовсім поруч з Пляс де ла Контрескарп, «*La Casbah*», а рю Декарт звідти прямо догори йде. Якщо в нього немає інших планів, може, він приєднається до нас заради тарілочки *couscous royale*.

Вечеря в «Касбе» того вечора з Вівіан, Лісою та чужаком, котрий запізнився на п'ятнадцять хвилин, але виглядав при цьому рівно так само, як Вівіан його й описала, з цією його характерною шкірою та напористими, впевненими манерами. Ні, така особа не схильна до світської балаканини чи відмочуванню жартиків, але посміхатися він умів – і навіть сміявся, якщо відчував, що є над чим посміятися, що би жорстке й тверде не було заперте в нього всередині, воно пом'якшувалося ніжністю його голосу та цікавістю в його очах. Фергюсон сидів строго навпроти нього. Обличчя його він бачив прямо перед собою анфас, і хоча Вівіан, імовірно, мала рацію, називаючи його не найпривабливішим, Фергюсон знайшов його чудовим. Ні, спасибі, сказав Альбер, коли офіціант спробував підлити йому до бокалу ще вина, а потім поглянув на Фергюсона і пояснив: він *поки що з цього зліз*, – це, здавалося, давало зрозуміти, що раніше він його пив, поза сумнівом – більше, ніж слід було б, визнання слабкості, можливо, а оскільки це вимовляла така стримана особа, що володіє собою, як Альбер Дюфрен, Фергюсон прийняв це за ознаку того, що ця особа цілком людяна. Знову ж таки, м'який, рівно модульований голос, що нагадав Фергюсону, як йому подобалося слухати батьків голос, коли був маленьким, і з двомовним Альбером, який розмовляв з невеликим відлунням канадського акценту, коли говорив французькою, і з незначним відлунням французького акценту, коли говорив на ідіоматичній північноамериканській мові, Фергюсон піймав себе на тому, що переживає подібну, якщо не цілковито таку ж насолоду.

Звивиста розмова, котра тривала дві години: Ліса поводитися тихіше, ніж Фергюсон коли-небудь за нею помічав, вставила всього пару смішних зауважень, а не сотню, ніби вона перебувала під чарами чужака і розуміла, що її звичайні фокуси в його присутності звучали б фальшиво, але до чого розслабленим видавався Альбер з Вівіан, котра справляла такий вплив на більшість людей, само собою, тільки в цьому випадку вплив міг посилитися, оскільки було в ній щось таке, в чому луною озивалася певна риса його, Альбера, матері, тієї людини, з ким він був *дуже близький*, сказав він, білої матері цієї чорної людини з його зневаженим негідником-батьком, чорним і мертвим, наскільки складно ж це все було, напевне, усвідомив Фергюсон, і скільки ж важкого багажу швидше всього тягав із собою Альбер, і тут вони перейшли на Нью-Йорк і ті півтора року, що їх він провів у Гарлемі після випуску з коледжу, услід за чим він прийняв рішення перебратися у Францію, тому що Америка була *братською могилою* для будь-якої чорної людини, котра там жила, особливо для такого чорного чоловіка, як він сам (у сенсі – такого чоловіка-про-чоловіків, як він, запитав себе Фергюсон, чи він має на увазі дещо інше?), і відтак всі вони завели бесіду про довгу історію чорних американських письменників і

митців, котрі перебиралися жити до Парижу, *нагу й недосяжну* Жозефіну Бейкер, як висловилися про неї Альбер, і Річарда Райта, Честера Гаймса, Каунті Куллен та Майлса Девіса в обіймах Жюльєти Греко, Ненсі Кунард в обіймах Генрі Краудера та Альберового героїчного Джиммі, кого так грубо образили тим, що не запросили виступити на Марші на Вашингтон три року тому, сказав він, та оскільки в списку ораторів у них уже був Баярд Рустін, може, *вони прикинули, що одного чорного педика їм вистачить* (докази назбирувалися), і тут втрутився Фергюсон і заговорив про «Кімнату Джованні», котра на його *скромну, чистосердечну думку*, була однією з найхоробріших, найбільш вишукано написаних книжок, які він коли-небудь читав (зауваження, винагороджене схвальним кивком Альбера), і мить потому, як це часто буває з бесідою за трапезою, всі вже перейшли на іншу тему, і вони удвох почали розмову про баскетбол, «Бостонських Кельтів», Білла Рассела, що підвело Фергюсона до того, щоб поставити Альберові те саме питання, котре він багато років тому поставив Джиму: Чому Рассел – найкращий, якщо він навіть не хороший? – на що Альбер відповів: Але він хороший, Арчі. Рассел міг би заробити двадцять п'ять очків у грі, якби захотів. Справа просто в тому, що Авербах цього від нього не хоче. Він хоче, щоб Рассел був диригентом всієї команди, а як усім відомо, диригент сам не грає на жодному інструменті. Він стоїть зі своєю паличкою і керує оркестром, і хай навіть це виглядає просто, якби не було в оркестра режисера, котрий би цю роботу виконував, музиканти збилися б із тону і стали би промахуватися повз ноти.

Вечір закінчився запрошенням. Якщо Фергюсон не зайнятий завтра вдень, він може зайти до Альбера десь о пів на п'яту, і вони зіграють товариський матч у баскетбол один на один на його «приватному майданчику» через дорогу від його будинку на рю Декарт. Фергюсон відповів, що не грав уже багато місяців і в нього все заіржавіло, але так, сказав він, із задоволенням.

Так у життя Фергюсона увійшоа Альбер Дюфрен. Так людина, що стала пізніше відомою почергово як Аль Бер чи Містер Ведмідь, вступив до полку товаришем Фергюсона по зброї для наступної битви в безперервній Дурській Війні проти Мук людського Існування, адже, на відміну від двостороннього Обрі Гулля, задовільно одруженого на своїй односторонній Фіоні, та батька, що обожнював двох своїх юних нащадків, самотній, односторонній Аль Бер, чії глибинні нахили тяжіли швидше до різних Обрі цього світу, а не до Фіон, був доступний для бойової служби повний робочий день, а оскільки жив у тому ж місті, що й Фергюсон, повний робочий день означав майже кожний день, принаймні – поки точилася битва.

Несподівані події їхнього першого спільного дня, починаючи з грубої, задержуватої гри сам на сам, в котрій давно відвиклий від навантажень колишній Головно-Командо агресивно підбирав м'ячі проти меткого колишнього форварда Містера Ведмеда, їхні тіла зіштовхувалися одне з одним, поки вони боролися за м'яч і намагалися блокувати удари, три гри на рівних з двадцятьма чи тридцятьма фолами в кожній і сміховинним поворотом, коли білий хлопчина Фергюсон спромігся стрибнути вище від чорного хлопчини Дюфрена, і хоча в підсумку Фергюсон програв усі три битви, оскільки далекий кидок у нього страшенно мазав, ясно було, що вони більш-менш рівні один одному, і щойно Фергюсон знову увійде у форму, Альберові, щоб не відстати, доведеться старатися в грі щосили.

Опісля вони перелізли через сітчасту загорожу, обидва вимотані, важко дихаючи, всі в солоному, липкому поті, а відтак – через дорогу піднялися до квартири Альбера на третьому поверсі. Порядок і чистота в його двох кімнатах, стіна з чотирьох сотень книг у тій, що більша, з ліжком і гардеробом, письмовий стіл і друкарська машинка «Ремінгтон» у малій, зі сторінками Альберового роману в роботі – акуратним стосом, світло з вікон чистенької кухні-їдальні з дерев'яним столом і чотирма дерев'яними стільцями, і знову світло крізь вікна ванної з білим кахелем. Не такі душі, які приймають в Америці, а ручні душі Франції, стоячи чи сидячи у ванні та поливаючи себе, як називав їх Фергюсон, з *телефонних ліжок*, а оскільки Фергюсон був гостем, Альбер люб'язно запропонував йому помитися першим, тому й зайшов Фергюсон

до ванної, де скинув з себе кеди, зняв вологі й смердючі шкарпетки, труси й майку, увімкнув воду і ступив у глибоку, квадратну ванну. Поливав себе з телефонної лійки, котру він тримав у правій руці, і вода лилася йому на голову, а у вухах шум води, і очі заплющені, щоб у них не потрапляли гарячі рідкі дротики, – він не чув, як Альбер постукав, і не бачив, як мить потому той увійшов до ванної.

Рука торкалася його шиї. Фергюсон опустил руку, випустив душеву лійку і розплющив очі.

Альбер був ще в трусах, але все інше з себе зняв.

Гадаю, тобі так нормально, мовив він Фергюсонові, поки рука його ковзнула донизу по спині Фергюсона й зупинилася у нього на сідницях.

Більше ніж, відповів Фергюсон. Якби цього не сталося, я б вийшов звідси сумним і розчарованим клієнтом.

Альбер охопив іншою рукою Фергюсона за талію й притягнув його тіло до себе. Ти такий чудовий хлопчик, Арчі, сказав він, і мені вже точно не хотілося б, щоб ти пішов звідси розчарованим. Насправді нам обом було б значно краще, якби ти залишився, як гадаєш?

День перейшов у вечір, вечір перетворився на ніч, ніч перейшла в ранок, а ранок став ще одним днем. З погляду Фергюсона, це було саме те – те кохання, котре раз у житті, великий трах, і наступні двісті п'ятдесят шість днів він прожив у країні, в тому місці, що не було ні Францією, ні Америкою, ні чимось іншим де б то не було ще, у новій країні, у котрій не було назви, кордонів і міст чи поселень, в країні з населенням у двоє осіб.

Це не означало, що з Містером Ведмедем легко було порозумітися як із людиною чи що у Фергюсона не траплялося ніяких грубих потрясінь у ті вісім з лишком місяців сексу, чоловічої дружби й сутічок, оскільки багаж, котрий тягав із собою його новий друг, був і справді для нього важким тягарем, і яким би молодим, блискучим чи впевненим у собі Альбер не здавався, коли зробив свій перший крок у світ, душа його була стара і втомлена, а старі й утомлені душі часом можуть бути засмученими, часом – і озлобленими, особливо душі тих, хто не відчуває таких же засмучень чи злості. Яким би люблячим майже завжди не був Альбер, часто – з ніжністю й теплотою, котрі Фергюсона бентежили й змушували думати, що краще на світі немає й людини, ніж той теплий і ніжний чоловік, що лежав з ним разом у ліжку, Альбер бував і зарозумілим, і схильний до суперництва, тяжів до висловлювання суворих моральних суджень про інших, і зовсім не легше було, що книгу того, хто молодший, друкували, а той, хто старший, досі трудився над своєю, і зовсім нічого доброго не було в тому, що хлопчаче почуття гумору Фергюсона часто суперечило кислій праведності Альбера, запаморочливі виплески шалених задумів, що вихлюпували з Фергюсона у щасливі миті після статевого акту, на кшталт пропозиції їм обом зголити зі своїх тіл все волосся та придбати перуки й жіночий одяг, а потім піти до ресторану чи на вечірку подивитися, чи спроможуться вони на такий жарт і зійти за справжніх жінок. *Ар-ші*, сказав Фергюсон, наслідуючи те, як його ім'я вимовляла Селестина, *і хіба не цікаво буде, якщо я і справді на один вечір стану «вона»?* Роздратована реакція Альбера: *Не кажи дурниць*, сказав він. *Ти чоловік. Пишайся тим, що ти мужик, і забудь про всі ці нісенітниці з переодяганням у баб. Якщо хочеш змінити те, хто ти є, спробуй день-два побути чорним і побачиши, що тоді з тобою буде.* Або ж, після особливо плідної сесії в ліжку – пропозиція Фергюсона, щоб вони разом зайнялися прибутковим позуванням голими для гомосексуальних порнографічних журналів – повнокольорові фотонариси на розворот, як вони удвох цілуються і роблять один одному мінети, трахають один одного в сраки з крупними планами того, як сперма бризкає з їхніх членів, це ж офігенно буде, мовив Фергюсон, і лише подумай, скільки грошей можна заробити.

Де твоя гідність? – вигукнув йому у відповідь Альбер, черговий раз не усвідомивши, що Фергюсон жартує. І до чого всі ці розмови про гроші? Можливо, ти від своїх батьків і

небагато отримуєш, але ж Вівіан піклується про тебе збіса непогано, як мені видається, так навіщо казати про те, щоби принижуватися за жменю зайвих франків?

В тому-то уся справа, сказав Фергюсон, відкидаючи свою примхливу фантазію, щоб звернутися до чогось насущного, і до того, що не давало йому спокою останні кілька місяців. Вівіан так добре про мене піклується, що я починаю відчувати себе трутнем, а мені це відчуття не подобається, принаймні, вже не подобається. Щось є неправильне в тому, що я так багато в неї беру, та мені в цій країні працювати не можна, як тобі добре відомо, тому що ж мені залишається робити?

Завше можеш торгувати своєю дупою в барах для педиків, сказав Альбер. Тоді ти й розпробуєш, як жити в грязюці.

Я вже про це думав, відповів Фергюсон, згадуючи вечір грошей і сліз. Мене це не цікавить.

Як той у парі, хто молодший на сім років, Фергюсон був молодшим партнером у їхньому романі, малюком, котрий у всьому слідує за старшим, і цю роль грати йому було зручніше, бо нічого не відчувалося для нього краще, ніж жити під захистом Альбера, не бути вимушено відповідальним чи тим, хто мусить усе розраховувати, і загалом, і в цілому. Альбер справді його оберігав, і загалом і в цілому справді піклувався про нього винятково добре. Альбер став першою людиною з усіх знайомих Фергюсона, хто поділяв з ним його двоїсту, проте об'єднану пристрасть до розумового й фізичного: фізичне було насамперед сексом – першість сексу над усіма іншими родами людської діяльності, – але й також баскетбол, тренування й біг, біг у «*Jardin des Plantes*», віджимання, присідання, жоми сидячи й стрибки на місці на майданчику чи в квартирі, а також запеклі сутички один на один, по яких залишалися синці, – вони кидали виклик і давали задоволення самі по собі, але ще не слугували якимсь вишуканим різновидом еротичної розминки, оскільки тепер, коли він настільки добре пізнав тіло Альбера, важко було вже думати про голе тіло, сховане під спортивними трусами й майкою, коли Альбер переміщувався по майданчику, про чудові й глибоко улюблені характеристики фізичного «я» Містера Ведмедея, а розумове – не лише функції й пізнавальні зусилля мозку, а й вивчення книг, фільмів і творів мистецтва, необхідність писати, суттєво важливе завдання спроб зрозуміти чи заново винайти світ, обов'язок думати про себе стосовно інших та відкидати спокуси, коли Альбер діяв тільки заради себе, і коли Фергюсон виявив, що Альберові фільми небайдужі, так само, як і книжки, тобто він їх любив так само, як тепер любив книги сам Фергюсон, вони виробили звичку майже щовечора відвідувати разом кіно, переглядати всілякі фільми через еkleктичні смаки Фергюсона та готовності Альбера йти за ним до будь-якого кінотеатру, який би той не вибрав, однак з усіх численних фільмів, що їх вони переглянули, жоден не став для них важливішим, ніж *Au Hasard Balthazar Бресона*, чия прем'єра відбулася в Парижі двадцять п'ятого травня, на котрому вони просиділи разом чотири вечори підряд, і фільм із ревінням увірвався до них у серця й голови з шаленством Божественного об'явлення, «Ідіот» Достоевського, перетворений на казку про ослика в сільській місцевості Франції, про Бальтазара, пригноблену особу, що переносить жорстоке поводження, символ людського страждання й святого довготерпіння, і Фергюсон з Альбером ніяк не могли на нього надивитися, тому що кожен із них в історії Бальтазара вбачав історію власного життя, кожен із них, поки дивився фільм на екрані, відчував, що Бальтазар – це він, тому після першого перегляду вони ще тричі поверталися до кінотеатру, і до кінця останнього сеансу Фергюсон навчився відтворювати пронизливі, різкі звуки, що виривалися з рота ослика у важливі моменти фільму, астматичний плач істоти-жертви, що бореться за наступний вдих, моторошний звук, звук, який рве душу, і з тієї миті віднині кожного разу, коли Фергюсонові хотілося повідомити Альберу, що він тужить або терпить муку через якусь несправедливість, котру він помітив у світі, він відкидав слова та вдавався до імітації атонального подвійного вереску Бальтазара на вдиху й видиху, *іржанням*

з-за межі, й, відповідно, не міг до нього приєднатися, кожного разу, коли Фергюсон ставав страдницьким віслюком за них обох.

Схожі смаки в більшості речей, схожі відгуки на книги, фільми й людей (Альбер обожно-вав Вівіан), та от у тому, що стосувалося їхнього письменництва, вони опинилися в глухому куті, бо ніхто з них не міг знайти в собі мужність показати свою працю іншому. Фергюсон хотів би, щоб Альбер прочитав його книжку, та йому дуже не хотілося нав'язувати її, а оскільки сам Альбер ніколи не просив її подивитися, Фергюсон стримувався і нічого не казав, та й не ділився з ним ніякими вістями про відредагований рукопис, котрий Обрі надіслав йому з Лондону, про рішення помістити на обкладинку фотографію його матері чи про вибір кадрів з десяти фільмів Лорела й Гарді та ще десяти кадрів – з фільмів, випущених на екрани в кінці 1954-го та в 1955-му (серед них Мерілін Монро в «Найкращий бізнес – шоу-бізнес», Дін Мартін і Джеррі Льюїс в «Художниках і натурницях», Кім Новак і Вільям Голден у «Пікніку», Марлон Брандо і Джин Сіммонс у «Хлопцях і лялечках» та Джин Тірні і Гамфрі Богарт у «Лівій руці бога»). Також він не казав ні слова про перший відбиток гранок, про другий відбиток гранок чи про переплетені гранки після того, як ті з'явилися в нього на початку липня, у кінці липня та на початку вересня, і жодного разу не згадував про лист, отриманий від Обрі, де зазначалося, що Пол Сандлер у видавництві «Рендом-Хаус» у Нью-Йорку (майбутній дядько Фергюсона Пол) буде співвидавцем книги в Америці – через місяць потому, як її випустять в Англії.

Коли Фергюсон спитав Альбера, чи можна йому поглянути на першу половину його роману (трохи більше двохсот сторінок, очевидно), Альбер відповів йому, що текст ще надто незачесаний, і він не може його нікому показувати, поки не закінчить. Фергюсон сказав, що розуміє, і справді так і було, оскільки сам він не показував свою книгу нікому, поки теж її не закінчив, але хоча б, може, Альбер сказав йому, як роман називається? Той похитав головою, стверджуючи, що назви в книги поки що нема, вірніше – він примірює на неї три різні варіанти і поки що не вирішив, якій назві віддати перевагу, – відповідь, котра могла бути й правдою, і ввічливим обманним маневром. Коли Фергюсон уперше зайшов до кабінету Альбера, рукопис лежав на столі біля друкарської машинки «Ремінгтон», однак після того дня стос паперу зник, поза сумнівом – в один із ящиків дерев'яного письмового стола. Кілька разів за ті місяці, що їх вони провели разом, Фергюсон опинявся один у квартирі, поки Альбер ішов куди-небудь по сусідству в справах, а це означало, що він міг би зайти до кабінету й витягти рукопис із того ящика, де автор її ховав, проте Фергюсон так ніколи не чинив, тому що не хотів виявитися тією людиною, хто на таке здатен, хто зраджує довіру інших, і порушує дане слово, і якимось закулісно поводить, коли ніхто не дивиться, бо поглянути тихцем на рукопис Альбера було так само кепсько, як украсти її чи спалити, діяння такої огидної невірності, що воно було би цілком непростиме.

Альбер зберігав свою книгу в секреті, проте в інших відношеннях цілком ні в чому не таївся, часом навіть ревно прагнув поговорити про себе, і в перші їхні тижні, проведені разом, Фергюсон багато довідався про його минуле. Батько їх кинув, коли йому було шість, як він і розповів Вівіан того вечора їхнього знайомства в Рейд-холі, але потому, після сімнадцяти років чи без будь-якого зв'язку, батько вставив його у свій заповіт – вставив під дзенькіт шістдесяти тисяч доларів, грошей стільки, що на них можна було жити в Парижі п'ять років чи й більше і ні про що не турбуватися, крім його роману. Його близькість із матір'ю, котру вигнали з її строгої римо-католицької родини після того, як вона вийшла заміж за чорного, і навіть коли цей чорний зник і родина готова була все простити й забути, його сильна, стійка духом мати залишилася вигнанкою зумисне, оскільки сама ні прощати, ні забувати готова не була. Монреаль – місто, не позбавлене чорних і людей змішаної крові, місто, в якому Альбер шмаркачем процвітав, був найкращим у спорті, кращим у школі, та до середини його отроцтва – дедалі більше знання того, що він *відрізняється* від більшості хлопчаків, чи то чорних, чи білих, чи змішаних, і страх того, що його мати про це довідається, що, як відчував Фергюсон,

її би просто знищило, і тому в сімнадцять років він переїхав із Монреалю до Америки вчитися в коледжі, у цілковито чорному Говарді у переважно чорному Вашингтоні, школа прекрасна, та кепське місце для життя, і от поступово за свій перший рік він там розперезався. Спершу бухло, потім кокаїн, відтак героїн, величезний пролом у безвільну збентеженість та розлючену впевненість, а це смертоносна суміш, що пригнала його, скульгавілого, назад до Монреалю, і в материнські обійми, але вже краще син-наркоман, аніж син-педераст, розсудив він, і відтак мати потягла його в Лаврентійські гори на літо й заперла в stodолі, щоби зцілити, як вона це називала, Засобом Майлса Девіса: чотири дня поспіль суцільного блювання, дрищання й волання, найбезглуздішого трусіння та виття жорсткої просушки, люта конфронтація з його власним жалюгідним існуванням і тим хирлявим божком, котрий відмовлявся за ним наглядати, після чого мати вивела його надвір, і наступні два місяці спокійно сиділа з ним, поки він заново вчився їсти, думати й припиняв себе жаліти. Восени – назад до Говарду, і з того дня – ні краплі вина, пива чи іншого бухла, ні понюшки трави, ані зтяжки кокса, останні вісім років він чистий, та, як і раніше, страшенно боїться, що не встоїть і здохне від передози, і от коли Альбер розповів Фергюсонові цю історію на третій день їхнього життя разом, Фергюсон дав слово більше не пити в присутності Альбера – і це він, хто так насолоджувався алкоголем, кому пити вино подобалося майже так сильно, як займатися сексом, він більше не буде пити зі своїм любим Містером Ведмедем, і немає ніякого задоволення в тому, зовсім ніякого задоволення, але такою була необхідність.

По десяти днях після того третього дня Фергюсон знову почав писати. Спершу він мав план повернутися навшпиньках до роботи – проглянувши деякі свої старі шкільні статті, чи не можна з них що-небудь врятувати, та після ретельного вивчення тексту про не-вестерни Джона Форда, котрий він колись вважав своїм найкращим нарисом з усіх, написаних ним, він знайшов його неотесаним і недосконалим, думати про нього більше було не варто. З того часу він уже так далеко пішов, навіщо ж повертатися, коли все в ньому волає і вимагає рухатися вперед? У нього набралось досить хороших прикладів, щоб почати писати статтю про змалювання дитинства в кіно, і «Смітникам і геніям», що вічно розвивалися, було дана інша назва, простіша й безпосередніша: «Кіно й фільми», – таке розмежування давало йому можливість розглядати часто розмиті межі між мистецтвом і розвагою, та посеред всіх своїх роздумів про те, який текст йому писати першим, виникло дещо нове, щось настільки масштабне, що охопило собою обидва цих задуми, і Фергюсон виявився готовий розпочати.

З Амстердаму Гіл прислав листа разом із коробкою книг, брошур та листівок з будинку Анни Франк на Принсенграхт, 263, де вони з матір'ю Фергюсона побували в свій останній день у тому місті. Тепер там музей, писав Гіл, і публіка може здійснювати сходами до «Сховища» і постояти в кімнаті, де юна Анна Франк писала свій щоденник, а оскільки він пам'ятав, як захопила Фергюсона ця книга, коли той прочитав її разом зі своїм восьмим класом у Ріверсайдській академії, *захопила тебе такою мірою, що ти зізнався, що «грандіозно закохався в Анну Франк і якимось навіть лягнув, що ти аж «до безумства в неї закоханий», мені здалося, що матеріал, який додається до листа, тебе зацікавить. Я знаю: є щось нездорове у фетишизації цієї нещасної дівчинки*, писав далі Гіл. *Після книги-бестселера, а відтак н'еси й фільму Анну Франк перетворили на банальну представницю голокосту для нееврейського населення Америки та де завгодно, але в цьому саму Анну Франк звинувачувати не можна, Анна Франк померла, а книга, котру вона написала, – прекрасний твір, робота письменника-початківця зі справжнім талантом, і я мушу сказати, що нас обох з твоєю матір'ю зворушив наш візит до цього будинку. Після того, як ти розповів нам про нарис, котрий маєш намір писати про дітей у кіно, я не міг не подумати про тебе, коли дивився на картинки, що їх Анна приклеїла до стінки у «Сховищі», вирізки з газет і журналів з голлівудськими зірками на них – Джинджер Роджерс, Грети Гарбо, Рея Міленда, сестер Лейн, – що й спонукало мене придбати для тебе книгу її творів, не пов'язаних із щоденником, «Розповіді зі сховища». Придивись до опові-*

дання «Кінозірка», це фантазія про виповнення бажань: сімнадцятилітня дівчинка на ймення Анна Франклін (Анна Франк не дожила до сімнадцяти років) пише до Голлівуду Присцилли Лейн. Довга подорож повітрям через океан, відтак – через весь Американський континент, і щойно вона опиняється в Каліфорнії, Присцилла бере її з собою до студії «Братів Ворнер», де дівчинку знімають і випробовують – і в підсумку вона одержує роботу, рекламує костюми для тенісу. Ну й марення ж ця розповідь! І не забувай до того ж, Арчі, фотографію, котру Анна Ф. вклеїла до свого щоденника з підписом: «Цей знімок мене такої, якою я хочу виглядати увесь час. Тоді мені, ймовірно, випадє нагода потрапити до Голлівуду». Бійня мільйонів, кінець цивілізації, а маленьке голландське дівча, котрій судилося загинути в таборі, марить Голлівудом. Можливо, тобі захочеться про це подумати.

Це й стало наступним проектом Фергюсона – нарис ще не визначеного обсягу під назвою «Анна Франк у Голлівуді». Він не лише писатиме про дітей у фільмах, він писатиме ще й про те, як фільми діють на дітей, особливо – голлівудські фільми, і не лише на американських дітей, а й на дітей з усього світу, оскільки він пам'ятав, що десь читав про юного Сат'яджита Рая в Індії, як він писав захоплений лист зірці-дитині Діні Дурбін до Каліфорнії, і взявши Рая та Анну Франк своїми основними прикладами, він ще й спроможеться дослідити водорозділ мистецтва-розваги, про котрий думав з тих часів, як узагалі почав роздумувати про кіно.

Привабливість проникнення до паралельного світу блиску й свободи, бажання встати поруч із чужими історіями, масштабнішими від реальних і кращими від справжніх, особистість випорхує з себе й залишає землю позаду. Зовсім не дрібна ця тема, а у випадку Анни Франк – взагалі питання життя й смерті. Кіно й фільми. Його колись кохана Анна, його й досі улюблена Анна, в пастці «Сховища» – і її тягне до Голлівуду, загинула в п'ятнадцять, вбита в Берген-бельзені в п'ятнадцятирічному віці, а потім Голлівуд зняв фільм про останні роки її життя й усе-таки перетворив її на зірку.

Ти не уявляєш собі, наскільки ці речі для мене цінні, написав Фергюсон вітчимові, дякуючи йому за лист і надіслані книги. Вони кристалізували мої думки та відкрили мені новий шлях у те, що я хочу писати далі. Серйозно. Завдяки тобі поштовх підняв всю цю штуку на новий рівень серйозності, і залишається лише сподіватися, що мене вистачить на те, щоб гідно з нею впоратися. Тенісні костюми. Села за колючим дротом під охороною кулеметів. Уперше сміється Грета Гарбо. Гуляємо на пляжах Каліфорнії, а в столиці Грязюки вибухає епідемія тифу. Усім пора пити коктейлі. Прийшла пора для ям із ванном, мої голодні маленькі, приречені дітки. Як же можна тепер нам любити один одного? Як можна думати наші самозакохані думки? Ти був там, Гіле, ти сам це бачив і вдихав ці запахи, проте своє життя вклав у музику. Неможливо висловити, як я захоплююсь тобою і люблю тебе.

Бути з Альбером означало не бути з Альбером значну порцію денних годин. Альбер на рю Декарт додавав слова до свого роману, Фергюсон у своїй *chambre de bonne* читав книгу зі списку Гіла і працював над своїм нарисом, а відтак, годині о п'ятій, Фергюсон відкладав ручку і йшов до Альбера, де вони іноді грали в баскетбол, а іноді не грали, і, в залежності від того, грали чи ні, потому вони йшли на галасливий ринок на рю Муфтар і купували продукти на вечерю, або ж не купували на вечерю, а йшли пізніше до ресторану, і оскільки Фергюсонові було не по кишені їсти в ресторанах, його частку чека зазвичай оплачував Альбер (він був незмінно щедрим у тому, що стосувалося грошей, і знову й знову казав Фергюсону, щоб той їв і не думав про це), а, відвідавши чи не відвідавши кіно (зазвичай – відвідавши), вони поверталися до квартири на третьому поверсі будівлі через дорогу від баскетбольного майданчика і разом лягали в ліжку, крім тих вечорів, коли Альбер приходив вечеряти до квартири Вівіан і ночувати залишався в маленькій кімнаті Фергюсона на шостому поверсі.

Фергюсон уявляв, що так триватиме вічно, а якщо й не вічно, то досить тривалий час, ще багато місяців і років часу, та по двохстах п'ятдесяти шести днях життя за таким чарівним

розпорядком те, що вжахнуло його стосовно його матері того ранку, коли він попросився з нею в травні, зловісно й несподівано сталося з матір'ю Альбера. Телеграма о сьомій ранку двадцять першого січня, коли вони удвох ще спали в ліжку Альбера на рю Декарт, консьєржка гучно забарабанила в двері і мовила: *Monsieur Dufresne, un télégramme urgent pour vous*, і от раптово вони злізають з ліжка й одягаються, а потім Альбер читав телеграму – блакитний бланк з чорним повідомленням про те, що його мати спіткнулася, впала в сходовий проліт її будинку в Монреалі та померла – в свої шістдесят. Альбер нічого не сказав. Він віддав телеграму Фергюсонові й далі мовчав, і до того часу, як Фергюсон дочитав телеграму, що закінчувалася словами «ПРИЇЗДЖАЙ ДОДОМУ НЕГАЙНО», Альбер завив.

Він полетів до Канади о першій того ж дня, і оскільки, поки він був там, йому належало займатися численними заплутаними родинними справами й фінансовими питаннями, і тому що, поховавши матір, він вирішив з'їздити до Нового Орлеана *побільше довідатися про життя батька*, як він повідомив у листі до Фергюсона, то він затримається на тому боці світу на два місяці, а оскільки Фергюсонові в день від'їзду Альбера з Парижа залишилося жити всього сорок три дні, вони більше ніколи не бачили один одного.

Фергюсон був спокійний. Він знав, що Альбер рано чи пізно повернеться, а сам він тим часом продовжуватиме роботу, скористається відсутністю Альбера та відновить свою стару звичку пити за вечерею вино, бокал за бокалом вина до повного сп'яніння, якщо необхідно, бо хай він і зберігав спокій, за Альбера він усе одно тривожився – телеграма звалилася на нього як грім серед ясного неба, і, коли вони обіймалися на прощання в аеропорту, Альбер здався наполовину божевільним, а якщо йому не вдасться вистояти і він знову почне вживати? Спокійно, сказав собі Фергюсон, випий ще вина, спокійно – і ломися далі. У його нарисі про Анну Франк уже було написано більше ста сторінок і він перетворювався на книгу, ще одну книгу, котра забере принаймні ще рік у написанні, але, знову-таки, січень уже закінчувався, настав лютий, і з публікацією «Лорела й Гарді» менше, ніж за місяць він ловив себе на тому, що йому важко зосередитися.

Після свого короткого візиту Обрі більше до Парижа не повертався, проте вони з Фергюсоном за останні десять місяців обмінялися кількома десятками листів. Стільки великих і дрібних деталей треба обговорити з приводу виходу книги, але й також – жартівливі й ніжні послання на ті часи, що вони їх провели разом у номері на п'ятому поверсі готелю «Георг V», і хай навіть Фергюсон писав, що він більш-менш *зійшовся* у Парижі з деким, володар ельфів залишався непохитним і був цілковито готовим до повторного спектаклю, один раз чи кілька, поки його автор у Лондоні. Здавалося, так воно і влаштовано у світі без жінок, де Фергюсон зараз мандрував. Як йому одного разу пояснив Альбер, правила вірності стосовно чоловіків і жінок не діяли стосовно чоловіків і чоловіків, і, ймовірно, єдина перевага в тому, щоби бути вигнанцем-піддором, а не законослухняним одруженим громадянином, – свобода трахатися за бажанням з ким захочеш і коли б не захотів, якщо тільки не пораниш цим почуття свого номера першого. Але що ж це взагалі означає? Не розповідати своєму номерові першому, що ти був з кимось іще, припускав Фергюсон, і якщо Альбер трахається з кимось чи з кількома кимось, поки мотається Північною Америкою, Фергюсон не бажав би цього знати – і не повідомлятиме Альберу, якщо в підсумку трахнеться з Обрі в Лондоні. Ні, не *якщо*, сказав він собі, а *коли*, коли і де, і скільки разів за ті дні й ночі, що він проведе в Англії, оскільки він, хоча й любив Альбера, Обрі він вважав непереможним.

План полягав у тому, щоб випустити книгу шостого березня, в понеділок. Фергюсон відсвяткує свій двадцятий день народження в Парижі третього, відтак вирушить потягом-паромом з «Гар-дю-Нор» увечері четвертого і прибуде на вокзал «Вікторія» вранці п'ятого. У своїх останніх повідомленнях Обрі підтвердив, що всі інтерв'ю та заходи вибудувалися за планом, включно з вечором Лорела й Гарді в Національному кінотеатрі – програма короткометраж-

них фільмів, у котрій будуть представлені двадцятихвилинні «Великі справи», двадцятиоднохвилинні «Два моряки», двадцятишестихвилинна «Вдрабадан» і тридцятихвилинна забава століття «Ящик з музикою», і, щойно йому передали рішення НКТ, Фергюсон цілий тиждень витратив на складання односторінкових вступів до кожного з чотирьох фільмів, панікуючи від думки, що зацікавлює перед публікою, якщо спробує вийти на сцену без записів, а оскільки він хотів, щоб його маленькі тексти були чарівними й дотепними, а не лише надавали інформацію, у нього пішло багато годин на їх складання й переписування, доки він хоча би приблизно залишився задоволеним результатом. Та якою ж насолодою стане цей вечір – і яку чутливу й щедру справу Обрі йому влаштував, – і відтак, усього через двадцять чотири години потому, як він дописав ці вступи, денною поштою в середу, п'ятнадцятого лютого, він отримав два сигнальні примірники його книги, і вперше в межах досвіду, отриманого Фергюсоном про світ, минуле, теперішнє й майбутнє злилися воедино. Він написав книгу, а потім чекав на книгу, і от книга у нього в руках.

Один примірник він віддав Вівіан, і коли вона попросила його підписати, Фергюсон засміявся й сказав: Я такого ніколи раніше не робив, знаєте. Де її треба підписувати і що треба писати?

Традиційне місце – титульний лист, відповіла Вівіан. А сказати можеш усе, що хочеш. Якщо не можеш нічого придумати, просто напиши своє ім'я.

Ні, так не годиться. Я мушу щось сказати. Можна я хвилинку подумаю, нічого?

Вони були у вітальні. Вівіан сиділа з книжкою на колінах, а Фергюсон сидати з нею не став – натомість він почав ходити взад і вперед перед нею, і після кількох таких взадів і впередів вийшов із зони дивана й дійшов до віддаленої стіни кімнати, повернув направо та дійшов до наступної стіни, відтак знову повернув управо й дійшов до стіни, наступної за попередню, після чого повернувся до дивану, де нарешті всівся поруч із Вівіан.

Гаразд, мовив він, я готовий. Дайте мені книгу, і я вам її підпишу.

Вівіан сказала: Я гадаю, ти найдивніша і найкумедніша людина з усіх моїх знайомих за все життя, Арчі.

Так, я такий. Обрегочешся. Містер Ха-Ха в пурпуровому клоунському костюмі. Давайте книжку.

Вівіан простягла йому книжку.

Фергюсон розкрив її на титульному листі й сягнув у кишеню за ручкою, та ледь зібрався писати – зупинився, повернувся до Вівіан і сказав: Але вийде коротко. Сподіваюсь, ви не заперечуєте.

Ні, Арчі, я не заперечую. Анітрохи.

Фергюсон написав: *Це Вівіан. Улюбленому другові й рятівнику – Арчі.*

Земля повернулася ще шістнадцять разів, і ввечері третього березня вони відсвяткували його двадцятий день народження скромною вечерею в квартирі. Вівіан запропонувала запросити стільки гостей, скільки він забажає, але Фергюсон сказав – ніяких інших не треба, дякую, йому хочеться *відзначити по-родинному*, а це означало: лише вони удвох і Ліса, та ще відсутній Альбер, котрий зараз мандрував Півднем, намагаючись вистежити членів батьківської сім'ї, і хоча Фергюсон знав, що це безглуздо, він попросив Вівіан залишити Альберові місце за столом у тому ж дусі, в якому на свято Песах залишають місце Іллі, і Вівіан, зовсім не вважаючи, що це безглуздя, попросила Селестину накрити стіл на чотирьох. Мить потому вона вирішила збільшити число до шістьох, щоби включити матір і вітчима Фергюсона.

Жити йому залишалося два дні, і то був останній раз, коли він з ними розмовляв, але про телефонний дзвінок домовилися заздалегідь, і третього за годину до того, як він сів за вечерю з Вівіан і Лісою, мати й Гіл потелефонували з Нью-Йорка побажати йому щасливого дня народження та успіху в лондонській поїздки. Фергюсон сказав Гілові, що візьме з собою «Нашого спільного друга» (дев'яносто першу книгу зі списку), котра складе йому компанію в

двох довгих переїздах через Канал (кожен по одинадцять годин), та сумнівався, що в Лондоні в нього залишиться час на читання, оскільки розклад там став жакливо щільним. Як би там не було, після цієї йому залишиться прочитати всього дев'ять книжок, і вони з Вівіан планують з усіма книгами закінчити до кінця травня, але ж яке це задоволення – жити в *багатому мозкові* цього англійця, зауважив він, а тому, як вони з професором Вівіан докінчать соту книгу, йому хочеться наздогнати з усіма романа Дікенса, яких він ще не прочитав.

Відтак слухавку взяла мати й заговорила з ним про погоду. Англія – місце вологе, і йому слід завжди пам'ятати про парасолю й надягати плащ, а то й придбати пару калош, щоб захищати ноги й взуття. У будь-який інший день Фергюсон від такого впав би в роздратування. Вона розмовляє з ним, як із семирічним хлопчиком, і за звичкою він би від неї відмахнувся, простогнавши, або висміяв би якимось потішним і в'їдливим зауваженням, та саме того дня жодного роздратування він не відчув – навпаки, це його повеселило, і зігріла, і розвеселила його ця нескінченна материнськість, що й досі палала в ній. Звичайно, ні, ма, сказав він. Я нікуди не виходитиму без парасолі. Чесне слово.

Так сталося, що саме свою парасолю Фергюсон залишив у потязі, прибувши до Лондона вранці п'ятого. Він не мав наміру його губити, та в поспіху зборів речей і вискакування на перон у пошуках Обрі парасоля була забута. І так, дощ лив того ранку на місто, як його мати й передбачала, оскільки Англія і справді була вологим місцем, і найперше, що вразило Фергюсона в ній, були запахи, натиск нових запахів, що увірвалися в його тіло тієї ж миті, коли він полишив повітря свого купе й опинився на повітрі вокзалу, запахи, зовсім не схожі на запахи Парижа та Нью-Йорка, атмосфера більш йоржиста, колюча, заряджена змішаними випарами вологих вовняних піджаків та горіння вугілля, і вологих кам'яних стін, і диму сигарет «Плеєрс» з їх надто солодким вірджинським тютюном на відміну від прямої «Голуаз» і ледь пригорілих ароматів «Лакі» й «Кемел». Інший світ. Усе до крайності інше, а оскільки ще був початок березня і весна поки що не настала – озноб нового різновиду, що пробирає до кісток.

І от уже Обрі посміхався йому та охоплював рученятами тіло Фергюсона, оголошуючи, що гарненький хлопчик нарешті прибув і який чудовий тиждень чекає на них обох. Потому – назовні, на стоянку таксі, де вони настобурчились поруч під куполом чорної парасолі Обрі, в очікуванні своєї черги, спершу говорили про те, наскільки щасливі знову бачити один одного, та кілька секунд по тому видавець Обрі вже розповідав авторові Фергюсону, що за останні кілька днів почали надходити перші відгуки на книжку, і всі добрі, за винятком одного, прекрасна рецензія в «Нью Стейтсмені», захоплена в «Обсервері», проте нічого нижче добрих оцінок у всіх інших, якщо не зважати на стервозні нісенітниці в «Панчі». Як мило, мовив Фергюсон, розуміючи, скільки ці відгуки важать для Обрі, проте сам він відчував себе якимось відстороненим від усього цього, наче рецензії писали про книгу іншого автора, іншої особи з таким же йменням, як у нього, можливо, але не того, хто зараз уперше сідає в лондонське таксі – один із тих легендарних чорних слонів, які він бачив у багатьох фільмах за стільки років, а вони виявилися навіть ще більшими, ніж він собі уявляв, от ще одна британська штука, відмінна від американських і французьких, і яке ж задоволення було сидіти у величезному просторі позаду й слухати, як Обрі таракоче, сипле іменами редакторів журналів і рецензентів, про котрих сам Фергюсон нічого не знав, всі вони були для нього не більш реальні, ніж масовка в п'єсі вісімнадцятого століття. Відтак таксі рушило й попрямувало до готелю – і раптом усе перестало бути задоволенням, а стало бентежити й навіть трохи лякати. Руль автомобіля був розташований не на тому боці, а водій їхав неправильною стороною вулиці! Фергюсон чудово знав, що в англійців так прийнято, але ніколи не переживав цього сам, і за давньою звичкою, виробленою за все життя вбудованих рефлексорних реакцій, його перша поїздка лондонськими вулицями змушувала його зіщулюватися кожного разу, коли таксист повертав чи якийсь інше

авто наближалось до них не з того боку, і він знову й знову мусив заплющувати очі, у страху, що вони от-от розіб'ються.

Безпечно припаркувалися поблизу готелю «Дарентс» на Джордж-стріт, 26 (Дабл'ю-1), неподалік від «Колекції Воллеса» та Римо-католицької церкви святого Якова. «Дарентс» читається як «curgants», і Обрі сказав, що вибрав Фергюсону саме цей готель, тому що він вже такий, власне, британський і респектабельний – не Лондон Мод, а те, що він називав Лондон Плод, з баром на цокольному поверсі, облицьованим дерев'яними панелями, котрий був настільки нудним і видовишно таємничим, що тут досі був завсідником Ч. Обрі Сміт, хоча й він помер двадцять років тому.

А крім того, продовжував володар ельфів, ліжка тут *надзвичайно* зручні.

Ти зі своїм брудним розумом, сказав Фергюсон. Не дивно, що ми так добре зішлися.

Свій до свого по своє, мій юний друже янкі. З денді-дудлами у нас у штанах та з доброю парочкою поні, щоб довезла нас до міста.

Обрі допоміг Фергюсонові зареєструватися, але потім мусив утікати додому. Була неділя, у дитячої няньки вихідний, а він пообіцяв побути з Фіоною й дітьми до чаю, а опісля він повернеться до готелю покататися на поні, а відтак поведе Фергюсона вечеряти.

Фіона ніяк не дочекається зустрічі з тобою, сказав він, але це відбудеться лише завтра.

Що стосується мене, то я з нетерпінням чекаю, коли ти повернешся після обіду. Коли, до речі, час для чаю?

У нашому випадку – будь-який час між чотирма й шістьма. До цього часу ти можеш поки що відпочити. Ці переїзди через Канал здатні жорстоко подіяти на організм, і ти, напевне, весь варений. Ну, або, принаймні, протушкований.

Віриш чи ні, але мені в потязі вдалося поспати, тому все добре. Я не зготований, так би мовити. Сирий і свіжий, і не дочекаюсь виходу.

Фергюсон розпакував речі, спустився на цокольний поверх та зайшов до їдальні поснідати – о десятій сніданок ще подавали, і це стало його першою пробою англійської кухні: тарілка, на котрій лежали одне смажене яйце (жирне, але смачне), дві недосмажені смужки бекону (злегка огидні, але смачні), дві свинячі сосиски, ретельно пропечений печений помідор і два товстих кусня білого хліба, намазані девонширським маслом, котре було краще будь-якого вершкового масла, яке він коли-небудь куштував. Каву пити було неможливо, тому він перейшов на чайник чаю, поза сумнівом – найміцнішого в усьому християнському світі, його довелося розводити гарячою водою, перш ніж Фергюсон спромігся влити цю рідину собі в горло, а відтак подякував офіціантові, піднявся зі стільця й попрямував до чоловічої кімнати на довгу, нещасну сесію зі своїми буркотливими кишками.

Йому хотілося вийти прогулятися, проте м'який дощик, що лив раніше, тепер перетворився на зливу, і Фергюсон, замість того, щоби піти нагору й запертися в своєму номері, вирішив навідати знаменитий бар з дерев'яними панелями і пошукати там привид Ч. Обрі Сміта.

Бар о тій годині був порожній, та ніхто, схоже, не заперечував, коли він спитав, чи можна йому тут трохи посидіти, поки погода не поліпшиться (удень, за прогнозом, мало бути сонячно), а оскільки коридорний виявився таким люб'язним, коли Фергюсон запитав про це, він вирішив, що англійці йому подобаються, і він їх вважає шляхетними, щедрими людьми, не такими манірними, якими іноді можуть бути французи, не такими сердитими, якими можуть виявитися американці, а доброзичливими й спокійними, публіка загалом терпима, котра приймає слабкості своїх гостей і не встряє й не засуджує тебе, коли говориш не з тим акцентом.

Тому Фергюсон всівся в порожньому барі, облицьованому дерев'яними панелями, і якийсь час думав про англійців, зокрема – про Ч. Обрі Сміта та милий, однак малозначущий факт, що він, найбільш англійський з усіх англійських джентльменів, саме втілення Англії для американців у численних голлівудських фільмах, був ще одним володарем ельфів, у цьому випадку – ельфів Країни кіно, а зовсім трохи згодом Фергюсон видобув із кишені записник,

котрий завше носив із собою в кишені піджака, і почав виписувати імена британських акторів, що працювали в Каліфорнії, і тією мірою, яку Фергюсон ніколи раніше не розглядав до того ранку, помогли створити те, що світ сьогодні вважає *американським кіно*.

Стільки імен – і стільки фільмів з цими іменами в титрах, і поки Фергюсон записував перші, які спали йому на думку, хоча вірніше – висмикнуті з пам'яті мірою того, як він їх пригадував, він включав до списку ті назви фільмів, де, як він бачив, ці люди грали, і його вражало, як їх багато, лавина фільмів – і ще більше фільмів, усе більше фільмів, надто багато фільмів, нарешті, жахливе число фільмів, і, поза сумнівом, ще й багато інших фільмів, про як він забув.

Починаючи з першого імені в нього в списку, з неминучого Стана, партнера Оллі, що народився з іменем Артур Станлі Джеферсон у містечку Альверстон у 1890 році, а по тому в 1910-му, вивезеному до Америки з «Труппою Ферда Карно» як дублера Чарлі Чапліна, більше вісімдесяти фільмів переглянуто зі Станом Лорелом, більше п'ятдесяти з Чапліном і, принаймні, двадцять з Ч. Обрі Смітом (включно з «Королевою Крістіною», «Багряною імператрицею», «Життям бенгальського улана», «Китайськими морями», «Маленьким лордом Фаунтлероем», «В'язнем Зенди») і ще сотні з Роналдом Колменом, Бейзілем Ратбоном, Фредді Бартолом'ю, Грір Гарсон, Кері Грантом, Джемс Мейсон, Борісом Калоффом, Реєм Мідлендом, Дейвідом Нівенном, Лоренсом Олів'є, Ральфом Річардсоном, Вів'єн Лі, Деборою Керр, Едмундом Гвенном, Джорджем Сондерсом, Лоренсом Гарві, Майклом Редгрейвом, Ванесою Редгрейв, Лінн Рекгрейв, Робертом Донатом, Лео Дж. Керолом, Роналдом Янгом, Найджелом Брюсом, Гледіс Купер, Клодом Рейнсом, Дональдом Кріспом, Робертом Морлеєм, Едною Мей Олівер, Альбертом Фіннеєм, Джулією Крісті, Аланом Бейтсом, Робертом Шоу, Томом Кортнеєм, Пітером Селерсом, Гербертом Маршаллом, Родді Макдавелом, Ельзою Ланчестер, Чарльзом Лотоном, Вілфрідом Гайд-Вайтом, Аланом Мобреєм, Еріком Бломом, Генрі Стівенсоном, Джулією Андрюс, Джорджем Арлісом, Леслеєм Говардом, Тревором Говардом, Майклом Кейном, Шоном Коннері та Елізабет Тейлор.

Дощ припинився о другій, та сонце ще не зійшло. Замість цього хмарне небо затягло новими хмарами, такими густими й щільними, що вони почали просідати, повільно опускаючись зі свого звичного місця в небі, доки не торкнулися землі, і коли Фергюсон нарешті вийшов із готелю, щоби трохи пройтися кварталом, вулиці перетворилися на лабіринт туману. Ніколи раніше не давалося йому так мало бачити в цей час доби, що, за припущенням, було ще днем, і він не розумів, як це англійці можуть займатися своїми справами в таких вогких, пароподібних випарах, та, знову ж, сказав він собі, англійці, ймовірно, запанібрата з хмарами, оскільки те, що він вивчив за Дікенсом – так те, що хмари в небі над Лондоном опускаються й частіше навідують людей, і от у такий день, як цей, схоже було, що вони прихопили з собою ще й зубні щітки і мали намір провести тут ніч.

Був початок четвертої. Фергюсон вирішив, що йому пора вже рушати назад до готелю й готуватися до повернення Обрі, котре могло відбутися вже о четвертій, та не пізніше шостої, проте хотілося бути готовим до четвертої – в надії, що Обрі спроможеться втекти від родини скоріше раніше, ніж пізніше. Спочатку ванна чи душ, а відтак він надягне свої подарунки на день народження, котрі Вівіан купила йому минулого тижня в Парижі, – нові штани й нову сорочку, і новий піджак, в котрих він виглядав *на мільйон дубів*, як вона сказала, і для Обрі йому хотілося виглядати на мільйон дубів у новому одязі, а потому одяг зніметься, і вони залізуть у ліжко займатися тим, чим займалися в готелі «Георг V», і ні, він не почуватиметься з цього приводу винним, сказав він собі, він насолоджуватиметься, а в тому, що стосується Альбера, він утішиться тим, що стане уявляти, як Містер Ведмідь проробляє те саме з ким-небудь іще і насолоджується цим точно так само, як і він сам, і от, поки Фергюсон ішов і роздумував про Обрі й Альбера та про різницю між ними, не лише про фізичні відмінності між світлим і темним, великим і малим, а й про відмінності розумові і культурні, про відмінно-

сті в їх поглядах на життя, про похмурі глибини Альберова серця, протиставлених дивацькій доброзичливості Обрі, він неухильно рухався в напрямку готелю, і раптом думки його зрушилися до інтерв'ю, котре він даватиме завтра о десятій ранку комусь із «Телеграфу», до першого інтерв'ю у своєму житті, і хай навіть Обрі велів йому не непокоїтися і *просто розслабитися й бути собою*, він *не* міг не відчувати легкої тривоги, та й узагалі що це значить – бути собою, задався він питанням, у нього всередині живуть декілька «я», навіть багато «я», сильне «я» і слабке «я», турботливе «я» й поривисте «я», щедre «я» і «я» егоїстичне, так багато різних «я», що врешті-решт він виявлявся велетенським, як усі заразом, або дрібним, як ніхто взагалі, і якщо для нього це правда, то правдою воно має бути і для всіх інших, а це означає, що всі – всі й ніхто водночас, і от з цією думкою, що стрибала в нього в голові, він Мерілебон перетворюється на Таєр просто за рогом від готелю на Джорджі, і хоча туман навалювався на нього та обгортав його собою цілком, Фергюсон розрізняв червоний вогник світлофора, що маячив у мряці, блимаюче червоне світло, що був еквівалентом знаку «стоп», тому Фергюсон зупинився й став чекати, поки проїде автівка, а оскільки він зовсім загубився у власних думках про всіх і ні про кого, він повернув голову, поглянув наліво, тобто зробив те, що робив завжди, перетинаючи дороги все своє життя, рефлекторний, бездумний погляд наліво, переконатися, чи не їде ніяке авто, забувши, що він у Лондоні, і що в англійських поселеннях належить дивитися направо, а не наліво, і тому-то не побачив, як з-за повороту на Блендфордї вилетів бурякового кольору британський «форд», тому Фергюсон зіступив з бордюру й почав переходити вулицю, не розуміючи, що в машині, котру він не побачив, – право проїзду, і коли авто врізалось в тіло Фергюсона, його вдарило так сильно, що він підлетів у повітря, наче був крилатою людською ракетою, запущеною в космос, молодиком, що полетів до місяця й зірок за нею, а потому, коли він досяг верхньої точки траєкторії та почав опускатися, і коли торкнувся самого дна, голова його потрапила на край бордюру, і він проламав собі череп, і от з тієї миті і надалі будь-які майбутні думки, слова й чуття, що могли народитися в нього всередині, виявилися стерними.

Боги поглянули вниз зі своєї гори й здвигнули плечима.

6.4

Лукавий, безвідповідальний Ной Маркс, що дав слово не показувати рукопис «Мандрів Мулігена» нікому, крім свого батька й мачухи, порушив це слово, позичивши рукопис двадцятичотирьохлітньому Біллі Бесту, прозаїкові, що прибув із Колумбії і заробляв собі на життя доморозпорядником у чотирьохповерховому житловому будинку без ліфта на Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці між Першою та Другою авеню в тому підрозділі Йорквілля для робітничого класу, що було відоме як район Рейнпендер. Двома роками раніше Біллі заснував маленьке мімеографічне видавництво під назвою «Штуковина» – некомерційний, антикомерційний заклад, що випустив досі близько дюжини творів, серед котрих – томики поезії Енн Векслер, Льюїса Тарковського та уродженця Тапси Рона Пірсона, котрий ще в жовтні поставив автора «Мандрів Мулігена» примірником «Тиші» Джона Кейджа. Тими днями, до приходу епохи дешевого офсетного друку, мімеограф був єдиною формою виробництва книжок і журналів, доступною молодим безгрошовим письменникам у Нью-Йорку, і якщо твій твір друкували таким самвидавом у видавництві на кшталт «Штуковини», це зовсім не означало невідомості і не було вулицею з одностороннім рухом до глухого забуття, навпаки – це було шанованою відзнакою відмінності. Наклади загалом доходили до двохсот примірників. Заголовки та ілюстрації на картонних обкладинках малювали друзі Біллі, митці з центру міста (найчастіше – Серж Грімман або Бо Джейнард, рухливі та винахідливі малювальники, чий обкладинки допомагали задати тональність оформлюваному стилю середини шістдесятих, актуальному вбачальному вираженню, нахабному й не прикрашеному, котре й не намагалося сприймати себе надто вже всерйоз), і хай навіть було дещо бруталне та імпровізоване у книжках, поливною на одинадцять дюймів, зміст їх був незмазаним і легко читався, так само чітко, як книги, надруковані офсетом чи високим друком. Дружина Біллі Джоанна готувала трафарети на своєму великому «Ремінгтоні», конторських розмірів, великим шрифтом «ціцери» через один інтервал, не вирівняні по правому краю, навіть прозу, а потому ці трафарети подавали в мімеограф, що стояв у майстерні Біллі, і друкували як лицьову, так і зворотню сторону кожної сторінки, відтак їх брошувала компанія друзів та добровольців і зшивала внакидку (скріплювала скріпкою). Більшість примірників роздавалися безкоштовно, тобто розсилалися чи вручалися співбратам-письменникам й митцям, а решта п'ятдесят примірників чи близько того розповсюджувалися серед жменьки манхеттенських книготорговців, що вірили в наступне покоління американської новизни, і для юнака, котрий зайшов до «Книжного ринку Готема» чи до «Книжної крамнички Восьмої вулиці», побачити свою мімеографовану книжку серед свіжих надходжень поезії та художньої прози означало зрозуміти, що він почав існувати як письменник.

Фергюсонові слід було б розлютитися на свого кузена за те, що той діяв у нього за спиною і без дозволу показав книги комусь, та він не злостився. Ной зітштовнувся з Біллі Бестом у нижньому Іст-сайді, на зібранні в середині травня, через місяць потому, як Фергюсон завершив рукопис, і через тиждень по своєму третьому й останньому візиту до доктора Бройлера. Ной заговорив із Біллі про твір свого двоюрідного брата, Біллі виявив інтерес до того, щоб на нього поглянути, і до останньої неділі травня Ной уже телефонував Фергюсонові, дістаючи шило з мішка.

Вибач, вибач, сказав він, йому відомо, що не слід було всюду розмахувати рукописом, та він усе одно його показав, і тепер, якщо Біллі просто охмурів від «Мандрів Мулігена» і хоче їх опублікувати, то Фергюсон не стане поводитися як тупак і заважати цьому, так чи ні? Ні, відповів Фергюсон, він цілком і повністю «за», а потому подякував Ною за співпрацю, і з того почалася їхня бесіда, тривалістю приблизно півгодини, а потому, як Фергюсон поклав слухавку, він зрозумів, що різниці ніякої немає, чи вважає він, що книгу слід спалити і забути

про неї чи ні, книга йому потрібна зараз, тому що життя його скінчене, і щоби обманути себе, змусити себе думати, начебто в нього ще є майбутнє, хоча ніяких Фергюсонів частиною цього майбутнього й не стане, і як же доречно, що він вирішив опублікувати свою роботу під іменем вбитої людини, його діда по батькові Ісаака, скошеного двома кулями на складі шкіряних виробів у Чикаго в 1923 році, людини, котра мала стати Рокфеллером, а в підсумку виявився Фергюсоном, батьком батька, котрий зник із життя сина, й дідуся внука, котрий нізачо не доживе до того, щоб самому стати Батьком.

Біллі Бест став добрим другом і відданим видавцем перших книг Фергюсона, а от Ной Маркс залишився найблискупішим його свідком, який тільки існує, і коли б Фергюсон не намагався уявити, ким він стане.

Рухлива Джоанна змогла перетворити сто тридцять одну сторінку рукопису, надруковану через два інтервали, у п'ятдесят дев'ять сторінок, надрукованих через один, забравши порожні лінійки, що передували кожному розділові з одним з двадцяти чотирьох «Мандрів Мулігена», і на початку нові подорожі на тій же сторінці, де закінчувалося старе, в підбір, а це звело більшу частину річної роботи до тридцяти аркушів паперу – книжка вийшла настільки тонкою, що її легко можна було посадити на скріпку. Замість Бо Джейнарда чи Сержа Грімена для оформлення обкладинки Фергюсон попрохав Біллі дати спробувати Говардові Мелку, а оскільки Говард Мелк зробив такий гарний малюнок (Муліген сидить за письмовим столом і пише черговий звіт у кімнаті, набитій артефактами й сувенірами зі своїх пригод), він також увійшов до родини «Штуковини», і надалі робив обкладинки та ілюстрації, доки в 1970 році вилавицтво не припинило роботу. П'ятдесят дев'ять сторінок на тридцяти аркушах залишилися порожніми. Біллі спитав Фергюсона, чи не хочеться йому написати про себе біографічну примітку, щоб цю порожнечу заповнити, і, пороздумавши над цим майже тиждень, Фергюсон здав дві пропозиції.

Дев'ятнадцятилітнього Ісаака Фергюсона можна часто знайти бродячими вулицями Нью-Йорка. Живе він в іншому місці.

Ніяких більше Еві. Ніяких відвідин напівбудинку в Іст-Оранджі після його останнього візиту до доктора Бройлера в Принстоні, Фергюсон більше не міг змусити себе з нею зустрічатися лицем до лица. Він підвів її та зруйнував її надії, і йому не вистачало сміливості подивитися їй ув очі і сказати, що він ніколи не стане примарним батьком ілюзорної дитини, котру вона придумала, щоб утримати їх разом в якомусь майбутньому світі, коли обставини нарешті їх розлучать. Але й дурня усе це. Як же глибоко вони себе обманювали, і тепер, коли слова лікаря поклали край їхнім помилковим надіям, Фергюсон зняв телефонну трубку та оголосив про це на іншому кінці так, як це зробив би інший боягуз на його місці, навіть не насмілюючись сісти в її присутності та про все поговорити, а то й прийти, можливо, до висновку, що це – далеко не найгірша трагедія на світі, і вони можуть жити разомі далі, незважаючи на неї. Еві збентежила його черствість. Дуже жаль і все таке мовила вона, і мені тебе насправді дуже жаль, Арчі, але ми ж тут до чого?

До всього, вимовив він.

Ні, ти не маєш рації, відповіла вона, і якщо не розумієш того, що я тобі зараз кажу, ти – не та людина, ким я тебе вважала раніше.

Фергюсон ковтав сльози на іншому кінці дроту.

Ми не збиралися залишатися разом надовго, вела далі Еві, і, можливо, я була дурепою, що втягнула тебе в ці розмови про вагітність, та, чорт забирай, Арчі, я віддала тобі все, що в мене є, і ти вже, принаймні, як порядна людина, мусив попрощатися зі мною особисто.

Не можу, сказав Фергюсон. Якщо я приїду побачитися з тобою, я зламаюся й розревуся, а я не хочу, щоб ти бачила, як я плачу.

Це буде настільки жахливо?

Для мене – так. Найгірше у світі.

Будь дорослішим, Арчі. Спробуй поводитися, як чоловік.

Я намагаюся.

Недосить.

Я постараюся сильніше, чесно. Найважливіше – те, що я ніколи тебе не розлюблю.

Ти вже розлюбив. Ми разом так набридли тобі, що ти навіть не хочеш більше на мене дивитися.

Це неправда.

Досить брехати, будь ласка. І поки ти ще не поклав слухавку, Арчі, прошу тебе від усієї своєї душі – іди ти на хер.

У середу, двадцять п'ятого травня, через два тижні по цій пекельній розмові з Еві, потелефонував Ной, зі звісткою, що Біллі Бест хоче публікувати «Мандри Мулігена». Двадцять п'ятого Фергюсон і Біллі порозмовляли і домовилися зустрітися в суботу, двадцять восьмого, і Фергюсон, отже, не залишився у Принстоні на ті вихідні готуватися до іспитів з Говардом, як мав намір, а в п'ятницю вирушив до Нью-Йорка, як звичайно, проте своєму дідові він уже сказав, що на вихідних не приїде, а потім забув повідомити йому, що насправді прибуде, і цим збентежив діда, і сюрприз, який він йому влаштував, був усього однією сотою того сюрпризу, котрий він улаштував самому собі.

Наскільки йому було відомо, лише в нього був ключ від квартири. Тепер, коли вони з Еві розлучились, Фергюсон двічі приїжджав пожити тут на вихідних сам у вільній дідовій спальні, і в ті обидві п'ятниці він сам заходив до тихої квартири – і виявляв, що дід сидить собі на дивані у вітальні, читає спортивну газету «Поста», – а цього разу, потому, як він всунув у замок ключ і відчинив двері, почув голоси з вітальні, можливо, два чи три голоси, – він не зміг визначити, скільки їх було, та жоден не належав його дідові, а щойно він увійшов до квартири, найперше до нього чітко долетів чоловічий голос, котрий вимовляв: *Ось так, Ел, тепер засунь у неї свій хер*, – а далі інший чоловічий голос сказав: *І от коли він це зробить, Джорджія, не забудь ухопити Еда за стояк і візьми собі за щоку*.

Між вхідними дверима та входом до вітальні пролягав невеликий коридор, і поки Фергюсон крався навшпиньках повз зачинені двері у вільну спальню справа від себе, а потім – повз вузької кухоньки-камбуза, котра теж була розташована від нього справа, – дійшов до кінця стінки і встав на краю вітальні, і от що він побачив: його дід сидів поруч із чоловіком, що тримав шістнадцятиміметрову кінокамеру, довкола яскраво горіли три стійки з софітами, кожен, напевне, в тисячу ватт, інший чоловік стояв посеред кімнати з планшетом для паперів під пахвою, а на дивані троє голих людей, жінка й двоє чоловіків, жінка з мертвими очима, років тридцяти, з обезбарвленим волоссям, великим бюстом і в'ялим, випертим животом, і двоє майже однакових чоловіків (можливо, близнюків), м'ясисті, волохаті звірі з членами, що стирчали, та волохатими сідницями, виконували вказівки режисера й оператора.

Дід Фергюсона посміхався. От що найбільше драгувало в цій огидній картині – посмішка на обличчі його діда, поки старий спостерігав, як жінка й двоє чоловіків смокчуться і трахаються на дивані.

Першим його помітив режисер – дрібний молодий негідник, котрому на око ще й тридцяти не було, в джинсах і сірій куртці, той, що весь час керував дійством, оскільки звук вони не записували, що, поза сумнівом, буде додано пізніше як низка театральних стогонів і мукання, при komponуванні цього найдешевшого з дешевих кінематографічних заходів, і от коли молодий режисер помітив, що в коридорі поблизу самого входу до вітальні стоїть Фергюсон, він вимовив: Ти хто в біса такий?

Ні, відповів Фергюсон, це в біса хто ви такі і чим, по-вашому, ви тут займаєтесь?

Арчі! – заволав його дід, а посмішка зникла з його обличчя й змінилася виразом переляку. Ти ж мені казав, що на цих вихідних не приїдеш!

Ну, в мене змінилися плани, сказав Фергюсон, і я тепер думаю, що цим людям слід винести свої дупи з квартири.

Заспокойся, друже, мовив режисер. Містер Адлер – наш продюсер. Це він нас сюди запросив, і нікуди ми не підемо, поки не закінчимо зйомки фільму.

Вибачайте, сказав Фергюсон, підходячи до голих людей на дивані, але на сьогодні забаві кінець. Одягайтеся й вимітайтесь.

Ледве він сягнув до руки жінки, щоб підняти її та відправити геть, режисер кинувся на Фергюсона ззаду й обхопив його корпус руками, притисши йому руки до боків. Після цього один із голих близнюків зірвався з дивану й вривав кулаком Фергюсону в живіт, болючим коротким ударом, від котрого знавіснілий Фергюсон так розлютився, що вирвався з рук дрібного режисера й шпурнув того на підлогу. Жінка сказала: Ну, чорт забирай, засранці. Досить уже цієї херні, поїхали далі.

Перш ніж розпочалася справжня бійка, втрутився дід Фергюсона і сказав режисерові:

Дуже шкода, Адаме, та гадаю, на сьогодні досить. Цей хлопчисько – мій онук, і мені треба з ним поговорити. Зателефонуй мені завтра, й ми прикинемо наш наступний крок.

Не минуло й десяти хвилин, як режисер, оператор і трійко акторів залишили квартиру. Фергюсон із дідом уже сиділи в кухні, один навпроти одного за столом, і ледь Фергюсон почув, як стукнули вхідні двері, він сказав: Ти старий, та дурний. Ти мені так огидний, що я ніколи більше тебе не хочу бачити.

Дідусь витер хустинкою очі й уперся поглядом у стіл. Дівчата нічого не повинні знати, сказав він, маючи на увазі своїх дочок. Якщо вони про це дізнаються, це їх прикінчить.

У тому сенсі, що тебе прикінчить, мовив його внук.

Ані слова, Арчі. Пообіцяй мені.

Фергюсон, котрому навіть не спадало на думку, що він коли-небудь зможе розповісти про побачене ним того дня матері чи тітці Мілдред, відмовився щось обіцяти, хоча й знав, що ніколи нікому про це не розповість.

Я такий самотній, сказав його дід. Мені просто хотілося трохи розважитися.

Оце так розвага. Викидати гроші на низькопробну порнуху. Та що з тобою взагалі таке?

Вона нешкідлива. Болю нікому не завдають. Усі добре проводять час. Що в цьому поганого?

Якщо ти ставиш таке питання, ти безнадійний.

Ти такий суворий, Арчі. Коли ти взагалі став таким суворим?

Не суворий. Я просто шокований – і ще мене трохи нудить.

Вони взагалі не повинні нічого знати. Якщо тільки ти даш мені слово ні про що їм не розповідати, я зроблю все, що ти захочеш.

Просто припини, от і все. Прикрий цей фільм і більше ніколи такого не вчиняй.

Послухай, Арчі, а якщо я дам тобі грошей? Так буде простіше? Я знаю, ти не схочеш тут більше зі мною залишатися, та якщо матимеш гроші, ти зможеш знайти собі іншу квартиру в Нью-Йорку. Тобі ж цього хочеться, чи не так?

Ти намагаєшся мене підкупити?

Називай як хочеш. Але якщо я дам тобі п'ять... шість... ні, скажімо, десять тисяч доларів... це ж добряче тебе виручить, правда? Зможеш винайняти собі власну квартиру де-небудь і ціле літо писати, а не вкалувати на тій роботі, про яку ти мені розповідав. Що ти там збирався робити?

Сміття вивозити.

Сміття вивозити. Що за пуста трата часу й сил.

Але я не бажаю твоїх грошей.

Бажаєш, звичайно. Всі бажають грошей. Гроші всім потрібні. Вважай їх подарунком.
Хабарем, ти хочеш сказати.
Ні, подарунком.

Фергюсон узяв гроші. Прийняв дідову пропозицію з чистою совістю, бо, кажучи по правді, то був не хабар, а подарунок, оскільки він усе одно б не обмовився про це ні словом ні матері, ні тітці Мілдред, а якщо дід такий багатий, що йому по кишені виписати чек на десять тисяч доларів, то краще, якщо гроші відійдуть його внукові, ніж профінансують ще один убогий кінотрах. Але ж яким шоком було вторгнутися в ту ненормальну сцену, і до чого схибнутим і збоченим стає його дід у старості – овдовілий та самотній, його більше ніщо не стримувало, він міг собі впадати в будь-які розпусні примхи, які б не приваблювали його фантазію, і яку ще ганьбу влаштує він завтра? Фергюсон і далі любив діда, але тепер втратив до нього всяку повагу, можливо, навіть почав його зневажати – цього вистачало, щоб назавжди розхотіти перебувати в його квартирі, – проте зневажати не так сильно, як зневажав він свого батька, котрий уже цілковито зник з його життя, зник з причин, загалом пов'язаних із грошима, і от він сам радо бере гроші в діда і трясє йому руку, дякуючи за них. Ще одна заплутана справа, ще одна бентежна розвилка на шляху, і точно так, як це з'ясував Ласло Флют у «Направо, наліво чи прямо?», який би вибір Фергюсон не зробив, він виявлявся хибним.

І все ж десять тисяч доларів у 1966 році були грандіозною сумою – таку купу грошей важко було уявити. Маленькі квартири в занедбаних районах Нью-Йорку здавалися менше ніж за сотню на місяць, іноді – всього за п'ятдесят чи шістдесят доларів, і Фергюсон зміг би підібрати собі що-небудь для втеч із Принстона, і йому й надалі вистачатиме на життя влітку, а працювати не доведеться. Не те щоб й жахала перспектива перетягувати сміття в проміжку між першим і другим курсами. По своїх літніх канікулах у старших класах, проведених з Арні Фрезером та Річардом Брінкерстафом, він знав, що важка праця здатна давати різноманітне задоволення, і в процесі можна навчитися чогось цінного про життя, але перед ним лежало ще дуже багато років подібної праці, і можливість відпочити від тягання тягарів, поки навчається в коледжі, була несподіваним успіхом. А все тому, що раптом з'явився і застав діда на гарячому. Відкриття огидне, це так, але як же водночас не посміятися над ним? І тепер він, чії уста залишаться на замку, поки з його легень не вирветься останній вздох, валяється на купі грошей, отриманих за мовчання. Якщо над таким не сміятися, з тобою щось не так, якісь проблеми з головою.

Фергюсон вирушив з Ноєм у Віллідж вечеряти піцею й пивом, відтак провів ніч на підлозі кімнати свого двоюрідного брата в гуртожитку УНЙ, а наступного дня, коли поїхав через усе місто побачитися з Біллі Бестом, з ним і далі відбувалися дивовижні речі. Біллі був до того розслабленим і балакучим і так вихваляв книгу Фергюсона, котру називав *найхімернішою, блядь, хернею*, якої йому давно вже не доводилося читати, що юний автор знову безмовно подякував своєму кузенові за те, що той звів його з цією особою, не схожою на жодного іншого знайомого йому чоловіка.

Біллі був одночасно і мужланом з робітничого класу, і вишуканим письменником-авангардистом, він народився й виріс у тому ж кварталі, де й далі жив, був домоуправом свого будинку, тому що робота ця дісталася йому в спадок від батька, по-вуличному кмітливим уродженцем тих місць, котрий наглядав за округою, як шериф у голлівудському вестерні, але до того ж був автором складного галюцинаторного роману, дія якого відбувалася під час війни з французами та індіями, під назвою «Розтрошені голови» (Фергюсон обожнював цю назву), і, слухаючи мелодійний нью-йоркський ірландсько-американський тенор свого видавця, Фергюсон відчував, нібито сама цегла будівель на Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці бринить словами. Окрім усього іншого, вагітна дружина Біллі Джоанна говорила точно таким саме голосом, як і він, була дівчиною дуже земною й привітною, вдень працювала юридичним секретарем, а вечо-

рами – машиністкою-набірницею-трафаретницею видавництва «Штуковина», це вона займатиметься книгою Фергюсона, поки в її утробі росте їхня дитина, вона приведе Фергюсонове немовля на світ, хай це немовля – всього лише книжка, а сам він ніколи не матиме ніякого стосунку до виробництва справжніх дітей, і от коли Джоанна й Біллі запросили його залишитися на вечерю в ту першу суботу їхньої нової дружби, Фергюсон обмовився, що найближчими днями підшукуватиме собі квартиру, шойно схвалить чек, котрий лежить в його бумажнику, а оскільки Біллі й Джоанна знали все, що відбувалося в них у маленькому кварталі, вони порадили йому квартиру в шести домах від їхнього будинку, однокімнатну студію, котру виставили на ринок усього по кількох днях після їх першої спільної трапези, і от так Фергюсон став орендаром власного житла на третьому поверсі по Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці за сімдесят сім доларів і п'ятдесят центів на місяць.

Його перший рік у Принстоні доходив кінця. Говард вирушав на літо працювати на молочній фермі своїх тітки й дядька на півдні Вермонту, і хоча Фергюсона теж покликали взяти участь у цьому буколічному заході, наполовину знищений колишній коханець Еві Монро, котрий водночас став наполовину відродженим автором «Мандрів Мулігена», вже відмовився від прибирання сміття і планував усе літо потратити на свій наступний творчий проєкт, «Багряний зошит». На ці місяці до міста прибуде ще й Емі (працювати помічницею редактора у профільному журналі «Медсестринський дайджест»), а також її новий хлопець Лютер Бонд, котрий знайшов собі тимчасове місце у відділі майбутніх подій «Віллідж Войса». Селія Федерман, навпаки, буде далеко – пожинати плоди нагороди, котру їй дали батьки за дострокове закінчення середньої школи: перед нею була двомісячна поїздка Європою разом зі своєю двадцятилітньою сестрою Емілією. Як і передбачалося, дружок-Брюс, він же Людина-Буферна-Зона, пішов у минуле. Селія пообіцяла написати Фергюсонові рівно двадцять чотири листи, котрі звеліла зберігати в особливій коробці з етикеткою «Мандри Федерман».

Ноя теж тут не буде – він несподівано і в останню хвилину поїде на північ Массачусетса брати участь у Вільямстаунському театральному фестивалі, куди він імпульсивно записався, залицяючись до дівчини, котра хотіла туди потрапити, але їй відмовили навіть без повторного прослуховування, а от Ноеві – ні, і тепер він усе літо гратиме у двох різних п'есах («Усі мої сини» та «В очікуванні Годо»), і план знімати екранізацію «Душевних шнурків» знову ліг на полицю. Фергюсон зітхнув з полегшенням. Мало того, він був радий за Ноя, котрий завше був найкращим сценічним актором, коли б Фергюсон не бачив його гру, а бачив він Ноя на сцені за ці роки разів сім-вісім, напевне, і як сильно б не хотів той стати кінематографістом, Фергюсон був переконаний: у ньому вистачить того, що вивело б його у провідні актори, і не лише в комедіях, де він і так уже грав відмінно, але й у драмах також, хоча, можливо, і не в трагедіях, принаймні – не в тій класиці вагою п'ятдесят тонн, де чоловіки виривали собі очі, жінки варили живцем власних дітей, а Фортінбрас виходив під завісу, повільно опускаючись на купу закривавлених трупів. Ще Фергюсон відчував, що від Ноя публіка пісятиме в штани, якщо він коли-небудь вирішить виступати з сольними комічними номерами, та кожного разу, коли він йому це пропонував, Ной супився і казав: *Це не для мене*. Але він неправий, думав Фергюсон, сто разів неправий у тому, що відмовляється, і якось увечері навіть сів і написав для Ноя кілька жартів, просто щоб завести того з поштовху, але придумувати жарти виявилось важко, так важко, що майже зовсім неможливо, і якщо не зважати на кілька тенісних матчів, котрі вони раніше виграли з Говардом, таланту до складання жартів у нього, схоже, немає. Писати кумедні фрази в оповіданні – це одне, а от вигадувати незабутні дзвінки-дотепи, що могли б служити сіллю анекдота, – для такого потрібен був цілковито інший мозок, ніж той, який розмістили в черепі у Фергюсона.

Емі була тісно прив'язана до Лютера Бонда з початку травня. Настав червень, і, як засвідчила остання телефонна розмова з Фергюсоном, його активна, невгамовна зведена сестра досі

не зважилася розповісти батькові або мачусі про появу нового чоловіка в її житті. Це розчарувало Фергюсона, який завше захоплювався хоробрістю Емі, хоча й іноді йому хотілося придумати її норов, а тому нерішучість Емі він пояснював тією причиною, що її бойфренд був не просто чорношкірим, а войовничо чорношкірим, особою «Чорної влади», за поглядами лівішою навіть від Емі, загрозлива постать у чорній шкіряній куртці та чорному береті поверх афро.

Відтак ця пара перебралася з Бостона до літнього будиночку на Морнінгсайд-Хайтс. Того ж вечора вони зустрілися з Фергюсоном, аби перехилити по склянці в барі «Вест-Енд», і Фергюсон, уперше потиснувши руку Бонду, відчув, як намальована в його уяві картинка розлетілася на тисячу безглузвих деталей. Так, Лютер Бонд був дужим негром із міцним потиском долоні, а в його очах світилася вперта рішучість, проте з виразу його очей було ясно, що Фергюсон для нього не ворог, а потенційний друг, якого йому би справді хотілося мати, і отже, якщо Лютер не був отим карикатурним войовничим терористом, то з якого дива Емі досі не розповіла батькові про нього?

Фергюсон мав би обговорити все це з Емі наодинці й спробувати вдихнути в неї трохи тверезого глузду, але поки що мусив сам придивитися до містера Бонда, аби визначити його особистість. Видно, що невеликого зросту, десь так п'ять футів дев'ять дюймів, приблизно як Емі, і, якби волосся якось могло свідчити про політичні переконання, то скромне афро Лютера вказувало на його лівизну, але не крайню лівизну – на противагу великим афро Самовпевнених Чорношкірих. Його обличчя було симпатичним, навіть гарним, якщо подібне означення підходить чоловікам, і, вивчаючи це обличчя, Фергюсон зрозумів, чому Емі звабилася Лютером і трималася його по шести тижнях балачок і незмінного сексу. Однак, відігнавши на мить ці поверхові враження – абстрактні подробиці щодо людського зросту, довжини волосся та коефіцієнта кмітливості, Фергюсон виявив у Лютера щось важливіше, а саме глибоке почуття гумору, те, що він так цінував у людях, адже йому самому бракувало дотепності, через що його тягнуло до людей на кшталт Ноя Маркса, Говарда Смола та Річарда Брінкерстафа, які могли спілкуватися навколо нього. Почувши від Лютера, що його співмешканець у Брандейсі першокурсник називався Тімоті Соєр, інакше кажучи – Тім Соєр, Фергюсон розреготався, а потім поцікавився, чи Тім чимось нагадував Тома, на що Лютер відповів заперечно, бо той більше нагадував іншого персонажа книжки Мурка Твонга, а саме Гика Фанна.

Це було кумедно. Мурк Твонг і Гик Фанн – це було насправді смішно, саме той тип людей «два в одному», про який Говард любив побазікати у хвилини натхнення; а позаяк цей факт розсмішив Емі, то став іще кумеднішим, поза сумнівом кумеднішим, адже гучність її сміху свідчила про неврівноваженість; вона ніколи не чула від Лютера нічого подібного, що, своєю чергою, свідчило, що Лютер останнім часом не озвучував оцих спотворених імен Марка Твена та Гека Фінна і не потішав цим своїх друзів – ні, він вигидав ці імена спонтанно, у тому ж барі «Вест-Енд», і Фергюсон оцінив його гострий і кмітливий розум, що породив двійко таких дотепних каламбурів чи то, як він не наважився сказати вголос, таких *гострих каламбурів*. Натомість він разом із зведеною сестрою реготав над ними, а потім попросив містера Бонда замовити йому ще один кухоль пива.

Фергюсон уже був дещо поінформований про біографію Лютера й про ті чудернацькі шляхи, якими той дістався з Центрального округу Ньюарку до університету Брандейса в Новій Англії, – про це Емі розповіла йому в телефонній розмові, а ще і про сім років, проведених Лютером у Ньюаркській академії, одному з найпрестижніших вишів регіону, за навчання в якому його батьки, кучер та покоївка, не платили, бо це робили роботодавці його матері, Сід і Една Воксмени, багате подружжя із Саут-Оранджу – незвичний дует згорьованих душ, які полюбили Лютера ще малим хлопчиком; і тепер, коли Лютер здобув стипендію в університеті Брандейса, Воксмени оплачували навчання його молодшого брата Септімуса, Септі, і – як тобі

це подобається, мовила Емі до Фергюсона – заможна єврейська родина та нужденна чорношкіра сім'я, об'єднані повік у Роз'єднаних Штатах Америки – ха!

Отож Фергюсон уже знав про навчання бойфренда Емі в Ньюаркській академії тоді, коли вони втрьох сиділи за столиком у «Вест-Енді», а тому невдовзі розмова почалася про власне Ньюарк, точніше про Ньюарк у зв'язку з баскетболом – цією грою Лютер і Фергюсон захоплювалися у старших класах і, оскільки слова *Ньюарк* і *баскетбол* несподівано опинилися в одному реченні, Фергюсон згадав про ньюаркський спортзал, де він у 14-річному віці приніс команді три очка в додатковий час, і щойно він вимовив *три очка в додатковий час*, Лютер нахилився вперед, видав якийсь незрозумілий горловий звук і сказав: «І я був там».

То ти пам'ятаєш, що трапилося, мовив Фергюсон.

Ніколи не забуду.

Ти брав участь у грі?

Ні, сидів на лаві запасних і чекав на закінчення вашої гри й початок моєї.

Бачив отой кидок з центральної лінії?

Найдовший чистий на моїй пам'яті. За свистком.

А те, що було потому?

І це також. Так ніби це було вчора.

Хлопчаки зірвалися зі своїх місць, і я, біжучи, дістав удар кулаком, такий сильний, що весь день відчував біль.

То, напевно, був я.

Ти?

Я вдарив когось, але не знаю, хто це був. Усі білі видаються однаковими, чи не так?

Я був єдиним гравцем нашої команди, котрого вдарили. Це точно. І якщо ним був я, то це твій удар.

Емі зауважила: Земля, колись стійка у своєму русі, випадає зі своєї орбіти. По семи океанах мчать приливні хвилі, вулкани стирають з планети міста. Чи в мене просто розбурхалась уява?

Фергюсон побіжно всміхнувся до Емі й повернувся до Лютера.

Чому ти це зробив? спитав він.

Не знаю. Не розумів тоді, й досі не можу пояснити зараз.

Це вразило мене, мовив Фергюсон. Не сам удар, а причина для удару. Атмосфера безумства й ненависті у спортзалі. Вона згущувалася поступово, проте до третьої нічії зло запапувало всюди. Потім оте чисте попадання, і всі зірвалися з місць.

До того ранку я був таким собі середньостатистичним американським тупаком. Хлопцем, який вірить у прогрес і *боротьбу за краще завтра*. Хіба ми не здолали поліомієліт? Далі мала дійти черга до расизму. Рух за громадянські права став чарівною пігулкою, що мала перетворити Америку на суспільство дальтоніків. Після такого удару, після *твого* удару, я зненацька порозумнішав щодо багатьох речей. І тепер я настільки свідомий, що не можу думати про майбутнє без відчуття нудоти. Ти змінив моє життя, Лютере.

Чесно кажучи, сказав Лютер, той удар змінив і мене. Того ранку в мене вселився настрій юрби, а гнів натовпу став моїм гнівом. Я вже не думав про себе самого, а відчував, що за мене думає юрба, а тому я втратив самоконтроль разом із юрбою, вибіг на майданчик і вчинив оте безглуздя. Я сказав собі: більше ніколи. Відтепер я відповідаю за себе. О Боже. Мене відрядили до школи білі, чи не так? Що я мав проти білих людей?

Зажди-но, мовила Емі. Тобі поки що щастило.

Знаю, відказав Лютер. План А: стати адвокатом на кшталт Тергуда Маршалла, стати першим чорношкірим мером Ньюарка, далі стати першим чорношкірим сенатором від Нью-Джерсі. Але, якщо цього не станеться, завше існує план Б: купи собі автомат і згадай, що говорив Малкольм. *Виконати за будь-яку ціну*. Ніколи не пізно, правда?

Будемо сподіватися, що ні, сказав Фергюсон, підняв свою склянку і кивнув на знак згоди. Лютер засміявся. Мені подобається твій зведений брат, звернувся він до Емі. Він зачіпає мене за живе – і знає, як тримати удар. Того дня в нього, можливо, заболіло плече. А як же моя рука? Мені здавалося, я поламав усі суглоби.

«Багрянний зошит» виявився найбільш проблемним твором з усіх, що були прочитані раніше, а тому Фергюсон глибоко сумнівався, чи зможе з ним упоратися. Книжка про книжку, яку можна прочитати і зробити в ній запис; книжка, в яку можна ввійти, наче в тривимірний простір; книжка, що була цілим світом і водночас мозком окремої людини, головоломокою, моторошною місцевістю, населеною красунями й чудовиськами. У ній помалу будується сюжет, за яким вигаданий автор Ф. вступає в боротьбу з найтемнішими елементами власного ества. Книжка мрій. Книжка про реальні речі просто під носом у Ф. Неймовірна книжка, що не могла бути написана; яка вочевидь перетвориться на хаос випадкових, не зв'язаних між собою черепків, нагромадження безглуздя. Навіщо потрібні ці намагання? Чому би просто не вигадати інший сюжет і не подати його так, як зробив би інший письменник? А тому, що Фергюсон хотів чогось іншого. Тому, що вже не бажав розповідати про звичайні речі. Тому, що Фергюсон мав бажання випробувати себе в невідомому й побачити, чи виживе в боротьбі.

Запис перший. У багрянім зошиті містяться всі слова, які ще мають бути сказані, та всі роки мого життя до моменту купівлі зошита.

Запис другий. Багрянний зошит – це не щось вигадане. Це реальна річ, така сама, як ручка в моїй руці чи сорочка на моїх плечах, і він лежить переді мною на столі. Я придбав його три дні тому в крамниці канцтоварів на Лексингтон-авеню в Нью-Йорку. У тій крамниці продається багато інших зошитів: сині, зелені, жовті, коричневі, – проте, коли я глянув на червоний, то почув, як він мене кличе, як називає моє ім'я. Червоний колір мав таку інтенсивність, що насправді був багряним, він палав так яскраво, як літера А на сукні Гестер Прин⁴⁶.

Сторінки всередині багряного зошита були, природно, білими, їх було багато, більше, ніж людина зможе перелічити від світанку до сутінок довгого літнього дня.

Запис четвертий. Розкриваючи багрянний зошит, я бачу вікно, через яке я подумки дивлюся. Я бачу місто на іншому боці вікна. Бачу, як літня жінка вигулює собаку, і чую радіотрансляцію бейсбольної гри в сусідній квартирі. Два м'ячі, два удари, двоє гравців в ауті. Ось подача.

Запис сьомий. Гортаючи сторінки багряного зошита, я часто бачу речі, які вважав забутими, і раптово опиняюся в минулому. Я пригадую телефонні номери давно зниклих друзів. Згадую сукню, яку вдягала моя мати в день закінчення мною початкової школи. Я пригадую дату підписання Великої Хартії Вільностей. Я навіть пригадую перший багрянний зошит, куплений мною. Це було в Мейплвуді, штат Нью-Джерсі, багато років тому.

Запис дев'ятий. У багрянім зошиті живуть кардинали, червонокрилі дрозди й малинівки. Є команди «Бостонські Червоні Шкарпетки» та «Цинцинатські Червоні Панчохи». Тут є троянди, тюльпани й маки. Є фото Сидячого Біка. Є борода Еріка Рудого⁴⁷. Є політичні партії

⁴⁶ Гестер Прин – героїня роману Натанієля Готорна «Багряна літера», яка під час відсутності чоловіка зачала і народила дівчинку. Оскільки невідомо, чи її чоловік живий, пуританські городяни піддають жінку покаранню за можливу подружню зраду – її поставили до ганебного стовпа і вона була зобов'язана все життя носити на одязі вишиту червоними нитками букву «А».

⁴⁷ Ерік Рудий (іноді його іменують Еріком Рудим Торвальдсоном; 950–1003) – першовідкривач Гренландії, ісландський

лівого крила, варені буряки та шматки сирих біфштексів. Є полум'я. Є кров. Тут знаходяться також твори Червоне й чорне⁴⁸. Червона загроза⁴⁹ та Маска червоної смерті⁵⁰. І це неповний список.

Запис дванадцятий. Бувають дні, коли власник багряного зошита не повинен нічого робити, а тільки читати його. В інші дні він мусить робити нотатки. Це буває складно, і деколи ранком, сідаючи до роботи, я не певен, що саме робити. Це залежить від того, на якій сторінці ви саме перебуваєте, проте, оскільки сторінки не пронумеровані, важко знати заздалегідь. З цього зрозуміло, чому я провів стільки безплідних годин, вдвляючись у порожні сторінки. Відчуваю, що маю знайти в них якийсь образ, проте, якщо по моїх зусиллях нічого не матеріалізується, мене часто охоплює паніка. Один епізод настільки шокував мене, що я злякався власного божевілля. Я зателефонував моєму приятелю В., також власнику багряного зошита, і розповів йому про глибину свого відчаю. Він сказав: «Оцим і ризикують власники багряного зошита. Ти впадаєш у відчай і чекаєш, коли він минеться, або ж спалюєш свій багряний зошит і взагалі забуваєш про нього». Можливо, В. мав рацію, проте я не зміг вчинити так. Скільки болю би багряний зошит мені не завдав, яким би покинутим я не почувався, я не зможу жити без нього.

Запис чотирнадцятий. На сторінках багряного зошита, розташованих справа, в різні періоди дня з'являється м'яке, сутінкове світіння, на кшталт того, що сходить на пшеничні та ячмінні поля на заході сонця в кінці літа; проте воно більш невловиме, більш заспокійливе для очей, тоді як сторінки з лівого боку породжують світіння, що наводить на думку про морозний зимовий день.

Запис сімнадцятий. Минулого тижня я зненацька виявив, що в багряний зошит можна ввійти, чи, радше, він слугує пристроєм для входження в уявні простори, настільки живі й матеріалізовані, що вони набувають вигляду реальності. Отже, це не просто збірка сторінок для читання й нотування слів, це *locussolus*, мікроскопічна щілина у Всесвіті, здатна розширюватися, аби пропустити в себе людину, котра притисне зошит до свого обличчя та із заплющеними очима вдихне запах паперу⁵¹.

Мій приятель В. попередив мене про небезпеку таких-от імпровізованих екскурсій, однак, зробивши це відкриття, як можу я опиратися спокусі повсякчас входити в ці інші світи? Я зібрав собі дещо на обід, кинув кілька речей у невелику дорожню сумку (светр, розкладна парасоля, компас), а потім потелефонував В. і повідомив, що вирушаю. Гадаю, що В. постійно хвилюється за мене, але ж він значно старший від мене (йому нещодавно виповнилося сімдесят), і, можливо, він втратив смак авантюризму. Він побажав: «Щастя тобі, телепню», а я розреготався в слухавку й повісив її. Досі я ніколи не залишав дім більше ніж на 2–3 години поспіль.

вікінг норвезького походження. Вважається першим європейцем, який заснував поселення в Гренландії.

⁴⁸ «Червоне і чорне» – роман, написаний Стендалем у 1830 році.

⁴⁹ «Червона загроза» – у першій половині XX століття існувала антикомуністична ідеологія, згідно з якою Жовтнева революція 1917 року в Росії могла б спричинити за собою загрозу настання світового комунізму за рахунок свого повтору в інших країнах. Найбільшого поширення набула в США, де розділяють два етапи боротьби з «червоною загрозою»: 1917–1920 роки і післявоєнний період з кінця 1940-х років до кінця 1950-х.

⁵⁰ «Маска червоної смерті» – оповідання американського письменника Едгара Аллана По, написане і опубліковане в 1842 році.

⁵¹ Крім того «*Locus Solus*» (лат.) буквально: відокремлене місце або особливе місце – роман французького письменника Реймона Русселя, що видавався в 1913–1914 роках, один з найбільш химерних текстів у французькій прозі XX століття. Автор «*Locus Solus*» наклав на себе руки в ніч з 13 на 14 липня 1933 року в готельному номері в Палермо; поруч з його тілом знаходилися дванадцять примірників роману.

Запис двадцятий. Радий повідомити, що в багряному зошиті міститься страшне прокляття на тих, хто коли-небудь заподіяв мені зло.

Запис двадцять третій. Не все в багряному зошиті таке, яким видається. Нью-Йорк у ньому не завжди збігається з реальним Нью-Йорком. Трапилося, що, прогулюючись по Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці і, повернувши за ріг, за яким мала бути Друга авеню, я опинився в південній частині Центрального парку поблизу Колумбового кільця. Ймовірно, це сталося тому, що я знаю ці місця краще за інші міські вулиці, адже я на початку літа вселився в квартиру на Східній Дев'яносто восьмій, сотні разів ходив через Центральний парк відвідати дідуся й бабусю, помешкання котрих на Західній П'ятдесят восьмій вулиці також виходить на Центральний парк. Це географічне відкриття свідчить, що багряний зошит – суто персональний пристрій для кожного власника, і не існує двох ідентичних зошитів, навіть якщо їхні обкладинки однакові. Спогадам не властива безперервність. Вони стрибають із місця на місце і проходять через тривалі періоди часу з багатьма проваллями, і, зважаючи на явище, яке мій зведений брат називає квантовим ефектом, численні й часто суперечливі події, занотовані в багряному зошиті, не утворюють послідовного перебігу. Вони, радше, розгортаються як сни – тобто з логікою, що не завжди очевидна.

Запис двадцять п'ятий. На кожній сторінці багряного зошита міститься мій стіл і весь інтер'єр кімнати, в якій я тепер перебуваю. Хоча мені часто хочеться взяти зошит із собою на прогулянку містом, я все ж не наважуюся забрати його зі столу. З іншого боку, коли я входжу до простору багряного зошита, я, здається, завжди ношу його із собою.

Так почалося друге Фергюсонове плавання озером, його Вальденським ставом⁵² самотньої словесної роботи й 7–10 годинами писанини щодня. Це обернулося тривалим і безладним сплеском, з частими поринаннями, виснаженням рук і ніг, однак Фергюсон мав природжений дар стрибати в глибокі й небезпечні води, коли рятувальників поблизу не було. Знаючи, що подібної книжки ще не було і що вона ніколи навіть не була придумана до нього, Фергюсон мусив навчитися методики справи, яку він робив, саме в процесі цієї справи. Як це було з усім іншим, написаним ним, він відкинув більшу частину наявного матеріалу, скоротивши число записів, зроблених ним із початку червня до середини вересня 1966 року з 365 до 174, що в кінцевому підсумку заповнило сто одинадцять надрукованих через два інтервали сторінок, через що його друга збірка оповідань була дещо менша за обсягом від першої; і, коли вона ще більше скоротилася на восківках видавництва Gizmo, надрукована через один інтервал, увесь текст складав п'ятдесят чотири сторінки – рівне число, що позбавило Фергюсона обтяжливої необхідності писати ще один автобіографічний твір.

Він любив своє невелике помешкання, зняте на гроші за мовчання, і протягом першого літа проживання там у 1966 році, поки Джоанна друкувала його твір «Мандри Мулігена», а Фергюсон у поті чола писав «Багряний зошит», він продовжував думати про десять тисяч доларів і про те, як лукаво й двозначно його дід пояснив суть «дару» його доньці Розі, зателефонувавши їй додому наступного ж дня, коли Фергюсон познайомився з Біллі та Джоанною Бест, і повідомив Розі, що започаткував власний неофіційний аналог Фонду Рокфеллера, тобто Фонду Адлера для сприяння творчості, і що він щойно призначив премію в десять тисяч доларів своєму внукові, аби заохотити його письменницьку діяльність. Фергюсон подумав: Що за гігантська купа лайна, і все ж як цікаво, що людина, присоромлена до сліз, яка випи-

⁵² Вальденци – послідовники вчення ліонського купця П'єра Вальдо (кінець XII ст.)

сала чек задля компенсації своєї провини, може повернутися наступного дня і вихвалитися своїм вчинком. Схибнутий, тупий стариган; однак наступного понеділка, телефонуючи матері з Принстона, Фергюсон мусив стримати регіт, почувши, що сказав її батько, то було неймовірна самореклама, самовдоволене роздмухування власної небаченої щедрості. Коли мати відповіла: Поміркуй-но, Арчі, – спершу стипендія Волта Вітмена, а потім цей небачений дар від твого діда, Фергюсон відказав: Знаю, знаю – мені таланить найбільше за всіх, свідомо повторивши слова, сказані Лу Герігом на стадіоні Yankee Stadium, коли він довідався, що вмирає від хвороби, яку назвуть його іменем⁵³.

Мати відповіла: Саме так, спритно влаштувався. Так, певно, спритно влаштувався, а яким би чудовим і прекрасним здавався цей світ, якби ти так уважно не придивлявся до нього.

Матрац на підлозі, письмовий стіл і стілець, знайдені на найближчому тротуарі й притягнуті до кімнати з допомогою Біллі, кілька каструль і сковорідок, придбані за копійки в місцевій крамниці Місії доброї волі, простирадла, рушнички й постільні речі, подаровані його матір'ю й Деном як *дарунки на новосілля*, а також друга вживана друкарська машинка, куплена в крамниці Оснера на Амстердам-авеню – йому важко тягати машинку з Принстона до Нью-Йорка, а потім назад до Принстона, і так щоп'ятниці й щонеділі, – «Олімпія», випущена в Західній Німеччині близько 1960-го року, її клавіші рухаються плавно й швидко, краще, ніж у його звичної, улюбленої «Сміт-Корони». Часті обіди з Бестами, часті обіди з Емі й Лютером, періодичні зустрічі з Роном Пірсоном та його дружиною Пег та індивідуальні походи на ранні обіди в кафе «Ідеальний ланч» на Східній Вісімдесят шостій вулиці, в діру з вивіскою над дверима, що інформує: «ПРОПОНУЄМО СТРАВИ НІМЕЦЬКОЇ КУХНІ З 1932 РОКУ (знаменний рік, що *не має відношення* до подій у Німеччині наступного року). Фергюсон полюбляв жувати оті жирні, важкі для шлунку страви – кенігсберзькі клопси та віденські шніцелі і слухати, як масивна, м'язиста офіціантка за стійкою гукає в кухню з відчутним акцентом: «Аден шнітцель!», що завше нагадувало йому про покійного батька Дена і Гіла, ще одного схибленого діда в його рідні, недоумкуватого Ора Джима та Емі. «Чоловік, якому щастить найбільше з усіх» мав нагоду познайомитися цього літа з Мері Доног'ю, 21-річною молодшою сестрою Джоанни, яка проводила той час разом із Бестами і працювала в офісі до повернення до Енн-Арбор, щоб останній рік доучитися там. Пухкенька, жвава, схиблена на сексі Мері кинула оком на Фергюсона, а тому часто приходила ночами до його помешкання й заповзала до нього в ліжко, що допомагало забути про застарілу тугу за Еві й відвертало думки про вчинену ним огидну річ – розрив стосунків без будь-яких пояснень. М'яке й розкішне тіло Мері – наче затишне плесо для занурення, де можна забути, хто він такий, скинути з себе тягар власної особистості – і той секс був приємним і скороминущим, бо тут панувала простота й взаємність, секс без обмежень, без брехливих обіцянок, без надії на щось довготривале.

Спершу Фергюсон мав намір втрутитися й самому вирішити проблему «Емі – Лютер», діяти за їхніми спинами в той же спосіб, в який Ной вчинив з його рукописом, і повідомити по телефону матері, що відбувається й запитати, як, на її думку, відреагує на цю звістку Ден. Пізніше він відкинув цю ідею і вирішив, що не має права дурити зведену сестру чи діяти без її згоди, і одного червневого вечора, коли Фергюсон, Бонд і Шнайдерман сиділи у «Вест-Енді» за черговим раундом пива й сигарет, син Розі спитав у її прийомної доньки, чи не дозволить вона йому поспілкуватися з матір'ю від її імені для того, щоби *припинити це безглуздя*. Ще до того, як Емі встигла відповісти, Лютер нахилився вперед і мовив: Дякую, Арчі, а хвилиною пізніше Емі показала майже те саме: Вдячна тобі, Арч.

⁵³ *Бічний* (латеральний) *аміотрофічний склероз*, в англомовних країнах – хвороба Лу Геріга – прогресуюче, невиліковне дегенеративне захворювання центральної нервової системи.

Фергюсон зателефонував матері наступного ранку, і, коли пояснив причину свого дзвінка, мати розсміялася.

Ми вже знаємо про це, сказала вона.

Знаєте? Звідки ви можете знати?

Від Воксменів. Та ще від Джима.

Джима?

Так.

А що Джим думає з цього приводу?

Йому однаково. Вірніше, він «за», бо дуже прихильний до Лютера.

А Ден?

Спершу начебто був шокований. Але, гадаю, вже минулося. Чи не збираються Емі й Лютер побратися?

Не маю уявлення.

Шлюб став би проблемою. Для них обох це важкий шлях, якщо вони підуть ним, та ще й важкий для батьків Лютера, які не дуже й то вітають цей роман.

Ти розмовляла з Бондами?

Ні, але Една Воксмен каже, що Бонди тривожаться за сина. На їхню думку, він забагато часу проводить із білими людьми, він втрачає відчуття своєї належності до чорних. То Нью-аркська академія, то Брандейс, і всюди чийсь улюбленець, пестунчик білих. Кажуть, він надто люб'язний і поступливий, *не має стержня в собі*, і водночас вони так пишаються ним і такі вдячні Воксменам за їхню підтримку. Складна ситуація, правда ж, Арчі?

А ти сама що думаєш про все це?

Ще не вирішила. Не знаю, що думати, аж доки не поспілкуюся з Лютером. Скажи Емі хай зателефонує мені, гаразд?

Гаразд. І не хвилюйся. Лютер добрий хлопець, а ти попроси Едну Воксмен хай заспокоїть Бондів. Їхній син таки має стержень у собі. Просто він не так помітний, у цьому вся справа. Стержень потрібної довжини, гадаю, і точно йому пасує.

Більше ніж через місяць Фергюсон, Мері Доног'ю, Емі й Лютер прямували на північ у старому «понтіаку», тримаючи курс на ферму в південному Вермонті, де Говард Смол проводив літній час, і тієї ж п'ятниці в іншому авто Фергюсонова мати й батько Емі в компанії з обома тітками Фергюсона їхали в бік Вільямстауна, штат Массачусетс, де ці п'ятеро мали ввечері приєднатися до молоді, щоби подивитися, як Ной виступає в ролі Лакі у виставі «Чекаючи на Годо»⁵⁴. Свині, корови, кури, сморід гною в стайні, рвучкий вітер, що мчав від зелених пагорбів і танцював долиною, та плечистий Говард, що тупотів поблизу нью-йоркської четвірки, тоді як приїжджі походжали наділами його дядька й тітки площею в 60 акрів, розкиданими на окраїні Ньюфейна. Який же був радий Фергюсон знову бачити свого друга по коледжу, і як добре, що дядько з тіткою не демонстрували показного невдоволення з приводу спільної студентської ночівлі (Говард топнув ногою і змусив їх погодитися – бо інакше...), і що напруженість у стосунках між Емі та її батьком через Лютера тепер зникла; яке полегшення кожен відчував цими вихідними, далеко від запаху бетона та димових викидів Нью-Йорка. Емі скакала на гнідому жеребці по довколишніх луках – яскравий образ, який Фергюсон залюбки зберіг би в пам'яті на роки; але найбільшою подією була вистава суботнього вечора у Вільямстауні, на відстані близько п'ять – десять миль від ферми – п'єса, яку Фергюсон читав ще старшокласником, але ще не бачив у сценічному виконанні, він цього тижня перечитав її заздалегідь, аби підготуватися, проте виявився не готовим до того вечірнього дійства. Ной у паріку з довгим сивим

⁵⁴ «Чекаючи на Годо» – п'єса-абсурд ірландця Семюеля Бекета, в якому два персонажі – Володимир та Естрагон – нескінченно і даремно чекають когось на ім'я Годо. Відсутність Годо, так само як і багато інших аспектів гри, призвели до появи різних інтерпретацій від часу прем'єри. Її було визнано «найвизначнішою англійською п'єсою ХХ століття».

волоссям, що стирчало з-під котелка, та з мотузком на шиї – зневажений раб і носій тягарів, недолугий, німий клоун, що падає, хитається й спотикається, – то перевальцем, то мляві, то стрімкі кидки вперед і назад; ось він задрімав стоячи, ось несподівано копнув Естрагона по носі; по його щоках течуть ширі сльози; ось виконує химерний жалюгідний танець; ось наглядаячи із батоном, і повні кошики рухаються вгору-вниз; стілець Поццо⁵⁵ знову й знову складається й розкладається – ніяк не віриться, що Ной здатен на таке; а пізніше, в першому акті ота відома промова Панчера і Вотмена, оте нечленороздільне «ква-ква-ква», довгий потік нерозбірливих слів, дитяче белькотіння, а Ной вривається в цей потік наче в транс, вміло володіючи собою, витримуючи складний мовленнєвий ритм, і, Господи Ісусе, подумки мовив Фергюсон, бл... Ісусе Христе, як же плавно вилітають слова з уст мого кузена; і ось троє інших персонажів кидаються на нього, лупцюють його і топчуть його капелюха, а Поццо знову вимахує батоном, і знову лунає: *Встати! Ти, свиня!*, і всі залишають сцену, а Лакі проходить декораціями.

Після акторських поклонів глядачам та хвилі аплодисментів Фергюсон стиснув Ноя в обіймах так сильно, що мало не поламав йому ребра. Віддихавшись, Ной мовив: Я радий, що тобі сподобалося, Арчі, але гадаю, в інших виставах я показав ще кращу гру. Я знав, що ви, мій батько, Мілдред, Емі та моя мати, сидите в залі, і ти розумієш мій стан. Напруження, брате. Реальне напруження.

Нью-Йоркська четвірка акторів поверталася до міста в неділю ввечері, а наступного ранку, 25 липня, поета Френка О'Гару⁵⁶ переїхав дюнохід, і він помер у сорокарічному віці на пляжі Файр-Айленд. Коли ця новина дійшла до кіл письменників, митців та музикантів Нью-Йорка, почалася страшена скорбота, а один молодий поет, який обожнював О'Гару, впав ницьма і заривався. Це був Рон Пірсон. Ридали й Енн Векслер, і Льюїс Тарковський. А в іншому місці, на Східній 89-й вулиці, Біллі Бест так сильно гупнув кулаком у стіну, що його рука пройшла крізь гіпсокартон. Фергюсон не був знайомий з О'Гарою, але читав його твори і захоплювався його творчим запалом і прагненням свободи і, хоча й не падав ницьма і не пробивав кулаком стіну, все ж наступного дня перечитав обидві поетичні збірки О'Гари зі своєї бібліотеки – «Вірші обідньої перерви» та «Медитації в екстремальних ситуаціях».

У 1945 році О'Гара написав такі рядки: *Я найменш проблемний з усіх людей. Усе, чого я прагну – це безмежної любові.*

Селія, вірна своєму слову, надіслала Фергюсонові точно двадцять чотири листи за час її двомісячного перебування за кордоном. Йому подумалося: гарні листи, написані добрим стилем, із багатьма примітками щодо побаченого нею в Дубліні, Корку, Лондоні, Парижі, Ніцці, Флоренції й Римі; на відміну від свого брата Арті, Селія вміла дивитися на речі уважно, з рідкісним терпінням і допитливістю. Ось що вона пише про ірландський пейзаж в одному з її перших листів, який задав настрій усім наступним: *Зелена безліса рівнина, поцяткована сірим камінням та чорними скелями, що нависають над головою, застиглисть у серці всього довколишнього, навіть тоді, коли серце стукає, і вітер починає віяти.* Непогано для майбутнього біолога, подумав Фергюсон. Однак, попри дружній характер листів, у них не було нічого інтимного чи щирого, а тому, після повернення Селії до Нью-Йорку 23 серпня, за день до того, як Мері Доног'ю поцілувала Фергюсона на прощання і повернулася до Енн-Арбор, він не міг згадати подробиць їхнього знайомства. Проте йому треба було з'ясувати це якомога швидше, адже Селії виповнилося вже сімнадцять із половиною, і табу на тілесний контакт між ними було знято. Зрештою, кохання є мистецтвом дотиків, а Фергюсон зараз прагнув любові, він

⁵⁵ Один з героїв п'єси.

⁵⁶ *Френк О'Гара* – американський поет і арт-критик, один з найколеритніших суб'єктів нью-йоркської літературно-мистецької сцени 1950–1960-х років, засновник так званої Нью-Йоркської школи поетів, дослідник і активний промоутер нового американського образотворчого мистецтва, куратор Музею сучасного мистецтва в Нью-Йорку.

був *готовий до кохання*, цитуючи слова старої лічилки у «Співах під дощем»⁵⁷, і з колишніх мотивів, і з нових причин він сподівався знайти цю любов в обіймах Селії Федерман. Якщо вона схоче цього.

Відвідавши його 27-го числа, Селія була шокована вбогістю його помешкання. Письмовий стіл гарний, матрац теж гарний, але як можна тримати свій одяг у картонній коробці, не мати сумки чи кошика для брудної білизни і просто жбурляти свої шкарпетки й спідню білизну на підлогу ванної кімнати? Чому б, замість цього стосу книжок під стіною, не придбати книжкову шафу? Чому немає картин на стінах? Навіщо їсти за письмовим столом, якщо он у кутку є місце для кухонного столика? Тому що йому потрібен мінімум меблів, відповів Фергюсон, і тому, що йому байдуже. О, так, мовила Селія, вона розпоряджається тут, мов якась провінційна тітка, а він обставив усе, як належить діячеві богеми в джунглях Манхеттена, вона це все розуміє, і це не її справа, та невже він не хоче, щоб житло виглядало трохи краще?

Вони стояли посеред кімнати, осяяні сонячним світлом, яке вливалось у вікна й освітлювало обличчя Селії, сімнадцятирічної дівчини, такої вродливої, що Фергюсона вразив сам її вигляд, вразив до німоти, до зачудування й тремтливої нерішучості, і, оскільки він і далі розглядав її, не здатен дивитися на щось інше, Селія посміхнулася і мовила:

У чому справа, Арчі? Чому ти так витріщився на мене?

Пробач, сказав він. Я не винен у цьому. Ти така гарна, Селіє, так дивовижно гарна, що я починаю сумніватися, чи це реальність.

Селія засміялася: Не говори дурниць. Я навіть не гарненька. Просто звичайне, сіре дівчисько.

Хто таке тобі наплів? Ти богиня, королева всієї землі і всіх небесних міст.

Мило, що ти так гадаєш, Арчі, але краще б тобі перевірити свій зір і придбати окуляри.

Сонце піднялося в небі, чи то хмара вкрила його, чи то Фергюсон засоромився своїх непродуманих слів, але по чотирьох секундах після слів Селії предметом розмови стали не її зовнішність, а знов-таки відсутність у Фергюсона кухонного стола, відсутність шафи, відсутність бюро; і він мовив: «Якщо це означає для неї так багато, то, може, він позичить у Біллі ручний візок і піде пошукати меблів вулицями – випробуваний і надійний метод обставлення помешкань на Манхеттені; і позаяк заможні мешканці на Апер-Іст-сайд щодня викидають якісні речі, досить лише пройти кілька кварталів на південь і кілька кварталів на захід, де вони мали б знайти на тротуарі щось таке, згідно з її смаком.

Я не проти, якщо ти «за», мовила Селія.

Фергюсон був не проти, але перед він хотів продемонструвати Селії кілька речей, а тому підвів її до свого столу, де показав на невеличку дерев'яну скриньку з написом «Мандрівки Федерман» і, оскільки вона усвідомила значущість цієї скриньки та її символічну роль в їхніх стосунках, Фергюсон відкрив нижню праву шухляду стола й витягнув примірник книжки «Мандри Мулігена» видавництва *Gizmo Press* і дав Селії.

Твоя книжка! – мовила Селія. Її видали!

Вона глянула на оформлену Говардом палітурку, провела рукою по зображенню Мулігена, швидко погортала роздруковані на мімеографі сторінки і потім, невідомо чому, впустила книжку на підлогу.

Навіщо ти зробила це? – спитав Фергюсон.

Бо хочу поцілувати тебе, відказала вона.

Через мить вона обійняла його і притисла свої губи до його губ, і одразу його руки зімкнулися навколо неї, а їхні язики проникли в роти один одному.

⁵⁷ «Співи під дощем», інша назва «Співаючі під дощем» – музичний фільм 1952 року, знятий Стенлі Доненом і Джином Келлі (який в ньому зіграв головну роль), американський мюзикл, перенесений зі сцени Бродвею на кіноекран. Кінокритиками США фільм інтерпретується як «автобіографія Голлівуду» епохи переходу від німого до звукового кіно.

Це був їхній перший поцілунок.

І це був справжній поцілунок, що так ошчасливив Фергюсонове серце, і не лише тому, що цей факт обіцяв ще більше цілунків у подальшому, він свідчив, що Селія й справді була реальністю.

Фергюсон не спілкувався з батьком більше року. Зараз він рідко згадував батька і кожного разу помічав, що гнів проти нього перейшов у тупу байдужість, чи, можливо, взагалі в ніщо, в порожнечу в мозку. Він не мав батька. Чоловік, колись одружений з його матір'ю, зник у тінях паралельного світу, який уже не перетинався зі світом, де жив його син і, якщо за документами цей чоловік був іще живий, він загубився давним-давно і ніколи не знайдеться в майбутньому.

Однак, за три дні до відбуття в Принстон для навчання на другому курсі, коли Фергюсон сидів у вітальні будинку на Вудхол-кресент і дивився бейсбольну гру «Метів» разом зі своїм зведеним братом Джимом та його нареченою Ненсі, під час перерви на екрані несподівано з'явився персонаж рекламного ролику. Вишукані густі бакенбарди, ледь посріблені сивиною, зодягнений у вишуканий, модний костюм (невідомого кольору – адже то був чорно-білий телевізор), він повідомляв про відкриття нової крамниці торгової мережі Фергюсона у Флоргем-парку, наголошував на *низьких цінах, низьких-низьких цінах, доступних для вас*, запрошував завітати й подивитися на нові кольорові телевізори RCA, а наступного вікенду, мовляв, коли крамниця відчиниться для оптової торгівлі, укладатимуться грандіозні угоди. Як легко й щиро він будував свій виступ, подумав Фергюсон, як переконував аудиторію в тому, наскільки пожвавішають їхні зболілі, монотонні життя завдяки закупам у Фергюсона, і для людини, що, як колись зауважила мати, *так і не навчилася розмовляти*, він збіса добре володів мовою; як невимушено і впевнено дивився він у камеру, яким самовдоволеним виглядав, як відповідав моменту і, коли змахнув рукою й посміхнувся, запрошуючи невидимі маси *завітати й заощадити кошти*, квартет сопрано й тенорів без акомпанементу жваво затягнув за лаштунками: «Ціни найнижчі / Настрій найкращий / У Фергюсона, Фергюсона, Фер-гю-сона!»

Після того ролика у Фергюсоновій свідомості постали дві думки, так швидко одна за одною, майже одночасно:

1) Треба покласти край перегляду бейсбольних матчів по телебаченню; 2) Образ батька ще досі ширяє десь там, на периферії його життя, ще не цілком втілений, але, попри відстань між ними, реальний, а тому, до того, як нарешті закриється книжка, має бути написаний ще один розділ.

Якби він не записався на експрес-курс давньогрецької і вивчив цю мову за один навчальний рік, він не мав би більше занять у Нейгла. Однак Нейгл залишався його науковим керівником, і з причин, тісно пов'язаних з його батьком, чи то, можливо, зовсім не пов'язаних із ним, Фергюсон і далі шукав у Нейгла підтримки й заохочення, бажаючи справити враження на цього літнього чоловіка найвищою якістю письмової роботи за курсом його предмету, твердістю свого характеру, як це вимагалось програмою стипендій Волта Вітмена, але найбільше здобути професорову підтримку його творів, і цю ознаку виконання ним своїх обіцянок Нейгл побачив у ньому після прочитання книжки «Одинадцять моментів із життя Грегори Фламма». Під час їхньої зустрічі в осінньому семестрі Фергюсон подав Нейглу примірник книжки «Мандри Мулігена», виданої в *Gizmo Press*, гордий і боязкий того, що надто рано почав публікувати свої праці, стурбований тим, що Нейгл вважатиме мімеодрук книжки надміру амбіційним актом молодого письменника, ще не готового публікуватися, удвічі стурбований тим, що Нейгл, прочитавши книжку, назве її страхіттям, чим завдасть Фергюсонові удару, якого той боявся найбільше, бо прагнув пестошів від людей, яких обожнював. Однак Нейгл того дня прийняв книжку з доброзичливим кивком і кількома словами привітав автора; він,

природно, не знав змісту твору, але, принаймні, не засудив Фергюсона за його передчасну публікацію та неминучий жаль і збентеження як наслідок подібного знаку зухвалості; тримаючи книжку в руках і розглядаючи чорно-білу ілюстрацію на обкладинці, він висловив думку про високу якість малюнка.

Хто такий Г. С.? – спитав він, вказуючи на абрєвіатуру в правому нижньому кутку, і коли Фергюсон пояснив, що це Говард Смол, його сусід по кімнаті в Принстоні, зазвичай похмурий Нейгл подарував йому щирю посмішку. Працьовитий Говард Смол, сказав він. Дуже добрий студент, але я не знав, що він ще й так добре малює. Ви й справді дружите, чи не так?

Під час наступної зустрічі, що відбулася в професорському кабінеті трьома днями пізніше, вони мали вирішити, які предмети Фергюсон вивчатиме в цьому семестрі, і Нейгл почав висловлювати свій присуд щодо «Мандрів Мулігена». Не має значення, що Біллі, Рон і Ной тепло зустріли цю книжку, що Емі, Лютер і Селія відреагували на неї гарячими поцілунками (у випадку з Селією поцілунками справді інтимними); можна забути, що дядько Дон і тітка Мілдред потурбувалися, щоби зателефонувати йому й осипати його дощем лестивих компліментів, що тривали мало не годину; що Ден і його мати, а також відсутні Еві Монро та Мері Доног'ю повідомили йому, наскільки це шикарний твір, але думка Нейгла котувалася найвище, адже він був єдиним об'єктивним спостерігачем, єдиною особою, не пов'язаною з Фергюсоном дружніми, інтимними чи родинними стосунками, і негативний відгук з його боку знецінив чи навіть зруйнував би сукупну позитивну оцінку від інших.

Непогано, сказав він, вживши фразу, до якої вдавався, коли йому щось досить подобалося, але з певними застереженнями. Далі він продовжив: це прогрес порівняно з вашою попередньою роботою, влучно написано, гарна й витончена мелодика речень, захопливе читиво, і водночас цілковите божевілья, тут, природно, винахідливість межує з ментальним розладом, і все ж, текст кумедний тоді, коли ви задумали його як драматичний; вочевидь, ви перед тим читали Боргеса і засвоїли деякі його настанови про те, як балансувати між тим, що я називаю художньою літературою та спекулятивною прозою. Боюся, є й деякі недолугі, незрілі думки, але в цьому ви є, Фергюсоне, як другоккурсник, а тому не зупинятимемося на слабких місцях книжки. Якщо це все, то ви переконали мене у своєму прогресі, а це означає, що з часом зростатимете дедалі вище.

Дякую, мовив Фергюсон. Навіть не знаю, що сказати.

Лише не відмовчайтеся, Фергюсоне. Ми мусимо обговорити ваші плани на семестр. Ми підходимо до питання, яке я маю намір вам поставити. Чи змінили ви свою думку щодо членства в одному з творчих об'єднань?

Ні, чесно.

Знаєте, це добра програма. Одна з кращих серед наявних.

Певен, що маєте рацію. Просто я відчуваю, що мені краще творити самостійно.

Розумію ваші сумніви, але все ж гадаю, це допомогло б вам. До того ж, це пов'язано з Принстоном, ви ж член Принстонської громади. Чому, наприклад, ви не надіслали жодного з ваших творів до «Літературного огляду» в *Nasau*?

Не знаю. Мені не спадало на думку.

Ви маєте щось проти Принстона?

Ні, аж ніяк. Мені подобається тут.

І жодних задніх думок?

Жодних. Я почуваюся щасливим.

Вони з Нейглом продовжили розмову, під час якої спланували Фергюсонів навчальний план на осінній семестр, а Говард у спальні гуртожитку читав «Багряний зошит», про який Фергюсон тижнем раніше оголосив Д. М. *Ось іще один труп випав з мого загнилого мозку*, даючи Говардові рукопис, проте Говард уже звик до творчих мук і самокопань Фергюсона і не звернув на це уваги, маючи певність у силі власного інтелекту та формулюванні власних

незалежних висновків і до того часу, коли Фергюсон увійшов до кімнати після консультації з Нейглом, Говард уже прочитав книжку.

Арчі, сказав він. Ти колись читав Вітгенштайна?

Ще ні. Він у моєму списку *ще ні*.

Гаразд. Чи, радше, поміркуй над цим, *mein Herr*.

Говард узяв книжку синього кольору з прізвищем Вітгенштайна на обкладинці, відкрив її на потрібній йому сторінці і вголос прочитав Фергюсонові: *Це також означає обговорювати щось на кшталт «життя на сторінках книжки»*.

Справедливо, як справедливо, подумав Фергюсон. Відтак, виструнчившись і по-військовому віддавши честь, він додав:

Дякую, Людвігу!

Ти розумієш, до чого я хилю?

Не зовсім.

«Багряний зошит». Я закінчив читати його хвилин десять тому.

«Як я провів літні канікули». Пригадуєш оті теми, на які ми писали в дитинстві? Так от, ось так я провів літні канікули. Живучи на сторінках цього страхіття... цього книжкового монстра.

Ти ж знаєш, як мені подобається *Муліген*, правда? А ця річ глибша і краща, і більш оригінальна. Це прорив. Я прошу Бога, аби ти доручив мені зробити обкладинку для неї.

Чому ти гадаєш, що Біллі схоче видати її?

Не будь ідіотом. Звичайно, схоче її видати. Біллі відкрив тебе, і він вважає тебе за генія, свого новонародженого ясноокого генія, і куди б ти не пішов, він піде за тобою.

Тепер скажи-но мені, – мовив Фергюсон, з якого почала випирати усмішка. – Я щойно вислухав критику «Мулігена» від Нейгла. І добре, і недобре. Школярство, але кумедне. Написане божевільним, якого слід тримати в гамівній сорочці. Крок уперед, однак попереду ще довгий шлях. Я погодився з ним.

Тобі не слід прислухатися до Нейгла, Арчі. Він чудовий професор – у царині грецької. Ми обидва любимо його, але він некомпетентний, аби судити твою роботу. Він застряг *десь позаду*, а ти – це те, що має відбутися *наступним*. Можливо, не завтра, але гарантовано післязавтра.

Так почався Фергюсонів другий навчальний рік у раю каролінських білок, з підбадьорливої промови його співмешканця, Говарда Смола, котрий став тепер для нього таким же близьким, якими були Ной і Джим, невіддільна частина того, що утримувало його на плаву, і якою б завищеною не була Говардова оцінка його роботи, він мав рацію в тому, що Біллі схоче видати Фергюсонову нову книжку; а оскільки Джоанна була на восьмому місяці вагітності і от-от мала родити, то Біллі сам друкував воскові відбитки, виконував усю роботу; отже, за тиждень до появи крихітки Моллі Бест на світ дев'ятого листопада друга Фергюсонова книжка була в друці.

Це був рік, кращий від першого, у ньому було менше тривог і внутрішніх переживань, більше стійкого відчуття належності до місця, де хоче бачити тебе фортуна, рік англосаксонських поем, Чосера та розкішних, алітеративних віршів сера Томаса Вайєта (*...і я за нею слідам / ... задихаюсь...*), рік протестів проти В'єтнамської війни та приєднання до демонстрацій проти компанії Dow Chemical на Інженерному подвір'ї разом із Говардом та іншими його друзями з Клубу Вудро Вільсона, які засуджували виробника напалму, рік вселення в його щедро мебльовану нью-йоркську квартиру для вихідних, рік зміцнення дружніх стосунків з Біллі, Джоанною, Бондом та Бо Джейнардом, рік появи Фергюсона у ролі статиста в першому фільмі Ноя, семихвилинному ролику під назвою «Манхеттен по секрету», у якому Фергюсон був знятий за своїм столиком на фоні задріпаної стойки, за читанням Спінози французькою мовою, рік роботи над книжкою «Душі неживих істот», що складалася з тринадцяти роздумувань про предмети в його помешканні; він закінчив книжку в кінці травня. Того ж року його дід помер дивною й ганебною смертю, про що ніхто в родині не бажав розмовляти; то був кульмінацій-

ний момент гри в рулетку тривалістю в тиждень у Лас-Вегасі, в якій покійний програв понад дев'яносто тисяч доларів, а потім зазнав серцевого нападу під час акту кохання (чи спроб кохатися) з двома двадцятирічними шльондрами у своїй кімнаті. Протягом сімнадцяти місяців з дня смерті дружини Бенджі Адлер проциндрив понад триста п'ятдесят тисяч доларів і був похований як звичайний жебрак єврейським ритуальним товариством, очолюваним Спілкою трудящих, організацією, членом якої він став у 1936 році, ще в ті часи, коли він читав романи Джека Лондона і ще вважав себе соціалістом.

Була ще Селія, першою й останньою була Селія, адже це був рік, коли Фергюсон закохався, і найбільшою проблемою в зв'язку з цим було те, що саме його мати побачила в ній те, що побачив він. Роза назвала її грандіозною дівчиною, але всі інші були збентежені. Ной назвав її неотесаною дівулею з Вестчестера, жіночою версією її страхітливого брата, проте з темнішою шкірою та привабливим обличчям, Барнардською ботанічкою, котра проведе все життя в білім лабораторнім халаті, за дослідями над щурами. На думку Джима, вона симпатична і ще цілком не сформована. Говард захоплювався її розумом, та вона видавалась йому надто консервативною для Фергюсона – буржуазна добропорядність, що ніколи не зрозуміє, як мало йому діла до того, чим переймаються інші. Емі запитала одним лише словом: Навіщо? Лютер назвав її незакінченою роботою, а Біллі мовив: Арчі, що ти робиш?

Чи знав він, що робить? Гадав, що знає. Він так подумав, коли Селія поклала доларову банкноту перед старим у маркеті Horn&Hardart's. Він так подумав, коли вона наполягла на відмові від цієї *братерської дурні*, під час прогулянки від готелю Grand Central до автомата. І ще він подумав так, коли вона впустила його книжку на підлогу і заявила, що хоче цілуватися.

Стільки поцілунків було після того першого поцілунку в подальші місяці? Сотні. Тисячі. І те несподіване відкриття увечері 22 жовтня, коли вони вляглися на матрац у Фергюсоновій кімнаті і вперше зайнялися коханням – Селія вже не була дівчиною. Раніше, навесні, останнього року її навчання в школі, з нею був такий собі Брюс, і ще були два американські туристи під час її турне Європою разом з кузиною Емілі, був Огайен у Корку та один каліфорнійський хлопець у Парижі; однак замість розчарування з приводу того, що він у неї не перший, Фергюсон сповнився завзяттям, захочений її авантюризмом і відкритістю та її сексуальним бажанням, доволі сильним, або штовхати на ризиковані заходи.

Він любив її тіло. Він вважав її оголене тіло таким гарним, що вперше, коли вона зняла одяг і лягла біла нього, він аж зацікавився. Її неймовірно гладенька і тепла шкіра, її вишукані руки й стрункі ноги, ямочки на її округлих сідницях, її маленькі, стоячі груди й темні гострі соски – він раніше не знав жінки такої гарної, як вона, – а ті інші не могли зрозуміти, наскільки він був щасливий бути разом з нею, пестити тіло людини, яку він зараз кохав більше, ніж будького раніше. Якщо іншим це було невтямки, що ж, тим гірше для них, але Фергюсон не мав наміру просити менестрелів дістати скрипки й зіграти що-небудь сентиментальне. Вистачило однієї скрипки і, допоки Фергюсон міг чути її звуки, він продовжував сам слухати їх.

Важливішим від інших людей довкола чи то від їхніх думок був простий факт існування їх обох, і тепер, коли вони перейшли на наступний етап, постала нагальна потреба чітко зрозуміти, що ж відбувається. Він запитував себе: «Чи було кохання, що зароджувалося в ньому до Селії досі пов'язане зі смертю Арті, чи її брат врешті-решт викреслився з рівняння? Зрештою, ось так воно почалося, що в часи обідів у Нью-Рошелі, коли світ розколовся надвоє, а арифметика богів дарувала йому формулу склеювання обидвох половин: закохайся у сестру покійного друга, і тоді Земля й надалі кружлятиме навколо Сонця. Шалені розрахунки перегрітого юнацького мозку, сердитого, зажуреного мозку; але якими б ірраціональними не виявилися числа, він сподівався, що врешті-решт натрапить на неї, а якщо так, то, за його сподіваннями, вона одержить його, і, тепер, коли обидві умови здійснилися, він не хотів, щоб Арті надалі стояв між ними, адже те, що сталося, сталося загалом за їхнім бажанням, беручи початок від того дня в

Нью-Йорку, коли на його очах співчутлива дівчина витягнула з гаманця долар і простягла його старому жебракові, а далі, коли ця ж дівчина роком пізніше, освітлена сонцем, стояла в його помешканні і зачаровувала його своєю красою, а ті її двадцять чотири листи з різних країн зберігалися в дерев'яній скриньці, і та схвильована дівчина впустила його книжку на підлогу й схотіла поцілувати його. Жоден із цих епізодів не спочувався Арті, і тепер, коли вони з Селією покохали одне одного, Фергюсон мусив визнати, що поруч із ним має бути вона й ніхто більше, навіть якщо в його душі виникали сумніви з приводу того *добре й правильно*, адже тепер, коли він кохав Селію, то усвідомлював, наскільки домінувало в ньому гріховне бажання володіти нею, дивитися на живу, сповнену дихання, людину і перетворювати її на символ свого задуму – виправляти вади цього світу; о Господи, про що це він думав, і наскільки краще було б, якби Арчі зник з їхнього життя назавше. Більше ніяких привидів, сказав собі Фергюсон. Покійний хлопець звів його й Селію разом, але тепер, коли справу виконано, йому час піти.

Ані слова їй про ці думки; і от, коли 1966-й обернувся 1967-м, стало знаменним те, як рідко згадували вони її брата, наскільки обидвоє були налаштовані уникати цієї теми і далі розвивати взаємні стосунки, отже, той невидимий третій не стоятиме між ними й на витатиме над ними, і, по мірі того, як минали місяці, їхні стосунки міцніли, а Фергюсонові друзі зникли й почали сприймати Селію як невід'ємну деталь середовища, він усвідомив, що, до того як завіса впаде, він мусить зробити ще одну важливу справу. Настала весна, вони відсвяткували в березні свої дні народження – третього й шостого числа місяця, і тепер йому виповнилося двадцять, а їй – вісімнадцять; і якогось одного суботнього дня в середині травня, через тиждень після написання Фергюсоном останнього абзацу «Душ неживих істот», він поїхав містом до Морнінгсайд-Хайтс, де Селія влаштувалась у своїй спальні в Брукс-хол, працюючи над двома курсовими роботами, а це означало, що вікенд відрізнятиметься від інших вікендів і не включатиме звичних прогулянок, балачок та нічних експериментів у Фергюсоновому ліжку, однак він о десятій ранку зателефонував Селії й спитав, чи зможе того дня «позичити її» на 30–40 хвилин, але не для цього, хоча й він справді бажав того, а щоб виконати одну справу для нього, просту й неважку і водночас таку, що матиме неабияку вагу для їхнього майбутнього щастя. Коли вона спитала, що ж це за справа, він відповів, що розповідь пізніше.

Чому така секретність, Арчі?

Тому що, – сказав він. Просто тому що, і все.

У міському автобусі, що їхав повз Центральний парк, він тримав праву руку в кишені своєї демісезонної куртки і пальцями торкався рожевого гумового м'ячика, придбаного того ранку в кондитерській крамниці на Першій авеню, звичайний собі рожевий м'ячик, виготовлений компанією «Сполдінг» і відомий у Нью-Йорку як «сполдін». Це був Фергюсонов план того сонячного травневого ранку: увійти з Селією до Ріверсайд-парку, пограти в м'яча, відкинути клятву, яку він дав у мовчазних глибинах своєї недолі шість років тому і нарешті покласти край оцій мані.

Селія посміхнулася, почувши, що це за справа неабиякої ваги, та кинула на нього погляд, що свідчив про її здогад про те, що він розіграє її або ж має щось інше в запасі й чомусь не відкривається їй, проте, за її словами, була рада вирватися зі своєї кімнати, а що може бути краще у вільний час, ніж покидатися м'ячиком у парку? Селія радо підтримала цю ідею, вона була спортивною дівчиною, відмінним плавцем, пристойна грала в теніс і непогано – в баскетбол; побачивши її гру на тенісному корті кілька разів, Фергюсон знав, що вона спіймає м'ячика і не шпурне його по-дівчачому, зігнувши руку в лікті, а більш-менш так, як кидають хлопці, ривком від плеча, витягнутою на всю довжину рукою. Він притисся губами до її обличчя і подякував за те, що прийшла. Як би йому не хотілося розповісти, навіщо вони видають цей м'ячик, він не зміг зробити цього.

На шляху до парку з чола Фергюсона невідомо чому полилися краплі поту, його шлунок охопили спазми, і йому ставало дедалі важче дихати. Голова запаморочилась. Таким було запа-

морочення, що він, аби втримати рівновагу, вхопив Селію за руку на стрімкому узвозі Західної Сто шістнадцятої вулиці та переході до Ріверсайд-драйв. Запаморочення й острах. Він дав собі одну обіцянку, ще в підлітковому віці, і з того часу вона стала одним з найпотужніших чинників у його житті – тест на силу волі й внутрішню силу, на готовність самопожертви заради священної справи, єдність через провалля між царинами живих і мертвих, вшанування померлих відмовою від усього прекрасного в цьому світі, і зламати оту обіцянку йому було нелегко, то було найважче з усіх можливих завдань, однак він мусив зробити це, зараз же, бо, попри всю шляхетність цієї самопожертви, вона була божевільням, а він уже не хотів бути божевільним.

Вони перетнули Ріверсайд-драйв і, коли вже їхні ноги ступали по траві в парку, Фергюсон витягнув м'ячика з кишені.

Відійди трішки назад, Селіє, попрохав він, і потому, як усміхнена Селія позадкувала, аж поки відстань між ними не сягнула дванадцяти футів, Фергюсон здійняв руку і шпурнув їй м'ячик.

Літо обіцяло важливі події всім особам із Фергюсонового оточення. Чи, може, так видавалося з початком літа, і навіщо згадувати катастрофи липня й серпня, якщо хронологія подій звертається до натхненних надій червня, які йшли першими в переліку? Для Фергюсона та його друзів це був час, коли всі, здавалося, рухалися в одному напрямку, коли кожен перебував на межі здійснення чогось нечуваного раніше, надзвичайних справ, які жоден з них навіть не міг уявити собі. У далекій Каліфорнії літо 1967-го року проголосили Літом Кохання. Ближче, на Східному Узбережжі, воно почалося як Літо Екзальтації.

Ной повертався до Вільямсона на наступний театральний сезон (Чехов, Пінтер) і в поті чола працював над сценарієм свого другого короткометражного фільму, тривалішого, ніж перший, – шістнадцятихвилинне звукове кіно з робочою назвою «Полоскочи мені п'яти». У розпал роботи він познайомився з новою подругою, кучерявою дівулею з великим бюстом, Вікі Тремейн з Нью-Йорка, що була випускницею Нью-Йоркського університету в 1969 році; вона знала напам'ять понад сто віршів Емілі Дікінсон⁵⁸, курила марихуану так захоплено, як інші люди палять сигарети, і мала амбіційні плани стати першою жінкою, яка би пройшла до Емпайр-Стейт-Білдинг на руках. Принаймні так вона казала. І ще вона стверджувала, що за останні чотири роки її неодноразово гвалтував Ліндон Джонсон, і що Мерілін Монро не покінчила б із собою, якби замість Артура Міллера одружилася з Генрі Міллером. Вікі була молодою жінкою з тонким почуттям гумору та глибоким усвідомленням абсурдних моментів життя, а Ной настільки захопився нею, що його ноги тремтіли в її присутності.

Емі й Лютер більше не збиралися до Нью-Йорку. Вони знайшли помешкання в Сомервілі і, поки Лютер вивчав у Гарварді додаткові предмети, Емі наступних два з половиною місяці мала відпрацювати на конвеєрній лінії фабрики «Некко» в Кембриджі. Фергюсон пам'ятав вафлі «Некко» з дитинства, зокрема вафельні баталії в дощову погоду в таборі «Парадиз», коли хлопці збиралися разом у хатині й шпурлялися отими твердими маленькими вафельними дисками, а дощ гунав по даху, але якось Розенберг поціливі одному з хлопців під око, і вафельні війни заборонили. Цікавий вибір, сказав Фергюсон Емі в телефонній розмові, але навіщо на фабрику, і взагалі з чим усе це пов'язано? Політика, відповіла вона. Членам СДС цього літа доручили знайти роботу на фабриках, щоби включити в антивоєнний рух представників робітничого класу, що й досі здебільшого підтримували воєнні дії. Фергюсон поцікавився, чи, на її думку, ця ідея виправдає себе. Емі відповіла, що, мовляв, не має поняття, проте якщо навіть внутрішня агітація не спрацює, це стане для неї добрим досвідом, нагодою дещо довідатися про умови праці американців та людей, які виконують цю роботу. Вона прочитала сотню кни-

⁵⁸ *Емілі Елізабет Дікінсон* (1830–1886) – американська поетеса, гербарист, вважається однією з найважливіших фігур американської та світової поезії, найбільш читаний в світі та в своїй країні американський поет усіх часів.

жок на цю тему, однак літо на фабриці «Некко» мало б навчити її більшого. Повне занурення. Фізична праця, практичні навички. Засукати рукави й рушити вперед. Так?

Так, мовив Фергюсон, але пообіцяй мені одне.

Що саме?

Не їж багато вафель «Некко».

О! А чому?

Вони шкодять зубам. І не шпурляй ними в Лютера. Вони, якщо добре поцілити, обертаються на смертельну зброю, а Лютерове здоров'я важить для мене, адже я хочу цього літа ходити з ним на баскетбол.

Гаразд, Арчі. Я їх не їстиму, і не кидатимусь ними. Я лише їх виготовлятиму.

Джим одержав ступінь магістра фізики в Принстоні і мав намір на початку червня одружитися з Ненсі Гамерштайн. Вони вже зняли двокімнатне помешкання в Саут-Орандж, на третьому поверсі будівлі на розі Саут-Орандж авеню на Ріджвуд-роуд, одна з небагатьох багатоквартирних будівель у місті, забудованому здебільшого односімейними будинками; і вони мали вселитися після повернення з кемпінгу в Беркширі, де проведуть свій медовий місяць. Джиму запропонували викладати фізику у старших класах школи Вест-Оранджу, а Ненсі – викладати історію у Монклерській школі, проте вони вибрали місцем помешкання Саут-Орандж, бо в Джима залишилося там багато друзів, і, оскільки поява дітей не за горами, мало сенс жити в одному місті в ролі майбутніх дідуся й бабусі тих малюків. Цікава думка, сказав собі Фергюсон, він дядько, Емі тітка, а його мати та її батько колишуть двох онуків на колінах.

Говард повертався на ферму у Вермонті не для того, щоб доїти корів чи ремонтувати паркани під колючим дротом, як це він робив у минулому, а щоб реалізувати на практиці знання давньогрецької мови, засвоєні протягом чотирьох семестрів, а саме, перекласти англійською мовою уривки та крилаті вислови Демокріта й Геракліта, двох досократівських мислителів, добре відомих як Веселий Філософ і Плаксивий Філософ. Говард відшукав цікавий уривок з раннього твору Джона Донна⁵⁹, який вирішив використати як епіграф до свого проекту: *Немає сумнівів, що з-поміж наших мудреців знайдеться багато тих, хто сміятиметься з плаксивого Геракліта, і не знайдеться нікого, хто заплаче над веселим Демокритом*. Та, навіть коли Говард сушив собі голову над власною версією Д. (*Дія починається із зухвалості: кінець визначається шансом*), і версією Г. (*Шлях угору й шлях донизу – одне й те саме*), він водночас виконував свій Т. М.-проект – роботу, в якій ілюстрував моменти шістдесяти найкращих тенісних поєдинків, зіграних ним проти Фергюсона за останні два роки, адже Говард був одним із тих щасливих індивідів, що з однаковою легкістю оперували словами й образами, і він був радий перебувати в обох царинах одночасно, а поза перекладом і малюванням його головною метою цього літа було проведення максимальної кількості часу з Моною Велтрі, подругою дитинства з Бретлборо, котра останнім часом зросла до статусу подруги, коханки, інтелектуального співрозмовника й потенційної дружини. До того як розпрощатися в Принстоні наступного дня після фінальних змагань, Говард витягнув з Фергюсона обіцянку двічі або тричі приїхати до Вермонту на тривалий час.

Біллі завершував свій довгий роман на чотириста сторінок і планував видати «Душі неживих предметів» до середини серпня. Рон і Пег Пірсони очікували первістка, а Рон, Енн та Льюїс, котрі обговорювали свою ідею понад рік, знайшли заможного мецената в особі колишньої дружини першого чоловіка матері Енн, що мала допомогти їм відкрити нове видавництво «Метушня», невелику компанію, яка мала видавати щороку шість – сім книжок у твердих палітурках стандартного формату, прошитих нитками і з традиційним типографським шрифтом, надрукованих на тих ще машинах, які штампували книжки для інших нью-йоркських

⁵⁹ *Джон Донн* (1572–1631) – англійський поет, найбільший представник метафізичного напрямку. Автор низки любовних віршів, елегій, сонетів, епіграм, а також релігійних проповідей.

видавництв. Мімеодрук був далекий від досконалого, та альтернативних рішень було мало, бо дехто зі збіднілих авторів із нижнього Манхеттена вже вирахував, де знайти кошти.

Щодо Селії, то вона також збиралася провести літо в Массачусетсі разом із Ноем, Емі й Лютером, не в буквальному сенсі разом, проте в селі Вудз-хол, розташованому на кінці західного півострова Кейп-Коду, і працювати стажером Океанської біологічної лабораторії. Об'єктами досліджень стануть не пацюки, як передбачав Ной ще восени, а молюски й планктон, і хоча Селія за віком надто молода для такої посади, її викладач біології в Барнарді Александр Местровіч був настільки вражений її відчуттям мікронюансів життя клітини, що змусив Селію супроводжувати його до Массачусетса для участі в дослідницькому проекті з генетики, в якому він був задіяний, і висловив надію, що нагода спостерігати за процесом діяльності професорів і талановитих аспірантів призвичаїть її до труднощів лабораторної праці, а це, у свою чергу, сприятиме її підготовці до майбутньої наукової діяльності. Селії не хотілося їхати туди. Вона мала намір знайти роботу в місті і все літо прожити з Фергюсоном, і він хотів саме цього, але сказав: ні, вона не може підвести Местровіча, його запрошення – це честь такого масштабу, що вона до кінця своїх днів шкодуватиме, якщо відхилить його, і, додав він, не треба боятися, він має доступ до авто і проводитиме багато часу у Вермонті й Массачусетсі в наступні місяці, навідуючи Говарда, Ноя, Емі й Лютера в Нью-Йорку, Вільямстауні й Сомервілі, а Вудз-хол стане головною ціллю всіх його рейсів на північ, і він відвідуватиме її так часто, як вона схоче, і ще, сказав він, прошу тебе, не будь посміховиськом, ти мусиш прийняти пропозицію, і вона таки прийняла її, і от одного ранку, саме в розпал Шестиденної війни, поцілувала Фергюсона на прощання й рушила в дорогу.

Він трохи побоювався самотності, проте відчував, що вона не буде такою вже нестерпною, адже він зможе бачитися із Селією кілька разів на місяць, а також навідувати Говарда на його фермі і тепер, коли його остання невелика книжка була позаду, життя знову стало чистим листком. Він присвятив більше восьми місяців отим специфічним роздумам про побутові речі та їхнє уявне життя ще до того, як назбирав її на вулиці; ось хитромудрий екскурс, присвячений несправному тостеру, чи цей останній може й надалі називатися тостером, якщо вже не може функціонувати як тостер, а якщо ні, чи потрібно придумати йому іншу назву; рефлексії з приводу ламп, дзеркал, килимків і попільниць паралельно з історіями життя уявних осіб, які колись володіли й користувалися ними до того, як ці речі опинилися в його помешканні, зробивши таке чудернацьке, щоб не сказати безглузде переміщення в просторі, і от у нього залишився ще один примірник книжки для Біллі, щоб зробити з нього дві сотні копій і роздати друзям. Останній розділ *періоду Гізмо*, як це Фергюсонові спало на думку пізніше, три невеличких твори сумнівної цінності, однозначно недовершені й недалекі, хоча ніяким чином не бляклі і не прогнозовані, іноді навіть яскраві, а тому, можливо, не такі вже й відверто невдалі, якими він часто вважав їх, і, оскільки Біллі та інші друзі підтримували його творчу діяльність, вочевидь, достатньо, щоб створити образ особи з шансами на майбутнє, в усякому разі з потенціалом для майбутнього, то, витративши два з гаком роки на створення тієї трійки божевільних вправ для мозку, Фергюсон усвідомив, що перший етап його учнівства дійшов кінця. Йому треба було переходити до чогось іншого. Понад усе, сказав він собі, треба було сповільнити темп і повернутися до написання оповідань, прокласти зворотній шлях у світ, населений індивідами, відмінними від нього.

За три тижні літніх канікул він нічого не написав. Десятого червня у Брукліні відбулося вінчання Джима й Ненсі, були й неповторні дні з Селією у Вудз-холі з 16 по 18 число, проте здебільшого він вбивав час, змушуючи себе зосереджувати погляд на об'єктах перед ним, а лист від Дани Розенблюм, на який він досі не відповів, лежав у його кишені. Нью-Йорк занепадав. Будівлі, тротуари, лавки, каналізаційні решітки, вуличні ліхтарі й знаки – все було потріскане, поламане, усе розвалювалося на частини; сотні тисяч молодих людей воювали у В'єтнамі, тих хлопців, ровесників Фергюсона, повезли на забій з причин, які ніхто не міг цілковито чи адек-

ватно обґрунтувати, люди старшого покоління, відповідальні за це, забули, що таке правда, брехня стала тепер загальноприйнятною валютою політичного дискурсу Америки, і кожен з убогих, населених тарганами кафетеріїв уздовж Манхеттена був оснащений неоновим написом: **НАЙКРАЩА В СВІТІ ЧАШКА КАВИ.**

Дана була в заміжжі, вже півроку вагітна і, як писала в листі, *щаслива й задоволена*. Фергюсон був радий за неї. Вона, знаючи те, чого він не знав про самого себе, вочевидь, учинила мудро, відмовившись від шлюбу з чоловіком, неспроможним ростити дітей, але, попри його щире бажання відписати й привітати її, інші місця листа стурбували його, і він досі шукав нагоди, щоб відповісти їй. Захоплений тон її коментарів з приводу війни, самовдоволеної впевненості у воєнних перемогах, у згуртованості юдейських вояків, що подолали своїх незліченних ворогів. Західний Берег, Синай, Східний Єрусалим – усе це зараз під контролем Ізраїлю. І так, це була велика й дивовижна перемога, і природно, вони пишалися собою, проте, як відчував Фергюсон, якщо Ізраїль і надалі окупуватиме ці території, з цього нічого доброго не вийде, це призведе лише до поглиблення проблем, але ж Дана цього не могла бачити, і, можливо, ніхто в Ізраїлі не міг поглянути на ситуацію збоку, вони вже давно потрапили в пастку власного страху, і тепер танцювали в масштабах здобутої ними території, а позаяк Фергюсон не хотів засмучувати Дану своїми поглядами, які, він знав, могли й бути хибними, він увесь час відкладав написання того листа.

Через шість днів по поверненні з Вудз-холу він вирушив на одну з тих прогулянок містом, і, коли проходив повз пустище, захарашене старими холодильниками, безголовими ляльками та поламаними стільцями, в його голові народилася непрохана фраза, два слова, що з'явилися наче нізвідки, і він усе повторював їх протягом прогулянки – столиця руїн, і що більше він роздумував про ці слова, то більше переконувався, що вони стануть заголовком його наступного твору, цього разу – роману, його першого пробного роману, суворої та безжальної книги про зруйновану країну, в якій він живе, про сходження в темне провалля, глибше за всі, відвідані до нього; коли він того ранку йшов тротуаром, сюжет уже почав формуватися в його мозку – розповідь про доктора на ім'я Генрі Нойз, – це прізвище Фергюсон запозичив у студента медицини Вільяма Ноеса, першокурсника, що ділив із Фергюсоном кімнату в Браун-холі; прізвище, співзвучне зі словом *noise*⁶⁰, однак, якщо розмежувати другу й третю літери, розпадалося на слова *no* і *yes* і, отже, не залишало іншого вибору – цей вибір відповідав цілям роману. «Столиця руїн». Написання цього роману обсягом двісті сорок шість сторінок забере у Фергюсона два роки, але одного дня, до того, як вирушити до ферми Говарда у Вермонті, 30 червня 1967 року, він сів за стіл і написав чорновий варіант першого абзацу того, що він вважатиме своєю першою справжньою книгою.

Він пригадав перший спалах, що стався тридцять п'ять років тому, епідемію загадкових самогубств, які шокували місто Р. взимку й навесні 1931 року, ту страхітливую низку місяців, коли близько двадцяти юнаків у віці від п'ятнадцяти до двадцяти поклали край власним життям. Він і сам тоді був юним, усього лише чотирнадцятилітнім учнем старших класів, і він не зможе забути новини про смерть Біллі Нолана, забути сльози, які лилися з його очей, коли він почув, що красуня Еліс Морган повісилася на горищі свого будинку. Більшість із них повісилися тридцять п'ять років тому, не залишивши по собі записки чи якогось пояснення, і тепер воно почалося знову, чотири смерті за один березень, але цього разу молоді люди вбивали себе вихлопними газами, сидячи в автомобілях у зачинених гаражах. Він знав, що список смертей зростатиме, ще більше юних щезне з цього світу, доки епідемія не піде на спад, але він сприймав оті лиха персонально, адже зараз він був уже доктором, акушером-практиком Генрі

⁶⁰ «Гамір» – Прим. перекл.

Дж. Нойзом, пацієнтами якого були троє з чотирьох новопомерлих дітей: Едді Брікмен, Лінда Райєн і Рут Маріано, і він привів всіх трьох у цей світ власними руками.

Усі вони домовилися зібратися на фермі Говарда від п'ятої до шостої години в суботу, першого липня. Селія мала прибути у Вудз-хол у вживаній «шеві-імпалі», яку батьки купили їй у травні, Шнайдерман і Бонд із Сомервіля в «Скайларку» 1961 року випуску, які Воксмени подарували, прощаючись із Лютером, коли він поступав на перший курс коледжу, а Фергюсон – із будинку на Вудхол-кресент, куди йому довелося того ранку піти, щоб узяти старий «понтіак». За планом вони мали переночувати на фермі, поснідати там наступного ранку, а потому зїздити до Вільямстауна, щоб подивитися, як Ной гратиме в ролі Константіна в недільній інсценізації «Чайки». Після цього Селія повернеться до Вудз-хоулу, Емі й Лютер – до Сомервіля, а Фергюсон, Говард і Мона Велтрі поїдуть на ферму. Фергюсон одержав щире запрошення гостювати там стільки, скільки забажає. Він гадав, що пробайдикуює там зо два тижні, але нічого певного не буває, і, можливо, він перебуватиме там до кінця місяця, з виїздами до Вудз-холу на вихідних.

Усі з'явилися до Вермонту в призначений час і, оскільки дядько й тітка Говарда того вечора були в гостях у Берлінгтоні, а ніхто не мав бажання куховарити, то всі три парочки вирушили на вечерю до закладу «Бар і гриль Тома», другосортної забігайлівки на 30-му шосе, приблизно за три чверті милі від центру Бретлборо. Усі шестеро втіснилися в Говардів універсал після кількох заходів пива на фермі, помірна пиятика на кухні, адже у Вермонті алкоголь продають з двадцяти одного року, і в Тома вони не одержать пива; позаяк однієї серії виявилось замало, вони засиділися аж до дев'ятої, а близько дев'ятої суботнього вечора цей заклад здебільшого поринав у хаотичний стан, коли з автомата лунає оглушлива музика кантрі, а завсідники бару починають своє ене коло випивки.

Відвідувачі були представниками низів робітничого класу й фермерства, поза сумнівом, правого крила, прихильників війни і, увійшовши до бару разом із невеликою групою своїх друзів-студентів лівого спрямування, Фергюсон одразу відчув, що потрапив не в те місце. Як він помітив, у чоловіках і жінках, що сиділи в барі, було щось, що спричиняло тривогу і, на жаль, йому з друзями дістався стіл у полі зору всіх відвідувачів, бо вільних місць у задньому залі не було. Що воно таке, запитував він себе, коли доброзичлива офіціантка підійшла, щоб узяти замовлення («Привіт, дітлашня. Що замовляєте?»), міркуючи, чи насторожені погляди в їхній бік пов'язані з його довгим та Говардовим, ще довшим, волоссям, чи зі скромним афро Лютера, чи то власне з Лютером, адже той був єдиним негром у барі, чи з вишуканою, першосортною вродою всіх трьох дівчат, попри те, що Емі того літа працювала на фабриці, а батьки Мони того вечора, можливо, сиділи за столом в іншому залі цього бару. Відтак, уважно дослідивши відвідувачів, дехто з яких сидів до них спиною, Фергюсон зрозумів, що найбільше поглядів кидають на них двоє чоловіг у кінці залу, які сиділи уздовж правого борту трикутної форми, і їм було добре видно стіл студентів; то були два молодики віком під тридцять чи тридцять із гаком, можливо, дроворуби чи автомеханіки, чи, може, викладачі філософії – цього всього Фергюсон не знав та усвідомлював очевидний факт: їхнє незадоволення чимось, і тут Емі зробила дещо, що, вочевидь, робила сотні разів за минулий рік – пригорнулася до Лютера й поцілувала його в щоку, і в цю мить Фергюсон несподівано зрозумів, що ж дратує тих філософів, – не те, що в їхнє середовище ввійшов чорношкірий, а те, що юна біла жінка прилюдно торкалася негра, *пригортаючись до нього й цілуючи його*, а якщо додати сюди ще й інші причини гніву завсідників, як-от патлаті студенти коледжу, свіжолиці довгоногі дівчата з чудовими зубами, спалювачі прапорів та призових повісток, ціла ватага хамовитих хіппі з антивоєнними настроями, та кількість пива, спожитого ними за час, проведений у барі, не менш ніж по шість пляшок, а може, й по десять, тому анітрохи не дивно, що вищий із викладачів філософії піднявся з табурету, наблизився до їхнього столу і звернувся до Фергюсонової зведеної сестри:

Облиш це, дівуле. Таке тут забороняється.

До того як Емі збралася з думками й дала відповідь, Лютер сказав:
Відійди, містере. Щезни з очей.

Я говорю не до тебе, Чарлі, відказав філософ. Я розмовляю з *нею*.

Аби наголосити на своїх словах, він вказав пальцем на Емі.

Чарлі! мовив Лютер голосно, з театральним смішком. Оце так! Це не я, а ти Чарлі, містере. Містер Чарлі, власною персоною.

Фергюсон, який сидів найближче до філософа, вирішив втрутитися й дати тому урок географії.

Гадаю, ви щось переплутали, мовив він. Ми не в Міссісіпі, а у Вермонті.

Ми в *Америці*, відказав філософ, змістивши тепер увагу на Фергюсона. Країні вільних і домівці хоробрих!

Вільних – це про тебе, але не про них, так? запитав Фергюсон.

Саме так, Чарлі, мовив філософ. Не про них, якщо вони так-от поводитимуться на людях.

Як-от? спитав Фергюсон із саркастичною ноткою в голосі, від чого його запитання прозвучало як *вали звідси*. Як оце, придурку, сказав філософ. Він ударив Фергюсона в обличчя, і почалася бійка.

Усе це було ідіотизмом. Бійка в барі з п'яним расистом, у якого свербіли кулаки, але ж після першого удару, що міг Фергюсон вдіяти, як не дати здачі? На щастя, філософів приятель не втручався, але, поки Говард і Лютер намагалися розняти обох розбишак, вони не встигли вблагати Тома не викликати копів, і ось уперше в житті Фергюсона арештували, наділи кайданки й відвезли до поліцейської дільниці, де записали його дані, взяли відбитки пальців і сфотографували з трьох різних ракурсів. Суддя нічного суду присудив штраф у сумі тисяча доларів (сто доларів готівкою), який Фергюсон сплатив з допомогою Говарда, Селії, Лютера й Емі.

Садна над обома очима, зовнішній край правої брови здертий геть-чисто, болить щелепа, кров стікає по щоках, але переломів немає, а от молодик, що напав на нього, тридцятидвохрічний слюсар на ім'я Чет Джонсон, вийшов із бійки з переламаним носом і провів ніч у госпіталі Бретлборо. На судовому засіданні в понеділок уранці йому та Фергюсонові висунули звинувачення в хуліганських діях, антигромадській поведінці та пошкодженні приватної власності (під час бійки розстрожили стілець і розбили кілька склянок), а дату судового засідання було призначено на вівторок, 25 липня.

Ще до понеділкового офіційного обвинувачення настала похмура неділя, про виставу з участю Ноя забули, і всі сиділи у вітальні, обговорюючи події минулої ночі. Говард звинувачував себе. Йому не слід було тягнути їх до цього Томового бару, каювся він, і Мона була тієї ж думки, визнаючи й свою провину в цій справі: Мені слід було думати до того, як дозволити вам увійти в цю задрипану божевільню. Селія багато розводилася про те, що вона назвала Фергюсоною *винятковою мужністю*, та про свій переляк у той момент, коли почалася бійка, жахлива агресія того першого удару. Емі якийсь час різко висловлювалася, проклинаючи себе за те, що не відповіла на виклик того *потворного, фанатичного селяка*, охоплена панікою в той момент, коли він тицьнув на неї пальцем, і потім, що було схоже на Емі, яку Фергюсон знав роками, вона сховала обличчя в долоні й заплакала. Лютер аж кипів від гніву, найзапекліший з-поміж компанії, його найбільше зачепив отой конфлікт, він докоряв собі, що дозволив Арчі взяти на себе головний удар замість того, щоб відштовхнути його і своїм чорним кулаком вліпити покидькові в зуби. Говардові дядько й тітка, роздумуючи про наступний крок, радили знайти доброго адвоката для цієї справи. До обіду зухвала Емі відновила ясність мислення настільки, щоби зателефонувати до будинку на Вудхол-кресент і повідомити батькові про *халену*, в яку потрапив Арчі. Вона передала слухавку Фергюсону і, коли до телефону підійшла його збентежена й стривожена мати, він попросив її не хвилюватися, мовляв, ситуація під контролем, а

їм немає потреби приїжджати до Вермонту. Але ж як він міг бути певен цього, запитував він себе, промовляючи заспокійливі слова, і що в біса буде з ним?

Минали дні. Його мав захищати на суді молодий, за відгуками добрий адвокат із Бретлборо на ймення Деніс Макбрайд. Оскільки Фергюсонові було заборонено залишати штат Вермонт до рішення суду, Селія приїздила на ферму кожного вікенду в надії, що суд не скінчиться ув'язненням Арчі на місяць, три чи на рік, і молоток судді не винесе суворого вироку. Щоби зупинити ці події, в хід пішли всі гроші, долари з купки в сумі десять тисяч, які покійний сьогодні батько дав йому роком раніше, але, принаймні, в нього були кошти, і йому не довелося просити матір і Дена про допомогу. Далі настало дванадцяте липня, і він, прислухаючись до новин, які мати переповідала йому по телефону, не міг навіть уявити картину, описану нею. На тлі його мізерного приватного конфлікту на вулицях Ньюарка ширилася страхітлива громадянська катастрофа, а місто, в якому він провів дитячі роки, було охоплено полум'ям⁶¹.

Расова війна. Не расовий бунт, як називали це всі газети, а саме війна між людьми різних рас. Національна гвардія й поліція штату Нью-Джерсі застосували зброю, і в ті дні хаосу й кровопролиття загинуло двадцять шість осіб, двадцять чотири – одного кольору, і двоє – іншого, на кажучи про сотні, якщо не тисячі побитих і поранених, серед них поет і драматург Лерой Джоунз, громадянин Ньюарку, та близький друг покійного Френка О'Гари. Його витягли з автомобіля, коли він приїхав, щоби поглянути на бійку в Центральному районі, відвели в місцеву дільницю, зачинили в кімнаті, де білий коп так жорстоко побив його, що той уже вважав себе приреченим. Поліцай, що бив поета, колись товаришував із ним у старших класах.

За словами Емі, ніхто з родини Бондів не постраждав. Лютер пересидів бійню в Сомервілі, шістнадцятирічний Сеппі у той час подорожував разом із Воксменами, а містер і місіс Бонд спромоглися уникнути куль, кийків і кулаків. Одне чудесне спасіння посеред тисячі волянь, сповнених горя, жаху й огиди. Рідне місто Фергюсона перетворилося на столицю руїн, але життя всіх чотирьох Бондів було врятоване.

Він пережив усі ці події здалека, готуючись захищати власне життя в суді. До судового засідання залишилося вісім днів, коли війна в Ньюарку закінчилась, друга шестиденна війна, що супроводила Шестиденну війну в Ізраїлі; розуміли це обидві сторони, чи ні, і ті, й ті програли в обох війнах, і, коли Фергюсон щодня їздив до Бретлборо консультиватися зі своїм адвокатом, він так само не втратить усе, стривожений і виснажений такою мірою, що все єство його, здавалося, бунтувало. Кільця нутроців і кишок спричинювали нудоту, і рано чи пізно вони мали прорватися через шлунок і вивалитися на Мейн-стріт у Бретлборо, де голодний собака вхопить їх у зуби й подякує всесильному собачому богові за його благословення.

Макбрайд тримався стійко, спокійно й був помірковано оптимістичним, знаючи, що його клієнт того вечора взагалі не ініціював агресію, а за наявності п'яти свідчень на користь його історії, *п'яти надійних свідків*, які навчалися в провідних університетах і коледжах, ці свідчення мали переважити можливі неправдиві показання друга Чета Джонсона по чарці Роберта Алена Гардинера.

Фергюсонові повідомили, що суддя, який головуватиме на процесі, – випускник Принстона 1936 року, а це означало, що Вільям Т. Бердок був однокурсником і, можливо, приятелем Фергюсонового опікуна Гордона Девітта. Важко було сказати, добра ця новина чи погана. Знаючи, що рішення по справі прийматиме не суд присяжних, а одноосібно суддя Бердок, Фергюсон сподівався, що це на добре.

Увечері двадцять другого липня, за три дні до початку суду, Лютер зателефонував на ферму і попросив Арчі до телефону. Приймаючи слухавку з рук тітки Говарда, Фергюсон від-

⁶¹ У період з 12 липня по 17 липня 1967 р. у Ньюарку відбулися расові заворушення, 26 осіб загинуло, сотні отримали поранення.

чув, як нова хвиля страху прокотилася його нутрощами. «Що цього разу? запитав він себе. Невже Лютер телефонує, аби повідомити, що не зможе бути присутній у залі суду у вівторок?»

Нічого подібного, сказав Лютер. Звичайно, я свідчитиму. Я ж твій ключовий свідок, правда?

Фергюсон полегшено видихнув у слухавку.

Я розраховую на тебе, мовив він.

Лютер якусь мить помовчав на іншому кінці лінії. Далі мить перетворилася на довгу паузу, значно довшу, ніж сподівався Фергюсон. У дротах шурхотіли статичні звуки, так ніби Лютерово мовчання було не мовчанням, а колотнечею думок в його голові. Нарешті він спитав: Ти пам'ятаєш план А і план Б?

Так, пам'ятаю. План А: підігравати. План Б: не підігравати.

Саме так – в яблучко. Тепер я пропоную план В.

Маєш на увазі ще один варіант?

Боюся, що так. Варіант «бувайте і хай щастить».

Що це означає?

Я телефоную з квартири моїх батьків у Ньюарку. Ти уявляєш, як тепер виглядає Ньюарк? Я бачив фото. Цілі квартали зруйновано. Спалені, розграбовані будинки. Кінець однієї з частин світу.

Вони хочуть вбити нас, Арчі. Не просто викинути нас із міста, а знищити.

Не всі, Лютере. Лише найгірші з них.

Ті, що при владі. Мери, губернатори та військові. Вони хочуть стерти нас на порох.

Що тут спільного з планом В?

Досі я мав намір грати відкрито, але після подій минулого тижня не думаю, що зможу так діяти. Потім я розглянув план Б і відчув, що мені спирає дух. «Пантери» зараз становлять силу, і вони діють точно так, як, на мою думку, діяв би я в разі провалу плану А. Купують зброю для самозахисту, влаштовують акції. Тепер вони видаються сильними, але це не так. Біла частина Америки не підтримує їхню діяльність, і вони один по одному будуть схоплені і вбиті. Яка безглузда смерть, Арчі – ні, за що. Тому забудь про план Б.

А план В?

Я забираюся звідси. Ставки зростають, як кажуть у старих ковбойських фільмах. У вівторок я поїду до Вермонта на твоє судове засідання, а після його закінчення вирушу не на південь до Массачусетса, а на північ до Канади.

Канада... Чому саме до Канади?

По-перше, це не Сполучені Штати. По-друге, я маю купу родичів у Монреалі. По-третє, я можу закінчити коледж у Макгілі. Ти знаєш, я поступив туди після закінчення школи. Я певен, що вони приймуть мене назад.

Впевнений, що приймуть, але переведення в інший заклад вимагає часу і, якщо ти не виконаєш програму осіннього семестру, тебе призвуть до армії.

Можливо, але яке це має значення, якщо я взагалі не повернуся?

Ніколи?

Ніколи.

А що буде з Емі?

Я просив її поїхати зі мною, але вона відмовилась.

Розумієш, у чому причина? Тут справа не в тобі.

Гадаю, що ні. Проте якщо Емі залишиться тут, це не означає, що вона не зможе пізніше приїхати до мене. Зрештою, це ж не кінець світу.

Ні, але це, ймовірно, означає кінець вашим стосункам.

Можливо, це не так уже й погано. Ми б і так не витримали довготривалих стосунків. А за останній час довели, що можемо бути разом. Якщо не самим собі, то довколишнім людям. А

тут цей красень підходить до нашого столу й погрожує нам. Ми довели свою правоту, але хто схоче жити в світі, де ти мусиш остерегатися агресорів, які все життя полюють на тебе? Життя й без того складне, Арчі, а я вже виснажився до краю.

Подальші події склалися з обох частин – перша частина (добра) і друга (не дуже добра). Першою частиною було судове засідання, що проходило більш-менш згідно з прогнозом Макбрайда. Фергюсон здебільшого не відчував страху на суді, і його нутрощі не загрожували знову стати дибки протягом двох із половиною годин, проведених у залі суду, проте йому допомогла присутність Ноя, тітки Мілдред і дядька Дона, а також той факт, що його друзі виявилися такими точними, переконливими свідками, спершу Говард, потім Мона, далі Селія, за нею Лютер і, нарешті, Емі, яка докладно описала свій переляк при загрозливих словах і жестах Джонсона, до того, як було завдано першого удару; посприяв і той факт, що Джонсон під час допиту щиро визнав, що увечері першого липня був п'яний і не пам'ятає, що він робив. Попри це, Фергюсон відчував, що Макбрайд припустився тактичної помилки, спонукавши його розповідати про навчання в коледжі під час свідчення, розпитуючи і про те, як він (студентом) заробляв на життя, і де він навчався у школі (Принстон) і якою була його середня оцінка за курс навчання (3,77), і, навіть якщо Фергюсонові відповіді справили глибоке враження на суддю Бердока, вони безпосередньо не стосувалися справи і могли бути розцінені як упереджений тиск на підсудного. В підсумку Бердок оголосив Джонсона винним в ініціюванні бійки та присудив йому сплатити великий штраф у сумі тисяча доларів, тоді як Фергюсона, першого підсудного, звинуватили в участі в дебоші і присудили йому сплатити п'ятдесят доларів Томасові Грісволду, власникові «Бар і гриль Тома», для компенсації вартості нового стільця та шести склянок. Це був оптимальний результат, цілковите й повне звільнення від тягаря, якого він носив увесь цей час на спині і, коли Фергюсонові друзі й родина зібралися довкола нього, щоб відсвяткувати перемогу, він подякував Макбрайду за його добросовісну працю. Напевне, цей чоловік знав, врешті-решт, що робить. Принстонське братство. Якщо вірити цьому міфу, то кожен принстонець був пов'язаний якимись узами з іншими принстонцями різних поколінь, у питаннях життя і смерті і, якщо Фергюсон справді був людиною Принстона, якою, на його думку, він був дотепер, то хто може стверджувати, що Тигр не врятував йому шкуру?

Невдовзі потому, як усі одинадцятьоро залишили будівлю суду і вийшли на стоянку в пошуках їхніх авто, Лютер наблизився ззаду до Фергюсона, обійняв його за плечі й промовив: Потурбуйся про себе, Арчі. Я від'їжджаю. Фергюсон ще не встиг відповісти, коли Лютер різко повернувся і швидко попрямував у протилежному напрямку, до свого зеленого «б'юїка», припаркованого біля виходу перед стоянкою. Фергюсон сказав собі: Ось так воно й робиться. Ні сліз, ні широких жестів, ні розчулених обіймів. Просто посади свою дупу в автівку і рушай, сподіваючись на краще життя в сусідній країні. Грандіозно. Але, знову-таки, як можна казати «бувай» країні, яка для тебе вже не існує? Це так, наче потиснути на прощання руку покійнику.

Поки Фергюсон спостерігав, як доросла версія чотирнадцятирічного розбишаки всідалася в авто, в полі зору раптово з'явилася Емі. Двигун завівся, і в останню секунду, коли «скайларк» уже рушив, вона розчахнула дверцята з пасажирського боку і застрибула в салон.

Вони поїхали разом.

Це не означало, що вона мала намір перебиратися з ним до Канади. Це лише свідчило: прощатися було тяжко, в той момент надто тяжко.

Друга частина подальших подій стосувалася Гордона Девітта й міфу про Принстонське братерство. Обіди для стипендіатів Волта Вітмена проводили щороку протягом першого тижня осіннього семестру, і Фергюсон поки що відвідав два з них, один – як новачок і другий – як другокурсник. Встати з місця для поклону як один із вихідної четвірки першого року навчання, встати, щоби вклонитися, коли їхні ряди на другий рік зросли до восьми, далі обід з

трьох страв з куркою в їдальні викладацького клубу, перед яким лунають короткі промови президента університету Роберта Ф. Гохіна та інших службовців Принстона, сповнені надій ідеалістичні заяви з приводу юнацтва Америки та майбутнього країни, саме те, що можна було очікувати на подібних зібраннях, проте Фергюсонові сподобалися деякі з фраз, проголошені Девіттом на першій з цих зустрічей, чи, принаймні, незграбний і щирий стиль його висловлювань, не лише про те, що *кожен хлопець заслуговує на шанс, незалежно від його походження*, а й власні спогади про прибуття до Принстона як випускника середньої школи, вихідця з незможної сім'ї і яким недоречним він почувався на початку, і це зачепило струну в душі новачка Фергюсона, який на момент тієї промови прожив у кампусі лише три дні. Наступного року Девітт устав і проголосив майже ідентичну промову – проте з одним вагомим доповненням. Він згадав про війну у В'єтнамі, наголосивши на обов'язку всіх американців об'єднати зусилля, *аби відкинути назад хвилю комунізму*, і жорстко розкритикував дедалі більшу кількість молодих людей та *засліплених антиамериканських лівих*, котрі виступали проти війни. Девітт був на боці «яструбів», але чого можна було очікувати від снайпера з Волл-стріт, який змусив мільйони служити в окопах американському капіталу? До того ж він був випускником того самого університету, що дав освіту Джону Фостеру Даллесу та його братові Аллену, двом чоловікам, які вигадали «холодну війну» в ролі державного секретаря та директора ЦРУ за правління Ейзенгауера і, якби ці двоє не вчинили всього того в п'ятдесяті роки, Америка не воювала би проти Північного В'єтнаму в шістдесятих.

Так чи інакше, Фергюсон був радий прийняти гроші від Девітта і, попри всю відмінність у політичних поглядах між ними, він симпатизував йому як людині. Невисокий і кременний, з густими бровами, ясними карими очима та квадратною щелепою, він енергійно потиснув Фергюсонові руку при їхній першій зустрічі, побажавши *всього найкращого в світі* хлопцеві, який розпочав свою *академічну кар'єру*, та вдруге, коли успіхи першого року Фергюсонового навчання були зафіксовані письмово, Девітт назвав його на ім'я. *Продовжуй свою успішну діяльність, Арчі*, промовив він, *я дуже пишаюся тобою*. Фергюсон став одним із його хлопців, а Девітт щиро цікавився справами своїх хлопців і уважно стежив за їхніми успіхами.

Наступного ранку після суду Фергюсон попросився зі своїми друзями з Вермонту і рушив назад до Нью-Йорка. Переживання останніх трьох тижнів виснажили його і змусили багато чого осмислити. Сцена бійки в барі, хвиля насильства в Ньюарку, живі тілесні спогади про кайданки на його зап'ястях, біль у шлунку під час судового засідання, несподіване, але зважене Лютерове рішення розпочати нове життя в Монреалі, і ще Емі, бідолашна, спустошена Емі, що відчайдушно мчала до автомобіля. Про це він також мусив написати книжку, яку, він сподівався, зможе створити, і потрохи він знову заспокоївся і почав знаходити комфорт у своїй кімнаті, за своїм столом та у довгих вечірніх телефонних розмовах із Селією. Одинадцятого серпня мати зателефонувала йому й повідомила, що того дня поштою надійшов лист із Програми стипендій Волта Вітмена. Йому прочитати зміст листа по телефону чи переслати на Східну Вісімдесят дев'яту вулицю? Фергюсон, припустивши, що в листі немає нічого важливого, найімовірніше, повідомлення від місіс Томазіні, секретаря Програми щодо дати й часу наступного вересневого сніданку, попросив матір не хвилюватися й переслати йому лист наступного разу, коли вона поверне на пошту. Минув цілий тиждень, поки лист дістався Нью-Йорка, але вранці того дня, у п'ятницю, вісімнадцятого серпня, Фергюсон вирушив до Вудзхолу автобусом «Трейлвейз» (його «понтіак» був у майстерні на дрібному ремонті), і в результаті, повернувшись від Селії аж у понеділок, двадцять першого числа, Фергюсон відкрив конверт і отримав другий за те літо удар в обличчя.

Лист, як виявилось, був не від місіс Томазіні, а від Гордона Девітта, лаконічний лист від засновника Програми стипендій Волта Вітмена, в якому Фергюсонові повідомляли про те, що Девітт дізнався про низку сумних фактів від колишнього університетського однокурсника, судді міста Бретлборо, штат Вермонт, Вільяма Т. Бердока, стосовно бійки в барі, під час якої

він (Фергюсон) зламав людині ніс і, хоча його дії були юридично кваліфіковані як самозахист, з погляду моралі його поведінка гідна осуду, оскільки не можна виправдати факт відвідання ним такого сумнівного закладу, і цей факт викликає тривожне запитання: чи здатен Фергюсон відрізнити добро від зла. Як добре відомо Фергюсонові, всі учасники Програми стипендій Волта Вітмена мали підписати типову клятву, в якій обіцяли діяти як джентльмени в будь-якій ситуації, взяти за обов'язок слугувати зразками належної поведінки та громадянських чеснот і, оскільки Фергюсон не дотримав своєї обіцянки, то його (Девітта) сумний обов'язок повідомити йому про скасування його стипендії. Фергюсон, якщо бажає, може залишатися у Принстоні як студент, що не має академічних заборгованостей, проте його навчання, проживання й харчування вже не фінансуватимуться Програмою.

З жалем, проте щиро ваш...

Фергюсон зняв слухавку й набрав номер нью-йоркського офісу Девітта. На жаль, відповів секретар, містер Девітт подорожує країнами Азії й повернеться не раніше десятого вересня.

Телефонувати Нейглові немає сенсу. Нейгл з дружиною були в Греції.

Чи міг він самостійно оплатити витрати на навчання? Ні, не міг. Він виписав чек містерові Макбрайду на п'ять тисяч доларів, і тепер на його рахунку залишалося трохи більше двох тисяч. Недостатньо.

Просити маму й Дена оплатити навчання? Ні, він не міг зважитися на таке. Робочий проект його матері, виробництво календарів і щоденників, уже закінчився, а Філ Констанца, співавтор Дена по проекту «Ведмедик Томмі» за останні шість років, зліг з інсультом і, ймовірно, вже не зможе більше працювати. Не кращий момент, аби просити про допомогу.

Сплатити дві тисячі та попросити їх компенсувати решту?

Можливо. Але що робити в наступному році, коли ці дві тисячі щезнуть? Виплата двох тисяч означає ще й необхідність залишити квартиру. Моторошна думка: доведеться прощатися з Нью-Йорком.

Проте, якщо він не повернеться до Принстону, то втратить право на відтермінування призову. Це обернеться призовом до армії, а оскільки він відмовиться служити, то призов означатиме тюремне ув'язнення.

Вибрати інший коледж, де плата за навчання нижча? Але який саме, і як у біса він встигне перевестися туди за такий короткий строк?

Він не знав, що йому робити.

Одне було цілком зрозуміле: він їм уже не потрібен. Вони вирішили, що добра від нього не жди, й витурили його.

7

7.1

Після повернення з Флориди він спакував свої речі й перебрався на чотири квартали південніше, в помешкання на Західну 107-му вулицю, між Бродвеєм та Амстердам-авеню. Дві кімнати й кухня за екстравагантну, проте цілком прийнятну суму в сто тридцять доларів щомісяця (зберігати гроші в банку було таки вигідно), але, хоча він не любив ділити житло ні з ким і був радий залишити помешкання, де його часто навідували привиди, на Західній 111-й вулиці (необхідний вчинок), все ж спати одному було важко. Верхня подушка була або занадто твердою, або ж занадто м'якою, нижня виявлялася надто тонкою або надто горбистою, і щонаочі простирадла дряпали йому руки або ж скручувалися довкола ніг, і без Емі поруч, яка б заколисала його своїм рівномірним диханням, його м'язи не могли розслабитися, його легені відмовлялися сповільнювати роботу, і він не міг перемкнути мозок зі швидкості в п'ятдесят дві думки на хвилину, кожна з них на одну карту в колоді. Скільки сигарет він випалив серед ночі? Скільки склянок червоного вина випив після опівночі, аби придушити нервово збудження та змусити очі заплющитися? Щоранку цей біль у шії. Спазми в шлунку щодня. Нестача повітря увечері. І щоранку, щодня і щонаочі: серце, що стукає надто швидко.

Причина була вже не в Емі. Він ціле літо примирював себе з фактом їхньої розлуки, із неминучістю їхнього прощання назавше, і він уже не звинувачував її, і навіть себе, ні в чому. Вони розходилися в протилежних напрямках десь так уже рік, і рано чи пізно нитка, що тримала їх разом, мусила обірватися. Вона таки обірвалася, і цей обрив виявився таким масштабним і потужним, що перекинув її через усю країну. Каліфорнія. Трагедія далекої Каліфорнії, і від початку травня жодного слова від неї чи про неї – нуль, такий же величезний, як і діра в небі.

У ті моменти, коли він почувався найсильнішим, він намагався довести собі, що все це на краще, що особа, на яку перетворилася Емі, вже не була тією жінкою, з якою він міг чи хотів би жити, і тому йому нема про що шкодувати. У найслабші моменти свого життя він відчував, як йому бракує її, бракує так, як йому не вистачало двох пальців, яких він позбувся після аварії, і тепер, після її зникнення, йому здавалося, що він втратив ще одну частину свого тіла. Перебуваючи на нейтральній території між найсильнішим і найслабшим станом, він молився, аби хтось прийшов, щоб заповнити другу половину ліжка та зцілити його від безсоння.

Нові пошуки, мрії про нову любов, ціле літо роботи над перекладами, що продовжувалася восени, взимку і навесні, психологічні проблеми, спричинені втратою старого кохання та / або його поточним станом мозку, який врешті-решт привів його в реанімаційну палату в лікарні св. Луки з двадцятьма сімома кинджалами в животі (це був не напад апендициту, як він гадав, а гастрит), нескінченний хаос у В'єтнамі, укупі з іншими численними ударами, що впали на нього у другій половині 1968-го – першій половині 1969 року – всі вони були описані у Фергюсоновому романі, – але тепер він мусив приділити увагу символічній постаті *Нободедді*⁶², персонажу, вигаданому Вільямом Блейком, який посів у Фергюсоновій голові місце як представник ірраціонального людства, якому доручили керувати світом. До середини вересня, коли він повернувся до штату Колумбія навчатися на останньому курсі коледжу, Фергюсон почувався розчарованим і зневіреним щодо багатьох реалій, і серед них були виявлені ним факти стосовно маніпуляцій в американській пресі, і тепер він переглядав своє рішення поповнити ряди цієї братії після закінчення коледжу, думав, чи цей вибір професії журналіста, зроблений

⁶² З англійської перекладається як Нічийбатько.

ним ще в школі, було варто робити з огляду на корупцію та неправду, свідком чого він став на початку й під час колумбійського повстання минулої весни. «Нью-Йорк Таймс» писала брехню. Так званий «вісник фактів», цей бастион високоморального, об'єктивного інформування, сфабрикував репортаж про поліційне свавілля, що мало місце 30 квітня, і опублікував опис подій *ще до того, як ці події відбулися*. А. М. Розенталь, заступник головного редактора «Таймс», отримав інформацію від когось з адміністрації Колумбії про неминучий рейд за кілька годин до того, як сили поліції увійшли до цього кварталу, і, знаючи, що тут скоро з'являться тисяча поліціантів, автор передової статті в ранковому номері від 30 квітня писав, що ці тисяча осіб, які звільнили захоплену будівлю від студентів-демонстрантів і арештували сімсот із них, звинувативши їх у кримінальних діях (число, яке було вставлене в текст в останній момент, уже після написання статті), але жодного слова про те, що сталося насправді, про кровопролиття й насилля, жодного слова про побиття викладачів і студентів, жодного слова про те, як поліція застосувала наручники й кийки до одного з власних кореспондентів «Таймс» у Ейвері-хол. У наступному ранковому номері автор передовиці знов оминув увагою свавілля поліції, що мало місце в студентському містечку під час протистояння, хоча на 35-й сторінці номеру побіжно говорилося про начебто брутальні дії поліції: **ЛІНДСЕЙ ВИМАГАЄ ЗВІТА ВІД ПОЛІЦІЇ**. У третьому абзаці статті автор стверджував, що «брутальність поліції в подібній ситуації важко визначити, як про це свідчать відгуки десятків колумбійських студентів. На погляд досвідченого захисника миру й громадянських прав, вчорашні ранкові дії поліції в колумбійському кампусі мали здебільшого ліберальний характер». Про жорстоке побиття репортера «Таймсу» Роберта Мак-Джі Томаса-молодшого йшлося лише в одинадцятому абзаці.

Десятки студентів. Яких саме студентів, запитував Фергюсон, і які їхні прізвища? І ким були ті досвідчені ветерани антивоєнного руху та захисники громадянських прав, які зазнали свавілля з боку поліції під час попередніх демонстрацій? Жоден студент, працюючи на газету «Колумбія Дейлі Спектейтор», не мав права публікувати подібні статті, не назвавши прізвища студентів і не процитувавши точно їхні висловлювання, якщо вони взагалі мали місце. Це що – новини чи редакторська позиція стосовно новин? – запитував себе Фергюсон. І ще, скажіть, заради неба, як розуміти слово «ліберальний»?

Наступна передова стаття, опублікована 1-го травня, написана самим Розенталем, була химерно незв'язною, якоюсь туманною сумішшю смутку, вражень та гнівної недовіри. Перший абзац починався так: «Було 4.30 ранку, і президент університету сперся на стіну приміщення. Це був його кабінет. Він провів рукою по обличчю. «Боже, – мовив він, – як люди можуть чинити таке?» Він пройшовся кабінетом. У ньому майже не було меблів. Столи й стільці поламані, потрошені і викинуті студентами-загарбниками в сусідні приміщення...» На 36-й сторінці цього ж ранкового видання «Таймс» автор іншої статті писав про збитки, яких завдали різним аудиторіям і кабінетам нападники на Корпус математики. Розтрощені вікна, перевернута шафа з бібліотечною картотекою, понівечені столи й стільці, діри на килимах, пропалені сигаретами, повалені шафи з документами, поламані двері. «Секретарка, вперше повернувшись у будівлю, захоплену в ніч на четвер, з відразою роздивлялася довкола. Справжні свині, сказала вона».

Свиньми, однак, виявилися не студенти, а поліція, яка увірвалася до будівлі після конфлікту. Саме вони ламали столи й стільці, обливали чорнилом стіни, вони розпорювали п'яти-й десятифунтові пакети з рисом і цукром та розсипали їх вміст в кабінетах, розкидали побиті банки томатної пасти на підлогах, на столах та в шафах, саме вони розбивали вікна своїми кийками й палицями.

Якщо вони ставили за мету дискредитувати студентів, то їхня стратегія спрацювала, адже через якусь годину після цього другого поліційного нашестя по цілій країні розповсюдилися фотографії наслідків вандалізму (особливо популярними були фото стін, заляпаних чорни-

лом), а юні бунтівники стали в очах суспільства дикою ордою хуліганів і головорізів, бандою варварів, єдиною метою яких була руйнація священних інституцій Америки.

Фергюсон знав правду, оскільки був одним із репортерів «Спектейтору», яким доручили розслідувати обставини звинувачення тих студентів у вандалізмі, й те, що він виявив разом із колегами – під присягою викладачів факультету, – відсутність чорнила на стінах у той момент, коли група професорів увійшла до спорожнілого Корпусу математики о сьомій ранку тридцятотого квітня. Після того, як вони вийшли з корпусу, вхід туди був дозволений лише поліції та представникам преси, а повернувшись у будівлю того ж дня, викладачі виявили стіни, заляпані чорнилом. Те ж саме стосувалося столів, стільців, картотек, вікон і пакетів із продуктами. О сьомій ранку усе було в належному стані, а опівдні понижене й понівечене. Не допоміг і той факт, що видавець «Нью-Йорк Таймс» Артур Окс Зульцбергер, був членом ради опікунів від штату Колумбія. Не допомогло й те, що Вільям С. Пейлі, голова телевізійної мережі Сі-бі-ес, та Френк Хоган, прокурор Манхеттенського округу, також входив до ради. На відміну від багатьох своїх друзів, Фергюсон не мав звички шукати закулісних зв'язків, аби взяти участь у потаємних операціях поплічників Нободедді, але як не дивуватися з того, що найвпливовіша газета Америки свідомо спотворила інформацію про події в Колумбійському університеті, а керівництво найвпливовішої телевізійної мережі запросили президента університету Грейсона Кірка виступити в програмі «Обличчя нації», але так і не попросила когось зі студентських лідерів висвітлити зворотній бік справи. Що ж до проблеми законності, то Фергюсон та всі його колеги-студенти на Морнінгсайд-Хайтс знали, що поліція чинила протягом конфлікту і після нього, проте цим ніхто, крім них, особливо не цікавився. Справу закрито.

Того вересня місяця Фергюсон повернувся до колумбійського студмістечка, почувачись розбитим і деморалізованим. Його стан виснаження і втоми розвіявся внаслідок серпневих тривожних подій, що знайшли відгук: радянські танки увірвалися в Чехословаччину, аби придушити «празьку весну», Дейлі обізвав Рібікоффа гребаним брудним жидом на Демократичній конвенції в Чикаго, а двадцять три тисячі полісменів місцевих, штатних і федеральних сил застосували сльозоточивий газ і кийки до групи молодих демонстрантів і журналістів, що зібравшись у Грант-парку, кричали хором: *Увесь світ це бачить!* і відтак Фергюсон розпочав свій старший курс, коли Нью-Йорк проходив ще одне випробування – безладне видовище страйку шкільних вчителів, які протестували проти громадського контролю діяльності Ради шкіл в Оушн-Гіл – Браунсвілі, а потім ще одна сутичка між білими й чорними, расова нетерпимість у її найпотворнішій, найжорстокішій формі – негри проти євреїв, євреї проти негрів, ще більше отруєння атмосфери, а світ звернув погляд у бік Олімпійських ігор, що мали розпочатися в Мехіко-сіті, де поліція розігнала юрбу з тридцяти тисяч протестувальників, студентів і робітників, внаслідок чого двадцять три особи було вбито, а тисячі затримані, і, ще пізніше, на початку листопада, двадцятиоднорічний Фергюсон вперше в житті проголосував, і Америка обрала своїм новим президентом Річарда Ніксона.

Протягом перших шести місяців того навчального року Фергюсон почувачься так, наче в чужому тілі і не впізнавав себе, дивлячись на власне обличчя в дзеркалі, і те саме можна було сказати про його мислення: цинічні думки, дратівливий, зогиджений настрій, що не нічим не нагадували його колишню особистість. Врешті-решт, з півночі прийде людина, яка зцілить його від душевної гіркоти, але це станеться аж на початку весни, а от осінь і зима стали для Фергюсона важкими, настільки важкими, що його тіло не витримало, і він опинився в реанімаційній палаті.

Якщо він відмовиться від кар'єри журналіста, то його робота у «Спектейторі» втратить сенс. Уперше за кілька років він зможе вийти зі своєї скляної клії і знову поринути в життя світу, вже не як хронікер діяльності інших людей, а як герой власного життя, яким би проблемним і заплутаним воно не було. Більше ніяких репортажів, проте без кардинального розриву

стосунків, адже він симпатизував своїм колегам (якщо він поважав когось із американських журналістів, то це був Фрідмен та інші хлопці зі «Спектейтору»), тож радше, ніж рвати всі зв'язки з газетою, він відмовився від своїх обов'язків асоційованого члена ради і залишився оказіональним оглядачем нових книжок і фільмів, а отже, мав здавати щомісяця один вагомий матеріал, роздуми на такі несумісні теми, як посмертна публікація поезій Крістофера Смарта і новий фільм Годарда «Вікенд», який, на думку Фергюсона, був першим зразком напряму, що він його назвав *публічним сюрреалізмом*, на протипагу *приватному сюрреалізму* Бретона та його послідовників, адже два з половиною дні, від обідньої пори п'ятниці до недільного вечора, що зазвичай називаються *вікендом*, складають приблизно третину тижня в індустріальних та постіндустріальних країнах, як-от Франція і США, так само, як сім чи вісім годин, що їх кожна людина проводить у ліжку, становлять близько третини її життя, а Годардів анархічний, кривавий фільм з розтщеними автівками та канібалістичним сексом був нічим іншим, як дослідженням масового кошмару, а саме це найглибше западало в душу Фергюсонові.

Новими головними редакторами «Колумбія Рев'ю» були призначені Гілтон Обенцінгер і Даніель Квінн. Девід Циммер і Джим Фрімен стали новими асоційованими редакторами, а Фергюсон став одним із дев'яти членів літературної ради. Два видання ради на рік, як і раніше, але тепер з'явилися кошти, аби заснувати щось на кшталт «Колумбія Рев'ю Прес», що давало їм змогу, крім цих видань, опублікувати чотири невеликі книжки. Коли в середині вересня всі тринадцятеро зібралися на своє організаційне засідання у Ферріс-Бут-хол, перші три посади в списку не викликали заперечень. Поезії Циммера, поезії Квінна, та збірка оповідань Біллі Беста, випускника Колумбійського університету, який вибув з команди п'ять років тому, але досі підтримував контакт з різними службовцями «Рев'ю». Четверта книжка спричинила проблему. Джим і Гілтон ухилювалися від опублікування, посилаючись на відсутність творів, гідних друку на її шістдесяті-чотирьох і, можливо, навіть сорока восьми сторінках і, потім, під час перерви, Гілтон розгорнув однофунтовий пакунок яловичого фаршу, зім'яв його в руці, піднявся зі свого стільця і з силою шпурнув його в стіну з криком «М'ясо!», а фарш ляпнувся об стіну, повисів кілька секунд, а потім сповз на підлогу. Таким був войовничий Гілтонів Дададух, і такий ж був настрої того року, коли найкращі голови університету зрозуміли, що на найважливіші питання можна відповідати у стилі «від стіни», на протипагу тактиці «по стіні», взятої на озброєння минулої весни і, оскільки всі заплодували Гілтонові за цей вишуканий урок логіки, Джим Фрімен, поглянувши на Фергюсона, мовив:

А як з твоїми перекладами, Арчі? Чи їх досить, аби випустити книжку?

Не зовсім, відповів Фергюсон, однак я за літо зробив досить багато.

А що, нам чекати до весни?

Одноставним голосуванням було ухвалене рішення, що четвертою й останньою книжкою, опублікованою цього року, стане невелика антологія Фергюсонових перекладів французьких поетів двадцятого століття. Коли Фергюсон нагадав їм про незаконність видання перекладів без придбання авторських прав, його слова всі проігнорували. Квінн зауважив, що тираж обмежиться п'ятьма сотнями примірників, більшість із яких буде роздано безкоштовно, а, якщо французький видавець з якоїсь причини прибуде до Нью-Йорка і випадково побачить Фергюсонову книжку на полиці в книгарні «Готем Бук Март», що він зможе вдіяти? Цей тираж буде вже розпродано, книжки розійдуться по всій країні і, поза сумнівом, за кордоном, і навіть взагалі турбуватися про них заради якихось кількох сотень доларів?

Я підтримую Дена, сказав Циммер. До біса гроші.

Уперше за останні кілька тижнів, якщо не місяців, Фергюсон розреготався. Потім вони голосували знову, щоб надати рішенню офіційного характеру, і один по одному всі тринадцять членів ради «Колумбія Рев'ю» повторили Циммерові слова *До біса гроші*.

Джим і Гілтон визначили крайнім терміном подачі рукопису перше квітня, що давало їм усім досить часу для видання книжки до їхнього випуску з університету в червні; і з плином

часу Фергюсон часто дивувався, що могло б трапитися з ним, якби Джим Фрімен не поставив йому того питання, адже з кожним черговим місяцем він дедалі глибше розумів, що отой крайній термін рятував йому життя. Ті вірші були його притулком, острівцем чистоти, де він не почувався відчуженим від самого себе чи некомфортно щодо Всього Довкола, і, попри те, що виконав значно більше перекладів, ніж обіцяв на зборах, не менше сотні сторінок на той час, може, й сто двадцять, він і далі творив свої версії Аполлінера, Дено, Сендрара, Елюара, Реверді, Тзари та інших, у своєму прагненні нагромадити доволі робочого матеріалу, і коли настав час урізати збірку до п'ятдесяти-шістдесяти сторінок, дозволених до видання, вийшов різномастний рукопис, що містив твори в діапазоні від мінорної туги за «Рудоволоскою» до шалених, сповнених музики рядків «Наближеного чоловіка» Тзари, від дискурсивного ритму «Нью-Йоркського Великодня» до граціозної лірики поезій Поля Елюара:

*Як ми досягаєм океану:
маючи годинники в кишені,
З океанським шумом в океані,
Чи женемо ми чистіші і тихіші хвилі?*

*Та вода, що треться об долоні наші, гострить ножі,
Вояки у хвилях відшукали зброю
Звуки їхніх битв то наче скелі,
об які вночі човни троцяться,*

*Це і буря, й грім, чому ж не повінь, про яку ми мріяли таємно,
Простір для найглибшого мовчання,
І ми дихаємо, наче
Вітер над страшеними морями,*

Наче вітер, що повзе поволі прямо через обрії.

Отже, Фергюсон виконував свої позаштатні обов'язки перекладача й репортера, кожен із них почергово, і нерідко одночасно; це було для нього й боротьбою, й радістю, точніше кажучи, радістю боротьби, розчарування від того, що творчі невдачі траплялися частіше, ніж він сподівався, були вірші, непідвладні йому, які він не міг по десятках спроб відтворити прийнятною англійською мовою, його неспроможність проаналізувати ефект від слухання різних жанрів пісень, що їх виконували різні жіночі голоси (Жанет Бейкер, Біллі Холідей, Арета Франклін), оскільки, як він врешті-решт вирішив, взагалі неможливо писати про музику, принаймні для нього, і все ж він спромігся витворити кілька статей, недосить бездарних, щоб не здати їх до друку, та однак стос перекладів продовжував зростати, і в розпалі всіх цих подій він ще й відвідував заняття, здебільшого семінари з англійської та французької літератури, і, оскільки він виконав усі академічні вимоги за винятком одного предмету, природничі науки, відразливий двохрічний курс, що на його думку був цілковитим марнуванням часу й зусиль, проте він відкрив для себе інший курс, призначений для таких-от телепнів, – «Вступ до астрономії», заняття з якого не пропускали, бо викладач не схвалював присутності студентів-гуманітаріїв на лекціях з природничих дисциплін, і навіть якщо студент жодного разу не з'явився на заняття, все, що ви мали зробити, це виконати тест в кінці навчального року, тест, який ви не могли провалити, навіть якщо набрали лише десять відсотків правильних відповідей, а тому Фергюсон записався на цей курс для телепнів, курс з небесної математики, проте, оскільки душа його жила в чужому тілі і вже не знала, ким він є, а він дихав презирством на керівництво Колумбійського університету та на безглузді предмети, що їх мусив вивчати проти власної волі, він

на початку першого семестру сховався до книгарні коледжу й поцупив підручник з астрономії, він, який ніколи нічого не кравав у своєму житті, який працював у «Книжковому світі» влітку, після закінчення першого курсу і, спіймавши шістьох чи сімох студентів на крадіжці книжок і витурив їх із книгарні, тепер сам став книжковим злодієм, заховав твір у твердій палітурці вартістю десять фунтів під піджаком і спокійно попрямував до виходу під проміння бабиного літа; тепер він робив таке, чого ніколи б не зробив у минулому, поводячись так, немовби *він уже не був самим собою*, але знову-таки, можливо, це була та особистість, на яку він перетворився тепер, бо він насправді не відчував провини через крадіжку книги – він взагалі нічого не відчував з цього приводу.

Надто багато вечорів, проведених у «Вест-Енді», надто багато п'яних вечорів у компанії з Циммером і Фоггом, однак Фергюсон жадав їхньої компанії та їхніх розмов, і, вечорами, коли він самотньо йшов до бару, завше був шанс натрапити на дівчину, таку ж самотню, як і він. Це, радше, був нереальний шанс, з огляду на його страшенний брак досвіду в таких справах, адже провів близько п'яти років юності та ранньої зрілості з однією дівчиною, назавжди втраченою Емі Шнайдерман, котра кохала, а потім розлюбила його, розірвавши всі їхні стосунки, і тепер він починав усе з нуля, початківець у мистецтві амурних подвигів, що майже нічого не знав про те, як підійти до дівчини й розпочати розмову, але підпийлий Фергюсон був зваблениший від тверезого, і тричі протягом перших трьох місяців перебування в Каліфорнії, коли він випивав достатньо, щоби подолати сором'язливість, однак ще не зайшов так далеко, щоби втратити контроль власних думок, він опинився з жінкою в ліжку, спершу на годину, потім на кілька годин, а втретє на всю ніч. Усі ті жінки були старшими від нього, і у двох випадках з трьох ініціаторами знайомства були жінки, а не він.

Перший випадок обернувся катастрофою. Він записався на семінар з французької літератури для студентів старших курсів, єдиний студент у групі двох випускників-хлопців і шести випускниць-дівчат, і, коли одна з тих дівчат у другій половині вересня з'явилася у Вест-Енді, він підійшов до неї і привітався. Еліс Дотсон виповнилося двадцять чотири чи двадцять п'ять років, вона була не позбавлена шарму чи бажання, однак пухкою й незграбною, можливо, не звиклою до випадкового сексу, може, й навіть сором'язливішою від нього, і от, коли він того вечора опинився в її обіймах, її тіло видалося йому таким відмінним від тіла Емі, що його шокувала ця несхожість, і його ще більше збентежила її пасивність у ліжку порівняно з жагою та енергією Емі, а коли Фергюсон намагався вступити з нею в статевий зв'язок, його свідомість витала десь далеко від цього, і, хоча Еліс, здавалося, отримувала задоволення в якийсь м'який, сонний спосіб, він не міг закінчити акт, що розпочав, таке ніколи не траплялося за всі роки його стосунків з Емі, а приємне завершення, якого він очікував, обернулося на жалюгідні хвилини імпотенції й ганьби. Він так і не зміг забути той удар по його чоловічій гідності, адже група збиралася на заняття по дві години щопонеділка й щочетверга, і двічі на тиждень він бачив Еліс Дотсон, яка сиділа поруч з іншими студентами і щосили намагалася не помічати його.

Другий випадок не залишив травм, однак послужив йому цінним уроком.

Тридцятидворічна секретарка з приємною, але невиразною зовнішністю одного вечора прийшла на Вест-Енд з очевидним наміром підчепити когось зі студентів. Вона називала себе Зої (її прізвища ніхто не знав), і, зосередивши погляд на самотньому Фергюсонові, вона сіла за стійкою поруч із ним, замовила «Манхеттен» і почала розводитися про змагання за Кубок Світу між «Кардиналами» й «Тиграми» (вона вболівала за команду Сент-Луїсу, бо виросла у Джопліні, штат Міссісіпі). Після трьох-чотирьох ковтків зі склянки вона перевірила реакцію партнера, поклавши руку на Фергюсонове стегно, а оскільки він чутливо реагував на подібні провокації, то відповів їй поцілунком у шию. Зої допила свій «Манхеттен», Фергюсон докінчив своє пиво, вони сіли в таксі і рушили до її помешкання на Західній Вісімдесят четвертій вулиці, обмінявшись шістьма чи сімома словами, обіймаючись і цілуючись на задньому

сидінні. У цьому, на його думку, не було нічого особистого, проте рухи її гнучкого тіла збуджували Фергюсона, і, коли вони зайшли до її помешкання, отой ганебний орган, що завдав йому стільки прикростей з Еліс Дотсон, без зусиль закінчив справу, розпочату із Зої Без-Прізвища. Це вперше він залишився у жінки на цілу ніч. Чи то майже цілу ніч, протягом якої відбувся перший, а після нього другий раунд, однак після другого раунду, близько другої ночі, Зої попросила Фергюсона залишити її, переконавши його, що вони вранці почуватимуться краще, якщо проведуть решту ночі поодиноці. Він не знав, що й думати. Поки процес тривав, він приносив задоволення, але секс без почуттів має свої безумовні обмеження і от, повернувшись до своєї квартири вітряної осінньої ночі, він зрозумів, що справа була не варта того.

Третій випадок запам'ятовся йому найбільше, і він був єдиною доброю подією в ті довгі, самотні місяці. Попри те, що «Вест-Енд» був постійним місцем студентських збіговиськ, сюди приходили й колишні студенти або ті, хто ніколи не був студентом, дивакуваті мрійники та п'янички, що сиділи поодиноці в кабінках, плануючи повалення уявних урядів або допиваючи останню склянку до того, як понюхати кокаїну, або ж згадували про старі часи, коли Дайлен Томас сидів у цьому барі, декламуючи свої вірші. Серед отих завсідників була молода жінка, яку Фергюсон часто бачив протягом першого року свого навчання, струнка довгонога красуня з Лаббоку, штат Техас, на ім'я Нора Ковач, жінка, яка завше приваблювала його, але він не допускав навіть флірту з нею через Емі, дивовижна дівчина, що в 1961-му прибула на північ навчатися в Барнарді, вибула в середині першого семестру й з того часу мешкала в тім кварталі, бруральна, непристойна, язиката Нора, котра освоїла професію роздягання перед незнайомцями, майстриня стриптизу, що об'їздила віддалені об'єкти американської індустрії, аби пожвавити життя неодружених чоловіків, трудівників нафтових родовищ, судоверфей та млинів, високооплачувана панна, яка могла зникнути з Нью-Йорку на пару місяців, аби погуляти десь на Алясці чи на тихоокеанському узбережжі штату Техас, проте завше поверталася посісти своє місце в барі «Вест-Енд», де з'являлася щовечора побазікати з ким-небудь, хто сидів поблизу, розповісти про свої пригоди на дорогах і розводитися про недолугих Нободедді, котрі нищать Всесвіт. Фергюсон погано знав її, але за минулі роки вони розмовляли п'ять-шість разів і, оскільки Фергюсон якимось допоміг їй виплутатися із дуже складної ситуації, між ними виник якийсь особливий зв'язок, хоча вони й не були близькими друзями. Це було того вечора, коли він, студент-першокурсник, прийшов до «Вест-Енду» без Емі й цілих чотири години спілкувався з Норою в боковій кабінці. Як повідомила Нора, вона збиралася у її перший стриптизний тур, і їй потрібно було придумати для себе сценічне ім'я, оскільки з іменем Нора Лу-Енн Ковач вона ніяк не могла розпочати своє полювання. У несподіваному нападі натхнення Фергюсон промовив: *Старр Болт*. Оце в дідька класно, відреагувала Нора, першокласно, хай йому чорт, Арчі, ти геній, і, ймовірно, в ту хвилину він таки був генієм, адже ім'я *Старр Болт* випромінювало гламур, свободу й сексуальну енергію, суттєві якості, які кожен стриптизер мусить довести до досконалості, й, кожного разу, коли він у подальшому зустрічався з Норою, вона незмінно дякувала йому за перетворення її на особу, яку вона грайливо називала *королевою району*.

Фергюсонові Нора подобалась, бо вона вабила його, чи то його тягнуло до неї через те, що вона подобалася, проте він водночас розумів, що Нора – непутяща жінка, яка забагато п'є і вживає наркотики, що вона виродилася в істоту, яку поборники чесноти назвали б повією чи шльондрою, молода жінка, що мандрує трасою і марнує своє життя, занадто щира для нищих цілей, надто комфортна у своєму шикарному тілі, яке Господь дарував їй суто для випробування морального обличчя слабкодушних чоловіків та хитких грішників, жінка, яка оволодівала кожним, хто їй подобався, і відверто говорила про свою вагіну, свій клітор і задоволення від твердого члена в своєму анусі, проте водночас, як виявив Фергюсон, вона була однією з найбільш тямущих завсідників «Вест-Енду», дівчина з щирим серцем і добрими спонуканнями

і, навіть здогадуючись, що вона не доживе до тридцяти чи тридцяти п'яти років, він відчував до неї прихильність.

Він не бачив її у барі кілька місяців, напевно, з півроку, і от вона з'явилася там одного вечора на початку листопада, через кілька днів потому, як Ніксон переміг на виборах Гамфрі, що ще більше затьмарило і без того похмурий настрій, який опанував Фергюсоном тієї осені і, коли він усівся біля неї в барі, Нора розсміялася своїм типовим сміхом і вліпила йому поцілунок у щоку.

Вони розмовляли близько години, порушивши низку важливих тем, як-от арешт бойфренда Нори за продаж наркотиків, остаточне зникнення Емі з Фергюсонового життя, нерадісна звістка (для Фергюсона) про те, що Нора наступного ранку збирається до Аризони, і той цікавий факт, що Нора *трусилася своїми щипцями в Ноумі* (фраза, яку запрягся ніколи не забути), вона спромоглася *тримати руку на пульсі* (Норин жарт), про події в Колумбійському університеті минулої весни, описані в «Спектейторі», що надсилали їй щотижня з Нью-Йорку її друзі Моллі й Джек. Завдяки цьому вона прочитала всі Фергюсонові статті про захоплення будівлі, поліцейське свавілля, страйк і багато всього іншого. Можливо, новини повільно дістаються до Аляски, проте його статті були *в біса добрі*, сказала вона, *офігенно вражають, Арчі*, і, подякувавши їй за комплімент, Фергюсон повідомив їй, що залишив репортерську діяльність. Як він висловився, може, назавше, а може, й тимчасово, він зараз не певен, але в одному він був упевнений – він не знав, про що тепер думати, його мозок наче висох і оце лайно (дякую, Сал Мартіно) було повсюди.

Нора сказала, що він ніколи не виглядав так жалюгідно.

Я жалюгідніший від жалюгідних, відказав Фергюсон. Я щойно опустився на 93-й рівень підвалу, а ліфт ще й досі рухається.

Є лише одне рішення, мовила Нора.

Рішення? Будь ласка, кажи негайно.

Ванна.

Ванна?

Приємна тепла ванна з нами обома всередині.

Жодна пропозиція ще не була зроблена Фергюсонові так люб'язно, і він ніколи не приймав їх так радо.

Через двадцять п'ять хвилин, коли Нора включила крани у ванній в своєму помешканні на Клермонт-авеню, Фергюсон розповів їй, що Бог справді дарував їй чудове тіло, проте, що важливіше, він наділив її почуттям гумору, і, хоча вона вранці відбуває до Аризони, він так хотів би сьогодні одружитися з нею, і, навіть знаючи, що не зможе зробити цього ні тепер, ні будь-коли в майбутньому, він жадає провести кожну хвилину з наступних одинадцяти годин з нею, бути з нею кожної секунди аж до моменту її посадки на літак, і тепер, коли вона така добра до нього, він хоче сказати, що кохає її за це і кохатиме все життя, навіть якщо більше не побачить її.

Ну ж бо, Арчі, – мовила Нора. Кидай свій одяг у куток і залазь. Ванна повна, а ми ж не хочемо, щоб вода вистигла, еге ж?

Листопад. Грудень. Січень. Лютий.

Він і досі перебував у коледжі, проте вже покінчив із ним, кульгаючи до кінця, розмірковуючи, що робити з собою після одержання ступеня. Найперше, треба буде дозволити Нободедді зазирнути йому в анус та обстежити його яєчка, покашляти в пробірку, як це належить і скласти письмовий тест, що виявить ступінь його інтелекту, достатній, аби вмерти за свою країну. Призовна комісія викличе його на службу в армії десь у червні або липні, але він не переймався цим завдяки відсутності двох пальців на руці, і тепер, коли провоєнний Квейкер, автор секретного плану закінчення війни, сидів на троні і розводився про *скорочення військово-*

вих сил, Фергюсон сумнівався, що армійська верхівка почне відчайдушно поповнювати свої підрозділи солдатами без великого пальця на руці. Ні, проблема полягала не в армії, а в тому, що робити потому, як армія визнає його непридатним, і з-поміж багатьох речей, які він уже вирішив відкинути, була аспірантура. Він розглядав таку можливість протягом трьох-чотирьох хвилин під час різдвяних свят разом із батьками у Флориді, але сам акт промовляння тих слів уголос дав йому розуміння того, наскільки його обурювала думка провести ще один день свого життя в університеті, і, тепер, коли лютий от-от мав перейти в березень, термін подачі заявок на вступ закінчився.

Була ще одна можливість: викладання в школі. Уряд закликав залучати молодих випускників коледжів до роботи в бідних кварталах міста, в нетрях верхнього та нижнього Манхеттену, заселеного чорношкірими та латиноамериканцями, напівзруйнованих форпостів зовнішніх міських кварталів, і, принаймні, казав він собі, було щось почесне в тому, щоби відпрацювати тут кілька років, намагаючись відучити дітей від отих розмежувальних бар'єрів, а в процесі навчання, поза сумнівом, від них так само, як вони навчатимуться від нього, містер Білий Хлопчак робитиме свою маленьку справу з метою не погіршити, а покращити стан справ; однак, повернувшись на землю і згадавши про власну неспроможність виступати перед аудиторією, що налічує більше п'яти-шести чужаків, закомплексованість з її паралітичною дією, що кожного разу перетворювало на муку необхідність піднятися з місця для прилюдної промови, а як він зможе впоратися з класом, що налічує тридцять чи навіть тридцять п'ять десятирічних дітей, якщо не зможе видобути з себе ані слова? Ні, він не здатен на таке.

Навіть якби він хотів цього, таке неможливо.

Він уже відкинув журналістську кар'єру, проте десь на другому чи третьому тижні лютого він почав міркувати, чи це рішення не надто поспішне, адже навіть якщо авторитетні урядові видання були не для нього, існувала ще й альтернативна, або підпільна, преса, що останніми роками зміцнилася, і з огляду на розквіт видань «Іст Віллідж азер», «Ліберейшн Ньюз» і «Рет», вже не кажучи про десятки незалежних «жовтих» тижневиків у містечках довкола Нью-Йорка, з їх відчайдушними й безцеремонними писаками, які представили «Вілліж Войз» таким же неповороткого монстром, як стара «Геральд Трібюн», варто було розглянути можливість працювати в одному з них.

Принаймні, вони виступали проти всього того, чого не приймав і Фергюсон, і обстоювали багато реалій, які подобалися йому, але тут ще потрібно було врахувати й низку недоліків, включно з проблемою низьких гонорарів (він мав намір утримувати сам себе і не надто запускати руку у фонд своєї бабусі), і ще більшу проблему становила робота виключно на представників лівого крила (він завше мав надію не просто утвердити людей у їхніх поглядах, а змінити спосіб їхнього мислення), що навряд чи надасть йому наївної впевненості в тому, що він живе в найкращому з усіх можливих світів, проте у світі, де слова «накращий» і «можливий» рідко вживаються в одному реченні, робота, яка б давала йому дохід і не змушувала ганьбити свою честь, звичайно ж, була кращою, ніж відсутність роботи взагалі.

А. І. Фергюсон, професійний репортер «Віклі Бласт», американської біблії опозиціонерів та агресивних шанувальників Фауста, видання для небагатьох вибраних.

За відсутності інших альтернатив, таку можливість варто було серйозно обміркувати.

Отож Фергюсон і далі складав плани на наступних п'ятнадцять – двадцять днів, а відтак настала Ніч Кинджалів, що припала саме на 10 березня 1969 року, через тиждень після його двадцять другого року народження і через чотири дні потому, як він відвідав Джима Фрімена в його помешканні на Західній Сто восьмій вулиці і вручив йому готовий рукопис «Рудоволоски та інших поезій із Франції», занадто об'ємний твір, який він порадив Джимові скоротити в будь-який зручний для нього спосіб і, коли Фергюсон міряв кроками кімнати власного помешкання в ніч на десяте число, складаючи в голові довгого, інтроспективного листа Норі Ковач, він відчув різкий біль у нижній частині черевної порожнини, один із нападів, що останніми

місяцями турбували його, однак по десяти-дванадцяти секундах біль не ущух, як це бувало раніше, і за ним прийшов другий, ще сильніший, напад, такий болючий, що його не можна було назвати простим нападом, і по тій другій хвилі почалася справжня атака, кинджали увіткнулися в його нутроші, двадцять сім списів, що змусили його корчитися на ліжку протягом двох годин, і, чим довше тривав цей біль, тим ясніше видавалося, що в його тілі розривався апендикс чи якийсь інший орган, і це так нажахало Фергюсона, що він змусив себе піднятися, накинув на себе пальто і почвалав до пункту невідкладної допомоги лікарні св. Луки за сім з половиною кварталів. Фергюсон стискав свій живіт і голосно стогнав, хитаючись у нічній темряві, часто зупиняючись, аби спертися на вуличний ліхтар, коли відчував, що от-от впаде, а на Амстердам-авеню не було ні душі, ніхто не потурбувався підійти до нього й спитати, чи він не потребує допомоги, жодного з восьми мільйонів мешканців Нью-Йорка не цікавило, живий він чи помер, а тому він чекав у приймальні півтори години, аж поки його не покликали до кабінету, де молодий лікар п'ятнадцять хвилин ставив йому питання і обмацував його живіт, після чого Фергюсонові звеліли повернутися до приймальні, де він провів ще дві години, і, коли стало зрозуміло, що його апендикс не збирається луснути тієї ночі, лікар знову покликав його і прописав якісь пігулки, порекомендував йому уникати гострих страв, віскі та інших міцних напоїв, остерігатися грейпфрутів і в наступні два-три тижні дотримуватися суворої дієти, а, якщо напад за цей час повториться, він мусить у супроводі якогось помічника прибути до лікарні, і кивнувши у відповідь на зважені й корисні лікареві інструкції, Фергюсон запитав себе: який у біса помічник буде з ним поруч у той момент, коли йому здаватиметься, смерть уже близько?

Він провалявся в ліжку чотири дні, пив ріденький чай, їв маленькими шматочками крекери й сухі грінки, і через тиждень, коли зміцнів достатньо, щоб вийти на роботу, то дізнався, що до них, у редакцію «Спектейтору», з північного штату Нью-Йорк, прибув чоловік на ім'я Карл Макманус для розмови зі службовцями, які мали звільнитися. Члени редакційної ради Фрідмен, Бранч, Мулгауз та інші вже завершили свій річний, від березня до березня, термін і передали папери членам нової ради, а Фергюсон, вільний критик-оглядач, уже подавав останню статтю до друку в «Спектейторі», пересічну, хвалебну рецензію на останню збірку поезій Джона Оппена, опубліковану сьомого березня, за три дні до Ночі Кинджалів. Іронія полягала в тому, що він був єдиним серед старших колег, хто ще носився з ідеєю працювати в журналістиці. Перетруджений, вічно заклопотаний Фрідмен мав намір перезимувати у державній школі на одній з викладацьких посад, які так відлякували Фергюсона. Бранч збирався працювати в медичній школі Гарвардського університету, а Бранч залишався у Колумбійському університеті для написання випускної роботи з історії, проте всі вони прийшли на зустріч, оскільки Макманус ще навесні надіслав Фрідменові листа, в якому високо оцінив роботу службовців «Спектейтору» у «важких умовах», а похвала від Макмануса щось та значила для них. Виконавчий редактор «Рочестер Таймс Юніон» у 1943 році працював головним редактором «Спектейтору», а за минулі з того часу тридцять з гаком років він побував в Іспанії, де описував події громадянської війни, в Азії, де писав статті про тихоокеанські баталії Другої світової війни, вдома він описував «Червону загрозу» в кінці сорокових років, а також рух за громадянські права у п'ятдесяті – на початку шістдесятих років. Потому – тривалий стаж редакторської роботи у «Вашингтон Пост», і тепер, уже протягом півтора року він – головна особа в «Таймс-Юніон», де починав свою кар'єру в тридцять роки, після закінчення Колумбійського університету. Не зовсім людина-легенда (він не видав жодної книжки і рідко виступав по радіо чи в телепрограмах), проте відомий діяч, людина з вагомою репутацією, що змогла своїм листом на початку травня зміцнити дух виснаженої команди «Спектейтору».

Бруклінський акцент, широке, клаповухе обличчя ірландця, тулуб, що міг би належати колишньому футбольному півзахисникові чи портовому вантажнику, пильні блакитні очі та

кучма посивілого рудого волосся, досить довгого, щоб виникла думка: цей чоловік намагається не відставати від моди або ж забув відвідати перукарню. Тримається неофіційно. Поводиться вільніше, ніж більшість людей, щиро й голосно сміється, як це було у випадку, коли Мулгауз запропонував спуститися на перший поверх в «Лайонз Ден», студентський кафетерій, де, як спародіював Мулгауз відому нью-йоркську рекламу, подавали «найгіршу чашку кави у світі».

Семеро чоловіків сидять довкола коричневого столу виробництва «Форміка» – шестеро студентів віком двадцять з чимось років, і п'ятдесятишестирічний чоловік з Рочестера, який одразу перейшов до справи і розповів, що повернувся до Колумбії в пошуках персоналу. В його газеті мали відкритися кілька вакансій, що їх він мав намір заповнити людьми, які називав *свіжою кров'ю», голодними хлопчиками, які ворушитимуть своїми сідницями, працюючи на нього* і перетворити пристойну процедуру на позитивну, найкращу, й, оскільки він уже знав суть їхньої роботи і на що вони здатні, він вирішив одразу найняти трьох із присутніх. За умови, додав він, що хто-небудь збожеволіє настільки, аби перебратися до Рочестера в штаті Нью-Йорк, де вітри, що дмуть з озера Онтаріо взимку, можуть *заморозити отвори у вашому носі й перетворити ваші ноги на бурульки*.

Майк Аронсон запитав, чому він почав цю розмову з ними, а не зі студентами Школи журналістики, чи, може, він планує звернутися й туди? Тому, відповів Макманус, що досвід, набутий за чотири роки роботи в «Спектейторі» він цінує вище, ніж рік в аспірантурі. Мовляв, подія, яку ви описували навесні, була складним, великомасштабним матеріалом, однією з найвагоміших подій у житті студентства за роки, і кожен з присутніх тут виконав добру роботу, а подекуди й видатну роботу. Ви пройшли вогонь, вас піддали перевірці, і я знатиму, яких людей одержу, якщо хто-небудь із вас погодиться на мою пропозицію.

Після цього Бранч поставив більш важливе питання стосовно «Нью-Йорк Таймс»: що Макманус думає про їхні репортажі з місця подій у Колумбійському університеті минулої весни, і навіщо таким людям взагалі працювати на провідні видання, якщо вони публікують суцільну брехню?

Вони порушили правила, відповів Макманус, і це мене лютить так само, як і вас, містере Бранч. Те, що вони вчинили, межує з монстрозним, таке не можна прощати.

Значно пізніше, коли Фергюсон мав час поміркувати над тим, що відбулося того дня, подумати, чому він вчинив саме так, і не інакше і запитати себе, якими будуть наслідки його пасивності, він усвідомив, що усе оберталось навколо слова *монстрозний*. Більш розважлива особа вжила би прикметники *безвідповідальний, без керма, або малонадійний*, і жоден із них не справив би на Фергюсона ані найменшого враження, і лише слово *монстрозний* повною мірою виражало обурення, яке він відчував останніми місяцями, обурення, яке вочевидь поділяв Макманус, і, якщо обидва мали однакові почуття щодо однієї події, то вони мали б так само реагувати й на інші речі, і, якщо Фергюсон і досі мав бажання працювати в редакції газети або визначитися, чи справді журналістика стане для нього виходом зі становища, тоді, можливо, це непогана ідея – поборотися з вітрами морозної Півночі і прийняти пропозицію Макмануса. Зрештою, це було лише роботою. Якщо вона не підійде, він завжди може змінити місце і спробувати себе в чомусь іншому.

Запишіть мене, сказав Фергюсон. Гадаю, я готовий до цієї справи.

Більше ніхто не виявив бажання. Один за одним Фергюсонові колеги відкланялися, один за одним потиснули Макманусові руку й попрощалися, і от залишилося лише їх двоє, Фергюсон та його майбутній бос, а, оскільки Макманусів літак мав відлітати аж о сьомій, то Фергюсон вирішив відмовитися від занять з англійської поезії епохи романтизму і запропонував прогулятися вулицею до «Вест-Енду», де вони могли б продовжити розмову в приємнішій атмосфері. Вони вмостилися в одній із передніх кабінок, замовили дві пляшки «Гінесу», і після недовгої бесіди про Колумбійський університет *тоді й тепер*, Макманус почав викла-

дати Фергюсонові курс географії місцевості, куди він збирався, прямо й відверто описуючи занепад північно-західної частини штату Нью-Йорк, єдиної частини країни, де населення, за його словами, скорочується, і найбільше ця тенденція відчувається в Буффало, де за минуле десятиліття вмерло близько сотні тисяч людей, *колись славетний Буффало*, зауважив він, і в його голосі відчувалося іронічна пошана, перлина старих каналів і судноплавства, тепер тут напівпорожні території із зруйнованими й занедбаними заводами, покинуті будинки, забиті дошками будівлі, розбомблене місто, яке не знало ні війни, ні бомбардувань, і, відтак, від теми нещасного Буффало, він перейшов до короткого опису деяких інших міст регіону, ретельно добираючи епітети, говорячи про розтелепані Сиракузи, анемічну Ельміру, потворну Атіку, безталанний Бінгхемтон і злидений Рим, що ніколи не був столицею імперії. У вас це звучить так... спокусливо, мовив Фергюсон. А як щодо Рочестера?

Рочестер дещо відрізняється, відповів Макманус, він занепадає інакше, повільніше, ніж інші міста, а тому він тримається більш-менш стійко, принаймні зараз. Місто з трьохсоттисячним населенням та передмістями, де мешкає близько 1,2 мільйони, що покриває витрати на щоденний випуск «Таймс-Юніон» у кількості двісті п'ятдесят примірників. Звичайно, місто входить до нижчої ліги, але не з дешевих містечок; там «Червоні крила» з трьома А нагодували «Балтиморських іволг» високопротеїновою дієтою з Буга Павелля, Джима Палмерса та Пола Браерса, там батьківщина «Істмен-Кодаку», «Боша-і-Лома», «Ксероксу» та незамінної французької гірчиці, компонента кожного з американських хот-догів, починаючи з 1904 року, завдяки чому більшість городян зайняті в компаніях, які не мають наміру пересуватися на південь чи вибиратися за кордон. З іншого боку, крім риболовецьких громад і кантрі-клубів, тут є прекрасний архів кінофільмів та пристойний філармонічний оркестр, популярний університет і ще престижніша музична школа, одна з найкращих у світі, тут раніше процвітали азартні ігри, проституція й рекет, що їх контролювали Френк Валенті й компанія, були поширені злидні й злочинність, у страшних чорних нетрях мешкало 15–20 відсотків населення, представники якого ледь виживали, не мали роботи чи займалися наркобізнесом, і, якщо Фергюсон пам'ятає (Фергюсон пам'ятав), влітку 1964 року тут спалахнув триденний бунт, внаслідок якого три особи загинуло, двісті крамниць було розграбовано й знищено, тисяча людей арештовано, а відтак Рокфеллер закликав Національну гвардію покласти цьому край, і тоді вперше гвардія пробила стіни північного міста.

Тут-таки Фергюсон згадав Ньюарк літа 1967 року, і що він відчував, стоячи разом із матір'ю на Спрінгфілд-авеню у ніч битого скла.

Отже, ти розумієш, про що я говорю, мовив Макманус.

Боюся, що так, відказав Фергюсон.

Макманус продовжував розповідь про прохолодні весняні, теплі літні, помірні осінні та суворі зимові сезони. Ти, мовляв, усюди побачиш ім'я Джорджа Істмена, але знай, що тут жили й Федерік Дуглас та Сьюзен Б. Ентоні, і навіть Емма Голдмен організовувала експлуатованих робітників у кінці минулого століття. Крім того – і це дуже важливо – кожного разу, коли на тебе найде туга й тобі захочеться покінчити з собою, піди прогуляйся до Маунт-Хоуп. Це одне з найбільших і найстаріших кладовищ в Америці й водночас найкрасивіша частина міста. Я сам часто ходжу туди, особливо коли відчуваю потребу обміркувати глибокі теми й викурити добрячу товсту сигару. Тут завжди знаходиш ясність думки і навіть якесь просвітлення. Останній притулок трьох сотень тисяч відлетілих душ.

Триста тисяч людей, що ходять землею Рочестера, сказав Фергюсон, і ще триста тисяч під землею. Те, що наш добрий друг міг би назвати *страхотливою симетрією*.

Або шлюбним союзом небес і пекла.

Отак починався перший діалог між Фергюсоном і Карлом Макманусом, вступ до їх двогодинних посиденьок у «Вест-Енді», під час яких вони обговорили жанр майбутніх газетних статей, випробувальний період висвітлення місцевих подій, що врешті-решт, в разі успіху, під-

німе Фергюсона до позиції репортера подій у штаті і в країні, а це Макманус люб'язно припустив як природний результат старань початківця, розмір стартової платні (низька, але не така, щоб ледь виживати чи на межі злиднів). Макманус детально проінформував про склад штату службовців та власників газети і, чим довше вони розмовляли, тим більше Фергюсон відчував, що зробив правильне рішення, оце інстинктивно *покладайся на мене* як відповідь на слово *монстрозний*, і тепер, коли він дещо дізнався про Макмануса, він зрозумів, що, працюючи з цією людиною, він багато чому навчиться, що непривабливий Рочестер виявиться насправді приемним і вартим довіри містом, і, піднявши ліву руку й показавши її Макманусові (першому незнайомцеві, що запитав його про причину втрати двох пальців), він промовив: Сподіваюся, це допоможе мені уникнути призову до армії, а тому можу посісти цю вакансію.

Не хвилюйся щодо призову, відказав Макманус. Ти вже підписав угоду зі мною, а ніхто не може служити в двох арміях водночас.

Тієї весни його серцебиття потрохи врегулювалося, а кинджали зникли з нутрошів. Він придбав собі нову пару пухових подушок, так само уникав грейпфрутів і прийняв три ванни разом з Норою. Він зробив виправлення в гранках своєї книжки. Він замовив трьохмісячну підшивку «Таймс-Юніон» і почав вивчати будні Рочестера. Йому запропонували приєднатись до новоствореної групи з химерною назвою «Колумбійські поети», він у компанії з Обенцінгером, Квіном, Фріменом і Циммером вирушив до Сара Лоренс і Йельського університету, аби провести спільні читання з тамтешніми студентами (виступати на публіці він не вмів, але міг читати вголос свої опубліковані переклади); то були насичені енергетикою зустрічі, що супроводжувалися вибухами реготу й щедрою випивкою, а також (у Сара Лоренс) дев'яностохвилинною бесідою з приголомшливою студенткою на ймення Делія Бернс, яку йому страшенно хотілося поцілувати, але він не зважився на це. Він написав курсову роботу з літератури і спромігся не проспати вранці на іспит з астрономії. Список включав сто питань, кожне з п'ятьма можливими варіантами відповіді, а оскільки Фергюсон відвідав лише одну лекцію і ніколи не заглядав до підручника, він обвів колом варіанти від «А» до «Е» навмання і був радий почути, що набрав вісімнадцять очок, що вистачало для складання іспиту на рівень D. Далі, аби завершити свій маленький акт невидимої непокори, він зайшов до книгарні коледжу й продав їм підручник, таким чином обдуривши їх вдруде. Він одержав шість доларів і п'ятдесят центів. Десятьма хвилинами пізніше, коли він простував Бродвеєм до свого помешкання на Західній 107-й вулиці, до нього підійшов жебрак і попросив десять центів. Замість десятицентової монети Фергюсон упхав усі шість доларів і шість центів у простягнуту до нього долоню і сказав: «Прошу, сер. Подарунок від опікунів Колумбійського університету. З найкращими побажаннями».

Його книжка побачила світ дванадцятого травня у гарному форматі обсягом сімдесят дві сторінки з м'якою палітуркою, і йому було дуже приємно годинами після того, як вийняв її з картонної коробки в офісі «Спектейтору», тримати в руках і розглядати її, а за тиждень від роздав майже всі книжки своїм друзям і родичам, окрім п'яти з двадцяти авторських примірників. Обкладинка містила репродукцію відомої фотографії Аполлінера часів Першої світової війни, зображення голови Вільгельма Аполлінариса де Костровіцкі, забинтованої після операції по видаленню шрапнелі з його скроні: поет представлений як мученик, сучасна епоха, народжена у багні окопів – Франція 1916-го, Америка 1969-го, обидві країни в пастці нескінченних воєн, що пожирали їхню молодь. Ще три примірники він здав до книгарні «Готем Бук Март», ще три – до крамниці на Восьмій вулиці, а шість – до робочого кабінету в студмістечку. Неоцінений Циммер, найближчий, найдорожчий друг з усіх студентів групи, присвятив цій книжці статтю в «Спектейторі» з дуже схвальним відгуком. «Цю збірку поезій французьких авторів слід розглядати не просто як перекладний твір, а як повноправні англійські вірші, як цінний внесок в нашу вітчизняну літературу. Містер Фергюсон має сприйняття й душу істинного поета, і я з плином часу знову й знову звертатимуся до цих величних творів». Дуже люб'язно.

Але ж цим критиком був юний Дейвід Циммер, перед котрим незабаром постане те саме важливе питання, що й перед кожним випускником закладу на Морнігсайд-Хайтс. У Циммеровому випадку дилему можна було заримувати «Або Йель, або шинель», якось так. Чотирирічна стипендія для написання магістерської роботи з літератури при Йельському університеті або ув'язнення строком від двох до п'яти років у випадку, якщо він знехтує повісткою до армії. Йель або шинель. Як гарно звучала ця фраза, і який світ спотворив отой *Нободедді*.

Схоже, буде не так вже й важко попроситися з Колумбійським університетом, який навесні 1969-го переживав черговий раунд протестів і демонстрацій, подій, які сам Фергюсон хотів би проігнорувати з причин банального самозбереження, але ж йому не вистачатиме друзів і викладачів, він не зможе більше отримувати уроки від Нори ночами, проведеними з нею, і йому бракуватиме того сповненого надій хлопця, який прибув сюди восени 1965 року, хлопця, який за останні чотири роки поступово зник і вже не повернеться назад.

Того самого ранку, коли Фергюсон, покашлюючи, складав письмовий іспит у будівлі призовної комісії на Вайтхол-стріт, Боббі Джордж і Маргарет О'Мара вінчалися у католицькій церкві св. Фоми Аквінського міста Далас, штат Техас, де Боббі був стартовим гравцем, що приймав у балтиморському клубі подвійний А, а це відбувалося того самого дня (як написала Фергюсонові в листі його тітка Мілдред), коли досі мовчазна й досі підпільна Емі відвідала національну конвенцію СДС в Чикаго – агресивне зборище, яке виродилося в розлючену дискусію з приводу тактики й ідеології між фракцією ПР та групою, що пізніше набула назву «метеорологи», що призвела до розколу та раптового, епатажного складання повноважень СДС як політичної організації. Дядько Генрі й тітка Мілдред підтримували періодичний контакт з Емі протягом її першого року навчання в школі права, а Мілдред написала своєму колишньому лише задля того, щоби повідомити йому, що Емі вирішила *повернутися ступою до ілюзій революційної діяльності і присвятити себе більш реалістичній справі захисту жіночих прав*. Момент прозріння настав, коли чоловігя на ймення Чака Велз, заступник міністра з питань інформації клубу «Чорні пантери Чикаго», піднявся з місця і почав ганити ПР і без усяких вагомих підстав розводитися про роль жінок у СДС, використавши словосполучення «влада пиз...» і заявив, що «Супермен був непотрібом, бо ніколи навіть не пробував переспати з Лойз Лейн» – цей вислів кілька хвилин потому повторив інший член «Чорних пантер», Джуел Кук, котрий так само оголосив свою підтримку «владі пиз...» і заявив, що «брат лише хотів сказати вам, сестри, що ваша стратегічна позиція в революції – горілиць». На той час це був уже затертий жарт, який Емі не раз чула за минулі роки, але того дня в Чикаго її терпець нарешті увірвався, і замість того, щоб об'єднати зусилля з «метеорологами», протестна фракція, куди входили колишні студенти Колумбійського університету Майк Лоуб, Тед Гоулд, Марк Рудд та інші, хто був виключений з університету в кінці весняного семестру минулого року, вона піднялася з місця на весь зріст і залишила зібрання. Як повідомляла в кінці листа тітка Мілдред, переходячи на поблажливий тон, до якого часто вдавалася, говорячи про інших людей: *Я гадала, тобі слід знати про це, Арчі, навіть якщо ви двоє вже не пара. Мені здається, що Емі нарешті починає дорослішати*. Боббі Джордж каже: *Я також*. Фергюсон простягає руку і показує її лікареві американської армії. Емі залишає Чиказький Колізей і назавжди виходить із руху. Чи можливо, щоб цих три події сталися в один і той самий час? Фергюсон хотів би так думати.

Ще більший інтерес викликає такий факт: до того, як Фергюсон на початку липня перебрався до Рочестеру, Боббі вже включили до складу «Червоних крил» у Міжнародній лізі. Здавалося неймовірним, що в місті, де Фергюсон узагалі не мав знайомих, він зустрінеться зі своїм найстарішим другом, можливо, й не так надовго, але, принаймні, до кінця літа і та закриття бейсбольного сезону, перші місяці адаптації та вживання в середовище, Боббі та його наречена Маргарет, двоє людей, яких він знав відвіку, гарненька Меггі О'Мара, завжди в короткій

квітчастій сукенці та в сповзлих шкарпетках, показує язика незграбному шмаркачеві Боббі Джорджу у групі місіс Каноббіо в дитячому садку в Монклері, а ось досі гарненька, але освічена й збагачена досвідом двадцятидвохрічна Маргарет, обтяжена ступенем магістра ділового адміністрування, одержаним у Ратгерсі, і вічно приязний, енергійний Боббі, що поривається вгору, до вищих ліг, як на Фергюсона, неймовірний союз, таке він не міг передбачити, але той простий факт, що Боббі переконав Маргарет вийти за нього заміж, вочевидь означав, що по двох роках служби в армії та півтора року кар'єри професійного бейсболіста він нарешті почав дорослішати.

Щодо Емі, то це був уже не його клопіт, і це означало: його не повинно цікавити те, чим вона займається чи робить із собою, але ж Фергюсона це таки цікавило; він так і не зміг цілковито змусити себе не перейматися цим, і, по мірі того, як минали місяці, він відчував дедалі більше полегшення від її рішення не вступати до лав «метеорологів» у Чикаго. Їхні старі друзі з Колумбійського університету цілковито збожеволіли. Бунтівний вплив Великого Забудька перекреслив їхні ідеалістичні поривання й назавжди зруйнував їхню здатність мислити раціонально, і через довгу низку хибних припущень та хибних висновків, побудованих на таких же хибних припущеннях та хибних висновках, вони загнали себе в глухий кут, де не було іншого вибору, окрім як повірити в те, що армія чисельністю сто чи двісті представників середнього класу, колишніх студентів без будь-якої підтримки чи послідовників у країні може здійснити революцію і відправити у відставку американський уряд. Той уряд нищив молодь країни, послаючи найбільш і найменш освічених на війну, що мала б от-от закінчитися, але не закінчувалася, доки привілейовані юнаки самі знищували себе. Через вісім з половиною місяців потому, як Емі залишила Чиказький з'їзд, її старий друг з Колумбійської СДС, Тед Гоулд, разом із колегами «метеорологами» Діаною Оутон і Террі Робінсом, злетіли в повітря і загинули в будинку на Західній Одинадцятій вулиці в Нью-Йорку, коли один із них помилково під'єднав не той дріт до саморобної бомби, яку вони виготовляли в підвалі будинку. Тіло Діани Оутон було так знівечене, що єдиним способом ідентифікації стали відбитки її відірваних пальців, знайдених в уламках після вибуху. Від Робінса взагалі нічого не залишилося. Його кістки й шкіра згоріли в полум'ї, спричиненому вибухом газових труб, і його смерть була засвідчена лише тому, як «метеорологи» підтвердили його перебування в будинку з двома іншими жертвами.

Фергюсон вирушив до Рочестеру в старенькій «імпалі» першого липня, хоча його робота в «Таймс-Юніон» мала початися лише четвертого серпня. Він мав у запасі п'ять тижнів на адаптацію до нового середовища, пошук помешкання та переведення своїх коштів до місцевого банку, провести час із Боббі й Маргарет, почекати на нову відстрочку з призовної комісії, стати свідком виконання даної президентом Кеннеді обіцянки і побачити двох американських астронавтів на поверхні Місяця, продовжити роботу над проектом, розпочатим у Нью-Йорку – переклад поезій Франсуа Війона, і викинути нью-йоркські спогади з цього переліку. Найбільша з найдешевших квартир, яку він спромігся знайти у занедбаному кварталі під назвою Саут-Ведж, комплекс багатоповерхівок у східній частині міста, поблизу річки Дженесі. Улюблена Макманусова гора Маунт-Хоуп була звідси на відстані всього кілька кроків, як і Рочестерський університет та велика трав'яниста територія, що називалася Гайлендським парком, де відбувалося щорічне свято бузку. У цій частині світу ціни були низькими, за вісімдесят сім доларів щомісяця він мав у своєму розпорядженні весь третій поверх дерев'яного будинку на Кроуфорд-стріт. Сам по собі будинок не був привабливим, з потрісканими стелями та розхитаними сходами, засміченими водостічними трубами та облупленою жовтою фарбою на фасаді, проте Фергюсонові дісталися три вмебльовані кімнати і кухня, а світло, що лилося з вікон по обіді, діяло на його ментальний стан настільки краще, ніж темрява на нью-йоркській Західній 107-й вулиці, що він був готовий не зважати на вади будинку. Власники мешкали у квартирі на пер-

шому поверсі і, попри схильність містера й місіс Краулі до горілки, через яку вони часто затікали сварки вночі, вони завше приязно ставилися до Фергюсона, і так само ставився до нього неодружений молодший брат місіс Краулі, Чарлі Вінсент, ветеран Другої світової війни, який займав другий поверх і жив на щомісячну допомогу по інвалідності, доброзичливий чоловіча, який тільки те й робив, що палив сигарети, кашляв, дивився телевізор, і ще час від часу вночі в кошмарному сні пронизливо й панічно волав: *Стюарте! Стюарте!* так що Фергюсон чув ці крики час від часу, через перекриття, і в ці моменти він співчував тому юнакові, якого відрядили воювати до тихоокеанського регіону двадцять шість років тому, щоб він повернувся додому до Рочестера з головою, сповненою нічними мареннями.

Як виявилось, Боббі й Маргарет мали залишити місто до того, як трапилася нагода добряче погуляти разом. Фергюсон одного разу обідав із ними, він спромігся подивитися гру Боббі в матчі за «Червоні крила», проте, коли він прибув до Рочестеру першого липня, команда вже була в дорозі, а чотири дні потому, як Боббі десятого числа повернувся до Рочестеру, приймаючий гравець «Іволг» зламав руку у сутичці з «Нью-Йорк Янки» під час гри вдома. Потому, як Боббі набрав 327 очок у перші три тижні ігор у лізі А, йому запропонували увійти в склад лідера команди «Балтіморських іволг» і, якби він міг відстояти свої позиції проти всієї Американської ліги, малоймовірно, що він знову грав би на другорядних ролях. Було неможливо не радіти за нього, неможливо не тішитися його кар'єрним зростанням у спорті – і, проте, як не важко було Фергюсонові зізнатися самому собі, неможливо не відчувати радість з приводу їхнього від'їзду.

Усе це не мало відношення до Боббі. Він залишався тим самим Боббі, старшим за віком, більш досвідченим, більш розважливим Боббі й водночас щирим хлопцем, нездатним подумати про кого-небудь щось погане, Фергюсонів постійний і люблячий друг, людина, яка любила його більше, ніж будь-хто у світі, і навіть Емі; яким жвавим Боббі був під час обіду ввечері в рочестерському готелі «Кресцент Біч Хоутел», під час якого кожні чотирнадцять секунд обіймав Маргарет і розводився про старі часи в Монтклері, славетні дні їхнього другого року навчання, коли Фергюсонова рука була ще непошкодженою, а вони грали в одній команді, наймолодші стартери в команді, віком 16 плюс 2, команді, що вирвала перемогу. Природно, Боббі мусив поговорити про *ту гру*, він ніколи не втомлювався обговорювати її, а коли Фергюсон попросив його повторити розповідь для Маргарет, Боббі посміхнувся, поцілував дружину в щоку, і почав згадувати події, що відбулися того травневого дня шість років тому. Ось як воно було, мовив він.

У грі з Блумфілдом вони в останньому інінгу дійшли до рахунку один-нуль. Один гравець вилетів, і двох ввели. Арчі був на третій, а Каліб на другій. Каліб Вільямс, старший брат Ронди, і тут виникає Фортуна, а тренер Мартіно сигналізує удар з блокуванням бітою, він двічі стукнув по козирковій кашкеті, а відтак знімає кашкет і почісує голову, такий був сигнал, і він подав його єдиний раз, просто удар з блокуванням заради самовбивчого прийому, аби спричинити одну пробіжку, а задля *подвійного* самовбивчого віджиму, щоб спричинити аж дві. Ніхто ніколи й подумати не міг про таку гру, але Сал Мартіно замислив її, оскільки був генієм бейсболу. План, важкий для виконання, адже в складі мав бути швидкий бігун на другій лінії, проте Каліб і був тим супершвидким гравцем, найшвидшим у команді, і от прилітає подача, а Фортуна закладає добрий удар з блокуванням, і повільно так веде направо від гірки. Доки подавач добігає до нього, Арчі вже перетинає пластину, аби зрівняти рахунок. Збагнувши, що тут нема чого робити, подавач кидає на першу, а Фортуна вилітає аж на три чи чотири кроки. Але подавач не розуміє головного – що Каліб уже побіг у той самий час, що й Арчі, саме тоді, коли він розмахувався, і до того часу, як перший базовий ловить м'яча, Каліб уже на три чверті на шляху додому. Усі в Блумфілді горляють першому базовому «Кидай м'яча! Кидай м'яча!» – а тому він кидає м'яча на домашню, та його кидок запізнюється, жорсткий кидок прямо в рукавичку гравця на прийомі, але кидок знову-таки на пару секунд запізнюється, і Каліб прослизає

з тріумфальною підтримкою. Купа порохів, і Калєб зривається на ноги, знявши руки вгору. Перемога замість поразки, серйозний вигреш замість паршивої нісенітничі – дрібного удару з блокуванням. Я ніколи не бачив нічого подібного. З того часу я грав у сотнях ігор, але та була найкращою та найцікавішою з усього побаченого мною на бейсбольному полі, мій момент номер один з усіх моментів. Хлопці й дівчата, подумайте: дві пробіжки, а м'яч не пролетів і тридцяти кроків.

Ні, проблему становив не Боббі, який перебував у розквіті свого непідробного іміджу «боббізму», проблема полягала в Маргарет, тій самій Маргарет, яка у семирічному віці ошелешила Фергюсона, а в дванадцятирічному віці написала йому анонімного любовного листа, яка в старших класах кидала на нього закличні погляди і бурхливо раділа від'їзду Енн-Марі-Дюмартін до Бельгії, дівчина, що спокушала його усі чотири з половиною місяці, проведені ним без Емі, уже на третьому році навчання в коледжі, в рот якої він би запхав свого язика, якби не сліпа закоханість у неї Боббі, того, хто насміхався над ним, наче Сірано де Бержерак, коли Фергюсон намагався примирити їх від імені Боббі, некітлива, проте освічена й до болю красива Маргарет, яка з невідомих йому причин стала дружиною його старого друга, адже Фергюсона шокувала неухажність, з якою вона слухала монолог Боббі про подвійний самовбивчий прийом, і той її закличний погляд не на свого чоловіка, який розпинався біля неї, а на нього через стіл, *вона поїдала його очима*, наче проказувала: так, я вже місяць одружена з цим типом, тупоголовим простаком, однак я досі мрію про тебе, Арчі, і як ти міг відкидати мене всі ці роки, коли ми насправді з самого початку були створені одне для одного, і ось я, візьми мене, а далі будь що буде, тому що я весь час хотіла лише тебе. Приблизно таке прочитав Фергюсон у її погляді на нього в ресторані «Кресцент Біч Хоутел», і вона справді заводила його, самотнього, цнотливого холостяка, який шукав кохання, чужака в новому для нього місті, і як же не могли хвилювати його ці її погляди, і хтозна, чи не капітулював би він цього літа, якби вони з Боббі не виїхали до Балтимору, адже він і Маргарет мали безліч нагод зустрітися наодинці, тими ночами, коли Боббі був у відрядженні, граючи в Луїсвіллі, Колумбусі та Річмонді, а скільки разів він міг прийняти її запрошення прийти на обід до її помешкання, скільки пляшок вина вони б випили разом, і, вочевидь, його опір в якийсь момент послабився б, о так, саме це він прочитав в її очах, коли вони сиділи одне навпроти одного в ресторані готелю, *піддайся мені, будь ласка, піддайся мені, Арчі*, і, оскільки Фергюсон розумів, що не зможе утриматися від близькості з нею, він був страшенно радий, коли вона поїхала геть.

За останній рік концентричні кола злилися в один чорний диск, довгогральну пластинку з однією-єдиною блюзовою піснею на боці А. Тепер-от пластинку перевернули, і піснею на зворотньому боці виявилася траурна, під назвою «Господи, Тобі ім'я смерть». Мелодія засіла в голові Фергюсона лише через кілька днів потому, як він почав роботу в «Таймс-Юніон», і перший так приплив із Каліфорнії дев'ятого серпня зі словами *Чарльз Менсон і вбивства Тейт-Лаб* янки, а трохи згодом він перейшов в іншу тональність – у самогубство в ніч Усіх Святих молодого маршала Блума, одного із засновників «Служби Новин Звільнення», куди Фергюсон серйозно планував улаштуватися одразу після коледжу, – що плавно перейшло в куплет про лейтенанта Вільяма Келлі та бійню в Мілаї у Південному В'єтнамі, а відтак, коли останній рік 1960-х увійшов у свій останній місяць, чиказька поліція зіграла довге стаккато рефрена, розстрілявши «чорну пантеру» Фреда Гамптона, поки той спав собі в ліжку, і ще через два дні потому, коли «Ролінг Стоунз» піднялися на сцену в Альтамонті, аби доспівати пісню до кінця, «Ангели пекла» накинулися на молодого негра, котрий вимахував у юрбі пістолетом, і закололи його на смерть.

Вудсток П. Діти квітів й важковаговики. І поглянь, як стрімко день перетікає в ніч.

Боббі Сіл, прив'язаний до стільця з кляпом у роті за розпорядженням судді Джуліуса Гофмана, коли початкова Вісімка перетворювалася на Сімку.

«Метеорологи» починають атаку камікадзе проти двох тисяч чиказьських копів у Дні люті в жовтні, колишні однокласники Фергюсона, зодягнені у футбольні шоломи й захисні окуляри, бандажі й чашки випинаються зі штанів, приготувалися до бійні, озброївшись ланцюгами, трубами й кийками. Шістьох із них застрілили, сотні заарештовані. Заради чого? «Аби привести війну в дім», – кричали вони. Але ж хіба тієї війни в домі не було?

Ще чотири дні потому: День мораторію на В'єтнам. Мільйони американців відповіли «так», і на двадцять чотири години майже все в Америці зупинилося.

Рівно через місяць після Дня мораторію сімсот п'ятдесят тисяч рушили маршем на Вашингтон, аби покласти край війні; то була наймасштабніша політична демонстрація, яку коли-небудь бачив Новий Світ. Того дня Ніксон дивився футбол по телевізору і заявив нардові, що це ні на що не вплине.

У грудні на зборах «метеорологів» у Флінті, штат Мічіган, Бернардина Дорн склала хвалу Чарльзові Менсону за те, що він убив «отих свиней», маючи на увазі вагітну Шарон Тейт та інших, що загинули разом із нею в будинку. Один зі старих друзяк Фергюсона по Колумбійському університету встав і заявив: «Ми проти всього, що «добре й пристойно» в білошкірій Америці. Ми будемо палити, грабувати й знищувати. Ми є породженням кошмарних снів вашої матері».

Відтак вони пішли в підпілля і вже не з'являлися на публіці.

І от Фергюсон, знов у ролі дрібненької точки в центрі найменшого кола, вже не оточений більше Колумбією та Нью-Йорком, і тепер довкола нього «Таймс-Юніон» і Рочестер. Наскільки він міг судити, відбувся порівняно еквівалентний обмін, і тепер, коли над ним уже нічого не нависало (повідомлення про присвоєння йому категорії 4-F прибуло за три дні до його виходу на роботу), робота належала йому, якщо тільки він зможе довести, що заслужив її.

У Рочестері видавалися дві щоденні газети. Обома володіла «Видавнича компанія Ганнет», проте кожна з них мала свою, відмінну мету, власну редакційну політику і різні погляди на життя. Попри свою назву, ранкова «Демократ-енд-Кронікл» була стовідсотково республіканською та пробізнесовою, а от денна «Таймс-Юніон» перебувала радше на ліберальних позиціях, особливо тепер, коли нею керував Макманус. Ліберали, природно, кращі за консерваторів, хай навіть це, зрештою, є іншою назвою *центризму*, позиції якого щодо політичних проблем Фергюсон навряд чи колись поділяв, але зараз він був задоволений своїми обов'язками – писати кореспонденції Макманусові, а не для «Іст Віллідж Адер», «Рет» чи ЛНС, котра зазнала такого радикального розколу, що розпалася на дві окремі організації – переконаних марксистів у Нью-Йорку та контркультурних мрійників на фермі в західному Массачусетсі, де й покінчив самогубством Маршалл Блум у віці всього лише двадцяти п'яти, він отруївся чадним газом, і з цієї смертю Фергюсон почав втрачати віру в окремішній світ крайньої лівої журналістики, котра, як йому іноді здавалося, звихнулася точно так само, як і групки, що відкололися від СДС, і тепер, коли «Лос-Анджелес Фрі Прес» публікувала регулярну колонку, котру писав Чарльз Менсон, Фергюсонові вже не хотілося бути частиною цього світу. Він ненавидів правих, уряд, однак тепер уже він незлюбив і фальшиву революцію крайніх лівих, і якщо це означало, що доводиться працювати на центристську газету на кшталт «Рочестер Таймс-Юніон», то хай буде так. Він мусив з чогось починати, а Макманус пообіцяв надати йому реальну можливість – якщо і коли він покаже себе.

Старт виявився жорстким. Його зробили відповідальним за життя міста, наймолодшим репортером з-поміж кількох, що працювали під орудою людини на ймення Джо Данлеп, що справедливо чи несправедливо вважав Фергюсона улюбленцем Макмануса, його протезе, висуванцем із Ліги плюща, обраним серед новачків персоналу, а тому цей Данлеп підкреслено зневажав Фергюсона і рідко яка подана Фергюсоном стаття не була радикально переписана: не лише підведення й висвітлення сюжетів, а й часто саме словесне оформлення, незмінно на шкоду матеріалу загалом, як це відчував Фергюсон, від чого якість його статей погіршувалася,

наче редакторська сокира Данлепа слугувала знаряддям не підрізання, а рубання дерев. Макманус попередив його про це під час першої бесіди в барі «Вест-Енд» і звелів ніколи не нарікати. Данлеп служив сержантом навчальної частини, його завдання – зламати дух Фергюсона, і той, як необстріляний солдат, мусить робити те, що наказують, тримати рота на замку і не давати своєму духові зламатися, скільки б разів йому не хотілося заїхати Данлепу в пику.

З іншими людьми працювати було неважко: загалом, дехто виявився навіть приємним, ті, кого він помалу почав вважати своїми друзями, серед них був Том Джанеллі, кремезний лисуватий фотограф з Бронксу, котрий часто виїжджав із Фергюсоном на завдання і вмів майже бездоганно копіювати голоси двох десятків голлівудських акторів і актрис (його Бетті Дейвіс була безподобною), а також Ненсі Спероне, нещодавня випускниця Рочестерського університету, котра відвоювала собі місце на «Жіночій сторінці» та здобувала собі науковий ступінь з мистецтва флірту після роботи, що допомогло Фергюсонові пережити адаптаційний період без необхідності спати кожну ніч самому, а також Вік Гаусер з відділу спорту, котрий стежив за успіхами Боббі в «Іволгах» і зрадив не менше Фергюсона, коли Боббі пішов на два замість чотирьох в одному своєму старті чемпіонату США проти «Метів», а попри людей, з якими він поступово знайомився, хто починав йому подобатися в газеті, була ще й власне газета, велике видання і сотні службовців, що працювали там день і ніч, – редактори й кінокритики, секретарі й телефоністки, творці некрологів та оглядачі риболовлі, репортери, що друкували замітки в себе на столах, розсильні, що бігали з одного поверху на інший, а внизу – свій велетенський друкарський прес, який щоранку видавав нову газету, аби до полудня вона вже потрапила на вулиці, і, незважаючи на буркотливого різника Данлепа, що виник, немовби друге пришествя Едварда Імгоффа, Фергюсонові дуже подобалося бути частиною цього складного, непосидючого механізму, і він ніколи не шкодував про прийняте ним рішення.

Не шкодував, однак хоча Ненсі Спероне була нічим не обтяженою, незаміжною жінкою, на протигагу спокусливій, проте недоступній Маргарет О'Мари Джордж, Фергюсон з самого початку знав, що вона не є варіантом для нього. Попри те, він і далі ходив до неї на побачення і спав із нею перші дев'ять місяців у Рочестері, вперше в житті, коли він завів не надто пристрасні, нерегулярні стосунки з жінкою, яка йому загалом подобалася, але він не міг змусити себе покохати її. Уродженка Рочестера, Ненсі показала йому місто, познайомила з однією з рочестерських відомих «П'ятничних рибних засмажок», затягнула його в заклад під назвою «Гарячі страви Ніка Тахоу», аби Фергюсон покуштував іншої рочестерської страви, відомої як «Сміттева тарілка» (Досвід, котрий, як поклявся Фергюсон, він не повторить ніколи, доки живий), і висиділа з ним кілька старих фільмів з архіву «Дому Істмена», серед них – «Засуджений до страти втік» Бресона і сльозоточивий фільм Казана 1945 року «Росте в Брукліні дерево», котрий змусив їх пролити цілі океани гучних безглузких сліз. Ненсі була кмітливою та компанійською, старанно читала книжки, була талановитою журналісткою, котра прийшла до «Таймс-Юніон» у складі ще однієї *нової хвилі діток* Макмануса, темноока брюнетка з короткою стрижкою і великим, круглим обличчям (личко маленької Лулу, як називала його Ненсі), трішки, можливо, огрядна, проте доволі сексапільна, аби Фергюсона тягнуло до її тіла щоразу, коли вони розлучалися довше, ніж на тиждень чи десять днів. Ненсі не була винна в тому, що він не міг її покохати, але й Фергюсон не був винен у тому, що Ненсі шукала собі чоловіка, а його не цікавили пошуки жінки. У середині грудня, коли він вирушив до Флориди навідати батьків на вихідних, він зрозумів, що з Ненсі вони ні до чого не прийдуть, однак і далі зустрічався з нею ще чотири місяці після свого повернення, заплутавшись у цих стосунках, аж поки Ненсі не знайшла собі нового партнера, котрий хотів взяти її в жінки, а це було добре, вирішив Фергюсон, адже всі ті місяці, в які він був не здатен покохати Ненсі Спероне, його не полишало дедалі чіткіше відчуття, що по закінченню повного року й більшої частини наступного, коли він не бачив Шнайдерман, він однак ще не відійшов від втрати Емі. Він і далі носив траур по

її відсутності, начебто тримав себе в руках після розлуки, а може, й смерті, і він нічого з цим не міг зробити, залишалося й далі терпіти, доки ці почуття не зникнуть назавсім.

Майже рік минув відтоді, коли він востаннє був разом зі своїми батьками, і тепер, коли вони цілковито влаштувалися в чужому світі південної Флориди, перетворилися на сонячних істот, засмаглих і на вигляд здорових колишніх північан, що тепер жили й працювали в Безніжному Краю, прихильників тривалих прогулянок по вкритих піском ділянках землі (мати) і тенісу на свіжому повітрі щоранку з січня по грудень (батько) – і так, Фергюсон був радий знову їх бачити, проте вони обидвоє змінилися за той проміжок часу між його візитами, й ці зміни стали першими, що він помітив, коли увечері в п'ятницю вони зустріли його в аеропорті. Не стільки його мати, можливо, – вона, як і раніше, займалася своєю фотографічною діяльністю в «Геральді», її хлібом не годуй, а дай погомоніти з сином про газетні справи, але останні півроку вона намагалася кинути палити і набрала вагу, фунтів десять-дванадцять, і від цього виглядала якось інакше, і старшою, й молодшою водночас, якщо таке взагалі можливе, а от батько, вік якого наближався до п'ятдесяти шести і такий же міцний, як колись, попри те, вразив Фергюсона: він якось дещо висох, волосся поріділо й посивіло, а ще він ледь шкутильгав, якщо мусив пройти пішки понад п'ятдесят чи сотні ярдів (розтягнутий м'яз – або ж ноги, що повсякчас боліли), вже не той онімільий й безмовний доктор Манет, що трудився за своїм верстаком, а службовець у відділі приватних рекламних оголошень «Геральда» – робота, яка йому, за його словами, подобалася, і він її навіть начебто любив, але вона перетворила його в неперебірливого Боба Кретчита, і Фергюсон не міг не думати про те, яким тривалим і повільним було падіння від «Домашнього світу братів» до теперішнього стану.

Найкращим днем його візиту з п'ятниці по неділю був останній, коли вони прямували на ситний, неспішний і пізній сніданок до «Вулфіс» на Клінз-авеню, де апетитні запахи свіжих цибулевих булочок і копченої риби сповнювали зал, поки вони втрюх їли лососину з яечнею на спомин про бабусю Фергюсона, про яку тривалий час розмовляли, а також про Фергюсоного діда й нині зниклої Діди Брайєнт, але переважно його мати розпитувала про Рочестер і «Таймс-Юніон», хотіла знати *все про все*, і Фергюсон розповів їм майже все, що міг, оминувши увагою, проте, свій зв'язок з Ненсі Спероне, оскільки це, найімовірніше, не сподобалося б його батькові – сама думка про прогулянки його сина з якоюсь італійською католичкою, поза сумнівом, засмутила б його, а це породило б якісь озлоблені висловлювання про *нас-супроти-них*, про *шварців* і *шиксів* (слова, котрі Фергюсон ненавидів, найпотворніші у всьому лексиконі ідишу), і тому він викинув Ненсі з тем розмови і замість цього розповідав про Макмануса й Данлепа, про те, як Боббі Джордж вибив свою першу кругову пробіжку у великій лізі в Бостоні минулого липня, і тепер через якихось чотири місяці стане батьком, говорив про деякі написані ним статті та про дешеву занедбану квартиру, в якій зараз живе, що спонукало його мати поставити питання, з яким звертаються до своїх дітей усі матері, чи то до малюків, що пісяють у штанці, чи до двадцятичотирьохрічних випускників коледжу:

У тебе все гаразд, Арчі?

Іноді я не розумію, що там роблю, мовив Фергюсон, однак мені здається, що так, усе гаразд, поки що намагаю власний шлях, усе більш-менш нормально, я більш-менш задоволений роботою, проте ясно одне, і в цьому можна мати цілковиту певність: я не маю наміру провести все життя в Рочестері, штат Нью-Йорк.

Пожежі третьої категорії. Двадцять річниця нерозслідуваного вбивства. Антивоєнна діяльність у місцевих коледжах та університетах. Викриття банди викрадачів собак. Автомобільна аварія на Парк-авеню з летальним кінцем. Заснування нової асоціації квартиронаймачів у чорних кварталах на західній окраїні міста. П'ять місяців Фергюсон трудився скромним початківцем-репортером під недовірливим наглядом Джо Данлепа, а відтак Макманус зняв його з міських новин і доручив дещо серйозніше. Вочевидь, Фергюсон витримав іспит. Він

ніколи особливо не замислювався над точною природою цього екзамену, чи тим, за якими критеріями Макманус його оцінював, але, як би там не було, висновок можна було зробити лише один: керівництво вважає, що він успішно перейшов на наступний рівень.

Уранці після Різдва Макманус викликав Фергюсона до себе в кабінет і повідомив, що останнім часом йому не дає спокою одна думка. З шістдесяти ми майже покінчили, мовив він, залишилося менше тижня до того, як звалиться велика куля, і що думає Фергюсон з приводу того, щоб написати серію нарисів про минулі десять років і про те, як вони вплинули на життя Америки? Підхід має бути не хронологічним, не конспектом ключових подій за календарною лінійкою, це має бути щось істотніше, серія матеріалів по дві тисячі п'ятсот слів кожен на різноманітні доречні теми – війна у В'єтнамі, рух за громадянські права, розквіт контркультури, розвиток мистецтва, музики, літератури й кіно, космічна програма, контрастні тональності адміністрацій Ейзенгауера, Кеннеді, Джонсона й Ніксона, моторошна низка замахів на видатних громадських діячів, расовий конфлікт і палаючі гетто американських міст, спорт, мода, телебачення, зліт і падіння правого республіканізму й шаленого гніву, еволюція руху «Чорна влада» та революція Пігулки, все – від політики до рок-н-ролла та змін у житті американців, портрет багатого на катаклізми десятиліття, яке подарувало країні Малкольма Ікса⁶³ і Джорджа Волеса⁶⁴, «Звуки музики» і Джима Гендрікса, братів Берріген⁶⁵ і Рональда Рейгана. Ні, це не будуть звичайні новинні коментарі, вів далі Макманус, це буде погляд назад, спосіб нагадати читачам «Таймс-Юніон» про події десятирічної давності і про те, де вони опинилися зараз. Отака одна з переваг роботи в щоденній газеті. Більше простору для маневру, більше часу покопирсатися й дослідити, більше нагод публікувати нариси. Та це не повинен бути сухий перелік відомих подій. Йому потрібен не академічний виклад, а такі статті, щоб кусалися, і на теми кожної книги чи старого номеру журналу, котрі Фергюсон прочитає у своїх дослідженнях, Макманус хотів, аби він поспілкувався з п'ятьма різними людьми. Якщо йому не поталанить спіяти Мохамеда Алі, він мусить вислідити його тренера й секунданта Анджело Данді, а якщо не зуміє пробитися до Енді Воргола, нехай телефонує Рою Ліхтенштейну чи Лео Кастеллі. Суто першоджерела. Лише ті, хто щось насправді робив чи перебував поблизу епіцентру подій. Він чітко висловлюється?

Так, викладав він чітко.

А що про це думає Фергюсон?

Я цілком і повністю «за», відповів Фергюсон. А скільки матеріалів ви хотіли б і скільки в мене часу на їх написання?

Вісім-десять, я сказав би. І грубо кажучи, на кожен зо два тижні, плюс-мінус. Цього вистачить?

Якщо я тимчасово відмовлюся від сну, то, вочевидь, так. Здавати містерові Данлепу?

Ні, з Данлепом у тебе закінчено. Над цим ти працюватимеш безпосередньо зі мною.

Коли і як мені починати?

Сідай за свій стіл і спроектуй п'ятнадцять-двадцять ідей. Теми, заголовки, роздуми, все, що тобі видається найнагальнішим, а відтак ми окреслимо загальний план.

Не можу висловити, що це для мене значить.

Це робота для людини молодшої, Арчі, а ти в нас наймолодший. Подивимося, що з цього вийде.

⁶³ *Малколм Ікс* (1925–1965), відомий також як *Ел-Хад* – американський політичний активіст, ісламський проповідник, борець за права афроамериканців у 50-х та 60-х роках ХХ століття

⁶⁴ *Джордж Корлі Воллес-молодший* (1919–1998) – 45-й губернатор штату Алабама, протягом чотирьох термінів балотувався чотири рази на пост президента США.

⁶⁵ Найбільш відомі *Філін Берріген* – американський борець за мир та римсько-католицький священник та поет *Даніель Берріген*.

Фергюсон вклав у ці статті все, що в ньому було, оскільки від них цілком залежало його майбутнє в газеті. Він писав і переписував, він проштудював понад сотню книг і майже тисячу номерів журналів і газет і поспілкувався по телефону не лише з Анджело Данді, Роєм Ліхтенштейном та Лео Кастеллі, а й з десятками інших людей, згромадивши хор голосів на супровід текстів, написаних ним про старі-добрі-старі-лихі дні нещодавно зниклого минулого, вісім нарисів у дві тисячі п'ятсот слів кожен, котрі охоплювали політику, президентів і гвалт громадської незгоди, разом із екскурсами в музику «Мрійних пісень» Джона Беррімана, бійню в сповільненій зйомці в кінці «Бонні й Клайда» та видовище півмільйона американських дітлахів, що танцюють у багні на вихідних десь на фермі в штаті Нью-Йорк, усього за двісті п'ятдесят миль південніше Рочестера. Загалом Макманус був задоволений результатами й відредагував Фергюсонову роботу лише поверхово, що стало для Фергюсона найприємнішою частиною завдання, проте керівник був задоволений ще й тим, що нариси спричинили десятки листів від читачів, головним чином схвальних відгуків на кшталт «Велике спасибі А. І. Фергюсонові за те, що провів нас стежками пам'яті», – однак було й відносно багато негативних, нападів на «рожеві погляди Фергюсона щодо нашої великої країни», котрі дещо дошкуляли йому, як він мусив сам собі зізнатися, хоча й очікував гіршого. Не сподівався він іншого – того, скільки ворожості він відчує з боку декотрих молодих репортерів у штаті газети, але ж тепер усе влаштовано, гадав він, кожен за себе в боротьбі за м'яча, і, як відзначала Ненсі щоразу, коли виходила його чергова стаття, їхнє незадоволення лише підтверджувало те, наскільки якісно він виконує свою роботу.

У тій серії планувалося десять нарисів, але Фергюсонові довелося зупинитися, саме тоді, коли він збирався взятися за дев'ятий (про довге волосся, міні-спідниці, перли кохання й чоботи з білої шкіри – новинки моди середини й кінця шістдесятих), коли з-за меж прилетів іще один удар молота. Останніми місяцями антивоєнний рух відносно припинився. Поступове виведення американських військ, так звана «в'єтнамізація» війни й нова система призовної лотереї – все це внесло свою лепту у затишшя, однак потому, останніми днями квітня 1970-го, Ніксон і Кісінджер зненацька розширили війну, вдершись до Камбоджі. Американська думка, як і раніше, поділилася навпіл, грубо кажучи, половина «за» й половина «проти», а це означало, що половина країни підтримувала дії влади, а от інша половина, ті, хто останні п'ять років брав участь в антивоєнних демонстраціях, вбачали в цьому *стратегічному зазіханні* кінець усяким сподіванням. Сотнями тисяч вони вийшли на вулиці, у студмістечках коледжів організували масові демонстрації, і от в одному з таких студмістечок в Огайо знервовані, погано навчені молоді національні гвардійці відкрили по студентах убивчий вогонь бойовими патронами, то була трисекундна стрілянина, в котрій убито було четверо, а поранено дев'ять осіб, а більшість американців так нажахалися від того, що сталося в Кентському університеті, що вони, не змовляючись, роззявили роти і видали такий колективний лемент, що він рознісся всією землею. Наступного дня, п'ятого травня, Макманус з самого ранку відрядив Фергюсона та його напарника-фотографа Тома Джанеллі до університету Буффало висвітлювати тамтешні демонстрації – і, отже, Фергюсон раптово припинив дослідження нещодавнього минулого і знову жив у Теперішньому.

У кінці лютого – на початку березня цей виш пережив кілька тижнів бурхливих конфліктів, проте найм'якший сплеск емоцій після Кента був значно не стриманішим, ніж усе, що Фергюсон спостерігав у Колумбії, зокрема на другий день по його прибутті, вітряний Буффало в розпал весни, на землі сніг, і з озера Ері дмуть крижані вітри. Ніяких будівель там не захоплювали, проте атмосфера була більш напруженою й потенційно більш небезпечною, бо на майже дві тисячі студентів і викладачів було кинуте поліціантів у шоломах, зі зброєю, кийками та сльозоточивим газом. Тут шпурляли камінням, кидалися цеглинами, розбивали скло поліцейських машин та університетських корпусів, лупцювали по головах і тулубах, і Фергюсон знову опинився в епіцентрі, між двома ворожими натовпами, тільки цього разу було страш-

ніше, адже студенти Буффало мали більше бажання битися, ніж студенти Колумбії, і декотрі так розійшлися й втратили самоконтроль, що Фергюсон відчував – вони готові й померти. Журналістом він був чи ні, але був так само беззахисним, як і вони, і так само, як двома роками раніше, його у все це втягнуло, і він дістав удари по голові й руці, і тепер його труїли слезоточивим газом разом з усіма іншими, і коли він притис до палаючих очей мокрий носовичок і виблював на бруківку свій обід, Джанеллі вхопив його за руку і потягнув геть, у пошуках такого місця, де можна було б дихати повітрям, і кількома хвилинами пізніше, коли вони дісталися кута Головної вулиці та Мінесота-авеню одразу за студмістечком, Фергюсон відняв від обличчя мокрий носовичок, розплющив очі й побачив, як якийсь молодик шпурляє цеглину у вікно банку.

Через день-два три чверті американських коледжів та університетів оголосили страйк. У протестні дії влилося понад чотири мільйони студентів, і один по одному геть усі коледжі й університети в Рочестері зачинилися аж до кінця навчального року.

День потому, як Фергюсон здав свій репортаж із Буффало, вони коротко поспілкувалися з Макманусом біля парадного входу до редакції «Таймс-Юніон». Не відриваючи поглядів від вуличного руху, поки палили свої сигарети, обидва неохоче визнали, що немає сенсу друкувати нові нариси про шістдесяті. Восьми цілком вистачає, а дев'ятий і десятий уже не потрібні.

Після того, як у перші дні студентського страйку Ненсі Спероне знайшла собі нового партнера, Фергюсон наступні півроку розтринькав на залицання до двох різних жінок, що не варто було зусиль, і вони залишаються безіменними, оскільки їх не варто й називати. Фергюсонові не сиділося на місці – він відчував, що, можливо, по півтора роках Рочестера йому вже вистачає, досить йому цього міста малої ліги, і чи не варто йому пошукати щастя деінде, в іншій газеті, а то й узагалі облишити журналістику й спробувати заробляти на життя перекладами, бо, як би не подобався йому шал швидкісної творчості, боротися з французькою мовою п'ятнадцятого століття у Війона, в підсумку, давало задоволення незрівнянно більше, і, попри брак часу, він відполірував непогану першу версію «Малого заповіту» і наполовину написав чорновик «Великого заповіту», не те щоби можна було, звичайно, жити на переклади поезій, однак товста книга прози час від часу могла би підтримати йому штани, а якщо б він навіть ще на якийсь час затримався в Рочестері, хіба не мало б сенсу вибратися з убогої, повної тарганів сміттярки на Крофорд-стріт у якесь краще містечко?

Був січень 1971-го, лютий 1971-го, найтемніші, найзимніші дні року в цій похмурій, зимовій глушині, той час, коли очікувати можна лише чогось невеселого, час фантазій на тему смерті і мрій про життя в тропіках, але щойно Фергюсон замислився над тим, чи не варто поховати себе під горою ковдр і не полишати ліжка наступні три місяці, як його робота в «Таймс-Юніон» знову стала цікавою. У місто повернувся цирк. Рикали леви й тигри, у велетенському шапіто збирався натовп, а Фергюсон поспіхом натягнув на себе костюм канатохідця і поліз угору драбиною, аби посісти своє місце на платформі.

Після стрілянини в Кенті його перевели у відділ загальнонаціонального життя, і він тепер працював під началом чоловіка на ймення Алекс Пітмен – молодого редактора з добрим чуттям і терпимішим ставленням, ніж у Данлепа. За тривалі тижні між травнем і лютим Фергюсон здавав йому десятки матеріалів, проте нічого захопливого настільки, як ті два великих сюжети, що увірвалися в першу половину нового року, котрі, як не дивно, виявилися двома версіями однієї події: зв'язування обвислих кінців п'ятдесятих і шістдесятих, оскільки комусь вистачило сміливості вкрасти секретні документи уряду та оприлюднити їх, а це означало, що, попри хронологічне завершення шістдесятих, вони не закінчилися, а насправді лише починалися – заново. Восьмого березня невідома група невидимих активістів, що йменувалися «Громадянською комісією з розслідування діяльності ФБР», проникла в невелику державну контору в складі двох осіб, у пенсільванському містечку з дивною назвою Медія і поцупила

понад тисячу таємних документів. До наступного дня ці папери були надіслані в різні засоби масової інформації по всій країні, викриваючи таємну шпигунську операцію ФБР «КОРАЗ-ПРО» («Контррозвідувальну програму»), котру в 1956 році розпочав Дж. Едгар Гувер, аби зацькувати чотирнадцять чи двадцять шість комуністів, які ще залишалися в Америці, а відтак вона розширилася й почала включати членів організацій, що боролися за громадянські права чорношкірих, виступали проти війни у В'єтнамі, організацій «Чорної влади», феміністських і понад двох сотень організацій «нових лівих», серед них – СДС і «метеорологи». За ними не просто стежили, аби дискредитувати й завадити їхній діяльності, в їхні ряди просочувалися інформатори й *agents provocateurs*, і ось так *острах різних психів перед активістами шістдесятих виявлявся правдою. Великий Брат і справді стежив, а за всім цим стояв найзвихненніший, найлояльніший солдат Нободедді, приземкуватий, маленького зросту, Дж. Едгар Гувер, котрий за свої сорок сім років перебування на посаді прибрав до рук таку владу, що президенту тремтіли, коли він стукав у їхні двері. Документи викривали сотні злочинів і сотні підлих ударів, що наплюжили імена невинних людей, але нічого не було гіршого від того, що Гувер вчинив з Віолою Л'юццо, колишньою героїнею одного з матеріалів Фергюсона, детройтською домогосподаркою з п'ятьма дітьми, котра вирушила до Алабами на марш Сельма-Монтгомері, за невинний вчинок – вона відчинила дверцята своєї машини, щоби підвезти чорношкірого – її вбила група ку-клукс-кланівців, причому один із убивць був Гарі Томас Роу, «визнаний інформатором ФБР», а потому Гуверові вистачило необачності написати листа Джонсонові, в якому він повідомляв, що місіс Л'юццо входила до Комуністичної партії та полишила своїх дітей заради того, щоб зайнятися сексом з чорними чоловіками з руху за громадянські права, фальшиве звинувачення з натяком на те, що вона – ворог народу, а отже – заслуговує на смерть.*

Через три місяці після скандалу з «КОРАЗПРО» в «Нью-Йорк Таймс» опублікували «Папери Пентагона», і Фергюсон працював над цією темою також, включно з сюжетом, що стояв за сюжетом про те, як Даніель Елсберг потайки виносив папери з будівлі і передавав їх репортеріві «Таймс» Нілу Шігену – в такий спосіб колись одіозна «Нью-Йорк Таймс», либонь, калялася за ту брехню, яку публікувала в шістдесят восьмому, зважившись на ризик публікації засекречених документів, яскрава мить в історії американської журналістики, думку про яку поділяли Пітмен, Макманус і Фергюсон, – і раптом уся брехня американського уряду оголилася перед усім світом, та правда, про яку ніколи ні в якому виданні не повідомляли, таємні бомбардування Камбоджі й Лаоса, берегові нальоти на Північний В'єтнам, але попри це і перед цим – тисячі сторінок, на яких описувався поступовий процес, у котрому те, що, здавалося, мало сенс, розвалилося до цілковитого безглуздя.

Відтак цирк знову покинув місто, і Фергюсон упав в обійми Галлі Дойл, двадцятиоднорічної студентки з Маунт-Голіок, що влаштувалася на літо працювати в газету, першої жінки, котру він зустрів після переїзду на північ, якій, можливо, вистачило б сил зруйнувати на решті чари Емі, особи доволі розумної та проникливої, вихованої в лоні римської католицької церкви, і, однак, розчарованої в її догмах, бо вона не вірила в те, що цнотливиці можуть стати матерями, а мертві – вибиратися зі своїх могил, проте жила із внутрішньою впевненістю в тому, що землю впадкують лагідні, що чеснота – сама собі нагорода, і що не чинити з іншими так, як ти не хочеш, аби інші чинили з тобою, – розумніший спосіб провадити власне життя, ніж із муками намагатися виконувати заповіді «золотого правила», котре змушує людей перетворюватися на святих і не призводить ні до чого, крім докорів совісті й безмежного відчаю.

Тверезомисляча особа – можливо, навіть мудра. Дівчина мініатюрна, проте не дрібна, п'ять-чотири чи п'ять-п'ять на зріст, із худорлявим, жвавим тілом, бабусиними окулярами, начепленими на ніс, і пронизливо жовтим волоссям, така білявка, що створювалося враження, начебто це Рудоволоска, що цілком подорослішала, проте, як би не приваблювало Фергюсона її золоте волосся, таємниця полягала в обличчі Галлі, котре одночасно було й простим, почер-

гово тьмяним та іскристим. Воно, це обличчя, змінювалося з кожним поворотом чи нахилом її голови: ось золотоволоса мишка, а ось безподобне дівчисько «Білої скелі», он невиразна й майже без ніяких рис, а он осяйна дівчина, від якої захоплює дух, непримітне ірландське личко, котре могло – за одну мить – перетворитися на приголомшливий образ, який тільки й можна було побачити по цю сторону кіноекрану. Як же йому розібратися в цій загадці? Ніяк, вирішив Фергюсон, взагалі ніяк, оскільки єдина відповідь – і надалі дивитися на неї, аби відчувати в собі дедалі приємнішу втрату рівноваги.

Вона виросла в Рочестері й повернулася до міста на літо продавати свій батьківський дім на Іст-авеню, який став зайвим після того, як на початку року її батьки, письменники-фантасти, перебралися до Сан-Франциско. Робота в «Таймс-Юніон» дісталася їй завдяки посередництву старого друга сім'ї і не слугувала ні для чого, крім убивства часу з більшою ефективністю, аніж у бездіяльності, та ще й до того була нагодою заробити трохи додаткової готівки.

Тимчасова помічниця у відділі новин на літо, проте в реальному житті – студентка, яка спеціалізується в англійській мові та біології і яка восени навчатиметься на старшому курсі. Поет-початківець з перспективними планами поступити в медичний інститут, відтак рушити далі й стати психіатром і, нарешті, підготуватися на психоаналітика – все це само собою вражало, проте ще більше враження на Фергюсона справило те, як вона проводила два літніх сезони до теперішнього: шарилася в Нью-Йорку та відповідала на телефонні дзвінки «гарячої лінії» для самогубців на розі Східної Четвертої вулиці та Авеню А.

Інакше кажучи, сказав він собі, поки він слухав, як пластинка витискає з себе зловісні, деморалізаційні куплети «Господи, ім'я Тобі Смерть», Галлі працювала й рятувала життя. Не всі одразу, в що вірили Емі й інші, а було їх чимало, а одне за одним, одне за одним. Порозмовляти по телефону з людиною і поступово переконати її не натискати на гачок пістолета, який він націлив собі в голову. Наступної ночі поспілкуватися з жінкою і поволі переконати її не ковтати цілий флакон пігулок, затиснутий у неї в кулаці. Ніякого поривання заново винаходити світ знизу догори, ніяких актів революційної непокори, а відданість справі добра в зламаному світі, до якого вона належала, план усе своє життя присвятити допомозі іншим, а це діяння не стільки політичне, скільки релігійне – релігія поза релігією чи догмами, віра в цінність одиночки, одиночки й одиночки, кожного окремо, мандрівка, що почнеться з медичного інституту, а відтак продовжиться стільки, скільки забере завершення курсу її психоаналітичного навчання, і поки Емі й орда всіх інших доводитимуть, що люди хворіють тому, що суспільство хворе, і якщо допомагати їм до цього пристосуватися, їм лише погіршає, Галлі б відповіла: «Уперед, нумо, вдосконалюйте суспільство, якщо зможете, а люди тим часом страждають, і в мене купа роботи».

Фергюсон не лише зустрів свою *наступну*, але з плином літа він запитував себе, чи не та *Єдина* вона, котра затьмарить усіх інших на весь залишок його днів на цій жалюгідній, прекрасній землі.

Вона перебралася до нього в щурячу нору на Кроффорд-стріт на початку липня, а оскільки тогорічне літо було особливо спекотним, вони засунули жалюзі на вікнах і, коли сиділи вдома, перетворювалися на нудистів. Зовні, вечорами посеред тижня, удень і ввечері на вихідних, вони ходили разом на всі дванадцять фільмів, відвідали шість ігор «Червоних крил», чотири рази зіграли в теніс (ультраспортивна Галлі незмінно розбивала його у співвідношенні два сета до одного), гуляли по кладовищу Маунт-Хоуп, читаючи одне одному вірші й переклади, аж доки Галлі якось недільного дня не розплакалась і не заявила, що її робота нічого не варта (ні, вона не те що не варта, сказав їй Фергюсон, вона *ще розвивається*, хоча, здавалося б, виникало мало сумнівів у тому, що на неї чекає краще майбутнє в медицині, ніж у літературі), сходили на чотири концерти класичної музики в Істманову школу музики⁶⁶.

⁶⁶ Джордж Істман (1932) – американський підприємець і винахідник, засновник компанії Eastman Kodak. Є засновником

Бах, Моцарт, Бах і Веберн – і спожили численні вечери у всіх можливих ресторанах, як пристойних, так і відразливих, однак жодна вечеря не запам'яталася так, як та, що вони влаштували собі в «Антоніо» на Лейк-авеню, де трапеза супроводжувалася безупинною музикою, що її виконував чоловік на ім'я Лу Бландізі, котрий в афішах називав себе «старомодним акордеоністом з маленької Італії» і, вочевидь, знав усі пісні, складені на білому світі, від стандартів американської поп-музики до ірландських джиг і клезмера з того боку Межі осідлості.

Ближче до теми: до перших днів серпня обидва промовили рішучу фразу з трьох слів кількадесят разів кожний, оті три слова, якими скріплюють угоду та оголошують, що назад дороги немає, а до кінця місяця обидвоє почали окреслювати довготермінові плани, виношувати постійні думки про майбутнє. Відтак відбулося неминуче прощання, і поки Фергюсонова любка від'їжджала навчатися свій останній рік у коледжі в Саут-Гадлі, штат Массачусетс, він не міг збагнути, як йому виживати без неї.

Восьме вересня. Літо закінчилось, і тепер усьому край. Під вікном його спальні рановранці знову верещала дівтора, а повітря Рочестера за ніч набуло яскравого відчуття початку року – свіжозаструганих олівців і жорстких нових туфель, запах дитинства, прониклих аж у кістки спогадів про ті дні, коли...

Засумований Солітер⁶⁷, що тужив за своєю відсутньою Галлі щогодини за останні десять днів, повернувся того дня до себе додому в щурячу нору о половині на п'яту, і за хвилину по своєму прибутті, не встиг він іще розвантажити коричневий паперовий пакет з інгредієнтами своєї сьогоднішньої вечері, пролунав телефонний дзвінок. З редакції «Таймс-Юніон» йому телефонував Пітмен. У Пітменовому голосі відчувалася терміновість. Пітмен повідомив йому, що «в Аттіці щось назріває» – це тюрма штату на відстані п'ятдесяти миль на південний захід від Рочестера, – а тому він доручає Фергюсонові й Джанеллі вирушити туди завтра якомога раніше й поспілкуватися з Вінсентом Манкузі, начальником тюрми, і «з'ясувати, що відбувається». Інтерв'ю вже призначене на дев'яту, Джанеллі заїде за ним о сьомій, і хоча там поки що нічого не можна розібрати, тема може виявитися виграшною, тому «нашорош вуха й очі, Арчі, та уникай неприємностей».

За минулий рік у нью-йоркських в'язницях сталися два великих заворушення, одне – в Оберні на півночі штату, а друге – у «Могилах» у Манхеттені, жорстокі фізичні протистояння між в'язнями та охороною, що призвели до десятків висунутих звинувачень і додаткових покарань. Вожаків обох бунтів – здебільшого чорних, а всі відбували термін за ту чи іншу форму революційної політики, – перевели до Аттіки, аби «викорінити зачинателів», і тепер, коли в каліфорнійській в'язниці застрелили «чорну пантеру» Джорджа Джексона – *його пістолет був захований у паріку афро, який він на себе натягнув* (і дехто справді в це повірив), ув'язнені в переповнених нью-йоркських тюрмах знову зчинили галас. Шістдесят відсотків зі 2250 в'язнів Аттіки були чорношкірими, сто відсотків охорони – білими, і Фергюсон не просто не був радий візиту в цей виправний заклад суворого режиму, він очікував його із жахом. Фергюсона тішило, що з ним їде Джанеллі – годинна подорож буде доволі приємною. Том почне з ним розмовляти голосами Кері Гранта⁶⁸ й Джин Харлоу⁶⁹ базікати про чемпіонат Національної ліги, але, щойно вони туди дістануться та увійдуть до в'язниці, то опиняться в пеклі.

Фергюсонові цього більше не хотілося. Він перегорів і вже готовий був здатися, сказавши собі, що з цим пора закінчувати, десь із півдесятка разів за останні вісім чи дев'ять місяців, а потому все ж таки нічого з цим не вдіявши, цього разу він уже не відступить. Він дійшов краю того, що міг би витримати. Досить із нього Рочестера⁷⁰, доволі газет, досить жити, не відвер-

Істменівської школи музики.

⁶⁷ Від фр. *le solitaire* – тут: самотній.

⁶⁸ Кері Грант (1904–1986) – англо-американський актор, двічі номінант на премію «Оскар».

⁶⁹ Джин Харлоу (1911–1937) – американська актриса, секс-символ 1930-х рр.

⁷⁰ Едвард Фейрфакс Рочестер – персонаж роману Ш. Бронте «Джейн Ейр».

таючи погляду від темного світу безглузких війн, брехливих урядів, таємних агентів-шпигунів під прикриттям, і розлючених, зневірених людей, що опинилися в пастках в'язниць, побудованих штатом Нью-Йорк. Це вже більше нічому його не вчить. Він знову й знову зазубрював один і той самий урок і тепер уже знав цю історію напам'ять, не спромігшись навіть присісти, аби написати її. *Rien ne va plus*⁷¹, як казали гравцям у Монте-Карло, коли колесо рулетки було готове закрутитися знову. Більше жодних ставок. Він поставив гроші на zero і програв, а тепер пора виходити з гри.

Уранці він вирушить до тюрми разом із Джанеллі, проведе інтерв'ю з начальником, котрий, імовірно, розповість йому, що *все під контролем*, а якщо він попросить впустити їх і все оглянути та, можливо, поспілкуватися з одним-двома в'язнями, йому, найімовірніше, відмовлять з *причин безпеки*. Тоді він напише матеріал, який спроможеться написати, і здасть його Пітменові. Але цей матеріал стане останнім. Він скаже Пітмену, що на цьому крапка, і потисне йому руку на прощання. Далі він зайде до кабінету Макмануса і подякує Карлові за надану йому можливість попрацювати, потисне йому руку і висловить вдячність за честь бути з ним знайомим, але більше він не створений для такої роботи, скаже він, ця робота тепер його вбиває і він весь виснажений, а тому ще раз подякує своєму начальникові за те, що той така добра людина і востаннє вийде з будівлі редакції.

П'ята година. Він зняв трубку й набрав номер Галлі в Массачусетсі, проте після чотирнадцяти гудків ніхто не відповів, навіть сусідка Галлі не повідомила йому, що Галлі пішла на весь вечір і повернеться лише об одинадцятій чи о дванадцятій.

Блакитні очі Галлі дивилися на нього, поки він спостерігав, як вона підповзає до нього по ліжку. Завзяте маленьке біле тіло Галлі притискалося до нього. Розкажи мені, що тобі найбільше подобається, попрохала вона його якось, і він відповів їй дурненьким жартом: *Сивуці в Центральному парку, сяйво на стелі вокзалу «Гранд-Централ» та сибаритство зручних самозаклеювальних конвертів. Si, Si, Si*, відповіла вона. Хоча, може, вона казала: *Ти, ти, ти*.

Іноді вона сміялася так, що її обличчя червоніло.

Якщо він не планує більше жити в Рочестері, куди йому схочеться вирушити? Для початку – до Массачусетсу. У Саут-Гадлі, Массачусетс, обговорити все з нею і виробити хоч якийсь план дій. Можливо, зняти помешкання де-небудь поблизу й трудитися над Війоном, поки вона відвідує коледж. Чи, може, позайматися цим якийсь час, поки кесонна хвороба не мине і він не навчиться знову бути людиною, а відтак на різдвяних канікулах полетіти з нею до Парижу. Або ж побродити Європою самостійно і побачити стільки, скільки зуміє побачити протягом місяця, двох або чотирьох. Ні. Не чотирьох. Це надто довго, стільки він просто не витримає. Квартирка в Амхерсті чи якомусь іншому містечку. Це може стати непоганим рішенням на перший час, а потому – в Європу разом на пару місяців після її випуску з коледжу в червні. Можливе все, що завгодно. Якщо совати руку до бабусиного фонду щоразу, коли накопиться нестримне бажання, то в цьому році можна буде все.

Шоста година. Омлет, шинка й два кусні тосту з маслом на вечерю – разом із чотирма склянками червоного вина.

*Luy qui buvoit du meilleur et plus chier
Et ne deust il avoir vaillant ung pigne.*

Сьома година. Він сидів за своїм письмовим столом і дивився на ці два рядки Війона. Якщо дослівно: «Йому, який пив кращі й дорогі вина, не вистачало на гребінець». Або так: «І навіть гребінець був не по кишені». Або: «На гребінець не вистачало мідяків». Або: «Капусти

⁷¹ Нічого не виходить на краще.

не ставало зачесатись». Або: «І так він зубожів, що не купив і гребінця». Або: «Така вже пуста в кишенях, що без гребінця».

Дев'ята година. Він знову потелефонував до Массачусетсу. Тепер двадцять гудків, та знову ніхто не відповів.

Це було не просто нове кохання, а якийсь новий різновид кохання, новий спосіб бути собою, спосіб кращий завдяки тому, хто, й що, і як вона була з ним, такого він завше прагнув, але в минулому він ніколи не міг цього досягти. Ніяких нападів похмурої замисленості більше, ніяких мандрівок у трясовину сумних, сповнених мук, самокопань, ніяких більше нападок на самого себе – це ж слабкість, що завжди робила його меншим, ніж йому слід було бути. ГІНЕС НАДАЄ ТОБІ СИЛИ, – повідомляли плакати на стінах барів. Йому силу давала Галлі. ГІНЕС ПРИНОСИТЬ ТОБІ КОРИСТЬ, – повідомляли плакати на стінах барів. Поза сумнівом, користь йому давала Галлі Дойл.

За чверть одинадцята. Фергюсон зайшов у спальню, накрутив годинника і поставив будильник на шосту ранку. Відтак повернувся до вітальні, зняв слухавку і знову набрав номер Галлі.

Ніхто не відповів.

У квартирі прямо під Фергюсоном Чарлі Вінсент вимкнув телевізор, потягнувся й устав з дивану. Мешканець згори лягає спати, симпатичний хлопчина, котрий усе літо спав із гарненькою білявкою, такі славні, доброзичливі вони дітки, завше приємне слово на сходах знайдеться чи перед поштовими скриньками, а от тепер дівчисько поїхало, і хлопчина знову спить сам, що в якомусь сенсі навіть шкода, адже йому подобалося слухати, як нагорі здригається ліжко, а хлопчак аж гарчить, і дівка верещить і стогне, такі вже приємні звуки, таке задоволення для вух та будь-якої іншої частини його тіла, вічно він шкодує, що він не нагорі в ліжку разом із ними, не такий, яким він є зараз, а в старому його тілі, яке мав раніше, коли сам був молодим і вродливим, роки, скільки довгих рокеїв тому це було, і навіть якщо тепер не піднятися йому, аби побути з ними чи поспостерігати за ними, сидячи на стільці в кутку їхньої кімнати, слухати їх та уявляти їх собі було майже так само добре, і от тепер, коли хлопчак знову залишився сам, у цьому теж було щось хороше, такий гарненький хлопчик з широкими плечима й співчутливими очима, чого б він тільки не віддав, лише б потримати цього голого хлопчика в своїх обіймах і покривати все його тіло поцілунками, і от тому Чарлі Вінсент вимкнув телевізор і, соваючи ногами, почвалав із вітальні до спальні, аби послухати як рипить ліжко, коли хлопчик крутиться на матраці і влаштовується зручніше на ніч. У кімнаті зараз було темно. Чарлі Вінсент роздягся, ліг на ліжко й подумав про хлопчика, а сам бавився із собою, доки дихання його не зробилося переривчастим, по всьому тілу не розійшлася теплота і справа не була зроблена. Відтак, у п'ятдесят третій раз від того ранку, він запалив одну довгу сигарету «Пел-Мел» без фільтра й задимів нею...

7.2

7.3

7.4

Тітка Мілдред врятувала його від найгіршого. Посмикавши за ниточки, натиснувши авторитетом завідувача кафедри англійської мови, розпотрошивши клубки тяганини один по одному, пригрозивши подати у відставку на знак протесту, якщо голова прийомної комісії не поступиться їй, обґрунтувавши свої вимоги на двохгодинній нараді з щойно призначеним президентом Френсісом Ф. Кілкоynom, налаштованим проти війни, – людиною, відомою своїм співчуттям і високими моральними принципами, – професор Адлер таки вибила місце для Фергюсона як повноправного студента Бруклінського коледжу рівно за тиждень до початку першого семестру його першого курсу.

Коли Фергюсон спитав її, як вона спромоглася виконати такий неймовірний трюк, Мілдред відповіла: Я сказала їм правду, Арчі.

А правда полягала в тому, що він устав на захист чорношкірого друга під загрозою білого фанатика і був за свої дії виправданий судом, а це передбачало, що його стипендія Волта Вітмена в Принстоні відкликана несправедливо, і він заслуговував на місце в Брукліні – не лише через те, що за середнім балом проходив у найвищі десять відсотків свого класу, а й тому, що втрата стипендії не давала б йому продовжити освіту в Принстоні з причини нестачі коштів, а якщо він не переведеться до іншого коледжу до початку осіннього семестру – втрапить і свою студентську відстрочку, а не лише стипендію, і тому підлягатиме осінньому призову. Як противник війни у В'єтнамі, він відмовиться йти до армії, якщо його призвуть, а це, дуже ймовірно, приведе його до в'язничного терміну за непокору законам про обмежену військову повинність, а хіба обов'язок Бруклінського коледжу не полягає в тому, щоби рятувати перспективних молодих людей від подібного похмурого й безглузлого фіналу?

Йому ніколи не спадало на думку, що його тітка здатна посісти таку тверду позицію з якого-небудь питання – і найменше з того, що стосується його особисто чи когось із родичів, проте двадцять першого серпня і години не минуло потому, як він потелефонував до контори Девітта, де йому повідомили, що сам великий чоловік мандрує за кордоном, він у відчаї звернувся до тітки Мілдред – не тому, що сподівався, що вона чимось йому допоможе, а тому, що потребував поради, а оскільки вже Нейгл на середземноморському острові порпався в уламках елінської кераміки, вона була єдиною, хто могла порадити. Того дня дядько Дон узяв слухавку після четвертого дзвінка. Мілдред у якихось справах пішла, сказав він, повернеться лише за годину чи близько того, проте Фергюсон не міг чекати ще годину, всі його нутроші зсудомило від жаху й отетеріння, поки він продовжував ковтати слова з листа Девітта, тому він вихлюпнув усе це на Дона, котрого це шокувало, він обурився і запалився люттю достатньо, аби сказати Фергюсонові, що Девітта слід випатрати й четвертувати за його вчинок, проте навіть у ті перші моменти кризи, коли Фергюсон був ще не в змозі мислити, Дон уже намацував рішення, розмірковуючи над тим, як би то в обхід просунути Фергюсона в інший коледж, поки не збіг час, а це означало, що з самого початку це була *його думка*, проте щойно Мілдред повернулася додому й порозмовляла з Доном, ця думка стала також тітчиною, і, сорока п'ятьма хвилинами пізніше потелефонувавши Фергюсонові, вона звеліла йому не турбуватися, оскільки вона сама *про все подбає*.

Від того, що вона стала на його бік, все для нього змінилося. Гаряча й холодна тітка Мілдред, добра й жорстока тітка Мілдред, мінлива, не надто привітна сестра своєї сестри Рози, місцями підбадьорлива, але здебільшого неуважна мачуха Донового сина Ноя, доброзичлива, проте, по суті, незацікавлена тітка свого єдиного небожа тепер, схоже, казала синові своєї сестри, що той їй небайдужий значно більше, ніж він коли-небудь підозрював. Вона розповіла Фергюсонові, як спромоглася протиснути його до Бруклінського коледжу, та коли він спитав, навіщо вона взагалі зважилася на такі клопоти заради нього, запал її відповіді вразив його: Я

надзвичайно в тебе вірю, Арчі. Я вірю в твоє майбутнє і тільки через мій труп дозволю кому-небудь відібрати це майбутнє в тебе. Нехай Гордон Девітт вдається. Ми – люди Книги, а такі люди мусять триматися вкупі.

Цариця Естер. Матінка Кураж. Матуся Джонс. Сестра Кенні. Тьотя Мілдред.

Перше й найважливіше, що слід було сказати про вступ до Бруклінського коледжу – те, що навчання в ньому було безкоштовним. Продемонструвавши рідкісну політичну мудрість, батьки міста Нью-Йорка постановили, що хлопчики й дівчата п'яти «боро» мають право одержати освіту зі щорічною оплатою аніскільки доларів, що не тільки сприяло зміцненню принципів демократії й потвердило, як можна служити добрій справі, якщо муніципальні податкові надходження потрапляють у правильні руки, й десяткам тисяч, сотням тисяч, а по багатьох роках і мільйонам нью-йоркських хлопчиків і дівчат дали змогу одержати освіту, яка в іншому разі була би для них не по кишені, а Фергюсон, який більше не міг собі дозволити високої вартості навчання в Принстоні, дякував тих давно покійних батьків міста щоразу, коли підіймався бетонними сходами станції підземки на Флетбуш-авеню і заходив до Мідвудського студентського містечка. Більше того, це був добрий коледж, відмінний коледж. Для вступу вимагали мінімальний середній шкільний бал 87, як і складання дуже строгого вступного іспиту, а це означало, що в жодному класі не було жодної особи, яка навчалася б менше ніж на четвірку з плюсом, а, оскільки більшість із них мала показник від 92 до 96, Фергюсона оточували дуже розумні люди, і більшість – розумні аж до блиску. У Принстоні теж існувала своя частка блискучих студентів, але водночас і певний процент хлопчаків зі спадкового баласту, а от Бруклін складався і з хлопців, і з дівчат (на щастя), а от баласта в ньому ніякого. Усі міські, природно, кажучи округлено – вдівічі більше, ніж студентів у Принстоні, куди студентське населення надходило з усіх кінців країни, проте Фергюсон тепер зробився вже впертим нью-йоркцем і незмінно відстоював місто, і так само, як насолоджувався товариством своїх нью-йоркських друзів у таборі «Парадиз», коли був ще зовсім хлопчиськом, тепер він отримував задоволення від того, що потрапив у середовище своїх легко збудливих, схильних до суперечок побратимів-нью-йоркців у БК, де студентство, можливо, і не такою мірою розмаїте в географічному сенсі, як у Принстоні, однак значно різноманітніше в сенсі людському – у своїй бурхливій мішанині національностей і культур: орди католиків та євреїв, свіжий вплив чорних та азійських облич, а оскільки більшість із них – онуки іммігрантів з острова Еліс, імовірність того, що вони стали першими в своїх родинях, хто взагалі потрапив до коледжу, була вищою, ніж п'ятдесят на п'ятдесят. Окрім усього іншого, студентське містечко слугувало зразком мудрого архітектурного рішення і зовсім не схоже на те, чого очікував Фергюсон, затишні двадцять шість акрів порівняно з п'ятьмастами акрами Принстона, але, на його погляд, так само привабливі: пейзаж заповнювали вишукані георгіанські будівлі, а не імпазантні готичні вежі, порослі травою подвір'я засаджені в'язами, а ще у перервах між заняттями можна ходити до ставу з ліліями і в сад, гуртожитків тут не було, не було обідніх клубів і жодного футбольного безумства. Цілковито інший спосіб відвідування коледжу, антивоєнна політика замінювала в студ-містечку спорт як головну пристрасть, вимоги академічної роботи витісняли більшість позакласних занять, а найкраще – можливість повертатися до себе додому, в квартиру на Східну Вісімдесят дев'яту вулицю, коли вся денна робота закінчувалася.

Поїздки на метро з Йорквіля в Манхеттені до Мідвуда в Брукліні, а відтак назад з понеділка по четвер були настільки тривалими, що Фергюсонові вдавалося читати до занять майже все, сидючи в поїзді. Він не став записуватися до класу з вікторіанського роману до тітки Мілдред, оскільки гадав, що його присутність на заняттях може стати для неї непосильним тягарем, проте коли навесні в коледж повернувся в якості запрошеного лектора дядько Дон – раз у два роки читати семестровий курс з мистецтва біографії, Фергюсон до нього записався. На початку кожного заняття Дон із кулеметною швидкістю читав насичену міні-лекцію, а відтак починалося загальне обговорення, – Фергюсон вважав його дещо незграбним, безсистем-

ним викладачем, проте дядько Дон ніколи не бував нудним чи набундюченим, завше приймав виклик думати спонтанно, бував і веселим, і серйозним, як і за всіх інших обставин де б то не було, а вже який асортимент книжок він задавав їм читати тієї весни – Плутарх, Светоній, Августин, Вазарі, Монтень, Руссо і цей химерний, збуджений у плотському сенсі другака доктора Джонсона Джеймс Босвел, котрий у своїх щоденниках зізнавався, що здатен переривати свою писанину на половині фрази, аби вийти на лондонські вулиці й поборюватися аж із трьома різними шлюхами за одну ніч, та найбільш із цих занять Фергюсона зачарувало читання Монтеня – вперше, і тепер, коли він ознайомився з непокірливими, блискавичними фразами цього француза, він здобув нового вчителя, що став його супутником у його власних мандрах Країною чорнил.

Ось так воно й вийшло, що погане перетворилося на добре. Нокаут від Гордона Девітта, який теоретично мав би його розплющити, – але саме тоді, коли Фергюсон уже починав падати, на ринг вискочило десяток осіб, і вони підхопили його на руки, не встигло його тіло торкнутися підлоги, тітка Мілдред – перша і, що найважливіше, найдужча з-поміж ловців тіл, однак ще й кмітливий дядько Дон, а відтак, один по одному, і всі інші, хто згуртувався довкола нього, коли їм розповіли про цей удар, Селія, його мати й Ден, Ной, Джим і Ненсі, Біллі й Джоанна, Рон і Пег, а ще Говард, що порозмовляв з Нейглом вранці після того, як колишній науковий консультант Фергюсона повернувся до Принстону, і нарешті сам Нейгл – той написав Фергюсонові надзвичайно теплого листа потому, як Говард повідомив йому *тривожні звістки* про стипендію, запропонувавши допомогти всім, що в його силах, і гадаючи, що, можливо, Сюзан зуміє йому що-небудь здобути в Ратгерсі, і скільки ж усього цей лист означав для Фергюсона: сам Нейгл простягнув йому руку, як друг, і став на його бік, а не на бік Девітта, і ще довга телефонна розмова з Емі й Лютером у Монреалі в поєднанні з тим тривожним поворотом подій, що привів до розколу Говарда з Моною Велтрі, озлоблена словесна сутичка на тему, хто з них несе більшу відповідальність за те, що привів тоді компанію в «Бар і гриль Тома», кожен винуватив у цьому іншого, доки вони обидва не втратили самовладання, і велике їхнє кохання зів'яло так само швидко, як із першим заморозком гине хирлява квітка, а потому, всього через кілька днів після цього, Лютер різко поклав усьому край із Емі, виштовхав її за двері і зажадав, аби вона поверталася до Америки, і от ошелешена й засумована зведена Фергюсонова сестра вже розповідає йому, що Лютер зробив це *задля її власного блага*, і: Прошу тебе, Арчі, мовила вона, мій любий, звихнений братику, не роби жодних дурниць, типа втекти до Канади, просто стій на своєму, затамуй дихання й молися – і що-небудь добре неодмінно трапиться, і так воно справді сталося завдяки матінці Кураж Мілдред, і, попри сум'яття, яке він пережив у ті дні непевності, Фергюсон відчував, що його так щиро люблять люди, котрих любив він сам, і що одержання стипендії Волта Вітмена, як виявилось, для бадьорості його духу послужило значно менше, ніж її втрата.

Світ ворухився. Усе всюди текло. У крові світу кипіла війна. Ньюарк став мертвим містом на іншому березі річки, закохані палали синім полум'ям, і тепер, коли Фергюсонові видали його відтермінування, він знову повернувся до книги про доктора Нойза і мертвих діток міста Р. По дві години, з шести кожного ранку з понеділка по четвер, а відтак стільки, скільки вийде, з п'ятниці до неділі, попри все більший обсяг домашньої роботи, через яку йому доводилося старанно проходити, аби сплатити свій борг Мілдред, котра розчарувалася би в ньому, якби він почав вихляти і знизив власну успішність. Монтень; Лейбніц; Леопарді; і доктор Нойз. Світ розпадався на частини, і єдиним способом не розвалитися на частини разом із ним було не відволікати мозок від праці – викочуватися з ліжка щоранку й братися за справу, а зійде того дня сонце чи відмовиться сходити – не важливо.

Безкоштовна освіта була благодаттю, однак перед Фергюсоном постало кілька важливих фінансових питань, і в перші тижні осіннього семестру Фергюсон у муках намагався виробити

план, котрий не передбачатиме фінансової допомоги від матері й вітчима. Стипендія покривала не лише вартість навчання, а й також його притулок і стіл, а тому він мав змогу тричі на день п'ять днів у тиждень наїдатися вволю безкоштовно, а п'ять днів могли би стати й сімома, якби він так уперто не проводив ці два дні в Нью-Йорку, однак тепер, оскільки він у самому місті й лише в ньому, йому за всі свої трапези й продукти доводилося сплачувати самому, а цього він більше не міг собі дозволити – вже точно після того, як відрахував п'ять тисяч доларів юристові з Бретлборо, і на його рахунок в банку залишалося трохи більше двох тисяч. Він припускав, що зможе перебиватися приблизно на чотири тисячі в рік, що забезпечить йому досить крихт, аби підтримувати скромне існування церковної миші, але ж дві тисячі – не чотири, а в нього все одно лише половина того, що потрібно. Вірний собі Ден запропонував покривати різницю за рахунок щомісячного утримання, на що Фергюсон неохоче погодився, адже врешті-решт він не мав іншого виходу: він знав, що єдиною альтернативою тут було влаштуватися куди-небудь працювати неповний день (припустімо, таке місце він собі знайде), однак тоді буде неможливо продовжити роботу над книгою. Він сказав «так», проте лише від почуття вдячності Денові за двісті доларів щомісяця бути задоволеним таким станом справ Фергюсон не був зобов'язаний.

На початку листопада підмога прийшла, звідки її не чекали, – її джерело можна було в прямий чи непрямий спосіб простежити до його власного минулого, проте водночас те джерело не мало до нього жодного стосунку. За надання йому потрібних коштів відповідали інші люди, тих коштів він не заробляв, однак усе ж відробляв їх, не маючи ані найменшого бажання заробляти гроші, оскільки так само, як письменник не може знати, відлупцюють його чи приголублять, він не міг знати й того, чи приведуть ті години, що їх він просиджує за письмовим столом, до чого-небудь. Усю дорогу Фергюсон не робив з цього приводу ніяких припущень, а тому й ніколи не вимовляв слів *писати* й *гроші* в одній фразі, вважаючи, що в процесі праці про гроші мріють лише продажні писаки з Граб-стріт, – гадаючи, що гроші завжди звідки-небудь та й візьмуться, аби підтримати його потяг заповнювати білі прямокутники рядками чорних значків, що збігали донизу, один по одному, проте в абсурдно незрілому двадцятирічному віці Фергюсон зрозумів, що *завжди* не означає *завжди*, а просто *майже весь час*, і в тих нечастих ситуаціях, коли похмурі очікування того, що *завжди*, виявлялися даремними, єдиним природним відгуком на таке благо була подяка богам за їхній випадковий жест прихильності, а потому повертатися до похмурих очікувань *завжди*, хай навіть від твоєї першої зустрічі з принципом *майже весь час* у тебе й надалі кістки струшуються з силою святого благословення.

Видавництво «Метушня», справжнє, а не самвидав, започатковане Роном, Льюїсом та Енн навесні, випустило свою першу партію видань четвертого листопада: дві збірки віршів (один Льюїса, а інший Енн), переклади Рона з П'єра Реверді і 327-сторінковий епос Біллі «Розтрошені голови». Янгол усього підприємства, колишня дружина першого чоловіка матері Енн, нестримна жінка віком за сорок на ймення Тріксі Давенпорт, організувала шикарну вечірку в себе в дуплексі на Лексингтон-авеню, аби цю подію відзначити, і Фергюсона, разом з майже усіма, кого він знав, на цю п'ятику в суботу ввечері теж запросили. У юрбі він ніколи не почувався затишно, від штовханини стількох тіл, що набивалися разом у замкненому просторі, в нього починалося запаморочення, і він ставав німим, але того вечора все чомусь було інакше – можливо, тому, що він так радів за Біллі по стількох роках, скільки він вклав у створення цієї книги, а може, й тому, що його розважало видовище занедбаних, зубожілих міських поетів і митців, котрі тусуються з шишками Іст-сайду, проте з цієї чи тієї причини, а може, з обох, він почувався щасливим від того, що опинився там того вечора, поруч із прекрасною, трішки сором'язливою Селією, яка в натовпі сама почувалася не в своїй тарілці, і от коли Фергюсон обернувся й оглянув цю по саме нікуди набиту й галасливу кімнату, він помітив, як Джон Ешбері самотньо димить в кутку сигаретою «Житан», Алекс Кац попиває з бокала біле вино, Гаррі Метьюз потискує руку високій рудоволосій жінці в синій сукні, Норман Блум сміється,

жартівливо заломлюючи комусь руку за спину, а от ошатно вдягнений, кучерявий Ной стоїть з пухкою кучерявою Вікі Тремейн, а он Говард розмовляє не з ким-небудь, а з Емі Шнайдерман, що прибула на вихідні до Нью-Йорку, і через десять хвилин по приході Фергюсона до нього вже ліктями проштовхувався Рон Пірсон, а миттю пізніше Рон уже обхопив його за плечі й виводив із кімнати, тому що *йому хотілося про децю з ним поговорити*.

Вони піднялися на горішній поверх квартири, пройшли коридором, повернули наліво іншим коридором і прослизнули в порожню кімнату, де розташувалась пара тисяч книжок і на одній стіні висіло шість чи сім картин. *Децю* виявилось діловою пропозицією – якщо крихтіне, неминуче неприбуткове видавництво «Метушня» можна було назвати діловою справою. Як це пояснив Рон, трійця, що керувала видавництвом, проголосувала за те, аби включити Фергюсона у видавничий план на наступний рік – зібрати три його титули, опубліковані в Gizmo Press, і видати їх під однією палітуркою. За їхніми розрахунками, обсяг книжки складе 250 чи 275 сторінок, і підготувати її вони зможуть у наступні вісім чи дванадцять місяців. Що він на це скаже?

Навіть не знаю, відказав Фергюсон. Гадаєш, ці книжки підходять?

Ми б не робили тобі пропозиції, якби вважали їх негодящими, сказав Рон. Звичайно ж, вони підходять. А що Біллі? Хіба його згода не потрібна?

Він уже погодився. Біллі все це й придумав. Він тепер з нами і хоче, щоб і ти був разом з нами.

Ну й хлопака. *Я нищу своїх грутів та підбиваю лизоблюдів і знахарів із мого вірного тромблону*. Ще ніхто не написав фрази крутіше від цієї.

Я мушу також торкнутися теми грошей.

Яких грошей?

Ми намагаємося працювати як справжні видавці, Арчі.

Не розумію.

Угода, аванс, авторські відрахування. Ти ж напевно чув про таке.

Туманно. В якомусь іншому світі, де мені не довелося жити.

Три книжки в одній, тираж видання – три тисячі примірників. Ми прикинули, що аванс у дві тисячі доларів додасть справі гарного асиметричного звучання.

Не жартуй так, Роне. Дві тисячі мене б урятували. Більше не треба буде жебрати на перехрестях, ніякої милостині від людей, котрим не по кишені давати кошти, ночами вже не пітнітиму. Ради Бога, скажи, що ти не жартуєш.

Рон усміхнувся тонко, легенько, як це він робив зазвичай, і всівся у крісло. Звичайна процедура – одержуєш половину після підписання угоди, вів він далі, а другу половину – після виходу книги, проте, якщо тобі потрібна вся сума одразу, я певен, це можна буде влаштувати.

Як ти можеш мати в цьому певність?

Тому що, мовив Рон, вказуючи на картину Мондріана на протилежній стіні, Тріксі може робити все, що захоче.

Еге ж, відповів Фергюсон, повертаючись і також дивлячись на полотно, напевно, може.

Обговорити треба ще одне, останнє. Назва, загальна назва для всіх трьох книжок. Поспіху немає, проте Енні на редколегії вже придумала одну, і як ми гадаємо, досить кумедну. Кумедну тому, що ти ще настільки шокуєш цей світ своєю молодістю й новизною, що ми іноді питаємо себе, чи не вдягаєш ти підгузники.

Лише на ніч, а вдень вони мені вже не потрібні.

Містер Бруднуля ходить тепер у чистеньких трусиках.

Майже повсякчас, принаймні. І що ж Енні пропонує?

«Зібрання творів».

Ага. Так, це й справді доволі кумедно, але ще й... як це слово, вилетіло з голови?... трохи *похоронно*. Так ніби мене забальзамували і от-от відправлять мандрувати в минуле без зворотнього квитка. Гадаю, я придумав би щось бадьоріше.

Твоя книжка. Тобі й вирішувати.

Як щодо «Прелюдій»?

Як у раннього Мілтона?

Саме так. «Літературна композиція попередньої чи підготовчої природи».

Нам відоме значення цього слова, та чи зрозуміють його інші?

Якщо не зрозуміють, можуть у словнику знайти.

Рон зняв окуляри, протер скельця носовичком, а потім знову їх надягнув. По короткій паузі він стис плечима й промовив: Я за тебе, Арчі. Нехай шукають.

Фергюсон повернувся на вечірку оглушений і невагомий, так нібито голова в нього жила окремо від тіла. Коли він спробував повідомити цю добру новину Селії, галас навколо них був таким гучним, що вона не розчула його слів. Нічого, сказав Фергюсон, стискаючи її руку й цілуючи в ший, я тобі розповім пізніше. Відтак він обдивився збіговисько вертикальних людей, що стовпилися в кімнаті, і побачив, що Говард і Емі продовжують бесіду, але тепер вони стоять значно тісніше, і обидвоє посуваються ближче одне до одного, цілковито захоплені розмовою, і поки він спостерігав, як його зведена сестра й колишній сусід по кімнаті один на одного дивляться, Фергюсонові спало на думку, що вони в нього прямо на очах, можливо, перетворюються на пару, позаяк поруч немає на Мони, ні Лютера – і, поза сумнівом, для них обох ті ніколи більше й не виникнуть, – для Говарда й Емі є сенс дослідити можливості, і наскільки це буде цікаво, якщо Говард у підсумку проникне в це заплутане, змішане племено з кланів і родоводів, аби стати почесним членом пересувної водевільної трупи Шнейдерман-Адлер-Фергюсон-Маркс, котра перетворить його друга на неофіційного зятя, і якою честю це буде, сказав собі Фергюсон, – вітати Говарда у внутрішньому колі та радити йому, як пригинатися, коли Емі почне шпурляти йому в голову вафлями «Некко», ця незвичайна Емі Шнайдерман, дівчина, якої він так відчайдушно хотів, що й досі його мучила думка про те, що могло б відбутися, але так і не сталося.

Тепер він мав достатньо грошей, аби прожити рік, і в перші п'ять місяців того року Фергюсон спромігся тримати себе у формі, дотримуючись свого плану. Для нього важили лише чотири справи: написання книги, кохання до Селії, любов до друзів, та поїздки до Бруклінського коледжу. Ні, він не втратив інтересу до світу, проте світ уже не просто розпадався на частини, світ зайнявся, і питання стояло так: Що робити і чого не робити, коли світ уже запалав, а ти не маєш устаткування для гасіння цього полум'я, адже полум'я так само палає і в тобі, і що б ти не робив, твої дії нічого не змінять? Дотримуйся плану, пиши книжку. Це була єдина відповідь, яку міг придумати Фергюсон. Пиши книжку, замінюючи справжнє полум'я уявним вогнем, і сподівайся, що твої зусилля перейдуть у щось більше, ніж ніщо. Що стосується Тетського наступу в Південному В'єтнамі, відречення Ліндона Джонсона, убивства Мартіна Лютера Кінга – стеж за ними якомога ретельніше, вибирай їх у себе якомога глибше, але попри це – нічого. Він не мав наміру воювати на барикадах, але підбадьорюватиме тих, хто на них вийде, а відтак повернеться до своєї кімнати і почне писати свою книжку.

Він розумів, наскільки хиткою була така позиція. Її зверхність, її себелюбство, вада його мислення, мовляв, *мистецтво понад усе*, проте якщо не триматися за цей аргумент міцніше (це, ймовірно, взагалі не аргумент, а інстинктивний рефлекс), він поведеться на контраргумент, котрий постулює світ, де книги вже не обов'язкові, а яка точка в часі може бути вагомішою для написання книг, окрім року, коли світ палає – і ти в полум'ї разом із ним?

Відтак прилетів перший із двох потужних ударів, що впали на нього тієї весни.

О дев'ятій вечора шостого квітня, по двох днях після вбивства Мартіна Лютера Кінга, коли в половині великих міст Америки палали справжні вогнища, в помешканні Фергюсона на Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці пролунав телефоний дзвінок. Дехто на ймення Аллен Блюменталь бажав поговорити з Арчі Фергюсоном, котре туманно нагадувало йому щось у віддаленому кутку його пам'яті... Блюменталь... Блюменталь... і тут нарешті йому згадалося: Аллен Блюменталь, син Етель Блюменталь, жінки, на котрій останні три роки одружений його батько, невідомий зведений брат Фергюсона, на час весілля йому виповнилося шістнадцять, а тепер, отже, дев'ятнадцять, усього на два роки молодший від Фергюсона – ровесник Селії.

Якщо ви – той Аллен Блюменталь, про якого я думаю, відказав Фергюсон, то ви мій зведений брат (*пауза, аби усвідомити розмах цього словосполучення*). Привіт, братику.

Блюменталь не розсміявся у відповідь на м'який, проте доброзичливий жарт Фергюсона і не став надарма витрачати часу, а одразу приступив до справи. О сьомій годині того ранку, граючи перед роботою в теніс зі своїм другом дитинства Семом Браунштайном, батько Фергюсона впав і помер від серцевого нападу. Похорони післязавтра у храмі «Б'най Авраам» у Нью-арку, і Блюменталь зараз телефонує за дорученням своєї матері, аби запросити Фергюсона на службу, яку проводитиме ребе Принц, а відтак на поїздку разом із членами сім'ї до кладовища у Вудбридж на поховання, по якому він може приєднатися до них у їхньому домі в Мейплвуді. Що Блюменталь може передати матері? Так чи ні?

Так, відповів Фергюсон. Звичайно, я приїду.

Стенлі був таким чудовим мужиком, сказав невідомий зведений брат, і голос його, затремтівши, змістився в іншу тональність. Ніяк не збагну, що ж це сталося.

Фергюсон почув, як у горлі в Блюменталю щось перехопило, – зненацька хлопець заридав...

А у Фергюсона сліз, проте, не було. Ще довго після того, як він поклав слухавку, не міг відчувати нічого, крім важезної сили, що тиснула йому на голову, десятитонної брили, що скувала його аж до литок і підощв, а відтак, потрохи, ця вага змістилася досередини і змінилася на жах, той жах поповз усім його тілом догори і загудів у венах, а після жаху в нього вдерлася темрява, темрява всередині його і навколо нього, а голос у його мозку казав йому, що світ уже не реальний.

П'ятдесят чотири. І навіть побіжно не глянув на нього по тій безглуздій телерекламі півтора року тому. Не буває нижчих цін, не буває кращого настрою. Уявити лише: звалитися замертво у п'ятдесят чотири.

Жодного разу за всі роки їхнього протистояння й мовчання Фергюсон такого не бажав – і не уявляв собі, як це могло статися. Його вічно підтягнутий і спортивний батько, що не палив і не пив, мав би дожити до глибокої старості, і так чи інакше, на якомусь рубежі в прийдешніх десятиліттях вони з Фергюсоном знайшли б спосіб очиститися від гнилі, що наросла між ними, однак це припущення спиралося на певність у тому, що в них ще багато років попереду, а от тепер ніяких років уже не залишилося, ні дня, ні години, ні найменшої частки секунди.

Три роки незворушного мовчання. Ось що було найгірше, ті три роки і більше жодної можливості це мовчання порушити, ніяких прощань на смертному ложі, ніякої попередньої зтяжної хвороби, що могла б підготувати Фергюсона до цього удару, і як дивно, що з того часу, як Фергюсон підписав угоду на свою книжку, він знову дедалі частіше згадував про батька (через грошей, підозрював він, доведення на користь того, що в світі існують люди, готові давати йому кошти за непідзвітну працю зі створення вигаданих історій), і за останній місяць чи близько того Фергюсон навіть обмірковував можливість надіслати батькові примірник «Прелюдій» по виході книги, аби лише показати йому, що він здатен впоратися, обійтися без батька *на своїх власних умовах*, а також (можливо) – у вигляді жеста першого раунду, котрий, може, й привів би до якогось майбутнього примирення між ними, запитуючи сам себе, відреагує на нього батько чи ні, чи викине книжку одразу чи сяде й напише йому листа, а

якщо він справді відгукнеться, треба буде відповісти і йому – та домовитися про зустріч де-небудь, аби раз і назавше все висловити один одному, чесно й відверто вперше в житті, поза сумнівом, лаючи і горлаючи один на одного протягом майже всієї розмови, і варто було лише Фергюсонові програти цю сцену в своєму мозку, вона, загалом, переростала в бійку до крові, вони удвох лупцювали один одного, доки остаточно не знесилилися і більше не могли підняти рук. Також було ймовірно, що врешті-решт він не надіслав би батькові книжку, але хоча б думав про таке, і це вочевидь щось важило, і вже точно могло служити знаком надії, бо навіть кулачні удари кращі від порожньої відчуженості останніх трьох років. Їхати до синагоги. Їхати на кладовище. Їхати в дім у Мейплвуді. Мізерність і марнота всього цього: вперше зустрітися з Етель та її дітьми – і виявити, що вони справжні люди з ногами й руками, обличчями й пальцями, збожеволіла від горя вдова щосили намагається витримати це випробування з прямою поставою, не холодна особа з весільного фото в «Стар-Леджері», а турботлива, скромна жінка, котра покохала його батька й вийшла за нього заміж, майже напевне терпляча, щедра дружина, либонь, в якомусь сенсі дружина краща для його батька, ніж була поривчаста, незалежна Роза, і, отримавши поцілунок у щоку від їхньої матері, привітавшись за руку з Алленом і Стефанією, котрі вочевидь любили Стенлі більше, ніж коли-небудь його власний біологічний син, – Аллен тепер закінчував перший курс у Ратгерсі й мав намір спеціалізуватися в економіці, що, мабуть, дуже сподобалося б його батькові, розумний хлопець, у хмарах не витає, на протигагу його справжньому синові, що розчарував його, той мешкає здебільшого десь на Місяці, і крім другої сім'ї свого батька Фергюсон опинився і серед членів своєї першої родини, дядьків і тіток із Каліфорнії, Джоан і Міллі, Арнольда і Лью, яких Фергюсон не бачив від ранніх років дитинства, і в цій давно втраченій рідні Фергюсона найбільше вразив той химерний факт, що, хоча браття були не надто схожі один на одного, кожен із них по-своєму дуже нагадував його батька.

Фергюсон чомусь затримався в будинку довше, ніж слід було б, – у старому Замку мовчання, де він був ув'язнений протягом семи років і де написав оповідання про черевики, – він здебільшого самотньо стояв у кутку вітальні і майже не розмовляв з тими кількома десятками чужих осіб, що там зібралися, сам не бажаючи там бути, проте й не маючи бажання піти, приймаючи співчуття від різних чоловіків і жінок після того, як їм повідомили, що він син Стенлі, вдячно киваючи їм, потискаючи руки, але однак – надто ошелешений для чого зазвичай, здатний лише згоджуватися з ними в тому, наскільки шоковані й ошелешені вони раптовим, приголомшливим кінцем його батька. Його дядьки й тітки пішли раніше, ридаючий, до краю розладнаний Сем Браунштайн та його дружина Пеггі попрямували до дверей, але навіть потому, як більшість гостей у кінці дня потяглася до виходу, Фергюсон все одно не був готовий потелефонувати Денові й попросити забрати його (він мав намір провести ніч у домі на Вудхол-кресент), оскільки він тепер зрозумів причину свого зволікання – аби випала нагода поговорити з Етель наодинці, і коли вона пару хвилин потому підійшла до нього і спитала, чи не можуть вони відійти куди-небудь і порозмовляти, його заспокоїло те, що й сама вона думала про те саме.

То була сумна бесіда, одна з найсумніших з усієї історії його життя – сидіти з невідомою мачухою в кутку для телевізора в нещодавно переобладнаному цоколі й ділитися тим, що вони знали про загадку, котрою був Стенлі Фергюсон, чоловік, як у тому зізналася сама Етель, що був для неї *майже недосяжний*, і як же шкодував Фергюсон цю жінку, споглядаючи, як вона здригається у сльозах, відтак якийсь час опановує себе, потім знову не витримує, яке потрясіння, повсякчас повторювала вона, який це шок – п'ятдесятичотирирічний чоловік на повній швидкості врізається в цегляну стіну смерті, другий чоловік, котрого вона поховала за останні дев'ять років, Етель Блумберг, Етель Блюменталь, Етель Фергюсон, уже два десятки років – вчителька шостого класу в безкоштовних середніх школах Лівінгстону, мати Аллена й Стефанії, і так, сказала вона, цілком природно, що вони обожнювали Стенлі, адже Стенлі надзвичайно добре до них ставився, бо по численних досліджень за темою Стенлі Фергюсона

вона дійшла висновку, що він був щедрим і добрим із чужими, однак закритим і непроникним для тих, з ким йому слід було бути ближче всіх інших, для його дружини й дітей, у даному випадку – його єдиної дитини, Арчі, оскільки Аллен і Стефанія були для нього не більше, ніж далекими сторонніми, парою дітей, яку можна порівняти з сином і донькою четвероюрідного брата або людини, котра має йому машину, а тому він запросто був із ними добрим і щедрим, а в тебе як, Арчі, спитала Етель, і чому стільки обурення один на одного у вас із ним нагромадилось за роки, стільки гіркоти, що Стенлі не дозволяв мені бачитися з тобою і не допустив тебе на наше весілля, хоча й повторював повсякчас, що *не має нічого проти тебе* і – цитуючи його слова – *згоден почекати*.

Фергюсонові хотілося пояснити це їй, проте він знав, як важко буде пірнути в тисячу нюансів деталей *тривалої сутінкової боротьби*, що тягнулася майже все його життя, тому все це він скоротив до однієї простої й чіткої заяви: Я чекав, щоби він на мене вийшов, він чекав, аби я вийшов на нього, і не встиг хто-небудь із нас поступитися, як час збіг.

Два впертих дурні, мовила Етель.

Власне. Два дурні, закоренілих у своїй впертості.

Ми не змінимо того, що сталося, Арчі. Зараз усе закінчилося й минуло, і я можу лише сподіватися на те, що ти не будеш себе цим мордувати сильніше, ніж уже змордував. Твій батько був диваком, але не жорстоким і не мстивим, і хоча тобі й довелося з ним нелегко, я впевнена, що він був на твоєму боці.

Звідки ви це знаєте?

Тому, що він не викреслив тебе зі свого заповіту. На мій погляд, ця сума мала бути значно більшою, проте, якщо вірити словам твого батька, тобі нецікаво стати співвласником мережі кількох крамниць побутової техніки. Правда?

Взагалі ніякого бажання.

І однак я впевнена, що йому слід було залишити тобі значно більше, але й сто тисяч доларів непогано, чи не так?

Фергюсон не знав, що їй відповісти, а тому й далі сидів у кріслі й мовчав, відповідаючи на питання Етель хитанням голови, що означало: ні, сто тисяч доларів зовсім не погано, хоча в ту мить він не був певен, хоче він приймати ці гроші чи ні, і тепер, оскільки їм сказати одне одному більше було нічого, Етель і Фергюсон повернулися нагору, звідки він потелефонував вітчимові й повідомив, що він готовий, нехай той забирає його звідси. Коли через п'ятнадцять хвилин перед будинком з'явився Денів автомобіль, Фергюсон потис руки Аллену й Стефанії та попрощався з ними, а коли Етель проводжала його до дверей – сказала синові свого покійного чоловіка, що йому в найближчий тиждень-другий слід чекати дзвінка від адвоката Камінського з приводу його спадщини, і потому Фергюсон і Етель обійнялися на прощання, жорсткі, пристрасні обійми солідарності й ніжності, і пообіцяли віднині не втрачати зв'язку одного з іншим, хай і знали обидва, що цьому ніколи не бувати.

В автівці Фергюсон запалив свій чотирнадцятий за день «Кемел», відчинив вікно і повернувся до Дена. *Як там мати?* Ось було перше, що він спитав, поки вони рухалися до Вудхол-кресент, дивне, однак необхідне питання про ментальний стан його матері по тому, як вона дізналася, що її колишній чоловік і партнер протягом вісімнадцяти років та батько її сина раптово й різко залишив цей світ, оскільки, попри їх зле розлучення та безперервне мовчання, що зависло між ними потому, її ця звістка мала б усе ж таки струснути.

Слово *струснути* все характеризує, відповів Ден. Що пояснює і сльози, я гадаю, і приголомшення, і скорботу. Але то було два дні тому, а тепер вона якось більш-менш із цим упоралася. Сам знаєш, як воно, Арчі. Щойно хтось умирає, починаєш відчувати щодо цієї людини всяке, які би прикrostі не відбувалися між вами в минулому.

Отже, кажеш, з нею все гаразд.

Не хвилюйся. Перед моїм від'їздом вона попросила дізнатися в тебе, чи відомо тобі щонебудь про заповіт твого батька. Мозок у неї знову запрацював, а це свідчить, що сліз більше не буде (*на мить відірвавшись від дороги, аби поглянути на Фергюсона*). Її більше тривожиш ти, ніж вона сама. Як і мене, до речі.

Аніж говорити про змертвіння й збентеження у власному мозку, Фергюсон розповів Денові про сотню тисяч доларів. Він гадав, що шестизначна цифра справить на того враження, проте зазвичай зважений і безтурботний Ден Шнайдерман залишився явно байдужим. Для людини з такими статками, як у Стенлі Фергюсона, сказав він, сто тисяч доларів – заледве мінімум, будь-яка сума, нижча від цієї, була би *образливою*.

І все ж, заперечив Фергюсон, це бісова купа грошей.

Так, погодився Ден, немала гора.

Відтак Фергюсон пояснив, що ще не вирішив, як йому хочеться вчинити зі спадщиною – прийняти гроші для себе чи роздати, – а поки він це обмірковує, йому би хотілося, аби Ден і мати потримали їх у себе, і якщо забажають спрямувати частину їх на щонебудь, поки він не прийняв рішення, то можуть вільно розпоряджатися ними, з його благословенням. Не будь ослон, сказав Ден. Гроші – твої, Арчі. Поклади їх собі на рахунок і витрачай на себе – як тобі захочеться. Твоя війна з батьком уже закінчилася, тобі не треба більше з ним воювати, адже він уже помер.

Може, ти й правий. Та я мушу прийняти це рішення сам, а я його ще не прийняв. Між тим гроші відійдуть вам із матір'ю на зберігання.

Гаразд, давай нам ці гроші. І щойно ми їх отримаємо, найперше, що зроблю, це випишу тобі чек на п'ять тисяч доларів.

Чому п'ять тисяч?

Бо стільки тобі треба, аби прожити на них літо й свій останній рік у коледжі. Раніше було чотири тисячі, а тепер стане п'ять. Ти ж чув про інфляцію, правда? Війна вбиває не лише людей, тепер вона починає вбивати ще й економіку.

Та якщо я вирішу, що не хочу залишати собі ці гроші, то там уже більше не буде ста тисяч – залишиться дев'яносто п'ять.

Через рік – не залишиться. У наші дні відсоток на заощадження – шість. До того часу, як ти закінчиш коледж, дев'яносто п'ять тисяч знову перетворяться на сто. Ось що ми називаємо *невидимими грошима*.

Я й не знав, що ти такий махіатор.

Я не махіатор. Махіатор – це ти, Арчі, проте, якщо не махінуватиму сам, я тебе не наздожену.

Наступним потужним ударом тієї весни стала втрата Селії.

Перша причина: До того часу, як тітка Мілдред витягла Фергюсона з палаючого будинку і знайшла йому новий притулок у Бруклінському коледжі, проминув рік з того часу, як вони із Селією стисли одне одного в обіймах і зважилися на перший поцілунок. Від того поцілунку зародилося кохання, велике кохання, що нині затьмарило собою всі інші кохання з минулого, але того року він також зрозумів, наскільки непросто буває кохати Селію. Залишаючись наодинці з нею, Фергюсон відчував, що вони здебільшого – в гармонії, переважно здатні подолати розлади, що іноді між ними спалахували, тим, що скидали з себе одяг і залазили в ліжку, і низка рясних, похіпливих актів зберігала їх у єдності, навіть якщо вони мали різні погляди на те, як їм жити чи задля чого, за їхніми уявленнями, вони живуть. І Фергюсон, і Селія мали стійкі переконання в тому, що зачіпало їх найбільше, проте це «зачіпало» найчастіше стосувалося того, що Фергюсон готувався до майбутнього в мистецтві, а Селія – до майбутнього в науці, і хоча обидвоє щиро захоплювалися заняттями один одного (Фергюсон не сумнівався,

що Селія тішиться його роботою, а в Селії не виникало сумнівів, що Фергюсона вражає її *коло-сальний академічний розум*), бути один для одного всім у світі повсякчас у них не виходило.

Контраргумент: Між ними тріщина, але не таке вже й широке провалля, аби завадити спробам перекинути через нього міст. Селія читала книги, слухала музику й весело тьопала з Фергюсоном у кіно й на спектаклі, а сам Фергюсон того року вивчав біологію – йому був потрібен ще один курс природничих наук, аби відповідати вимогам успішності, а біологію він вибрав саме через неї – аби оволодіти началами мови, котрою вона розмовляла, і, як він пояснив Селії, щоби глибше поринути в свою книжку, котра, як розуміли обидвоє, може бути написана тільки за умови проникнення в Нойзову царину фізичних тіл, у тканини й кістки недужих і здорових організмів, які його персонаж лікував понад двадцять років медичної практики. Окрім допомоги йому із завданнями до занять з біології, Селія також узяла на себе завдання влаштовувати йому бесіди зі студентами-медиками з Барнарду й Колумбії, з молодими стажерами у госпіталях св. Луки, Ленокс-Гіла та Колумбійській пресвітеріанській лікарні, а також – неоціненну чотиригодинну зустріч з їхнім сімейним лікарем, котрий лікував її з дитинства, Гордоном Едельманом із Нью-Рошелі, невисоким і кремезним, круглогрудим чолов'ягою, котрий спокійно провів Фергюсона курсом історії та щоденної практики своєї професії, ознайомив із драмами, з якими доводилося стикатися за ці роки, і навіть дещо розповів про передчасну смерть брата Селії, пояснивши, що Артї *раніше не виявляв* симптомів аневризми, а отже, його не піддали небезпечній процедурі ангиографії – у 1961 році єдиного методу дослідження живого мозку, на відміну від надійнішої процедури аналізу мозку мертвого, що відбувався під час розтину. *Раніше не виявляв.* Інакше кажучи, тоді ніхто не міг нічого вдіяти, а потім прийшов день, коли судинка тріснула, і слова лікаря змішалися до купи й стали іншими, маючи цілком інше значення: *Більше не являє.*

Через свій роман Фергюсон, крім усього, здійснював похмуру, але необхідну мандрівку літературою самогубства, і, аби від нього не відставати, Селія також прочитала деякі книги, починаючи з філософських, соціологічних та психологічних нарисів і праць Юма, Шопенгауера, Дюркгайма та Менінгера, відтак – численні звіти з далекого минулого й нещодавнього теперішнього, Емпедокл та його міфічний стрибок у полум'я Етни, Сократ (цикута), Марк Антоній (меч), масове самогубство єврейських заворушників у Масаді, опис Плутархом самогубства Катона у «Паралельних життях» (випустив собі нутроці на очах у власного сина, лікаря й слуг), зганьблений юний геній Томас Чатертон (миш'як), російська поетка Марина Цветаєва (повісилася), Гарт Крейн (стрибнув з борту судна в Мексиканську затоку), Джордж Істмен (постріл у серце), Герман Герінг (ціаністий калій) і, найвагоміше з усіх, – перші фрази «Міфу про Сізіфа: «Існує лише одна насправді серйозна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, аби його прожити, – значить відповісти на фундаментальне питання філософії».

Ф: Як гадаєш, Селіє? Має Камю рацію чи ні?

С: Вочевидь, має. Проте, з іншого боку...

Ф: Згоден. Вірогідно, він правий, але необов'язково.

Не все – і не повсякчас, проте більш ніж достатньо, аби спроба вийшла пристойною – можливо, блискучою та довготерміновою, але, на початок навчального року їм і далі було усього лише вісімнадцять і двадцять, і вони успішно поділяли ту думку, що праця первинна, а дозвілля вторинне, і що ніхто з них не має схильності до домашнього життя. Навіть якщо Фергюсонова квартира на Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці мала доволі простору для двох, а не для одного, вони б нізащо не замислилися над тим, аби жити разом – не тому, що були надто молодими для клопотів спільного проживання, а тому, що обидвоє були, власне, одинаками, і потребували тривалих проміжків часу на самоті, щоб займатися кожному своєю роботою. Для Селії це означало її заняття в Барнарді, де вона встигала не лише з природничих наук і математики, а й з усіх своїх предметів, що стабільно відносило її до табору зубріння, знавіс-

нілого, цілодобового зубріння спільно з чотирма іншими дівчатами-зубрилами з Барнаду на їхньому другому році навчання, і мешкала вона у великій похмурій коморі на Західній 111-й вулиці, у помешканні, котре знущально називала Монастирем невгамовної тиші. Для Фергюсона вимоги її роботи були так само суворі: виснажлива подвійна праця – старатися якомога краще навчатися в Бруклінському коледжі й водночас намагатися писати роман, котрий з цієї причини просувався повільно, проте ось що ще було доброго в одержимості Селії – вона була налаштована на одну хвилину з його одержимостями, і кілька разів за той рік, по п'ятницях, суботах і неділях, коли вони будували плани побачитися, а, виявлялося, що у Фергюсона раптово з'явилося натхнення писати книжку, вона не ображалася, якщо він в останню хвилину телефонував їй і відміняв побачення, і тоді казала йому, аби він *ламав далі й писав, скільки душі завгодно*, і щоби *не турбувався*. Ось у чому справа, зміркував він, – у душі товаришкості, що відрізняв її від усіх інших, кого він знав, адже ніколи не виникало жодних сумнівів, що такі дзвінки в останню мить її засмучували, проте її нутро (сила характеру) було досить міцним, аби зробити вигляд, нібито не засмучують.

Друга причина: здебільшого гармонійна зустріч мізків і тіл, коли вони залишалися сам на сам, але варто їм було лише вийти у світ і змішатися з іншими людьми, життя ускладнювалося. Окрім чотирьох дівчат, з якими Селія ділила квартиру, у неї було небагато близьких подруг, можливо – майже зовсім не було близьких друзів, а тому основою їхнього нещасного світського життя слугувало запливання у світ Фергюсона та впливання з нього, а для Селії то був світ здебільшого чужий, світ, який вона намагалася зрозуміти, проте не могла. У неї не виникало проблем зі старшим поколінням, і мати й вітчим Фергюсона ставилися до неї тепло, вона це відчувала, їй сподобалося на тих двох вечерях, куди їх запросили тітка Мілдред і дядько Дон, а от Ноя й Говарда вона цуралася: Ноя тому, що вважала нестерпними його саркастичні, нескінченні дотепи, а Говарда – бо її зачіпала його поштива байдужість щодо неї. Вона досить непогано зійшлася з Емі та дружиною Джима Ненсі, проте дедалі ширше коло поетів і митців, Фергюсонових друзів, їй набридало і так само викликало відразу, а Фергюсон із сумом бачив, якою нещасною виглядала вона кожного разу, коли їм випадало провести вечір з Біллі й Джоанною, котрі були йому вже близькими, наче кровні родичі, цей сум переходив у докори сумління, і роздратування, коли він спостерігав, як вона терпляче висиджує чергову, довжелезну, звивисту розмову про поетів і письменників із Роном, Льїсом чи Енн, а ще менше вона розуміла, чого це її шляхетний Арчі, глибокий мислитель, отримує таке задоволення, переглядаючи разом із Джоан Крофорд, Бо Джейнардом та його друзякою Джеком Елербі, цими хирлявими хлопчачками не від світу цього, котрі іноді цілувалися в темряві балкону і ніколи не припиняли своє хихотіння, вони всі взагалі забагато сміються, сказала вона, жоден представник цієї публіки ніколи не відноситься ні до чого серйозно, вони нечупари, баламути, занедбані недоноски без жодної мети в житті, окрім того, як вештатися околицями життя й творити мистецтво, на яке нікому не хочеться дивитися, та й ніхто не бажає купувати, і так, визнавав Фергюсон, можливо, це правда, так воно і є, але ж вони – його хлопчики й дівчатка, його доблесні, не озлоблені побратими-вигнанці, і оскільки ніхто з них як слід не вписується в цей світ, вибух реготу час від часу лише свідчить про те, що за таких обставин вони роблять усе можливе.

Контраргумент: До початку нового року (1968-го) Фергюсон усвідомив, що більше не може піддавати Селію спілкуванню зі своїми ганебними товаришами, бо дехто з них – відверті гомосексуалісти, дехто – наркомани й пияки, декотрі – емоційно нестабільні каліки під наглядом психіатра, і навіть якщо декотрі з них – задовільно одружені одне з одним батьки малих дітей, як би він не намагався ввести її в це невеличке товариство звихнених мономанів, вона завше цьому опиратиметься, і замість того, щоб і надалі карати її за небажання супроводжувати його в пошуках товариства інших, він краще звільнить її від зобов'язання бути з кимось іншим, якщо цей інший їй неприємний. Він знав, що це крок не в той бік, і якщо відітнути її

від цієї частини свого життя, між ними виникне постійна прірва, та він боявся втратити Селію, а як іще її втримати, якщо не звільнити від таких-от нещасних вечорів з його друзями?

Наступного разу, коли вона залишилася в нього ночувати, він учепився за її слова, а потому щосили делікатно розвинув цю тему. Вони лежали в ліжку, палили одну «Кемел» на двох по дуже задовільній годині під простирадлами й пуховою ковдрою на них, розмовляли про щось незначне, а може, й не розмовляли зовсім (цього він не пам'ятав), можливо, просто дивилися одне на одного, як були схильні робити в такі моменти, кожен насичений іншим і, однак, розтягує цю мить, пестячи оголену шкіру іншого, туди й сюди, жодних слів, окрім того, що Фергюсон розповідає їй, яка ж вона прекрасна – якщо він і справді стільки говорив, – але він пам'ятав, що очі Селії були заплющені, і вона мурчала щось собі під ніс, тихий і м'який немелодійний звук, схожий на муркотіння, розм'якла, довгонога й довгорука жінка-пантера Селія ніжилася на боці й хрипко шепотіла йому, обожною, коли ми так, Арчі. Ми удвох, разом на нашому острові, а зовні хлюпочуть хвилі міста.

Я також, мовив Фергюсон. Тому я й пропоную мораторій, заборону на будь-які контакти із зовнішнім світом.

Хочеш сказати, що нам слід запертися в цій кімнаті й ніколи не виходити назовні?

Ні, виходити можна. Але лише удвох. І більше не бігати з іншими людьми.

Мене це влаштовує. Що мені до інших людей?

Є лише одна проблемка. (*Пауза, щоб затягтися сигаретою й обдумати те, як це сказати, аби її не засмутити.*) Нам доведеться бачитися трохи рідше.

А це чому?

Тому що ті люди, яких ти не сприймаєш, – не ті, яких не сприймаю я.

А про яких людей ми говоримо?

Про тих, котрих я нав'язую тобі. Біллі Бест, Говард Смол, Ной Маркс, Бо Джейнард – уся ця банда неприйнятних.

Я не проти них, Арчі.

Може, й ні, але ти й не за них, і не розумію, задля чого тобі з ними й надалі миритися.

Ти це кажеш для мене чи для себе?

Для нас обох. Я просто не можу бачити, як ти поринаєш у ці свої відрази.

Я знаю, ти намагаєшся бути милим, але ти вважаєш мене недоумком, правда? Закомплексованою, буржуазною дурепою.

Саме так. Дівчина з суцільними п'ятірками і запрошенням повернутися до Вудз-холу на літо неодмінно має бути недоумкуватою дурепою.

Але ж вони твої друзі. Я не хочу тебе підводити.

Вони мої друзі, проте ніде не сказано, що вони мусять бути й твоїми друзями.

Це якось сумно, не так?

Та не дуже. Це просто новий розклад, от і все.

Я говорю про *рідше*, про те, що нам доведеться менше бачитися разом.

Якщо якість цього «менше» – вища, ніж у того «більше», що в нас із тобою зараз, то це «менше» компенсуватиме ті знудьговані години, які я потратив, спостерігаючи за твоїми стражданнями поруч із тими людьми, і «менше» в підсумку здолає «більше», і «менше» насправді й *стане* «більше».

Вони звикли до нового ритму: лише вихідні, два кінці дня, вечори й ночі у вихідні, або п'ятниця й субота, або ж п'ятниця й неділя, або субота й неділя, за винятком тих нечастих п'ятниць, субот чи неділь, коли Фергюсон телефонував, аби скасувати побачення в останню хвилину, що давало йому свободу взаємодіяти з одним чи більше неприйнятних – у той вечір на вихідних, котрий він не ділив із Селією, не кажучи вже про буденні вечори, якщо його не завантажували домашньою роботою для вищу, приблизно один вечір із чотирьох, коли він вечеряв із Біллі й Джоанною в них удома далі по вулиці, і вони розмовляли про письменників,

політику, фільми, митців і спорт, а самі почергово тримали на руках однорічну Моллі і гралися з нею, старший брат Біллі Бест, котрий повірив у Фергюсона найпершим з усіх інших і був його єдиним другом-прозаїком в акваріумі поетів, де він зараз плавав, лише він один міг доганяти аргументи Фергюсона щодо того, чому Фланері О'Конор і Грейс Пейлі – стилісти більш зухвали й винахідливі, аніж Беллоу, Апдайк чи будь-який інший американець, за винятком хіба що Болдвіна, і от у такий спосіб Фергюсон спромігся не втратити зв'язку з Бестами, Ноем, Говардом, трійцею «Метушні» чи з будь-ким із необхідних, хто утримував його в цьому світі на якорі. Так, було якось сумно, як висловилася Селія, проте через місяць, а відтак і по другому місяцеві нового розкладу він відчув, що в них це виходить краще, дихання стало вже не таким переривчастим, оскільки вже не треба було миритися з численними побічними подразниками, і все ж Фергюсон розумів, що попереду в них дуже багато праці, що дрібна проблема, яку він вирішив, – дрібниця проти більшої перешкоди: він занадто ховає себе від неї, і якщо не знайде в собі сил відкритися Селії й розповісти їй усе, що має розповісти про себе, то рано чи пізно знищить їхнє майбутнє і в підсумку опиниться біля розбитого корита.

Третя причина: Можна посперечатися, що всі їхні стосунки будувалися на хибній передумові. Не те, щоби Фергюсон брехав Селії, проте він уперто приховував від неї правду щодо пріоритету смерті Арті у формулі «кохання-дорівнює-божій-справедливості», і хоча відчував, начебто минулої весни значною мірою подолав цю проблему грою у м'яча в Ріверсайд-парку, котра вилілася в ігри з Селією у віфлбол на все літо, і у Вудз-холі, і на фермі у Вермонті, особливо тими похмурими тижнями перед його процесом, коли святкові, смішліві ігри на якийсь час відволікали його від думок про час розплати в суді, та однак ані слова не сказав їй про це. Божевільна шестирічна одержимість дійшла кінця, проте якщо він тепер і зміцнів чи хоча б частково повернув собі душевне здоров'я, то чому ж не наважився сказати Селії про самозречення, якому піддав себе як данину своєму мертвому двійникові А. Ф.? Тому що йому було лячно. Тому що він боявся, що вона вважатиме його параноїком і не схоче більше мати з ним нічого спільного.

Гірше того, ще існувала нездатність розповісти їй про його *стан*, відкрити секрет його аномального народження – потомства віслюка й кобили, галасливого ішака, котрий уночі влітку 1946 року покритив симпатичну лошицю в нью-джерсійській стайні та зачав мула, Мула Фергюсона, Здатного Говорити, який став істотою, не здатним відтворити жодного нащадка, а через це потрапляв до категорії генетичних порожняків, і настільки вбивчою була для Фергюсона ця правда, так вона шкодила фаллічним визначеностям його чоловічого «я», що він так і не зміг змусити себе поділитися цим із Селією, а це означало, що він дозволяв їй проходити через не обов'язкові процедури із запобігання вагітності кожного разу, коли вони лягали разом у ліжку, і жодного разу не повідомив їй, що немає сенсу вставляти діафрагму, тому що від занять коханням із ним їй гарантовано не слід турбуватися щодо вагітності.

Непростимий промах. Боягузтво в таких великих масштабах, що воно перетворило його на особу, якою він запрягся ніколи не ставати безчесним.

Контраргумент: Такого не було. У Фергюсоновій голові, однак, імовірність того, що діагноз доктора Бройлера хибний, продовжувала плекати його надії. Доки і якщо тільки він не проконсультується з іншим лікарем, непростиме й надалі залишатиметься непростимим, оскільки завше існувала найменша ймовірність, що протизачаточні засоби необхідні, а він не хотів, аби Селія знала ганебну правду про його стан, аж доки він сам не буде на всі сто відсотків у цьому впевненим. Йому всього лише потрібно було відвідати іншого лікаря й знову перевіритися, – але піти він надто боявся, надто боявся про все дізнатися і тому весь час відкладав.

Висновок: По двох з половиною тижнях після смерті батька, коли пожежа поточного моменту поширила своє полум'я і на студмістечко Колумбії, Селія надягла на руку зелену пов'язку та рушила допомагати спільній справі – готувала сандвічі для студентів, що захопили будівлю, стала однією з кількох десятків волонтерів у Кулінарній Бригаді Ферріс-Бут-холу. Не

червону пов'язку активістів, а зелену пов'язку тих, хто співчуває й підтримує, зважена позиція тих, хто не бере участі в політиці студмістечка, а всю свою енергію спрямовує на підготовку до занять, але Селія мала власні політичні переконання, і хай навіть не була створена для дій на лінії фронту – для будівництва барикад і загарбання університетських корпусів, – ці переконання були достатньо стійкі, аби помістити її на бік студентів, що виступили проти адміністрації, які б сумніви не терзали її душу щодо студентської тактики, і скільки б не пересмикувало її, коли вона чула скандування сотні чи п'ятьох сотень голосів: *До стінки.... твою матю!* З погляду Фергюсона, Селія діяла згідно з фундаментальним принципом Білля про права Федермана, тим самим пориванням, що і її подвиг – покласти долар перед старим в автоматі, коли їй було шістнадцять, і тепер, коли їй виповнилося дев'ятнадцять, нічого не змінилося. Увечері двадцять третього вона потелефонувала Фергюсонові додому, і той, поки слухав її опис подій того дня в Колумбії – полуденний мітинг біля Сонячного годинника посеред студмістечка, напад на будівництво спортзалу у Морнінгсайд-парку, а відтак захоплення Гамільтон-хола коаліцією СДС та САТ, білі й чорношкірі студенти працювали пліч-о-пліч і в злагоді заради закриття університету, – почав сміятися, частково від несподіванки, як він собі уявляв, проте головним чином – від щастя. Коли повісив слухавку – зрозумів, що це перший добрий сміх, який він видав з того вечора, коли зняв ту саму слухавку і порозмовляв з Алленом Блюменталем.

О першій дня у п'ятницю (двадцять шостого) він вирішив аж до кінця того дня припинити роботу над романом і попрямував через усе місто подивитися, що відбувається в Колумбії. Телефонувати Селії було надто пізно – вона, поза сумнівом, разом зі своїми побратимами готує сандвічі у Кулінарній Кімнаті Ферріс-Бут-холу, проте знайти там її неважко, і коли йому вдасться відірвати її від тарілок з шинкою, болонською ковбасою та пакунками вже нарізаного хліба, вони зможуть разом погуляти студмістечком і подивитися, що там відбувається. Поки міський автобус їхав по Медісон-авеню, Фергюсон захопився тією ж розмовою, яку, схоже, починав із самим собою кожного разу, коли їхав на Морнінгсайд-Хайтс. А що було б, якби він поступив до Колумбії, а не до Принстону? І якщо б він пішов туди, наскільки відрізнялося б його життя від того, яким він живе зараз? По-перше – ніякого Бруклінського коледжу. По-друге – ніякої Східної Вісімдесят дев'ятої вулиці. У яких-небудь іще – не застав би він діда за зйомками порнографічного фільму. Ніяких десяти тисяч доларів, ніякого Нейгла і жодного Говарда Смола – а це означало б, що й ніякої бійки у вермонтському барі, ніякого суду, жодного чудесного порятунку тіткою Мілдред, жодних уявних тенісних матчів – і жодного роману між Говардом та Емі, котрий перетворився на бурхливий зв'язок, що не свідчив ні про які ознаки охолодження ні в якому найближчому майбутньому. Проте – ті ж самі три книжки у видавництві *Gizmo Press*, хоча друга й третя були б дещо відмінними. І ті ж самі ролі для Мері Доноґ'ю, Еві Монро та Селії. Та якщо б він поступив до Колумбії, то сидів би зараз в одному із захоплених корпусів разом із іншими бунтівними студентами – або ж життя посадило б його у той самий міський автобус, що мчить зараз уздовж північного краю Центрального парку на шляху до Морнінгсайд-Хайтс?

Після двадцять третього ситуація змінилася. Чорно-білий альянс розвалився, однак студенти захопили ще чотири будівлі, і голова СДС, визнаний очільник повстання, виявився одним зі старих шкільних друзів Фергюсона, Марком Руддом. Так, і Майк Лоуб у цьому також брав участь – колишній мучитель Емі, отже – колишній Фергюсонів друг, – проте, якщо вірити тому, що почула Селія, Лоуб був просто одним із членів СДС, хто брав участь у зборах у Корпусі математики, а от Рудд був ініціатором, головним представником СДС та верховним зачинателем, а вони з Фергюсоном завше були в злагоді, сиділи поруч на багатьох заняттях з англійської, французької мови та історії, відвідували спарені побачення зі своїми майже ідентично названими подругами, Даною та Діаною, і разом якимось прогуляли заняття, зірвавшись до Нью-Йорку, де відвідали Біржу на Волл-стріт, аби побачити *капіталізм у дії*, і до чого доречно

й кумедно було те, що Марк, який навчив його водити авто зі стандартною передачею навесні їх молодшого курсу, що дозволило Фергюсонові керувати фургоном «шеві» Арні Фрезера і ще одне літо працювати перевізником великих, важких вантажів, зараз очолював студентський бунт, а його портрети щодня друкувалися в пресі.

Сталося так, що до Колумбії того дня Фергюсон не зовсім дістався. Міський автобус номер 4 ішов з Іст-сайду до Вест-сайду по 110-й вулиці, відомій також як Катедрал-парквей у кварталах між Західною Центрального парку та Ріверсайд-драйвом, і коли автобус дістався перехрестя Бродвея і 110-ї вулиці, Фергюсон вистрибнув і рушив пішки на північ до студмістечка на 116-й вулиці, але, щоб дістатися туди, йому спершу треба було проминути той квартал, де мешкала Селія, на Західній 111-й між Бродвеєм та Амстердам, і, як не дивно, проминаючи 111-у і прямуючи до наступного перехрестя, він раптом помітив саму Селію, Селію у широкій синій спідниці й рожевій блузці, дець за півквартала попереду, яка теж прямувала на північ, поза сумнівом – на шляху до Кулінарної Кімнати у Ферріс-Бут-холі. Те, що Селія була не одна, його не стривожило, хай навіть із нею поруч ішла не якась із її сусідок по кімнаті в Барнарді, а йшов чоловік, у цьому випадку двадцятидвохрічний хлопець на ймення Річард Смолен, в котрому Фергюсон пізнав одного зі студентів-медиків з Колумбії, з яким він розмовляв ще в жовтні, коли Селія влаштувала йому співбесіди, аби допомогти в написанні його роману, а оскільки Смолен був із Нью-Рошелі та грав у бейсбол і баскетбол в одних командах з Арті в дитинстві, Селія знала його все життя, так чого б це Фергюсонові відчувати навіть найменшу заздрість чи небезпеку при виявленні того, що Селія йде містом на північ зі старим знайомим? Він прискорив кроки, аби наздогнати їх. Проте не встиг наблизитися на відстань вигуку, як Селія та Річард Смолен зупинилися посеред тротуару, обійнялися й почали цілуватися. То був пристрасний поцілунок, тривалий, похитливий поцілунок чистого й нестримного бажання, і наскільки Фергюсон, що стояв на тротуарі всього за якихось двадцять кроків від того місця, де вони обіймалися, міг судити, то був поцілунок закоханих.

Якщо це було кохання, припустити можна було лише одне: вони щойно вийшли з помешкання Селії, де проводили останні невідомо скільки годин, качаючись по ліжку Селії, і тепер, знову натягнувши весь одяг, рухалися назад на північ до Колумбії, аби готувати сандвічі для студентів у захоплених тими корпусами, залишкове світіння їхнього блаженства похиття палало ще так яскраво, що вони не могли утримати при собі руки, мацали одне одного, і їм хотілося ще й ще.

Фергюсон розвернувся і пішов на північ.

Епілог: Він вирішив не телефонувати, а вона подзвонила йому лише в понеділок – розповісти йому про Смолена (що для нього було вже не новиною) і повідомити, що між ними усе закінчено. Мовчазні вихідні, протягом котрих він дійшов висновку, що в цьому лихові винен винятково він сам, а Смолен – не стільки причина його неприємностей, скільки їх симптом, і тому, що він з нею повівся нечесно з самого початку, то й заслуговував на те, щоб його полишили. Селія-прекрасна. Селія і множинне марення про те, аби торкнутися Селії і скласти її тіло у своє власне. Але сексу тут було недостатньо. Здавалося неймовірним дійти до цієї думки, проте сексу мало, та й майже все інше в них було не так. Він захотів кохати її, але то було не кохання, а якийсь різновид огидної й непростої дурні, тому хай іде зі своїм гарненьким хлопчиком-медиком, сказав він собі, хай звалює зі своїм майбутнім фахівцем із сердечних захворювань та нинішнім другом сердечним назад у вихор Колумбії, оскільки полум'я там і досі ширилося, а Фергюсонові настав час відпустити її вихор від себе, і нехай без нього іде з його життя на своє наступне місце.

У подальшому більше ніхто з головних героїв «Історії Фергюсона» не падав за мертво на тенісних кортах чи деінде, і ніяких кохань більше не знаходилося, не втрачалося і навіть не розглядалося. Повільне, змуджене літо з його романом – він почав писати другий з двох

частин, майже на весь день запираючись у себе в квартирі-студії, а увечері ні з ким не бачився, крім Біллі й Джоанни та Ноя, котрий зараз був у місті, працював актором у своєму першому професійному фільмі, проте Ной був зайнятий, і виснажений, і йому на Фергюсона майже не вистачало часу, хіба що на вихідних. Усі інші розбіглися – жили на природі в сімейних бунгало або орендували хижки на півночі штату Нью-Йорк і в Новій Англії, або ж прокладали низькобюджетну стежину різними містами й місцевостями в Західній Європі. Як завше, Говард жив на фермі у своїх вермонтських дядька й тітки, тільки цього разу з ним була Емі, і вони вдвох вже обговорювали плани на життя після коледжу, яке розпочнеться всього за рік, і, гадаючи, що Говард спроможеться уникнути призову, обидва подумували про аспірантуру: Говард з філософії, а Емі з історії Америки, а ідеальним вибором була б Колумбія, де вони могли б оселитися разом у помешканні в Морнінгсайд-Хайтс і стати городянами Нью-Йорка. Знову й знову Говард та Емі прохали Фергюсона приїхати до них у Вермонт, але кожного разу Фергюсон знаходив привід, аби не вирушати в ці мандри. Вермонт для нього населений привидами, казав Фергюсон, і він досі не знає, чи готовий повернутися туди, або ж він надто поринув у свій роман, аби помислити про виїзд з Нью-Йорка, або ж його скосила літня застуда і він не здатен нікуди їхати, та навіть проказуючи все це (що частково було правдою), він розумів: більша правда тепер полягає в тому, що тепер, коли він втратив Селію, у нього в думках знову постала Емі, вічно втрачена і кохана Емі, котра його ніколи не хотіла й ніколи не захоче, а вписуватися у пейзаж її щастя з його неофіційним зятем – це значно більше того, з чим він міг би зараз упоратися. Не те щоб того літа він перестав думати про Селію, але та приходила йому в голову рідше, ніж він гадав, і коли перший спекотний місяць перетік у другий спекотний місяць, Фергюсон уже відчував мало не радість від того, що вони вже не разом, начебто чари зруйнувалися, і він повернувся до себе самого, а не до якогось вигаданого чи хибного видіння себе, попри те, що в літній спекоті з ним знову був Артї, смерть Артї та смерть його батька – ті спогади, на котрих він найбільше зациклювався, поки сидів у розжареній кімнатці й кровоточив словами своєї книги на папір, а щойно питання про його спадкоємство в кінці квітня цілковито владналося (не звичайна спадщина, як з'ясувалося, а кошти від полісу страхування життя, що скасовувало необхідність сплачувати які б там не було податки на спадщину), він узяв у Дена п'ять тисяч доларів і тепер із нездоровим подивом спостерігав, як із плином місяців дев'яносто п'ять тисяч повільно повзуть назад до початкових ста тисяч. Невидимі гроші, казав тоді Ден. Фергюсон називав їх *примарними грошима*.

Він писав книгу про смерть, і траплялися дні, коли він відчував, начебто книга намагається його вбити. Кожна фраза давалася зі звитягою, кожне слово в кожному реченні могло бути іншим, і, як з усім іншим, що він написав за останні три роки, він викидав приблизно чотири сторінки на кожну, котру залишав. І все ж, попри все це, у нього до початку літа нагромадилося сто двадцять дві незакінчених сторінки, і половина історії була вже позаду. Епідемія самогубств, яка не вшухає вже цілих три місяці, протягом яких місто Р. поховало двадцять одну свою дитину, тривожне число для провінційного містечка з населенням дев'яносто чотири тисячі мешканців, і доктор Нойз – у гущі епідемії, з самого початку, працює з двома десятками колег-лікарів, десятком психіатрів і майже тридцятьма католицькими й протестантськими священниками, аби відвернути наступне самогубство, та, попри їхні напружені колективні зусилля, котрі потребують тривалих бесід і консультацій з усіма молодими людьми в місті, що б вони не робили, нічого не допомагає, і тепер уже лікар починає сумніватися, чи не продовжують це лихо усі ті незлічені години, витрачені ними на роботу, замість того, щоб із ним покінчити, чи не живить усе це біду замість того, аби усунути її, те, що ця біда з кожним місяцем окреслюється все точніше й висувається на все загальний огляд, тим самим спокушуючи нестійких тікати від власних лих у той спосіб, про який раніше вони самі могли й не замислюватися, а тому діти міста Р. і надалі вбиватимуть себе, як і раніше, і помалу, поступово незламний доктор Нойз доходить краю. Ось на цьому місці Фергюсон перервався на складання іспитів і в червні

написав семестрову курсову роботу, а в перші тижні літа, намагаючи шлях назад до сюжету, вже знав, чим закінчиться історія, та, яку б користь не давало таке розуміння, знати не означає робити, і дістатися кінця мало що важило б, якщо він не спроможеться зробити це правильно. Труднощі, що постали перед молоддю в місті Нойза, – одночасно вічні й однохвилинні, поєднання біологічної долі та непередбачених історичних фактів. Підліткові шквали перших кохань і зруйновані кохання, повсякденний страх, що стадо виключить тебе зі свого числа, боязнь вагітності, травма реальної вагітності й передчасного материнства, захвати надмірностей (надто швидко їздити, забагато пити), внутрішня спустошеність, зневага до родичів, до дорослих, до всякого авторитету, меланхолія, самотність і біль світу (*Weltschmerz*), що тисне на серце, хоча зовні вони можуть бути залиті сонячним світлом, – старі, довіку нескінченні муки молодості, проте для тих, хто ризикує найбільше, для сімнадцяти- і вісімнадцятирічних хлопчиків тяжіє ще й загроза В'єтнаму, щойно вони закінчать школу, безумовна реальність американського сьогодення, бо дуже небагато випускників середніх шкіл підуть до коледжу з міста Р., де мешкають переважно «сині комірці», де закінчення середньої школи означає початок дорослого життя, і тепер, коли додому прислали шістдесят чотири труни, що містять останки загиблих солдатів США, котрі поховали на місцевих кладовищах за останні три роки, тепер, коли старші брати тих хлопчаків, позбувшись кінцівок та очей, опинилися в палатах найближчого госпіталю для ветеранів у місті В., патріотичний запал, що охопив Р. улітку 1965-го, до весни 1968-го перетворився на відразу й жах, а війна, що її вів американський уряд в іншому кінці світу, перестала бути війною, в котрій хто-небудь із цих хлопчаків захотів би воювати. Помирати ні за що, як це сталося з їхніми братами, їхніми кузенами, з братами їхніх друзів, – здавалося, це глузування з принципів самого життя, і навіть вони народилися на світ, питають вони себе, і що роблять на цій землі, якщо покликані лише віддати своє життя ні за що, не встигнуть ще до ладу почати життя? Дехто калічить себе, відстрілюючи собі пальці на руках і ногах, аби не пройти армійський медогляд, інші ж вибирають не такий кривавий вихід – отруїтися газом у автівках з двигуном, що працює вхолосту, в зачинених гаражах своїх батьків, і значно частіше, аніж ні, якщо у хлопчаків є подруга, вони всядуться в таку автівку разом, обійнявшись, а випари повільно зроблять свою справу. Попервах ці безглузді смерті викликають у Нойза відразу, і він робить усе можливе, аби їх припинити, та з часом його думки починають рухатися в іншому напрямі, і на четвертий чи на п'ятий місяць він сам заражується цією інфекцією. Ось що Фергюсон планував зробити з історією далі – рушити услід за різними кроками Нойза, котрі в кінці книги приведуть його до самогубства: найглибше співчуття, що розвинеться в ньому до підопічних молодих людей, бесіди з понад двомастами п'ятьдесятьма хлопчиками й дівчатками, котрі переконують його в тому, що все місто переживає не медичну, а духовну кризу, що питання тут – не смерть чи потяг до смерті, а втрата надії на майбутнє, і щойно Нойз усвідомить, що всі вони живуть у світі без надії, Фергюсон планував звести його з однією з тих молодих осіб, кого Нойз консулював останніми місяцями, – з сімнадцятилітньою дівчиною на ймення Лілі Макнамара, чий брат-близнюк Гарольд уже покінчив із собою, а більше не одружений і бездітний доктор Нойз візьме Лілі до себе пожити тиждень чи й місяць, або ж півроку, і спробує відмовити просту, вперту, мовчазну дівчину від думок про смерть. Таким буде його останній рубіж оборони, останнє зусилля відштовхнути власне бажання скоритися, і коли йому не вдасться повернути її назад до життя, він рушить услід за нею до гаражу, зачинить двері й вікна, і відтак сяде разом із Лілі в авто і поверне ключа в замку запалювання...

Сімдесят чотири повільно написаних і переписаних сторінки від середини червня до середини вересня, а два тижні потому, як він знову почав їздити до Брукліна й назад, видавництво «Метушня» видало зібрання його творів. Після такого важкого літа «Прелюдії» вис-трибнули з-під землі так само несподівано, як і перший крокус ранньої весни. Пурпуровий спалах, що вирвався з-під грязюки й почорнілого сніга на промерзлій землі, прекрасний спис кольору в безбарвному до того світі, адже обкладинка «Прелюдій» і справді мала пурпуровий

колір, той відтінок пурпуру, що називається рожевувато-ліловим, той колір, котрий Фергюсон із Роном вибрали з-поміж численних відтінків, доступних їм, типографська обкладинка строгого дизайну з його прізвищем і назвою, набраними чорним, в тонкому білому прямокутнику, легкий уклін у бік палітурок «Галлімара» у Франції, елегантних, таких вишуканих, як вважав Фергюсон, і, вперше взявши примірник книжки в руки, він пережив щось таке, до чого не був готовий: бурю захвату. Не зовсім відмінного від того, який відчув, вигравши стипендію Волта Вітмена, усвідомив він, але от із якою різницею: стипендію в нього забрали, а от книжка назавше залишиться в нього, навіть якщо прочитають її десь так сімнадцять осіб.

Були рецензії. Уперше в його житті Фергюсона голубили й лупцювали прилюдно, тринадцять разів за останні чотири місяці, за його підрахунками, – довгі, середні й короткі відгуки в газетах, журналах і літературних шокквартильних, п'ять задовільних поцілунків узасос, дружній ляпанець по спині, три удари в морду, один раз коліном по яйцях, одна страта розстрільною командою, і ще двоє стиснули плечима. Фергюсон був і генієм, і водночас ідіотом, був вундеркіндом і бундючним телепнем, як найкращим з того, що відбулося цього року, так і найгіршим з того, що відбулося цього року, як особою, що кипить талантами, так і цілковитою бездарністю. Нічого не змінилося після катавасії Хенка й Франка з місіс Болдвін та їхнього протистояння з тіткою Мілдред і дядьком Доном півстоліття тому, тяжіння й відштовхування позитивного й негативного, нескінченне протистояння в одіозних пересудах, проте, як би він не намагався ігнорувати і добре й погане, що казали про нього, Фергюсонові доводилося визнати, що покуси все одно жальть довше, ніж зберігаються, не зношуючися, поцілунки, що важче забувати нападки на нього як на «знавіснілого, розперезаного хіпі, котрий не вірить у літературу і прагне її знищити», ніж пам'ятати, що його хвалять як «кмітливого новачка в районі». До біса, сказав він собі, запихаючи рецензії в нижній ящик письмового столу. Якщо він коли-небудь і вирішить опублікувати ще одну книжку, то заліпить собі вуха свічним воском, на очі надягне пов'язку, тіло прив'яже до щогли корабля і лише по цьому вийде в море під час шторму, аби сирени вже не могли до нього докричатися.

Незабаром після виходу книги повернулася Мері Доног'ю. Селії до того часу вже не було понад п'ять місяців, і самотній, спраглий сексу Фергюсон був більш ніж зацікавлений почути від Джоанни, що її сестра нещодавно розірвала стосунки зі своїм кавалером останніх півтора років, і якщо Фергюсон має якесь бажання знову побачитися з Мері, Джоанна буде більше ніж щаслива запросити їх обох на вечерю якось увечері в наступні дні або тижні. Мері вже вистачило Мічігану, і вона повернулася до Нью-Йорку вивчати право в Нью-Йоркському університеті, на п'ятнадцять чи двадцять фунтів схудла, за словами Джоанни, і та тепер питає в нього, позаяк Мері спитала її, і тому, якщо Фергюсон не проти, то, схоже, й Мері також не проти, тому так воно й вийшло, що Фергюсон і Мері знову почали зустрічатися, тобто знову разом спати, як колись давно, влітку 1966 року, і ні, то не було кохання, коханням це ніколи не стане, проте в якомусь сенсі це було навіть краще від кохання, дружба, дружба чиста і проста, з величезними обсягами захвату з обох сторін, і до другого місяця їхнього другого роману Фергюсон почав настільки глибоко довіряти Мері, що саме на неї вирішив скинути тягар, що обтяжував його із Селією, вперше висповідався з приводу Артї, бейсбола й ганебної марноти з діафрагмами, розповівши їй, що ніколи не насмілювався повідати кому-небудь іншому і, коли закінчив цю жалюгідну історію мовчання й обману, відвернувся від Мері, вперся поглядом у стіну і мовив: Що зі мною не так?

Те, що ти молодий, відповіла Мері. Це єдине, що з тобою взагалі не так. Ти був молодим і плекав думки нерозвинутого юнака з великим серцем і надміру розвинутим юнацьким максималізмом. Тепер ти вже не настільки юний і перестав так думати.

Оце й усе?

Усе. Крім ще одного, що не має жодного відношення до молодості. Треба було їй сказати, Арчі. А те, що ти зробив, було... як би мені висловитися, аби не вразити твої почуття?

Гідне осуду.

Так, саме так воно й називається. Гідне осуду.

Я хотів на ній одружитися, чи, принаймні, гадав, що хочу, і якби я їй сказав, що в нас ніколи не могло бути дітей, вона б, імовірно, мене відкинула.

І все ж таки. Не сказати їй про це було неправильним.

Ну от тобі я ж сказав, правда?

Зі мною все інакше.

Он як? І чому ж це?

Тому, що ти не хочеш на мені одружуватися.

Хто знає, хочу я чи ні? Хто знає, хочеш цього ти чи ні? Хто взагалі хоча що-небудь знає?

Мері розсміялася.

Принаймні, ти можеш більше не сидіти на Пігулці, вів далі Фергюсон.

Знаєш, ти не єдиний чоловік у Нью-Йорку. Припустимо, я вийду на вулицю якось увечері, наштовхнуся на Сеньйора Маніфіко і він зведе мене з глузду?

Просто не розповідай мені про таке, більше ні про що не прошу.

А між тим, Арчі, тобі слід звернутись до іншого лікаря – щоб уже напевне.

Я знаю, відповів Фергюсон, знаю, що слід, і я піду, як-небудь днями, звичайно, піду, як-небудь днями, чесно.

Тисяча дев'ятсот шістдесят дев'ятий був роком сімох загадок, вісьмох бомб, чотирнадцяти відмов, двох зламаних кісток, номера двісті шістдесят три та одного жарту, що змінив усе життя.

1) Чотири дні потому, як Річарда Ніксона поставили тридцять сьомим президентом Сполучених Штатів, Фергюсон написав останню фразу «Столиці руїн». Чорновик було закінчено, перший варіант, на котрий пішло стільки праці, що пережив до того часу стільки виправлень, що його можна було вважати, напевно, дев'ятим чи десятим варіантом, та Фергюсон і далі був незадоволений рукописом, не цілком задоволений, у всякому разі, у передчутті ще великого обсягу роботи попереду, доки текст можна буде оголосити закінченим, тому він не випускав книги з рук ще чотири місяці, щось підкручував, полірував, вирізав і додавав, замінював слова й відточував фрази, і коли на початку червня сів переписувати останню, остаточну версію, в Бруклінському коледжі в нього настала саме середина випускних іспитів, і Фергюсон був майже готовий його закінчити.

Фергюсон знав лише одного видавця – лише одного, в котрого він хотів друкуватися, і тепер, коли він завершив роман, як приємно було вручити рукопис друзям у видавництві «Метушня», котрі знову й знову казали йому, що будуть і надалі – *довіку* – друкувати його твори. Проте за останні кілька місяців дещо змінилося, і молода компанія, досі на етапі свого розвитку, яка з моменту свого народження, влітку 1967 року випустила дванадцять книжок, опинилася на грані вимирання. Тріксі Давенпорт, єдиний спонсор малого, проте зовсім не невидимого видавництва, до того двічі побувавши в шлюбі, у квітні вийшла заміж утретє, а її новий чоловік Віктор Кранц, який, схоже, нічим не займався, крім управління капіталовкладеннями Тріксі, мистецтва не любив (якщо не брати до уваги те, що продукувалося покійними митцями на кшталт Мондріана й Кандінського), і він порадив ангелові «Метушні» припинити розбазарювання грошей на такі «безглузді підприємства», як видавництво «Метушня». Отак вилку з розетки й висмикнули. Всі угоди на майбутні книги скасували, накладі, ще не надіслані в книжкові крамниці та на склади гуртовикам, підлягали списанню в залишки, а ті, що не списувалися, – здачі в макулатуру. За дев'ять місяців з дати виходу «Прелюдій» було продано в кількості 806 примірників. Може, це й небагато, та за мірками «Метушні» – показник пристойний, четвертий у списку бестселер після книжки еротичних віршів Енн (1486), «Розбитих голів» Біллі (1141) та пікантних щоденників Бо про життя гомиків у центрі міста

після настання темряви (966). У кінці травня Фергюсон придбав сотню власних книжок по два долари за штуку, склав коробки в цоколі дому на Вудхол-кресент, а відтак того ж вечора повернувся до Нью-Йорка на людну вечірку в Біллі, де всі, хто працював у видавництві «Метушня» чи друкувалися в них, разом зі своїми дружинами, чоловіками, подругами та друзями зібралися проклинати ім'я Віктора Кранца й напиватися. Ще сумнішим став той факт, що, позаяк Джоанна знову завагітніла, а Біллі працював перевізником меблів, аби принести в дім побільше грошей, настала неминуча мить, коли Біллі здерся на стілець посеред вечірки та оголосив кінець видавництву «Метушня», та хоча б, додав п'яний Біллі, горлаючи так, що на шиї в нього здулися жили, принаймні я маю намір почекати, доки не надрукую всі свої книги й брошури, котрі обіцяв, адже *Я Людина, Що виконує Свої Обіцянки!* – в'їдлива репліка на адресу штепселя, висмикнутого з «Метушні», – і всі заплодували йому і почали хвалити Біллі як *людину свого слова*, а Джоанна стояла з ним поруч, і сльози котилися по її щоках, і потому Мері вийняла носовичок і почала витирати Джоанні сльози, а Фергюсон, що стояв поблизу й уважно спостерігав за подіями, любив Мері за це. За порадою Біллі Фергюсон знайшов собі літературного агента, аби той зайнявся пошуками нового видавця. Агента звали Лінн Ебергардт, і чи варто казати – вона була й агентом самого Біллі (не тому, що Біллі дописав нову книжку, а тому, що вона сподівалася прилаштувати «Розтрошені голови» в масове видавництво, що друкувало книги в паперових палітурках, позаяк «Метушня» була вже в агонії), і Фергюсона надихнула її реакція на «Столицю руїн», котру вона в листі з повідомленням, що бере його в свої клієнти, назвала блискучим антивоєнним романом, а відтак, по двох днях, в телефонній розмові описала роман як *фільм Бергмана, перенесений до Америки і виражений словами*. Фергюсон мав змішані почуття щодо фільмів Бергмана (деякі йому подобалися, а деякі ні), але зрозумів, що Лінн вважає це найвищим компліментом, і подякував їй за щедру оцінку. Лінн була молодою й завзятою – маленька гарненька жіночка з білявим волоссям і яскраво нафарбованими губами, котра майже роком раніше рушила у вільне плавання, і тепер молодим, незалежним агентом без будь-яких колишніх клієнтів у портфелі вона поставила перед собою завдання відшукати кращих з-поміж нових молодих письменників, а у свої двадцять два роки й три місяці Фергюсон був уже ким-ким, а молодим безперечно. Потому вона почала розсилати рукопис нью-йоркським видавцям згідно зі своїм списком, і один по одному почали надходити відмови. Не те, щоби хтось із цих видавців вважав Фергюсонову книжку поганою чи негідною, чи що вона не мала ознак того, що один із них назвав «надзвичайним талантом», але однастайна думка полягала в тому, що «Столиця руїн» – книга настільки вочевидь *некомерційна*, що навіть якби вони сплатили йому аванс в п'ятдесят доларів чи не заплатили взагалі, їм було б важко компенсувати вартість друку книги. До кінця року, помандрувавши відділами обробки кореспонденції й кабінетами чотирнадцяти видавничих компаній, рукопис одержав чотирнадцять листів з відмовами.

Чотирнадцять прямих ударів – і йому було боляче від кожного з них.

Не хвилюйся, мовила Лінн, я щось придумаю.

2) Четверо наймолодших членів переплутаного клану вийшли зі своїх відповідних коледжів на початку червня, Емі – з Брандейсу, Говард – із Принстона, Ной – із Нью-Йоркського університету, а Фергюсон – зі свого сільського притулку поблизу станції метро Флетбуш у Мідвуді, – і тепер, по церемоніях одержання дипломів, усі четверо почали свої мандри в майбутнє.

Провівши майже весь підлітковий і весь юнацький період у підготовці до життя в кіно, Ной ошелешив Фергюсона і всіх інших тим, що змінив курс і заявив про свій намір віднині триматися театру. Акторська робота в кіно – праця для дурнів, сказав він, механізована стартопна фігня, котрій нізачо не зрівнятися зі справжнім ошуканством – грою перед живою публікою без дублів чи ножиць монтажера, котрі врятовують твою шкуру. Він сам поставив три маленьких фільма і зіграв ще в трьох, однак зараз поклав край целулоїдові й мав намір вивчати

трьохвимірну гру й постановку в Йельській школі драми. Навіщо вчитися ще? – запитав у нього Фергюсон. Тому що мені потрібно більше підготовки, сказав Ной, та, якщо з'ясується, що не потрібно, залишу програму, повернуся до Нью-Йорку та підселюся до тебе. У мене страшенно мала квартира, сказав Фергюсон. Це я знаю, відповів Ной, але ж ти не відмовишся поспати на підлозі, так?

Для Ноя – знову на навчання, чого не очікували, і знову навчання для Емі й Говарда, як уже було обіцяно й планувалося. В обох – Колумбія, разом із величчю позашлюбного подружнього життя, поки Емі трудилася над здобуттям ступеня з американської історії, а от Говард відступився від філософії й почне вчитися на факультеті класики, де ще глибше пірне в гномічні висловлювання досократівських мислителів, і йому не доведеться витратити час на придуркуватих англо-американських аналітиків, котрі нині були в моді. Вітгенштайн – це так, а от від Квайна в нього боліла голова, сказав він, а читати Стросона – це як жувати скло. Фергюсон розумів, наскільки Говард обожнював своїх старих греків (вплив Нейгла був глибоким, він значно більше відбився на Говарді, ніж на ньому), та Фергюсон не міг не відчувати легкого розчарування від рішення свого друга, оскільки йому здавалося, що Говард значно краще пристосований до мистецтва, ніж до науки, і йому хотілося, аби той небезпечно просувався й далі зі своїми ручками й олівцями і спробував чого-небудь досягти малюнками, заробляючи на життя рукою, вже майстернішою, ніж професійна рука батька Емі, і після обкладинок, що їх він зробив для Біллі, й карикатур, опублікованих «Принстонським тигром», після сміховинних тенісних матчів і десятків інших чудес, що він накидав за ці минулі роки, Фергюсон нарешті запитав Говарда прямо: чому навчання, а не мистецтво? Тому, відповів його старий сусід по кімнаті, що мистецтво для мене – це занадто просто, і я ніколи не стану в ньому кращим, аніж є зараз. Я шукаю такого, що мене випробує, дисципліну, яка б виштовхнула мене за межі того, чого, мені здається, я здатен дійти. Уловлюєш суть, Арчі? Так, суть тут була, можливо, й доволі суті, та Фергюсона це однак розчаровувало. Що ж до самого Фергюсона, то питання про продовження навчання перед ним ніколи й не поставало. Доброго потрошки, оголосив він іншим членам клану і десь так пізньої весни знайшов собі роботу, котру не схвалив би його батько, робота, що, поза сумнівом, змусила б того зараз покрутитися в труні, але у Фріца Мангіні, найрозумнішого та найнадійнішого з-поміж друзів Фергюсона по Бруклінському коледжі, був батько, керівник підрядної компанії, і однієї з послуг, пропонованих його фірмою, було фарбування помешкань, і от коли Фергюсон почув від Фріца, що його батько підшукує ще одного маляра собі в бригаду на літо, Фергюсон зустрівся з містером Мангіні у нього в конторі на Десбросез-стріт у нижньому Манхеттені, і його найняли. То була не регулярна робота п'ять днів на тиждень, як більшість робіт, а від замовлення до замовлення з паузами між ними, що якнайкраще відповідало його цілям, прикинув він, – працювати тиждень-другий, а відтак не працювати тиждень-другий, і ті періоди, коли він зайнятий, дадуть йому достатньо грошей на харчування й квартиру в ті періоди, коли він буде вільний. Тепер, закінчивши коледж, Фергюсон став і письменником, і маляром, та оскільки він щойно дописав свій перший роман і не був ще готовий починати щось іще (мозок виснажився, і у Фергюсона вичерпалися задуми), він був здебільшого маляром.

Емі просувалася вперед без будь-яких перешкод перед собою, проте плани трьох інших залежали від того, що станеться під час та опісля їхньої військової медкомісії, призначеної на те літо: у Говарда – в середині липня, у Ноя – на початку серпня, а у Фергюсона – в кінці. У тому випадку, якщо їх призовуть, Говард і Ной вирішили взяти приклад з Лютера Бонда й рушити на північ, до Канади, але Фергюсон, котрий був упертішим і гарячішим за цих двох, вирішив, що ризикне і сяде до в'язниці. У фракції прихильників війни для таких людей, як вони, існували прізвиська – *ухильники*, *боягузи*, *зрадники своєї країни*, – але ж ці троє друзів були не проти воювати за Америку в тій війні, яку котру самі би вважали справедливою, адже ніхто з них не був пацифістом, не вірив в опір усім війнам, вони були проти саме цієї війни, і для них вона

була морально не виправдана, не просто політична помилка, але акт злочинного безумства, їхній патріотичний обов'язок закликав їх опиратися участі в ній. Батько Говарда, батько Ноя та вітччм Фергюсона – всі були солдатами у Другу світову, а їхні сини й пасинок пишалися ними, бо вони боролися з фашизмом, ту війну вони вважали справедливою, а от В'єтнам – це дещо інше, й до чого втішно було для всіх у їхньому розлогому, заплутаному родоводі знати, що три ветерани тієї, колишньої війни стояли за своїх синів і пасинка, що відкидали оцю.

Боротьба за висоту «Гамбургер», операція «Сніг апачів» у долині А-Шау і битва за Бін-Ба у провінції Фуок-Туй. Такими були кілька місць і назв, що донеслися з В'єтнаму за тижні до і потому, як вони втрюх випустилися з коледжу, і поки вони готувалися до візитів до призовної комісії в Ньюарку (Говард) і на Вайтхол-стріт у Манхеттені (Ной і Фергюсон), і Говард, і Ной консультувалися з лікарями з приводу уявних недугів, котрі, на їхнє сподівання, принесуть їм категорію 4-F (цілковито непридатний до військової служби), або 1-W (придатний до військової служби, проте лише в разі крайньої необхідності) і позбавлять від необхідності переїзду до Канади. Говард страждав на алергії на пилюку, траву, амброзію, золотарник та інший пилок, що переносився повітрям навесні й улітку (сінна лихоманка), проте його співчутливий лікар, теж противник війни, написав листа, де зазначалося, що, крім цього, Говард хворіє на астму, хронічне захворювання, яке могло звільнити його від військової служби за медичними приписами, а могло й не звільнити. Ной також озброївся листом – заявою від анти-воєнно налаштованого психоаналітика, котрого останні півроку відвідував двічі на тиждень, і в листі було засвідчено, що в пацієнта – невротична боязнь відкритих просторів (агорафобія), у стані надзвичайної напруженості він переростає у повномасштабну параною, та в сукупності з його латентними гомосексуальними нахилами унеможливує повноцінне функціонування в цілковито чоловічому оточенні. Ной видобув цього листа, показав його Фергюсонові, а сам похитав головою й розреготався. Ти поглянь на мене, Арчі, мовив він. Я – загроза суспільству. Закінчений психопат.

Гадаєш, лікар повірить усій цій маячні? – спитав Фергюсон.

Хтозна, відповів Ной. Відтак, трохи помовчавши, реготнув іще раз і сказав: Імовірно.

У власних найкращих інтересах, гадав Фергюсон, йому також варто відвідати лікаря і повернути щось на кшталт того, на що спромоглися Говард і Ной, проте, як читач уже зауважив, Фергюсон не завше діяв у своїх найкращих інтересах. Уранці в понеділок, двадцять п'ятого серпня, він з'явився у призовному центрі на Вайтхол-стріт без усякого листа, яке можна було показати армійському медичному персоналу, стосовно якихось реальних чи уявних скарг на фізичне чи розумове самопочуття. Щоправда, він і сам у дитинстві мордувався від сінної лихоманки, та, схоже, переріс її останніми роками, а єдине захворювання, що в нього справді було – це воно прирєкло його на становище мула, здатного говорити, – не мало істотної ваги для даної справи.

У білих трусах він повештався по будівлі в супроводі юрби інших юнаків, що тинялися в білих трусах. Білі молодики, смагляві молодики, чорні молодики і жовті молодики – всі в однаковій ситуації. Він склав письмовий іспит, його тіло виміряли, зважили й прискіпливо оглянули, а потому він попрямував додому, міркуючи, що з ним буде далі.

3) Другого вересня у сімдесятдев'ятирічному віці помер Хо Ші Мін. Фергюсон, що виконував четверте замовлення для містера Мангіні з початку літа, почув цю новину по радіо, стоячи на драбині та фарбуючи стелю в кухні чотирикімнатної квартири на Західній Централь-ного парку між Вісімдесят третьою та Вісімдесят четвертою вулицями. Дядечко Хо помер, та від цього нічого не зміниться, а війна триватиме, поки Північ не здолає Південь, і американців не витурять звідти. Це вже цілком точно, сказав він собі, вмочуючи пензлик у банку, аби мазнути нею ще раз по стелі, а от багато іншого – невідомо. Чому, наприклад, лист, де зазначено дату його медкомісії, йому прислали аж місяць потому, як Говард і Ной отримали свої, або чому Говардові призовна комісія в Ньюарку вже присвоїла його нову категорію (1-

W), та після порівняльного проміжку часу Ной від комісії в Манхеттені ще нічого не почув. Усе це так довільно – здавалося, система, що функціонувала двома незалежними одна від одної руками, і кожна не відала, що творить інша, доки обидві вони виконували свої окремі завдання, і от тепер, коли медкомісія у Фергюсона вже позаду, незрозуміло, скільки ще йому доведеться чекати.

Він готував себе до найгіршого і все літо та добру частину осені безперервно думав про тюрму, про те, як його зачинять проти його волі, і йому доведеться скоритися забаганкам – правилам і командам – тюремників, про те, що йому загрожуватиме згвалтування ким-небудь із – а то й не лише одним – побратимів-ув'язнених, про те, як ділитиме камеру з буйним зеком, що має при собі заточку і відбуває семирічний строк за збройне пограбування чи сто років за вбивство. Відтак його розум відпливав від теперішнього, і Фергюсон починав думати про «Графа Монте-Крісто», книгу, прочитану ним у дванадцятирічному віці, – несправедливо звинуваченого Едмона Дантеса тримають ув'язненим чотирнадцять років у замку Іф, – або про «Сліпучу темряву», роман, котрий він прочитав у восьмому класі, де два в'язні в сусідніх камерах перестуковуються один із одним через стіну кодованими повідомленнями, або ж про надмірне число фільмів про в'язниці, переглянуті ним за багато років, серед них – «Велика ілюзія», «Один утік», «Я втік з каторги», Дрейфус на острові Диявола в «Житті Емілія Золя», «Бунт у блоці 11», «Великий дім», «20 000 років у Синг-Сингу» та «Людина в залізній масці», ще одна історія Дюма, в котрій злий брат-близнюк на смерть задушується власною бородою.

У подвійному інкубаторі невизначеності та дедалі сильнішої паніки у Фергюсона зароджувалися марнотні, хаотичні думки.

Літо для нього завше було періодом напруженої праці, але того літа Фергюсон виконав мало – всього лише прочитав чотири перших відмовних листа на «Столицю руїн». Протягом місяця по смерті Хо Ші Міна їх число зросло до сімох.

4) Усе літо й осінь того року, доки Фергюсон годинами працював на містера Мангіні й розмірковував над своїм неясним майбутнім, по всьому місті Нью-Йорк такий собі чоловігя закладав бомби. Сем Мелвіль, тобто Семюель Мелвіль, народився Самуелем Гросманом у 1934 році, проте власне прізвище змінив на честь того, хто написав «Мобі-Дік», – або ж на честь французького кінорежисера Жана-П'єра Мелвіля, котрий і сам народився Жаном-П'єром Грумбахом, – або ж ні на чию честь і взагалі без усякої причини, крім, можливо, бажання розмежуватися зі своїм батьком і батьківським прізвищем. Незалежний марксист, що був пов'язаний з «метеорологами» й «Чорними пантерами», та, по суті, діяв самостійно (іноді з одним-двома спільниками, хоча частіше – сам), Мелвіль заклав свою першу бомбу двадцять сьомого липня: вона пошкодила в Нью-Йоркському порту конструкцію пірсу «Грейс», котрий належав компанії «Юнайтед Фрут», віковому експлуататорові пригноблених селян в Центральній та Південній Америці. Дванадцятого серпня він учинив напад на будівлю «Марін Мідленд Банку»; дев'ятого вересня – на контору Міністерства торгівлі й головного інспектора Збройних сил у Федеральній будівлі на нижньому Бродвеї. Наступні його цілі включали в себе контору «Стандард Ойл» у будівлі «Ар-Сі-Ей», штаб-квартиру банку «Чейз Манхеттен», та одинадцятого листопада – будівлю «Дженерал Моторз» на П'ятій авеню, але наступного дня, коли Мелвіль вирушив висадити в повітря будівлю Кримінального суду на Сентр-стріт, де відбувався процес 21 «пантери», він припустився помилки – вибрав у спільники інформатора ФБР, і його схопили на гарячому. У квітні 1970-го він опинився в «Могилах», де організував страйк ув'язнених, що й призвело до його переведення до Синг-Сингу в липні, де він улаштував ще один тюремний страйк, котрий закінчився ще одним переведенням у вересні до одного з місць ув'язнення суворого режиму на півночі штату Нью-Йорк, в Аттіці.

За загальними відгуками, зрослий радикалізм Мелвіля підхльоснули події в Колумбії навесні 1968 року. Уночі тридцятого квітня, коли там відбувався рейд, тридцятичотирирічний колишній інженер-водопровідник з'явився в студмістечку, аби підтримати студентів, і в

метушні тисячного рою поліцейських сищиків та семисот арештованих студентів, поміж незліченних нападів на зелені й білі пов'язки, Мелвіль підбивав студентів оборонятися й чинити опір поліції. Разом із невеликою бандою протестантів він почав затягувати п'ятидесятигалонні сміттєві баки із загартованої науглеродженої сталі на дах Бібліотеки Лоу, аби потім скидати їх звідти на копів, що згуртувалися внизу. Студенти, молодші роками, зовсім не готові брати участь у таких непродуманих діях, перелякалися та розбіглися вночі. Незабаром Мелвіля розшукала поліція, і його втягнули до іншої будівлі, де побили кийками і залишили прив'язаним до стільця. Кілька днів потому він приєднався до місцевого Комітету громадських дій (КГД), групи, що протидіяла політиці Колумбії виселяти мешканців із будівель у власності університету, і на одній із демонстрацій КГД перед баром «Герб св. Марка» на Західній 112-й вулиці його разом з кількома іншими членами групи заарештували.

Колумбія розпалила в ньому вогонь, і до наступного року він уже почав свою загальноміську вибухову кампанію. Перші атаки він здійснив так майстерно, що ще три з половиною місяці залишався на свободі, не помічений і не вистежений. У таблоїдах він був названий Божевільним Бомбістом.

Фергюсон жодного разу не зустрічався з Семом Мелвілем і не уявляв, хто це такий, до його арешту дванадцятого листопада, проте їхні історії перетнулися з четвертим і найбільш руйнівним з вісьмох вибухів, перетнулися так, що весь напрямок Фергюсоного життя зазнав змін, адже безумовно й напевне сталося б так, що придатний і здоровий випускник коледжу отримав би від своєї призовної комісії категорію 1-А, а вона проклала б йому стежку до процесу у федеральному суді і строку у федеральній в'язниці, та коли на початку жовтня Мелвіль висадив у повітря Призовний центр збройних сил на Вайтхол-стріт, Фергюсон ще не отримав жодних звісток про свою категорію, і коли до кінця місяця йому так і не прийшло ніяких повідомлень, та й увесь листопад ані слова, Фергюсон обережно висунув гіпотезу, що його армійські записи знищило бомбою Мелвіля, і що він, як полюбляв казати самому собі, *поза бухгалтерськими книгами*.

Інакше кажучи, якщо Фергюсон і справді опинився поза обліком, значить, життя йому врятував Сем Мелвіль. Так званий Божевільний Бомбіст врятував йому життя – разом із життями сотень, якщо не тисяч інших, а відтак Мелвіль пожертвував власним життям – пішов за них до тюрми.

5) Чи то так Фергюсон собі уявляв, чи так сподівався, чи то молився, аби це виявилось правдою, проте залишився він поза обліком чи ні, у нього однак існував ще один міст, котрим слід було перейти, перш ніж справа залагодиться. Ніксон змінив закон. Обмежена військова повинність залежатиме вже не від усього ресурсу американських чоловіків у віці між вісімнадцятьма і двадцятьма шістьма, котрий поповнює ряди збройних сил, а лише від декотрих із них, від тих, кому присвоять найнижчі номери в новій призовній лотереї, котру вони проведуть у понеділок, першого грудня. Триста шістьдесят шість можливих номерів, по одному на кожен день року, включно з високосним, по одному на дату народження кожного юнака в Сполучених Штатах, вибір цифр наосліп, котрий повідомить тобі, вільний ти чи не вільний, підеш воювати чи зостанешся вдома, сядеш до в'язниці чи не сядеш до в'язниці, всі обриси твого майбутнього життя ліпитимуться руками генерала Чистий ТупийТалан, головнокомандувача урн, трун і всіх загальнонаціональних кладовищ.

Маячня.

Країна перетворилася на казино, а тобі навіть не дозволялося кидати за себе кості. Тобі їх кататиме уряд. Усе нижче вісімдесяти чи ста – в небезпеці. Усе вище означає: *Спасибі, панове*.

Номер для третього березня був 263.

Цього разу ніякого збудження, ніякого удару грому чи електричного струму в його жилах, ніякий пурпуровий крокус не зійшов крізь почорнілий сніг – але раптове відчуття спокою, може, навіть смирення, а то й смутку. Він був готовий на ту зухвалість, яку пообіцяв здійснити,

а тепер йому взагалі не треба її здійснювати. Більше не треба навіть думати про це. Устань і дихай, випростайся й рухайся, уставай і вбирай у себе світ, і от коли Фергюсон устав і почав дихати й рухатися і прийняв світ, він зрозумів, що останні п'ять місяців жив у стані паралічу.

Батьку, сказав він собі, мій дивний, покійний батьку, твій хлопчик не проведе життя за ґратами. Твій хлопчик вільний їхати, куди забажає. Помолися за свого хлопчика, батьку, як він молиться за тебе.

Фергюсон знову всівся за письмовий стіл і проглянув газету, шукаючи шістнадцяте червня, день народження Ноя.

Номер 274.

Відтак – Говарда, це двадцять друге січня.

Номер 337.

Під кінець наступного дня Ной автостопом приїхав із Нью-Гейвена, і о сьомій годині Фергюсон і Говард зустрілися з ним у «Вест-Енді», аби почати вечір навколо випивки, а потому вирушити на святкову китайську вечерю до «Храму Місяця» усього двома кварталами південніше по Бродвею. Проте відчувши, як їм затишно в передній кутовій кабінці «Вест-Енду», там вони й затримались і до ресторану так і не дійшли, а повечеряли у своєму улюбленому барі огидним тушкованим м'ясом із локшиною, і потому засиділися до половини третьої ранку, висьорбуючи велетенські кількості алкоголю в кількох його найкращих найвідоміших видах, і для Фергюсона – здебільшого скотч, посередньої марки, що повіз його по дорожнім вибоїнам до найнижчих надр сп'яніння, та поки що він не розтікся у в'язкому, хмільному, подвійному ступорі і два його хитких компаньйони не відтягнули його назад до помешкання Говарда й Емі на Західній 113-й вулиці, де всі ранішні години він провів, відключившись, на тахті, він пам'ятав, що якоїсь миті Говард і Ной постали проти нього й критикували його за цілим переліком пунктів, з котрого він дещо пам'ятав, дечого згадати не міг, та з того, що запам'яталося, було таке:

– Він дурень, що не став торкатися грошей, залишених йому батьком.

– З тими грошима, яких він досі не торкнувся, він міг би розпрощатися з Америкою, перетнути Атлантику і провести як мінімум один рік у Європі. Йому ще тільки належить вирушити куди-небудь у його жалюгідному маленькому житті, а тому треба починати мандри *негайно*.

– Забудь про те, що Мері Доноґ'ю знайшла свого Сеньйора Маніфіко і говорить про заміжжя, оскільки, хоча Мері й чудова жінка, і опікувалася Фергюсоном в деякі важкі часи, у них разом майбутнього немає, тому що він – не те, чого вона хоче чи що їй треба, а йому нічого їй запропонувати.

– Дванадцять відмов від нью-йоркських видавців – не той привід, аби через нього не спати ночами, і навіть якщо від книги відмовляться ще дванадцять видавців, її з часом неодмінно випустить хто-небудь інший, а найважливіше зараз – почати думати про нову книгу...

Наскільки Фергюсон пам'ятав, він погодився з ними за всіма пунктами.

б) Оскільки він був ретельним працівником і йому не хотілося підводити своїх колег по бригаді, запізнюючись на роботу, наступного ранку Фергюсон з'явився на роботу рівно о дев'ятій. На тахті в Говарда та Емі він проспав чотири з половиною години і, випивши три чашки чорної кави в «Ресторані Тома» на розі Бродвею та 112-ї вулиці, дійшов пішки до місця роботи на Ріверсайд-драйв між Вісімдесят восьмою та Вісімдесят дев'ятою вулицями, у велетенську п'ятикімнатну квартиру, котру почав фарбувати кілька днів тому спільно з Хуаном, Феліксом і Гаррі. Того ранку підморожувало, а у Фергюсона було страшенне похмілля, налиті кров'ю очі, розколювалася голова й нудило в животі, він чвалав містом, закутавши обличчя в шарф, котрий уже починав смердіти перегаром від його дихання. Хуан спитав: Що з тобою було, дядьку? Фелікс мовив: Схоже, ти готовий, хлопаку. Гаррі порадив: Йшов би ти додому та проспався, га? Та Фергюсонові не хотілося йти додому відсипатися, з ним було все гаразд, і

він з'явився на роботу, але от годину потому, стоячи на високій розсувній драбині і фарбуючи чергову кухонну стелю, він втратив рівновагу і впав на підлогу, зламав собі ліву литку і лівий зап'ясток. Гаррі викликав «швидку», а після того, як доктор у лікарні Рузвельта вправив йому кістки і наклав гіпс на зап'ясток і литку, він оглянув справу рук своїх і зауважив: Добряче ви гепнулися, юначе. Пощастило, що приземлилися не на голову.

7) Наступні шість тижнів Фергюсон провів у домі на Вудхол-кресент, досхочу наїдаючись материними стравами, доки зросталися кістки, вечорами після вечері грав у кункен з Деном, висиджував у вітальні з двома Шнейдерманами чоловічої статі тими вечорами, коли по телевізору трансливали ігри «Ніків», а його мати й вагітна Ненсі у кухні розмовляли наодинці про таїни жіночого, домашнє життя, зручності й задоволення нетривалого домашнього буття, поки він робив *необхідну паузу* (за словами Дена) чи просто *підводив підсумки* (за словами його матері) і думав про те, чим зайнятися далі.

Мері більше не було, вона мала намір незабаром вийти заміж за освіченого сеньйора на ймення Боб Стентон, тридцятиоднолітнього помічника районного прокурора з Квінса, чоловіка значно соліднішого, ніж той, ким міг коли-небудь стати Фергюсон, рішення цілком зважене, відчував він, однак цей біль потребуватиме більше часу, аби вщухнути, аніж знадобиться його полаганим кісткам, аби зростися, а позаяк Мері вже не було, в Нью-Йорку його тепер ніщо й не тримало, ніщо вже не змушувало його й далі працювати маляром на містера Мангіні, тому що Говард і Ной нарешті поставили йому на місце мізки тієї ночі їх спільного запою, і він змінив курс своїх роздумів щодо батьківських грошей, неохоче погодившись із друзями, що не прийняти ці гроші стане образою. Його батько помер, а померлі більше не можуть захистити себе. Яка б лють не нагромадилася між ними за минулі роки, батько включив його до свого заповіту, а це означало, що він хотів, аби Фергюсон узяв цих сто тисяч доларів і розпорядився ними на власний розсуд, розуміючи, що розсуд у цьому випадку означає жити на ці кошти, щоб і далі писати, вочевидь його батько це розумів, міркував Фергюсон, а правда полягала в тому, що тепер у ньому залишалося мало гніву, і чим довше його батько залишався мертвим, тим менше злості він відчував, і тепер, через півтора року, її вже залишилося в ньому так мало, що вона майже зовсім зникла, і те місце, котре раніше належало злості, тепер заповнилося смутком і збентеженням, сумом, збентеженням і жалем.

Це було багато грошей, таких коштів вистачить, аби жити на них роками, якщо їх акуратно витратити, і Говард із Ноєм особливо наголосили на важливості цих коштів, мудро порадивши виявити побільше терпіння з приводу відкинутого роману (котрому Лінн Ебергардт на початку лютого нарешті знайшла притулок, прилаштувавши його в «Колумбус», невеличке, відважне сан-франциське видавництво, що рухалося врозріз із загальним потоком, – воно працювало з початку 1950-х років), проте найбільше, – розуміння того, що гроші дадуть Фергюсонові змогу зробити крок, котрий дасть йому за нинішніх обставин найбільше користі, і допоки він байдикував у домі на Вудхол-кресент і вглядався в той мазок можливостей, які йому пропонували ці гроші, він поступово змістився на позицію своїх друзів: прийшов йому час вибратися з Америки й побачити світ, залишити вогонь позаду та побувати де-небудь іще – де завгодно.

Ще два тижні Фергюсон вагався й обмірковував, одне по одному скорочуючи кількість цих варіантів з п'яти до трьох, а відтак і до одного. Останнє слово залишалося б за мовою, проте хоча англійською розмовляли в Англії, англійською спілкувалися в Ірландії, він сумнівався, що задовольниться життям в котрому-небудь із цих туманних місць із вологим кліматом. У Парижі, природно, також бувають дощі, однак французька – єдина друга мова, котрою він вмів розмовляти й читати доволі порядно, і позаяк ані разу ні від кого не чув жодного кепського слова про Париж, він вирішив ризикнути там. Для розминки поїде до Монреаля, навідає там Лютера Бонда, котрий був живий і здоровий у своїй новій країні, переконав адміністрацію прийняти себе до Макгілу приблизно в той же час, коли Фергюсон вступив до Бруклінського

коледжу, і тепер, закінчивши його, працював учнем репортера в «Монреаль Газет» і жив з новою подружкою на ймення Клер, Клер Сімпсон чи Сампсон (Лютерів почерк бувало важко розпізнати), і Фергюсонові аж не терпілося з'їздити на північ, не терпілося з'їздити на схід, хотілося зникнути звідси.

Він прикинув, що зможе знову вільно ставати на литку до кінця січня, а це дасть йому доволі часу на те, аби звільнити квартиру на Східній Вісімдесят дев'ятій вулиці та підготуватися до великого переселення.

А потому, першого січня, коли Фергюсон уже збирався вперше поснідати в новому десятилітті, мати розповіла йому один жарг.

То був бородатий анекдот, вочевидь, він гуляв єврейськими вітальнями багато років, проте з якоїсь незрозумілої причини Фергюсон його раніше не чув, якимось так вийшло, що він ніколи не бував у жодній з цих віталень, коли його хто-небудь розповідав, однак того новорічного ранку 1970 року мати нарешті поділилася з ним у кухні цим анекдотом, класичною історією про молодого російського єврея з довгим прізвищем, що його годі було вимовити, котрий прибуває на острів Еліс і там заводить розмову з *ланцманом* старшим і досвідченішим, і коли молодик повідомляє старому своє прізвище, той похмурніє і каже, що таке довге й складне прізвище ніяк не допоможе йому влаштувати нове життя в Америці, йому слід змінити його на щось покоротше, що-небудь, що звучало б гарно, по-американськи. Що ви пропонуєте? – запитує молодик. Скажи їм, що ти Рокфеллер, відказує старий, з таким прізвищем не пропадеш. Збігає дві години, і коли молодик сідає для співбесіди з імміграційним чиновником, він уже не може відтворити в пам'яті те прізвище, яке йому порадив назвати старий. Лягнувши себе по чолі, засмучений молодик бовкає мовою ідиш: *Ikh hob fargessen (Я забув)!* І от чиновник з острова Еліс відгвинчує ковпачок на своїй авторучці і старанно записує в свою книгу: Іхабод Фергюсон.

Фергюсонові анекдот сподобався, і він, почувши його від матері за сніданком у кухні, голосно розреготався, але коли потому дошкутильгав нагору до своєї спальні, піймав себе на думці, що не може перестати думати про нього, а позаяк нічого від думок його не відволікало, він і далі розмірковував про бідолаху-іммігранта увесь ранок і до полудня, і от, на тому рубежі, історія звільнилася з царства жаргів і стала приповістю про людську долю й нескінченно розбіжних шляхах, на котрих людина мусить опинятися, поки рухається життям. Молодий чоловік раптово розщеплюється на трьох молодиків, і всі вони тотожні, проте в кожного – своє прізвище: Рокфеллер, Фергюсон і довга, важковимовна Х, що прибула з ним на острів Еліс із Росії. За анекдотом він врешті-решт виявляється Фергюсоном, оскільки імміграційний чиновник не розуміє мови, якою говорить прибулець. Це, власне, доволі цікаво – одержати прізвище, нав'язане тобі через чіюсь бюрократичну помилку, а відтак носити його аж до кінця життя. Цікаво – в тому сенсі, що *дивно, кумедно* або й *трагічно*. Російський єврей перетворився в шотландського пресвітеріанина п'ятнадцятьма штрихами чієїсь авторучки. І, якщо єврея приймають за протестанта в білій, протестантській Америці, якщо кожна людина, з якою він зустрічається, машинально гадає, що він – хтось інший, а не той, ким є насправді, як це вплине на його майбутнє життя в Америці? Точно сказати неможливо, та можна припустити, що якась різниця існуватиме, що життя, котре він вестиме як Фергюсон, відрізнятиметься від того, яким він жив би в особі молодого юдея Х. З іншого боку, молодий Х був не проти стати Рокфеллером. Він погодився зі старшим співвітчизником щодо необхідності вибрати собі інше ім'я, а що, якби він згадав його і не дозволив вислизнути з пам'яті? Став би Рокфеллером, і з того дня й надалі люди гадали б, що він – член найбагатшої родини в Америці. Його ідишський акцент нікого не ввів би в оману, але чому б не припустити, що він належить до іншої гілки сім'ї, до якоїсь із другорядних іноземних гілок, котра може підвести свої кровні лінії безпосередньо до Джона Д. та його спадкоємців? А якби молодий Х. докумекав назватися Рокфеллером, як це

вплинуло б на його майбутнє життя в Америці? Було б у нього те ж саме життя чи якийсь інше? Поза сумнівом – інше, сказав собі Фергюсон, але в чому саме інше, цього не допетраєш.

Фергюсонові, котрого звали не Фергюсоном, цікаво було уявляти, що народився він справді Фергюсоном чи Рокфеллером, кимось з іншим прізвищем, а не Х, котре йому дали, витягнувши його з материні утробі 3 березня 1947 року. Насправді ж батькові його батька не давали іншого прізвища, коли він 1 січня 1900 року прибув на острів Еліс, – а якби дали?

З цього питання й народилася наступна книга Фергюсона.

Не одна особа з трьома прізвищами, сказав він собі того дня, котрий настав 1 січня 1970 року, у сімдесяту річницю прибуття його діда до Америки (якщо вірити родинній легенді), тієї ж самої людини, котра не стала ні Фергюсоном, ні Рокфеллером, і його в 1923 році розстріляли на чиказькому складі шкіряних виробів, але заради самої історії Фергюсон почне з діда й анекдоту, а щойно анекдот у першому абзаці розкажуть, дід його вже не буде молодиком з трьома можливими прізвищами, а залишиться з однією, не Х і не Рокфеллер, а Фергюсон, і потому, вже розповівши історію про те, як познайомилися його батьки, як вони одружилися, як народився він сам (усе на основі анекдотичних історій, почутих від матері за всі ці роки), Фергюсон поставив це припущення на голову, й замість того, аби розвивати задум про одну особу з трьома різними прізвищами, він вигидає три інших варіанти самого себе і розповість їхні історії разом зі своєю власною (більш чи менш власною історією, оскільки він тоді теж стане вигаданим варіантом самого себе), й напише книгу про чотирьох ідентичних, але різних людях з одним і тим самим прізвищем – Фергюсон.

Ім'я народилося з жарту на тему найменувань. Суть анекдоту про євреїв із Польщі й Росії, котрі сідали на кораблі та допливали до Америки. Поза сумнівом, єврейський анекдот про Америку – і про ту велетенську скульптуру, що височить у гавані Нью-Йорка.

Мати вигнанців.

Батько незгоди.

Даритель незаконнороджених імен.

Він і далі мандрував тими двома шляхами, котрі уявив собі чотирнадцятирічним хлопчиськом, так само йшов трьома дорогами з Ласло Флютом, і весь цей час, з початку свідомого життя, його не полишало невідступне відчуття, що розгалуженнями й паралелями шляхів вибраних і невибраних суціль мандрують одні й ті самі люди в один і той же час, люди видимі й люди-тіні, а світ, яким він є, ніколи не міг би стати чимось більшим, аніж часткою світу, оскільки реальне також складається з того, що могло б статися, але не сталося, що один шлях нічим не кращий і не гірший якого-небудь іншого, проте мука жити в одному-єдиному тілі полягає в тому, що в будь-яку певну мить ти мусиш стояти лише на одному шляху, хоча міг би опинитися на іншому й рухатися в цілком інше місце.

Тотожні, але різні, а значить – чотири хлопчика з одними й тими ж батьками, однаковими тілами та однаковим генетичним матеріалом, але кожен мешкає в іншому будинку в іншому місті зі своїм власним комплексом обставин. Закручені туди й сюди тими обставинами, хлопці починають розходитися разом із розвитком сюжету книги, повзати чи ходити, чи стрибати, доки триває їхнє дитинство, підлітковий період і рання юність, як усі дедалі більше відмінні один від одного персонажі, кожен – своєю власною окремою стежиною, і все ж усі вони – один і той самий суб'єкт, три уявних варіанти самого себе, а відтак він сам буде вкинутий Номером Чотири для рівного рахунку, автор книги, тільки подробиці книги на тому рубежі були ще йому самому невідомі, він усвідомить, що саме намагається зробити, лише потому, як візьметься за справу, проте найголовніше – любити тих інших хлопчисьок так, начебто вони реальні, любити їх так само сильно, як він любив самого себе, як він любив того хлопця, котрий упав мертвим у нього на очах спекотної літньої днини 1961 року, і тепер, коли помер і його батько, ця книга, котру йому потрібно було написати, – заради них.

Бога ніде немає, сказав він собі, а життя – воно повсюди, і смерть повсюди, а живі й мертві з'єднані разом.

Тільки одне було певним. Один по одному уявні Фергюсони помиратимуть, як помер Арті Федерман, однак лише тому, як він навчиться їх любити так, ніби вони справжні, лише тому, як думка про те, щоби побачити, як вони помирають, стане для нього нестерпною, – от тоді він знову залишиться сам на сам із собою, останній уцілілий.

Звідси й назва книги: «4 3 2 1».

Так закінчується книга – Фергюсоном, котрий вирушає писати книжку. Третього лютого, з двома важкими валізами й рюкзаком, він покинув Нью-Йорк і автобусом рушив до Монреалю, де провів один тиждень з Лютером Бондом, а пізніше сів у літак і відбув через океан до Парижа. Наступні п'ять із половиною років він мешкав у двохкімнатній квартирі на рю Декарт у п'ятому окрузі, повсякчас трудився над романом про чотирьох Фергюсонів, котрий переріс у значно більшу за обсягом книгу, ніж він собі уявляв, і коли 25 серпня 1975 року він дописав у ній останнє слово, рукопис налічував одну тисячу сто тридцять три сторінки, віддруковані через два інтервали.

Найважчими епізодами для нього стали ті, де він мусив описувати загибель своїх улюблених хлопців. До чого важко виявилось вимислити бурю, що вбила тринадцятирічного підлітка із осяяною фізіономією, і як мордувався він, занотовуючи подробиці дорожньої аварії, що обірвала життя двадцятилітнього Фергюсона-3, і по тих двох неминучих, але страхотливих трагедіях ніщо не завдавало йому більше болю, ніж необхідність розповісти про смерть Фергюсона-1 уночі 8 вересня 1971 року, створення цього епізоду він відкладав до останніх сторінок книги, розповідь про пожежу, що охопила будинок у Рочестері, штат Нью-Йорк, коли сусід Фергюсона-1 унизу заснув, покурюючи в ліжку чергову «Пел-Мел», підпалив себе разом із простирадлами й ковдрами, що вкривали його, і коли полум'я застрибало по кімнаті, його іскри по деякій часі здійнялися й торкнулися стелі, а позаяк дерево в тому старому будинку було сухим і трухлявим, вогонь прорвався через стелю і підпалив підлогу спальні нагорі, і так швидко це палахкотіння наблизилось до сплячого двадцятичотирирічного журналіста, перекладача й коханця Галлі Дойл, що вся кімната запалала, не встиг він зіскочити з ліжка та виповзти назовні через вікно.

Фергюсон зробив паузу. Піднявся з-за письмового стола, видобув із кишені сорочки сигарету й походив із кімнати в кімнату своєї маленької квартири, а щойно відчув, що розум його достатньо прояснів, аби почати спочатку, повернувся до столу, сів на стілець і написав останній абзац книги:

Якби Фергюсон-1 пережив оту ніч, його б уранці розбудили, і він би поїхав із Джанеллі до Аттики і наступні п'ять днів писав би статтю про бунт у в'язниці, про її масове захоплення тисячею з гаком людей, котрі зачинили всю установу, страйкарі взяли в заручники тридцять дев'ять охоронців, аби висунути свої вимоги реформ. Майже не виникало сумнівів, що солідарність ув'язнених Фергюсона-1 дуже надихнула б. Майже всі в розділеній за расовою ознакою тюрмі піднялись як один і підтримали вимоги, і вперше, наскільки хто-небудь міг пригадати, чорні в'язні, білі в'язні і в'язні-латиноамериканці опинилися разом на одному боці. Інша сторона трохи поступилася, проте недосить для того, аби з'явилася хоча б якась надія. Вони відкинули вимогу амністії, відкинули вимогу змінити начальника тюрми і відкинули начебто неймовірну вимогу надати бунтівникам безпечний виїзд із країни навіть тому, як алжирський уряд пообіцяв усіх їх прийняти. Чотири дні забуксованих, безуспішних перемовин між в'язнями та уповноваженим Управління виправних служб Расселом Освальдом, і чотири дні поспіль губернатор Рокфеллер відмовлявся приїхати до в'язниці, аби допомогти обом сторонам досягти згоди. Відтак, тринадцятого вересня – незрозуміле розпорядження Рокфеллера взяти тюрму силою. О 9.46 ранку батальйон офіцерів виправної служби та національні гвар-

дійці штату Нью-Йорк, розташувались на гребені зовнішньої стіни в'язниці, відкрили вогонь по людям унизу на подвір'ї, вбили десятьох заручників і двадцять дев'ять в'язнів, серед них – Сема Мелвіля, котрого вистежили й розстріляли впритул усього кілька хвилин потому, як шквал збройного вогню припинився. Окрім тих тридцяти дев'яти смертей троє заручників і вісімдесят п'ять ув'язнених були поранені. Все подвір'я залило кров'ю.

Одразу ж по цій аварії поширилася звістка, що в'язні перерізали горянки десяти вбитим жертвам, та наступного дня в Рочестері, коли судово-медичний експерт округу Монро оглянув тіла десяти мертвих охоронців, підтвердив, що жоден із них не був забитий ножовими ударами. Їх усіх застрелили побратими-офіцери. У матеріалі «Нью-Йорк Таймс», написаному п'ятнадцятого числа Джозефом Лелівельдом, родич одного вбитого охоронця Карла Валоне оглянув тіло, а відтак сказав: «Ніхто нікого не різав. Карла навіть не чіпали. Його вбило кулею, на якій написане прізвище Рокфеллера».

Нельсон Рокфеллер належав до ліберального крила Республіканської партії і до бійні в Аттіці завше вважався людиною помірною, з тверезим глуздом, проте в травні 1973 року він знову збентежив світ, коли через законодавство штату Нью-Йорк проштовхнув пакет законів, що передбачали мінімальне покарання терміном від п'ятнадцяти років до довічного ув'язнення за продаж двох унцій чи більше героїну, морфію, опію, кокаїну чи канабісу, або ж за володіння чотирма унціями чи більше цих самих речовин. Так звані Наркотичні закони Рокфеллера були найбільш каральними з усіх, які коли-небудь накладав який-небудь штат у країні.

Можливо, він і далі мріяв стати президентом і жадав показати, до чого сам він показний, крутому табору американської громадськості, що обстоював закон-і-порядок, та, як би не хотілося йому очолити Вільний Світ, Рокфеллер не спромігся виграти номінацію власної партії після балотування в президенти в 1960-у, 1964-у і 1968-у роках, коли він програв Ніксону, Голдвотеру й знову Ніксону, та коли зганьблений Ніксон у 1974 році подав у відставку зі свого поста, новим президентом став його віце-президент Джеральд Форд, котрого самого призначили після відставки зганьбленого Спіро Агню, і призначив Нельсона Рокфеллера своїм віце-президентом, і через те ці двоє стали єдиними людьми в американській історії, які посіли свої посади, не обрані на них американським народом, і ось так воно вийшло, що 19 грудня 1974 року по голосуванню «287-проти-128» в Палаті представників та голосування «90-проти-7» в Сенаті Рокфеллер прийняв присягу як сорок перший віце-президент Сполучених Штатів.

Він був одружений на жінці на прізвисько «Щасливиця».

Про автора

Пол Остер – популярний автор творів «Сансет-парк», «Невидимка», «Книга ілюзій», «Нью-Йоркська трилогія» та багатьох інших. У 2006 році він був нагороджений Відзнакою Принца Астурійського в галузі літератури. Серед його інших відзнак – приз Королівської династії Медічі за роман «Левіафан», Нагорода за незламність духу за сценарій фільму «Дим» та премія Неаполітанського літературного фестивалю за «Сансет-парк». У 2012 році він став першим лауреатом Нью-Йоркського Конкурсу літературних діячів у категорії «белетристика». Він також був лауреатом Дублінської Міжнародної літературної премії у галузі художньої літератури («Музика шансу») та Едгарівського призу («Скляне місто»). Є членом Американської Академії Мистецтв і Літератури. Його праці перекладені більше ніж сорока мовами. Живе в Брукліні, Нью-Йорк.